

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

უ რ მ ე ზ ი

XIII

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი – 2015

„სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროექტის“ XIII ტომში (ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია) წარმოდგენილია სამეცნიერო გამოკვლევები ენათმეცნიერების, ლიტერატურათმცოდნეობის, ისტორიის, არქეოლოგიის, პოლიტოლოგიის, სოციოლოგიის, სამართალმცოდნეობის, პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის აქტუალურ პრობლემებზე.

კრებული განკუთვნილია როგორც შესაბამისი დარგების სპეციალისტებისათვის და სტუდენტებისათვის, ისე – ფართო მკითხველისათვის.

**„სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი პროექტის“
მთავარი სარედაქციო საჭოქო:**

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ჯონი აფაქიძე** (თავმჯდომარე); ფიზიკა-მათემატიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **მალხაზ აშორდია**; ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **ლია ახალაძე**; სამართლის დოქტორი, პროფესორი **ვეფხვია გვარამია**; ბიოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **მარინა ზარქუა**; ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი **მერაბ ნაჭყეზია**; ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ზურაბ პაპასქერი** (თავმჯდომარის მოადგილე); ფილოსოფიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **ელგუჯა ქავთარაძე**; ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი **დავით ჯალალონია**.

**ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერიის
სარედაქციო კოლეგია:**

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ზურაბ პაპასქერი** (მთავარი რედაქტორი); პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **გურამ აბესაძე**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **დიანა ალანია**; ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **გიორგი ანთელავა**; ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ჯონი აფაქიძე**; ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი **ემა კილანავა**; სამართლის დოქტორი, პროფესორი **მიხეილ მამნიაშვილი**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **მარიამ მირე-საშვილი**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **მერაბ ნაჭყეზია**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ოლღა პეტრიაშვილი**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ლუარა სორდია**; ფილოსოფიის დოქტორი, პროფესორი **კახა ქეცბაია**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ლედა ქობალია**; ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ვახტანგ ჯავარიძე**; პედაგოგიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ჯემალ ჯინჯიხაძე**.

სარედაქციო კოლეგიის პასუხისმგებელი მდივანი – ისტორიის დოქტორი, ასისტენტი-პროფესორი **კახა კვაშილავა**

SOKHUMI STATE UNIVERSITY

PROCEEDINGS

OF SOKHUMI STATE UNIVERSITY

XIII

Humanities, Social and Political Sciences Series

Sokhumi State University Press
Tbilisi – 2015

UDC 06.055.2

S 75

The XIII volume of **PROCEEDINGS OF SOKHUMI STATE UNIVERSITY** (*Humanities, Social and Political Sciences Series*) represents the researches on the topical issues in linguistics, literary studies, history, archaeology, political sciences, social sciences, law, pedagogics and psychology. The authors are professors of the newly established Sokhumi University.

The edition is intended for the specialists, students, and general readers.

CHIEF EDITORIAL COUNCIL OF

“PROCEEDINGS OF SOKHUMI STATE UNIVERSITY”:

Doctor of Historical Sciences, Professor **Joni Apakidze** (Head of the Council); PHD in History, Associate Professor **Lia Akhaladze**; Doctor of Physico-Mathematical Sciences, Professor **Malkhaz Ashordia**; PhD in Law, Professor **Vepkhvia Gvaramia**; PhD in Philosophy, Associate Professor **Elguja Kavtaradze**; PHD in Economics, Professor **David Jalagonia**; PhD in Philology, Professor **Merab Nachkebia**; Doctor of Historical Sciences, Professor **Zurab Papaskiri** (Deputy head of Council); PHD in Biologics, Associate Professor **Marina Zarkua**.

EDITORIAL BOARD OF

HUMANITIES, SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES SERIES:

Doctor of Historical Sciences, Professor **Zurab Papaskiri** (Editor-in-Chief); Doctor of Political Sciences, Professor **Guram Abesadze**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Di-ana Alania**; Doctor of Historical Sciences, Associate Professor **Giorgi Antelava**; Doctor of Historical Sciences, Professor **Joni Apakidze**; Doctor of Historical Sciences, Professor **Vakhtang Japaridze**; Doctor of Pedagogical Sciences, Professor **Jemal Jinjikhadze**; PhD in Philosophy, Professor **Kakha Ketsbaia**; PhD in Philology, Professor **Emma Kilanava**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Leda Kobalia**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Mariam Miresashvili**; Doctor of Philological Sciences, Associate Professor **Tite Mosia**; PhD in Philology, Professor **Merab Nachkebia**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Olga Petriashvili**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Luara Sordia**.

Executive Secretary of the Editorial Board – PhD in History, Assistant Professor
Kakha Kvashilava

© Sokhumi State University, 2015

ISSN 1987-6998

სარჩევი CONTENT

ენათმეცნიერება LINGUISTICS

გვანცა გვანცელაძე. ქრისტიანულ კანონიკურ ანთროპონიმთაგან მომდინარე მეორეული პირთა სახელები ქართულ გვარსახელებში ისტორიულ-სამართლებრივ დოკუმენტთა მიხედვით	12
Gvantsa Gvantseladze. Secondary Anthroponyms Originated From Christian Canonical Names in Georgian Surnames According to Historical Legal Documents	20
თეიმურაზ გვანცელაძე. ტოპონიმთა მასობრივი ცვლის მცდელობანი აფხაზეთში 1921-1937 წლებში	21
Teimuraz Gvantseladze. Attempts of Toponymic Mass Changes in the Period Between 1921-1937	31
თამილა ზვიადაძე. ლექსემათა სემანტიკური კომპონენტების ცვლა კონტექსტის მიხედვით	32
Tamila Zviadadze. Variation of Semantic Components of Lexemes According to the Context	46
მარინე კაკაჩია, ქეთევან მარგიანი, მარინა ჯღარკავა. ფრაზეოლოგიური ლექსიკა ოთარ ჩხეიძის პიესაში „სოლომონ ანუ მსაჯული მეფისა“	47
Marine Kakachia, Ketevan Margiani, Marine Jgharkava. Phraseological Lexis in Otar Chkheidze’s Play “Solomon or the Judge of the King”	51
ლევან კოჭლამაზაშვილი. „ხარის“ აღმნიშვნელი ერთი საერთო ძირისათვის ხათურსა და ჩერქეზულ-ქართველურ ენობრივ სამყაროში	52
Levan Kochlamazashili. The Common Root Denoting “Bull” in the Hattian And Circassian-Kartvelian Language Group	53
ქეთევან მარგიანი. სვანური ტოპონიმის სახელდების ფაქტორები და მოტივაცია (დალის ხეობის მასალების მიხედვით)	54
Ketevan Margiani. Svans Toponymys Naming Factors and Motivation (According to the Dali Gorge’s Materials)	63
მერაბ ნაჭყებია. მეგრულის გრამატიკის შესწავლის ისტორიიდან	64
Merab Nachkebia. From the History of the Grammatical Concept in Mingrelian	70
ლალი რატიანი. უკუმნიშვნელობის მარეალიზებელი სემანტიკური ჯგუფები გერმანულ ენაში	71
Lali Ratiani. Realizing Semantic Groups of Back-Meaning in German Language	81
ლევან ფაჩულია. ანდაზის შინაარსის ახსნის ძირითადი საშუალებები (ქართული და მეგრულ-ლაზური ანდაზების მაგალითზე)	82
Levan Pachulia. The Main Ways to Explain the Meaning of Proverbs	

<i>(by the Example of Georgian and Megrel-Laz Proverbs)</i>	90
ირინა ყრუაშვილი. -mäßig სუფიქსიანი წარმონაქმნები გერმანულ ენაში	91
Irina Kruashvili. The Derivates with the Suffix -mäßig in German Language	99
ჯულიეტა ძაძუა. საყოველთაოდ ხმარებული ლექსიკის სტილისტიკური ფუნქციისათვის	100
Julieta Dzadzua. For Stylistic Function of Common Vocabulary	105
Manana Shelia. Linguistic Aspect of the Word "Wine"	106
მანანა შელია. სიტყვა „ღვინოს“ ლინგვისტური ასპექტი <i>(ინგლისურ ენაზე)</i>	110
Диана Алания. Иноязычные слова в лексике русского языка	111
დიანა ალანია. უცხო ენის სიტყვები რუსული ენის ლექსიკაში <i>(რუსულ ენაზე)</i>	116
Diana Alanía. Foreign Words in the Vocabulary of the Russian Language <i>(in Russian)</i>	116

ლიტერატურათმცოდნეობა

LITERARY STUDIES

ნანა არახამია. ნაციონალური ნარატივის პრობლემა ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში	117
Nana Arakhamia. The Problem of National Narrative In Iliá Chavchavadze's Creative Work	123
მადონა ბედინაშვილი. ქრონოტოპის პრობლემა და დიალოგური ნარატივის პოლიფონიურობა ერნესტ ჰემინგუეის პროზაში	124
Madona Bedinashvili. The Problem of Chronotype And Polyphony of the Narrative Dialogue In Ernest Hemingway's Prose	131
ლელა გიგლემიანი, ლელა მირცხულავა. თანამედროვე ლიტერატურა, მასმედია და მისი ლექსიკური თავისებურება	132
Lela Giglemiani, Lela Mirtskhulava. Modern Literature, Mass Media And Its Lexical Peculiarities	138
ნინო ვახანია. უკეთეს დღეთათვის მებრძოლი <i>(ბიოგრაფიული რომანი დავით მიქელაძეზე)</i>	139
Nino Vakhania. The Fighter for Better Times <i>(Biographical Novel About David Mikeladze)</i>	145
მირანდა თოდუა, ნონა ქეცბაია. „ცეცხლის“ სემიოტიკა	146
Miranda Todua, Nona Ketsbaia. Semiotics of "Tsetskhli" (Fire)	152
მარიამ კილანავა. დედანი და თარგმანი: ვირჯინია ვულფის <i>„ლურჯი და მწვანეს“ ორიგინალისა და ქართული ვერსიის</i> <i>შედარებითი ანალიზი</i>	153
Mariam Kilanava. Original and Translation: Comparative Analysis of <i>Virginia Woolf's "Green and Blue" and Its Georgian Translation</i>	158

ნანა კუცია. ჟამის რეფლექსია მეოცე საუკუნის ოთხმოციანი წლების ქართულ კრიტიკაში	159
Nana Kutsia. Reflection of the Epoch in Georgian Critique of 80s of the 20th Century	165
ჯონი მარღანია. ავტორისეული ჩანაფიქრის აღქმის თავისებურება ზღაპრული სიუჟეტის მქონე ნაწარმოებებში	166
Joni Margania. Author's Intent Perception Peculiarities in Fabulous Story Writing	170
მარიამ მირესაშვილი. პოსტკოლონიური კრიტიკა: მომხრენი და მოწინააღმდეგენი	171
Mariam Miresashvili. Postcolonial Criticism: Supporters And Opponents	180
ლელა მირცხულავა. თანამედროვე პროზის თავისებურება პოლ ოსტერის „ნიუ-იორკული ტრილოგიის“ მიხედვით	181
Lela Mirtskhulava. Peculiarities of Modern Prose According to "The New York Trilogy" by Paul Auster	189
ტიტე მოსია. ბიბლიური დიდაქტიზმის გადაძახილი შუა საუკუნეების ქართულ სიტყვიერ კულტურაში	190
Tite Mosia. Reflection of the Biblical Didactics In the Medieval Georgian Literature	201
ნათია პაპასქირი. ზოგი რამ კომიკურის მეცნიერული შესწავლის თანამედროვე მდგომარეობის შესახებ	202
Natia Papaskiri. Some Things About the Current State of Scientific Study of the Comic	235
ლუარა სორდია. გრიგოლ რობაქიძის ესთეტიკის ერთი პრობლემა	236
Luara Sordia. One Problem of Grigol Robakidze's Aesthetic	243
მარინე ტურავა. დაკარგული ატრიბუტი (ლევან ბერიძის რომანი „ფორა“)	244
Marine Turava. Missing Attribute (Novel "Impetus" by Levan Beridze)	254
თამარ ყალიჩავა. ტოტალიტარიზმის ლიტერატურული პარადიგმები (რეი ბრედბერის „451 გრადუსი ფარენჰაიტი“)	255
Tamar Kalichava. Literary Paradigms of Totalitarianism ("Fahrenheit 451" by Ray Bradbury)	261
ელენე ჯაველიძე. წარსულის აპოლოგეტიკა იაჰია ქემალის ლირიკასა და პროზაში	262
Elene Javelidze. Apologetics of the Past in Yahya Kemal's Poetry and Prose	270
ლილიანა ჯანაშია. მიხეილ ბულგაკოვის რომანის „ოსტატი და მარგარიტა“ ლიტერატურული ქვეტექსტი	271
Liliana Janashia. Literary Subtext in Novel "The Master and Margarita" by Mikhail Bulgakov	279
თეა ჯღარკავა. სამყაროს ახლებური აღქმა როგორც ბავშვში (მოთხრობის ცენტრალური გმირი) მომხდარი გარდატეხის შედეგი	280

Thea Jgarkava. A New Perception of the World As a Refraction Result in the Child (Central Character In the Story)	287
Ольга Петриашвили. Роль и функция заглавия в художественной прозе Ивана Бунина	288
ოლღა პეტრიაშვილი. სათაურის როლი და ფუნქციები ივანე ბუნინის მხატვრულ პროზაში (<i>რუსულ ენაზე</i>)	297
Olga Petriashvili. The Role And Function of Titles In Fiction By Ivan Bunin (<i>in Russian</i>)	297
Нино Этерия. О некоторых языковых средствах комизма	298
ნინო ეთერია. კომიზმის ენობრივი ხერხების შესახებ (<i>რუსულ ენაზე</i>)	302
Nino Eteria. About Some Linguistic Means of the Comic (<i>in Russian</i>)	303

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია **HISTORY, ARCHAEOLOGY, ETHNOLOGY**

ჯამბულ ანჩაბაძე. აფხაზეთში განვითარებული პოლიტიკური პროცესების ზოგიერთი დეტალი (<i>XXს. 20-იანი წლები</i>)	304
Jambul Anchabadze. Some Details About Political Processes Developed in Abkhazia (<i>20-ies of 20th Century</i>)	313
სალომე ბახია-ოქრუაშვილი. ოსთა საზოგადოებრივი ყოფა XVIII-XIX საუკუნეებში	314
Salome Bakhia-Okruashvili. Social Life of Ossetians In the 18 th -19 th Centuries	324
ოთარ გოგოლიშვილი. საგამომცემლო საქმის განვითარება ბათუმში XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე	325
Otar Gogolishvili. Development of Publishing Affairs In Batumi Turn of 19 th -20 th Centuries	331
ბონდო კუპატაძე. შუა საუკუნეების ციხე-ქალაქი ოლთისი	332
Bondo Kupatadze. Medieval Town Oltisi (Oltu Castle)	350
ემზარ მაკარაძე. ათათურქი და ნაციონალიზმი	351
Emzar Makaradze. Atatürk and Nationalism	356
ზურაბ პაპასკირი. ქართული „ისტორიული სეგმენტის“ დამახინჯებისა და იგნორირების შესახებ ბიზანტინოლოგიურ ენციკლოპედიურ გამოცემაში ..	357
Zurab Papaskiri. On the Distortion and Neglection of the Georgian “Historical Segment” in the Byzantinistic Encyclopedic Edition	368
ლევან ჭაბაშვილი. არქეოლოგიური სერიაცია და მისი გამოყენება საქართველოს ბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიაში	370
Levan Tchabashvili. Archaeological Seriation and Their Use in the Archaeology of Bronze Age of Georgia	376
რევაზ ხვისტანი. ბედიის სამონასტრო კომპლექსი	377
Revaz Khvistani. Bedia Monastery Complex	392
ბეჟან ხორავა. საქართველოს ისტორიის მნიშვნელოვანი წყარო	393

Bezhan Khorava. The Important Source for History of Georgia	409
გოჩა ჯაფარიძე. ისმაილ ალ-ვაჰბი – ქართული წარმოშობის კალიგრაფი მამლუქთა ეგვიპტეში	410
Gotcha Djaparidze. Isma'il Al-Wahbi – Eminent Calligrapher of Georgian Origin in Mamluk Egypt	414

პოლიტიკური მეცნიერებები, სოციოლოგია, ფსიქოლოგია
POLITICAL SCIENCES, SOCIOLOGY, PSYCHOLOGY

გვანცა აბდალაძე. იდეოლოგიური ბრძოლა „ახალ ცივ ომში“	415
Gvantsa Abdaladze. An Ideological Struggle in the “New Cold War”	427
გურამ აბესაძე. პრაგმატიზმი თანამედროვე ქართულ პოლიტიკაში	428
Guram Abesadze. Pragmatism in Modern Georgian Politics	436
თამარ ადეიშვილი. საქმიანი და სოციალურ-ემოციური ლიდერობის განმსაზღვრელი პიროვნული ფაქტორები სტუდენტურ ჯგუფებში	437
Tamar Adeishvili. Personal Factors Determining Business and Social-Emotional Leadership in Student Groups	442
ნონა ახალაშვილი, ირმა შომახია. ოჯახის როლი მოზარდის ღირებულებითი სისტემის ჩამოყალიბებაში	443
Nona Akhalashvili, Irma Shomakhia. Role of Family in the Formation of Value System of Adult	456
ნოდარ დარსანია. ოტო ფონ ბისმარკის პოლიტიკისათვის რუსეთთან	457
Nodar Darsania. On Otto von Bismarck’s Policy Towards Russia	468
კახი კოპალიანი. ლიდერობის როლური დიფერენციაციის პიროვნებათაშორისი დეტერმინანტები მოზარდ ფეხბურთელთა გუნდებში	469
Kakhi Kopaliani. Interpersonal Determinants of Leadership Role Differentiation in Young Football Players’ Teams	479
შორენა კორტავა. თანამედროვე ტრანსნაციონალური ორგანიზაციების სტრუქტურა	480
Shorena Kortava. Structures of Modern Transnational Organizations	485
ეკატერინე სულუხია. ლეონჰარდ-შმიშეკის ტექსტის ადაპტაცია ქართულ პოპულაციაზე და ქართულენოვანი ვერსიის შექმნა	486
Ekaterina Sulukhia. Adaptation of the Text By Leonhard-Shmishek for Georgian Population and Development of the Georgian Version	495
ელენე ჩომახიძე, თამარ ადეიშვილი. „შუბერტის რისკის მზაობის“ (“PSK”) ტექსტის ადაპტაცია	496
Elena Chomakhidze, Tamar Adeishvili. Adaptation of Test on “Inclination to Risk (“PSK”) by Schubert”	506
ხატია წიკლაური. ქრისტიანული რელიგიების (მართლმადიდებლობა, გრიგორიანობა, კათოლიციზმი) აღმსარებელი მოსახლეობის	

ღირებულებათა სისტემის თავისებურებები საქართველოში	507
Khatia Tsiklauri. Peculiarities of the System of Values Christian (Eastern Orthodox, Oriental Orthodox and Catholic) Churches	517
მერი ჭანტურია. ქორწინებისა და ოჯახის სოციოლოგიური პრობლემების ემპირიული კვლევის შედეგების ზოგიერთი ასპექტი	518
Meri Chanturia. About the Results of Empiric Research of Marriage and Family Sociology Problems	522
დაზმირ ჯოჯუა. სოხუმის დაცემა: საერთაშორისო კონტექსტი	523
Dazmir Jojua. Sokhumi Fall: <i>International Context</i>	528

სამართალი LAW STUDIES

ლალი გაბისონია. სამართლის რეფლექსია და მისი ფორმები: პარადიგმათა რაობა და ბუნება	529
Lali Gabisonia. Legal Reflexion and Its Forms: <i>Paradigm Essence and Nature</i>	537
ვეფხვია გვარამია. თავშესაფრისა და მოქალაქეობის საბჭოური და საერთაშორისო სამართლებრივი რეგულირება XX საუკუნის I ნახევარში და თანამედროვე პრობლემა	538
Vepkhvia Gvaramia. Legal Regulation of Rights of Asylum and Citizenship in the Soviet and International Law System in the 1 st Half of the 20 th Century and Present Problem	548
თეიმურაზ დარსანია. დანაშაულის მცდელობის დასჯადობის ისტორია	549
Teimuraz Darsania. History of Crime Attempt Punishment	560
მიხეილ მამნიაშვილი, გიმზერ ალანია. ფარული საგამოძიებო მოქმედებები ..	561
Mikheil Mamniashvili, Gimzer Alania. Secret Investigative Actions	582
ჯანო წულუკიძე. მინის სამართლის სფეროში ადმინისტრაციული და სამოქალაქო სამართლის ნორმების გამიჯვნა	583
Jano Tsulukidze. Differentiation of Administrative and Civic Law Norms in the Land Law	585

პედაგოგიკა PEDAGOGICS

ლია ახალაძე. როგორ გავხადოთ ისტორიის გაკვეთილი უფრო საინტერესო?	586
Lia Akhaladze. How to Make Lesson of History More Interesting?	592
ლელა რეხვიაშვილი. სასკოლო კონფლიქტების სპეციფიურობა, ფუნქციები და წარმოქმნის მიზეზები	593
Lela Rekhviashvili. The Specificity of School Conflicts, Its Functions and Generating Reasons	600

რუსუდან ფიფია. ტექსტის გაგების სწავლების პრობლემური საკითხები მომავალი მასწავლებლის განათლების პროგრამაში	601
Rusudan Pipia. Problematic Issues of Teaching of Text Comprehension In Future Teacher Education Program	607
ბროლისა წულაია. ბუნებისმეტყველების სწავლების მეთოდები და მათი განვითარების ტენდენციების თანამედროვე ფორმები დანყებით კლასებში	608
Brolisa Tsulaia. Science Teaching Methods And Their Development Trends Modern Forms of Elementary School	613
Леонид Джахая. Страница истории	614
ლეონიდე ჯახაია. ისტორიის ფურცელი (<i>რუსულ ენაზე</i>)	618
Leonid Djakhaia. Pages of History (<i>in Russian</i>)	618

ენათმეცნიერება

გვანცა გვანცელაძე¹

ქრისტიანულ კანონიკურ ანთროპონომთაგან მომდინარე
მეორეული პირთა სასელაზი ქართულ გვარსასელაზში
ისტორიულ-სამართლზარივ დოკუმენტთა მიხედვით

ძველქართულ წერილობით ძეგლებში (ეპიგრაფიკაში, ბიბლიისა და რელიგიურ ტექსტთა თარგმანებში, ორიგინალურ და თარგმნილ მხატვრული ლიტერატურაში, იურიდიულ დოკუმენტებში...) წარმოდგენილია ასეულობით ქართული და უცხოური ანთროპონიმი. ესაა უპირატესად ბიბლიურ პერსონაჟთა, წმინდანთა, დიდებულთა, სასულიერო მოღვაწეთა, ტაძრების დამკვეთ-ქტიტორთა, მშენებელთა, მხატვართა, გადამწერთა, რედაქტორთა და სხვათა სახელები.

წინამდებარე ნაშრომში XI-XVIII საუკუნეებში შედგენილი იურიდიული დოკუმენტების მონაცემების საფუძველზე ვანალიზებთ იმ მეორეულ პირსახელებს, რომლებიც წარმოქმნილია კანონიკურ ქრისტიანულ სახელთა ფუძეებისაგან და საყრდენ ფუძეთა სახითაა გამოყენებული ქართულ გვარსახელებში.

მასალის ანალიზმა გვიჩვენა, რომ განსახილველ დოკუმენტებში კანონიკურ ქრისტიანულ სახელთა ფუძეებისაგან წარმოქმნილი მეორეული პირსახელები დამოუკიდებელი ანთროპონიმების ფუნქციით ჰაგიოგრაფიულ ლიტერატურაში თავს იჩენს მხოლოდ X საუკუნიდან და ძალზე იშვიათად დასტურდება XI-XIV საუკუნეთა იურიდიულ დოკუმენტებში, მომდევნო ეტაპზე კი საკმაოდ ხშირია როგორც სასულიერო, ისე იურიდიულ ტექსტებში. მაგალითად: 476-482 წლებში შედგენილ იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამებაში“ გვხვდება სულ რაღაც 13 ანთროპონიმი: **იაკობ, შუშანიკ, ვარსქენ, ჯოჯიკ, არშუშა, ვარდან, აფოც/აფუც, პავლე, იოვანე, დავით, კოზმან, დამიანე.**² ამათგან მხოლოდ **შუშანიკი** არის ქალის შინაურული სახელი, ხოლო **ვარდან**, როგორც ტექსტიდან ირკვევა, კაცის სახელიც ყოფილა და ქალისაც: „და ცოლად მისა იყო ასული **ვარდანისი**, სომეხთა სპაჰეტისაჲ,... **მამისაგან სახელით ვარდან** და

¹ **გვანცა გვანცელაძე** – ფილოლოგიის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² *ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია*. შედგენილი **სოლ. ყუბანეიშვილის** მიერ. ტ. I. თბ., 1946, გვ. 34-44.

სიყუარულით სახელი მისი შუშანიკ...¹ თხზულებაში დადასტურებული უკლებლივ ყველა დანარჩენი ანთროპონიმი მამაკაცთა სახელებია, რომელთაგან კანონიკურია: **პავლე, იოვანე, იაკობ, დავით, კოზმან და დამიანე**. საყურადღებოა ისიც, რომ უცხოური წარმომავლობის ექვსივე ეს სახელი ფონეტიკურად უკვე ადაპტირებულია ქართული ენის ფონოტაქტიკის წესების საფუძველზე და არცერთი მათგანი არ არის ფიქსირებული მეორეული, კნინობით-ალერსობითი ფორმით, რაც კანონზომიერია, ვინაიდან ტექსტში **პავლე** ქრისტეს მოციქულის სახელია, **დავითი** – წინასწარმეტყველისა და მეფსალმუნისა, **კოზმან** და **დამიანე** კი – რომსა და ასიაში მცხოვრები წმინდანთა ორი წყვილიდან ერთ-ერთი წყვილის, კერძოდ ასიელი ძმების სახელებია.² ბუნებრივია, თუ იაკობ ცურტაველი ამ წმინდანთა სახელებს მხოლოდ ოფიციალური ფორმით ახსენებს – მათი სხვაგვარად მოხსენიება მკრეხელობად ჩაითვლებოდა; **იოვანე** „შუშანიკის წამების“ ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი რეალური პერსონაჟია, იგი ქართველი ეპისკოპოსი ყოფილა თხზულების დაწერის ეპოქაში. მისი სახელი უკავშირდება ქრისტეს ერთ-ერთი უმთავრესი მოწაფის იოვანე ნათლისმცემლის სახელს; **იაკობი** თვით თხზულების ავტორის სახელია და მომდინარეობს ქრისტეს მოციქულ იაკობის სახელისაგან. მოკლედ, „შუშანიკის წამების“ ტექსტში დამოწმებული 6 კანონიკური სახელიდან არცერთი არ არის გამოყენებული მეორეული, კნინობით-ალერსობითი ფორმით. როგორც ჩანს, **ამ სახელთა მეორეულ ვარიანტებს, რომლებიც ბევრად უფრო გვიან დასტურდება წერილობით წყაროებში, V საუკუნეში ჯერ კიდევ არ ჰქონდათ დამოუკიდებელ ანთროპონიმთა სტატუსი და ცალკე გამოყენების სოციალური სანქცია.**

ეს სოციოლინგვისტური კანონზომიერება მკაფიოდ ვლინდება ქართულ გვარსახელებშიც, რომლებიც უკვე VII-VIII საუკუნეებიდან გვხვდება წერილობით წყაროებში. უმნიშვნელო არ უნდა იყოს ის გარემოება, რომ XI-XVIII საუკუნეთა ქართულ იურიდიულ დოკუმენტებში ჯერ წარმოდგენილია კანონიკურ ქრისტიანულ ანთროპონიმთა ოფიციალური ფორმებისაგან მომდინარე გვარსახელები,³ ხოლო XIV საუკუნიდან მკვეთრად მატულობს კანონიკური ქრისტიანული სახელებისაგან მომდინარე მეორეული, კნინობით-ალერსობითი ფორმის მქონე ანთროპონიმების ფუძეებიდან წარმოქმნილი გვარსახელები. დროთა მანძილზე ეს ტენდენ-

¹ ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია. ტ. 1, გვ. გვ. 34.

² რომში მცხოვრები განთქმული მკურნალები, უვეცხო ძმები კოზმან და დამიანე ახ.წ. III საუკუნეში მოღვაწეობდნენ და ისინი წამებით დახოცეს, ხოლო ასიაში მცხოვრები ასევე განთქმული მკურნალები, უვეცხო ძმები კოზმან და დამიანე ასაკით გარდაიცვალნენ. ორივე წყვილი წმინდანად იქნა შერაცხული. პირველი წყვილის, რომელი ძმების ხსენების დღედ დაწესებულია 1(14) ივლისი, ხოლო მეორე წყვილის, ასიელი ძმების ხსენების დღეა 1(14) ნოემბერი.

³ წინამდებარე ნაშრომში არ ვეხებით სხვა წარმომავლობის, არაკანონიკურ ანთროპონიმთაგან წარმოქმნილ გვარსახელებს.

ცია იმდენად გავრცელებულა, რომ გვიან შუა საუკუნეებში კანონიკურ სახელთაგან მომდინარე მეორეული ანთროპონიმებისაგან ნაწარმოები გვარსახელების რაოდენობა ბევრად აჭარბებს კანონიკურ სახელთა ოფიციალურ ფორმათაგან წარმოქმნილ გვარსახელებს. მოვიყვანოთ ტიპურ მაგალითებს იურიდიული საბუთებიდან:

ბიბლიური სახელი **აბელ** გამოყენებულია საყრდენ ფუძედ გვარსახელისა **აბელ-ის-ძე**: ამ გვარის მქონე ყოფილა ანჩელი არქიმადრიტი ქერობინი, რომელსაც 1453-1459 წლებში შეუდგენია ერთგულების წიგნი. იგივე სახელი კნინობითი **აბელ-ა** ფორმით გამხდარა საყრდენი ფუძე გვარსახელისა **აბელ-ა-შვილი**, რომელიც ფიქსირებულია 1670 წლის საბუთში;¹

იურიდიულ საბუთთა ტექსტებში სრულებით არ დასტურდება გვარსახელები, რომლებიც მიღებული იქნებოდა ბიბლიური სახელისაგან **აბესალომ**, სამაგიეროდ მათში წარმოდგენილია ამ სახელის ფონეტიკურ-მორფოლოგიური ვარიანტები: **აბესალამ-ა**, **აბესა** და **აბესალ-ა** – შდრ. გვარსახელები: **აბესალამ-ა-შვილი** (1537-1538წწ.), **აბესა-ძე** (1260წ.) და **აბესალა-ძე** (1644წ.);²

ბიბლიური **აბრამ** (**აბრაჰამ**) სახელისაგან, ერთი მხრივ, ნაწარმოებია გვარები **აბრამ-ის-ძე** (1523 წ.) და **აბრამ-ის-შვილი** (1527-1556წწ.), ხოლო, მეორე მხრივ, საბუთებში წარმოდგენილ გვარებში გვაქვს იმავე **აბრამ** სახელის ვარიანტები **აბრამ-ა** და **აბრ-ია**: **აბრამ-ა-ის-შვილი** (1621წ.), **აბრამ-ა-ს-შვილი** (1523წ.) და **აბრ-ია-შვილი** (XVIII. II ნახ.);³

წმინდანის სახელი **ამბროსი** უცვლელადაა წარმოდგენილი გვარსახელებში **ამბროს-ის-ძე** (1505წ.) და **ამბროს-ი-შვილი** (1552წ.), ხოლო მისგან მომდინარეობს მეორეული სახელები **აბროს-ა**, **ამბრ-ი** // **ამბრ-ია**, **ამბრ-ო-ა**, **ამბროს-ა** და **ამბროს-ე**, რომლებიც საყრდენი ფუძეებია გვარებისა: **აბროს-ა-შვილი** (1634წ.), **ამბრ-ის-შვილი** (XVIII.), **ამბრ-ია-ს-შვილი** (XVIII.), **ამბრ-ო-ა-შვილი** (1688-1694წწ.), **ამბროს-ა-შვილი** (XVIII.) და **ამბროს-ე-შვილი** (1648წ.);⁴

არაბი წმინდანის **აბო ტფილელის** სახელისაგან მომდინარეობს მეორეული ანთროპონიმი **აბუ-ა** (**აბო-ა**), რომელიც წარმოდგენილია გვარსახელში **აბუ-ა-შვილი** (1671წ.);⁵

კანონიკური სახელი **ანტონი** უდევს საფუძვლად გვარს **ანტონ-ის-შვილი** (1695-1697წწ.), ხოლო იმავე სახელის მეორეული **ანტონ-ა** ვარიანტი – გვარს **ანტონ-ა-შვილი** (XVIII.);⁶

¹ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVIII სს. ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით. გამოსაცემად მოამზადეს დ. კლდიაშვილმა, მ. სურგულაძემ, ე. ცაგარეიშვილმა, გ. ჯანდიერმა. ტ. I. თბ., 1991, გვ. 55.

² პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVIII სს. ტ. I, გვ. 55.

³ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVIII სს. ტ. I, გვ. 59.

⁴ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVIII სს. ტ. I, გვ. 111-114.

⁵ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVIII სს. ტ. I, გვ. 52.

⁶ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVIII სს. ტ. I, გვ. 158-160.

კანონიკური **ბართლომე** სახელის ოფიციალური ფორმისაგან მომდინარე გვარი იურიდიულ საბუთებში არ დასტურდება, სამაგიეროდ მათში გვხვდება მეორეული **ბართლომ-ა**, **ბათლომ-ა**, **ბათლუმ** ვარიანტებისაგან მომდინარე გვარები: **ბართლომ-ა-შვილი** (XVIII.), **ბათლომ-ა-შვილი** (XVIII.), **ბათლუმ-ის-შვილი** (1578წ.);¹

კანონიკური **ბასილი** სახელის თავდაპირველი სახეობისგანაა მიღებული გვარსახელები **ბასილ-ის-ძე** (XVს.) და **ბასილ-ის-შვილი** (XVIს.), ხოლო იმავე სახელის მეორეული ვარიანტებისაგან მომდინარეობენ გვარსახელები: **ბასილ-ა-ს-შვილი** (XVIს.), **ბას-ინ-ა-ს-შვილი** (1688წ.), **ბას-ნ-ა-შვილი** (1568წ.), **ბას-ი-შვილი** (XVIII.), **ბას-ია-შვილი** (XVIII.);²

კანონიკური **ბენიამინ** სახელის შემოკლებული **ბენია** ვარიანტი უდევს საფუძვლად გვარსახელს **ბენია-შვილი** (1657წ.) და ა.შ.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, კანონიკურ ანთროპონიმთა დამოუკიდებელ ერთეულებად გამოყენება თავდაპირველი ფორმით დასტურდება საქართველოს გაქრისტიანების ახლო ხანებში შედგენილ ტექსტებში. რაც შეეხება მეორეულ ვარიანტებს (კნინობით-ალერსობით, ან შემოკლებულ ფორმებს), ისინი დამოუკიდებელ სახელთა სანქციას გაცილებით უფრო გვიან იღებენ და გამოიყენებიან როგორც დამოუკიდებელ სახელებად, ისე – გვარსახელთა საყრდენ ფუძეებად.

ყურადღებას იპყრობს ის ფაქტი, რომ **მეორეული ანთროპონიმები დამოუკიდებელ სახელებადაც და გვარსახელთა საყრდენ ფუძეებადაც გამოიყენებოდა უპირატესად დაბალი სოციალური ფენების წარმომადგენელთა (ყმებს, გლეხებს, ვაჭრებს...)** შორის, არისტოკრატიაში კი თავიდან ამგვარი ვარიანტები არც დამოუკიდებელ სახელებად დასტურდებოდა და არც გვარსახელთა საყრდენ ფუძეებად, მაგრამ გვიან შუა საუკუნეებში ეს სოციალინგვისტური “აკრძალვა” მოიხსნა და თანდათანობით გამრავლდა მეორეულ ვარიანტთა გამოყენება ჯერ დამოუკიდებელ სახელებად, შემდეგ გვარების შიგნით გამოყოფილ პატრონიმიათა სახელების საყრდენ ფუძეებად, პატრონიმული სახელები კი დროთა მანძილზე დამოუკიდებელ გვარსახელებად გაფორმდა.

ანთროპონიმთა ფუქციონირების ამ კანონზომიერებათა თვალის გადავლება მეტად საინტერესო სურათს გადაგვიშლის: ირკვევა, რომ ჩვენს წინაპრებს ბიბლიურ პერსონაჟთა და ქრისტიან წმინდანთა შორის ჰყავდათ ყველაზე მეტად პოპულარული და საყვარელი მოღვაწენი, რომელთა სახელები მრავალფეროვანი სიტყვანარმოებითი პროცესების აქტიურ მონაწილეებად გადაქცეულან. ამ სახელებს ნაირგვარ აფიქსთა დართვის გზით წარმოუქმნია მრავალი ვარიანტი, რომლებიც დროთა განმავლობაში დამოუკიდებელ ანთროპონიმებად გადაიქცნენ და ეს ახალი სახელებიც ჩაერთო გვარსახელთა წარმოების პროცესებში. ქვემოთ

¹ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVIIIსს. ტ. I, გვ. 377, 459-460.

² პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVIIIსს. ტ. I, გვ. 465-474.

განვიხილავთ ორი უპოპულარულესი ქრისტიანული ანთროპონიმის სიტყვანარმოებით შესაძლებლობებს გვარსახელთა მონაცემების მიხედვით.

მთავარანგელოზ **გაბრიელის** სახელი ძველ იურიდიულ საბუთებში ძალიან ხშირად გვხვდება. აღმოჩნდა, რომ 1073 წლიდან XVIII საუკუნემდე შედგენილ საბუთებში იხსენიება 35 პირი, ვისაც ეს სახელი ჰქვია და გვარსახელის გარეშე დასახელებული. მათი უმრავლესობა, 18 კაცი სასულიერო პირი ყოფილა: ქართლის კათოლიკოსი, მიტროპოლიტები, მთავარეპისკოპოსები, ეპისკოპოსები, მეფეთა ეზოსმოძღვრები, მონასტრის წინამძღვრები, დეკანოზები, მღვდლები, ბერები და სხვ.¹ რა თქმა უნდა, მათი სტატუსი ავალდებულებდა ყველას, მოესხენიებინათ მათი სახელები მხოლოდ ოფიციალური და არა კნინობითი, ან ალერსობითი ფორმით. იგივე ითქმის მაღალი სოციალური ფენების წარმომადგენლებსა და მათ სახელებზე.

ჩვენი ვარაუდით, **გაბრიელ** ფორმისაგან ყველაზე ადრე უნდა წარმოებულიყო კნინობით-ალერსობითი **გაბრიელ-ა** ვარიანტი. იურიდიულ საბუთებში ეს მეორეული ფორმა XVI-XVIII საუკუნეების 9 საბუთში გვხვდება დამოუკიდებელ სახელად.² ოდნავ უფრო ადრე დასტურდება მეორეული **გაბრიელა** ვარიანტისაგან მომდინარე გვარსახელები **გაბრიელ-ა-ს-შვილი** (1512წ.) და **გაბრიელ-ა-შვილი** (1527წ.), შდრ.: **გაბრიელ-ის-შვილი** (1477წ.) და **გაბრიელ-ის-ძე** (1484წ.).³

იმავე **გაბრიელ** სახელისაგან ნაწარმოები 10 სხვა სახელი უდევს საფუძვლად გვარსახელებს: **გაბ-ა-შვილი** (1466წ.) და **გაბ-ა-ძე** (XVIII ს. II ნახ.);⁴ **გაბ-ელ-ის-ძე** (XV ს. ბოლო) და **გაბ-ელ-ია** (XVII ს.);⁵ **გაბ-ილ-ა-შვილი** (1655წ. ამ წლის საბუთში იხსენიება მღვდელი **გაბილა გაბილაშვილი**);⁶ **გაბ-იო-შვილი** (1688-1703წწ.);⁷ **გაბ-იტ-ა-ს-შვილი** (1691-1721წწ.), **გაბ-იტ-ა-შვილი** (XVIII ს. შუა ხანები) და **გაბ-იტ-ა-ური** (1670-1696წწ.);⁸ **გაბ-რ-ა-ვა** (1628 წ.);⁹ **გაბ-რ-ო-შვილი** (1688-1694წწ.);¹⁰ **გაბ-უ-ა-შვილი** (XVIII ს. ბოლო)¹¹; **გაბ-უნ-იანი** (XIV-XV სს.) და **გაბ-უნ-ია** (1578წ.);¹² **გაბ-უც-ა-ს-ძე** (XIV-XV სს.).¹³ ლინგვისტური თვალსაზრისით არაფერია სადავო იმაში, რომ ყველა დასახელებულ გვარს საფუძვლად ერთი და იმავე კანონიკური

¹ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVIII სს. ტ. I, გვ. 581-584.

² პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVIII სს. ტ. I, გვ. 584.

³ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVIII სს. ტ. I, გვ. 584-585.

⁴ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVIII სს. ტ. I, გვ. 575-577.

⁵ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVIII სს. ტ. I, გვ. 577-580.

⁶ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVIII სს. ტ. I, გვ. 580.

⁷ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVIII სს. ტ. I, გვ. 580.

⁸ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVIII სს. ტ. I, გვ. 580-581.

⁹ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVIII სს. ტ. I, გვ. 580-581.

¹⁰ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVIII სს. ტ. I, გვ. 586.

¹¹ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVIII სს. ტ. I, გვ. 586.

¹² პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVIII სს. ტ. I, გვ. 586-587.

¹³ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVIII სს. ტ. I, გვ. 587.

სახელის ფონეტიკურ-მორფოლოგიური ვარიანტები უდევს საფუძვლად.

საქართველოში წარსულშიც და ამჟამადაც ყველაზე საყვარელი და პოპულარული მამაკაცის სახელია **გიორგი**. ძველ იურიდიულ საბუთებში ჩვენ გამოვავლინეთ ამ კანონიკური სახელისაგან მომდინარე 43 ვარიანტი, რომელთა უმრავლესობა გამოიყენებოდა გვარსახელთა საყრდენ ფუძედ. ქვემოთ ცხრილის სახით წარმოვადგენთ სათანადო მონაცემებს:

ამოსავალი სახელი და მისგან მომდინარე ვარიანტები	გვარები ფიქსირების დროის მითითებით	ამოსავალი სახელისგან მომდინარე ვარიანტები	გვარები ფიქსირების დროის მითითებით
გიორგი (1057წ.)	-	გოგალა (1691წ.)	გოგალაური // გოგალაური-შვილი (1689წ.); გოგალაშვილი (1687წ.); გოგალაძე (1569წ.)
გერგი	გერგიძე (1679წ.)	გოგანა	გოგანაშვილი (1537-1538 წწ.); გოგანაძე (1578წ.)
გერგა	გერგაძე (1688წ.)	გოგატი	გოგატიშვილი (1518წ.)
გია (1668წ.)	-	გოგატა (1570წ.)	გოგატაური (1570წ.); გოგატაშვილი (XV-XVI სს.)
გიგა (1658წ.)	გიგაა (1616-1621წ.); გიგაია (1616-1621წ.); გიგაური (1678წ.); გიგაშვილი (1492-1497წ.)	გოგილი (1612წ.)	გოგილია (1621წ.)

<p>გიგაბა (ქართულ ანთროპონიმებში -ობა, -ება, -იბა, -(ა)ბა სუფიქსების გამოყოფის შესახებ იხ.: თ. გვანცელაძე. ბა მარცვლის შემცველ პირსახელთა და გვარსახელთა წარმომავლობისა და -ობა, -ება, -იბა, -(ა)ბა სუფიქსთა რაობის საკითხისათვის. – კრებ.: ფილოლოგიური პარალელები. ტ. 2. თბ., 2010, გვ. 47-70.)</p>	<p>გიგაბაძე (1696წ.)</p>	<p>გოგილა (1527წ.);</p>	<p>გოგილავა (XVI ს. II ნახ.); გოგილასშვილი (XVII ს.); გოგილასშვილი (1619წ.)</p>
<p>გიგიდა</p>	<p>გიგიდავა (1616-1621წწ.)</p>	<p>გოგინა (1399-1419წწ.)</p>	<p>გოგინისშვილი (1614წ.); გოგინასშვილი (1683წ.); გოგინასშვილი (1664წ.); გოგინაძე (XV ს.)</p>
<p>გიგიტა</p>	<p>–</p>	<p>გოგება</p>	<p>გოგებაშვილი (1609წ.)</p>
<p>გიგიჩა (1568 წ.)</p>	<p>–</p>	<p>გოგობ (1609წ.)</p>	<p>–</p>
<p>გიგოა (1663 წ.)</p>	<p>–</p>	<p>გოგობა (1590წ.)</p>	<p>გოგობასშვილი (1516წ.); გოგობაშვილი (1639წ.); გოგობაძე (XVIII ს.)</p>
<p>გიგუა (XVIII ს.)</p>	<p>გიგუასშვილი (1678წ.); გიგუაშვილი (1632წ.)</p>	<p>გოგელი (XVIII ს.)</p>	<p>გოგელიშვილი (1559წ.)</p>
<p>გიგუტა (1606 წ.)</p>	<p>გიგუტაშვილი (1683 წ.)</p>	<p>გოგილი (1612 წ.)</p>	<p>–</p>
<p>გიო (XVII ს.)</p>	<p>გიოშვილი (1689წ.)</p>	<p>გოგიტი</p>	<p>გოგიტიძე (1572წ.)</p>
<p>გიორგა (1515-1535 წწ.)</p>	<p>გიორგასშვილი (1689წ.); გიორგაშვილი (1523წ.); გიორგაძე (1621წ.)</p>	<p>გოგიტა (1512წ.)</p>	<p>გოგიტასშვილი (1664წ.); გოგიტაშვილი (1578წ.)</p>

გიორგობა	გიორგობიანი (1578წ.)	გოგიჩა (1537წ.)	გოგიჩაიშვილი (1621წ.); გოგიჩასშვილი (1688-1703წ.); გოგიჩაშვილი (1633 წ.); გოგიჩაური (1590-1600წ.)
გიორგულა	გიორგულაშვილი (XVIII ს.)	გოგიჭა	გოგიჭასშვილი (1690წ.); გოგიჭაშვილი (1699წ.)
გიუა (1537წ.)	გიუასშვილი (XVI ს.); გიუაშვილი (XVIII ს.)	გოგიჯანა	გოგიჯანაშვილი (1654წ.)
გიუნა (1589წ.)	გიუნაშვილი (XV ს.)	გოგლი (XVIII ს.)	გოგლისშვილი (1654წ.); გოგლისძე (1259-1393წ.)
გიუტა (1685წ.)	გიუტაშვილი (1613წ.)	გოგლია (1656წ.)	გოგლიაური (1670წ.); გოგლიაშვილი (1664-1673წ.)
გოგი (XVIII ს.)	გოგისძე (1596წ.); გოგიძე (1700 წ.); გოგიშვილი (XVIII ს.)	გოგლა (XVII-XVIII ს. მიჯნა)	-
გოგა (XIV ს.)	გოგასშვილი (1466-1479წ.); გოგაშვილი (1498წ.); გოგაძე (1543წ.)	გოგლაური	გოგლაურიშვილი (1689-1691წ.)
გოგია (1537წ.)	გოგიასშვილი (1665წ.); გოგიაშვილი (1626წ.)	გოგლიჩა	გოგლიჩაძე (1660წ.)

ამ ცხრილში წარმოდგენილი მასალა თვალსაჩინოდ ადასტურებს, რომ **გიორგი** სახელის პრაქტიკულად თითქმის ყველა მეორეული ვარიანტი გვიან შუა საუკუნეებში უკვე დამოუკიდებელ სახელებად გადაქცეული და საფუძვლად დასდებია ახალ გვარსახელებს. აღნიშნული ეხება ყველა იმ კანონიკურ ქრისტიანულ სახელს, რომლებსაც ქართულ ენაში დამკვიდრების შემდგომ ახალი ფონეტიკურ-მორფოლოგიური ვარიანტები გაუჩნდა, ეს ვარიანტები კი თავის მხრივ დამოუკიდებელ ანთროპონიმთა რანგში გადავიდნენ და მათგან ახალი გვარსახელებიც წარმოიქმნა.

ამრიგად, ირკვევა, რომ შუა საუკუნეებიდან დაწყებული კანონიკური ქრისტიანული ანთროპონიმებისაგან მეორეული ვარიანტების წარმოების გახშირება კინობით-ალერსობითი აფიქსების დართვის, ანდა ფონეტიკური ცვლილებების გზით ქართულ ანთროპონიმთა და გვარსახელთა ლექსიკური ფონდის გამდიდრების უმთავრესი საშუალება ყოფილა.

GVANTSA GVANTSELADZE¹

SECONDARY ANTHROPONOMYS ORIGINATED FROM CHRISTIAN CANONICAL NAMES IN GEORGIAN SURNAMES ACCORDING TO HISTORICAL LEGAL DOCUMENTS

Old Georgian sources confirm that the formation of the Georgian surnames starts in 7th century A.D. Along with other names, the canonical Christian anthroponyms have been also used to origin the first Georgian surnames, but from the 14th century the number of the surnames increased, which had been derived the secondary surnames based on a stem of the canonical Christian anthroponyms, which were mostly derived via the addition of affixes with diminutive function. According to the Georgian historical documental data, the work represents that in the 14th century A.D., the surnames derived from the canonical anthroponyms took the leading position in the formation of surnames. Some canonical surname had derived many dozens of new anthroponyms, majority of which formed new surnames in turn.

¹ **Gvantsa Gvantseladze** – PhD in Phology, Assitant Professor, Sokhumi State University.

ე ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ზ ა

თეიმურაზ გვანცელაძე¹

ტოპონიმთა მასობრივი ცვლის მცდელოზანი
აფსაზეთში 1921-1937 წლებში

1917 წლის ოქტომბრის გადატრიალების შედეგად რუსეთის სათავეში მოქცეული რუსი ბოლშევიკები და მათი დამქაშები განსაკუთრებულ ყურადღებას აპყრობდნენ ჯერ კიდევ ცარიზმის მიერ დაპყრობილ ქვეყნებში ნამონყებული „ტოპონიმიკური ომის“ მოდერნიზებასა და გეოგრაფიული ნომენკლატურის მასობრივი ცვლილებების გზით კომუნისტური იდეოლოგიის დანერგვას მოსახლეობაში. ამ „დიადი მიზნის“ მისაღწევად მთელ იმპერიაში ხორციელდებოდა შემდეგი კონკრეტული ღონისძიებები:

1. იკრძალებოდა ძირძველ ისტორიულ ტოპონიმთა დიდი ნაწილი;
2. ტოპონიმთა ნაცვლად მკვიდრდებოდა სხვადასხვა ენაზე შექმნილი იდეოლოგიზებული ხელოვნური სახელები, რომლებსაც საფუძვლად ედო რევოლუციონერთა, კომუნისტ სამხედრო პირთა და ტერორისტთა, ბოლშევიკ ფუნქციონერთა გვარსახელები, აგრეთვე კომუნისტურ იდეოლოგიასთან დაკავშირებულ ცნებათა აღმნიშვნელი სახელები: **ლენინო, ლენინგრადი, კიროვი, ფრუნზე, ზუდიონოვსკი, ჩაპაევსკი, პროლეტარსკი, კომუნარი, კრასნოარმიისკი, სოვეტსკაია, ოკტიაბრსკოე, პერვომაისკოე, სვობოდა, პროგრესი** და სხვანი;
3. ძველი ტოპონიმებიდან უპირველეს ყოვლისა იკრძალებოდა რუსეთის სამეფო ოჯახის წევრთა, დიდმოხელეთა, მხედართმთავართა, მემამულეთა გვარებისა და სახელებისაგან ნაწარმოები გეოგრაფიული სახელები;
4. განსაკუთრებით ებრძოდნენ რელიგიურ რწმენა-წარმოდგენებთან დაკავშირებულ ტოპონიმებს.

1921 წლის თებერვალ-მარტში საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციისა და ანექსიის შემდგომ ახალმა რეჟიმმა აქაც დაიწყო მკვეთრად იდეოლოგიზებული ენობრივი პოლიტიკის განხორციელება,

¹ თეიმურაზ გვანცელაძე – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

რაც მთელ იმპერიაში მიმდინარე პროცესების ნაწილი იყო. შედეგად როგორც საანალიზო პერიოდში, ისე მის შემდგომ საქართველოში გაჩნდა ქართულ, რუსულ, სომხურ, ოსურ და სხვა ენებზე შექმნილი იდეოლოგიზებული ტოპონიმების დიდი რაოდენობა. მაგალითად:

ისტორიული **მარტვილი** სახელის ნაცვლად გაჩნდა **გეგეჭკორი** ბოლშევიკ ალექსანდრე გეგეჭკორის უკვდავსაყოფად; **მიხა ცხაკაია**, ან შემოკლებით **ცხაკაია** ნაცვლად **სენაკი** სახელისა – ბოლშევიკი ფუნქციონერის პატივსაცემად; **ლენინგორი** ვლადიმერ ლენინის უკვდავსაყოფად – ნაცვლად ისტორიული **ახალგორი** სახელისა;¹ **მახარაძე** ბოლშევიკ ფილიპე მახარაძის პატივსაცემად – ნაცვლად **ოზურგეთი** სახელისა; **სტალინირი** „სტალინი+ოსი“ კომუნისტი ბელადის იოსებ სტალინის უკვდავსაყოფად – ნაცვლად ისტორიული ცხინვალის (< **ქრცხინვალი** < ***ქრცხილოვანი**) სახელისა; **წულუკიძე** ბოლშევიკ ალექსანდრე წულუკიძის პატივსაცემად – ნაცვლად ისტორიული **ხონი** სახელისა; **ნითელწყარო** ნაცვლად სახელისა **დედოფლისწყარო**; **მაიაკოვსკი** პოეტ ვლადიმერ მაიაკოვსკის უკვდავსაყოფად – ნაცვლად **ბაღდათი** სახელისა; **პირველი მაისი** (ზესტაფონის რ.) მუშათა საერთაშორისო სოლიდარობის დღის პატივსაცემად – ნაცვლად სახელისა **საღვინე**; **კალინინო** (ბოგდანოვკის, ამჟამად ნინოწმინდის რ.) ბოლშევიკ მიხეილ კალინინის საპატივცემულოდ – ნაცვლად XIX საუკუნეში შერქმეული სამების რუსული სახელწოდებისაგან მომდინარე **ტროიცკოე** ვარიანტისა; **ოქტომბერი** (ხულოს რ.) ოქტომბრის სამხედრო გადატრიალების უკვდავსაყოფად – ნაცვლად სახელისა **ქვემო ალმე**; **შაუმიანი** (მარნეულის რ.) ბოლშევიკ სტეფანე შაუმიანის გვარის მიხედვით – ნაცვლად სახელისა **შულავერი**; **ხეთაგუროვო** (ცხინვალის რ.) ოსი მწერლის კოსტა ხეთაგუროვის უკვდავსაყოფად – ნაცვლად სახელისა **წუნარა**; **ორჯონიკიძე** (ხარაგაულის რ.) კომუნისტ სერგო (გრიგოლ) ორჯონიკიძის გვარის მიხედვით – ნაცვლად სახელისა **ხარაგოული**; **ბუდიონოვკა-ვოროშილოვკა** (მარნეულის რ.) კომუნისტი მხედართმთავრების სემიონ ბუდიონისა და კლიმენტ ვოროშილოვის პატივსაცემად – ნაცვლად **ყულარი** სახელისა; **ლუქსემბურგი** გერმანელი კომუნისტის როზა ლუქსემბურგის გვარის მიხედვით – ნაცვლად **ბოლნისისა**;² **მოლოტოვო** (წალკის რ.) კომუნისტი ფუნქციონერის ვიაჩესლავ მოლოტოვის პატივსაცემად – ნაცვლად **თრიალეთი** სახელისა; **კრასნოგორსკი** „წითელი მთისა“ (საგარეჯოს რ.) – ნაცვლად

¹ 1991 წელს საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის წინ ოფიციალურად გაუქმდა სახელი **ლენინგორი** და აღდგა ისტორიული სახელი **ახალგორი**, მაგრამ ბედის ირონიით 2008 წელს რუსეთის ფედერაციის მიერ შიდა ქართლის ოკუპაციისა და ანექსიის შემდგომ ოსმა სეპარატისტებმა კვლავ აღადგინეს **ლენინგორი** ვარიანტი.

² 1817 წლიდან აქ ჩამოსახლებულმა გერმანელმა კოლონისტებმა სოფელ ბოლნისის **ეკატერინენფელდი** უწოდეს, სოფელს **ლუქსემბურგი** 1921 წელს დაერქვა, ხოლო 1943 წელს აღდგა **ბოლნისი**.

სათაფლე სახელისა;¹ **ნარინჯოვანი** (გალის რ.) ნაცვლად სახელისა **სამქვარი**; არმენიზებული **ელიავაკანი** და **ეჟოვაკანი** (ბოგდანოვკის, ამჟამად ნინოწმინდის რ.) – კომუნისტი ფუნქციონერის შალვა ელიავასა და 1937 წლის რეპრესიების ავტორის ნიკოლაი ეჟოვის გვარების მიხედვით;² **მარტუნი** (ახალქალაქის რ.) რევოლუციონერ ალექსანდრე მიასნიკიანის (მიასნიკოვის) ფსევდონიმის მიხედვით; **მიქავა** (ნალენჯიხის რ.) XIX საუკუნის გლეხთა აჯანყების ლიდერის უტუ მიქავას გვარის მიხედვით – ნაცვლად სახელისა **ფუქი**; **ოქტომბერი** (ყვარლის რ.) – ნაცვლად სახელისა **ზინობიანი**; **ჯუღელი** XX საუკუნის 20-იან წლებში მცირე ხანს ერქვა ქალაქ **ზესტაფონს** რევოლუციონერ სიმონ ჯუღელის პატივსაცემად; **სტალინისი** 1928-1934 წლებში ერქვა **ხაშურს** და ა.შ.

იმ დროს, როცა საბჭოთა კავშირში შემავალ ყველა რესპუბლიკაში მასობრივად ცვლიდნენ ტოპონიმებს, ამ პროცესს ვერ ასცდებოდა ვერცერთი ავტონომიური წარმონაქმნიც, მათ შორის ე.წ. „აფხაზეთის სსრ“, რომელიც 1921 წელს შეიქმნა, შედიოდა საქართველოს სსრ-ს შემადგენლობაში, ხოლო 1931 წელს ეწოდა აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა.

რა მოულოდნელიც უნდა იყოს, საანალიზო 1921-1937 წლებში აფხაზეთი ის ერთადერთი ავტონომია იყო, რომელსაც ყველაზე ნაკლებ შეეხო „ტოპონიმიკური ომი“, თუმცა ეს იმას სულაც არ ნიშნავს, რომ აქ არ ყოფილა ამგვარი „ომის“ მასობრივად წარმოების მცდელობები. ქვემოთ სწორედ ამ მცდელობებს განვიხილავთ.

ამჟამად პოლიტიკოსად ქცეული აფხაზი მკვლევრის ვალერი კვარჭიას მიერ წარმოდგენილ მასალებზე დაყრდნობით უნდა განვაცხადოთ, რომ 1921-1937 წლებში მხარეში გაჩნდა მხოლოდ 10 ახალი ტოპონიმი, კერძოდ:

ფსირცხა ოკტიაბრსკოე (Псырцха-Октябрьское) – ყოფილი **არახუ³ (არახუ)**. ახალი ოიკონიმის პირველი ნაწილი აფხაზური წარმომავლობისა ჩანს (მდრ. აფხაზური გამოთქმა **ფსგრძხა**), მეორე კი – რუსული, უფრო ადრინდელი სახელი **არახუ** კი ამკარად აფხაზურია და ნიშნავს „კაკლის გორას“. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, რუსულ-აფხაზურმა სახელმა შეცვალა აფხაზური სახელწოდება;

შაუმიანოვსკოე/შაუმიანოვკა – XIX საუკუნის 60-იანი წლების შემდგომ სოფელს ერქვა **წყუბუნ-არხირეისკოე (Цкыбын-Архирейское)**. ჯერაც ზუსტად არ არის გარკვეული, თუ რა წარმომავლობისაა ცარიზმის

¹ სოფელ **სათაფლეს** XIX საუკუნეში **მალხაზოვკა** უწოდეს.

² ამ ორი სახელიდან სოფელს კომუნისტებმა ჯერ **ელიავაკანი** დაარქვეს, მერე – **ეჟოვაკანი**, ხოლო ეჟოვის რეპრესირების შემდგომ – **ჟდანოვი**. ამჟამად სოფელს კვლავ **ჟდანოვი** ჰქვია.

³ **В. Е. Кварчия**. Ойконимы Абхазии в письменных источниках. Сухуми, 1985, გვ. 42 (http://apsnyteka.org/file/kvarchiya_v_oykonimy_abhazii_v_pismennyh_istochnika-h_1985.pdf).

დროინდელი სახელის პირველი კომპონენტი **წყუბუნი/წყებენ (Цкынны)**, მაგრამ იგი ან აფხაზური უნდა იყოს, ან ქართველური წარმომავლობისა. რაც შეეხება **შაუმიანოვსკოვ/შაუმიანოვკა** ვარიანტებს, მათ საფუძვლად სომეხი ბოლშევიკის გვარი **შაუმიანი** უდევს, მაგრამ გაფორმებული არიან რუსული ტოპოსუფიქსებით;

კულტურნასტოკ (Культурнасток) < რუს. **Культурный участок** „კულტურული უბანი“. ამ სახელის დარქმევამდე სოფელს **ასაბულე** ერქვა,¹ მაგრამ ეს სახელი წარმოადგენს უფრო ადრინდელი ქართული **საბულიო** სახელის აფხაზურად ადაპტირებულ ფორმას და აღნიშნავდა **ბულიას** გვარის საცხოვრისს;²

კონსოვხოზ (რუს. Консовхоз) „მეცხენეობის საბჭოთა მეურნეობა“. ვ. კვარჭიას ცნობით, მანამდე ამ სოფელს **კაც იგლართა** „კაცის (მამაკაცის პირსახელია) სადგომი“, ან შემოკლებით **კაც** რქმევია. ჯერ კიდევ 1925 წელს აფხაზ პარტიულ ფუნქციონერს ნესტორ ლაკობას აფხაზეთის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის (შემოკლებით: ცაკი) პრეზიდენტის სხდომაზე დაუსვამს საკითხი, რათა სოფელს სომეხი კომუნისტის გიორგი ათარბეკიანის (ათარბეკოვის) პატივსაცემად შერქმეოდა **ატარბეკოვკა**, მაგრამ რატომღაც ეს წინადადება არ მიუღიათ. ნ. ლაკობას ოცნება მხოლოდ მისი გარდაცვალებიდან დიდი ხნის მერე, 1969 წელს აღსრულდა;³

ლენინო – ყოფილი **აცემა/ოტსიუმი** და **რეპერი**,⁴ რომელთა ეტიმოლოგია ჯერჯერობით დაუდგენელია;

მიასნიკოვო/მიასნიკოვკა – ყოფილი სოფელი **დალი**, რომლის სახელიც ნადირობის სვანური ქალღმერთის სახელს უკავშირდება. ახალი სახელი მომდინარეობდა სომეხი რევოლუციონერის ალექსანდრე მიასნიკიანის (მიასნიკოვის) გვარისაგან;⁵

ტრეტი ინტერნაციონალი (Третий интернационал „მესამე ინტერნაციონალი“) – ყოფილი სოფელი **ამჟვარა (ამჟარა)** „თუთიანი, ბჟოლნარი“. ახალი სახელი უკვდავყოფდა მუშათა პარტიების მესამე საერთაშორისო გაერთიანებას;

კარლ მარქსი და **ლაკობა** – ყოფილი სოფლის **ფმატლუკის** გაყოფის შედეგად წარმოქმნილ ახალ სოფელთა სახელები⁷. პირველი დასახელება უკავშირდება კომუნისტური იდეოლოგიის ერთ-ერთი მთავარი დამფუძნებლის, გერმანელი კარლ მარქსის სახელსა და გვარს, ხოლო მეორე

¹ **В. Е. Кварчия.** Ойконимы Абхазии в письменных источниках, გვ. 43-44.

² **თ. გვანცელაძე.** ქართველური სუბსტრატული ტოპონიმები აფხაზეთში: ასაბულეი. – კრებ.: ქართველური ონომასტიკა. ტ. IV. თბ., 2010, გვ. 68-76.

³ **В. Е. Кварчия.** Ойконимы Абхазии в письменных источниках, გვ. 44.

⁴ **В. Е. Кварчия.** Ойконимы Абхазии в письменных источниках, გვ. 46.

⁵ **В. Е. Кварчия.** Ойконимы Абхазии в письменных источниках, გვ. 57.

⁶ **В. Е. Кварчия.** Ойконимы Абхазии в письменных источниках, გვ. 62.

⁷ **В. Е. Кварчия.** Ойконимы Абхазии в письменных источниках, გვ. 62.

სახელწოდება მომდინარეობდა აფხაზი კომუნისტი ფუნქციონერის ნესტორ ლაკობას გვარისაგან;

სვობოდა (რუს. **Свобода** „თავისუფლება“) – ყოფილი სოფელი **იამთხვა**.¹

ამ სახელებზე დაკვირვება საყურადღებო დასკვნებისაკენ გვიბიძგებს. სახელდობრ:

1. ათი ახალი ოიკონიმიდან არცერთი არ მომდინარეობდა ქართული სიტყვებისაგან და არც რომელიმე მათგანი იყო გაფორმებული ქართული აფიქსებით;
2. აფხაზური ენობრივი მასალა ახალ ოიკონიმთაგან მხოლოდ 2 სახელში ფიგურირებდა: ტოპონიმი **ფსირცხა ოკტიაბრსკოე**, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, პირველ კომპონენტად უნდა შეიცავდეს აფხაზურ ფუძეს, ხოლო ოიკონიმი **ლაკობა** მთლიანად ემყარება აფხაზურ გვარსახელს;
3. ნიშანდობლივია ახალ ოიკონიმთა შორის სომხური გვარებისაგან მომდინარე 2 ტოპონიმის (**შაუმიანოვსკოე//შაუმიანოვკა, მიასნიკოვო//მიასნიკოვკა**) არსებობისა და მესამე ტოპონიმის (**ატარბეკოვკა**) შექმნის ნარუმატებელი მცდელობის ფაქტები, თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ სამივე შემთხვევაში სომხურ გვარებს რუსული ტოპოსუფიქსები ერთვოდა;
4. ყველა დანარჩენი ტოპონიმი რუსული, ან რუსული ტოპონიმიკური მოდელების მიხედვით იყო გაფორმებული, გარდა **კარლ მარქსის** გვარისა და სახელისა.

მათთვის, ვინც იცის იმდროინდელ საბჭოთა კავშირში არსებული ტოპონიმიკური ვითარება, ძნელი სარწმუნოა, მაგრამ ფაქტია, რომ აფხაზეთში სულ რაღაც 10 ახალი იდეოლოგიზებული ოიკონიმი გაჩნდა, მაგრამ ძალზე საყურადღებოა აფხაზი მკვლევრის ვ. კვარჭიას ცნობა იმის შესახებ, რომ რუსეთის მიერ 1921 წლის მარტში აფხაზეთის ხელახალი ანექსია-ოკუპაციის მოხდენისთანავე დაწყებულა მზადება გეოგრაფიულ სახელთა, მათ შორის, ქალაქების, დაბებისა და სოფლების სახელწოდებათა დაზუსტების მიზნით. მოვიხმოთ ვრცელ ამონარიდს ვ. კვარჭიას 1985 წელს გამოცემული ნაშრომიდან:

«Процесс замены исконной топонимики Абхазии иноязычными названиями, начавшийся еще во второй половине XIX века, продолжался вплоть до установления Советской власти в Абхазии 4 марта 1921 года. Молодое советское правительство Абхазии, придавая большое значение определению точных наименований населенных мест и географических пунктов, в первые же годы предприняло работу по собиранию исконной топонимики. Однако эта работа оказалась сложной. **В отдельных районах**

¹ В. Е. Кварчия. Ойконимы Абхазии в письменных источниках, გვ. 62.

Абхазии невозможно было найти коренного жителя-информатора. Абхазское население других районов хотя и сохранило в памяти многие названия покинутых мест, но уже **затруднялось локализовать и установить соответствующие им новые имена. Не было и подготовленных исполнителей.** По этим причинам эта работа не была доведена до конца. На основе собранных тогда материалов в 1925 году был рассмотрен вопрос об административном делении ССР Абхазии.

В 1935 году для установления правильной номенклатуры населенных пунктов и их географических названий **решением АБЦИКа создается специальная комиссия.** Но и она, судя по имеющимся материалам, **не смогла квалифицированно выполнить стоявшую перед нею задачу.** Тем не менее, сохранившийся список населенных пунктов Абхазии, составленный этой комиссией, представляет определенный научный интерес. В нем уточняются написания некоторых ойконимов, упоминаются вместе с новыми и ряд исконных названий»¹ (ხაზგასმა ყველგან ჩვენია – თ. გ.).

2002 წელს გამოცემულ სხვა ნაშრომში იგივე ავტორი წერს (წარმოვადგენთ აფხაზური ტექსტის ჩვენეულ თარგმანს):

„როცა აფხაზეთში საბჭოთა ხელისუფლება დამყარდა, აფხაზური მთავრობა (? – თ. გ.) მაშინვე მიუბრუნდა აფხაზეთის ტოპონიმებს, რომელიც **სხვა საქმეების თანაბარ დონეზე დააყენა.** შეუდგნენ დაკარგულ ძველ სახელთა ძიებასა და აღდგენას. მაგრამ ეს საქმე იოლი არ აღმოჩნდა. გაგრის, სოხუმის, გულრიფშის² რაიონებში არ იყო არცერთი აფხაზი, ხოლო სხვა ეროვნებათა წარმომადგენლებმა არ იცოდნენ ძველი სახელწოდებანი და არც სურდათ მისი ცოდნა. რა თქმა უნდა, **[აფხაზ] ხალხს ახსოვდა ზოგი ძველი სახელი,** მაგრამ საჭირო იყო იმის დადგენა, თუ რომელ ადგილებს მიემართებოდა ეს სახელები. იმის გამო, რომ **ცოტანი იყვნენ განათლებული ადამიანები, ვისაც შეეძლო ამ სამუშაოს შესრულება,** იმ დროს მთავრობას არ შეეძლო თავისი ამოცანის შესრულება ისე, როგორც ეს სასურველი იყო. თუმცა იმ დროს შეკრებილი მასალების გამოყენებით 1925 წელს დამტკიცდა აფხაზეთის ადმინისტრაციული დაყოფა. იმავდროულად **აფხაზეთის ძველ დედაქალაქს,** რომელსაც რუსებმა **Новый Афон** უწოდეს, დაუბრუნდა თავისი ძველისძველი სახელი **ფსგრძხა.** უნდა აღინიშნოს, რომ ამ საქმეებს განსაკუთრებით სათუთად ეპყრობოდნენ ნ. ლაკობა და ს. ჭანბა.

აფხაზეთის ძველ [გეოგრაფიულ] სახელწოდებათა დასადგენად 1935 წელს აფხაზეთის ცაკის დადგენილებით შეიქმნა ახალი კომისია. კომისიამ შეძლო გაეხსნორებინა მრავალი სახელწოდება, რომლებიც ადრე მცდარად ინერებოდა დოკუმენტებში, **გამოვლინდა ისტორიული სა-**

¹ В. Е. Кварчия. Ойконимы Абхазии в письменных источниках, გვ. 7-8.

² გაგრის რაიონი 1921 წელს ჯერ კიდევ არ შემოდიოდა საქართველოს (resp. აფხაზეთის) შემადგენლობაში და რუსეთის ფედერაციას იყო მიკუთვნებული, გულრიფშის რაიონი კი მხოლოდ 1946 წელს შეიქმნა.

ხელწოდებანიც. მიუხედავად ამისა, შემორჩენილი მასალებიდან ჩანს, რომ ვერც ეს კომისია წასულა შორს. ნ. ლაკობასა და ს. ჭანბას მკვლევლობის შემდეგ ის, რაც უკვე გაკეთებული იყო, დაუმტკიცებელი დარჩა. მეტიც, როგორც აფხაზები იტყვიან, უარესიც მოხდებაო – **ქართველებმა აშკარად დაიწყეს აფხაზეთის მიტაცება, აფხაზეთის ადგილთა სახელწოდებების ქართულ ენაზე გადაკეთება.** 1936 წელს საბჭოთა კავშირის ცაკის ბრძანებულებით აფხაზეთის ქალაქების სახელწოდებანი **Сухум, Ткварчелы, Очамчыра** შეიცვალა **Сухуми, Ткварчели, Очамчири** სახელებით.¹

რა უნდა ითქვას ამ ბრალდებათა შესახებ?

დავინწყით იმით, რომ სხვა იდეოლოგიურ-პოლიტიკურ ვითარებაში ცარიზმის დროს უსამართლოდ გაუქმებული და უფრო ძველი ისტორიული ტოპონიმების აღდგენის მიზნით კომისიის შექმნის ფაქტი მხოლოდ დადებით მოვლენად უნდა აღქმულიყო, მაგრამ, როგორც საყოველთაოდ აცნობილი, საბჭოთა რეჟიმი და სამართლიანობა ერთმანეთთან შეუთავსებელი იყო. კომუნისტებს, როგორც ითქვა, თავიანთი მიზნები ჰქონდათ ტოპონიმკასთან მიმართებაში და მათ შორის ერთ-ერთი ნამყვანი მიზანი ტოპონიმის თემაზე ურთიერთობათა გამწვავება, მეზობელ ხალხთა ნაკიდება-გადამტყრება იყო. ამ მიზნებს ისინი, რა თქმა უნდა, არ უღალატებდნენ.

როგორც ჩანს, 1925 და 1935 წლებში შექმნილმა საგანგებო კომისიებმა ვერ გაამართლეს კომუნისტური რეჟიმის იმედები: იმის ნაცვლად, რომ აფხაზეთში დაენერგათ ახალი იდეოლოგიზებული სახელწოდებანი, რომლებსაც ხალხში უნდა დაემკვიდრებინა კომუნისტური „იდეალები“, მათ ისტორიაში „ქექვა“ და „ძირძველი“ აფხაზური ტოპონიმების ძიება დაიწყეს. შესაბამისად, ორივე კომისიის მუშაობას კომუნისტებისათვის სასურველი შედეგი არ მოუტანია.

შენიშვნა: სხვათა შორის, იმავე პერიოდში ანალოგიური კომისია შეიქმნა ე.წ. სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქშიც, რომელმაც ასევე „ძირძველი ოსური ტოპონიმების აღდგენა“ დაისახა უმთავრეს მიზნად, რეალურად კი გეგმავდა ისტორიულ ქართულ გეოგრაფიულ სახელთა გაუქმებას, ან მათ გაოსურებას, თუ გამოგონილი „ძველი ოსური“ სახელების დანერგვას. კომისიის მიერ 1934 წელს ცალკე ბროშურად გამოცემულ მხარის ტოპონიმთა სიაში სულ შედიოდა 558 გეოგრაფიული სახელი, რომელთაგანაც, კომისიის აზრით, უნდა შეცვლილიყო, ანდა დაზუსტებულიყო (რა თქმა უნდა, ოსიზაციის გზით!) 352 სახელწოდება, ანუ სიის 63%.²

¹ В. Е. Кварчия. Агъсны атопонимика. Акъа, 2002, გვ. 13-14 (http://apsnyteka.org/1562-kvarchia_v_toponimika_abkhazii.html).

² Новые названия населенных пунктов, рек и гор Юго-Осетии. Сталинир, 1934; 3. Цховребова. Топонимия Южной Осетии в письменных источниках. Тбилиси, 1979.

რაც შეეხება ვ. კვარჭიას 2002 წელს გამოცემულ ნაშრომში გამოთქმულ სხვა მოსაზრებებს, მათ შესახებ შემდეგი უნდა ითქვას:

1. ვ. კვარჭია ვერ ასახელებს ვერცერთ კონკრეტულ მაგალითს იმის დასამტკიცებლად, რომ თურმე საანალიზო პერიოდში „**ქართველებმა აშკარად დაიწყეს აფხაზეთის მიტაცება, აფხაზეთის ადგილთა სახელწოდებების ქართულ ენაზე გადაკეთება**“;

2. ორივე საგანგებო კომისიის მუშაობა იმთავითვე განწირული იყო მარცხისათვის, თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ საანალიზო პერიოდში არ არსებობდა არცერთი პროფესიონალი აფხაზი მეცნიერი, ვისაც შეეძლო კომპეტენტურად ეკვლია აფხაზეთის ისტორიული ტოპონიმია, ხოლო ტენდენციურად განწყობილ მოყვარულთა მიერ არჩეული გზა, რომელიც მხოლოდ აფხაზ მოხუცთა მიერ მიწოდებულ ზეპირსიტყვიერ ინფორმაციას ემყარებოდა და არა სხვადასხვა ენაზე შედგენილ ისტორიულ წერილობით წყაროებს, საფუძველშივე მცდარი იყო;

3. მართალია, რომ სახელწოდება **Новый Афон** დაამკვიდრეს ათონის ნახევარკუნძულზე (საბერძნეთი) მდებარე წმიდა პანტელეიმონის მონასტრიდან აფხაზეთში ჩამოყვანილმა რუსმა ბერებმა 1875 წელს, როცა დაიწყო ახალი სამონასტრო კომპლექსის მშენებლობა, მაგრამ ვ. კვარჭიას ნებისითი, თუ უნებლიე შეცდომაა იმის მტკიცება, თითქოსდა ამ ადგილის ძველთაძველი სახელი აფხაზური **ფსგრძხა** იყოს – ეს ვარიანტი არ დასტურდება XIX საუკუნემდე შედგენილ არცერთ წერილობით საისტორიო წყაროში. სამაგიეროდ კარგადაა ცნობილი, რომ ამ პუნქტის თავდაპირველი სახელწოდება **ანაკოფია** იყო, რასაც უამრავი წერილობითი წყარო ადასტურებს. ეს ფაქტი იცის ვ. კვარჭიამაც,¹ მაგრამ მაინც ამახინჯებს ისტორიას. ამრიგად, კომუნისტების მიერ შესრულებული სამუშაოს სამართლიანობის სამტკიცებლად სულაც არ გამოდგება ახალი ათონისათვის ფსირძხის დარქმევა, პირიქით, ეს ფაქტი ცხადად გვიდასტურებს 1925 წელს შექმნილი კომისიის არაკომპეტენტურობასა და ტენდენციურობას – კომისიამ უპირატესობა უძველეს **ანაკოფია** სახელს კი არ მიანიჭა, არამედ მასთან შედარებით ბევრად ახალი **ფსირძხა** სახელი ამჯობინა;

4. თუკი 1935 წელს შექმნილი ახალი კომისიაც იმავე გზით „ადგენდა“ ჭეშმარიტებას, მაშინ სამართლიანობის აღდგენაზე ამ შემთხვევაშიც ზედმეტია საუბარი. სამწუხაროდ, ჩვენ არ გვაქვს საშუალება, პირადად გავეცნოთ 1925 და 1935 წლების კომისიების მიერ შეგროვილ მასალებსა და დასკვნებს, მაგრამ ვ. კვარჭიას მიერ მოყვანილი მაგალითებიდან ნათლად ჩანს, რომ ეს კომისიები ქართულ, ბერძნულ, არაბულ, ოსმალურ და სხვაენოვან წყაროებს კი არ იკვლევდა, არამედ ძველისძველ სახელებად უკრიტიკოდ მიიჩნევდა მხოლოდ იმ სახელებს, რომლებსაც ასახელებდნენ აფხაზი ხანდაზმულები. ამგვარი კონკრეტული მაგალითე-

¹ В. Е. Кварчия. Ойконимы Абхазии в письменных источниках., გვ. 24.

ბი უხვად დასტურდება 1985 წელს გამოცემულ ვ. კვარჭიას ნაშრომში, სადაც თვით ვ. კვარჭიაც იმავე პრინციპით ხელმძღვანელობს და სრულებით არ იყენებს, მაგალითად, ქართულ წერილობით წყაროებს;¹

5. სახელწოდებანი **Сухуми//Сухум, Ткварчели//Ткварчелы** და **Очамчири//Очамчыра** არ არის აფხაზური წარმომავლობისა – არცერთ მათგანს არ ეძებნება ეტიმოლოგია აფხაზური ენის საფუძველზე, სამაგიეროდ უპრობლემოდ იხსენება ქართველურ ნიადაგზე:

ა) ქალაქ სოხუმის ამჟამინდელი სახელწოდება **სოხუმი**, ძველქართული ვარიანტი **ცხუმი//ცხომი**, აგრეთვე მსოფლიოს სხვა ენებში გავრცელებული **სუხუმი (Сухуми, Sukhumi)** ვარიანტი სრულებით არ ემთხვევა ამავე ქალაქის აფხაზურ **აყვა (аҭҭа)** სახელწოდებას, რომელიც პირველად დასტურდება ჯაკოპო გასტალდის 1561 წლის აზიის რუკაზე არა აფხაზეთში, არამედ ჩრდილოეთ კავკასიაში, მდინარე ყუბანის ნაპირზე. ქალაქ სოხუმს ძველი ბერძნები და რომაელები **დიოსკურია**² და **სებასტოპოლის** სახელებით იცნობდნენ, ხოლო VIII საუკუნიდან ქართულ ენაზე იგი იხსენიება სვანური **ცხუმ** „რცხილა“ ფორმის სახით. გვიან შუა საუკუნეებში ოსმალები ქალაქს დამახინჯებით **სუხუმ** სახელით აღნიშნავდნენ, ამ ცვლილებას კი თურქული ენის სპეციფიკა განაპირობებდა: ამ ენაში დაუშვებელია სიტყვის დასაწყისში თანხმოვანთა თავმოყრა, რის გამოც თანხმოვნებს შორის იგივე ხმოვანი ჯდება, რაც სიტყვის მომდევნო ნაწილში გვაქვს; გარდა ამისა, ამ ენაში არ არსებობს **ც** თანხმოვანი და მას მუდამ **ს** ბგერა ენაცვლება. სამწუხაროდ, ქართულმა ენამ ბოლომდე ვერ შეინარჩუნა ამ ქალაქის ქართული **ცხუმი** სახელწოდება და XIX საუკუნეში მიიღო რუსიზებული თურქული ვარიანტი **სუხუმი**, რომელიც XX საუკუნეში **სოხუმი** ფორმით შეიცვალა. ამ გარემოებათა გათვალისწინებით საკითხავია: რა დანაშაული იყო 1936 წელს რუსულ ენაზე წერის ნორმად ქართული წარმომავლობის ოსმალიზებულ-რუსიზებული **Сухуми** ფორმის დაკანონება? ამით ხომ არავის აუკრძალავს აფხაზურ ენაზე **აყვა (аҭҭа)** სახელწოდების გამოყენება?

ბ) ტოპონიმი **ტყვარჩელი** მომდინარეობს ყოჩივარდას მეგრული **ტყვარჩელია** სახელისაგან, ხოლო **ოჩემჩირე** (და არა **ოჩამჩირე**, ანდა **ოჩამჩირა**) ასევე მეგრული წარმომავლობისაა და ნიშნავს ვრცელ სახნავს. ამ ამოსავალი ვარიანტებისაგანაა მიღებული აფხაზური **ტყარჩალ** და **ოჩამჩგრა** ფორმები (დაცულია აფხაზური ენისათვის დამახასიათებელი სიტყვათესესების ფონეტიკური

¹ В. Е. Кварчия. Ойконимы Абхазии в письменных источниках, გვ. 24.

² გამოსარიცხი არ არის, რომ სახელი **დიოსკურია** ემყარებოდეს მეგრულ **დიდაშ სქური** „დედის წყარო“, ანდა **დიდი სქური** „დიდი, მთავარი წყარო“ ვარიანტთან ერთ-ერთს.

კანონზომიერებანი).¹ პირადად ჩვენ მიგვაჩნია, რომ 1936 წელს დაირღვა არა აფხაზური ენის, არამედ ქართული ენის უფლებები, როცა მხარის მთავარი ქალაქის რუსულ ოფიციალურ სახელწოდებად დამკვიდრდა ოსმალისებულ-რუსისებული **Сухуми** ფორმა ამოსავალი **ცხუმი**-ს ნაცვლად და დამახინჯებული **Очамчири** ფორმა პირველადი **ოჩემჩირე** ვარიანტის მაგიერ, ხოლო ტყვარჩელის სახელწოდების წერის საკითხი სწორად გადაწყდა.

აქვე გვსურს დავძინოთ, რომ დღემდე არაა მონესრიგებული ქართულ ენაზე აფხაზეთის ორი მთავარი ქალაქის სახელწოდების სწორად წერის პრობლემა: უბრალოდ გაუგებარია, რატომ უნდა ვწერდეთ ქართულად არა **ცხუმ**-სა და **ოჩემჩირე**-ს, არამედ მათგან მომდინარე დამახინჯებულ **სოხუმი** და **ოჩამჩირე** ფორმებს?

საბოლოოდ უნდა ითქვას, რომ 1921-1937 წლები მაინც დადებითი უფრო იყო, ვიდრე უარყოფითი, ვინაიდან ამ პერიოდში აფხაზეთის ტოპონიმია გადაურჩა იმ რყევებს, რასაც იგი განიცდიდა 1864-1917 წლებში და 1938 წლიდან დღემდე.

¹ **გ. როგავა**. დასავლეთ საქართველოს ზოგიერთი გეოგრაფიული სახელის წარმომავლობისათვის. – *თსუ შრომები*. ტ. 93. თბ., 1960; **თ. გვანცელაძე**. ტოპონიმ ტყვარჩელისა და ყოჩივარდას მეგრული სახელწოდების ეტიმოლოგიისათვის. – *კრებ.: ქართველური ონომასტიკა*. ტ. I. თბ., 1998.

TEIMURAZ GVANTSELADZE¹

**ATTEMPTS OF TOPONYMIC MASS CHANGES
IN THE PERIOD BETWEEN 1921-1937**

In February-March 1921 after the abolition of the independence of Georgia and establishment of the Soviet regime, the mass changing of toponyms started, which had already begun in other republics. The Communist regime tried to root the communist ideology in the population in this way, as well. In addition, the Communists fought against the history and religious beliefs which had been reflected in toponyms. Just at this period, the geographical names, such as the names of Bolshevik functionaries and military persons appeared on the map of Georgia: **Gegetchkori, Mikha Tskhakaia, Leningori, Staliniri, Kalinino, Shaumyan, Luxembourg, Ezhovakan, Budyonovka-Voroshilovka** and many more. During this period ideological and propaganda names of populated areas appeared, as well: **Shroma** “work”, **Oktomberi** “October”, **Pirveli Maisi** “the first of May”, **Gamarjveba** “victory”, etc.

“Toponymic war” took place in Autonomies Republics of Georgian SSR. For example, in Abkhazia in the mentioned period the names of 10 settlements were changed: **Arakhu > Psirtskha Oktiabrskoe; Tsqubun Arkhireiskoe > Shaumyanovskoe // Shaumyanovka; Asabulei > Kultutchastok; Kac Igilarta > Konsovkhodz; Atsisha and Repper > Lenino; Dali > Myasnikovka // Myasnikovo; Amzhvara > Tretiy Internatsional; Pshatluk > Karl Marx and Lakoba; Iashtkhva > Svoboda**. Most of the canceled names were etymologically Abkhazian or of Georgian origin, and the new ideological toponyms were either only Russian or derived according to Russian language.

In 1925 and 1935 the special committees have been formed in the autonomy, which had to study old geographic nomenclature, but these committees couldn't achieve the goal due to low professionalism of the members as well as the choice of inappropriate methodology.

¹ *Teimuraz Gvantseladze* – Doctor of Philological Sciences, Professor, Sokhumi State University.

ენათმეცნიერება

თამილა ზვიადაძე¹

ლექსამათა სემანტიკური კომპონენტების ცვლა კონტექსტის მიხედვით

ენასა და მეტყველებაში ლექსამათა მუდმივი ურთიერთქმედების შედეგად ხდება ლექსიკური მნიშვნელობების სახეცვლა, რასაც განაპირობებს ამ უკანასკნელთა არამკაფიო საზღვრები და აღსანიშნა და აღმნიშვნელს შორის მოძრავი კავშირი,² ეს კი საფუძვლად უდევს ამა თუ იმ ლექსემის კონოტაციური, მათ შორის გადატანითი მნიშვნელობების გაჩენას გარკვეულ კონტექსტში.

ლექსიკური სემანტიკის ცვალებადობის კვლევისას ფასეულია თითოეული ლექსიკური ერთეულის როგორც დენოტაციური, ისე კონოტაციური მნიშვნელობა. თუმცა სიტყვის სალექსიკონო მნიშვნელობა ხშირად ვერ უზრუნველყოფს ტექსტის ზუსტად გაგებას და ამ დროს ამოსავალი სწორედ კონოტაციაა – ენობრივი ერთეულის თანამდევი მნიშვნელობა.

ლექსემა უნდა დახასიათდეს კონტექსტში რეალიზებული ფორმით. „კონტექსტი მეტყველების აზრობრივად დასრულებული მონაკვეთია, რომელიც ზუსტად განსაზღვრავს მასში შემავალი სიტყვის ან ფრაზის მნიშვნელობას, ან რომელიმე ლინგვისტური ფორმის მნიშვნელობა განისაზღვრება მისი მოხმარებით“;³ თუ გარკვეულ კონტექსტებში სიტყვის მნიშვნელობაში მომხდარი ცვლილებები დამკვიდრებულია ენაში, საქმე გვაქვს ლექსიკური მნიშვნელობის ცვლასთან, გარდაქმნასთან. ასეთი გარდაქმნის დროს ლექსემამ შეიძლება დაკარგოს ზოგიერთი სემანტიკური კომპონენტი და ახალი შეიძინოს. „მნიშვნელობათა დასადგენად საჭირო ხდება ამ ენაზე მოლაპარაკეთა კოლექტიური ცნობიერების ანალიზი – ანუ როგორი მნიშვნელობით იყენებენ ამ სიტყვას, როგორი ასოციაციებია დაკავშირებული ამ სიტყვით გამოხატულ ცნებასთან, როგორი იყო მისი არქეტიპული მნიშვნელობა, როგორ გამოიხატება მყარ სიტყვათმე-

¹ თამილა ზვიადაძე – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² თ. გამყრელიძე. თეორიული ენათმეცნიერების კურსი. თბ., 2008, გვ. 356.

³ ბ. ფონსუა. ქართული ენის ლექსიკოლოგია, თბ., 1974, გვ. 247.

ხამებსა და ფრაზეოლოგიზმებში, აგრეთვე ლიტერატურასა და სასაუბრო მეტყველებაში.¹ გასათვალისწინებელია სიტყვის ყველა შესაძლო ტრანსფორმაცია, რომელიც ერთი ძირითადი ლექსიკური მნიშვნელობისგან არის განვითარებული.

ლექსემა „გზა“ ის სიტყვაა, რომლის დენოტაციურ მნიშვნელობაზე მეტად გააქტიურებულია მისი ალეგორიული და სიმბოლური მნიშვნელობები. თანამედროვე ქართულში იგი მარტივფუძიან არსებით სახელად ითვლება. ფუძის ბოლოკიდური ხმოვანი სუფიქსის ნაწილადაა მიჩნეული:

გზ-ა, გზ-ავ // გზ-ალ, რასაც მხარს უჭერს ქანური „ი-გზ-ალ-უ“ – წავიდა;² სვანურში ზმნური მნიშვნელობა აქვს: ლიზი – სვლა, რაც დასაბამისეული ფორმით აღდგება როგორც ლი-გზ-ეი.³

გზ*

ქართ. გზ-გზა; საგზალი, გზავნა, მგზავრი...

მეგრ. ზ- / რზ-ზ-ა „გზა“, ო-რზ-ოლ-ი „საგზალი“.

ლაზ. გზ-გზა „გზა“; ვ-ი-გზ-ალ-ამ „მივემგზავრები“, ო-გზ-ალ-უ „სიარული“.

სვან. ზ ლიზ-ი „ნასვლა“, ლაზ-ი „ნასასვლელი“, მე-ზ-ი „მიმსვლელი“, ნაზ „ნავალი“.⁴

მაშასადამე, სიტყვა „გზა“ აღნიშნავს რაღაც ობიექტსაც და მოქმედებასაც, გზაზე დგომას. სალექსიკონო მნიშვნელობებში აღნიშნულია გზა:

ა) როგორც გეზი, მარშრუტი: „ვერ მიმასწავლი კუდიგორის გზას?“

ბ) როგორც გამოსავალი, საშუალება, ხერხი: სხვა გზა არ ჰქონდა.⁵

ერთი სიტყვის სემანტიკის დადგენა არ იფარგლება მხოლოდ მისი კვლევით. მასთან დაკავშირებულია ლექსიკური ერთეულები, რომლებიც ერთ სემანტიკურ ველში გვხვდება. გამოიყოფა სიტყვათა სინტაგმატური ჯგუფები. გზა – როგორც სავალი, ზოლი, გაკვალული ან გაყვანილი ადამიანის, ტრანსპორტის და სხვ. მიმოსვლისათვის, მგზავრობისათვის – გულისხმობს ლექსემებს: ფართო, ვიწრო, გრძელი, მოკლე, მიხვეულ-მოხვეული, სწორი, მოკირწყლული... ეს სემანტიკა შეიძლება სალექსიკონო მნიშვნელობებითაც გადმოიცეს.

სულხან-საბა ორბელიანის მიხედვით, **გზა** „არს ზომიერი კაცთა სავალი, ხოლო **შარა** – ვრცელი, და ბილიკი – ვიწრო, ხოლო **ქაშანი** – შამბნართა ანუ თოვლთა ზედა გატკეცილი სავალი და **წავარნა** – კლდეთა

¹ ც. ბარბაქაძე. პოეზიის სემიოტიკა. თბ., 2009, გვ. 88.

² არნ. ჩიქობავა. სახელის ფიძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში. თბ., 1942, გვ. 13.

³ თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი. სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში. თბ., 1965, გვ. 348.

⁴ ჰ. ფეინრიხი, ზ. სარჯველაძე. ქართველურ ენათა შედარებითი ლექსიკონი. თბ., 2000, გვ. 81.

⁵ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით. ტ. II: გ. თბ., 1951, გვ. 1445.

ზედა ვინრო რამე ნადირთა წარსავალი... გზად ითქმის **ფოლორცნი** და **შუკანიცა**“.¹

ნ. ჩუბინაშვილი მიუთითებს, რომ „**გზა** არის ზოგად სავალი კაცთა. ვრცელ საურმე გზას ეწოდების **შარა** და შარას აქეთ და იქით საქვეითოს ბილიკებს, რომელზეც ცხენი ვერ გაივლის – **თანთანა**; ცალკე ვინრო გზას, ერთი კაცის სავალს – **ბილიკი**, გატკეპნილ თოვლთა, ანუ შამბთა ზედა – **ქაშანი**; კლდეთა ზედა ვინროსა მიხვეულ-მოხვეულად სავალსა – **წავარნა**, გინა **ჭარკვანა**; ჯვარედინსა – **მეპოძირი**“.²

გვაქვს ასევე:

ხოლი – აღმართი გზა (რაჭ.), **თავალა** – გზის აღმართი (მესხ.), **მერდევენი** – ოღროჩოღრო გზა (გურ., იმერ.), თხრილი, ორმოსავით ჩაღრმავებული ადგილი გზაზე;

ქაშანი დიალექტებში დღესაც იხმარება, ეს არის „მაღალტყიან ადგილას დაშვებული ბუნებრივი თხრილი, რაშიდაც შეშას ან მძიმე საშენ მასალას თრევით დააცურებენ ხოლმე“;³ „შამბზე გაქელილ **ქაშან** ბილიკზე დაგვირისტდება ქვის აღრალებით“.⁴

წავარნა გვხვდება „ვეფხისტყაოსანში“: „წვრილად ჰკადრა, რა იცოდა, რა ნახულად, რა ნასმენად: ვითა ვეფხსა **წავარნა** და ქვაბი აქესო სახლად, მენად...“.⁵ იყენებს მას გრიგოლ რობაქიძეც: „განვლეთ, როგორც იქნა, ერთი **წავარნა** თავბრუდამხვევ სიმაღლეზე ნაპრალეების გასწვრივ... აქ **წავარნას** „ფშავის ნახტომი ჰქვია“;⁶ „მგელიკასათვის ადგილი სავალი იყო ეს **წავარნა**, ჩემთვის კი მეტად საძნელო“;⁷ „ძლივს გავაღწიე ცახცახით,...ისევ წვრილია **წავარნა**“.⁸

ფოლორცი – სოფლის გზა, წვრილი ქუჩა, ორღობე.⁹ მას ვახუშტიც ახსენებს.¹⁰

¹ **სულხან-საბა ორბელიანი**. ლექსიკონი ქართული. ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილ. აბულაძემ. ტ. I, თბ., 1991, გვ. 158.

² **ნ. ჩუბინაშვილი**. ქართული ლექსიკონი რუსულის თარგმანითურთ. აღ. ლლონტის რედაქციითა და გამოკვლევით. თბ., 1961, გვ. 45.

³ **ა. ლლონტი**. ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა. თბ., 1974, გვ. 564.

⁴ **პ. ქოჩაკიძე**. გარეჯში უდაბნოს მღვიმეობის ღირსი. – <http://urakparaki.ge/?m=4&ID=42930>.

⁵ **შ. რუსთაველი**. ვეფხისტყაოსანი. თბ., 1986, გვ. 153.

⁶ **გრ. რობაქიძე**. ენგადი. თბ., 2008, გვ. 154.

⁷ **გრ. რობაქიძე**. ენგადი, გვ. 167.

⁸ გ. ჯაბუშანური. წვრილი წავარნა. – <https://xevsurulipoezia.wordpress.com/%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%91%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%94%E1%83%9A-%E1%83%AF%E1%83%90%E1%83%91%E1%83%A3%E1%83%A8%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%A3%E1%83%A0%E1%83%98/>.

⁹ **ა. ლლონტი**. ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, გვ. 546.

¹⁰ **ვახუშტი ბატონიშვილი**. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, – ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით **ს. ყაუხჩიშვილის** მიერ. ტ. IV. თბ., 1973, გვ. 215.

ამ სიტყვას სხვა მნიშვნელობაც აქვს: შუა ბაზარი, ანუ მოედანი; ის გვხვდება ი. გრიშაშვილის ცნობილ ლექსში „გამოთხოვება ძველ თბილისთან“: „შეითანბაზარს რომ გასცდება თათრის ფოლორცი, ტრიო-ლეტივით დავეიალობ გაღმა-გამოღმა“;¹ „ქალები გროვდებოდნენ ფოლორცაში და ელოდნენ თავთავიანთ მეგობრებს“.²

შუკა – ქუჩა:³ „სრულად ნათლითა ავესო სახლი, შუკა და უბანი“; „ჩემთა მჭვრეტელთა მოეცვა ქალაქნი, შუკა და ბანი“; „შუკათა მოდგეს ვაჭარნი, ყოვლგნით მჭვრეტელთა ჯარია“ („ვეფხისტყაოსანი“).

შარა – სპარსული წარმოშობის სიტყვაა: შაჰრა – შაჰის გზა; დღეს: ფართო გზა.

შარა და შუკა ხშირად სინონიმებია, მაგრამ გამოირიცხება მათი თავისუფალი მონაცვლეობა. სემანტიკური სხვაობაა აშკარა: შარა უფრო ვრცელია, დიდი გზა, საქალაქო, საურმე, გზატკეცილი, შუკა – ვიწრო და მოკლე: „ვითა ცხენსა შარა გრძელი და გამოსცდის დიდი რბევა“;⁴ „კვლავ გამოჩნდა ბოგირი და შუკა, გაიცრიცა, გაიფანტა ბოლი“.⁵

სიტყვა „გზის“ სემანტიკური წრის ფართოდ გავრცელებული სახელია ქუჩა, რომელიც სპარსული სიტყვაა და დამკვიდრებულია ენაში, როგორც: 1) სახლების ორ მწკრივს შორის მოქცეული გზა; 2) გადატანითი მნიშვნელობით: მოსახლეობა, მცხოვრებნი: „ეგონა, რომ სახლში მომხდარი ამბავი ქუჩამ უკვე იცოდა“; 3) გარემო, რომელიც მოკლებულია საზოგადოებისა და ოჯახის კულტურულ ზემოქმედებას: „ქუჩაში რა უნდა ისწავლოს კაცმა?“. „ქუჩა“ სასაუბრო მეტყველებაში „გარეთ“ ზმნისართის მნიშვნელობითაც იხმარება. მაგ.: ქუჩაში ცხელა (ცივა); ასევე: ქუჩაში აგდებს//ერეკება – უსახლკაროდ ტოვებს, სამსახურიდან ითხოვს, ცხოვრების საშუალებას უსაპობს; ქუჩაში აღმოჩნდა – უსახლკაროდ დარჩა.⁶

ლექსემა „ქუჩა“ საქართველოში გვიან შუა საუკუნეებში, სპარსეთის პოლიტიკური გავლენის მძლავრობის დროს გავრცელებულა XVII საუკუნიდან, მას შემდეგ, რაც შაჰ აბას დიდის მემკვიდრემ – შაჰ სეფიმ ტფილისში ჩრდილოეთ ირანიდან სეიდების ტომი ჩამოასახლა. მან „შუკა“ და „ფოლორცი“ ჯერ შეავინროვა, შემდეგ კი სრულიად ჩაანაცვლა. სიტყვა „ქუჩა“ პირველად დოკუმენტურად დაფიქსირებულია 1706 წლის 3 აპრილის „გასამყრელო წიგნში“: „გავიყარენით და ...ერგო მამისეული სახლ-კარიდან კარი შაჰპურაანთ კართა ქუჩაში თავისი შესავალ

¹ ი. გრიშაშვილი. გამოთხოვება ძველ თბილისთან. – ნგნ.: ი. გრიშაშვილი. თეთრი წვიმა. ლექსები. შემდგენელი ს. ხუციშვილი. თბ., 1990, გვ. 93.

² ალ. ყაზბეგი. თხზულებანი. შემდგენელი ზ. აბესაძე. თბ., 1985, გვ. 203.

³ ა. შანიძე. ვეფხისტყაოსნის საკითხები. – ნგნ.: ა. შანიძე. თხზულებანი. თორმეტ ტომად. ტ.5. თბ., 1986, გვ. 449.

⁴ შ. რუსთაველი. ვეფხისტყაოსანი, გვ. 34.

⁵ ო. ჭილაძე. გახსოვდეს სიცოცხლე. თბ., 1984, გვ. 25.

⁶ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით. ტ. VII. თბ., 1962, გვ. 294.

-გასავლითა“;¹ დასტურდება **ქუჩაბანდიც** (სპარს. „ქუჩის სემკვრელი, ჩამკეცავი) – პატარა ქუჩა, ჩიხი: „მიფათურობდა არსაკიძე ბნელ **ქუჩაბანდში**, ქეჯნიდა თავისთავს“.²

ლექსემის სემანტიკური კომპონენტის ცვლილება და სიტყვის ახალი შინაარსით დატვირთვა ხდება დიალექტებში, სადაც სიტყვა „გზა“ ორიგინალურ სიტყვათნარმოებას ქმნის. ქართლური დიალექტი ადასტურებს ლექსემებს – გზამართალი და გზაბრუნდი, რომელთა პირდაპირ მნიშვნელობებს განსაზღვრავს ანტონიმური ზედსართავი სახელები. იგი (პირდაპირი მნიშვნელობა) უშუალოდ ცნებებს მიემართება (მართალი, ჭემ-მარიტი, მრუდი), მაგრამ წარმოდგენითი ასოციაციის შედეგია ამ სიტყვათა გადატანითი მნიშვნელობები: გზაბრუნდი – სააქაო; გზამართალი – საიქიო: „ჩვენ – ცოცხლები **გზაბრუნდს** მივდივართ, ისინი **გზამართალს** არიან“.³

გზამრუდი უკეთურს, უპატიოსნოსაც ნიშნავს: „ჩვენისთანა ბედნიერი არის განა სადმე ერი?!... **გზამრუდენი**, არ გამტანნი და ცბიერი“.⁴

ლექსიკური მნიშვნელობა იცვლება კულტურულ-ისტორიული, ფსიქოლოგიური, შიდასისტემური და სხვა ფაქტორების გათვალისწინებით. გადატანითი მნიშვნელობა არ არის დამოუკიდებელი, იგი მოტივირებულია პირდაპირი მნიშვნელობით. სიტყვის სემანტიკა შეიძლება საკმაოდ განსხვავდებოდეს ამოსავალი მნიშვნელობისაგან, მაგრამ ორ მნიშვნელობას შორის ლოგიკურ-ასოციაციური კავშირი მაინც არსებობდეს. მაგ.: შარაგზა პირდაპირი მნიშვნელობით ფართო გზაა, გზატკეცილი: „ჩამოუვლია მათ **შარაგზაზე**, ქართული სიტყვა ვერ უსმენია...“⁵ მაგრამ ფშაურ დიალექტში ეს სიტყვა ნიშნავს მსუბუქი ყოფაქცევის ქალს: **შარაგზა** – გარყვნილი ქალი.⁶

შარაზე (თემშარაზე) გაყვანა – შერცხვენა, თავის მოჭრა: „ილარიონა შევარდნაძე ნუ გამომიყვან **თემშარაზე**, და ნუ გამაჯირითებ, ისიც მეყოფა, ჭურში რომ ვიხრჩობი“;⁷ ამავე მნიშვნელობას ადასტურებს „ფოლორცი“ ქართლურ დიალექტში: **ფოლორცი** – მსუბუქი ყოფაქცევის ქალი;⁸ „ფოლორცი“ სხვა მნიშვნელობითაც გვხვდება და ნიშნავს მლიქვნელს, მოქარგული ენის პატრონს: „ოჰ, რა ფოლორცი ადამიანია“.⁹

¹ **ალ. ელისაშვილი**. თბილისის ტოპონიმის მოკლე მიმოხილვა. ნაწ. I. – <http://blogs.liberali.ge/ge/blog/1139/103901/>.

² **კ. გამსახურდია**. დიდოსტატის მარჯვენა. თბ., 1983, გვ. 277.

³ *ქართლური დიალექტის ლექსიკონი*. მასალები. შემდგენლები: **თ. ბეროზაშვილი, მ. მესხიშვილი, ლ. ნოზაძე**. თბ. 1983, გვ.132

⁴ **ილ. ჭავჭავაძე**. თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად. რედაქტორი გ. ციციშვილი. ტ. I. თბ., 1987, გვ. 129.

⁵ **ა. კალანდაძე**. ლექსები. თბ., 1982, გვ.116.

⁶ **გ. ხორნაული**. ფშაური ლექსიკონი. თბ., 2000, გვ. 64.

⁷ **ნ. დუმბაძე**. მე, ბებია, ილიკო და ოლარიონი. – წგნ.: **ნ. დუმბაძე**. რჩეული ნაწერები. *სამ ტომად*. ტ. 1. თბ., 1982, გვ. 30.

⁸ **ა. ლლონტი**. ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, გვ. 546; შდრ.: „ქუჩის ქალი“.

⁹ **ალ. ნეიმანი**. ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი. თბ., 1978, გვ. 267.

საკმაოდ საინტერესო სინტაგმატური ჯგუფები გვაქვს შერწყმულ სახელებში:

გზაბანარი – ვინრო გზა, ბილიკი;¹

გზანვრილე – ბილიკი: „ქვა რაცხა **გზანვრილე** იქინე, ტყეში“;² „დარბის ეშმაკი **გზანვრილზე**, დარდობს, დაეძებს გაბურებს“;³ „ახალგაზრდები სანვიმარს შლიან, ფეხით მისდევენ გზასა და **გზანვრილს**“;⁴

გზაკაული – დაკლაკნილი, მიხვეულ-მოხვეული გზა;⁵

გზაბოძალი – გზაჯვარედინი, გზაგასაყარი: „ბიჭი გადაუხვევს გზაბოძალში“;⁶

გზაკაფი – გაკაფული გზა;⁷

ნელთგზა – სიცოცხლის გზა: „**ნელთგზაზე** ფრთხილად აბიჯებს ცხენი, აღარ მიიწევს ჯიუტად თავქვე, ულამაზესნი ჰგიან ყვავილნი – სამოთხეა და სიკვდილიც აქვე!“;⁸

წინაგზა – სწორი გზა, მიმართულება: „თვალეზდახუჭულს, მწოლარეს გარს მერტყა ღამე ბნელია, გულით მაცნობე **წინაგზა** და ვპოვე საძებნელია“;⁹

გზაშეცდომილი – გზაარეული: „გზაშეცდომილი ვრონინობ, მაზრობს ყინვა და ბუქია“;¹⁰

ყოველი მნიშვნელობა ამა თუ იმ ფორმით გამოიხატება. ფორმა და მნიშვნელობა განუყოფელი ერთიანობა არაა. ერთი და იგივე მნიშვნელობა ფორმობრივ სხვადასხვა საშუალებითაც გამოიხატება და პირიქით, ერთმა და იმავე ფორმობრივმა სტრუქტურამ სხვადასხვა შემთხვევაში განსხვავებული მნიშვნელობა შეიძლება მოგვცეს. ლექსიკური ერთეულის შინაარსობრივი შესაძლებლობები სწორედ კონტექსტში ვლინდება.¹¹

გზიანი პირდაპირი მნიშვნელობით ნიშნავს ადგილს, სადაც გზაა, მისასვლელია, მაგრამ კონტექსტში: „ყური დამიგდე, მსმენელო, სიტყვა თუ გინდა **გზიანი**“,¹² ან „საფიხვნოს თავში დაჯდების, სიტყვა მაუდის **გზიანი**“,¹³ მოსაწონი, წყნარი, ჭკვიანური სიტყვის აღმნიშვნელია;

¹ ალ. ჭინჭარაული. ხევსურული ლექსიკონი. თბ., 2005, გვ. 217.

² ნ. შარაშენიძე. საჩინოური ქართული. თბ., 2008, გვ. 344.

³ ა. კალანდაძე. ლექსები, გვ. 218.

⁴ ა. კალანდაძე. ლექსები, გვ. 196.

⁵ ქ. ძონენიძე. ზემოიმერულის ლექსიკონი. თბ., 1974, გვ. 153.

⁶ ა. ლლონტი. ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, გვ. 153.

⁷ ქართლური დიალექტის ლექსიკონი. გვ. 132.

⁸ ა. კალანდაძე. ლექსები, გვ. 23.

⁹ დ. გურამიშვილი. დავითიანი. – ნგნ.: მსოფლიო ლიტერატურის ბიბლიოთეკა ბავშვებისათვის. ტ. 2. თბ., 1990, გვ. 505.

¹⁰ დ. გურამიშვილი. დავითიანი, გვ. 492.

¹¹ ბ. ჯორბენაძე. ქართული ენის ფაკულტატური გრამატიკის საკითხები. თბ., 1985, გვ. 5.

¹² ალ. ჭინჭარაული. ხევსურული ლექსიკონი, გვ. 219.

¹³ ვაჟა ფშაველა. თხზულებანი. თბ., 1987, გვ. 110.

გზიანად – აზრიანად, გონივრულად, ჭკვიანად);¹ შდრ.: **გზასვიერი** (ქვ.იმერ.) – ჭკვიანი, აზრიანი, გონიერი ადამიანი: „მაი რომ **გზასვიერი** ადამიანი იყოს, რაი მიჭირს მე“.² გზიანის ანტონიმია **უგზო**, რომელსაც იტყვიან წინდაუხედავ, უგუნურ, უჭკუო და გამოუსადეგარ ადამიანზე.

საინტერესოა სიტყვანარმოების მოდელბიც:

სუფიქსი **-ოვან** მქონებლობის შინაარსით ტვირთავს ლექსიკურ ერთეულს **გზოვანი**, რაც გზიან ადგილს აღნიშნავს, მაგრამ კონტექსტში: გზოვანის ახლოს წყარო ეგულებოდა, სხვა მნიშვნელობა იკითხება: **გზოვანი** (მთიულ.) შორს მდებარე საყანე მიწაა, მამული.³

აჭარული დიალექტი ადასტურებს **-ნარ** სუფიქსიან ფორმასაც:

გზევნარი – გზები: „უფრო ბეთი **გზევნარზე** ჩვედიოდით“.⁴

სუფიქსი **-ობა**, როგორც წესი, გამოიყენება მაშინ, როცა კონკრეტული მნიშვნელობის მქონე სახელისაგან აბსტრაქტული სემანტიკის გამომხატველი სახელია სანარმოებელი. ამ ტიპისაა: უგზოობა, უგზოუკვლობა, მაგრამ **გზობა** ფორმას სხვა მნიშვნელობა აქვს დიალექტებში, აღნიშნავს ჯერობას (**გზობა** – გზის, ჯერ): „სამი **გზობა** უნდა წაესვათ ზეთი“.⁵

გზიურ – პირდაპირ: „აი, გზიურ წავალ, შინ რაისთვისლა შევიდე?“;⁶ „ჩამოველ იქიდან და **გზიურ** შინისაკენ გამაგდეს, ჯერი... აღარა გვეკონდა“.⁷

„გზ“ ძირია სიტყვებში: გზირი, მგზავრი, საგზალი, მეგზური (გზისა ზიარი), გაგზავნა, გზავნილი, მოგზაური და სხვ., ასევე სიტყვაში **მგზავრა//გზავრა (გზავრიო)** მაღალი სოკო, თეთრიცაა და რუხიც, გზის პირებზე იცის.⁸

ლექსემა „გზა“ შესაბამისი ატრიბუტიკით წარმოგვიდგება. ამ დროს ასევე ჩნდება გადატანითი მნიშვნელობი და „გზა“ ასოცირდება როგორც მიმართულებასთან, ასევე ცხოვრებასთან, ბედთან: მაგ.: მწვანე **გზა**, იავარდით მოფენილი **გზა**, შავი **გზა**, ვარდისფერი **გზა**, გაზაფხულის **გზა**, ტაძრისაკენ სავალი **გზა**, გოლგოთის **გზა**, აბრეშუმის **გზა**, ჭემმარიტების **გზა**, ომის **გზა**, ხსნის **გზა**, უმგლო **გზა**, ლხენის **გზა**, სიკვდილის **გზა**... „სიკვდილის **გზა** არლა არის ვარდისფერ გზის გარდა“.⁹ „გაზაფხულისა დამექცნენ **გზანი!**“, „აჰა, **გზა** შენი, იით სავსე“, „**გზა** არის **უმგლო**, უშიში

¹ ქ. ძონენიძე. ზემოიმერულის ლექსიკონი, გვ. 101.

² ნ. შარაშენიძე. საჩინოური ქართული, გვ. 344.

³ ა. ლლონტი. ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, გვ. 153

⁴ შ. ფუტყარაძე. ჩვენებურების ქართული. თბ., 1993, გვ. 413.

⁵ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. ტ. II, გვ. 1445.

⁶ ალ. ყაზბეგი. თხზულებანი, გვ. 211.

⁷ ალ. ყაზბეგი. თხზულებანი, გვ. 408.

⁸ პ. ჯავახიძე. იმერულის სალექსიკონო მასალა. თბ., 1976, გვ. 16.

⁹ გ. ტაბიძე. რჩეული. თბ., 1977, გვ. 66.

თქვენთა...“, „აჰა, **გზა ლხენის**, ბილიკი ბნელი დავუგდოთ გლოვას“;¹ „ხე-
დავდა არსაკიდე, ეს **გზა** ისეთივე **უიმედო** იყო, როგორც ყოველი, შორე-
ნას წინაშე მდებარე **გზა**“.²

სიტყვის შინაარსობრივი შესაძლებლობები იზრდება ფრაზეოლო-
გიზმებში. ქართული ლიტერატურული და საისტორიო ნყაროები საშუ-
ალებას გვაძლევს თვალი გავადევნოთ ლექსიკის სემანტიკური ცვალება-
დობის პროცესს. სიტყვის კონცეპტუალური ველის კვლევა იდიომატიკასა
და ფრაზეოლოგიაზე დაკვირვებით არის შესაძლებელი, მის მასშტაბუ-
რობასაზე წარმოდგენას კი მხატვრული ტექსტების ანალიზი იძლევა.

ქართულ სალიტერატურო ენაში სიტყვა „გზა“ ქმნის მყარ შესიტყვე-
ბებს (გზა გაუმრუდა, გზა გადაუჭრა, გზა გაუკვალა, გზა დაულოცა, გზა-
ზე დააყენა, გზა დაებნა, გზა ხსნილი აქვს, გზას ეწევა, გზას აუქცევს,
გზას გაიგნებს, გზა გამინათე, გზები გაიყარა...). გადატანითი მნიშვნე-
ლობები განსაკუთრებით საინტერესოაა წარმოდგენილი ფრაზეოლო-
გიზმთა დიალექტურ ვარიანტებში, რომელთა უმრავლესობა წამყვან სი-
ტყვად, გამოთქმის ბირთვად სწორედ კომპონენტ „გზას“ ვარაუდობს,
რადგან გამოთქმის მეტაფორულობა სწორედ მასთანაა დაკავშირებული.
ფრაზეოლოგიზმებით აქტიურდება სულ სხვა მნიშვნელობები:

გზის განაღდება (იმერ.) – კარგი რჩევის მიცემა, საქმეში სწორი გზის
ჩვენება, კარგად დარიგება: „მოსულიყო ჩემთან და **გოუნაღდავდი გზას**“;³

გზა მიმზერს (გურ.) – გზის გავლა მელის;⁴

გზაზე აღოლება (იმერ.) – ხეტიალი: „ამ დაქცევაში დამაკავებინე
ჯოხი ხელში და **ამალოლე გზაზე**“.⁵

გზის აბალახება – გზაზე სიარულის შეწყვეტა, ერთთავად შინ ჯდო-
მა: „ამდენი შინა ჯდომითა და უსაქმურობითა როსტომს **გზა აუბალახდა**“;⁶

გზის დაქნა – ამპარტავნობა, ქედმაღლობა: „არ იარება დაბალზე,
მთის წვერზე **დაქნა გზანიო**“;⁷

გზის გაშაშვალება (იმერ.) – ნახევარ გზას გაივლის: „რო **გავაშ-
აშვალე გზაი**, კიდე გამეიყვანა სტუმრები“;⁸

გზის გადავლა (იმერ.) – სანინაალმდეგო საქმის კეთება, შეუთანხ-
მებლობა: „შენმა სიცოცხლემ, შენ მე **გზა გადამიარო**“.⁹

გზის გაყრა – დაშორება: „მე არ მოვსულვარ შენთან, რათა თანად-

¹ ა. კალანდაძე. ლექსები, გვ. 86.
² კ. გამსახურდია. დიდოსტატის მარჯვენა. თბ., 1983, გვ. 284.
³ ნ. შარაშენიძე. საჩინოური ქართული, გვ. 289.
⁴ ა. ლლონტი. ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, გვ. 153.
⁵ ო. იოსელიანი. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. 2, თბ., 1991, გვ. 426.
⁶ თ. სახოკია. ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმები. თბ., 1950, გვ. 61.
⁷ ალ. ჭინჭარაული. ხევსურული ლექსიკონი, გვ. 217.
⁸ ქ. ძონენიძე. ზემოიმერულის ლექსიკონი, გვ. 101.
⁹ დ. კლდიაშვილი. თხზულებათა სრული კრებული. ორ ტომად. ტ. II, თბ., 1952, გვ. 84.

გომა რაიმე გთხოვო. დიდი ხანია, რაც ჩვენი **გზები გაჰყარა** ცხოვრებამ“;¹

გზა ნახავს ბარაქას (იმერ.) – გზა დაიღვევა, დასრულდება;²

სამოყვრო გზა (იმერ.) – შორი გზა: „რა ნავა იქინე, ერთი **სამოყვრო გზაია**“;³

გზის გატეხვა – კვალის გავლება ხვანა-თესვის დროს;⁴

გზაშარის მადლი – დალოცვაა;⁵

გზას არ ერგებიან – გზაზე არ ეტევიან, ბევრნი არიან: „ღუჟეთ იყრება ლაშქარი, **არ ერგებიან გზანიო**“;⁶

გზას გააცილებს – დააბნევს, დარდს გაუჩინს: „არ შემანუხოთ, ქა-ლებო, არ **გამაცილოთ გზასაო**“;⁷

გზას გაუნირავს – გზაში არ შეერჩეება მოსისხლე დაზარალებულს, გზიდან გადაუხვევს: „გზაჩი ნუ შემეყრება, **გზა გამინირავ**, ნუ მენახ-ვევა“;⁸

გზებს მიეცნენ – გაიფანტნენ: „რომ მივიდნენ... აქა-იქ ამოუხტნენ ვეფხვები და **მიეცნენ გზებსა**“;⁹

გზის მიცემა – (მოხ.) გადანყვეტილების მიღება, საქმის დასრულება: „ის მომსვლია, რომ მანვალე და გზას კი აღარ მადღევ. – რა **გზა მოგცე?** – დავილიე, ქალავ და გადანყვეტილს კი არას მეუბნები“;¹⁰

გზის გათავაზება – გზის დათმობა;¹¹

ენაში ყველა სიტყვა კონცეპტი, რა თქმა უნდა, არაა. ამის დადგენა სიხშირეთა ლექსიკონით არის შესაძლებელი, აგრეთვე ენის ფრაზეოლო-გიასა და იდიომატიკაში რომელიმე ლექსემის აქტუალიზაციით, მისი უნ-არით, შექმნას მყარი შეხამება მეორე სიტყვასთან. ამ ტიპის სახელების ეკუთვნის სიტყვა „ქვეყანაც“. იგი პოლისემური ბუნებისაა და კონტექსტ-ში სემანტიკურ ცვლილებებს ავლენს. სიტყვა შედგება „ქვე“ და „ყანა“ სიტყვებისაგან და ეტიმოლოგიურად ნიშნავს: „ქვემ (ქვევით) მიწა“ – შდრ.: საპირისპირო ცნების აღმნიშვნელი სიტყვა ზეცა (ზევით ცა).¹²

„ყანა“ დღეს უპირატესად ნიშნავს ხორბლის, ქერის, სიმინდის... რომელიმე მარცვლეული კულტურის ნათესს, ასევე სახნავ-სათეს ადგი-ილს. ძველ ქართულში უფრო ფართო მნიშვნელობა ჰქონდა და აღნიშნა-

¹ კ. გამსახურდია. დიდოსტატის მარჯვენა, გვ. 289.

² ქ. ძონენიძე. ზემოიმერულის ლექსიკონი, გვ. 101.

³ ნ. შარაშენიძე. საჩინოური ქართული, გვ. 292.

⁴ ს. მენთეშაშვილი. ქიზიყური ლექსიკონი. თბ., 1943, გვ. 39.

⁵ გ. ხორნაული. ფშაური ლექსიკონი, გვ. 63.

⁶ აღ. ჭინჭარაული. ხევსურული ლექსიკონი, გვ. 217.

⁷ აღ. ჭინჭარაული. ხევსურული ლექსიკონი, გვ. 219.

⁸ აღ. ჭინჭარაული. ხევსურული ლექსიკონი, გვ. 219.

⁹ თ. სახოკია. ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმები, გვ. 61.

¹⁰ აღ. ყაზბეგი. თხზულებანი, გვ. 394.

¹¹ ქართლური დიალექტის ლექსიკონი. გვ. 132

¹² ზ. ჭუმბურიძე. დედაენა ქართული. თბ., 1987, გვ. 68.

ვდა საზოგადოდ მიწას, დედამიწას, ქვეყანას.

„ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ მიხედვით, **ქვეყანა** არის:

1. დედამიწა, დედამიწის ზურგი, მსოფლიო;
2. დედამიწის მცხოვრებნი. ბევრი ადამიანი ერთობლივ-ხალხი;
3. რაიმე ადგილი, ტერიტორია, შორეული ქვეყნები//სახელმწიფო;¹

სულხან-საბას მიხედვით, „ქუეყანა ერთი არს ოთხთა კავშირთაგანი, ხმელი და გრილი, მძიმე და უძრავი, არაგამყოფის განყოფად პირველსა დღესა მოყვანებული ღვთისგან: ხოლო ქუეყანისა შინა კერძო არს ჯოჯოხეთი და ქვეყანა გარე შეცულ არს ჰაერისათაგან, ხოლო ფაერი შეცულ არს ეთერისა მიერ და ეთერი შეცულ არს ცათაგან და არს სრულიად ზღვისა და ხმელისა...ქვეყანა ზღვასა და ხმელეთსა ორსავე ჰქვია“;²

ქუეყანა – მიწა, ალაგი: „დავარდა იგი **ქუეყანასა** ზედა...“;³ „გაბრუებულმა ცა და **ქვეყანა**, ზღვა და ხმელი საქადრაკო ფიცრად გავშალე“;⁴ „და იწყეს საქმე **ქუეყანისა** დავაკებად...“;⁵ „დაჯდეს **ქუეყანასა**...“, „საძოვრად მათდა **ქუეყანა**ი მარილოვანი“, „ნაცვალი შენი არა არს **ქუეყანასა** ზედა“; „რომელმან აღადგინა **ქუეყანისაგან** გლახაკნი“; „ჰფლვიდეს (იგინი) **ქუეყანათა** შინა განძთა“;⁶

ქუეყანაი საქმარ-ი – აგარაკი: „იხილა **ქუეყანა**ი საქმარი და მოიყიდა... მხილველმან აგარაკი მოიყიდა“; „ვითარცა **ქუეყანა**ი საქმარი არს კაცი უგუნური“;⁷

ამ მნიშვნელობას უკავშირდება წარმოქმნილი ფორმები:

ქუეყნიერი – მიწიერი: „უკუეთუ **ქუეყნიერი** ესე სახლი ჩვენი ხორცისა დაირღუეს“; „ადამ გამოითარგმნების **ქუეყნიერი**“;⁸ ამავე მნიშვნელობით გამოიყენებს მას აკაკი წერეთელიც: „ჩამოსულიყო **ქვეყნიერ**

¹ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. ერთტომეული. არნ. ჩიქობავას რედაქციით. ნაკვ. II, თბ., 1990, გვ. 990.

² სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილ. აბულაძემ. ტ. II, თბ., 1993, გვ. 238.

³ იაკობ ხუცესი. შუშანიკის წამება. – წგნ.: ქართული პროზა. წგნ. 1: მეხუთემეთერთმეტე საუკუნეების მწერლობა. შემდგენელი: გ. გვერდნითელი, ნ. ებრაელიძე, რ. თვარაძე. თბ., 1981, გვ. 6.

⁴ აკ. წერეთელი. ჩემი თავგადასავალი. – წგნ.: ქართული საყმაწვილო ლიტერატურის ბიბლიოთეკა. ტ. 5. თბ., 1986, გვ. 425.

⁵ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. – წგნ.: ქართული პროზა. წგნ. 1, გვ. 227.

⁶ „ქართლის ცხოვრების“ სიმფონია-ლექსიკონი. ტ. I. /ლეონტი მროველი. ცხოვრება ქართველთა მეფეთა. არჩილის წამება/. შემდგენლები: მ. კვაჭაძე, ნ. ნატრაძე, ზ. სარჯველაძე, მ. ჩხენკელი, თ. ხაყოშია. თბ., 1986, გვ. 126.

⁷ ი. აბულაძე. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი. მასალები. თბ., 1973, გვ. 457.

⁸ ი. აბულაძე. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, გვ. 457.

ქალად“; „მეც, ქვეყნიერი ჭია და მტვერი, არ ვაშორებდი ამ იდეალს თვალს“;

ქუეყანაკი – მინა: „მივცეთ ქუეყანაკი ესე ჩუენი კაცსა მოქმედსა“;¹ ქუეყანით შობილი; მიწიდან ნაშობი: „აღილო მიწაი ქუეყანით შობილი მკვდრი“;²

დააქუეყანა – ქვეყანაზე (მიწაზე) დასცა;³

მექვეყანენი – ცუდნი მუშაკნი;⁴

ქვეყნის მოქმედი – მიწათმოქმედი, მიწის მუშა: „მისცა იგი ქუეყანასის-მოქმედი“, „მშრომელისა მის ქუეყანის-მოქმედისაი ჯერ არს პირველად ნაყოფიერის გამორებაი“;⁵

ქვეყნის მუშა – მიწის მუშა;⁶

ქუეყნის განზომა – მიწის ზომა: „განიცადე საქმეი იგი ქუეყანისა განზომისაი ბრძენსა თანა ფუტკარისა“;⁷

ქუეყანის საზომელი – მიწის საზომი: „აქუნდა ხელთა მისთა საბელი ქუეყანის საზომელი“;⁸

ქუეყანის საქმე – მიწის მოქმედება: „ქუეყანის საქმესა მოყუარე იყო“;⁹

ქვეყანა – ქვეყნიერება, მსოფლიო, სამყარო, დუნია, პლანეტა: „ჭემ-მარიტად ქვეყანისა დამბადებელი იგი ქვეყანად მოვიდა და ქვეყანით მიწისაგან შექმნილთა მათთგან მიწისა ბუნებისა იგი ხორცნი, ვითარცა შვენიერი ჯეჯილი აღმოცენდა ქვეყანით“;¹⁰ „ყოვლი პირი ქვეყანისა მოვლო, სრულად მოიარა“;¹¹ „ქვეყანაზედ არსად არის ის სილამაზეო, თუ ნახევდე, იკადრებდი მთხვევნას ფეხებზეო“;¹² „გამოსვლისას მზის ძალუმ შუქზე თვალეზი აახამხამო და ხელმეორედ დაბადებულმა გავიგო, რომ ქვეყანა დიდია და მშვენიერი“;¹³ „ისევ დავბოდილობ ქვეყნად, ამ დალოცვილი დედამიწის ზურგზე“;¹⁴

ქვეყნის ტრიალი – დედამიწის, პლანეტის ბრუნვა, ცვლილება;

¹ ი. აბულაძე. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, გვ. 457

² ი. აბულაძე. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, გვ. 458.

³ სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. ტ. II, გვ. 183.

⁴ სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. ტ. I, გვ. 468.

⁵ ი. აბულაძე. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, გვ. 457.

⁶ ვ. პაპასკირი. ფრაზეოლოგიური ლექსიკონი (სიტყვათა მყარი შეთანხმებანი). თბ., 2011, გვ. 167.

⁷ ი. აბულაძე. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, გვ. 458.

⁸ ი. აბულაძე. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, გვ. 458.

⁹ ი. აბულაძე. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, გვ. 458.

¹⁰ იოვანე საბანის ძე. აბოს წამება. – წგნ.: ქართული პროზა. წგნ. 1, გვ. 127.

¹¹ შ. რუსთაველი. ვეფხისტყაოსანი. თბ., 1986, გვ. 63.

¹² დ. გურამიშვილი. დავითიანი, გვ. 503.

¹³ გ. დოჩანაშვილი. კაცი, რომელსაც ლიტერატურა ძლიერ უყვარდა. – <http://library.accept.ge/?id=14>.

¹⁴ გ. დოჩანაშვილი. კაცი, რომელსაც ლიტერატურა ძლიერ უყვარდა...

ქვეყანა – ნუთისოფელი: „ორი სიამოვნებალა დარჩა ლუარსაბს ამ ტრიალ ქვეყანაზე“;¹ „მოვჭამე ჭირი ქვეყანას“;² ქვეყანას ვერავინ შეაბერდება;³ „ქვეყნის ამაობით თავმოებზრებული მოძღვარი... ხალხს განშორებოდა და განდევილად ცხოვრობდა“;⁴

ქვეყანა – სამშობლო: „ჩემი ქვეყანა, საქართველო, დღეს მიცოცხლდება“;⁵ „ჩემო კარგო ქვეყანავ, რაზედ მოგინყენია?!“;⁶ „მშვენიერება კი არის ჩვენი ქვეყანა! შეხედე, თუ ძმა ხარ... იქ, ას ნაბიჯზე განოლილა თოვლი, აქ კი მზე გვაცხუნებს“;⁷

ქვეყანა – კუთხის, ქალაქის, დაბის მნიშვნელობით: „მოაოხრნა იგივე ქუეყანანი“;⁸ „ქვეყნის წახდენის მიზეზით ვცხოვრობდით სხვის ქვეყანას“;⁹

ქვეყანა – როგორც სახელმწიფო, სამეფო: „რამეთუ იხილა მან ქვეყანაი იგი სავსე ქრისტეს სარწმუნოებითა და არავინ ურწმუნოთაგანი მკვიდრად იპოვების საზღვართა მათთა“;¹⁰ „ხომ გაგიგონია ანდაზა: რა ქვეყანაშიც მიხვალ, იმ ქვეყნის ქუდი დაიხურეო“;¹¹

სიტყვა „ქვეყანა“ ძველ ქართულშივე აღნიშნავდა მხარეს, კუთხეს: „ქუეყანასა მას ჰერეთისასა“;¹² „ქართლად ფრიადი ქუეყანაი აღირაცხების...“.¹³ „მომცა მე კეისარმან ქუეყანა ესე მკვიდრობით“;¹⁴

ქვეყანა – ბევრი, მრავალი, ყველა: „ქვეყანამ იცოდა: სწორედ გიორგის ხმალმა გაჰკვეთაის საბელი, რომლითაც ბიზანტიის ეკლესია ბოჭავდა ქართულს“;¹⁵

სიტყვა „ქვეყნის“ დახასიათებისას ლექსიკონებში მითითებულის

¹ ილ. ჭავჭავაძე. კაცია ადამიანი?! – წგნ.: ილ. ჭავჭავაძე. რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად. ტ. 2: მოთხრობები. ტომი შეადგინეს და შენიშვნები დაურთეს ს. ცაიშვილმა და გ. გვერდნითელმა. თბ., 1985, გვ. 199.

² თ. იოსელიანი. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. 1. თბ., 1989, გვ. 237.

³ ვ. პაპასკირი. ფრაზეოლოგიური ლექსიკონი., გვ. 167.

⁴ აღ. ყაზბეგი. თხზულებანი, გვ. 459.

⁵ ილ. ჭავჭავაძე. თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად. ტ. 1, გვ. 200.

⁶ ილ. ჭავჭავაძე. თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად. ტ. 1, გვ. 149.

⁷ ნ. ლორთქიფანიძე. რომანები. – სერია: ქართული საბჭოთა რომანი. შემდგენელ-რედაქტორები: გ. გვერდნითელი, გ. ფანჯიკიძე. თბ., 1987, გვ. 234.

⁸ ჟამთააღმწერელი. ასწლიანი მატიანე, – წგნ.: ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. 2. თბ., 1959, გვ. 292.

⁹ დ. გურამიშვილი. დავითიანი, გვ. 489.

¹⁰ იოვანე საბანის ძე. აბოს წამება, გვ. 127.

¹¹ აკ. წერეთელი. ჩემი თავგადასავალი, გვ. 428.

¹² იაკობ ხუცესი. შუშანიკის წამება, გვ. 8.

¹³ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება, გვ. 245.

¹⁴ „ქართლის ცხოვრების“ სიმფონია-ლექსიკონი /ჯუანშერი. ცხოვრება ვახტანგ გორგასალისა/. ტ. 2. შემდგენლები: ა. სარჯველაძე, ზ. სარჯველაძე, თ. ხაუშია. თბ., 1986, გვ. 127.

¹⁵ კ. გამსახურდია. დიდოსტატის მარჯვენა, გვ. 333.

გარდა, სხვა სემანტიკურ-ონოტაციური შტრიხები დაჩნდა. კონცეპტი ნარმოდგენილია მთელი რიგი ენობრივი სინონიმებით, თემატური ველებით, ანდაზებით, ქცევის სტერეოტიპებით. საინტერესოა შერწყმული სახელები:

ქვეყნისგულა – ერთგვარი მცენარე, სოკო, გარედან თეთრია, შიგნით – წითელი, არ იჭმება;¹ შდრ.: საბა: „**ქუყენის-გული (ქუჭყენის-გული) სოკოა, წამალი**“;²

ქუყენანავსილი – მდიდარი;

მრავალფეროვანია სიტყვის შინაარსობრივი დატვირთვა ფრაზეოლოგიურ გამოთქმებში.

ქვეყნის კიდე ნიშნავს ადგილს ქვეყნის დასალიერს, ძალიან შორს: „შე კაცო, არც ისე **ქვეყნის კიდეზეა** დადიანის ტყე“;³

ქვეყნის თვალი – ძალიან ლამაზი: „**ქვეყნის თვალი** ეს ქვეყანა ღვთისმშობლისა არის წილი“;⁴

ქვეყნის ბეგარა (ბარგი) – უსარგებლო ადამიანი, უსაქმური: „ნათელი ბინდად შემექნა, შევიქმენ **ქვეყნის ბეგარა**“;⁵ „მხოლოდ ვიცი ხელობა, შრომაშიაც მარდი ვარ, მაგრამ მასა ვწუხვარ, რომ **ქვეყნისა ბარგი** ვარ“;⁶

ხევსურულში დასტურდება სიტყვა „**ქვეხოყანა**“, რაც მიწისქვეშა, ავი სულების ქვეყანას ნიშნავს: „ერთი წიხლი მეცა დამცეს, **ქვეხოყანას** ჩამძირესო“;⁷

ქუყენით მომღერობაი – მისნობა;⁸

ქვეყნის სარდალი – კაცი გამოჩენილი;⁹

ქვეყნის ანდაზა (ქიზ.) – ქვეყნის მასხარა, ყბადაღებული, საქვეყნოდ შერცხვენილი ადამიანი;¹⁰

ქვეყანა ეკითხება ჭკუას (იმერ.) – ნასწავლია, განათლებულია: „მის ძმებს **ქვეყანა ეკითხება ჭკუას**“.¹¹

ქვეყანა ხელში უჭირავს (იმერ.) – ყველაფერი შეუძლია: „შენ მაგენი მართლა ბავშვები ხომ არ გგონია, **ქვეყანა ხელში უჭირავთ**, მე მეკითხ-

¹ **ქ. ძონენიძე.** ზემოიმერულის ლექსიკონი, გვ. 404.

² **სულხან-საბა ორბელიანი.** ლექსიკონი ქართული. ტ. II, გვ. 239.

³ **ნ. ლორთქიფანიძე.** რომანები, გვ. 216.

⁴ **დუტუ მგერელი.** პატარა ქართველი. – ქართული კლასიკური პოეზიის ანთოლოგია. შემდგენლები გ. გეგეჭკორი, ე. კვიციანიშვილი. თბ., 1980, გვ. 361.

⁵ http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/4180/1/Dawitaschwili_losseb%202.pdf.

⁶ **ი. დავითაშვილი.** სიმღერა ჩუქურთმის მჭრელისა (გუძღვნი დავ. გიგაურს). – http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/4180/1/Dawitaschwili_losseb%202.pdf.

⁷ **ალ. ჭინჭარაული.** ხევსურული ლექსიკონი, გვ. 911.

⁸ **ზ. სარჯველაძე.** ძველი ქართული ენის ლექსიკონი. მასალები. თბ., 1995, გვ. 225.

⁹ **ს. მენტეშაშვილი.** ქიზიყური ლექსიკონი, გვ. 195.

¹⁰ **ა. ლლონტი.** ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, გვ. 569.

¹¹ **ო. იოსელიანი.** თხზულებანი ორ ტომად. ტ. 2, გვ. 345.

ებიან?“¹

ქვეყანა შეანძრიეს – ყველას გააგებინეს: „საგანგებო ქელეხით და მუსიკით დაასაფლავეს, **ქვეყანა შეანძრიეს**“.²

ქვეყანაში გამოჭენება//ქვეყანაში თავის მოჯაყვა – შერცხვენა: „გადავრჩი ამჯერად სირცხვილს და **ქვეყანაში გამოჭენებას**“;³ „აყლაყუდა, აქ გზა არაა, **ნუ გამოაჭენებ ქვეყანაში** ქვრივს... არ გაგინყრეს გამჩენი, **ქვეყანაში არ მოჯაყო** ქვრივი“.⁴

ქვეყნის შეკვრვა – დაბრკოლება, წინააღმდეგობა: „ვიშოვით რამეს, ასე **ქვეყანა რავა შეიკვრება** ჩვენს ჯინაზე“⁵ და სხვ.

ქვეყანაში გარევა (იმერ.) – უმეცრებიდან, გაუნათლებლობიდან გამოსვლა: „განათდა სოფელი, მოვიდა გზა, **გავერიეთ ქვეყანაში**“.⁶

როგორც ვხედავთ, კონტექსტი სიტყვათა შორის უმცირეს მნიშვნელობრივ-ნიუანსობრივ სხვაობასაც ოსტატურად იყენებს ლექსიკური ერთეულის სემანტიკური ბუნების ყოველმხრივი ახსნა-ანალიზისათვის. იგი სიტყვის მნიშვნელობას აზუსტებს მხოლოდ რეალურ სიტუაციაზე მითითებით. ამ გზით ენა ინარჩუნებს მოქნილობას და იმის შესაძლებლობას, რომ მიაღწიოს მაქსიმალურ გამომხატველობას.

¹ **ო. იოსელიანი.** თხზულებანი ორ ტომად. ტ. 2, გვ. 327.

² **ო. იოსელიანი.** ვარსკვლავთცვენა. თბ., 1965, გვ. 184.

³ **ო. იოსელიანი.** თხზულებანი ორ ტომად. ტ. 2, გვ. 49.

⁴ **ო. იოსელიანი.** ვარსკვლავთცვენა, გვ. 98.

⁵ **ნ. ლორთქიფანიძე.** რომანები, გვ. 216.

⁶ **ო. იოსელიანი.** ვარსკვლავთცვენა, გვ. 32.

**VARIATION OF SEMANTIC COMPONENTS
OF LEXEMES ACCORDING TO THE CONTEXT**

Lexical meanings are modified as a result of constant interaction of lexemes in language and speech that is stipulated by their indistinct limits and mobile connection between designating and denoting element, so it is based on the formation of connotation, among them figurative meanings of certain lexemes in specific context. The context more exactly defines the meaning of word only by indicating actual situation.

Upon study of modification of lexical semantics, both denotative and connotative meanings of each lexical unit are valuable. Though, it is not often possible to exactly comprehend the text through lexical meaning of word and at this time the starting point is exactly connotation – accompanying meaning of language unit. Figurative sense is not independent; it is motivated by direct meaning. There still is logical – associative connection between them. In order to have ascertained meanings it is necessary analyze collective consciousness of persons speaking in this language – so, what kind of associations relate to the concept expressed by this word, what kind of archetypal meaning it had, how it is expressed in solid word combination and phrasemes (multi-word expression), also in literature and spoken language. All possible transformations of word are to be taken into consideration developed from one basic lexical meaning.

According to this standpoint the interesting forms are provided by lexical units: “way”, “country” to that denotative meaning is quite activated their allegoric and symbolic meanings. The article provides modification of semantic components and examples of charging of word with new contents in dialects, where these words form original word formation, also semantic possibilities of lexemes in phrasemes (multi-word expression).

¹ *Tamila Zviadadze* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ენათმეცნიერება

მარინა კაკაჩია, ქეთევან მარგიანი, მარინა ჯღარკავა¹

ფრაზოლოგიური ლექსიკა
ოთარ ჩხეიძის პიესაში „სოლომონ ანუ მსაჯული მეფისა“

ოთარ ჩხეიძის სახით XX საუკუნის ქართულ ლიტერატურას ჰყავს ჩვენი ხალხის ყოფის, ისტორიული წარსულისა და მომავლის პერსპექტივების ჩინებული ამსახველი და ქართული მხატვრული სიტყვის დიდოსტატი.

ო. ჩხეიძის ნაწარმოებებს შორის გამორჩეული ადგილი უჭირავს მის პიესას „სოლომონ ანუ მსაჯული მეფისა“.² ეს გამორჩეულობა იმ ისტორიული რეალობით არის განპირობებული, რომელსაც აღწერს და რომელშიც ცხოვრობს მწერალი. „უმწარესი გაკვეთილები ისტორიისა“ – აღნიშნავს თავად ავტორი პიესის დასაწყისში. თემად ისტორიის გაკვეთილის, თანაც ასეთი მწარე გაკვეთილის არჩევანი მიზანმიმართული რომ არის, ცხადზე უცხადესია. პიესად რომ დაიწერა, ესეც მიზანმიმართული უნდა იყოს. მართალია, ნაწარმოების თემატურ-შინაარსობრივი მხარე არ შეადგენს ენათმეცნიერების საგანს, მაგრამ მისი უგულვებლყოფა არ შეიძლება და ვერც მოხერხდება.³ მით უმეტეს იმ ისტორიული მოვლენისა, რომლის შეფასებაც დღემდე არაერთგვაროვანია.

დასახელებული თემის შესაბამისი ენობრივი მასალის სიუხვე, სტილური ნოვატორობა, ფრაზეოლოგიური ლექსიკის ზუსტად და ლაკონურად გამოყენება, რა თქმა უნდა, დამოკიდებულია მწერლის ტალანტზე და იმ ალღოზე, რომელიც ავტორს ენასთან მიმართებაში აქვს. მწერლის სტილი არის მწერლის შინაგანი სამყარო. ნაწარმოებში დადასტურებულ ენობრივ-სტილურ განსხვავებას განსაზღვრავს თემა და მისდამი ავტორის მიდგომა, ავტორის კონკრეტული მიზანდასახულება; მწერლის შინა-

¹ მარინა კაკაჩია – პედაგოგიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; ქეთევან მარგიანი – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; მარინა ჯღარკავა – დოქტორანტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² პიესის ბეჭდური ვერსია მოგვანოდა ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორმა, ასოცირებულმა პროფესორმა ნინო ვახანიამ.

³ ი. კიკნაძე. ეკ. გაბაშვილის თხზულებათა ენა და სტილი. თბ., 1982, გვ. 45.

განი სამყაროს ის ნაწილი, რომელიც ამ ნაწარმოებშია გამჟღავნებული, სტილის რაობა და თავისებურება, პირველ ყოვლისა, ვლინდება ფრაზაში, როგორც გარკვეულ მთლიანში. მწერლის ლექსიკა, მისი ლექსიკური სიმდიდრე ფრაზაში პოულობს თავის ადგილსა და შეფასებას; ფრაზა უფრო ნათლად გამოხატავს, თუ რამდენად შესაფერისია უკვე შერჩეული სტილი დასახასიათებლად აღებული თემისათვის.

ძველი ჰაგიოგრაფიული ძეგლებიდან მოყოლებული ქართული ლიტერატურული მემკვიდრეობა მეტად მდიდარია ფრაზეოლოგიური ერთეულებით (ფრაზემებით). ამ ტრადიციის ღირსეულ გამგრძელებლად გვევლინება ოთარ ჩხეიძე.

ფრაზეოლოგიზმები – იდიომები და მყარი სიტყვათშეხამებანი – შეადგენენ ენის ლექსიკური ფონდის მნიშვნელოვან ნაწილს. ფრაზეოლოგიზმი რთული წარმონაქმნია, რომელშიც ვლინდება ეთნოსის მენტალობა და კულტურა, რაც, ერთი მხრივ, იწვევს მის მიმართ საგანგებო მეცნიერულ ინტერესს და, მეორე მხრივ, აქცევს მას ინტერდისციპლინარული (ლინგვისტიკა, ანთროპოლოგია, ეთნოლინგვისტიკა, ფოლკლორისტიკა...) კვლევის ობიექტად.¹ უფრაზეოლოგიოდ, მხოლოდ ცალკეული სიტყვების მეშვეობით ძნელი, ზოგჯერ კი შეუძლებელი იქნებოდა ადამიანის აზრის ნიუანსების მთელი სიმდიდრე გამოგვეხატა.²

„ენის ექსპრესიულ შესაძლებლობათა საგანძურში გვაქვს სემანტიკური სიტყვათშეერთებანი, რომლებითაც გადმოცემულია გარკვეული მოკვეთილი აზრი, მისი ნაწილი, ან შეგონება. ამისთანა სიტყვათშეერთებებს ფრაზეოლოგიური ერთეულები, ან ფრაზეოლოგიზმები ჰქვია“.³

ო. ჩხეიძის პიესა ამ მხრივაც გამორჩეული ნაწარმოებია. იგი ასახავს დროს, როცა „მკვდარი რა არის, ჩვენი მკვდარიც ვერ დაგვიმარხავს, ამის ნებართვაც სადღაც უნდა გამოვითხოვოთ.“ ასეთ ყოფაში მყოფი ერის სატიკერის აღწერა დაუსახავს მიზნად მწერალს. ამ მიზნის განხორციელება კი, რა თქმა უნდა, ფრაზემებით უფროა შესაძლებელი. მწერლის ფრაზეოლოგიაზე დაკვირვებით შესაძლებელი ხდება მსჯელობა ავტორის სტილის მრავალფეროვნებაზე, მის სიმდიდრე-სიღარიბეზე, მის მიმართებაზე სხვა მწერლების სტილისადმი, ანუ მისი ნოვატორობის დონესა და ხარისხზე.

ფრაზეოლოგიური შესიტყვების ბუნების გარკვევისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს მისი კომპონენტების სემანტიკური სახის ჩვენებას. იდიომები აძლიერებენ ენის გამომსახველობით ძალას მის ხატოვნებას

¹ **ნ. სურმავა.** ფრაზეოლოგიზმების შესწავლის აქტუალობა და ქვე როგორც ქართული ფრაზეოლოგიის შესწავლის ბაზა. – კრებ.: // *საერთაშორისო კონფერენცია ლექსიკოლოგიაში*. მასალები. ბათუმი, 2012, გვ. 155-156 (<http://www.ice.ge/new/batumi/Batumi-2012.pdf>).

² **ა. თაყაიშვილი.** ქართული ფრაზეოლოგიის საკითხები. თბ., 1961, გვ. 6.

³ **ალ. ლლონტი.** ქართული ლექსიკოლოგიის საფუძვლები. *სახელმძღვანელო პედაგოგიური ინსტიტუტებისათვის*. მესამე გამოცემა. თბ., 1988, გვ. 97.

და ქმნიან ამ ენის ნაციონალურ კოლორიტს. იდიომს და სხვა სტილურ საშუალებებს მწერალი მიმართავს სიტყვის ემოციური ძალის გაძლიერებისათვის.

ანდაზების გამოყენების თვალსაზრისით ყურადღებას იქცევს მათი ორი ფუნქცია: სინტაქსური და გამომსახველობითი. სინტაქსური ანდაზა შეიძლება გადმოცემული იყოს ყველა სახის წინადადებით. იგი დასრულებულ აზრს გამოხატავს. მაშასადამე, იგი სინტაქსური ერთეულია როგორც წინადადება. მაგრამ ანდაზა-წინადადება გვხვდება წინადადების ნევრადაც, იშვიათად – ქვემდებარედ და შემასმენლად, უფრო ხშირად – დამატებად.

ბევრი ანდაზა ო. ჩხეიძეს გადამუშავებული აქვს იმგვარად, რომ დარღვეულია ანდაზის ჩვეულებრივი ტრაფარეტი. ზოგჯერ ანდაზის ზოგადი მნიშვნელობა დავინროებულია, დაკონკრეტებულია, ანდაზა მოდერნიზებულია. ავტორს იმდენად არ აინტერესებს მისი კომპოზიცია, რამდენადაც შინაარსობრივი მხარე. ანდაზის ტრაფარეტის დარღვევას, ანდაზის პერიფრაზს მწერალი მიმართავს შედარებისათვის, ანალოგიისათვის, რათა გააძლიეროს მკითხველის შთაბეჭდილება, ან კიდევ ალერგორიულად გადმოგვცეს თავისი აზრი.

წარმოშობის მიხედვით ო. ჩხეიძის მიერ პიესაში გამოყენებული ფრაზემები შეიძლება დავყოთ შემდეგ ჯგუფებად: 1. მხატვრული ნაწარმოებიდან აღებული აფორიზმები (გამონათქვამები) 2. ხალხური სასაუბრო სიტყვის მასალა და იდიომები 3. საეკლესიო-წიგნური ფრაზეოლოგია 4. ანდაზები.

1. მხატვრული ნაწარმოებიდან აღებული აფორიზმები (გამონათქვამები):

„თუ სინანული გვინერია, ახლა ვინანოთ, თავს სინანული სჯობიან ბოლო ჟამს დანანებასაო“ (გვ. 24).

II. ხალხური სასაუბრო სიტყვის მასალა და იდიომები:

„და თუ ჰგონია, ვინმე ამით რამეს იშოვის, ისე იშოვოს ჩვენმა მტერმა, და მანყევარმა“ (გვ. 24);

„მეორედ მოსვლას რად ვიჩქარებთ, თვითონაც მოვა, უბედურებას რალად უნდა ხელისშენყობა?!“ (გვ. 26);

„ჩვენს გულს ვასკდებით, უჯეროს რომ მოითხოვს ზოგი“ (გვ. 27);

„ერთგულ უჭკუოს მირჩევნია ჭკვიანი მტერი, ოღონდ ესაა ჩემი ყოფის უბედურება, მტერიც უჭკუო მომისია... და მოკეთეცა“ (გვ. 28);

„ვიდრე ცოცხალი ჭირს მოსჭამდა, ეხვენებოდა, არ მოაშველეს, ერთი თოფი, ერთი ქვემეხიც, ახლა ლაშქარი მოაყარეს უცებ იმდენი, თითქოს მსოფლიო იტაცებდეს ცხედარს მეფისას“ (გვ. 32);

„შენ მაინც შეგწევს ძალა ყველას დასცე თავზარი“ (გვ. 32);

„როგორმე ალბათ ამოხსნიან თუ ვერ ამოხსნეს, იტებონ თავი, როგორც უნდათ, რამდენიც უნდათ“ (გვ. 32);

„რამეთუ ძარცვა არ მოუტანს არვის სიკეთეს, სიკეთე მხოლოდ თავისუფალ შრომაში სუფევს“ (გვ. 36);

„ეგება ბინდი თვალებიდან ჩამოგვეწმინდოს, ეგებ ყურები, უკაცრავად, გამოვიჩიჩქნოთ. თორემ გასართობს მოგვიყრიან თვითონაც ბევრსა, აღარც გვექნება უფლება რამ დაჩივლებისა, გუდანაბადსაც აგვიკრავენ წუნუნისათვის“ (გვ. 35-36);

„ეკლესიაც რო დაგვისუსტდა, დაჰკარგა მრევლი; გადაირივნენ მეხოტბეები, ძეგლებს უდგამენ ერის გამცემებს“ (გვ. 35);

„არც კაცის ქჭუა აქ ვერ გასჭრის, კაცს გული ერჩის, ხმაღზე მიინევს, სისხლი სწყურის, სისხლს ეტანება“ (გვ. 44);.

„ნუთუ სიონიც გადაიქცა ბაზრის მოედნად, აქაც დაჰკარგა მოკრძალება ადამიანმა. ჩააგეთ ხმალი, თუ არ გინდათ მზე დაგიბნელდეთ“ (გვ. 5);

„წყეული იყოს სწავლა იგი, რაც გვაძაბუნებს!.. სწავლანი გვინდა მხნეობისა, ძაღოვნებისა, სწავლანი გვინდა რწმენისა და იმედოვნების...“ (გვ. 52);

„მეფემ მეფობის დრო მოსჭამა, ანუ თუ ვიტყვი, მან მოიხადა თავის ვალი ქვეყნის წინაშე“ (გვ. 67).

III. საეკლესიო-ნიგნური ფრაზეოლოგია:

„მეორედ მოსვლას რად ვიჩქარებთ, თვითონაც მოვა, უბედურებას რაღად უნდა ხელისშეწყობა?!“ (გვ. 26);

„მაშ გასჭერ, სიტყვავ, ჩემო სიტყვავ, ისე გასჭერი, რო არ დაეცეს სადავითო სახლი აროდეს, მეფობა ჩვენი გაძლიერდეს, იკლოს სიავემ, სიკეთის ნერგმა გაიხაროს სამარადჟამოდ!“ (გვ. 58);

„თვალს თუ დაითხრი, რაღას იხილავ?“ (გვ. 53);

„წმიდა გიორგი გადმოვიდა თავის ხატიდან, ვეება შუბი მიაყუდა ღვთისმშობლის ხატთან და განსვენებულს შუბლზე ხელი გადაუცურა“ (გვ.63).

IV ანდაზები:

„ანდაზა გახლავთ, სათაკილოდ თქვენ არ მიიღებთ: აქლემი ისე არ დაეცემა, ვირის ტვირთი რო ვერა ზიდოსო“ (გვ.19);

„ნათქვამი არის, სათავეში იმღვრევა წყალი. და სუნი თევზსა თავში დასცემს პირველყოვლისო, სასახლე როცა აიმღვრევა, ქოხი წყალს მი აქვს. მწყემსი თუ სენმა დაიტანა, ფარა მგლისაა. და უპატრონო ეკლესიას ეშმაკი მწყემსავს“ (გვ. 23);

„თუ ღმერთი კაცსა არა სწამს, ამაოდ რასმე იჭირვის, უწყლოდ, უპუროდ, უღვინოდ ჟამი აროდეს იწირვის, არცა ჭინჭრაქას ჭანგითა არ-

წივი არ დაიჭირვის, და მითხარ, მიკინტრიჩითა მეფობა ვინ დაიჭირვის“ (გვ.35);

„ტიკებს ალბობდნენ, ღვინო თურმე არ იყო არსად“ (გვ. 38).

ოთარ ჩხეიძის მიერ გამოყენებული ფრაზეოლოგიური სიტყვათმე-
ერთების ცალკე კორელატები მატაფორულადაა გაგებული. ფრაზემები
მოსწრებული გამოთქმების, ფრთოსანი სიტყვების, სიტყვის მასალების,
ანდაზებისა თუ მისთ. სახითაა წარმოდგენილი და ფართო ადგილს იჭ-
ერს პიესის მოქმედ გმირთა სიტყვა-პასუხში.

**MARINA KAKACHIA, KETEVAN MARGIANI,
MARINA JGHARKAVA¹**

**PHRASEOLOGICAL LEXIS IN OTAR CHKHEIDZE’S PLAY
“SOLOMON OR THE JUDGE OF THE KING”**

Otar Chkheidze is considered in Georgian Literature of the 20-th century as the master of Georgian fiction who portrays magnificently our people’s way of life, historic past and future prospects.

Among O. Chkheidze’s works one of the most distinguished is his play “Solomon or the Judge of the King”.

According to their origin the phrasemes used in O. Chkheidze’s play can be grouped as the following: 1) Aphorisms (sayings) taken from work of art, 2) Popular discourse material and idioms, 3) Ecclesiastical-bookish phraseology, 4) proverbs.

Separate correlatives of phraseological word-combinations, used by O. Chkheidze, are metaphorically understood. Phrasemes are expressed in the form of witticisms, verbal material, proverbs and some other similar to them. These phrasemes are widely used in the talks of the characters of the play.

¹ *Marina Kakachia* – PhD in Pedagogics, Associate Professor, Sokumi State University; *Ketevan Margiani* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokumi State University; *Marina Jgharkava* – Post-Graduate Student, Sokumi State University.

ენათმეცნიერება

ლევან კოჭლამაზაშვილი¹

„ხარის“ აღმნიშვნელი ერთი საერთო ძირისათვის ხათურსა
და ჩარქაულ-ქართველურ ენობრივ საყვაროში

მესაქონლეობა, როგორც სამეურნეო დარგი, საკმაოდ განვითარებული ყოფილა ხათურ საზოგადოებაში, რაზეც ცხოველთა სახელწოდებათა ამსახველი ლექსიკა მოწმობს. მიუხედავად ენობრივ ძეგლთა სიმწირისა, ჩვენთვის ცნობილია როგორც მსხვილფეხა, ისე წვრილფეხა საქონლის ხათური სახელები: zar „ცხვარი“, šap „ხარი“, mil „საქონელი“ (ზოგადი ცნება) და სხვ. ახალი ტექსტების აღმოჩენამ, არაა გამორიცხული, უფრო ფართო წარმოდგენა შეუქმნას მეცნიერებას შიდა სამეურნეო დარგობრივ ლექსიკაზე, როგორც სისტემაზე.

თანამედროვე კავკასიოლოგიაში ხათურის იბერიულ-კავკასიურ ენათა კონტექსტში განხილვა მეტად აქტიურ ფაზაში შედის. კომპარატივისტული კვლევა-ძიების პროცესი ხელს მნიშვნელოვნად უწყობს მიმართებათა განსაზღვრას, რაც საბოლოო ჯამში ხათურის ადგილს ნათლად წარმოაჩენს ენათა გენეალოგიური კლასიფიკაციაში.

ამჯერად ჩემი ყურადღება მიიპყრო šap („ხარი“) ძირმა, რომელიც ფუძის ფორმითაა მოცემული. მისი მსგავსი ძირი გამოვლინდა ჩერქეზულში, კერძოდ, ყაბარდოულში, ნობ ფორმით,² რომელიც აგრეთვე „ხარის“ აღმნიშვნელი სიტყვაა. საინტერესოა, რომ ფონეტიკური თვალსაზრისით ხათური და ჩერქეზული ფორმები ახლომდგომია და, სავარაუდოდ, იდენტურიც, თუ დავუშვებთ, რომ **š** გრაფემა იყოს **წ** აფრიკატის გამოსახვის საშუალება. ასეთი რამდენიმე შემთხვევა არსებობს, როდესაც ლურსმული დამწერლობისათვის უცხო ბგერები (მკვეთრი აფრიკატები) მსგავსი არტიკულაციის ბგერებით გადმოიცემა: šumil || tumil „წვიმა“, šap „ფეხსაცმელი...“

აღ. კვახაძეს ჩერქეზულ /ნობ/ ძირს საერთო-ჩერქეზულ ქრონოლოგიურ დონეზე ***ნაბ** ფორმით აღადგენს,³ მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ,

¹ **ლევან კოჭლამაზაშვილი** – დოქტორანტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **აღ. კვახაძე**. ჩერქეზულ ენა-კილო-თქმათა სემანტიკურ-შედარებითი ლექსიკონი. თბ., 2014, გვ. 84.

³ **აღ. კვახაძე**. ჩერქეზულ ენა-კილო-თქმათა..., გვ. 84.

რომ იგივე ძირ-ფუძე არ დასტურდება ყაზარდოულის გარდა სხვა არც ერთ ჩერქეზულ ენა-კილოში და ამას ერთვის ძვ. წ. III-II ათასწლეულთა მიჯნის ხათური ენობრივი მონაცემები (šup ფორმა), ამოსავალი ვითარებისათვის მართებული იქნება *ო ხმოვნის რეკონსტრუქცია.

ხათურში šup ძირთან დაკავშირებით შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ კონტაქტური ასიმილაციის შედეგად განხორციელდა *šop > šup პოზიციური ცვლილება ან šup ფორმაშიც u გრაფემა ო ხმოვანს გადმოცემს.

ამავე šup ძირის ფონეტიკურ მოდიფიკაციას წარმოადგენს ს.-ქართვ. *ზორბ „მსხვილი, ტლაქი, დიდი“; ქართ. ზორბ-ა, ჯავახ. ზარბ-ა, კოლხ. (მეგრ.) გო-ჟვიბ-ინ-უ „გასიებული“, (ჭან.) ჟვაბ-უ „გომბემო“, სვან. ლგ-ჟღვრბ-ან „ჩასუქებული“.¹ როგორც ჩანს, ოთხნევრა ძირში რ სონანტის განვითარება საერთო-ქართველურ ქრონოლოგიურ დონეზე მოხდა (*ზორბ < *ზობ) და დიფერენციაციის შემდეგ იგი სახელურ ფუძეში შენარჩუნებულ იქნა სამსავე ქართველურ ენაში. გარდა ამისა, ფუძემ შეიცვალა ისტორიული სემანტიკა ქართველურ განშტოებაში, თუმცა სიდიდისა (სიმსხვილის, სიმსუქნის) და მსხვილფეხა საქონლის (ხარის, ძროხის, კამეჩის...) სემანტიკური ველები საკმაო სიახლოვეს იჩენს და, მაგალითად, თანამეროვე ქართულშიც ეპითეტად, სინონიმად გამოიყენება ამ მნიშვნელობით.

გამოვლენილ ძირთა მიმართება კი შემდეგნაირია: ხათური ქართველურ ენებთან მიმართებით იცავს ბგერათშესატყვისობათა ერთგვარ კანონზომიერებას – ხათ. ყრუ : ქართვ. მჟღერი ანლაუტისა (წ : ძ) და აუსლაუტის (პ : ბ) პოზიციებში,² ძირთა შორის კი სემანტიკური ველი მეტ-ნაკლებად შენარჩუნებულია, ხოლო ჩერქეზულთან მიმართებით ძირიცა და სემანტიკაც მეტად ახლომდგომია: ხათ. šup „ხარი“: ს.-ჩერქ. *ნობ (ID): ს.-ქართ. *ზორბ-ა.

LEVAN KOCHLAMAZASHILI³

THE COMMON ROOT DENOTING “BULL” IN THE HATTIAN AND CIRCASSIAN-KARTVELIAN LANGUAGE GROUP

The paper deals with the word *šup* which denotes a “bull” in Hattian and represents its correspondence in the Circassian and Kartvelian languages. The article shows historical changes of the basic function of a root morpheme in the related languages: Hat. *šup* “bull”: Circ. *č’op’* (ID) : Com.-Kartv. **zorb* “fat”, “large”, “big”.

¹ მ. ჩუხუა. ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი. თბ., 2003, გვ. 187.

² ლ. კოჭლამაზაშვილი. ხათურ-ქართველური იზოგლოსებისათვის. – კრებ.: *თსუ აღმოსავლეთმცოდნეობა*. ტ. 4, 2015 (იბეჭდება).

³ *Levan Kochlamazashvili* – Post-Graduate Student, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University.

ე ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა

ქეთევან მარგიანი¹

სვანური ტოპონიმის სახელდავის
ფაქტორები და მოტივაცია
(დალის ხეობის მასალების მიხედვით)

ონომასტიკაში მოტივი ენოდება იმ ფაქტორთა ერთობლიობას, რომელიც განაპირობებს ამა თუ იმ ობიექტისათვის ინდივიდუალური სახელის ამორჩევას ან შექმნას. ონიმის (ყველა სახის საკუთარი სახელის) მოტივირების ძირითადი პრინციპი ისეთივეა, როგორც საზოგადო სახელისა. იგი პასუხს სცემს კითხვას, თუ რატომ დაერქვა ამ ობიექტს მაინცადამაინც ეს სახელი. საერთოდ, საკუთარ სახელთა მკაცრი მოტივირებულობის თეორია სათავეს ჯერ კიდევ ბერძნული ფილოსოფიიდან იღებს. შესაბამისად, სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია რამდენიმე საბაზო ფორმულირებაც: არ არსებობს საკუთარი სახელი მოტივაციის გარეშე (ვ. ნიკონოვი)². მოტივაცია ორგვარია: ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური. გარეენობრივი მოტივაცია გულისხმობს ამოსავალი ფუძის სემანტიკას, ხოლო შინაენობრივი – წარმოქმნასა თუ სიტყვათშერთებას. ტოპონიმიაში მოტივირების ასპექტი შეიძლება იყოს: ისტორიული, სოციალური, ქრონოლოგიური, ბუნებრივ-გეოგრაფიული. სწორედ ამ უკანასკნელი ფაქტორით შესაძლოა იყოს შეპირობებული ობიექტის კონფიგურაციის, სიდიდე-სიმცირის, ფლორისა და ფაუნის, წყლის ფიზიკური მდგომარეობის (ფერი, სუნი, გემო, ტემპერატურა, დინების ხასიათი) ამსახველი ტოპონიმები.³ ონომასტიკურ ლიტერატურაში არსებობს სხვა ტიპის დაყოფანიც ანუ „განდასებანი“: ა) ტოპონიმები, რომლებიც გამოხატავენ ადგილის გეოგრაფიულ თავისებურებებს, და ბ) ტოპონიმები, რომლებიც ასახავენ ადამიანის დამოკიდებულებას მოცემული ადგილმდებარეობისადმი. ზოგჯერ ზემოაღნიშნულს უმატებენ კიდევ ერთი ჯგუფის ტოპონიმებს. სახელწოდებებს, რომლებიც აღნიშნავენ ამა თუ იმ რეგიონის მოსახლეობის კულტურულ-სამეურნეო პირობებს.⁴ გენეტიური

¹ ქეთევან მარგიანი – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² იხ.: პ. ცხადაია. ონომასტიკის შესავალი. თბ., 2005, გვ. 41.

³ პ. ცხადაია. ონომასტიკის შესავალი, გვ. 38-40.

⁴ ბ. ჯორბენაძე. ონომასტიკური გულანი. თბ., 1993, გვ. 77.

(ანუ მოტივაციური) კლასიფიკაცია ამოსავალი ფუძეების მიხედვით აჯგუფებს ტოპონიმებს. გენეტური კლასიფიკაციის დროს ძირითადი განმსაზღვრელი ხდება სწორედ ტოპონიმთა მოტივაციის საკითხი. სხვაგვარად, ტოპონიმთა გენეტური კლასიფიკაცია იყენებს ფორმოზრივი და შინაარსობრივი კლასიფიკაციების შედეგებს გეოგრაფიული პუნქტების სახელდების მოტივირების დასადაგენად¹.

სვანეთი ქართული ეთნიკური სამყაროს, ქართული კულტურისა და სახელმწიფოებრიობის განვითარების უძველესი კერაა. სვანები თავიანთი სამეურნეო-ეკონომიკური თუ კულტურული ცხოვრებით უსოვარი დროიდანვე ქმნიან ქართველი ერის ერთიან ისტორიას. ხატოვნად სვანეთს „ათასი კოშკის მხარეს“, ცოცხალ მუზეუმს, ეთნოგრაფიულ კალენდოსკოპს და კავკასიის შვეიცარიასაც უწოდებენ... სვანური ტოპონიმით არაერთი ცნობილი მკვლევარი, მეცნიერი თუ ქართველოლოგი დაინტერესებულა. კვლევა-ძიების შედეგად მნიშვნელოვანი დასკვნებიც არის გაკეთებული: „ძველი ბერძენი ისტორიკოსის სტრაბონის ცნობები სვანების მრავალრიცხოვნების შესახებ ზღაპრული გაზვიადების ნაყოფი რომ არ არის, ამას თვალნათლივ ადასტურებს სვანეთისა და მისი მიმდებარე ტერიტორიების ტოპონიმიკური მასალის ანალიზი... რაჭა-ლეჩხუმის, ზემო იმერეთისა და მთიანი სამეგრელოს ტოპონიმიამი აშკარად შეინიშნება სვანური ენის კვალი, რაც იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ამ ტერიტორიაზე ოდესღაც სვანებს უცხოვრიათ, ამგვარი ნაკვალევი შეიმჩნევა აგრეთვე ჩრდილო კავკასიის მინა-წყალზეც. მდინარე ყუბანისა და თერგის შენაკადთა სათავეებში. ამას მოწმობს იქაური ტოპონიმები: ხუმარი (მდრ. ცხუმარი), უშკალანი (მდრ. უშკულ) და სხვა.²

დალის ხეობის ტოპონიმთა და ზოგადად, სვანურ გეოგრაფიულ სახელთა (განსაკუთრებით მიკროტოპონიმთა) წარმოება სტრუქტურულ-ტიპოლოგიური კუთხით მსგავსია, ზოგჯერ იდენტურიც კი მიმდებარე რეგიონებისათვის დამახასიათებელი გეოგრაფიულ სახელთა წარმოებისა და ზოგადად, ქართულ-ქართველური ტოპონიმიკური მოდელებისა. იგი მეტნაკლებად იყენებს ყველა მანარმოებელს; შესაბამისად დიდია მსგავსება გეოგრაფიულ სახელთა წარმოშობის გზებსა და მოტივებშიც, რა თქმა უნდა, ამ მხარისათვის დამახასიათებელი ისტორიულ-ეთნოგრაფიული თავისებურებებისა და სემანტიკური ნიუანსების გათვალისწინებით. გარენობრივი მოტივაციის ოთხი სახეობიდან, ზოგადად, სვანურ ტოპონიმებზე დაკვირვებით შეიძლება ითქვას, რომ მიკროტოპონიმიამი ქარბობს ბუნებრივ-გეოგრაფიული მოტივაცია, მაკროტოპო-

¹ ბ. ჯორბენაძე. ონომასტიკური გულანი, გვ. 77-78.

² სვანური ენა. გრამატიკული მიმოხილვა, ტექსტები, ლექსიკონი. შემდგენელები **ზ. ჭუმბურიძე** (რედაქტორი და წინასიტყვაობის ავტორი), **ლ. ნიჟარაძე**, **რ. ქურდაძე**. თბ., 2007, გვ. 25-34; **Л. И. Лавров**. Расселение сванов на Северном Кавказе до XIX века. – *Краткие сообщения института этнографии АН СССР*. Вып. 10. М-Л., 1950, გვ. 78.

ნიმიასა და წერილობით წყაროებით ფიქსირებულ გეოგრაფიულ სახელებში კი ისტორიულ-სოციალური, რელიგიურ-საკრალური და ქრონოლოგიური ფაქტორებით შეპირობებული ტოპონიმები. მაგ., *მე-სვეტი-ა*-დან მომდინარე სეტი და მესტია ცნობილი და მიღებული ეტიმოლოგიის თანახმად სვეტის (შდრ. სვეტიცხოველი) მორწმუნეთა ალაგს ნიშნავს. ევროპის ერთ-ერთი ყველაზე მაღალი დასახლების უშგულის სახელი კი ნიკო მარმა ოშკთან დაკავშირა, თუმცა ხალხური ეტიმოლოგიით იგი „უშიშარი გული“-დან მომდინარე ტოპონიმადაა მიჩნეული. ისტორიკოსთა ასევე სერიოზულ დაინტერესებას იწვევს თვითმპყრობელური რუსეთის წინააღმდეგ მემამბოხე სოფლის ხალდე/ვალდეს ფონეტიკური იდენტობა ისტორიულ ქალდეასთან. მსგავსი შემთხვევები და მაგალითები, ზოგადად, სვანურ ტოპონიმიში უამრავია.

ა. შანიძე შენიშნავს, რომ ტოპონიმებში ყოველგვარი მანარმებელი შეიძლება იქნეს გამოყენებული და „ზედმინვენულობა რომ დავიცვათ, უნდა ვთქვათ, ყოველგვარი წარმოების საზოგადო სახელი შეიძლება მიეკუთვნოს რომელსამე დასახლებულ პუნქტს ან ფიზიკურ-გეოგრაფიულ ობიექტს და იქცეს საკუთრად“.¹

მაგრამ მანარმოებელთა სიუხვე და მრავალფეროვნება ნებისმიერობას როდი გულისხმობს. როგორც ტოპონიმიკურ ლიტერატურაშია აღნიშნული, ტოპონიმები მრავალი საუკუნის განმავლობაში უმეტესწილად სტიქიურად წარმოიქმნებოდა. განსაზღვრულ პერიოდში მთელს ტერიტორიაზე მოსახლეობის განსაზღვრული ერთობის პირობებში ლექსიკური მარაგის მხოლოდ უმნიშვნელო, მკაცრად შეზღუდული ნაწილი შეიძლება მოხმარდეს ტოპონიმთა წარმოებას. ეს რაც შეეხება, ზოგადად, ონომასტიკურ ლიტერატურაში არსებულ თეზებსა და დებულებებს საკუთარ და საზოგადო სახელთა (აპელატივთა და ონიმთა) ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ.

სვანურში ტოპონიმთა სანარმოებლად გამოყენებული ფორმანტების პროდუქტიულობა და ფუძესთან შეხამების უნარი მკაცრად განსაზღვრულია. კერძოდ, განსხვავებულია ერთი მხრივ, სხვადასხვა რეგიონში ერთი და იმავე მანარმოებლის შეფარდებითი გავრცელებულობა, და მეორე მხრივ მაკრო და მიკროტოპონიმის წარმოება, აგრეთვე, ისტორიული და თანამედროვე სვანურენოვანი ტოპონიმის სტრუქტურა, სემანტიკა, ეტიმოლოგია.

სვანური ტოპონიმიკური მასალის ქართულ-ქართველურთან პარალელების თვალსაზრისით საინტერესოდ გვეჩვენა მრავლობითის მანარმოებლებით აგებული გეოგრაფიული სახელწოდებანი. თ. ზურაბიშვილის დაკვირვებით, -*ებ*-იანი მრავლობითის ფორმები თავს იჩენს შედარებით გვიანდელი ხანის ტოპონიმებში. ძველ ქართულს კი თითქმის არ ახასი-

¹ ა. შანიძე. ქართული გრამატიკის საფუძვლები: *მორფოლოგია*. თბ., 1953, გვ. 139.

ათებს ამ სახის წარმოება¹. საინტერესოა, რომ სვანურში მრავლობითი რიცხვის მრავალფეროვან მანარმოებელთაგან ტოპოფორმანტებად გვხვდება მხოლოდ -არ// -ალ და ისიც ძირითადად მიკროტოპონიმიაში; მაგ., ამ ტიპის გეოგრაფიული სახელებია:

სარგ-ვლ < სარაგ „წყარო“, ტრბ-ვრ < ტრბ/ტომბ „ტბა“, ლას-თუ-ვრ, ლპციქუარ-ვლ, ლახნისგ-ვრ < ხენსგა „ნახევარი“, კოჯოლ-ვრ < კოჯ „კლდე“, ტუბრალ-ვრ < ტვიბრა „ღელე, ნაკადული“, ლეგროვ-ვლ < გორეგ „ქვა-ლორდი“, ლანკელ-ვლ < ლი-ნკელე „მომწყვდევა“, ლგინალ-ვრ < ლი-გინალ „ქანაობა“, ნაკელდ-ვრ < ნაკ „ვაკე“, ნგდელდ-ვრ, ტუბრ-ვლ, მოლ-ვრ, ნაკრავ-ვლ < კარპვ „კარავი“, ლახერხალ-ვრ, ტრბოლ-ვრ, კიბელდ-ვრ, დაბ-ვრ, ბანრაბ-ვლ, ლეტლეფი-ვრ, ლაჯრები-ვლ, ლაჩხტ-ვრ, ლანრექტი-ვლ < ნერექტ „თომი“, სგიმ-ვრ// სგემ-ვრ < სგიმ „მყავე წყალი“, ლიცელდ-ვრ < ლიც „წყალი“, ჩაპუ-ვრ, ყაფ-ვრ; ჰულდმ-ვრ < ჰულდუმ „ურდული“, მდინარის ციცაბოკალაპოტიანი ზოლის სახელია კლუხორის უღელტეხილისაკენ მიმავალ გზაზე, სადაც კლდეები თითქოს ურდულივით კეტავენ მთის ბობოქარ, ჩანჩქერებად მომავალ მდინარეს; ჩიჩხულდ-ვრ < ჩიჩხუ-გლდ – სახელია კლდის ფერდობისა აჭაფარაში, სადაც შხეფებად მოდის და მოწანწკარებს ჩანჩქერი და მყინვარების ნადნობ-ნაჟური წყალი; ლამდლუი-ვრ < ლი-მდლუი „დამარხვა“; კალპტ-ვრ – ციცაბოკლდეებიანი მდინარის უაღრესად ვიწრო და ღრმა კალაპოტი კოდორის სათავეებში; მურყმლ-ვრ < მურყვამ „კოშკი“, ბიქულდ-ვრ < ბიქუ „ქარი“, ბანი-ვლ, ქუპბილ-ვრ < ქუპბ „გამოქვაბული“, ნაყარუ-ვლ < ყარ „ყავარი“, ნაქჩუ-ვრ < ლი-ქჩე „ჭრა, მოჭრა“, ასლან-ვრ, ვაგონ-ვრ, ლასფლავ-ვლ, შდის-ვრ, ნაკ-ვრ < ნაკ „ვაკე“, ზაგრ-ვლ < ზაგარ „მაღლობი, ზეგანი“, გაკ-ვრ < გაკ „ნიგოზი“, ლექორ-ვლ < ლე-ქუერ „ნისქვილი“, ნამტყუთიფუ-ვრ.

ონომასტიკურ (ტოპონიმიკურ) ლიტერატურაში ასევე ხაზგასმით არის აღნიშნული ქართველურ გეოგრაფიულ სახელთა შედარებით-შეპირისპირებითი კვლევის აუცილებლობისა და მნიშვნელობის შესახებ. „ქართველურ გეოგრაფიულ ნომენკლატურაში საკმაოდ ბევრია საერთო ფუძე-ტოპონიმები; ქართველური ტოპონიმების სტრუქტურულ-ტიპოლოგიურ და ისტორიულ-შედარებით კვლევა-ძიებას შეუძლია უფრო ღრმად ჩაგვახედოს ამა თუ იმ მოვლენის შორეთში, წარმოაჩინოს ის ძვირფასი მასალა საერთო ქართველური ფუძე ენისა, რომლის მეშვეობითაც უფრო დაბეჯითებით იქნება შესაძლებელი აქამდე ამოუცნობის ან ჰიპოთეტურად დასმული ბევრი საკითხის გამომზეურება და გადაჭრა“.²

¹ თ. ზურაბიშვილი. ტოპონიმიკის შესწავლისათვის. – კრებ.: ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები. ტ. 2. თბ., 1961, გვ. 144.

² ა. ჭკადუა. ტოპონიმიკურ შესატყვისობათა ძირითადი პრინციპები (ქართველურ

სვანეთის და ზოგადად, სვანურენოვან ტოპონიმიაში მატერიალური კულტურის ძეგლების სახელწოდებანი და მათი ლექსიკა ფართოდ არის წარმოდგენილი. ამის გათვალისწინებით შესაძლებელია საუბარიც მოტივაციის ისტორიულ ასპექტებზე; ალბათ იშვიათია ასეთ მაღალმთიან ზონაში ისეთი დახვეწილი, მაღალი გემოვნების არქიტექტურული სტილის ნაგებობები, როგორც აქ გვხვდება. სვანურ კოშკებს აღტაცებაში მოჰყავდა და მოჰყავს ყველა მისი მნახველი. სვანური კოშკების მშენებლობის ტრადიცია ძველი ცივილიზაციების წიაღში უნდა ვეძებოთ. ცხადია, რომ ასეთი მაღალი სამშენებლო ხელოვნების შემქმნელი ხალხის სულიერი მისწრაფება სიმალეებს ეძებდა. წარმართული სარწმუნოების შემდეგ ასეთ ნიადაგად ქრისტიანული რელიგია იქცა, რომელმაც იქ IV-V საუკუნეებში მოიკიდა ფეხი. სვანეთმა შემოინახა მსოფლიო მნიშვნელობის უნიკალური ქართული ხელნაწერები. სვანეთის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმსა და მის ფილიალებში ათასობით უნიკალური ექსპონატია დაცული, შემონახულია კედლის მხატვრობის მრავალი ძეგლი, რომლებიც X-XVII საუკუნეებს განეკუთვნებიან. მეცნიერთა აზრით, სვანეთი იყო კულტურის დიდი კერა, იქ არსებობდა ხელოვნების საკუთარი სკოლები.¹

ყოველივე ამან, ბუნებრივია, ფართო ასახვა ჰპოვა ტოპონიმიაში. უამრავი გეოგრაფიული სახელი არის ნაწარმოები კოშკებთან და ეკლესია-მონასტრებთან, ბაზილიკებთან დაკავშირებული ლექსიკით. კოშკების მრავალრიცხოვანებასთან ერთად სვანეთი ცნობილია ბაზილიკის ტიპის ეკლესიების სიმრავლით და მათ წინაშე სვანთა განსაკუთრებული ამალღებული და მოკრძალებული, მოწინებითი დამოკიდებულებით; საკრალური ტოპონიმია, რელიგიური ხასიათის გეოგრაფიული სახელების ასეთი მრავალრიცხოვნება სვანეთში უნდა იყოს გეოგრაფიულ სახელთა მოტივაციის ისტორიული ასპექტების შემავსებელი ერთ-ერთი ფაქტორი. სვანეთის ტოპონიმიაში, შეიძლება ითქვას, განსაკუთრებით ხშირია ისეთი რელიგიური ტერმინების გამოყენება, როგორცაა:

ჯგერწგ „წმ. გიორგი“, მაცხჷწრ „მაცხოვარი“, ლამწრია „წმ. ღვთისმშობელი მარიამი“, თარგნგზელ/მგქემთარნგზელ „მთავარანგელოზი /მმატებელი მთავარანგელოზი“, დან/დწნ, გაბრელ/გებრელ „გაბრიელ მთავარანგელოზი“, ბარბალ „წმ. ბარბარე/ბარბალე“.

დაკონკრეტება ხდება მხოლოდ იმ სოფლის სახელის მიხედვით, სადაც არის აღმართული მაღალი ღმერთის, მაცხოვრის, მთავარანგელოზისა და ამათუ იმ წმინდანის სახელობის სალოცავი. მაგ.:

მგლხწ მაცხჷწრ „მულახის მაცხოვრის სახელობის ეკლესია“,

ტოპონიმთა მონაცემების მიხედვით). – კრებ.: *ონომასტიკა*. ტ. 1. თბ., 1987, გვ. 185-187.

¹ შ. ამირანაშვილი. ქართული ხელოვნების ისტორია. თბ., 1971, გვ. ??.

უშგულს ლამწრია „უშგულის წმ. ღვთისმშობელ მარიაშის სახე-
ლობის ეკლესია“, ლახრი თწრენგზელ/მექემთწრნგზელ „ლახ-
ირის მთავწრანგელოზის სახელობის ეკლესია“, შგყრი ჯგგრწგ
„შიყერის წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესია“.

სვანურ ტოპონიმებში უნდა გაიმიჯნოს რამდენიმე შრე, რამდენიმე
ფენა: ძველ წერილობით (ბერძნულ, ზოგადად უცხოენოვან თუ ქართულ)
წყაროებში დაფიქსირებული სვანურენოვანი გეოგრაფიული სახელები და
მიკროტოპონიმია; როგორც ონომასტიკურ ლიტერატურაში შენიშნავენ,
მიკროტოპონიმია იცვლება საშუალოდ ოთხი-ხუთი თაობის მანძილზე;
შესაბამისად, ქრონოლოგიურად ის ყოველთვის უფრო ახალი და ინოვა-
ციურია. იგივე შეიძლება ითქვას აფხაზეთის სვანეთის – დაღის ხეობის
მიკროტოპონიმიაზე. აქ გამოყენებულია სწორედ ის სიტყვათწარმოები-
თი ინვენტარი და ყველა სტრუქტურული მოდელი, რაც ქართველურ
გეოგრაფიულ სახელებში. შესაბამისად იდენტურია სვანურ ტოპონიმთა
მოტივაციისა და წარმოშობის გზებიც. ერთი ნიუანსით, სვანურში განსა-
კუთრებით ხშირია კნინობითის ფორმით ნაწარმოები მიკროტოპონიმები.
მატერიალური კულტურის ძეგლების სახელწოდებების და მათი ლექ-
სიკის ლინგვისტური თვალსაზრისით შესწავლის შედეგად შეიძლება
ითქვას, რომ დარგობრივი და ყოფითი ლექსიკის განსაკუთრებულ სიმ-
დიდრესა და მრავალფეროვნებას სვანური ენისა მკაფიოდ უჩენია თავი
გეოგრაფიულ ნომენკლატურაში; სვანეთის მიკროტოპონიმიაში განსა-
კუთრებით ხშირია ისეთი ლექსემების გამოყენება, როგორიცაა:

ნამურყვამ – ნაკოშკარი, ნწლზიგუწ/ნწლზიგულ – ნამოსახლარ-
რი, ნალჭუამ – ნაეკლესიარი, ნალჭურლიდ – ნანისქვილარი,
ნალგრტამ – ნაბოსტნარი, ლწმზგრშესანირ – შესავედრებ-
ელ-სალოცავი ადგილი.

მოტივაციის ქრონოლოგიურ ასპექტებზე საუბრისას მაგალითებად
სახელდება მთელ საქართველოში გავრცელებული, შეიძლება ითქვას,
სისტემატ კი ერთგვარი გამიჯვნისა „ძველი“ და „ახალი“ მახასიათებ-
ლებით ტოპონიმებისა; მაგ. ძველი მარაბდა, ახალი მარაბდა... სვანეთში
ასეთი რამ არც თუ ისე ხშირია. თითქმის არც შეგვხვედრია, ალბათ,
იმის გამოც რომ აქ ფართოდ არის გავრცელებული წინა ვითრების სა-
ხელებით ნაწარმოები ტოპონიმები, რომლებიც ყოველთვის შეიცავენ სე-
მანტიკას სიძველისა, არქაულობისა, გარდასულ საუკუნეთა სურწელისა.
ასეთებია:

ნამურყუამ „ნაკოშკარი“, ნწლზიგუწ „ნამოსახლარი“, ნალდაბუ
„ნაყანარი“, ნალქორულწრ „ნასახლარი“.

დაღის ხეობის გეოგრაფიულ სახელებსა და ზოგადად, სვანურენ-
ოვან ტოპონიმებში ხშირია გამოყენება ისეთი გეოგრაფიული სემანტიკის
ლექსემებისა და ტერმინებისა, როგორიცაა:

ტუბ „ხევი, ხეობა“, კგწგწბ „სალი კლდე“, ჭუჭუწრ „ჭიუხ-

ვი“, ზაგრულ „ზეგანი“, ლენჩა/ნენჩა „შავი ტყე, იგივე ნინვოვანი ტყე“, მურყვამკოჯ „კოშკი-კლდე“, სარაგ „წყარო“, რობ „გაშლილი მდელი ან ყანა“, ზენ, ლექვჷ ზენ; ზმნისართი-მორფემოიდები – ლექუა/ლექუჷნ; ლექუა/ლექუჷნ – რომელთა ზუსტი თარგმანი ქართულად თითქოს ვერ ხერხდება, რამეთუ აქეთ სემანტიკა მზის ამოსვლა-ჩასვლის მხარეებისა ე. ი. აღმოსავლეთ-დასავლეთისა; კოჯ/კოჯოლ „კლდე“, ლახუ/ლახულდ „მთა“, ტუიბრა „ლელე“, ჯარჯ/ჯარჯელდ „გადასასვლელი“, თანჷლ/თანლი „უღელტეხილი“, ზუგ/ზუგლჷდ „მალლობი“, გორჷგ „გორაკი“, დაბუ „ყანა“, ლექჷმე „სათიბი“, ლგლჷჷნ „ლელე, ნაკადული“, მურყვამ „კოშკი“, კენჯჷბარ „ციცაბო კლდეები“, ფელტ „ფერდობი“, ლატჷფ „დამრეცი ფარდობი“, მგჷ „ტბა“, რივენ „ადიდებული მდინარე“, ნაჩუალ „მენყერი“, ნაჭლაჷ, ნაჷაჷჷ, ზაგჷრ, მაჩხჷფ/მანჩხჷფ.

ნარმოვადგენთ მხოლოდ მცირეოდენ ნაწილს ჩვენს მიერ გააანალიზებული მასალიდან, ტოპონიმებს, რომლებშიც მოტივავია არის სწორედ ბუნებრივ-გეოგრაფიული ფაქტორებით შეპირობებული:

მურყვამ კოჯ „კოშკივით კლდე“, მურგვალ დაბ „მრგვალი ყანა“, მუსკუს ტუიბრა „ანკარა, კრილა ნაკადული“, მუშული ტვიბრა „ხმაურიანი/მყვირალი ნაკადული“, მგცხი ლიცილდარ „ცივი წყალუკები“, მგცხი სარაგ „ცივი წყარო“, მეშხე ტვიბრა „შავი ნაკადული“, მაშდაშა ნენზარ „მარტოხელა ნაძვები“, მაშრი ლახჷ „განიერი /ფართო მთა“, მეშხე ნენჩა „შავი წინწარი“, მაშრი ღარ „ფართო ხევი“.

გეოგრაფიული გარემოს მახასიათებელი ტერმინების ფართოდ გამოყენება კოდორის ხეობის ტოპონიმიაში გვაძლევს საფუძველს ბუნებრივ-გეოგრაფიულ მოტივაციაზე საუბრისა. შედარებითი ასპექტით ასევე შეიძლება ითქვას, რომ ამ ტიპის გეოგრაფიული სახელები ყველაზე მრავალრიცხოვანია მთლიანად სვანეთის ტოპონიმიაში.

ტოპონიმიაში მეტაფორიზაციის მაგალითებად შეიძლება გამოდგეს შემდეგი გეოგრაფიული სახელები:

ფუყვარ ჟაჯვერჷლ „ძირმაგარებიანი არყის ხე“ – შესასვენებელი ადგილი (ლუჯი); ქაჯრჷ ტვიბილდ „ანცი/დაუდგარი// ცელქი ნაკადული“ – ლელე (ლაფსყალდი); ქაჯრჷ ღარ – საძოვარი (უსგვირი); დალა ნაცხენალეჷრ – „დალის ოქროსფერი თმების დასავარცხნი ალაგი“.¹

ამ ტიპის სახელთა რიცხვი საკმაოდ დიდია და მოტივაციის ასპექტი ასეთ ტოპონიმებშიც, ვფიქრობთ, სწორედ არის ბუნებრივ-გეოგრაფიული. სამეურნეო-ეთნოგრაფიული ყოფის ამსახველი ლექსიკის მრავალ-

¹ ვიმონებთ ა. ჭკადუას მიერ ჩანერილ სვანურ ტოპონიმკურ მასალას, რომელიც დაცულია ქართველური ონომასტიკის ცენტრის საარქივო ფონდში.

რიცხოვნება და მრავალფეროვნება სვანურენოვან ტოპონიმიაში, ვფიქრობთ, გვაძლევს საფუძველს ისტორიულ და სოციალურ მოტივირებაზე საუბრისა.

ონომასტიკურ ლიტერატურაში ტოპონიმური მიგრაციის მაგალითებად ასახელებენ გეოგრაფიულ სახელთა გადატანას ერთი ადგილიდან მეორეზე: ქვეყნის შიგნით, ერთი ქვეყნიდან მეორე ქვეყანაში ან ერთი კონტინენტიდან მეორეზე (მაგ., იორკი ინგლისში და ნიუ-იორკი აშშ-ში). ამ ასპექტით სვანეთის ტოპონიმის ანალიზით გავარკვეეთ, რომ არც თუ ისე მრავალრიცხოვანია მაგალითები ტოპონიმური მიგრაციისა; მხედველობაშია, ვთქვათ, ხაიში მესტიის რაიონში და ხაიში აღმოსავლეთ საქართველოში, თეთრწყაროს რაიონში სტიქიის შედეგად დაზარალებულ ძველ ხაიშელთა მიერ შერქმეული; ასეთივეა ლემშვენიერა.

სვანურ ონომასტიკონში შევნიშნეთ სამკომპონენტოანი გეოგრაფიული სახელები; ისინი ძველი ქართული ენის სამმაგი ბრუნების ფორმებს მოგვაგონებენ; როდესაც გვაქვს სამკომპონენტოანი სიტყვათშეხამება. ეს კომპონენტებია – საზღვრული, მსაზღვრელი და მსაზღვრელის მსაზღვრელი. ასეთებია: გვალსშ ტვიბიშ ლსჭმოლ – სიტყვასიტყვით ნიშნავს „გვალის ხევის სათიბებს“; სათიბ-საძოვრები (ზემო ვედი); გვალსშ ტვიბიშ ლიც – დეღე (ხაიში); გვალსშ ტვიბიშ ჯარჯ – გადასასვლელი (ზემო ვედი). გვანდრსშ ჩვაბე ნაკ „გვანდრის ქვემო ვაკე“ – საბალახო (ზემო ვედი, ხაიში); მოტივაცია, შეიძლება ითქვას, რთული დასაადგენია სვანურის ერთი ტიპის სახელებში; ესენია აგრეთვე კომპოზიტიური სრტუქტურის გეოგრაფიული სახელები, მათში სემანტიკა უკვე ამკარად დაბინდულია.

მოტივაცია სოციალური უნდა იყოს დანიშნულების ლა-/ლე- პრეფიქსებით ნაწარმოებ შემდეგ ტოპონიმებში:

ლა-ციქტარალ < ლი-ციქტარალ „თვალთვალი“, ლა-მანჩუ < სვან. მანჩუ „მაჩვი“, ლა-ნესგირ < სვან. ნესგა „შუა, ნახევარი, სანახევრო“; ლს-ჩხტარ < სვან. ჩხტ „კენჭი“; ლა-ჯმუნლ < სვან. ჯიმ „მარილი“, ლა-ჯნირ < სვან. ჯან „ხარი“, ლა-ნკელა < სვან. ლინკელე „მომწყვდევა, მოხელთება, ჩაკეტვა“, ლა-ბურთალ, ლს-გინლ < სვან. გლიგინე / ლიგინლ „ქანაობა“; ლა-დლსმბ < სვან. დამბლი „დაბალი“; ლა-ხერხა, ლა-ჯრებ < სვან. ჯერებ „კლდის მარილი“, ნივთიერება, რომელსაც მოიპოვებენ მხოლოდ კლდეში და იყენებენ ტყავის შესაღებად; ლს-კტცირ < სვან. კტიცრა „დედალი ჯიხვი“, ლა-ცვრცაჟ, ლა-ყსგრ < სვან. ყსგრ „არამენველი საქონელი – „ხარი, მოზვერი, დეკეული, ბერნად დარჩენილი ძროხა“; ლა-როკა, ლა-შდლჟ იარ < სვან. ლი-შდლჟი „დამარხვა“, ლს-შტმინა < სვან. ლი-შტმინე „დასვენება, შესვენება“, ლა-განჭტ < სვან. განჭტ „ანლი“ შდრ. ტოპონიმი გენშიშ < გენსჟიშ „ანლისა//ანლისანი“; ლა-დრელ „საგუშაგო, სადარაჯო“ (შდრ. ისტორი-

ული ტოპონიმი დარენი და ვეფხისტყაოსნის სადარნო); ლასთაჟიან, ლა-წრეჟუ < წერეჟუ „თომი, მთის ბალახია ერთგვარი“; ლა-ხნისგვარ, ლა-კჰურალ.

ამავე ტიპის სახელთა რიგს უნდა მივაკუთვნოთ წარმოსახვითი გეოგრაფიული ადგილის აღმნიშვნელი ეთნოლოგიური ტერმინი – ლახორ.

ამრიგად, დალის ხეობის გეოგრაფიული ნომენკლატურისა და ქართველური ონომასტიკის ცენტრის საარქივო ფონდში დაცული ამბაკო ჭკადუას მიერ ჩანერილი სვანური ტოპონიმიკური მასალის მცირედი ნაწილის ანალიზისა და თეორიული მსჯელობების საფუძველზე საბოლოო რეზიუმეს სახით შეიძლება ითქვას, რომ, ზოგადად, სვანურენოვანი ტოპონიმების წარმოშობის გზები და სახელდების მოტივაცია იდენტურია ქართული და ქართველური ტოპონიმიკური მოდელებისათვის დამახასიათებელი სრტუქტურულ-ტიპოლოგიური სისტემებისა და მოტივაციური ასპექტებისა; ბუნებრივია თავისებურებების, სპეციფიკისა და სემანტიკური ნიუანსების გათვალისწინებით. ონომასტიკურ ლიტერატურაში ცნობილ გეოგრაფიულ სახელთა მოტივაციის ოთხი ასპექტიდან სვანურ ტოპონიმიაში დასტურდება ოთხივე - ისტორიული, სოციალური, ქრონოლოგიური, ბუნებრივ-გეოგრაფიული. ექსტრალინგვისტური მოტივაციის სახეობათაგან მიკროტოპონიმიაში ჭარბობს ბუნებრივ-გეოგრაფიული მოტივაცია, მაკროტოპონიმისა და წერილობით წყაროებით ფიქსირებულ გეოგრაფიულ სახელებში კი – ისტორიულ-სოციალური, რელიგიურ-საკრალური და ქრონოლოგიური ფაქტორებით შეპირობებული ტოპონიმები. დასტურდება ცალკეული შემთხვევები ტრანსტოპონიმიზაციისა, ტოპონიმიკური მიგრაციისა, მეტაფორიზაციისა.

KETEVAN MARGIANI¹

**SVANS TOPONYMYS NAMING FACTORS AND MOTIVATION
(ACCORDING TO THE DALI GORGE'S MATERIALS)**

Toponymy aspect of motivation may be historical, social, chronological, natural and geographical. In the publication there are presented Kodori Gorge's materials. Based on studies and analysis carried out from the point of microtoponymy lexical aspect it can be concluded that in Svanian Language the circumstances are the same as in Georgian Language: An observation showed that considerable richness and variety of special and everyday vocabulary is distinctly shown in microtoponymy. Tracing the derivation of geographical names shows that Christian holiday vocabulary, mythonims and lexemes connected to legends and mythical characters, words designating former circumstances, ethno and religious terms, branch-surnames, destination names, economic activities and handicraft, such as blacksmith's work, leather processing, hunting and hunting-related taboo words. A large amount of two-component microtoponyms is derived from lexemes such as a former tower, a former settlement, a former church, a former mill, a former kitchen garden. When tracing the derivation of geographical names our attention was drawn to the fact that religious vocabulary and the onyms are especially frequently used – St. George, Our Savior, Mother of God Mary, St. Kvirike, Gabriel Archangel, St. Barbare/Barbale. Microtoponymy of Dali Gorge is characterized by the abundance of environment describing terms. The geographical phenomena and lexemes, such as – ravine, gorge, rock, the places where there used to be towers there, lake, mountain, brook, pass, hill, hillock, knoll, grassland, tower, cliff, slope, risen river, landslip, waterfall, mountain top. Including morphemoids – down, downwards, up, upward, eastern-western. Kodori Gorge Toponymy is characterized by the abundance of environment describing terms.

¹ *Ketevan Margiani* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokumi State University.

ენათმეცნიერება

მერაბ ნაჭყებია¹

მეგრულის გრამატიკის შესწავლის ისტორიიდან

მეგრულის შესახებ გრამატიკული აზრის შექმნა და გრამატიკული აზროვნების დანერგვა XIX საუკუნის შუა წლებიდან იწყება. პირველსავე ნაშრომშია მცდელობა იმისა, რომ გაირკვეს მეგრულისა და ლაზურის ურთიერთმიმართების საკითხი. რამდენადაც ეს პრობლემა უკანასკნელ ხანებში გააქტიურდა და ვხვდებით სრულიად სხვადასხვა ინტერპრეტაციებს, აუცილებლად მიგვაჩნია საკითხის შესწავლამდე თვალი გავადევნოთ ამ მიმართულებით არსებულ თვალსაზრისებს.

სპეციალურ ლიტერატურაში ქართველური ენა-კილოების დაჯგუფების რამდენიმე ვარიანტი არსებობს; კერძოდ, საბჭოთა პერიოდის ქართულ ენათმეცნიერებაში ძირითადად ორი თვალსაზრისი ბატონობდა: ა) ქართველური ჯგუფი **სამი ენის** (აქ და შემდგომ ხაზგასმა ჩვენია – **მ.ნ.**) შემადგენლობით (ქართული, მეგრული/ჭანური, ლაზური) და ბ) ქართველური ჯგუფი **ოთხი ენით** (ქართული, მეგრული, ლაზური, სვანური). უკანასკნელ პერიოდში გამოიკვეთა მესამე თვალსაზრისიც, რომლის მიხედვითაც არსებობს ერთადერთი **ქართველური ენა**, რომელიც დადასტურებულია და არგუმენტირებული მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციითა და ლინგვისტური თვალთახედვითაც (შდრ.: ქართველური ენობრივი ერთეულების კრებისთი ტერმინი – **ქართველური ენა** – მეცნიერთა ერთი ნაწილის ბოლოდროინდელ შრომებში შეიცვალა ტერმინით – **ქართველური დიალექტები**).²

ამდენად, ზოგ მკვლევარს მეგრული და ჭანური (resp. ლაზური) ერთ ენად მიაჩნია, ზოგი კი მას დამოუკიდებელ ენებად თვლის.

მათთვის, ვინც მეგრულსა და ლაზურს ერთ ენად მიიჩნევს, განმარტოვებულ, საერთო სახელწოდებად იყენებს **კოლხურს** ან **ზანურს** (ამდენად, მეგრულ-ლაზურის აღსანიშნავად **კოლხური**, **ზანური** პირობითი, სინონიმური ტერმინებია).

ნ. მარი „ძირითად ტაბულებში“ ჭანურსა და მეგრულს ერთი ენის ორ დიალექტად მიიჩნევდა, მაგრამ ჭანეთში მოგზაურობის შემდეგ აზრი

¹ **მერაბ ნაჭყებია** – ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **მ. ნაჭყებია**. ქართველთა ეთნოლინგვისტური ტერმინები. თბ. 2006, გვ. 15.

შეიცვალა და ჭანური ცალკე ენად გამოაცხადა; თუმცა ი. ყიფშიძის „მეგრული (ივერიული) ენის გრამატიკაზე“ დაწერილ რეცენზიაში იგი წერს: „მკაცრი ენათმეცნიერული თვალსაზრისით თუ ვიმსჯელებთ, ჭანური და მეგრული ერთი ენის ორი კილოა, რომელიც ერთმანეთს ცალკე ენის მდგომარეობამდე დაცილდა“.¹

მეგრულისა და ჭანურის, როგორც დამოუკიდებელი ენების არსებობა, სათაურშივე ფიგურირებს გ. როზენისა და ი. ყიფშიძის შრომებში. თუმცა როზენი შენიშნავს: „ჩემი კვლევა-ძიება ცხადყოფს, რომ ლაზური (ჭანური) და მეგრული მეტად ახლო მდგომი კილოებია ერთი ენისა, რომელიც ჩვენ დარწმუნებით შეიძლება მივიჩნიოთ **კოლხურად**“.²

დამოუკიდებელ ენებადაა მიჩნეული მეგრული და ჭანური ჰრ. აჭარიანთან და ა. ცაგარელთანაც.

1993 წელს გამოიცა გ. კარტოზიას ლაზური ტექსტები, სადაც ლაზური (ჭანური) დიალექტადაა მიჩნეული, მაგრამ მის ბოლოდროინდელ შრომებში სათაურშივეა გატანილი „**ლაზური ენა** და მისი ადგილი ქართველურ ენათა სისტემაში“.

ზანური ენა მეგრულ-ჭანურის აღსანიშნავად შემოიღო არნ. ჩიქობავამ. იგი საგანგებოდ აღნიშნავდა: „ცალკე ენებად ჭანურსა და მეგრულს ისევე ვერ მივიჩნევთ, როგორც ხევსურულსა და გურულს; ეს უკანასკნელნი, როგორც ცნობილია, ქართული ენის კილოებს წარმოადგენენ; ფონეტიკურად, მორფოლოგიურად, სინტაქსურად, ლექსიკითაც კი, ჭანური და მეგრული... უფრო ახლოს დგას ერთმანეთთან, ვინემ გურული და ხევსურული; ხევსურული და გურული კილოებია ქართული ენისა; ჭანურიცა და მეგრულიც კილოებია, ოღონდ ქართული ენისა კი არა, არამედ ცალკე ენისა, რომელიც ქართულთან გაცილებით უფრო ახლოსა დგას, ვინემ სვანური. ამ ენას პირობით **ზანურს** ვუწოდებთ“.³

და ბოლოს, თითქმის ყველა ცნობილი მკვლევარი ქართველური ენებისა – ა. შანიძე, არნ. ჩიქობავა, ვ. თოფურია, კ. დონდუა, გ. როგავა... ჭანურსა და მეგრულს ერთი – ზანური (კოლხური) ენის ორ დიალექტად მიიჩნევდა.

ჩვენი აზრით, ტერმინი **ზანური** მისაღებია მეგრულისა და ჭანურის ფუძე-ენის აღსანიშნავად. იგი მოიცავს ორ ენობრივ სისტემას, რომელიც ერთმანეთის მიმართ დიალექტის დონეზეა წარმოდგენილი: მეგრული და ლაზური. რაც შეეხება ზანურის სინონიმურ „კოლხურს“, უმჯობესია გამოყენებულ იქნეს ზანურ-სვანური ერთიანობის აღმნიშვნელ ტერმინად და „კოლხური“ ეწოდოს საერთო-ქართველური ფუძეენის დიალექტს.

¹ **Н. Я. Март.** Рецензия. И. А. Кипшидзе, Грамматика мингрельского (иверского) языка. – Записки Восточного отделения Императорского Русского Археологического Общества. Т. XXIII. СПб., 1915 г. 208-216.

² **G. Rosen.** Über die Sprache der Lasen. Lemgo und Deim, Berlin, 1844, გვ. 67..

³ **არნ. ჩიქობავა.** ჭანურის გრამატიკული ანალიზი ტექსტებითურთ. – წგნ.: **არნ. ჩიქობავა.** შრომები. ტ. III. ტომის რედაქტორი ვ. შენგელია. თბ., 2008, გვ. 25.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, წმინდა ლინგვისტური თვალსაზრისით მეგრულისა და ლაზურის ერთიან ენობრივ არეალში მოაზრება უძველესი დროიდან დღემდე საკამათოდ არცაა მიჩნეული (ცალკეული გამონაკლისების გარდა). თუმცა უკანასკნელ პერიოდში გააქტიურდა გარეშე თუ შინაური ძალები. მათი აზრით, მეგრელები, ლაზები, სვანები, აჭარლები, მესხები... არ არიან ქართველები. მათ აქვთ განცალკევებული ენა და კულტურა, ამიტომ მათ „ეროვნულ უმცირესობად“ სახავენ და ცდილობენ შეუქმნან დამწერლობა და ა.შ. ყოველივე ეს სასწრაფოდ მოითხოვს გაირკვეს ამ კონტინუუმთა ადგილი დღევანდელ ქართველურ ენობრივ სივრცეში.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მეგრულის შესახებ მეცნიერული გრამატიკული ლიტერატურის შექმნა და გრამატიკული აზრის ჩამოყალიბება XIX საუკუნის შუა წლებიდან იწყება, მაგრამ სიტყვებისა და ფრაზების პირველი ფიქსაცია თითქმის საუკუნენახევრით ადრე თურქ მოგზაურს **ევლია ჩელების** ეკუთვნის, რომელმაც საქართველოში იმოგზაურა XVII საუკუნის 70-80-იან წლებში. მან თავის „მოგზაურობის წიგნში“ ერთი გვერდი დაუთო მეგრულს, სადაც მოხმობილი აქვს რიცხვითი სახელები ძალზე შერყვნილი ფორმით. მაგ.: 11 (თერთმეტი) ჩანერილია როგორც **ართვითი** (ნაცვლად ვითაართისა).¹

სპეციალურად ენაზე არ მსჯელობს, მაგრამ ზნე-ჩვეულებების აღწერისას მეგრული სიტყვები მოხმობილი აქვს იტალიელ კათოლიკე მისიონერს **არქანჯელო ლამბერტსაც**, რომელმაც XVII საუკუნეში იმოგზაურა სამეგრელოში და გამოსცა წიგნი „სამეგრელოს აღწერა“.²

მეგრულ-ლაზურის ენობრივი თვალსაზრისით დაინტერესება XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან იწყება; პირველი მონაცემები ამ კონტინუუმთა შესახებ **ი. გიულდენშტედტმა** მოგვცა; მან 1770-1773 წლებში იმოგზაურა კავკასიაში და საქართველოში დაჰყო ერთ წელზე მეტი. ი. გიულდენშტედტმა რამდენიმე მეგრული სიტყვა ჩაიწერა და სათანადო ფუძის ქართულ და სვანურ სიტყვებს შეადარა.

ანალოგიური მუშაობა (ლექსიკური ჩანაწერები და გაბმული მეტყველების ნიმუშები) ჩაატარა **ი. კლაპროთმაც**, რომელიც ენათა ნათესაობის დადგენისას ლექსიკის ჩვენებას მიმართავდა, რითაც სწორი დასკვნების გამოტანა პრაქტიკულად შეუძლებელია (ამიტომაც ი. კლაპროთის აზრი უმეტეს შემთხვევაში უკანგადადგმული ნაბიჯი აღმოჩნდა).

მეგრულისა და ლაზურის თავისებურებებს რამდენიმე ნაშრომში შეეხო **მ. ბროსე**, თუმცა ამ კონტინუუმთა გრამატიკული კვლევა მეტად მწირადაა წარმოდგენილი მის ნაღვანში.

ქართველური ჯგუფის წევრების პირველი გრამატიკული მიმოხილ-

¹ *კოლხური (მეგრულ-ლაზური) ენა*. შემდგენლები: **ვ. ამირეჯიბი-მალენი, ნ. დანელია, ი. დუნდუა**. თბ., 2006, გვ. 41.

² **არქ. ლამბერტი**. სამეგრელოს აღწერა. იტალიურით თარგმანი **ა. ჭყონიასი**. ტფ., 1901.

ვა მოცემული აქვს გერმანელ მეცნიერს **გეორგ როზენს**.¹ მეგრულისათვის ის ექვს ბრუნვას გამოყოფს; ბრუნვათა პარადიგმაში ის უგულებელყოფს მოთხრობითს, ვითარებითს და ე.წ. „დანიშნულებით“ ბრუნვებს. გვაქვს სხვა უზუსტობაც; კერძოდ, გაუგებარია მეგრულში **-იშენი** სუფიქსიანი ფორმის პოზიტივობა მაშინ, როცა იგი ლაზურის კუთვნილება (რასაც ლაზურში არ აფიქსირებს). ზმნის ანალიზს დიდი ყურადღება ეთმობა ნაშრომში „ლაზთა ენის შესახებ“. ავტორის აზრით, ზმნა მგრულში უფრო სრულად არის დაცული, ვიდრე – ლაზურში.

მეგრულ-ჭანურში (ქართულის მსგავსად) ერთი უღლება გვაქვს; ზმნები არის როგორც პირდაპირი (სუბიექტური), ისე არაპირდაპირი (ობიექტური). ზმნის ფორმაში გამოიყოფა: ძირი, პრეფიქსები, სავრცობი, ზმნური დაბოლოებები, პირისა და რიცხვის ნიშნები.

ქართველური ენათმეცნიერების შესწავლაში განსაკუთრებული ნვლილი აქვს შეტანილი პროფ. **ალექსანდრე ცაგარელს**. 1872-73 წლებში მან სანქტ-პეტერბურგში გამოსცა საეტაპო მნიშვნელობის ნაშრომები,² სადაც კრიტიკულად არის განხილული და ერთგვარად შეჯამებული წინა პერიოდის კვლევის შედეგები. ავტორი მსჯელობს რა ქართველურ (მისი ტერმინოლოგიით – იბერიულ) ენათა ურთიერთნათესაობისა და სხვა ენებთან მათი გენეზისური მიმართების პრობლემაზე, იმთავითვე ემიჯნება სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულ მოსაზრებას ქართულის (ქართველურ ენათა) ნათესაობას ინდოევროპულ თუ ურალურ-ალათაურ ენებთან და იზიარებს ფ. მიულერის თვალსაზრისს, რომ ქართული (ქართველური ენები) არის ნარჩენი ოდესღაც მრავალრიცხოვანი ენების ჯგუფისა, რომელიც გავრცელებული იყო კავკასიაში ჯერ კიდევ მანამ, სანამ მოვიდოდნენ სემიტური, არიული და ურალურ-ალათაური ტომები კავკასიაში და მის სამხრეთით. მისი აზრით, შეხედულებათა სხვადასხვაობა გამონვეული იყო ქართულისა და მისი დიალექტების, აგრეთვე მონათესავე (მეგრული, ლაზური, სვანური) ენა-კავების კვლევის არადაამაკმაყოფილებელი დონით. აღნიშნული ენა-დიალექტების კომპლექსური შესწავლით, რაც ა. ცაგარელმა დასახა, სათავე დაედო ქართველურ ენათა შედარებით კვლევას. „შედარებით მიმოხილვაში“ მრავალი საინტერესო მიგნებაა ქართველურ ენათა მორფოლოგიიდან, მაგრამ ხშირია უზუსტობანიც, რაც ქართველურ ენათა შესწავლის იმდროინდელი დონით იყო გამონვეული. ენათა შედარებითი შესწავლის აუცილებლობაზე მან კიდევ ერთხელ მიუთითა მეგრულის შესახებ გამოცემულ მეტად ფასეულ

¹ **G. Rosen. Über die Sprache** der Lasen. Lemgo und Deim, Berlin, 1844; **G. Rosen. Ossetische Sprachlehre** nebst einer Abhandlung über die mingrelische, swanetische und abchasische Sprache. Detmold, 1846.

² **А. Цагарели.** Мингрельские этюды. Т. II: *Опыт фонетики мингрельского языка.* СПб., 1880; **А. Цагарели.** Сравнительный обзор морфологии иберийской группы кавказских языков. СПб., 1872; **А. Цагарели.** О грамматической литературе грузинского языка. *Критический очерк.* СПб., 1873.

შრომაში.¹ პარალელურად დაიწყო ჭანურისა და სვანურის კვლევა, თუმცა იგი ბოლომდე არ მიუყვანია.

ქართველური ენების შესწავლაში დიდი ღვაწლი მიუძღვის ცნობილ საზოგადო მოღვაწეს **პეტრე ჭარაიას**. მისი ნაშრომებიდან აღსანიშნავია „მეგრული დიალექტის ნათესაობრივი დამოკიდებულება ქართულთან“ და „ქართულ-მეგრული და მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი“. თავის საენათმეცნიერო ნაშრომებში პ. ჭარაია ეხება ქართულისა და მეგრულის ნათესაობის საკითხებს, აყალიბებს ბგერათმეცნიერების ფორმულებს და დიდძალი მასალა მოჰყავს მათ საილუსტრაციოდ. „იგი სპეციალურად ჩერდება იდენტურ („ძირეულ მონათესავე“) მასალაზე (ცა, და, ზღვა, ხუთი და მისთ.) და თვლის, რომ ბევრი ერთგვარი სიტყვები ერთი ენის მიერ მეორისაგან გადმოღებული კი არ არის, არამედ ამ ენათა პირვანდელ საერთო სალაროშია შექმნილ-შემუშავებული“.²

ქართულისა და მეგრულის ბგერათმეცნიერობათა ჭარაიასეული რიგი ფორმები დღევანდელი ენათმეცნიერული თვალსაზრისით მიუღებელია, მაგრამ მან პირველმა შეძლო შეეპირისპირებინა საკმაოდ დიდძალი მასალა და ბევრი მათგანი დღესაც ინარჩუნებს ღირებულებას. ანგარიშგასანევია ჭარაიას ეტიმოლოგიური დაკვირვებანი და მისი მოსაზრებანი სალიტერატურო ენისა და ცოცხალი მეტყველების ურთიერთობების, სალიტერატურო ენის გამდიდრებაში დიალექტების როლის, ენის სინმიზისა და მისთ. პრობლემების შესახებ.

ქართველური ენების კვლევის საქმეში განსაკუთრებულია აკად. **ნიკო მარის** წვლილი. საეტაპო მნიშვნელობისაა მისი ქართველოლოგიური შრომები.³ სპეციალური წერილები აქვს მიძღვნილი სვანური ენის შესახებ, მნიშვნელოვანია მისი დაკვირვებები ქართველურ ენათა ბგერათმეცნიერების შესახებ, უნიკალურია მისი ეტიმოლოგიები და სხვ.

მეგრულის ფონეტიკისა და გრამატიკის საკითხებს, მათ შორის ბრუნვათა სისტემის შესახებ თავისი მოსაზრებები გამოთქმული აქვს **თ. კლუგეს** ნაშრომში „მასალები მეგრული გრამატიკისათვის“.⁴ იგი მეგრულში გამოყოფს ექვსი ტიპის ბრუნვებს იმისდა მიხედვით, თუ რა ხმოვანი გვაქვს სახელობითი სუფიქსად. ამასთან იგი აღნიშნავს, რომ მეგრულს არა აქვს არც სახელობითი და არც ბრალდებითი – მათ ნაცვლად

¹ **А. Цагарели.** Мингрельские этюды. Т. II: *Опыт фонетики мингрельского языка.* СПб., 1880.

² *ქართული ენა.* ენციკლოპედია. თბ., 2008, გვ. 585.

³ **Н. Марр.** Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматией и словарем. – В кн.: *Материалы по яфетическому языкознанию* (შემდგომში – **МЯЯ**). Т. II. СПб., 1910; **Н. Марр.** Основные таблицы к грамматике древнегрузинского языка с предварительным сообщением. О родстве грузинского языка с семитическими. СПб., 1908; **Н. Марр.** Грамматика древнелитературного грузинского языка. – **МЯЯ**. Т. XII. Л., 1925.

⁴ **Th. Kluge.** Beiträge zur Mingrelischen Grammatik. Kohlhammer, Berlin., 1916.

იხმარება სახელის ფუძე.

ცნობილი ენათმეცნიერი და ფილოლოგი, თსუ-ს ერთ-ერთი დამაარსებელი და მისი გამგეობის სწავლული მდივანი პროფ. **იოსებ ყიფშიძის** საენათმეცნიერო ნაშრომები იმთავითვე ეძღვნებოდა ქართველურ ენებს. მისი ნაშრომებიდან დღემდე სპეციალისტებისათვის სამაგიდო წიგნად რჩება 1914 წელს სანქტ-პეტერბურგში რუსულ ენაზე გამოცემული ფუნდამენტური მონოგრაფია „მეგრული (ივერიული) ენის გრამატიკა“.¹ შრომაში დაწვრილებითაა წარმოდგენილი მეგრულის ბგერითი სისტემისა და ფონეტიკურ მოვლენათა დახასიათება, მეტნილად ზუსტადაა შეფასებული ყველა მეტყველების ნაწილის სპეციფიკა ვრცლად არის განხილული სახელთა ბრუნებისა და ზმნათა უღლების რთული საკითხები. მონოგრაფიას თან ახლავს სანიმუშოდ ჩანერილი მეგრული ტექსტები, რომელსაც ერთვის ვრცელი (233-გვერდიანი) მეგრულ-რუსული ლექსიკონი. „ეს უკანასკნელი, მართალია, თარგმნითი ხასიათისაა, მაგრამ რამდენადმე ეტიმოლოგიური და ენციკლოპედიური ლექსიკონების ნიშნებსაც ატარებს, რაც ზრდის მის საცნობარო ღირებულებას. არსებითად ენციკლოპედიურ სიტყვა-სტატიებს წარმოადგენენ წარმართულ ღვთაებებთან, უძველეს წეს-ჩვეულებებთან თუ გადმოცემებთან დაკავშირებული ისეთი ლექსიკური ერთეულები, როგორცაა: ანთარი, ალანურობა, გოხარჭალაფა, არამ-ხუტუ, კაპუნა/მირსობა, მესეფი, ჭეჭეთობა და სხვ.“²

ჩვენ მოკლედ მიმოვიხილეთ გრამატიკული აზრის ჩამოყალიბება მეგრულში მასზე დაწერილი პირველი შრომებიდან 1918 წლამდე, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსებამდე, რის შემდგომაც ფართოდ გაიშალა ქართველოლოგიური მუშაობა როგორც თსუ-ში, ისე საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტში; შეიქმნა არაერთი საეტაპო მნიშვნელობის ნაშრომები ქართველურ ენა-კილოებზე, რამაც კოლხურის შესწავლა საერთაშორისო ასპარეზზე გაიყვანა.

¹ **И. Кипшидзе.** Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматиею и словарем. СПб., 1914.

² **კ. დანელია.** წინასიტყვაობა. – კრებ.: **ი. ყიფშიძე.** რჩეული თხზულებანი. კრებული გამოსაცემად მოამზადა **კ. დანელიამ.** თბ., 1994, გვ. 9.

MERAB NACHKEBIA¹

**FROM THE HISTORY OF THE GRAMMATICAL CONCEPT
IN MINGRELIAN**

The formation of the grammatical viewpoint on Mingrelian and the implantation of the grammatical thought originate in mid XIX century. However, the first recording of Mingrelian words and phrases was confirmed half a century earlier in the works of the Turkish traveler Elvis Cheles. The similar entries are found in the works of E. Çelebi, A. Lambert, I. Guldenschedt, I. Klaproth, G. Rosen.

The first grammatical survey of the members of the Kartvelian group was carried by a German scholar G. Rosen (in the middle of 20th century). The scientists of the subsequent generation (A. Tsagareli, P. Charaia, N. Marr, I. Kipshidze) formed a new stage in the scientific study of Mingrelian.

The article makes a comprehensive study of the history of the grammatical thought formation in Mingrelian, gives a detailed analysis of the most noteworthy works created earlier than 1918, previous to the foundation of the Tbilisi State University.

¹ *Merab Nachkebia* – PhD in Philology, Professor, Sokhumi State University.

ენათმეცნიერება

ლალი რატიანი¹

უკუმნიშვნელობის მარაალიზებული სემანტიკური ჯგუფები
გერმანულ ენაში

წინამდებარე შრომის ამოცანას არ წარმოადგენს გვარეობითი, ლოგიკურ-სემანტიკური მიმართებების საფუძველზე შექმნილ ჯგუფში ქვეჯგუფების ამომწურავი სახით წარმოდგენა. მისი მიზანია ერთი გარკვეული ჯგუფის ფარგლებში უკუმნიშვნელობის გამომხატველ ერთეულთა დადგენის მართებულობის ილუსტრირება კვლევის სხვადასხვა მეთოდების გამოყენების გზით.

გერმანული ენის ლექსიკურ სისტემაში უკუმნიშვნელობის გამომხატველი ლექსიკურ ერთეულთა ანუ **ანტონიმთა** კვლევა ტრადიციულად ხორციელდება ანბანური პრინციპის დაცვით.

აღნიშნული პრინციპისაგან განსხვავებით, ყოველი ცალკეული ანტონიმური წყვილი შრომაში განიხილება ერთი გარკვეული დაჯგუფების ფარგლებში. ყოველ ჯგუფს საფუძველად დაედო მასში ჩართული ლექსემების განზოგადოებული მნიშვნელობა, რომელშიც ეს მნიშვნელობა თავის მხრივ გამოყვანილ იქნა კონკრეტული ჯგუფის წევრების სემანტიკური სტრუქტურისა და თითოეული სემანტიკური ვარიანტის სემური ანალიზის საფუძველზე; დაზუსტდა ჯგუფის წევრებისათვის **საერთო არქისემა**, რომლის გათვალისწინებითაც მოხდა ჩვენთვის ხელმისაწვდომი ლექსიკოგრაფიული შრომებიდან მოძიებული ლექსიკური მასალის შერჩევა. ამდენად ლექსიკური ერთეულების სემანტიკური სტრუქტურისა და სემური შემადგენლობის დადგენის შედეგს წარმოადგენს ამ ერთეულთა **ლექსიკურ სემანტიკურ ქვეჯგუფებად** გაერთიანება.

ამ სახის კვლევა, ჩვენი აზრით ერთდროულად ორ მიზანს ემსახურება: I) დაპირისპირებულ ერთეულთა **ანტონიმური მიმართებების თავისებურებათა** დადგენა მის ყოველ ცალკეულ გამოვლენაში; II) **ანტონიმურ სიტყვათა ახალი ტიპის ლექსიკონის** ისეთი სტრუქტურული მოდელის შექმნა, რომელიც ყოველგვარ უზუსტობას გამორიცხავს.

ვინაიდან ერთი შრომის ფარგლებში შეუძლებელია ანტონიმის ყველა ოფიციალურად დაფიქსირებულ შემთხვევის ანალიზის ილუსტრირება.

¹ **ლალი რატიანი** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

რება. ჩვენ შემოვიფარგლეთ **ზედსართავის, ზმნისა და არსებითი სახელის** კლასიდან დაპირისპირებულ ერთეულთა, უკუმნიშვნელობის მარეალიზებული სემანტიკური ქვეჯგუფების ფარგლებში ცალკეული ნიმუშების ანალიზით.

ზედსართავ, არსებით სახელებსა და ზმნებს შორის ანტონიმიური მიმართებების აღწერისას გამოიყენება იგივე თანმიმდევრობა, კვლევის მეთოდოლოგია, ყველა ის ცნება, ილეთი, რომელთა მეშვეობითაც კვლევისას მიღებულ იქნა ყურადსაღები დასკვნები. შესაბამისად ამისა წინამდებარე ნაშრომში არსებითი, ზედსართავი სახელებისა და ზმნის კლასის ფარგლებში პირველ რიგში დგინდება: ანტონიმიურ წყვილთა სემანტიკური ჯგუფების გამოყოფის შესაძლებლობა; განისაზღვრება ამ ჯგუფების ლექსიკური ავსება; შეისწავლება დაპირისპირებულ ერთეულთა სემანტიკური სტრუქტურები; ანტონიმიურობის ხარისხის დასაზუსტებლად განიხილება ცალკეული სემანტიკური ვარიანტების თანხვედრისა და განსხვავების შემთხვევები; დგინდება ანტონიმიის სახეობები; მათ მანარმოებელ საშუალებათა რაობა და რაოდენობა. აღწერილია ანტონიმიურ ლექსიკურ ერთეულთა ისეთი თავისებურებები, როგორიცაა სტრუქტურულ-სემანტიკური დაპირისპირებულობის ხარისხი, ამ დაპირისპირებულობის გავრცელების რადიუსი, ანტონიმა სემანტიკური სტრუქტურების მოცულობა; ზუსტდება სემანტიკურ ვარიანტთა რანგი.

ზემოხსენებული წარმოაჩენს იმ თანმიმდევრობას, რომელიც დატყუილია შრომაში კონკრეტული ერთეულების ანალიზის პროცესში და იმ მეთოდების პრაქტიკული გამოყენების მიზანშეწონილებას, რომლებიც უზრუნველყოფენ კვლევის მაქსიმალურად ობიექტური შედეგების მიღებას.

სხვადასხვა მეტყველების ნაწილთა როლი ანტონიმა წარმოქმნაში არაერთგვაროვანია. ნაშრომში ჩატარებულმა მოცემული მასალის სტატისტიკურმა ანალიზმა კომპენტენტურ, ავტორიტეტულ ლექსიკოგრაფიულ შრომაში, გერმანული ენის ანტონიმიურ ლექსიკონში¹ გამოავლინა, რომ ლექსიკონის დიდ ნაწილს შეადგენს ზედსართავ სახელთა ანტონიმიური წყვილები.

ხსენებულ ლექსიკონში ფიქსირებული 7878 ერთეულიდან სემანტიკურად ურთიერთდაპირისპირებულ ზედსართავ სახელთა ანტონიმიური წყვილები მოიცავს მთელი მასალის 37%-ს, 2921 ერთეულს. აქედან ძირეული ზედსართავი სახელებით შექმნილ წყვილთა საერთო რაოდენობა შეადგენს 425-15%-ს, წარმოქმნილ ზედსართავ სახელთა რაოდენობა – 2234-ს 76%-ს და რთულ ზედსართავ სახელთა საერთო რაოდენობა – 262-ს 9%-ს. რიცხობრივი მონაცემებით მომდევნო ადგილზეა ზმნები და არსებითი სახელები.

¹ **Chr. Agricola, Erh. Agricola.** Wörter und Gegenwörter. *Antonyme der deutschen Sprache.* Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1979; **Erh. Agricola.** Wörter und Wendungen. Leipzig, 1999. *ქვემოთ მოყვანილ ცხრილებში წარმოდგენილი მონაცემებიც მიღებულია ამ წყაროებზე დაყრდნობით.*

ჩვენს მიერ ოფიციალურ წყაროებში მოკვლეული მასალის საფუძველზე შესაძლებელი გახდა დაგვედგინა სტატისტიკური მეთოდის მოშველიებით **არსებითი სახელების შემადგენლობაში ანტონიმიურ წყვილთა სართო** რაოდენობა. ის აღწევს 1706 (22%). აქედან ძირეული არსებითი სახელებით შექმნილ წყვილთა საერთო რაოდენობა შეადგენს 470 (28%), წარმოქმნილ არსებით სახელთა – 895 (52%), რთულ არსებით სახელთა – 341 (20%).

ზმნურ ერთეულებს შორის ანტონიმიური მიმართებების გამოვლენისა და მათი სახეობების დაზუსტებისას დაცულია ის თანმიმდევრობა, რომლის მიხედვითაც ზედსართავებისა და არსებითების კლასში ანტონიმიური წყვილების ანალიზი იქნა ჩატარებული: პირველ რიგში დადგინდა ოფიციალური წყაროების მოშველიებით ანტონიმიურ ზმნათა საერთო რაოდენობა, ის აღწევს 2280 წყვილს, გერმანული ენის ანტონიმიურ წყვილთა საერთო რაოდენობის 29%-ს. აქედან, მარტივ ზმნებით შექმნილ წყვილთა რიცხვი შეადგენს 486-ს, საერთო რაოდენობის 21%-ს, წარმოქმნილ ზმნებისა – საერთო რაოდენობის – 72%-ს, რთული ზმნები კი წარმოდგენილია 158 ერთეულით, რაც უდრის მათი საერთო რაოდენობის – 7%-ს.

ცხრილი 1

ანტონიმიურ წყვილთა საერთო რაოდენობა გერმანული				
ენის მეტყველების ნაწილთა ფარგლებში				
ანტონიმთა რაოდენობა მეტყველების ნაწილთა მიხედვით		ანტონიმთა რაოდენობა სტრუქტურული მონაცემების მიხედვით		პროცენტული რაოდენობა
სულ: 7878		მარტივი	470	28%
1. არსებითი სახელები		წარმოქმნილი	895	52%
1706	22%	რთული	341	20%
2. ზმნები		მარტივი	486	21%
2 280	29%	წარმოქმნილი	1636	72%
		რთული	158	7%
3. ზედსართავი სახელები		მარტივი	425	15%
2921	37%	წარმოქმნილი	2234	76%
		რთული	262	9%
4. სხვა დანარჩენი				
971	12%			

სულ:	მარტივი	1381	18%
	წარმოქმნილი	4765	60%
	როთული	761	10%
	სხვა დანარჩენი	971	12%

ცხრილი 2

ანტონიმთა სტატისტიკური მონაცემები ცალკეული მეტყველების ნაწილების ფარგლებში ანბანური თანმიმდევრობის მიხედვით				
	რაოდენობა	ზედსართავი სახელები	არსებითი სახელები	ზმნები
A	1061	204	164	498
B	563	161	88	178
C	14	8	6	–
D	221	73	40	62
E	517	168	125	327
F	285	107	72	64
G	371	298	96	51
H	375	63	98	146
I	151	84	25	17
J	30	8	7	2
K	239	98	72	40
L	196	51	51	43
M	240	93	78	36
N	210	56	71	41
O	81	34	28	6
P	167	70	54	17
Q	10	2	5	2
R	228	86	69	31
S	564	220	142	131
T	177	64	64	23
U	923	642	127	77
V	623	132	112	278
W	300	115	60	83
Z	332	84	52	127

რაც შეეხება თვით საკვლევ მასალას, ის წარმოდგენილია ნაშრომში არა სტიქიურად შერჩეული ენობრივი ერთეულებით, არამედ სემანტი-

კის საფუძველზე გაერთიანებულ სიტყვათა ჯგუფების სახით. საკვლევი ობიექტის სემანტიკური რიგების, ველების, კატეგორიების ფარგლებში განხილვა თანამედროვე ლინგვისტიკაში საკმაოდ ხშირად ხორციელდება. უკანასკნელი პერიოდის შრომებიდან ერთ-ერთი გვთავაზობს ზედსართავული დერივატებისა და კომპოზიტების ლექსიკური მასალის საფუძველზე ჩატარებული კვლევის შედეგად მიღებულ სემანტიკურ კლასებს, რომელთაგან თითოეულის გარკვეული მიმართებები – **ტემპორალური, კაუზალური, ფინალური** და სხვა – უდევს საფუძველად.¹

ჩვენს მიერ მოძიებული ენობრივი მასალა ზედსართავი, არსებითი სახელებისა და ზმნების ლექსიკურ-გრამატიკული კლასის ფარგლებში სისტემატიზირებულია საკვლევი ერთეულის **ზოგად-კატეგორიალური სემანტიკის** გათვალისწინებით **ლექსიკურ-სემანტიკურ ჯგუფებად**, რომელთა საფუძველს მათი გვარობითი თუ სახეობითი მიმართებები წარმოადგენენ. გვარობითი ანუ ზოგადკატეგორიალური სემანტიკის საფუძველზე მაგ. ზედსართავი სახელების გაერთიანება ხდება ერთ „**ნიშან-თვისების**“ აღმნიშვნელ ჯგუფში, რომლის ქვაკუთხედია საგანთა და მოვლენათა შორის **ზოგადი ლოგიკურ-სემანტიკური მიმართებები**. მოცემული ჯგუფის ფარგლებში გამოიკვეთა საგანთა და მოვლენათა შორის არსებული კერძო, **სახეობითი ლოგიკურ-სემანტიკური მიმართებების სხვადასხვაობა**, რამაც განაპირობა თავის მხრივ ქვეჯგუფების ჩამოყალიბება. მასალის გულმოდგინე ანალიზისა და ანტონიმიურ წყვილებად გაერთიანებულ ერთეულთა სემანტიკური თავისებურებების გათვალისწინების საფუძველზე გამოიყო სემანტიკური ჯგუფები: ასეთებად იკვეთება მიმართებები, რომელთა საფუძველს წარმოადგენს: 1. **ფიზიკური მდგომარეობა** (*gesund – krank; munter – müde*); 2. **სულიერი განწყობა** (*heiter – traurig; lustig – betrübt*); 3. **ფორმა** (*gerade – krumm, gross – klein*); 4. **ტემპორალობა** (*früh – spät; rechtzeitig – verspätet*); 5. **ლოკალობა** (*nahe – fern; hoch – tief*); 6. **პოსესიურობა** (*eigen – fremd; menschlich – tierisch; mütterlich – väterlich*); 7. **გრძნობადობა** (*süß – sauer; laut – leise*); 8. **რაოდენობრიობა** (*viel – wenig; zahlreich – zahllos*); 9. **პრაგმატულობა** (*erwünscht – unerwünscht; merklich – unmerklich*); 10. **მომცველობა** (*global – detailliert; total – partiel*); 11. **სოციალური მდგომარეობა** (*verheiratet – ledig; reich – arm*) და სხვ.

არსებითი სახელების კლასის ფარგლებში გამოიყო შემდეგი სემანტიკური ჯგუფები: 1. **ადამიანის მატერიალური მდგომარეობა** (*die Fülle – die Armut, das Reichum – das Elend*); 2. **ადამიანის მიმართება გარე მოვლენებთან** (*die Zuneigung – die Abneigung; das Abwehr – die Aggression*); 3. **მოძრაობა მიმართულებით** (*der Aufgang – der Abgang; die Abreise – die Rückreise*); 4. **ადამიანის მორალური მდგომარეობა, ნიშან-თვისება** (*das Besorgnis – die Sorglosigkeit; die Dankbarkeit – die Undankbarkeit*); 5. **მდგომარეობის**

¹ ი. ყრუაშვილი. ზედსართავული სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციები გერმანულ ენაში. ავტორეფერატი. თბ., 2003, გვ. 8.

შეცვლა (*die Entwicklung – der Stillstand; die Erholung – die Anstrengung*); 6. ბუნების მოვლენები (*die Hitze – die Frost; die Trockenheit – die Feuchtigkeit – die Dürre*); 7. სულიერი და უსულო საგნის ფიზიკური მდგომარეობა (*die Beteiligung – die Abwesenheit; der Betrieb – der Stillstand*); 8. შემოქმედებითი პროცესები (*der Aufbau – der Abbau; das Schaffen – die Vernichtung*); 9. სივრცობრივი პარამეტრები (*die Nahrung – die Fernung; die Nähe – die Distanz*); 10. მიზეზ-შედეგობრივი მიმართებები (*der Anlass – die Folge; der Grund – das Ergebnis*); 11. მოქმედების ფაზები (*der Anlaut – der Auslaut; der Anfang – das Ende, der Schluss*); 12. მიღება-გაცემა (*der Ankauf – der Verkauf; die Annahme – die Abgabe, die Ausgabe*); 13. სულიერი-უსულო საგნის მდგომარეობა (*Die Abhängigkeit – die Unabhängigkeit; die Formation – die Deformation*); 14. ნორმა-ნორმიდან გადახრა (*die Form – die Missform; die Gestalt – die Missgestalt*); 15. ქმედების ინტენსივობა (*der Hochdruck – der Tiefdruck; die Hochfrequenz – die Tieffrequenz*).

ზემოსხენებული ჯგუფების შექმნის საფუძველს წარმოადგენს მათში შემავალ ლექსიკურ ერთეულთა განზოგადოებული მნიშვნელობა. აღსანიშნავია, რომ ჯგუფების შემადგენლობა დაკომპლექტებულია ძირითადად დერივაციული არსებითებით, რომელთა წარმოება ხდება ზმნებისა ან ზედსართავების ფუძეებიდან. რაც შეეხება ძირეულ არსებით სახელებს, ისინი შედარებით იშვიათად წარმოადგენენ წყვილის ურთიერთდაპირისპირებულ წევრებს.

ზმნურ ერთეულებს შორის გამოკვეთილია სამი ძირითადი სემანტიკური ჯგუფი, რომლებიც აბსოლუტურად შეესატყვისებთან ლინგვისტურ ლიტერატურაში დაფიქსირებულ ჯგუფებს – **მოქმედება, მდგომარეობა, მდგომარეობის ცვლა**. აღნიშნული ჯგუფებიდან ყველაზე მრავალრიცხოვანს ანტონიმიური მიმართებების მიხედვით წარმოადგენს მოქმედების აღმნიშვნელ ზმნათა ჯგუფი. მის ფარგლებში გამოიყო შემდეგი ქვეჯგუფები:

1. მოძრაობა მიმართულებით (*ausfahren – einfahren; ausfliegen – einfliegen*);
2. მიზეზობრივ-შედეგობრივი მიმართებები (*anlassen – folgen; verursachen – sich ergeben*);
3. შემოქმედებითი პროცესები (*auftreten – zerstreuen; bauen – abbrechen*);
4. მატება-კლება, მიღება-გაცემის პროცესები (*abwärmern – abkühlen; verlängern – abkürzen*);
5. პრაგმატული მიმართებები (*lieben – hassen; achten – verachten*);
6. ფორმაცვალებადობა (*ausspannen – zusammenlegen; vergrössern – verkleinern*);
7. მიმართულება სივრცეში (*ausgraben – eingraben; eingehen – ausgehen*);
8. სივრცობრივი პარამეტრების ცვლა (*ausdehnen – verkürzen; ausweiten – vermindern*);
9. გაერთიანება, დაყოფა (*auseinanderhalten – aneinanderhalten; zusammenbleiben – auseinanderlaufen*);
10. საგანზე ზემოქმედება მისი ადგილმონაცვლეობის მიზნით (*aufheben – absetzen; aufstellen – umstürzen*);
11. მოქმედების ფაზები (*aufhören – anfangen; blühen – verfallen*).

თითოეული ქვეჯგუფის ლექსიკური ავსება წარმოდგენილია ზმნე-

ბით, რომლებიც თავისი სემანტიკით მაქსიმალურად შეესატყვისება დაჯგუფების დასახელებას. თითოეულ დაჯგუფებაში გამოიკვეთება ცალკეული ქვეჯგუფები. მდგომარეობის აღმნიშვნელ ზმნათა ჯგუფში გამოიყო შემდეგი ქვეჯგუფები: 1. **ცოცხალი არსების ფიზიკური მდგომარეობა** (*auffrischen - abnützen; abmühen – sich ausruhen*); 2. **ცოცხალი არსების მორალური მდგომარეობა, მდგომარეობის ცვლა** (*aufheitern- betrüben; aufregen – beruhigen*); 3. **საგნის ფიზიკური მდგომარეობის ცვლა** (*aufhellen - verdrücken; aufmachen – zumachen*); 4. **საგნის, სულიერის რაიმეთი აღჭურვა** (*fetten - entfetten; bekleiden - entkleiden*).

რაც შეეხება თვით სემანტიკური ვარიანტების ფარგლებში შექმნილ დაპირისპირებულობას, მისი მართებულობის შემონმების უტყუარ საშუალებად, როგორც არა ერთხელ აღინიშნა, ოპოზიციურ ერთეულთა **სემური შემადგენლობის ანალიზი** გვევლინება. ოპოზიციური წყვილის შექმნის გარდუვალ პირობად განიხილება დაპირისპირებულ ერთეულებისათვის **საერთო არქისემის** არსებობა, რომელიც წყვილის თითოეულ წევრში დაკონკრეტებული სახით განიცდის რეალიზაციას. მაგალითად, ზედსართაული ანტონიმიური წყვილის **gut-schlecht**¹ შექმნის საფუძველს ქმნის არქისემა „**ნიშან-თვისება**“, რომლის დაკონკრეტებული ვარიანტები წარმოდგენილია ორი პოლარული ერთეულის სახით – მარცხენა წევრთან ლექსემით „**კარგი**“, მარჯვენასთან – ლექსემით „**ცუდი**“. პირველის სემური შემადგენლობა შემდეგი სახით შეიძლება დაკონკრეტდეს: **დომინირებულ სემად გვევლინება „დადებითობის“ სემა: ein guter Appetit – „კარგი მადა“**; რომლის გარდა გამოიკვეთება სემები: „**სისრულე**“: *eine gute Stunde – „მთელი ერთი საათი“*; „**სიკეთე**“: *ein gutes Wort – „კეთილი სიტყვა“*; „**სიაღვილე**“: *etwas gut behalten – „რამის ადვილად დამახსოვრება“*. უკლებლივ ყველა დასახელებული სემის საწინააღმდეგო, უარმყოფელი, უკუმნიშვნელობის გამომხატველი სემები ახასიათებს ზედსართავის „**schlecht**“ მნიშვნელობასაც. რაც შეეხება დასაპირისპირებელი ერთეულების სემანტიკურ სტრუქტურას, აქაც სემანტიკური ვარიანტების სრული თანხვედრა აღინიშნება (*ამის შესახებ დანვრილებითი ინფორმაცია იხ. ქვემოთ*).

პარადიგმატიკურ დონეზე კვლევის ჩატარების პარალელურად, აუცილებლად მივიჩნიეთ ანალიზის გავრცობა სინტაგმატიკური დონის მონაცემებით, რაც საბოლოო შედეგების ობიექტურობას უზრუნველყოფს. სინტაგმატიკური დონის კვლევაში ჩართვა განაპირობა არსებითად

¹ **Chr. Agricola, Erh. Agricola.** Wörter und Gegenwörter. *Antonyme der deutschen Sprache.* Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1979; **K. D. Bündig.** Deutsches Wörterbuch. B., 1996; *Duden.* Deutsches Universal Wörterbuch. A. Z. Dudenverlag Mannheim. Wien/Zürich, 1983; **G. Wahrig, U. Hermann.** Deutsches Wörterbuch. München, Mosaik Verlag, 1980; **R. Klappenbach.** Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache. *Akademie Verlag.* Berlin, 1970-1977.

სიტყვის მნიშვნელობის რეალიზაციისათვის მისი დისტრიბუციის, ვინრო თუ ფართო კონტექსტის რელევანტურობამ. მტკიცების მართებულობას, რომ ზედსართავები „gut“ და „schlecht“ ანტონიმიურ ურთიერთმიმართებაში იმყოფებიან, მოწმობს ამ ორ ერთეულის სინტაგმატიკური დონის მონაცემებიც, კერძოთ ის, რომ მათ უმეტეს შემთხვევაში იდენტური დისტრიბუცია ახასიათებთ: როგორც „კარგი“, ისე – „ცუდი“ შეიძლება იყოს ადამიანის: **ახასიათი – guter, schlechter Charakter; მოქმედება – gutes, schlechtes Benehmen, Verhalten; მიმართებები – gute, schlechte Beziehung; რეპუტაცია – gute, schlechte Leumund; გონება – gutes, schlechtes Gedächtnis; გრძნობები – gutes, schlechtes Gefühl; მდგომარეობა – guter, schlechter Zustand; ფიქრები – gute, schlechte Gedanken; იდეები – gute, schlechte Ideen; საგნისა თუ მოვლენის ნიშან-თვისება, მდგომარეობა, ხარისხი და ა.შ.** მოძიებული საანალიზო მასალიდან დისტრიბუციის 21 სახეობიდან ზედსართავი სახელების „schlecht“-სა და „gut“-ს¹ 14 შემთხვევაში ერთნაირი სემანტიკური გარემოცვა ახასიათებს. დისტრიბუცია შესაძლებელს ხდის აგრეთვე გამოვავლინოთ პირველი რანგის ანტონიმებში იმპლიციტურად მოცემული დაპირისპირებულობაც. ასეთ შემთხვევაში კონკრეტული ლექსემის ანტონიმი შეირჩევა სიტყვის არა დომინირებული, არამედ მეორეხარისხოვანი მნიშვნელობის მიხედვით მისი რომელიმე ერთ სემანტიკურ ვარიანტთან დაპირისპირების გზით. თვალაჩინოებისათვის შეიძლება მოვიშველიოთ შესიტყვება – „**ein guter Appetit**“, რომელშიც ზედსართავის „gut“ შენაცვლება ლექსემით „schlecht“ აბსოლუტურად გამართლებულია – **guter/schlechter Appetit**, მაგრამ ამგვარი სუბსტიტუციის შესაძლებლობა გამოირიცხება ისეთ შესიტყვებაში, როგორცაა „**eine gute Stunde**“, სადაც „gut“ ახდენს თავის სემანტიკურ სტრუქტურაში იმპლიციტურად მოცემული ვარიანტის „სისრულე“ და არა ექსპლიციტური – ძირითადი მნიშვნელობის „დადებითობის“ რეალიზაციას: **eine gute Stunde** – „**მთელი/კარგა ერთი საათი**“. კონკრეტულ შესიტყვებაში „gut“-ის უკუმნიშვნელობად, ანტონიმად უნდა მივიჩნიოთ ზერდსართავი „knapp“, რომელიც იხმარება „სისრულის“ საპირისპირო მნიშვნელობით – „**სიმცირე, სიმწირე, ნაკლებობა**“: **knapp eine Stunde** – „**ერთი საათიც კი არა**“, **knapp ein Kilo** – „**ერთი კილო არც კი**“, **knapp vier Kilometer** – „**ოთხი არა სრული კილომეტრი**“ და ა.შ. კონკრეტული შემთხვევა გვევლინება იმის დასტურად, რომ ანტონიმების დადგენისას შეუძლებელია უკუმნიშვნელობის აღმნიშვნელი, დასაპირისპირებელი ერთეულების სემანტიკური სტრუქტურის თავისებურებების უგულვებელყოფა – „gut“-ის რვა და „knapp“-ის ექვსი სემანტიკური ვარიანტიდან დაპირისპირებულობა მხოლოდ ერთის ფარგლებში აღინიშნა – „gut“-ის მნიშვნელობის მეორე

¹ Chr. Agricola, Erh. Agricola. Wörter und Gegenwörter...; K. D. Bündig. Deutsches Wörterbuch...; Duden. Deutsches Universal Wörterbuch...; G.Wahrig, U. Hermann. Deutsches Wörterbuch...; R. Klappenbach. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache...

სემანტიკურ ვარიანტად ლექსიკოლოგიურ შრომებში წარმოდგენილია „უხვი, საკმარისზე მეტი“, „knapp“-ის მეექვსე სემანტიკურ ვარიანტად „მწირი, მცირე“. სწორედ ამ ვარიანტების საფუძველზე განხორციელდა „gut“-ისა და „knapp“-ის ანტონიმიურ წყვილად გაფორმება. გარდა ამისა აღსანიშნავია ისიც, რომ ლექსიკური ერთეულის ნებისმიერი სემანტიკური ვარიანტის რეალიზაცია მნიშვნელოვნადაა კონტექსტუალური თავისებურებებით განპირობებული. „სისრულის“ შესაბამისად **knapp** - „ნაკლებობის“ მნიშვნელობა ვლინდება უმეტეს შემთხვევებში ისეთ არსებით სახელებთან შესიტყვებებში, რომლებსაც გააჩნიათ **დროის, ზომის, წონის ან რაოდენობის პარამეტრები: Knapp(e) zwei Monate arbeitete er an diesem Werk. Auf sie wartete er ein gutes Jahr. Die Kirschen wiegen knapp ein Kilo. Wir haben einen guten Zentner geerntet. Bis zur nächsten Stadt sind es knapp vier Kilometer. Das Weidengebusch war gut über mannshoch. Es war gut hundert Stück. Sie schilderte dieses Ereignis mit knappen Worten.**¹ მოტანილი მაგალითების საფუძველზე შეიძლება აღინიშნოს, რომ პარადიგმატიკური პლანის ანტონიმები ხარისხობრივად სრულად არ ფარავენ ერთმანეთს, ერთნი წარმოადგენენ მყარ მოცემულობას, რომელზედაც ზეგავლენა არ შეიძლება ჰქონდეს კონტექსტს, მეორენი კი უმეტეს შემთხვევაში განპირობებულია დისტრიბუციით და ამდენად მათი დადგენა ისევ და ისევ ენობრივი მასალის საგულდაგულო ანაღზს მოითხოვს.

ლექსიკურ ერთეულთა უკუმნიშვნელობის, უკუვარიანტის, ანტონიმიურ წყვილად წარმოდგენას საფუძველად უნდა დაედოს დაპირისპირებულ წევრთა სემანტიკური ანალიზი, რომელიც ნაშრომში მიჩნეულია კვლევის ობიექტურ, ფორმალურ კრიტერიუმად და მაქსიმალურად გამორიცხავს სუბიექტური მომენტის არსებობას. შესაბამისად ამისა, შევეცადეთ ამომწურავად წარმოგვეჩინა საანალიზო ერთეულების სემანტიკური **ვარიანტები დაპირისპირებით პლანში და თითოეული ვარიანტის ფარგლებში** გამოგვეკვეთა მათი თანხვედრისა და განსხვავების შემთხვევები, მათი ხარისხი და გავრცობის რადიუსი. მათი სემური შემადგენლობის დაკონკრეტების გზით ჩვენს მიერ მოძიებულ ლექსიკოგრაფიულ შრომებში მოცემული მასალის საფუძველზე დაზუსტებულ იქნა ანტონიმიური **ზედსართავი სახელების „schlecht-gut“-ის² სემანტიკური სტრუქტურები, რომლებიც მოიცავენ 6-6 სემანტიკურ ვარიანტს.** მათი სემანტიკური სტრუქტურები შეიძლება შემდეგი სახით წარმოვაჩინოთ:

GUT:	SCHLECHT:
1. von einwandfreier Qualität. (უნაკლო, სრულფასოვანი);	1. von mangelhafter Qualität, minderwertig. (ნაკლოვანი, არასრულფასოვანი)

¹ R. Klappenbach. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache....

² R. Klappenbach. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache....

2. von umfangreicher Qualität, reichlich (ტევადი, დიდი, ვრცელი)	2. von beschränkter Qualität (შეზღუდული, შემოფარგლული)
3. günstig, erfreulich, angenehm. (ხელსაყრელი, მოხერხებული)	3. mit nachteiligen Folgen, ungünstig (ნამგებიანი, არახელსაყრელი)
4. wohlgesinnt, freundschaftlich) (კეთილგანწყობილი, მეგობრული)	4. übelgesinnt, feindlich (ბოროტად, მტრულად განწყობილი)
5. einwandfrei, wertvoll (უნაკლო, ძვირფასი)	5. moralisch nicht einwandfrei, böse, nicht wertvoll (მორალურად ნაკლოვანი, ბოროტი უღირსი)
6. leicht, mühelos (ადვილი, იოლი)	6. schwer, mit Mühe, kaum, mühsam, schwerlich (მძიმე, ძნელი)

ანტონიმიურ წყვილთა სემური შემადგენლობისა და სემანტიკური სტრუქტურის კვლევის შედეგები საფუძვლად დაედო მათი კლასიფიკაციის შემდეგი სახეობების გამოკვეთას: 1. **ლექსიკონური (უზუალური, პირველადი) და კონტექსტუალური (მეორადი) ანტონიმია** – ანტონიმიურ წყვილთა პარადიგმატიკური და სინტაგმატიკური თავისებურებების მიხედვით; 2. **პირველი/მეორე რანგის ანტონიმია** – დაპირისპირებულ წყვილთა სემანტიკურ სტრუქტურაში სემანტიკურ ვარიანტთა რელევანტურობისა და რიგითობის მიხედვით; 3. **აბსოლუტური და ნაწილობრივი ანტონიმია** – ანტონიმიურ წყვილთა სემანტიკური სტრუქტურის თანხვედრის მიხედვით; 4. **შეზღუდული და შეუზღუდავი ანტონიმია** – ანტონიმიურ წყვილთა შესიტყვებებში მონაწილეობის ხასიათის მიხედვით; 5. **ერთ- და მრავალგანზომილებიანი ანტონიმია** – ანტონიმიურ წყვილთა სემანტიკური სტრუქტურების მოცულობის, განზომილების მიხედვით. 6. **შუალობითი და უშუალო ანტონიმია** – ანტონიმიურ წყვილთა ფორმალური მახასიათებლების მიხედვით.

წარმოდგენილი კლასიფიკაცია ცალკეულ სახეობათა გათვალისწინება უდავოდ მიზანშეწონილი იქნება ანტონიმის მოვლენის ნებისმიერი მეტყველების ნაწილის ფარგლებში კვლევის პროცესში. წინამდებარე შრომაში სემანტიკური ნიშნის მიხედვით ზმნების, არსებითებისა და ზედსართავების ფარგლებში ანტონიმიური წყვილების ჯგუფებად წარმოდგენა ატარებს პირობით ხასიათს, რამეთუ იგი ემსახურება მხოლოდ და მხოლოდ მიზანს, წარმოადგინოს ანტონიმიური ლექსიკონის სტრუქტურის ნიმუში. როგორც ზედსართავებისა და არსებითების, ისე ზმნების კლასში კვლევა წარმოებს ორ დონეზე – ანტონიმის თითოეული კონკრეტული სახეობის თავისებურებების დასადგენად შეისწავლება ანტონიმიური წყვილის მარკერები **პარადიგმატიკურ** დონეზე, რის შედეგადაც ზუსტდება დაპირისპირებულ ერთეულთა **სინტაგმატიკური** დონის მონაცემები.

LALI RATIANI¹

REALIZING SEMANTIC GROUPS OF BACK-MEANING IN GERMAN LANGUAGE

A role of different parts of speech in the formation of back-meaning is not similar. For the purpose of determination of degree of back-meaning spread in parts of speech system, we have conducted the statistical analysis of each lexical units expressing back-meaning within lexical and grammatical class. According the results the expression of the back-meaning is characteristic in German, English, French and other languages names in adjectives, verbs and nouns; In addition, it was possible to determine cases of frequency of realizing back-meaning, numerical parameters in the structure of above noted parts of speech; On the basis of found material we tried to present the example structure of lexical units entry according to usual-vocabulary meaning, determination of their semantic variants of seme structure, as well as consideration of peculiarities of distribution of opposing units. It is determined sorts of antonyms in the structure of parts of speech, it is also presented the scrupulous analysis of suitable semantic structures of antonymic pairs, seme structure of each semantic variant, which conditioned absolute objectivity of singling out of expressing pairs.

¹ *Lali Ratiani* – PhD in Philologics, Sokhumi State University.

ენათმეცნიერება

ლევან ფაჩულია¹

ანდაზის შინაარსის ახსნის ძირითადი საშუალებაები
(ქართული და მეგრულ-ლაზური ანდაზების მაგალითზე)

მსოფლიოს ენობრივი სურათის სრულად წარმოჩენის მიზნით, თანამედროვე ლინგვისტიკაში განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს და სულ უფრო მეტი ინტენსივობით მიმდინარეობს კვლევები ლექსიკის სფეროში, რადგან ლექსიკა არის ის ნიშა, რომლითაც ცალსახად ვლინდება მსოფლიოს ენობრივი სამყაროს უნივერსალურობისა და ცალკეული ენების გამოკვეთილი თვითმყოფადობის, ინდივიდუალობის ასპექტები, რაც მოცემულ ტიპოლოგიურ ჯგუფსა თუ გენეტიკურ ერთობას ახასიათებს და განპირობებულია კონკრეტულად მოცემული ენის მატარებელთა ნაციონალურ-კულტურული თავისებურებებით, ტრადიციებით, აღმსარებლობით, სოციალური და პოლიტიკური სისტემებით, აგრეთვე გეოგრაფიული ადგილმდებარეობით.

ისიც უდავოა, რომ ნებისმიერი ენის ლექსიკის უმნიშვნელოვანესი შემადგენელია ანდაზა, „ერის კულტურის სარკე“, „ენის საგანძური“, მისი ერთ-ერთი ძირითადი „კოდი“, რომელშიც ხელშესახებადაა ასახული ამა თუ იმ ხალხის (ნაციის, ეთნოსის) ყოფა-ცხოვრების, ისტორიისა და კულტურის სპეციფიკური ნიშნები.

„ლინგვისტიკური ენციკლოპედიური ლექსიკონის“ მიხედვით, ანდაზა თემატურად მრავალფეროვანი, დიდაქტიკურ-მორალისტური, დამრიგებლური, მსჯელობითი ხასიათის რიტმულად და გრამატიკულად ორგანიზებული მოკლე, მყარი გამონათქვამია, რომელიც ყოფით-სასაუბრო მეტყველებაში იხმარება და დასრულებული წინადადების ფორმა აქვს.²

ანდაზები საკმაოდ ფართოდაა წარმოდგენილი დღეს მოქმედ ყველა თანამედროვე ენაში, მათ შორის ქართველურ (ჩვენს შემთხვევაში ქართულ და ზანურ (მეგრულ-ლაზურ/ჭანურ/ ან კოლხურ) ენებში. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ სხვადასხვა ენობრივი ერთობის წარმომად-

¹ ლევან ფაჩულია – ფოლოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² *Лингвистический энциклопедический словарь*. Главный редактор В. Н. Ярцева. М., 1990, გვ. 389.

გენელთა მიერ გამოყენებული ანდაზების სემანტიკური და ფუნქციური მახასიათებლები ენობრივ-კულტურული იზომორფიზმისა და ალომორფიზმის, ინვარიანტულობისა და ვარიანტულობის საოცარი სიმბიოზის გამოხატულებაა. საუბარია იმაზე, რომ ანდაზები ზოგადი, მსგავსი (იზომორფული) და განსხვავებული (ალომორფული) თვისებებით ხასიათდება.

ნებისმიერი ხალხის ლექსიკაში დაფიქსირებული ანდაზისათვის საერთოა:

- ა) ლაკონიურობა (სიმოკლე);
 - ბ) მდგრადობა (სიმყარე);
 - გ) მეტყველებასთან უშუალო კავშირი (ანდაზები, როგორც ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშები, მხოლოდ მეტყველებაში გვეძლევა);
 - დ) სიტყვის ხელოვნებისადმი მიკუთვნებულობა (ანდაზები სიტყვაკაზმული მწერლობის ნიშნების მატარებელია მხატვრულ-გამომსახველობითი ინვენტარის – შედარების, მეტაფორის, სინეკდოქისა და სხვა მხატვრულ-ლიტერატურული საშუალებების გამოყენების თვალსაზრისით).
- განმასხვავებელი ნიშანი კი ანდაზის ოდითგანვე ნაციონალური წარმომავლობაა მიუხედავად იმისა, რომ მისი წარმოშობის სამოტივაციო ბაზა უმეტესად უნივერსალურია და შესამჩნევია ანდაზათა გარკვეული რაოდენობის სესხების ფაქტები.

ანდაზები ქართულსა და მეგრულ-ლაზურში, ისევე როგორც მსოფლიოს სხვა ენებში, ენის ლექსიკის ფრაზეოლოგიური ფონდისა და ფოლკლორის განუყოფელი ატრიბუტია, ნაწილია, რომლებიც მეტყველებას მეტ მკაფიოობას, გამომსახველობასა და ექსპრესიულობას ანიჭებენ. ისინი მდიდარ მასალას იძლევა ჩვენი ხალხის კულტურის, მენტალიტეტის შესასწავლად და მძლავრი საშუალებაა მატერიალურ-სულიერი ცხოვრების სხვადასხვა მხარეების გამოსახატავად.

ანდაზები, რომელთა ფესვებიც შორეულ წარსულშია საძიებელი, ეხმარებოდნენ ადამიანს გარესამყაროს სინამდვილის გაგებაში და პრაქტიკული ფილოსოფიის ნიმუშებს წარმოადგენენ, რომლებშიც კონცენტრირებულია უდიდესი შემოქმედებითი შრომის შედეგები, კაცობრიობის მიერ საუკუნეების მანძილზე დაგროვილი გამოცდილება, სიბრძნე, მორალურ-ზნეობრივი, სოციალურ-ესთეტიკური, ეთიკური, მხატვრული, აღმზრდელითი იდეალები; გამოვლენილია ხალხის შემფასებლური დამოკიდებულება სინამდვილის საგნებისა და მოვლენებისადმი, წარმოდგენები სიკეთესა და ბოროტებაზე, ერთგულებასა და ღალატზე, სიყვარულსა და მეგობრობაზე, სილამაზესა და სრულყოფილებაზე, ვალდებულებასა და ღირსებაზე, ადამიანის ყოფისა და აზროვნების კანონზომიერებებზე, რაც თაობიდან თაობას გადაეცემა.

წინამდებარე სტატიის მიზანია ანდაზის შინაარსის ახსნის ძირითადი საშუალებების წარმოჩენა ქართული და მეგრულ-ლაზური ანდაზების ნიმუშებზე, რომლებიც ქართველური ენების ერთიანობის, უეჭვო ახლო

ნათესაური, გენეტიკური კავშირებისა და ქართველურ ტომთა (ქართველთა, მეგრულ-ლაზთა /ჭანთა/, სვანთა) საერთო კულტურულ-მენტალური სივრცის კიდევ ერთი თვალნათლივი დადასტურებაა.

ზემოთ აღნიშნული საკითხის განხილვისას საანალიზო მასალის კორპუსად აღებულია ა. კანდელაკის მიერ შედგენილი ქართული¹ და „ხალხური სიბრძნის“ პირველ ტომში თავმოყრილი მეგრულ-ლაზური ანდაზები, რომლებიც თავის დროზე ჩაინერეს: ალ. ცაგარელმა, ნ. მარმა, ი. ყიფშიძემ, თ. სახოკიამ, გ. კარტოზიამ, ა. ცანავამ, ტ. გუდავამ, კ. დანელიამ, აგრეთვე 1985 წელს სამეგრელოში ჩატარებული საველე სამუშაოების მონაწილეებმა.²

ცნობილია, რომ ანდაზა, როგორც უძველესი წარმოშობის ლაკონური, პოპულარული ფრაზა, ხალხური ზეპირსიტყვიერების ფართოდ გამოყენებული ჟანრი, ადამიანის აზროვნების პროდუქტი, რომელიც ეფექტურად გადმოგვცემს ცხოვრებისეულ ჭეშმარიტებას, მეტად რთული, მრავალწახნაგოვანი და მრავალასპექტიანი ენობრივ-სამეტყველო ერთეულია და ამიტომაც იგი ლინგვისტიკის, ფოლკლორისტიკის, ლიტერატურათმცოდნეობის, ფსიქოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და სხვა დისციპლინების შესწავლის ობიექტია.

ნებისმიერი ხალხის ლექსიკაში გამოყენებული ანდაზების შინაარსის სრულყოფილად, ჯეროვნად გაგებისათვის აუცილებელია:

- ა) ანდაზის შინაარსისათვის შესაბამისი ახსნა-განმარტების მიცემა;
- ბ) ანდაზის გამოყენების სიტუაციაზე მითითება;
- გ) ანდაზის შინაარსის ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ანალიზი;
- დ) ანდაზის შინაარსის კომენტირება კულტუროლოგიური თვალსაზრისით;
- ე) ინფორმაციის მიღება ანდაზის სტილისტიკური და პრაგმატული მახასიათებლების შესახებ.

განვიხილოთ ანდაზის შინაარსის ახსნის ზემოთ დასახელებული საშუალებები ცალ-ცალკე.

1. ანდაზის მნიშვნელობის განმარტება. შინაარსის ახსნას, გაშიფვრას, დეკოდირებასა და ინტერპრეტაციას პრაქტიკულად ყველა ანდაზა საჭიროებს, რადგანაც მათს უმეტესობას პირდაპირი და გადატანითი მნიშვნელობების გარდა, მხოლოდ არაპირდაპირი (გადატანითი) მნიშვნელობები აქვს.

ქართველური ანდაზები სემანტიკური სტრუქტურის თვალსაზრისით გვაძლევს 3 ჯგუფს:

¹ ქართული ანდაზები. შეადგინა ა. კანდელაკმა. თბ., 1959.

² ხალხური სიბრძნე. ტ. I: მეგრული და ლაზური ანდაზები. შემდგენელი: რ. შეროზია, ო. მემიშიძე. თბ., 1994.

ა) ანდაზები, რომლებიც ოდენ პირდაპირი მნიშვნელობით გაიგება;

ბ) ანდაზები, რომელთა შემადგენელი ლექსემები ნაწილობრივ ინარჩუნებენ სემანტიკურ დამოუკიდებლობას, პირდაპირი მნიშვნელობები აქვთ, მაგრამ მთლიანობაში ანდაზის შინაარსი გადატანითი მნიშვნელობით იხმარება;

გ) ანდაზები, რომლებიც მხოლოდ გადატანითი მნიშვნელობით გამოიყენება.

ა) პირდაპირი მნიშვნელობით გამოყენებული ანდაზები, როგორც წესი, შედგება დამოუკიდებელი ლექსიკური სემანტიკის მქონე სიტყვებისაგან, ამიტომაც დაცლილია იდიომატურობისაგან, აფორისტულობისა და ფარული აზრისაგან. ისინი ყველასათვის ადვილად გასაგებია. მაგალითად, არავითარ ქვეტექსტს არ შეიცავს ანდაზებად ქცეული, ბევრ ენაში გავრცელებული მოარული გამონათქვამები: „თავმდაბლობა ამშვენებს ადამიანსო“, ან: „ადამიანი შრომაში შეიცნობაო“ და მისთ. ასეთი შინაარსის ანდაზები მსჯელობით-მტკიცებითი ხასიათისაა.

ანალოგიური ქართველური ანდაზებია:

ქართ.: „კაცი რომ ჭკვიანს დაუჯერებს, იმას სულელი არ ეთქმისო“.¹

მეგრ.: „კითხირი ონჯლორე ვარენია, ვაიჩქუნდა ვეკითხე, ონჯლორე თინა რენია“ (კითხვა სირცხვილი არ არისო, რომ არ იკითხავ, სირცხვილი ის არისო).²

ლაზ.: „მუკონაი იჩალიშა, ეკონაი გიყვენ“ (რამდენსაც იმუშავებ, იმდენი გექნება).³

გ) მეორე ჯგუფში ერთიანდება ის ანდაზები, რომელთა კომპონენტებიც ნაწილობრივ ან სრულად ინარჩუნებენ სემანტიკურ ავტონომიას, მაგრამ ანდაზის მთლიანი შინაარსი გადატანითი მნიშვნელობის მატარებელია. ასეთია, მაგალითად, ანდაზა: „იდაყვი ახლოსაა, მაგრამ ვერ უკბენ“.

მსგავსი შინაარსის ქართული და მეგრულ-ლაზური ანდაზებია:

ქართ.: „კაცმა კაცს ვენახი აჩუქა და იმან კი ყურძენიც არ აჭამაო“ = სიკეთე ყოველთვის არ ფასდებაო.

მეგრ.: „კოჩი დოღურუნი, უკული დუჭყანა ცქვაფასია“ (კაცი რომ მოკვდება, მერე დაუნყებენ ქებასო = ადამიანი სიცოცხლეში უნდა დაფასდესო).

ლაზ.: „იხიქ მეჩხომეს ნა უნონსთერი ვა ბარს“ (ქარი, როგორც მე-

¹ ქართული ანდაზები, გვ. 42.

² ხალხური სიბრძნე, გვ. 67.

³ ხალხური სიბრძნე, გვ. 236.

თევზეს უნდა, ისე არ დაუბერავს = ყველაფერი ისე არ ხდება, როგორც ჩვენ გვინდა, როგორც ჩვენ გვსურს).

გ) ქართველურ ანდაზათა დიდი ჯგუფი სახეობრივ-განმაზოგადობელი მნიშვნელობის მატარებელია, რაც განსაკუთრებული სემანტიკური ცვლილებების, ტრანსფორმაციის შედეგია და აბსტრაქციის მაღალი ხარისხით გამოირჩევა. ასეთია, მაგალითად, ანდაზა: „კუზიანს სამარე გაასწორებს“. ამასთან, გადატანითი მნიშვნელობის შემცველი ანდაზების ინტერპრეტაცია უაღრესად ინდივიდუალურია, სუბიექტიურია იმისდა მიხედვით, თუ როგორ, რა ქრილში აღიქვამს ინდივიდი ანდაზის ქვეტექსტს, ფარულ აზრს. ამიტომ ჩვენ მიერ ქვემოთ შემოთავაზებული ახსნა-განმარტებანი მხოლოდ გადატანითი მნიშვნელობის მქონე ანდაზებისა არ არის ერთადერთი, რადგან ისინი სხვაგვარადაც, სხვა კონტექსტშიც შეიძლება იყოს მოაზრებული. მაგალითად, სავარაუდოა, რომ ანდაზა – „არც მწვადი დანვა და არც შამფურიო“, შემდეგნაირად იქნას ინტერპრეტირებული: ა) ერთი საქმის გაკეთებით მეორე არ გააფუჭო (მეორეს არ ავნო); ბ) არც ერთ მხარეს არ აწყენინო, არც მეორეს, ერთსაც აამე და მეორესაც.

აღსანიშნავია, რომ ზოგჯერ ერთი სიტყვის მნიშვნელობა ხსნის მთელი ანდაზის შინაარსს. ამ შემთხვევაში მისი სემანტიკური სტრუქტურის სიმძიმის ცენტრი სწორედ მასზე გადადის. მაგალითად, ანდაზაში: „შენი არშინით კი ნუ ზომავ ყველასო“, ასახსნელია სიტყვა „არშინი“, რომელიც რუსული წარმოშობისაა (რუს. *аршин*), ძველი რუსული სიგრძის საზომი ერთეულია (უდრიდა დაახლოებით 71 სმ).¹ შესაბამისად, ანდაზის შინაარსი შემდეგნაირად უნდა იქნას გაგებული: მხოლოდ შენი შეხედულებისამებრ, შენი გადასახედიდან, თვალსაწიერიდან ნუ იმსჯელებ სხვაზე.

ოდენ გადატანითი სემანტიკის მქონე ანდაზის მაგალითია ცნობილი გამონათქვამი: „სხვის სულში ვერ ჩაძვრები“, რაც ნიშნავს: ადამიანს არ იცნობ, არ იცი, როგორია იგი, რაზე ფიქრობს, რა უდევს გულში, რა განზრახვა აქვს და ა.შ.

შესაბამისი სემანტიკის ანდაზებია:

ქართ.: „კაცი უნდა ხერხი იყოს, გაჰქონდეს და გამოჰქონდეს“² = ადამიანი მოხერხებული უნდა იყოს.

მეგრ.: „წინილენს დამორჩილს ეარკენანია“ (წინილებს შემოდგომაზე დათვლიანო³ = ბოლო გამოაჩენს ნამდვილ საქმესო).

ლაზ.: „კაი ცხენს კამჭი ვარ უნონ“ (კარგი ცხენი მათრახს არ დაი-

¹ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. ტ. I: ა-ბ. რედაქტორი ა. არაბული. თბ. 2008, გვ. 648.

² ქართული ანდაზები, გვ. 7.

³ ხალხური სიბრძნე, გვ. 116.

კრავსო¹ = თავმოყვარე ადამიანი ისეთ რამეს არ ჩაიდენს, რომ სხვისი გასაკიცხი გახდეს).

2. ანდაზის გამოყენების სიტუაციაზე მითითება. ანდაზათა უმრავლესობის მნიშვნელობა სიტუაციურია. ამიტომ მისი განხილვა-გაანალიზება ამ ასპექტით მოითხოვს არა მარტო ანდაზის სემანტიკის ცოდნას, არამედ იმ სიტუაციისაც, რომელშიც ის გამოიყენება.

ანდაზის გამოყენების სიტუაციაზე მითითება გულისხმობს სამეტყველო სიტუაციას, რომლის აუცილებელი კომპონენტებია:

- ა) სიტუაციის სუბიექტი (ადრესანტი, ის, ვინც ამბობს ანდაზას ანუ მთქმელი),
- ბ) ადრესატი (ის, ვისაც ეუბნებიან, ანუ მსმენელი, ან ვიზეც, ან კიდევ რაზეც საუბრობენ),
- გ) ურთიერთობა სიტუაციის სუბიექტსა და ადრესატს შორის (ასაკობრივი, სოციალური, სქესობრივი და სხვა),
- დ) გამონათქვამის თემა.

ანდაზის გამოყენების სიტუაციური ასპექტი განვიხილოთ შემდეგი გამონათქვამის მიხედვით: „*რაც ბრწყინავს, ყველაფერი ოქრო არ არის*“. ამ ანდაზის შინაარსი შემდეგია: ყველაფერი, რაც ბრწყინავს, თვალისმომჭრელია, შეიძლება არ იყოს მიმზიდველი, არ გააჩნდეს ჭეშმარიტი ღირებულება; ანუ მთქმელი მიანიშნებს მსმენელს იმ სიტუაციაზე, როცა ადამიანის გარეგანი ბრწყინვალება სრულიად არ ნიშნავს დიდი ღირსების მქონებლობას.

სიტუაციური ქართველური ანდაზებია:

ქართ.: „*ორი კურდღლის მადევარი ვერც ერთს ვერ დაიჭერს*“² = არ შეიძლება ერთდროულად ორი ან მეტი საქმის კეთება, ორი ან რამდენიმე მიზნის ერთად მიღწევა, რადგან ასეთ შემთხვევაში ვერცერთი საქმე ვერ შესრულდება ბოლომდე ხარისხიანად, ვერ მოგვცემს სასურველ შედეგს.

მეგრ.: „*მოთა ბაბუს ოგურუანდუა*“ (შვილიშვილი ბაბუს ძველ დროს ასწავლიდაო³ = უმცროსის მიერ უფროსისათვის ჭკუის სწავლება წარსული ამბების შესახებ უხერხულია, მიზანშეწონილი არ არის, უსარგებლოა, სამარცხვინოა, რადგან ამ უკანასკნელმა უკეთ იცის, თუ რა და როგორ მოხდა წარსულში).

ლაზ.: „*უნკუნუ თი ვარ ინკუნამს*“ (აუტკივარ თავს არ აიტკივებს⁴ = ადამიანი ფრთხილობს, სიფრთხილეს იჩენს, არ იქმნის პრობლემებს, თავს იკავებს ისეთი მოქმედებისაგან, რომელიც მას ზედმეტ საფიქრალს, საზრუნავს გაუჩენს).

¹ ხალხური სიბრძნე, გვ. 219.
² ქართული ანდაზები, გვ. 58.
³ ქართული ანდაზები, გვ. 85.
⁴ ქართული ანდაზები, გვ. 253.

3. ანდაზის ეტიმოლოგიური ასპექტით განხილვა. მეტად მნიშვნელოვანი და ღირებულია ის ინფორმაცია, რომელსაც იძლევა ანდაზა ისტორიულ-ეტიმოლოგიური თვალსაზრისით იმ პირველწყაროს გამოსავლენად, რომელსაც იგი ეფუძნება. მაგალითად, ანდაზას – „არც მგელი მშიერი, არც ბატკანს ზიანი“,¹ რაც იმას ნიშნავს, რომ „ორივე მხარე კმაყოფილია, ყველაფერი კარგადაა“, ასეთი ეტიმოლოგიური ახსნა ეძებნება: გაზაფხულზე მეცხვარეები ბატონის ცხვრის მონაგარს განზრახ ამცირებდნენ. როდესაც შემოდგომაზე ცხვარს საძოვრიდან ჩამორეკავდნენ და პატრონს ანგარიშს ჩააბარებდნენ, ყველაფერი რიგზე იყო ცხვრების რაოდენობის თვალსაზრისით. მართალია, ზაფხულში მგლებმა ცხვრების ნაწილი შეჭამეს, მაგრამ მათი რაოდენობა იგივე დარჩა, რაც ადრე იყო. ამიტომ ბატონს არ ჰქონდა უკმაყოფილების საფუძველი და არც მგლები იყვნენ მშივრები.

მეგრული ანდაზა: „უჭირო საჭირო ჩანგელიაშ კარსია“, ე.ი. უჭირო გაჭირვება ჩანგელიას კარზეო. ამ ანდაზის ეტიმოლოგია გამჭირვალეა: გლეხმა, გვარად ჩანგელიამ, ენგურის ნაპირას ორაგული იპოვა და დადიანს მიართვა. დადიანი გაუჯავრდა, – აქამდე რატომ არ მოგქონდა ასეთი საჩუქარიო და ბევრად დაადო ყოველ წელს ორაგულის მოტანა.² ამაზე იტყვიან, აუტკივარი თავი აიტკინაო.

4. ანდაზის კომენტირება კულტუროლოგიური თვალსაზრისით. ანდაზის ახსნის ეტიმოლოგიურ ასპექტთან მჭიდრო კავშირშია კულტუროლოგიური კომენტარები ისტორიული ფაქტებისა და მოვლენების, რეაქციების, ხალხის ადათ-წესების, ტრადიციების შესახებ. მაგალითად, საერთოქართველურ ენობრივ-კულტურულ სინამდვილეში ძველი დროიდანვე არსებობდა უფროს-უმცროსობის იერარქიულობაზე დაფუძნებული ურთიერთობანი, რაც ანდაზებშიც აისახა:

ქართ.: „უფროსი და დედ-მამის სახელით, უმცროსი – უფროსი დის სახელით“ = უფროს დას შეუძლია დედ-მამის სახელით ილაპარაკოს, ხოლო უმცროს დას ამის უფლება არა აქვს და მხოლოდ უფროსი დის სახელით საუბრობს.

მეგრ.: „უნჩაშ-უკლაშალა კითენს მიოხენია“ = უფროს-უმცროსობა თითებს ამჩნევიაო³;

ლაზ.: „დიდი ქორტაში ჭიტა ვარ დოხედასენ“ = როცა უფროსი არის, უმცროსი არ უნდა დაჯდეს,⁴ ანუ უფროსის თანდასწრებით უმცროსს მისი ნებართვის გარეშე დაჯდომა არ შეუძლია.

5. ანდაზის სტილისტიკური მახასიათებელი. ანდაზის შინაარსის

¹ ქართული ანდაზები, გვ. 7.

² ქართული ანდაზები, გვ. 138.

³ ქართული ანდაზები, გვ. 134.

⁴ ქართული ანდაზები, გვ. 210.

განმარტებისას გასათვალისწინებელია მისი სტილისტიკური მახასიათებლები, რადგან ანდაზებს ზოგ შემთხვევაში დაჰკრავს გარკვეული სტილისტიკური ელფერი.

მართალია, ყველა ანდაზა ყოფით-სასაუბრო მეტყველების კუთვნილებაა, მაგრამ მათ შორის გამოიყოფა ნეიტრალური და უარყოფითი ემოციების გამომწვევი უხეში ანდაზებიც. მაგალითად, მეგრული ანდაზა – „ჩილი დო ქომონჯი ეშმაკიში რენია“ = ცოლი და ქმარი ეშმაკისა არისო¹ – ნიშნავს, რომ ცოლი და ქმარი ერთნი არიან დანაშაულებრივ ზრახვებში. ამ ანდაზას, ჩვეულებრივ, ხუმრობითი ფორმით იყენებენ.

6. ანდაზის პრაგმატული მახასიათებელი. სტილისტიკურ მახასიათებლებთან უშუალოდ დაკავშირებულია ანდაზათა გამოყენების პრაგმატული ასპექტები.

პრაგმატიკა ლინგვისტიკურ ცოდნათა ის სფეროა, რომელიც ახდენს კორელაციას მთქმელს, ურთიერთობის სიტუაციასა და მოცემული სიტუაციის გაფორმებაში მონაწილე ენობრივ ერთეულებს – სიტყვებს, ფრაზეოლოგიზმებს, ანდაზებს შორის. მაგალითად, ანდაზა: „ხე სადაც მოჭრეს, ნაფოტიც იქ დაცვივდა“² – გულისხმობს არა მარტო შვილებსა და მშობლებს შორის არსებულ მსგავსებას, არამედ ხაზგასმულია ის ვითარება, რომ შვილებში მეორდება მშობლების მანკიერებანი. ამიტომ ამ ანდაზას გაკიცხვის მიზნით იყენებენ. სწორედ ამით განისაზღვრება ანდაზის ადრესატიცა და მისი გამოყენების საერთო პირობებიც.

ანდაზის შინაარსის ახსნის ზემოთ განხილული ასპექტების გათვალისწინება, ვფიქრობთ, იძლევა ანდაზის, როგორც განსაკუთრებული ენობრივ-კულტურული და მენტალური ფენომენის, სრულად, ამომწურავად დახასიათების საშუალებას.

¹ ქართული ანდაზები, გვ. 162.

² ქართული ანდაზები, გვ. 92.

LEVAN PACHULIA¹

THE MAIN WAYS TO EXPLAIN THE MEANING OF PROVERBS
(By the Example of Georgian and Megrel-Laz Proverbs)

The main ways to explain the meaning of proverbs – this interpretation of the values which indicates a situation of use, historical and etymological analysis, cultural commentary, information about the stylistic and pragmatic characteristics.

In this paper these issues are discussed on the example of Georgian and Mingerilan-Laz proverbs.

For realizing of any proverb, created by any people, it is important, for:

1. Explaining of its content;
2. Noting of situation of its using;
3. Historic and etymological analysis;
4. Comment of noun-proverb by culturological view;
5. Explanation of proverbs' stylistic and pragmatic aspects.

¹ *Levan Pachulia* – PhD in Philology, Associated Professor, Sokhumi State University.

ენათმეცნიერება

ირინა ყრუაშვილი¹

-MÄßIG სუფიქსიანი წარმონაქმნები გერმანულ ენაში

-mäßig სუფიქსი მომდინარეობს ძველი ზემოგერმანულიდან -māzīg „განზომილების მქონე“, შუა ზემოგერმანული diu -māza „მოქმედების ხერხი“, „მიმართება“.² -mäßig მნიშვნელოვან და პროდუქტიულ სუფიქსად ჩამოყალიბდა დესუბსტანტიური დერივაციის სფეროში.

-mäßig სუფიქსიანი წარმონაქმნებს ძირითადად სუბსტანტიური ბაზისი აქვთ. ბაზისური სიტყვა შეიძლება იყოს სიმპლექსი ან კონსტრუქცია, კერძოდ, კომპოზიტი, სუფიქსური ან პრეფიქსული დერივატი. მოდელები (აქვე განვმარტავთ შემოკლებებს: A – ზედსართავი სახელი, D – დერივაციული სუფიქსი, P – პრეფიქსი, S – არსებითი სახელი, V – ზმნა):

$S \cdot D(mä\beta ig)$ – hofmäßig, rechtmäßig, fachmäßig, dorfmäßig, bankmäßig, kriegsmäßig, pflichtmäßig, zeitmäßig, sinnmäßig, amtsmäßig, rangmäßig, schulmäßig, feldmäßig.

$S[P[VD]] \cdot D(mä\beta ig)$ – verfassungmäßig, erfahrungmäßig, gesinnungsmäßig, verhältnismäßig.

$S(S_1 S_2) \cdot D(mä\beta ig)$ – kaufmannsmäßig, feiertagsmäßig, buchstabenmäßig, kasernenhofmäßig, feldkriegsmäßig, handwerksmäßig.

$S(S_1 D) \cdot D(mä\beta ig)$ – schülermäßig.

$S(AS) \cdot D(mä\beta ig)$ – rohstoffmäßig.

$S(PS) \cdot D(mä\beta ig)$ – anschlagmäßig, anteilmäßig.

$S(VD) \cdot D(mä\beta ig)$ – ordnungsmäßig, rechnungsmäßig.

თუ ბაზისური არსებითი სახელი -e ხმოვანზე მთავრდება, მაშინ მაერთებელ ელემენტად, ჩვეულებრივ, გვხვდება -n-: bühnenmäßig, mengenmäßig, heidenmäßig, klassenmäßig, galgenmäßig, serienmäßig, furienmäßig, knabenmäßig, maschinenmäßig, etappenmäßig, pfaffenmäßig, börsenmäßig, gruppenmäßig, თუმცა ნასესხებ სიტყვებთან -n- არ შეინიშნება: parademäßig, routinemäßig.

¹ ირინა ყრუაშვილი – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² W. Fleischer. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig, 1983, გვ. 274.

-ion და -ung სუფიქსებზე დამთავრებულ ბაზისურ სიტყვებთან ყოველთვის გვხვდება -s- მართებული ელემენტი: *verordnungsmäßig, fraktionsmäßig, professionsmäßig*.

-mäßig სუფიქსთან დაკავშირებით საინტერესო გამოკვლევა აქვს ვ. ზაიბიკეს.¹ მას მოჰყავს მთელი რიგი კრიტიკული წერილებისა და ენათმეცნიერული სტატიებისა, რომლებიც XX საუკუნის 60-იანი წლებიდან მოყოლებული დამაჯერებლად ასაბუთებენ ამ ენობრივი ფენომენის არსებობას. ვ. ზაიბიკეს კონცეფციაში მნიშვნელოვანია ის აზრი, რომ -mäßig უნდა ჩაითვალოს „წმინდა სიტყვანარმოებით საშუალებად“, რომელიც არაზედსართაული სიტყვებიდან (უმეტესად არსებითი სახელებიდან) ზედსართავებს ანარმოებს. მისი აზრით, შესაძლო წარმონაქმნების რიცხვი შემოფარგლული არ არის. შინაარსობრივი კავშირი დამოუკიდებელ ზედსართავთან mäßig არ არსებობს. ამით ყველა წინაპირობაა შექმნილი იმისათვის, რომ -mäßig სუფიქსურ ერთეულად ჩაითვალოს.

ვ. ზაიბიკეს მიერ შემოთავაზებული -mäßig სუფიქსიანი დერივატების კორპუსი ემყარება ყოველდღიური კომუნიკაციის ყველა სფეროს, როგორცაა გაზეთები, ჟურნალები, წიგნები, რადიო, პირადი საუბრები. იგრძნობა, რომ ტელევიზია მაშინ დიდ როლს არ თამაშობდა (ვ. ზაიბიკეს თავისი კვლევა 1961-1962 წლებში აქვს ჩატარებული). მისი კვლევის შედეგების შედარება 2008 წლის მართლწერის ლექსიკონთან გვიჩვენებს², რომ XX საუკუნის 60-იანი წლების დასაწყისიდან ნიმუშების 35 % ლექსიკონებში დაფიქსირდა.

-mäßig სუფიქსიანი დერივატებს ვ. ზაიბიკე ოთხ სემანტიკურ ჯგუფად, მისი ტერმინით რომ ვთქვათ, „განყოფილებად“ (Abteilung) ყოფს. -mäßig სუფიქსი აღნიშნავს:

1. შედარებას: – in der Art, wie, in Form (შდრ. -artig).
2. შესაბამისობას, შესატყვისობას: *entsprechend, wie es... verlangt* (შდრ. -gemäß, -gerecht).
3. მოქმედების საშუალებას, პირობას, წინაპირობას ან მიზეზს: *durch, mittels, mit Hilfe von ...*
4. რაიმე მიმართებას ან განსაკუთრებულ თვალსაზრისს: *hinsichtlich, in bezug auf, was ... betrifft*.³

ვ. ზაიბიკე შენიშნავს, რომ მეოთხე ჯგუფი რაოდენობრივად ყველაზე დიდია და -mäßig სუფიქსიანი დერივატები ყოველდღიურ სასაუბრო ენაში უფრო ხშირად ზმნიზედურად გამოიყენება.

თავის ნაშრომში ვ. ზაიბიკეს -mäßig სუფიქსიანი დერივატების ეკვივალენტური კომპოზიტები და გენტივის ატრიბუტები მოჰყავს: *gefühlsmäßiger Bereich = Gefühlsbereich, willensmäßiger Anteil = Anteil des Willens*.

¹ **W. Seibicke.** Wörter auf “-mäßig”. Sprachkritik und Sprachbetrachtung. _ *Muttersprache* 73. 1963, გვ. 33-47.

² **Neues Grosses Wörterbuch.** Rechtschreibung. Deutsch. Köln, 2008.

³ **W. Seibicke.** Wörter auf “-mäßig”. Sprachkritik und Sprachbetrachtung, გვ. 42.

ასეთ შემთხვევებში ხდება კომპლექსურობის რედუცირება, კომპოზიტი ნანერდება ძირითად სიტყვად და -mäßig სუფიქსიან ატრიბუტად, ან გენიტივის ატრიბუტი ნამდვილ ატრიბუტად გადაიქცევა.

ყურადღებას იპყრობს ი. კუნჰოლდი/ო. პუტცერი/ჰ. ველმანის შეხედულებები -mäßig სუფიქსთან დაკავშირებით. ისინი გვთავაზობენ ექვს განსხვავებულ „სიტყვანარმოებით ნიმუშს“. ესენია:

1) berufsmäßige Freundlichkeit = Freundlichkeit, die dem Beruf gemäß ist („შესაბამისობა“, „შესატყვისობა“ – „Entsprechungsgröße“).

2) gebietsmäßige Erfassung = Erfassung, die das Gebiet betrifft („რაც შეეხება“... – „betreffend“).

3) liftmäßige Erschließung = Erschließung, die mit Hilfe eines Lifts geschieht („საშუალება“, „ინსტრუმენტი“ – „Mittel“, „Instrument“).

4) autobahnmäßige Umfahrung = Umfahrung, die wie eine Autobahn ist („შედარება“ – „Vergleichsgröße“).

5) taktmäßiges Treten = Treten, das im Takt geschieht. („მოქმედების რაგვარობა“ – „Durchführungsart“).

6) behelfsmäßiger Tisch _ Tisch, der ein Behelf ist. („იდენტიურობა“ – „Identität“)¹.

უნდა შევჩერდეთ კიდევ ერთ მნიშვნელოვან ნაშრომზე, რომელიც ეძღვნება -mäßig სუფიქსს. ეს არის გ. ინგულტის „-mäßig“-ზე დამთავრებული დესუბსტანტიური წარმონაქმნების სემანტიკური სტრუქტურა“. ავტორი გვთავაზობს შვიდ განსხვავებულ სემანტიკურ კატეგორიას, რომელთა ცალსახად დადგენა, როგორც თვითონ აღიარებს, კონტექსტის გარეშე ხშირად სიძნელეებთანაა დაკავშირებული. საჭიროების შემთხვევაში გ. ინგულტს მოჰყავს -mäßig სუფიქსიანი დერივატების სინონიმური პერიფრაზები. მის მიერ გამოყოფილი სემანტიკური კატეგორიებია:

1. მსგავსება, Ähnlichkeit – „wie“ („როგორც“): familienmäßige Versammlung.
2. შესრულება, Erfüllung – „um X zu tun“ („რალაცის გასაკეთებლად“): kriegsmäßige Ausrüstung.
3. შესაბამისობა, შესატყვისობა, Übereinstimmung – „wie es X vorsieht“ („როგორც დადგენილია“, „როგორც X განსაზღვრავს“): fahrplanmäßige Abfahrt.
4. ფორმა, Form – „als ob es X wäre/ist“ („თითქოს ეს X იყოს“): berufsmäßiges Musizieren.
5. საშუალება, Mittel – „mit Hilfe von X“ („X-ის მეშვეობით“): Ich kann es aktenmäßig beweisen.
6. მიზეზი, საფუძველი, Grund – „gründet sich auf X“ („X-ს ეფუძნება“): instinktmäßiges Verhalten.

¹ I. Kühnhold, O. Putzer, H. Wellmann. Deutsche Wortbildung. Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. 3. Hauptteil. Das Adjektiv. Düsseldorf, 1978, გვ. 115,

7. შეზღუდვა, შემოფარგვლა, Einschränkung – „hinsichtlich X“ („X-ის მხრივ“, „რაც შეეხება X-ს“): *leistungsmäßige Überlegenheit*.¹

მეშვიდე პუნქტთან დაკავშირებით გ. ინგულტი სამართლიანად ასკვნის, რომ ეს დერივატები „პრინციპში გარემოებებად უნდა განვიხილოთ“, რამდენადაც „სუბსტანტიური მიმართებითი სიტყვები ზედსართაულ აბსტრაქტულ სახელებს ან მოქმედების სახელებს (*nomina actionis*) წარმოადგენენ“.² გარემოებად აღიქვამს ავტორი ასევე ფორმის, მიზეზისა და საშუალების გამომხატველ ჯგუფებს. მისი აზრით ფორმის, საშუალებისა და შეზღუდულობის მაჩვენებელი დერივატები პრედიკატივად არ გამოიყენება, თუმცა მოიძებნება მაგალითები, რომლებიც ამ მოსაზრებას უარყოფენ: *Seine Einstellung ist profimäßig*.

შესაბამისობისა და შესრულების გამომხატველ ჯგუფებში გ. ინგულტი განასხვავებს შესაბამისად ნორმას და მიზანს როგორც განმსაზღვრელ კატეგორიებს, რომლებშიც დროითი თვალსაზრისით, ნორმა წარსულზე მიუთითებს, მიზანი კი – მომავალზე: ნორმა – *fahrplanmäßige Abfahrt*; მიზანი – *kriegsmäßige Ausrüstung*.

საერთოდ კი გ. ინგულტი აღიარებს, რომ ჯგუფები ერთმანეთთან ახლო ნათესაობაშია. ცალკეული მნიშვნელობის გამიჯვნა კონტექსტთან დამოკიდებულებაში და სპეციფიკური ინტერპრეტაციით უნდა მოხდეს.

საინტერესოა ვ. ფლაიშერი/ი. ბარცის მოსაზრებები *-mäßig* სუფიქსთან დაკავშირებით. „თანამედროვე გერმანული ენის სიტყვანარმოებაში“ ისინი *-mäßig* და *-bar* სუფიქსებს შორის ტიპოლოგიურ ნათესაობას ადგენენ და მიუთითებენ იმ ფაქტზე, რომ სხვა სუფიქსებისათვის დამახასიათებელი სტრუქტურული შეზღუდვები *-mäßig*-ზე არ ვრცელდება.³ ვ. ზაიბიკეს, გ. ინგულტისა და ი. კუნჰოლდი/ო. პუტცერი/ჰ. ველმანისაგან განსხვავებით ვ. ფლაიშერი/ი. ბარცი სიტყვანარმოებითი მნიშვნელობის სამ ჯგუფს გვთავაზობენ:

1. შედარება ან მსგავსება. უმეტესად პიროვნებათა და ცხოველთა აღმნიშვნელ ბაზისებთან. „komparativ“: *schülermäßiges Benehmen* - *Benehmen wie ein Schüler, in der Art eines Schülers*. ასეთივეა: *heldenmäßig, knabenmäßig, polizeimäßig, bärenmäßig, giraffenmäßig, löwenmäßig, viehmäßig*. იშვითია *-mäßig* სუფიქსი საგანთა აღნიშვნებთან და აბსტრაქტულ სახელებთან: *geschäftsmäßig, maschinenmäßig, lehrbuchmäßig, robotermäßig*,

2. უცილობელი შესატყვისობა, „როგორც ... მოითხოვს“, „obligatorische Entsprechung“, „wie es ... verlangt“: *rechtmäßig* – *wie es das Recht verlangt, dem Recht entsprechend*.

ასეთივეა: *fahrplanmäßig, kalendermäßig, luftschutzmäßig, ordnungsmäßig*

¹ G. Inghult. Die semantische Struktur desubstantivischer Bildungen auf *-mäßig*. *Eine synchronisch-diachronische Studie*. Stockholm, 1975, გვ. 50.

² G. Inghult. Die semantische Struktur desubstantivischer Bildungen..., გვ. 46.

³ W. Fleischer, I. Barz. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Unter Mitarbeit von M. Schröder. Tübingen, 1995. გვ. 265.

ის, pflichtmäßig, turnusmäßig, vorschriftsmäßig.

-mäßig სუფიქსიანი დერივატების პარალელურად, ავტორების აზრით, არსებობს -gemäß და -gerecht სუფიქსოიდიანი სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციები: plangemäß/-gerecht/-mäßig, bühngemäß/-gerecht/-mäßig. თუმცა -gemäß და -gerecht სუფიქსოიდებს ყოველთვის არა აქვთ -mäßig სუფიქსის სინონიმური მნიშვნელობა: befehlsmäßiger Ton – „in der Art eines Befehls“ და befehlsgemäß handeln – „wie es der Befehl verlangt“¹.

3. შეზღუდვა, მიმართება – „Einschränkung“, „limitativ“, „in bezug auf...“, „was...betrifft“, („რაც შეეხება...“): altersmäßige Entwicklung, gefühlsmäßig zustimmen, überlieferungsmäßige Schwierigkeiten, wettbewerbsmäßige Benachteiligung, wohnraummäßige Ausdehnung. -mäßig სუფიქსი არც აქვთ წარმოადგენს -gemäß სუფიქსოიდის სინონიმს: terminmäßig (was den Termin betrifft) im Rückstand sein _ termingemäß arbeiten.

სხვა ავტორებისაგან განსხვავებით, ვ. ფლაიშერი/ი. ბარცთან სიტყვანარმოებითი მნიშვნელობების ნაკლები დიფერენციაცია შეინიშნება, რაც, ჩვენი აზრით, მართებული არ არის.

უნდა შევეხოთ ი. ბიტნერის ნაშრომს -mäßig სუფიქსთან დაკავშირებით. ეს არის „-mäßig-ზე დამთავრებული ზედსართაული წარმონაქმნები თანამედროვე გერმანულ ენაში“. ავტორი გამოყოფს სამ სიტყვანარმოებით მნიშვნელობას. ესენია:

- 1) შედარება „komparativ“: schülermäßig.
- 2) შეზღუდვა-მიმართება „limitativ“: umsatzmäßig.
- 3) ლოკალურობა „lokal“: labormäßig².

ი. ბიტნერი საგანგებოდ ჩერდება ბოლო სიტყვანარმოებით მნიშვნელობაზე. მას საილუსტრაციოდ მოჰყავს წინადადებები, რომლებშიც -mäßig სუფიქსიანი დერივატი გვიჩვენებს ადგილს ან მოვლენას, რომლის განსაზღვრა შეიძლება როგორც ადგილის, ასევე დროის მიხედვით:

1) Arbeitsplatzmäßig sieht es da schlecht aus (Am Arbeitsplatz sieht es da schlecht aus).

2) Ich mag es nicht, so faschingsmäßig daherzulaufen. (Ich mag es nicht, so wie im Fasching daherzulaufen).

3) Man hat labormäßig schon Flaschen mit bis zu 10 bar belastet. (Man hat im Labor schon Flaschen mit bis zu 10 bar belastet).

4) ... das CD-Rom wird einfach peripheriemäßig angeschlossen. (... das CD-Rom wird einfach an die Peripherie angeschlossen).

5) Tanja S. war wettkampfmäßig ein halbes Jahr lang nicht mehr auf dem Eis. (Tanja S. war bei Wettkämpfen ein halbes Jahr lang nicht mehr auf dem Eis).

6) Wettkampfmäßig kamen wir (Olaf Ludwig und XY) nie recht zusammen.

¹ W. Fleischer, I. Barz. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache., გვ. 265.

² I. Bittner. Die Adjektivbildungen auf -mäßig im Gegenwartsdeutsch. Freiburg, 1996. გვ. 14.

(Bei Wettkämpfen kamen wir (Olaf Ludwig und XY) nie recht zusammen).

მესამე წინადადების მიხედვით ბოთლები დაიტვირთა ლაბორატორიაში; მეხუთე და მეექვსე წინადადებებში შეჯიბრება წარმოგვიდგენს ადგილს, სადაც ტანია S. უკვე დიდი ხანია აღარ ყოფილა ან სადაც ოლავე ლუდვიგი და XY ერთმანეთს არასოდეს შეხვედრიან. შეჯიბრებას ავტორი ადგილად განიხილავს. აქ ლაპარაკია მოვლენაზე, რომელიც განსაზღვრულ დროს რომელიმე განსაზღვრულ ადგილას იმართება. იმავე თვალსაზრისით აღიქვამს ავტორი კარნავალს გარკვეულ ადგილად. „ყველიერს“ ანუ „ფაშინგს“ თავისი ადგილი აქვს მიჩნეული ნელინადის დადგენილ დროს.

ი. ბიტნერი წერს, რომ ლოკალურ მნიშვნელობას განსაკუთრებით მკაფიოდ ავლენს -mäßig სუფიქსის შედარება -haft სუფიქსთან:

ა) Wettkampfmäßig kamen wir (O. Ludwig und XY) nie recht zusammen.

ბ) Wettkampfhaf kamen wir (O. Ludwig und XY) nie recht zusammen.

ეს ოპოზიცია ნათელყოფს, რომ:

ა) წინადადებაში შეხვედრის ხასიათი კი არა, არამედ ადგილი წარმოადგენს დერივაციული ბაზისის ძირითად მნიშვნელობას.

აქედან გამომდინარე:

ბ) წინადადება გრამატიკულად არასწორია.

ი. ბიტნერის აზრით, სიძნელებს წავაწყდებით მეოთხე წინადადების დახასიათებისას, თუ არ გამოვიყენებთ „ლოკალურ“ ინტერპრეტაციას. კომპაქტდისკი ხომ მხოლოდ პერიფერიას შეიძლება დაუკავშირდეს და არა „როგორც პერიფერია“ ან „პერიფერიის საშუალებით“¹.

თუ სიტყვას arbeitsplatzmäßig ზემოხსენებული 1) წინადადების გარდა სხვაგანაც გამოვიყენებთ, მაგალითად, Die arbeitsplatzmäßigen Verbesserungen sind von der Direktion abgesegnet worden., ან Die Arbeit in der Druckerei ist arbeitsplatzmäßig eine echte Verbesserung., – დავინახავთ, რომ აქ arbeitsplatzmäßig არ გულისხმობს სამუშაო ადგილს (Arbeitsplatz) საქმიანობის თვალსაზრისით, არამედ სამუშაო ადგილს, როგორც კონკრეტულ ადგილს, სადაც მუშაობა მიმდინარეობს. Arbeitsplatz-ის თავდაპირველი მნიშვნელობა 1) წინადადებაში არის მეტაფორული. ამგვარად, აქ მნიშვნელობა ისევ კონკრეტულის სფეროს უბრუნდება. ორივე შემთხვევაში პრობლემას ქმნის ის, რომ arbeitsplatzmäßig შეზღუდვასაც გამოხატავს. ეს პრობლემა განსაკუთრებით ვლინდება ზმნიზედური გამოყენებისას. მაგრამ თუ წინადადებას – Die arbeitsplatzmäßigen Verbesserungen sind von der Direktion abgesegnet worden – შევცვლით წინადადებით: Die Verbesserungen des Arbeitsplatzes sind von der Direktion abgesegnet worden, მაშინ ნათელი გახდება, რომ -mäßig სუფიქსიანი დერივატი genitivus loci-ს უკავშირდება, რომელიც, რა თქმა უნდა, ყოველთვის შეზღუდვასაც უნდა გამოხატავდეს; მაგრამ რადგანაც შეზღუდვას ყოველი განვრცობა-დაკონკრეტება შეიცავს, ამიტომ ის მადიფერენცირებელ ნიშნად არ ჩაითვლება.

¹ I. Bittner. Die Adjektivbildungen auf -mäßig im Gegenwartsdeutsch, გვ. 15.

ზემოთ განხილული კონცეფციები გრაფიკულად ცხრილის სახით შეიძლება შემდეგნაირად იქნეს წარმოდგენილი:

ვ. ზაიბიკე	ი.კუნჰოლდი/ო. პუტცერი/ჰ. ველმანი	გ. ინგულტი	ვ. ფლაიშერი/ი. ბარცი	ი. ბიტნერი
როგორც „wie“ familienmäßig	შედარების სიდიდე autobahnmäßige Umfahrung	მსგავსება familienmäßige Versammlung	შედარება ან მსგავსება schülermäßig	შედარება schülermäßig
	მოქმედების რაგვარობა taktmäßiges Treten			
	იდენტურობა behelfsmäßiger Tisch			
შესატყვისობა -gemäß fahrplanmäßig	შესატყვისობა berufsmäßige Freundlichkeit	შესატყვისობა fahrplanmäßige Abfahrt	უცილობელი შესატყვისობა fahrplanmäßig	
		მოქმედების შესრულება kriegsmäßige Ausrüstung		
		ფორმა berufsmäßiges Musizieren		
მიმართება „hinsichtlich“ gefühlsmäßig	„რაც შეეხება“ gebietsmäßige Erfassung	შეზღუდვა leistungsmäßige Überlegenheit	შეზღუდვა gefühlsmäßig zustimmen	შეზღუდვა- მიმართება umsatzmäßig
		მიზეზი instinktmäßige Bewegungen		
საშუალება aktenmäßig	საშუალება, ინსტრუმენტი liftmäßige Erschließung	საშუალება etwas aktenmäßig beweisen		
				ლოკალურობა labormäßig

ამ ცხრილის მიხედვით ნათელი ხდება, რომ *-mäßigkeit* სუფიქსიან დერივატებში არსებობს სემანტიკური მნიშვნელობების ფართო სპექტრი, რომელიც ათი ჯგუფისაგან შედგება. აქედან ორი ძირითადი კატეგორია (შედარება, შეზღუდვა) მოცემულია ხუთივე გამოკვლევაში, სამი კატეგორია (შედარება, შეზღუდვა, უცილობელი შესატყვისობა) – ოთხ გამოკვლევაში, ხოლო დანარჩენები ერთმანეთს არ ფარავს. აღნიშნული კლასიფიკაცია, რომელიც სხვადასხვა ავტორთა თვალსაზრისს ეფუძნება, ჩვენი აზრით, შეიძლება გამარტივდეს საკლასიფიკაციო ერთეულების გაერთიანების გზით, მაგალითად, მოქმედების რაგვარობის მაჩვენებელი ჯგუფი ახლოს დგას შედარების გამომხატველ ჯგუფთან, ამიტომ ისინი შეიძლება გაერთიანდნენ შედარების სეგმენტად (*taktmäßiges Treten, autobahnmäßige Umfahrung*). ასევე შეიძლება ფორმის, მიზეზის, მოქმედების შესრულებისა და უცილობელი შესატყვისობის გამომხატველი ჯგუფების გაერთიანება ერთ სეგმენტად – უცილობელი შესატყვისობის სეგმენტის სახით (*berufsmäßige Freundlichkeit, instinktmäßiges Benehmen, berufsmäßiges Musizieren, kriegsmäßige Ausrüstung*).

-mäßigkeit ნიშაში გვხვდება იდიომატიზებული კონსტრუქციები, როგორცაა *regelmäßig* და *verhältnismäßig*.

სიტყვაში *regelmäßig* უკვე აღარ რეალიზდება *Regel* არსებითი სახელისაგან დერივაციის ფაქტი: *Regelmäßiges Üben fordert die Ausdauer*.

ეს წინადადება არ შეიძლება ამგვარად გადავაკეთოთ: **Üben, wie es die Regel erfordert, fordert die Ausdauer*.

regelmäßig დერივაციის იდიომატიზებაზე მიუთითებს ის ფაქტი, რომ უმეტეს შემთხვევაში მას აქვს მნიშვნელობა, რომელშიც უშუალოდ არ არის მოცემული სემანტიკური მიმართება „წესთან“. გ. ინგულტის აზრით, *regelmäßig* შეიძლება ნიშნავდეს „მონესრიგებულს, სიმეტრიულს“ და „თანაბარი ინტერვალით განმეორებადს“.¹

იგივე შეიძლება ითქვას დერივატზე *verhältnismäßig*, რომელმაც უკვე შეიძინა მნიშვნელობა: „შედარებით“, „საკმაოდ“. ამით მან დაკარგა ექსპლიციტური მიმართება ბაზისურ სიტყვასთან, რომელიც ნიშნავს „დამოკიდებულებას“.

წამოიჭრება საკითხი, გვხვდება თუ არა დერივატი *verhältnismäßig* ზმნიზედური გამოყენების პარალელურად ატრიბუტადაც. არ შეიძლება, შდრ. **Die verhältnismäßige Anreicherung mit Uranerz*.

ატრიბუტად შეიძლება გამოვიყენოთ *relativ*, რომელიც სპეციალურ დარგობრივ ტერმინს წარმოადგენს: *die relative Dichte eines Stoffes; relatives Tempus*.

ჩვენი აზრით, ატრიბუტული გამოყენება იმავე რემოტივაციას უნდა ნიშნავდეს, სადაც „მიმართების“, „შესაბამისობის“ ექსპლიციტური

¹ G. Inghult. Die semantische Struktur desubstantivischer Bildungen..., გვ. 119.

მნიშვნელობა ისევ ამოტივტივდება, როგორც მაგალითად, წინადადებაში: Die verhältnismäßige Aufteilung der Beispiele zeigt allerdings, dass die Gruppe „a“ unterrepräsentiert ist (მაგალითების შესაბამისი განაწილება გვიჩვენებს, რომ „ა“ ჯგუფი მცირერიცხოვანია). მოცემულ წინადადებაში სიტყვის verhältnismäßig ინტერპრეტირება იმ გაგებით ხდება, რომ იგი „განაწილების“ უფრო დაწვრილებით დეფინიციას იძლევა, კერძოდ კი, ჯგუფების პროპორციების თვალსაზრისით. ეს რემოტივაცია მოწმობს კონსტრუქციის verhältnismäßig იდიომატიზებას.

ამგვარად, -mäßig სუფიქსი ერთ-ერთ მნიშვნელოვან და პროდუქტიულ სუფიქსად ჩამოყალიბდა თანამედროვე გერმანულ ენაში. იგი სუბსტანტიურ ბაზისს დაერთვის და მის მიერ წარმოქმნილი დერივატების რაოდენობა ძალიან დიდია. -mäßig სუფიქსიან დერივატებში არსებობს სემანტიკური მნიშვნელობების ფართო სპექტრი. წარმონაქმნები გამოხატავენ შედარებას, მსგავსებას, შესატყვისობას, საშუალებას, იდენტურობას, მოქმედების რაგვარობას, ადგილს. მათში ხშირად მნიშვნელობის ცალსახად დადგენა კონტექსტის გარეშე სირთულეებთან არის დაკავშირებული, ამიტომ ცალკეული მნიშვნელობის გამიჯვნა კონტექსტთან დამოკიდებულებაში და სპეციფიკური ინტერპრეტაციით უნდა მოხდეს.

IRINA KRUSHVILI¹

THE DERIVATES WITH THE SUFFIX *-MÄßIG* IN GERMAN LANGUAGE

The suffix -mäßig is one of the most important and efficient suffixes in German language. As a rule, it becomes added to a substantive basis and the number of derivates formed by means of it is very big. Among the derivates with the suffix -mäßig there is a wide spectrum of their semantic meanings. The derivates do express comparison, likeness, correspondence, means, identicalness, course of action, place of action. The unique determination of the meaning in them without any context is often associated with certain difficulties, so, the process of distinguishing every single meaning has to be accomplished in connection with the context and through a specific interpretation.

In the article each word-formational meaning is characterized separately, the cases of the use of derivates with the suffix -mäßig are analyzed, - both the adverbial use and the attributive one; in order to illustrate the concept, the corresponding sentences are given as examples. Besides the above-mentioned content, also the idiomatized derivates with the suffix -mäßig are described and, in case of such a need, the synonymic periphrases of derivates with the suffix -mäßig are given too.

¹ *Irina Kruashvili* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ე ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა

ჯულიეტა კაქუა¹

საყოველთაოდ ხმარებადი ლექსიკის სტილისტიკური
ფუნქციისათვის

მწერლის უმთავრეს ენობრივ მასალას საყოველთაოდ ხმარებადი ენობრივი ლექსიკა წარმოადგენს. მისი ენის თავისებურებაც სწორედ ასეთი ლექსიკის მიზანშეწონილ შერჩევასა და გამოყენებაში ვლინდება. ლექსიკის გამდიდრება ხდება არა მარტო ახალი სიტყვების შექმნით, არამედ უმთავრესად უკვე ენაში არსებული სიტყვების აზრობრივი შევსებითა და გაფართოებით. საერთო-სახალხო ლექსიკის ფუნქციის შესწავლისათვის მწერლის ენაში განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს სიტყვის პოლისემიას. სიტყვის პოლისემიად, როგორც სამართლიანად აღნიშნავს ქართველი მეცნიერი ზ. ჭუმბურიძე, უნდა ვიგულისხმოდ სიტყვის უნარი – მიიღოს ახალი ან დამატებითი მნიშვნელობა სხვადასხვაგვარ გამოყენებასთან დაკავშირებით და შეინახოს ეს შეძენილი მნიშვნელობა ენაში. სიტყვის მრავალმნიშვნელობა მისი სხვადასხვაგვარი გაგების შესაძლებლობას იძლევა. ერთი და იგივე სიტყვა განსხვავებულ კონტექსტში სხვადასხვა დამატებით აზრსა და მნიშვნელობას ღებულობს.²

მაგალითად, სხვადასხვა კონტექსტში ავიღოთ საყოველთაოდ ხმარებადი სიტყვა „თავი“: „შე ოხერო, აგილია თავი და დაეხეტები სათხოვრად, ნამუსი აღარა გაქვს“;³ „ქვეყანას თავისი თავი კი შეუნახავს, რომ ეგ შენი ბრიყვი თავიც ინახოს... ჩხუბს ასტეხდა, თავს გამოიდებდა.“⁴ „... დაანება თავი მუშაობას და მივარდა ლილეების დამჩემებელს“;⁵ „მაშ, არა და თავზედ დავისვამდი. მაგ ქეციან თავზედ ბევრს კი მოსძოვდნენ“.⁶

აქ სიტყვა „თავი“ თითოეულ კონტექსტში სხვადასხვა მნიშვნელობის და აზრის შემცველია. შესაძლებელია სიტყვას კონტექსტმა დაუკარგოს

¹ *ჯულიეტა კაქუა* – პედაგოგიკის დოქტორი, სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² *ზ. ჭუმბურიძე*. სალიტერატურო ენა და მწერლობა. თბ., 1962, გვ. 74.

³ *ილ. ჭავჭავაძე*. ოთარაანთ ქვრივი. – ნგნ.: *ილ. ჭავჭავაძე*. თხზულებათა სრული კრებული. ოც ტომად. რედაქტორი *გ. ციციშვილი*. ტ. II, თბ., 1988, გვ. 244.

⁴ *ილ. ჭავჭავაძე*. ოთარაანთ ქვრივი, გვ. 253.

⁵ *ილ. ჭავჭავაძე*. ოთარაანთ ქვრივი, გვ. 254.

⁶ *ილ. ჭავჭავაძე*. ოთარაანთ ქვრივი, გვ. 245.

თავისი ძირითადი ლოგიკური აზრი და სრულიად სანინალმდეგო მნიშვნელობა მისცეს.

ამრიგად, კონტექსტი დიდ ზეგავლენას ახდენს სიტყვის სემანტიკაზე, მაგრამ აქ უმართებულო იქნებოდა ისეთი დასკვნის გაკეთება, თითქოს კონტექსტის გარეშე სიტყვა მხოლოდ მკვდარ პრეპარატს წარმოადგენს. იზოლირებული სიტყვა პირველადი ძირითადი მნიშვნელობის მატარებელია. კონტექსტში მას დამატებითი მნიშვნელობა და ელფერი ეძლევა.

დამატებითი მნიშვნელობა, ცხადია, იქმნება სიტყვის ძირითადი მნიშვნელობის საფუძველზე. სიტყვის ეს თვისება – პოლისემია ამდიდრებს ენისა და მწერლის ლექსიკონს. არც ერთ მწერალს არ შეუძლია ამონუროს ყველა ის ლექსიკური მარაგი, რომელიც ნაციონალურ ენას აქვს, მაგრამ თუ მივიღებთ მხედველობაში, რომ მწერალი ერთსა და იმავე ენას სხვადასხვაგვარი მნიშვნელობით ხმარობს, შეიძლება ითქვას, რომ მისი ლექსიკა გაცილებით უფრო მდიდარია, ვიდრე – ნაწარმოების ცალკეულ სიტყვათა არითმეტიკული ჯამი.

ამდენად, ნაწარმოების სტილისტიკური ანალიზის დროს საჭიროა მხედველობაში იქნეს მიღებული არა მარტო სიტყვათა რაოდენობა, არამედ მათი თვისებები და მრავალმნიშვნელობა კონტექსტში.

საყოველთაოდ ხმარებულ სიტყვებს იმიტომაც აქვს მხატვრულ ნაწარმოებში დიდი მნიშვნელობა, რომ სწორედ მათ მოეპოვებათ მეტი მრავალფეროვნება და სემანტიკური პროდუქტულობა, ვიდრე – ექსპრესიულ ლექსიკას. საქმე ისაა, რომ ექსპრესიულობა სიტყვას იმთავითვე აძლევს გარკვეულ ხასიათსა და მიმართულებას და ზღუდავს მისი გამოყენების სფეროს.

ილ. ჭავჭავაძის „კაცია ადამიანი“ წარმოადგენს სატირას გადაგვარებულ თავადაზნაურობაზე. ამ ნაწარმოების ერთ-ერთი დამახასიათებელი თვისებაა კომიზმი. აქედან გამომდინარე, კომიზმის არსებით ნიშანს მოვლენის გარეგანი ფორმისა და შინაარსის შეუსაბამობა და წინააღმდეგობა წარმოადგენს. მოთხრობაში მწერალი კომიკურ სურათს უმთავრესად ქმნის სიტყვების გადატანითი მნიშვნელობის გამოყენებით. ავტორი რომელიმე სურათის ან სიტუაციის დეტალურად აღწერამდე იძლევა მის ზოგად დახასიათებას, შემდეგ კი დანვრილებით შლის სურათს, რის შედეგად ვლებულობთ წინააღმდეგობას ზოგად დახასიათებასა და დეტალურ აღწერას შორის, რაც აძლიერებს მოცემული სურათის კომიკურ ხასიათს.

„კარგი რამ იყო თავად თათქარიძის სახლ-კარი“, – ასე იწყებს ილია ლუარსაბ თათქარიძის სახლ-კარის აღწერას. შემდეგ მწერალი თვალწინ გვიშლის თავადის სახლ-კარის საშინელსა და საძაგელ სურათს. აქ სიტყვა „კარგი“ გადატანითი მნიშვნელობითაა ნახმარი. მას დაკარგული აქვს ძირითადი, რეალური მნიშვნელობა და ცუდისა და უვარგისობის

გამომხატველია. ე. ი. სიტყვა „კარგი“ ცუდის სინონიმად გვევლინება. ლუარსაბის სახლ-კარის საერთო სურათის აღწერა თავისთავადაც ინვეს კომიკურ შთაბეჭდილებას, მაგრამ სიტყვა „კარგის“ გადატანითი მნიშვნელობით ხმარება ასეთ შთაბეჭდილებას უფრო აძლიერებს.

ასეთივე ხერხს მიმართავს მწერალი სალამო ხანს ჩრდილში მოსასვენებლად გამოსული ლუარსაბის ოჯახის აღწერისას. „მშვენიერ სურათს წარმოადგენდა ეს კრება“, – ამბობს ავტორი და ეს მშვენიერი სურათი იწყება „ერთი უშნოდ ჩასუქებული, ჯმუხი, ჭუჭყიანი“ მოსამსახურე გოგოს – ლამაზისეულის აღწერით და თავდება ისეთივე ჭუჭყიანი და ტანსაცმელდაგლეჯილი პატარა ბიჭის სურათის დახატვით. აქაც მშვენიერი სურათი მის სანინალმდეგო მნიშვნელობას შეიცავს. უფრო სასაცილო რომ გახადოს ეს სურათი, ილია უპირისპირებს მას ბუნების სიმშვენიერეს. „ეს საძაგელი სურათი საძაგელის მინისა, სასაცილოდ ახამებდა ამ დიდებულ სამხრეთის ცასა. მის ერთნაირად ღრმასა და ციაგსა კამარასა, რომელზედაც სარტყელივით მიიგრისებოდა ერთ განუწყვეტელ ზოლად მთების ლჟვარდი გრეხილი“.¹ ლუარსაბის გარეგნობის აღწერას მწერალი ასე იწყებს: „დარბაისელის კაცის შეხედულება ჰქონდა მის ბრწყინვალეებასა“,² შემდეგ კი იკვევს, რომ ეს დარბაისლობა მორგევივით სქელ კისერსა, გაბერილ ღიძსა და სხვა ამგვარ სამკაულში გამოიხატება. ბუზების თვლასა და საუბარს გლეხების დანოკების შესახებ წამძღვარებული აქვს ავტორის შემდეგი შენიშვნა: „ერთხელ ფრიად ღირსაცნობი სჯა და ბაასი გამართეს“.³

ასეთი დაპირისპირების ხერხით და სიტყვების გადატანითი მნიშვნელობის ხმარებით მწერალი ამძაფრებს და ამახვილებს სატირას.

„კაცია ადამიანი?!“ ავტორი კომიკურსა და სატირულ ეფექტს უმთავრესად იმით აღწევს, რომ სიტყვებს ძირითადი მნიშვნელობის სანინალმდეგო აზრით ხმარობს. ისეთი სიტყვებიც კი, რომლებიც ჩვეულებრივად ანტონიმებს წარმოადგენენ, კონტექსტში ისე იცვლის შინაარსს, რომ სინონიმებად გვევლინება.

ლუარსაბის სახლში „ფანჯრის ჩარჩოებზე მინის მაგივრად მეტად გამჭრიახ გონებას გაქონილი ქალაღი გაუკრავს“.⁴ ამ ტექსტში გამჭრიახის მაგივრად ჩლუნგი რომ ვიხმაროთ, აზრის ლოგიკური შინაარსი არ დაირღვევა, მაგრამ მაშინ ნათქვამში მხოლოდ ფაქტის აღნიშვნა იქნებოდა მოცემული და ტექსტს მოაკლდებოდა ის ირონია, დაცინვა, ემოციურობა, რომელიც კომიკურ შთაბეჭდილებას ტოვებს. აქ „გამჭრიახი“ სიჩლუნგის სინონიმად გამხდარა. ასეთივე გადატანითი მნიშვნელობითაა ნახმარი შემდეგი გამოთქმები: ფაქიზი (უსუფთაო) „ქეჩა და

¹ ილ. ჭავჭავაძე. კაცია ადამიანი?! – წგნ.: ილ. ჭავჭავაძე. თხზულებათა სრული კრებული. ოც ტომად. ტ. II გვ. 53.

² ილ. ჭავჭავაძე. კაცია ადამიანი?!, გვ. 37.

³ ილ. ჭავჭავაძე. კაცია ადამიანი?!, გვ. 53.

⁴ ილ. ჭავჭავაძე. კაცია ადამიანი?!, გვ. 36.

ხალიჩა“. ავტორი ლუარსაბსა და დარეჯანს ორ ტურფა გვრიტს უწოდებს. გვრიტი სინაზის, სისპეტაკისა და სილამაზის მაჩვენებელია და მისი შედარება ლუარსაბსა და დარეჯანთან უფრო მკვეთრად ამჟღავნებს მათ სიმახინჯეს.

აი, როგორ ახასიათებს ავტორი ლუარსაბს: „მისი ბრწყინვალეობა თავის თავზედ ჰხედავდა თავის ბრწყინვალე გონიერებით“ და სხვ. „უნდა გენახათ, რა ლამაზი იყო ჩვენი ლუარსაბი“, „ჭკუის გონიერი ვარჯიშობა“, ხაზგასმულ სიტყვებს დაკარგული აქვთ მათი ძირითადი აზრი და სრულიად სანინალმდეგო მნიშვნელობითაა ნახმარი. სიტყვებისა და გამოთქმების ასეთი კონტრასტული მნიშვნელობით ხმარების საფუძველზე ქმნის ავტორი კომიკურ სახეებს. კომიკურ სახეებს აძლიერებს აგრეთვე გამოთქმის ფორმისა და შინაარსის შეუსაბამობა. ლუარსაბი განკარგულებას იძლევა: „ჩემი ნათლიედის კამეჩი ახლავ გამოუშვას, თორემ აქაურობას მტვერს ავადენ“. ¹ აქ ასეთი მუქარა (განსაკუთრებით მაშინ, როცა მკითხველმა უკვე იცის, რა მტვრის ამდენია ლუარსაბი) კომიკურ შთაბეჭდილებას ტოვებს, რადგან შინაარსი ამ ბრძანებისა ისეთი უბრალოა, რომ ასეთ სასტიკ ფორმას არ მოითხოვდა.

საყოველთაოდ ხმარებული სიტყვების კონტექსტით გამონვეული სემანტიკური ცვლილებები ამდიდრებს ლექსიკას და საშუალებას აძლევს მწერალს ერთი და იგივე სიტყვა სხვადასხვა მნიშვნელობით და ექსპრესიულობით იხმაროს.

მაგალითისათვის, რომ ავიღოთ სიტყვა „საქმე“, ნაწარმოებში ის სხვადასხვაგვარი მნიშვნელობითაა ნახმარი:

„ლუარსაბმა არ იცოდა, როგორ მოეხდინა საქმე“. აქ „საქმე“ ცოლის შერთვას ნიშნავს;

„...რაკი იკისრებდა საქმეს ბოლოსაც მოუღებდა“. აქ საქმე „მაჭანკლობას“ გულისხმობს;

„ხერხი კიდევ თქვენი საქმეა“, – ეუბნება ლუარსაბი სუტ-კნეინას. „საქმე“ აქ ხელობას ნიშნავს;

„ჩემი საქმე მაშინ გათავებული იქნება“. აქ „საქმე“ მოვალეობის მნიშვნელობითაა ნახმარი;

„ოღონდ საქმე არ გამოაშკარავდეს“, – ფიქრობს სუტ-კნეინა, ე.ი. ოინები არ გამომჟღავნდეს.

სიტყვა „საქმე“ ნაწარმოებში ისეთი სიტყვების სინონიმად გვევლინება, რომლებიც ჩვეულებრივ სინონიმებს არ წარმოადგენენ: ერთგან სუტ-კნეინა ეუბნება ლუარსაბს: „ჩემის სულის საცხონებლად მინდა მოვახდინო ეგ საქმე, თორემ მოსე გძელაძე მე არას მომცემს. ნეტავი დავიყოლიო და დედიშენის შვილის ბედნიერება მოვახდინო“. ² აქ „საქმე“ და ბედნიერება ქორწინების მნიშვნელობითაა ნახმარი, ე.ი. ამ კონტექს-

¹ ილ. ჭავჭავაძე. კაცია ადამიანი?!, გვ. 53.

² ილ. ჭავჭავაძე. კაცია ადამიანი?!, გვ. 49.

ტში სინონიმებია.

ნაწარმოებში ხშირად ერთი და იგივე სიტყვა, როგორც პირდაპირი, ისე გადატანითი მნიშვნელობითაა ნახმარი:

„ერთ მსუქან ბოზბაშში ამოვლებული ლუკმა“, – ამბობს ლუარსაბი. აქ „ლუკმა“ პირდაპირი მნიშვნელობის მქონეა;

„ეს ქონება ყმებიდან დაწყებული ცხენამდინა და მიწამდინა იმის ხელში, – ვინც გამოყენება იცის, – კაი ლუკმა არის“, – შენიშნავს ავტორი ლუარსაბის ქონების შესახებ. აქ „ლუკმა“ – სარჩოს, ქონებას ნიშნავს;

„კარგი მსუქანის ლუკმის ამოვლება უყვარდა, რაკი ქვაბში ხელს ჩაჰყოფდა ხოლმე“. „ლუკმა“ აქ გამორჩენის მიზნით იხმარება.

ერთი და იმავე სიტყვის ასეთი სხვადასხვაგვარი აზრით გამოყენებას საერთოდ დიდი მნიშვნელობა აქვს სტილის ერთგვარობის თავიდან ასაცილებლად. ავტორი ერთი და იმავე ცნებას სხვადასხვა სიტყვებით გამოხატავს გარკვეულ სიტუაციასთან შეფარდებით.

კომიკურ სურათს ილია ხშირად აღწევს ხალხური გამოთქმებისა და ანდაზების საწინააღმდეგო მნიშვნელობით გამოყენებითაც: „ხერხი სჯობია ღონესა, თუ კაცი მოიგონებსა“. ეს ანდაზა გონებამახვილობასა და გამჭრიახობას გულისხმობს. ხალხური თქმა ილიას მოყვანილი აქვს ლუარსაბის ოთახის ფანჯრის „სასაცილო სამკაულის გამო“.

სახელი „ლამაზისეულიც“ მისი გარეგანი შეხედულების სრულ წინააღმდეგობას წარმოადგენს. აქაც კონტრასტულ ხერხს იყენებს ილია, რომ წარმოაჩინოს მოსამსახურე გოგოს დაბეჩავებული მდგომარეობა. ოთარაანთ ქვრივზე ილია ამბობს: „თავისებური პილპილიც მოაყარა ზედ“. ავტორი სხვა მნიშვნელობით ხმარობს პილპილს კესოს გაბრაზებაზე: „კესომაც შეიტყო და აპილპილდა“. სიტყვა ხელი „ოთარაანთ ქვრივში?!“ სხვადასხვა მნიშვნელობითაა ნახმარი: „დედამ შვილს ჩაულაგა ერთი ხელი უკეთესი ქვეშაგები“; „ქალი რომ იყო, ეგრე ვერ გამიფრინდებოდი ხელიდან“.¹ „ხელმა თავისთავად დაასწრო... თითქო ხელი არ დაეკითხა გულს“.²

ამდენად, სტილისტიკური თვალსაზრისით სიტყვა განხილული უნდა იქნეს არა იზოლირებულად, არამედ იმ დანიშნულებისა და მიმართულების მიხედვით, რომელიც მას კონტექსტში აქვს. ამ აზრით, ყველა სიტყვას მოეპოვება წარმოსახვითი უნარი, რაც ნათლად არის წარმოჩენილი ნაშრომში.

¹ ილ. ჭავჭავაძე. ოთარაანთ ქვრივი, გვ. 242.

² ილ. ჭავჭავაძე. ოთარაანთ ქვრივი, გვ. 243.

JULIETA DZADZUA¹

FOR STYLISTIC FUNCTION OF COMMON VOCABULARY

Semantic changes, which caused by common words context, enrich vocabulary and allow the writers to use the same words in different means. Word polysemy expresses writer's positions better. Stylistic point of view, the word should not be considered in isolation, but with purposes connected with the context. Every word in this opinion has some imaginative capacity, which is clearly presented in this paper. Common vocabulary represents the main vocabulary of any writer. The language peculiarity reveals just in the process of selection and expediency of its usage. To enrich vocabulary occurs not only creating some new words but commonly by supplementing and enlarging the existing words in the language. The polysemy of a word must be paid much attention to study the function of the common – national vocabulary in any writer's creative work. Polysemy must be understood as the ability of a word to get some new or additional meanings that causes its different significance; so one and the same word has different sense in different contexts.

¹ *Julieta Dzadzua* – PhD in Pedagogics, Sokhumi State University.

ე ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა

MANANA SHELIA¹

LINGUISTIC ASPECT OF THE WORD “WINE”

*“In wine there is truth”.
Pliny the Elder (A.D.23-79).
Natural History Book XIV, Sect. 141*

The concept of lexical units represents compact and easily defined lexical group which can be used for various methodical procedures of the lexical analysis. Studying linguistic features of different terms helps to demonstrate correlations of languages of various types.

Language is a constantly variable phenomenon depending on intra and extra-linguistic factors. As is known language has originated when early hominines started gradually changing their primate communication systems, acquiring the ability to form a theory of other minds and a shared intentionality. Language reflects our reality and interprets it, creating the reality in which we live. It expresses mentality of the nation, views of ancient people in the world. Echoes of previous years remain today in proverbs, sayings, phraseological units, metaphors, culture symbols, etc.

E. Benveniste points out: “Language reproduces reality. This is to be understood in the most literal way. Language is possible only because each speaker sets himself up as a subject by referring to himself as in his discourse”.² As an object of linguistic study, “language” has two primary meanings: an abstract concept, and a specific linguistic system. The study of language is provided with in many different disciplinary areas and from different theoretical angles, all of which inform modern approaches to linguistics.

The word is one of the basic units of language. Each word exhibits different form, nature, element and meaning. As is known the word is a unit of speech which serves the purposes of human communication. According to L. Lyons the word is ambiguous, both everyday usage and also as it is employed technically by

¹ *Manana Shelia* – PhD in Pedagogics, Associate Professor, Sokhumi State University.

² *É. Benveniste*. Problems in General Linguistics. Translated by *Mary Elizabeth Meek*. Coral Gables: University of Miami Press. 1971. p. 224.

linguists. Words may be considered purely as forms, whether spoken or written, or, alternatively, as composite expressions, which combine form and meanings.¹

A study and analysis of words cannot be done without the consideration of various features and linguistic theories. Modern studies of semantics are interested in meaning primarily in terms of words and nature of lexical relations between them.

English vocabulary is one of the most widespread amongst the world's languages as it contains a great amount of words of foreign origin. Our paper focuses on the analysis of the word "wine", its linguistic aspect, its etymology, lexical, semantic characteristics – wine terms, colour terms.

Wine is a valuable part of the agricultural cycle and an influence on culture and religion of the peoples all over the world.

It is known that the English vocabulary is one of the most widespread among languages in the world and contains a large number of words of a foreign origin. Borrowing of lexicon is a consequence of rapprochement of the people as a result of economic, political, scientific and cultural ties. In the course of its development English came across many languages from which various words were borrowed. The significant role in development of dictionary structure of English was played by loans from Latin and French languages.

Loan of Latin vocabulary is connected, mainly, with those events in the history of the English people which occurred, since I till 16th centuries. Latin elements take an important place in the English dictionary. The first layer of Latin loans reflects the trade relations existing between ancestors of Anglo-Saxons (from the central Europe) and Romans. There were, generally so-called German loans from Latin, the terms designating goods, products, currency and the related units of measure. This time we will choose the word wine – "wine" ← lat. Vinum.

Wine is one of essential elements of the western civilization which influences culture and religion of the people. Transcaucasia is considered as the vineyard and wine homeland. Accordingly, Georgia is the wine and winemaking homeland and is recognized as the most ancient center of wine culture.

Throughout many centuries the winemaking was not only a basis economic and richness of Georgia, but also part of its spiritual culture. Wine has rich history who is made being dated by thousands years with the earliest known production happening about 6000 to present day in Georgia.²

¹ **J. Lyons.** *Linguistic Semantics: An Introduction.* Cambridge: Cambridge University Press, 1995, p. 46.

² **D. Keys.** Now That's What You Call A Real Vintage: Professor Unearths 8,000-Year-Old Wine". – *The Independent.* UK, December 28, 2003, p.7; **M. Berkowitz.** World's Earliest Wine. – *Archaeology* (Archaeological Institute of America). # 49 (5). 1996, p.25; **M. Spilling, W. Wong.** Georgia. Cultures of the World *Series.* Published by Benchmark Books, Indiana, US, 2008, p. 128.

The earliest confirmations of cultivation of a grapevine and production of wine, allows us to speak about the earliest name of this product in the Georgian language. The word “Wine” comes from the Indo-European root and there are reasons that origin of the word quite old. Really, the Georgian word **g’vino** – ღვინო, was used much earlier, before the origin of modern languages. As is known the word “wine” is encountered in many various languages: English **wine**, French **vin**, Latin. **vinum**, and Spanish. **vino**, German. **Wein**, Old Greek **oivos**, Italian. **vino**, Armenian **gini**, Welsh **gwîn**, Arabic. **wainun**, Hebrew, **vayin**, Assirian. **înu**. Hittite **wiyan(a)**, Luvian. **wa/i-ya-na**, and other.

Almost all languages have an identical root of the word designating wine. In Kartvelian languages it is pronounced so: **ghvino** (Georg.) – ღვინო (ქართ.), **ghvini** (Zan.) – ღვინი (ზან.), **ghvinal** (Svan.) – ღვინალ (სვან.).

It is obvious that these words come from one common root; they have one origin and possibly entered in all other languages from the country which is considered as the wine homeland. As it has been noted above a culture of grapes was known from the most ancient, early Bronze Age in the territory of Georgia. Some scientists note similarity between wine names in Kartvelian languages (for example, Georgian **ghvino** – ღვინო), Indo-European languages (for example, Russian «вино») and Semitic (***Wayn**), pointing to possibility of the common origin from the word designating “wine” in these language families. [6.] Some scientists approve about the Georgian origin of this word and that it was borrowed by Indo-European languages through Semitic group. Supporters of this viewpoint state that in Kartvelian languages the semantic relation of the word “**wine**” (ღვინო – **ghvino**, ღვინი – **ghvini**, ღვინალ – **ghvinal**) goes back to “**ghvivili**” verb (ღვივილი to blossom, bring to boiling) and and the root “**ghv**” (ღვ) which is considered as common root of a lot of Kartvelian words (for example, გაღვიძება (**gaghvidzeba**) – to awaken; მღვდელი (**mghvdeli**) – a priest; ღვივილი (**gvivli**) – to ferment; მღვიმე (**mghvime**) – a cave; ღვთაება (**ghvtaeba**) – god; ღვაწლი (**ghvatsli**) – a contribution; ღვიძლი (**ghvidzli**) – liver and so on). The earliest confirmations of cultivation of a grapevine and production of wine, allows us to speak about the earliest name of this product in the Georgian language.

Origin of some words designating colors appeared, as we know, from edible plants: raspberry – raspberry, peach – peach, cherry – cherry; from drinks: cognac – cognac, coffee – coffee, wine – wine and etc.

The wine color which is also known as red wine became the strong and popular in the nineties thanks to cosmetic and textile industry. Wine is a royal color meaning the power and also has explosive energy which brings force and elegance. It should be noted that wine color was called as 2015 fashion color.

The meaning of a word is fully reflected by its context. Here, the meaning of a word is constituted by its contextual relations. Therefore, a distinction be-

tween degrees of participation as well as modes of participation is made.¹

Today wine-making is a global industry, with most of the countries of the world producing wine. Because of this, there are a number of wine terms having specializing meanings. Wine tasting is the sensory examination and evaluation of wine. Wines are made up of chemical compounds which are similar or identical to those in fruits, vegetables, and spices. There are a lot of terms associated with winemaking and wine tasting. Wines may be describes variously as **green, tart, crisp, fresh and flabby**, as for acid level – **tannic, hard, astringent, chewy, firm, smooth, supple, velvety, soft**. The full definitions of mentioned description of wines are as follows: **Astringent** – the quality of high tannin content, which has the effect of drying out the mouth. Many young red wines are astringent because of tannins. **Chewy** – wines with unusual thickness of texture or tannins that one almost chews before swallowing. **Crisp** – fresh, brisk character that is usually associated with high acidity. **Firm** – taut balance of elements; tightly knit structure; also distinct flavor. **Flabby** – an out of balance wine that does not have enough acidity to give it structure. **Fresh** – a wine that is youthful and lively, often with bracing acidity. **Green** – a wine made from unripe grapes that are tart and lacking fruit flavor. **Hard** – stiff, with pronounced tannins; undeveloped. **Smooth** – of silky texture that leaves no gritty. Rough sensation on the palate. **Tannic** – this is a wine with high levels of tannin. **Tart** – sharp; acceptable if not too acidic. **Velvety** – smooth and rich in texture.

The research was based on linguo-descriptive, etymological, cognitive analysis methods. Language is used in the most various spheres of life, the concept of the word and its research gives opportunities to investigate and solve linguistic problems. Word study increases our specific knowledge of lexical units.

¹ **D. Cruse**. Lexical Semantics. Cambridge University Press, Cambridge, MA, 1986, p. 15

სიტყვა „ღვინოს“ ლინგვისტური ასპექტი

ენა და მასში შემავალი ლექსიკური ერთეულები მუდმივ ცვლილებას განიცდიან ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური ფაქტორებიდან გამომდინარე. სიტყვა, როგორც ლინგვისტური ერთეული, ლექსიკურ-სემანტიკური ნომინაციური ფორმით წარმოადგენს მატერიალურ და სოციალურ კულტურას. სიტყვებისა და მათი ბუნების, სტრუქტურის ანალიზი შეუძლებელია ლინგვისტური თეორების კვლევის გარეშე. ისტორიულად, ძველი დროიდან მოყოლებული, ღვინოს განსაკუთრებული ადგილი ეკავა და უკავია ადამიანის ცნობიერებაში.

მოცემული ნაშრომი ეძღვნება სიტყვა „ღვინოს“ კვლევას, როგორც ლინგვისტური, ასევე – ექსტრალინგვისტური კუთხით. ჩვენი კვლევა ეფუძნება ლინგვო-დესკრიპტიულ და ეტიმოლოგიური ანალიზის მეთოდს. ჩვეულებრივი სიტყვის მნიშვნელობა ფორმულირდება და იცვლება ისტორიული განვითარების პროცესში, ამიტომ დიდი როლი ენიჭება სიტყვის მნიშვნელობათა გამოყენებას და მის კვლევას.

¹ მანანა შელია – პედაგოგიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ქ ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ზ ა

ДИАНА АЛАНИЯ¹

ИНОЯЗЫЧНЫЕ СЛОВА В ЛЕКСИКЕ РУССКОГО ЯЗЫКА

На протяжении всего процесса своего исторического развития русский язык обогащался и пополнялся иноязычными словами. Как известно, лексическая система наиболее открытая система языка с точки зрения проникновения иноязычных элементов.

Иноязычные слова в лексике русского языка представляют довольно многочисленный пласт, хотя они не превышают 10% всего его словарного состава.²

В немецком языке заимствования исчисляются десятками тысяч, а в словарном составе английского языка они составляют более половины.

Освоение иноязычной лексики обогащает словарный запас принимающего языка. В этом процессе огромную роль сыграли греческий и латинский языки – в Европе, старославянский язык - в славянском мире, арабский – на мусульманском Востоке.

Русский язык всегда был открыт для заимствований, в его лексике много иноязычных слов разного происхождения. Многие из них настолько прижились в русском языке, ассимилировались, подчинившись русской грамматике (приняли формы словоизменения), что воспринимаются как вполне русские (*свекла, кровать, деньги*).

В разные эпохи приходили в русский язык разные «чужие», т.е. иноязычные слова.

Заимствования стали требованием жизни, и они представлены во всех её сферах: политической, экономической, финансовой, технической, бытовой, предпринимательской деятельности, в сфере поп-искусства и спорта.

Процесс заимствования и освоения иноязычных слов – явление нормальное, а в определенные исторические периоды он даже неизбежен. Этот процесс происходил, происходит и будет происходить во все времена в языках всех народов.

¹ დიანა ალანია – ფილოლოგიურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² Н. А. Кондрашов. Основные вопросы русского языка. М., 1985, стр. 66.

Например, *заимствования* в период *феодалной раздробленности* (XIII-XIV вв.) на Руси:

Из *немецкого* языка:

пискупъ (католический епископ) – Смоленская грамота 1229 г.;

рыторъ (рыцарь) – Новгородская летопись 1242 г.;

бархатъ – Путевые записки Игнатия 1392 г.;

грошъ – Галичская грамота 1351 г.

Заимствования в *Московский период из итальянского: тередотщик* (печатник), *батырщик* (накладчик краски на литеры), *марзан* (страница).

Заимствования из Европы в период *формирования русской нации* характеризуются преимущественно *польским* посредничеством: *рынок, кухня* (из немецкого); из польского языка слова: *бричка, коляска, дышло, шлях, штык и др.* А также интернациональные слова греческого происхождения: *аптека, хирург.*

Петровская эпоха в истории русского народа характеризуется существенными реформами и преобразованиями, затронувшими государственность, производство, военное и морское дело и быт господствующих классов тогдашнего русского общества.

Заимствования в Петровскую эпоху происходили с иностранных книг научного и этического содержания; из речи специалистов-иностранцев-офицеров, инженеров или мастеров, служивших на русской службе и плохо знавших русский язык; и из речи русских людей, учившихся и работавших за границей.

Из *немецкого* языка: *стамеска, дрель, винт, кран, вакса, юнкер, ефрейтор, генералитет, лозунг, лагерь* и др.

Из *французского* языка: *барьер, бастион, гарнизон, марш, ассамблея, интрига, вояж* и мн. др.

Из *английского* проникло слово *оврал* («всех наверх») в профессиональную речь моряков.

Обновление словарного состава русского литературного языка в Петровскую эпоху особенно проявилось в сфере *административной лексики.*

М. В. Ломоносов выработал терминологическую систему из числа ранее заимствованных русским языком иностранных слов и подчинил их русскому языку в отношении произношения и грамматической формы. Например: *горизонтальный, вертикальный, пропорция, плюс, минус, радиус, квадрат, формула, атмосфера, горизонт, микроскоп* и др.

А. С. Пушкин в сфере отвлеченных понятий признавал образцом французский язык.

У Пушкина часто встречаются пояснения русских слов французскими. Исходя из семантических закономерностей русского языка, он вовлекает в структуру литературной речи слова устного происхождения, диалекты и

архаические формы церковнославянского языка. Но Пушкин признаёт законным употребление «иноплеменных слов, если они обозначают понятия и предметы, для которых нет подходящего выражения среди «сокровищ русского родного слова»: *«Но панталоны, фрак, жилет. Всех этих слов на русском нет»*.¹

Среди заимствований сегодняшнего дня наиболее активными оказываются англицизмы.² Английский язык – главный донор эпохи, его вливания на разные языки мира очень существенны. Недаром английский называют «современной латынью». Америка рубежа XIX-XX вв. подарила европейцам новую музыкальную эстетику, а вместе с ней – и новый музыкальный язык, который в Россию пришёл только к концу XX вв. столетия. Музыкальные термины из области поп-искусства хлынули в русский язык бурным потоком, в некоторых случаях даже вытесняя другие, известные языку заимствования, например, *сингл* вытеснил *диск* (ранее была пластинка). Сингл (single), дословно «песня», теперь означает отдельно изданную композицию исполнителя.

Хип-хоп возник как уличное подростковое движение в среде американских кварталов. Тинейджеры коряво рифмовали правду о своей непростой жизни.

Рок – это краткое послание о своей жизни.

Путь семантических преобразований иноязычных слов – путь сложный, часто начинающийся ошибочным употреблением слова из-за недостаточного его понимания, искаженного восприятия. Так случилось, например, в свое время с немецким словом «бутерброд», «потерявшим в русском употреблении компонент» «с маслом» (хлеб с маслом), о чем свидетельствует сочетание «бутерброд с маслом», возникшее явно под влиянием дифференцированных наименований «бутерброд с колбасой», «бутерброд с сыром» и т.д.

Издержками в освоении иноязычных слов можно считать и другие семантические тавтологии, к сожалению, уже укрепившиеся в языке массовой печати: *монументальный памятник, свободная вакансия, выдающийся виртуоз, главный лидер, коллега по работе, специфические особенности, самый оптимальный вариант*.

В тематическом отношении слова – заимствования охватывают разнообразнейшие сферы жизни современного общества:³

лексика государственного управления;

международно-правовая: парламент, саммит, спикер, инаугурация, спичрайтер;

Лексика общественно-политическая: брифинг, рейтинг, электро-

¹ А. С. Пушкин. Евгений Онегин. – <http://www.ilibrary.ru/text/436/p.2/index.html>.

² Д. Алания. Англицизмы в русском языке современности. – *Сборник трудов Абхазской национальной академии наук*. Серия гуманитарный наук. Т. 3. Тб., 2014, стр. 136.

³ Д. Алания. Англицизмы в русском языке современности, 33. 136.

рат, консенсус;

Лексика научно-техническая: блюминг, шопинг, ноу-хау;

лексика экономическая и связанная с предпринимательской деятельностью: концерт, акция, вексель, ваучер, маркетинг; брокер, аудитор, дилер, менеджер, бартер, брокер;

лексика спортивная: допинг, тренинг, кикбоксинг, шейпинг;

лексика обиходная: шопинг, кабаре;

лексика современного поп-искусства: кантри, сингл, саунд, диск-жокей, шоу, ретро-шлягер.

Иноязычное слово не только грамматически вживается в русское словесное окружение, но и порой приспосабливается к русскому словоупотреблению, в разной степени изменяя своё значение. В таком случае происходит своеобразное усвоение семантики «пришельца».

Например, слово «приоритет» (лат. *prior* – первый, старший) определяется как «первенство по времени в открытии, изобретении чего-нибудь; вообще первенствующее положение».¹ Сегодня у слова «приоритет» появились новые значения:

1. основная задача, главное направление;
2. главные интересы;
3. коммерческие интересы;
4. преимущество.

Случаи употребления слова «приоритет» с определениями – *главный приоритет, особый приоритет, приоритет номер один* – говорят о забвении исконного значения слова (преобладает значение «задача», «направление», «предпочтение»).

Основными причинами заимствований являются:

1. Потребность в наименовании новых вещей, явлений, понятий: *компьютер, грант* (денежное пособие), *эвтаназия* (облегчение процесса умирания обреченных больных).

2. Необходимость в разграничении понятий: *дизайнер* (художник – конструктор от англ. *design* – замысел, чертеж, проект), ранее заимствованное, и *визажист* (от фр. *visage* – лицо).

3. Необходимость в специализации понятий: *маркетинг* (рынок), *менеджмент* (управление), *аудит* (ревизия, контроль), *спонсор* (лицо, оказывающее финансовую поддержку) и *меценат* (богатый покровитель) – здесь специализация понятий дифференцирована.

4. Наличие в международном употреблении сложившихся систем терминов, однородных по происхождению, например, компьютерная терминология, спортивная, современная эстрадная – на базе английского языка; Музыкальная – на базе итальянского языка и др.

¹ С. И. Ожегов. Словарь русского языка, М., 1953, стр. 544.

5. Потребность в вуализации понятий (стремление к эвфемистическим заменам). В некоторых ситуациях иноязычное слово (чисто психологически) помогает скрыть негативный или прямой смысл понятия: канцер – (рак), *педикулез* (вшивость) и др.

6. Стремление к модному, более современному слову. Например, *презентация* это не просто представление чего-либо, а торжественная акция; *бутик* – не маленькая лавочка, а элитный салон – магазинчик.

Разграничению понятий служат и некоторые ранее заимствованные термины: *сервис* и *обслуживание*, *комфорт* и *уют*, *информация* и *сообщение*.

В русском языке встречаются иноязычные слова, которые нельзя назвать заимствованиями в собственном смысле этого слова. Это т.н. *экзотизмы*,¹ т.е. слова, характеризующие нерусскую действительность, жизнь и быт тех народов, откуда берутся данные слова: экзотизмы – *лорд*, *леди*, *ленч*, *стерлинг* – рисуют английскую жизнь; *рейхстаг* (немецк.); *франк*, *консьерж* (франц.); *идальго* (испанск.).

Экзотизмы, характеризующие грузинскую действительность: *абази*, *тахта*, *сакля*, *марани*, *зурна*, *чонгури*, *батони*, *сакля*, *азнаури*, *лаваши* и др.

Экзотизмы используются в языке художественной литературы для создания местного калорита.

В языке русских писателей первой половины XIX в (Грибоедова, Кюхельбекера, Бестужева-Марлинского, Пушкина, Лермонтова, Полонского и др.) встречаются экзотизмы, характеризующие грузинскую действительность. Наиболее распространенными в литературе того времени были *сакля* (груз. სახლი), *батони*, *бичи* (груз. ბიჭი), *чонгури*.

От экзотической лексики следует отличать *варваризмы*² – иноязычные слова совершенно чуждые русскому языку, употребляемые писателями, поэтами, публицистами. Их употребление носит случайный, эпизодический характер. Например, Е. Евтушенко в стихотворении обыгрывает французский фразеологизм, обозначающий – «такова жизнь»:

*Если плохи у него дела
И на брюках новая дыра,
Если неудачлив он в любви,
Разведет руками: «Се ла ви!».*³

Среди иноязычной лексики выделяется также большое количество *интернационализмов*⁴ – слов, распространенных в различных языках.

Многие из таких слов восходят к латинскому и греческому языкам.

Интернационализмами являются: *адвокат*, *аристократ*, *аттес-*

¹ Учебник современного русского литературного языка. Для студентов спецгрупп. Под редакцией А. Хидашели. Ч. 1. Тб., 1989, стр. 198.

² Учебник современного русского литературного языка, стр. 198-199.

³ Е. Евтушенко. Се ла ви! – <http://ev-evt.net/stihi/s/celavie.php>.

⁴ Учебник современного русского литературного языка, стр. 200.

тат, вариант, брошюра, инициатива, кибернетика, коммунизм, классификация, эмигрант, нота, музыка и мн. др.

Интернационализмами могут быть и составные части сложных слов: *авиа* – (авиазавод), *авто* – (автопарк), *био* – (биофизика), *гео* – (геофизика) и др.

Особенно много интернационализмов в специальной терминологии, которая в наше время интенсивно пополняется.

Надо признать, что основная масса заимствований вызвана не насущной необходимостью, а обусловлена причинами психологического плана. С одной стороны, это стремление показать свою приобщённость к «продвинутой» среде, с другой – освещение новой жизни современников. Употребление иноязычных заимствований в русской лексике связано со специальной сферой деятельности – в научной и технической литературе, а также в профессиональном общении. Через средство массовой информации, вследствие активного внедрения техники в быт современного человека специальные понятия и термины становятся активными составляющими бытового лексикона. Это говорит о широком усвоении иноязычных слов русским языком.

დიანა ალანია

უცხო ენის სიტყვები რუსული ენის ლექსიკაში

სტატიაში განხილულია ნასესხები სიტყვების განვლილი გზები, მათი ათვისების პროცესი რუსულ ენაში, რომელიც ხდებოდა, ხდება და შეიძლება მოხდეს ყველა ენაში მათი ისტორიული განვითარების ეტაპებზე ცხოვრების ყველა სფეროში. აღწერილია უცხოური სიტყვების დამკვიდრების გზები და სამუალებანი რუსულ ენაში. დაწყებული ფეოდალური დაქსაქსულობიდან (XIII-XIVსს.) რუსეთში თანამედროვეობამდე (XXIIს.) და ამავდროულად ნაჩვენებია მდგომარეობა თანამედროვე რუსულ ენაში.

DIANA ALANIA¹

FOREIGN WORDS IN THE VOCABULARY OF THE RUSSIAN LANGUAGE

The article describes the process of borrowing and adoption of foreign words by the Russian language, which happened before, happens now and will happen in the future in certain historical periods at all times in the languages of all peoples and in all spheres of life. The article traces this process from the period of feudal fragmentation in Russia (13-14th cc.) to the present day (21st c.), describes the main reasons for borrowing and the present state of the Russian language.

¹ *Diana Alania* – Doctor of Philological Sciences, Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ნანა არახამია¹

**ნაციონალური ნარატივის პრობლემა
ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში**

ნაციონალური იდენტობა ესაა ნაციის მიერ საკუთარი თავის თვითაღქმა და შეფასება. ნაციონალური იდენტობის განმსაზღვრელი ფაქტორი ნაციონალური ნარატივია. ნაციონალური ნარატივის მეშვეობით ნაცია ახდენს საკუთარი თავის ფორმირებასა და კონსტიტუირებას.

ქართული ნაციონალიზმი იბადება XIX საუკუნის 60-70-იან წლებში რუსული იმპერიის წიაღში. ჩვენს ეროვნულ ცნობიერებას ძლიერი დარტყმა მიაყენა XIX საუკუნის დამდეგს დიდმა ტრაგედიამ – რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობამ. რუსეთის კოლონიის პოლიტიკური მიზანი იყო ქართული ენის განდევნა და საქართველოს გადაქცევა რუსეთის სახელმწიფოს განუყოფელ ნაწილად. ქართულ საზოგადოებაში იმპერიის რუსიფიკატორული პოლიტიკის გატარების შედეგად, ეროვნული თვითშეგნების დაკარგვის საფრთხე დადგა, ამიტომაცაა, რომ სამოციანელთა ლიტერატურულ მოღვაწეობას მნიშვნელოვან კონცეპტუალურ ქვეტექსტად უდევს ეროვნული, სამოქალაქო იდენტობის პრობლემა. რეალისტები ეროვნული თვითშეგნების დაკარგვის საფრთხის წინაშე მდგარი ქართული საზოგადოების გამორკვევას და მათი იდენტობის გაცნობიერებას შეუდგნენ. მათთვის ლიტერატურა იდეოლოგიური იარაღია რუსეთის წინააღმდეგ, არა მხოლოდ ზოგადი დამოკიდებულების დაფიქსირების დონეზე, არამედ კონკრეტული რეალური ფასეულობების შექმნის თვალსაზრისით.

ქართულმა საზოგადოებამ XIX საუკუნის II ნახევრიდან მსოფლიო ცივილიზაციის პროცესში მნიშვნელოვანი ტრანსფორმაცია განიცადა. სამოციანელებმა მოახერხეს მსოფლიო ცივილიზაციის პროცესში ქართული ცივილიზაცია ჩაერთოთ და ის სიცოცხლისუნარიანი ყოფილიყო მომავალი გამოწვევის წინაშე. ამ მოძრაობის ყველა ძირითადი ძალა და მიმართულება ილია ჭავჭავაძესთან იყო დაკავშირებული. ის მოიაზრებოდა XIX საუკუნის II ნახევარში საქართველოში მიმდინარე პროცესების

¹ **ნანა არახამია** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ცენტრალურ მაკოორდინებელ პიროვნებად. ილია ცდილობს „ჩამოაყალიბოს „სხვა საქართველოს“ ხედვა და მას ლიბერალური ნაციონალიზმის ეროვნული მოდელი დაუდოს საფუძვლად. ილია ჭავჭავაძე, მართლაც, ქართული ნაციონალიზმის მამაა“.¹

ქართულ ნაციონალისტურ დისკუსთან ყველაზე ხშირად ილია ჭავჭავაძის „ენა, მამული, სარწმუნოება“ ასოცირდება: „სამი ღვთაებრივი საუნჯე დაგვრჩა მამა-პაპათაგან. მამული, ენა, სარწმუნოება. თუ ამათაც არ ვუპატრონეთ რა კაცები ვიქნებით, რა პასუხს გავცემთ შთამომავლობას“.² ილიასეულ ამ ტრიადას ეროვნული იდენტობის ნიშნებად მიიჩნევენ, რომლებიც წარმოადგენს მთავარ საფუძველს, მთავარ ბაზისს, რასაც ემყარება ქართული ნაციონალიზმი, ანუ ქართული ერის იდეა.

მაგრამ არსებობს სხვადასხვაგვარი თვალსაზრისები იმისა, რომ ილია ჭავჭავაძე თავისი ეროვნული ერთიანობის კონცეფციას აყალიბებს „ოსმალოს საქართველო“-ში. ირკვევა, რომ დიდი კლასიკოსი უპირატესად ისტორიის ერთობას მიიჩნევს: „არც ერთობა ენისა, ართც ერთობა სარწმუნოებისა და გვარტომობისა ისე არ შეამჭვალეხს ხოლმე ადამიანებს ერთმანეთთან, როგორც ერთობა ისტორიისა“.³ თუმცა სხვა ტექსტებში ძირეული მნიშვნელობა ენიჭება ენას. მაგალითად, 1881 წლის მარტის „შინაურ მიმოხილვაში“ ილია წერს: „არსებითი ნიშანი ეროვნებისა, მისი გული და სული, ენა... რომ სახელმწიფოს ერთიანობა შეუძლებელია იქ, საცა ყველანი ერთსა და იგივე სახელმწიფო ენაზედ არ ლაპარაკობენო“.⁴

დღეისთვის გარკვეულია, რომ ქართული ნაციონალიზმი განსხვავდება დასავლური ნაციონალიზმისაგან. ილია თავისი ცნობილი სლოგანით „მამული, ენა, სარწმუნოება“ შეეცადა ჩვენი განსხვავებულობის ხაზგასმას, რადგან ქართული ნაციონალიზმი, ევროპული ნაციონალიზმისაგან განსხვავებით, ეკლესიის მიმართ დაპირისპირების გზით არ ჩამოყალიბებულა. თემურ ბუაძე წერს: „როდესაც ილია მართალი ქართული ეროვნულობის ამ სამ ფუნდამენტალურ ელემენტს ასახელებდა „მამული, ენა, სარწმუნოება“, ეჭვგარეშეა სარგებლობდა ვახუშტი ბატონიშვილის ტრიადით: „სარწმუნოება, ენა, მეფე“. ადვილი შესამჩნევია ცვლილებები, რომლებიც ილიამ ვახუშტი ბატონიშვილის „ფორმულაში“ შეიტანა. „მეფე“ „მამულით“ არის შეცვლილი „სარწმუნოება“ პირველი-

¹ **ზ. შათირიშვილი.** ნაციონალური იდენტობა და ნაციონალური ნარატივები. – http://social-democrats-georgia.blogspot.com/2010/06/blog-post_27.html.

² **ილ. ჭავჭავაძე.** ორიოდ სიტყვა რევან შალვასძე ერისთავის პროლოგიდან „შემლილის“ თარგმანზედა. – წგნ.: **ილ. ჭავჭავაძე.** რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად. ტ. III. თბ., 1986, გვ. 9.

³ **ილ. ჭავჭავაძე.** ოსმალოს საქართველო. – წგნ.: **ილ. ჭავჭავაძე.** რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად. ტ. IV. თბ., 1987, გვ. 10.

⁴ **ილ. ჭავჭავაძე.** შინაური მიმოხილვა. 1881წ., 2 მარტი. – წგნ.: **ილ. ჭავჭავაძე.** რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად. ტ. V. თბ., 1991, გვ. 207.

დან მესამე ადგილზეა გადატანილი. პირველი ცვლილების ახსნა ძნელი არ არის მეფე ქვეყნის, მამულის სიმბოლოა. მეფის ღირებულება მამუ-ლიდან მოდის, მისი ფუნქცია მამულის დაცვაა, როცა მეფობა აღარ არსებობს, მამულის დაცვა ერმა უნდა აიღოს თავის თავზე. ალბათ, ილია მართალი იმასაც გრძნობდა, რომ ახალი დროის ევროპული ეროვნული ორგანიზმები მონარქიული ფორმით აღარ შეიმოსებოდნენ. რაც შეეხება მეორე ცვლილებას, „სარწმუნოებას“ მესამე ადგილზე გადატანა, მისი მნიშვნელობის დაკნინებას სულაც არ ნიშნავს. ილიას „ფორმულას“ პროგრამის მნიშვნელობაც ჰქონდა. ახალი ნაციონალური პროექტი, ყველა ქართული მხარის „მამულში გაერთიანებით უნდა დაწყებულიყო. ილიამ იცოდა, რომ, ახალ დროში შუა საუკუნეებისაგან განსხვავებით, სარწმუნოება აღარ შეიძლებოდა ეროვნული იდენტობის, ნაციონალური აღორძინების უპირველესი სიმბოლო გამხდარიყო. ასეთი ფაქტორი ახალ დროში საერთო ისტორიული წარსული უნდა ყოფილიყო“.¹

ნათელია, რომ ილიას შეხედულებით, ნაციონალური იდენტობა პირდაპირ უკავშირდება წარსულის ხსოვნას. კოლონიურ ვითარებაში ეროვნული ავტორიტეტის შესანარჩუნებლად ცენტრალურ ტოპოსს, ილიას აზრით, მამული წარმოადგენს და ამ კონცეპტის გამოკვეთა მხოლოდ 60-იანი წლების ლიტერატურამ შეძლო. გ. მაისურაძე თვლის, რომ: ილია ჭავჭავაძის მთელი ლიტერატურული და პრაქტიკული მოღვაწეობა, სრულიად მიზანმიმართულად ერთ თემაზე, ერთ პროექტზე მუშაობს, რომელიც მის მიერ კონცეპტუალიზირებული სიტყვა „მამულით“ გამოიხატებოდა. ესაა „ქართული ეროვნული დისკურსი, რომელიც „მამულის“ ნარატივს ეფუძნებოდა. ამ ნარატივის გატერიტორიალურებით კონკრეტული გეოგრაფია სიმბოლურ მნიშვნელობას იძენს, სადაც ეროვნული დისკურსის გავრცელების არეალი ნარაციის სიმბოლურ გეოგრაფიასთან გაიგივებისკენაა მიმართული, რაც საბოლოო ჯამში კულტურულ იდენტიფიკაციას აყალიბებს. ეს იდენტიფიკაცია კი, რომელიც ეროვნული ცნობიერების განმსაზღვრელია „ნარატიული სტრატეგიის შედეგად ხორციელდება. ილიასთან „მამული“ სწორედ ასეთი ნარატიული სტრატეგიაა“.² ღირებულებათა ცენტრში მამულის კონცეპტის მოქცევა. თეორიული ხასიათის ნაშრომის გარდა დეკლარირებულია ილიას მხატვრულ შემოქმედებაშიც.

როგორც ვხედავთ, ილ. ჭავჭავაძის ძალისხმევით მოხერხდა მო-

¹ თ. ბუაძე. ქართველი ერი და ქრისტიანობა. – <http://www.orthodoxtheology.ge/%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%98-%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%98-%E1%83%93%E1%83%90-%E1%83%A5%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%90%E1%83%9C/>.

² გ. მაისურაძე. მამული და „ქართველის დედა“ საეკლესიო სიმბოლიკა ილია ჭავჭავაძის თხზულებებში. – <https://burusi.wordpress.com/2011/03/24/giorgi-maisura-dze-8/>.

ნარქის ჩანაცვლება მამულით. მამულის ერთგულებით შეიქმნა სამოქალაქო სივრცე XIX საუკუნის საზოგადოებრივ აზროვნებაში. ილიას უმთავრეს დამსახურებად თვლიან თანამედროვე სახელმწიფოს იდეის შემოტანასა და დამკვიდრებას. ის თავისი შემოქმედებით თუ პუბლიცისტური მოღვაწეობით ცდილობდა ეროვნული იდენტობის თანამედროვე იდეა განხორციელებულიყო და დაფუძნებულიყო.

XIX საუკუნის II ნახევრის ეს უდიდესი ეროვნული მოღვაწე, ქართველი ერის ეროვნულ განმანათავისუფლებელი და განმანათლებელი მოძრაობის სულისჩამდგმელი და წინამძღოლი თავის მხატვრულ შემოქმედებაშიც მიზნად ისახავდა ქართველი ხალხის გაერთიანებას, ეროვნული თვითშეგნების გამოცოცხლებას და ამაღლებას. განსაკუთრებული სიმძაფრით ეროვნული იდენტობის ეს პრობლემები მაინც პოემა „აჩრდილი“ და „მგზავრის წერილებში“ წამოჭრა ავტორმა.

პოემა „აჩრდილი“ წარმოადგენს ავტორის ლირიკულ აღსარებას. საგმირო წარსულის სახით პოემაში წარმოჩენილია ფარნავაზის ეპოქა, როგორც ეროვნული იდენტობისთვის მრავალსაუკუნოვანი ბრძოლის დასაწყისი, რომელიც იდეალად ესახება ავტორს. „ილიას ნარატივში საქართველო დამონებულ ქვეყნად არ იხსენება: ესაა დიდი ისტორიული და კულტურული წარსულის მქონე ქვეყანა, რომელიც მხოლოდ თავის სამხედრო სისუსტეს და სტრატეგიული გეოგრაფიული მდებარეობის გამო გახდა იძულებული რუსეთისთვის შეეფარებინა თავი“.¹ მის თანამედროვე ქართველებში კი ჩამკვდარია მამულის რწმენაც, მამულის სიყვარულიც და ეროვნული ერთიანობის განცდაც. ეროვნული ცნობიერების მოშლა ყველაზე მეტად ტკივა პოეტს. ამას ემატება სოციალური ჩაგვრაც. „აჩრდილი“ ქართული ნაციონალური დისკურსისთვის უნიკალური მხატვრული სახეა – საქართველოს თანამედროვე უკვდავი სულია პერსონიფიცირებული. მყინვარზე შემდგარი მოხუცი ცოცხლობს, მაგრამ ტანჯულია, რაკი გული გადაბანილი აქვს ქართველთა სისხლით. მოხუცის გოდება გამოხატავს 60-იანელთა ეროვნულ კრედოს და სამშობლო ქვეყნის დამსახურის შთამაგონებელ იდეას. ამიტომაც პოემაში დასმულია ეროვნული გმირის პრობლემა. ილია ეძებს გმირს, რომელიც მიძინებულ საქართველოს უწინამძღვრებს და გამოფხიზლებულ ქართველობას დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლაში წარუძღვება. ბედნიერია ის,

¹ **ც. კილანავა.** ქართული ნაციონალური დისკურსის ფორმირება: საქართველოსა და რუსეთის იმპერიის მარკირების მოდელები და ქართული ნაციონალური თვითიდენტიფიკაცია მე-18 საუკუნის დასასრულისა და მე-19 საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში. *სადისერტაციო ნაშრომი წარდგენილია ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის მეცნიერებათა და ხელოვნების ფაკულტეტზე ფილოლოგიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მინიჭების მოთხოვნათა შესაბამისად.* სოციალური და ჰუმანიტარული მეცნიერებების ინტერდისციპლინური პროგრამა (ლიტერატურისმცოდნეობის მიმართულება). თბ., 2013. – <http://iliauni.edu.ge/uploads/other/1/1467.pdf>.

„ვისაც ეღირსა მამულისთვის თავის დადება“... ამგვარი პასაჟებით ილია ცდილობს ერის ცნობიერებაში მნიშვნელოვანი გარდატეხის მოხდენას. პოემაში ასახულია ქვეყნის კოლონიური ვითარება. ილიას კავკასიის ხალხთა ერთმდინარედ, ერთ სულად გაერთიანება მიაჩნია აუცილებელ პირობად, რათა ერთობლივად შეუდგნენ ბრძოლას რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ კოლონიური ვითარებისთვის დამახასიათებელ პირობებში გადარჩენილმა პოემამ მაინც მოახერხა ქართული ნაციონალური დისკურსის განვითარება. მიძინებული ერის გამოფხიზლება.

„შრომის სუფევის“ ღმერთის ძიების, პიროვნების თავისუფლების, ადამიანის ამაღლების თემებზე ამახვილებს ყურადღებას ილია პოემაში. აჩრდილის XV თავი მთლიანად ქრისტიანული რწმენის ქადაგებას ისახავს მიზნად. საგულისხმოა პოემის ფინალი, ქვეყნის მომავალი, ესქატოლოგიურ კონტექსტში წარღვნისა და გადარჩენის მოტივებით არის წარმოდგენილი, მთელი პოემა კი ჰიმოგრაფიული ტექსტის მოდელზეა აგებული (სრულდება ღვთისმშობლისადმი ვედრებით). მამულის ბედნიერი მომავლის რწმენის განსახიერებაა შვიდფეროვანი ცისარტყელა, რომელიც გადაეფინება პოეტის ქვეყანას, „მახარობლად ტკბილი იმედისა“.

ილ. ჭავჭავაძის „მგზავრის წერილებში“ ერთი კონკრეტული ნაწარმოები კი არ არის, არამედ ეროვნულ განმანათავისუფლებელი პროგრამა, ერთგვარი სამოქმედო გეგმაა, რომელმაც ძირფესვიანად შეცვალა XIX საუკუნის ქართული საზოგადოებრივი აზრის მიმართულება. ილია ჭავჭავაძის, როგორც ეროვნულ განმანათავისუფლებელი მოძრაობის მედროშის მრწამსად აღიარებულია „ქართველთა ნაციონალური ტიპის“ ლელთ ღუნისას სიტყვები: „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნესო“ – ესაა კოლონიად ქცეული ქვეყნის შველის აბსოლუტურად განსხვავებული სახე. საინტერესოა ჩამორჩენილი რუსული სახელმწიფოს ტიპიური ჩინოვნიკის ილიას მიერ შექმნილი კარიკატურული სახე. „უადამიანო და პირუტყვული მიხვრა-მოხვრით“ მთვრალი „გამანათლებელი“ „პოდპორუჩიკი“ გვიქმნის წარმოდგენას რუსზე; ფრანსიელი განვითარებული და მონესრიგებული კი ევროპის სიმბოლურ სახედ გვევლინება. აქ მკაფიოდ იხატება ილიას თვალთახედვა რუსეთის მიერ ზერელედ დანერგილი, სუროგატიული განმანათლებლობის ცივილიზირებულობის ნაცვლად საქართველო ჭეშმარიტ განმანათლებლობას და პროგრესს ევროპეიზმს უნდა ეზიაროს.

ქართველი ერის უმოქმედობის, შურისა და ბოროტების სოციალური და ეროვნული სატკირის გადაჭრის გზებს გვთავაზობს ილია „მგზავრის წერილებში“. ავტორი ცივი, უძრავი მყინვარისა და მოუსვენარი თერგის, ნათელი დილისა და ბოროტებით სავსე ღამის შედარებას იყენებს, რომ დაგვანახოს მოძრაობის და მოქმედების აუცილებლობა. „მოძრაობა და მარტო მოძრაობა არის... ქვეყნის ღონის და სიცოცხლის მიმცემი“. სწორედ ასეთი: აქტიური, ფხიზელი, ზნეობრივი პოზიციით უნდა ყოფილიყო ქართველობა და არა ისეთი, როგორსაც ხედავდა მაშინ –

ღირსებააყრილს, მოდუნებული მაჯისცემით, ჩაგრულსა და მონობას შეგუებულს. იგი შექმნილი ვითარებიდან ერთადერთ გამოსავალს ერის გამოღვიძებაში ხედავს. საქართველოს ხსნა გონების სინათლეშია – ნათელ, რეალისტურ აზროვნებასა და განათლებაში, რასაც სიმბოლურად ნანარმოებში დღე განასახიერებს. დღე განასახიერებს ინტენსიურ საზოგადოებრივ ცხოვრებასაც. დინამიური და ენერგიული ბრძოლით აღსავსე საზოგადოებრივი ცხოვრების სიმბოლო კი თერგია.

ამდენად, XIX საუკუნის II ნახევრის ერის ნაციონალური შეგნებისა და მთელი საზოგადოებრივი აზროვნების გამოცოცხლება იტვირთეს ქართველმა სამოციანელებმა, ილია ჭავჭავაძის წინამძღოლობით. მან პირველმა განსაზღვრა მწერლის და მწერლობის ფუნქცია, როგორც ერის წინამძღოლისა და, აქედან გამომდინარე, მხატვრულ ლიტერატურას, თუ პუბლიცისტურ შემოქმედებას ნაციონალური მისია დააკისრა. ლიტერატურას მნიშვნელოვანი გავლენა უნდა მოეხდინა ასევე ერის ნორმატიული ცოდნის ფორმირებაზე და დაესახა ნაციონალური განვითარების, გადარჩენის გზა. რუსეთის კოლონიადქცეულ საქართველოში. ილიამ თავისი შემოქმედებითა და საზოგადოებრივი მოღვაწეობით შეძლო ახალი იდეოლოგიის შექმნა და მისი პრაქტიკულად განხორციელების პროგრამაც დაუსახა ერს. ქართული სახელმწიფოებრიობის იდეის (ეროვნული იდენტობის) სულისჩამდგმელი ილია ჭავჭავაძე ისწრაფოდა დაემკვიდრებინა დასავლური დემოკრატიული ფასეულობები და ცივილური ღირებულებები. გარდა ამისა, არის უამრავი თანამდევნი მოდერნიზაციის საქმე, რომელიც ილია ჭავჭავაძემ თავისი ცხოვრების მანძილზე გააკეთა. ამგვარი კოცეფციები ილიამდელ ქართულ ლიტერატურაში არ შემუშავებულა. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ილიას ძალისხმევით ჩამოყალიბდა „ახალი იდენტობა – ქართველი“. ილიას ნარატივში მოიაზრება მომავლის საქართველო, რომლის აღორძინებისა და განითარების პროგრამაც (პროექტი) შემოგვთავაზა უკვდავმა კლასიკოსმა. მისი იდეები საზოგადო ღვაწლი და შემოქმედება საუკუნეების შემდეგაც ანუგეშებს ქართველ ერს და ყოველი დროის უღიმღამო აწმყოს მიუხედავად, მომავლის რწმენას უსახავს ქართველს.

NANA ARAKHAMIA¹

**THE PROBLEM OF NATIONAL NARRATIVE
IN ILIA CHAVCHAVADZE'S CREATIVE WORK**

In the article we speak about important conceptual questions of literary creative work of the figures of Sixties on the ground of broad literary materials for the Russian Colony political purposes: a) Expel of Georgian language; b) Georgia's transformation into an integral part of the colony of Russia; c) About the danger of losing national identity in Georgian society as a result of Empire's Russification policy.

Figures of the sixtieth headed by Ilia Chavchavadze started elucidation of Georgian society and acknowledgement their identity. They managed to involve Georgian civilization in the process of world civilization. Ilia attempted to establish "Another Georgia" vision and to base the liberal Nationalism, national model.

The article also discusses how Ilia Chavchavadze tried to promote Western democratic and civilized values. In addition, there are a lot of related modernization works that Ilia did during his life. Such concepts have not been developed in the literature before Ilia.

¹ *Nana Arakhamia* – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

მადონა ბედინაშვილი¹

**ქრონოტოპის პრობლემა და დიალოგური ნარატივის
პოლიფონიურობა ერნესტ ჰემინგუეის პროზაში**

ერნესტ ჰემინგუეის მხატვრული სამყაროს აღსაქმელად მნიშვნელოვანია დროისა და სივრცის, ანუ ქრონოტოპის (ძვ. ბერძ. *χρόνος* – დრო, *τόπος* – ადგილი, სივრცე) როლის სწორად განსაზღვრა მის ნაწარმოებებში. ქრონოტოპთან დაკავშირებით არაერთი მნიშვნელოვანი ნაშრომი არსებობს, თუმცა ქართულ სამეცნიერო სივრცეში აღნიშნულ პრობლემაზე მსჯელობა ჰემინგუეისთან მიმართებით ხშირად არ გვხვდება. ვფიქრობთ, რომ მხატვრული დროისა და სივრცის კატეგორიის გაანალიზება საშუალებას მოგვცემს, გადავლახოთ ჰემინგუეის ნაწარმოებების „თემატურ“ და „ესთეტიკურ“ აღქმასთან დაკავშირებით კრიტიკულ ლიტერატურაში არსებული წინააღმდეგობა; დროის ტიპების გაანალიზებით ვუჩვენოთ, როგორ უკავშირდება მწერლის ნაწარმოებების სოციალურ-ისტორიული პრობლემატიკა მისი შემოქმედების მხატვრულ სახეთა სტრუქტურას; როგორ შედის შემოქმედის იდეურ-მხატვრული ევოლუციის ფონზე ისტორიის „გარეგანი“ დრო ნაწარმოების „შინაგანი“ დროში.

უპირველეს ყოვლისა, ჩამოვყალიბდეთ, თუ რაში მდგომარეობს ქრონოტოპის კატეგორიის პროდუქტიულობა მხატვრული ნაწარმოების ინტერპრეტაციისა თუ მწერლის, კერძოდ კი, ჰემინგუეის, შემოქმედებითი ხედვის ანალიზისას. არაერთმა ლიტერატურის კრიტიკოსმა დააფიქსირა მოსაზრება, რომ მხატვრული ნაწარმოების ფორმისა და შინაარსის კატეგორიების დასაკავშირებლად, ე.წ. „შუამავალი რგოლის“ როლს სწორედ ქრონოტოპი ასრულებს, რომლის საშუალებით შეგვიძლია ვიმსჯელოთ მხატვრული ნაწარმოების ინტერპრეტაციაზე მის დინამიკურ ერთიანობასთან მიმართებით. ამ თვალსაზრისით, დრო ვერბალურ-მხატვრული სახის ერთგვარ კოორდინატად გვევლინება. იგი ნაწარმოების შინაგანი მახასიათებელია, რომელიც განსაზღვრავს შინაარსის კატეგორიის ცალკეული ეპიზოდების ურთიერთკავშირის პრინციპს; პ. ფლორენსკის ტერმინს თუ დავესესხებით, დრო წარმოადგენს მხატვრული

¹ მადონა ბედინაშვილი – დოქტორანტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

იდების მოქმედების „სახელმძღვანელო სქემას“.¹ აღნიშნულ „სახელმძღვანელო სქემაზე“ დაყრდნობით ნაწარმოების განხილვისას გმირებს, პერსონაჟებს საშუალება ეძლევათ თვითონ „გაიხსნან“, წარმოჩინდნენ თხზულებაში გადმოცემული მოვლენების ფონზე.

XX საუკუნის ლიტერატურათმცოდნეობაში სამი ძირითადი ტენდენცია იკვეთება დროის/ქრონოტოპის საკითხთან მიმართებით. პირველს, პირობითად, „თემატურს“ უწოდებენ; მისი მომხრეები, ძირითადად, იკვლევენ მწერლების ან ლიტერატურული გმირების გამონათქვამებს დროის კატეგორიასთან დაკავშირებით. აღნიშნული ტენდენცია, განსაკუთრებით, XX საუკუნის ლიტერატურაში იკვეთება და მის რეპრეზენტატიულ კვლევებად სახელდება გ. მეიერგოფისა და ჟ. პულეს ნაშრომები.² მეორე გავრცელებულ ტენდენციას, პირობითად, „ფორმალურს“ უწოდებენ; მისი მომხრეები (ნ. ანასტასიევი, ფ. ბოკოსკი, ლ. ვონალტი)³ ყურადღებას ამახვილებენ დროის კატეგორიაზე თავად ნაწარმოებში, ანუ ნაწარმოების მხატვრული ფორმის კატეგორიებში (სიუჟეტი და ფაბულა, კომპოზიცია, კონფლიქტი...). ცხადია, ასეთ შემთხვევაში კვლევის საგანი ხდება „წმინდა ლიტერატურული“ დრო, რომელიც მონყვეტილია რეალურ სოციალურ-ისტორიულ გარემოებებს. ზემოაღნიშნული ორივე ტენდენცია, გარკვეულწილად, იჩენს თავს თანამედროვე სტრუქტურალისტთა შრომებშიც. რაც შეეხება მესამე ტენდენციას; აღნიშნული ტიპის კვლევებში მხატვრული დროის შესწავლა მიმდინარეობს, ერთდროულად, ორი მიმართულებით: ა) მხატვრული ნაწარმოების მთლიანობისა და თავისებურებებისა და ბ) ნაწარმოების რეალურ სინამდვილესთან ურთიერთკავშირის მიმართულებით. ასეთი ორიენტაციისას, დრო იკვეთება, როგორც აზრის/იდების კონკრეტული გამოვლინება, როგორც მთლიანი შინაარსის ფორმა. აღნიშნული ტენდენციის სათავეებს მ. ბახტინის შრომებამდე მივყავართ,⁴ რომლებშიც წინა პლანზე ორი საკითხია

¹ **П. А. Флоренский.** Обратная перспектива. – წგნ.: *Труды по знаковым системам.* Т. 3. Ученые записки Тартуского государственного университета. Вып. 198. Тарту, 1967, გვ. 316.

² **Г. Мейергоф.** Время в литературе. М., 1998; **G. Poulet.** Etudes sur le temps humain. V. 1. Paris, 1949; **G. Poulet.** Etudes sur le temps humain. V. 2: *La distance interieure.* Paris, 1965.

³ **Н. Анастасьев.** Обновление традиций: Реализм XX века в противоборстве с модернизмом. М., 1984; **Ф. Бокоски.** Тридцатые годы в американской культуре. – წგნ.: *Культура и общество.* М., 1976, გვ. 82-100; **L. P. Vonalt.** Of Time And Literature. – კრებ.: *The Sewanee Review.* Winter, 1969, გვ. 164-170.

⁴ **М. М. Бахтин.** Литературно-критические статьи. Составители С. Г. Бочаров и В. В. Кожин. М., 1986; **М. М. Бахтин.** Проблемы поэтики Достоевского. *Работы 1960-1970гг.* – წგნ.: **М. М. Бахтин.** Собрание сочинений. Т. 6. М., 2002; **М. Бахтин.** Формы времени и хронотопа в романе. *Очерки по исторической поэтике.* – წგნ.: **М. М. Бахтин.** Вопросы литературы и эстетики. М., 1975 (ელ. ვერსია: <http://philologos.narod.ru/bakhtin/hronotop/hronmain.html>).

ნამონეული:

- მხატვრული დრო და მხატვრული ნაწარმოები, როგორც მთლიანობა;
- ნაწარმოებში აღწერილი „მოვლენა“ და მისი ინტერპრეტაცია.

მ. ბახტინის თანახმად, ლიტერატურულ ქრონოტოპს, უპირველეს ყოვლისა, სიუჟეტური მნიშვნელობა გააჩნია. იგი წარმოადგენს ავტორის მიერ აღწერილ ძირითად მოვლენათა საორგანიზაციო ცენტრს. ბახტინის კვლევები ქრონოტოპის შესახებ საშუალებას გვაძლევს, გამოვყოთ შემდეგი აქცენტები:

- მხატვრული დროის ანალიზი არსებითად წარმოადგენს ნაწარმოების ინტერპრეტაციას მისი დროითი ერთიანობის თვალსაზრისით, რომელიც, საბოლოო ჯამში, განაპირობებს ნაწარმოების მთლიანობას;
- ისტორია, სოციალური ურთიერთობები, აზროვნების ფორმები თავად ნაწარმოებშია დავანებული; მხატვრული დრო მწერლის შემოქმედების მახასიათებელი და, იმავდროულად, „დროის სულის“, კულტურის ტედენციათა გამომხატველი ხდება.

ბახტინის თეორია ქრონოტოპის შესახებ, მის მიერ ინტერპრეტირებული მსოფლიო ლიტერატურის ძეგლები (დანყებული ძველი ბერძნული ავანტიურისტული რომანიდან ვიდრე დოსტოევსკის რომანებამდე) საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ დროით-სივრცულ განსაზღვრულობაში წარმოჩენილ მოვლენათა ინტერპრეტაციისას ჩვენ, არსებითად, ვიკვლევთ კონკრეტულ ისტორიულობას, რომელიც ამ მოვლენათა მიღმა იგულისხმება. აღნიშნული კვლევა არ ატარებს ფორმალურ ხასიათს (ანუ, ჩვენ არ გვანტიერესებს ისტორიული ფაქტების ერთობლიობა, რომლის ფონზე მხატვრულ ნაწარმოებს მხოლოდ ილუსტრაციული დატვირთვა აქვს); ნაწარმოების, როგორც მოვლენის კვლევისას, ჩვენ მას აღვიქვამთ კულტურის რეალურ კონტექსტად, დროის/ეპოქის რეალურ გამოვლინებად. სწორედ აღნიშნულ ჭრილში მიგვაჩნია სწორად ე. შემინგუეის რომანებში დროისა და სივრცის პრობლემეტიკის გააზრება.

დროის პრობლემა შემინგუეისთან განიხილება არა ფილოსოფიურ, არამედ წმინდა ლიტერატურათმცოდნეობით ჭრილში: იგი უკავშირდება თხრობით პერსპექტივებს, თვითონ შემინგუეის მხატვრული ხედვის შინაარსობლივ ფორმებს. აღნიშნული თხრობის პერსპექტივები (ე.წ. „ხედვის კუთხე“, „Point of view“) შემინგუეისთან ფორმალურ ხასიათს არ ატარებს; იგი წარმოადგენს ხანგრძლივობის რეალურ ფორმებს, რომელთა შინაარსი განაპირობა XX საუკუნის პირველი ათწლეულების სოციალურ-პოლიტიკურმა სინამდვილემ. ამ რეალობიდან მომდინარეობს დროის პრობლემის განსაკუთრებული მხატვრული კონცეპტუალურობა, რომელმაც არა მარტო შემინგუეისთან, არამედ მის თანამედროვე შემოქმედებთანაც – თომას მანთან, უილიამ ფოლკნერთან, ტომას სტერნზ

ელიოტთან და სხვ. – პოვა ასახვა. თავის მხრივ, იგი უკავშირდება დასავლური კულტურის მეტაფიზიკურ წარმოდგენათა გადახედვას რეალური ისტორიული გამოცდილებისა და მიმდინარე პროცესების გამონვევების გათვალისწინებით; ტრადიციულ, „მუდმივ“ ფასეულობათა „სისტემიდან ამოვარდნის“ პრობლემას.

ეგზისტენციალური კითხვები – „რა არის სამყარო?“ „როგორ ვიარსებოთ მასში?“ – ჰემინგუეისა და მის პერსონაჟებს მჭიდროდ აკავშირებს ერთმანეთთან. მწერლი არ იძლევა ცალსახად პასუხს ამ კითხვებზე; იგი მათ, როგორც წესი, პერსონაჟებს გადაუმისამართებს და ამიტომაც, პასუხებზე თვალის მიდევნება მნიშვნელოვანია დროითი ტიპების თვალსაზრისით. საბოლოოდ, ეს ყოველივე გვეხმარება, თვალის გადახედვით ჰემინგუეის მხატვრულ-იდეურ ევოლუციას და, საკუთრივ, მის დამოკიდებულებას სამყაროში დროისა და სივრცის ურთიერთმიმართებისადმი. ჰემინგუეის შემოქმედებაში დროის პრობლემის მხატვრულ კონცეპტუალურობასთან დაკავშირებით სხვადასხვა აზრი არსებობს. ი. ფინკელშტეინის მოსაზრებით, რომანში „აღმოხდების მზე (ფიესტა)“ წარმოჩენილი დღევანდლობა (ანუ, ახლანდელი დრო – **მ.პ.**) მოიცავს ისტორიულ წარსულსაც (ანუ, წარსულ დროს – **მ.პ.**), რომელიც იმპლიციურებულია რომანში ქვეტექსტის ერთ-ერთი ფენის სახით, როგორც ისტორიული ქვეტექსტი. მკვლევრის დაკვირვებით, რომანის სტრუქტურა მთლიანად აწყობილია „დროის ლოგიკით“, რომელიც, იმავდროულად, ასახავს ისტორიულ რეალობას. მკვლევარი ასევე გამოყოფს რომანში მხატვრული დროისა და ქვეტექსტის ურთიერთკავშირს.¹

რაც შეეხებასიუჟეტური დროის სტრუქტურას, ზოგიერთი მკვლევარი (მაგ., ე. როუვიტი) გამოყოფს „მარადიული დროის“ (always time) გაგებას ჰემინგუეის შემოქმედებაში. მასში იგულისხმება სიუჟეტური დროის იმგვარი პლასტი, რომელიც შეიცავს „მარადიულობის“, ზედროულობის ნიშნებს; აფიქსირებს ზოგად აბსტრაქტულ ჭეშმარიტებებს და ქრონოლოგიის ფარგლებს სცილდება.² როგორც ცნობილია „მარადიული დროის“ შემთხვევაში მწერლის მიერ შექმნილი სამყარო, გარეგანი ფაქტორების დეტალური აღწერის მიუხედავად, პირობითია. ამდენად, უსარგებლო იქნებოდა მასში აფრიკის. ესპანეთის ან სხვა ქვეყნის ამსახველი ყოფა-ცხოვრების ძიება. ცხოვრების სოციალური დახასიათება, თუკი ის წარმოდგენილია ნაწარმოებში, ყოველთვის მიჩრდილულია; წინა პლანზე წამოწეულია არა ყოფითი, არამედ ყოფიერების პრობლემები, მისი არსებითი გამოვლინებები. ამ მითოეპიკურ სამყაროში ყველაფერი ურთიერთკავშირშია: სიცოცხლე და სიკვდილი, ადამიანები და ბუნება, ერთეულ-კონკრეტული და აბსტრაქტული.

¹ **И. Л. Финкелштейн.** В поисках поэтической истины. *Зарубежная критика о Хемингуэе.* – თურნ.: *Вопросы литературы.* №6, 1965, გვ. 148-168.

² **E. Rovit.** Ernest Hemingway. N.Y. Twayne Publ., 1963, გვ. 102-120.

ფინკელშტეინის მოსაზრებები მოგვიანებით განავრცო რუსმა მკვლევარმა ა. ზვერევმა; მისი აზრით, „...ომისშემდგომმა თაობამ იმდენად მკვეთრი გარდატეხა განიცადა, რომ დროის ტრადიციულმა გაგებამ მისთვის დამაჯერებლობა დაკარგა. აშკარა შეუსაბამობა იყო რეალურ ისტორიულ ქრონიკასა და მის სუბიექტურ განცდას შორის; ამიტომაც, დროის კატეგორია რომანში აღარ წარმოადგენდა დღეებისა და წლების უბრალო ათვლას. იგი წარმოდგენილი იყო, ინდივიდუალური ყოფის დროდ, რომელსაც შეეძლო შემჭიდროვება და გაქვავება. დროის ამგვარ კონცეფციაში ... იგრძნობოდა ეპოქის მხატვრული ძიებების ანარეკლი“.¹ რომანზე „აღმოხდების მზე (ფიესტა)“ მსჯელობისას, მკვლევარმა ხაზი გაუსვა რომანის დუალისტურ ნაწინამძღვრებს და გამოყო, ერთი მხრივ, ნაწარმოების ტრაგიკული ასპექტი, რომელიც უკავშირდება „ყოფიერების ფრაგმენტულობის სიმძიმეს“, და მეორე მხრივ, მისი რენესანსული, „კარნავალური“ ასპექტი: „...რომანის ჭეშმარიტი არსი მიემართება კარნავალისა და ტრაგედიის მხატვრული იდეების ურთიერთქმედებას, რომლებიც „ფიესტას“ არქიტექტონიკის ფუნდამენტშია განთავსებული“.²

ჰემინგუეის შემოქმედებაში დროის კატეგორიის შესწავლასთან დაკავშირებით სამეცნიერო კვლევის ახალ ეტაპად მოიაზრება ინდოელი მეცნიერის, ჩემან ნაჰალის (Chaman Nahal), მონოგრაფია „თხრობითი ფორმა ერნესტ ჰემინგუეის მხატვრულ პროზაში“, რომელშიც დრო მოიაზრება რომანის მხატვრულ-სახეობრივი სტრუქტურის პრინციპად. ნაჰალის აზრით, „...ჰემინგუეი იყო ერთ-ერთი პირველთაგანი, რომელმაც უმოქმედობა (inactivity) – ფიზიკური თუ სულიერი – გამოიყენა, როგორც რომანის სტრუქტურის ელემენტი“.³ მკვლევარი ჰემინგუეის რომანებში თხრობითი ერთიანობის ორ ტიპს გამოყოფს, რომელთაგან პირველი – უკავშირდება ტრადიციულ თხრობას (როდესაც ნაწარმოების მოქმედება ვითარდება ერთი მოვლენიდან მეორეზე გადასვლით); რაც შეეხება მეორე სტრუქტურულ ერთიანობას, ეს არის უმოქმედობა, როდესაც მოქმედების ამპლიტუდა ეცემა ნულზე. თხრობის აღნიშნულ სტრუქტურულ ერთიანობებს ნაჰალი, შესაბამისად, უწოდებს „სისტოლიკურ“ და „დიასტოლიკურ“ მოქმედებებს და შენიშნავს, რომ თუ პირველი მათგანი ხასიათდება „ადამიანის ნების გამოვლენით“, მეორე – უკავშირდება „ცხოვრების ფარული სიდიადის“ შემეცნებას.⁴ ამგვარად, ჰემინგუეის შემოქმედებაში „უმოდრობა“ განიხილება არა „მოქმედების“ ბინარულ ოპოზიციად, აბსტრაქტულ წინააღმდეგობად, არამედ ქმედების ორ განსაზღვრულ ტიპად.

ჩემან ნაჰალის მსგავსად, ფრანგი მკვლევარი დენიელ ბულეც (Da-

¹ **A. M. Зверев.** Американский роман 20-30-х годов. М., 1982, გვ. 74-75.

² **A. M. Зверев.** Американский роман 20-30-х годов, გვ. 76-78.

³ **C. Nahal.** The Narrative Pattern of Ernest Hemingway's Fiction. Faileich Dickinson University Press, 1971, გვ. 21.

⁴ **C. Nahal.** The Narrative Pattern of Ernest Hemingway's Fiction, 1971, გვ. 27.

niel Boulay) მიიჩნევს, რომ დრო – ჰემინგუეის, როგორც პიროვნებისა და შემოქმედის, ერთ-ერთი ცენტრალური პრობლემაა, ერთგვარად, მისი მსოფლალქმის ნერვია. ამიტომაც, მკვლევრის მიერ ჰემინგუეის შემოქმედებითი მეთოდი განისაზღვრება, როგორც „...დროის ფაქტორით მანევრირების ხელოვნება მასთან შეგუების მიზნით“.¹ ბულეს აზრით, „მეოთხე განზომილება“ ჰემინგუეისთან წარმოადგენს პერმანენტულობის, „უწყვეტი განგრძობადობის“ (permanence) ფორმას, რომელიც განსაზღვრავს „მხატვრული ნაწარმოების მარადიულობას“.² რაც შეეხება „მეხუთე განზომილებას“, ის განსაზღვრავს „ფილოსოფიური განზოგადების სფეროს“ და წარმოადგენს „სამყაროს ერთიანი მოდელის“ პრეზენტაციის ცდას (თავად ჰემინგუეი შენიშნავდა, რომ ეს ცდა დაგვირგვინდა მოხუცი სანტიაგოს უნივერსალური სახის შექმნით).³

შევნიშნავთ, რომ ზემოაღნიშნულ საკითხებზე მსჯელობისას, თითქმის ყველა მკვლევარი აღიარებდა, რომ მხატვრული განზოგადების ბუნება ჰემინგუეისთან არ არის მარტივი გასაანალიზებელია, რადგან რთულია ცალსახად პასუხის გაცემა კითხვაზე, თუ როგორ ახერხებს მწერალი საკმაოდ მოკრძალებულ, „არაინტელექტუალურ“ მასალაზე დაყრდნობით „სამყაროს, როგორც ერთი მთლიანობის“ პრობლემაზე გასვლას. მკვლევართა ნაწილი მიიჩნევს, რომ პასუხი უნდა ვეძიოთ იმ „მრავალშიანი“ სამყაროს აღწერაში, რომელსაც სამეცნიერო ლიტერატურაში პოლიფონიურობა ეწოდება.

ნიგნში „დოსტოევსკის შემოქმედების პრობლემები“ (1929) მ. ბახტინმა პირველად გამოიყენა პოლიფონიურობის ცნება მონოლოგიური და დიალოგიური მეტყველების დახასიათებისას. ბახტინის თანახმად, მონოლოგიური მეტყველების ფარგლებში სხვადასხვა ენა და პოზიცია იერარქიულად ექვემდებარება ერთადერთ ცენტრალურ მსოფლხედვას. დიალოგიური მეტყველება კი, ხასიათდება მრავალი განსხვავებული და კონკურენტული მიდგომის დეცენტრალიზებული თანაარსებობით. დიალოგიურობის პრინციპის სრულყოფილ განხორციელებად მ. ბახტინი პოლიფონიურ რომანს მიიჩნევს, რომელშიც მოქმედი პირები დაპირისპირებული, შეუთავსებელი მსოფლმხედველობის მატარებლები არიან და თავად ავტორის ინსტანციაც უძღურია ამ მსოფლხედვათაგან რომელიმეს უარსაყოფად. უფრო მეტიც; პოლიფონიურ რომანში მსოფლხედვათა კონკურენტული დაპირისპირებისას ავტორის პოზიცია იმავე უფლებებით სარგებლობს, როგორც რომელიმე მოქმედი პირისა. ბახტინი პოლიფონიურობასა და დიალოგებში არსებულ განსხვავებულობას ან წინააღმდეგობას კულტურათა შორის დიალოგად განიხილავს და თვლის,

¹ D. Boulay. La philosophie du divertissement et de la violence rituelle chez Hemingway. Lille: *Servise des theses*, 1972, გვ. 10.

² D. Boulay. La philosophie du divertissement..., გვ. 95.

³ D. Boulay. La philosophie du divertissement..., გვ. 167.

რომ იგი არა მარტო რუსული, არამედ მსოფლიო ლიტერატურისათვის არის დამახასიათებელი.¹ ინტერტექსტუალობა, რომელიც მ. ბახტინის დიალოგურობის კონცეფციას ეფუძნება, ციტირებისა და ალუზიების კვლევის თეორიულ საფუძვლებს ახალი კუთხით წარმოაჩენს, რომლის თანახმად, წარსული ზემოქმედებს აწმყოზე და აწმყოს თავისი ცვლილებები შეაქვს წარსულში. აწმყო დიალოგურ რეჟიმში იმყოფება წარსულთანაც და მომავალთანაც; ამდენად, საბოლოო ჯამში, იკვეთება წარსულის გავლენას აწმყოზე და წარსულისა და აწმყოსა გავლენას – მომავალზე; ანუ, ყველაფერი – დრო, სივრცე, ადამიანი – მჭიდრო კავშირშია ერთმანეთთან. მიგვაჩნია, რომ ჰემინგუეის რომანების სწორედ ზემოაღნიშნულ თეორიულ ჭრილში გააზრებისას წარმოჩინდება ტექსტების მრავალშრიანობა, რადგან მათში, ავტორის ხმასთან ერთად, სხვადასხვა პერსონაჟის ხმა ისმის; სხვადასხვა გმირის ბედი იკვეთება. ზოგადად, ეს რომანები დიალოგების სიმრავლით გამოირჩევა, რომლებშიც კარგად ჩანს ამა თუ იმ პერსონაჟის პიროვნული „მე“, განსხვავებული მსოფლხედვა, ცხოვრებისადმი/გარშემომყოფი პირებისადმი გამორჩეული დამოკიდებულება. რომანის პერსონაჟებს ახასიათებთ განსხვავებული შეგრძნებები და მსოფლაქმა, რაც, საბოლოო ჯამში მრავალხმიანობაში, პოლიფონიურობაში აისახება.

ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ქრონოტოპისა და პოლიფონიურობის საკითხები ჰემინგუეის შემოქმედებაში ურთიერთდაკავშირებულია. „მარადიულობისა და დროის“ დუალისტური პრობლემის გადაწყვეტას მწერალი სულაც არ ცდილობს ტრადიციული – სინამდვილის პრობლემებისგან გაქცევისა და მარადიულობის ბრძნული განჭვრეტის – მეთოდით. მწერლის ესთეტიკურ იდეალს მარადიული და ახლანდელი (maintenant) დროების გაერთიანება წარმოადგენს; ისეთი ნაწარმოების შექმნა, რომელიც სიმბოლურად განაზოგადებს, ერთი მხრივ, ყოველდღიური ცხოვრების წვრილმანებს და, იმავდროულად, მარადიული ყოფიერების პრობლემებს.

¹ М. Бахтин. Формы времени и хронотопа в романе...

**THE PROBLEM OF CHRONOTYPE AND POLYPHONY OF THE
NARRATIVE DIALOGUE IN ERNEST HEMINGWAY'S PROSE**

In Hemingway's works chronotope and polyphony issues are connected to each other. Both are considered as the cultural context, real manifestation of the time and era. The problem with the time represents the real forms of duration, the contents of which were conditioned by the political and social reality at first decade of the XX century, and is considered not in philosophical, but in the literary criticism section: It is connected to the narrative perspectives, Hemingway's artistic vision of the content of the forms.

M. Bakhtin first used the concept of polyphony to characterize monologue and dialogue in speech. Within Hemingway's polyphony of the texts, along with the author's voice some other voices are heard, different characters' fate is revealed. Generically, his novels are characterized by plurality of dialogues, in which can be seen personal "me" of any character, different *weltanschauung*, attitude towards surrounding individuals and life. Characters of the novel are characterized by different sensations and world outline, which, in the end, is reflected in the polyphony.

¹ *Madona Bedinashvili* – Postgraduate Student, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ლელა გიგლემიანი, ლელა მირცხულავა¹

**თანამედროვე ლიტერატურა, მასმედია და
მისი ლექსიკური თავისებურება**

„თანამედროვე სამყაროს ალტერნატივა არა აქვს“, – ნერდა ფრედერიკ ბეგბედერი „99 ფრანკში“.² მართლაც, ლიტერატურაც, ენაც, ზოგადად მეცნიერება და ყოველივე რაც ჩვენს ირგვლივ არის, დროის ადექვატური უნდა იყოს და მასთან ერთად ვითარდებოდეს. იმ პირობებში, როცა ლიტერატურას, თანამედროვე საზოგადოებაში, ისეთი შემეცნებითი მნიშვნელობა ვეღარ ენიჭება, როგორც ადრე, „99 ფრანკი“³ იყო ერთ-ერთი იმ ნაწარმოებთაგანი, რომელმაც პოპულარობის ყველა რეკორდი მოხსნა.

სწორედ ამიტომ გადავწყვიტეთ საუბარი მის მაგალითზე დაგვეწყობო: ერთი შეხედვით თითქოს ყველაფერი „მარტივად“ ვითარდება, სადაც XXI საუკუნის სარეკლამო აგენტის (ვფიქრობთ, ტრაგიკული) ცხოვრებაა აღწერილი, რომელიც ცდილობს პროდუქტების (ხანდახან უვარგისისაც) გავრცელებას, ადამიანებისთვის თავის მოხვევას და ხელმძღვანელობს დევიზით: „ადამიანებს კრეტინებად ნუ მიიჩნევთ, მაგრამ ნუ დაგავინყდებათ რომ ისინი კრეტინები არიან“.⁴ ეს ყველაფერი ხდება იმ პირობებში, როცა ჩვენ, მომხმარებლებს გვგონია, რომ თავისუფლები ვართ არჩევანში, რეალურად კი მხოლოდ რეკლამირებული პროდუქციის შექმნას ვართ „ჩვეული“. მსგავსი დამოკიდებულებაა ლიტერატურული ტექსტის გამოჩენის დროსაც, კარგად რეკლამირებული წიგნი მკითხველთა აუდიტორიას იპყრობს. უნდა გამოვყოთ ერთი უარყოფითი პასაჟი: წიგნში არსებული უხამსი სიტყვები, რომლებიც მკითხველს „საგონებელში“ აგდებს, განსაკუთრებით თუ მხედველობაში მივიღებთ მოზარდთა შორის „ბესტსელერის“ პოპულარობის მაჩვენებელს, თუმცა რეალისტური

¹ **ლელა გიგლემიანი** – ფილოლოგიის დოქტორი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან არსებული არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი; **ლელა მირცხულავა** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **ფ. ბეგბედერი**. 99 ფრანკი. საბოლოო აღწერა ჩამოფასებამდე. თბ., 2014. გვ. 7.

³ **ფ. ბეგბედერი**. 99 ფრანკი. საბოლოო აღწერა ჩამოფასებამდე. თბ. 2014.

⁴ **ფ. ბეგბედერი**. 99 ფრანკი. საბოლოო აღწერა ჩამოფასებამდე, გვ. 11.

აღწერა მოითხოვდა მსგავს „კომპრომისს“ და ავტორმაც ამით ისარგებლა, რასაც ვერ ვიტყვით სხვა ცნობილ თანამედროვე მწერლებზე.

თანამედროვე საზოგადოებაში ლიტერატურის მნიშვნელობა, სამწუხაროდ, თანდათან კნინდება, რაც XXI საუკუნის ყველაზე დიდ პარადოქსად შეიძლება მივიჩნიოთ. არსებული უამრავი ტექნოლოგიური შესაძლებლობების, ელექტრონული ბიბლიოთეკების, აუდიო და ელექტრონიგნების, ასევე ბეჭდვითი ორგანოების ფონზე, შეიძლება ითქვას, რომ მკითხველთა რაოდენობა კლებულობს. ცხადია, წიგნის უმნიშვნელოვანესი ფუნქცია მის ინფორმაციულობაში და ესთეტიკურ ღირებულებაში გამოიხატება. საუკუნეების მანძილზე ის წარმოადგენდა მნიშვნელოვან ტრიბუნას იდეებისა და აზროვნებისა. მსგავსი დატვირთვა თანამედროვე რეალობაში დაკარგული აქვს. ვფიქრობთ, სწორედ, ამ ფაქტორებმა განაპირობეს ასევე მისი ენობრივი ცვლილება, რაც, ფაქტიურად, თანდათან მედიურ ხასიათს იღებს, ივსება მისგან და მკვიდრდება კიდეც. მიუხედავად ნაწარმოების უმნიშვნელოვანესი ესთეტიკური მხარისა, რომელსაც მკითხველისთვის გარკვეული გამოცდილება, მიმართულება უნდა მიეცა, საკითხის შეფასების გარკვეული მხარე, სიტუაციის გაანალიზების საშუალება წარმოეჩინა, იმგვარი რეალობის წინაშე აყენებს მკითხველს, რომ ის თავს „რეალთი წარმოდგენის“ მონაწილედ გრძნობს, რასაც, როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი მხარე გააჩნია. თანამედროვე ლიტერატურაში, ასევე კინომატოგრაფიაში, რომელიმე ახალგაზრდა თაობისთვის გაფეტიშებული გმირის მეტყველება, ენობრივი მარაგი, ხშირად იმდენად უხამსია, რომ დადებითი გავლენის მოხდენას მკითხველზე ნამდვილად ვერ შეიძლება. აქ საუბარია არ არის ჟარგონზე, სკარბეზზე, ავტორის მიერ წარმოჩენილ რეალურ მდგომარეობაზე, ავტორის მიერ აღწერილი მანკიერი მხარეებიც კი შესაძლოა ჩვეულებრივ ამბად მიიღოს მკითხველთა დიდმა ნაწილმა და, სამწუხაროდ, ეს უკვე „ჩვეულებრივ“ მდგომარეობაში გადადის.

როგორია ლიტერატურის ამოცანები თანამედროვეობაში? შეუძლია კი ლიტერატურულ ნაწარმოებს შეცვალოს სამყარო და საზოგადოება უკეთესობისკენ? შესაძლებელია ლიტერატურამ შეასრულოს „ცხოვრების მასწავლებლის“ ფუნქცია? – ეს ის კითხვებია, რომელზედაც პასუხები წინა საუკუნეებში აუცილებლად გვექნებოდა, განსაკუთრებით თუ გავიხსენებთ ნებისმიერი ლიტერატურული ტექსტის გავლენას რომანტიზმის, რეალიზმის, მოდერნიზმის პირობებში. ოცდამეერთე საუკუნეში კი პრაგმატულობისა და მედიაეპოქის გარემოში მსგავსი კითხვები პასუხგაუცემელი დარჩება.

ნებისმიერი ლიტერატურული ტექსტის გაცნობისას, ჩვენ ვეცნობით ახალ სიცოცხლეს, ახალ რეალობას, ლიტერატურას გააჩნია საკუთარ თავში თვითგამოხატვის ფენომენი. მწერალი შემოქმედებითად წარმოაჩენს თავის თავს, მის შინაგან სამყაროს, ირეკლავს თავის გმირებში

საკუთარ თავსა და იმ პრობლემებს, რომლებიც ზოგადად საზოგადოების პრობლემებად აღიქმება; ლიტერატურა წარმოადგენს ეპოქის სახეს, მნიშვნელობას და ეს სიტყვათა „თამაში“, თითოეული ფრაზა, უდიდეს გავლენას უნდა ახდენდეს ადამიანზე; თუმცა განსხვავებული რაკურსით, მაგრამ მაინც ლიტერატურულ ტექსტზე მეტად უდიდეს გავლენას ახდენს საზოგადოებაზე პოლიტიკოსის, ჟურნალისტის, საზოგადო მოღვაწის მიერ „წამოსროლილი“ სიტყვა, რომელიც იღექება გონებაში, მეორდება მეტყველებაში და საბოლოოდ ერთვება ლიტერატურულ ტექსტში, ამის შემდეგ კი იშლება ზღვარი ლიტერატურულ და „ჩვეულებრივ“ ენას, მეტყველებას, ლექსიკას შორის.

არალიტერატურული ენის ლიტერატურულად ქცევის „მცდელობა“ (ფორმულირება შესაძლოა მტკიცებით ფორმაში არ გავაჟღეროთ, თუმცა, ვფიქრობთ, ზუსტად მსგავს მოვლენასთან გვაქვს საქმე თანამედროვე ლიტერატურის შეფასებისას) – ეს გახლავთ თანამედროვე ლიტერატურის ახლანდელი მდგომარეობა. ქართულ ენაში ყოველდღიურად ახალი სიტყვა მკვიდრდება, რასაც ხელს უწყობს სიტყვების ხშირი გამეორება, როგორც მხატვრულ, სამეცნიერო და პოლიტიკურ ლიტერატურაში, ასევე ფართო პოპულარიზაცია მედია საშუალებებში. ხშირია შემთხვევა, როცა ამა თუ იმ სიტყვის მნიშვნელობა ადამიანებს ზუსტად არ ესმით, მაგრამ მათ აქტიურ გამოყენებას საუბრისას განსაკუთრებით მოზარდები იწყებენ.

მთავარი მახასიათებელი თანამედროვე ლიტერატურისა გახდა მისი „ენობრივი სიმწირე“, როგორც ლიტერატურის „ენაში“, ისევე მასმედიაში, ხდება ენის დემოკრატიზაციის რეალიზება, რაც ხშირ შემთხვევაში გამოიხატება პრიმიტიზებაში, სტილისტურად დამდაბლებასა თუ ენობრივ თამაშზე. მწერლის ენის კვლევა დღემდე ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პრობლემად რჩება. მკვლევართა ინტერესს იწვევს არა მხოლოდ მწერლობის განვითარების ცალკეული პერიოდები, არამედ საკუთრივ შემოქმედი თავისი ინდივიდუალურობით. სიტყვაში ჩაქსოვილი სიმბოლური შესაძლებლობები საბოლოო ჯამში, ლექსიკური, გრამატიკული და დიალექტური ნორმების კომბინაციით ვლინდება. როგორც მ. კვაჭანტირაძე სტატიაში: „ენის სემიოლოგიური კვლევის მეთოდოლოგიისათვის“, აღნიშნავს: „მხატვრული ენა წარმოადგენს უნივერსალურ ენას არაცნობიერის იმ უღრმესი შრეების გამოსავლენად, რომლებიც უშუალოდ ესაზღვრებიან ყოფიერების დაფარულ ფორმებს და რეაგირებენ მათზე, ანუ იმაზე, რაც რეალობისა და აღქმის მიღმაა. მხატვრული ენა ამ რეაგირების მექანიზმია. ...სასაუბრო და სამეცნიერო ენის ნიშნისაგან განსხვავებით, რომელსაც დენოტაციური გამჭვირვალეობა ახასიათებს, მხატვრული ენის ნიშანი ბუნდოვანია და ასოციაციურ მნიშვნელობათა „შლეიფს“ მოიყოლებს. იგი უშუალოდ კი არ გვგზავნის აღსანიშნებთან, არამედ არაპირდაპირ. ამ ბუნების გამომხატველი ენა ახდენს ყველა იმ

სიმბოლური შესაძლებლობის გააქტიურებას, რომელიც სიტყვაში ძევს“.¹

ამდენად, ვფიქრობთ, რომ ქართული სალიტერატურო ენის მთავარი პრობლემები არის ის, რაც ტელევიზიიდან და, საერთოდ, მედიიდან გვესმის. ხოლო სკაბრეზი, ეპატაჟური ტიპის ლიტერატურა, ჟარგონი – ეს ის პროცესია, რომელიც კვალდაკვალ მიჰყვება იმ რეალურ გარემოს, რაც ჩვენს ირგვლივაა. უცენზურო სიტყვების მოჭარბება ზოგი მწერლისა და ჟურნალისტის მეტყველებაში საერთო კულტურის დაბალი დონით და აზროვნების სიმწირით შეიძლება აიხსნას ან ავტორისათვის მკითხველთა ყურადღების მისაქცევი საშუალება იყოს... რაც შეეხება ჟარგონს ან დიალექტურ ფორმებს, მათი ზომიერად გამოყენება მხატვრულ ნაწარმოებში ზოგჯერ საჭიროც კია იმ წრის სამეტყველო ჩვევის და სათანადო გარემოს წარმოსაჩენად თუ წარმოსადგენად, რომელსაც პერსონაჟი ეკუთვნის (ეს არ ეხება ოფიციალურ პირებს, მოხელეებს, ჟურნალისტებს, რომლებიც გამართული, სალიტერატურო ქართულით უნდა მეტყველებდნენ). ცხადია, თანამედროვე მწერალი ვერ დაწერს არქაული ენით, ძველი ქართული ენით, ეს გამოვა ყალბი, არადამაჯერებელი, ამიტომაც უნდა იპოვოს შუალედი, მისაღები ფორმა. პერსონაჟი, რომელიც XXI საუკუნის საქართველოში ცხოვრობს, უნდა ლაპარაკობს ისე, როგორც მთელი ქვეყანა, ამიტომაც ჟარგონს, სკაბრეზულ გამონათქვამს ვერ ავცდებით, თუმცა ის უნდა იყოს ადეკვატური, თანამედროვე, ბუნებრივი და ორგანული ჩვენი თანამედროვე გარემოსი, თანაც ეს აუცილებელია იყოს პროფესიონალურად და მხატვრულად კარგად გაკეთებული და არა თვითმიზანი და ვინმეს გაკვირვების თუ პოპულარობის მოპოვების მცდელობა. მსოფლიო ლიტერატურაში, ვფიქრობ ეს გზა უკვე გაიარეს, ჯერი ჩვენს თანამედროვე მწერლებზეა.

მედია იმდენად ინტენსიურად ერწყმის თანამედროვე ლიტერატურას, მხატვრულ ტექსტს, რომ მხატვრული ტექსტი, ნაწარმოები, ნიგნი, ფაქტიურად, თითქმის სიტყვასიტყვით აღმოჩნდება „განხილული“ ან მედიის საშუალებით, ანაც სატელევიზიო საუბრებში, რითაც „პასიური“ მკითხველი „ეცნობა“ ტექსტს, რა თქმა უნდა, არა სიღრმისეულად, მაგრამ ინფორმაციის დონეზე აქვს წარმოდგენა თუ რაზეა საუბარი ნიგნში, რა სურდა გამოეხატა ავტორს ნაწარმოებით და, საერთოდ, რა ადგილს იკავებს ნაწარმოები თანამედროვე მწერლობაში, ამ შემთხვევაში ინფორმაცია წინ უსწრებს ტექსტს. იქმნება ახალი მოდელი „კითხვისა“ და „მკითხველისა“ და ეს ეტაპი განიხილება, როგორც კულტურული ცნობიერების შეცლის შეუქცევადი პროცესი, გამოითქმის ვარაუდი, რომ იკარგება ძირითადი ღირებულებები, ხდება ჩანაცვლება აღქმისა და საუკუნოვანი ლიტერატურული პროცესები ემსგავსება „პიარტექნოლ-

¹ მ. კვაჭანტირაძე. ენის სემიოლოგიური კვლევის მეთოდოლოგიისათვის. – ლიტერატურის თეორია. XX საუკუნის ძირითადი მეთოდოლოგიური კონცეფციები და მიმდინარეობები. თბ., 2008, გვ. 104-107.

ოგებით“ გაჯერებულ ტექსტთა ერთიანობას, ცხადია, კულტურული შენაცვლება და ინფორმაციის სიმრავლე არ გულისხმობს ძირითადი ღირებულებების დაკარგვას, ვერც დროის ცვლილებას აღუდგება ვინმე წინ, თუმცა პრიორიტეტების განსაზღვრა იმ ლიტერატურათმცოდნეთა „ვალდებულება“, ვისაც მსოფლიოში მიმდინარე ლიტერატურული პროცესების განვითარების პულსაციაზე უდევს ხელი და, ამასთანავე, ითვისებს ახალ ტექნოლოგიებს, რადგანაც შექმნილი კრეატიული სივრცეები, ნოვატორული ექსპერიმენტები ქმნიან ახალ რეალობას, კრიტიკოსიც ვალდებულია ფეხი აუწყოს დროს.

მიიჩნევენ, რომ მხატვრული ლიტერატურისა და ჟურნალისტიკის თანაარსებობა მეტად მრავალმხრივია. ისინი ერთმანეთს ავსებენ და აძლიერებენ. ერთ-ერთის სრულყოფილად შესწავლა მეორის თავისებურებათა გათვალისწინებასაც გულისხმობს. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ლიტერატურისა და ჟურნალიზმის ურთიერთმიმართების საკითხებს, ლიტერატურული მიმართულებებისა და მიმდინარეობების (ბელეტრისტიკა, ესეისტიკა, პარალიტერატურა), ლიტერატურული მანიფესტებისა და შემოქმედებითი პრაქტიკის, თანამედროვე ლიტერატურის პრობლემების შესწავლას; მეტადრე ლიტერატურის კრიტიკას, როგორც მეცნიერების, სიტყვის ხელოვნებისა და პუბლიცისტიკის სინთეზს.¹

ჟურნალისტიკას მწერლობის ჩანაცვლება არ შეუძლია, მათ მართლაც არაფერი აქვთ გასაყოფი, პირიქით, ურთიერთს უნდა ავსებდნენ და აძლიერებდნენ. ერთად თანაარსებობდნენ, როგორც შემადგენელი, ერთმანეთისგან მოსაზრდოე, განუყოფელი ნაწილი. „ნაწარმოების შექმნისას კომბინირდება ტექსტი, მაყურებლის სახე და ხმა, იმ მოტივით, რომ უზრუნველყოს ერთდროულად ზემოქმედება გრძნობის სხვადასხვა სფეროზე“.² ამის მაგალითს იძლევა „ციფრული ლიტერატურა“ (ქსელური თუ არაქსელური). ასევე, არსებობს მათი თანაარსებობის უარყოფითი გამოვლინებებიც.

ინტერნეტის სწრაფმა გავრცელებამ შეცვალა ლექსიკა, ტექსტების თემატიკა, სწორედ ეს გვეჩვენება ლიტერატურული პროცესის ცვლილების ერთ-ერთ მთავარ მიზეზად. ჯერჯერობით ქართული ლიტერატურული სივრცე ვერ დაიკვეხნის ბევრი ლიტერატურული პორტალით, თუმცა არსებობს რამდენიმე, რომელიც გავლენას ახდენს თანამედროვე

¹ მ. შამილიშვილი. ქართული ჟურნალიზმი გლობალური საინფორმაციო-კრეატიული პროცესების სისტემაში. – <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:-Ef9sRyFKPAJ:www.nplg.gov.ge/gsd/cgi-bin/library.exe%3Fe%3Dd-01000-00---off-0period--00-1--0-10-0-0-0---0prompt-10--..4---4---0-1/-11-en-10--10-preferences-50--00-3-about-00-0-00-11-1-OutfZz-8-00-0-11-1-OutfZz-8-1%2520%26cl%3DCL4.7%26d%3DHASH01c0a955b88deed038973922.4.1%26gt%3D1+&c-d=1&hl=en&ct=clnk&gl=ge>.

² Западное литературоведение XX века. Энциклопедия. Гл. науч. ред. Е. А. Цурганова; Отв. науч. ред. А. Е. Махов. М., 2004, გვ. 457.

ლიტერატურულ პროცესებზე, მის განვითარებაზე და ეს განსაკუთრებით იგრძნობა პოეზიაში. მნიშვნელოვანია შეუზღუდავი ინტერნეტ სივრცე, რომელიც განაპირობებს იმ ლიტერატურული ფორუმების აკადემიურ ხასიათს, რომელიც გარშემო შემოიკრიბავს ხოლმე ლიტერატურული სი-ახლეების მოყვარულთ და თითქოს „უნებურად“ ხდება სიახლეების მიღე-ბისა და გააზრების პროცესი. გლობალური ქსელში ხშირად არის საუბარი დასავლეთში მიმდინარე უახლესი ლიტერატურული პროცესების შესახ-ებ და ხდება შედარებები თანამედროვე ქართულ ლიტერატურასთან.

ქართული მასმედიის ინტერპრეტაციულ ხასიათზე ყურადღებას ამახვილებს სოციოლოგი იაგო კაჭკაჭიშვილი. იგი ამბობს, რომ საინ-ფორმაციო გადაცემების ერთმანეთთან შედარება პოსტმოდერნული პარადიგმის ლეგიტიმურობაში არწმუნებს, – „არ არსებობს რეალობა თავის თავად. იგი ისეთია, როგორადაც მისი ინტერპრეტაცია ხდება. ხოლო რამდენადაც ინტერპრეტაცია ბევრია, რეალობაც სხვადასხვანა-ირია... სინამდვილე განოვილია ინტერპრეტაციაში“¹. მაგრამ რადგანაც სოციოლოგი ემყარება დაშვებას, რომ ობიექტური რეალობა (თუნდაც ემპირიული, ანუ დრო-სივრცული) არსებობს, იგი მსჯელობას ასე ავი-თარებას: „ე.ი. შესაძლებელია ვისაუბროთ რეალობის ადეკვატურ და არა ადეკვატურ ინტერპრეტაციაზე“².

თითქოს ერთმანეთისგან განსხვავებული: ლიტერატურა და მედია – ახდენს გავლენას ახალი მკითხველის ჩამოყალიბებაზე; ფაქტიურად, ყველა ცდილობს იკითხოს ის რაც არის „ცნობილი“, პოპულარული, მი-უხედავად მისი ღირებულებისა. სწორედ მსგავს კონტესტში უნდა გან-ვიხილოთ ის პროცესები, რომლებიც ქმნიან და აყალიბებენ ახალ ლიტ-ერატურას მისი განვითარების საფეხურებითა და იერარქიით; ასევე, ამყარებენ წარმოდგენას ლიტერატურული ნაწარმოებისა, როგორც უმშვენიერესი ერთიანობის ობიექტისა, რომელიც ექვემდებარება ინ-ტერპრეტაციასა და შეფასებას. ეს სისტემა კარგად იყო „აპრობირებული“ XX საუკუნეში, სადაც თითქოს არსებობდა ბალანსი ტრადიციების გათვალისწინებით, თუმცა შეუძლებელია გავლენა არ მოეხდინა მედიის ტექნოლოგიებს ლიტერატურის განვითარების პროცესებზე, ამიტომაც ხდება აუცილებელი ახალი სახის მკითხველის „ძიება“ „ქაოსის“ სისტემაში.

ამბობენ, რომ მთავარი, რაც ყურნალისტებს აკლიათ (რაც არ უნდა პარადოქსალური იყოს) ინფორმაციაა. ისინი ინფორმაციას ოფიციალური წყაროებიდან იღებენ, რომლებიც სიჩქარის, თუ სხვადასხვა მიზეზების გამო შეცდომებისგან (ვგულისხმობთ ორთოგრაფიულს, სტილისტურს) დაზღვეულები არ არიან. ტელეეკრანებიდან ხშირად ვისმენთ ისეთ სი-ტყვებს, რომლებიც უკვე სალიტერატურო ენის ნაწილი „გვგონია“, სი-

¹ ი. კაჭკაჭიშვილი. თავისუფლების დღიურები. 31 ოქტომბერი, 2007. – <http://www.tavisupleba.org/programs/diaries/2007/11/20071104173646.asp>.

² ი. კაჭკაჭიშვილი. თავისუფლების დღიურები. 31 ოქტომბერი, 2007...

ნამდვილეში კი უცხო ენიდან მომდინარე სიტყვებია: მაგ., კრეატიული – შემოქმედებითი, რეზულტატი – შედეგი, ექსპერიმენტი – ცდა, რიმეიქი – გარდაქმნა, გადაკეთება, მეილი – ფოსტა, ივენთი – ღონისძიება, უიქენდი – შაბათ-კვირა და ა.შ. ასევე გამოთქმები: ვთვლი კი არა, მიმარჩნია; ადგილი ჰქონდა კი არა, არამედ, მარტივად, მოხდა; მიმალვამია კი არა, იმალება; შეხვედრა კი არ შედგა, გაიმართა... შეცდომებს შორის გვხვდება ისეთებიც, რომლებიც უკვე იმდენად გავრცელებულია, რომ შეცდომებად აღარც „გვეჩვენება“.

ამდენად, ძირითადი პრობლემა ქართულ მედიაში, ეს არის ენა. ენა ცოცხალი ორგანიზმია. იგი მუდმივად ვითარდება და ივსება. ენის პრობლემები განსაკუთრებით აქტუალური ხდება, როდესაც ქვეყანაში მნიშვნელოვანი პოლიტიკური და სოციალური ძვრები მიმდინარეობს. ქვეყნის ცხოვრებაში სერიოზულ გარდატეხათა დროს, სხვა გლობალური პროცესების პარალელურად, იცვლება ენობრივი გარემოც. სწორედ ამიტომ არაერთხელ იდგა დღის წესრიგში ქართული ენის სინმინდის დაცვის საკითხი. ჟურნალისტების მეტყველებას გადამდები ძალა აქვს და თუნდაც უნებლიე მიზაძვაც საფრთხეს ქმნის. ჟურნალისტების საუბარში არაერთი შეცდომა „იპარება“.

ამდენად, კითხვა, მკითხველი და ტექსტი – მედიამ სრულყოფილად „აითვისა“ და, ამ შემთხვევაშიც, უნდა გამოვყოთ „სცენარისტის“ როლი, რომელიც ქმნის სიუჟეტს არა მარტო ნაწარმოებისთვის, ფილმისთვის, არამედ ნებისმიერი სატელევიზიო თუ საგაზეთო ინფორმაციისთვის და მას აწვდის საზოგადოებას.

LELA GIGLEMIANI, LELA MIRTSKHULAVA¹

MODERN LITERATURE, MASS MEDIA AND ITS LEXICAL PECULIARITIES

Main characteristic feature of modern literature is its “lack of language”, as in the “language” of literature, also in mass media, the language undergoes its democratization realization, which is often expressed in primitiveness, stylistic lowering and play of language. Research of the writer’s language is one of the important problems till present. The researchers are interested not only in separate periods of writing development, but also by the writer’s individuality itself. Symbolic abilities weaving in the word are finally revealed by lexical, grammatical and dialectical norms combination. Modern media so intensively merges the modern literature, artistic text, that it can influence not only the readers but also the writer.

¹ **Lela Giglemiani** – PhD of Philology, Researcher of Arnold Chikobava Institute of Linguistics of Tbilisi State University; **Lela Mirtskhulava** – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ნიწო ვახანია¹

უკათიას დღეთათვის მებრძოლი
(ბიობრაფიული რომანი დავით მიქელაძეზე)

დავით მიქელაძე (მეველე) XIX საუკუნის ცნობილი პუბლიცისტი, ერთ-ერთი პირველი ქართველი პუბლიცისტი, ამ უანრის დამამკვიდრებელთაგანი ჩვენში. ქვეყნისა და ერის წინაშე მრავალი დამსახურების მიუხედავად, დღეს მისი სახელი ჩრდილშია მოქცეული. უფრო სწორად – სახელი ნაცნობია, საქმენი – ნაკლებად. სწორედ ამ მივინყებული მოღვაწის, დავით მიქელაძის ცხოვრების ქრონიკა გახლავთ ელგუჯა თავბერიძის ბიოგრაფიული რომანი „ნისლის ტიხარი“. სათაური გვამცნობს ნისლში ჩადირული კაცის, უფრო ლანდის, მირაჟის არსებობას. ავტორი შეეცადა, გადაენმინდა ეს ნისლი და მკაფიოდ, გარჩევით წარმოედგინა ჩვენთვის, ერთი, დაუზარელი ეროვნული მოღვაწის სახება. ვფიქრობ, ჩანაფიქრი შესანიშნავად აღასრულა კიდეც.

რომ არა გროგოლ ორბელიანის „პასუხი შვილთა“, სადაც ახალთაობელთა განსაქიქებლად სხვა რამეებთან ერთად ესეც წერია:

„ცრუ ლიბერალნი, პატრიოტები,
მესხი, მეველე, მელიქ აღები“...²

აღბათ, მეველის სახელიც მიბინარდებოდა შთამომავლობისთვის. ახლა კი მონაფეობის წლებიდანვე გონებაში ღრმად ჩაბეჭდილი ეს სტრიქონები მეველის მთლიანად დავინყების შესაძლებლობას არ გვაძლევს, მაგრამ რა უკეთებია, რას გამომხმაურებია, რისთვის უბრძოლია და უღვაწია, რა შეუცვლია ან ვერ შეუცვლია? – ფაქტობრივად, არც ვიცით. ამ და სხვა კითხვებზე პასუხის გაცემაა „ნისლის ტიხარი“.

ელგუჯა თავბერიძე დათა მიქელაძის ღვაწლის წარმოსაჩენად შეისწავლის მისსავე პუბლიცისტურ სტატიებს, ორიგინალურ პიესასა და თარგმანს, XIX-XX საუკუნეთა მოღვაწეების კერძო მიმონერას, საარქივო მასალებს, საგაზეთო თუ საჟურნალო პუბლიკაციებს... და ასე, დოკუ-

¹ ნიწო ვახანია – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² გრ. ორბელიანი. პასუხი შვილთა. – წგნ.: ქართული მწერლობა. 40 ტომად. შემდგენლები ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე. ტ. 9: XIX საუკუნის მწერლობა. ტომის რედაქტორი ჯ. ჭუმბურიძე. თბ., 1992, გვ. 343.

მენტებზე დაყრდნობით ქმნის მართალ, სანდო, შეუღამაზებელ სურათს ერთი პიროვნების ცხოვრებისა. ამთავითვე უნდა ვთქვათ, რომ წიგნში აღდგენილია მთელი ეპოქა და ეს ფონი მეტად შთამბეჭდავია.

საყურადღებოა, რომ თხრობას ავტორი დავითის მამის, ალექსანდრე მიქელაძის გაცნობით იწყებს. ყურადღებას მიაქცევს იმას, რომ მისთვის ზედმეტ სახელად „დიდი“ შეურჩევიათ. ეს მეტსახელი უკვე რალაცას გვეუბნება, მიგვანიშნებს მის პატრონზე. დიდი ალექსანდრე ერთი იმ კაცთაგანი ყოფილა, ვინც პიროვნული თვისებებით, მრავალი ღირსებით გამოირჩეოდა და ნაცნობ-უცნობთა პატივისცემას იმსახურებდა, მაგრამ სამშობლოს სიყვარული რუსეთის სიყვარულისგან არ განერჩეოდა. რუსეთს ემსახურებოდა ერთგულად, თავისი ქვეყნის საწინააღმდეგო, საზიანო საქმეებს აკეთებდა და ვერ ხვდებოდა, რა დანაშაულს ჩადიოდა ერის წინაშე. იბრძოდა, თურმე, გურულ აჯანყებულთა წინააღმდეგ, უბიხთა და ლეკთა დასამორჩილებლად, თავი გამოიჩინა ყირიმის ომში, ნებელდაში რუსებთან ერთად ანადგურებდა აფხაზებს... ასე უმტკიცებდა იმპერიას ერთგულებას. გახლდათ ქუთაისის თავადაზნაურობის წინამძღოლიც. ასეთი წარსულის მქონე ადამიანზე, შეიძლებოდა, სულაც არაფერი თქმულიყო, – იქნებ გაიფიქროს მკითხველმა. მაგრამ საქმე ისაა, რომ ელგუჯა თავბერიძე მწერალია და მწერლისთვის ცხოვრება (მათ შორის – გარდასულიც) მარტო შავ-თეთრი როდია. ალექსანდრე მიქელაძეს თავის ცოდვებთან (შეცოდებებში მისი სხვადასხვა დროს ოთხი ცოლის ყოლაცაა ნაგულისხმევი) ერთად კარგი, კეთილი, საწინაო, საქვეყნო საქმეებიც უკეთებია. მწერალი მოსაწონ-მისაბაძს როგორ გაემიჯნებოდა, მით უმეტეს, რომ წიგნის ავტორს მხარს უჭერს და ზურგს უმაგრებს თვით აკაკი წერეთელი.

ცნობილია აკაკის დაუმცხრალი, შეურიგებელი ბრძოლა-კამათი თადა აშორდიასა და ყველა იმ ვაი-პატრიოტთან, ვინც მეგრელების არაქართველობას ამტკიცებდა და ნებით თუ უნებლიეთ დამპყრობლის ნისქვილზე ასხამდა წყალს. ამის გათვალისწინებით სავსებით გასაგები და ლოგიკურია, რომ ალექსანდრე მიქელაძის მიერ გამართულ ერთ-ერთ სადილს აღფრთოვანებული აკაკი გამოეხმაურა წერილით „სადილი გუბერნიის წინამძღოლთან“ (დაიბეჭდა „დროებაში“).¹ ამ სადილზე იმერელ თავადებთან ერთად სამეგრელოს თავადაზნაურობაც ყოფილა მინვეული და საერთო-ეროვნულ საქმეებზე გამართულა სჯა-ბაასი. უნდა გენახათ მეგრელების მჭევრმეტყველება, „მათი გამტკიცული, განმენდილი ქართული და მაშინ იტყოდით, აი, სად ყოფილან ნამდვილი ქართველებიო“, – წერდა ქართველთა ერთიანობის მქადაგებელი მგოსანი.

და, მიუხედავად იმისა, რომ ამკარაა, ალექსანდრე მიქელაძეს აფიქრებდა და აწუხებდა ქართველთა ყოფა, ცდილობდა გამჯობინებას, გაკეთილებას გარემოებისა, ისიც ცხადია, რომ სამშობლო რუსეთის გა-

¹ ა. წერეთელი. თხზულებათა სრული კრებული. ტ. XI, თბ., 1964, გვ. 34.

რეშე ვერ წარმოედგინა, არსებულის სამსახურში იდგა და კიდევ ერთ-გულეზდა მას.

XIX საუკუნეში თითქოს ტრადიციად დამკვიდრებული შემთხვევების მსგავსად, მიქელაძეთა ოჯახშიც მამა-შვილს განსხვავებული პოლიტიკური ორიენტაცია ჰქონდა. რუსეთუმე მამას ეროვნული იდეალები-სათვის დაულალავად მეზრძოლი შვილი, დავით მიქელაძე ჰყავდა. სხვათა შორის, საქართველოში რუსეთის შემოსვლისა და დამკვიდრების მეტ-ნაკლებად მომხრენი გახლდნენ ალექსანდრე ჭავჭავაძის, ალექსანდრე ორბელიანის, ელიზბარ ერისთავის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის, ალექსანდრე ყაზბეგის... მამები.

დავით მიქელაძე (მეველე) „დროებისა“ და „ივერიის“ თანამშრომელი იყო, ეს უკანასკნელი ერთხანს სულაც მისი ფაქტობრივი რედაქტორობით გამოდიოდა. მანამდე კი, ნიკო ნიკოლაძესა და პავლე იზმაილოვთან ერთად პარიზში გამოსცა ჟურნალი „დროშა“ (უცხოეთში გამომავალი პირველი ქართული გამოცემა. ჰექტოგრაფზე დაბეჭდილი ამ ჟურნალის სულ 6 ნომერი შემოგვრჩა).

ელგუჯა თავბერიძე განსაკუთრებულ ყურადღებას მიაქცევს იმ გარემოებას, რომ დავით მიქელაძე (მეველე) ყველგან და ყოველთვის ევროპული ყაიდის მოაზროვნედ, ევროპული ტიპის ჟურნალისტად წარმოგვიდგება (მიუხედავად იმისა, რომ მას გიმნაზია არ ჰქონდა დამთავრებული და მხოლოდ საოჯახო განათლება მიეღო).

ბიოგრაფიული რომანის ავტორი დასამახსოვრებლად მოგვითხრობს, როგორ ჰყავდა დავითს კულაშში, საკუთარ სახლში ერთი წლის განმავლობაში შეფარებული და ფრანგ მხატვრად გასაღებული ჰყავდა ცნობილი ანარქისტი და ტერორისტი ვარლამ ჩერქეზიშვილი. ეტყობა, იმხანად ტერორისტებს თანაუგრძნობდაო, – დაასკვნის მთხრობელი. თანაუგრძნობდა, როგორც ჩანს, სწორედ ვარლამ ჩერქეზიშვილის გამო (შემდეგ თავის სტატიებში არაერთხელ გაილაშქრა ტერორიზმის წინააღმდეგ). ვარლამის აზროვნების სტილი ხიბლავდა, მისი მიზანი – ხალხის ცხოვრების გამჯობინება – მეველისთვისაც უმთავრესი საფიქრალი გახლდათ, მისი (რაც უნდა გასაკვირი იყოს, ანარქისტ ვარლამ ჩერქეზიშვილის) ეროვნული იდეალები მეველის ცხოვრების დვრიტასაც შეადგენდა.

შემთხვევითი არ უნდა იყოს, რომ რომანის ავტორი ფართო, გაშლილ თხრობას მიმართავს ჯუზეპე გარიბალდის პერსონაჟად შემოსაყვანად. დავით მიქელაძესა და იტალიის ეროვნულ გმირს არათუ მეგობრული ურთიერთობა, უბრალო ნაცნობობაც კი არ ჰქონიათ. ერთხელ, პარიზში რამდენიმე წუთით მოუხდათ ერთმანეთის ნახვა ისე, რომ ქართველმა პუბლიცისტმა გვიანდა გაიგო უცხოელის ვინაობა. იმან კი, გარიბალდიმ დათას შესახებ სხვა ვერც ვერაფერი შეიტყო, გარდა იმისა, რომ ეს საუკეთესო მსროლელი (ტირში ვარჯიშობდა) ქართველი იყო. ეს წუთიერი შეხვედრა იქნებ არც გაეხადა ბიოგრაფოსს პატარა, ქარ-

თული ნოველის ღირსად, რომ არა ჯუზეპე გარიბალდის პიროვნება და მის მიმართ ქართველთა (არამარტო მეველის) მიერ გამოვლენილი დიდი, განსაკუთრებული პატივისცემა, სიმპათია, სიყვარული. საყოველთაოდ ცნობილია ილია ჭავჭავაძის ლირიკული შედევრი „მესმის, მესმის...“¹, რომელიც სწორედ გარიბალდის მორიგი გამარჯვებით არის შთაგონებული. არც ის არის ახალი, ქართველი მოღვაწეები რომ ცდილობდნენ, გარეგნობითაც გარიბალდის მიმსგავსებოდნენ (წვერით, ქუდით და სხვა). თედო სახოკია ერთ, იუმორით შეფერილ ამბავსაც მოგვითხრობს. როცა იტალიის ეროვნულ-გამათავისუფლებელი გმირი გარდაიცვალა, ქართველმა ხალხოსნებმა გორიდან დეპეშა გაუგზავნეს ოჯახს და მიუსამძიმრეს. მაღლობის სათქმელად იტალიიდან დეპეშა მოსკოვში ჩავიდა იმიტომ, რომ... იტალიელებმა გორი რუკაზე ეძებეს და ვერსად იპოვეს.

რა გასაკვირია, საკუთარი სამშობლოს დამოუკიდებლობაზე მეოცნებე პუბლიცისტს იტალიელი (და სხვა ქვეყნებისაც) ეროვნულ-გამათავისუფლებელი გმირების გულწრფელი პატივისცემა რომ ჰქონოდა.

დავით მიქელაძეს (მეველეს) ისეთ რამეებზეც უნერია, რაც იმ დროს გარკვეულ რისკთანაც იყო დაკავშირებული. მაგალითად: ქალთა უფლებებზე, სიკვდილით დასჯის გაუქმებაზე, პატრონყმობაზე, თეატრზე, უნივერსიტეტის გახსნის საჭიროებასა და სხვა მისთანებზე. საერთოდ, ელგუჯა თავბერიძის მიერ დახატული სარწმუნო პორტრეტით ჩანს, რომ მიქელაძე პირდაპირი, რისკიანი, ზოგჯერ თავზეხელაღებული კაციც ყოფილა. ძნელია ბიოგრაფიული რომანის შექმნა პუბლიცისტზე, უფრო ადვილია მხატვრული სიტყვის ოსტატის პორტრეტის დახატვა. პუბლიცისტიკა ნაკლებად ხსნის ავტორის ხასიათს, პიროვნულ თვისებებს. რასაც მხატვრული შემოქმედება სარკესავით აირეკლავს, იმას პუბლიცისტიკა მაღავს, ფარავს, არ ნარმოაჩენს. ბიოგრაფოსს კი აუცილებლად სჭირდება ცოცხალი ხასიათი. ელგუჯა თავბერიძე შესანიშნავად ახერხებს დავით მიქელაძის მართლაც რომ გაცოცხლებას. ამაში მას მეველის ნაწერებიც უწყობს ხელს, უსულგულო, მშრალი სტილის ნაცვლად სწორედ მხატვრული სახეებით რომ აღბეჭდილა და, რასაკვირველია, ოფიციალურ თუ არაოფიციალურ, გამოქვეყნებულ თუ გამოუქვეყნებულ დოკუმენტთა კარგად, ღრმად ცოდნა. მეველის რისკიანობა-შეუპოვრობასთან დაკავშირებით უნდა გავიხსენოთ ნიგნის ერთი გამორჩეული თავი, დავით მიქელაძის დუელს რომ ეხება ალექსანდრე ნულუკიძესთან, საერთოდ, ქართული დუელი, როგორც განსხვავებული ფენომენი, შეისწავლეს და გამოიკვლიეს როსტომ ჩხეიძემ, ზაზა აბზიანიძემ.² „ნისლის ტიხარში“ აღწერილი ქუთაისური დუელიც იმის დასტურ-

¹ ილ. ჭავჭავაძე. „მესმის, მესმის...“. – ილ. ჭავჭავაძე. თხზულებათა სრული კრებული. 20 ტომად. ტ. 1: პოეზია (ლექსები, პოემები, სხვადასხვა ავტორის მიერ დაწუნებული ლექსები, ექსპრომტი, ფრაგმენტები). ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა რ. კუსრაშვილმა. თბ., 1987, გვ. 104.

² რ. ჩხეიძე. ქართული დუელიანა. თბ., 2011; ზ. აბზიანიძე. საიდუმლო პარადოქ-

ია, რომ ქართული დუელები სიკვდილით არ მთავრდება, თუმცა მისი მონაწილეებისთვის ბევრი უსიამოვნება მოაქვს იმ წუთშიც და მერეც.

ელგუჯა თავბერიძე რეალისტი მწერალია. მისი მიზანი წიგნის გმირის განდიდება, შესხმა, პანეგირიკი კი არა, მართალი ბიოგრაფიის აღდგენაა. ამიტომ არ ერიდება ავტორი მეველის შეცდომებზე საუბარსაც და რამდენჯერმე ხაზგასმით მიუთითებს, რა ვერ გაიგო, რაში შეცდა (იშვიათად, მაგრამ მაინც) ნიჭიერი, მრავალმხრივი პუბლიცისტი.

1893 წლის თბილისის ქალაქის საბჭოს არჩევნების კურორზული ამბავი ადრეც ვიცოდი – როგორ გავიდნენ საბჭოს წევრებად თითქმის მთლიანად სომხები. წიგნში კი ისე ხატოვნად, ისე ლამაზად, ისე სახიერადაა ეს ამბავი აღწერილი, რომ მართლაც ძნელად დაავიწყდება მკითხველს და მის ცნობიერებაში დარჩება გაფრთხილებად და მაგალითად. დავით მიქელაძისეულ შედარებას მოიხმობს ავტორი: როგორც ყანაში საჩრდილობლად დატოვებული ორიოდ ხე, ისე ერივნენ ქართველები სომხებშიო.¹

მსუბუქი იუმორი, ხალისი, სილაღე თან სდევს „ივერიის“ რედაქციაში ვაჟა-ფშაველასა და დავით მიქელაძის შეხვედრის სცენას. „გველისმჭამელის“ შემოქმედი ხუმრობს, რომ მან და მისმა პერსონაჟმა მინდია გველის ხორცი ჭამეს, მიქელაძეს ნაამბობი რეალურად მომხდარისგან ვერ განურჩევია და უწმინდურის ჭამისგან შეშინებული უკან იხევს, სულაც მეორე ოთახში გარბის... ვაჟას ხუმრობას ვერ იგებს.

ხდებოდა ასეც, მაგრამ, როგორც მოღვანე და როგორც პიროვნება, თუ ოხუნჯობით ვერ, ზნეობით უთუოდ გამოირჩეოდა. მიაჩნდა, რომ ბოროტებით მომკილი სიკეთეც ბოროტებაა, ხოლო უზნეთა მომრავლებას, თანამემამულეებში პირის წყლის წახდენას გაუნათლებლობას აბრალებდა. მისთვის არ არსებობდა წვრილმანი საკითხები. აღელვებდა ყველაფერი, რაც მის ქვეყანას პირდაპირ თუ ირიბად ეხებოდა. წყინდა, უხაროდა, ამუნათებდა, აქეზებდა, არწმუნებდა, თხოვდა, ბრალს დებდა... და ყოველთვის თვალწინ „ევროპულ რადიუსზე გამართული“, თავისუფალი საქართველო ედგა.

რომანში დასამახსოვრებელ პერსონაჟებად შემოდიან ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე, ვაჟა-ფშაველა, ნიკო ლორთქიფანიძე, გიორგი შარვაშიძე... და იქმნება მთელი გალერეა ჩვენი სასიქადულო მოღვაწეებისა, რომელთა ფონზე უფრო შთამბეჭდავად გამოიკვეთება დავით მიქელაძის, მეველის (როგორც თვითონ მიაჩნდა, საქართველოს ერთი რიგითი ჭირისუფლის და თვალყურმადევნების) მთელი ღვანლი და დამსახურება სამშობლოს წინაშე.

ელგუჯა თავბერიძე აცოცხლებს და უკვდავებას ანიჭებს საზოგადოებისათვის დღეს ნაკლებად ცნობილ პიროვნებებსაც. და კი არ გვი-

სები. თბ., 2012.

¹ ე. თავბერიძე. ნისლის ტიხარი (დავით მიქელაძის ცხოვრების ქრონიკა). ქუთაისი, 2009, გვ. 119.

ყველა მათ შესახებ, არამედ ხატავს, ძერწავს, ჩამოქნის ხასიათებსა და სიტუაციას. მწერლის ოსტატობის დასადასტურებლად მხოლოდ ერთ ნიმუშს მოვიხმობ. დავით მიქელაძის სალონში: „პიპინია მიქელაძისა და სერგია ერისთავის ოხუნჯობებზე სიცილს ვერ იკავებდნენ, ჩაბყირებამდე ხარხარებდნენ, ხარხარებდნენ გულიანად, მაღიანად... ჩათავდებოდა სიტყვა-პასუხი და კოკინია მიქელაძე შემოსძახებდა პირველს: ლეკებმა რომ დამიჭირეს, დამდეგ იყო მკათათვისა, – მეორეს ბონდო მიქელაძე მიაგებებდა, მერე კოტატი შუბლაძე და მინა ბოლქვაძე გაუტევენ, გეგონებოდა სახლს ჭერი აეხდებოდა, ცაში აიჭრება ამათი მღერითო“.

¹ეს ამონაწერი არც საუკეთესოა და არც განსაკუთრებული ამ ნიგნში. ერთ-ერთია მრავალთა შორის. გვხვდება უფრო საგულისხმო ფრაზები თუ მთელი აბზაცები – მწერლის მაღალი გემოვნების დამადასტურებელი. სიტყვის მცნობი, მოყვარული, მომფერებელი და დამგემოვნებელი ავტორი და მისი ეს თვისებაც ხდის რომანს მიმზიდველსა და გასაგებს.

მივიწყებული, ჩრდილში მდგომი მოღვაწის გახსენებას ერთი მხრივ, უთუოდ აქვს ის მნიშვნელობა, რომ ამით ავტორი აღადგენს ისტორიულ სამართლიანობას, სამზეოზე გამოაქვს მიჩქმალული თუ დღემდე უცნობი ფაქტები. მეორე მხრივ, ისიც ცხადია, რომ ნიგნი იწერება თანამედროვეთათვის, ამიტომ მას აქვს აგრეთვე მომავლის გარკვევის, სწორი გზის დასახვის ფუნქციაც.

ამ ნიგნის ავტორი პროფესიონალი მწერალია. ბუნებრივია, მას კარგადაა აქვს გააზრებული, რას წერს და რისთვის წერს. რა თქმა უნდა, შემთხვევითი არ არის ხაზგასმა იმისა, რომ დ. მიქელაძე ევროპული ტიპის მოაზროვნე გახლდათ. იგი იყო ევროპასთან დაახლოების მომხრე და მონადინე, მაგრამ მიაჩნდა, რომ ყველაფერი განურჩევლად კი არ უნდა გადმოგველო ევროპული, არამედ მიგვებაძა მისაბაძისთვის ისე, რომ არ დაგვეკარგა საკუთარი.

სრულიად გამორჩეული საქციელი, გმირობის ტოლფასია დაპატიმრებული მიქელაძის მიერ წერილობით მოთხოვნა ეკლესიის ავტოკეფალიისა და სახელმწიფოებრივი ავტონომიისა. დიმიტრი ყიფიანის გმირობას გვაგონებს ერთგვარად და არ დაუვარდება მას. მეველემაც ფაქტობრივად თავი გასაწირად გაიმეტა. სხვა საქმეა, რუს მოხელეს ეყო ჭკუა, რომ გმირად არ ექცია ქართველი თავადი. თუმცა ნიგნის ავტორისთვის და მკითხველისთვისაც ის მაინც გმირია, ილიას, აკაკის, სხვა ქართველ სამოციანელთა თანამოაზრე და მათსავით მოფიქრალი საქართველოს უკეთეს დღეთათვის.

¹ ე. თაბუკრიძე. ნისლის ტიხარი (დავით მიქელაძის ცხოვრების ქრონიკა), გვ. 139.

NINO VAKHANIA¹

**THE FIGHTER FOR BETTER TIMES
(BIOGRAPHICAL NOVEL ABOUT DAVID MIKELADZE)**

Elguja Tavberidze's novel is related to portray of forgotten novel, ubiquitous publicist, David Mikeladze's life and creativity. The author is a writer and a researcher at the same time. He not only gives us the new information, but also shows us the old one in a new way by means of attractive artistic style.

Remembering of fog covered figure has undoubtedly the meaning on the one hand, that the author restores historical justice, putting hidden and unknown facts. On the other hand, it is also clear that the book is written for contemporaries. That is why it has also a function of clarifying the future, setting of the straight way.

It is not by chance the author's emphasis on the fact that David Mikeladze (Mevele) was European-minded. He was a supporter and striver of rapprochement with Europe, but believed that everything European should not be indiscriminately copied, but imitated the best, so as not to lose our own.

Outstanding behavior, it is heroism that arrested Mikeladze demanded in written the autocephaly church and state autonomy. Mevele, like Dimitri Kifiani, factually sacrificed. Another thing, that this time Russian officials have had enough brains and didn't make a hero from the Georgian nobleman. For the author of the book and reader he is still a hero, a like-minded and same-thinker of Ilia, Akaki, and Georgian figures of the sixtieth for the better days.

¹ *Nino Vakhania* – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

მირანდა თოდუა, ნონა ქეცბაია¹

„ცეცხლის“ სემიოტიკა

ქართული ენის ლექსიკონების მიხედვით ლექსემა ცეცხლის საინტერესო სემანტიკური ველი დასტურდება. პირველ რიგში, უნდა აღინიშნოს, რომ უძველესი ფუძეა და აღდგენილია მისი საერთოქარველური არქეტიპიც. გვხვდება ძველ ქართულშიც: „აღზუაგზნე ცეცხლი ბჭეთა იერუსალიმისათა“; „ჰაერი და ცეცხლოვანნი იგი ვარსკულაენისა ცაი“ და სხვა.

ქართულ ცეცხლ- (ძეცხ- რეგრესული ასიმილაციის შედეგად) ფორმას შეესატყვისება მეგრული დაჩხ- და ლაზური დაჩხ- (ძაჩხ- დი-სიმილაციური დეზაფრიკატიზაციის შედეგად). გ. კლიმოვმა ქართულ-ზანური ერთიანობისათვის აღადგინა „ძეცხლ“- არქეტიპი.²

ქართულში ბევრი სიტყვაა ნაწარმოები ცეცხლ- ფუძისაგან, რომლებიც შეიძლება დაიყოს შემდეგ ჯგუფებად: აფიქსაციის გზით მიღებული სიტყვები, კომპოზიტები შესიტყვებები.

აფიქსაციის გზით მიღებული სიტყვები: საცეცხლური, საცეცხლე, ცეცხლიანი, უცეცხლო, საცეცხლფარეში...

კომპოზიტები: ცეცხლგამძლე, ცეცხლაკვერა, ცეცხლისთვალა, ცეცხლნადები, ცეცხლნაკიდებული, ცეცხლისმფრქვეველი...

შესიტყვებები: თვალის ცეცხლა (თვალის ჩინი), ღვთის ცეცხლი, გადამლობი ცეცხლი (საარტილერიო ცეცხლი), ცეცხლის მოკიდება, ცეცხლის ფრქვევა..

ქართულში საკმაო რაოდენობით გვაქვს ცეცხლთან დაკავშირებული ფრაზეოლოგიზმები და იდიომატური გამონათქვამები: „გულზე ცეცხლის მოკიდება“, „თვალეზიდან ცეცხლის ფრქვევა“, „ორ ცეცხლს შუა ჩავარდნა“, „ცეცხლად შერგება“, „ცეცხლის ფასად გაყიდვა“, „ცეცხლთან თამაში“, „ცეცხლზე ნავთის დასხმა“, „თვალეზში ცეცხლის კრთომა“...

¹ მირანდა თოდუა – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; ნონა ქეცბაია – ფილოლოგიის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე. ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი. თბ., 2000, გვ. გვ. 614

ცეცხლს და მასთან დაკავშირებულ ლექსიკურ ერთეულებს – მებს, ცეცხლის ისრებს, ელვას – მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ქართულ მითოლოგიაში. ცეცხლის განსახიერებად ითვლება ურჩხული, რომელიც ცეცხლს აფრქევს.

მრავალი სიუჟეტი უკავშირდება ელვისა და ჭექა-ქუხილის ღვთაებებს, ადამიანთა ბედის და მოსავლის გამგებლებს. ისინი, უზენაესი ღმერთების მსგავსად, ფლობენ ციურ ცეცხლს და დედამიწაზე გზავნიან წვიმასა და გვალვას. ქართულმა მითებმა და რიტუალებმა არ შემოგვინახა ელვისა და ჭექა-ქუხილის უძველესი ღვთაებების სახელები, რომელთა კულტიც შეერწყა მათი გამომდევნელი ქრისტიანული წმინდანების – ელიას (ილიას), გიორგის და სხვათა კულტს. აფხაზურ პანთეონში ელვის და ჭექა-ქუხილის მბრძანებელია აფი, რომელიც დედამიწაზე ცეცხლოვან ისრებს გზავნის. აფხაზები, ადიღები, ქართველები მეხისგან მოკლულს განსაკუთრებული პატივით კრძალავდნენ, როგორც წესი, სიკვდილის ადგილზე. ცეცხლთან დაკავშირებულია მჭედლობის მფარველი ღვთაებები (ქართული პირქუში, აფხაზური შაშვი, ადიღური ტლეფში). ცნობილია, აგრეთვე, აჯები, მჭედლები – მინისქვეშა ცეცხლის მფლობელნი, რომელთაც საკმაოდ დამლუპველი ასპექტი გააჩნიათ.¹ ცეცხლს უკავშირდება ჭიაკოკონობის წარმართული ტრადიციაც, რომელსაც საფუძვლად უდევს მითი, თითქოს ამ დღეს რომელიღაც მთაზე იკრიბებოდნენ ალქაჯები, ხოლო ადამიანები მათგან იცავდნენ თავს, ისინი არა მარტო ხტებოდნენ ცეცხლზე, არამედ ცეცხლით შემოურბენდნენ სახლს და აშინებდნენ ბოროტ სულებს.

ცეცხლი, ცეცხლის ალი, როგორც სარწმუნოებისთვის განცდილი ვნების, ასევე რელიგიური აღმაფრენის სიმბოლოა. ცეცხლის ენები წმინდა ანტონ პადუანელის ატრიბუტს წარმოადგენს. „ცეცხლის ალი“ სულიწმიდის ნათლის მოფენას, უფლის ხმას, ღვთიურ გამოცხადებას გამოხატავს. სულთმოფენობის თემაზე შექმნილ ხელოვნების ნიმუშებში, მოციქულთა თავებზე გამოსახული ცეცხლის ალები სულიწმიდის მოფენასა და მის დიდებას განასახიერებს: „ორმოცდამეათე დღე რომ სრულდებოდა, ყველანი ერთად იყვნენ იმავე ადგილას. და იქმნა მოულოდნელად ხმაური ზეციდან, თითქოს ძლიერმა ქარმა დაბერაო, და აავსო მთელი სახლი, სადაც ისინი ისხდნენ. და ეჩვენათ მათ გაყოფილი ენები, თითქოს ცეცხლისანი, და სათითაოდ მოეფინა ყოველ მათგანს. ყველანი აღივსნენ სულიწმიდით და იწყეს ლაპარაკი სხვადასხვა ენებზე, როგორც სული ამეტყველებდა მათ“ (ცეცხლი შეიძლება სულიერ სწრაფვასაც გამოხატავდეს. ალი, ზოგჯერ, ჯოჯოხეთში მოხვედრილთა წამებას ასახავს). „მაშინ იმათაც ეტყვის, ვინც მარცხნივია: წადით ჩემგან, წყეულნო, საუკუნო ცეცხლში, რომელიც გამზადებულია ეშმაკისა

¹ **ნ. აბაკელია.** ზოგიერთი სიმბოლოს მნიშვნელობისათვის ქართულ მითო-რიტუალურ სისტემაში. თბ., 2010, გვ. 19.

და მისი ანგელოზებისათვის“ (მათ. 25:41).

თუ ცეცხლის ალი წმინდანს უჭირავს ხელში, მაშინ იგი რელიგიური ვნების სიმბოლიკაა. „როცა მათთან იჯდა, აიღო პური, აკურთხა, გატეხა და მიანოდა მათ. მაშინ თვალი აეხილათ და იცნეს. მაგრამ ის უჩინარი შეიქნა მათთვის. უთხრეს ერთმანეთს: განა არ გიზგიზებდა ჩვენი გული ჩვენში, როცა გზაში გველაპარაკებოდა და როცა წერილებს განგვიმარტავდა?“ (ლუკ. 24:30-32).

აღმოდებული ხანჯალი ღვთის განსჯის სიმბოლოა. განასახიერებს ცეცხლოვან მახვილსა და ანგელოზებს, რომლებიც ადამისა და ევას შერისხვის შემდგომ იცავდნენ სამოთხის კარიბჭეს. „და გააძევა მან ადამი და ედემის ბალის აღმოსავლეთით დააყენა ქერუბიმები და ცეცხლოვანი მბრუნავი მახვილი სიცოცხლის ხისაკენ მიმავალი გზის დასაცავად“ (დაბ. 3:24).

საეკლესიო საიდუმლოებებისა და რიტუალების შესრულების დროს ანთებულ სანთლებს ღვთაებრივი სინათლის მატარებლების სიმბოლური მნიშვნელობა ენიჭება.¹

სასულიერო პოეზიაში, ისევე, როგორც ბიბლიაში, მრავალმნიშვნელოვნადაა წარმოდგენილი ცეცხლიც. ცეცხლის ენები თანმხლებია ჯოჯოხეთისა, ცოდვა შედარებულია აღმურთან. ცეცხლი, როგორც განსახიერება ცოდვისა და ტანჯვისა ბიბლიაშიც გვხვდება. ცეცხლის წვიმა საშინელი სასჯელის გამოხატულებაა: „წუიმდეს ცოდვილთა ზედა მახჴ და ცეცხლი, წუმწუბაჴ“ (ფს. 10,6). ჰიმნოგრაფები უღმრთოვებისა და ცოდვის ცეცხლის დაშრეტას შესთხოვენ უფალს: „ქრისტე, წყაროო ცხოვრებისაო, აკურთხე სულსა ჩემსა ცუარი მადლისაჴ და დაშრიტე ალი ცოდვისაჴ“. ბაგით, რომელიც ემსახურება გულს, ადამიანი უფალს ლოცვას სწირავს. მან იცის, რომ უნდა ადიდოს ღმერთი და მოიხმოს საშველად, აღუვლინოს მას ჭეშმარიტი ქება, მაგრამ ამავე დროს აცნობიერებს, რომ ჩაფლულია ცოდვის მორევში და არ ელის, რომ ღმერთი პატიების ღირსს გახდის. ამიტომ მის ბაგეს ცეცხლი უნდა შეეხოს, რათა ცოდვისაგან განიწმინდოს². ნაკვერცხალი, რომელიც შეეხო წინასწარმეტყველის ბაგეებს წვავს არა ესაიას, არამედ მის ცოდვებს. ძველი აღთქმის წიგნში ვკითხულობთ: „და მოივლინა ჩემდამო ერთი სერაფიმათაგანი და ჴელსა შინა აქუნდა ნაკვერცხალი, რომელი მარწუხითა მოილო საკურთხევისაგან და შეახო პირსა ჩემსა და თქვა: აჴა, შევახე ესე ბაგეთა შენთა და მოგისპნეს უშულოვებანი შენნი და ცოდვანი შენნი განწმინდნეს“ (ეს. 6,6-7).

უღმრთოვების ცეცხლისაგან განწმენდელად ისევ ცეცხლია დასახული. ბიბლიაში ცეცხლით ხდება ადამიანის ზნეობრივი განწმენდა: „ყოველი, რომელი შევალს ცეცხლსა... განწმდეს იგი“ (გამოს. 339, 123).

¹ გ. კენჭოშვილი. სიმბოლოები ქრისტიანულ ხელოვნებაში. თბ., 2004, გვ. 25.

² *Словарь Библейского Богословия*. Под редакцией Ксавье Леон-Дюфура. Перевод со второго французского издания. Брюссель 1974, გვ. 185.

ქრისტემ „წყალთა შინა იორდანისათა ცოდვისა დაშრიტა ცეცხლი“, ამავე დროს, საღმრთო ცეცხლი „მოსძარცუავს არმურს ცოდვისაჲსა“. ცეცხლის განმწმენდელ თვისებას აღიარებდა ქართველთა უძველესი რწმენაც, რომლისთვისაც დამახასიათებელი იყო ცეცხლის დღეობები და მასთან დაკავშირებული წეს-ჩვეულებები. „ცეცხლის დღეობათა ცერემონიების მიზანი არის განწმენდა მავნებელი ზემოქმედებისაგან. განწმენდის თეორიის მიხედვით, ცეცხლი ძლიერი დამრღვევი ძალაა, რომელიც ადამიანთა, ცხოველთა და მცენარეთათვის სახიფათო და მავნე სულიერ და ნივთიერ ელემენტებს ანადგურებს. ხალხის უძველესი წარმოდგენის მიხედვით, ცეცხლი ავი სულების საწინააღმდეგო და ყოველგვარი უწმინდურებისგან განმწმენდი ძალაა“.¹ აგიოგრაფიულ თხზულებებში მოცემულია ცეცხლის, როგორც წინაქრისტიანული კერპის კრიტიკა, „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ ცეცხლი ასახავს როგორც ღვთაებას, ასევე სატანის ძალასაც. ცეცხლი ღვთის სიმბოლოა. სულხან-საბა ორბელიანის თანახმად, „ღმერთი ითარგმანების ხედვად და წვად“.² ცეცხლის ღვთიურ ბუნებას აღიარებდნენ ინდოეთში, საბერძნეთში, რომში, სპარსეთში. ბიბლიის მიხედვით, ღმერთს ცეცხლის სახე აქვს: „ხოლო სახე უფლისა, ვითარცა ცეცხლი მოტყინარე“ (გამოს. 18, 24), უფალმა ათი მცნება წარმოთქვა „მთასა მას ზედა შორის ცეცხლსა მას“ (II შჯ. 10,4), ღვთის გამოცხადება ცეცხლს უკავშირდება, მოსემ ცეცხლოვანი მაცვლის სახით იხილა უფალი, ებრაელებს უძღოდათ სვეტი ცეცხლისა... ქრისტე განმაცხოვრებელი ცეცხლია: „ცეცხლი საღმრთოთა წიაღითა იტვრთა დღეს და არაჲ შეინუა, ვითარ მაცვალი“³ (იოანე მინჩხი, გვ. 55), ცეცხლოვნება და ნათება ღვთაებრიობის ნიშანია, „ღმერთი ძლიერი და ჴელმწიფე მჯდომარე ცეცხლის ფერთა ეტლთა ზედა იხილა ესაია“ (ქართულნი, გვ. 297). ცეცხლთან არის შედარებული ქრისტეს ხორციელი მხარეც: „აღმაღლდა ჴორცითა ცეცხლისაჲთა მითთ ზეთის-ხილთაჲთ“ (ქართულნი, გვ. 305).

ქრისტიანული რელიგიის მიხედვით, ყოველი ხილული და უხილავი, ღვთის მიერ არის შექმნილი, ის განფენილია ყველგან და ყველაფერში, მაგრამ ამავედროულად უხილავია. მხოლოდ ღვთისმშობლის წიაღში განხორციელებით გახდა ხილული. „რაკი ღმრთის ხილვა არ შეიძლება, ლოგოსი ადამიანებს ეცხადება ხან კვერთხის, ხან მანანის, ხან რჯულის წიგნის სახით. ხოლო, რადგან ერთხელ ლოგოსმა ანუ ქრისტემ წმინდა

¹ ვ. ბარდაველიძე. ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან. თბ., 1941, გვ. 81-82.

² სულხან-საბა ორბელიანი. თხზულებანი. ოთხ ტომად. რ-ჟ ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით გამოსაცემად მოამზადა ი. აბულაძემ ტ. IV. თბ., 1966, გვ. 253.

³ ნიმუშები მოგვაქვს შემდეგი გამოცემებიდან:

ა) იოანე მინჩხის პოეზია. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ლ. ხაჩიძემ. თბ., 1987;

ბ) პ. ინგოროყვა. ძველ-ქართული სასულიერო პოეზია. ტფ., 1913; ქვემოთ, ტექსტშივე, მივუთითებთ მხოლოდ ავტორებსა და გვერდებს.

მარიამის წიაღში ხორცი შეისხა და კაცებრივი სახით მოევლინა დედამინას, ბუნებრივია, რომ ლოგოსის ადრინდელი გამოვლინებები არიან ღმრთისმშობლის საიდუმლოს წინასწარ მომასწავებელი“.¹

„იაკობ კიბედ გიხილა, ხოლო მოსე –
მაყვლად, დანიელ-მთად, გედეონ სანმისად,
ანგელოზისა მოსლვითა შეცვრეულთა.
ცეცხლსა მას შინა ქადაგეს ყრმათა, რაჟამს
ხატი ოქროს გინებით კლდემულ-ყვეს“².

ღვთისმშობელმა თავის წიაღში ნაკვერცხალი იტვირთა, რომელმაც „შესწუა ქუეყნის ეკალი“. „ნაკვერცხალი იგი, რომელი პირველ მარწუხითა შეეხო ბაგეთა ესაიას, იტვრთე ღმრთისმშობელო მკლავთა ზედა მიწისაგანსა გამოუთქმელად“ (იოანე მტბევარი, გვ. 70).

ციური არსებანიც მოიაზრებიან. ბიბლიაში სვეტნი ცეცხლისანი ანგელოზებს უკავშირდება: „ვიხილე სხვა ანგელოსი, ძლიერი გარდამომავალი ზეცით... და პირი მისი, ვითარცა მზე და ფერწნი მისნი ვითარცა სვეტნი ცეცხლისანი“ (გამოცხ. 10,1). პეტრე იბერიელის თანახმად, „ზეცისა არსებათა ცეცხლის სახედ ზმნობენ“.³ „ანგელოსნი ძლიერნი, სულნი გონიერნი, უხილავნი აღნი ცეცხლისანი“ (იოანე მინჩხი, გვ. 238), ქრისტეს სამარხთან მისულებმა იხილეს ანგელოზი „ხოლო იყო ხილვა მისი, ვითარცა ელვა და სამოსელი მისი სპეტაკ, ვითარცა თოვლი“ (მათე 28,3), „სახედ ელვისა მნათობნი, ცეცხლის ფერი უსხეულო, სამოსლითა ბრწყინვალითა ლოდსა ზედა მჯდომარე“ (ქართულნი, გვ. 264). ცეცხლთან არის შედარებული სერაბინ-ქერობინები: „ბუნებით ცეცხლის ფერნო“ (მიქაელ მოდრეკილი, გვ. 248). ბიბლია გვამცნობს, რომ სულიწმიდა ცეცხლის სახით გარდამოვიდა მონაფეებზე და სულიწმიდის ნიჭით აღავსო ისინი (საქ. 2,2-4). „ყოვლად სანატრელთა მათ და ღმრთის მხილველთა და ცეცხლის ენათა მეტყუელთა“ (იოანე მინჩხი, გვ. 251).

ჰიმნოგრაფები წმიდა მამებსაც წარმოგვიდგენენ „უღმრთოვების ალების“ დამშრეტად, რადგან, სულიწმიდის მადლი გადმოვიდა მათში და თანამოდმეთ უჩვენეს მაგალითი ღვთიური გზით სვლისა და სამი ყრმის დარად, რწმენით დაამარცხეს კაცთა მტერი: „ვითარცა ოდესმე ბაბილონს საჯუმილი ცუარად შეცვალეს ყრმათა სიონით წარტყუენულთა, ეგრეთვე თქუენ, ნეტარნო, დაშრიტეთ ალი უღმრთოვებისა, რამეთუ ვითარცა ღრუბელთა ზეცით მოილეს ცუარი სულისა წმიდისა და კაცთა

¹ აკ. ბაქრაძე. სასულიერო პოეზიის სახე-სიმბოლოები. – კრებ.: პოეზია... 1982 (ლექსები, წერილები, თარგმანები, ფოლკლორული ჩანაწერები, პუბლიკაციები). შემდგენლები: თ. ბექიშვილი, მ. ნიკლაური. თბ., 1982, გვ. 86.

² ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები. წიგნი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივ. ლოლაშვილმა. თბ., 1978, გვ. 548.

³ პეტრე იბერიელი (ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი). შრომები. ეფრემ მცირის თარგმანი. გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ს. ენუქაშვილმა. თბ., 1961, გვ. 108.

აცურიეთ უხრწნელებისა მადლი, მამანო სანატრელნო“ (იოანე მტბევა-რი, გვ. 139-140).

ცეცხლი უკავშირდება წმინდა მამებსაც და ღვთის რჩეულებსაც: „საღმრთოჲსა სულისა სიბრძნითა აღივსე, ბასილი, და ენითა ცეცხლისაჲთა შესწუნ უღმრთოვებისა ეკალნი“ (იოანე მტბევა-რი, გვ. 92). ასევე ვხვდებით ცეცხლისფერ სამოსელს, რაც ღვთაებრიობის მაუნყებელია. ცეცხლისფერი სამოსელი მოსავთ ანგელოზებს, წმინდანებს. პეტრე იბერიელის მიხედვით: „სპეტაკობაჲ იგი და ცეცხლისფერობაჲ სამოსელთაჲ მომასწავებლად შემირაცხიან მე ღმრთისა სახეობისა ცეცხლისა ხატობითა. ხოლო ზეცის სავანოებისა - ნათელის სახეობათა, სადა – იგი არს ნათელი და ყოვლად საცნაური გამობრწყინებჲა ანუ მცნობელობითი განბრწყინებჲა“.¹

¹ პეტრე იბერიელი (ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი). შრომები., გვ. 146.

MIRANDA TODUA, NONA KETSBAIA¹

SEMIOTICS OF “TSETSKHLI” (FIRE)

In Georgian lexis there are confirmed the interesting semantic fields of fire (tsetskhli). This is an ancient foundation and are recovered its general Georgia Archetype. There are a lot of words in Georgia derivated from the root _ fire (tsetskhli), which may be divided in the following groups: words, received by affixation (censer (satsetskhluri), stokehold (satsetskhle), igneous (ceckhliani), fireless (uceckhlo), ...), composited (fireproof (tsetskhlgamdzle), maize-bread (tsetskhlakvera), fire-eyed (tsetskhlistvala), fire scurf (ceckhlnadebi), collocations (eye fire (tvalis tsetskhla) God’s fire (gvtis tsetskhli), border fire (gadamgobi tsetskhli).

There are enough quantity of phraseologisms and idiomatic expressions: thrive a fire on a heart, emission of fire from eyes.

Fire and the lexical units connected to it _ thunder, fire arrows, lightning _ take an important place in Georgian Mythology. To the fire are also connected the bonfire heathen tradition.

Fire, flame is the symbols as the passion sustained of faith, also the religious inspiration. To the God are directly addressed The Old Testament “fire” “twain light”, “fire flame” expressing the clarification of the Holy Spirit, voice of God, Divine revelation. Fire tongs accompany the Hell, sins are compared with the blush, fire rain expresses a terrible punishment. With the fire is performed the mental purification of a person. The God has a face of a fire, the God’s revelation is connected to a fire, in the Bible fire columns are connected to the angels. Fire clothes broadcast the divinity.

As in the Bible, the fire is significantly represented in ecclesiastical poetry. It is the symbol of punishment as well the purification from sin.

¹ *Miranda Todua* – PhD in Philology, Sokhumi State University; *Nona Ketsbaia* – PhD in Philology, Assistant Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

მარიამ კილანავა¹

დედანი და თარგმანი:
ვირჯინია ვულფის „ლურჯი და მწვანე“ ორიგინალისა და
ქართული ვერსიის შედარებითი ანალიზი

სტატიაში წარმოდგენილია XX საუკუნის მოდერნისტი მწერალი ქალის ვირჯინია ვულფის მოთხრობის „ლურჯი და მწვანე“² თემურ ქიქავას თარგმანთან³ შედარებითი ანალიზი. შეპირისპირებული და განხილულია დედნისა და თარგმანის ცალკეული მონაკვეთები, რაც თანმიმდევრულ ხასიათს ატარებს; გამოვლენილი და გაანალიზებულია ცალკეულ სიტყვათა თუ წინადადებათა თარგმანში გადმოტანის თავისებურებები; სიტყვათა ეკვივალენტური გადმოტანა თარგმანში განხილულია სიუზენ ბასნეტ-მაქგაირის მიერ ჩამოყალიბებული ეკვივალენტობის სამი დონის მიხედვით: სინტაქსურ, სემანტიკურ (რომელსაც უფრო მეტ ყურადღებას ვუთმობთ) და პრაგმატულ დონეებზე;⁴ თარგმანი შეფასებულია ეკვივალენტობისა და ადეკვატურობის მაჩვენებელთა გამოვლენის კუთხით.

თარგმანის ადეკვატურობა, შეიძლება ითქვას, არის უპირველესი მოთხოვნა თარგმანის მაღალ დონეზე შეფასებისას. ეკვივალენტობა სიტყვათა შორის ხდება წინაპირობა თარგმანის ტექსტის დონეზე ადეკვატურობისთვის. ეკვივალენტობა თარგმანის თეორეტიკოს კატარინა რაისთან გაიგება არა მხოლოდ ლექსიკურ ერთეულთა, არამედ ტექსტობრივ დონეზეც. მისთვის, ეკვივალენტობის მისაღწევად აუცილებელია ტექსტის ეკვივალენტური ფუნქცია ორ ენობრივ, თარგმანისა და

¹ მარიამ კილანავა – ფილოლოგიის დოქტორი, საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი.

² Virginia Woolf. Monday or Tuesday. New York: Harcourt, Brace and Company, 1921. ელექტრ. ვერსია: <http://www.bartleby.com/85/6.html>.

³ „ლურჯი და მწვანე“, – http://lib.ac.ge/index.php?option=com_djcatalog2&view=item&id=7317&cid=200&Itemid=487&prod=1.

⁴ S. Bassnett-McGuire. Translation Studies. London, 1980, გვ. 6.

სათარგმნი ენების კოლექტივში.¹

ვირჯინია ვულფის „ლურჯი და მწვანე“ არის ფერთა ალქმის თავი-სებური და განსხვავებული გადმოცემა. ლურჯი ფერის ტონალობითი ცვლა საინტერესოდ არის გადმოცემული როგორც ნაწარმოებში, ასევე თარგმანშიც: **dry blue** – მშრალი ლურჯი, **metallic blue** – მეტალური ლურჯი, **faint blue** – მისუსტებულ(ა)ი ლურჯი. ვ. ვულფი ლურჯსა და მწვანესთან ერთად კიდევ რამდენიმე ფერს გამოყოფს, რომელთაც ფონური დატვირთვა ენიჭება მოცემულ ორ დომინანტ ფერთან შედარებით. აღნიშნული ლექსიკური ერთეულები ზოგან პირდაპირი მნიშვნელობით გამოხატავენ ფერებს: თეთრი – **here and there a white blossom**, შავი – **the black tarpaulin of his hide**; ზოგან კი ქმნიან ფერთა განცდას: **glass** – უფერო, **marble** – მარმარილოს ფერი, **parakeets** – მწვანე თუთიყუშები, **palm trees** – პალმები, **sun** – მზის ფერი, **dessert sand** – უდაბნოს ქვიშის ფერი, **rushes** – ლერწმის ფერი, **weeds** – სარეველას ფერი, **frog** – ბაყაყის ფერი, **night** – ღამის ფერი, **shadow** – ჩრდილის ფერი, **ocean** – ოკეანის ფერი, **sky** – ცის ფერი, **water** – წყლის ფერი, **fiery-white** – კაშკაშა თეთრი, **rusty** – ჟანგის ფერი. მოცემული სიტყვები მთარგმნელს გადმოტანილი აქვს მათი პირველადი მნიშვნელობებით: შუშა, მარმარილო, მწვანე ფრთები, პალმები, მზე, უდაბნოს ქვიშა, ლერწამი, სარეველა, ბაყაყი, ღამე, ჩრდილი, ოკეანე, ცა, წყალი, თეთრი, ჟანგი (თარგმანში როგორც ლაქა). შესაბამისად, ფონური დანიშნულების ფერები თარგმანშიც მკითხველის ალქმაზეა დამოკიდებული.

ავტორისეულ ალქმულ ფერთა გადმოსაცემად ამ მცირე მოცულობის ნაწარმოებში უამრავი სიმბოლური დატვირთვის ლექსიკური ერთეულია გამოყენებული. მათი თარგმანში გადმოტანა რთულია, თუმცა – არა შეუძლებელი. ჩვენ შემთხვევაში დედნის გარკვეული მონაკვეთი თარგმანში წარმატებულად არის გადმოცემული, ზოგიც უგულებელყოფილია.

მწვანე

სათარგმნი ტექსტის პირველსავე ნაწილში მოცემული წინადადება, რომელშიც გადმოცემულია შუქთა გადმოსვლა შუშის გავლით (რაც, თავის მხრივ, ქმნის შესაძლებლობას ფერთა მთელი პალიტრის წარმოქმნისთვის), თარგმანში ეს კი წარმოდგენილია არა იმავე მნიშვნელობითი სიტყვით, არამედ, საპირისპირო სემანტიკის ლექსიკური ერთეულით.

“The ported fingers of glass hang *downwards*”² – შუშის თითები. *ასხლექტილი* სხივები და მწვანე.

მოცემული თარგმნილი წინადადების შედარებისას დედანთან, ჩანს, ზმნით გამოხატული მოქმედების საპირისპირო მიმართულებით წარმოჩე-

¹ K. Reiss. *Problématiques de la traduction*. Paris, 2009, გვ. 151.

² Virginia Woolf. *Monday or Tuesday*, გვ 81, 82. ელექტრ. ვერსია: <http://www.bartleby.com/85/index.html>.

ნა. სიტყვის – *downwards* მნიშვნელობა არის *ქვევით, ქვემოთკენ*. თარგმანში კი ეს სიტყვა ანტონიმური სიტყვით არის გადმოცემული – *ასხლეტილი*. მოცემული შემთხვევა ნაწარმოების წაკითხვისას სრულიად განსხვავებულ განწყობას ქმნის, დედნისგან განსხვავებულს. თარგმანი კი, ზოგადად, თავისი დანიშნულებით უნდა იყოს დედნის შესაბამისი ყველა დონეზე, ასეთი მიმართება ერთი სიტყვითაც კი უკვე დარღვეულია. ამ შემთხვევაში, თარგმანის ეკვივალენტობა პრაგმატულ დონეზე დარღვეულია.

რაც შეეხება მომდევნო წინადადებას – “*The feathers of parakeets – their harsh cries, sharp blades of palm trees – green, too*” – თარგმანში გადმოცემულია შემდეგნაირად: *მწვანე ფრთები*.

მოცემულ შემთხვევაში, მსგავსი, მოკლე თარგმანი ვერ იქნება გამართლებული, რადგან ამ დროს იკარგება დედანში გადმოცემული აზრის ექსპრესიულობა. მიუხედავად იმისა, რომ *მწვანე ფრთები*, შესაძლოა, ყველაზე მეტად სიტყვის კონოტაციური მნიშვნელობით გაგების შემთხვევაში, თუთიყუშის მწვანე ფერთან ასოცირდებოდეს. თარგმანში გამოტოვებული წინადადება, სადაც მწვანე ფერი თუთიყუშის მჭახე ხმით მძაფრდება, მისი არსებობის შემთხვევაში ის თარგმანსაც იმავე ექსპრესიულობას შესძენდა, რაც ორიგინალის წაკითხვის დროს აღიქმება მკითხველთან. ასეთ შემთხვევაში თარგმანი კლებალობით არის შესრულებული, რაც იდეალური სახისგან აცილებს მას.

დედნის მომდევნო მონაკვეთი, რომელშიც საუბარია მარმარილოზე მყარი შუშის ხმაურით ცვენის შესახებ – “*But the hard glass drips on to the marble*” – თარგმანში საერთოდ არ არის მოცემული.

შემდეგი პასაჟი: “*The pools hover above the dessert sand*” ასეთი სახით გადმოვიდა თარგმანში: *უდაბნოს ქვიშაზე მოტივტივე მწვანე გუბურები*. მოცემულ შემთხვევაში სიტყვის – *hover* – პირველადი მნიშვნელობა არის *ლივლივი*.¹ თარგმანში კი ის გადმოსულია, როგორც *მოტივტივე*. ერთი შეხედვით, ეს ორი სიტყვა არ არის კონტრასტულად განსხვავებული, თუმცა თარგმანის ადეკვატობისთვის მათი მნიშვნელობითი მსგავსება საკმარისი არ არის. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ *ლივლივი* თავისი სემანტიკით ნიშნავს წყლის მდგომარეობას, *ტივტივი* კი წყალზე არსებული რაიმე ნივთის, საგნის ტივტივს. შესაბამისად, წყლის, ფრენის მახასიათებელი მდგომარეობა – *ლივლივი* – თარგმანში არ არის შესაბამისი ეკვივალენტური ლექსიკური ერთეულით გადმოტანილი. აქედან გამომდინარე, ეკვივალენტობა სემანტიკურ დონეზე დარღვეულია.

ტექსტის მომდევნო ნაწილში, რომელშიც გადმოცემულია *გადმოღვრილ ფერთათვის ხელისშემშლელი გარემოება* გადმოცემულია შემდეგნაირად: “*Rushes edge them; weeds clog them*” თარგმანი კი ასე გადმოსცემს აზრს: *მოსაზღვრე ლერწამი, უსარგებლო სარეველები*. მოცემულ

¹ T. Gvarjaladze, I. Gvarjaladze. English-Georgian and Georgian-English Dictionary. New Edition. Tb., 2005, გვ. 443.

შემთხვევაში, შეიძლება ითქვას, რომ *მოსაზღვრე ლერწამი* თარგმანში აღიქმება, როგორც გვერდით, საზღვარზე მყოფი, რაც დედნის კონტექსტის გათვალისწინებით კარგავს იმ ექსპრესიულობას, რასაც ლერწმის მიერ ფერის გარშემორტყმა. წინადადების მომდევნო ნაწილში *სარეველებიც* აბრკოლებენ ფერთა გავრცელებას. თარგმანში უსარგებლო სარეველები დედანში მოწინააღმდეგე სარეველებად აღიქმება. ასეთი შემთხვევა პრაგმატულ ასპექტს უგულებელყოფს თარგმანში.

საინტერესოა მომდევნო წინადადებები სინტაქსური ეკვივალენტურობით შედარების კუთხით: *“The frog flops over; at night the stars are set there unbroken”* თარგმანში მოცემული წინადადება, რომელიც მოქმედებითი გვარის ზმნებით არის გამოხატული ახლანდელ დროში,¹ თარგმანში გადმოდის ვნებითი გვარით, წარსულ, დასრულებულ დროში: *გადამხტარი ბაყაყი. ღამით მოციმციმე ვარსკვლავები*. ამ შემთხვევაში წინადადებათა ეკვივალენტურობა სინტაქსურ დონეზე არ შედგა, თუმცა შინაარსობრივად და ეფექტურობით თარგმანი ლამაზად არის შესრულებული.

საინტერესოაა გადმოცემული თარგმანში მომდევნო მონაკვეთიც: *“Evening comes, and the shadow sweeps the green over the mantelpiece the ruffled surface of ocean”* – *სალამო. ბუხართან ჩრდილი ხტის მწვანეზე. ამღვრეული ოკეანე*. მოცემული მონაკვეთის ბოლო ნაწილი დედანში გადმოსცემს ოკეანის გარეგნულ მახასიათებელს სიტყვით – *Ruffle* – დანაოჭებული, თარგმანში კი ეს ოკეანის შინაგანი მდგომარეობის გამომხატველი სიტყვით – *ამღვრეული* – არის გადმოცემული, რაც არა მხოლოდ მდგომარეობასთან, ფერთანაც არის დაკავშირებული. მსგავს შემთხვევაში სემანტიკური ეკვივალენტობა არ არის მიღწეული სიტყვათა შორის, თუმცა, საბოლოოდ, პრაგმატული ეკვივალენტობა შემდგარია.

რაც შეეხება ტექსტის მომდევნო მომაკვეთს, ის თარგმანში შემდგენიარად არის გადმოსული: *“No ships come”* – *გემები არ ბრუნდებიან*. ამ შემთხვევაში, დედანში გადმოცემული მოლოდინი, ზოგადად, გემების მოსვლისა, თარგმანში წარმოდგენილია ნოსტალგიური ფონით – *არ ბრუნდებიან*, რაც უკვე წასულის მოლოდინზე მიუთითებს. მსგავსი ნოსტალგიურობა დედანში არ არის მოცემული. აქ უბრალოდ გემების მოსვლაზეა აქცენტი გაკეთებული, ნოსტალგიურობას ფრაზული ზმნის *Come back* – ის არსებობა განაპირობებდა, რაც, ამ შემთხვევაში, არ დაფიქსირებულა. თარგმანის ეკვივალენტობის პრაგმატული დონე, აქაც მიღწეული არ არის.

ლურჯი

ნაწარმოების მეორე ნაწილის პირველი მონაკვეთში, სადაც მხეცის ნესტოებიდან გადმონთხეული წყლის ორი ნაკადი გადმოდის არშიის,

¹ ზოგადად, ინგლისურენოვან ნაწარმოებებს ახასიათებთ თხრობის წარსულ, მარტივ დროში გადმოცემა. ქართულში კი ვნებითი გვარით, დასრულებული მოქმედებებით არის გადმოცემული ისინი.

მძივის ლურჯ მარცვლებად – “The snub-nosed monster rises to the surface and spouts through his blunt nostrils two columns of water, which, fiery-white in the centre, spray off into a fringe of blue beads” თარგმანში ასეთივე ზედმინეწი ალწერილობის გარეშეა გადმოსული და მკვეთრი თეთრის არსებობა სრულად უგულებელყოფილია – ზედაპირზე ამოსული მხეცი ანეული ცხვირით. ნესტოებიდან გადმონთხეული წყლის ორი ნაკადი.

თუმცა, დედნის მოცემული მონაკვეთის ბოლო ნაწილი თარგმანის მომდევნო ნაწილში ერთი წინადადების შემდეგ ჩნდება – სიმღერით დაღვრილი წყალი ლურჯ მძივზე. მსგავსი „ჭადრაკული წყობის“ ხასიათის თარგმანი საინტერესო, წინააღმდეგობრივი და ამავე დროს განსხვავებულია დედნისაგან.

საინტერესოდ და მოკლედ არის მომდევნო მონაკვეთი თარგმნილი: “Slushing the water through mouth and nostrils he sings, heavy with water, and the blue closes over him dowsing the polished pebbles of his eyes” – ბროლის თვალთან შეწყვეტილი ლურჯი.

მსგავსად საინტერესოდ გადმოდის თარგმანში მომდევნო წინადადებაც: “Thrown upon the beach he lies, blunt, obtuse, shedding dry blue scales” – ნაპირზე წამოწოლილი ბლანტი, ყეყეჩი, ასხივებს მშრალ სილურჯეს.

ტექსტის მომდევნო მონაკვეთში დედანში მოცემული სიტყვა Rusty iron თარგმანში მხოლოდ ლაქად გადმოვიდა, რაც ფერთა აღქმის სიმდაფრეს უკარგავს ტექსტის ამ ნაწილს. “Their metallic blue stains the rusty iron on the beach” – მეტალური ლურჯით დალაქავებული ნაპირი.

დაბოლოს, ტექსტის კულმინაცია, როცა ლურჯი ფერი ამაღლებულად გადმოიცემა და ამ მახასიათებლის დასახელებით აშკარად დომინანტობს ყველა, და კერძოდ, მწვანე ფერზე: “But the cathedral’s different, cold, incense laden, faint blue with the veils of Madonnas”. თარგმანში მოცემული მონაკვეთი საინტერესოდ არის გადმოსული – მაგრამ ტაძარი სხვაა. ცივი, საკმევლით დამდიმებული. მისუსტებულა ლურჯი ღვთისმშობლის მარავანდებით.

შეჯამების სახით, შეიძლება ითქვას, რომ თარგმანის სამივე, სინტაქსურ, სემანტიკურ და პრაგმატულ დონეზე განხილვის შედეგად გამოვლინდა, რომ მოცემული ქართული ვარიანტი ყველაზე ნაკლებად პრაგმატულ დონეზე გამოხატავს შესაბამისობას სათარგმნ ტექსტთან. სემანტიკური და სინტაქსური ეკვივალენტობის არსებობა თარგმანში, საბოლოო ჯამში, ქმნის საფუძველს პრაგმატული ეკვივალენტობისთვის. მოცემულ თარგმანზე დაკვირვების შედეგად, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სწორედ ამ ფაქტორებმა შეუშალა ხელი ქართულ ვარიანტს ყოფილიყო სრულად ადეკვატური თარგმანი დედნისთვის. საერთო ჯამში, თარგმანი სასიამოვნო წასაკითხი და აღსაქმელი, თუმცა არაიდეალურია.

MARIAM KILANAVA¹

**ORIGINAL AND TRANSLATION:
COMPARATIVE ANALYSIS OF VIRGINIA WOOLF'S "GREEN AND BLUE"
AND ITS GEORGIAN TRANSLATION**

The article deals with the information about Virginia Woolf's "Green and Blue" and its Georgian translation. Based on the translation theories we have compared these two texts. Equivalence is the central issue in translation theory. The equivalence at word level is the reason for the equivalence at the textual level. One of the foremost modernists' of the twentieth century – Virginia Woolf's novel "Green and Blue" is translated in Georgian by Temur Kikava. We have compared the English and the Georgian versions. Comparing the original with the translation, we discovered some problems according to the revealing equivalences between original and translation's word fund, word semantics. In translation, in some cases equivalents for the words are found successfully, but in some places the whole sentences are missed. According to the equivalence theories, we may say that the Georgian translation of the "Green and Blue" does not appear to be the equivalent for the original. However there were revealed some successful moments in the translation.

¹ *Mariam Kilanava* – PhD in Philology, St. Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ნანა კუცია¹

ჟამის რეჟლაჟსია მამოცა საუკუნის მთხმომცინანი წლების
ქართულ კრიტიკაში

XX საუკუნის მინურულის ქართული კრიტიკა, ლიტერატურული პროცესის ორგანული ნაწილი, ირეკლავს ეპოქის ონტექსტსა თუ ქვეტექსტს, საქართველოს ისტორიულ ყოფას, საფიქრალს, ტკივილსა და იმედს.

კრიტიკოსები ჟამის რეცეფციას უღრმავდებიან და აანალიზებენ.

„ეპოქას მოაქვს თავისი რიტმი, თავისი ინერცია. მწერალმა უნდა იგრძნოს ეპოქის პულსაცია, ეპოქის სული. მწერალი არ არსებობს ინდივიდუალური მწერლური თვისებების გარეშე, მაგრამ, თუ ეს თვისებები ეპოქის რიტმსა და ინერციაში არ ზის, ყოველთვის იქნება ანაქრონიზმი ნაწარმოებსა და ეპოქას შორის“.²

ეპოქალური რიტმი მეოცე საუკუნის მეორე ნახევრისა უაღრესად თავისებურია, ტრაგიზმითა და იმედით თანაბრად გაჯერებული.

სამოცინანი-სამოცდაათიანი წლები თითქოს დუნედ მიედინება, დიდ სულისმომთქმასა ჰგავს ოთხმოცინანი წლების მინურულის მღელვარე, საბედისწერო მოვლენების წინ.

ინერტულმა ყოფამ გააბუნდოვნა ადამიანთა სახეები. თითქოს ყველანი ერთმანეთს ემსგავსნენ. ყალბი, გამაღიზიანებელი ოპტიმიზმი მეტასტაზებად მოედო ეროვნულ სხეულს. პატაკებისა და ლოზუნგების (მობდენილად უწოდა თავის ქვეყანას თამაზ წიგნივადემ „ლოზუნგებისა“³), ბუტაფორიულ სანახაობად ქცეულ ქელეხ-ქორწილთა ფონზე, თვითკმაყოფილების მომაკვდინებელი ზეობის ხანაში ქართული მწერლობა ინახავდა ქართულ სულს – ნაცარში ნაღვერდალს.

უკვე XX საუკუნის 50-იან წლებში იგრძნობა, რომ „რალაც დალპა ... სამეფოში“ და ამგვარი ყოფა დიდხანს ვერ გაგრძელდება.

გამოიცემა „ცისკარი,“ ტაბუ ეხსნება რეპრესიათა საზარელ თემას, კუთვნილ ადგილს იჭერენ ქართველთა ცნობიერებაში მიხეილ ჯავახიშ-

¹ ნანა კუცია – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² გ. ფანჯიკიძე. რაციონალიზმი, რიტმი, ფსიქოლოგიზმი – წგნ.: გ. ფანჯიკიძე. რჩეული თხზულებანი სამ ტომად. ტ. II. თბ., 1986, გვ. 517.

³ გაზ.: „ლიტერატურული საქართველო“. №52, 27 დეკემბერი, 1990, გვ. 5.

ვილი, ტიცინი, პაოლო, მხოლოდ იმიტომ შერისხულნი, „საუკუნე-მეფისტოფელის“ (გალაკტიონი) არსსა და რაობას რომ იმთავითვე აცნობიერებდნენ (ასე „დაბრუნდება“ 80-იან წლებში გრიგოლ რობაქიძეც... საზარი თარიღითაც მიემსგავსება 50-იანი წლები 80-იანს – 1956 წლის 9 მარტი – 1989 წლის 9 აპრილი).

„ეს იყო დრო გამოფხიზლების და ცხოვრებისა, თუ გარესამყაროს სრულიად ახლებური აღქმისა. ამ განცდას არ ჰქონია რომანტიკული ილუზიების მშვენიერში დანთქმის ნადილი: პირიქით, ვნებათა ჟინიანი ქროლვის საწიერი გონიერების საზღვრებით კმაყოფილდებოდა და ეროვნულ-მოქალაქეობრივი უმძიმესი ტვირთის ღრმა შეგნებით გასცქეროდა შუქ-ჩრდილებით მოხატული ჟამის ბუნდოვან სივრცეს“.¹

სივრცე, მართლაც, ბუნდოვანი იყო. დროც. ქრონოტოპოსის ამორფულობა საგანგებოდ კონსტატირდება ქართულ კრიტიკაში.

უზარმაზარი, საზღვრებნანისლული სახელმწიფოს სამხრეთ პროვინციად ქცეული ქვეყანა (რომელსაც 1983 წელს სახელმწიფოებრიობის დაკარგვის ზეიმით აღნიშვნა უბრძანეს), ავტონომიებით „მოოჭვილი“, უცხო თესლით „დამშვენებული“, დაბანგული, კი არ ცხოვრობდა, მხოლოდ არსებობდა (უბირთ დღესაც ნოსტალგია იპყრობთ ხოლმე იმ „მშვიდი“ წლების მოგონებისას. ეს ნოსტალგია, განცდა-მოდელი, ჯერ კიდევ „გამოსლვათა“ წიგნშია წარმოჩენილი: „დრტვინვიდა ყოველი შესაკრებელი ძეთა ისრაელისათა მოსესთვის და აჰრონს და იტყოდეს მათდა მიმართ ძენი ისრაელისანი: ჰე, თუმცა მომკუდარ ვიყვენით მოწყულნი უფლისა მიერ ქუეყანასა შინა ეგვიპტისასა, რაჟამს ვსხედით სიავთა ზედა ხორცისათა და ვჭამდით პურსა მადღრივ, რამეთუ გამომიყვანენით ჩუენ უდაბნოსა ამას მოსიკუდიდ სიყმილითა ყოველი ესე შესაკრებელი“ (გამოსლვათაი 16, 2-3).²

„სიმაძღრე კი, კერძოდ, ქართველი კაცისათვის გადამგვარებელია“.³ დამლუპველი სიმაძღრე მრავალს უკვე გამომეტყველებად აღბეჭდოდა სახეზე: „მოიისფრო“ ქალს „გვერდით მოჰყვებოდა კაცი, ისეთი უსიამო გამომეტყველებით სახეზე, როგორიცაა სიტყვა „გავძეხი“.⁴

ჭეშმარიტი სახე, არსი ამ „სიმაძღრისა“ ნათლადაა წარმოჩენილი „მონალვლეთა“ ნააზრევში, რომლის ტონიც აბსოლუტურად განსხვავებულია პერიოდიკის ტონისაგან, „ოვაციებში გარდამავალი მქუხარე ტაშისაგან“.

გაივლის დრო და მღელვარე მეოცე საუკუნის მეორე ნახევრის სულისშემძვრავ ქრონიკას მომავლის ქართველი ბავშვი (თუ, საერთოდ, იარსებებს ასეთი – „დღეს ქართველი ახალგაზრდობა მასობრივად

¹ გ. ბენაშვილი. ლიტერატურულ-კრიტიკული ეტიუდები, თბ., 1989, გვ. 216.

² წიგნნი ძუელისა აღთქუმისანი. ნაკვეთი I: შესაქმისაი, გამოსლვათაი. თბ., 1989, გვ. 403.

³ კ. ბუაჩიძე. შავი წიგნი, თბ., 1990, გვ. 147;

⁴ გ. დოჩანაშვილი. კაცი, რომელსაც ლიტერატურა ძლიერ უყვარდა. – <http://geolit.ge/dochavashvili/literatura2.htm>.

ტოვებს სამშობლოს და ბავშვები გოგებაშვილის „აი იათი“ აღარ იწყებენ წერა-კითხვას, რაც საქართველოსთვის სტრატეგიულად არანაკლებ საშიში მოვლენაა, ვიდრე ტერიტორიების დაკარგვა“¹) რეპორტაჟებში, ან ისტორიის სახელმძღვანელოთა ლაკონიურ ინფორმაციებში კი არა, ქართულ პროზასა და პოეზიაში – ერის ამ უპირველესი მატიანის კაემნიან, მაგრამ მაინც იმედიან სტრიქონებში ამოიკითხავს.

ბუნებრივია, ერის ტრაგედიას ჰქონდა თავისი ობიექტური, თუ სუბიექტური მიზეზები და მათი გაცნობიერება მხოლოდ მწერალთა კი არა, ყოველი ქართველის ვალი იყო, მაგრამ ისიც საგულისხმოა, რომ იმავე „ობიექტურ“ მიზეზებს (რა თქმა უნდა, პიროვნულ კონფორმიზმთან ერთად): „დამოუკიდებლობის დაკარგვას, ორივე რუსული იმპერიის – მონარქისტულისა და კომუნისტურის – კოლონიად ყოფნას მოჰყვა სახელმწიფოებრივი თვითშეგნების დაქვეითება. ორი საუკუნის მანძილზე „საქართველო“ იყო პოლიტიკური კი არა, მხოლოდ გეოგრაფიული ცნება. სახელმწიფო სამსახური ოდენ რუსეთის მოხელეობას ნიშნავდა და ამ პირობებში ქართველ პატრიოტად თითქმის ვერავინ აღიზრდებოდა. ვერც რელიგიამ დაგვიცვა, რადგან რუსეთის ერთმა იმპერიამ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია მოსპო, მეორემ კი საერთოდ ათეისტურად აღგვზარდა. ორივე იმპერიაში საზოგადოებრივი ცხოვრება მკაცრად რეგლამენტირებული იყო – ქართველს არსებობის უფლებას აძლევდნენ, ხელს არ უშლიდნენ, ეზრუნა კარიერაზე, გამხდარიყო შემოქმედი თუ მეცნიერი, რაც მთავარია, მაძლრად ეცხოვრა, ოღონდ, ამის სანაცვლოდ, ნაკლებად უნდა ეფიქრა, რომ ქართველი იყო და სრულებით არ ეზრუნა საკუთარ ეროვნულ და სახელმწიფოებრივ ინტერესებზე. ამ პოლიტიკის შედეგად ნადგურდებოდა ტრადიციული ქართული ცხოვრებისა და შრომის წესი, სულიერი ფასეულობანი. ვკნინდებოდით, ვნადგურდებოდით. ქართველი ერი, რომელმაც დაკარგა სახელმწიფოებრიობა, კარგავდა პასუხისმგებლობას ქვეყნის წინაშე“.²

უპირველესი მიზეზი ქვეყნის ტრაგედიისა, ალბათ, მაინც ურწმუნოება იყო, რადგან, თუ რამ იცავდა ქართველს საუკუნეთა მანძილზე, ქართველს – უამრავი მტრით გარემოცულს, მშვიდობის მნატვრელს, ვერმღირსებელს – სწორედ რწმენა, ღვთის მცნებათა ერთგულება. საგანგებოდ აღნიშნავს ამას კიტა ბუაჩიძე „შავ ნიღნში“, რომელშიც დანვრილებით აღწერს ტრაგიკულ ფაქტებს 70იანი-80-იანი წლების საქართველოს ისტორიისა და ტრაგედიის მიზეზებსაც მიმოიხილავს: „წინათ რელიგია გვინახავდა, რელიგია იყო ჩვენი მფარველიცა და ჩვენი პატრონიც. ქრისტეს მცნებებს ვენირობოდით. ახლა რელიგია დავივიწყეთ, ქრისტე დავივიწყეთ. უფრო სწორად, დაგვავიწყებინეს ისე, რომ მაინც-

¹ ნ. ზაზანაშვილი. უბრალო, გაცვეთილი სიტყვით. – ჟურნ.: „ცისკარი“. №2, 1997, გვ. 119.

² ვ. იაქაშვილი. საშიში მემკვიდრეობა. – ჟურნ.: „ცისკარი“. №3, 1997, გვ. 113.

დამაინც რაიმე წინააღმდეგობა არც გაგვიწევია. წარმართებად ვიქეციოთ, ოღონდ იმ განსხვავებით – წარმართები სხვების მიმართ იყვნენ წარმართები, ჩვენ კი ჩვენსავე მიმართ ვართ... მაგრამ წარმართებიც კი უფრთხილდებოდნენ „სადაც ვშობილვარ, გავზრდილვარ“-ს, სამშობლოს ისინიც კი ეთაყვანებოდნენ, ჩვენ კი...“¹

კრიტიკოსი „გიჟ-ვრაცუად“ ნათლავს (გ. ერისთავის კვალდაკვალ) ერს, „ყურზე რომ სძინავს“ (მუხრან მაჭავარიანის სახისმეტყველებით), მაშინ, როდესაც ზარებს უნდა არისხებდეს ქვეყანა – დემოგრაფიული, პოლიტიკური, ეკოლოგიური... კატასტროფის განმცდელი. ზემოთქმული ფერთა განგებ გამუქება არაა.

სწორედ XX საუკუნის მიწურულს წარმოჩნდა განსაკუთრებული სიმძაფრით დეფიციტი ყოველივე იმისა, რაც ყოველთვის უხვად ჰქონდა მომადლებული ქართველს – „მაძღრად“ ცხოვრების მსურველთა ფონზე ლამის გროტესკულ პერსონაჟებად ჩანდნენ პიროვნებები, გარდაუვალ საფრთხეს რომ აცნობიერებდნენ და საზარ სენთა მეტასტაზების (ფსევდოინტერნაციონალიზმის, ნიჰილიზმის, მოზეიმე ათეიზმის...) გავრცელებას „განწირულის სულის-კვეთებით“ ებრძოდნენ.

ქართული მწერლობა ათასგვარი ალეგორიის, მეტაფორის, პარადიგმის მოშველიებით, ხშირად ძალზე სარისკო მკვახე შეძახილით აფხიზლებდა „გამაძღარ“ ერს.

მაგრამ, როგორც სამართლიანად შენიშნავდა ზურაბ ჭავჭავაძე, „მწერლობა განცალკევებული კუნძული ხომ არ არის! იგი ეროვნული ინტელიგენციის ორგანული ნაწილია. როგორც ერი, ისეთი ბერო, – ნათქვამია. გულუბრყვილობა იქნებოდა, ზნეობრიობის, თუ მოქალაქეობრიობის თვალსაზრისით მწერალს სხვაგვარი მოთხოვნები წაუწყენოთ და მუსიკოსს, მეცნიერსა და მასწავლებელს კი – სხვაგვარი, მაგრამ, ამასთანავე, მწერლობა ინტელიგენციის ყველაზე „მეტყველი“ ნაწილია და, ამდენად, ყველაზე უფრო თვალნათლივ ასახავს საზოგადოების სულიერ მდგომარეობას. ინტელიგენცია ერის ტვინი და სინდისი უნდა იყოს. თუ რამდენად ამართლებს იგი ამ მაღალ მისიას, ყველაზე უკეთ ისტორიული გარდატეხებისას გამოჩნდება ხოლმე“.²

აღნიშნულ წლებში ქვეყნის სულიერ მდგომარეობასთან დაკავშირებით პაატა იაკაშვილიც, ფაქტობრივად, ამავეს წერს: „საქართველოში, სამწუხაროდ, სრულებით არ იგრძნობოდა იმპერიის ნგრევის აქტიური მოლოდინი. უმნიშვნელოდ გამოიყურებოდა რამდენიმე დისიდენტის, პატრიოტულად განწყობილი ინტელიგენციის მცირერიცხოვანი ჯგუფებისა და ე.წ. „14 აპრილის“ ახალგაზრდობის ცდები. ყველა ეს ცდა იკარგებოდა მოსახლეობის სოციალურ-პოლიტიკური პასიურობისა და შემგუებელთა

¹ კ. ბუაჩიძე. შავი წიგნი, გვ. 19.

² ზ. ჭავჭავაძე. რას ვაკეთებთ?! რასა ვშვრებით?! – წგნ.: ლიტერატურათმცოდნეობა, კრიტიკა, პუბლიცისტიკა, თარგმანი. თბ., 1993, გვ. 224.

აქტიური ხასიათის მოქმედებათა ფონზე. იქმნებოდა შთაბეჭდილება, რომ კომუნისტური კოლონიალიზმის ნარკოზით გაბრუებულ საქართველოს გამოღვიძება არ უნდოდა“.¹

შესაძლოა, შეფასება მკაცრადაც მოგვეჩვენოს, მაგრამ მასში არის სიმართლე, რომელიც არ ემთხვევა და ვერასდროს დაემთხვევა ეგვიპტიდან აღთქმულ ქვეყანაში ამომავალ მონუნუნეთა პოზიციას, „სიმამღრისა“ და „სიმშვიდის“ დატირებას. მონურ სიმშვიდეზე ლელთ-ლუნია იტყვის უკეთ: „ცარიალ მშვიდაბა მიწაჩიც გვეყოფის“.

გ. კანკავას მოსაზრებით (მას მკვლევარი „კაცია-ადამიანთან?!“ მიმართებით გამოთქვამს, მაგრამ აღნიშნული ნაწარმოები მხოლოდ კონკრეტული ეპოქის კი არა, მარადიულ „წყველაკრულვიან საკითხავს“ ეხება და, ალბათ, უპრიანი იქნება აღნიშნულის გაცნობიერება), „ძირითადი შემფასებელი მოტივია ისტორიული პროგრესის, ისტორიული აუცილებლობის მოტივი. მასთან ორგანულადაა დაკავშირებული პატრიოტული და სოციალური მოტივებიც, ის, რაც ისტორიულ პროგრესს შეესაბამება, ისტორიულ აუცილებლობას ითვალისწინებს. ორგანულ კავშირშია ამასთან ასევე ცოდნისა და მეცნიერების მოტივი.

ლუარსაბს ისტორიული ცნობიერება საერთოდ არ გააჩნია. მას ჰგონია, თუკი თავადი ლევანი ურმებს ქირაზე აღარ ატარებს, თავად ზაქარიას ცოლი შეუფერებლად აღარ მოიქცევა, ან გარეჯელი მკითხავი სომხის ტერტერას კარაბადინს გააცურებს, ყველაფერი კიდევ შეიძლება მოგვარდეს... იგი დრომოჭმულ პოზიციაზეა. მოკლებულია მეცნიერული ცოდნის ათვისების აუცილებლობის გაგებას... ამას გარდა, ობიექტური ისტორიული ვითარებით, იგი უფუნქციო გახდა, მაგრამ უარესი შედეგი ჰქონდა მის შეგუებას მისსავ უფუნქციობასთან. ლუარსაბმა უარი თქვა საკუთარი ქვეყნის მოვლის პატრიოტულ ტრადიციაზე – იგი კონფორმისტია“.²

სამწუხაროა, რომ ილიას მიერ დახატული სახე-მოდელი ლამის აბსოლუტურად ემთხვევა საუკუნის შემდეგ მცხოვრები მრავალი ქართველის ყოფიერების მოდელს.

ქართველი კაცის კონფორმისტად ქცევას ებრძოდა ქართული მწერლობა.

ზურაბ კიკნაძის მოსაზრებით, „შეიძლება მწერალი არ ეხმაურებოდეს ყოველდღიურ სატკივარს, იყოს საზოგადოების გარეთ, არა მის სათავეში, მაგრამ ამ გარიყულობაში, ამ გარიყულობით ის უფრო ღრმა გავლენას ახდენს საზოგადოებაზე. მწერალი, შემოქმედი მყოფობს სოფელში და არცა მყოფობს მასში. ის ტრანსცენდენტურია სოფლის მიმართ, მაგრამ არსებობს სოფელში და სოფლისათვის.... მწერლობის მიერ ჩადებული

¹ **პ. იაკაშვილი.** საშიში მემკვიდრეობა, გვ. 119.

² **გ. კანკავა.** „კაცია-ადამიანი?!“ გუშინ, „კაცია-ადამიანი?!“ დღეს. – ჟურნ.: „ცისკარი“. №1, 1997, გვ. 116.

თესლი გვიან ხარობს, გვიან გამოიღებს ნაყოფს, მაგრამ გამოიღებს“.¹

ლია ყატაშვილი წერს ოთარ ჩხეიძის პროზასთან დაკავშირებით: „ნამდვილ ეროვნულ ფესვებზე ამოზრდილი ეს საოცარი პროზა კიდევ დიდხანს დაიუნჯებს თავს მასობრივი მკითხველისაგან – მემატინანებს ხომ თანამედროვენი არ კითხულობენ, მათ შთამომავლები ენაფებიან ხარბად“.²

ოთარ ჭილაძის შეხედულებით, „ქართველი მწერლის დანიშნულება ცოტა განსხვავებულია და სავსებით ბუნებრივია ეს ამბავი. ქართველ მწერალს ყოველთვის მზად უნდა ჰქონდეს პასუხი ნებისმიერ ეროვნულ, სოციალურ, ეკონომიკურ, პოლიტიკურ, ისტორიულ, გეოგრაფიულ თუ კულტურულ კონფლიქტთან დაკავშირებით. მწერლის პასუხი იგივე ნაწარმოებია, ანუ ხალხის სულიერი პოტენციის კიდევ ერთი მაგალითი. ამიტომ ნაწარმოები კვლავინდებურად უნდა გამოირჩეოდეს კაცთმოყვარეობით, ადამიანურობით, კეთილმოსურნე პოზიციით, სინათლით, მიტევების რწმენით“.³

ო. ჭილაძისავე მრწამსით, „სამშობლო ერთი დღით არავის მოუბარებია ჩვენთვის. ის მარადიული ცნებაა, მარადისობას განეკუთვნება და ამის ცოდნა არა მარტო ქართველთათვისაა სავალდებულო.“

სამშობლო კი არ არის, ჩვენა ვართ წარმავალნი, ის კი არ გვეძლევა ერთი დღით, ჩვენ გვასაჩუქრებს განგება ერთი ბედნიერი დღით“.⁴

ქართული მწერლობა სწორედ ამ „ერთი ბედნიერი დღის“ გააზრებაა. წმინდა წერილისამებრ, „წელი ათასი, ვითარცა ერთი დღე“.

XX საუკუნის მიწურული იყო უაღრესად რთული და წინააღმდეგობრივი ჟამი, როდესაც ბზარი გაუჩნდა ერთ საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციას და გამოიკვეთა ახლის კონტურები. ტრადიციულად, გარდამავალი ეპოქა ისტორიის ურთულესი პერიოდი და, ბუნებრივია, გამონაკლისი არც XXს. 80-იანი წლები ყოფილა.

„ახალი“ მივიწყებული ძველი უნდა ყოფილიყო – ფესვების გაფრთხილება და მზერის ზეცისკენ მიპყრობა. როგორც მ. ჯოხაძე წერს: „კოსმოპოლიტიზმს, როგორც პრიორიტეტს, ისე აღიქვამენ ინტელექტუალები, ანუ, ძველი სახელი რომ მოვიხმოთ მათი მისამართით – მნიგნობარ-ფარისევლები. ამ თვალსაზრისით მე უნუგეშო პროვინციელად ვრჩები, რადგან ფუტკარსაც კი ეროვნულობის ქრილიდან ვუყურებ და ასე მგონია, სანთლის საუფლოში გამოკვეთილი მათი ვარძია, პანია თაღები, სიმეტრიული სარკმლები, ერთი სიტყვით, ფიჭის უჯრედული წყობაც კი საერთაშორისო სტანდარტებს არ ემორჩილება, არქიტექტონიკის თვალსაზრისითაც კი ეროვნულია. უკეთესად ვაჟა ბრძანებდა: „მეცნიერები და

¹ **ზ. კიკნაძე.** მწერლობას ნამდვილად არ აკისრია ერის წინამძღოლის ფუნქცია. – გაზ.: „არილი“. 3 აგვისტო, 1996.

² **ლ. ყატაშვილი.** ოთარ ჩხეიძის სტილი. – ჟურნ.: „მნათობი“. №10, 1990, გვ. 123;

³ **ო. ჭილაძე.** მონოლოგი დიალოგიდან. – ჟურნ.: „მნათობი“. №11, 1988, გვ. 83.

⁴ **ო. ჭილაძე.** ლია წერილი ბ-ნ ჯორჯ ჰიუიტს. – გაზ.: „ლიტერატურული საქართველო“. 28 ივლისი, 1989, გვ. 2.

გენიოსები გვიხსნიან გზას კოსმოპოლიტიზმისაკენ, მაგრამ – მხოლოდ პატრიოტიზმის, ნაციონალიზმის მეოხებით“.¹ იგივე მრწამსი მსჭვალავს XX საუკუნის მიწურულის ქართული კრიტიკის მსოფლალქმას.

NANA KUTSIA²

**REFLECTION OF THE EPOCH IN GEORGIAN CRITIQUE
OF 80^S OF THE 20TH CENTURY**

The last years of the 20th century was a very difficult period for Georgia as well as very interesting. It was time of awakesness from slavery of the Soviet Empire. Outstanding Georgian writers and poets as well as Georgian literary critics were battling against conformism and nihilism.

The purpose of the presented article is to prove that the issue was successfully reflected in Georgian critique of 80s of the 20th century. We have studied credo of well-known Georgian thinkers: Otar Chiladze, Zurab Kiknadze, Guram Panjikidze, Zurab Chavchavadze, Guram Benashvilui, Kita Buachidze, Maka Jokhadze. It was the question of vital importance to show the status of nation, national identity. The critics felt that in that period Georgia attained a new height of national movement. Fear had to be defeated by will, personal sense of duty had to prove that spirit subdue the body. That period was actually a continuation of the great success achieved by Georgia in her cultural development reflected in novels and short stories by outstanding Georgian writers. Georgian critics manifested eternal struggle between national and imperial forces.

¹ მ. ჯობაძე. „სამშობლოს განცდა გასაკვირველი“. – გაზ.: „ლიტერატურული საქართველო“. 11-18 ივლისი, 1997, გვ. 3.

² *Nana Kutsia* – PhD in Philologics, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ჯონი მარლანია¹

ავტორისაული ჩანაწიქრის აღქმის თავისებურება
ზღაპრული სიუჟეტის მქონე ნანარმოებებში

თავიდანვე უნდა აღინიშნოს, რომ იმ ლიტერატურული ნანარმოებებისაგან განსხვავებით, რომელთაც საფუძვლად უდევთ ისტორიულ-ცხოვრებისეული ფაქტი, თუ მოვლენა, ზღაპრული მოტივის მქონე ნანარმოებებში მწერლისეული ჩანაწიქრის აღქმას თავისებურება ახასიათებს, რაც გამოიხატება ასახული ვითარების თუ მოქმედ პირთა ქცევის დასაბუთებულობის ორმაგი ჯაჭვის არსებობაში: ა) ზღაპრულ-ფანტასტიკური, რომელიც ავტორის მიერ პირდაპირი არის დაფიქსირებული და ბ) რეალური, რომელიც არ ჩანს, მაგრამ ნანარმოების მთლიანობაში აღქმის შედეგაც მკითხველთათვის სავსებით ნათელი გახდება.

ვეცნობით რა ლიტერატურულ ნანარმოებს, გვჯერა თითქოსდა დაუფერებელი სიტუაციისა და არაჩვეულებრივი მოვლენებისა, თუ ისინი საფუძვლიანად არიან დასაბუთებულნი და პირიქით, შეიძლება ეჭვი შეგვეპაროს ჩვეულებრივ სიტუაციაზე მხატვრულ ქმნილებაში, როცა მოქმედება, პერსონაჟთა ქცევა არადამაჯერებლად არის მოტივირებული.

ცნობილი ფაქტია, რომ მხატვრული სიმართლის თეორიული გააზრება ემყარება მხოლოდ და მხოლოდ ნანარმოების უშუალო ესთეტიკურ აღქმას. აქედან გამომდინარე, შევეცადეთ ჩვენთვის საინტერესო საკითხზე გვემსჯელა გამოჩენილი ქართველი შემოქმედის აკ. წერეთლის ზღაპრული სიუჟეტის მქონე ნანარმოებების ანალიზის საფუძველზე.

დიდი ქართველი მოღვაწის სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით, ზღაპარი არის მოგონილი ტყუილი ამბად შემჭვრებული და არა ქმნილი მყოფობით.² მკვლევარ ნ. ფრუიძის მართებული შენიშვნით: ზღაპარი მოძღვავს მკითხველს, განუმტკიცებს სიკეთის უძლეველობის რწმენას, ხოტბას ასხამს სიმამაცეს, გულწრფელ სიყვარულს და ყველა იმ გრძნობას, რომელიც ამშვენებს ადამიანს”.³

¹ **ჯონი მარლანია** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **სულხან-საბა ორბელიანი**. თხზულებანი. ოთხ ტომად. რ-ჟ ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით გამოსაცემად მოამზადა ი. აბულაძემ ტ. IV. თბ., 1966, გვ. 295.

³ **ნ. ფრუიძე**. აკაკი წერეთლის მხატვრული პროზის პრობლემატიკისა და მხატ-

მართალია ზღაპარი, ან ფოლკლორული მასალა თავისთავად არსებულ მეთად დიდი ღირებულებისაა, მაგრამ უფრო მეტად მნიშვნელოვანი და ფასეულია მწერლის მიერ ახლებურად გააზრებული და ამეტიყველებული.

დიდი ვაჟა-ფშაველა ხაზს უსვამს რა ამ მომენტს, აღნიშნავს: „რაც უნდა დიდებული იყოს ზღაპარი, თუ მან არ გაიარა პოეტის ფანტაზიისა და გონების მანქანაში, თუ მას პოეტმა არ ჩაჰბერა უკვდავი სული, როგორც ლმერთმა თიხიდან შეხელილ ადამს, და იგი ზღაპარი ან ლეგენდა არ შეუსისხლბორცა საკუთარ სულსა და გულსა, არაფერი გამოვა... ზღაპარი თესლია მხოლოდ და, მამ მარტო თესლშია ძალა და ის აღარ უნდა ვიკითხოთ, როგორ ნიადაგზე ითესლება ეს თესლი? ნიადაგი პოეტია, რომელმაც ერთი მარცვალი ათასად უნდა აქციოს“.¹

საყოველთაოდ ცნობილია აკ. წერეთლის დამოკიდებულება ფოლკლორისადმი, მის მნიშვნელობაზე ერის ისტორიაში, იგი წერდა: „ხალხური პოეზია – უტყუარი სარკვეა გარდასული ცხოვრების და ისტორიის მტკიცე საძირკველი“. აკ. წერეთელმა არა მარტო დააფასა და უპატირონა ქართულ ხალხურ შემოქმედებას, არამედ უხვად გამოიყენა ფოლკლორული ძეგლები, ცნობილი ხალხური სიუჟეტები და დიდი ვაჟას თქმისა არ იყოს – „ერთი მარცვალი ათასად აქცია“.

აკ. წერეთელმა ზღაპრულ მოტივზე დაყრდნობით შექმნა მრავალი პოემა და მოთხრობა, რომელთაც მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავეს მის მხატვრულ მემკვიდრეობაში და საკმაოდ დიდი პოპულარობით სარგებლობენ მკითხველ საზოგადოებაში. გ. სამხარაძის სწორი შენიშვნით, „აკაკის იგავ-არაკებისა და ზღაპრების პოპულარობა განისაზღვრება არა მარტო ამ ჟანრების პოპულარობით, არამედ მათი იდეური შინაარსით და მიზანდასახულობითაც. აკაკიმ ხალხური პოეზიის საგანძურიდან წამოღებული მხატვრული თქმისა და გააზრების ხერხები გამოიყენა ხალხის ცხოვრების გადმოსაცემად“.

ცნობილი მეცნიერის გრ. კიკნაძის თქმით, „აკაკი წერეთელი, ე.წ. ეზოპურ სტილს ცენზურის გამო კი არ მიმართავდა. იგი ჟანრია, ე.ი. მხატვრული კატეგორია, რომელიც ესთეტიკურ ტკბობას ირიბი თქმის მეოხებით აღწევს, ესთეტიკურს თვით გადატანის პროცესში ხედავს.“²

ზღაპრულ მოტივზეა შექმნილი აკ. წერეთლის მთელი რიგი ნაწარმოებები: „ნაცარქექია“, „მამლის ყივილზე“, „გორგასლანი“, „ღამურა“, „ოქროს წყაროს ზღაპარი“, „ძალდი და ცხვრები“, „სნეული“, „ბრიყვი და ჭკვიანი“, „მზეუნახავი“ და სხვა.

ზღაპრულ პოემაში „ნაცარქექია“ ავტორი მოგვითხრობს იმის თაობაზე, თუ როგორ გაჰყავდა დრო წარსულზე და წინაპრებზე ფიქრში

ვრული სტრუქტურისათვის. თბ., 1999, გვ. 108.

¹ ვაჟა-ფშაველა ლიტერატურისა და ხელოვნების შესახებ. შემდგენლები გრ. კიკნაძე, ნ. ყიასაშვილი, ვ. შადური, ჯ. ჭუმბურიძე, ს. ხუციშვილი. თბ., 1978, გვ. 179.

² გრ. კიკნაძე. ლიტერატურის თეორიისა და ისტორიის საკითხები. თბ., 1978.

კერიის პირას წამოწოლი ნაცარქექიას. ცოლს გულს უკლავდა მისი უმოქმედობა და საყვედურობდა ქმარს.

„ეუბნებოდა: კაცო,
რას უზიხარ კერასო?
ჩვენი ყოფა-ცხოვრება
გააქვს ჩხიკვს-ყვავს-ძერასო...“¹

კაცი ამშვიდებს, რომ ჯერ ადრეა, საქმეს კიდევ მოვასწრებთ. ყანის დასათვლიერებლად მისულს იგი დათესილი დაუხვდება და მხიარული ბრუნდება:

„კიდევაც დაუთესიათ!..
აი, ღმერთმა უშველოს,
ი ვილაცა მოკეთეა,
აცოცხლოს ადღეგრძელოს!“²

სიხარული ხანმოკლე აღმოჩნდა, სხვისი დათესილი სხვამ წაიღო. ცოლის მიერ გაგულისებული ქმარი მიდის შურისსაძიებლად. იგი გზად მიმავალი იჭერს საუცხოო ჩიტს, რომელიც გრძნეული ქალი გამოდგა. ის უსრულებს მას სამ ნატვრას. პირველი ძვირფასი საჩუქარია-ნატვრის სუფრა, რომელიც სურვილისამებრ სასმელ-საჭმელს შლის, რომელსაც თავისი წინდაუხედაობით ჩუქნის მეფეს, იმის იმედით, რომ ამაგს არ დაუვინყებს. გრძნეული ქალი უსრულებს მეორე ნატვრასაც – აძლევს ჯორს, რომელიც რამდენ მუჭ ქერსაც შეჭამს, იმდენ ოქრო-ვერცხლს ჰყრის. ამ ჯორს ვაჭარყოფილი მეზობელი წაართმევს. მფარველი ქალი მესამე ნატვრასაც უსრულებს. აძლევს ხელკეტს, რომელიც პატრონის ბრძანებას ასრულებს. ამ ხელკეტის საშუალებით ის საკუთარი სახლიდან აგდებს ვაჭარს.

„დაბზრიალდა ხელკეტი,
გაექანა, ეძგერა,
აუცხუნა გვერდები
... ..
აღრიალდა, შეშინდა:
ვაი! ვაი! ვკვდებიო,
გამიშვი და ღმერთმანი,
ძმურად მოვრიგდებითო!“³

პოემის ანალიზი ცხადყოფს, რომ მოქმედ პირთა ქცევა, ასახული ვითარება ზღაპრულ-ფანტასტიკურია, მაგრამ მკითხველი, რომელიც ეცნობა ნაწარმოებს, აცნობიერებს, რომ მწერლის მიერ ნაჩვენების უკან დგას რეალური სურათი, რომელიც შემდეგში მდგომარეობს: ადა-

¹ აკ. წერეთელი. თხზულებათა სრული კრებული. 15 ტომად. ტ. V: პოემები. თბ., 1958, გვ. 57.
² აკ. წერეთელი. თხზულებათა სრული კრებული. 15 ტომად. ტ. V, გვ. 58.
³ აკ. წერეთელი. თხზულებათა სრული კრებული. 15 ტომად. ტ. V, გვ. 58.

მიანი მარტო წარსულზე ფიქრით და ოცნებით, რაც არ უნდა დიდებული ჰქონოდა ის, ცხოვრებაში ლელოს ვერ გაიტანს. მან დღევანდელი დღით უნდა იცხოვროს, ცხოვრებას თვალი გაუსწოროს, ბრმად არავის ენდოს, გაარჩიოს მტერი და მოყვარე.

მოთხრობა „კუჭიაც“ ზღაპრულ მოტივზეა შექმნილი, რომელშიც ასახული ვითარება – მეფისათვის მწვადად მისართმევი კუჭი გაცოცხლდება და ყველას გადაყლაპავს – მოტივირება აშკარად ზღაპრულია, მაგრამ აქვე თვალშისაცემია მეორე მხარეც – რეალურიც, რომელსაც მკითხველი აცნობიერებს: ქვეყნის მეთაურის უპირველესი მოვალეობაა სახელმწიფო საქმე და არა პირადი განცხრომა, პირადულზე ფიქრი.

მოქმედების საფუძვლიანობა ზღაპრულია მოთხრობაშიც „ძალდი და ცხვრები“. ერთ ფარას ყეფით დაჰყვებოდა ძალდი, მან გაუთავებელი ყეფით თავი მოაძულა ცხვრებს... მოკლედ ცხვრებმა ძალდი აიძულეს თავი დაენებებინა მათთვის. გამოიარა ხანმა, იმისთანა მტერს, რაც ცხვრებს მოუვიდათ, – მგელმა მუსრი გაავლო.

მოთხრობაში ასახული მოქმედება ზღაპრულია, მაგრამ მკითხველის გონებაში ყოველივე ეს რეალისტურ სურათს ქმნის – კეთილის მქონელი უნდა გავარჩიოთ ავის მქნელისაგან.

ზღაპრულ მოთხრობაში „კუდაბზიკეთი“ ავტორი გვიჩვენებს ოდესღაც სახელგანთქმული, მონონებული ქვეყნის დაცემა დაკნინების სურათს, მის მკვიდრთა ნაცარქექიობისდა გამო.

ეს მოთხრობა ერის დაავადების მძიმე ფორმებს წარმოაჩენს, საზოგადოებაში მიმდინარე რთულ ფსიქიკურ პროცესებს ააშკარავებს.

„კუდაბზიკობა ნეგატიური თვისებაა, უსაფუძვლოდ პრეტენზიულის დამმონებელი და ამით სასაცილო და საკიცხავი. ერთი შეხედვით თხზულების სახელწოდება რაღაც სპეციფიკურად დამზოგველია. მხოლოდ ერთგვარი ირონია ამოიკითხება თითქოს, მაგრამ ზოგჯერ მორიდებულად მიმართვის ობიექტი, მისადმი გარეგნულად გამოსატყულები პატივისცემის მიუხედავად, გაცილებით მწვავედ შეიგრძნობს გადაკრულად ნათქვამის სიმწარეს, ვიდრე პირდაპირი ბრალდებით იქნებოდა ეს შესაძლებელი... ცრუ თავმოყვარეობა და ცრუ თავმომწონება, პატივმოყვარეობა – ერთი სიტყვით, წმინდა კუდაბზიკობა, რეალურად საშინელებაა, მაგრამ ავტორის მიერ ფანტაზირებული, იგი კიდევ უფრო მეტი უკიდურესობით ავლენს თავს და მეტ მხატვრულ ეფექტს ქმნის“.¹

მოთხრობაში ავტორი გვიჩვენებს კუდაბზიკეთის ორად გაყოფის ნათელ სურათს, მათ შორის არსებულ შურსა და გაუტანლობას და იმ შედეგს, რაც ამ უთანხმოებას შეეძლო გამოენვია.

წაწარმოების რეალური არსი ავტორის მიერ ფორმულირებულია

¹ თ. კიკაჩიშვილი. მხატვრული დეტალი აკაკის პროზაში. – წგნ. თ. კიკაჩიშვილი. ნარკვევები მეცხრამეტე საუკუნის ქართული მწერლობიდან. თბ., 1999, გვ. 110.

მოთხრობის დასკვნით ნაწილში უფლისა და მარიამ ღვთისმშობლის საუბრის სახით: „დედა, რას სტირი, ვის იგლოვს? ცასა და ქვეყანასა?“ „ვსტირი ჩემს სანილოსა! ვგლოვ ჩემს სადედოფლოსა, დღეს დაცემულსა, დავრდომილსა და შენგან დავინყებულს, ხელაღებულსა!“. „არა დედაო ჩემო, მე როგორ დავინყებ შენს სადედოფლოსა?.. მხოლოდ გამოვსცდი იობის განსაცდელითა, რომ უმეტესად გავჰკურნო და ავამაღლო“.

ავტორის აზრი ნათელია, სამშობლო ქვეყნის დაცემა დროებითია, სენი კურნებადია, მას სწამს ქვეყნის მომავლისა, რომ იგი აღიდგენს დაკარგულ დიდებას და მშობელი ხალხი დაიმკვიდრებს ღირსეულ ადგილს სხვა ერთა შორის.

ამ და სხვა ამ ტიპის ნაწარმოებების ანალიზი ცხადჰყოფს, რომ მათში ასახული მოვლენა-ვითარების, თუ მოქმედ პირთა ქცევის ზღაპრულ-ფანტასტიკური დასაბუთების მიღმა დგას რეალისტური, რომელიც არ ჩანს, მაგრამ იგულისხმება.

შემოქმედებითი პროცესი მეტად რთულია, რთულია ღირებული მხატვრული ნაწარმოების შექმნა, მაგრამ ადვილი არც მწერლისეული მხატვრული სიმართლის აღქმაა. ეს მეტად რთული ფსიქოლოგიური მომენტია, რომელიც მკითხველისაგან მოითხოვს ასახულში სიღრმისეულად წვდომის განსაკუთრებულ უნარს, რაც დიდად არის დამოკიდებული სუბიექტის შექენილ თუ თანდაყოლილ ცოდნაზე, ესთეტიკურ მომზადებულობაზე, ცხოვრებისეულ გამოცდილებაზე.

JONI MARGANIA¹

AUTHOR'S INTENT PERCEPTION PECULIARITIES IN FABULOUS STORY WRITING

It has to be mentioned that unlike those literary works, which are based on historical-life events or facts, in the fabulous story writing that author's intent perception peculiarities are revealed, which is expressed in the situation described in the work, in existence of double chain proof of characters' behavior: a) fairy-fantastic, which is directly formulated by the author and b) real, which is not seen, but after complete perception of work becomes quite clear to the readers. It is a known fact that theoretical understanding of artistic reality in the novels is only based on the aesthetic perception of the work; therefore we have discussed the question we were interested in on the ground of analysis of fabulous story by Georgian writer Akaki Tsereteli. Analysis of the work of appropriate character has shown us that we have double chain of motivation of the described event or fact given in the work: a) fairy-fantastic, which is directly formulated by the author and b) real, which is not seen, but implied.

¹ *Joni Margania* – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

მარიამ მირესაშვილი¹

**პოსტკოლონიური კრიტიკა:
პომხრენი და პონინაღმდეგენი**

პოსტკოლონიური კვლევები XX საუკუნის 70-იანი წლებიდან ჰუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებებში ერთ-ერთ ყველაზე გავლენიან დისციპლინათაშორის სფეროდ მოიაზრება. აღნიშნულ პერიოდში ევროპულ კულტურასა და იმ ქვეყნების კულტურებში, რომლებიც მანამდე ევროპის კოლონიებს წარმოადგენდნენ, დაიწყო ახალი მსოფლგაგების, პოსტკოლონიურის ფორმირება, რომლის მთავარ ამოცანას *იმპერიულ-კოლონიურის* შემადგენელი ნაწილების *მრავალფეროვნებისა და განსხვავებულობის* ხელახალი გააზრება წარმოადგენდა. ტერმინის – „პოსტკოლონიური კვლევების“ – გააზრება, მეტწილად, ორი სახით გვხვდება; ვიწრო გაგებით, იგი გულისხმობს მხოლოდ ინგლისურენოვანი სამყაროს კულტურულ პროდუქციას, რომელიც უკავშირდება ბრიტანეთის ყოფილ კოლონიებს (აშშ-სა და კანადის გარდა) და აღნიშნული მეტროპოლიისა და მისი კოლონიების ლოკალურ, კონკრეტულ, კონტექსტით განპირობებულ გამოცდილებას სხვა ქვეყნების ურთიერთობებზეც განავრცობს; ამდენად, აღნიშნული თვალსაზრისით, პოსტკოლონიური დისკურსების ფორმულირება უნდა მოხდეს მხოლოდ ბრიტანული იმპერიის მაგალითზე და „კოლონიური ძალაუფლების“ გამოვლენის სხვა შემთხვევები უგულვებელყოფილია. რაც შეეხება პოსტკოლონიური პრაქტიკის მეორე მხარეს, მას განკიცხულთა და „საბალტერნთა“ (subaltern)² ნაციონალისტური, რევოლუციური, მარქსისტული მიმდინარეობები წარმოადგენს, რომელთა ნაშრომებში აქცენტები გადატანილია წარსულში მიღებულ ტრავმებზე, ტანჯვასა და დამცირებებზე, რაც მიმდინარე კულტურულ-პოლიტიკური და მხატვრული პროგრამის ერთად-

¹ *მარიამ მირესაშვილი* – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² *Subaltern* – სამხედრო ტერმინია; ბრიტანეთის არმიაში აღნიშნავს კაპიტნის ჩინზე დაქვემდებარებულ პირს; პოსტკოლონიურ კვლევებში აღნიშნული ტერმინის დამკვიდრება უკავშირდება ამერიკელ მეცნიერს, გ. ჩ. სპივაკს; აღნიშნავს სოციალურ ჯგუფს, რომელიც პოლიტიკურად, სოციალურად, გეოგრაფიულად აუტსაიდერის როლშია მეტროპოლიასთან მიმართებით.

ერთ საფუძველს წარმოადგენს. აქვე შევნიშნავთ, რომ აღნიშნული ტიპის კვლევები, მიმდინარე გლობალიზაციის ფონზე, აწყდება ვერგაგებას/ არალიარებას თანამედროვე „კულტურული იმპერიალისტების“ მხრიდან.

პოსტკოლონიური კვლევების თეორეტიკოსთა ინტერესები მოიცავს როგორც მეტროპოლიის, ასევე ყოფილი კოლონიების კულტურულ პროდუქციას. პოსტკოლონიური ცნობიერება, გარკვეულწილად, წინააღმდეგობრივია, კონფლიქტურია. ყოფილი კოლონიზატორები საკუთარ თავს, ერთი მხრივ, აღიქვამენ იმპერიულ დამპყრობთა ტრადიციების მემკვიდრეებად და, იმავდროულად, რეფორმატორებად, რომლებსაც სურთ აღნიშნულ ტრადიციებზე უარის თქმა და ადგილობრივ მოსახლეობასთან თანაბარუფლებიანი ურთიერთობა; ხოლო მეორე მხრივ, დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლის პროცესში კოლონიური ქვეყნების ინტელექტუალები თავიანთი კულტურული უნიკალურობის, „განსაკუთრებულობის“ გააზრებას კოლონიზატორების მიერ შემუშავებული ინტელექტუალური საშუალებებით, მათი „ენით“ ცდილობენ. კოლონიური ინტელექტუალების გაორებული ცნობიერების ისტორიული მიზეზების ახსნა რონალდ სუნიმ სცადა; მისი აზრით „...თავიანთი არსებობის გასამართლებლად, იმპერიები საკუთარ თავს წარმოაჩენდნენ მოდერნიზაციისა და პროგრესის აგენტებად; ისინი ძალიან კარგად ართმევდნენ თავს დასახულ მიზნებს და ახერხებდნენ მათდამი დაქვემდებარებული მოსახლეობისთვის თავს მოეხვიათ სურვილებისა და წინააღმდეგობის გამოხატვის საკუთარი ენა“.¹ ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, პოსტკოლონიურ კვლევებში მნიშვნელოვანია ეთიკური პოზიციის დაფიქსირება, აქცენტების გადატანა რთულ ურთიერთდამოკიდებულებებზე, რომელთაც შეუძლიათ განსხვავებული ფორმების მიღება – სრული ასიმილაციიდან ტრანსკულტურაციამდე.

პოსტკოლონიური კვლევების სათავეებთან დგას წარმოშობით პალესტინელი, კოლუმბიის უნივერსიტეტის პროფესორი, ედუარდ ვადი საიდი (Edward W. Said). მისი საეტაპო კვლევის თანახმად („ორიენტალიზმი“ – “Orientalism” – 1978), ორიენტალიზმის დისკურსი წარმოადგენს ცოდნის რთულ კომპლექსს; იგი ემყარება ძალაუფლებას, რომელიც ითვისების ნიშნებს მრავალსაუკუნოვანი გამოცდილების საფუძველზე ჩამოყალიბებული ევროპული ტრადიციების – დასავლეთის – დამოკიდებულებას აღმოსავლეთის მიმართ, რომელიც, იმავდროულად, ნეოკოლონიურ პრაქტიკას უკავშირდება. მიშელ ფუკოს ცოდნისა და ძალაუფლების ნების კონცეფციაზე დაყრდნობით, საიდი შეეცადა დასავლური წარმოდგენების დეკონსტრუირებას კულტურულ კანონზე; აღმოსავლეთის „ეგზოტიზაციის“ იდეოლოგიის არსის ახსნას, რომელიც ცდილობს „სხვა“,

¹ Р. Суни. Диалектика империи: Россия и Советский Союз. Перевод с английского. – წგნ.: Новая имперская история постсоветского пространства. Под редакцией И. Герасимова, С. Глебова, А. Каплуновского, М. Могильнер, А. Семенова. Казань, 2004, გვ. 173.

„არადასავლური“ კულტურების წარმოჩენას სტერეოტიპების პრიმიტიული ნაკრების სახით; აღმოსავლური კულტურის პრეზენტაციას დასავლური „მაღალი ცივილიზაციისთვის“ საფრთხის შემცველ კატეგორიად. საიდის თანახმად, აღნიშნულ პროცესში დასავლეთმა შეძლო აღმოსავლეთისთვის ისეთი სახის იდენტობის შემუშავება და თავს მოხვევა, რომლითაც მას იმთავითვე დამოკიდებული და დაკნინებული როლი ერგებოდა; დასავლეთის მიერ შექმნილი აღმოსავლეთის დისკურსული კონსტრუქტი ხელს უწყობს „სხვა“, „არადასავლური“ სუბიექტის გაუცხოებისა და ობიექტივაციის სტრატეგიას; კოლონიზატორისა და კოლონიზირებულის კულტურათა განსხვავებული თეორიებისა და პრაქტიკების ფორმირებას.

იმის მიუხედავად, რომ ე. საიდის წიგნს ორიენტალისტების საკმაოდ აგრესიული კრიტიკა მოჰყვა, იგი პოსტკოლონიური კვლევების საკულტო ტექსტად იქცა. როგორც აღვნიშნეთ, მისი ძირითადი ვექტორი მიმართული იყო „მაღალი დასავლური თეორიისა“ და არადასავლური სინამდვილის გაერთიანებაზე, რომელიც საშუალებას იძლეოდა, „დასავლური“ თეორიები მისივე ძალაუფლებრივი სტრატეგიების წინააღმდეგ დაეპირისპირებინათ.¹ მოგვიანებით, წიგნში „კულტურა და იმპერიალიზმი“ (*“Culture and Imperialism” – 1993*),² საიდი კოლონიალისტური და იმპერიული კულტურული სტრატეგიების ინტერპრეტაციისას არ შემოფარგლულა მხოლოდ ერთი რეგიონით (კერძოდ, ახლო აღმოსავლეთით). ავტორის ტექსტოლოგიურ-ლიტერატურათმცოდნეობითი ანალიზის ობიექტი გახდა „იმპერიული“ ევროპული პროზა, პოეზია და საოპერო ხელოვნება; პრობლემათა წრემ მოიცვა კვლავ აღმოსავლეთი და დასავლეთი, იმპერიის იდეა და პრაქტიკა, მეტროპოლიისა და კოლონიის ურთიერთდამოკიდებულება, მე და სხვა, რომელიც განხილულია ფართო კულტურულ ასპექტში. აღნიშნულ კვლევაში ორ მნიშვნელოვან მომენტს გამოყოფენ:

- წინა კვლევებისგან განსხვავებით, „სხვას“ ხმის უფლება გააჩნია და იგი დასავლეთთან დიალოგის მდუმარე თანამონაწილედ აღარ გვევლინება;
- ავტორის მიერ წარმოჩენილია წინააღმდეგობის სტრატეგია; „კულტურული იმპერიალიზმის“ ცნება გააზრებულია როგორც დამთრგუნველი მექანიზმი, რომლის დახმარებით მადომინირებელი კულტურა/მეტროპოლიის კულტურა ავიწროებს, დევნის, იმორჩილებს კოლონიის კულტურის ყოველგვარ გამოვლენას – დანყებული ფასეულობათა სისტემიდან ვიდრე მასკულტურამდე.

¹ **С. Э. Вади.** Ориентализм: Западные концепции Востока. СПб., 2006. ელ. ვერსია იხ.: http://royallib.com/read/said_edvard/orientalizm.html#0.

² **С. Э. Вади.** Культура и империализм. Перевод с английского А. В. Говорунова. М., 2012.

მოგვიანებით აღნიშნული სქემა ჰარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორის, წარმოშობით ინდოელის, ჰომი კ. ბაბას (Homi K. Bhabha) მიერ გადამუშავებული სახით იქნა წარმოდგენილი პოსტკოლონიურ კლასიკად აღიარებულ კვლევებში. ბაბამ ჩამოაყალიბა პოსტკოლონიური მიდგომის საყრდენი იდეები *ჰიბრიდულობისა და მრავალფეროვნების განსხვავებულობის* სახით, რომლის თანახმად, პოსტკოლონიური დისკურსი მეთოდოლოგიური და დისციპლინარული თვალსაზრისით ჰეტეროგენულია; იგი აერთიანებს და ააქტიურებს განსხვავებულ თემატურ ტექსტებს, რომელთაც დასავლურ ტრადიციაში არა აქვთ ხმის უფლება. ასევე, ბაბამ დაამუშავა „დაბრუნებული მზერის“ (იგულისხმება მზერა, რომელიც მიემართება კოლონიზირებულისგან კოლონიზატორს) და მიმიკრიის ფსიქოლოგიური ფენომენი; წარმოაჩინა კოლონიზატორისთვის მათი გამანადგურებელი შედეგები.¹ ბაბას დამსახურებაა, რომ ზემოაღნიშნული პრობლემები მან ჩამოაყალიბა დასავლეთის სამეცნიერო წრეებისთვის გასაგებ ენაზე, კერძოდ, ჟ. ლაკანისა და ჟ. დერიდას ტერმინოლოგიური აპარატის გამოყენებით; საქმე ისაა, რომ თავად იდეები ბაბამდე ათწლეულით ადრე, XX საუკუნის 60-იანი წლებში გაჟღერდა ე.წ. კარიბის მოაზროვნეთა – უ. ჰარისის, ე. კ. ბრეტუეიტისა და ე. გლისანის – ნაშრომებში, თუმცა მათ გამოხმაურება არ მოჰყოლიათ და მხოლოდ ბაბას კვლევების გამოქვეყნების შემდეგ „გაახსენდათ“.

პოსტკოლონიურ კვლევებში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა კოლუმბიის უნივერსიტეტის პროფესორის, წარმოშობით ინდოელის, გაიატრი ჩაკრავორტი სპივაკის (Gayatri Chakravorty Spivak) ნაშრომმა „Can the subaltern speak?“ (“შეუძლია თუ არა ლაპარაკი საბალტერს?”), რომლის ადრესატები მისი დასავლელი კოლეგები იყვნენ. სპივაკი არ იზიარებდა ფუკოსა და მისი მომხრეების პროექტს, რომლის თანახმად, ყოფილ კოლონიას (კონკრეტულ შემთხვევაში, ინდოეთს) ხელახლა უნდა გაეაზრებინა ისტორიოგრაფია კოლონიური ოკუპაციის პერიოდში ქვეშევრდომების/დამორჩილებულების პერმანენტული აჯანყებების პერსპექტივაში. იგი ნაწილობრივ ეთანხმებოდა რანაჯიტ გუას მოსაზრებას, რომ ინდოეთის ნაციონალიზმის ისტორიოგრაფიაში დიდი ხნის მანძილზე დომინირებდა ელიტარიზმი – კოლონიური ელიტარიზმი და ნაციონალ-ბურჟუაზიული ელიტარიზმი, რომელიც ინდოელი ერის განათლებასა და თვითშეგნების განვითარებას ბრიტანეთის კოლონიურ ინსტიტუციების დამსახურებად მიიჩნევდა.² სპივაკის პოზიცია ცალსახა იყო: საბალტერს/დაქვემდებარებულს არ შეუძლია ლაპარაკი; მას არ შეუძლია ხმის ამალეობა რეპრეზენტაციის დონემდე; სწორედ ამიტომ,

¹ **Х. Бхабха.** Местонахождение культуры. – *Перекрестки.* Журнал исследований восточноевропейского пограничья. №3-4, 2005. ელ. ვერსია იხ.: http://www.ehu.lt/files/periodicals/CrossRoad_3-4_2005.pdf.

² *Subaltern Studies I: Writing on South Asian history and Society.* Edited by **Ranjit Guna.** New Delhi: Oxford University Press, 1982.

მის ნაცვლად და მისი სახელით ყოველთვის *სხვები* ლაპარაკობენ. ინდოეთის ელიტის წარმომადგენლები, საუკეთესო შემთხვევაში, „პირველი ქვეყნების“ ინტელექტუალებისთვის, რომლებსაც აინტერესებთ „სხვისი“ ხმა, უბრალოდ, *ინფორმანტებს* წარმოადგენენ.¹

ზემოაღნიშნულიდან გატვალისწინებით, შეიძლება ითქვას, რომ პოსტკოლონიური კვლევების თეორეტიკოსთა ინტერესების სფეროში ერთიანდება როგორც მეტროპოლიის, ასევე ყოფილი კოლონიების კულტურული პროდუქცია; ასევე, პოსტკოლონიურ კვლევებში მნიშვნელოვანია ეთიკური პოზიციის დაფიქსირება, აქცენტის გადატანა რთულ ურთიერთ-დამოკიდებულებებზე, რომლებსაც შეუძლიათ რადიკალურად განსხვავებული ფორმების მიღება – ასიმილაციიდან ტრანსკულტურაციამდე.

არაერთი მკვლევარი შენიშნავს, რომ რუსულ და საბჭოთა კავშირის ზოგიერთი რესპუბლიკების ლიტერატურებში პოსტკოლონიური ცნობიერების ჩამოყალიბება დაიწყო საბჭოთა იმპერიის დაშლამდე მეოთხედი საუკუნით ადრე, გასული საუკუნის 70-იან წლებში. კანადელი ისტორიკოსის, ტერი მარტინის თანახმად, ეს პარადოქსული ინვერსია იმიტომ გახდა შესაძლებელი, რომ სსრკ, იმთავითვე, ორგანიზებული იყო, როგორც „დადებითი ქმედების იმპერია“. პროპაგანდისტულ დონეზე და ტაქტიკურ პერსპექტივაში საბჭოთა ხელისუფლებამ ჯერ კიდევ 1920-30-იან წლებში ჩამოაყალიბა ნაციონალური უმცირესობები, როგორც უკვე „დეკოლონიზირებული ხალხები“ (სწორედ ამას უწოდებს მარტინი „დადებით ქმედებას“), ხოლო ადმინისტრირებისა და სტრატეგიული პერსპექტივის დონეზე, სსრკ ამკვიდრებდა კოლონიური მართვის ახალ, შეფარულ რეჟიმს, რომლის საყრდენს წარმოადგენდა ბოლშევიკების მიერ შექმნილი ე.წ. „წითელი ელიტა“. ადგილობრივი მმართველი ორგანოების უნიათო ცდები, რეალურად განეხორციელებინათ ანტიკოლონიური პოლიტიკა, 1920-იან წლებშივე კრახით დასრულდა. მარტინის თანახმად, სახელისუფლებო პოლიტიკას, რომელიც ნებისმიერ ანტიიმპერიულ ლოზუნგებს უგულვებელყოფდა, ჩქმალავდა და ისე წარმოაჩენდა, თითქოს იგი უკვე განხორციელებული იყო ბოლშევიკების მიერ, შეიძლება *უტოპიური კოლონიალიზმი* ვუწოდოთ.²

1930-იან წლებში „დადებითი ქმედების იმპერიის“ პოლიტიკას ეტაპობრივად ჩაენაცვლა სხვა პროგრამა, რომელსაც რიჩმონდის უნივერსიტეტის პროფესორმა, დევიდ ბრანდენბერგერმა „ნაციონალურ-ბოლშევიკური“ უწოდა; მკვლევარმა ამ ტერმინში იგულისხმა სოციალური ფენომენი – იდეოლოგიზირებული მასობრივი კულტურის განსაკუთრებული ტიპი, რომელიც მიზანმიმართულად შეიქმნა 1930-იან წლებში და

¹ **Г. Ч. Спивак.** Могут ли угнетенные говорить? *Введение в гендерные исследования.* Часть II: *Хрестоматия.* СПб., 2001.

² **Т. Мартин.** Империя «положительного действия». *Нации и национализм в СССР.* 1923-1939. Перевод с английского *О. В. Щёлоковой.* М., 2011, гл.10-107.

რომლის თანახმად რუსი ხალხი ოფიციალურად იქნა შეაცხვული „უფროს ძმად“, ანუ, არსებული სახელმწიფოს – სსრკ-ს – მთავარ ეთნოსად. აღნიშნულ პერიოდში სტალინმა და მისმა გარემოცვამ წამოიწყეს აქტიური, ორგანიზებული პროპაგანდისტული კამპანია რუსეთის ისტორიის გმირული ფურცლებისა და ნაციონალური გმირების აღსაზევებლად. აღნიშნულმა იდეოლოგიამ 1950-იან წლებამდე გასტანა და, ბრანდენბერგერის თანახმად, თავდაპირველი ჩანაფიქრის საპირისპიროდ, გადაიქცა რუსული ნაციონალური თვითშეგნების ფორმირების ერთგვარ კატალიზატორად.¹

1950-იან წლებში აღნიშნული იდეოლოგიური პროგრამაც განიდევენა საზოგადოებრივი სივრციდან და მას არანაირი მასშტაბური პროგრამა აღარ ჩანაცვლებია. 1960-იანი წლებიდან ნაციონალური მშენებლობის საბჭოთა პოლიტიკა სიტუაციური გახდა, რომელიც მიმართული იყო კონკრეტული ტაქტიკური ამოცანებისა და მყიფე სოციალური გარემოს ან თუნდაც, მისი გარეგნული ფასადის შესანარჩუნებლად. აღნიშნული „პოსტუტოპიური“ სიტუაციის მნიშვნელოვან ელემენტს წარმოადგენდა 1930-40-იანი წლების კატასტროფული ძალადობის – დიდი ტერორის, ხალხთა დეპორტაციის, მეორე მსოფლიო ომის – შესახებ არსებული საზოგადოებრივი, კოლექტიური მეხსიერება; ისიც აღსანიშნავია, რომ ორი ფაქტორის ერთობლიობამ – ერთი მხრივ, კოლონიური იდეოლოგიის არარსებობამ და მეორე მხრივ, ახალი ძალადობის დაშვების შესაძლებლობის შიშმა – 1970-80-იან წლებში საბჭოთა საზოგადოება მიიყვანა არატრივიალურ კულტურულ შედეგებამდე.

სსრკ-ს დაშლის შემდეგ რუსულ და პოსტსაბჭოთა რესპუბლიკების ლიტერატურებში გამოიკვეთა პოსტკოლონიური ცნობიერების ელემენტები; თეორიულ კვლევებში აქტუალური გახდა პრობლემატიკა, რომელიც მიემართებოდა პოსტსაბჭოთა ცნობიერებასა და პოსტკოლონიურ კვლევებს. ორი საუკუნის მიჯნაზე ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად და სხვადასხვა არგუმენტებზე დაყრდნობით არაერთმა მკვლევარმა დასვა საკითხი პოსტკოლონიური მეთოდოლოგიით პოსტსაბჭოთა რესპუბლიკების ლიტერატურების შესწავლის შესახებ; თუმცა, მათი მიდგომები ერთმანეთისგან განსხვავდება. დღესდღეობით, მკვლევრები თანხმდებიან, რომ პოსტკოლონიური კვლევები მიემართება სოციალური, კულტურული და პოლიტიკური პროცესების შესწავლას იმ ქვეყნებში, რომლებიც გათავისუფლდნენ კოლონიზატორებისგან და მოიპოვეს დამოუკიდებლობა; რომ პოსტკოლონიალიზმი წარმოადგენს აღნიშნული ქვეყნების ინტელექტუალების ცნობიერების განსაკუთრებულ ტიპს (თუმცა, ამას ყველა არ აღიარებს). სამეცნიერო წრეებში ფართოდ არის გაზიარებულია მოსაზრ-

¹ **Д. Бранденбергер.** Национал-большевизм: *Сталинская массовая культура и формирование русского национального самосознания.* 1931-1956. СПб., 2009. ელ. ვერსია იხ.: http://royallib.com/read/brandenberger_david/d_1_brandenberger_natsional_bolshevizm_stalinskaya_massovaya_kultura_i_formirovanie_russkogo_natsionalnogo_samosoznaniya_1931_1956.html#0.

რება, რომ რუსეთი ნამდვილად აწარმოებდა კოლონიალურ პოლიტიკას, რომ მას გააჩნდა საკუთარი კოლონიები; ასევე, არავინ დავობს იმასთან დაკავშირებით, რომ სსრკ-ს კრახი რუსეთის იმპერიის დაშლას ნიშნავდა. თუმცა, აღნიშნული მოვლენის განხილვას *კოლონიური იმპერიის რღვევის რაკურსში რუსი თეორეტიკოსების უმეტესობა არ ეთანხმება*.¹ დასავლელი ლიტერატურის თეორეტიკოსების მცდელობა, პოსტკოლონიურ ქრილში განიხილოს ა) ცარისტული რუსეთისა და მისი ყოფილი გუბერნიების; ბ) საბჭოთა რუსეთისა და სსრკ-ს შემადგენლობაში მყოფი საბჭოთა რესპუბლიკების; გ) თანამედროვე რუსეთისა და დსთ-ს/აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების ურთიერთობები, რუსულ სამეცნიერო წრეებში აქტიურ წინააღმდეგობას აწყდება.

პირველად ალექსანდრე ეტკინდმა და დევიდ ჩ. მურმა დასვეს საკითხი პოსტკოლონიური მეთოდოლოგიით პოსტსაბჭოთა რესპუბლიკების ლიტერატურების შესწავლის შესახებ. ალ. ეტკინდმა თავის კვლევას საფუძვლად დაუდო სხვადასხვა თაობის რუსი ისტორიკოსების (მაგ., პ. ჩაადაევი) ნააზრევი, რომ რუსეთი, მთელი თავისი არსებობის მანძილზე, თვითკოლონიზაციას ეწეოდა. აღნიშნული სიტუაცია ეტკინდმა განიხილა, როგორც რუსეთის „განსაკუთრებული“ კულტურულ-პოლიტიკური ტრადიცია.² რაც შეეხება დ. მურს, მან წამოჭრა საკითხი პოსტკოლონიური მეთოდოლოგიის გამოყენების „საზღვრების“ შესახებ ისტორიული და საზოგადოებრივი თვითშემეცნების თვალსაზრისით ერთმანეთისგან რადიკალურად განსხვავებული პოსტსაბჭოთა და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებთან მიმართებით. მურის თანახმად, იმპერიული რუსეთის კოლონიალიზმი შეეცადა დასავლეთევროპულის „თარგზე“ მაქსიმალურად „სტილიზებას“, მაგრამ მაინც განსხვავდებოდა მისგან მთელი რიგი ნიშნული თვისებებით; ეს განსხვავებები მით უფრო იჩენს თავს, როდესაც საქმე ეხება *საბჭოური მართვის სისტემის, როგორც კოლონიალურის დეფინიციას*; ამ შემთხვევაში კითხვების რაოდენობა იზრდება.³ უფრო შორს წავიდა ბორის გროისი; იგი გამოვიდა ეპატაჟური დებულებით რუსეთის ისტორიის პეტერბურგული პერიოდის „თვითკოლონიზატორული“ ბუნების შესახებ, რომლის თანახმად, პეტრე I მოახდინა რუსეთის „კოლონიზაცია“ და ამით გადაარჩინა ქვეყანა დასავლეთის კოლონიზაციისგან.⁴ ამავე თვალსაზრისს იზიარებს ცნობილი მკვლევარი,

¹ გამონაკლისის სახით შეიძლება განვიხილოთ: **А. С. Кустарёв.** После понижения в должности: Британия, Франция, Россия. – კრებ.: *Наследие империй и будущее России.* Под редакцией А. И. Миллера. М., 2008, გვ. 186-238.

² **А. Эткин.** Фуко и тезис внутренней колонизации: постколониальный взгляд на советское прошлое. – ჟურნ.: *Новое литературное обозрение.* №49, 2001, გვ. 50-74.

³ **D. Ch. Moore.** Is the Postin Postcolonial the Postin Post-Soviet? Toward a Global Postcolonial Critique. – *Publications of the Modern Language Association of America (PMLA).* January, vol. 116. №1, 2001, გვ. 111-128.

⁴ **Б. Гройс.** Имена города. – **Б. Гройс.** Утопия и обмен. М., 1993, გვ. 358.

მიხაილ ბერგი; იგი მიიჩნევს, რომ თანამედროვე რუსული თეორიული აზროვნებისთვის *პოსტმოდერნიზმის* დისკურსთან შედარებით, *ორიენტალიზმის* დისკურსი მიუღებელი და არაადაპტირებული აღმოჩნდა; „...და ეს შემთხვევითი როდია. თუკი ჟან ბოდრიარის ტერმინი „სიმულაკრი“ არ ითხოვდა დამატებით ახსნა-განმარტებას მათთვის, ვისთვისაც ცნობილი იყო „განვითარებული სოციალიზმის“ იდეოლოგია ან თუნდაც, ყურმოკვრით გაეგოთ რაიმე „პოტიომკინის სოფლების“ შესახებ, საიდის „ორიენტალიზმმა“ ბევრი კითხვა წამოჭრა; მათ შორის, ყველაზე მნიშვნელოვან პრობლემასთან – ობიექტთან და სუბიექტთან – დაკავშირებით.¹ რუსეთი ხომ ასწლეულების მანძილზე ითავისებდა კოლონიზაციის ორ ურთიერთსაწინააღმდეგო მიმართულებას – გარეგანს და შინაგანს. იგი იპყრობდა კოლონიებს და თავადაც კოლონიას წარმოადგენდა. ევროპისთვის და ამერიკისთვის იგი „აღმოსავლეთი“ იყო (ისიც, არა ყოველთვის); მაგრამ შუა აზიისა და კავკასიის რესპუბლიკებისთვის – „დასავლეთი“. იგი იყო ქვეყანა, რომელიც სხვა ქვეყნებსა და კონტინენტებზე მბრძანებლობდა, მაგრამ თავად მბრძანებლები – იმპერიული იდეოლოგიის მონები, ან, უბრალოდ, მონები იყვნენ. 1991 წელს „ხალხთა მეგობრობის“ სიმულიაკრთან ერთად დაშლილმა საბჭოთა კავშირმა სათავე დაუდო რუსული და საბჭოთა ისტორიის პოსტმოდერნისტულ, მაგრამ არა პოსტკოლონიურ გაგებას. რუსული ცნობიერებისთვის კოლონიზაციის პროცესი წინააღმდეგობრივი იყო, რადგან რუსები, რომლებიც საკუთარ თავს იმპერიულ ნაციად მიიჩნევდნენ, დღემდე თვლიან, რომ **განმათავისუფლებლები იყვნენ და არა კოლონიზატორები** (ევროპის გათავისუფლება ფაშიზმისგან, შორეული აღმოსავლეთისა და აფრიკის ქვეყნების გათავისუფლება ამერიკული იმპერიალიზმისგან, უფრო ადრე, კავკასიისა და შუა აზიის ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკების გათავისუფლება თურქეთის აგრესიული პოლიტიკისგან)“.² მ. ბერგი მიიჩნევს, რომ პოსტსაბჭოურ სივრცესთან მიმართებით მართებულია არა *პოსტკოლონიური*, არამედ *პოსტიმპერიული* დისკურსის გამოყენება, თუმცა აღიარებს, რომ სტრუქტურულად და ქრონოლოგიურად ისინი თანხვედრაში არიან. ისლა დაგვრჩენია, ბერგის მოსაზრების კომენტარებისას გავიზიაროთ ვიტალი ჩერნეცკის სიტყვები: „პოსტკოლონიალიზმი – თანამედროვე „დიდი“ თეორიული დისკურსებიდან ერთადერთია, რომელსაც

¹ ბერგს მხედველობაში აქვს ნაშრომი: **А. Эткинд**. Русская литература, XIX век: Роман внутренней колонизации. – «Новое литературное обозрение». №59, 2003, გვ. 103-124 (ელ. ვერსია: <http://magazines.russ.ru/nlo/2003/59/etk.html>) – რომელშიც გაანალიზებულია რუსეთის შიდა პოლიტიკა და გატარებულია თეზა რუსეთის მიერ საკუთარი ტერიტორიებისა და საკუთარი მოსახლეობის კოლონიზაციის შესახებ.

² **М. Берг**. Постколониальный дискурс и проблема успеха в современной русской литературе. – *Конференция Постколониализм и литература* (Болония, Италия). Post-Scripta. ელ. ვერსია: <http://www.mberg.net/pstk/>.

ამაყად და თანმიმდევრულად ემიჯნებიან რუსულ სინამდვილეში (რას ნიშნავს იმპერიული ჩვევების დავინწყება რთულია).¹

ჩვენი აზრით, სულაც არ არის შემთხვევითი, რომ დღესდღეობით პოსტსაბჭოთა სივრცეში პოსტკოლონიური კვლევების ცენტრს უკრაინა წარმოადგენს; სწორედ უკრაინულ სამეცნიერო სივრცეში გააქტიურდა პოსტკოლონიური კრიტიკის რეპრეზენტაცია, რომელმაც, თავის მხრივ, მოითხოვა ლიტერატურული ესთეტიკის ახალი პრინციპების ჩამოყალიბება; კერძოდ, *კოლექტიური ტრავმის რეფლექსია*, რომლის მიზეზს კოლონიზაცია წარმოადგენს. უკრაინული პოსტკოლონიური კვლევების ცნობილი ავტორი, მარკო პავლიშინი აღნიშნავს, რომ „...პოსტკოლონიალიზმი იყენებს კოლონიურ გამოცდილებას არა მხოლოდ იმისთვის, რომ მას განვერიდოთ, არამედ იმისთვისაც, რომ იგი გამოიყენო პიროვნების ან სოციალური ჯგუფის თვითშეგნების ჩამოსაყალიბებლად“.² აღნიშნული ტიპის „თვითკონსტრუირების“ მთავარი ამოცანა ჩამოაყალიბა ამერიკელმა ფილოსოფოსმა ლილა განდიმ (მაჰათმა განდის შვილთაშვილმა), რომლის თანახმად, პოსტკოლონიალიზმი შეიძლება განვიხილოთ კოლონიალიზმის ერთ-ერთი მთავარი შედეგის – *წარსულის მითოლოგიზირებული დავინწყების* – ინტელექტუალური წინააღმდეგობის სახედ. განდი მიიჩნევს, რომ კოლონიალურ განცდებთან დაბრუნებას სააშკარაოზე გამოაქვს კოლონიზატორისა და დამონებულის რთული, ანტაგონიზმით დაღდასმული ურთიერთობები, რომელიც მოიცავს გრძნობათა პალიტრის ურთიერთსაწინააღმდეგო ნიუანსებს – სიძულვილიდან მორჩილებამდე.³ ჩვენს შემდგომ კვლევებში შევეცდებით წარმოვაჩინოთ, თუ როგორ აისახა, ერთი მხრივ, პოსტკოლონიური რეფლექსია და, მეორე მხრივ, პოსტკოლონიური მითოლოგიზაცია – ორი მიმდინარე ლიტერატურული პროცესი, რომელიც ფიქსირდება პოსტკოლონიურ ქართულ ლიტერატურაში.

¹ **V. Chernetsky.** Postcolonialism, Russia and Ukraine. – *Ulbandus Review*. Vol. 7. Empire, Union, Center, Satellite: The Place of Post-Colonial Theory in Slavic/Central and Eastern European/(Post-)Soviet Studies, 2003, გვ. 34.

² **M. Pavlyshin.** Ukrainian Literature and the Erotics of Post-colonialism: Some Modest Propositions. – *Harvard Ukrainian Studies*. June, vol. XVII, №1/2, 1993. ციტირებულია სარედაქციო სტატიიდან: *Журнальный зал. Русский толстый русский журнал как эстетический феномен.* №94, 2008. ელ. ვერსია: <http://magazines.russ.ru/nlo/2008/94/red13.html>.

³ **L. Gandhi.** *Postcolonial Theory: A Critical Introduction*. New York: Columbia University Press, 1998, გვ. 4.

MARIAM MIRESASHVILI¹

POSTCOLONIAL CRITICISM: SUPPORTERS AND OPPONENTS

After the collapse of the USSR, from 1990 to 2000, the elements of post-colonial consciousness were outlined in the literary criticism of Russian and Post-Soviet republics. This kind of postcolonial consciousness was formed by American and European authors (M. Foucault, E. Saad, G. Spivak, H. Baba...) a decade before. Postcolonial consciousness and postcolonial researches became actual issues in theoretical researches. Since the turn of the XXI century, certain researchers raised an issue of studying the literature of Post-Soviet republics with postcolonial methodology. This issue was raised on the grounds of various arguments that were independent from each other. Therefore, the approaches of these researchers differ from one another. Western literary theorists try to discuss the relationships of 1) Tsarist Russia and its former provinces; 2) Soviet Russia and Soviet republics within the USSR; 3) Modern Russia and CIS/Eastern European countries from postcolonial point of view. These relationships were portrayed in literature. The approach that Western literary theorists use is widely opposed in Russian scientific circles. The following article covers radically different opinions of Western and Russian theorists concerning the above-mentioned issue.

¹ *Mariam Miresashvili* – Doctor of Philological Sciences, Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ლეა მირცხულავა¹

თანამედროვე უროზის თავისაუბრება უოლ ოსტერის
„ნიუ-იორკული ტრილოგიის“ მიხედვით²

ტერმინი „პოსტ-პოსტმოდერნიზმი“ 1990 წლიდან გვხვდება ლიტერატურათმცოდნეობისა და ხელოვნებათმცოდნეობის ურომეპში,³ თუმცა პირველი ლიტერატურული ნაწარმოები, რომელსაც კრიტიკოსები მიაკუთვნებენ პოსტ-პოსტმოდერნიზმს, ჯერ კიდევ 1980 წელს დაინერა და ეს იყო ამერიკელი მწერლის უოლ ოსტერის „შუმის ქალაქი“,⁴ სადაც ხდება გადასვლა პოსტმოდერნისტული ინტერტექსტუალობიდან პოსტ-პოსტმოდერნისტულ – ტექსტსა და რეალობას შორის საზღვრების ნაშლამდე, როგორც გადატანითი, ასევე პირდაპირი მნიშვნელობით. ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი თვისება უოლ ოსტერის ნაშლასა ტექსტსა და რეალობას შორის საზღვრების ნაშლაა (აქედან, ტერმინი – „ახალი რეალიზმი“; სწორედ ასე მოიხსენიებენ სამეცნიერო ლიტერატურაში, ლიტერატურათმცოდნეთა გარკვეული ნაწილი, უოლ ოსტერის ნაშლის შემდგომ პერიოდს⁵); მიუხედავად იმისა, რომ ეს ყოველივე უოლ ოსტერის ნაშლისათვის ჩვეულ ტექსტსა „თამაშს“ ჰგავს, აქ უოლ ოსტერის ნაშლში ახალ „თამაშს“ გვთავაზობს, რომელსაც მკითხველები სრული „სერიოზულობით“ ვლებულობთ. ამ შემთხვევაში ავტორი თავადაც დარწმუნებულია მისი ტექსტის რეალობაში. ავტორსაც და მკითხველსაც ერთნაირად სჯერათ იმის რაც ნაწარმოებშია ასახული, რაც არ უნდა აბსურდული და

¹ **ლეა მირცხულავა** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² სტატია წარმოადგენს ამონარიდს სსიპ შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ახალგაზრდა მეცნიერთათვის პრეზიდენტის სამეცნიერო გრანტის მხარდაჭერით შექმნილი პროექტიდან.

³ მათ შორის შეიძლება პირველებად ჩაითვალოს ფ. მოფრა, ბ. კურიცინა, ა. ბუზგალინა, ნ. მანკოვსკი, ო. მუტრეშენკოვა, დ. პროგოვა, დ. რიმცერა, მ. ეპშტეინი და ა. შ.

⁴ **პ. ოსტერ.** *Стеклянный город. Повесть.* Перевод с английского А. Ливерганта. – http://www.lib.ru/INPROZ/OSTER_P/gorod.txt_with-big-pictures.html.

⁵ **ლ. მირცხულავა.** „ახალი რეალიზმი“, როგორც ალტერნატივა უოლ ოსტერის ნაშლისთვის და მასმედიის როლი მის განვითარებაში. თბ., 2014, გვ. 5-43.

პარადოქსალური არ უნდა იყოს ის, ეს არც „იუმორია“ და არც ირონია.

სანამ უშუალოდ პოლ ოსტერის ტრილოგიაზე ვისაუბრებთ, მოკლედ პოსტ-პოსტმოდერნიზმის შესახებ: პოსტმოდერნიზმი იყო ერთ-ერთი პირველი, რომელმაც აღიარა, რომ ტექსტი ვეღარ ასახავდა რეალობას, არამედ ქმნიდა ახალ რეალობას, უფრო მეტიც, ახალ რეალობებს, რომელებიც ერთმანეთზე დამოკიდებულიც კი არ არიან; ყოველი ისტორია – პოსტმოდერნისტული გაგებით – ესაა ისტორია შექმნილი ტექსტის ინტერპრეტაციით. მაშასადამე, რეალობა აღარ არსებობს, ეს მხოლოდ ვირტუალური რეალობაა. პოსტ-პოსტმოდერნიზმის პირობებში კი, სწორედ ვირტუალურმა რეალობამ და ტექნოლოგიების განუხაზღვრელმა შესაძლებლობამ განაპირობა ახალი მიმდინარეობის დამკვიდრების „მცდელობა“: სოციალური ქსელები, მასობრივი ვიდეოები, პრესა, ტელევიზია, ვიდეოარტი, პერფორმანსი... ყოველივე ამან საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფერო მოიცვა. როგორც სამართლიანად შენიშნავს ალან კირბი: „პოსტმოდერნულ ერაში კითხულობდნენ, უსმენდნენ, უყურებდნენ ისე, როგორც ადრე. ფსევდომოდერნისტულ ერაში რეკავენ, კლიკავენ, არჩევენ, ამოძრავებენ, გადმონერენ. სახეზე გვაქვს ნარღვევი თაობათა შორის, რომელიც უხეშად აცალკევებს 1980-იან-90-იან წლებში დაბადებულ ადამიანებს, 60-70-იანების თაობასთან. ახალი თაობა, – მათივე აზრით, – წინას გავლენისგან მთლიანად თავისუფალი – უფრო ინიციატივიანი, ექსპრესიული, დინამიკური, დამოუკიდებელი... მაშინ, როდესაც პოსტმოდერნიზმი კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებდა რეალობას, ფსევდომოდერნიზმი მას მარტივად განსაზღვრავს. იგი გვთავაზობს დეფინიციას, რომლის მიხედვითაც რეალობაა ყველაფერი, რასთანაც უშუალო, ან შუალობითი ინტერაქცია გვაქვს, ანუ ფსიქიკური თუ მატერიალური ურთიერთქმედება ირიბად თუ პირდაპირ. ამგვარად, ე.წ. ვირტუალური სივრცე ჩვენ მიერ სტრუქტურირებული რეალობის კონკრეტული განასერია, რომელიც მასში ჩართულობის ილუზიას გვიქმნის – პორნოგრაფია, ტელევიზია, რეალითი შოუ, კინო, მაიკლ მურისა და მორგან სპურლოკის ესეები“.¹

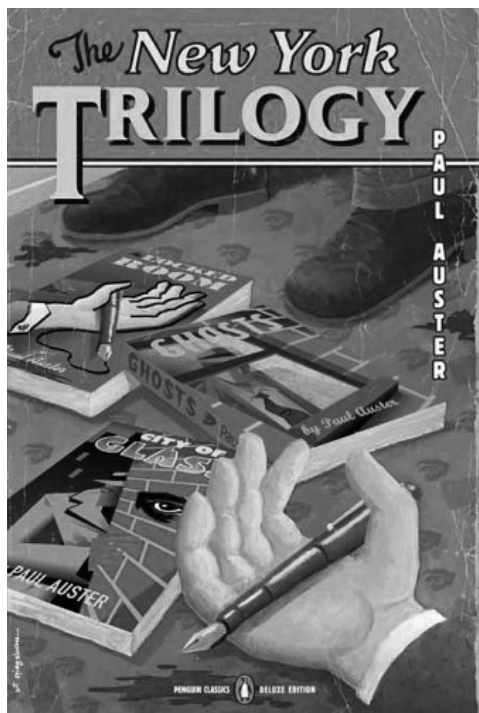
პოსტ-პოსტმოდერნიზმის მდგომარეობა და შინაარსი ფორმირდება გლობალიზებული სოციალური სივრცის ფარგლებში, ხოლო მის ერთ-ერთ არსებით ასპექტად შეიძლება ჩაითვალოს – ტრანსენტიმენტალიზმი, რომელიც ასახავს სტრესსა და მუდმივ დაღლილობას, მიანიშნებს ფასეულებებზე „პრაქტიკაში“, მოქმედებაში, გვხვდება ლირიზმისკენ მისწრაფება, მიბრუნება, მისთვის დამახასიათებელი გახდა მეტნაკლებად პატივსაცემი და არა „მაღალი“ სახეების ირონიულ-სახუმარო ციტირება, ისტორიული მემკვიდრეობის დეიდეოლოგიზაცია, მისაღები მომავლის იმედი. ამ მხრივ თუნდაც ე.წ. „გლამურიც“ (სამწუხაროდ, ასე

¹ ა. კირბი. პოსტმოდერნიზმის სიკვდილი და შემდეგ. – <http://semioticsjournal.wordpress.com/2012/11/15>.

ალიქმება მკითხველთა გარკვეულ წრეებსი მოდური ტენდენციები) უფრო პოსტ-პოსტმოდერნიზმია, ვიდრე პოსტმოდერნისტული ესთეტიკის ორიენტაცია, რადგანაც „ბრწყინვალე“ და „მოდური“ ალიქმება მის „ადეპტებად“ უკვე ირონიის გარეშე. თუმცა, ცხადია, რომ „მოდური“ შორს არის „მარადიული ღირებულებისგან“, სენტიმენტალიზმისგან, აკადემიურობისგან. რაც არ უნდა გასაკვირი იყოს, პოსტ-პოსტმოდერნიზმის ფორმირებისათვის მნიშვნელოვანი ესთეტიკური ბაზა შეიძლება გახდეს სოცრეალიზმის ელემენტები. „მაღალი სტილი“ ინვესს ინტერესს სხვადასხვა „ფენის“ აუდიტორიას შორის, მათი გემოვნებისა და სტილის მიუხედავად; პოსტ-პოსტმოდერნისტული ესთეტიკის ერთ-ერთ „პერსპექტიულ“ და გამოკვეთილ თვისებად შესაძლებელია ნოსტალგიაც მივიჩნიოთ.

ამდენად, პოსტ-პოსტმოდერნის საზოგადოების ადამიანი არსებობს ვირტუალური ინტერაქტიული ზემოქმედების ქვეშ; სოციალური სივრცე კი ერთ-ერთ ელემენტად წარმოაჩენს სხვადასხვა ტიპის „ტექნოსახეების“ კომუნიკაციას, რომელთა თანავეტორები მართავენ აუდიტორიას. თანამედროვე საზოგადოება, ელიტა თუ მკვლევარები არ შეიძლება ანგარიშს არ უწევდნენ სოციუმის ერთ-ერთ ყველაზე მთავარ პრობლემას – „მასობრივ“ ადამიანს. დღეს ის დომინანტია, აქტიური და ინიციატივას იჩენს ყველა გამოვლინებაში, მათ შორის სასულიერო კულტურაში. ის თანდათან „მიედინება“ მოდერნის საზოგადოებიდან პოსტმოდერნში და ახლა უკვე პოსტ-პოსტმოდერნში.

პოლ ოსტერის „ნიუ-იორკული ტრილოგია“¹ – „შუშის ქალაქი“, „აჩრდილები“² და „დაკეტილი ოთახი“³ ერთი შეხედვით, დამოუკიდებელი რომანებია, მაგრამ სიუჟეტური პარალელები, კარგად ნაცნობი ლიტერატურული სახეებისა და სახელების, პერსონაჟების გამეორება და შეშლილობამდე მისული მთავარი გმირები, ასევე მოულოდნელი დასასრული, ქმნის ახალ, მეტაფიზიკურ სამყაროს, რომლის პირო-

¹ **П. Остер.** Стекланный город...
² **П. Остер.** Призраки. – http://www.ulera.net/textbooks_author/4996/textbook/33070/oster_pol/nyu-yorskaya_trilogiya_-_2_prizraki/read.
³ **П. Остер.** Запертая комната. – <http://www.litmir.co/br/?b=21259>.

ბითი ცენტრი წარსულის აჩრდილებით სავსე ნიუ-იორკია; სივრცითი და დროითი საზღვარი კი – დარღვეული. არსებობს მოსაზრება, რომ მწერალი ერთ-ერთი გამორჩეული პოსტმოდერნისტია, ვფიქრობთ, ეს ასეც არის, თუმცა შემოქმედი უფრო შორს „ნავიდა“ და შემოგვთავაზა განსხვავებული ტექსტი, სადაც აშკარად შეგვიძლია ვნახოთ ერთი მდგომარეობიდან მეორეზე გადასვლის ტენდენცია.

პოლ ოსტერის „ნიუ-იორკული ტრილოგიისთვის“ რა აღარ უწოდებიათ: „რომანი-ექსპერიმენტი“, „ანტი-დეტექტივი“, „მისტერიები მისტერიების შესახებ“, მაგრამ ფაქტია, რომ ეს არის ახალი მოვლენა იმ განუსაზღვრელი შესაძლებლობის სივრცეში, რომელიც წარმოშვა პოსტმოდერნიზმის „შემდგომ“ წარმოქმნილმა არემ.

ნაწარმოების კითხვისას მეტაფიზიკურ სამყაროში შესული მკითხველი თავს თავისივე რომანის ერთ-ერთ პერსონაჟად გრძნობს, ავტორის განზრახვითა და სურვილით ქმედების თანამონაწილედაა „მინვეული“ და უსასრულოდ ინტერპრეტირების ნება ეძლევა. აქ, ცხადია, „ორმაგ“ თამაშთან გვაქვს საქმე. ფაქტობრივად, პოსტ-პოსტმოდერნიზმი – არის ერთობლიობა იმავე პოსტმოდერნისტული იდეებისა, იგივე ნიღბით შეფარული, ოღონდ სახეცვლილი მასმედიისა და პიარ-ტექნოლოგიების წყალობით.

ერთი შეხედვით, ყოველი ნაწარმოები ჩვენგან დამოუკიდებლად, ჩვენი რეალური სამყაროს პარალელურად არსებობს. ავტორი გვაძლევს საშუალებას დავინახოთ ტექსტის საზღვრები, განვაცალკეოთ ნაწარმოები ავტორისაგან და ჩვენგან – მკითხველისგანაც კი, მაგრამ როცა ეს ყველა კომპონენტი ერთმანეთში ირევა და ხდება ტექსტის ნაწილი, ავტორი თავად წიგნის პერსონაჟად იქცევა, მთავარი გმირები ერთმანეთს ადგილებს უცვლიან, ირევა დრო, სივრცე, ცნობიერება, ჩვენ ვეღარ ვაგნებთ დასასრულს და ვრჩებით უამრავი პასუხგაუცემელი კითხვით.

სამივე რომანში პერსონაჟთა სიგიჟის მიზეზად შესაძლებელია თვალთვალთ მივიჩნიოთ, თუმცა აქ ჭკუიდან იშლება არა ის, ვისაც უთვალთვალევენ, არამედ მოთვალთვალე. პ. ოსტერს შეუძლია მკითხველი აქციოს თავისი მხატვრული სამყაროს ნაწილად, თავი აგრძნობინოს ნიუ-იორკში, ან ჩაკეტილ ოთახში მყოფ დეტექტივად, რომელიც გამუდმებით უთვალთვალეებს მოპირდაპირე კორპუსში ვილაცას. გარკვეულწილად „დაკეტილი ოთახის“ გმირი ახერხებს მონადირისგან თავის დაღწევას, მაგრამ ყველა ნაწილი იმდენად „გაურკვეველად“ მთავრდება, რომ, როცა გგონია, მიხვდი ვინ ვინაა, სწორედ მაშინ გისხლტება ხელიდან. პერსონაჟების დაუსრულებელი გამეორება, უსასრულო დევნა და თვალთვალთ, ნაწარმოების სიმეტრიულობა – ქმნის მეტისმეტად ჩაკეტილ წრეს, საოცრად შეშლილ სამყაროს, რომელიც ადამიანური გრძნობებითაა სავსე.

პ. ოსტერის გმირები უსასრულოდ და თითქოს უაზროდ დაეხეტებიან ნიუ-იორკის ქუჩებში, ზოგჯერ მკითხველი თავს მათსავით გრძნობს, ზოგან სიუჟეტი გაუგებარია, მწერლის განზარხვა ბუნდოვანი,

აღქმის უნარი იკარგება და სამყარო უცხოვდება. ადამიანი „იძულებული“ ხდება იცხოვროს და იაზროვნოს თავისი ენით აგებულ სამყაროში, თანდათან თითქოს იკარგება კავშირი სამყაროსთან, სხვა ადამიანებთან. ტრილოგიაში არ არის ერთი გამოკვეთილი ხაზი, რომელსაც გაჰყვებით ნიგნის დასაწყისიდან დასასრულამდე, თუმცა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი საკუთარი თავის დაკარგვის ტრაგედიაა, თუ დიდხანს და დაჟინებით დააკვირდები ვინმეს, შეიძლება საკუთარი თავი დაგავინწყდეს და იმ სხვად იქცე.

სამივე რომანის მთავარი გმირი მარტოხელაა, მარტო ცხოვრობს (მხოლოდ „აჩრდილების“ პერსონაჟს ჰყავს საცოლე). ტრილოგიაში ნელ-ნელა კლებულობს საზოგადოებასთან ურთიერთობის სურვილი მთავარ გმირებში, კაცი „შუშის ქალაქიდან“ საერთოდ ანონიმურად ცხოვრობს. სამივე ნაწარმოებში ამბავი თვალთვალთ იწყება; სამივეჯერ პერსონაჟი კვალში უდგას ვინმე სხვას და ეს ყოველთვის აკვიატებად, დევნის მანიად იქცევა, იმდენად, რომ ყოველი მოთვალთვალე თავს აიგივებს თვალთვალის ობიექტთან, ცდილობს მასავით იფიქროს, რათა მისი შემდეგი ნაბიჯი გამოიცნოს და ამასობაში მთლიანად კარგავს რეალობის შეგრძნებას, აღარ იცის ვინაა. ველარ ხვდება თვითონ უთვალთვალეებს, თუ მას თავად აკვირდებიან, უჩნდება ეჭვები, კითხვები და არასდროს აქვს პასუხები. მართლაც საინტერესოა ამ რომანების დასასრული, რომელთაგან არც ერთი, პერსონაჟის დასასრულზე არ მიგვანიშნებს.

ნიგნი დატვირთულია უამრავი ამბით, რომელიც ხშირად ამა თუ იმ პასაჟის გასაძლიერებლად მოთხრობილი. მაგალითად, „შუშის ქალაქში“ გადმოცემული ძალიან ბევრი ამბავი შეეფერება სინამდვილეს: აქ არის ამერიკის ისტორიის რამდენიმე მნიშვნელოვანი მომენტი, თუნდაც 1620 წელი, როდესაც რელიგიური თავისუფლების მაძიებელ პურიტანელთა ხომალდი „მეიფლაუერი“ ჩრდილოეთ ამერიკის სანაპიროს მიადგა, რათა „აღთქმული ქვეყანა“ შეექმნა დედამიწაზე. პურიტანელები აღიარებდნენ ღმერთის შეუცნობლობას, მაგრამ ამავე დროს თვლიდნენ რომ მისი ნაწილობრივი აღქმა შესაძლებელია, რადგან სამყაროს შექმნა მუდმივად მიმდინარე აქტია და ადამიანიც მისი შემოქმედების ნაწილია. ადამიანმა დაკარგა ღმერთისმიერ მოცემული ინტელექტუალური ძალა პირველი ცოდვის შემდეგ, მაგრამ მიეცა ცოდნის მეორე წყარო – ბიბლია. პიტერ სტილმენის პერსონაჟი ცდილობს დაკარგული ინტელექტუალური ძალის დაბრუნებას ენის აღდგენის გზით, ის კეტავს საკუთარ ვაჟს სიბნელებში, იმ მიზნით, რომ აღადგინოს პირველყოფილი ენა. XVII საუკუნის ამერიკაში იწყება მოძრაობა „დიდი გამოღვიძება“, რასაც ჯონათან ედვარდსი ღვთაებრივ წინასწარმეტყველებას უკავშირებს და თვლის რომ ამერიკის კონტინენტზე ახალმოსახლეთა დასახლება ღვთის უშუალო ნება-სურვილით მოხდა, ამისათვის ის იმონებდა ბიბლიიდან ადგილებს. სწორედ ამ პერიოდში ყალიბდება ამერიკელი ერის განსა-

კუთრებული ისტორიული მისიის არსებობისადმი რწმენა. პ. ოსტერის პერსონაჟი ქუინი ცდილობს მატერიალიზმისგან თავის დაღწევას და ინდივიდუალიზმისაკენ მიისწრაფვის, ამ მიზეზით იქცევა ის ჩვეულებრივ მანანნალად ნიუ-იორკის ქუჩებში. ის აკვირდება ცას, ამჩნევს უამრავ ფერს, ანსხვავებს ვარსკვლავებს, წინასწარ ხვდება ამინდის ცვლილებებს; ამდენად, ის ხდება ბუნების ნაწილი.

„ნიუ-იორკული ტრილოგია“ სამი, სხვადასხვა დროს დაწერილი რომანის კრებულია, რომელიც 1987 წლიდან მოყოლებული ერთ წიგნად გამოიცემა. სამივეს დაჰკრავს მისტერიის ელფერი და დეტექტივის ჟანრის ელემენტებსაც შეიცავს, მაგრამ ადვილი მისახვედრია, რომ ეს, პირველ რიგში, ადამიანის შინაგანი სამყაროს გამოხატვის მორიგი, ოსტატურად შერჩეული ხერხია.

ამდენად, გამოვყოთ ტრილოგიის ძირითადი საკითხები:

„შუშის ქალაქი“¹ – მთავარი პერსონაჟი დენიელ ქუინი წარმოსახვებს ებრძვის და ამით საკუთარ თავს გაურბის. სამაგიეროდ სტილმენის ლანდად იქცევა და მისი დევნის პირველივე დღეს საჩოთირო მდგომარეობაში ვარდება – გრანდ ცენტრალზე ორ სტილმენს ხედავს. კაცებს შორის მსგავსება იმდენად დიდია, რომ მხოლოდ ინტუიციით უნდა გაარჩიოს, რომელია მისი სამიზნე და რომელი – არა. ეს არჩევანი მის მთელ ცხოვრებას შეცვლის, იმდენად, რომ ერთ დღეს, მრავალჭირნახული ქუინი, რომელსაც უკვე დიდი ხანია პოლი ჰქვია, ვიტრინაში საკუთარ ანარეკლსაც ვეღარ იცნობს. ამავე რომანში ერთი ძალიან საინტერესო დიალოგია სერვანტესის „დონ კიხოტის“ შესახებ, რომელიც მნიშვნელოვან როლს ასრულებს წიგნის აღქმის პროცესში; დენიელ ქუინი არის მწერალი, რომელიც უილიამ უილსონის ფსევდონიმით აქვეყნებდა ნაწარმოებებს, მისმა მეგობრებმაც კი არ იცნან, რომ უილსონი და ქუინი ერთი და იგივე პიროვნებაა. ოდესღაც ქუინს ჰყავდა მეუღლე და პატარა ვაჟი-შვილი, პიტერი, მაგრამ ისინი გარდაიცვალნენ. ერთხელაც რეკავს ტელეფონი და უცნობი ადამიანი ითხოვს დეტექტივ პოლ ოსტერთან დალაპარაკებას (ავტორის ასოციაცია მაშინვე ჩნდება). ქუინი პასუხობს, რომ ასეთი ვინმე აქ არ არის და თიშავს ტელეფონს, მაგრამ რამდენიმე დღის განმავლობაში ზარები არ წყდება და ერთხელაც დანიელ ქუინი გადანყვეტს ავანტიურაში მიიღოს მონაწილეობა და საკუთარ თავს დეტექტივად ასაღებს და იღებს საქმეს გამოსაძიებლად. სახეზეა საზღვრულის მსაზღვრელით შეცვლა. აქ ყურადღება უნდა გავამახვილოთ, რომ პოლ ოსტერი (მწერალი) პერსონაჟ მწერალს – დანიერ ქუინს – „მონიშნავს“, როგორც მოდერნისტ-მწერალს, ნაწარმოებში არის ერთი პასაჟი, სადაც საუბარია იმაზე, რომ ნაწარმოების გამოქვეყნების შემდეგ ქუინი წყვეტს კავშირს ტექსტთან, ის თავადაც არ მიჩნევს თავს ავტორად და ამიტომ არანაირ „პასუხისმგებლობას“ არ გრძნობს მის წინაშე. აქ ჩანს თითქოს

¹ П. Остер. Стекланный город...

პოსტმოდერნისტული თვისებები: ავტორის „სიკვდილი“, ასევე რეალობისა და ცნობიერების გაორება, ორმაგი კოდირება. პოსტ-პოსტმოდერნიზმი იღებს მემკვიდრეობით ამ თვისებებს და შემდეგში, თანდათან უკვე იწყება მისთვის დამახასიათებელი: ტექსტსა და რეალობას შორის საზღვრების მოშლის მოქმედება. ეს ძალიან კარგად ჩანს ამ ნაწარმოებში. მთავარ მოქმედ გმირს ქუინს ქვია მაქს უორკი. ნაწარმოებშია საუბარი, თუ როგორ შეწყვიტა საკუთარი თავის რეალურ პერსონაჟად აღქმა ქუინმა და სრულიად შეერწყა დეტექტივის სახეს. ფაქტიურად ჯაჭვი იკვრება: პოლ ოსტერიმა შექმნა ქუინი, ქუინმა – უილსონი, უილსონმა – უორკი და სწორედ უორკი გახდა უფრო რეალური ვიდრე ქუინი, რომელსაც არ უნდა აღიარება, რომ ქუინი და უილიამი ერთი და იგივე პიროვნებაა, პირიქით, როცა ვილაც უცნობს დასჭირდა პოლ ოსტერი, მან ესეც ჩვეულებრივ ამბად მიიღო და „გახდა“ კიდევ პოლ ოსტერი.

ხდება შერწყმა ცხოვრების, აზრების, მოქმედებების, მსოფლგანცდების, და რა თქმა უნდა, სახელებისაც. ფაქტიურად, ქუინი პოლ ოსტერის ნიღაბქვეშაც კომფორტულად გრძნობს თავს. აქ ეს არ არის მხოლოდ ერთი ადამიანის მიერ სხვა ადამიანად, სხვისი ცხოვრების თამაში, ეს არის გათავისუფლება საკუთარი თავის – საკუთარივე თავისგან. ეს არის საკუთარი პიროვნების შეგნებული უარყოფა. ავტორი ისევ „თამაშობს“ მკითხველთან, მაგრამ ის ამ თამაშს სრული სერიოზულობით გვთავაზობს. ამასთან, მკითხველი ენდობა ავტორს და ავინყდება, რომ მან (ავტორმა) პასუხისმგებლობა მოიხსნა მის მიერვე მოყოლილი ისტორიისათვის (აი, კიდევ, ვფიქრობთ, ერთ-ერთი მთავარი თვისება პოსტ-პოსტმოდერნიზმისა).

ქუინ-ოსტერი იძიებს სტილმენების საქმეს – ორ ნახევრად შეშლილ ადამიანებზე: მამაზე და შვილზე (ორივეს ქვია პიტერი; ასევე ერქვა ქუინის დაღუპულ შვილს – არის ეს ისევ ავტორის თამაში?). სტილმენ-უფროსი – მეცნიერია. ის იკვლევს და ავრცელებს ღმერთის ენის არსებობას, რის შედეგადაც თავის პატარა შვილს გამოკეტავს ცხრა წლის განმავლობაში, საკუთარი თეორიის დასამტკიცებლად. სტილმენ-უფროსის ხაზის პარალელურად, ავტორი რამდენიმე სხვადასხვა ტექსტებს გვთავაზობს (გვახსენდება ინტერტექსტუალობა).

ტექსტის ბოლოს ავტორი ისევ მიგვანიშნებს, რომ მას არანაირი კავშირი არა აქვს გადმოცემულ ისტორიასთან და რომ მან ამის შესახებ ბევრი არაფერი იცის. ფინალი მოულოდნელობითაა სავსე, აღმოჩნდება, რომ ქუინი აწარმოებდა დღიურს წითელი რვეულის სახით, სადაც დეტალურად აღწერდა გამოძიების დეტალებს, და ამ წითელ რვეულს პოულობს პოლ ოსტერი (პერსონაჟი) და მისი მეგობარი, რომელიც აღმოჩნდება საბოლოოდ ნაწარმოების ავტორი.

თითქოს ყველაფერი დასრულდა, მაგრამ, როგორც მოსალოდნელი იყო, ავტორის ბედი მჭიდროდ არის დაკავშირებული ნაწარმოების

ბედთან, რაზეც მან თავად გააკეთა მინიშნება კომენტარებში. აღმოჩნდა, რომ პოლ ოსტერს თავადაც შეემთხვა მსგავსი ისტორია: რამდენიმე დღის განმავლობაში ურეკავდა ვილაც და ითხოვდა კერძო დეტექტივს, შედეგად მწერალი დაფიქრდა, რა იქნებოდა, რომ მას მიეღო და დათანხმებულიყო ამ წინადადებას, გამხდარიყო დეტექტივი. ქუინი ჩაერთო ავანტიურაში, ცხოვრებაში მიღებული მოულოდნელი გამოწვევა, გადაიზარდა მომხიბვლელ თამაშად ქალაქდზე, რა დროსაც პერსონაჟს შეუძლია შეიცვალოს არა მხოლოდ სახელი, არამედ მთლიანად ცხოვრება. ამავე კომენტარზე პოლ ოსტერი წერს: „ყოველივე ეს არის აბსოლიტური სიმართლე. თუმცა, როგორც სხვა, ჩემს წითელ რვეულში შემავალი დანარჩენი ისტორიები“.¹ ეს არის პოსტ-პოსტმოდერნისტული დასასრული კომენტარისა და თავად ნაწარმოებისა მთლიანად. „სრული სიმართლე“ – ამბობს ავტორი და ამით ხაზს უსვამს, რომ თამაში გრძელდება.

„აჩრდილები“² – მოცულობით შედარებით მცირე, მაგრამ ძალიან დინამიური რომანია. მოქმედება ქუჩის ორ მხარეს მდგარ შენობებში, ერთმანეთის მოპირდაპირე ორ ფანჯარას მიღმა სარკისებურად მიმდინარეობს. ბლუ და ბლეჩი ერთმანეთის ანარეკლებად იქცევიან, ერთმანეთსა თუ საკუთარ თავში იკეტებიან და გაცრეცილი არსებობით იმავე ქუჩაზე წლების წინათ მოხეტიალე დიკენსის, უიტმენის, ბიჩერისა თუ სხვათა აჩრდილებს არ ჩამოუვარდებიან;

„დაკეტილი ოთახი“³ – პირველ პირში მოთხრობილი ამბავია, რომელიც დეტალებზე ამახვილებს ყურადღებას. აქაც საკუთარი თავის ძიებისა და დამკვიდრების საკითხებია წინ წამოწეული. მოთხრობელის ბავშვობის მეგობარი უჩინარდება და მის ადგილს ცხოვრებაში, ფაქტიურად, ავტორი იკავებს.

მიუხედავად იმისა, რომ წიგნი 1987 წელს გამოქვეყნდა, უდავოდ, დღემდე ინარჩუნებს პოპულარობას და მკითხველთა ყურადღებაც არ აკლია. თემატური კრიტიკის მიხედვით, მწერლის დამოკიდებულება სამყაროსთან, სხვა ადამიანებთან, საკუთარ თავთან, მთლიანად ლიტერატურულ ნაწარმოებში დევს, ნაწარმოები არის „ადგილი“, სადაც ავტორი საკუთარ თავს იგონებს, საკუთარ თავს შეიცნობს. აქედან გამომდინარე, ზედმეტია ავტორის ძებნა სადმე სხვაგან. თემატური კრიტიკა ყოველ ნაწარმოებს აბსოლუტურად ორიგინალურად მიიჩნევს. ნაწარმოები არის ის უნიკალური გამოცდილება, რომელსაც იღებს კერძო ცნობიერება სამყაროსთან დამოკიდებულებით. მკვლევარმა თავადაც უნდა გაიაროს ავტორის სულიერი გზა, უნდა მიიღოს ის გამოცდილება, რომელიც ავტორმა მიიღო.

უსასრულოდ შეიძლება საუბარი თანამედროვე ლიტერატურის

¹ პ. ოსტერი. ნიუ-იორკული ტრილოგია. თბ., 2008, გვ. 45.

² П. Остер. Призраки...

³ П. Остер. Запертая комната...

თავისებურებაზე, ტენდენციებზე, მაგრამ არსებობენ ნაწარმოებები, ტექსტები, რომლებიც ყველა „განმარტებაზე“, მტკიცებულებაზე, თეორიაზე, უკეთესად ხსნიან იმ რეალური დროის კულტურის მდგომარეობას, მიმართულებას რომელშიც იმყოფებიან; სწორედ ასეთი ტექსტია პ. ოსტერნის ტრილოგია, რომელიც აშკარად „მაღლა“ დგას პოსტმოდერნისტული პოსტულატებისგან, ის უკვე გაცდა მის „ჩარჩოებს“ და სამართლიანად ჩაითვალა სამეცნიერო ლიტერატურაში გარდამავალი ეტაპის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მაგალითად.

ამდენად, პ. ოსტერის ნაწარმოების მაგალითზე შეგვიძლია დავინახოთ, რომ საქმე გვაქვს გარდამავალ ეტაპთან, პოსტმოდერნიზმის ალტერნატივასთან, რომელიც ჯერ კიდევ შესწავლის საგანია (თუმცა, აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეს ყოველივე არ ნიშნავს პოსტმოდერნიზმის სრულ უარყოფას).

LELA MIRTSKHULAVA¹

PECULIARITIES OF MODERN PROSE ACCORDING TO “THE NEW YORK TRILOGY” BY PAUL AUSTER

Paul Auster is one of the distinguished American writers, for who is characteristic a subject considered to be made up with different manner and style, sometimes “absurd”, interest in existentialism issues and especially searching for the person’s identity, its trilogy “City of Glass” was written in 1980 and is actual till present, because they see movement from postmodernist intertextuality till post-modernist text and erasing the boundaries between reality, as by indirect as by direct meaning.

New York trilogy “City of Glass”, “Ghosts” and “The Locked Room” by Paul Auster, at first sight are independent novels, but plot parallels, repeating well-known literary characters and names, personages and main characters who reached madness, also unexpected ending, creates new metaphysical world, the conditional centre of which is New York full of ghosts; space and time border is violated. There is an idea that the writer is one of the distinguished post-modernists, we think that it’s true, but the writer “went” further and offered us a different text, where we can obviously see the tendency of moving from one condition to another.

¹ **Lela Mirtskhulava** – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ტიტა მოსია¹

ბიბლიური დიდაქტიკის გადაკახილი
შუა საუკუნეების ქართულ სიტყვიერ კულტურაში

ბიბლიაში სწავლა-განათლებისა და სიბრძნის პრიმატის პრობლემას შთამბეჭდავი ადგილი ეთმობა. ცოდნა და გონიერება დიდი საუნჯეა, რომელსაც ვერ შეედრება სხვა სიმდიდრე. ადამიანი უნდა ეძებდეს და იძენდეს სწორუპოვარ საგანძურს ცოდნის სახით. „წიგნი იგავთა“ გვიჩვენებს: „მეცნიერებაჲ (ცოდნა – ტ.მ.) ეძიე ხმითა დიდითა და ვითარცა საუნჯესა გამოიკვლევდე მას“ (წიგნი იგავთა. 2,4²). ოქროთი და ვერცხლით გამდიდრება ვერანაირი სიკეთისა და ბედნიერების მომტანია ადამიანისათვის. სიმდიდრის მოხვეჭისკენ სწრაფვა ადამის ძეს ხდის გაუმაძღარს, ხორციელი სიამოვნებით გატაცებულს, მიწიერი, წარმავალი გრძნობებით დამტკბარს, რასაც იგი საბოლოოდ დაჰყავს პირუტყვიანი ყოფის დონემდე, ადამიანს მიაქანებს უფსკრულისკენ. ამ მოსალოდნელი უბედურებისაგან თავის დასაღწევად ბიბლია მოგვინოვებს სწავლა-ცოდნის შეძენა-დაგროვებისკენ: „მიიღეთ სწავლაჲ და ნუ ვეცხლი და მეცნიერებაჲ (ცოდნა) უფროჲს ოქროჲსა რჩეულისა (წიგნი იგავთა, 8,10)“. ან კიდევ: „ნეტარ არს კაცი, რომელმაც ჰპოვა სიბრძნე... რამეთუ უმჯობეს არს ესე მოგებად, ვიდრელა ოქროსა და ვერცხლსა საუნჯესა“ (წიგნი იგავთა, 3,13-14).

ადამიანის სიმტკიცეს და ძლიერებას განსაზღვრავს ცოდნა და სიბრძნე. სხვა გზით მიღწეული ძლიერება წარმავალია და წუთიერი, უფრო კონკრეტულად – მოჩვენებითი. ამიტომაც მუდამ უნდა ვცადოთ, რომ ოდენ ცოდნით ვიყოთ უძლეველნი: „იყავ მტკიცე მეცნიერებასა შინა შენსა და ერთი ოდენ იყოს სიტყვა შენი“ (წიგნი ისო ზირაქისა, 5,12). სწავლის მოსიყვარულე მიისწრაფვის სიბრძნის წყაროს დაწაფებისკენ, მას მხოლოდ და მხოლოდ სიბრძნე იზიდავს. ამ სულისკვეთებას მოკლე-

¹ ტიტე მოსია – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² იგულისხმება იგავნი სოლომონისა; ვსარგებლობთ შემდეგი გამოცემით: ბიბლია (მცხეთური ხელნაწერი)., გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ელ. დოჩანაშვილმა. თბ., 1981-1986.

ბულნი უგუნურნი არიან, რომელსაც ამის მხილებაც კი სძულს: „რომელსაცა უყუარდეს სწავლაჲ, უყუარს მას ბრძნულებაჲ, ხოლო რომელსა სძულდეს მხილებაჲ, უგუნურ არს“ (წიგნი იგავთა, 12,1). ძველი აღთქმის აპოკრიფების წიგნის მიხედვით, სიბრძნისა და სწავლა-განათლების შეურაცხყოფელი უბადრუკია, მისი იმედი ამაოა და სხვა არაფერი: „რომელმაც სიბრძნე და სწავლება შეურაცხყოს, იგი უბადრუკ არს და ცუდ არს სასოებაჲ მისი და შრომანი ურგებ“.¹

აქვე გვინდა ჩავუთოთ „პეტრე ქართველის ცხოვრების“ ერთი შეგონება, რომლის მიხედვით, სწავლა-განათლებისთვის ზრუნვა თანაბრად მოეთხოვება როგორც საერო, ისე სასულიერო ფენას. უსწავლელი, გაუნათლებელი მონაზვნის გონება ჰგავსო უნაყოფო და გვალვისაგან გამხმარ ბოსტანს თუ ყვავილნარს: „ვითარცა მტილი მზუარისაჲ ურწყავი განხმების და უნაყოფო იქმნის. ეგრეთვე გონებაჲ მონაზონისაჲ უნაყოფო არს თვინიერ წიგნის კითხვისა და სმენისა სწავლითა სულიერითა“.²

როდის უნდა დაეუფლოს ადამიანი ცოდნას? ბიბლიური შთაგონებით, ცოდნის შეძენისა და დაგროვებისათვის ზრუნვა ხელსაყრელი და უპრიანია სიყრმიდანვე. მას ორგვარი უპირატესობა აქვს: 1. ყრმობის ასაკში სწავლა-განათლების მიღება უფრო ეფექტურია, ვიდრე ხანდაზმულობისას, ვინაიდან ყმანვილის ცინცხალი და ნათელი მეხსიერება ყველაფერს ადვილად ეუფლება, ითვისებს და იმახსოვრებს; 2. ადამიანი სიყრმეში დაგროვილ ცოდნა-სიბრძნეს დროულად ჩააყენებს პირადული და საზოგადოებრივი ინტერესების სამსახურში. სიბერეში მიღებული ცოდნის მოხმარებას კი იგი ვერ ასწრებს. ისო ზირაქის წიგნში ვკითხულობთ: „შვილო, სიყრმითგან შენსა შეიკრიბე სწავლულება და ვიდრე მცოვანებადმდე ჰპოო სიბრძნე. ვითარცა მხენელი და მთესველი მიეახლე მისა მიმართ და მოელოდე კეთილთა ნაყოფთა მისთა, რამეთუ მუშაკობისა შინა მისსა მცირედ დაშვრე და მსწრაფლ სჭამო ნაყოფნი მისნი“ (წიგნი ისო ზირაქისა, 6,18).

გიორგი ხუცესმონაზვნის (XI ს.) თვალსაზრისით, მოზარდის „ბუნებაჲ იგი ღბილი და ჩჩვილი, რომელი ვითარცა ცვილი საბეჭდავსა, ეგრეთ მიიღებს სწავლებასა, ხოლო ჰასაკითა სრულთა და განმწყებელთაგან სწავლა კი შეუძლებელ არს“ („ცხოვრება გიორგი მთაწმინდელისა“).³ თავის დროზე ნ. ტატიშვილს „იკონომიაში“ დაუძებნია მსგავსივე კონცეფცია: „ყრმა ჩჩვილი, ვითა სანთელი, რაჲსა ყრმასა ზედა ჩჩვილობიდგან დაისახების, იქმნების იგი ვიდრე სიბერემდე“.⁴ ემიგრანტი პოეტის, დიმი-

¹ ძველი აღთქმის აპოკრიფების ქართული ვერსიები. ნაკვეთი I. გამოსაცემად მოამზადა, წინასიტყვაობა და ლექსიკონი დაურთო ც. ქურციკიძემ. თბ., 1970, გვ. 195.

² ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. წგნ. II (XI-XV სს). ილ. აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით. თბ., 1963, გვ. 254-255.

³ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. წგნ. II, გვ. 172.

⁴ ნ. ტატიშვილი. ლიტერატურული ნარკვევები. შეადგინა და წინასიტყვაობა

ტრი სააკაძის მიხედვითაც, „ეს სწავლა მისთვის კარგია. ვინც უფრო ყრმა-ჩაუქია. არ ჩემებრ მოხუცებულსა წარსვლოდეს სიყრმის შუქია“.¹ არსებული ტრადიციების კვალდაკვალ დავით გურამიშვილსაც საგანგებოდ გაუმახვილებია ყურადღება სიყმანვილეში მიღებული ცოდნის პრიმატზე:

„ვით ძნიად წნორი ბერფუყი დაიგრიხების წნელადა,

ეგრეთვე კაცი მხცოვანი განისწავლების ძნელადა.

ვით ახალ მორჩი ვაზისა ხელს მიყვეს საფურჩნელადა,²

ეგრეთ ახალი მოზარდი ყრმა – ოსტატს – გასაწვრთნელადა“.³

აღსანიშნავია, რომ ანალოგიური შეხედულება დასამულ საკითხზე დასტურდება ქართულ ხალხურ სიტყვიერებაში: „წელი სანამ ნედლია, მანამ მოგრიხე, გაიზრდება, აღარ მოიგრიხება“.⁴ აქვე საგულისხმოა იმ ფაქტის გახსენება, რომ XI საუკუნის საქართველოში ბავშვის ასაკი და მისი სწავლა-აღზრდა სამ საფეხურად (პერიოდად) განიყოფებოდა: *ყრმობა*, როდესაც მთავარი ყურადღება „კეთილ აღზრდაზე“ იყო გადატანილი, *ჭაბუკობა*, როდესაც უმთავრესი მოვალეობა სწავლაა და *სრულ ასაკად*, როდესაც გვირგვინდება სრული განათლების მიღება.⁵

მოზარდის ზნეობრივი აღზრდისა და გონებრივი განათლება-განვითარების საქმეში უდიდესი პასუხისმგებლობა ეკისრება მასწავლებელს, მისი აღზრდის მეთოდებს, ტაქტს, მოსწავლეებისადმი მიდგომის უნარ-ჩვევების გამომუშავებას, მასწავლებლისა და მოსწავლის ურთიერთობას. საგულისხმოა იმ პედაგოგიური ტერმინოლოგიის გახსენება, რომელიც ჯერ კიდევ ადრეფეოდალურ საქართველოში დამკვიდრდა ქართული ენის ლექსიკურ ფონდში: „მამამაჟქე“, „დედამაჟქე“, „მზრდელი“, „გამზრდელი“, „მრდელი“, „მასწავლელი“, „მოძღვარი“... აღსაზრდელს ეწოდება „მონაფე“, „მოსწავლე“, „საწვრთნელი“, ხოლო სწავლა-აღზრდის პროცესის გამომხატველი იყო „სწავლა“, „წურთვნა“, „დამოძღვრება“, „ასწავა“, „დაასწავა“, „ისწავა“, „ესწავა“, „აცოდნა“, „სწავლება“, „განსწავლული“, „წურთილი“.⁶

ბიბლია შთააგონებს ყრმებს, რომ გულდასმით მიუგდონ ყური თავიანთ აღმზრდელ-მასწავლებლებს, რომლებიც მათ აზიარებს სიკეთეს, ცოდნის მადლსა და სიბრძნის წყაროს: „შვილო, ნუ დაუტევებ სმენასა წურთილებისასა და ნუცა უგულებელს-ჰყოფ სიტყუასა კეთილსა“ (წიგნი იგავთა, 19,27); „ხოლო ეზიარებოდენ უმეცარი იგი სიტყუასა მასწავლებ-

დაურთო ს. ხუციშვილმა. თბ., 1965, გვ. 188.

¹ **დ. ბრეგაძე.** ქართველი მწერლები რუსეთში. თბ., 1958, გვ. 285.

² *საფურჩნელადა* – ზედმეტი რტოსა და ფოთლების მოსაცლელად.

³ **დ. გურამიშვილი.** დავითიანი. *ალ. ბარამიძის რედაქციით.* თბ., 1955, გვ. 311.

⁴ **ანტ. ხინთიბიძე.** აღზრდის იდეები ქართულ ხალხურ შემოქმედებაში. თბ., 1971, გვ. 127.

⁵ *ქართული პედაგოგიკის ისტორია.* დამხმარე სახელმძღვანელო პედაგოგიური ინსტოტუტებისათვის. თბ., 1974, გვ. 66.

⁶ *ქართული პედაგოგიკის ისტორია,* გვ. 28.

ლისასა ყოველსა შინა კეთილსა“ (ეპისტოლე გალატელთა მიმართ, 6,6). ასევე, ბიბლია გვმოძღვრავს, რომ სწავლების, წვრთნისა და აღზრდის ფასი „უასაყიდლო მადლია“, აუნონელი ქონება: „უასაყიდლო მადლი არს წურთილება და რომელნი ვლენან მაზედ, წარემართოს“ (წიგნი იგავთა, 17,8). მოსწავლე მასწავლებელს მუდამ უნდა აფასებდეს, თავმდაბლურად ექცეოდეს და თაყვანსა სცემდეს: „არა არს მოწაფე უფროს მოძღურისა თვისისა, არცა მონა უფროს უფლისა თვისისა“ (მათეს სახარება, 10,24). სწავლების პროცესში აღსაზრდელმა თუ დიდი გულისხმიერება არ გამოიჩინა, გულით „სასამენელათა მისითა“ და მთელი არსებით არ განიმსჭვალა ცოდნის დასაუფლებლად, ყოველი ცდა ამოდ დაშვრების, ამიტომ მოუწოდებს ბიბლია მოზარდებს გონს მოსვლისაკენ: „მიეც გული შენი სწავლისა და სასამენელნი შენნი განამზადენ სიტყუათა მეცნიერებისათა“ (წიგნი იგავთა, 24,12). სწავლის მოძულეს საკუთარი თავი არ უყვარს, ხოლო ვინც საკუთარი თავის ყადრი არ იცის, ის არც სხვას დააფასებს და ასეთი არსება საშიშია თვით საზოგადოებისთვისაც: „ხოლო რომელი განიშორებდეს სწავლასა, სძულს თავი თვისი“ (წიგნი იგავთა, 15,32). ეს კი ცხოვრების მანძილზე სანანებელი გაუხდება ზარმაცს: „არა მესმოდა ხმა მასწავლელისა ჩემისა და მოძღუარსა ჩემსა არა მიუპყარ ყური ჩემი“ (წიგნი იგავთა, 5,13).

მოსწავლე ცოდნას ეუფლება მასწავლებლის შემწეობით. არჩილ ბაგრატიონის (1647-1713) თქმისა არ იყოს: „სიბრძნე ის უფრო მტკიცეა, ვის ოსტატი (მასწავლებელი – ტ.მ.) ჰყავს, ასწავლის“.¹ მასწავლებლის აღზრდის მეთოდში სანიმუშო ადგილი უნდა დაიკავოს მოსწავლის მიმართ სიმშვიდით და სიტკბოებით მიდგომის უნარ-ჩვევების გამოიმუშავებამ. ეს აუცილებლობა მახლობელი ყოფილა ჯერ კიდევ ადრეფეოდალური ხანის საქართველოში. იოანე ზედაზნელის მოწაფემ ისე წილკნელმა „ინყო სწავლად მათდა (იგულისხმება მისი მოწაფენი – ტ.მ.) სიმშვიდით და მოთმინებით“.² საკითხიდან გადახვევად არ ჩავთვლით ლუთერის სიტყვების გახსენებას: „მოექეცით ყმანვილებს ტკბილად და ალერსიანად... ალერსით და ტკბილის სიტყვით უფრო ბევრის შეძენა შეგვიძლიან, ვიდრე პირქუშობით. ეცადეთ, რომ ყმანვილები მხიარულად იყვნენ. სიმხიარულე გაამხნევეს და მისცემს მათ ღონეს მუშაობისათვის“.³ მშობელს და მასწავლებელს მუდამ უნდა ახსოვდეს ლუთერის შემდეგი შეგონება: „ბავშვები კურთხევაა ღვთისა. ისინი ჩვენდა მონიჭებულ

¹ ქართული პოეზია. ჩვიდმეტ ტომად. ტ. III. შეადგინა სარგის ცაიშვილმა. თბ., 1975, გვ. 106.

² ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. წგნ. I (V-Xსს). დასაბეჭდად მოამზადეს: ილ. აბულაძემ, ნ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ქაჯაიამ, ც. ქურციკიძემ, ც. ჭანკიევმა, ც. ჯღამაიამ, ილ. აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით. თბ., 1963, გვ. 135.

³ ციტატა მოტანილია წიგნიდან: სწავლა-განათლება და მისი ისტორია მ. ბარნაბიშვილის მიერ. ტფ., 1896, გვ. 13.

არიან არა თუ ჩვენ გასართობად და თამაშად, არამედ იმისათვის, რომ მათთვის და მათი სულისა და ხორცისათვის ვიზრუნოთ. ჩვენ ისინი არ-
კი უნდა ვსტანჯოთ, არამედ უნდა აღვზარდოთ სახელმწიფოს და სამშ-
ობლოს სასარგებლოდ“.¹

ვახტანგ მეექვსე (1675-1737) საინტერესოდ შთავაგონებს:

„მშობლისგან მოძღვრის პატივი არის რამ უკეთესია,
მით უგუნურად მოვიდა, მას სიბრძნე შთაუთესია“.²

მეფე-პოეტის არჩილ ბაგრატიონის მიხედვით, სწავლის მოწყურე-
ბულმა თუ მასწავლებელი ვერ იშოვა, აუცილებლად ხელში უნდა აიღოს
ბიბლია („სამღთო წიგნი“), ბევრჯერ უნდა წაიკითხოს იგი, რითაც შე-
ძლებს სიბრძნის წყაროს დაწაფებას, განისწავლება დიდად:

„თუ ოსტატი ვერ იშოოს, ხელთა იგდოს საღმთო წიგნი,
უნდა ბევრჯერ წაიკითხოს, შეუიდეს შიგან შიგნი...
მაშინ სიბრძნის გზა და კვალი უსათუოდ მალ გაიგნი“.³

ვისაც სწავლა არ უყვარს, ის არც თავის მასწავლებელს შეიყვარებს,
რის გამოც მასში უგნურება ისადაგურებს: „უგუნურება აღგზებულ არს
გულსა ჭაბუკთა უსწავლელთასა“ (წიგნი იგავთა, 21,15). სწორედ ამიტომ
„ვერ შეიყუაროს უსწავლელმან მამხილებელი თვისი და ბრძენთა თანა
არა ზრახვიდეს“ (წიგნი იგავთა, 15,12). შეუძლებელია ამ სიტყვების გაც-
ნობისას რუსთაველის კონცეფციაც არ გაგვახსენდეს: „გონიერთა მწვრ-
თელი უყვარს. უგუნურთა გულსა ჰგმირდეს“.⁴ სწავლებისთვის უჭკუო
და უგნური შეგიძულებს მხოლოდ, უკეთურთა განვრთნა შეუძლებელია
და მასწავლებელი მათგან გონების მეტს ვერაფერს გამოიტანს: „რო-
მელი ასწავებდეს უკეთურთა, მოიღოს თავისა თვისისა გინება“ (წიგნი
იგავთა, 9,7). „სინურ მრავალთავში“ ვკითხულობთ: „ასწავე ბრძენსა და
შეგიყუაროს შენ, ნუ ასწავებ უგუნურსა, რათა არა მოგიღულოს შენ“.⁵

შვილის აღზრდის საქმეში უდიდესი პასუხისმგებლობა ეკისრება
უნინარესად მშობელს, ამიტომ მასწავლებლის მონდომება და რუდუნება
ვერაფერს გახდება, თუ ოჯახიდან გასაწვრთნელად მოუვიდა უზრდელი
ყრმა. პირველად მშობელმა უნდა გაუღვიძოს შვილს სწავლისადმი სიყ-
ვარული, კეთილად უნდა ზრდიდეს მას. პირქუში და აგრესიული მოპყ-
რობით სანადელს ვერ მიაღწევს, პირიქით, იგი უფრო სანანებელი გაუხ-
დება. ბიბლიის თანახმად: „არიან თუ შენდა შვილნი, სწავლენ იგინი და
მოუდრიკენ სიყრმითგან ქედნი მათნი“ (წიგნი ისო ზირაქისა, 7,16). „გან-
სწავლე ძე შენი და ესრეთ იყოს სასოე კეთილი და გინებასა ნუ ალაცვანებ

¹ სწავლა-განათლება და მისი ისტორია მ. ბარნაბიშვილის მიერ, გვ. 12.

² ვახტანგ მეექვსე. ლექსები და პოემები. აღ. ბარამიძის რედაქციით. თბ., 1975, გვ. 107.

³ ქართული პოეზია. ჩვიდმეტ ტომად. ტ. III, გვ. 530.

⁴ შოთა რუსთაველი. ვეფხისტყაოსანი. თბ., 1988, გვ. 140.

⁵ სინური მრავალთავი 864 წლისა. აკ. შანიძის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და გამოკვლევით. თბ., 1959, გვ. 208.

სულსა მისსა“ (წიგნი იგავთა, 18,18). „კეთილად ზრდიან მამაჲ მართალი და ძესა ზედა ბრძენსა იხარებნ გული მისი“ (წიგნი იგავთა, 23,14). „მამანი ნუ განარისხებთ შვილთა თქუენტა, არამედ განზარდენით იგინი სწავლ-ითა და მოძღურებითა უფლისაჲთა“ (ეპისტოლე ეფესელთა მიმართ, 6,4). შვილის ზნეკეთილად აღზრდა და განსწავლა სულის შვებას მოუტანს მშობლებს. კარგად აღზრილი შვილი მშობლის სულის სამკაულია: „გან-სწავლე ძე შენი და განგისუენოს შენ და მოსცეს სამკაული სულსა შენსა და არა ერჩდეს ნათესავსა უსჯულოსა“ (წიგნი იგავთა, 28,17).

მოზარდის აღსაზრდელად, ცოდნა-განათლების დასაუფლებლად რაც არ უნდა მოინდომონ მშობელმა და მასწავლებელმა, თუ აღზრდის ობიექტმა საკუთარ თავში არ აღმოაჩინა შრომისადმი სიყვარული, მტ-კიცე ნებისყოფა, სწავლისადმი მედგარი მისწრაფება, ყოველგვარი ცდა ამაოა. მოსწავლეს აუცილებლად ბუნებრივი მონაცემებიც უნდა გააჩ-ნდეს. აკაკი წერეთლის შეგონებისა არ იყოს: „მარტო წვრთნა კი არას უზამს, თუ ბუნებამც არ უშველა“. შრომისადმი სიყვარულს ადამიანს, გნებავთ მოზარდს, ასე შთააგონებდა ბიბლია: „სწავლა მრავალ შრომა არს ხორცთა“ (წიგნი ეკლესიასტე, 12,12). „ყოველივე სწავლა მეყუსეუ-ლად არა არნ სიხარული, არამედ მწუხარება, ხოლო უკანასკნელი ნაყოფი მშვიდობისა“ (ეპისტოლე ებრაელთა მიმართ, 12,11). იობის წიგნი გვასწავლის: „არ მოიგების გვირგვინი თვინიერ ტანჯვისა“; „ნუ მოიძაგებ შრომისა საქმესა“ (წიგნი იობისა, 7,15).

ცოდნის შეძენას დიდი შრომა და ტანჯვა სჭირდება: „რომელმან შეიძინე მეცნიერებაჲ (ცოდნა – ტ.მ.), შეიძინა ღმობა“ (წიგნი ეკლესიას-ტე, 1,18). „კაცო იშუების შრომით“ (წიგნი იობისა, 5,2).

ბიბლიური დიდაქტიკური ტრადიციების გათვალისწინებით, და-ვით გურამიშვილი მოზარდ თაობას შთააგონებდა, რომ სწავლა დიდ შრომა-გარჯასთან არის წილნაყარი, ცოდნის დაუფლება წვითა და დაგვით მიიღწევა, განათლების მიღება, მართალია, მწარე და რთული პროცესია, მაგრამ ცოდნის პრიმატი ოფლის ღვრის, ჭირის ღვრის შიგნით შეცვლაში გამოიხატება:

„ჯერ მწარე ჭამე, კვლავ ტკბილი, თუ ეძებ გემოვნებასა“;
„ჭირს მყოფი, ღვინში შესული, შვებად მიითვლი ვნებასა“.¹

ან კიდევ:

„დედამ რა შვას ძე, პირველთა ჭირთ აღარ მოიხსენებსა,
ძის სიხარულით დაჰკარგავს ილაოს მსგავსსა სენებსა,
მაშინ იხარებს მწიდნავი, ოდეს მოისთვლის მტევნებსა,
ეგრეთ მოსწავლე სწავლასა რა სრულყოფს, განისვენებსა“.²

ასე არიგებს დავით გურამიშვილი ყრმებს და ცოდნის დაუფლების წყურვილს უღვიძებს ბიბლიური შეგონების საფუძველზე: „დედაკაცი რა-

¹ დ. გურამიშვილი. დავითიანი, გვ. 31.

² დ. გურამიშვილი. დავითიანი, გვ. 32.

ჟამს ჰუმბოლტი, მწუხარე არნ, რამეთუ მოინია ჟამი მისი, ხოლო რაჟამს ჰუმბოლტის ყრმაჲ, არლარა მოეხსენოს ჭირი იგი სიხარულთა მით, რამეთუ იშუა კაცი სოფელსა შინა“ (იოანეს სახარება, 15,21). ამ მომენტში „დავითიანის“ ერთ-ერთ წყაროდ მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს ვახტანგ მეექვსის შეგონებანი:

„ჭირთ მყოფნი, ლხინსა შესრულნი, მას აღარ მოიჩვენებენ;
პირველ სწავლა საწყინოა, ბოლოდ ლხინი შენ და სხვისა“.¹

ბიბლიურ დიდაქტიკურ შეხედულებებში არსებითი ადგილი უჭირავს აღზრდის ისეთ მეთოდს, რომელიც განკუთვლის სახელითაა ცნობილი. ურჩი, ზარმაც ბავშვთა მიმართ წკეპლის გამოყენება საჭირო და სასარგებლო საქმედ არის მიჩნეული: „რომელი ერიდებოდეს კუერთხსა ძესა თვისსა, სძულს იგი, ხოლო რომელსა უყუარდეს, გულსმოდგინედ სწავლინ“ (წიგნი იგავთა, 13,24).

როგორც ვხედავთ, უძველეს საუკუნეთა წინათაც მდგარა მშობლის მოვალეობის დღის წესრიგში ურჩი და მცონარე შვილის მიმართ მკაცრი ზომების მიღება, ფიზიკური სასჯელითაც დასრულებული. შვილის სიყვარული იმას როდი ნიშნავს, ვაპატიოთ და შევარჩინოთ სწავლისადმი გულის აცრუება და სიზარმაცე, არამედ სწორედ კვერთხის შიშით უნდა გამოვაფხიზლოთ, გამოვალვიძოთ და ამით მივახვედროთო მისივე საქციელის სიმცდარეს: „ნუ განაყენებ ჩჩვილთა ყრმათა სწავლასა: „უკუეთუ სცე მას კუერთხითა, არა მოცუდეს, შენ სამე სცე მას კუერთხითა, ხოლო სული მისი იხსნა სიკუდილისგან“ (წიგნი იგავთა, 23,13-14). ბიბლიის გავლენით იგივეს იმეორებს ბასილ დიდცი: „ნუ დასცხრების სწავლად ჩჩვილსა, რამეთუ უკეთუ მოსწყლა იგი კუერთხითა, ხოლო სული მისი იხსნა სიკუდილისაგან“.² „იკონომიის“ მიხედვით, ცელქთა და ზანტთა განკუპლვა მათ სიმშვიდეს მოუტანს და არა უბედურებას: „უკეთუ რომელიმე მათგანნი იქმნებიან ზანტნი, გინა ცელქნი, მათ წკეპლითა და მსუბუქითა განსწავლითა ამშვიდებდე“.³

ახლა სულხან-საბა ორბელიანს მოვუსმინოთ: „წვრთნა არს რა კაცი კაცსა ტკბილითა სიტყვითა ასწავლიდეს კეთილსა და უკეთუ სიტკბოთ არა შეისმინა, ტუქსვითაც ჰხამს“.⁴ ამგვარი მონოდებით დიდი დიდაქტიკოსი მიგვანიშნებს არა ჯოხის გამოყენების აუცილებლობაზე, არამედ ზანტთათვის დატუქსვით ჭკუის სწავლებაზე.

ვახტანგ მეექვსის დიდაქტიკურ-პედაგოგიკური ნააზრევიც იზიარებს აღზრდის ისეთი მეთოდის გამოყენებას, როგორიცაა განკუპლვა: „მწვრთნელთა მოსწავლის ცემაზე ვინ დაუზრახოს ბრალეუბი“. პო-

¹ ვახტანგ მეექვსე. ლექსები და პოემები, გვ. 106.

² ციტატა მოტანილია: ნ. ტატიშვილი. ლიტერატურული ნარკვევები, გვ. 12.

³ შდრ.: ნ. ტატიშვილი. ლიტერატურული ნარკვევები, გვ. 14.

⁴ სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. ტ. II. ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილ. აბულაძემ. თბ., 1993, გვ. 388.

ეტი-დიდაქტიკოსი დამონმებულ წყაროებთან შედარებით უფრო შორს მიდის. იგი პირუთნელად აცხადებს, რომ, მართალია, ზარმაც ცმანვილთა დატუქსვა და ჯოხით მოთვინიერება სარგებლობის მომტანია მათთვის. თუმცა მეფე-პოეტს ასევე მიზანშეწონილად მიაჩნია ისეთ მასწავლებელთა და მწვრთნელთა დასჯა, რომლებიც საზოგადოებას დაუბრუნებენ ცუდად აღზრდილს. ვახტანგ მეექვსის თვალსაზრისით (რომელიც შემდეგში მთლიანად გაიზიარა აკაკი წერეთელმა), მასწავლებელმა აღსაზრდელის წინაშე პასუხი უნდა აგოს არა მხოლოდ განსწავლა-განვრთნის პერიოდში, არამედ მთელი ცხოვრების მანძილზე:

„ნახა ყრმა ავად მქცეველი, ურიგოდ მოარულია,
გამწვრთნელსა ცემა დაუნყო, რა ავად განსწავლულია“;

„ცემა გმართებს გამზრდელისა, რა ყრმა ნახო ავად ზრდილი“.¹

დავით გურამიშვილიც, როგორც თავისივე ეპოქის ღვიძლი შვილი, ილუსტრირებული წყაროების კვალდაკვალ, განამტკიცებს „დავითიანში“ იმ მოძღვრება-კონცეფციას გამოყენებას, რაც აღზრდის ფეოდალური სისტემით იქნა კანონიზებული. პოეტის რწმენით, სწავლისადმი გულგრილად და პასიურად განწყობილი „თვალთ არ დასანახია“. ამიტომ მშობელი ასეთი შვილის მიმართ არ უნდა მოერიდოს განკეპლვასაც კი:

„ნუ გენაღვლები სწავლაზედ ყრმის წკეპლის ცემით კივილი,
მალ გამთელდების უნამლოდ მისი წყლურების ტკივილი“;²

„წკეპლის ცემით დაშუშვვა (კანის აწვა – **ტ.მ.**) სჯობს
საუკუნოდ ცეცხლში ბმასა“.³

არც ქართული ხალხური ზეპირსიტყვიერება დარჩენილა გულგრილი ურჩთა და ზარმაცთა ფიზიკური დასჯის მიმართ. პირიქით, ქართულ ხალხურ საუნჯეში განკეპლვა ადამიანის აღზრდის და ფორმირების საშუალებად არის მიჩნეული: „შეგირდი კარგ ოსტატად ჯოხს გამოჰყავსო“; „სახრე სამოთხიდან არის გამოსულიო“; „ცხენიც კი არ წავა უმათრახლოო“.⁴

ბიბლია იმაზეც მიგვანიშნებს, რომ ურჩ და ზარმაც ცმანვილთა გონს მოსაყვანად წკეპლთან ერთად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მიბადვის ხერხის გამოუმუშავებასაც. მისაბაძი მაგალითის აღმზრდელობითი ფუნქციის შესახებ ბიბლია ასე მიგვითითებს: „მივედ ჯინჭულის მიმართ მცონარი და ბაძევი“ (ნიგნი იგავთა, 6,6); „კეთილი არის ბაძვა კეთილისათვის მარადის“ (ეპისტოლე გალატელთა მიმართ, 4,18). მოვიგონოთ ხალხური აფორისტული გამოთქმაც: „ფუტკრისა და ჭინჭველის შრომა კაცსაც შრომას ასწავლისო“. კვლავ ბიბლია: „იქმენ, ვითარცა ჭინჭველი, მცონარი და ჰბაძევდ გზათა მისთა და იქმენ უბრძნეს მისა“ (ნიგნი იგავთა, 6,6). „მოვედ ფუტკრისა და ისწავე, ვითარ – იგი მოქმედ არს და ნაშრომი იგი ძირი ვითარ კეთილად ქმნის, რომლისა ნაშრომსა, მეფენი

¹ ვახტანგ მეექვსე. ლექსები და პოემები, გვ. 71.

² დ. გურამიშვილი. დავითიანი, გვ. 30.

³ დ. გურამიშვილი. დავითიანი, გვ. 35.

⁴ შდრ.: ანტ. ხინთიბიძე. აღზრდის იდეები., გვ. 151.

და გლახაკნი სიცოცხლედ მიიღებენ“ (ნიგნი იგავთა, 6,8).

საგულისხმოა, რომ „იოანე ზედაზნელის ცხოვრების“ გმირს ბიბლიაში დაფიქსირებული ფუტკრის შრომისმოყვარეობის კვალობაზე განუზრახავს, ემოქმედა და ეშრომა: „არამედ განვიზრახე, რაათა ვემსგავსო ფუტკარსა შრომის მოყუარესა და სამოთხითა შუენიერთა ნიგნთა მიერ მოვინილნე ყუავილნი, რაათა განუმზადო ჭამადი ტკბილი ნადიერთა სადღებლად ჩუენდა“.¹

დავით გურამიშვილს მაგიალითი და მიმბაძველობა ზნეობრივი აღზრდის საშუალებად ესახება. პოეტის შეგნებით, ყრმათათვის (საერთოდ ადამიანისთვის) ნასწავლი, განათლებული და ბრძენი კაცისთვის მიბაძვა სიკეთის მომტანია. იგი მოზარდთ შთააგონებს: „კარგ საქმეზედა მიბაძვა არა რა დასაძრახია“.² „სწავლა მოსწავლეთას“ ავტორის თანახმად, ბრძენმა არ უნდა ჩაიღინოს შეუფერებელი საქციელი, თორემ მისი მიბაძვით ერი ნახდება:

„ბრძენმან არ უნდა იკადროს ურიგო რაც რამ ფერია,
ბრძენის ურიგოდ ქცევითა ბაძით ნახდების ერია“.³

ამასთან დაკავშირებით საჭიროა გავიხსენოთ ერთი ბიბლიური შეგონებაც: „ბრძენი მსაჯული სწავლის ერსა თვისსა და სუფევა მეცნიერისა (მცოდნისა – **ტ.მ.**) კეთილ წესებულ იქმნების, ვითარცა მსაჯული ერთა თვისთა, ეგრეცა მსახურნი მისნი“ (ნიგნი ისო ზირაქისა, 10,1). იოანე მინჩხიცი იტყობდა: „სად არნ მწყემსი კეთილი, მუნ მხიარული არნ სამწყსოა იგი“.⁴

ვახტანგ მეექვსის შეხედულებით, იმდენად ძლიერია აღმზრდელობითი ფუნქცია, რომ თვითონ ბრძენიც კი „არ იქს კაცთა ბაძსა, მაგრამ კარგსა მიბაძვასა“.⁵ მშობელი შვილისთვის იღვწის, ბრუნავს, შთააგონებს სწავლა-განათლების მნიშვნელობას და უპირატესობას, ხოლო ყოველივე ამას დადებითი შედეგი მაშინ მოჰყვება, როდესაც შვილი რჩევა-დარიგებას გულთან ახლოს მიიტანს: „ისმინეთ ყრმათა სწავლაჲ მისისაჲ და ერჩილთ ცნობად გულისხმის ყოფასა“ (ნიგნი იგავთა, 4,1); „ისმინე, შვილო, სწავლაჲ მამისა შენისაჲ, რათა ბრძენ იყო სიბერესა შენსა“ (ნიგნი იგავთა, 19,20).

დედ-მამის ურჩ შვილს, შეურაცხმყოფელს, მათი მცნების დამორგუნველს სასტიკად განსჯის ბიბლია: „რომელმან განგმოს მამა-დედანი, დაუშრტეს ნათელი და გუგანი თვალთანი დაუბნელდეს“ (ნიგნი იგავთა, 20,20); „რომელმან შეურაცხ-ყოს მამა და განაძოს დედაჲ თვისი, სირცხვილელ და საყვედრელ იქმნეს“ (ნიგნი იგავთა, 19,26).

საღმრთო წერილი, კერძოდ, იგავნი სოლომონისა ანუ ნიგნი იგავთა განადიდებს გონიერ, ჭკვიან, განსწავლულ შვილს, რომელიც ახარებს მშობლის გულს, ხოლო უმეცარი, უგნური და უსწავლელი სამარცხვინოა,

¹ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. წგნ. I, გვ. 92-193.

² დ. გურამიშვილი. დავითიანი, გვ. 19.

³ დ. გურამიშვილი. დავითიანი, გვ. 34.

⁴ პ. ინგოროყვა. ძველ-ქართული სასულიერო პოეზია. ტფ., 1913, გვ. 26.

⁵ ვახტანგ მეექვსე. ლექსები და პოემები, გვ. 104.

უსარგებლო და ზიანის მომტანი. გონიერი მემკვიდრე მამის გამორჩეული სიყვარულია, ხოლო უგნური წარსაწყმენდელს გასასტუმრებელი: „შვილი გონიერი რჩეულ არს მამისა, ხოლო ურჩი წარსაწყმენდელსა მიეცეს“ (წიგნი იგავთა, 13,1). სხვათა შორის იოვანე საბანისძესაც მიუმართავს ამ სიბრძნისათვის: „წერილ არს, შვილი ურჩი წარსაწყმენდელსა მიეცეს“.¹ „უგუნურმან შეურაცხ-ყვის სწავლაჲ მამისაჲ, ხოლო რომელი იმარხვიდეს მხილებასა, უბრძნეს იყოს“ (წიგნი იგავთა, 5,5); „ძემან ბრძენმან ახარის მამასა, ხოლო შვილმან ურჩმან შეურაცხ-ყვის დედაჲ“ (წიგნი იგავთა, 15,20). უსწავლელი, უგნური შვილის საქციელის გამო მშობელს სევდა-მწუხარება მოუღებს ბოლოს, ბრძენი და განათლებული მემკვიდრე კი სიცოცხლეს გაუხანგრძლივებს „არა იხარებს მამაჲ ძესა ზედა უსწავლელისა, ხოლო შვილმან ბრძენმან მხიარულ-ყვის დედაჲ თვისი“ (წიგნი იგავთა, 17,21).

ერთი საგულისხმო აზრია გატარებული ბიბლიაში. ადამიანს რომ სახელის გამტეხი, სამარცხვინო და უნმინდური შვილი ჰყავდეს, იმას სჯობია თესლაშრეგით გადაეგოს: „უმჯობეს არს სიკუდილი უშვილოდ, ვიდრე ყოლა შვილთა არა წმიდათა“ (წიგნი ისო ზირაქისა, 16,4). გრიგოლ ნაზიანზელის გნომიკურ ლექსების ეფრემ მცირისეულ თარგმანში ვკითხულობთ: სჯობს ბრძენი უშვილოჲ სულელთა შვილთა მსხმელსა“.² ამ შეგონებებს იზიარებენ და ემხრობიან არჩილ ბარგატიონი, ვახტანგ მეექვსე, დავით გურამიშვილი. არჩილი უკეთური, უგნური მემკვიდრის ყოლას ამჯობინებდა უშვილოდ სიკვდილს: „უშვილოთა სჯობს სიკვდილი, უკეთურთ შვილთა ყოლასა“.³ ანალოგიური კონცეფციის გაზიარებისას ვახტანგ მეექვსე თითქმის არჩილის სიტყვების გამეორებამდის მისულა: „უნაყოფობა ბევრით სჯობს ბოროტის შვილის ყოლასა“.⁴

დავით გურამიშვილიც ზემოთ მითითებული ტრადიციების გათვალისწინებით წერდა, რომ უზრდელი შვილი მშობლის დამტანჯველია. დიდმა პროტმა ასეთ შედარებას გვაზიარა: უწვრთნელი შვილის ყოლას უწვრთნელი ძაღლის ყოლა სჯობიაო: „სჯობს ყოლა უწვრთნის ძაღლისა უწვრთნელის შვილის ყოლასა“. ამის ახსნა-განმარტებასაც გვაძლევს ავტორი: ბრიყვი, უსწავლელი და უცოდინარი („უცები“) შვილი „დედ-მამას განათავებსა“, გვარსა და ნათესავეებს სირცხვილით თავს მოკვეთს („გვარსა და ნათესავებსა სირცხვილით სჭრიდეს თავებსა“), არასდროს მისცემს შვებას, ლხენას („სულთა წარწყმენდას და ხორცთა მიუთხრობს მით შერცხვენასა“). უწვრთნელ ძაღლს კი მეტი სარგებლობა მოაქვს პატრონისთვის, ვიდრე უსწავლელ შვილს. უწვრთნელი ძაღლი „კარში ყეფს და გარეშამოს ფარავს; ნადირს დააფრთხობს, ქურდს შეაშინებს და მოპარვის საშუალებას აღარ მისცემს, დაიცავს მისი მსახვრალი ხელისგან

¹ *ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები*. წგნ. I, გვ. 47.

² შდრ.: **ლ. მენაბდე**. ვახტანგ მეექვსე. თბ., 1966, გვ. 149.

³ *ქართული პოეზია*. ჩვიდმეტ ტომად. ტ. III, გვ. 549.

⁴ **დ. გურამიშვილი**. დავითიანი, გვ. 30.

პატრონის ავლა-დიდებას, ბრიყვი კაცი კი ღამით ტკბილად წამოწვება და კარების დახურვაც დაავიწყდება:

„უსწავლელი ძალდი კარში ყფეს და გარეშამოს ჰფარავს, ნადირს აფრთხობს, ქურდს აშინებს, ძნელად რასმე მას მოპარავს. ბრიყვი კაცი წამოწვეის, ღამით კარსაც არ მისჯარავს“.¹

შეიძლება დავასკვნათ: ბიბლია მარტო რელიგიური წიგნი არ არის, იგი აუნონელი სიბრძნის საგანძურიცაა. შეუწელებელ ინტერესს იწვევს ბიბლიური დიდაქტიკური შეხედულებები, რჩევა-დარიგებანი, შეგონებანი, აფორიზმები. მასში სწავლა-განათლებისა და სიბრძნის პრიმატის პრობლემას თვალსაჩინო ადგილი ეთმობა, ცოდნა და განათლება დაყენებულია ნებისმიერ მატერიალურ ქონებაზე მაღლა. ადამიანის მხრიდან ცოდნის დაუფლების საუკეთესო პერიოდად აღიარებულია სიყმაწვილის ხანა. ბავშვის ზნეობრივი და გონებრივი აღზრდის საქმეში ბიბლია დიდ პასუხისმგებლობას აკისრებს მოძღვარს ანუ მასწავლებელს. აქცენტირებულია მასწავლებლის აღზრდის მეთოდი, ტაქტი, მონაფეებისადმი კეთილი მიდგომის უნარ-ჩვევები, აღზრდის ფასის გაცნობიერება, როგორც „უსასყიდლო მაღლისა“.

ბიბლია ასევე განსაკუთრებულ პასუხისმგებლობას აკისრებს მშობლებს შვილთა აღზრდისას: სიყრმიდანვე სწავლის სიყვარულის ჩანერგვა, თბილი და ალერსიანი დამოკიდებულება, შრომის ფასის ჩაგონება. ბიბლიურ დიდაქტიკურ შეხედულებებში თავს იჩენს განკუთვლის მეთოდის ქადაგება, რომელიც მომარჯვებულ უნდა იქნეს ურჩი, ზანტი, ზარმაცი ბავშვების გამოსაფხიზლებლად. დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მიბაძვის ფაქტორს. მიმბაძველობა დასახულია ზნეობრივი აღზრდის საშუალებად. საუბარია განსაკუთრებით ბავშვთა მხრიდან ბრძენი და განსწავლული ადამიანებისადმი მიბაძვაზე. ბიბლია ყურადღებას ამახვილებს გონიერი და უგნური, განსწავლული და უვიცი შვილების შეფასებაზე, როგორც გარანტზე მშობელთა სიხარულისა და მწუხარებისა, ბედნიერებისა და უბედურებისა. მიგვანიშნებს: სამარცხვინო შვილის ყოლას უშვილოდ სიკვდილი სჯობიაო.

ზემოთ აქცენტირებული ბიბლიური დიდაქტიკური კონცეფციები მეტნაკლებად გათავისებული და გათვალისწინებული აქვთ შუა საუკუნეების ქართველ მწერლებს და მოღვაწეებს, რომელთაგან გამორჩეულად გამოიყოფა არჩილ ბაგრატიონი, ვახტანგ მეექვსე, დავით გურამიშვილი. ისინი საზრდოობენ ბიბლიური წყაროებით და მის კვალდაკვალ აყალიბებენ თავიანთ დიდაქტიკურ-პედაგოგიკურ იდეებს. ამის დასტურია წარმოდგენილ ნაშრომში მოხმობილი მეტყველი პარალელები.

¹ დ. გურამიშვილი. დავითიანი, გვ. 30.

TITE MOSIA¹

REFLECTION OF THE BIBLICAL DIDACTICS IN THE MEDIEVAL GEORGIAN LITERATURE

The Bible is not a religious book only. It's a treasure of eternal wisdom. Biblical ideas, admonitions, precepts, exhortations are too interesting. The most important of the biblical issues is a problem of education and privilege of wisdom. Education is presented as a greatest wealth, the most important riches.

The best period for studying by the Tbilisi is youth.

The most important party in children teaching plays a teacher, his personal virtues and characteristics, tact, methods, love to children and great responsibility. Upbringing of children as blessing.

Parents are responsible for children as well. They have to be correct and proper, they must teach them value of education and labor, sometimes they have to be strict by the Bible teaching (when children are lazy and disobedient).

An idea of imitation is too important as well, it's a natural way of teaching and upbringing, especially imitation of outstanding people.

The Bible pays attention to a difference between wise and silly, well-educated and stupid children. This difference determines happiness and gladness or sorrow and misfortune of parents. Big the Bible it's better to be of childless than having shameful children.

Underlined Biblical didactic conception is reflected in the works of medieval Georgian writers and public figures _ Archil Bagrationi, Vakhtang VI, Davit Guramishvili. They used biblical sources and created Huron didactic conception.

The article produces evidence of identity of their and Biblical ideas.

¹ **Tite Mosia** – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ნათია პაპასჰირი¹

ზოგი რამ კომიკურის მეცნიერული შესწავლის
თანამედროვე მდგომარეობის შესახებ

ცნობილი ბრიტანელი ლიტერატურათმცოდნის, ტერი იგლტონის (Terry Eagleton) მოსწრებული თქმით, „ზოგადად ლიტერატურას საფუძვლად უდევს ოთხი „ნარატიული კატეგორია“: კომიკური, რომანტიკული, ტრაგიკული და ირონიული, რომლებიც შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც ოთხი მითი: გაზაფხულზე, ზაფხულზე, შემოდგომაზე, ზამთარზე“.²

ტერმინი „კომიკური“, როგორც ცნობილია, მომდინარეობს ძველი ბერძნული – “κωμικόν”-იდან და აღნიშნავს კომიკურს, სასაცილოს. ასე უწოდებდნენ ძველ საბერძნეთში მხიარულ პროცესიას (მსვლელობას) ხმაურიანი სიმღერებით, ცეკვა-თამაშით და ა.შ. (დიონისესა და სხვა ღმერთების პატივსაცემად,³ ან ყოველგვარი რელიგიური მიზნის გარეშე).⁴ სპეციალურ ლიტერატურაში, სავსებით მართებულადაა შენიშნული, რომ კომიკურისადმი მიძღვნილი თეორიული ნაშრომებისათვის დამახასიათებელია ერთგვარი ტერმინოლოგიური ქაოსი. საკუთრივ „კომი-

¹ ნათია პაპასჰირი – დოქტორანტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² “The root of all literature lay four “narrative categories”, the comic, romantic, tragic and ironic, which could be seen to correspond respectively to the four mythoi of spring, summer, autumn and winter” (T. Eagleton. *Literary Theory. An Introduction*. Second edition. University of Minnesota Press, 1996, გვ. 79-80 (http://mthoyibi.files.wordpress.com/2011/05/literary-theory_an-introduction_terry-eagleton.pdf). შდრ: Т. Иглтон. Теория литературы. Введение. Перевод Ел. Бучкиной. Под редакцией М. Маяцкого и Д. Субботина. М., 2010, гв. 120-121 (http://rebels-library.org/files/terry_eagleton.pdf).

³ ამის შესახებ იხ.: А. А. Шпицына. Возрастание негации в комическом: от архаики к средневековью. – *Общество. Среда. Развитие (TERRA HUMANA)*. Научно-теоретический журнал. Вып. №4, 2011, гв. 59-60 (<http://cyberleninka.ru/article/n/vozrastanie-negatsii-v-komicheskom-ot-arhaiki-k-srednevekovyu>).

⁴ А. Д. Вейсман. Греческо-русский словарь. М., 1999, гв. 744-745; Л. Е. Пинский. Комическое. – *Философский энциклопедический словарь*. 2 издание. М., 1989, гв. 266; Н. П. Худаведрова. Комическое и смех в истории мировой эстетической мысли. – *Контекст и рефлексия: философия о мире и человеке*. Российский научный рецензируемый журнал по философии. №2-3, 2012, гв. 96 (<http://publishing-vak.ru/file/archive-philosophy-2012-2/6-khudavedrova.pdf>).

კურის“ (the comic, die Komik, das Komische, комическое) გარდა, ამ პრობლემაზე მსჯელობისას გამოიყენება ტერმინები: „სიცილი“ (laughter, das Lachen, смех), „იუმორი“ (humour, der Humor, юмор), „სატირა“ (satire, die Satire, сатира) და ა.შ.¹

აღნიშნულიდან გამომდინარე, კომიკურის თეორიული საკითხების დამუშავებისას, ბუნებრივია, მკვლევართა თვალსაწიერში ექცევა ყველა ის ნაშრომი, რომელშიც არის მსჯელობა ამ კატეგორიებზე. ნარმოდგენილი ნაშრომიც სწორედ ამ პრინციპზეა აგებული. მასში მოცემულია კომიკურის (სიცილის, სასაცილოს) შესახებ არსებული მსოფლიო თეორიული მემკვიდრეობის ზოგადი მომოხილვა ანტიკურობიდან დღემდე. აქვე, საგანგებოდ უნდა აღვნიშნოთ, რომ საქართველოში ამ მიმართულებით, კვლევა საკმაოდ მოიკოჭლებს და ის თითო-ოროლა პუბლიკაცია, რომელშიც იყო მცდელობა სიცილის ფენომენის თეორიული გააზრების სფეროში დაგროვილი გამოცდილების ანალიზისა, რამდენადმე მოძველებული² და ამასთან, არასრულია.³ ჩვენი ნაშრომი სწორედ ამ ხარვეზის ნაწილობრივი შევსების მოკრძალებული ცდაა.

დავინწყოთ ანტიკურობიდან. პირველად კომიკურის თეორიული გააზრების ელემენტებს ვხვდებით პლატონის დიალოგებში: „ნადიმი“ და „ფილებოსი“. დიდი ბერძენი ფილოსოფოსის ამ თხზულებებში განვითარებული თვალსაზრისის თანახმად, ტრაგიკული და კომიკური არის ერთიანი. „ერთსა და იმავე კაცს უნდა შეეძლოს, როგორც ტრაგედიების, ისე კომედიების წერა და დიდი ტრაგიკოსი პოეტი დიდი კომიკოსიც უნდა იყოს...“⁴ ამასთან, კომიკური არის ერთგვარი ნარევი სიამოვნებისა

¹ **М. Р. Желтухина.** Комическое в политическом дискурсе (на материале немецкого и русского языков). *Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук.* Волгоград, 2000 (<http://31f.ru/dissertation/564-dissertaciya-komicheskoe-v-politicheskom-diskurse.html>).

² **ალ. ქუთელია.** სიცილი და მისი სოციალური ძალა. თბ., 1961.

³ **ლ. გვასალია.** სიცილის ფენომენი. თბ., 1998.

⁴ **პლატონი.** ნადიმი. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და კომენტარები დაურთო ბაჩანა ბრეგვაძემ. თბ., 1964, გვ. 74 (<http://www.scribd.com/doc/170204512/>). შტრ.: “the same man should know how to make comedy and tragedy; and that he who is by art a tragic poet is also a comic poet...” *Plato's Symposium.* A Translation by **Seth Benardete.** With Commentaries by **Allan Bloom** and **Seth Benardete.** University of Chicago Press, 1993, გვ. 54 (<https://books.google.ge/books?id=0zQDY-VYTs4C&pg=PT60&lpg=PT60&dq>); «...Один и тот же человек должен уметь сочинить и комедию и трагедию и что искусный трагический поэт является также и поэтом комическим». – В кн.: **Платон.** Пир. Перевод С. К. Анта. – **Платон.** Собрание сочинений в 4-х томах. Т. 2. М., 1993, гв. 134 (<http://www.rondon.org/platon/p2.htm>). პლატონის ამ თხზულების შესახებ იხ.: **Платон.** Пир. – *Сочинения Платона.* Переведенные с греческого объясненные профессором В. Н. Карповым. Часть IV. СПб., 1863, гв. 119-142 (http://odinblago.ru/platon_4/2/); **მ. ლაშხია.** ეროსის ბუნების განსაზღვრება პლატონის ფილოსოფიაში. – *სემიოტიკა.* №9, 2011, გვ. 105-122 (<http://eprints.iliauni.edu.ge/usr/share/eprints3/data/536/>).

და მწუხარებისა.¹

პლატონის ხედვამ შემდგომი განვითარება პოვა უკვე არისტოტელესთან. სწორედ მას ეკუთვნის კომიკურის პირველი კლასიკური განსაზღვრებაც: „კომედია არის ასახვა მდარე ადამიანებისა, მაგრამ არა მთელ იმათი სიავის, არამედ სასაცილო მხარეების მიხედვით: სასაცილო კი არის სამარცხვინოს ნაწილი. სასაცილოა რაიმე შეცდომა ან სამარცხვინო საქმე, რომელიც ტანჯვასა და ზიანს არ შეიცავს; ასეთია, მაგალითად, კომიკურის ნილაბი, რომელიც არის რალაც სამარცხვინო და დაღრანჯული, მაგრამ ტანჯვას არ გამოხატავს“.² კომიკურის შესახებ

¹ “There is some difficulty in recognizing this mixture of feelings at a comedy” (*Three Dialogues: Protagoras, Philebus, and Gorgias*. Plato. **Benjamin Jowett**. Translator. Cosimo Classics. New York, 2011 გვ. 95 (<http://books.google.ge/books?id=kDk-cXzpeYC&pg=PR1&source>). შდრ.: «...В комедиях наше душевное настроение также не что иное, как смесь печали и удовольствия...» (**Платон**. Филеб. Перевод Н. В. Самсонова. – **Платон**. Собрание сочинений в 4-х томах. Т. 3. М., 1994, გვ. 54; <http://www.nsu.ru/classics/bibliotheca/plato01/fileb.htm>). აღნიშნულ ნაწარმოებში კომიკურის შესახებ პლატონის ხედვაზე იხ. ვ. კარპოვის კომენტარი, დართული „ფილებოსის“ მისეული თარგმანისადმი: **Платон**. Филеб. – *Сочинения Платона*. Переведенные с греческого объясненные профессором В. Н. Карповым. Ч. V. М., 1879, გვ. 126 (http://www.odinblago.ru/platon_5/2). კომიკურის შესახებ პლატონის შეხედულებებზე: **А. Ф. Лосев**. История античной эстетики. Т. II. М., 1969 (http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Losev2_HistEst/2Los_modprin_08b.php); **G. Aichele**. Theology as Comedy. *Critical & Theoretical Implications*. University Press of America, Lanham, MD, 1980, გვ. 11-12 (<http://home.comcast.net/~gcaichele/writings/comedy.pdf>); **R. M. Rosen**. Plato Comicus and the Evolution of Greek Comedy. – *Departmental Papers (Classical Studies)*. University of Pennsylvania, 1995 (http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1005&context=classics_papers); **L. B. Amir**. Taking the History of Philosophy on Humor and Laughter Seriously. – *Israeli Journal of Humor Research*. Issue 5, June 2014, გვ. 53-54 (http://cdn.f-static.com/image/users/122789/ftp/my_files/International%201-5/3-Taking%20the%20History%20of%20Philosophy%20on%20Humor-Lydia%20Amir.pdf?id=17021768); **А. А. Сычев**. Природа смеха или Философия комического. Саранск, 2003, გვ. 12-14.

² **არისტოტელე**. პოეტიკა. წინასიტყვაობა, თარგმანი და კომენტარები პროფ. ს. დანელიასი. მეორე გამოცემა. თბ., 1979, გვ. 150-151. არსებობს არისტოტელეს ამ განმარტების განსხვავებული თარგმანი: „კომედია... ესაა ცუდი ადამიანების ასახვა, მაგრამ არა მათთვის დამახასიათებელი ბინიერების ჩვენებით, არამედ სასაცილო სახით. სასაცილო – სიუშნოვის ნაწილია. სასაცილო – ეს რალაც შეცდომა ან სიმინინჯე, რომელიც ტანჯვას და ზიანს არ აყენებს, როგორც მაგალითად კომიკური ნილაბი. ეს რალაც უშნო და მახინჯია, მაგრამ ტანჯვის გარეშე“. (**არისტოტელე**. პოეტიკა. მთარგმნელები **ნინა და მარინა თურმანიძეები**. თბ., 2013, გვ. 53). შდრ. “Comedy is... an imitation of characters of a lower type – not, however, in the full sense of the word bad, the ludicrous being merely a subdivision of the ugly. It consists in some defect or ugliness which is not painful or destructive. To take an obvious example, the comic mask is ugly and distorted, but does not imply pain”. *The Poetics of Aristotle*. Edited with a Critical Notes and Translation by **S. H. Butcher**. London. New York: The Macmillan Company, 1902, გვ. 21 (<https://www>.

პლატონისა და არისტოტელეს შეხედულებები დაედო საფუძვლად ანტიკურ რიტორიკულ მემკვიდრეობას ამ სფეროში.

რიტორები არ განასხვავებდნენ კომიკურს, როგორც სოციალურ-შეფასებით კატეგორიას სასაცილოსაგან (ინდივიდუალურ-შეფასებითი კატეგორია) და ენოდნენ კომიკურის სტილისტიკას.¹ ასე, მაგალითად, ცნობილი რომაელი პოლიტიკური მოღვაწისა და რიტორის, მარკუს ტულიუს ციცირონის წარმოდგენით, კომიკური „არის სფერო სასაცილოსი, რომელშიც წარმოჩენილი უხამსობა და სიმახინჯე არავისთვის არაა ტკივილის მიმყენებელი და მავნე... დაცინვების ობიექტი შეიძლება იყოს იმ ადამიანთა მიერ გამოვლენილი ცხოვრებისეული სისუსტეები, რომლებიც არც თუ ისე პატივსაცემნი არიან, არც ძალიან უბედურები და არც იმათი, ვინც თავიანთი ჩადენილი ბოროტი ქმედებების გამო მაინც-დამაინც დასჯას არ იმსახურებენ“.²

stmarys-ca.edu/sites/default/files/attachments/files/Poetics.pdf); «Комедия... есть воспроизведение худших людей, однако не в смысле полной порочности, но поскольку смешное есть часть безобразного: смешное – это некоторая ошибка и безобразие, никому не причиняющее страдания и ни для кого не пагубное, так, чтобы не далеко ходить за примером, комическая маска есть нечто безобразное и искаженное, но без выражения страдания...» (Аристотель. Риторика. Поэтика. Перевод с древнегреческого О. Цибенко. М., 2000, გვ. 153). არისტოტელეს ამ განმარტების თარგმნისა და გაგების საკითხისათვის იხ.: **გ. თევზაძე**. არისტოტელეს „პოეტიკის“ მეორე ნაწილის მეცნიერული და ლიტერატურული რეკონსტრუქციები, უმბერტო ეკოს მიერ შემთხვევით აღმოჩენილი შუა საუკუნეების ჯერ-ჯერობით მისთვისაც უცნობი კამათის კვალი და თარგმანის ქრისტიანული ტრადიციის პრობლემები. – *კადმოსი: ჰუმანიტარულ კვლევათა ჟურნალი*. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი. თბ., 2014 (<http://www.academia.edu/8978645>). კომიკურის არისტოტელესეული აღქმისა და მისი გავლენის შესახებ გვიან ანტიკური ხანის აზროვნებაში იხ. **А. Лосев**. История античной эстетики. *Аристотель и поздняя классика*. Т. IV. М., 1975 (http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Los-ev4_HistEst/55.php); **M. Heath**. Aristotelian Comedy. – *Classical Quarterly*, №39, 1989, გვ. 344-54 (<http://eprints.whiterose.ac.uk/522/1/heathm17.pdf>); **M. Kitano**. Aristotle's Theory of Comedy: mythos and catharsi. – *The Bulletin of the Gunma Prefectural Women's University*. Vol. 22 (<http://www.gpwu.ac.jp/~kitano/papers/comic.html>); **L. V. Amir**. Taking the History of Philosophy..., გვ. 55-56; **G. Aichele**. Theology as Comedy..., გვ. 9-11; **З. А. Барзах**. Теория комедии у Аристотеля и перипатетиков. *Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата филологических наук*. Санкт-Петербургский государственный университет. СПб., 2005 (<http://www.disserscat.com/content/teoriya-komedii-u-aristotelya-i-peripatetikov>); **А. А. Сычев**. Природа смеха или Философия комического, гв. 14-16.

¹ **Н. П. Худаведрова**. Комическое и смех в истории мировой..., гв. 97.

² “The field or province, so to speak, of the its laughable (this being our next problem), is restricted province; to that which may be described as unseemly or ugly; for the chief, if not the only, objects of laughter are those sayings which remark upon and point out something unseemly in no unseemly manne... This is why all laughing-matters are found among those blemishes noticeable in the conduct of people who are neither objects of general esteem nor yet full of misery, and not apparently merely fit to be hurried off to execution for their

მიჩნეულია, რომ შუა საუკუნეებში, მიუხედავად სახალხო სიცილის (მ. ბახტინის მიხედვით „საკარნავალო“¹) კულტურის ფართო გავრცელებისა, კომიკურის თეორიის სფეროში პრაქტიკულად არაფერი შეცვლილა.²

ამის მთავარი მიზეზი იყო მორჩილებისა და ასკეტური ცხოვრების ორთოდოქსულ-ქრისტიანული იდეოლოგიის პროპაგანდა. იოანე ოქროპირის ცნობილი გამონათქვამიდან – „ქრისტე არასოდეს იცინოდა“³ – გამომდინარე, ოფიციალური ქრისტიანული იდეოლოგიისთვის მიუღებელი იყო კომიკური, სასაცილო. ეს ცხადდებოდა არა ღვთისგან

crimes...” (De Oratore. In two volumes. With an English Translation By E. W. Sutton With An Introduction, By H. Rackham. Harvard University Press, 1979, გვ. 373, 375 (<https://ia801407.us.archive.org/2/items/cicerodeoratore01ciceuoft/cicerodeoratore01ciceuoft.pdf>). შტრ.: «Область смешного – все непристойное и безобразное, никому не причиняющее страдания и ни для кого не пагубное... Предметом насмешек могут быть те слабости, какие встречаются в жизни людей не слишком уважаемых, не слишком несчастных и не слишком явно заслуживающих казни за свои злодеяния» (Марк Туллий Цицерон. Три трактата об ораторском искусстве. Перевод с латинского Ф. А. Петровского. М., 1972, გვ. 2; Н. П. Худавердова. Комическое..., გვ. 97). ციცილონის ხედვაზე უფრო ვრცლად იხ.: S. Attardo. Linguistic Theories of Humor (Humor Research 1). Editors: Victor Raskin, Mahadev Apte. Mouton/de Gruyter, Berlin, N.Y. 1994, გვ. 26-29 (<http://www.scribd.com/doc/251887807/Attardo-S-1994-Linguistic-Theories-of-Humor#scribd>); А. А. Сычев. Природа смеха или философия..., გვ. 16-18.

¹ М. Бахтин. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса. 2-ое издание. М., 1990, გვ. 9-18; М. А. Загibalова. Смеховое начало как «стержневая» категория карнавальности в концепции М. М. Бахтина. – Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 7. Философия. Социология и социальные отношения. №1, 2008, გვ. 162-165 (<http://cyberleninka.ru/article/n/smehovoe-nachalo-kak-sterzhnevaya-kategoriya-karnavalnosti-v-kontseptsii-m-m-bahatina-1>).

² А. Карягин. Комическое. – Философская Энциклопедия. В 5-ти томах. Под редакцией Ф. В. Константинова. Т. 2. М., 1962, გვ. 573 (http://foriegn.nglib.ru/book_view.jsp?idn=026019&page=573&format=free); Е. А. Смыкова. Комическое в массовой культуре советской России. Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата философских наук. Ростов-на-Дону, 2012 (<http://www.dissercat.com/content/komicheskoe-v-massovoi-kulture-sovetskoi-rossii>). სიცილის კულტურაზე შუა საუკუნეებში იხ. აგრეთვე: А. В. Голозубов. Средневековый смех в интерпретации постмодерна. – Гуманитарний часопис. Збірник наукових праць. № 2. Харків, 2009, გვ. 72-83.

³ «Чему ты смеёшься? Слышал ли ты, чтобы Христос когда-нибудь делал это? Никогда...» (Творения святого отца нашего Иоанна Златоуста Архиепископа Константинопольского. Беседа 15. «Радонеж». Православное братство. М., 2004. Репринтное издание С.-Петербургской Духовной Академии. 1906; http://omsk-eparhiya.ru/orthodoxbasics/Osnovi/IoannZl/12/Z12_1_01_15.htm); С. С. Аверинцев. Бахтин, смех, христианская культура. _ წგბ.: М. М. Бахтин как философ. М., 1992, გვ. 8 (http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/aver/baht_sm.php); А. В. Дмитриев, А. А. Сычев. Смех. Социологический анализ. М., 2005, გვ. 41.

ნაბოძებად, არამედ „ეშმაკის ზეიმად“.¹ მართალია, იმავე იოანე ოქროპირმა აღიარა, რომ „სიცილი (ზოგადად) არაა ბოროტება. ის ბოროტებაა მხოლოდ მაშინ, როდესაც გადამეტებულია და უადგილოა... სიცილის ნიჭი ჩვენს სულში დავანებულია იმისათვის, რომ სული ზოგჯერ განიტვირთოს“;² მაგრამ ამას ზოგადად, ეპოქის ესთეტიკურ კონიუნქტურაზე რაიმე გავლენა არ მოხდენია.³

ვითარება შეიცვალა აღორძინების ხანიდან. როგორც აღნიშნავს გამოჩენილი რუსი ფილოსოფოსი-ესთეტიკოსი მიხეილ ბახტინი, ამ ეპოქაში კომიკურმა (სიცილიმა) თავისი უკიდურესად რადიკალური, უნივერსალური, ყოვლისმომცველი და, ამავე დროს, გამოკვეთილი მხიარული ფორმით, ამოხეთქა ხალხის ნიალიდან თავისი ვულგარული ენით და შეიჭრა დიდ ლიტერატურასა და მაღალ იდეოლოგიაში, რათა არსებითი როლი შეესრულებინა მსოფლიო ლიტერატურის ისეთი შედეგების შექმნაში, როგორიცაა ბოკაჩოს „დეკამერონი“, რაბლესა და სერვანტესის რომანები, შექსპირის დრამები და კომედიები.⁴

ამ დროიდან ჩნდება კომიკურისადმი რეალისტური დამოკიდებულება და მისი ბუნების მატერიალისტური გაგება. კომიკური ითვისება ობიექტური რეალობის აუცილებელ თანამდევ მოვლენად.⁵ კომიკურისადმი რენესანსის ხანის დამოკიდებულება ყველაზე მკაფიოდ აისახა დიდი ფრანგი ჰუმანისტი მნერლის, ფრანსუა რაბლეს ეპოქალურ რომანში: „გარგანტუა და პანტაგრუელი“. ფ. რაბლესთვის, რომელიც ითვისება ევროპული ლიტერატურის ერთ-ერთ შემქმნელად,⁶ კომიკურს ადამიანისთვის მოაქვს „ღრმა და მტკიცე ცხოვრებისეული სიხარული, რომლის წინაშე ყოველივე უძლურია“.⁷

¹ «Даже во время самой молитвы многие не перестают смеяться; диавол всюду торжествует, всех связал, всеми обладает» (Творения святого отца нашего Иоанна Златоуста., Беседа 15; **М. Бахтин**. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса, გვ. 85-86; **А. В. Дмитриев, А. А. Сычев**. Смех. Социофилософский анализ, გვ. 41).

² «Не смех – зло, но зло то, когда он бывает без меры, когда он неуместен... способность смеха внедрена в нашу душу для того, чтобы душа иногда получала облегчение...» (Творения святого отца нашего Иоанна Златоуста., Беседа 15; **С. С. Аверинцев**. Поэтика ранневизантийской литературы. СПб., 2004, გვ. 281, <http://psylib.ukrweb.net/books/avers02/refer.htm>; **А. А. Брискина**. «Эссе о комедии» Дж. Мередита – викторианское осмысление теории комического. – Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. №9. Сентябрь, 2008, <http://jurnal.org/articles/2008/fill31.html>.

³ **А. Карягин**. Комическое, გვ. 573.

⁴ **М. Бахтин**. Творчество Франсуа Рабле и народная культура., გვ. 84.

⁵ **А. Карягин**. Комическое, გვ. 573.

⁶ **М. Бахтин**. Творчество Франсуа Рабле и народная культура., გვ. 5.

⁷ «Глубокая и несокрушимая жизнерадостность, пред которой все преходящее бессильно, жизнерадостность» (**Ф. Рабле**. Гаргантюа и Пантагрюэл. Перевод Н. Любимова. М., 1973, გვ. 441, http://imwerden.de/pdf/rable_gargantua_i_pantagru

XVII საუკუნიდან თანდათანობით გაჩნდა ახალი მიდგომები კომიკურის თეორიული გააზრების სფეროში. ამ მხრივ, მკვლევრები განსაკუთრებით გამოყოფენ კლასიციზმისა და განმანათლებლობის ხანის ფილოსოფოსთა (რ. დეკარტი, თ. ჰობსი, ბ. სპინოზა, ნ. ბუალო, ი. კანტი და ა.შ.) ნააზრევს.¹ რენე დეკარტი (1596-1650) სიცილს განიხილავდა, როგორც ფიზიოლოგიურ აფექტს, რომელსაც ინვევს ზომიერი სიხარული, თანადართული მცირეოდენი გაკვირვებითა და სიძულვილით.²

კომიკურის (სასაცილოს, სიცილის) გაგების სფეროში განსაკუთრებით გამოყოფენ თომას ჰობსის (1588-1679) ღვანლს. ის ითვლება ე.წ. „უპირატესობის თეორიის“ (რომელიც სათავეს პლატონიდან და არისტოტელედან იღებს) დამფუძნებლად.³ მისი დასკვნით, სიცილი არის ვნება, რომლის გარეგნულ გამოხატულებას წარმოადგენს ფიზიონომიის შეცვლა. იგი ყოველთვის გამოხატავს სიხარულს.⁴ სიცილს ადამიანებში ინვევს საკუთარი მოულოდნელი ქმედება, რომელიც მას მოსწონს, ან აღქმა სხვა ადამიანების რაიმე ნაკლისა და სიუშნოვისა, რაც მათ უპირატესობის შეგრძნებას.⁵

el_1973.pdf). კომიკურის (სიცილის) ფ. რაბლესეულ აღქმისადმი იხ. მ. ბახტინის კაპიტალური გამოკვლევა (**М. Бахтин. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса...**), აგრეთვე ლეონიდ პინსკის მონოგრაფია (**Л. Е. Пинский. Реализм эпохи Возрождения. М., 1961, გვ. 87-223**). ფ. რაბლეს კონცეპტუალურ ხედვას ჩვენთვის საინტერესო კუთხით ყურადღება მიექცა საქართველოშიც (იხ.: **Б. ხოჯანაშვილი. რაბლეს სიცილის სიბრძნე. – <https://burusi.wordpress.com/2013/07/10/nini/>**).

¹ **Н. П. Худаведрова.** Комическое и смех., გვ. 97.

² «Только умеренная радость вызывает смех, в особенности когда к ней применяется немного удивления и ненависти» (**Р. Декарт.** Страсти души. – **Р. Декарт.** Сочинения в 2 томах. Т. 1. М., 1989, გვ. 532-533, <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000538/st001.shtml>). აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით რ. დეკარტის შეხედულებებზე იხ.: **L. V. Amir.** Taking the History of Philosophy on Humor and., გვ. 67-68.

³ **А. Г. Козинцев.** Человек и смех. СПб., 2007 (http://krotov.info/lib_sec/11_k/koz/inzev_05.htm).

⁴ “Laughter. There is a passion which hath no name, but the sign of it is that distortion of the countenance we call, which is always joy, but what joy, what we think, and wherein we triumph when we laugh, hath not hitherto been declared by any” (**Т. Хоббс.** Human Nature of the Fundamental Elements of Policy. – *The English Works of Thomas Hobbes of Malmesbury.* Now first Collected and Edited by **William Molesworth**, Bart. Vol. IV. London, 1840, გვ. 45, <https://ia802700.us.archive.org/6/items/englishworksofth029531mbp/englishworksofth029531mbp.pdf>). შდრ.: **Т. Гоббс.** Человеческая природа. – **Т. Гоббс.** Избранные произведения. В 2-х томах. Т. I. М., 1964, გვ. 546-547 (<http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000609/st001.shtml>).

⁵ “Sudden glory is the passion which maketh those grimaces called laughter; and is caused either by some sudden act of their own that pleaseth them; or by the apprehension of some deformed thing in another, by comparison whereof they suddenly applaud themselves” (*Hobbes's Leviathan*. Reprinted from the edition of 1651. With an essay by

საინტერესო დაკვირვებები კომიკურზე (სასაცილოზე, სიცილზე) ჰქონდა ცნობილ ჰოლანდიელ ფილოსოფოსს ბენედიქტე სპინოზას (1632-1677). თავის კაპიტალურ ნაშრომში „ეთიკა“, ის განასხვავებს სიცილს დაცინვისაგან და მას „წმინდა სიამოვნებად“ მიიჩნევს, რომელიც თუ გადამეტებული არაა, თავისთავად კარგია.¹ სხვა ნაშრომში სპინოზა ასევე, ამახვილებს ყურადღებას დაცინვა-ხუმრობასა და სიცილს შორის განსხვავებაზე და თვლის, რომ სიცილი არის სიხარულის მომნიჭებელი.²

კომიკურზე საკუთარი შეხედულება ჰქონდა კლასიციზმის უდიდეს წარმომადგენელს, პოეტს, ფილოსოფოსს, ლიტერატურის თეორეტიკოსს ნიკოლო ბუალო დეპრეოს (*Nicolas Boileau-Despréaux – 1636–1711*). მან ჩამოაყალიბა ერთგვარი „ჟანრების იერარქია“, რომლის მიხედვითაც ტრაგედია მიაკუთვნა „მაღალ ჟანრს“, ხოლო კომედია „დაბალს“, თუმცა, ამასთან, აღიარა, რომ სატირას მოაქვს სიკეთე და ის არ თესავს ღვარძლს³ და ამით წინ წამოსწია სატირის სოციალური როლი საზოგადოებრი-

the late **W. G. Pogson Smith** Oxford at the Clarendon Press. First edition, 1909, გვ. 45, <https://ia700508.us.archive.org/23/items/hobbesleviathan00hobbuoft/hobbesleviathan00hobbuoft.pdf>). შტრ: **Т. Гоббс**. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского. – **Т. Гоббс**. Сочинения в двух томах. Т. 2. М., 1991, гв. 43-44. კომიკურის (იუმორის) ირგვლივ თ. ჰობსის შეხედულებების შესახებ იხ.: **А. В. Дмитриев, А. А. Сычев**. Смех. Социофилософский анализ, гв. 137-139; **А. А. Сычев**. Природа смеха или.., гв. 26-28; **J. Lippitt**. Philosophical Perspectives on Humour and Laughter'. Dissertation submitted for the degree of M. Litt. in Philosophy, University of Durham, 1991, гв. 50-79 (http://theses.dur.ac.uk/6201/1/6201_3555.PDF?UKUDh:cyT); **J. Lippitt**. Humour and Superiority. – *Cogito* vol. 9-1, 1995 (<http://uhra.herts.ac.uk/bitstream/handle/2299/3991/900210.pdf?sequence=1>); **D. Heyd**. The Place of Laughter in Hobbes's Theory of Emotions. – *Journal of the History of Ideas*. Vol. 43, №2. University of Pennsylvania Press, 1982, гв. 285-295 (http://pluto.huji.ac.il/~msheyd/files/Hobbes_laughter.pdf); **L. B. Amir**. Taking the History of Philosophy on Humor and Laughter., гв. 65-67.

¹ “I make a definite distinction between derision /which in Cor. II said is bad/ and laughter. For laughter, and likewise merriment, are pure pleasure, and so, provided that they are not excessive, they are good in themselves” (**B. Spinoza**. Ethics. – *Spinoza Complete Works*. With Translations by **Samuel Shirley**. Edited, with Introduction and Notes, by **Michael L. Morgan**. Hackett Publishing Company, Inc. Indianapolis/Cambridge, 2002, гв. 344 (<http://www2.dsu.nodak.edu/users/dmeier/31458292-Spinoza-Complete-Works.pdf>). შტრ.: **Б. Спиноза**. Этика. Перевод с латинского *Н. А. Иванцова*. – წგნ.: **Б. Спиноза**. Избранные произведения в двух томах. Т. I. М., 1957, гв. 559.

² “Laughter does not refer to another, but only to the man who observes some good in himself; and since it is a certain kind of Joy” (**B. Spinoza**. Short Treatise on God, Man, and his Well-Being. – *Spinoza Complete Works*, гв. 76). შტრ.: **Б. Спиноза**. Краткий трактат о божестве, человеке и его счастье. Перевод с голландского под редакцией *А. И. Рубина*. – წგნ.: **Б. Спиноза**. Избранные произведения в двух томах. Т. I, гვ. 131. კომიკურის შესახებ ბ. სპინოზას თვალსაზრისზე იხ. აგრეთვე: **М. С. Беленький**. Спиноза. М., 1964 (<http://www.rulit.me/books/spinoza-read-71058-44.html>); **L. B. Amir**. Taking the History of Philosophy., гв. 68-69.

³ «Не злобу, а добро стремясь посеять в мире, являет истина свои чистый лик в

ვი ცხოვრების მორალურ-ეთიკური მხარის ჩვენებაში.¹ ბუალო სატირისგან მოითხოვდა „გულწრფელ სულისკვეთებას“² – „სატირას ქონდეს სული უბინო“ – წერდა ის.³

კომიკურის თეორიული გააზრების საკითხში თავისი წვლილი შეიტანეს გერმანული კლასიკური ფილოსოფიის გამოჩენილმა წარმომადგენლებმა კანტმა და ჰეგელმა. იმანუილ კანტის (1724-1804) მიგნებით, „მუსიკა და სიცილის საბაბი წარმოადგენენ თამაშის ორ სახეობას ესთეტიკური იდეებით“, რომელთაც მოაქვთ სიხარული.⁴ „სიცილი არის დაძაბული მოლოდინის არარაობაში უეცარი გარდასახვის შედეგად წარმოქმნილი აფექტი“.⁵ ანუ, ჩვენ მივიღეთ ერთგვარი სიურპრიზი – არა ის, რასაც მოველოდით.⁶

გეორგ ვილჰელმ ფრიდრიხ ჰეგელის (1770-1830) „ლექციებში ესთეტიკის შესახებ“ ვხვდებით არაერთ საინტერესო დაკვირვებას კომი-

სატირე...» (Н. Буало. Поэтическое искусство. Перевод Э. Л. Линецкой. Вступительная статья и комментарии Н. А. Сизгал. М., 1957, გვ. 72).

¹ **А. Л. Золкин.** Эстетика. Учебник для студентов высших учебных заведений, обучающихся по гуманитарно-социальным специальностям. М., 2008 (<http://www.irbis.vogu.ru/repos/6817/HTML/35.htm>); **Н. П. Худаведрова.** Комическое..., გვ. 97.

² **თ. ბელქანია.** ირონიულ-პაროდიული ნაკადი ლადო ასათიანის ფუნაგორიებში. – კლასიკური და თანამედროვე ქართული მწერლობა. №10, 2006, გვ. 177.

³ **ბუალო.** პოეტური ხელოვნება. თარგმანი ფრანგულიდან, კრიტიკული ანალიზი და შენიშვნები **მ. მენაბდისა.** ქუთაისი, 1936, გვ. 5. ნიკოლო ბუალოს „პოეტური ხელოვნების“ ანალიზი იხ.: **Н. А. Сизгал.** Поэтическое искусство Буало. – წგნ.: **Н. Буало.** Поэтическое искусство, გვ. 7-52; **ლ. ყიფშიძე.** არისტოტელეს, შორაციუსისა და ბუალოს ხელოვნების თეორიათა შედარებით-ისტორიული ანალიზი. – კულტუროლოგიისა და ესთეტიკის საკითხები. თბ., 2005 (<http://philosophya.net/?p=193>); **მ. ნაჭყებია.** ასახვის პრინციპი და ტერმინოლოგია XVII საუკუნის ლიტერატურაში (საქართველო და საფრანგეთი). – ლიტერატურული ძიებანი. №26, 2005, გვ. 419.

⁴ «Музыка и повод к смеху представляют собой два вида игры с эстетическими идеями» (**И. Кант.** Критика способности суждения. – **И. Кант.** Сочинения в шести томах. Т. 5. М., 1966, გვ. 351 (<http://monologos.ru/immanuel-kant-kritika-sposobnosti-suzhdeniya/16/>); **Т. Б. Любимова.** Комическое. – Новая философская энциклопедия. 2-е издание, исправленное и дополненное. М., 2010 (<http://iph.ras.ru/elib/1469.html>); **Н. С. Бандурина.** Особенности интерпретации феномена комического в историко-литературном и философском контексте. – Вестник Ивановского государственного энергетического университета. №3, 2011 (http://ispu.ru/files/str_68-73_0.pdf).

⁵ «Смех – это аффект, возникающий из внезапного превращения напряженного ожидания в ничто» (**И. Кант.** Критика способности суждения, გვ. 352). ამ პასაჟის განსხვავებული ქართული თარგმანი იხ.: **ალ. ქუთელია.** სიცილი და მისი სოციალური ძალა. თბ., 1961, გვ. 32.

⁶ **Б. Дземидок.** О комическом. Перевод с польского С. Свяцкого. М., 1974, გვ. 19. ი. კანტის შეხედულებებზე იხ.: **А. В. Дмитриев, А. А. Сычев.** Смех. Социологический анализ, გვ. 141-143; **J. Lippitt.** Philosophical Perspectives..., გვ. 14-17.

კურის (კომედიის) ირგვლივ. მისი აზრით, „კომიკური, ზოგადად, არის სუბიექტური, რომელსაც თვითონვე (საკუთარი ნებით) მოჰყავს თავისივე ქმედებები წინააღმდეგობრიობაში და ანგრევს მათ... კომედიის ძირითადი და საწყისი მომენტი არის ის, რითაც მთავრდება ტრაგედია: მხიარული, აბსოლუტურად შემრიგებლური თავის თავში სული, რომელიც, რამდენიც არ უნდა ეცადოს, თვითონვე დაანგრიოს, რაც მას სურს, როგორც არ ინვნიოს კრახი საკუთარი თავისაგან.., მაინც არასდროს კარგავს მხნეობას და მხიარულებას“.¹ ჰეგელი მოგვიწოდებს, მკაფიოდ განვასხვავოთ: კომიკური არიან მოქმედი პირები თავისთავად, თუ ისინი მხოლოდ მაყურებლის თვალში გამოიყურებიან კომიკურად. მისი დასკვნით, ჭეშმარიტად კომიკური სწორედ პირველი კატეგორიაა.² არანაკლებ საყურადღებოა ჰეგელის მიერ სასაცილოსა და კომიკურს შორის განსხვავების ძიება. მისი განმარტებით, ცალკეული სისულელები, მოუქნელობები, დაბნეულობები, რამდენიც არ უნდა ვიცინოთ მათზე, თავისთავად, სულაც არაა კომიკური, რომლის მიმართ გერმანელი ფილოსოფოსი აყენებს „კიდევ ერთ ღრმა მოთხოვნას“ – სატირის ელემენტებს.³

კომიკურის გააზრების საკითხს შეეხო გერმანული ფილოსოფიური სკოლის კიდევ ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი – არტურ შოპენჰაუერ-

¹ «Комична.., вообще субъективность, которая благодаря самой себе приводит свои действия к противоречию и разрушает их... Основой и исходным моментом комедии является то, чем может завершиться трагедия: радостный, абсолютно примиренный внутри себя дух, который, как бы ни разрушал он своими собственными средствами то, чего он хочет, как бы ни терпел он крах от себя самого.., все же никогда не теряет бодрости и веселья» (Г. Гегель. Лекции по эстетике. – წგნ.: **Георг Вильгельм Фридрих Гегель**. Эстетика. В четырех томах. Под редакцией Мих. Лифшица. Т. 3. М., 1971, გვ. 598. ამის შესახებ იხ. აგრეთვე: **А. Л. Золкин**. Эстетика. Учебник для студентов вузов, обучающихся по гуманитарно-социальным специальностям. М., 2009 (<http://www.irbis.vogu.ru/repos/6817/HTML/110.htm>); **Н. С. Бандурина**. Особенности интерпретации...

² «Нужно ясно различать, комичны действующие лица сами по себе или же они комичны только для зрителей. Лишь первое можно отнести к подлинному комизму...» (Г. Гегель. Лекции по эстетике.., т. 3, გვ. 599).

³ «Часто путают смешное и собственно комическое. Смешон может быть всякий контраст существенного и его явления, цели и средств, противоречие, благодаря которому явление снимает себя в самом себе, а цель в своей реализации упускает себя. К комическому же мы должны предъявить еще одно, более глубокое требование. Сатира, резкими красками живописующая противоречие действительного мира тому, чем должен был бы быть добродетельный человек, дает нам весьма сухое доказательство этого положения. Глупости, нелепости, заблуждения сами по себе тоже далеко не комичны, как бы ни смеялись мы над ними» (Г. Гегель. Лекции по эстетике.., т. 3, გვ. 579). გ. ჰეგელის შეხედულებაზე კომიკურის ირგვლივ იხ. **М. Т. Рюмина**. Эстетика смеха: Смех как виртуальная реальность. Издание третье. М., 2010, გვ. 33-40; **А. В. Дмитриев, А. А. Сычев**. Смех. Социофилософский анализ, გვ. 160-161.

რი (1788-1860). თავის კაპიტალურ ნაშრომში „სამყარო, როგორც ნება და წარმოდგენა“, ის იძლევა არაერთ საინტერესო დაკვირვებას ამ მიმართულებით. მისი თვალსაზრისით, „სიცილი ყოველთვის წარმოიქმნება არა სხვა რამისგან, არამედ წარმოსახვითსა და რეალურ ობიექტებს შორის შეუსაბამობის მოულოდნელი გააზრებისაგან, (იმ ობიექტების) რომლებიც რამდენადმე მოიაზრებოდნენ ცნობიერში, – და თვით ის (სიცილი) ემსახურება მხოლოდ ამ შეუსაბამობის გამოხატვას...“¹ ანუ, სიცილს იწვევს წარმოსახვითსა და რეალურს შორის წინააღმდეგობრიობის გაცნობიერება.²

არანაკლებ საყურადღებოა დიდი გერმანელი მწერლის, ფრიდრიხ შილერის (1759-1805) ნააზრევით. მისი გაგებით კომიკურის (კომედიის) დანიშნულებაა ადამიანის მორალური სრულყოფა, ემსახუროს მაღალ იდეალებს, რომლისთვისაც იბრძვის ადამიანი.³ ტრაგედიისა და კომედიის ურთიერთმიმართებაზე მსჯელობისას, ის მიუთითებს მათ შორის განსხვავებაზე. მის დაკვირვებით, ტრაგედიაში ცენტრალური ფიგურაა საგანი, ობიექტი, კომედიაში კი, გადამწყვეტია თვით პოეტი. პოეტ-ტრაგიკოსს განადიდებს ობიექტი, პოეტი-კომიკოსი კი, პირიქით, თვითონ არის ესთეტიკური დონის განმსაზღვრელი.⁴

ამ პერიოდში (XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნა) კომიკურის გაგების საკითხთან დაკავშირებით არ შეიძლება არ შევჩერდეთ ჟან-პოლის ლიტერატურული ფსევდონიმით ცნობილი გერმანელი ბელეტრისტის –

¹ «Смех всегда возникает не из чего иного, как из неожиданного сознания не-совпадения между известным понятием и реальными объектами, которые в каком-либо отношении мыслились в этом понятии, – и сам он служит лишь выражением такого несовпадения» (А. Шопенгауэр. Мир как воля и представление. Книга первая. – А. Шопенгауэр. Проиведения (http://sopenga.narod.ru/sopa_books/mirpred/Mir_kak_pred/13.htm). განსხვავებული ქართული თარგმანი იხ.: **ალ. ქუთელია**. სიცილი და.., გვ. 33.

² **М. Т. Рюмина**. Эстетика смеха., გვ. 40. სიცილის (სასაცილოს, კომიკურის) ა. შოპენჰაუერის კონცეპტუალურ ხედვაზე ვრცლად იხ.: **М. Т. Рюмина**. Эстетика смеха., გვ. 40-42; **А. В. Дмитриев, А. А. Сычев**. Смех. *Социофилософский анализ*, გვ. 162-164; **А. А. Сычев**. Природа смеха или Философия комического, გვ. 33-35; **J. Lippitt**. Philosophical Perspectives on Humour and Laughter, გვ. 17-20.

³ «Цель комедии совпадает с высшим, за что приходится бороться человеку» (**Ф. Шиллер**. О наивной и сентиментальной поэзии. – **Ф. Шиллер**. Собрание сочинений. Т. 6. М., 1957, გვ. 418; **А. Карягин**. Комическое, გვ. 573.

⁴ «В трагедии очень многое совершается силой самого предмета; в комедии предметне определяет ничего, поэт – все ... Объект возвышает трагического поэта; наоборот, комический поэт должен поднимать материал до эстетического уровня силой своего субъекта» (**Ф. Шиллер**. О наивной., გვ. 417). კომიკურისა და ტრაგიკულის ურთიერთმიმართების საკითხისადმი ფ. შილერის დამოკიდებულების შესახებ იხ. აგრეთვე მწერლის ჩანაწერი: „ტრაგედია და კომედია“ (**Ф. Шиллер**. Трагедия и комедия. – **Ф. Шиллер**. Собрание сочинений. Т. 6, გვ. 67-69).

იუმორისტისა და სატირიკოსის, ესთეტიკოსის იოჰან პაულ ფრიდრიხ რიხტერის (1763-1825) თეორიულ ნააზრევზე. ის არ ეთანხმება თვალსაზრისს, რომ კომიკურის საპირისპირო იყოს ტრაგიკული, სენტიმენტალური,¹ რაღაც სერიოზული და ასეთად წარმოუდგენია ამაღლებული.² „კომიკური, ისევე როგორც ამაღლებული, არასოდეს არ გვხვდება ობიექტში, ის ყოველთვის სუბიექტშია“.³

კომიკურის (კომედიის) ფენომენის თეორიულ გააზრებას სპეციალური ნარკვევი – „ესე კომედიის შესახებ“ (*“An Essay on Comedy”*) – მიუძღვნა ვიქტორიანული ეპოქის ცნობილმა ინგლისელმა მწერალმა ჯორჯ მერედიტმა (1828-1909).⁴ მკვლევართა აღიარებით, ეს ერთგვარი ლიტერატურულ-ფილოსოფიური ტრაქტატი არის მწერლის ესთეტიკური მანიფესტი, რომელშიც შეჯამებულია მისი, როგორც რომანისტის, ოცნლიანი გამოცდილება.⁵ ჯ. მერედიტისათვის კომიკური არის ფილოსოფიურ-ესთეტიკური კატეგორია. ის მიუთითებს ფილოსოფოსისა და პოეტი-კომიკოსის სულიერ ნათესაობაზე.⁶

სიცილის (სასაცილოს, კომიკურის) თემას შეეხო ცნობილი ინგლისელი ფილოსოფოსი და სოციოლოგი ჰერბერტ სპენსერი (1820-1903). ის დააკვირდა სიცილის გამომწვევ სიტუაციურ გარემოებას. მას ის მიაჩნია „კუნთების აღგზნების ერთ-ერთ გამოვლინებად“.⁷ ფილოსოფოსის

¹ «Что же противоположно смешному? Не трагическое и не сентиментальное, что доказывают уже слова «трагикомическое» и «слезная комедия» (Жан-Поль. Приготовительная школа эстетики. Перевод с немецкого. Вступительная статья, сост., пер. и коммент. Ал. В. Михайлова. М., 1981, გვ. 130; Б. Дземидок. О комическом, გვ. 139).

² Б. Дземидок. О комическом, გვ. 139.

³ «Комическое, как и возвышенное, никогда не обитает в объекте, но всегда обитает в субъекте» (Жан-Поль. Приготовительная школа эстетики, გვ. 135); Ю. Борев. Комическое или о том, как смех казнит несовершенство мира, очищает и обновляет человека и утверждает радость бытия. М., 1979, გვ. 8. უან პოლის თვალსაზრისის შესახებ იხ.: М. Бахтин. Творчество Франсуа., გვ. 50-51; А. В. Дмитриев, А. А. Сычев. Смех., გვ. 158-160; А. А. Сычев. Природа, გვ. 29-31.

⁴ G. Meredith. An Essay on Comedy. And the Uses of the Comic Spirit. Third edition. Wenstminster Archibald Constable and Company, LTD, 1903 (<https://archive.org/stream/cu31924026104723#page/n7/mode/2up>).

⁵ А. А. Брискина. «Эссе о комедии» Дж. Мередита – викторианское осмысление теории комического. – Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. №9. Сентябрь, 2008 (<http://jurnal.org/articles/2008/fill31.html>).

⁶ «Philosopher and Comic poet are of a cousinship in the eye they cast on life» (G. Meredith. An Essay on Comedy., გვ. 30); А. А. Брискина. «Эссе о комедии»...

⁷ «That laughter is a display of muscular excitement...» (H. Spencer. On The Physiology Of Laughter. – <http://www.readbookonline.net/readOnLine/23349/>). შდრ.: Г. Спенсер. Физиология смеха. – წგნ.: Г. Спенсер. Опыты научные, политические и философские. Т. 2. М., Минск, 1999 (http://www.lib.ru/FILOSOF/SPENSER/spenser2.txt_with-big-pictures.html).

აზრით, „ადამიანებს, კომიკურის დახვეწილი გრძნობით, რომელიც მათ აძლევს კომიკურის გამოვლენის საშუალებას, ჩვეულებრივ, სრული სერიოზულობით შეუძლიათ მოიმოქმედონ და თქვან ძალზე სასაცილო ამბები“.¹

კომიკურის (სასცილოს, სიცილის) პრობლემა კაპიტალურად შეისწავლა ფრანგმა ფილოსოფოსმა ანრი ბერგსონმა (1859-1941). მისი დაკვირვებით, „კომიკური არ არსებობს საკუთრივ, ადამიანურის გარეშე. პეიზაჟი შეიძლება იყოს ლამაზი, მიმზიდველი ან უსახური, ოღონდაც ის არასოდეს იქნება სასაცილო?... კომიკური ზემოქმედების სისრულისათვის საჭიროებს გულის ხანმოკლე ანესთეზიას.³ ა. ბერგსონის მახვილგონივრული განმარტებით „კომიკური ბალანსირებს ცხოვრებასა და ხელოვნებას შორის“⁴ და რომ „კომიკური წარმოიქმნება იმ მომენტში, როდესაც საზოგადოება და პიროვნება, თვითგადარჩენის ზრუნვისაგან გაათავისუფლებული, თავიანთ თავს აიგიავენ ხელოვნების ნიმუშებთან“.⁵

კომიკურის ფენომენის ცალკეულ ასპექტებზე ყურადღება გაამახვილა გამოჩენილმა ავსტრიელმა ფსიქიატრმა და ფსიქოლოგმა, ფსიქონალიზის თეორიის ფუძემდებელმა ზიგმუნდ ფროიდმა (1856-1939). მის

¹ “Men who, as proved by their powers of representation, have the keenest appreciation of the comic, are usually able to do and say the most ludicrous things with perfect gravity” (H. Spencer. On The Physiology Of Laughter.). შდრ.: Г. Спенсер. Физиология смеха... ჰ. სპენსერის შეხედულებებზე იხ.: А. В. Дмитриев, А. А. Сычев. Смех. Социологический анализ, გვ. 143-144; J. Lippitt. Philosophical Perspectives on Humour and Laughter, გვ. 80-82;

² А. Бергсон. Смех. М., 1992, გვ. 11 (http://www.krotov.info/library/02_b/er/gson_smeh.htm); თ. ბელქანი. ირონიულ-პაროდული ნაკადი., გვ. 177; L. Mathewson. Bergson's Theory of the Comic in the Light of English Comedy. – *Studies in Language, Literature, and Criticism* №5. University of Nebraska. Lincoln, 1920, გვ. 4 (<http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1010&context=englishunl>).

³ «Комическое для полноты своего действия требует как бы кратковременной анестезии сердца» (А. Бергсон. Смех, გვ. 12).

⁴ «Комическое балансирует между жизнью и искусством» (А. Бергсон. Смех, გვ. 22).

⁵ «Комическое возникает в тот самый момент, когда общество и личность, освободившись от забот о самосохранении, начинают относиться к самим себе как к произведениям искусства» (А. Бергсон. Смех, გვ. 21). ზოგადად ა. ბერგსონის ნაზრევის შესახებ იხ.: L. Mathewson. Bergson's Theory of the Comic in the Light., გვ. 27; J. Hokenson. The Idea of Comedy: History, Theory, Critique. Madison, NJ. Fairleigh Dickinson University Press, 2006, გვ. 46-48; (<https://books.google.ge/books?id=6AwfOaN7F3sC&pg=PP5&lpg=PP5&d#v=onepage&q&f=false>); А. В. Дмитриев. Социология юмора. Очерк второй. Социологический «Смех» А. Бергсона. М., 1996 (http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Dmitr/02.php). М. Т. Рюмина. Эстетика смеха., გვ. 43-47; А. В. Дмитриев, А. А. Сычев. Смех., გვ. 164-167; А. А. Сычев. Природа смеха или философия комического, გვ. 35-37; J. Lippitt. Philosophical Perspectives on Humour and., გვ. 121-128.

ნაშრომში „მახვილგონივრული და მისი დამოკიდებულება გაუაზრებელისადმი“ (*“Der Witz und seine Beziehung zum Unbewußten“* – «Остроумие и его отношение к бессознательному») მან კომიკური სოციალური კუთხით განაცალკევა ენამახვილობისაგან და განმარტა, რომ კომიკურს „შეუძლია შემოიფარგლოს ორი პირით: ერთი, რომელიც აღმოაჩენს კომიკურს, ხოლო მეორე, ვისშიც ამჩნევენ კომიკურს. მესამე პირი, რომელსაც აუნყებენ კომიკურზე, აძლიერებს კომიკურ პროცესს, მაგრამ მას რაიმე ახალს არ სძენს...“¹ ზ. ფროიდის დასკვნით, კომიკური ამბის „სხვა პირისთვის მოყოლა“ სიამოვნების მომნიჭებელია, მაგრამ კომიკურ სიტუაციასთან გადაყრისას ადამიანს, ერთსაც (სხვის გარეშე) შეუძლია სიამოვნების მიღება.²

XIX საუკუნეში კომიკურის რაობის გარკვევის საკითხზე მსჯელობისას არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ რუსული ფილოსოფიურ-ლიტერატურული სკოლის თვალსაჩინო წარმომადგენლების – ბესარიონ ბელინსკისა (1811-1848) და ნიკოლოზ ჩერნიშევსკის (1828-1889) მოსაზრებებს. ბ. ბელინსკის დაკვირვებით, რუსეთში არ არის სიცილის კულტურა და „არ ესმით „კომიკური“. ის წარმოუდგენიათ, როგორც ფარსი, კარიკატურა, ცხოვრების ქვენა და ვულგარული მხარეების გაზვიადებული გამოხატვა“. სინამდვილეში კი „კომიკურის გაგება არის ესთეტიკური განათლების მწვერვალი“.³ ბ. ბელინსკის აზრით, „იდეალური კომიკურის აღქმა

¹ «Комическое занимает в социальном отношении несколько иное положение, чем острота. Оно может удовлетвориться только двумя лицами: одним, которое находит комическое, и вторым, в котором находят комическое. Третье лицо, которому сообщают комическое, усиливает комический процесс, но не прибавляет к нему ничего нового...» (З. Фрейд. Остроумие и его отношение к бессознательному. Перевод Я. М. Коган, М. В. Вульф. Москва-Минск, 2006, გვ. 174).

² «При комическом произведении рассказывание другому лицу тоже доставляет наслаждение, но оно не так властно. Человек, наткнувшись на комическое, может наслаждаться им сам, один» (З. Фрейд. Остроумие и его отношение к бессознательному., გვ. 136). ზ. ფროიდის კონცეფციის შესახებ ვრცლად იხ.: Г. Штроцка. Остроумие и юмор. – Энциклопедия глубинной психологии. Т. 1. Зигмунд Фрейд: жизнь, работа, наследие. М., 1998, გვ. 304-321; А. В. Дмитриев. Социология юмора. Очерк первый. Теория Фрейда: pro et contra. (http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Dmitr/01.php); А. В. Дмитриев, А. А. Сычев. Смех. Социофилософский анализ, გვ. 144-151; А. А. Сычев. Природа смеха или Философия комического, გვ. 37-39; М. Т. Рюмина. Эстетика смеха., გვ. 52-56; J. Lippitt. Philosophical Perspectives on Humour and Laughter, გვ. 87-95.

³ «Надо сказать правду: у нас вообще смеяться не умеют и всего менее понижают «комическое». Его обыкновенно полагают в фарсе, в карикатуре, в преувеличении, в изображении низких и пошлых сторон жизни... Постижение комического – вершина эстетического образования» (В. Г. Белинский. Русская литература в 1841 году. – В. Г. Белинский. Собрание сочинений в девяти томах. Т. IV: Статьи, рецензии и заметки. Март 1841 – март 1842. М., 1979 (http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_1841.shtml)).

შეუძლია მხოლოდ განვითარებულ და განათლებულ ადამიანს, რომელიც იცნობს ცხოვრებას უშუალოდ და არა მხოლოდ აღმაფრთოვანებელ ოცნებებში წარმოსახულს“.¹

არანაკლებ საყურადღებოა კომედიის ბ. ბელინსკისეული განმარტება. მისი თვალსაზრისით, „კომედია არის ისეთივე დრამა, როგორადაც ჩვეულებრივად მიიჩნევენ ტრაგედიას; მისი საგანია ცხოვრების წარმოდგენა წინააღმდეგობაში ცხოვრების იდეასთან... მისი ელემენტია ნაღვლიანი იუმორი...“.² მიაჩნიათ, რომ ბ. ბელინსკის შეხედულებები კომიკურზე ახლოსაა გ. ჰეგელის კონცეპტუალურ ხედვასთან.³

კომიკური ნ. ჩერნიშევსკისთვის არის „შინაგანი სიცარიელე და არარაობა, რომელიც ამოფარებულია გარეგნულს, რომელსაც აქვს მისწრაფება შინაარსისკენ და რეალური მნიშვნელობისკენ“.⁴ სხვა ნაშრომში დიდი რუსი მოაზროვნე განასხვავებს კომიკურს ამაღლებულისაგან⁵ და თვლის, რომ „ამაღლებული, რომლის არსი მდგომარეობს იმაში, რომ იდეა მაღლა დგას ფორმაზე, ხედავს საპირისპიროს კომიკურში, რომელშიც უკვე იდეაა ფორმაზე დაქვემდებარებული... მაგრამ ფორმა იდეის გარეშე არარაობაა, უადგილოა, აბსურდულია, უმსგავსოა. უმსგავსოება – არის სანყისი, არსი კომიკურის“.⁶

¹ «Идеальное комическое дается только развитому и образованному чувству человека, знающего жизнь не по одним восторженным мечтаниям и не по наслышке...» (В. Г. Белинский. Русская литература в 1841 году...). ბ. ბელინსკის ნაზრევზე კომიკურის გაგებასთან დაკავშირებით იხ.: М. Т. Рюмина. Эстетика смеха..., გვ. 60-62.

² «Комедия, по моему мнению, есть такая же драма, как и то, что обыкновенно называется трагедией; ее предмет есть представление жизни в противоречии с идеею жизни; ее элемент есть этот желчный гумор...» (В. Г. Белинский. Литературные мечтания (Элегия в прозе). – В. Г. Белинский. Взгляд на русскую литературу. М., 1988; http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_0310.shtml).

³ П. В. Соболев. Эстетика Белинского. М., 1978, გვ. 62-63; М. Т. Рюмина. Эстетика смеха..., გვ. 62.

⁴ «Комическое есть «внутренняя пустота и ничтожность, прикрываемая внешностью, имеющую притязание на содержание и реальное значение» (Н. Г. Чернышевский. Эстетические отношения искусства к действительности. Магистерская диссертация. – Н. Г. Чернышевский. Сочинения в двух томах. Т. 1. М., 1986, გვ. 101; <http://russkay-literatura.ru/chernyshevskij-ng/436-chernyshevskij-ng-dissertacziya-esteticheskie-otnosheniya-iskusstva-k-dejstvitenosti.html>).

⁵ ამაღლებულისა და კომიკურის ურთიერთმიმართების საკითხთან დაკავშირებით საინტერესოა: Н. Г. Чернышевский. Критический взгляд на современные эстетические понятия. – Н. Г. Чернышевский. Полное собрание сочинений пятнадцати томах. Т. 2. М., 1949, გვ. 127-158 (<http://www.ngchernyshevsky.ru/texts/books/15-2/Critical-View/4314-text/>).

⁶ «Возвышенное, сущность которого состоит в перевесе идеи над формой, находит себе противоположность в комическом, сущность которого – перевес образа над идеею... Но форма без идеи ничтожна, неуместна, нелепа, безобразна. Безобразие – начало, сущность комического» (Н. Г. Чернышевский. Возвышенное

XX საუკუნეში სხვადასხვა ქვეყნის მკვლევრები – ფილოსოფოსები, ლიტერატურის თეორეტიკოსები და ა.შ. აგრძელებდნენ კომიკურის, როგორც ესთეტიკური ფენომენისა და ლიტერატურული ჟანრის, მეცნიერულ დამუშავებას. ამ მხრივ, პირველ რიგში შეიძლება გამოვყოთ ცნობილი ბრიტანელი (ნარმოშობით უნგრელი ებრაელი) მწერლისა და ჟურნალისტის არტურ კესტლერის (1905-1983) მემკვიდრეობა. შემოქმედებითი პროცესის ანალიზისადმი მიძღვნილ გამოკვლევებში: „შემოქმედების აქტი“ (*“The Act of Creation” «Акт творения»*)¹ ა. კესტლერი კომიკურს (სასაცილოს, იუმორს) იკვლევს ადამიანის შემოქმედებითი ტალანტისა და უნარ-ჩვევების კონტექსტში (ეს საკითხები საგულდაგულადაა განხილული ნაშრომის პირველ ოთხ თავში: „სიცილის ლოგიკა“ (*“The Logic of Laughter”*), „სიცილი და ემოცია“ (*“Laughter and Emotion”*) „იუმორის სახეობები“ (*“Varieties of Humour”*) „იუმორიდან აღმოჩენამდე“ (*“From Humour to Discovery”*)²

კომიკურს (სასაცილოს) ის განიხილავს კრეატიულობის ფოკუსში და სიცილის ფუნქციებს შორის გამოყოფს შემოქმედებით სეგმენტს.³ კომიკურის გამოვლინების დამახასიათებელი ერთიანი მოდელის აღწერისათვის ა. კესტლერმა შემოიტანა სპეციალური ტერმინი – „ბისოციაცია“, ანუ, ახლებური აღქმა სიტუაციისა, ან მოვლენისა, რომელიც მანამდე

и комическое. – Полное собрание сочинений в пятнадцати томах Т. 2. М., 1949, გვ. 185; http://issuu.com/stonedhamlet/docs/2_159-195?e=2049187/9224743). ზოგადად კომიკურის მიმართ ნ. ჩერნიშევსკის კონცეპტუალურ ხედვაზე იხ.: **М. Т. Рюмина.** Эстетика смеха..., გვ. 62-64.

¹ კომიკურის შესახებ ა. კესტლერის ამ ნაშრომში განვითარებული დებულებები შესულია აგრეთვე მის მიერ „ბრიტანეთის ენციკლოპედისათვის“ მომზადებულ შემავჯამებელ სტატიაში: „იუმორი“ (იხ.: **A. Koestler.** Humour. – *Encyclopedia Britannica* (<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/276309/humour>).

² **A. Koestler.** The Act of Creation. London, Hutchinson, 1964, გვ. 27-97 (https://ia801402.us.archive.org/33/items/pdfy-rDIHDXbS3uvtgXcr/The%20Act%20of%20Creation%2C%20Arthur%20Koestler_text.pdf).

³ **Е. В. Луценко.** Феномен смеха в зеркале европейской научной мысли. – *Культура и образование.* Научно-практический ежемесячный журнал (издается в электронном виде), №2, Февраль, 2014 (<http://vestnik-rzi.ru/2014/02/1349>). კომიკურის (სასაცილოს, იუმორის) ირგვლივ ა. კესტლერის ნააზრევის შესახებ ვრცლად იხ.: **A. Krikman** Contemporary Linguistic Theories of Humour. – *Folklore.* Electronic Journal of Folklore: Vol. 33. 2006, გვ. 28-30 (<http://www.folklore.ee/folklore/vol33/kriku.pdf>); **W. Dubitzky, T. Kötter, O. Schmidt, M. R. Berthold.** Towards Creative Information Exploration Based on Koestler’s Concept of Bisociation. – *Bisociative Knowledge Discovery.* An Introduction to Concept, Algorithms, Tools, and Applications. **Michael R. Berthold** (Ed.) Springer-Heidelberg-Dordrecht-London-New York, 2012, გვ. 11-32 (http://download.springer.com/static/pdf/12/bok%253A978-3-642-31830-6.pdf?auth66=1424342887_8786735fddd36f2c7ce605815c921edc&ext=.pdf); **М. Улановская.** Свобода и догма. *Жизнь и творчество Артура Кестлера.* Иерусалим, 1996 (http://www.jewuniverse.ru/RED/Ulanovskaya_Koestler/artist_act.htm) და სხვ.

განიხილებოდა ორ სხვადასხვა ასოციაციურ მატრიცაში.¹ ბისოციაცია გააზრებულია, როგორც სიტუაცია, როდესაც გონებაში ხდება გარდაკვეთა ორი დამოუკიდებელი, მაგრამ ლოგიკურად გამართლებული ასოციაციური კონტექსტისა.² ითვლება, რომ ა. კესტლერმა „ბისოციაციის“ თეორიით შემოიტანა კომიკურის ფენომენისადმი კოგნიტიური მიდგომა,³ რომლისთვისაც დამახასიათებელია კომიკურის ეფექტის გამომხატველი ადამიანის გონების მენტალური სტრუქტურებისა და პროცესების აღწერა.⁴

¹ “The term “bisociation” in order to make a distinction between the routine skills of thinking on a single ‘plane, as it were, and the creative act, which... always operates on more than one plane” (A. Koestler. *The Act of Creation*, გვ. 35-36; M. Popova. *How Creativity in Humor, Art, and Science Works: Arthur Koestler’s Theory of Bisociation*; <http://www.brainpickings.org/2013/05/20/arthur-koestler-creativity-biso-ciation/>); A. O. Кошелев. О природе комического и функции смеха. – *Язык в движении*. К 70-летию Л. П. Крысина. М., 2007, გვ. 279 (http://krotov.info/lib_sec/11_k/kosh/elev.htm). ა. კესტლერის შეხედულებებზე იხ.: S. Attardo. *Linguistic Theories of Humor*, გვ. 174; M. Pearce. *Notes on The Act of Creation by Arthur Koestler*. Department of Computing, City University, Northampton Square. London (<http://webprojects.eecs.qmul.ac.uk/marcusp/notes/koestler.pdf>); A. В. Дмитриев, А. А. Сычев. Смех. *Социофилософский анализ*, გვ. 154-155; А. А. Сычев. Природа смеха или Философия комического, გვ. 39-40; С. Н. Плотникова. Онтологический статус комического в коммуникации. – *Речевое общение*. Специализированный вестник. Под ред. А. П. Сквородникова. Вып. 13 (21). Категория комического в аспекте теории и практики речевого воздействия. Сибирский федеральный университет. Красноярск, 2011, გვ. 17-18 (<http://ecoling.sfu-kras.ru/wp-content/uploads/2013/12/2011.-%D0%92%D1%8B%D0%BF.-13-21.pdf>); E. В. Луценко. Феномен смеха в зеркале европейской научной мысли. – *Культура и образование*. Научно-практический ежемесячный журнал (издается в электронном виде). №2, Февраль, 2014 (<http://vestnik-rzi.ru/2014/02/1349>).

² «Бисоциация – ситуация пересечения в сознании воспринимающего двух независимых, но логически оправданных ассоциативных контекстов». (И. А. Криштафович (Константин Глинка). *Теория юмора*. – <http://www.humortheory.com/index.php/teoriya-umor/464>).

³ А. Е. Болдырева. Когнитивный подход к изучению комического. – *Записки з романо-германської філології*. Збірник наукових праць. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Вип. 18, 2006, გვ. 25 (<http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4547/1/21-29.pdf>); A. Кошелев. О природе комического и функции смеха, с. 279; A. В. Уткина. Обоснование когнитивного подхода к категории комического. – *Вестник Адыгейского государственного университета*. №2, 2007, გვ. 124 (<http://cyberleninka.ru/article/n/obosnovanie-kognitivnogo-podhoda-k-kategorii-komicheskogo>).

⁴ A. Кошелев. О природе комического и функции смеха, გვ. 278. კოგნიტიური მომდინარეობს ინგლისური სიტყვა – “cognition”-დან, რომელსაც ძირითადად თარგმნიან, როგორც „ცოდნა“ „შემეცნება“-„შემეცნებითი“ (Н. Н. Болдырев. *Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии*. Изд. 2-е. Тамбов. 2001, გვ. 9; *განმარტებითი ლექსიკონი*. ეროვნული სასწავლო გეგმებისა და შეფასების ცენტრი. ნაწ. 2. განათლების სპეციალისტებისათვის. წიგნზე მუშაობდნენ: სიმონ ჯანაშია და სხვ. თბ., 2008). საყოველთაოდ აღიარებული თვალსაზრისით, კოგნიტიური მეცნიერება ინტერდისციპლნარული მეცნიერებაა,

მეცნიერის დაკვირვებით, „ორი სრულიად განსხვავებული იდეისა ან მოვლენის უეცარი ბიასოციაცია აუცილებლად იწვევს კომიკურ ეფექტს, რომელსაც თან ახლავს ემოციური სიმძაფრე. ზოგ შემთხვევაში ეს სიმძაფრე არ არის ძალზედ ძლიერი და შესაბამისად კომიკური ეფექტი, რასაც ველოდით ისეთი არ აღმოჩნდება, მაგრამ სიცილის ან სულ ცოტა ღიმილის ეფექტი მაინც წარმოიქმნება ხოლმე“.¹

კომიკურის თემას მნიშვნელოვანი ადგილი დაეთმო ცნობილი გერმანელი ფილოსოფოსის ფილოსოფოს-ესთეტიკოსის – ნიკოლოზ ჰარტმანის (Nicolai Hartmann – 1882-1950) მეცნიერულ მემკვიდრეობაში. მის კაპიტალურ ნაშრომში „ესთეტიკა“ გააზრებულია კომიკურის რაობა და მასთან დაკავშირებული არაერთი საკითხი. მეცნიერის დასკვნით, კომიკური წარმოადგენს „ყველაზე ძნელ პრობლემას ესთეტიკურ პრობლემათა შორის“.² მისი განმარტებით, „კომიზმი ეფუძნება ადამიანურ სისუსტეებსა და წერილმანებს“.³

კომიკურის თეორიული გააზრების პრობლემის შესწავლის კუთხით განსაკუთრებით გააქტიურდა მუშაობა XX ს. II ნახევარში. ამ თემას მიეძღვნა ათეულობით ფუნდამენტური გამოკვლევა, რომელშიც ახლებურადაა დასმული და გადაჭრილი კომიკურთან დაკავშირებული არაერთი საკვანძო სა-

რომელშიც სხვადასხვა დარგის სპეციალისტთა (ფსიქოლოგთა, ფილოსოფოსთა, ლინგვისტთა, ფსიქო-ლინგვისტთა, მათემატიკოს-პროგრამისტთა და ა.შ.) ძალისხმევა მომართულია იქითკენ, რომ მოახდინოს ადამიანის გონებისა და შემეცნების სრული და ადექვატური აღქმა (Н. Н. Болдырев. Когнитивная семантика., გვ. 8; Е. С. Кубрякова. Начальные этапы становления когнитивная семантика: Лингвистика – психология – когнитивная наука. – В журн.: Вопросы языкознания. №4, 1994, გვ. 34; А. Е. Болдырева. Когнитивный подход., გვ. 24).

¹ “Two habitually incompatible matrices will produce a comic effect, provided that the narrative, the semantic pipeline, carries the right kind of emotional tension. When the pipe is punctured, and our expectations are fooled, the now redundant tension gushes out in laughter, or is spilled in the gentler form of the sou-rire”. (A. Koestler. The Act of Creation, გვ. 51. თარგმანი მოტანილია: ი. ჩხობაძე. მეტაფორა – კომიზმის წარმოქმნის ერთ-ერთი მექანიზმი. – კულტურათაშორისი დიალოგი და ენობრივი კონტაქტები. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია (30.09 – 01.10.2010, ქუთაისი). თბილისის ეკონომიკურ ურთიერთობათა სახელმწიფო უნივერსიტეტი. მოხსენებების კრებული. თბ., 2010, გვ. 175-176; http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/8349/1/Sertashoriso_Samecniero_konferencia.pdf).

² «Наиболее трудной проблемой из области эстетических проблем» (Н. Гартман. Эстетика. Перевод с немецкого Т. С. Батищевой, А. В. Дерюгиной, У. В. Касьяновой, М. К. Мамардашвили. Киев, 2004, გვ. 523; <http://padaread.com/?book=44247&pg=2>). ნ. ჰარტმანის შეხედულებების შეფასებისათვის იხ.: Н. П. Худаведрова. Комическое и смех в истории., გვ. 103.

³ «Комизм покоится на человеческих слабостях и мелочах» (Н. Гартман. Эстетика, გვ. 561; В. Я. Пропп. Проблемы комизма и смеха. Ритуальный смех в фольклоре (по поводу сказки о Несмеяне). Научная редакция, комментарии Ю. С. Рассказова. М., 1999, გვ. 35; http://krotov.info/lib_sec/16_p/pro/pp_02.htm).

კითხი. მართალია, ზოგჯერ აქა-იქ გაისმის ერთგვარი სკეფსისი, თუ რამდენად შეიცვალა არსებითად კომიკურის არისტოტელესეული კლასიკური განსაზღვრება,¹ მაგრამ ზოგადად, რომ კომიკურის ფენომენის მეცნიერულმა შესწავლამ დიდი პროგრესი განიცადა, განსაკუთრებით ბოლო პერიოდში, ეჭვს არ იწვევს. რასაკვირველია, პრაქტიკულად შეუძლებელია ერთ ცალკე აღებულ სტატიამ თავი მოუყარო და თუნდაც, ძალზე სქემატურად მიმოიხილო ყველა ის თეორიული გამოკვლევა, რომელიც გაჩნდა ბოლო ათწლეულების განმავლობაში, ამიტომ, მხოლოდ იმ ნაშრომებზე შევაჩერებთ ყურადღებას, რომლებმაც მნიშვნელოვნად წასწიეს წინ და ახალ საფეხურზე აიყვანეს კომიკურის პრობლემის მეცნიერული დამუშავება.

ამ მხრივ, პირველ რიგში, უნდა დავასახელოთ ცნობილი პოლონელი თეორეტიკოსის ბოჰდან ძიემიდოკის (Bohdan Dziemidok) კაპიტალური მონოგრაფია: „კომიკური შესახებ“ (პირველად გამოქვეყნდა 1967 წელს პოლონურ ენაზე; 1974 წელს გამოიცა ამ ნაშრომის რუსული ვერსია,² 1993 წელს კი, ამერიკის შეერთებულ შტატებში გამოსცეს ინგლისურადაც³). ბ. ძიემიდოკის განსაზღვრებით, კომიკური – წარმოადგენს ესთეტიკის ერთ-ერთ ყველაზე რთულ და მრავალგვაროვან კატეგორიას, რომელშიც მოიაზრება როგორც ბუნებრივი (ანუ ვინმეს ზრახვებისაგან დამოუკიდებლად გაჩენილი მოვლენები, ობიექტები და მათ შორის წარმოქმნილი ურთიერთობები, ისე შემოქმედების გარკვეული სახე, რომლის არსი მდგომარეობს მოვლენებისა და ცნებების ერთგვარი სისტემის, აგრეთვე, სიტყვათა სისტემის შეგნებულ კონსტრუირებაში კომიკური ეფექტის მისაღწევად. ამასთან, კომიკური დაკავშირებულია შეგრძნებათა სპეციფიკურ წრესთან.⁴

ბ. ძიემიდოკის მეცნიერული მემკვიდრეობის მთავარ მონაპოვრად მიჩნეულია მის მიერ კომიკურის შესახებ თეორიულ ლიტერატურაში არსებული კონცეფციების ეჭვს გენერალურ ტიპოლოგიურ მოდელად დაჯგუფება: 1) *ნეგატიური თვისების თეორია, ანუ ფსიქოლოგიური კუთხით – კომიკური შეგრძნებების სუბიექტის ობიექტზე უპირატესობის თეორია* (არისტოტელე, თომას ჰობსი, კარლ იუბერჰორსტი);⁵ 2) *დეგრადაციის*

¹ **Л. В. Карасев.** Философия смеха. М., 1996, გვ. 13; **А. Кошелев.** О природе комического и функции смеха..., გვ. 282.

² **Б. Дземидок.** О комическом. Перевод с польского С. Свяцкого. М., 1974.

³ **В. Dziemidok.** The Comical. A Philosophical Analysis. Translated by M. Janiak. Springer Science+Business Media New York, 1993 (https://books.google.ge/books?id=ISJRBA-AQBAJ&pg=PT2&lpg=PT2&dq=Bohdan+Dziemidok++The+Comical%20_%20araruli#v=onepage&q&f=false).

⁴ **Б. Дземидок.** О комическом..., გვ. 7.

⁵ *“The theory of the negative Feature of the comical object or psychologically speaking, the theory of the superiority experience of the comical over the object of the experience” – «Теория негативного качества или же – в плане психологическом – теория превосходства субъекта комического переживания над объектом».* (**В. Dziemidok.** The Comical; **Б. Дземидок.** О комическом, გვ. 12-16).

თეორია (ალექსანდრე ბეინი, ალფრედ სტერნი);¹ 3) კონტრასტის თეორია (იმანუილ კანტი, ჰერბერტ სპენსერი, თეოდორ ლიპსი, ჰარალდ გეფდინგი);² 4) წინაღმდეგობრიობის თეორია (გეორგ ჰეგელი, არტურ შოპენჰაუერი, ფრანც ფიშერი, ნიკოლოზ ჩერნიშევსკი);³ 5) ნორმიდან გადახრის თეორია და 6) შერეული ტიპის თეორია (კარლ გროსი, ანრი ბერგსონი, ზიგმუნდ ფროიდი და ა.შ.).⁴

კომიკურის მეცნიერული შესწავლის სფეროში უაღრესად მნიშვნელოვანია საბჭოთა პერიოდის ფილოსოფოს-ესთეტიკოსთა და ლიტერატურათმცოდნეთა რუსული სკოლის წვლილი. შეიძლება ითქვას, რომ ამ სკოლის სათავეებთან დგას დიდი რუსი მოაზროვნე, ფილოსოფოსი, ესთეტიკოსი და ფილოლოგი ალექსეი ლოსევი. ანტიკური პერიოდისა და აღორძინების ხანის ესთეტიკური ფასეულობებისადმი მიძღვნილ მის ფუნდამენტალურ, განმაზოგადებელ გამოკვლევებში⁵ საგანგებოდაა განხილული კომიკურის, როგორც ესთეტიკური კატეგორიის ცალკეული ასპექტები ანტიკურ ხანაში და რენესანსის ეპოქაში და გამოტანილია არაერთი საყურადღებო დასკვნა.

კომიკურის (სიცილის, სასაცილოს) კვლევაში მთელი ეპოქა შექმნა მეორე გამოჩენილმა რუსმა მეცნიერმა – მიხეილ ბახტინმა (1895-1975), რომელმაც ზემოთნახსენები შუა საუკუნეების პერიოდის დიდი ფრანგი მწერლის, ფრანსუა რაბლეს შემოქმედების ფონზე დაამუშავა კომიკურის პრობლემასთან დაკავშირებული მთელი რიგი საკვანძო საკითხები.⁶ მ. ბახტინი სამართლიანად ითვლება ურყევ ავტორიტეტად, რომელმაც დიდი გავლენა მოახდინა სიცილის არა მხოლოდ რუსულ-საბჭოურ, არამედ დასავლურ თეორიებზე.⁷ ამის დადასტურებაა, თუნდაც ის, რომ მისი მთავარი ნაშრომი თარგმნილია ინგლისურ ენაზე და გამოცემულია

¹ **Б. Дземидок.** О комическом, გვ. 17-19.

² **Б. Дземидок.** О комическом, გვ. 19-25.

³ **Б. Дземидок.** О комическом, გვ. 25-33.

⁴ **Б. Дземидок.** О комическом, გვ. 33-60. ბ. ძემიდოკის ამ კლასიფიკაციის შესახებ იხ. აგრეთვე: **А. Зись.** Послесловие. *Комическое и его польский интпретатор.* – წგნ.: **Б. Дземидок.** О комическом, გვ. 201; **Ю. Боров.** Комическое. Или о том, как смех казнит., გვ. 5; **М. В. Мусийчук.** Когнитивные механизмы юмора в структуре комического. – *Вестник НГУ. Серия: Философия.* №2, 2010, გვ. 49 (<http://www.nsu.ru/xmlui/bitstream/handle/nsu/4063/07.pdf>).

⁵ **А. Ф. Лосев.** История античной эстетики. Т. II. М., 1969 (http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Losev2_HistEst/2Los_modprin_08b.php); **А. Ф. Лосев.** История античной эстетики. *Аристотель и поздняя классика.* Т. IV. М., 1975 (http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Losev4_HistEst/55.php); **А. Лосев.** Эстетика Возрождения. М., 1978, გვ. 588-593 (<http://lib.rin.ru/doc/i/9906p187.html>) და სხვ.

⁶ **М. Бахтин.** Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса. 2 изд. М., 1990.

⁷ **А. А. Сычев.** Природа смеха или Философия комического. Саранск, 2003, გვ. 48;

А. В. Дмитриев, А. А. Сычев. Смех. *Социофилософский анализ,* გვ. 178.

ამერიკის შეერთებულ შტატებში.¹ უფრო მეტიც, დიდ ბრიტანეთში, შეფილდის უნივერსიტეტთან შექმნილია „ბახტინის ცენტრი“ (*“The Bakhtin Centre”*), რომელიც ეწევა კვლევებს კულტურის ისტორიისა და თეორიის კუთხით.² გარდა ამისა, სიცილის ფენომენის შესწავლის მიმართულებით მ. ბახტინის მეცნიერული მემკვიდრეობის ანალიზისადმი მიძღვნილია სპეციალური ნაშრომები,³ თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მეცნიერის ცალკეული დებულებები (განსაკუთრებით „რაბლესეული სიცილის“ ირგვლივ) არაერთგვაროვნად იქნა აღქმული ზოგიერთი ნამყვანი რუსი მეცნიერის მიერ.⁴ მ. ბახტინი სიცილს (კომიკურს) განიხილავს, როგორც „უნივერსალურ, მსოფლშემცნებით სანყისს, რომელიც კურნავს და აღადგენს“ რომელიც დაკავშირებულია „სიცოცხლისა და სიკვდილის“ საკითხებთან.⁵

¹ **M. Bakhtin** *Rabelais and His World*. Translated By *H. Iswolsky*. Indiana University Press. 1984 (<https://books.google.ge/books?id=SkswFyhqRIMC&pg=PA5&lpg=PA5&dq=%20arasruli#v=onepage&q&f=false>).

² ამ ცენტრის საქმიანობის შესახებ იხ. *The Bakhtin Centre*. The University of Sheffield. – ვებგვერდი: <http://www.sheffield.ac.uk/bakhtin>.

³ **С. С. Аверинцев**. Бахтин, смех, христианская культура. – წგნ.: *М. М. Бахтин как философ*. М., 1992, გვ. 7-19 (http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/aver/baht_sm.php); **С. С. Аверинцев**. Бахтин и русское отношение к смеху. – წგნ.: *От мифа к литературе*. Сборник в честь 75-летия Е. М. Мелетинского. М., 1993, გვ. 341-345 (http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Article/av_bah.php); **И. Л. Попова**. Книга М. М. Бахтина о Франсуа Рабле и ее значение для теории литературы. М., 2009; **И. Л. Попова**. Генезис книги М.М. Бахтина о Франсуа Рабле и ее значение для теории литературы. *Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук*. М., 2010; **М. А. Загibalова**. Смеховое начало как «стержневая» категория карнавальности в концепции М. М. Бахтина. – *Вестник Волгоградского государственного университета*. Серия 7. Философия. Социология и социальные отношения. №1, 2008, გვ. 162-165 (<http://cyberleninka.ru/article/n/smehovoe-nachalo-kak-sterzhnevaya-kategoriya-karnavalnosti-v-kontseptsi-i-m-m-bahtina-1>); **И. В. Зиновьев**. Диалогический дискурс карнавального смеха в трактовке М. М. Бахтина. – *Известия Уральского государственного университета*. Сер. 3. *Общественные науки*. №54, вып. 4. Екатеринбург, 2007, გვ. 114-130; **В. Даренский**. Философия «раблезианского смеха» М. Бахтина как неклассическая теодия. – *Δόξα/ДОКСА*. Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 13. *Сміх та серйозність: множинність видів та взаємин*. Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2008, გვ. 136-144 (http://liber.onu.edu.ua/pdf/doxa_13.pdf); **С. Цзиньюй**. Эстетика смеха М. М. Бахтина и китайская народная смеховая культура. Об эстетической теории смеха у Бахтина. – *Вестник Московского университета*. Серия 7. Философия. №1, 2006, გვ. 73-82 და ა.შ.

⁴ **Л. Е. Пинский**. Новая концепция комического. – წგნ.: *Л. Е. Пинский*. Магистральный сюжет. *Ф. Вийон, В. Шекспир, Б. Грассиан, В. Скотт*. М., 1989, გვ. 358-366 (<http://padaread.com/?book=95264&pg=5>); **А. Лосев**. Эстетика Возрождения. М., 1978, გვ. 588-593 (<http://lib.rin.ru/doc/i/9906p187.html>).

⁵ «Универсальное, мирозерцательное начало, исцеляющее и возрождающее» (**М. Бахтин**. *Творчество...*, გვ. 82; **Н. П. Худавердова**. *Комическое...*, გვ. 104).

კომიკურის თეორიული გააზრების ნამდვილ ენციკლოპედიად შეიძლება ჩაითვალოს გამოჩენილი რუსი ლიტერატურათმცოდნისა და ესთეტიკოსის, იური ბორევის გამოკვლევა „კომიკური“.¹ ი. ბორევის სამეცნიერო მემკვიდრეობამ ამ სფეროში² ასევე ფართო აღიარება მოიპოვა და ის მიჩნეულია ამ დარგის კლასიკოსად მსოფლიო მასშტაბით. ამაზე მეტყველებს ის, რომ მისი ესთეტიკური ხასიათის ნაშრომები თარგმნილია ინგლისურ³ და სხვა უცხო ენებზე, მათ შორის ქართულადაც.⁴

ი. ბორევის დასკვნით, ყველა არსებული თეორია კომიკურს განიხილავს ან როგორც საგნის წმინდა ობიექტურ თვისებას, ან პიროვნების სუბიექტურ ნიჭთა ერთობლიობას, ან კიდევ სუბიექტისა და ობიექტის ურთიერთობების შედეგს. ეს სამი სხვადასხვა მეთოდოლოგიური მიდგომა კომიკურის ბუნების გაგებისადმი საფუძვლად უდევს თეორიულ ლიტერატურაში არსებულ კონცეფციათა მრავალფეროვნებას.⁵

ი. ბორევი პრინციპულად განასხვავებს სიცილს კომიკურისაგან. „ყოველივე რაც სასაცილოა, არ არის კომიკური, თუმცა კომიკური, ყოველთვის სასაცილოა“.⁶ ი. ბორევის მიერ შემოთავაზებული მოდელით, „კომიკური არის მოვლენა, რომელიც იმსახურებს ემოციურად დატვირთულ ესთეტიკურ კრიტიკას... ის წარმოაჩენს რეალობას მოულოდნელ ქრილში, შინაგანი წინააღმდეგობრიობის ჩვენებით და ინვეეს (კომიკურის) აღმქმელის გონებაში დამოუკიდებლად აქტიურ დაპირისპირებას (კომიკურის) საგნისა ესთეტიკურ იდეალებთან“.⁷

¹ **Ю. Борев.** Комическое. Или о том, как смех казнит несовершенство мира, очищает и обновляет человека и утверждает радость бытия. М., 1979.

² ამ თემისადმი მიძღვნილი ნაშრომებიდან საყურადღებოა ი. ბორევის ნარკვევი კომიკურზე, რომელიც შესულია მისი „ესთეტიკის“ ორტომეულში (**Ю. Б. Борев.** Эстетика. В 2-х томах. Т. 1. 5-е изд., дополненное. Смоленск, 1997, გვ. 162-203, <http://www.scribd.com/doc/246123498/%D0%91%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%B2-%D0%AE-%D0%91>), აგრეთვე უმაღლესი სკოლის სახელმძღვანელოში (იხ.: **Ю. Б. Борев.** Эстетика. Учебник. М., 2002, გვ. 80-98; http://www.logic-books.info/sites/default/files/borev_yu.b._estetika._uchebnik.pdf).

³ **Y. Borev.** Aesthetics. A Textbook. Translator N. Belskaya. Moscow, 1985 (კომიკურზე ამ გამოცემიდან იხ.: http://www.independent-academy.net/science/library/borev_est_eng/comic.html).

⁴ **ი. ბორევი.** ესთეტიკა. რუსულიდან თარგმნეს: რ. შენგელიამ და თ. ბუაჩიძემ. თბ., 1986.

⁵ «Все существующие теории рассматривают комическое или как чисто объективное свойство предмета, или как результат субъективных способностей личности, или как следствие взаимоотношений субъекта и объекта. Эти три различных методологических подхода к трактовке природы комического и порождают все видимое в теоретической литературе многообразие концепций комического» (**Ю. Борев.** Комическое. Или о том..., გვ. 5).

⁶ «Не все смешное комично, хотя комическое всегда смешно» (**Ю. Б. Борев.** Эстетика..., т. 1, გვ. 172; **Ю. Б. Борев.** Эстетика. Учебник, გვ. 86).

⁷ «Комическое – явление, заслуживающее эмоционально насыщенной эсте-

კომიკურისა და სიცილის სფეროში არანაკლებ მნიშვნელოვანია კიდევ ერთი რუსი მეცნიერის, ვლადიმირ პროპის (1895-1970) კვლევები, რომელმაც ასევე მოიპოვა საერთაშორისო აღიარება. მისი გახმაურებული მონოგრაფია „კომიზმისა და სიცილის პრობლემები“¹ თარგმნილია ინგლისურ ენაზე და გამოცემულია კანადაში.²

კომიკურის თეორიის თაობაზე ვ. პროპის მიერ შემუშავებული ზოგადი ფორმულით, „ჩვენ ვიცინით, მაშინ, როდესაც ჩვენს გონებაში დადებითი სანყისები გადაიფარება დაფარული ნაკლოვანებების მოულოდნელი აღმოჩენით...“³ ვ. პროპის დაკვირვებით, „კომიკური პირდაპირ ან ირიბად დაკავშირებულია ადამიანთან... კომიკური ყოველთვის უკავშირდება ადამიანის სულიერ ცხივრებას“⁴ ამასთან, მეცნიერმა გააფართოვა კომიკურის ცნება და შენიშნა, რომ „კომიკურს გააჩნია სოციალური დანიშნულება, ის არის ესთეტიკური ცნება და მას აქვს აღ-

тической критики... представляющей реальность в неожиданном свете, вскрывающей ее внутренние противоречия и вызывающей в сознании воспринимающего активное самостоятельное противопоставление предмета эстетическим идеалам» (Ю. Б. Борев. Эстетика., т. 1, გვ. 170; Ю. Б. Борев. Эстетика. Учебник, გვ. 84-85). ი. ბორევის კონცეფციის ანალიზი იხ.: А. В. Дмитриев. Социология юмора. Очерки. Очерк четвертый: Ю. Борев и интеллигентский фольклор. М., 1996, გვ. 46-55 (http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Dmitr/prim.php); А. А. Сычев. Природа смеха., გვ. 52-54; А. В. Дмитриев, А. А. Сычев. Смех. Социофилософский анализ., გვ. 175-178.

¹ В. Я. Пропп. Проблемы комизма и смеха...

² V. I. Propp. On the Comic and Laughter. University of Toronto Press, 2009 (https://books.google.ge/books?id=mgXmiX5XzJQC&pg=PA151&lpg=PA151&dq=%20_%20aras-ruli#v=onepage&q&f=false).

³ «Общую форму теории комического можно выразить так: мы смеемся, когда в нашем сознании положительные начала человека заслоняются внезапным открытием скрытых недостатков...» (В. Я. Пропп. Проблемы комизма и смеха, გვ. 176). სპეციალურ ლიტერატურაში სავსებით მართებულადაა მითითებული, რომ ვ. პროპის ნაშრომის ამ პასაჟში გაპარულია ტექნიკურ-რედაქციული ხასიათის შეცდომა – სიტყვის: «формула»/ფორმულა/, ნაცვლად წერია: «форма»/ფორმა/ (Г. Кружков. В поисках чеширского кота. Опыт о происхождении смеха. – წგნ.: Г. Кружков. Ностальгия обелисков: Литературные мечтания. М., 2001; <http://www.vavilon.ru/texts/prim/kruzhkov3-13.html>). სწორედ ამიტომ, რომ ზოგიერთ მკვლევარს ვ. პროპის ამ ფრაგმენტის ციტირებისას ფრაზას – «Общую форму»-ს – ცვლის «Общую формулу»-თი (А. А. Сычев. Природа смеха или Философия комического, გვ. 51, ხაზგასმა ჩვენია – Б. პ.).

⁴ «Комическое всегда прямо или косвенно связано с человеком... смешное всегда как-то связано именно со сферой духовной жизни человека» (В. Я. Пропп. Проблемы комизма., გვ. 28-29; И. В. Попченко. Комическая картина мира как фрагмент эмоциональной картины мира (на материале текстов И. Ильфа и Е. Петрова). Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Волгоград, 2005; <http://31f.ru/dissertation/page,11,394-dissertaciya-komicheskaya-kartina-mira-kak-fragment-emocionalnoj-kartiny-mira.html>).

მზრდელობითი ფუნქცია“.¹ ძალზე საინტერესო და მახვილგონივრული კომიკურის ისტორიულად ჩამოყალიბებული ეროვნული თავისებურებების ვ. პროპისიული დახასიათება: „შეიძლება ითქვას, რომ, – აღნიშნავს მკვლევარი, – ფრანგული სიცილი გამოირჩევა სინატიფით და სიტყვა-მახვილობით..., გერმანული ერთგვარი სიმძიმით..., ინგლისური – ზოგჯერ კეთილი, ზოგჯერ დამცინავი, რუსული – სიმწარით და სარკაზმით... სრულიად ნათელია, რომ ყოველი ნაციონალური კულტურის ფარგლებში სხვადასხვა სიცილურს ფენებს ექნებათ იუმორის განსხვავებული შეგრძნება და მისი გამოხატვის სხვადასხვა ფორმები“.²

სიცილის პრობლემის ირგვლივ არაერთი საინტერესო მოსაზრება გამოთქვა გამოჩენილმა რუსმა მეცნიერმა, ფართო პროფილის ფილოლოგმა-ლიტერატურათმცოდნემ, ფილოსოფოსმა და კულტუროლოგმა, რუსული მეცნიერული ბიზანტინისტიკის ერთ-ერთმა თვალსაჩინო წარმომადგენელმა, აკადემიკოსმა სერგეი ავერინცევმა.³ მისი დასკვნით, „სიცილი არის წმინდა დინამიური მოვლენა – ერთი მხრივ, გონების, ხოლო მეორე მხრივ, კუნთებისა და ნერვების მოძრაობა ერთდროულად“.⁴ უაღრესად საინტერესო და მახვილგონივრულია ს. ავერინცევის მიგნება, რომ „სიცილი არის არა თავისუფლება, არამედ განთავისუფლება“.⁵

XX-XXI საუკუნეების მიჯნაზე კომიკურის თეორიული მემკვიდრეობა შეივსო ახალი სერიოზული გამოკვლევებით. მათგან განსაკუთრებით საყურადღებოა პუბლიკაციები, რომლებშიც შემდგომი განვითარება პოვა კოგნიტურმა მიდგომამ (სათავეს იღებს ა. კესტლერის „ბისოციაციის თეორიიდან“) და ჩამოყალიბდა კომიკურის ლინგვო-კოგნიტურ კონცეფ-

¹ «Комическое имеет социальное значение, оно есть понятие эстетическое, способно иметь воспитательное значение» (В. Я. Пропп. Проблемы комизма..., გვ. 188; Н. П. Худавердова. Комическое и смех..., გვ. 103-104).

² «Мы не можем молчать о наличии и некой исторически сложившейся национальной дифференциации. Можно сказать, что французский смех отличается изяществом и остроумием..., немецкий – некоторой тяжеловесностью..., английский – иногда добродушной, иногда едкой на смешкой..., русский – горечью и сарказмом... Совершенно очевидно, что в пределах каждой из национальных культур разные социальные слои будут обладать различным чувством юмора и разными средствами его выражения» (В. Я. Пропп. Проблемы комизма..., გვ. 22). ვ. პროპის შეხედულებების ანალიზი იხ.: А. А. Сычев. Природа смеха..., გვ. 50-52; А. В. Дмитриев, А. А. Сычев. Смех. Социофилософский..., გვ. 182-184.

³ ამის შესახებ იხ.: С. Аверинцев. Бахтин, смех, христианская культура, გვ. 7-19; С. А. Аверинцев. Бахтин и русское отношение к смеху, გვ. 341-345; С. С. Аверинцев. О духе времени и чувстве юмора. – *Новый мир*. №1, 2000 (http://magazines.russ.ru/novyi_mi/2000/1/averin.html).

⁴ «Смех есть событие сугубо динамическое – одновременно движение ума и движение нервов и мускулов» (С. С. Аверинцев. Бахтин, смех, გვ. 8; В. Попченко. Комическая картина мира...).

⁵ «Смех – это не свобода, а освобождение» (С. Аверинцев. Бахтин, смех..., გვ. 8).

ციებად.¹ ამ მხრივ, გამოსაყოფია ამერიკელი მეცნიერის, მარვინ მინსკის ე.წ. „ფრეიმების თეორია“,² რომელშიც „ფრეიმები“ განიხილება, როგორც ერთგვარი მონაცემთა იერარქიულად ორგანიზებული სტრუქტურები სტერეოტიპული სიტუაციების წარმოსადგენად.³ მ. მინსკის განმარტებით, „ფრეიმი არის სტერეოტიპული სიტუაციის წარმოდგენის ერთ-ერთი ხერხი... თითოეულ ფრეიმთან დაკავშირებულია სხვადასხვა სახის ინფორმაცია: ერთი განეკუთვნება საკუთრივ, ამ ფრეიმის გამოყენებას, მეორე, გვაფრთხილებს, თუ რას უნდა ველოდოთ შემდგომ, მესამე, რა უნდა გავაკეთოთ იმ შემთხვევაში თუ მოლოდინი არ გამართლდა“.⁴ ამერიკელი მეცნიერი ამ თეორიის საშუალებით ცდილობს „ახსნას ადამიანის აღქმისა და აზროვნების სიჩქარე. აგრეთვე ფაქტობრივი არ არსებობა ამ პროცესების თანმდევი მენტალური მოვლენებისა“.⁵

კომიკურის თეორიული გააზრების სფეროში მნიშვნელოვან სიხლედაა მიჩნეული მეორე ამერიკელი მეცნიერის, ვიქტორ რასკინის ე.წ. „სემანტიკური სცენარების თეორია“,⁶ რომელიც, მკვლევართა აზ-

¹ ამის შესახებ იხ.: **М. В. Мусийчук.** Когнитивные механизмы юмора в структуре комического, გვ. 48-52; **М. В. Мусийчук.** Когнитивные механизмы структуры комического: и философско-методологические аспекты. Автореферат диссертации на соискание учёной степени доктора философских наук. Новосибирск, 2012 (http://www.ceninauku.ru/page_29084.htm); **А. Е. Болдырева.** Когнитивный подход..., გვ. 24-35; **А. В. Уткина.** Обоснование когнитивного..., გვ. 124 და ა.შ.

² **М. Minsky.** A Framework for Representing Knowledge. Massachusetts Institute of Technology Cambridge, MA, USA, 1974 (<https://web.media.mit.edu/~minsky/papers/Frames/frames.html>); **М. Минский.** Фреймы для представления знаний. М., 1979; **М. Minsky.** Jokes and their Relation to the Cognitive Unconscious. – *Cognitive Constraints on Communication.* Vaina and Hintikka (eds.). Reidel, 1981 (<https://web.media.mit.edu/~minsky/papers/jokes.cognitive.txt>); **М. Минский.** Остроумие и логика когнитивного бессознательного. – *Новое в зарубежной лингвистике.* Вып. XXIII. Когнитивные аспекты языка. М., 1988, გვ. 281-308. მ. მინსკის კონცეპტუალური მიდგომების შესახებ იხ.: **Л. И. Шмудевич.** Когнитивно-прагматические основания порождения юмористического эффекта (на материале англоязычных юмористических текстов). Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Санкт-Петербург, 2015, გვ. 22-25 (<http://unicon.ru/sites/default/files/dissshmulevich.pdf.pdf>).

³ **А. Е. Болдырева.** Когнитивный подход к изучению комического, გვ. 27.

⁴ “A frame is a way to represent a stereotyped situation... Attached to each frame are several kinds of information; some about how to use the frame, some about what one might expect to happen next, some about what to do if those expectations are not confirmed, and so forth”. **М. Minsky.** Jokes and their Relation... შტრ.: **М. Минский.** Остроумие и логика когнитивного бессознательного, გვ. 289.

⁵ “This theory was proposed to explain the speed and virtual absence of noticeable phenomenology in perceiving and thinking” (**М. Minsky.** Jokes and their Relation... შტრ.: **М. Минский.** Остроумие и логика, გვ. 289).

⁶ **V. Raskin.** Semantic Mechanisms of Humor. Dordrecht-Boston-Lancaster: D. Reidel, 1985.

რით, წარმოადგენს ა. კესტლერის ბისოციაციის თეორიის ვარიანტს.¹ მან მეცნიერებაში შემოიტანა ე.წ. „სკრიპტების“ ცნება. ვ. რასკინის „სკრიპტები“ მ. მინსკის „ფრეიმების“ ერთგვარ ანალოგად მიიჩნევა და განიხილება, როგორც ადამიანის დამახასიათებელი ცოდნის, შეხედულებების (ობიექტის, სიტუაციის შესახებ) და ქცევითი ნესების სტრუქტურის ერთეული, რომელსაც გააჩნია ენობრივი გამოხატვის ტიპიური ფორმები. კომიკურისადმი მიძღვნილ კვლევებში ამ ცნებას უფრო ფართო გაგება აქვს და ობიექტის, სიტუაციის, მოვლენის ტიპიზირებულ კონცეპტუალურ ცნებას წარმოადგენს.² ვ. რასკინის აზრით, კომიკურია (იუმორისტული³) „ტექსტი მაშინ, როდესაც ის აკმაყოფილებს შემდეგ ორ მოთხოვნას: 1) მთლიანად ან ნაწილობრივ თავსებადია ორ სხვადასხვა სკრიპტთან; 2) ეს სკრიპტები ურთიერთსაპირისპიროა და მთლიანად, ან ნაწილობრივ გადაფარავენ ერთმანეთს“.⁴

ვ. რასკინის კონცეპტუალურმა მიდგომამ შემდგომი განვითარება პოვა კიდევ ერთი ამერიკელი მკვლევრის, სალვატორე ატარდოს იუმორის ლინგვისტური თეორიებისადმი მიძღვნილ ფუნდამენტურ მონოგრაფიასა⁵

¹ **А. В. Уткина.** Обоснование когнитивного подхода к категории, გვ. 124.

² **А. О. Кошелев.** природе комического и функции смеха, გვ. 279.

³ დასავლურ მეცნიერულ ლიტერატურაში (მათ შორის ვ. რასკინის შრომებში) ცნება „იუმორისტული“ მოიაზრება, როგორც ზოგადად „კომიკური“: **А. Г. Козинцев.** Об истоках антиповедения, смеха и юмора (этюда о щекотке). – *Смех: истоки и функции.* Под ред. А. Г. Козинцева. СПб, 2002, გვ. 6; **А. О. Кошелев.** О природе комического и функции смеха, გვ. 279; **А. А. Кононова.** Комическое в новостном дискурсе (на материале английской прессы). – *Актуальные вопросы филологической науки XXI века.* Сборник статей по материалам III Всероссийской научной конференции молодых ученых с международным участием (8 февраля 2013г.). Ч. 1. Уральский федеральный университет имени первого Президента России Б. Н. Ельцина. Екатеринбург, 2013, გვ. 239 (http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/25328/1/avfn_2013_47.pdf). უფრო ვრცლად: **S. Attardo.** Humorous Texts: A semantic and pragmatic analysis. Walter de Gruyter. Berlin, 2001, გვ. 2-8 (http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=0CDgQFjAD&url=http%3A%2F%2Fwww.italiansubs.net%2Fforum%2Ftelevisione%2Fdoppiaggio-parliamone-qui%2F%3Faction%3Ddlattach%3Battach%3D212440&ei=HnciVebNGMWuswGapYDgCQ&usq=AFQjCExtgjQ8USvCuH_1Pff6jivHobzruw&bvm=bv.89947451,d.bGg).

⁴ “A text can be characterized as a single-joke-carrying text if both of the following conditions are satisfied. 1. The text is compatible, fully or in part, with two different scripts. (Script overlapping) 2. The two scripts with which the text is compatible are opposite ... The two scripts with which some text is compatible are said to overlap fully or in part on this text”. **V. Raskin.** Semantic Mechanisms of Humor, გვ. 99. შდრ.: **Л. И. Шмүлевич.** Когнитивно-прагматические основания порождения..., გვ. 27. **А. Г. Козинцев.** Разнонаправленное двуголосое слово: эстетика и семиотика юмора. – *Антропологический форум* (Музей антропологии и этнографии им. Петра Великого (Кунсткамера) Российской академии наук (МАЭ РАН). №18, 2013, გვ. 144 (<http://anthropologie.kunstkamera.ru/files/pdf/018/kozintsev.pdf>).

⁵ **S. Attardo.** Linguistic Theories of Humor (Humor Research 1). Editors: Victor Raskin,

და სხვა პუბლიკაციებში.¹ ს. ატარდო გამოყოფს კომიკურის (სასაცილოს) სამ თეორიას: 1) კოგნიტურს/შემეცნებითს (შეუსაბამობა, კონტრასტი), 2) სოციალურს (მტრული, აგრესია, უპირატესობა, ტრიუმფი, დაცინვა, დამცირება); 3) ფსიქოანალიტიკურს (გამოთავისუფლება, ამაღლება, გათავისუფლება, ეკონომია).² მეცნიერის დაკვირვებით, ორი სკრიპტის ერთდროული გამოყენება სულაც არ იწვევს კომიკურს. მეტაფორული, ალეგორიული, მითიური და სხვ. ტექსტები შეიცავენ ერთმანეთის გადამფარავ სკრიპტებს, მაგრამ ისინი არ არის უპირობოდ სასაცილო.³ კომიკურში ასეთი ტექსტები გადაიზრდება მხოლოდ სკრიპტების შეპირისპირების შემთხვევაში.⁴ გარდა ზემოთ დასახელებულებისა, კომიკურის თეორიული გააზრების ლინგვისტური მიმართულების მკვლევართაგან, აღსანიშნავია ანრი კრიკმანისა⁵ და თომას ვეტჩის⁶ პუბლიკაციები.

Mahadev Apte. Mouton/de Gruyter, Berlin, N.Y. 1994. ს. ატარდოს ამ მონოგრაფიაში განვითარებული დებულებების შესახებ დანვრილ. იხ.: **K. Sornig.** *Salvatore Attardo: Linguistic Theories of Humor* (Humor Research 1, editors: Victor Raskin/Mahadev Apte, Mouton/de Gruyter, Berlin/N.Y. 1994, 426 pp.). – *Grazer Linguistische Studien* 45, Frühjahr 1996 (http://static.uni-graz.at/fileadmin/gewi-institute/Sprachwissenschaft/GLS_Download/GLS_45_-_Sornig5.pdf); **A. Krikman** *Contemporary Linguistic Theories of Humour*, გვ. 39-53.

¹ **S. Attardo.** *Humorous Texts...*; **S. Attardo.** *Irony as Relevant Inappropriateness.* – *Journal of Pragmatics*, 32 (6), გვ. 793-826 (<http://www.scribd.com/doc/58637561/IRO-NY-Journal-of-Pragmatics#scribd>). ვ. რასკინისა და ს. ატარდოს შეხედულებები წარმოდგენილია აგრეთვე მათ ერთობლივ ნაშრომში (**S. Attardo, and V. Raskin.** *The General Theory of Verbal Humor*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1993) ვ. რასკინისა და ს. ატარდოს ამ ნაშრომის ანალიზი იხ: **A. Krikman** *Contemporary Linguistic Theories...*, გვ. 36-39.

² 1) *Cognitive* (Incongruity, Contrast), *Social* (Hostility, Aggression, Superiority, Triumph, Derision, Disparagement), *Psychoanalytical* (Release, Sublimation, Liberation, Economy). **S. Attardo.** *Linguistic Theories of Humor...*, გვ. 47; **G. Ritchie.** *Describing Verbally Expressed Humour.* – *Informatics Research Report*. Division of Informatics, University of Edinburgh. April, 2000 (<https://www.era.lib.ed.ac.uk/bitstream/handle/1842/3403/0012.pdf?sequence=1&isAllowed=y>). ს. ატარდოს თეორიას აქტიურად იყენებენ კომიკური ეფექტის ენობრივ საშუალებებზე მომუშავე რუსი მეცნიერები. იხ.: **Ж. Е. Фомичева, И. Б. Елисева.** *О языковых средствах создания комического эффекта в пародийном художественном тексте.* – *Известия Тульского государственного университета*. Вып. №1, 2009, გვ. 309-319 (<http://cyberleninka.ru/article/n/o-yazykovykh-sredstvakh-sozdaniya-komicheskogo-effekta-v-parodiyinom-hudozhestvennom-tekste>).

³ *“The overlapping of two scripts is not necessarily a cause of humor per se. Ambiguous, metaphorical, figurative, allegorical, mythical, allusive and obscure texts present overlapping scripts, but they are not necessarily (if at all) funny”* (**S. Attardo.** *Linguistic Theories of Humor...*, გვ. 203).

⁴ **S. Attardo.** *Linguistic Theories of Humor...*, გვ. 204, ტაბულა 6.1. *Combinations of 8script Overlap and Oppositeness.*

⁵ **A. Krikman** *Contemporary Linguistic Theories of Humour*, გვ. 27-57

⁶ **T. Veatch.** *A theory of humor.* – *Humor. International Journal of Humor Research*. Vol-

XX ს. მიწურული – XXI ს. დამდეგი არანაკლებ წარმატებული იყო კომიკურის (სიცილის) თეორიული შესწავლის რუსული სკოლისათვის. ამ პერიოდში წამოვიდა მკვლევართა მთელი პლეადა, რომელმაც კიდევ უფრო განავითარა რუსული სკოლის ადრინდელი მონაპოვრები ამ მიმართულებით. ამ სფეროში მომუშავე მეცნიერთა შორის განსაკუთრებით გამოყოფენ ლეონიდ კარასიოვის,¹ მარინა რიუმიწას,² ანატოლი დმიტრიევის,³ ანდრეი სიჩოვის⁴ შრომებს.

ლ. კარასიოვისთვის „სიცილი – ერთიანი სიმბოლურ მთლიანობა“,⁵ ის არის მთლიანი კულტურულ-ისტორიული და ონტოლოგიური ფენომენი.⁶ ამასთან, მეცნიერი გამოყოფს ე.წ. „სხეულის სიცილს“ და „გონების სიცილს“. ⁷ სხეულის სიცილი შორსაა მახვილსიტყვაობისაგან, ანუ იმისგან, რაც ჭეშმარიტად სასაცილოა.⁸ გონების სიცილი კი სულის სიცილია. ეს არის ერთგვარი სარკე. რომელშიც ბოროტება ხედავს საკუთარ თავს თავდაყირა.⁹

ume 11, Issue 2, გვ. 161-216 (<http://www.tomveatch.com/else/humor/paper/>).

¹ **Л. В. Карасев.** Философия смеха. М., 1996. აღსანიშნავია, რომ ლ. კარასიოვის კვლევებმაც ფართო პოპულარობა მოიპოვა და მისი ნაშრომები გაცილებულია პოლონეთსა და საფრანგეთში. ამის შესახებ იხ.: **А. В. Дмитриев.** Социология юмора. Очерки. *Очерк третий.* Л. В. Карасев и другие: смех как символ. М., 1996 (http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Dmitr/prim.php).

² **М. Т. Рюмина.** Тайна смеха, или Эстетика комического. М., 1998; **М. Т. Рюмина.** Смех как эстетический феномен: Вопросы теории и истории. *Диссертация в форме доклада на соискание учёной степени доктора философских наук.* М., 1999 (<http://www.dissertac.com/content/smekh-kak-esteticheskii-fenomen-voprosy-teorii-i-istorii>); **М. Т. Рюмина.** Эстетика смеха. Смех как виртуальная реальность. Изд. 3-е. М., 2010.

³ **А. В. Дмитриев.** Социология юмора; **А. В. Дмитриев, А. А. Сычев.** Смех. Социологический анализ. М., 2005.

⁴ **А. А. Сычев.** Смех как социокультурный феномен. *Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук.* Саранск, 2004; **А. А. Сычев.** Природа смеха или Философия комического (<http://cheloveknauka.com/smekh-kak-sotsiokulturnyy-fenomen>).

⁵ «Смех... единое символическое целое» (**Л. В. Карасев.** Философия смеха. М., 1996, გვ. 9; **И. В. Попченко.** Комическая картина мира...).

⁶ **А. В. Дмитриев.** Социология юмора..

⁷ «Смех, который мы знаем, двойствен. Это смех плоти, смех тела...» (**Л. В. Карасев.** Философия смеха, გვ. 208).

⁸ «Смех плоти далек от остроумия, от того, что можно назвать подлинно смешным...» (**Л. В. Карасев.** Философия смеха, გვ. 208).

⁹ «Смех ума, смех души... это зеркало, в котором зло видит себя перевернутым вверх ногами» (**Л. В. Карасев.** Философия смеха, გვ. 208-209). ლ. კარასიოვის შეხედულებების ანალიზი იხ.: **А. В. Дмитриев.** Социология юмора, გვ. 28-46 (http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Dmitr/03.php); **А. В. Дмитриев.** Социология или философия смеха? – *Социологические исследования.* №9, 1996, გვ. 144-147 (<http://ecsocman.hse.ru/data/848/897/1216/23Dmitriev.pdf>); **А. В. Дмитриев, А. А. Сычев.** Смех..., გვ. 185-189; **А. А. Сычев.** Природа смеха..., გვ. 54-55.

მ. რიუმინას შეხედულებით, სიცილი გვხვდება ოთხი მნიშვნელობით. პირველ რიგში, ესაა „ფსიქოფიზიოლოგიური სიცილი“. მეორე მნიშვნელობით ეს არის „ესთეტიკური სიცილი“, ანუ, „კულტურული სიცილი“, რომელიც იგივეა, რაც „კომიკური“. კომიკური ან ესთეტიკური სიცილის ფარგლებში სიცილი გამოვლინდება, როგორც სუბიექტური რეაქცია სასაცილოზე, რომელსაც ყოველთვის გამოხატავს ობიექტი. და ბოლოს, სიცილი არის ცნება, რომელიც თავისთავში მოიცავს ყველა ზემოთ ჩამოთვლილ მნიშვნელობას ყოველგვარი დიფერენცირების გარეშე. ესაა სიცილი ამ სიტყვის ყოვლისმომცველი მნიშვნელობით – სიცილი ზოგადად.¹

ა. დმიტრიევი, რომელმაც საფუძვლიანად გამოიკვლია იუმორი სოციოლოგიური კუთხით, იუმორს განიხილავს ფართო მნიშვნელობით და მას „კომიკურის“ სინონიმად მიიჩნევს.² სიცილისა და კომიკურის პრობლემა საფუძვლიანადაა გაანალიზებული ა. დმიტრიევისა და ა. სიჩოვის ერთობლივ გამოკვლევაში.³ სიცილის ბუნებას სოციო-კულტურულ ფენომენს ფილოსოფიურ ქრილში იკვლევს ანდრეი სიჩოვი.⁴ მის მონოგრაფიაში განვითარებული თეზისით, სიცილი არის ალქმის სფეციფიკური გამოხატვა, ის განპირობებულია კულტურის საზოგადოებრივად მნიშვნელოვანი ელემენტებით, რომელიც მოიცავს ნორმებს, ტრადიციებს, ფასეულობით ორიენტაციებს, რწმენას.⁵

¹ «Понятие «смех» имеет четыре значения... Во-первых, «смех» употребляется в значении «психофизиологического смеха». Во-вторых, в значении «эстетического смеха» или «культурного смеха», который и есть «комическое». Это – одно и то же. В-третьих, «смех» в рамках комического или эстетического смеха употребляется как субъективная реакция на смешное, которое описывает всегда объект комического. В-четвертых, «смех» выступает понятием, включающим в себя все вышеперечисленные смыслы в недифференцированном, неотрефлексированном виде. Это – смех в самом широком значении слова, это – «смех вообще» (М. Т. Рюмина. Смех как эстетический феномен...). მ. რიუმინას შეხედულებების შესახებ იხ.: **А. А. Сычев.** Природа смеха или Философия комического, გვ. 55-56; **А. В. Дмитриев, А. А. Сычев.** Смех., გვ. 189-190.

² **А. В. Дмитриев.** Социология юмора... ა. დმიტრიევის შეხედულებებზე იხ.: **А. А. Сычев.** Природа смеха или Философия комического, გვ. 56-58; **И. А. Бутенко.** Юмор как предмет социологии? – *Социологические исследования.* №5, 1997, გვ. 135-140 (<http://ecsocman.hse.ru/data/026/863/1231/016.BUTENKO.pdf>).

³ **А. В. Дмитриев, А. А. Сычев.** Смех. *Социофилософский анализ...* ამ მონოგრაფიის მიმოხილვა იხ.: **С. А. Троицкий.** Дмитриев А. В. Сычев А. А. Смех: социофилософский анализ. М., 2005. – *Вече.* Альманах русской философии и культуры Выпуск 18. СПб., 2007, გვ. 313-316 (<http://philosophy.spbu.ru/userfiles/rusphil/Veche%20%E2%84%9618-22.pdf>).

⁴ **А. А. Сычев.** Смех как социокультурный феномен...; **А. А. Сычев.** Природа смеха или Философия комического (<http://cheloveknauka.com/smeh-kak-sotsiokulturnyy-fenomen>).

⁵ «Смех есть специфическое выражение понимания, которое в свою очередь обусловлено набором общественно значимых элементов культуры, включающих нормы, традиции, ценностные ориентации, убеждения» (**А. А. Сычев.** Природа

გარდა ჩამოთვლილი ნაშრომებისა, რომელთა უმრავლესობა უდავოდ საეტაპო მნიშვნელობისაა, კომიკურის თეორიული გააზრებისა და ამ პრობლემასთან დაკავშირებული ცალკეული საკითხების კვლევას რუსეთში მიეძღვნა ათეულობით მონოგრაფია, სადისერტაციო ნაშრომი, სტატია (მათი ერთი ნაწილი ასახულია წინამდებარე ნაშრომში). იკვლევენ ამ პრობლემას ყოფილი სსრ კავშირის სხვა რესპუბლიკებშიც. ამ მხრივ, გამოსაყოფია გ. კიაზიმოვის მონოგრაფია.¹

ამ ფონზე რამდენადმე მკრთალად გამოიყურება ქართული სამეცნიერო მემკვიდრეობა. კომიკურის თეორიული გააზრების კუთხით, როგორც უკვე აღინიშნა, რეალურად, მოგვეპოვება მხოლოდ ორი ნაშრომი – 1961 წელს გამოცემული ცნობილი ფილოსოფოსის, ალექსანდრე ქუთელიას მონოგრაფია² და 1998 წელს გამოცემული ლალი გვასალიას ნიგნი, რომლებშიც ფილოსოფიურ-ესთეტიკურ ქრილში მიმოხილულია კომიკურის შესახებ არსებული მსოფლიო თეორიული მემკვიდრეობა.³ ალ. ქუთელიას ნაშრომში მოკლედ, მაგრამ საკმაოდ ამომწურავად გაანალიზებულია პრობლემის ირგვლივ არსებული ანტიკური მემკვიდრეობა – პლატონის, არისტოტელეს შეხედულებები,⁴ შუა საუკუნეების ფილოსოფოსთა ნააზრევი კომიკურის სფეროში. მკვლევარი განსაკუთრებით გამოყოფს თომას შობსის მემკვიდრეობას და მის ფონზე იხილავს მოგვიანო ხანის მოღვაწეთა (ჟან პოლი, ჰ. სპენსერი, ზ. ფროიდი, ნ. ჰარტმანი) მოსაზრებებს კომიკურის შესახებ.⁵ არანაკლებ საყურადღებოა ალ. ქუთელიას კომენტარები კანტის, ჰეგელის, შოპენჰაუერის მოსაზრებების ირგვლივ.⁶

ალ. ქუთელიას ნაშრომში უაღრესად ფასეულია, მეცნიერის დაკვირვებები სიცილისადმი ილია ჭავჭავაძის დამოკიდებულებაზე. ამ მხრივ, ყურადღება მიექცა მწერლის პუბლიკაციებს ქართული თეატრზე,⁷ რომელშიც ილია გამოთქვამს საინტერესო მოსაზრებებს სიცილზე, როგორც ესთეტიკურ გრძნობაზე. „განა ყველა სიცილი საგანია ხელოვნებისა!.. – წერს ილია ჭავჭავაძე, – მხიარულობა, სიცილი კარგია, მაგრამ ვერც მხიარულება, ვერც სიცილი, ვერც ვერაფერი სხვა სიამოვნება ვერ გაუძლებს მომაბეზრებელს თვისებას ხანგრძ-

სмеха или Философия комического, გვ. 111).

¹ **Г. Ш. Кязимов.** Теория комического: проблемы языковых средств и приемов. Баку, 2004.

² **ალ. ქუთელია.** სიცილი და მისი სოციალური ძალა. თბ., 1961.

³ **ლ. გვასალია.** სიცილის ფენომენი. თბ., 1998.

⁴ **ალ. ქუთელია.** სიცილი და მისი სოციალური ძალა, გვ. 10-15.

⁵ **ალ. ქუთელია.** სიცილი და მისი სოციალური ძალა, გვ. 21-35.

⁶ **ალ. ქუთელია.** სიცილი და მისი სოციალური ძალა, გვ. 32-37.

⁷ სრულად იხ.: **ილ. ჭავჭავაძე.** ქართული თეატრი. – **ილ. ჭავჭავაძე.** ექვსტომეული. ტ. 3. *პუბლიცისტური წერილები*. თბ., 2012, გვ. 66-125. თეატრალური თემატიკის ირგვლივ ილია ჭავჭავაძის ნაზრევის შესახებ დანვრილ. იხ.: **ს.-ფ. მეტრეველი.** ილია და ქართული თეატრი. – *ლიტერატურული ძიებანი*. №29, 2008. იქვე შესაბამისი სპეციალული ლიტერატურა.

ლივობისას, ერთნაირობისას, უაზრობისას... მარილიანს, ჯანიანს და მარგებელს სიცილს აზრი უნდა, მომავლინებლად საბუთი უნდა, ადამიანის გულის ძარღვთაგან მოქსოვილი იმ მრავალფეროვნებით, რითაც ასე მდიდარია ცხოვრება და ადამიანის გული, ეს უტყუარი სარკე ცხოვრებისა... ესთეტიკური გრძნობა ყველა სიცილს ვერ შეინყნარებს, თავის შვილად ვერ გაიხდის, სიცილი თავის დღეში არ უნდა გარდიქმნას ლაზ-ლანდარობად“.¹

ლ. გვასალიას მონოგრაფიაში ასევე, მოცემულია ინფორმაცია კომიკურის თეორიული გააზრების სფეროში არსებული მდგომარეობის შესახებ პლატონიდან ფროიდამდე, თუმცა, რაიმე პრინციპული სიახლე ამ კუთხით მასში არ გვხვდება. მოსალოდნელი იყო, რომ მკვლევარი მიმოიხილავდა პრობლემის შესწავლის მოგვიანო პერიოდის (XX ს. მიწურულამდე) მდგომარეობას, მაგრამ მის ნაშრომში ამგვარი მცდელობა არ ჩანს. ერთგვარი გამონაკლისი კეთდება ცნობილი რუსი ესთეტიკოსის, მ. კაგანის მიმართ, რომლის მიდგომებზე ავტორი საგანგებოდ ჩერდება.²

ლ. გვასალიას პუბლიკაციაში ყურადღებას იქცევს მის მიერ კომიკურის ირგვლივ ქართული ფილოსოფიურ-ფილოლოგიური სკოლის ცალკეულ წარმომადგენელთა მოსაზრებების მოხმობა. კერძოდ, მას მოჰყავს აკად. შალვა ნუცუბიძის დასკვნა იმის შესახებ, რომ „არისტოტელე კომიკურს ესთეტიკურ ღირებულებად არ თვლიდა, უფრო სწორად მას სასაცილო ჰქონდა მხედველობაში და ამის მიხედვით არც მოუცია კომიკურის აზრობრივი დახასიათება“.³ ასევე, მნიშვნელოვანია ყურადღების გამახვილება აკად. გიორგი ჯიბლაძის შემდეგ მოსაზრებაზე: „მიზნის ყოველგვარი შეუსრულებლობა როდია კომიკური. კომიკურია მიზნის მხოლოდ ისეთი შეუსრულებლობა, როცა მიზანი დასახულია უნიადაგოდ, გამომდინარეობს ვიწრო პიროვნული ინტერესებიდან და მის მისაღწევად გამოყენებულია საზოგადოებრივად ყოველგვარი უარყოფითი საშუალებები, როგორცაა: მლიქვნელობა, გაიძვერობა, ხასიათებით სპეკულაცია და სხვ.“⁴

რაც შეეხება ლიტერატურათმცოდნეობითი ხასიათის კვლევას, აქ, პირველ რიგში, უნდა გამოიყოს გრიგოლ კიკნაძის ფუნდამენტური გამოკვლევა სატირისა და იუმორის შესახებ ქართულ ლიტერატურაში.

¹ ალ. ქუთელია. სიცილი და მისი სოციალური ძალა, გვ. 54-55. ილიას ეს და სხვა გამონათქვამები სიცილის ბუნებაზე იხ.: ილ. ჭავჭავაძე. ქართული თეატრი., გვ. 96-97.

² ლ. გვასალია. სიცილის ფენომენი..

³ შ. ნუცუბიძე. მონისტური ესთეტიკის საფუძვლები. ნაწილი პირველი. – ნგნ.: შ. ნუცუბიძე. შრომები. ტ. III. თბ., 1974, გვ. 498; ლ. გვასალია. სიცილის ფენომენი, გვ. 15.

⁴ გ. ჯიბლაძე. კრიტიკული ეტიუდები. ტ. I. თბ., 1958, გვ. 170; ლ. გვასალია. სიცილის., გვ. 66.

1953 წელს გამოცემულ ამ მონოგრაფიაში,¹ რომელიც, ფაქტობრივად, წარმოადგენდა პირველ გამოკვლევას ქართული სატირისა და იუმორის მეცნიერული შესწავლის სფეროში, პრაქტიკულად არ იყო მცდელობა სატირისა და იუმორის (რომ არაფერი ვთქვათ ზოგადად კომიკურზე) შესახებ მანამდე არსებული თეორიების ანალიზისა და ამ მხრივ, ავტორი ძირითადად მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსებისა და იმჟამად მომქმედი პოლიტიკოსების ცალკეული ციტატების მოყვანით შემოიფარგლა. მართალია, 1972 წლის გამოცემაში² ეს ნაკლებად შესამჩნევი იყო (ყოველი შემთხვევისათვის წიგნიდან ამოღებულ იქნა ი. სტალინისა და გ. მაღენკოვის „ბრძნული დარიგებანი“), მაგრამ ზოგადად, სატირისა და იუმორის თეორიული გააზრების კუთხით, რაიმე არსებითი სიახლით მონოგრაფია არ შევსებულა და ავტორს არც ამჯერად მოუხდენია პრობლემის ირგვლივ დაგროვილი საკმაოდ მდიდარი სამეცნიერო მემკვიდრეობის თუნდაც მოკლე მიმოხილვა. ამგვარ მცდელობას არა აქვს ადგილი ქართული სატირისა და იუმორისადმი მიძღვნილ სხვა ნაშრომებშიც.³

უკანასკნელ ხანს ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში შეინიშნება ერთგვარი გამოცოცხლება კომიკურის თეორიული გააზრების კუთხით, თუმცა საგანგებო თეორიული ხასიათის ფუნდამენტური კვლევები ამ მიმართულებით პრაქტიკულად არ მიმდინარეობს. ამ მხრივ, პირველ რიგში, უდავოდ გამოსაყოფია ცნობილი ლიტერატორის სოსო სიგუას პუბლიკაცია: „ესთეტიკური გრძნობისა და თხზვის არქეოლოგია“, რომელშიც მკვლევარი იძლევა უაღრესად საყურადღებო დაკვირვებებს. მისი აზრით, „ხელოვნებას აქვს განცდის ორი პოლუსი – დრამატიზმი და კომიზმი. ყოველი ჟანრი თუ ესთეტიკური კატეგორია მათი გაშლა და სახეცველაა“.⁴ აქედან, „კომიზმი – დრამატიზმისაგან განმუხტვაა“.⁵ ს. სიგუა აღნიშნავს, რომ „კომიკურის გრძნობა ადამიანური ცნობიერების განვითარების, მახვილი და ზუსტი აღქმისა და დაკვირვების შედეგია. იუმორით დაწერილი რომანი თუ ნოველა სიხარულს აფრქვევს, სიცოცხლის ხალისს ამკვიდრებს, სპობს მანკიერებას, ადამიანებს აახ-

¹ გ. კიკნაძე. ქართული სატირისა და იუმორის განვითარების ისტორიისათვის. თბ., 1953.

² გ. კიკნაძე. ქართული სატირისა და იუმორის განვითარების ისტორიისათვის. თბ., 1972. უახლესი გამოცემა: გ. კიკნაძე. ქართული სატირისა და იუმორის განვითარების ისტორიისათვის. – თხზულებანი ხუთ ტომად. ტ. 2. თბ., 2003.

³ აპ. ცანავა. სატირა და იუმორი ქართულ ხალხურ სიტყვიერებაში. 1960; ლ. კეკელიძე. სატირა და იუმორი XVII-XVIII საუკუნეების ქართულ მწერლობაში. თბ., 1964; რ. მიშველაძე. სატირა და იუმორი გალაკტიონის შემოქმედებაში. – გალაკტიონის სემინარის დღიურები, კრებული 2. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, უახლესი ქართული ლიტერატურის ისტორიის კათედრა, გალაკტიონის კაბინეტი. თბ., 2003, გვ. 3-22.

⁴ ს. სიგუა. ესთეტიკური გრძნობისა და თხზვის არქეოლოგია. – ლიტერატურული ძიებანი №26, 2005, გვ. 497.

⁵ ს. სიგუა. ესთეტიკური გრძნობისა და თხზვის არქეოლოგია, გვ. 503.

ლოვებს, აცინებს და სიცილით უცლის მკითხველს თუ მაყურებელს განწყობილებას. იუმორი თითქოს თამაში და გართობაა, ავტორი კი – კმაყოფილი და დალხენილი პიროვნება. ნამდვილად კი მას ყველაზე უკეთ და ძლიერ ავლენს ის ხელოვანი, რომლის სულის სიღრმეში სუფევს შიში, განგაში, სასონარკვეთა, ნაღველი“.¹ მეცნიერის მიგნებით, „სიცილს იწვევს სტანდარტული ან დაძაბული ვითარების უეცარი შეცვლა, ასეთი ვითარებიდან პიროვნების (პერსონაჟის) ამოვარდნა, რეალობის კონტრასტული და არაადეკვატური აღქმა. მაგ., დონკიხოტს თავად არცა აქვს იუმორის გრძნობა – კომიკურია სიტუაცია“.² ის თვლის, რომ „იუმორი და კომიზმი არის შინაგანი დაძაბულობისაგან განტვირთვა, დრამატიზმისაგან გათავისუფლება, ნევროზული და კონფლიქტური სიტუაციების გადალახვა, თამაშის ინსტინქტური მოთხოვნილება“.³

„აფექტების ამგვარი გადაადგილება, – ასკვნის ს. სიგუა, – განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია დღეს, როცა ტექნიკა და მასობრივი კომფორტი ანელებს მოქმედებას და ტოტალურ დატვირთვას ლებულობს ფსიქონერვული სისტემა. კომიზმის დროსაც თავს იჩენს მიაშიტური არქაული წარმოდგენა, როცა აქცენტი კეთდება საგნის ან მოვლენის არამთავარ და დაფარულ ნიშან-თვისებაზე და მას მიიჩნევენ არსებითად და ძირეულად. მაგრამ დღეს ავტორის მიერ ასეთი და მსგავსი აღქმა კონტროლირებადია და გამიზნული, როგორც სიტუაციისათვის მორგება მის დასარღვევად“.⁴

კომიკურის თეორიული გააზრების სფეროში არსებულ მემკვიდრეობას გაკვრით ეხმიანებიან კომიკურის თემატიკასთან მეტ-ნაკლებად დაკავშირებულ პრობლემებზე მომუშავე მკვლევრები. ამ მხრივ გამოვარჩევდით, ო. პეტრიაშვილის,⁵ ი. ჩხობაძის,⁶ თ. პეტრიაშვილის,⁷ თ. ბელქანიას,⁸ მ. ნაჭყებიას,⁹ ნ. ხოჯანაშვილის,¹⁰ ლ. ყიფშიძის,¹¹ მ. ლაშხიას¹²

¹ ს. სიგუა. ესთეტიკური გრძნობისა და თხზვის არქეოლოგია, გვ. 503.

² ს. სიგუა. ესთეტიკური გრძნობისა და თხზვის არქეოლოგია, გვ. 504.

³ ს. სიგუა. ესთეტიკური გრძნობისა და თხზვის არქეოლოგია, გვ. 505.

⁴ ს. სიგუა. ესთეტიკური გრძნობისა და თხზვის არქეოლოგია, გვ. 505.

⁵ О. М. Петриашвили. Гротеск в русской литературе XX века. Тб., 2005.

⁶ ი. ჩხობაძე. მეტაფორა – კომიზმის წარმოქმნის..., გვ. 175-178.

⁷ თ. პეტრიაშვილი. ფრეიმი, მისი ბუნება, მნიშვნელობა და ზოგადი დახასიათება. – განათლება. საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი. №2, 2011, გვ. 162-168.

⁸ თ. ბელქანია. ირონიულ-პაროდული ნაკადი ლადო ასათიანის...

⁹ მ. ნაჭყებია. ასახვის პრინციპი და ტერმინოლოგია..., გვ. 419.

¹⁰ ნ. ხოჯანაშვილი. რაბლეს სიცილის სიბრძნე. – <https://burusi.wordpress.com/2013/07/10/nini/>.

¹¹ ლ. ყიფშიძე. არისტოტელეს, ჰორაციუსისა და ბუალოს ხელოვნების თეორიათა შედარებით-ისტორიული ანალიზი. – კულტუროლოგიისა და ესთეტიკის საკითხები. თბ., 2005 (<http://philosophya.net/?p=193>).

¹² მ. ლაშხია. ეროსის ბუნების განსაზღვრება პლატონის ფილოსოფიაში. – სემი-

პუბლიკაციებს.

სულ ახლახან გამოქვეყნდა ნ. ეთერიას სპეციალური სტატია მიძღვნილი კომიკურის შესწავლის საკითხებისადმი,¹ თუმცა ამ ნაშრომშიც პრაქტიკულად არაფერია ნათქვამი პრობლემის ირგვლივ არსებულ მდიდარ მეცნიერულ მემკვიდრეობაზე და ავტორი მხოლოდ ცალკეულ თეორეტიკოსთა დასახელებით შემოიფარგლა.

ასეთია ძალზე ზოგადი სურათი კომიკურის შესახებ თითქმის 25 საუკუნოვანი თეორიული ნააზრევისა. რასაკვირველია, წარმოდგენილ მიმოხილვას არა აქვს (და არც შეიძლება ჰქონდეს) ამ უზარმაზარი მემკვიდრეობის მეტ-ნაკლებად სრულფასოვანი მეცნიერული ანალიზის პრეტენზია. ნაშრომის ამოცანა ბევრად უფრო მარტივი და მოკრძალებულია – ქართულ სამეცნიერო სივრცეში მოექცეს თუნდაც ზოგადი ინფორმაცია კომიკურის მეცნიერული შესწავლის თანამედროვე მდგომარეობაზე.

NATIA PAPASKIRI²

SOME THINGS ABOUT THE CURRENT STATE OF SCIENTIFIC STUDY OF THE COMIC

It is quite accurately noted in the special literature that there is some terminological chaos in the theoretical studies concerning the comic. Not counting the comic itself (the comic, die Komik, das Komische, комическое) many other terms are used when discussing this problem e.g. laughter (laughter, das Lachen, смех), humor (humour, der Humor, юмор), satire (satire, die Satire, сатира), etc. In terms of this, while working on the theoretical issues of the comic, researchers consider all the works that apply these categories. In Georgia there is a lack of such studies. There are only few publications that have an attempt to analyze the experience gained in this field. And they are quite obsolete and incomplete. The presented work is only a review of this huge heritage and not a full scientific analysis of it. Our task is much more simple and modest – to more or less inform Georgian scientific community about the comic that counts almost 25 centuries of theoretical thinking.

ოტიკა. სამეცნიერო ჟურნალი. №9, 2011, გვ. 105-122.

¹ Н. Этерия. Некоторый аспект изучения комического. – *სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები*, ტ. XI. ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია. თბ., 2013-2014, გვ. 268-275.

² *Natia Papaskiri* – Post-Graduate Student, Sokumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ლუარა სორდია¹

გრიგოლ რობაქიძის ესთეტიკის ერთი პრობლემა

გრიგოლ რობაქიძე გამუდმებით მარადისობის საზღვართან იდგა, ერის სულის იმპულსებს მიყურადებული, მთელი სამყაროს გულისცემის შემგრძნობი, დაუცხრომელი მაძიებელი იყო საღვთო სიბრძნის.

სიცოცხლეშივე კლასიკოსად, გენიოსად, მსოფლიოს აზრთა საჭეთ-მპყრობელების ტოლფარდ შემოქმედად, თავის თანამედროვე ქართველ და უცხოელ მოაზროვნეთა მიერ დანტეს ტოლად იყო აღიარებული.

მწერალი წინასწარმეტყველური გზებით, შეუმცდარი ინტუიციით ჭვრეტდა დროთა კავშირს, მომავალს, სხვისთვის მიუწვდომელს და, როგორც ნოვატორი, სულის ახალ რელიეფს ქმნიდა, შემოქმედებითი ინდივიდუალობით გამოირჩეულს, განუმეორებელს, როგორც ეროვნული, ისე საკაცობრიო მასშტაბით.

იცნობდა როგორც დასავლურ, ისე აღმოსავლურ სიბრძნეს, ბიბლიას და ბიბლიოლოგიას, ეზოთერულ მოძღვრებებს.

თავისებური იყო მწერლის ხედვა, სიტყვა, წვდომის სიღრმეები და მასშტაბები, შემოქმედის, ხელოვანის ფსიქოლოგიის უტყუარი ცოდნა.

ცნობილია, ხელოვნების ფსიქოლოგიაში არსებობს მიმართულება, რომელიც გენიალობასა და სიგიჟეს შორის შეხვედრის წერტილებს პოულობს და ნორმიდან გადახრას ნიჭიერების აუცილებელ პირობად გაიაზრებს.

ამ ასპექტით ძალზე გახმაურებულია იტალიელი ექიმის ჩეზარ ლომბროზოს ნიგნი „გენიალობა და შეშლილობა“, რომელშიც სპეციალურად არის მოძიებული გამოჩენილ მოაზროვნეთა გადახრები, რაც დევნის მანიაში, შიშში, მტრების მოლანდებაში, არყოფილის ნამდვილივით განცდაში, ჰალუცინაციების მოჭარბებაში, მათთვის უინტერესო მოვლენების არაადეკვატურ აღქმაში გამოიხატება. ამ კუთხით „არანორმალურად“ მიიჩნევიან მხატვრული სიტყვის გამოჩენილი ოსტატები: დიკენსი, დოსტოევსკი, რუსო, ნიცშე, გოგოლი, ტოლსტოი.

ამასთან, ჩ. ლომბროზო ხაზს უსვამს შემოქმედთა განსაკუთრე-

¹ ლუარა სორდია – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ბულ ინტუიციას, ანტიციპაციის უნარს და წერს: „გენიოსი ფლობს იმის მიხვედრის უნარს, რაც მისთვის სავსებით არ არის ცნობილი. მაგალითად, გოეთე დაწვრილებით აღწერდა იტალიას ისე, რომ არც ენახა იგი“.¹

ანალოგიური ტიპის მოაზროვნეები სპეციალურად ჩხრეკენ ნიჭიერთა „ავადმყოფობის“, პათოლოგიური გამოვლინების ფაქტებს და კატეგორიულ ტონს ანიჭებენ თავიანთ ნააზრევს, თითქოს შემლილობის გარეშე არ არსებობს გენიალობა (ბლევ პასკალი, ერნსტ კრეჩმერი, მაქს ნორდუ).

გამოჩენილ ხელოვანთა დეპრესიების, გადახრების, თვითმკვლელობისკენ მიდრეკილების, შიზოფრენიის მაგალითები მართლაც მრავლად არის ცნობილი.

შემოქმედება ზიგმუნდ ფროიდის. კარლ გუსტავ იუნგის, მიხაილ ზოშჩენკოსა და სხვა ანალოგიურად მოაზროვნეთა მიერ გაგებულება, როგორც ფსიქოთერაპია, სუბლიმირება, შინაგანი ნუხილის, ტკივილების, ნევროზების გადატანა და განმუხტვა მხატვრულ სახეებში, სიმბოლურ ხილვებში.

გოეთე გენიალობასთან აკავშირებდა შემლილის ცნებას და „შემლილ დემონს“ უწოდებდა ბეთჰოვენს: „საჭიროა მოკრძალება იმის წინაშე, რასაც გამოთქვამს ასეთი შემლილი დემონი, რადგან მას გენია უნათებს გზას და ხშირად იქ უსხივოსნებს, სადაც ჩვენ უკუწებით ვართ მოცული და ვერც კი მივმხდარვართ, საიდან ამობრწყინდება მზე“.²

ამ შემთხვევაში ანალოგიურ და პოზიტიურ კონტექსტში გაიგება დემონი და შემლილი.

„შემლილს, გიჟს, გადარეულს“ აღმატებული ნიჭისა და გრძნობის, რალაც დიადის, უჩვეულოს და შემოქმედთათვის აუცილებელ მდგომარეობად გაიაზრებდა გალაკტიონ ტაბიძე (სული შემლილი და ბედნიერი).³

ტერენტი გრანელის ცხოვრება და პოეზია შემლილის, გიჟის, გადარეულის ცნებებით დაიდალა.

მაგრამ პოეტისათვის ეს ტერმინები, უპირველესად, ისეთივე მნიშვნელობისაა, როგორც გოეთესთან, გალაკტიონთან, ანუ იგი აღმატებული გრძნობის, აზრის, ქვეცნობიერსა და ზეცნობიერ სფეროებში მთარეული სულის მდგომარეობაა, არაჩვეულებრიობის (პოზიტიური გაგებით) ხაზგასასმელი ეპითეტია, რადგან თვით შემოქმედება, პოეტური პროცესია ჩვეულებრივი მდგომარეობისაგან განსხვავებული, ხილვის, სმენის უმაღლესი ხარისხი, წამიერი და სავალდებულო, მინიდან მოწყვეტის განცდა რომ ახლავს (ახლა სიგიჟე გრძნობის ბრალია).⁴

ეს არის შემოქმედებითი გადასახედიდან გაგებული „შემლილობა“. გიჟი, შემლილი მხოლოდ და მხოლოდ ოდიოზურ შინაარსს იძენდა

¹ **ჩ. ლომბროზო.** Гениальность и помешательство. М., 1995, გვ. 153.

² **ალ. ალშვანგი.** ბეთჰოვენი. მთარგმნელი კ. ბერიშვილი. თბ., 1963, გვ. 102.

³ **ლ. სორდია.** გალაკტიონ ტაბიძის ესთეტიკის საკითხები. თბ., 2011, გვ. 141-147.

⁴ **ლ. სორდია.** ტერენტი გრანელის ბედისწერა. თბ., 2011, გვ. 135-146.

ტოტალიტარულ საბჭოთა სახელმწიფოში და ამ სახელით ინათლებოდნენ დისიდენტები, სიმართლის, ხელისუფლებისათვის მიუღებელი თავისუფლების იდეის მსახურნი.

უსამართლო სოციალურ საზოგადოებაში „თავისუფლებისკენ სწრაფვა, უკეთეს შემთხვევაში, უცნაურობად, სიგიჟედ ითვლებოდა. ფსიქიატრიული რეპრესიები საქმით განამტკიცებდა მასაში მოარულ ვერსიას იმის შესახებ, რომ ვინც აღიმაღლებს ხმას სამართლიანობისა და თავისუფლებისათვის, სულით ავადმყოფია“.¹

ტერენტი გრანელის გიჟად გამოცხადების მიზეზი იყო პოეტის რელიგიურობა, ეროვნულობა, ანტისაბჭოთა პოზიცია და იგი ფსიქიატრიული რეპრესიის მსხვერპლი გახდა.

ამის შესახებ დღეს ერთსულოვნად საუბრობენ „მემენტო მორის“ ავტორის პოეზიის გამოჩენილი მკვლევარები: ლერი ალიმონაკი,² გივი ცქიტიშვილი,³ კალე ბობოხიძე,⁴ რევაზ მიშველაძე,⁵ პოეტი მურმან ჯგუზურია,⁶ მამანტი როგავა⁷ და სხვები.

ძალზე საინტერესოა კლასიკოსი მწერლის გრიგოლ რობაქიძის აზრი ამ პრობლემასთან დაკავშირებით.

გიჟის, შეშლილის ცნებას იგი მიმართავს როგორც ცალკეული მოვლენის, კერძოდ, ძალაუფლების მპყრობელთა ბოროტი თვითნებობის, ისე შემოქმედთა, ხელოვანთა დასახასიათებლად. თანაც პოზიტიური და ნეგატიური მნიშვნელობით.

ჩვენთვის საინტერესო თემასთან დაკავშირებით ძალზე საგულისხმოა გრიგოლ რობაქიძის წერილი „დიონისოს კულტი და საქართველო“.

დიონისოს სახეში მწერალს იზიდავდა თავისუფლება, ექსტაზი, წინახედვა, კოსმიური მეუფება, საზღვრების გადალახვა, „გარდარევა“, ორგიები, „შეშლილობამდე მხიბლავი ფლეიტა“, ... ერთგვარი „მანია, აშლილობა, ლაგამახსნილობა“.⁸

ამ პროცესის აღწერას მოსდევს კომენტარი: „ხოლო ეს შეშლილობა უბრალო სიგიჟე არ არის, ეს არის ჰიერომანია (წმინდა შეშლილობა), რომლითაც სული სხეულს სცილდება და ეზიარება ღვთაებრივს. სულის თვალი. აღფრთოვანების რომანტიკა. ასეთი წინახედვა, რომლითაც დი-

¹ **ზ. გამსახურდია.** დილემა კაცობრიობის წინაშე. თბ., 1995.

² **ლ. ალიმონაკი.** გრანელის ლანდი. თბ., 1998, გვ. 119.

³ გაზ. „ვერსია“. 11 ნოემბერი, 2001.

⁴ *მანანა ბობოხიძის მოგონება.* ხელნაწერი.

⁵ **რ. მიშველაძე.** ტერენტი გრანელი. თბ., 2004, გვ. 11-12.

⁶ **მ. ჯგუზურია.** მომავალი კოსმოდრომების პოეტი. – *ლიტერატურული გაზეთი.* 10-23 ივნისი, 2004.

⁷ **მ. როგავა.** სულის ბორკილები. თბ., 2013, გვ. 103-104.

⁸ **გრ. რობაქიძე.** დიონისოს კულტი და საქართველო. – წგნ.: **გრ. რობაქიძე.** ნაწერები. *ხუთ წიგნად.* შეადგინა, გამოსაცემად მოამზადა და კომენტარები დაურთო **ლ. ცომაიაძე;** რედაქტორი **ი. ორჯონიკიძე;** წინასიტყვაობა **პ. ნაცვლიშვილისა;** ფოტორეპროდუქციები **მ. კილაძისა.** ტ. III: *პუბლიცისტიკა.* თბ. 2012, გვ. 216.

ონისოთი ავსილი სული მომავალს ჭვრეტს. აქედან: ქადაგად დავარდნა და ქადაგება. მენადები წინასწარმეტყველებენ და იკვეთება მთელი გუნდი ასეთ წინასწარმეტყველთა“ („შენირულთა“)¹.

წერილის მესამე მონაკვეთია „დიონისო ელლადაში“. აქ გვხვდება კორიბანტიზმი: ნათესაური მოვლენა დიონისურის. ეს არის რელიგიური შეშლილობა. ავადი ამ შეშლილობაში ხედავს სხვა და სხვა პლასტიურ სახეებს: ესმის უჩინარი სალამურის ხმა, აშლილია სიგიჟით, ატაცებულა ცეკვის ჟინით, შეპყრობილია დემონით, ჭირვეულია. სულიერი და ხორციელი აშლილობა.²

ცეკვის მანიით, „სიგიჟის არულით“, დემონებით გრიგოლ რობაქიძის ყურადღება მიუქცევია ასევე ვალერი ბრიუსოვის რომანს „ცეცხლელი ანგელოზი“.

დიონისეს მისტერიების დამახასიათებელი შეშლილობის ექსტაზი – „ბნედა და შეშლილობა“ არჩიბალდის წინაპრებსაც აწვალებდათ (გველის პერანგი), მაგრამ ეს ავადმყოფობა პირდაპირ არ უნდა გავიგოთ... გრიგოლ რობაქიძე „წმინდა შეშლილობას ფრჩხილებში სვამს“.³

გრიგოლ რობაქიძე დიონისურ აშლილობას ხედავდა თეთრი გიორგის ხატობაშიც, რომელიც აწყურში იმართებოდა ხოლმე 14 აგვისტოს.

„გველის პერანგის“ ავტორისთვის მიუღებელია შემოქმედთა მიმართ ამ ტერმინის (შეშლილის) ნეგატიური გააზრება: „საფრანგეთის მწერლებსა და პოეტებში ვინ მოთვლის რამდენი იყო ლუეტიკი? მაგრამ ვის შეუძლიან იმის მტკიცება, თითქოს მისი შემოქმედება ავი სენის გამო მდარე იყოს და სუსტი. პირველ ხანში იგი ჰქმნის ადამიანში მისი ძალების უმძაფრეს კონცენტრაციას... დრო და დრო დეპრესიას და მელანქოლიას“.⁴

შემოქმედებითი ძალის „სიგიჟეს“ ხედავდა მწერალი დიდ ქართველ მხატვრებში: „ლადო გუდიაშვილი, დავით კაკაბაძე, მოსე თოიძე, ერეკლე თოიძე, იაკობ ნიკოლაძე, ნიკო ფიროსმანი... საქართველოს შემოქმედებითი ძალა სიგიჟით ავარდა მათში“.⁵

ქართველი მწერალი საუბრობს ასევე ნიცშესა და მიქელანჯელოს „წმინდა შეშლილობაზე“: „ნიცშემ... შედგა ფეხი წმინდა შეშლილობის გზაზე. ნიცშეს ტრაგედია ხელოვანთა ტრაგედიაა. ხელოვანი უჭვრეტს „სახეს“ სასურველი სინამდვილისა და ნებისყოფით არ ძალუძს მას წარმოშვას ხელახლა იგი სინამდვილე... იგი შესძახის, ვით გიჟი მიქელანჯელო მარმარილოს: გაინძერ, მაგრამ ჯიუტი ქვა არ ინძრევა. მისი ავადობა

¹ გრ. რობაქიძე. დიონისოს კულტი და საქართველო, გვ. 217.

² გრ. რობაქიძე. დიონისოს კულტი და საქართველო, გვ. 219.

³ მ. ხომერიკი. ჰიერატიული გრიგოლ რობაქიძის „გველის პერანგსა“ და „ფალესტრაში“. – ჟურნ.: „განთიადი“. 1990, №2, გვ. 157.

⁴ გრ. რობაქიძე. ჩემთვის სიმართლე ყველაფერია. კრებული. თბ., 1996, გვ. 337-338.

⁵ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. ტ. III, გვ. 396-397.

თანადროული კულტურის სწეულებაა“.¹

რომანში „მცველნი გრაალისა“ მწერალ ლევან ორბელზე (ავტორია მისი პროტოტიპი) ნათქვამია: „ბობოქარი სული“, რომელიც შეშლილობის ზღვაზე დგას... ღვთაებრივი შეშლილობისა. სიშორის მონატრება ტანჯავს. მისი მონატრება აპოკალიფსურია. ლევანი ყოველთვის ყოფიერების ზღვარზე დგას... იმითაა ანთებული, რაც მიუწვდომელ სიშორეში ძევს, მაგრამ მიუწვდომელს გზებით უახლოვდება და სუნთქვით თითქო სწვდება კიდეც“.²

გრიგოლ რობაქიძე ეწინააღმდეგებოდა პოეტური ხილვისა და ჰალუცინაციის (რაც ავადმყოფური მოვლენაა) აღრევას.

ეს პრობლემა განხილული აქვს ალექსანდრე ყაზბეგის მაგალითზე. ნიკო ლომოური ეკითხება ალექსანდრე ყაზბეგს: „რა გემართება სანდრო?“ სანდრო: „ეგ არაფერი! უცბათ მომელანდნენ ყველა ჩემი გმირები და მათთან ვლაპარაკობ“. ამ განაცხადს ერთვის ექიმ გედევანიშვილის დიაგნოზი მწერლის ავადმყოფობაზე.

უპირველესი მწერალი და ნათელმხილველივით გაბრძნობილი გრიგოლ რობაქიძე სულ სხვა კონტექსტში გაიაზრებს ამ პრობლემას: „ამ გადმოცემით ისეთი დიდი მომეჩვენა ყაზბეგი, რომ იმ წელს დავბეჭდე პატარა წერილი „სანდრო ყაზბეგი“. მართლაც: აქ საქმე გვაქვს უმძლავრეს ვიზიონერულ ნიჭთან“.³

გრიგოლ რობაქიძე აკრიტიკებდა მიხეილ ზანდუკელს, არ ეთანხმებოდა მის მიერ წამოჭრილ საკითხს ყაზბეგის პლაგიატობის შესახებ, არც „მამის მკვლელის“ ავტორის უზუსტობებს მიიჩნევდა უბედურებად, იმონებდა“ შექსპირის, რაბლეს, სერვანტესის უზუსტობების მაგალითებს მათი შემოქმედებიდან და ასკვნიდა: „...რა დიდი ამბავია ასეთი შეცდომა მოსვლოდა ყაზბეგს? ვინც არ ცდება, იგი შემოქმედი არაა“.⁴

თვითონაც განამებული იყო შემოქმედებითი ინსპირაციით, ხილვებით და წერდა: „ხილვები იერიშით გადმოდიან ჩემზე. სულ ცოტა, ხუთი მდივანი მაინც უნდა მყავდეს. აბა რომელი მეცენატი შეძლებდა ჩემთვის ამდენი მდივნის აყვანას“.⁵

მხატვრული სიტყვის ოსტატთა მუდმივი ღვთივშთაგონებულობა, პოეტური ხილვისა და სმენის ტყვეობა, ობიექტური რეალობის, ყოფითი მოვლენების არაადეკვატური აღქმა, მედიცინის მუშაკთა სრული უვიცობა შემოქმედებითი ფსიქოლოგიის პრობლემებში ძალზე ხშირად სრულად არამართებული დიაგნოზის დასმას იწვევდა და ექიმთა არაკომპეტენ-

¹ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. ტ. III, გვ. 517.

² გრ. რობაქიძე. მცველნი გრაალისა. გერმანულიდან თარგმნა თ. კოტრიკაძემ. თბ., 2012.

³ გრ. რობაქიძე. ჩემთვის სიმართლე ყველაფერია, გვ. 339.

⁴ გრ. რობაქიძე. ჩემთვის სიმართლე ყველაფერია, გვ. 340.

⁵ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. ხუთ წიგნად. ტ. IV: პუბლიცისტიკა, ეპისტოლარული მემკვიდრეობა. თბ., 2012, გვ. 526.

ტურობის, სულიერი მოვლენების ანაბანის უცოდინრობას ადასტურებდა.

გალაკტიონის „სიგიჟე“ იმაში გამოიხატებოდა, რომ ფანჯრიდან შემოსულ სხივს ეამბორებოდა, ერთდროულად ესმოდა რამდენიმე მუსიკოსის, რამდენიმე მუსიკალური ინსტრუმენტის და კოლოს ნივილის ხმა: „ყურებაში ხმაურობა მესმოდა: შუმანი, ბეთხოვენი, ჭიანჭური, როიალი – სულ ერთად იყვნენ არეული. ხან კი კოლო დამნივოდა ყურთან. როდესაც ყოველივე ეს ვუთხარი ექიმ პონდოევს, მან თვალები ფართოდ გააღო გაცებისგან, მის სახეზე წავიკითხე: შეშლილიაო საწყალი გალაკტიონი“.¹

პოეტი ყოველთვის ფხიზლად აკონტროლებდა თავის თავს, კარგად ავლებდა ზღვარს სიგიჟეს, როგორც კლინიკურ ავადმყოფობასა და შემოქმედისათვის აუცილებელ „სიგიჟეს“ შორის და ნიშნისმოგებით მიმართავდა სხვისი ნიჭით, სხვისი წარმატებით გაგიჟებულ შურთანებს: „სხვა გიჟებს სხვისი სისპეტაკე უფრო აგიჟებს“.

გალაკტიონს გამუდმებით აწვალებდა გიჟის იარლიყის მიკერების და ამით სულიერი განიარაღების შიში, რადგან კარგად იცოდა, ეს აპრობირებული მეთოდი იყო ტოტალიტარულ სახელმწიფოში დინების წინააღმდეგ მავალთა მიმართ. ამის მაგალითები იყო პეტრე სამსონაძის (ბერიას აუგად მომხსენებლის) და ტერენტი გრანელის ცხოვრება.

პოეტს უთარგმნია ედგარ პოს „გული მამხილებელი“, რომელშიც არის ასეთი ადგილი: „დიახ, მე ძალიან ნერვებაშლილი ვარ, მაგრამ რად გინდათ თქვენ დაამტკიცოთ, რომ მე შეშლილი ვარ? ავადმყოფობამ გაამწვავა ჩემი გრძნობები, მაგრამ სრულიადაც არ დაუსუსტებია იგი, სრულიადაც არ დაუჩლუნგებია... გრძნობა სმენისა“.³

შექმნილ ატმოსფეროში გალაკტიონს ბუნებრივად გასჩენია იმის შიში, რომ მისთვისაც არ მოედოთ საგიჟეთში შესატყუებელი ქამანდი. „...რაც თვით არ სჯერათ, მე იმაში სურთ დამაჯერონ... არა, მე მდგმური არ მსურს ვიყო ამ საგიჟეთის“⁴.

ფრთხილობდა საუკუნის ჭირის გამო: „ჰმ... ავად გაგხდინან, თუ მაგრად არ დაიჭირე თავი... ამიტომ გქონდა 1928, 1929, 1939 წლების შიში...“

გრიგოლ რობაქიძე წინასწარმეტყველებს, რუსული სულის გაცხადებას უწოდებდა ანდრეი ბელის და დოსტოევსკის, ყურადღებას მიგვაქცევინებდა ამ მწერლების „წმინდა შეშლილობაზე“, მათში გამოვლენილ „რუსეთის აპოკალიფსურ ეპილეფსიაზე“⁵.

დოსტოევსკის „სიგიჟე“ გაიგივებულია მის „ხილვასთან“: დოსტოევსკი პირდაპირ ორკესტრია პატმოსის კუნძულის აპოკალიფსის. ეს სიგი-

¹ გ. ტაბიძე. თხზულებანი. ხუთ ტომად. შემდგენელი: ბ. გაგუა, ჯ. ღვინჯილია, ვ. ჯავახაძე. ტ. IV: პოემები. თბ., 1995, გვ. 338.

² გ. ტაბიძე. რჩეული. ლექსები. შეადგინა და რედაქტირება გაუკეთა რ. თვარაძემ. თბ., 1977, გვ. 621.

³ ვ. ჯავახაძე. უცნობი. გალაკტიონ ტაბიძე. თბ., 1991, გვ. 459.

⁴ ვ. ჯავახაძე. უცნობი. გალაკტიონ ტაბიძე, გვ. 460.

⁵ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. ტ. III, გვ. 450.

ჟე დოსტოევსკის აპოკალიფსური, ეპილეფსიაა. ეპილეფტიური ხილვა“.¹

ასევე, პოზიტიურ ჭრილში გაიგება ანდრეი ბელის „აპოკალიფსური ეპილეფსია“: „...წერს ბელი თუ საუბრობს ბელი, ყოველთვის გრძნობ „წმინდა სიგიჟის“ იმ მადლს (სულიწმინდის გარდამოსვლის მადლს), ხან „უსამართლო სიგიჟის“ წყევლას (ბაბილონის გოდლის მშენებლობის საშინელება). ანდრეი ბელი – აპოკალიფსის ნამდვილი ეპილეფტიკია. ტყუილად კი არ გადმოსცა დოსტოევსკიმ ასე გენიალურად ეპილეფსია, ვითარცა წმინდა ავადმყოფობა, რომელიც „სხვა სამყაროთა შეხების“ საშუალებას იძლევა, თავად მიშკინის ქრისტიანულ – დიონისური სახისა და კირილოვის მსხვერპლისებური შემლილობის მეშვეობით. ... ზოგჯერ გეჩვენება, რომ ანდრეი ბელი – მთლად თავად მიშკინს ჰგავს, რომელიც კირილოვის სიტყვებით გიჟობს. ამიტომ ის, აპოკალიფსური ეპილეფტიკი, ასე გატაცებით ეძლევა ბნელსახიანი ქაოსის შემლილ სიტყვებს. ეს სიტყვები ისმის მის „სიმფონიებში“, – სადაც ის დაძაბული სიტყვიერი კონტრაპუნქტის დახმარებით ლამობს, მათი გააფთრებული სიგიჟე თავიდან აიცილოს“ (ანდრეი ბელი)².

გრიგოლ რობაქიძის აზრით, ანალოგიური გაგებისაა შარლ ბოდლერის ლექსებში დაფიქსირებული „ბნედა“, „გადარევა“: „... ბნედა გერევა მიწის წყლულის ხილვით გაოსილს, შენს სონეტებში გადარევა შეკრული როკავს“ (ფრანგ პოეტს)³.

გენიალური შემლილობის პარალელურად, ქართველი მწერალი უტყუარად ჭვრეტდა რუსული სულის ქაოსს, იმპერიის მიერ უფსკრულის პირად გამართულ „გიჟ არულს“: „რუსეთის მეტაფიზიკური არსი ქაოსია, ხან გენიალურ ჩვენებათა მზმანებელი, ხან კი უფსკრულის პირას გამართული გიჟი არული“, (ფანტასმების ქალაქი)⁴.

აქ იგულისხმება ძალაუფლების მპყრობელი მონსტრის პოლიტიკური შემლილობა.

წინასწარმეტყველურია გრიგოლ რობაქიძის „ორლობის ეშაფოტი“, რომელშიც შეფარვით ნახსენებია ბოლშევიკების „ეპილეფსია“, „გადარევა“, „სიგიჟის ქაფი“, აპოკალიფსის სიკვდილისა მომტანი მწვანე ცხენის მოვლინება, აქცენტირებულია ობობა, სპლინი, გახეთქილი შუბლი (მსხვერპლი), საშინელებით შეძრწუნება...

ამ ლექსს მისი ავტორი სამართლიანად მიიჩნევდა წინასწარმეტყველებად: „...ვიგრძენ წინასწარ ბოლშევიკების შემოსევა“ (გიორგი გამყრელიძეს)⁵.

გრიგოლ რობაქიძის აზრით, „მიჯნურობაც შემლილობაა. ტარიე-

¹ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. ტ. III, გვ. 499.

² გრ. რობაქიძე. პორტრეტები. რუსულიდან თარგმნა მ. კვატაიაძე. თბ., 2012, გვ. 61.

³ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. ხუთ წიგნად. ტ. I: პოეზია, პროზა: ნოველები, მინიატურები, რომანები. თბ., 2012, გვ. 69.

⁴ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. ტ. III, გვ. 215.

⁵ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. ხუთ წიგნად. ტ. IV, გვ. 621.

ლის სიყვარული წრეგადასული შეშლილობაა“ (რუსთაველის მსოფლიო მზერა).¹

ცნობილია, ფუტურისტთა პაექრობაზე ა. კრუჩიონიხმა გრ. რობაკიძეს უწოდა «*специалист по Апокалипсису и безумию*».²

LUARA SORDIA³

ONE PROBLEM OF GRIGOL ROBAKIDZE'S AESTHETIC

Grigol Robakidze was interested in the problem of outstanding artists, thinker's madness as a form of Genial Spirit. Talent is a gift of a Holy Spirit by the artist view, Robakidze called inspiration as on process of creation of a new reality, "Holy Madness". Robakidze of "mad artists" as a "genius mad". The word "mad" had a positive content for Robakidze. But the writer wrote about political madness of Bolshevism, the system, sending dissidents to the psychological clinics, sometimes killed them. A. Kruchionich called Gr. Robakidze as a "the specialist of Apocalypses and madness".

¹ გრ. რობაკიძე. ნაწერები. ტ. III, გვ. 437.

² აკ. ბაქრაძე. კარდუ ანუ გრიგოლ რობაკიძის ცხოვრება და ღვაწლი. თბ., 2003, გვ. 112.

³ *Luara Sordia* – Doctor of Philological Sciences, Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

მარინე ტურავა¹

დაკარგული ატრიბუტი
(ლევან ბერიძის რომანი „ფორა“)

რომანი „ფორა“ გერმანიაში დაიწერა, მაგრამ ის უფრო ქართული ნიგნია, ქართული პოზიციიდან დაწერილი, თუმცა ევროპული გადასახედიდან და სიმაღლიდან. სამყარო იმდენად დავინროვდა და შეიკუმშა, დღეს ადვილია მასშტაბური, კონკრეტული ლოკალით, დროითა და სივრცით შეუზღუდავი ტექსტების შექმნა, თუმცა „ფორას“ მარტო ეს არ გამოარჩევს. ეს არის ნიგნი ადამიანისა და სამყაროს კამათზე, პოლემიკაზე, ამავდროულად კი მათ საოცარ ჰარმონიაზე, ადამიანის გამუდმებულ თვითჩხრეკასა და რეფლექსიაზე. ცნობილი დანიელი ფილოსოფოსის, კრიტიკოსისა და პოეტის სიორენ კირკეგორის „ან ან“, რომელსაც არაერთხელ ახსენებს რომანის ავტორი, მთელი ფილოსოფიური ნააზრევი მწერლის კონცეფციის ამოსავალია – რთული დიალექტიკური განვითარების გზით პიროვნებას შეუძლია საკუთარი არსის აღქმა რწმენაში. სინაზესა და მინდობაზე მეტად კირკეგორი რელიგიაში დრამატულობის წყაროს ეძებს და ხედავს.

„ფორა“ ქართული რომანია ენობრივი თვალსაზრისითაც, მიუხედავად იმისა, რომ იგი გერმანულ ენაზე დაიწერა, ავტორის მიერ შესრულებული ქართული თარგმანი თითქმის უნაკლოა. თითოეული ფრაზა, წინადადება გამართული, დახვეწილია, რაც „ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობისა“ და ნიგნის რედაქტორის – ნინო გოგალაძის დამსახურებაც უნდა იყოს.

ლევან ბერიძე თბილისში დაიბადა, ამჟამად გერმანიაში ცხოვრობს, არის კროიცერბერგისა და ფრიდრიხ ჰაინის ავტორთა წრის წევრი. საავტორო საღამოებს ბერლინში, ჰანოვერში, დრეზდენში, როსტოკში, მაინის ფრანკფურტში, თბილისსა და სხვა ქალაქებში მართავს. მოთხრობებსა და რომანებს წერს გერმანულ ენაზე, მაგრამ თარგმნის ქართულად და ქართულ პერიოდიკაში აქვეყნებს, ამიტომაც მკითხვე-

¹ მარინე ტურავა – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ლისათვის მეტნაკლებად ცნობილია მწერლის სახელი.¹ რომანი „ფორა“ 2014 წელს გამოსცა ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობამ. ის ითარგმნა ლატვიურ ენაზეც და ქართულ გამოცემაზე სამი წლით ადრე, 2011 წელს, დაიბეჭდა ლატვიაშიც.

რომანის პროტაგონისტი გერმანელი ლარს დანემანი თავისი უფროსის, პატარა სამოგზაურო ბიუროს ხელმძღვანელის, თომას მოშნერის, დავალებით, 1994 წელს, თბილისში ჩამოდის. მხატვრული ქრონოტოპი უკვე განსაზღვრავს „ფორას“ დრამატიზმს. პოსტკოლონიალიზმის ყველა ტრავმა გაშიშვლებულია, ზედაპირზე ძვეს. უცხოელის თვალთ დანახული მაშინდელი თბილისი, „არარსებული ქალაქი“, შოკისმომგვრელია. ამას ეჯახება თავად პერსონაჟის თვითგამორკვევის პროცესიც – იგი საკუთარი თავის პოვნას, მედიტირებას, სამყაროში დამკვიდრებას ცდილობს. მისი „მე“ იდენტობისკენ მიმართული, რთული და მრავალნახნაგოვანია ერთდროულად. ნარატორი თავად პერსონაჟია, პირველი პირით გვიყვება საკუთარ თავგადასავალსაც და თბილისის მაშინდელ რეალობასაც. ლარსს უცნაური დავალებით აგზავნიან საქართველოს დედაქალაქში – კონტაქტი უნდა დაამყაროს ე.წ. სამოციანელებთან, „მაგათში არის ნამდვილი თბილისი გადარჩენილი“,² არიგებს თომასი. ამ თაობას ისეთი ინსტინქტი ჰქონდა, რომ „ყველა დროს გამოსტაცა ქალაქის ნამდვილი სახე“. მოგვიანებით თომასი აპირებს, თბილისის ისეთი მეგზური გააკეთოს, სადაც ეს ხალხი, როგორც ღირსშესანიშნაობები, ისე იქნება შეტანილი. თუმცა ცოტა გაუგებარია, როგორ უნდა მოენახულებინათ ტურისტებს ეს ღირსშესანიშნაობანი. განსაკუთრებით „შიზოფრენიკ ტურისტებს“, რომელთაც მოგზაურობა ერთგვარ პროფესიად, „იდეა-ფიქსად“ ქცევიათ, გახვითქულები დარბიან ერთი ძეგლიდან მეორეს სანახავად და შეძლებისდაგვარად ჯგუფურ ან ინდივიდუალურ ფოტოებს იღებენ ყველგან, კლასიკურ პოზებში.

ე.წ. „თბილისის ომი“ ახალდასრულებულია, საქართველოს კანონიერი ხელისუფლება დამხობილი, პირველი პრეზიდენტი ზვიად გამსახურდია განდევნილი. სოციალური ფონი სასტიკი: უშუქობას, უპურობას, უფულობას, მშვიერი ძაღლების განუწყვეტელი თარეში ემატება, ჭუჭყსა და სიბინძურეს მიაქვს ქალაქი. „რა თქმა უნდა, ყველანაირი ინფორმაცია მქონდა, რომ აქ არც სინათლეა, არც წყალი, არც გათბობა... და თითქოს მზად ვიყავი ამ ყველაფრისათვის, მაგრამ რეალობას თურმე ნამდვილად უფრო ბნელი ნიშები ჰქონია აქ მომზადებული, რასთან შედარებითაც გათბობისა და სინათლის გარეშე ცხოვრება მხოლოდ თამაში თუ იყო“,³ ფიქრობს ლარსი.

¹ ლევან ბერიძე. – ბიოგრაფიული ლექსიკონი: <http://www.nplg.gov.ge/bios/ka/0-0001838/>.

² ლ. ბერიძე. ფორა. თბ., 2014, გვ. 8.

³ ლ. ბერიძე. ფორა, გვ. 10 (რომანის ყველა ციტატა ამ წიგნიდანაა მოხმობილი).

აეროპორტში მას ნიკა ხვდება, მიუხედავად იმისა, რომ ლამის უშუქობაში სტუმარი ვერ არჩევს მასპინძლის სახეს, გრძნობს მის ძალასა და სიმტკიცეს, რასაც მოგვიანებით ნდობაც ემატება. გერმანელი ნელ-ნელა გაიცნობს ნიკას სამეგობროს, სწორედ ესენი უნდა იყვნენ სამოციანელები, ის ადამიანები, რომლებმაც ამდენ უბედურებას გამოატარეს და გადაარჩინეს თბილისი. ლარსს ქალაქის ინტელექტუალურ გარემოში უწევს ტრიალი, აქ მძაფრად არის შემოჭრილი ევროპული კულტურისა და ლიტერატურის ზეგავლენა. კირკეგორის „ან ან“, პოს, ბერნსის, რილკეს, ბლეიკის, კლაისტის, კაფკას... შემოქმედება მათთვის სრულიად ნაცნობი, ახლობელი რამაა. ბევრი მათგანი თავისუფლად საუბრობს გერმანულად. მაშინ, როდესაც ევროპელებისათვის საქართველო, ზოგადად მესამე სამყაროს ქვეყნები, ძველი ნივთებისა და ანტიკვარიატის იაფად ჩაგდების გზაა, ამიტომაც ლარსი ქართველებზეც ღიზიანდება: „ჩვენ, ამ ოხერ დასავლეთელებს მესამე სამყაროში ყველგან, ყველაფერს მაშინვე ხელისგულზე მოგვართმევენ, რითი დავიმსახურეთ-მეთქი ეს?!“.

რომანს თითქოს გასდევს გერმანიაში, ოჯახთან ერთად, გადახვენილი ქართველი გოგონას, ანანოს, სიმღერის სიტყვები: „ქართული შუქი არის მუქი“, მაგრამ ამ სიბნელის მიღმა ლარსი სწორედ იმ გარემოს ხედავს, რომელიც ასე აკლია ევროპაში, სივრცეს, რომელიც ტრაგიზმისა და სასოწარკვეთის მიუხედავად, მაინც სავსე და თვითკმარია, მხოლოდ დაკვირვება უნდა და თავის თავს, სათქმელს, პოზიციას თვითვე ამჟღავნებს. ამიტომაც აწუხებს საკუთარი მისია გერმანელს: „ერის სინდისზე ვნადირობდით. ჩემი უფროსის სახელით, მე ვიყავი ის ადამიანი, რომელსაც ამ საქმისთვის გზა უნდა გაეკვალა. იმ წუთში ჩემთვის ამ წამოწყებას თანამედროვე, ავადმყოფური სიხარბის ნიშანი ესვა, ყველაფრისაგან პროექტი რომ უნდა გააკეთო, შენი საკუთარი გამორჩენის მიზნით მთელი მსოფლიოს თანამედროვე ისტორიას თვალყური ადევნო და ცხვირი სწორედ იქ ჩაყო, სადაც გასაჭირია, სადაც ადვილია, რომ როგორც ჰუმანური, დახვეწილი, დიდაქტიკური ევროპის წარმომადგენელს, ცოტა ხნით მაინც გქონდეს იმაზე მეტი ფასი, ვიდრე სახლში გაქვს“. ე.წ. სამოციანელებთან ლარსი „შინ“ გრძნობს თავს, კომფორტულადაა. ქართული რეალობა კიდევ უფრო აღრმავებს მის თვითჩხრეკას, თვითანალიზს, იდენტობის დადგენას. პერსონაჟის „მე“ საქართველოში თითქოს დასრულებულ სახეს იღებს, განსაცდელში საბოლოოდ ფორმირდება, ყალიბდება.

რომანში XX საუკუნის 90-იანი წლების ქართული სინამდვილე უცხოელის პოზიციიდან პირუთვნელად, ობიექტურად არის დახატული და შეფასებული. ალბათ, ისე, როგორც ყველა ქართველი ინატრებდა თავისი სამშობლოს აღქმასა და დანახვას იმ უმძიმეს წლებში, აქ უკეთესი საქართველო იკვეთება – დამაჯერებლად, მხატვრული სიზუსტით, ზომიერად. მეორე მხრივ, ასევე უზუსტესად არის წარმორჩენილი ევროპელის

არაცალსახა, არაერთმნიშვნელოვანი ინტერესი საქართველოსა და მესამე სამყაროს ქვეყნების მიმართ ზოგადად. მშრალი რაციონალიზმი, ფილისტერობა.

რომანის პირველივე გვერდებზე, მთავარ პერსონაჟთან ერთად, შემოდის ძალღი. ტიბალტი ნანარმოების ერთ-ერთი გამოკვეთილი სახესიმბოლოა. დობერმანის შექმნა ლარსმა მხოლოდ იმიტომ გადანყვიტა, რომ ბაღში დაინახა ძალღი, რომელიც ამთლიანებდა შემოდგომის სურათს – „ყველაფერს თავისი ადგილი ჰქონდა: ძალღი ძალღი იყო. ფოთოლი – ფოთოლი, ბაღში შემოდგომის სურნელი იდგა და კაცი გზაზე მიდიოდა“. ჰარმონიისაკენ, დასრულებული ხატებისაკენ სწრაფვა – ლარსის უმთავრესი თვისებაა, რომანის დასაწყისიდანვე. გმირის სულიერი გზა, ერთგვარი ინიციაცია, შინ, ბერლინში, იწყება და თბილისში სრულდება. თავდაპირველად ტიბალტი თითქოს ლარსის დაუსრულებელი ცხოვრების შემავსებელი ფრაგმენტია, სისავსის ილუზიის შემქმნელი, მაგრამ, როგორც კი სესილია შემოდის პერსონაჟის ცხოვრებაში, ძალღი ზედმეტი ხდება. ამ მხრივ, განსაკუთრებით საყურადღებოა ცოლ-ქმრის სასიყვარულო სცენის დროს ოთახში შემოჭრილი მყეფარე ტიბალტი, რომლის მიმართაც სიბრაზეს ლარსი მკაფიოდ გამოხატავს. ცხოველსა და პატრონს შორის განხეთქილება ამ წუთიდან იწყება, თუმცა ლარსი-ტიბალტის ურთიერთობა არასოდეს ყოფილა ისეთი თბილი, როგორც სესილია-ტიბალტის ან სესილიასა და ოთახის ყვავილებისა. დობერმანს ლარსი თითქოს ოდნავ ზედაპირულად, გულგრილად აღიქვამდა, ანტურაჟის შემადგენელ ნაწილად უფრო მოიაზრებდა, ახლა კი მეტოქედ ექცა. თავდაპირველად ტიბალტი ლარსს მასა და რეალობას შორის მანძილის შენარჩუნებაში ეხმარებოდა, თანდათან კი „საარსებო სივრცე“ გაიფართოვა, რამაც მისი პატრონის სივრცე დაავიწროვა. ამიტომაც მკითხველი მზად არის მოვლენების შემდგომი განვითარებისათვის, მიუხედავად ამისა, ლარსის მიერ ტიბალტის მოულოდნელი, სასტიკი მოკვლა, მაინც მძიმე ეპიზოდია, თუმცა ერთ-ერთი ცენტრალური რომანისთვის. ძალღის დაფლვა და საფლავში ჩარჩენილი მობილური ტელეფონი – სამყაროსთან ურთიერთობის საშუალება, რომანში ახალი ნაკადის შემოსვლის მაუწყებელია. „ხტონურ ენერჯიას ასხივებს „ფორა,“ რომლის ენაში ერთდროულად არსებობს ნეიტრალურ-დამკვირვებლური, მაკონსტრუირებელი დაუნდობლობა და პარადოქსული სახით ბრწყინვალე მანერიზმი“, წერს ლატვიელი კრიტიკოსი ნორმუნდს ნაუმანისი.¹ მინისქვეშა ძალა, იმიერი სამყარო, ხტონური ენერჯია სწორედ ამის შემდეგ ხდება უფრო თვალშისაცემი და საყურადღებო რომანში, თუმცა იგრძნობა სულ. სიკვდილზე ფიქრი ახლობელია ლარსისათვის – „საქმე იქამდეც კი მივიდა, რომ ადამიანს რომ დავინახავდი, სულერთი იყო, ვინ იქნებოდა, ცოტა ხანში წარმოვიდგენდი, როგორი მიცვალებული იქნებოდა ის“. ადრეულ

¹ ლ. ბერიძე. ფორა, გვ. 10.

ბავშვობაში ნათესავების კოლექტიური მსვლელობები დაკრძალვებზე და „ხშირი სიკვდილიანობა“ თითქოს უფრო ამძაფრებს პერსონაჟის დამოკიდებულებას სიკვდილისადმი, ამძიმებს მის ქვეცნობიერს.

ლარსის მიერ ძაღლის მოკვლა, მკვლელისთვისაც მოულოდნელია – „ვფიქრობდი, რომ ის, ვინც ეს გააკეთა, მე არ ვიყავი, რომ ტიბალტი მე არ მომიკლავს“. თუმცა ამკარაა, რომ ტიბალტის სახით პროტაგონისტმა მოიშორა მედიუმი მასა და სამყაროს შორის, ეს ურთიერთობა ამიერიდან მესამე ძაღლის გარეშე, უშუალოდ უნდა გაგრძელდეს. „უკმაყოფილების გრძნობა მქონდა, რადგან მომხდარი ამბავი, რომელიც ჩემს ხარჯზე, ჩემით არსებობდა, მე გამომრიცხავდა, იმდენად, რომ მე მას როგორც გამოგონილ, სხვა ადამიანის მიერ მოყოლილ ამბად აღვიქვამდი და მისი, ალბათ, უმონყალობის გამო ვერ ვიჯერებდი,“ ამკარაა, ლარსი ვერ ახდენს საკუთარი თავისა და საქციელის იდენტიფიცირებას, ბოლომდე გააზრებას, ის ჯერ კიდევ ძიების პროცესშია.

ძაღლების თემა გამუდმებით ფიგურირებს თბილისშიც. ნიკა აფრთხილებს ლარსს, რომ ქალაქი დამპყვლელი ცხოველების ხროვებით არის სავსე და ფრთხილად იყოს. ეს განცდა კიდევ უფრო ძლიერდება ვიზუალურად, მანქანას ადევნებული მიუსაფარი ძაღლების დახატვით, ავტორი აქაც საგანგებოდ ამზადებს მკითხველს. ძაღლი არაერთი ნაწარმოების სახედ ქცეულა ლიტერატურაში, დანტეს „ღვთაებრივი კომედიიდან“ მოყოლებული, მაგრამ ლევან ბერიძის რომანის პასაჟებმა, პირველ რიგში, ზაზა თვარაძის მოთხრობა „ნითელი ძაღლები“¹ მომაგონა. რადიარდ კიპლინგის „ჯუნგლების წიგნიდან“ გადმოსული დჰოლები, რომელთაც გამჭვირვალე და კონკრეტული სიმბოლური დატვირთვა ენიჭებოდათ, ზ. თვარაძემ თანამედროვე თბილისში გადმოიყვანა – როგორც ნამლეკავი, საშიში, იდუმალი ძაღა.

მიხეილ ჯავახიშვილის „ლამბალო და ყაშაც“ უნებურად წამოტივტივდება: ადამიანთა შუღლს, მტრობას, ხოცვა-ჟლეტას მოსდევს უპატრონოდ დარჩენილი ძაღლების ყეფა და გამუდმებული ყმუილი. და კიდევ: „თეიმურაზს მისი სიცოცხლე კისერზე ისე ჩამოეკიდება, როგორც ლეკვის აყროლებული ლეში, რომელიც ვერ იქნა და ვერ ჩამოიგლიჯა, ვერ მოიშორა, და თვითონაც ამ ლეშიან ცხოვრებას ვერსად ვერ გაექცა და ვერსად დაემალა“.² თეიმურაზის ტრაგიკული ყოფის დასახასიათებლად აქ ჯავახიშვილმა სიმბოლურ-ალეგორიული შედარება გამოიყენა – იგი კისერზე ჩამოკიდებულ ძაღლის აყროლებულ ლეშს შეადარა. ლარსმა შეძლო ტიბალტის ლეშისაგან თავის დაღწევა, მან დანაშაული ტკივილით გამოისყიდა – თბილისის ქუჩებში მოთარეშე უპატრონო ძაღლებმა თითქოს შური იძიეს ტიბალტის გამო და უცხოელი სასტიკად დაკბინეს. „ძაღლურმა ბოლმამ“ ლარსი იხსნა ამ მკვლელობის

¹ ზ. თვარაძე. ნითელი ძაღლები. – ჟურნ.: „არილი“. № 4 (167), 2001.

² მ. ჯავახიშვილი. ჯაყოს ხიზნები. თბ., 2014, გვ. 71.

მორალური პასუხისმგებლობისაგან, რომელსაც შეეძლო მისი შიგნიდან დანგრევა.

აქვე უნდა აღვნიშნო ისიც, რომ „ფორა“ სულაც არ არის სხვა ტექსტების კოლაჟი, ახლებური ინტერპრეტაცია ან მეგანარატივი, რომელიც სხვა ნარატივიდან გამომდინარეობს და ახალ კონტექსტში, ახლებურად ითხზევა. ამ თვალსაზრისით, ლევან ბერიძის რომანი ნამდვილად არღვევს პოსტმოდერნიზმის ჩარჩოებს, რაც ნაწარმოების ერთ-ერთ უმთავრეს ღირსებად უნდა ჩაითვალოს. მისი კვლევისას სხვა ტექსტების მოხმობა მხოლოდ მოვლენათა და არსთა ასოციაციურ ანალიზს ისახავს მიზნად.

„ფორა“ არის რომანი თამაშის საინტერესო ელემენტებით, ჩანაცვლება-შენიღვის მწერლისეული ხერხებით. მხატვრული დრო მეტაფიზიკურია და პირველ რიგში, პერსონაჟის „მეს“ ცვლილებას წარმოაჩენს დროში. ამ ცვლილების გამოვლინება იყო ტიბალტისადმი დამოკიდებულება, ასეთივე ინდიკატორის როლს ასრულებს უცხო მამაკაცი, რომელიც პირველად გაზეთების მაღაზიაში დაინახა პროტაგონისტმა და უკან აედევნა. მას ხან ქალბატონ კრაუზეს, ხანაც სესილიასთან მიმავალს წარმოიდგენს, წარმოსახვაში არაერთხელ ჰყავს ნაცემ-ნაბეგვი, განსაკუთრებით „შიზოფრენიულ პერიოდში“ ეჩვენება, ამ დროს ლარსს პიროვნების გაორებაც ემართება. თავის თავში ორ ეგოს აერთიანებს, რაც ტანჯავს. იმავე კაცმა დაგვიანებული მგზავრი უკვე ასაფრენად გამზადებულ თბილისის თვითმფრინავში ჩასვა, ამჯერად პილოტის სახით მოევიდნა: „განცვიფრებულს მახსენდებოდა, როგორ შემიტყუა ამ კაცმა ბაღში მიზანმიმართულად. მაშინ რაღაც საზღვართან მიმიყვანა და იქვე დამტოვა-მეთქი, ვფიქრობდი მე და ახლა ისეთი პირი უჩანდა, თითქოს უნდოდა გადავეყვანე საზღვარზე“. საზღვართან მიყვანისა თუ მასზე გადაყვანის არქეტიპულ ძიებას ისევ „ღვთაებრივ კომედიასთან“ მივყავართ, ვერგილიუსი, როგორც თანამგზავრი და მასწავლებელი, როგორც მეგზური დანტეს ერთ-ერთი უმთავრესი მიგნებაა. თავის ეკლოგებზე არანაკლები სახელი, ამ რომაელ პოეტს სწორედ დანტეს პოემის პერსონაჟობამ მოუტანა.

ბოლოს უცნობი დანემანმა თბილისში ნახა, ნიკას მეგობრის, ადამის, მამა და თავად ნიკას ნათლიაც სწორედ ის უცნობი პილოტი აღმოჩნდა. მწერალი მას „ნიკას ნათლია-პილოტ-ბოცმანად“ მოიხსენიებს. ის, რაც დაიწყო ბერლინში, თბილისის ცენტრში დასრულდა, თუმცა ვერ ვიტყვი, რომ ამ უცნობთან დაკავშირებული პასაჟები ადვილი გასაგებია მკითხველისათვის. „ჩემი ქვეცნობიერი გადანყვებილება იმდენად მტკიცე, დროული და აუცილებელი იყო, რომ მას წინ ვერაფერი დაუდგებოდა“, ამბობს ლარსი, თვითმფრინავში მსუქანი კაცის მისამართით, რომელიც მასთან დალაპარაკებას ცდილობს. არ არის გამორიცხული „ნათლია-პილოტ-ბოცმანიც“ მხოლოდ მისი ქვეცნობიერის პროდუქტი, წარმოსახვის ნაყოფი იყოს, შეიძლება რომანში ჩართულ რომანადაც წარ-

მოვიდგინოთ. თუმცა ჩემთვის უცნობი ერთგვარი მფარველი ანგელოზი, იღუმალა მეგზურ-თანამგზავრია. ამ აზრს ამყარებს ნაწარმოების მთავარი სათქმელიც, საზრისი, რისთვისაც იგი შეიქმნა. თუმცა, როგორც თანამედროვე რომანთა უმრავლესობაში, „ფორაშიც“ არც ეს სათქმელია ზედაპირზე, იგი მკითხველმა ავტორთან ერთად უნდა გაიაზროს, ლარს დანემანთან ერთად უნდა გაიაროს კათარზისისა თუ იდენტობის დადგენის, ინდივიდუალობის საზგასმის გზა ბერლინიდან – თბილისამდე.

მოულოდნელად აღმოჩნდება ლარსი მარტოდმარტო ყოფილი პრეზიდენტის მხარდასაჭერი აქციის მონაწილეებს შორის, შუაგულ რუსთაველზე. შაოსანი ქალები გამუდმებით რალაცას ურტყამენ, ლარსი თან მასპინძლებს ეძებს, თან დარტყმებს იგერიებს. „უცებ ვილაცამ ზურგზე ისე დამცხო რალაც, რომ ძარღვებში სისხლი გამეყინა, წავბარბაცდი და დავეცი, მაგრამ ჩქარა ისევ ავდექი, რამდენიმე ნაბიჯი გადავდგი და რომ მოვტრიალდი, ვინ დამარტყა-მეთქი, რომ გამეგო, გამხეცებული ქალი დავინახე, რომელსაც ზეაპყრობილ ხელებში ვეებერთელა ხის ჯვარი ეჭირა, მიყეფდა და მზად იყო, კიდევ ერთხელ ეთავაზებინა ჩემთვის.“ დამლა – „მთელ ზურგზე მოლურჯო-მონითალო, სქელი ჯვარი მქონდა გამოსახული“ – იყო ლარსის თბილისში ჩამოსვლის რეალური მიზეზი. კონცეპტუალურად ჯვარი ადამიანის ღმერთამდე ამაღლებას ანუ განღმრთობას გულისხმობს. საკუთარი თავისა და სამყაროს საზრისის ძიება რომანის პროტაგონისტმა ასე სიმბოლურად დაამთავრა – დაკარგული თავისა და ღმერთის აღმოჩენით. როგორც ჩანს, ასეთ ვითარებაში მნიშვნელობა არ აქვს მოულოდნელობისა და ძალადობის ეფექტს, ლარსი შინაგანად მზად იყო ამ დამლის მისაღებად და სატარებლად, ფორმას კი დიდი მნიშვნელობა არ ჰქონდა. ლიტერატურულმა პარალელებმა ისევ რენესანსის იტალიაში გადამიყვანა – ბოკაჩოს „დეკამერონში“ ებრაელი აბრაამის გაქრისტიანების ისტორია მომაგონა, მეგობრის ჯანოტო დი ჩივინის რჩევით. ებრაელმა თავისი თვალთ ნახა რომის პაპის კარზე არსებული უღმერთობა, მაგრამ ქრისტიანობაზე უარი მაინც არ თქვა („მონათლული ებრაელი“).¹

ლარსის შინაგანი ცხოვრების რიტმი, ძირეული ცვლილებები მას პიროვნებად, გამთლიანებულ „მედ“ აქცევს. მისი ბიოგრაფიაც ვერასოდეს დაიყვანება ერთ „მშრალ, კრეტინულ“ კურიკულუმ-ვიტაემდე, რომელსაც ადამიანები ან აგზავნიან, ან საკუთარი ხელით მიაქვთ სხვადასხვა ადგილას. იგი მწერალს ნეკროლოგს, საკუთარი სიკვდილის გამოცხადებას აგონებს. ამგვარი სიკვდილი ლარსს უკვე აღარ ემუქრება. მთელი რომანი თამაშის ელემენტებთან ერთად, ირონიული ნაკადითაც გამოირჩევა. ისევ კირკეგორი უნდა მოვიხმოთ, თავისი „ირონიის ცნებით“ და ჩვენი დროის რომანისტიკას შევუხამოთ. ამ თვისების გარეშე წარმოუდგენელია დროის ურთულეს გამონვევებთან გამკლავება, ამიტომაც მწერლები სულ

¹ **ჯოვანი ბოკაჩო.** დეკამერონი. თარგმნა თედო სახოკიამ. ნაწილი I. თბ., 2012.

უფრო ხშირად მიმართავენ ირონიას და თვითირონიას, როგორც სამყაროს ხედვის, თვითგადარჩენის შედარებით იოლ, მსუბუქ გზას.

ქართულ-ევროპული დრო-სივრცე ანტითეზად წარმოუდგება „ფორას“ ავტორს, რაც კარგად არის წარმოჩენილი რომანში, ბერლინის კედლის ნგრევა და თბილისის ომი ერთადერთია, რაც ამ სივრცეებს აერთიანებს, გამთიშავი კი უამრავია. „ცირკს რატომ უნდა ჰქონოდა ასეთი დიდი მნიშვნელობა ამ ქალაქისათვის“, საიდან გაჩნდა ამდენი „აურის გამსწორებელი“ თუ მჩხიბავი, რატომ დაფრინავენ ჰაერში სხვადასხვა ფერის პოლიეთილენის პარკები, რატომ იქცევიან ასე გამომწვევად ქართველი ტაქსისტები? უამრავი უპასუხო კითხვა უჩნდება სტუმარს, რომელიც ცდილობს „თითქოს ამ მართლაც აბსურდული სიტუაციის რალაც მნიშვნელოვანი, დაკარგული ატრიბუტი“ იპოვოს. მნიშვნელოვანია ერთი პასაჟი, სამოციანელები, პირველ რიგში, კი ნიკა, ერთგვარი დისტანციიდან უყურებს პრობლემებს: „რალაც გარკვეულად გააზრებული სისტემა გააჩნია, ზუსტად იცის, საიდან რისი გაკეთება შეუძლია ქვეყნის საკეთილდღეოდ, ოღონდ თვითონ ამ ქვეყანაში არ ცხოვრობს, მიუხედავად იმისა, რომ აქ იმყოფება.“ ეს პოზიცია, ალბათ, თვითგადარჩენისა და ქვეყნის, მისი საუკეთესო შვილების გადარჩენის ერთ-ერთი გზაა. სამოციანელებსაც ხშირად შველით ირონია და თვითირონია, ლარსის კითხვაზე, რატომ აცვია ყველას შავი? ზაზა ასე პასუხობს: „აქ ბნელი ყოველდღიურობაა დიზაინერი, ის აცმევს ამ სანყალ ხალხსო“. მაგრამ აქ შეუძლიათ კირკეგორის ერთი ნაშრომის ხელში ჩასაგდებად უამრავი წინააღმდეგობა გადალახონ, იბრძოლონ, რაც გაუგებარია შვედი მწერლისათვის, რომელსაც არაფრისთვის არ უხდება ბრძოლა, ყველაფერი ფიანდაზზე მიერთმევა, ეს უჩლუნგებს კიდეც სულიერ თვალსა და სმენას. ევროპელისთვის გაუგებარია ბრძოლა წიგნისათვის და სიხარული, რომელიც მის მოხელთებას უკავშირდება. ევროპაში რეალობასთან კონტაქტი მინიმუმადეა დაყვანილი, სუროგატულია.

რომანში ხაზგასმულია ჩვენი ცალმხრივი აღფრთოვანება ევროპული ღირებულებებით და მათი უტილიტარული, მომხმარებლური დამოკიდებულება საქართველოსა და ზოგადად მესამე სამყაროს ქვეყნებისადმი. ქართულმა ცნობიერებამ და კულტურამ იცის დასავლეთი, ისწრაფვის მისკენ, მისი ღირებულებებისკენ, მაგრამ დასავლეთი არც იცნობს ქართულს, მის სიღრმესა და სიბრძნეს, რის გარეშეც ქართულ-ევროპული ერთიანობა არ იქნება სრულყოფილი, ჰარმონიული. ქართული და ევროპული ტრადიციების შერწყმის საუკეთესო ნიმუშია ლ. ბერიძის პირველი რომანი „ფორა“, რომელიც სწორედ ამ განსხვავებული ღირებულებების სინთეზის მკაფიო მაგალითია.

„ფორაში“ ყველაფერი ლარსის ირგვლივ ტრიალებს, მას მიემართება, მაგრამ ეს არ უშლის ხელს ავტორს პროტაგონისტის გარშემო თავმოყრილი პერსონაჟებიც დამაჯერებლად დახატოს. ახიმი – სამკაულებით

მოვაჭრე მეზობელი, ვიზუალურთან ერთად, აკუსტიკური ნიშნებითაც შემოდის ტექსტში, თითქოს მკითხველს ჩაესმის მისი „მოკლე, ყურის-მომჭრელი კისკისი“, სესილია – ევროპელი ქალის ერთგვარ იდეალს უფრო გავს, ვიდრე ქართველი მწერლის მიერ დახატულ ცოლს – შაბლონსა და კლიშეებს მორგებულს, თომასი – სამოგზაურო ბიუროს უფროსი და ამ იდეალის მოგზაურობის სულისჩამდგმელია. ბიუროს ყველა თანამშრომელს ინდივიდუალობა და სპეციფიკური შტრიხი გამოარჩევს. ლარსის მშობლების სახეებიც და ბავშვობის მოგონებებიც ოსტატურად არის ჩასმული რომანის კომპოზიციურ ქარგაში, არაერთი ეპიზოდი და პერსონაჟი – გაკვრით რომ დაუხატავს ლევან ბერიძეს, კიდევ ერთხელ ამჟღავნებს ავტორის გამოსახვის უნარსა და ოსტატობას. ამგვარი პერსონაჟების ხატვა ყოველთვის განსაკუთრებულ ძალისხმევას მოითხოვს. მხატვრული ოპერირება ერთიან ტექსტში მიმდინარეობს, კომპოზიციური ტეხილები ვერ არღვევს ამ მთლიანობას, პირიქით, საერთო სურათი სწორედ ამ ტეხილების შეერთებით, გამთლიანებით იქმნება.

„ფორას“ ძლიერი მხარე უდავოდ თხრობის ოსტატობა და წარმოსახვის სიძლიერეა. ლევან ბერიძე ცოტას აღწერს, მაგრამ აქაც ზომიერებას ინარჩუნებს. პოზირება და მანერულობა კი დროდადრო ოდნავ გადაჭარბებულია, ეს ეხება არა ენის მხატვრულ-გამომსახველობით საშუალებებს, არამედ მწერლის ენას, მხატვრულ სტილს ზოგადად, პოზიციას თუ გნებავთ. ვერ ვიტყვი, რომ ეს რომანს რამენაირად ვნებს, მის მხატვრულ მთლიანობას აზიანებს, მაგრამ გარკვეული გემოვნების მკითხველს მოითხოვს, ისეთს, რომელსაც სწორედ არტისტიზმი ხიბლავს და მოსწონს მხატვრულ ტექსტში. თუმცა ნაწარმოების სათქმელი, ის, რისთვისაც დაიწერა „ფორა“, ბევრად უფრო მნიშვნელოვანია, რაც აფართოებს რომანის მკითხველთა რიცხვს. ავტორის უდავო ღირსებად უნდა ჩაითვალოს ისიც, რომ არსად იგრძნობა ინტელექტისა და განსწავლულობის, ფილოსოფიური მსჯელობების სიჭარბე, არადა რომანის კონცეფცია ამ საფრთხეს ნამდვილად ქმნის. არც ერთი პერსონაჟი, არც თავად ავტორი არ არის დალდასმული ეგოცენტრიზმის ნიშნით, ლიტერატურული აპლომბით.

კირკეგორის „ან ან“-ში ვკითხულობთ: „ჩემი შვილი იმ ასაკში რომ იყოს, ამ სიტყვების აზრის გაგება შეძლებოდა, ხოლო მე სიცოცხლის უკანასკნელ წუთებში, ვეტყოდი მას: მე არ გიტოვებ არც ფულს, არც ნოდებას, არც რაიმე მაღალ მდგომარეობას საზოგადოებაში, მაგრამ მე მიგიითებ სამაგიეროდ – სად მარხია ის განძი, რომელსაც შეუძლია გაქციოს უმდიდრეს ადამიანად სამყაროში. ეს განძი არ მდებარეობს შენს გარეთ, იგი თვით შენშია, იგი თვით შენ გეკუთვნის. ასე რომ, არ იქნები დავალებული სხვა რომელიმე ადამიანისაგან, ამიტომაც ვერავინ ავნებს შენს სულს. ის განძი დამალულია თვით შენში. ეს არის ნების თავისუფლება, არჩევანი ან ან, მისი დაუფლება კი ანგელოზებზე მაღლა

აგიყვანს“.¹

ლარსმა შეძლო საკუთარი არჩევანის გაკეთება, პიროვნების გამთლიანება და ამაში ქართული გარემო დაეხმარა. „არ არის აუცილებელი რამეს შეეხო, რომ მისი დაიჯერო“, ასე დაიჯერა მან ჯერ არარსებული ქალაქის, მერე კი უფლის არსებობა. რწმენის საძირკველიც ხომ ეს არის – გჯეროდეს გულით და არა გონებით, გჯეროდეს იმის, რაც არ გინახავს, რასაც არ შეხებიხარ.

პოლ ვალერი წერდა: „არაფერია იმაზე უფრო ადამიანური, ვიდრე – ღვთაებრივი“, ლარსი ამბობს: „ჩვენში სიყვარული დიოდა“. ჩვენი აზრით, სწორედ ეს სიტყვები ქმნის ლევან ბერიძის პირველი რომანის კუმულაციურ ეფექტს. ამას რომანის სათაურიც მიანიშნებს: სამყაროში არსებობს „დაფარული“ ძალა, რომელიც გეხმარება, გზას გიკვალავს, ფორას გაძღვეს, რომ ცხოვრება უფრო ასატანი და „თამაში უფრო საინტერესო“ გახადოს. ზოგჯერ გეჩვენება, რომ მარიონეტით თოკებზე გათამაშებს, თავის ჭკუაზე გატარებს, მაგრამ დილემა – ან-ან, მაინც შენი გადასაწყვეტია, არჩევანი მხოლოდ შენი გასაკეთებელია და სწორედ ეს არის ყველაზე საინტერესოც და მნიშვნელოვანიც.

ლ. ბერიძის პირველი რომანი „ფორა“ ერთ-ერთი საუკეთესო პროზაული ტექსტია, რომელიც ამ ბოლო დროს ჩვენს ლიტერატურულ სივრცეში გამოჩნდა.

¹ ალ. მიხაილოვი. პრელუდიები მოცარტისა და კირკეგორისთვის. თარგმნა მ. ხარბედიამ. – ჟურნ.: „არილი“. №3, 5 ოქტომბერი, 2013.

MARINE TURAVA¹

**MISSING ATTRIBUTE
(NOVEL "IMPETUS" BY LEVAN BERIDZE)**

The novel "Impetus" was written in Germany, but it is more a Georgian book, written from Georgian positions, but from the European perspective and height. The world is so narrow and contracted, so easy to scale, it is the text which is unlimited to a particular locale, time and space, but "Impetus" is not distinguished only by it. This is a book about a man and the world debate on the controversy, and at the same time, their wonderful harmony, the human's constant introspection and reflection.

The Georgian-European space and time is well represented as the antithesis by the author of "Impetus", the Berlin Wall and the war are the only things that unites these spaces, the potential divisive things are a lot. The novel highlights our one-sided admiration for European values and their utilitarian, consumerist attitude of the Third World countries. Georgian consciousness and culture know the West, strives for it, its values, but the West does not even know Georgian culture, its depth and wisdom, without which the Georgian-European unity will not be perfect, harmonious. The best example of merging Georgian and European traditions is Levan Beridze's first novel "Impetus", which clearly represents the synthesis of these different values.

Paul Valéry wrote: "There is nothing more Human than Divine", Lars says: "Love existed in us". In my opinion, these words are creating a cumulative effect in Levan Beridze's first novel. Even the novel's title indicates that there is a "hidden" strength in the world, which helps us, makes our way, gives us impetus and makes life more endurable and "the game more interesting". Sometimes it seems, that it makes you rope-play like a puppet, according to his mind, but the dilemma either-or is at least up to you to solve, is only your choice, and this is the most interesting and important.

¹ *Marine Turava* – PhD in Philologies, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

თამარ ყალიჩავა¹

**ტოტალიტარიზმის ლიტერატურული პარადიგმაები
(რეი ბრადბერის „451 ბრადუსი უარენჰაიტით“)**

დღესდღეობით არავინ დავობს, რომ ადამიანის უმთავრეს ღირებულებას მისი ინდივიდუალობა, განუმეორებლობა წარმოადგენს. დღევანდელი გადასახედიდან და XX საუკუნის გამოცდილების გათვალისწინებით, აშკარად გამოკვეთილი ტოტალიტარული ტენდენციების პირობებში, ინდივიდუალიზმის შენარჩუნება კაცობრიობის ერთ-ერთ აქტუალურ პრობლემად იქცა. შესაბამისად, პიროვნებისა და პიროვნული ინდივიდუალიზმის ნიველირების წინააღმდეგ ბრძოლა ლიტერატურის და ზოგადად, ხელოვნების ამოსავალი პრინციპი გახდა. „კულტურა მხოლოდ თხელი აპკია გავარვარებული ქაოსის თავზე“, – წერდა ფრიდრიხ ნიცშე და ამ სიტყვებით ნონასწორობადაკარგული სამყაროს ტრაგიკულ მომავალზე მიანიშნებდა.²

სწორედ მსოფლიო ცივილიზაციის შეცდომამ შვა ტოტალიტარიზმი, რომლის განვითარებამ ადამიანი ჩამოაშორა თავისუფლებას; ხოლო რამდენად საშიშია სულიერი მონობა, ეს კარგად ესმოდათ XX საუკუნის დადგომამდე მრავალი საუკუნით ადრე, ჯერ კიდევ მაშინ, როცა ევროპული ცივილიზაციის აკვანი არც კი იყო დარწმუნული.

ონტოლოგიური თვალსაზრისით, XX საუკუნეში მომხდარი რყევები საკრალური ნყობის ჩამოშლამ განაპირობა. ცნობილია, რომ ანტიუტოპია თავს კრიზისების წარმოშობამდე იჩენს, კაცობრიობის ისტორიის გარდამტეხ მოვლენათა წინმსწრებია და რადგანაც XX საუკუნე, ცხოვრების ყველა სფეროში, არნახული ცვლილებებით აღინიშნა, ანტიუტოპიური ჟანრის განვითარებაც საუკუნის გრანდიოზულ სოციალურ ექსპერიმენტებს დაუკავშირდა, რათა ნათლად წარმოეჩინა, ეწინასწარმეტყველა მოსალოდნელი ანგარიშსწორებანი.

ტოტალიტარული მოდელი ანტიუტოპიაში მოდელირდება, იგი არ არის სტატიკური, როგორც სოციალიზმ-კომუნიზმი უტოპიებში. ამ ორ

¹ თამარ ყალიჩავა – დოქტორანტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
² ფრ. ნიცშე. ხატოვან აზრთა კრებული. შეარჩია და თარგმნა ბ. ბრეგვაძემ. თბ., 2011, გვ. 184.

მოვლენას შორის განსხვავება საძიებელია არა იმდენად ნაწარმოების არქიტექტონიკაში, რამდენადაც სტილისტიკაში. დისტოპიაში დეტალურად, სიყვარულით, სკრუპულოზურ-სახეობრივად არის აღწერილი მატერიალური სამყარო, ეს განსაკუთრებით მეამბოხე და განსახვავებულად მოაზროვნე გმირთა წარსულთან დაკავშირებულ მოვლენებს ეხება – ავეჯი, ფოტოები, ძველ ნივთთა კოლექცია და ა.შ. ყოველივე მიაწინებს, რომ ამგვარი მოდელის შექმნა სოციუმის ნებისმიერი შემობრუნებისას შესაძლებელია. წინამდებარე სტატიაში გავანალიზებთ რეი ბრედბერის საკულტო ანტიუტოპიურ რომანს – „451 გრადუსი ფარენჰაიტით“; შევეცდებით იმ პრობლემის წარმოჩენას, თუ როგორ დააკარგვინა ადამიანს ღვთის ძეობის განცდა იდეოლოგიური წნეხისა და რაციოსა და ტექნიკური პროგრესის გაფეტიშებამ და რა პერსპექტივა იკვეთება რომანში ადამიანის ცნობიერებაში ნაშლილი მეტაფიზიკური პირველსაწყისის ხსოვნის აღსადგენად.

XX საუკუნის კრიზისული, საერთო-რევოლუციური ატმოსფერო შოპენჰაუერის, კირკგეგორის, ნიცშეს ფილოსოფიას დაუპირისპირდა, რომელიც ეპოქის მოსალოდნელ კრიზისს, ჩარჩოებში მოქცეული ადამიანის ტრაგედიას მთელი სისრულით წარმოაჩენდა. ვფიქრობთ, ინდივიდუალიზმის ძიებითა და სუბიექტივისტური განწყობილებით გაჟღენთილი „სიცოცხლის ფილოსოფია“ თამამად შეიძლება მივიჩნიოთ ლიტერატურული ანტიუტოპიის ფილოსოფიურ-კონცეპტუალურ საფუძვლად. ანტიუტოპიური ლიტერატურა ადასტურებს ედმუნდ ბერკის მტკიცებულების უტყუარობას, რომლის თანახმადაც ტირანია კომფორმისტი, უძრავი ადამიანის პროდუქტია.¹

1953 წელს გამოცემულ რომანში „451 გრადუსი ფარენჰაიტით“ რეი ბრედბერი მოგვითხრობს ანტიუტოპიურ საზოგადოებაზე, რომლის ფონზეც თანამედროვე სამყაროს საფრთხეებს ახასიათებს: აქ წიგნები ინვის, რელიგია, ხელოვნება, კულტურა უგულვებელყოფილია. ამ საზოგადოებაში მეხანძრეებს აიძულებენ, დაწვან სახლები, რომლებშიც წიგნები ინახება. რომანში მწერალმა გაუცხოებულ ადამიანთა გაღერვა წარმოაჩინა, რომელთაც კაცობრიობის ინტელექტუალურ მემკვიდრეობასთან ბუნებრივი კავშირი განყვეტილი აქვთ. ეს ადამიანები მხოლოდ მატერიალური სარგებლის მოსახვეჭად იღვნიან და ინტერაქტიული ტელევიზის გარემოცვაში ცხოვრობენ. აქსიომაა, რომ კულტურას მონყვეტილი საზოგადოება მარტივი სამართავი ხდება; ამ თვალსაზრისით, აუცილებელია წარსულთან კავშირის განყვეტაც. ზემოაღნიშნულს ადასტურებს ანტიუტოპიური (და ანტიტოტალური) რომანების აღიარებული მეტრი ჯორჯ ორუელიც: „ვინც წარსულს აკონტროლებს, ის აკონტროლებს მომავალს“.² და მაინც, რატომ აწყდება ტოტალიტარული სისტემა სიძნე-

¹ ედ. ბერკი. ხატოვან აზრთა კრებილი. შეარჩია და თარგმნა ბ. ბრეგვაძემ. თბ., 2011, გვ. 35.

² ჯ. ორუელი. რატომ ვწერ. ინგლისურიდან თარგმნა მ. მოსულიშვილმა. – გაზ.: 256

ლევებს, რომელსაც საზოგადოების მიერ წარსულის ცოდნა ქმნის? სწორედ ამ კითხვაზე იძლევა პასუხს რეი ბრედბერის რომანი.

რომანის მთავარი გმირი ოცდათორმეტი წლის მეხანძრე გაი მონტაგია. იგი დაარწმუნეს, რომ წიგნების განადგურების იდეა „საყოველთაო ბედნიერების“ განცდის შენარჩუნებას ემსახურება, რადგანაც საზოგადოება ბედნიერებას განსაზღვრავს, როგორც ჰედონისტურ ქცევას – „მასები უნდა გყავდეს ბედნიერი“. ტოტალიტარული რეჟიმის მესვეურები აცნობიერებენ, რომ საზოგადოებრივი აზრის გაკონტროლება არ იქნებოდა სრულყოფილი ისტორიის ფალსიფიკაციის გარეშე. დოკუმენტებს, რომლებიც წარსულზე შეიცავენ ინფორმაციას – წვავენ, განადგურებული და გადამალული ისტორიის ადგილს კი ახალი, მმართველი წრეებისთვის ხელსაყრელი ისტორია იკავებს. აქვე შევნიშნავთ, რომ ანალოგიური პროცესები მრავალ ანტიუტოპიურ ნაწარმოებშია ასახული.

სახანძრო განყოფილების კაპიტანი გაის უხსნის, რომ წიგნების გარეშე არ იარსებებს სანინალმდეგო თეორია თუ აზრი, არავინ იქნება მეზობელზე ჭკვიანი: „წიგნი კი გატენილი თოფია, რომელიც კარის მეზობელს დაუმიზნებია შენთვის. დაწვით იგი და თოფი უტყვიოდ დარჩება. ადამიანის გონება უნდა აილაგმოს. რა ვიცი, ვინ გახდება ნაკითხი კაცის სამიზნე? იქნებ მე? აი, ამიტომ ვერ ვიტან მაგისტანებს“.¹

ჩვენი სინამდვილისთვის არცთუ უცხო, ზედაპირული ინფრომაციის სიჭარბე, ტოტალიტარულ სახელმწიფოს იარაღად უქცევია, რომლის მნიშვნელობა ამგვარად ფორმულირდება თხზულებაში: „ამოუტენეთ ადამიანს გონება ცნობებით, ფიტულივით ამოტენეთ ამ წყეული ფაქტებით და ეგონებათ, რომ ბრწყინვალე განათლება მიიღეს. ეგონებათ, რომ აზროვნებენ და წინ მიდიან. სინამდვილეში ადგილზე იქნებიან გაყინული, თუმცა თვითონ ბედნიერად იგრძნობენ თავს, რადგან ასეთი ცოდნა უცვლელია. ნუ მისცემთ მათ ისეთ ლიპ რაიმეს, როგორიც ფილოსოფია და სოციოლოგია“.²

როგორც ცნობილია, საყოველთაო თანასწორობის მისაღწევად პიროვნებაზე ძალადობისა და იძულების მეთოდებს იყენებდნენ. XX საუკუნეში სოციალისტურმა და ფაშისტურმა იდეოლოგიებმა „გააბრწყინეს“ პიროვნების კულტი. პიროვნების კულტი – უკიდურესი განდიდება, გაღმერთება ადამიანისა, რომელიც, როგორც წესი, უმაღლეს თანამდებობასა და იერარქიას იკავებს პოლიტიკურ ან რელიგიურ ხელისუფლებაში. თავსმოხვეულ მანკიერებათა ტყვეობაში ჩავარდნილნი აბსოლუტურად იძარცვებიან რელიგიურ გრძნობათაგან, მაგრამ ვაკუუმში არსებობას ადამიანი დიდხანს რომ ვერ ახერხებს, ამის უამრავ მაგალითს

„მამული“. №10, მარტი, 1993, გვ. 6.

¹ რ. ბრედბერი. 451 გრადუსი ფარენჰაიტით. ინგლისურიდან თარგმნა ანდ. ჭეიშვილმა. თბ., 2013, გვ. 104.

² რ. ბრედბერი. 451 გრადუსი ფარენჰაიტით, გვ. 7.

ვხედავთ თხზულებაში, როცა ისინი: „თვითმკვლელობით ამთავრებენ სიცოცხლეს ან სხვებს ხოცავენ“.¹

ჯერ კიდევ ნიკოლო მაკიაველის ნააზრევში გახმიანდა, რომ რელიგიისადმი ზიზღი სახელმწიფოს რღვევის უმთავრეს მიზეზს წარმოადგენს. მაკიაველის მიხედვით, ღვთის შიშისაგან განძარცული სახელმწიფო ან გაცამტვერდება ან ხელისუფალს ემორჩილება, ოღონდ ეს მორჩილება დროებითაა: „რადგანაც ადამიანთა სიცოცხლე ხანმოკლეა, მთავრობა ლპობას დაიწყებს მაშინვე, როგორც კი გაჰქრება ის გრძნობა, მას რომ აძლებინებდა“.²

ამგვარი წყობის საპირწონედ, უმთავრესი ქმედება იმის გაცნობიერებაა, რომ რაც შეიძლება ნაკლები უფლება მივანიჭოთ სხვას პირადი თავისუფლებიდან. წინააღმდეგ შემთხვევაში შედეგები ძალიან ცუდი იქნება; შესაძლოა სადავო ისიც იყოს, თუ რა ბედი ელის მაღალი ინდივიდუალიზმით აღბეჭდილ საზოგადოებებს, თუმცა, ისიც ნათელია, რომ საზოგადოებრივ მასებს მომავალი არა აქვთ. მწერლის დიაგნოზიც ასეთია „ჩვენი ცივილიზაცია უფსკრულისაკენ მიექანება. გვერდზე გადაქით, თორემ თან ჩაგიტანთ“.³ პიროვნებად დარჩენის გასაღები კი ფიქრსა და განსჯაში დევს და ადამიანებმა: „თვითონ უნდა გაუგონ თავიანთ ეპოქას, დაუფიქრდნენ და მიხვდნენ, თუ რატომ მოხდა ასე, რატომ გაუქრათ დედამიწა ფეხქვეშ. არ შეიძლება სულ ასე გაგრძელდეს: როცა იქნება მიხვდებიან“.⁴ მანამდე კი რჩეულებმა გონების კუნჭულებში გადაინახეს კაცობრიობის ინტელექტუალური მონაპოვარი: „თავით მთელ ბიბლიოთეკას ვატარებთ... ჩვენ მხოლოდ ყდები ვართ და ამ ყდებმა მტვრისა და ჭუჭყისგან უნდა დაიცვას წიგნები – არც მეტი, არც ნაკლები“.⁵

შესაძლოა კვლავ დადგეს „უვიცობის ხანა“,⁶ მაგრამ მწერალი იმედოვნებს, რომ ადამიანები შეცდომებზე ისწავლიან, რადგანაც ფენიქსის მაგალითზე ცხოვრება არაფერში გამოდგება კაცობრიობას: „ქრისტემდე ერთი ბრიყვი ფრინველი ცხოვრობდა, სახელად ფენიქსი ერქვა. რამდენიმე საუკუნეში ერთხელ კოცონს ანთებდა და თავს ინვაავდა (როგორც ჩანს, იგი ადამიანის უახლოესი ნათესავი იყო), მაგრამ ყოველი დანვის შემდეგ ხელახლა აღდგებოდა ფერფლიდან. როგორც ვხედავთ, ჩვენც, ადამიანებიც, ასე ვიქცევით, ოღონდ იმფრინველთან შედარებით ერთი უპირატესობა მაინც გაგვაჩნია: ჩვენს შეცდომებს ვხვდებით ხოლმე“.⁷

ანტიუტოპიურ ნარატივში აბსურდულობას, ადამიანის არსებობის

¹ რ. ბრედბერი. 451 გრადუსი ფარენჰაიტი, გვ. 104.

² ტ. სტ. ელიოტი. ნიკოლო მაკიაველი. ათი ესეი. ინგლისურიდან თარგმნეს პაატა და როსტომ ჩხეიძეებმა. თბ., 2007, გვ. 75.

³ რ. ბრედბერი. 451 გრადუსი ფარენჰაიტი, გვ. 114.

⁴ რ. ბრედბერი. 451 გრადუსი ფარენჰაიტი, გვ. 179.

⁵ რ. ბრედბერი. 451 გრადუსი ფარენჰაიტი, გვ. 180.

⁶ რ. ბრედბერი. 451 გრადუსი ფარენჰაიტი, გვ. 180.

⁷ რ. ბრედბერი. 451 გრადუსი ფარენჰაიტი, გვ. 191.

უაზრობას მხატვრული ხერხებით, პიროვნების დეპერსონიფიკაციით აღწევენ მწერლები. არ არის გარეგნული პორტრეტი, რომელიც პერსონაჟის პიროვნულ ხასიათს წარმოაჩინს. გვხვდება მხოლოდ უნიფორმათა დეტალების აღწერა. ინდივიდი ითქვიფება მასაში, ერთი ფიქრობს სხვებისგან და ყველა – როგორც ერთი. აზროვნების საყოველთაოობა დეპერსონიფიკაციის კიდევ ერთი მაჩვენებელია.

ტექნიკის მწარმოებელი და მომხმარებელი ადამიანების გაჩენის პრევენციისთვის, დასწავლული კაცობრიობის მკურნალ სწავლულთა ჯგუფს, რომელთაც გონებაში იმ იმედით ჩაულაგებიათ ნყება-წყებად კლასიკური ნაწარმოებები, მკითხველი რომ ოდესმე გამოუჩნდებათ. დაბნელებული გონების გასაჯანსაღებლად ფრენსის ბეკონს განათლება მიუჩინევია უებარ საშუალებად: „განათლება ადამიანის გონებიდან განდევნის ველურობას, ბარბაროსობასა და სისატიკეს; თუმცა კინი და ზერელე განათლება სრულიად საპირისპირო შედეგის მომტანია. განათლება დევნის ფუქსავატობას, სიშმაგესა და თავხედობას იმით, რომ გულუხვ რჩევას შეაძლებინოს ანონ-დანონოს მიზეზები, არ აპყვეს პირველივე რჩევას და არ იყოს თავდაჯერებული, არაფერი ირწმუნოს შეუმომნებლად და განუსჯელად“.¹ ბეკონს სწორედ განათლების საშუალებით მიაჩნია შიშისა და სიკვდილისა თუ დუხჭირი ბედის წინაშე ძრწოლის დაძლევა.

აღსანიშნავია, რომ რომანის პროტაგონისტი „ეკლესიასტეს“ ინახავს გონებაში, ბიბლიის, წმინდა წერილის განსაკუთრებული მნიშვნელობა მხოლოდ რომანის ამპასუშიროდიახაზგასმული. ცხადია, მწერალი ცდილობს ღმერთის იდეის გადარჩენას. დასაწვავად განწირულ წიგნთაგან ბიბლიაა ერთ-ერთი, რომელსაც მონტაგი შინ მიიტანს. თუ რომანის დასაწყისში ინდივიდთა ცნობიერებაში წაშლილია მეტაფიზიკური პირველსაწყისის ხსოვნა – სწორედ მისი გახსენებითაა დაკავებული რომანის დასასრულს გადარჩენილი საზოგადოების უკეთესი ნაწილი: „მომდევნო კვირას, მომდევნო თვეს, გაისად უამრავ მარტოხელა ადამიანს შევხვდებით და როცა შეგვეკითხებთან – რას აკეთებთო, უნდა ვუპასუხოთ, ვიხსენებთ-თქო. ეს იქნება ჩვენი იარაღი, რომლითაც საბოლოოდ გავიმარჯვებთ კიდევ“.²

ვიდრე ომსგადარჩენილ საზოგადოებას წიგნისაკენ მიაბრუნებდნენ, სარკეების ქარხნის აგება განუზრახავთ ბრძენკანცთ – „ერთ წელიწადს სულ სარკეები ვამზადოთ, რათა ხალხმა კარგად დაინახოს საკუთარი სახე“;³ ამბობს პროფესორი და ასოციაცია გვიჩნდება ხელოვნებასთან, რომელიც, თავის დროზე, სარკეს ოსკარ უაილდმა შეადარა.

ანტიუტოპია – ინტერტექსტუალური ლიტერატურული ჟანრია, რომლის დისკურსიც გამოირჩევა თავისებურად მოდელირებული ქრონო-

¹ ფრ. ბეკონი. განათლებისათვის. ესეები. ინგლისურიდან თარგმნეს პაატა და როსტომ ჩხეიძეებმა. თბილისი 1989, გვ.6

² რ. ბრედბერი. 451 გრადუსი ფარენჰაიტი, გვ. 191.

³ რ. ბრედბერი. 451 გრადუსი ფარენჰაიტი, გვ. 192.

ზტოპით, ამ ჟანრის რომანებში მხატვრული სიტყვას სპეციფიკური ფუნქცია აქვს და მიმართულია ტრიადის „ადამიანი-ცივილიზაცია-საზოგადოება“ შინაგანი ურთიერთმიმართების გამოსარკვევად. თვალსაჩინოა უტოპიურ იდეალთა უარყოფა იმ ვითარებაში, იმ პირობებში, როდესაც ირღვევა ბალანსი და ჰარმონია სოციუმსა და მის მორალურ შინაარსს შორის.

რეი ბრედბერის რომანის ანალიზმა ცხადყო, რომ მთავარ ადგილს რომან-ანტიუტოპიაში იჭერს ადამიანის, ინდივიდის პირადი ბედნიერებისა და თავისუფლების პრობლემა: სახელმწიფოს სრულქმნა პროგრამებისა და პოსტულატებში დასახული იყო ბედნიერი ადამიანის უზრუნველი ცხოვრების იდეალად. ავტორები აფრთხილებენ თანამედროვე საზოგადოებას და ურჩევენ, რომ მოერიდონ ბედნიერების ამგვარ რეცეპტებს. უჩვენებენ, რომ იდეალის განხორციელება, მისი რეალიზაცია პრაქტიკაში აღმოჩნდება პროფანაცია ბედნიერებისა და ოცნებისა, რომ ამგვარ ყოფას მივყავართ ადამიანობადაკარგულ ტოტალიტარულ საზოგადოებამდე.

XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ანტიუტოპიური რომანები ასახავს საზოგადოებებს, სადაც ტექნოლოგიზაცია და კომპიუტერიზაცია დასრულებულია, ანტიუტოპიური სისტემაც სრულყოფილი; მას დაუკაბალებია ადამიანური ყოფის ყველა მხარე, დაუპრყია მთლიანად და არჩევანის თავისუფლება წაურთმევია ადამიანისთვის. ტექნიკისა და კომპიუტერიზაციის გაბატონებამ გამოკვეთა რომანის უმთავრესი პრობლემატიკა – ინდივიდის არსებობა სრული თავისუფლების შეზღუდვის პირობებში.

ცხადია, მწერალი შიშობს, რომ არსებული საზოგადოების ღირებულებათა სისტემის გამართულობაზე მუდმივი ეჭვის შეტანის გარეშე ადამიანები მანკიერებების ჭაობში ჩაეფლობიან და მოისურვებენ უფრო მეტი დროის უსაქმოდ გატარებას. ზღვარზე ყოფნა და მისი დაძლევა ლიტერატურული ანტიუტოპიის უმნიშვნელოვანესი ასპექტია. პროტაგონისტის დაპირისპირება სისტემასთან რომანში ჯერ კიდევ დაუსრულებელია, მთავარ პერსონაჟს ისევ სურს სისტემის ჩარჩოს მიღმა აღმოჩნდეს, პირადსა და ხელშეუხებელ სივრცეს თვითონ დაეპატრონოს, სადაც მკრთალად, მაგრამ შესაძლებელია იმ მშვენიერი სამყაროს ხატების შენარჩუნება, რომელსაც უღმობლად სობენ დასახული მიზნის – „საყოველთაო ბედნიერების“ – სახელით. ყველა ანტიუტოპისტი მწერალი, და მათ შორის რეი ბრედბერი, მიგვანიშნებს, რომ ამ სენის მიზეზი უნდა ვეძიოთ, პირველ ყოვლისა, ცალკეულ ადამიანთა ფსიქიკაში და არა საზოგადოებაში. ყველაფრის აბსოლუტიზირების გარეშე, აქცენტი უნდა გაკეთდეს საყოველთაოდან ინდივიდუალურზე. საფრთხეთა თავიდან აცილებას კი, მხოლოდ ის რეფორმა უშველის, რომელიც თითოეული ადამიანისაგან საკუთარი თავის დახვეწას მოითხოვს.

TAMAR KALICHAVA¹

**LITERARY PARADIGMS OF TOTALITARIANISM
(“FAHRENHEIT 451” BY RAY BRADBURY)**

Attempts to liberate oneself from the pincers of totalitarianism has become an inspiration for writers many times. It is known that the literary work of the 20th century’s outstanding, anti-utopian writer, Ray Bradbury was targeted against tyranny. The basic problem of his cult novel *Fahrenheit 451* is to maintain the person’s individuality. The conception of the novel follows the trends of the anti-utopian literature and blames the establishment of tyranny on the abundance of conformists in the society. The confrontation of the protagonist with the system does not finish in the novel, the main character continues his struggle to gain identity and freedom and it also enhances in our selves the belief of the necessity to fight for maintaining our individuality.

¹ *Tamar Kalichava* – Post-Graduate Student, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ელენე ჯაველიძე¹

ნარსულის აპოლოგეტიკა იაჰია ქემალის
ლირიკასა და პროზაში

იაჰია ქემალი (1884-1958) გარდამავალი ეპოქის ბოლო დიდებული პოეტი იყო, რომელმაც XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე თურქული პოეზიის წინაშე არსებული ყველა კარდინალური საკითხი წარმატებულად გადაჭრა, ამავე დროს, მისი სახელით იწყება თანამედროვე თურქული პოეზიის ისტორია. მისი მხატვრული აზროვნების, სახე-სიმბოლოთა ფუნქციური არეალის შესწავლისას, თურქ მკვლევართა ხედვით, იგი მხოლოდ პოეტი არ არის, ის „ახალი თურქული მწერლობის ყველაზე დიდი მოაზროვნე პოეტი“.² აღნიშნავენ, რომ იაჰია ქემალი ლირიკა „ყოველი თურქი ხელოვანისთვის შემოქმედებით კრიტერიუმად უნდა იქცეს“.³

XIX საუკუნის მეორე ნახევარში უძლეველმა ოსმალეთის იმპერიამ ჩვეული დიდებულება და „ბრწყინვალება“ დაკარგა. მითი იმპერიისა და მისი არმიის უძლევლობის შესახებ დაიმსხვრა, უნიათოდ წარმოებულმა ომებმა თურქეთი საგარეო ვალეებში ჩააგდო. ოსმალთა იმპერია ევროპულ სახელმწიფოთა პოლიტიკურ-ეკონომიკური ზენოლის ქვეშ აღმოჩნდა. თურქეთში სწრაფი ტემპით ხორციელდებოდა კულტურული ექსპანსია, ნათლად გამოიკვეთა კავშირი დასავლურ კულტურასთან. იაჰია ქემალის ბიოგრაფია ამისი თვალსაჩინო დადასტურებაა.

ახალგაზრდა იაჰია ქემალმა ცხრა წელი გაატარა საფრანგეთში. პარიზში იგი პოლიტიკურ მეცნიერებათა სასწავლებელში შევიდა. პოეტი საფრანგეთში გატარებულ წლებს ასე აღწერს: „1904 წელი პარიზში ეკლესიისა და რელიგიისადმი შეურიგებლობის გრივალევით ბობოქარი სოციალისტური მოძრაობის ხანა დადგა. მიტინგებსა და დემონსტრაციებზე დავდიოდი, ინტერნაციონალის გაგონებაზე გული კაცობრიობის

¹ ელენე ჯაველიძე – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² Yaşar Şenler. Kültür ve Edebiyata dair Görüşleriyle Yahya Kemal. İst., 1997, გვ. 7.

³ Sabahattin Eyuboğlu. Yeni Türk Sanatkarı Yahut Frenkten Türkiye'ye Dönüş. İst., 1998, გვ. 86.

სიყვარულით მევსებოდა, თვალეები მეცრემლებოდა“.¹ პოეტი თურქ რევოლუციონერებს დაუკავშირდა.

საგულისხმოა, რომ იმპერიის მოსახლეობა ეთნიკური და რელიგიური ნიშნით ჭრელი იყო. სულტნის დიქტატორული რეჟიმის წინააღმდეგ წარმოებული ბრძოლა კი 4 მილიონ კვადრატულ კილომეტრზე გადაჭიმულ ოსმალეთის იმპერიას ასუსტებდა. პოეტი მოგვითხრობს: „მართალია, „ახალგაზრდა თურქებს“ აბდულჰამიდის ჩამოგდება სურდათ, მაგრამ მიტინგებზე მოსული ბულგარელებისა და ბერძნების მიზანი აბდულჰამიდის დამხობა კი არა, არამედ თურქების ბატონობისგან განთავისუფლება იყო. გავიანზრე, რომ, არსებობს ის რალაც, რასაც „თურქ ხალხს“ ვუნოდებთ. მიზნად დავისახე ჩვენი ერის წარსულის შესწავლა. ასე აღმოცენდა ჩემში ეროვნული გრძნობა და ნაციონალიზმი“.²

პოლიტიკურ მეცნიერებათა სასწავლებელში იაჰია ქემალის მასწავლებელი ცნობილი ფრანგი ისტორიკოსი ალბერ სორელი იყო, რომელმაც პოეტზე უდიდესი გავლენა იქონია. ა. სორელი ფრანგი ერისა და საფრანგეთის ჩამოყალიბების პროცესებს იკვლევდა, იძიებდა, რა იყო „ფრანგული“ ისტორიაში. იაჰია ქემალმა კი განიზრახა სამშობლოს ისტორია „თურქულობის“ თვალსაზრისით შეესწავლა.³ ახალგაზრდა პოეტი თავდაპირველად დასავლურ წყაროებს გაეცნო, შემდგომ კი თურქული საისტორიო მასალები შეისწავლა.⁴

პოეტის აზრით, შუა აზიაში თურქული მოდგმის ხალხთა განსახლების, მათი ყოფის შესახებ არსებული ცნობები მეტად მწირი იყო, ამდენად, იგი „თურქულობის“ ათვლას მხოლოდ მცირე აზიაში თურქ-სელჯუკთა გადასახლების დროიდან იწყებს. ამ პროცესის დასაწყისს იაჰია ქემალი 1071 წლის მანასკერტის ბრძოლაში ბიზანტიაზე სელჯუკთა პირველი გამარჯვებაში ხედავს. მანამდე არსებული მისთვის „წინაისტორიულია“, რადგან ეროვნული „მეობის“ გამოძკვებავი „ისტორიული ცნობიერება“ ნაციონალური მეხსიერებით არის დასაზღვრული: „*მე იქა ვარ, სადამდეც ჩვენი ნაციონალური მეხსიერება მიდის*“, – ამბობს პოეტი.⁵

ფრანგი ისტორიკოსი კამილ ჟულიანი თურქული ლიტერატურის მკვლევართათვის ცნობილი ფიგურაა, იგი პოეტის „მეორე“ დიდ მასწავლებელად უნდა მივიჩნიოთ. კ. ჟულიანის მოსაზრებით, ფრანგმა ხალხმა 1000 წელიწადში საფრანგეთის ტერიტორიული მთლიანობა ჩამოაყალიბა. იაჰია ქემალის ხედვით, თურქებმა ყოველივე ეს კიდევ უფრო სწრაფად – 800 წელიწადში მოახერხეს. პოეტმა განაცხადა: „*განა ჩვენ მანასკერტის – 1071 წლის შემდგომ რვაას წელიწადში თურქეთის ტერი-*

¹ **Yahya Kemal.** Çocukluğum, Gençliğim, Siyasal, ve Edebi Hatıralarım. İst., 1973, გვ. 102.

² **Ahmet Kabaklı.** Türk Edebiyatı. II c. İst., 1994, გვ. 443.

³ **Nihad Sami Banarlı.** Yahya Kemal'in hatıraları. İst., 1960, გვ. 43.

⁴ **Yahya Kemal.** Aziz İstanbul. İst., 1988.

⁵ **Yahya Kemal.** Aziz İstanbul, გვ. 10.

ტორიული ერთეული არ შევქმენით?!“¹

„ევროპელ ისტორიკოსებს, – წერს იაჰია ქემალი, – ეს გამარჯვება ქვეყნის ისტორიის გარდამტეხ ეტაპად მიაჩნიათ, რადგან სწორედ ამ მომენტიდან ევროპა თურქების პირისპირ აღმოჩნდა. ამ ბრძოლას ჩვენ შორისსხვა მრავალი ბრძოლა მოჰყვა, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში გაგრძელდა. ისტორიკოს გროსეს სიტყვებით რომ ვთქვათ, ჯვაროსანთა ლაშქრობების მიზეზი თურქი ხაკანის – ალფ ასლანის ბიზანტიის იმპერატორზე გამარჯვება და ამ უკანასკნელის დატყვევება აღმოჩნდა.“²

ამ მოვლენებს ი. ქემალი ამგვარად აღწერს: სომხეთი ბიზანტიის პროტექტორატის ქვეშ იმყოფებოდა. მის დასაცავად ბიზანტიის უდიდესი არმია ვანისკენ გაემართა, რათა დამანგრეველი დარტყმა მიეყენებინა თურქებისათვის. არმიას სათავეში უალრესად გამოცდილი სარდალი დიოგენი ედგა. ბიზანტიის არმიაში ბევრი დაქირავებული ოღუზი და პაჭანიკი იყო, რომლებმაც უღალატეს ბერძნებს და მშობლიურ ენაზე მოლაპარაკე ალფ ასლანის ჯარის მხარეზე გადავიდნენ. ბიზანტიის არმია სასტიკად დამარცხდა. ავტორი აღნიშნავს, რომ ბერძენი და სომეხი ისტორიკოსები ბრძოლის წაგების ერთადერთ მიზეზად სწორედ ამ ფაქტს მიიჩნევენ.³

1081 წელს სელჯუკებმა შავი ზღვის, მარმარილოს ზღვისა და ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროებს მიაღწიეს. სელჯუკები ქალაქებსა და ციხეებს იპყრობდნენ და ბოლოს იზნიქში განლაგდნენ. ბიზანტიამ დასახმარებლად ჯვაროსნებს მიმართა. მათ იზნიქზე დიდი შეტევა განახორციელეს. ამ მიზეზით კონსტანტინეპოლის დაპყობა 250 წლით გადაიდო.⁴

მწერალი აღნიშნავს, რომ ჯვაროსანთა ლაშქრობა 1091 წელს დაიწყო. ბიზანტიის იმპერატორის ნაქეზებით ჯვაროსნებმა იზნიქს შეუტიეს. მათი არმია თხუთმეტჯერ აღემატებოდა თურქებისას. თურქები ბოლომდე იცავდნენ იზნიქს, შემდეგ კი ალყა გაარღვიეს და ესქიშეჰირში გამაგრდნენ. სირიისკენ მამავალმა ჯვაროსნებმა კვლავ დაამარცხეს თურქები ესქიშეჰირში, ამის შემდგომ ჯვაროსანთა მეორე ნაკადმა კონიას მიაღწია. ანთაქიაში (ანტიოქია) იაგი-სიან ბეის ჯართან სასტიკი ბრძოლა გაიმართა. ანთაქიაც დაეცა. ჯვაროსნებმა იერუსალიმი აიღეს და ქრისტიანული სახელმწიფო შექმნეს. ჯვაროსანთა პირველმა ნაკადმა „რუმელიელ სელჯუკთა ბედ-ილბალი შეცვალა, ბიზანტიამ შეძლო თურქების გაძევება მარმარილოს ზღვის ტერიტორიებიდან. ბიზანტია გარკვეულ ხანს ბატონობდა ანატოლიის დასავლეთ ნაწილზე“.⁵

მწერალი სინანულით აღნიშნავს, რომ ბიზანტია თავის გადარჩენას არა იმდენად ჯვაროსანთა ლაშქრის დახმარებას უნდა უმადლოდეს, რამდენადაც თურქებს შორის არსებულ განხეთქილებას. 1090 წელს იმ-

¹ Nihad Sami Banarlı. Yahya Kemal'in hatıraları, გვ. 46-47.

² Yahya Kemal. Aziz İstanbul, გვ. 11.

³ Yahya Kemal. Aziz İstanbul, გვ. 11.

⁴ Yahya Kemal. Aziz İstanbul, გვ. 12.

⁵ Yahya Kemal. Aziz İstanbul, გვ. 15-16.

პერატორმა ალექსი კომნენოსმა კუმანი (ყივჩაყი) თურქების მოსასყიდად პრაქტიკულად ხაზინის მთელი ოქროს მარაგი დახარჯა და შეძლო კუმანების პაჭანიკების წინააღმდეგ წაქეზება. შედეგები კი თურქებისთვის სავალალო აღმოჩნდა, პაჭანიკები კუმანებმა გაანადგურეს.¹

მართალია, მონღოლების შემოსევების გამო თურქებმა კონსტანტინეპოლი ვერ დაიპყრეს და ეს პროცესი დროში გაინელა, მაგრამ ბებერი ბიზანტია ამან, საბოლოო ჯამში, ვერ გადაარჩინა. ი. ქემალი დეტალურად აღწერს კონსტანტინეპოლის აღებას. ლექსში „სტამბოლის დამპყრობელ იენიჩარს“ პოეტი, ერთი მხრივ, კონკრეტულ, მაგრამ, მეორე მხრივ, უსახელო იენიჩერის სიმამაცესა და შეუპოვრობას უმღერის. წარსულში ღრმად ექსტრაპოლირებული იაჰია ქემალი აღნიშნავს: „*მე ჩვენი გადმოსახლების დროიდან ვიცხოვრე, სტამბოლს რომ ვიღებდით მაშინ*“.

როგორც ვხედავთ, იაჰია ქემალისთვის ერის ისტორია პარადიგმულია და მის ჩარჩოებში ყალიბდება ნაციონალურ მეხსიერება. პოეტის აზრით, თურქეთის ისტორია XI საუკუნიდან იწყება. იგი თვლის, რომ XI საუკუნემდე არსებობდა თურქი ხალხის ისტორია, ხოლო XI საუკუნის შემდეგ კი თურქეთის ისტორია დაიწყო. ამ თარიღთან არის დაკავშირებული ცენტრალურ აზიასთან სრული განშორება, ახალი სამშობლოს პოვნა, მისი ისტორიული და გეოგრაფიული ნიშან-თვისება, ბედისწერა. ამ მომენტიდან იწყება თურქი ხალხის იდენტობის გააზრება, ისლამის რელიგიურ, პოლიტიკურ და გეოგრაფიულ სივრცეში მოხვედრა.

იაჰია ქემალმა თავისი ლექსების ერთ-ერთ კრებულს „საკუთარი ცის კაბადონი“ უწოდა. ნიჰად სამი ბანარლი აღნიშნავს, რომ სწორედ ასე მიმართავდა თურქული მითოლოგიის დევგმირი – ოღუზ ხაკანი თავის ხალხს: „*ჩვენს ქვეყანას ისე გავაფართოვებთ, რომ ცის კაბადონი კარვად გვედგას*“.² ცნობილი თურქი მეცნიერი აჰმედ ქაბაქლი ღრმად არის დარწმუნებული იმაში, რომ მომავალი მხოლოდ იმ ქვეყანას აქვს, რომლის წიაღშიც მწერალი ნაციონალური ისტორიის „ძველი დიდების“ ხატებას დაამკვიდრებს. მეცნიერის აზრით, „*იაჰია ქემალმა ეროვნული ისტორიული რომანტიზმი ჩამოაყალიბა*“.³

ი. ქემალი ერთ დროს უძლეველი იმპერიის ბოლო ჟამის მოწმე აღმოჩნდა. თურქული არმიის გაუთავებელი დამარცხებები მის პირად ტრაგედიადა იქცა. იმპერია, რომლის უძლეველობის იდეას მას ბავშვობიდან უნერგავდნენ, ინგრეოდა. ეს პოეტს უსაზღვროდ აღელვებდა; მას ესმოდა, რომ ძველი დიდების აღდგენა, აღორძინება შეუძლებელი იყო. უიმედობისა და უსასოების დასამარცხებლად იგი ძველი სახელოვანი ისტორიის გახსენებას შეუდგა. შეიძლება ითქვას, რომ ოსმალეთის იმპერია მისი პოეზიის სარკეში ირეკლება და მარადიული პროექციის სახით

¹ **Yahya Kemal.** Aziz İstanbul, გვ. 13-14.

² **Nihad Sami Banarlı.** Yahya Kemal Yaşarken. İstanbul, 1997, გვ. 191.

³ **Ahmet kabaklı.** Türk Edebiyatı, გვ. 460.

რჩება.

იაჰია ქემალი ლექსში „სტამბოლის დაპყრობის მნახველი უსქუ-დარი“ კონსტანტინეპოლის დაპყრობის ეპიკურ დრამას გადმოგვცემს. პოეტის ხედვაში ცოცხლდება ბრძოლის ეპიზოდები და გამარჯვების დილა, როდესაც „ასი ათასი ანგელოზი სტამბოლისკენ გაფრინდა“. მოგონებებში ჩაძირული ავტორი გვიყვება: „უკვე ხუთასი წელი გავიდა იმ დიდებული თარიღიდან; ის ორმოცდაცამეტდღიანი ბრძოლა ჩანს აქედან; ის მონოდება კვლავ აცხოველებს წარმოსახვას; გარემოში ყოველ წამს ჭეშმარიტი მდგომარეობა“.

ლაზელში „სტამბოლის დამპყრობელ იენიჩერს“ პოეტი იენიჩერებს ალაჰის მეომრებად წარმოგვიდგენს. კონსტანტინოპოლის აღებაში მონაწილეობს „ალაჰის ლომად“ წოდებული მუჰამედის ბიძაშვილისა და სიდის – ალის ხატება – მისი საბრძოლო სულისკვეთება და ძალმოსილება (ალის ხელში ხმალი). პოეტი გვამცნობს: „ალაჰის მეომრები“ ქალაქის ყველა კარს გააღებენ და სანუკვარ, საოცნებო ამბავს ქვეყანას ამცნობენ. ავტორი „სანუკვარ ოცნებაში“ გულისხმობს ოსმალური წარმოშობის ერთ ჰადისას, რომელის თანახმადაც მუჰამედი აცხადებს: სტამბოლი აუცილებლად იქნება დაპყრობილი! სტამბოლის ამღები სარდალი დალოცვილია, მისი ჯარისკაციც დალოცვილია! მართლაც, გარიჟრაჟზე იწყება ბრძოლა კონსტანტინოპოლის ასაღებად, „გიაურთა ტაძარს საბოლოოდ ჩამოძვრება ჯვარი და მასზე ნახევარმთვარე აღიმართება“.

არანაკლებ საინტერესოა „ლაზელი გედიქ აჰმედ ფაშას“, სადაც პოეტი კონსტანტინოპოლის დამპყრობ – უძლველი მეჰმედ II ფათიჰის უკვე შემდგომ ექსპედიციაზე გვესაუბრება (სამხრეთ იტალიის ოკუპაციაზე). მეჰმედ II ფათიჰის მიერ რომის ასაღებად გაგზავნილი „აჰმედ ფაშა დიდი ხმაურით ჩადის ოტრანტოში“, ჯარმა უნდა დაიპყროს რომი – „წითელი ვაშლი“, რათა ევროპა ამ ბრძოლაში რომის პაპიდან იესომდე მუჰამედის რწმენის სხივებში ჩაიძიროს. პოეტი კვლავ მიგვანიშნებს თურქ-ოსმალთა ე.წ. ისტორიულ მისიაზე დაიპყრონ ევროპა, რათა იქ მუჰამედის რწული გაავრცელონ. ეს იდეა ერთ ოსმალურ სიმღერაში (თურქუშია) გამოხატული. თურქთა „სანუკვარი ოცნება“ ასე ჟღერს: პირველი „წითელი ვაშლი“ სტამბოლი იყო, მეორე „წითელი ვაშლი“ რომი იქნება:

*„თექბირის ჭეჩით უნდა განივრცოს ეზანის ხმა
გიაურთა ქვეყნის ცნობილ ეკლესიამდე.
ამ ომში მუჰამედის რწმენის სხივში ჩაიძირება
ევროპა რომის პაპიდან წმინდა იესომდე“.*

მეჰმედ II ფათიჰი კონსტანტინოპოლისა და მართლმადიდებელთა წმინდა ტაძრის „აია სოფიას“ აღების შემდეგ კათოლიკური საქრისტიანოს დედაქალაქის – რომის დაპყრობასა და „წმინდა პეტრეს ტაძრის“ აღებას ლამობს, რათა აღმოსავლეთ და დასავლეთ რომის იმპერიის იმპერატორი გახდეს. მიუხედავად იმისა, რომ გედიქ ფაშამ ვერ აიღო რომი,

პოეტისთვის მუჰამედის დროშის ქვეშ საქრისტიანოზე გალაშქრება უალრესად მნიშვნელოვანია. შეიძლება ითქვას, რომ იაჰია ქემალი პოლემიკაში შედის იმ ევროპელებთან, რომლებმაც მისი ქვეყანა დააქუცმაცეს და ნიშნის მოგებით ეუბნება: ერთ დროს უძლეველი იყო ოსმალეთის იმპერია, ჩვენმა იენიჩერებმა აიღეს კონსტანტინოპოლი, ჩვენ შემოვიჭერით იტალიაში, ჩვენი იყო ის არმია, რომელმაც ნახევარი ევროპა დაიპყრო და ვენამდე მივიდა.

უნდა ითქვას, რომ იაჰია ქემალი მთელი მისი არსებით ისტორიული გამარჯვებებისა და ოსმალეთის იმპერიის დიდების წლებშია დანთქმული. იგი მიუძღვება თურქთა კავალერიას, მონაწილეობს ბრძოლებში, მოუწოდებს მკითხველს მასთან ერთად გადალახოს დრო და სივრცე:

*„გადი, გააკეთე ნახტომი დროში, ყველა ფარდა იხსნება!
შენ რომ ოცნებობდი, ის დრო დგება ყველგან,
მე ჩვენი გადმოსახლების დროიდან ვიცხოვრე,
სტამბოლს რომ ვიპყრობდით იმ დღეებში“.*

იაჰია ქემალი უსაზღვროების, ანუ პირობითი საზღვრების გადალახვის საკითხს თურქეთის ისტორიასთან და თავის პირად თავგადასავალთან კავშირში წარმოადგენს და „ღია ზღვის“ სიმბოლოთი ამ განცდას გლობალურ პლანში წარმოაჩენს. აღსანიშნავია, რომ ზოგადის ინდივიდუალურთან ოსტატურად შერწყმა იაჰია ქემალის პოეზიის ორიგინალურ ნიშან-თვისებას წარმოადგენს.

საზღვრების გადალახვის პრობლემატიკა ლექსში „ღია ზღვა“ რამდენიმე პლანით ხორციელდება. თავიდან პოეტი დიდებით შემოსილ თავის უძლეველ, დამპყრობელ წინაპრებს იხსენებს: „საუკუნეების განმავლობაში ყოველ ზაფხულს ჩრდილოეთისკენ რბოლა“. ეს პნკარი ოსმალეთის უძლეველი იმპერიის სახელოვანი წარსულის რემინისცენცია ხდება. საზღვრების გადალახვის დაუოკებელი სურვილი პოეტს ბავშვობაში აბრუნებს: „როცა ბალკანეთის ქალაქებში გატარებულ ჩემს ბავშვობაში ვბრუნდები, ყოველ წამს ცეცხლის ალივით მწველ მონატრებას ვგრძნობ“.

ეს „მწველი მონატრება“ წარსული დიდების შეგრძნებას უკავშირდება: „ვიგრძენი ჩემი თავდამსხმელი ბაბუების გაუმადრობა“. პოეტს აღელვებს ის, რაც მის დაპყრობების დაუოკებელი ჟინით შეპყრობილ წინაპრებს აღელვებდათ: „ყოველ ზაფხულს ჩრდილოეთისკენ რბოლა“! მეჰმედ ქაფლანის აზრით, „ეს პნკარი თურქეთის ისტორიის სულს გამოგვცემს. მართალია, ისლამამდე თურქული მატერიალური სივრცე გაფართოვდა, მაგრამ ისლამის მიღების შემდეგ ის, მატერიალური და კულტურული თვალსაზრისით, უსაზღვრო გახდა“.¹ როგორც ვხედავთ, იმპერიის ფიზიკური საზღვრების გაფართოების მოთხოვნილება საუკუნეების განმავლობაში აყალიბებს თურქი ერის მენტალობას.

¹ Mehmet Kaplan. Açık Denizin Şiirinin Tahlili. Şiir Tahlilleri. 1 cilt. İst., 1954, გვ. 192.

იაპია ქემალისტვის დამორგუნველი, მტანჯველი რეალობისგან აბსტრაგირება, მისი უკუგდება ძლევამოსილ ისტორიულ ნარსულში დაბრუნებით ხორციელდება. ეს ტენდენცია ორი საბაზისო ელემენტით არის წარმოდგენილი:

1. კულტურულ-ისტორიული მემკვიდრეობით აღფრთოვანება;
2. ძველი საზოგადოებრივი ინსტიტუტების მიმართ კრძალვა.

იაპია ქემალისტის შემოქმედების ყველაზე რელიეფური ნიშან-თვისება მისი პოეზიის „ნაციონალურობასთან“ შერწყმული „დასავლურობაა“. „მიუხედავად იმისა, რომ პოეტმა წერის ახლებური, ევროპული, მანერა და სტილი შემოიტანა, თავისი ფესვებით იაპია ქემალის ისევ ოსმალის სხეულში დარჩა“. ¹ ი. ქემალის მხატვრულ ნააზრევში აირეკლა დასავლური მწერლობის პოეტური კულტურისა და ესთეტიკის ელემენტები. მუზაფერ უიგუნერი აღნიშნავს, რომ „იაპია ქემალმა ბევრი რამ შეითვისა ფრანგი პოეტებისგან. მან ჟან მორეასისგან ლექსში ზომის მთლიანობა, ოქროს კვეთის პრინციპი შეისწავლა“. ² აღსანიშნავია, ჟან მორეასის ესთეტიკის ქვაკუთხედი ანტიკურ კულტურასთან კავშირი, სამყაროს „ელინისტური“ ხედვაა, რაც პირდაპირ დაკავშირებულია მითოლოგიური ხატების, მოტივების, თემებისა და სიუჟეტების გამოყენებასთან. ნეოკლასიციზმი ანტიკური კულტურის მემკვიდრეობას აღიქვამს როგორც ესთეტიკურ იდეალსა და სტილის ნიმუშს. ისტორიულ-მითოლოგიური თემატიკის დამუშავებით მწერალი არ კარგავს კავშირს თანამედროვეობასთან, იგი მუდამ ჩართულია უახლეს მხატვრულ-ესთეტიკურ ძიებებში, რომელიც ყოფიერების მარადიული პრობლემების დასმის საშუალებას იძლევა. იაპია ქემალის ჟან მორეასს თავის „დიდ მასწავლებლად“ მიიჩნევდა. ³

ი. ქემალისტვის ნეოკლასიციზმის კონცეპცია უმნიშვნელოვანესი აღმოჩნდა, მან ღრმად შეისწავლა კლასიკური თურქული ლიტერატურა, შექმნა ასზე მეტი ლაზელი, შარქი და მუსამათი. იგი აღნიშნავდა, რომ მისი ინსპირაციის წყარო ვერლენის „გალანტური დღესასწაულები“ იყო. პოეტი განმარტავდა: „მალარმე პოეტური ხელოვნების შესწავლით დაინტერესებულ ახალგაზრდებს მოუწოდებდა, პოლ ვერლენის „გალანტური დღესასწაულები“ დაიზეპირეთო. როგორც კი მალარმეს ამ რჩევას გავეცანი, გავიქეცი პარიზის აღმოსავლურ ენათა სასწავლებელში და იქ დავინყე არაბულისა და სპარსულის შესწავლა. ნავიკითხე ჩვენი დივანის პოეტები, გავიაზრე მათი აზროვნების სისტემა. სამწუხაროდ, თურქული პოეზიის შესწავლის საშუალება მხოლოდ საფრანგეთში მომეცა (...) ძველი პოეზია ღრმად შევისწავლე, მაგრამ ეს ესთეტიკურ განცდაზე მეტად ეროვნული გრძნობით იყო ნასაზრდოები“. ⁴ იაპია ქემალისტის შემოქმედე-

¹ **Şükran Kurdakul.** Çağdaş Türk Edebiyatı. *Meşrutiyet Dönemi.* İst., 1986, გვ. 188.

² **Müzaffer Uyguner.** Yahya kemal beyatlı. İst., 1964, გვ.13.

³ **Adile Ayda.** Yahya Kemal'in Fikir ve Şiir Dünyası. Ankara, 1979, გვ. 35.

⁴ **Nihad Sami Banarlı.** Eski Şiirin Rüzgariyle. İst., 1874, გვ. 45.

ბაში ნათლად იკვეთება გარდამტეხი, რევოლუციური დროების ისტორიული, ზნეობრივი, ესთეტიკური ორიენტაცია.

პოლ ვერლენმა „გალანტური დღესასწაულები“ XVIII საუკუნის ფრანგულით შექმნა. მასში ვერსალის სასახლის ბინადართა ყოფა და ვატოს პასტორალური ნახატების სიუჟეტებია გამოყენებული. ი. ქემალი XVIII საუკუნის „ტიტების ეპოქაში“ გადადის. მის ლექსებში ამ საუკუნის პოეტური ენა ჟღერს, კერძოდ, ნედიმის ლირიკის ზოგიერთი ნიშან-თვისება გამოსჭვივის.¹ „სელიმნამეში“ სულთან იავუზ სელიმის დროინდელი ოსმალურია. რაოდენ პარადოქსულადაც არ უნდა ჟღერდეს, იაჰია ქემალი თვლიდა, რომ „ისტორია მითია“.² ეს მითი აღელვებს სწორედ პოეტს. მის ცნობიერებაში თურქეთის წარსული, ანმყო და მომავალი ერთმანეთთან გადაჯაჭვულია. სამშობლოსთან ერთიანობის ემოციურ-პირადული აღქმა მას საშუალებას აძლევს საუკუნეების წინანდელი ცხოვრების მონანილე გახდეს. იაჰია ქემალის აზრით, ერსაც და ბერსაც ერთგვარი მეხსიერება უნდა ჰქონდეს, რადგან დიდებულია ის ერი, რომელიც წარსულს დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს.³ მას „ღმერთი პოეტი“ უწოდეს.⁴

შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ „ისტორიული ცნობიერება“ იაჰია ქემალის პოეზიის კონსტანტაა, ასე ვთქვათ, მზა მექანიზმი და უცვლელი კატეგორიაა. მის ლირიკაში „ისტორიული ცნობიერება“ და „ისტორიზმის განცდა“ უწყვეტობის იდეაშია გამოვლენილი. ისტორია მისთვის ცხოვრების განსხვავებული ფორმა და არსებობის სფეროა, სივრცისა და დროის იმგვარი კონტინუუმი, რომელიც წინარე არსებულს, გარდასულს მარადიულის ჰორიზონტში წარმოაჩენს.

წარსულის ესთეტიკური გააზრება, უპირველეს ყოვლისა, ისტორიის ღრმა ცოდნას ეფუძნება. ეს ნათლად ჩანს იაჰია ქემალის ნაშრომში „საყვარელი სტამბოლი“, სადაც პოეტი ევროპელ მეცნიერთა ნაშრომების მოშველიებით წარმოაჩენს სტამბოლისა და თურქეთის ისტორიის დეტალებს. მის შემოქმედებაში ძველი პოეტური ხელოვნების ახალ მწერლობასთან შერწყმის და ამ ფორმით თურქული ლიტერატურის „უწყვეტი გენეზისის“ იდეაა წარმოდგენილი.

¹ Nihad Sami Banarlı. Eski Şiirin Rüzgariyle, გვ. 12.

² Yahya Kemal. Tarih Musahabeleri. İst., 1975, გვ. 1.

³ Adile Ayda. Yahya Kemalın Şiir Dünyası. İst., 1977, გვ. 6.

⁴ M. Şekip Tunç. Tanrı Şair. Yahya Kemal için Yazınanlar. İst., 1998, გვ. 126.

ELENE JAVELIDZE¹

**APOLOGETICS OF THE PAST
IN YAHYA KEMAL'S POETRY AND PROSE**

Yahya Kemal (1884-1958) is one of the prominent representatives of new Turkish literature. The poetry of Western literature, namely elements of poetic culture and aesthetics of Symbolism and Neoclassic, as well as creative thinking of Divan literature affected the poet's work. Yahya Kemal spent nine years in Paris. He studied French Romanticism, Parnas Literature and Symbolism. There had close relationship with Jean Moreas. Thus he applied the historical and mythological motives in his poetic collection. History is very important subject to Yahya Kemal's work. Being at Paris School of Political Sciences the poet started learning the history of Turkey. In his understanding, the history of a nation should be framed and the most important is the national memory. The history of Turkey, for the poet, starts from 11th century, when Oguz tribes were settled on the land of modern Turkey. The poet believes, that before 11th century it was the history of Turkish people, while after that it was the history of Turkey. This is the time when Turks left Central Asia, found new homeland, created it's history and geography. The poet creates an mythological image of the Ottoman Empire.

The poet creates an mythological image of the Ottoman Empire's past. Yahya Kemal had close relationship with French poets (he was the member of Jean Moreas's circle, attended the Mallarme Tuesdays). Jean Moreas and Charles Moraut revived the architectonics of old French verse and named the poetry, thus created, Neoclassicism. Paul Verlaine applied the 18th century French in his poetic collection _ Fetes Galantes. Yahya Kemal's poetic concerns were cristallised in Paris in the artistic sosiety of French writers, when he scetched the forms they were to take, there after, he spent his life refining his attitudes and his forms. Yahya Kemal seriously studied Divan literature based on the neoclassistical work, created hundreds of gazels, sharkis and musamats similar to Divan Poetry.

¹ *Elene Javelidze* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ლილიანა ჯანაშია¹

მიხეილ გულგაკოვის რომანის „ოსტატი და მარბარიტა“
ლიტერატურული ქვეტექსტი

ქვეტექსტის ფენომენი ენათმეცნიერების, ლიტერატურათმცოდნეების, ფსიქოლოგებისა და ფილოსოფოსების ყურადღებას უკვე ათწლეულებია იპყრობს. ამ საკითხს ისეთი მეცნიერები სწავლობდნენ, როგორც ი. ვ. არნოლდი,² რ. ბარტი,³ ვ. ვ. ბლაგოვი,⁴ ი. რ. გალპერინი,⁵ ე. ი. ლელისი,⁶ უ. ეკო⁷ და მრავალი სხვა.

თანამედროვე ეტაპზე ქვეტექსტის ცნება სხვადასხვაგვარად განიმარტება, რაც მისი არსის ცალკეულ მხარეებზე ყურადღების გამახვილებასთან და მისი შესწავლის განსხვავებულ სტრატეგიებთანაა დაკავშირებული და ამ მოვლენის სირთულესა და მრავალსაპექტიანობაზე მიუთითებს. ამ პრობლემისადმი დიდი რაოდენობის ნაშრომებია მიძღვნილი. მიუხედავად იმისა, რომ მათში პრობლემა როგორც ზოგადად, ისე უფრო დეტალურადაცაა განხილული, ქვეტექსტის, როგორც მხატვრულ ტექსტში განსხვავებული ფენომენის საკმარისად სრული, განზოგადებული და დასრულებული თეორია ბოლომდე ჩამოყალიბებული ჯერ კიდევ არ არის.

წინამდებარე სტატიაში ჩვენ ვეყრდნობით მოცემული პრობლემის

¹ **ლილიანა ჯანაშია** – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **И. В. Арнольд.** Тематические слова художественного текста (*Элементы стилистического декодирования*). М., 2010.

³ **Р. Барт.** Избранные работы. Семиотика. Поэтика. *Перевод с французского.* Составление, общая редакция и вступительная статья Г. К. Косикова. М., 1989.

⁴ **В. В. Благов.** Особенности подтекстовой информации и средства ее выражения в поэтическом цикле М. И. Цветаевой «Провода». – *Вестник ТГПУ.* № 10, 2012.

⁵ **И. Р. Гальперин.** Текст как объект лингвистического исследования. М., 2007.

⁶ **Е. И. Лелис.** Слово и подтекст в рассказе А. П. Чехова «Архиерей». – *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского.* №6(2), 2012. ელექტრ. ვერსია: [http://www.unn.ru/pages/e-library/vestnik/99999999_West_2009_6\(2\)/50.pdf](http://www.unn.ru/pages/e-library/vestnik/99999999_West_2009_6(2)/50.pdf).

⁷ **У. Эко.** Открытое произведение: форма и неопределенность в современной поэтике. СПб, 2006.

თეორიულ ასპექტს, რომლის საფუძველზეც მხატვრული ტექსტის მკვლევარები მიუთითებენ, რომ განსაკუთრებით საინტერესო მასში დაფარული შინაარსობრივი პლასტია, რომელსაც გამოხატვის საგანგებო ენობრივი საშუალებები არა აქვს (ი. არნოლდი,¹ ე. ლელისი²). აკადემიკოსი ლ. ვ. შჩერბა მართალი იყო, როცა აღნიშნავდა, რომ სინტაქსის წესებთან ერთად არსებობს აზრების ჩამოყალიბების წესები, რომლებიც იძლევა „არა აზრების ჯამს, არამედ ახალ აზრებს, და ეს წესები, სამწუხაროდ, მეცნიერების მიერ კარგად შესწავლილი ჯერ კიდევ არ არის“.³ ამ სიღრმისეულ ინფორმაციას, რომელსაც ადრესატი ვერბალურად გამოხატული აზრისა და კონტექსტის შეხამების საფუძველზე აღიქვამს, ქვეტექსტს უწოდებენ.⁴

მ. ა. ბულგაკოვის საუკეთესო რომანში „ოსტატი და მარგარიტა“ მოტივების ძალიან რთულ და მრავალპლანიან სტრუქტურასთან ერთად, ქვეტექსტების მრავალსაფეხურიანი სისტემაც ჩანს. რომანში მხატვრულადაა ჩამოყალიბებული ლიტერატურული, იკონოგრაფიული, ისტორიული, მითოლოგიური, ბიოგრაფიული და მუსიკალური ქვეტექსტები. მოცემულ სტატიაში რომანის ლიტერატურული ქვეტექსტის ზოგიერთ ასპექტს განვიხილავთ.

ნაწარმოებზე მრავალწლიანი მუშაობის განმავლობაში ავტორის კონცეფცია საგრძნობლად შეიცვალა და სატირული რომანი გადაიქცა ფილოსოფიურ ნაწარმოებად, რომელშიც სატირული ხაზი რთული კომპოზიციური მთლიანობის მხოლოდ და მხოლოდ ნაწილია. დასახელებული რომანის ლიტერატურული ქვეტექსტი ისეთ სახელებთანაა დაკავშირებული, როგორცაა გოეთე, დანტე, ე. პოფმანი, ალ. პუშკინი, ნ. გოგოლი, სერვანტესი, ფ. დოსტოევსკი და სხვა. ბულგაკოვის შემოქმედების ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, „ოსტატი და მარგარიტას“ ლიტერატურულ ქვეტექსტში ასევე იძებნება გრ. სკოვროდას ფილოსოფია და პროვანსელი ტრუბადურების, ალბიგოელების პოეზია. სხვადასხვა ეპოქისა და ქვეყნის პოეტებთან და მწერლებთან კავშირი სახეებში, ფრაზებსა და სიუჟეტური ხაზის აგებულებაში ვლინდება.

სამეცნიერო ლიტერატურაში სამართლიანადაა აღნიშნული, რომ ბულგაკოვი ეყრდნობა არა გოეთეს „ფაუსტს“, არამედ შარლ გუნოს ოპერას „ფაუსტი“.⁵ ოსტატი უსახლკაროს მიმართავს და ამბობს: „ბო-

¹ **И. В. Арнольд.** Тематические слова художественного текста..., გვ. 89.

² **Е. И. Лелис.** Слово и подтекст в рассказе А. П. Чехова «Архиерей», გვ. 67.

³ **Л. В. Щерба.** О трояком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании. – წგნ.: **Л. В. Щерба.** Языковая система и речевая деятельность. М., 1974, გვ. 24. ელექტრ. ვერსია: <http://www.philology.ru/linguistics1/shcherba-74a.htm>.

⁴ **Л. А. Голякова.** Онтология подтекста и его объективация в художественном произведении. *Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук.* Пермь, 2007.

⁵ **В. Я. Лакшин.** Роман М. Булгакова «Мастер и Маргарита». – ჟურნ.: «Новый мир». №6, 1968, გვ. 175-185.

დიში, მაგრამ მგონი თქვენ ოპერა „ფაუსტი“ გაგონილიც არ გაქვთ“. გოეთესეული ლიტერატურულ კონტექსტს „ფაუსტიდან“ აღებული ეპიგრაფით გაესმის ხაზი: „კარგი, ვინა ხარ? ვარ იმ ძალის ნაწილი ერთი, დღემუდამ ბოროტს რომ იზრახავს და სჩადის კეთილს“. აქვე უნდა აღინიშნოს ვოლანდის დახასიათება, რომელიც მეფისტოფელის დახასიათებას სრულად შეესაბამება: ნაცრისფერი ბერეტი, ხელჯოხი პუდელისთავიანი ბუნიკით, მარჯვენა თვალი – შავი, მარცხენა – მწვანე, ერთი წარბი მეორეზე უფრო მაღლა აწეული. და ბოლოს, ასო W, რომელიც ბერლიოზმა და უსახლკარომ ვოლანდის პასპორტსა და პორტსიგარზე შენიშნეს, შეიძლება ნაკითხულ იქნას (პორტსიგარის მეორე მხარეს) როგორც M – მეფისტოფელი. მ. ბულგაკოვი, რომელიც „ფაუსტს“ თავისი რომანის თხრობით ქსოვილში აწნავს, გოეთეს ხაზს შეგნებულად უსვამს, თუმცა ეს მაინც უფრო გუნოს ოპერის მეფისტოფელია, რომელსაც ის ხშირად უსმენდა კიევში, სადაც მეფისტოფელის პარტიას ფ. შალიაპინი ასრულებდა. აღსანიშნავია აგრეთვე, რომ ფრანც შუბერტის რომანსი, რომელსაც ვოლანდი ცუდი ბინის გაფუჭებულ ტელეფონში ასრულებს, „... და კლდეები ჩემი თავშესაფარი...“, არა მხოლოდ მეფისტოფელს მოგვაგონებს, არამედ დემონსაც, რომელიც ასევე ა. რუბინშტიინის ოპერის დემონია.

ილუსტრაცია რომანისათვის „ოსტატი და მარგარიტა“
(წყარო: <http://www.liveinternet.ru/users/amymone/post287913205/>)

ე. ჰოფმანი მნიშვნელობით მეორე ავტორია, რომელიც „ოსტატის და მარგარიტას“ ლიტერატურულ ქვეტექსტს აყალიბებს. კერძოდ, საუბარია გერმანელი მწერლისა და მეზღაპრის ნაწარმოებზე „ოქროს ქოთანინი“. ჰოფმანის ზღაპარში არქივარიუს ლინდგროსის პატარა სახლში უზარმაზარი დარბაზები და ჯაფარა ჩიტებით სავსე ზამთრის ბალები ეტევა. ბულგაკოვის რომანშიც ჩვეულებრივ ბინაში სასწაულებრივად ეტევა სამეჯლისო დარბაზები, ხოლო ბალებში თუთიყუშები ჩხავიან. ჰოფმანისეული ქვეტექსტის უფრო დახვეწილი მოხატულობა ბულგაკოვის რო-

მანში ისეთ ეპიზოდებთანაა დაკავშირებული, როგორიცაა აზაზელოს საუბარი მარგარიტასთან და კატა ბეჰემოთის გადაქცევა ახალგაზრდა დემონად. აზაზელო ეუბნება მარგარიტას: „ჯანდაბამდე გზა გქონიათ! იყავით აქ სკამზე მარტოდმარტო!“ ჰოფმანის „ოქროს ქოთანში“ ბებერი ჯადოქარი ანსელმს ეუბნება: „ჰო და, იჯექი აქ. ჯანდაბას შენი თავი!“ ბულგაკოვის რომანში კატა ბეჰემოთი გარდასახვის ღამეს ახალგაზრდა დემონად იქცევა, ხოლო ჰოფმანთან ვერონიკას ჰგონია, რომ ბებერი ქალის კატა განათლებული ახალგაზრდა კაცია. ასეთი მაგალითები უამრავია. აქვე უნდა აღინიშნოს ჰოფმანის ზღაპრის არსი, რომელიც იმაში მდგომარეობს, რომ „ყველას თავისი რწმენის შესაბამისად მიეზღვება“. მ. ბულგაკოვი ამავე სიტყვებს ვოლანდს ათქმევინებს.

პროვანსელი ტრუბადურები (ალბიგოელები) ბულგაკოვის რომანში ლიტერატურულ ქვეტექსტს კოროვიევის სახესა და იუდას მოკვლის სცენასთან დაკავშირებით ქმნიან. მთელს რომანში კოროვიევს რაინდად მოიხსენიებენ.

– რატომ შეიცვალა ასე? – ქარის სტვენის თანხლებით ჩუმად ჰკითხა მარგარიტამ ვოლანდს.

– ამ რაინდმა ერთხელ ცუდად იხუმრა, – უპასუხა ვოლანდმა. – სინათლესა და სიბნელეზე საუბრის დროს მისი შეთხზული კალამბური მაინც და მაინც კარგი არ იყო. ამიტომ რაინდს ბევრად უფრო მეტი ხუმრობის შეთხზვა მოუხდა და ბევრად მეტხანს, ვიდრე ელოდა“.

იისფერი რაინდი, იგივე კოროვიევი, რაღაც კალამბურის გამო დაისაჯა. ალბიგოელების ისტორიის შესახებ დაწერილ ერთ-ერთ წიგნში დიდი ასო იისფერი რაინდის სახით იყო გაფორმებული.

ჯვაროსნების მეთაურის სიმონ დე გის მიერ ალყაშემორტყმული ტულუზა ის იყო უნდა დაცემულიყო, რომ სიმონ დე გი ერთ-ერთი შეტევის დროს დაიღუპა. ერთმა რაინდმა ამასთან დაკავშირებით დაწერა დახვეწილი კალამბური, რომელიც დაახლოებით ასე ჟღერს:

„ვინაიდან სიმონი მოკვდა, მთელმა ქალაქმა
ისე გაიხარა, რომ სიბნელისგან ნათელი იშვა“.

ალბიგოელების დოგმატების თანახმად, სიბნელე სინათლისგან სრულადაა გამიჯნული და ამიტომ რაინდის კალამბური ხელს არც სინათლის ძალებს აძლევდა და არც სიბნელის ძალებს.

ალბიგოელების ისტორიის შესახებ დაწერილ ერთ წიგნში არის ეპიზოდი, რომელიც ბულგაკოვის რომანში აღწერილ იუდას მკვლელობას სრულად შეესაბამება.¹ რაიმუნდ ტულუზელის კარზე ჩამოდის პაპის ლეგატი, რათა გრაფი ეკლესიისაგან განკვეთოს. როცა ლეგატი დარბაზიდან გადის, რაიმუნდი წამოიძახებს, რომ ის სიკვდილს იმსახურებს, მაგრამ მკვლელობა მის, რაიმუნდის გერბს ჩირქს მოსცხებდა, და გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ ალბათ მოინახებიან „მეძებარი ძაღლები,

¹ М. А. Осокин. История альбигойцев и их времени. М., 2000.

რომლებიც პროვანსს მგლისაგან გაათავისუფლებენ“. და მართლაც, როცა პაპის ლეგატი ქალაქს ტოვებს, მას ჩაუსაფრდებიან და კლავენ. ამგვარად, რაიმუნდი ირიბად გამოთქვამს სურვილს, რომ ლეგატი მოკლან. სწორედ ასევე, პილატე ბულგაკოვის რომანში ეუბნება თავის მოსამსახურეს, რომ მისი სურვილია, ვინმემ იუდა მოკლას. ლეგატს ქალაქგარეთ კლავენ. ბულგაკოვის რომანში ასევე ქალაქგარეთ კლავენ იუდას. ლეგატს ზურგსა და გულში დანის დარტყმით კლავენ, რაც ასევე სრულ თანხვედრაშია იუდას მკვლევლობის ეპიზოდთან. და ბოლოს, ალბიგოელების ისტორიაში რაიმუნდი მკვლელს მეგობრულად ხვდება. სწორედ ასევე, ბულგაკოვის რომანში იუდას მკვლელ აფრანიუსს პილატე მეგობრულად იღებს და ასაჩუქრებს.

მეცნიერები, რომლებიც ბულგაკოვის შემოქმედებას სწავლობენ, რომანში უკრაინელი ფილოსოფოსის, გრ. სკოვოროდას მსოფლმხედველობითი კონცეფციების კვალსაც ხედავენ. პირველ რიგში საუბარია „სამი სამყაროს“ ფილოსოფოსისეულ იდეასა და მთავარანგელოზ მიქაელის კამათზე სატანასთან. მეცნიერები¹ არც იმას გამორიცხავენ, რომ ოსტატის ერთ-ერთი პროტოტიპი სკოვოროდა იყოს, რადგან ის საკუთარ თავს ოსტატს, ანუ (ებრაელი მელამედის ან რაბინის მსგავსად) სახარების ტექსტის მცოდნეს და ამ ტექსტის საფუძველზე წერა-კითხვის მასწავლებელს უწოდებდა.

რომანის „ოსტატი და მარგარიტა“ კიდევ ერთი ლიტერატურული ქვეტექსტი ალექსანდრე დიუმას „გრაფ მონტე-კრისტოსთანაა“ დაკავშირებული. პირველ რიგში თვალშისაცემია ბულგაკოვისა და დიუმას რომანების კომპოზიციური მსგავსება. ორივე რომანი ერთგვარად ორი წიგნისაგან შედგება: პირველში ლაპარაკია „ნათელ პიროვნებაზე (იეშუაზე ან დანტესზე), რომელიც ღალატისა და უსამართლო სასჯელის მსხვერპლი გახდა, მეორეში კი ერთ შემთხვევაში ძლევა მოსილი ვოლანდის, ხოლო მეორეში – გრაფ მონტე-კრისტოს ქმედებებზე. ისინი სხვებზე შურისძიებით ან მათი დაჯილდოებით არიან დაკავებული. საგულისხმოა, რომ თავის მხრივ, დანტესის ისტორია დიუმამაც სახარებიდან აიღო, ხოლო ზემდლავრი პირის იდეა – გოეთესა და ლესაჟისგან („კოჭლი ეშმაკი“). ბულგაკოვმა შეამჩნია, რომ დიუმა რალაციით სახარებას ბაძავდა. დანტესი უდანაშაულოდ დასჯილი ქრისტეს ანალოგია, პროკურორი ვილფორი – პროკურატორ პილატეს ანალოგი, ხოლო დანტესის მეორედ მოსვლა დამსჯელისა და მოწყალეს მრისხანე როლით თავისთავადასევე პირდაპირაა დაკავშირებული წმინდა წერილთან. დიუმასთან ხსენებული ორი წიგნი მკაფიოდაა გამიჯნული, თუმცა ლოგიკურად და ქრონოლოგიურად დაკავშირებულია, ბულგაკოვთან კი ისინი პლასტებად ედება ერთმანეთს, ხოლო მათი დამაკავშირებელი ძაფი ერთი შეხედვით დაკარგული ჩანს.

¹ И. Л. Галинская. Загадки известных книг. М., 1986; В. Я. Лакшин. Роман М. Булгакова «Мастер и Маргарита», гл. 175-185.

ინტერესმოკლებული არ იქნება, თუ განვიხილავთ ბულგაკოვის რომანის დახვეწილი ქარგის დეტალებს, რომლებიც ქვეტექსტით დიუმას ნაწარმოებთან არის დაკავშირებული. ავიღოთ რამდენიმე ასეთი დეტალი, უპირველეს ყოვლისა ის, რომ გრაფი მონტე-კრისტო და აზაზელო უაღრესად ზუსტად ესვრიან ტყვიებს ბანქოს ქალაქს, ასევე აბატ ფარიასა და იმავე აზაზელოს წვეთები, რომლებითაც ადამიანის მონამვლაც შეიძლება და მკვდრეთით აღდგინებაც. ერთი შეხედვით, ცალკეულ შემთხვევებში ამგვარი მაგალითები უ. შექსპირთანაც გვხვდება „რომეო და ჯულიეტაში“ და ალ. პუშკინთანაც „გასროლაში“, მაგრამ ანალოგიები მაინც მეტისმეტად ბევრია იმისათვის, რომ ეს შემთხვევითობად ჩაითვალოს.

ორივე რომანში მასწავლებელი და მოსწავლე ერთმანეთს ტყვეობაში ხვდებიან – აბატი ფარია და დანტესი – ციხეში, ხოლო ოსტატი და ივანე უსახლკარო – საგიჟეთში. ორივე შემთხვევაში მასწავლებელი თავად მიდის მოსწავლესთან; მასწავლებელი ჩუმი გიჟია, მოსწავლე კი – შფოთიანი. ამასთან, ორივე შემთხვევაში მოსწავლე თავისუფლდება, მასწავლებელი კი ტყვეობაში კვდება და მისგან მხოლოდ უსახელო ნომერი რჩება. საინტერესოა, რომ ოსტატის ნომერია 118, რომელშიც პირველი ერთიანი კორპუსის ნომერს ემთხვევა, ხოლო აბატის ნომერია 27. 27-სა და 18-ში შემავალი ციფრების ჯამი ერთნაირია – 9, ხოლო სხვაობა ამ ორ რიცხვს შორის ასევე ცხრაა. უსახლკაროს ნომერია 117, რომელიც ოსტატის ნომერზე ერთით ნაკლებია. ამასთან უსახლკარო იმავე კორპუსშია. მისი ნომერი (17) დანტესის ნომრის (34) ნახევარია და ერთით ნაკლებია აბატის ნომერზე (27), ოღონდ მხოლოდ პირველი ციფრის გათვალისწინებით. აღსანიშნავია აგრეთვე, რომ მსგავსია დანტესისა და უსახლკაროს შფოთიანი ქცევა, როცა ისინი შეიტყობენ, რომ საპყრობილეში მიიყვანეს. აბატი, ბულგაკოვის ოსტატის მსგავსად, პოლიგლოტია. ეს უკანასკნელი რალაც გაგებით მელაშქრის მსგავსად სასულიერო პირია, ყოველ შემთხვევაში, მწერლობას კატეგორიულად არ თანხმდება, თუმცა უდიდესი წიგნი აქვს დაწერილი. დიუმას რომანში აბატსაც აქვს დაწერილი წიგნი, რომელიც შემდეგ დანტესმა გამოსცა. ბულგაკოვის ივანე უსახლკარო, როგორც დიუმას დანტესი, მასწავლებლის ანდერძის ერთადერთი აღმასრულებელია, ყოველ შემთხვევაში ერთადერთია, ვისაც მისი წიგნის არსი და შინაარსი ესმის. სახარებას ორივე რომანი ამითაც ჰგავს.

რაც შეეხება მხლებლებს, დიუმას ნაწარმოებში გრაფს თან ახლავს მუნჯი ნუბიელი ალი, კონტრაბანდისტები, სიცილიელი დანით, ბანდიტი ლუიჯი და სხვები. ვოლანდს თან დაჰყვებიან გელა, ბეჰემოთი, ფაგოტი, აზაზელო დანით, აბადონა და სხვები. ვოლანდისა და მონტე-კრისტოს დახასიათება და მოქმედება ზოგადად ერთმანეთს ძალიან ჰგავს. მაგალითად, გრაფის მიერ ჩაძირული ხომალდის, „ფარაონის“ აღდგენა ბულგაკოვის ნაწარმოებში ვოლანდის მიერ დამწვარი ხელნაწერის აღ-

დგენისაგან არსობრივად არაფრით განსხვავდება. ზოგადად, თუ მის გულმონყალებას გავითვალისწინებთ, ვოლანდს ეშმაკთან ამ სიტყვის გავრცელებული მნიშვნელობით საერთო ბევრი არაფერი აქვს.

მეფლისი №50 ოთახში, რომელშიც გაცოცხლებული შიშველი ცოდვილი ქალები ჩნდებიან, მათ შორის მესალინა და ფრიდა, არა მხოლოდ ჰოფმანთან არქივარიუს ლინდგორსტის სახლში მომხდარ თავგადასავლებს ჰგავს, არამედ გრაფ მონტე-კრისტოსა და ბარონ ფრანც დ'ეპინეს ვახშამსაც, რომელზეც ფრინას, მესალინასა და კლეოპატრას ჰაშიშის ზეგავლენით გაცოცხლებული ქანდაკებებიც არიან.

ჩვენი კვლევის კონტექსტში დიუმას რომანში საინტერესოა საჯარო სიკვდილით დასჯის სცენა, რომლის მოლოდინშიც მონტე-კრისტო ორ ადამიანს ესაუბრება. ერთს აქ თავის გაჭეჭვით (*mazzolato*) სჯიან, მეორეს კი თავის მოკვეთით (*decapitato*). ბულგაკოვის ვოლანდი სწორედ ასევე ესაუბრება ბერლიოზს და უსახლკაროს იმის შესახებ, რომ ბერლიოზს თავს მოკვეთენ, ხოლო *mazzolato*-ს ტრამვაი (საკმაოდ ბლაგვი საგანი) ატარებს, *decapitato*-ს კი სანყალ კონფერანსიე ბენგალსკის უტარებენ (ბეჭემოთი მას თავს წააცლის), თუმცა ვოლანდის ბრძანებით მოგვიანებით თავს მას უბრუნებენ. დიუმასთანაც მეორე დამნაშავეს მონტე-კრისტოს ჩარევის შედეგად სიკვდილით არ სჯიან.

თავის ერთგვარ თამაშში, რომელშიც ბულგაკოვი ცნობილ ლიტერატურულ ტექსტებს, ისტორიულ მოვლენებს, მუსიკალურ ნაწარმოებებს, კომპოზიტორებს, სახარებასა და ა. შ. მხატვრულ ხერხად იყენებდა, მან მოტივების კომპონენტიც ჩართო. ვამპირიზმის მოტივი „ოსტატსა და მარგარიტაში“ ერთ-ერთი საინტერესო ინტერტექსტუალური მოვლენაა. დიუმას რომანში ეს მოტივი ქორების სახითაა წარმოდგენილი. ხალხში დადის ხმები, რომ გრაფი ვამპირია, რადგან ფერმკრთალი სახე და პატარა ნვეტიანი კბილები აქვს, ამასთან, საჯაროდ არაფერს ჭამს და სიბნელეში შესანიშნავად ხედავს. ამასთან, გრაფს მთელი რომანის განმავლობაში ადარებენ ვამპირს. იმავე რიგშია განსახილველი ტელეგრაფისტი, რომელიც არასწორ შეტყობინებებს აგზავნის. ბულგაკოვთან მას ლიხოდევევი მოისყიდის, დიუმასთან კი – მონტე-კრისტო.

ორივე რომანში მთავარი გმირი ქალი სიმშვიდეს იმსახურებს, საზოგადოებაში ყოფნას კი – არა. მერსედესიც და მარგარიტაც საზოგადოებას შორდებიან და განმარტოებით მდგომ სახლში მშვიდად ცხოვრობენ.

აღსანიშნავია აგრეთვე „ოსტატსა და მარგარიტაში“ ლიტერატურული ქვეტექსტის გამოყენების კიდევ ერთი თავისებურება, რომელიც რომან „გრაფ მონტე-კრისტოსთანაა“ დაკავშირებული. ფარია დანტესს ნამდვილად ასწავლის, ოსტატს კი უსახლკაროს მასწავლებელი მხოლოდ სახელად ჰქვია. ეპიზოდები ტელეგრაფისტისა და დანგლარის შიმშილით ნამების შესახებ დიუმასთან სიუჟეტში მარჯვედაა ჩაქსოვილი, მ. ბულგა-

კოვთან კი ნიკანორ ივანოვიჩის სიზმრებსა და ვამპირ ვარენუხას მონა-ჭორში გვხვდება. დიუმასთან არის ქალი, რომელიც ხალხს მასობრივად წამლავს, ხოლო ბულგაკოვთან ის მხოლოდ მეჯლისს ესწრება. მონტე-კრისტო გამოიძახებს და უკან უშვებს თაღლით „მამა კავალკანტის“, რადგან ეს სიუჟეტისთვისაა საჭირო, ხოლო ბეჰემოთი ყოველგვარი სა-ჭიროების გარეშე ასევე იქცევა გაიძვერა ბიძია ბერლიოზთან. ცხადია, რომ ბულგაკოვი ლიტერატურულ ქვეტექსტს მაშინაც იყენებს, როცა ეს სიუჟეტურად გამართლებული არ არის. ის უცნაურ ესთეტიკურ თა-მაში ერთვება, რაც აშკარად სიამოვნებს. ეს თამაში მკითხველისთვის ხშირად შეუმჩნეველი რჩება. მ. ბახტინი ამგვარ მხატვრულ-ესთეტიკურ თამაშს რაბლეს შემოქმედების მაგალითზე განიხილავს. ცნობილ თავში გარგანტუას უკანალის გამონმენდის შესახებ საგნები თავიანთ ადგი-ლებს მონყვეტილი და უცნაურ ფერხულში ჩაბმული ჩანს. როგორც მ. ბახტინი წერდა, „საგნების სახეები აქ ლოგიკური და სხვა აზრობრივი კავშირებისაგან განთავისუფლებულია“.¹

ბულგაკოვის რომანის „ოსტატი და მარგარიტა“ აღქმისას მკით-ხველი ეცნობა ცენტრალურ აზრობრივ პლასტსა და მის გარშემო არ-სებულ პერიფერიულ შრეებს, რომლებიც უსასრულობისაკენ მიმავალი სულ უფრო ნაკლებად თვალსაჩინო და სულ უფრო პრობლემური ასო-ციაციებით, კავშირებითა და პარალელებითაა შევსებული. ეს როგორც სხვადასხვა ქვეტექსტს (მუსიკალურს, ლიტერატურულსა და სხვას), ისე-ვე რომანის შინაგან მოტივურ სტრუქტურას ეხება.

¹ **М. М. Бахтин.** Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. М., 1990, гл. 404.

LILIANA JANASHIA¹

**LITERARY SUBTEXT IN NOVEL “THE MASTER AND MARGARITA”
BY MIKHAIL BULGAKOV**

The literary subtext of M. Bulgakov’s novel “The Master and Margarita” is linked to Goethe, Dante, Hoffmann, Dumas, Pushkin, Gogol, Cervantes, Dostoyevsky, and others. This connection can be seen in images, phrases, and plots of the work. Ukrainian philosopher Skovoroda and the poetry of Albigensian Troubadours of Provence can also be found in the literary subtext. Yet another literary subtext of *The Master and Margarita* is linked to the novel *The Count of Monte Cristo* by Alexandre Dumas. The first thing that strikes one’s eye is the similarity between the compositions of the novels by Bulgakov and Dumas. This subtext can easily be seen during the analysis of the subtle artistic canvas of the design in the novel by Bulgakov, who incorporates the component of motive in his peculiar game of using well-known literary texts, historic events, musical works, composers, the Gospel, and so forth as an artistic method. The content of the novel is supplemented by numerous associations, links, and parallels that tend to be endless. This is true of various subtexts (literary, musical, and so forth) as well as the internal structure of motives of the novel.

¹ *Liliana Janashia* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

თეა ჯღარკავა¹

სამყაროს ახლებური აღქმა როგორც ბავშვში (მოთხრობის ცენტრალური გმირი) მომხდარი გარდატეხის შედეგი

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია პროტაგონისტის ცნობიერებაში მომხდარი გარდატეხის ის ასპექტი, რომელიც გარკვეული თვალსაზრისით ახდენს შიდა და გარე განზომილებების სინთეზს – ესაა ედგარის მიერ *სამყაროს* (პირველ რიგში კი ბუნების) ახლებურად აღქმა. შეიძლება ითქვას, რომ ბავშვმა პირველად დაინყო ბუნების აქტიური აღქმა და თვით ბუნებაც პირველად იქცა მისი განწყობის განმსაზღვრელ ფაქტორად. აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ ხსენებული ცვლილება ბავშვის ცნობიერებაში დროითი თვალსაზრისით დაემთხვა მის აქტიურ ქმედებას უფროსების მიმართ. პროტაგონისტში (ბავშვი ედგარში) ხდება ის, რასაც შეიძლება ვუწოდოთ „*ეგზისტენციალური გარდატეხა*“ (თუ გავიხსენებთ, რომ ტერმინ „*ეგზისტენციით*“ თანამედროვე აზროვნებაში აღინიშნება, როგორც ო. ბოლნოვი ამბობს ადამიანის „შინაგანი ანუ სიღრმისეული, ბირთვისეული განზომილება (*die letzte Innerlichkeit*), (*das innerste Kern*)“², მაშინ გასაგები გახდება, თუ რატომ უნდა მივიჩნიოთ ბავშვში მომხდარი გარდატეხა არა უბრალოდ ხასიათობრივ ცვლილებად, არამედ სწორედ „*ეგზისტენციალურ გარდატეხად*“).

ავტორისეულ ნარატივში „*Brennendes Geheimnis*“ განსაკუთრებული ადგილი უკავია ბავშვში მომხდარი გარდატეხის ხსენებულ ასპექტს. ამიტომაც აუცილებლად მიგვაჩნია მივყვეთ ამ ასპექტის მიმნიშნებელ ეპიზოდებს დამივიჩნითეს ეპიზოდები ედგარის როგორც პროტაგონისტის დახასიათების ტექსტობრივი ბადის განუყოფელ ნაწილად. აღსანიშნავია ისიც, რომ ბუნებისეული მომენტების ამგვარი „ჩართვა“ დახასიათების ტექსტობრივ ბადეში ნათლად გვიჩვენებს თვით დახასიათების როგორც ლოგიკურ-სემანტიკური კონცეპტის უფრო ფართო რეალიზაციას ხსენებული ბადის ფარგლებში: „დახასიათება“ როგორც სამეტყველო-კომ-

¹ თეა ჯღარკავა – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² О. Ф. Больнов. Философия экзистенциализма. Перевод С. Э. Никулина. СПб., 1999, გვ. 38.

პოზიციური ფორმა თავისი შესაძლო დონეებრივი ვარიანტებით ისევე გამოიყენება ავტორის მიერ, როგორც პერსონაჟთა დახასიათების ენობრივი საშუალებები.

Aber warum verliessen sie das Hotel? Wohin gingen sie jetzt allein **in der Nacht?** Hoch oben mussten mit riesigen Fluegeln Winde dahinstreifen, **denn der Himmel, eben noch rein und mondklar, wurde jetzt dunkel.** პირველი ეპიზოდი, რომელიც ბუნებისეულ მომენტს უკავშირებს ყოველივე იმას, რაც ბავშვში ხდება და რაც შინაგანად უკავშირდება მასში მომხდარ გარდატეხას;

აღსანიშნავია: ეს ის შემთხვევაა, როცა სამეცყველო-კომპოზიციური ფორმა დახასიათება, რომელსაც თეორიის მიხედვით სამი შესაძლო ფუნქცია აქვს, პირველად ასრულებს მეორე ფუნქციას – ბუნებაში არსებული მდგომარეობის დახასიათების ფუნქციას და, რაც მთავარია, ეს ხდება ბავშვთან, ანუ ნარატივის პროტაგონისტთან დაკავშირებით.

ხომ არ შეიძლება ითქვას, რომ დახასიათება, რომელიც აქამდე გამოიყენებოდა მხოლოდ როგორც პერსონაჟისეული პოეტიკის აგების საშუალება, აფართოებს თავის ფუნქციურ არეალს და ამით ქმნის ბავშვისა და ბუნების შინაგანი ერთიანობის სიუჟეტურ ეფექტს.

დახასიათების ფუნქციური არეალის გაფართოება „ემსახურება“, როგორც ჩანს ბავშვისა და ბუნების შინაგანი ერთიანობის იმ ხედვას, რომელიც დახასიათებულია ავტორისთვის და, რომელიც, ალბათ, უნდა მივიჩნიოთ მისი ანთროპოლოგიის შინაარსობრივ მომენტად.

ვხედავთ პარალელს ორ ხდომილებას (ფაქტს) შორის: ცაში ისევე ხდება გარდატეხა (**rein → dunkel**), როგორც უკვე მოხდა ბავშვში (იყო ბავშვური და მეამიტი, და გახდა სიძულვილით სავსე „მონადირე“). უნდა მივიჩნიოთ, რომ ეს პარალელი ქვეტექსტურად გამოხატავს ავტორისეული ანთროპოლოგიის მნიშვნელოვან მომენტს – ადამიანისა და ბუნების, უფრო კონკრეტულად კი ადამიანისა და ბავშვის შინაგან ერთიანობას. შეიძლება ვიგულისხმოთ, რომ მოცემული პარალელი პირდაპირ თუ არა, ირიბად მაინც მიუთითებს ავტორისეული მსოფლმხედველობისთვის იმანენტური რომანტიზმის არსებობას.

Jetzt auf einmal aber schien er mitten hineingeraten **in diese grauenhafte Welt, und sein ganzes Wesen wurde fieberhaft geschuetzelt** durch diese heisse Beruerung. როგორც გვახსოვს, სიუჟეტის ცენტრალურ (აქამდე ცენტრალურ) მომენტად მივიჩნიეთ ბავშვში როგორც პროტაგონისტში მომხდარი გარდატეხა და თვით ამ გარდატეხაში გავარჩიეთ ორი განზომილება – შიდა და გარე. ორივე ეს განზომილება დავინახეთ დინამიკაში, ეს დინამიკა კი დავინახეთ ეტაპობრივად;

მაგრამ აღსანიშნავია ისიც, რომ როგორც შიდა, ისე გარე განზომილება აღვიქვით არა ეტაპობრივად: არამედ, გარდა ამისა, ყოველი ცალკეული ეტაპიც წარმოდგენილი იყო როგორც პროცესი თავისი შიდა

საკუთარი დინამიკით.

როგორც ცნობილია, ყოველი ლექსემის მნიშვნელობას აქვს *სემური სტრუქტურა*. სემურ სტრუქტურაში კი მუდამ გამოირჩევა ძირითადი (ცენტრალური) დამატებითი სემები. ამ შემთხვევაში *სამი* ლექსემის გამაერთიანებელი სემა ეს იყო *ვილაცის მიმართ უარყოფითი დამოკიდებულება*, მაგრამ ეტაპიდან ეტაპზე გადასვლისას ხდებოდა უარყოფითი დამოკიდებულების დამატებითი სემების საშუალებით *ინტენსიფიკაცია*.

ამგვარად, გარდატეხის შიდა დინამიზმი თავისი ეტაპობრივი სტრუქტურით მიუთითებდა ბავშვის მოზრდილების მიმართ უარყოფითი დამოკიდებულების ინტენსიფიკაციას.

გასაანალიზებელ ნარატივში პროტაგონისტი ედგარი კონფლიქტში იმყოფება ორივე დანარჩენ პერსონაჟთან, მის მხარეზე კი არავინ „იბრძვის“: სიუჟეტის განვითარება გვიჩვენებს, რომ მასში მომხდარი გარდატეხის მომენტიდან ბავშვი აბსოლუტურად მარტო რჩება და მტრად აღიქვამს არა მხოლოდ დანარჩენ პერსონაჟებს, არამედ მთელ სამყაროსაც კი. მაგრამ ჩვენთვის მთავარი მაინც ის არის, რომ ნაწარმოებში გამოსახულ „ხასიათთა ურთიერთშეფასებას“¹ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება დახასიათებათა შეპირისპირებითი ანალიზის დროს.

ზემოთ აღწერილი მიკროტექსტიც წარმოადგენს ეტაპს ბავშვში მომხდარი გარდატეხისეული ხდომილებისა, მაგრამ იგი არსებითად *განსხვავდება წინა ეტაპისაგან* იმით, რომ ზემოთ ნახსენები ინტენსიფიკაცია რომელიც გვიჩვენებდა კონკრეტულ ადამიანთა მიმართ (***Baron und die Mutter***) უარყოფითი დამოკიდებულების ინტენსიურობის ზრდას, ეს ეტაპი მიუთითებს *თვისობრივ გარდატეხაზე, რომელიც ხდება თვით გარდატეხის ფარგლებში*: უკვე ინტენსიფიცირებული უარყოფითი დამოკიდებულება (***Hass***) კონკრეტულ ადამიანთა მიმართ შეიცვალა (გადაიზარდა) ასევე დამოკიდებულებით *მთელი სამყაროს* მიმართ. მაგრამ ის რაც ითქვა (უარყოფითი დამოკიდებულება პიროვნებათა მიმართ → სამყაროს მიმართ) გამოხატავს მხოლოდ შინაგანი გარდატეხის ამ ახალი თვისობრივი ეტაპის მხოლოდ ერთ ასპექტს. მეორე ასპექტი კი მდგომარეობს იმაში, რომ უარყოფითი დამოკიდებულების მიერ ვექტორის შეცვლა და მის მიერ ყოვლის მომცველი შინაარსის შექმნამ (***die ganze Welt***) დაბადა ბავშვის შინაგანი სამყაროს ტრანსფორმაცია, ანუ გარემოსადმი *დამოკიდებულება* გადაიზარდა მის → შინაგან *მდგომარეობაზე*.

მაგრამ, როგორც ვიცით, მდგომარეობა შეიძლება იყოს სხვადასხვანაირი: *სოციალური, ფიზიკური, სულიერი*. სულიერი მდგომარეობა კი

¹ **Л. В. Чернец.** Персонажей система. – წგნ.: *Введение в литературоведение. Литературное произведение. Основные понятия и термины.* Редактор **Л. В. Чернец.** М., 1999, გვ. 254.

არის შიდა მდგომარეობა და ამავე დროს შეიძლება იყოს ა) *წუთიერი ან ხანგრძლივი ე.ი.* ანუ მას აქვს ტემპორალური (დროითი ასპექტი) და ბ) *ნაკლებად ღრმა და უფრო ღრმა ე.ი.* ანუ ვერტიკალური ასპექტი.

ბუნებრივია მივიჩნით – და ამაზე მიუთითებს თვით ტექსტი – რომ ბავშვის გარდატეხის ფარგლებში მომხდარმა ცვლილებამ ერთნაირი გავლენა მოახდინა მდგომარეობის ორივე ასპექტზე – როგორც *ტემპორალურ*, ისე *ვერტიკალურ* ასპექტზე: ეს შინაგანი მდგომარეობა გახდა *ხანგრძლივი* და ამავე დროს მიაღწია იმ *სიღრმეს*, რომელსაც უნდა ვუწოდოთ ეგზისტენციალური. (ეს იმიტომ, რომ, როცა „დამოკიდებულება“ ნიშნავს უკვე დამოკიდებულებას არა კონკრეტული რაიმის ან ვინმის, არამედ კონკრეტულ სიტუაციის მიმართ). ამ თვალსაზრისით მოცემულ მიკროტექსტში ბევრის მთქმელია ***diese heisse Beruehrung***. აქამდეც იყო, რა თქმა უნდა, ის, რასაც ნიშნავს სიტყვა ***Beruehrung***; მაგრამ იგი ნიშნავდა შეხებას, ჯერ თითქოს დადებითს, მერე კი მკვეთრად უარყოფითს კონკრეტულ პიროვნებასთან. მაგრამ ვხედავთ, რომ მიცემულ სიტუაციაში სიტყვამ ***Beruehrung*** შეიძინა ახალი დენოტატიური მნიშვნელობა კონტექსტის გავლენით, ანუ გაიფართოვა მნიშვნელობა: აქ უკვე ლაპარაკია შეხებაზე არა *ვინმესთან ან რამესთან*, არამედ *სამყაროსთან და არსებობასთან მათ მთლიანობაში*. ***Grauenhafte Welt, sein ganzes Wesen, heisse Beruehrung*** → ასეთია საყრდენი სიტყვები (***Schlüsselworte***), რომლებიც ერთად მიუთითებენ სწორედ ბავშვში შიშის დასაადგურებაზე.

Er wusste nicht, was tun. Morgen, das war sicher, wollte er dem vater schreiben oder telegraphieren. Aber konnte ***das Boese, das Furchtbare, das Raetselhafte*** nicht noch jetzt geschehen, heute abend? კიდევ სამი საყრდენი სიტყვა, რომლებიც ზემოთ აღნიშნული ეგზისტენციალური გარდატეხის მიმნიშნებელნი არიან და რომელნიც აკონკრეტებენ სამყაროს იმ *დახასიათებას*, რომელიც გამოიხატა სიტყვათშეხამებით „***diese grauenhafte Welt***“;

Es war nicht ein rasches Losschreiten, wie wenn jemand gerade in sein Zimmer will, sondern schleifende, zoegernde, sehr verlangsamte Schritte, wie einen ***unendlich schweren und steilen Weg empor***. მინიშნება დედის იმ შინაგან მდგომარეობაზე, რომელიც (თითქმის) ემსგავსება ბავშვისას;

Jeder Schritt gegen ihn zu tat ihm, so leise er auch war, weh in der Brust. Und die Stimme, wie haesslich schien sie ihm, diese gierig werdende, ***wiederliche Stimme des Verhassten!*** ზემოთ ვლაპარაკობდით იმის შესახებ, რომ პიროვნებათა (პირველ რიგში ბარონის) მიმართ დამოკიდებულება ტრანსფორმირდა ბავშვში სამყაროს მიმართ დამოკიდებულებად. ახლა კი ვხედავთ, თუ როგორ ხდება სამყაროს მიმართ დამოკიდებულების სულ უფრო ინტენსიურად ბარონზე გადატანა: აქამდეც იყო ლაპარაკი სიძულვილზე როგორც გარდატეხის შიდა განზომილების დამასრულებელ

(„დამაგვირგვინებელ“) მომენტზე, ახლა კი ვხედავთ, რომ ეს სიძულვილი იწყებს „მოძრაობას“ თვით მოძულეებული ადამიანის როგორც ერთი მთლიანის ფარგლებში, მის შიდა სტრუქტურაში. ბავშვისთვის საძულველი ხდება არა მხოლოდ ბარონი როგორც მთლიანად აღქმული პიროვნება, როგორც („*Gestalt*“), არამედ ყოველივე ისიც, რაც მას ასე თუ ისე წარმოადგენს. თუ ზემოთ ვლაპარაკობდით იმის შესახებ, რომ მოხდა დამოკიდებულების გარდაქმნა მდგომარეობად, ახლა პირიქით საქმე გვაქვს უკვე აღნიშნული ტრანსფორმაციის ინვერსიასთან:

მდგომარეობა → დამოკიდებულება

Der Baron hat seiner Mutter den Arm um die Huefte geschlungen und fuehrt sie, die schon nachzugeben scheint, leise fort. Jetzt macht er halt vor seinem Zimmer. Er will sie wegschleppen, erschrickt das Kind, jetzt will er **das Furchtbare** tun. ერთ-ერთი იმ საყრდენ სიტყვათაგან, რომლებიც ბავშვისთვის ახლებურად დანახული სამყაროს სახეს აღწერდნენ.

Das Kind weiss, dass es der Schwaechere ist, aber es gibt nicht nach. **Endlich, endlich ist der Augenblick da**, der lang ersehnte, all die verratene Liebe, den aufgestapelten Hass leidenschaftlich entladen. აქამდე ხაზს ვუსვამდით ბავშვში მომხდარი გარდატეხის შიდა განზომილებას, და დავინახეთ ამ შიდა განზომილების დინამიკა. ამ ეპიზოდში კი ვხედავთ იმ დინამიკის „დამაგვირგვინებელ“ მწვერვალს, რომლითაც ხასიათდება გარე განზომილება.

როგორც ვხედავთ, პროტაგონისტის ანუ ბავშვის ცვაიგისეული პოეტიკა ხასიათდება განზომილებათა ურთიერთმონაცვლეობით: ბავშვის ქცევის ეტაპობრივ თხრობას ენაცვლება მის იმ შიდა მდგომარეობის აღწერა, რომელიც თავის მხრივ მოიცავს დამოუკიდებებულებისა და მდგომარეობის ურთიერთმონაცვლეობას. მოცემულ ეპიზოდში კი: გარე განზომილების „დამაგვირგვინებელი“ ფაქტი წარმოგვიდგება როგორც შიდა განზომილების ასევე შიდა ფაქტის ტრანსფორმაცია – შინაგანი ტრანსფორმირდება გარეგანად, მდგომარეობა – ქცევად, განზოგადუებულიად თუ ვიტყვი: ნარატივის ფარგლებში შიდა და გარე განზომილების ურთიერთმონაცვლეობა შეიძლება გაგებული იქნას როგორც შინაგანის ექსტერიორიზაცია და პირუკუ – გარეგანის ინტერიორიზაცია: მათი ურთიერთმონაცვლეობა რომელიც უნდა გავიაზროთ როგორც ცვაიგის პერსონაჟისეულ პოეტიკის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტი. შეიძლება ითქვას, რომ ხსენებული ურთიერთმონაცვლეობა წარმოადგენს ავტორისეული ნარატივის შინაგან რიტმს.

Eine Minute nur hat dieser mitternaechtige Kampf gedauert. Niemand rechts und links hat ihn gehoert. Alles ist still, **alles scheint in Schlaf ertrunken**. კიდევ ერთი შემთხვევა, როცა სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმა „დახასიათება“ გამოიყენება არა პიროვნების, არამედ სიტუაციის დახასიათებლად. როგორია სიტუაციის ამ დახასიათების ფუნქცია ნარატივის ზოგადი პოეტიკის თვალსაზრისით? იგი (ეს დახასიათება)

კონტრასტულად უპირისპირებს ერთმანეთს ნარატივის პერსონაჟებს და მათ გარემომცველ სამყაროს: პერსონაჟთა სამეულის ქცევა – არსებობის უკიდურესი დინამიზმი უპირისპირდება გარემომცველი სამყაროს უკიდურეს სტატიკას.

Er richtete sich rasch zusammen und ging hinab, **Unruhe und ein leises Schuldgefuehl im Herzen**. შიდა განზომილების ის „სურათი“, რომელიც მოჰყვა გარე განზომილების „დამაგვირგვინებელ“ ეპიზოდს. როგორც ვხედავთ, ცვაიგისეულ ნარატივში საქმე გვაქვს არა მხოლოდ განზომილებათა ისეთ მონაცვლეობასთან, როცა მათი შიდა ეტაპები (**Anfang→Richtung→Ende**) ერთმანეთს ემთხვევიან, არამედ ურთიერთ მონაცვლეობის სხვა მეორე, ვარიანტით – როცა ერთის ინტენსიფიკაცია იწვევს მეორის დეინტენსიფიკაციას.

Edgar verbiss die Lippen. კვლავ პარალელი შიდა და გარე განზომილებას შორის: შიდა განზომილებით დინამიზმის დეინტენსიფიკაციას უპირისპირდება გარე განზომილებების დეინტენსიფიკაცია. შეიძლება ვილაპარაკოთ როგორც შიდა ისე გარე განზომილების *დინამიურ ველებზე*. ყველა შემთხვევაში ამ განზომილებათა ევოლუციის ესა თუ ის ეტაპი იღებს თავის თავზე ცენტრის ფუნქციას, იმ დროს როცა სხვა კომპონენტები ექცევიან პერიფერიაში.

Zwischen ihnen war die Schwuele eines aufziehenden Gewitters, die elektrische Spannung zweier geladener Pole, die sich im Blitz erloesen musste. პირველი შემთხვევა ნარატივის ფარგლებში როცა მთხრობელი ახდენს სიტუაციის მეტაფორიზაციას. ესე იგი, იყენებს მეტაფორას „**Gewitter**“ იმ *სიტუაციის* დასახასიათებლად, რომელიც შეიქმნა პიროვნებათა (ამ შემთხვევაში დედასა და შვილს) შორის. როგორია ამ მეტაფორის ფუნქცია ნარატივის როგორც მთლიანის ფარგლებში? თუ აქამდე თხრობა ეხებოდა ძირითადად ბავშვის როგორც პიროვნების შიდა და გარე განზომილებათა (ურთიერთმონაცვლეობისა და ურთიერთზემოქმედების მთელი იმ სპექტრით, რომლის ფარგლებში დამოკიდებულება ტრანსფორმირდებოდა მდგომარეობად და პირუკუ), ახლა პირველად ერთდროულად მოხდა ორი რამ: ა) ტექსტის ნარატიული სივრცე მთლიანად დაიკავა *დამოკიდებულებამ* და ბ) დამოკიდებულებამ როგორც ფენომენმა შეიძინა ორმხრივი ხასიათი, ანუ ხასიათი რომელიც სიმბოლიზირებულია **Gewitter** რომელიც ყოველმხრივი უნდა ყოფილიყო; Wieder antwortete die Mutter nicht, wieder sah sie an ihm vorbei. Und mit neuem Erschrecken fuehlte sich Edgar jetzt einem besonnenen, **geballten Zorn** gegenueber, wie er ihn bisher in seinem Leben noch nicht gekannt hatte. თუ აქამდე დედას დახასიათება ატარებდა ძალიან ზოგად ხასიათს (ეს იყო მხოლოდ სოციალურ-ასაკობრივი დახასიათება), ამჯერად დახასიათება ეხება უკვე მას როგორც საკუთარი ხასიათის მქონე პიროვნებას: იგი დახასიათებულია როგორც რისხვის შემძლე ინდივიდი;

So hatte er seine Mutter nie gekannt, **so hart und gelassen**. Furcht ueberkam ihn. Er setzte sich hin, nahm die Feder, duckte aber das Gesicht tief auf den Tisch. დედის სიტუაციური დახასიათება, რომელიც უშუალოდ მოჰყვა მის როგორც უკვე ინდივიდის დახასიათებას;

Der gekrueemte Ruecken ueber dem Tisch schnellte auf. Edgar drehte sich um: **sein Trotz war wieder wach**. კიდევ ერთი მომენტის მინიშნება გარდატეხის ზოგად ფარგლებში და კიდევ ერთი შემთხვევა, როცა ხდება გარე და შიდა განძობილებათა შერწყმა.

Trotz

Zornig

კვლავ სახეზეა ინტენსიფიკაციის ის სურათი, რომელიც აქამდე გვექონდა როგორც გარე, ისე შიდა განზომილებათა გამოხატვისას. მაგრამ თუ სხვა შემთხვევაში ხსენებული ინტენსიფიკაცია შეიძლებოდა მომხდარიყო მხოლოდ ერთი განზომილების ფარგლებში, მოცემულ შემთხვევაში ინტენსიფიკაცია შერწყმული სახით ხდება ორივე განზომილებაში ერთად.

როცა ვლაპარაკობთ ბავშვში მომხდარი იმ გარდატეხის მნიშვნელობაზე, რომელიც მას (ამ გარდატეხას) ჰქონდა მთელი მისი პიროვნებისთვის და სწორედ ამ თვალსაზრისით ავლნიშნავთ სამყაროსადმი მისი დამოკიდებულების შეცვლას, არ უნდა დაგვაგინყდეს, რომ ეს უკანასკნელი მომენტი უკავშირდება ერთდროულად გარდატეხის როგორც შიდა, ისე გარე განზომილებას, ესე იგი უკავშირდება პროტაგონისტის სიტუაციურ დახასიათებას მის მთლიანობაში. ამიტომაცაა, რომ ედგარისა და ბუნების „ურთიერთობაზე“ ვლაპარაკობთ იმის შემდეგ, როცა მეტად თუ ნაკლებად განხილული გვაქვს გარდატეხის ორივე განზომილება.

ხსენებული თვალსაზრისით ბევრის მთქმელი უნდა იყოს ნარატივის შემდეგი ეპიზოდი. Draussen rauschten im Dunkel die Baeume in der verfinsterten Nacht, aber er kannte kein Bangen mehr. Er hatte **alle Ungeduld** vor dem Leben verloren, seit er wusste, wie reich es war. ეს ის ეპიზოდია, როცა ედგარის როგორც პროტაგონისტის შიდა მდგომარეობა დახასიათებულია იმისდა მიხედვით, თუ როგორ აღიქვამს იგი ბუნებისეულ რეალობას: ეს რეალობა აღიქმება მუდამ იმის-და შესაბამისად, თუ როგორია ეს მდგომარეობა სიღრმისეული, ანუ ეგზისტენციალური თვალსაზრისით. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ პესონაჟის ავტორისეული პოეტიკა გულისხმობს როგორც თავის აუცილებელ სტრუქტურულ ასპექტს პიროვნებისა და ბუნების თითქოს-და დიალოგიურ ურთიერთკავშირს: პერსონაჟის მიერ აღქმული ბუნება თითქოს-და პასუხობს პერსონაჟს იმ კითხვაზე, რომლის შინაარსი ეხება მთელ სამყაროს. მაგრამ ასევე ცხადია, რომ ბუნების მიერ ამ კითხვაზე გაცემული პასუხი თავისი შინაარსით მთლიანად განპირობებულია პერსონაჟის ეგზისტენციალურ

მდგომარეობაზე: ბუნება თითქოს უბრუნებს პერსონაჟს მისი შიდა მდგომარეობის ამსახველ კითხვას, მაგრამ უკვე პასუხის სახით. ამ ეპიზოდში ორი რეალობის – ბუნების და ცხოვრების – აღქმა ხდება მათი შინაგანი ერთიანობის ნიშნით.

THEA JGARKAVA¹

**A NEW PERCEPTION OF THE WORLD AS A REFRACTION RESULT
IN THE CHILD (CENTRAL CHARACTER IN THE STORY)**

In terms of the literary-aesthetic phenomenon of typological specifics of author's (Zweig) poetics about a character discussed in the article, it can be said that if we judge about this poetics according to analyzed narrative, this poetics implies three dimensions of reality, in particular: such unity of human, his life and nature, within which central, main place takes the first dimension - human and in this case the priority status is conditioned not only by the fact that the character, of course is presented as a human, but also how the author perceives reality in unity. In other words in case of the author, just as in any kind of true level artistic creation, weltanschauung raises and leads poetics.

¹ *Thea Jgarkava* – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ОЛЬГА ПЕТРИАШВИЛИ¹

РОЛЬ И ФУНКЦИЯ ЗАГЛАВИЯ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЕ
ИВАНА БУНИНА

Заглавие является одним из важнейших компонентов художественного текста и занимает в нем сильную позицию. Заглавие выделяется графически и находится вне основной части текста. Правильно выбранное заглавие привлекает внимание читателя, активизирует читательский интерес к художественному произведению. Заглавие – «это компрессированное, нераскрытое содержание текста. Его можно метафорически изобразить в виде закрученной пружины, раскрывающей свои возможности в процессе развертывания».²

Даже краткий экскурс в научную литературу показывает большой интерес ученых к проблеме заглавия художественного текста. К исследованиям в этой области обращались С. Д. Кржижановский, Ю. М. Лотман, Н. А. Веселова, Д. К. Гоциридзе, Е. В. Джанджакова, Н. А. Кожина, И. Г. Кошечая, Г. Д. Лочмеле, С. А. Крипке, Дж. М. Уильямс и другие.

Впервые исследование заглавий, отношений между заглавием и художественным текстом предпринял С. Д. Кржижановский в своих работах «Поэтика заглавия» (1931), «Пьеса и ее заглавие» (1939). С. Д. Кржижановский создал типологию структурной модели заглавия, выделил простые заглавия, удвоенные заглавия, полузаглавия (к этой группе он относит беспредикатные и бессубъектные заголовки, называя их «заглавиями-инвалидами», из-за отсутствия предиката в названии при наличии в заголовке имени собственного или новизны изложения материала). Точка зрения исследователя – заглавие является органической частью текста, его «головой», которую нельзя отделить от «тела» – текста. Также впервые С. Д. Кржижановский установил взаимосвязь между структурой заглавия и текстом, адресованным определенному читателю.³

¹ *ოლა პეტრიაშვილი* – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი;

² *И. Р. Гальперин*. Текст как объект лингвистического исследования. М., 1981, с. 133.

³ *С. Д. Кржижановский*. Поэтика заглавия. М., 1931.

В монографии «Структура художественного текста» в разделе «Композиция словесного художественного произведения» Ю. М. Лотман рассматривает композицию сюжетных элементов текста. «Вычленение сюжетных элементов зависит от основных оппозиций, а эти последние, в свою очередь, могут быть выделены только в пределах заранее ограниченного семантического поля... Из этого вытекает, что проблема рамки – границы, отделяющей художественный текст от не-текста – принадлежит к числу основополагающих. Одни и те же слова и предложения, составляющие текст произведения, станут по-разному члениться на сюжетные элементы в зависимости от того, где будет проведена черта, отграничивающая текст от не-текста. То, что находится по внешнюю сторону этой черты, не входит в структуру данного произведения: это или не произведение, или другое произведение».¹ Ю. М. Лотман характеризует текст и заголовок с двух точек зрения: с одной стороны, заголовок и текст – это два отдельных текста, занимающие разные ступени в иерархии «текст – метатекст», с другой – заголовок и текст являются двумя подтекстами одного текста.

В своей работе «О поэтике названий» Е. В. Джанджакова придерживается научной концепции Ю. М. Лотмана и не рассматривает название как часть художественного произведения. Она считает, что название – «не только особая синтаксическая позиция, это элемент текста, причем совершенно особый, «выдвинутый».² У Н. А. Кожиной мы встречаем такое определение заглавия: «Заглавие – минимальная формальная конструкция, представляющая и замыкающая художественное произведение как целое».³ Также она считает, что заглавие располагается на рубеже текста и не-текста и поэтому его можно охарактеризовать как «пограничный элемент текста, в котором сосуществуют и борются два начала: внешнее – обращенное вовне и представляющее произведение в языковом, литературном и культурно-историческом мире, и внутреннее – обращенное к тексту».⁴

Наиболее полное теоретическое исследование по проблеме заглавия (на данном этапе) является научная работа Н. А. Веселовой «Заглавие литературно-художественного текста: Онтология и поэтика». Автор выдвигает тезис, что заглавие художественного текста обладает всеми свойствами имени и, как таковое, может представлять текст и замещать его. Более того, в нем содержится информация о национальной культуре, эпохе создания

¹ Ю. М. Лотман. Структура художественного текста. – В кн.: Ю. М. Лотман. Об искусстве. СПб., 1998, с. 14-28.

² Е. В. Джанджакова. О поэтике заглавий. – В сборн.: *Лингвистика и поэтика*. М., 1979, с. 207-215.

³ Н. А. Кожина. Заглавие художественного произведения: онтология, функции, параметры типологии. – В сборн.: *Проблемы структурной лингвистики*. М., 1987, с. 167-183.

⁴ Н. А. Кожина. Заглавие художественного произведения...

произведения. Автор художественного текста придумывает заглавие специально для определенного текста, оно индивидуально и неповторимо.

Заглавие, как феномен, требует комплексного изучения: сочетания системного, интертекстуального, лингвопоэтического, историко-функционального подходов, философии имени и филологической герменевтики, которые, дополняя и корректируя друг друга, позволяют максимально полно описать явление. Разумеется, при таком комплексном подходе возникает опасность эклектики: каждый метод относительно автономен, у каждого есть система не всегда соотносимых понятий. Чтобы преодолеть эту трудность, определенные понятия рассматриваются как разные проявления системного мышления.¹

Таким образом, даже краткий обзор научной литературы по теме исследования показывает, что заглавия изучаются с точки зрения теории предложения, в связи с проблемой синтаксического статуса самого заглавия, заглавие рассматривается как элемент текста, дистанцирующийся от основного текста и взаимодействующий с ним. Эта проблематика активно разрабатывается в последнее время и лингвистами и литературоведами. При этом специфика каждой из филологических дисциплин определяет цели и стратегию исследования, которые в определенной степени ограничены предметом и способами исследования. Как отмечает Н. А. Веселова, «в условиях растущего интереса к заглавию стал формироваться комплексный подход к проблеме, синтезирующий возможности обеих филологических дисциплин. Такой подход возник прежде всего потому, что в последние годы смог реализовать себя интерес к интерпретации текста».² Среди множества вопросов, связанных с проблемами интерпретации, одним из актуальных оказался вопрос о заглавии, так как заглавие – первое, с чем сталкивается читатель, а значит, именно оно ориентирует читательское понимание текста. Это сделало необходимым изучение роли заглавия в понимании художественного текста.

Творческое наследие выдающегося русского писателя и поэта И. А. Бунина, первого русского лауреата Нобелевской премии в области литературы (1933) предоставляет обширный и разнообразный материал в области изучения заглавия художественного текста. Целью данной работы является исследование заглавия как способа выражения авторской позиции, его признаков, типов и функций в художественном тексте И. А. Бунина.

В прозе И. А. Бунина можно выделить большую группу *заглавий-антропонимов*, которые входят в семантическую группу «персонаж», яв-

¹ Н. А. Веселова. Заглавие литературно-художественного текста: Онтология и поэтика. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Тверь, 1998 (<http://cheloveknauka.com/zaglavie-literaturno-hudozhestvennogo-teksta-ontologiya-i-poetika>).

² Н. А. Веселова. Заглавие литературно-художественного текста...

ляются односоставными и двусоставными и называют главного героя произведения. Это «Бернар», «Генрих», «Ермил», «Ида», «Натали», «Степа», «Таня», «Братья», «Дедушка», «Кума», «Господин из Сан-Франциско», «Алексей Алексеевич», «Казимир Станиславович», «Зойка и Валерия» и другие.

Заглавие текста может указывать на время и место действия и тем самым участвовать в создании художественного времени и пространства произведения. К этой группе заглавий, входящих в семантическую группу «время» относятся: «В августе», «Несрочная весна», «Начало», «Новый год», «Ночь», «Поздней ночью», «Поздний час», «Последняя осень», «Осенью», «Канун».

Заглавия, входящие в семантическую группу «пространство»: «В ночном море», «В Париже», «В поле», «В саду», «Деревня», «Дубки», «Кавказ», «Качели», «Мадрид», «На даче», «На хуторе», «На чужой стороне», «На край света», «Над городом», «Пароход «Саратов», «При дороге», «Речной трактир», «Суходол».

В заглавии художественного произведения возможно совмещение семантических групп «время» и «пространство», например, «Весной, в Иудее».

Заглавия, входящие в семантическую группу «событие», «явление»: «Дело корнета Елагина», «Последнее свидание», «Ночной разговор».

Заглавия, входящие в семантическую группу «предмет», «образ»: «Антоновские яблоки», «Косцы».

Заглавие произведения может содержать прямое определение его жанра или косвенно указывать на него, вызывая у читателя ассоциации с конкретным литературным родом или жанром: «Баллада», «Книга».

Заглавия – характеристики лица: «Древний человек», «Безумный художник», «Петлистые уши», «Убийца», «Людоедка», «Красавица».

Миниатюра «Красавица» из цикла «Темные аллеи» – маленький, на одну страничку шедевр, наполненный эмоционально-психологическим драматизмом. Это печальная история осиротевшего маленького мальчика, оставшегося без матери. Новая жена отца «красавица спокойно возненавидела его семилетнего мальчика от первой, сделала вид, что совершенно не замечает его. Тогда и отец, от страха перед ней, тоже притворился, будто у него нет и никогда не было сына».¹ Живой, ласковый ребенок «в своем круглом одиночестве на всем свете» вынужден был затаиться в собственном доме и «жить неслышной, незаметной жизнью», стать как бы несуществующим. В миниатюре И. А. Бунина сквозит отчаянная безысходность проявления злых начал во всей наготе. При этом, чем сильнее открыта душа И. А. Бунина для понимания человеческой боли, тем эмоционально сдержаннее повествует он о трагической истории малень-

¹ **И. А. Бунин.** Собрание сочинений в четырех томах. Т. 4: *Темные аллеи. Рассказы последних лет.* Переводы. М., 1988, с. 44.

кого человека. А «Красавица» – это заглавие-антитеза к внешне привлекательному образу молодой женщины со скрытой от окружающих злой натурой. По аналогичному принципу И. А. Бунин выбрал заглавие-антитезу к образу главного персонажа рассказа «Хорошая жизнь».

Особую группу заглавий произведений И. А. Бунина составляют заглавия религиозной тематики: названия церковных праздников, терминология либо выражения, взятые из Библии. Например, «Древо жизни», «Исход», «Копье господне», «Огонь пожирающий», «Преображение», «Птицы небесные», «Роза Иерихона», «Часовня», «Чистый понедельник», «Эпитафия».¹

Заглавие новеллы «Чистый понедельник» символично. «Чистый понедельник» – в православной традиции – своеобразная граница, рубеж между жизнью – суетой, полной соблазнов, и периодом Великого поста, когда человек призван очиститься от скверны мирской жизни. «Чистый понедельник» – первый день Великого поста, наступающего после веселой Масленицы. Великий пост – 7 недель перед Пасхой, в течение которого верующие, христиане, воздерживаются от нескромной пищи, не участвуют в увеселениях, не вступают в брак. Пост установлен в воспоминание 40-дневного поста Христа в пустыне. Великая четырехдесятница начинается с понедельника, который называют «чистым».

В новелле два главных действующих лица – он и она. Оба богаты, здоровы, хороши собой, ведут рассеянный светский образ жизни. Но она «все что-то думала, все как будто во что-то мысленно вникала»,² на предложение о браке ответила, что в жены не годится и однажды уехала, оставив письмо, в котором была просьба не искать ее, объяснение, что пойдет на послушание, потом, может быть, на постриг. Расставание произошло на «Чистый понедельник», который есть и переход, и начало: от светской, греховной жизни – в вечную, духовную.

Среди заглавий произведений И. А. Бунина есть заглавия – реминисценции: «Темные аллеи», «В одной знакомой улице», «Холодная осень», «Ворон». Примечательно, что их источниками являются темы, идеи, образы классической поэзии XIX века. Цитата в качестве заглавия художественного произведения помогает расставить необходимые акценты и понять отношение писателя к изображаемому, интертекстуальность создает «второй смысловой план», ассоциативные связи, которые обостряют читательское внимание. «Тёмные аллеи» – первая новелла из большого цикла новелл И. А. Бунина, которая дала название всему сборнику. Он состоит из произведений, которые развивают только одну тему – тему любви. «Тёмные аллеи» И. А. Бунина по праву можно назвать «энциклопедией любви», ибо автор,

¹ *Библейская Энциклопедия*. Труд и издание **Архимандрита Никифора**. М., 1891 (Репринтное издание 1990 г.).

² **И. А. Бунин**. Собрание сочинений в четырех томах. Т. 4, с. 199.

как высокопрофессиональный психолог, с одной стороны, и талантливейший писатель, с другой стороны, наблюдает, изучает, анализирует тончайшие нюансы любовного чувства, различные формы его проявления: от лирической влюблённости до низменных проявлений страсти. Все новеллы цикла «Тёмные аллеи» имеют быструю развязку с трагическим для любви концом. В новелле «Тёмные аллеи» много лет спустя случайно встречаются двое, некогда страстно любившие друг друга – барин и бывшая крепостная.

Сначала «темные аллеи» упоминает героиня: «Ведь было время, Николай Алексеевич, когда я вас Николенькой звала, а вы меня – помните как? И все стихи мне изволили читать про всякие «темные аллеи», – прибавила она с недоброй улыбкой».

И. А. Бунин неточно цитирует стихотворение Николая Огарёва «Обыкновенная повесть», название новеллы выполняет функцию подтекста, указывая на предсказуемость финала любовной связи господина и служанки – счастливого конца здесь быть не могло. И далее размышления героя о прошедшей жизни: «Да, пеняй на себя. Да, конечно, лучшие минуты. И не лучшие, а истинно волшебные! «Кругом шиповник алый цвел, стояли темных лип аллеи...». Но, боже мой, что же было бы дальше? Что, если бы я не бросил ее? Какой вздор! Эта самая Надежда не содержательница постоянной горницы, а моя жена, хозяйка моего петербургского дома, мать моих детей?».¹ И, закрывая глаза, качал головой.

Заглавие новеллы «В одной знакомой улице» является цитированием начальных строк стихотворения Я. М. Полонского «Затворница» («В одной знакомой улице я помню старый дом...»), маленькой лирической новеллы с обилием бытовых зарисовок. Примечательно, что Я. М. Полонский написал это стихотворение вскоре по приезде на службу в Грузию. «Затворница» очень быстро стала народной песней, а позже – городским романсом на музыку Н. Казанли. Спустя век лирическое произведение вдохновило И. А. Бунина на создание новеллы, опубликованной в 1945 году в Париже, в год 75-летнего юбилея, который знаменитый писатель отмечал в многолетней эмиграции.

Как и во многих произведениях И. А. Бунина, художественное пространство и художественное время имеет большое значение в идейном замысле автора. Время и место действия – «весенняя парижская ночь», настоящая реальная жизнь героя, о которой ничего неизвестно и – одновременно – прошлая жизнь в Москве, наполненная любовью к дочери какого-то дьячка из Серпухова, уехавшей от нищей семьи на курсы. Для героя эта любовь составляет смысл всего существования. Прекрасное чувство, некогда пережитое, подарило необыкновенное счастье, оставившее печальное светлое воспоминание. «Помню, как весной провожал её на Курском вокзале...

¹ И. А. Бунин. Собрание сочинений в четырех томах. Т. 4, с. 9.

Помню, как наконец она взобралась в сенцы одного из них (вагонов)... как я обещал ей приехать через две недели в Серпухов... Больше ничего не помню. Ничего больше и не было».¹ А дальше, как известно, была революция, смута гражданской войны, расколовшая общество, эмиграция. Воспоминания о прошлой любви для героя новеллы и для самого автора – ностальгия по России, с которой они расстались навсегда.

Лаконичность имеет большое значение в функции заглавия, делает его семантически более емким. Поскольку заглавие призвано не только установить контакт с читателем, но и вызвать у него интерес, оказать на него эмоциональное воздействие, в названии текста могут использоваться различные средства художественной выразительности.

Заглавие новеллы «Ворон» имеет глубоко метафорический и символический характер. Образ ворона как символ широко распространен в мифологии многих народов и используется в художественной литературе. Ворон – птица хищная. Как птица черного цвета ворон демоничен, связан с царством мертвых и со смертью, выступает вестником зла.² Заглавие «Ворон» вызывает ассоциацию со знаменитым стихотворением Эдгара По «Ворон», в котором зловещая птица произносит единственное слово рефрен-«nevermore» («никогда») в ответ на вопросы влюбленного, увидит ли он когда-нибудь свою возлюбленную. Метафора «ворон» в заглавии новеллы И. А. Бунина неоднократно повторяется в тексте, объединяет внешние и внутренние характеристики героя, становится доминантой его портрета. Повествование идет от первого лица и начинается так: «Отец мой похож был на **ворона**. Мне пришло в голову, когда я был еще мальчиком: увидал однажды в «Ниве» картинку, какую-то скалу и на ней Наполеона с его белым брюшком и лосинами, в черных коротких сапожках, и вдруг засмеялся от радости, вспомнив картинку в «Полярных путешествиях» Богданова, – так похож показался мне Наполеон на пингвина, – а потом грустно подумал: а папа похож на **ворона**...».³

Далее в тексте новеллы представлено и более развернутое портретное описание главного героя, главная черта – то же сходство персонажа с **вороном**: «Невысокий, плотный, немного сутулый, грубо черноволосый, темный длинным бритым лицом, большеносый, был он и впрямь **совершенный ворон** – особенно когда бывал в черном фраке на благотворительных вечерах нашей губернаторши, сутуло и крепко стоял возле какого-нибудь киоска в виде русской избушки, поводил **своей большой вороньей головой**, косясь **блестящими вороньими глазами** на танцующих...».⁴ «Сходство персонажа с вороном оказывается не только и не

¹ И. А. Бунин. Собрание сочинений в четырех томах. Т. 4, с. 148.

² Мифологическая энциклопедия. – <http://mythology.info/myth-animals/voron.html>.

³ И. А. Бунин. Собрание сочинений в четырех томах. Т. 4, с. 180.

⁴ И. А. Бунин. Собрание сочинений в четырех томах. Т. 4, с. 181.

столько внешним, сколько внутренним. Изобразительная деталь трансформируется в психологическую».¹ Отец-«ворон» очень быстро пресекает зародившуюся влюбленность своего сына в юную гувернантку и изгоняет его из дома, с угрозой в случае неповиновения лишить всякого содержания и наследства. Вскоре «ворон» переехал в Петербург «с молоденькой прелестной женой», – хищник победил. «И, входя однажды вечером в партер в Мариинском театре за несколько минут до поднятия занавеса, вдруг увидал и его и ее. Они сидели в ложе возле сцены, у самого барьера, на котором лежал маленький перламутровый бинокль. Он, во фраке, сутулясь, **вороном**, внимательно читал, прищулив один глаз, программу. Она, держа легко и спокойно, в высокой прическе белокурых волос, оживленно озиралась кругом – на теплый, сверкающий люстрами, мягко шумящий, наполняющийся партер, на вечерние платья, фраки и мундиры входящих в ложи».²

Новеллу «Холодная осень» И. А. Бунин назвал по начальной строке неозаглавленного стихотворения А. Фета, тональность которого переключается с новеллой. На закате жизни пожилая героиня вспоминает свою молодость, тот далекий холодный осенний вечер, когда ее объявили невестой возлюбленного. Но началась Первая мировая война, и жених должен был пойти на фронт. Их первый вечер как жениха и невесты был и последним, поэтому вся домашняя атмосфера оказалась такой невеселой, наполненной печалью, как и холодный осенний вечер. Перед отъездом жених приглашает рассказчицу в осенний сад. Он читает стихотворение Фета, слова которого окажутся пророческими.

Какая холодная осень!
Надень свою шаль и капот;
Смотри: из-за дремлющих сосен
Как будто пожар восстает.

Утром юноша уехал и вскоре погиб на фронте, а девушке пришлось пережить смерть родителей, революцию, голод, эмиграцию, тяжелые и трудные годы, полные лишений. Прошло много лет, но в памяти у нее остался лишь тот холодный осенний вечер. «Холодная осень»... Название новеллы глубоко символично. Это и символ первого и последнего вечера в жизни героев, это и время действия главного события в жизни рассказчицы, это и символ ее последующей жизни.

Выбор удачного заглавия – результат напряженной творческой работы автора, в процессе которой название текста может измениться. И. А. Бунин

¹ **Н. А. Родионова.** Портретная характеристика литературного персонажа как текстообразующий фактор бунинского рассказа. _ В: *Вестник Самарского государственного университета.* Языкознание. № 1, 2000, с. 39-45.

² **И. А. Бунин.** Собрание сочинений в четырех томах. Т. 4, с.185.

тщательно работал над заглавиями своих произведений, возвращался к ним, переделывал их, добываясь большей точности, большего соответствия заглавия содержанию текста. Показательна в этом отношении история рассказа «Чаша жизни». Вначале автор выбрал заглавие «Дом», которое отражало соперничество отца Кира и Селихова, развитое в первой редакции. Дальнейшая работа над текстом углубила философскую проблематику, И. А. Бунин стремился показать бессмысленность существования всех персонажей произведения. Появился новый вариант – «В Стрелецке», который впоследствии был заменен окончательным вариантом – «Чаша жизни» – из реплики Горизонтова: «Крепко и заботливо держу в своих руках драгоценную чашу жизни». «Эпитафия» – так первоначально был назван рассказ «Руда», в котором рассказывалось об открытии месторождения железной руды и превращении сельской местности в промышленный район. Гибель деревни более точно передает новое название «Эпитафия». Для рассказа «Птицы небесные» И. А. Бунин придумал заглавие «Беден бес», по словам нищего: «Беден только бес, на нем креста нет». Но в процессе работы над текстом писатель нашел новый вариант заглавия, из Матфея: «Взгляните на птиц небесных, они ни сеют, ни жнут, ни собирают в житницу; и Отец наш Небесный питает их».¹ Но, в отличие от птиц небесных, о нищем некому позаботиться, его судьба заканчивается трагически – ночью он насмерть замерзает. Трагедия разоряющего русского крестьянства – вот идея произведения, и заглавие акцентирует внимание читателя на этой идее автора.

Итак, заглавие художественного текста – это выражение авторской позиции, авторского мировосприятия. Заглавие несет повышенную смысловую нагрузку и как писал Тюпа, является «энергией сущности самого произведения».² Это своеобразный ключ к пониманию произведения, а также посредник между читателем и художественным текстом.

¹ *Библейская Энциклопедия*, с. 585.

² **В. И. Тюпа.** Аналитика художественного. *Введение в литературоведческий анализ*. М., 2001, с. 115.

ოლღა პეტრიაშვილი
სათაურის როლი და ფუნქციები ივანე ბუნინის
მხატვრულ პროზაში

სათაური მხატვრული ტექსტის მნიშვნელოვანი კომპონენტია, იგი გრაფიკულად გამოყოფილია და ტექსტის ძირითადი ნაწილის გარეთაა. სწორად არჩეული სათაური იზიდავს მკითხველის ყურადღებას, ააქიურებს მკითხველის ინტერესს მხატვრული ნაწარმოებისადმი. სათაური მწერლის პოზიციის გამოხატულებაა, იგი თავისებური გასაღებია ნაწარმოების გაგებისათვის, აგრეთვე შუამავალია მკითხველთა და მხატვრული ტექსტს შორის. გამოჩენილი რუსი მწერლისა და პოეტის ივანე ბუნინის (1870-1953) შემოქმედებითი მემკვიდრეობა იძლევა მდიდარ და მრავალფეროვან მასალას მხატვრული ტექსტის სათაურების შესწავლისათვის. სტატიის ავტორი იკვლევს სათაურებს, როგორც მწერლის პოზიციის გამოხატულებას, მათ ნიშნებს, ტიპებსა და ფუნქციებს ივანე ბუნინის მხატვრულ ტექსტში. კარგი სათაურის შერჩევა – მწერლის დაძაბული შრომის შედეგია, რომლის პროცესში ტექსტის სათაური შეიძლება შეიცვალოს. ივანე ბუნინი გულმოდგინედ მუშაობდა თავისი ნაწარმოებების სათაურებზე, ცვლიდა მათს, რათა მიეღწია სრულ სიზუსტეს, უფრო დიდ შესატყვისებას ტექსტის შინაარსსა და მის სათაურთა შორის.

OLGA PETRIASHVILI¹

THE ROLE AND FUNCTION OF TITLES IN FICTION BY IVAN BUNIN

The title is one of the most important components of a literary text, it is graphically allocated and is out of the main part of the text. Correctly selected title draws the reader's attention, stimulates the reader's interest in a work of art. The title is an expression of the writer's position, a peculiar key of understanding the work, and also the mediator between the reader and the text. The Creative heritage of the outstanding Russian Writer and Poet I. Bunin (1870-1953), the first Russian Nobel prize for literature (1933) provides an extensive and varied material for the study of the titles of literary texts. The author of the article investigates the title as a way of expressing the writer's position, their characteristics, types and functions in the fiction of I. Bunin. Choosing the right title is the result of hard creative work of the writer, where the title of the text can change. I. Bunin carefully worked on the titles of his works, came back to them, changed them, achieving the great accuracy and compliance to the title of the content.

¹ *Olga Petriashvili* – Doctor of Philological Sciences, Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

НИНО ЭТЕРИЯ¹

О НЕКОТОРЫХ ЯЗЫКОВЫХ СРЕДСТВАХ КОМИЗМА

Язык комичен не сам по себе, а потому, что он отражает некоторые черты духовной жизни говорящего, несовершенство его мышления. Так как алогизм проявляет себя в способах выражения, то язык представляет собой богатейший арсенал средств комизма и осмеяния. К ним относятся каламбуры, парадоксы и связанные с ними остроты. Сюда можно отнести также некоторые формы иронии. Кроме того, пристального, специального изучения требуют все вопросы языкового стиля.

Каламбур представляет собой частный, особый случай остроты. Нельзя сказать, чтобы понятие каламбура до конца изучено. По определению Ю. Борева, «каламбур – игра слов, это один из типов острот, возникающих на основе использования собственно языковых средств».² Следует отметить, что такое определение – скорее характеристика, чем определение. Понятие каламбура относится к более широкому понятию остроты, но понятие остроты само остается необъясненным, как и понятие каламбура. Каламбур возникает на основе использования собственно языковых средств.

По мнению Щербиной, основным признаком каламбура является естественность и целеустремленность.³ Данное определение несколько расплывчато и здесь следует уяснить, что подразумевается под каламбуром.

Щербина так же считает, что граница между прямым и переносным значением слов не всегда устойчива, однако это не аргумент в определении каламбура. Есть слова, которые имеют несколько значений. Одни имеют некий широкий, как бы, обобщенный или отвлеченный смысл, другие

¹ ნინო ეთერია – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² Ю. Боров. Сатира. – В кн.: *Теория литературы*. Основные проблемы в историческом освещении. В 3 книгах. Кн. 2: *Роды и жанры литературы*. М., 1964. с. 22. См. также: Г. Бергсон. Смех в жизни и на сцене. СПб., 1900; А. Вулис. В лаборатории смеха, М., 1966; Я. Эльсберг. Некоторые вопросы теории сатиры. – В сборн.: *Проблемы теории литературы*. М., 1958.

³ А. А. Щербина. Сущность и искусство словесной остроты (каламбура). М., 1958, с. 25.

– более узкий, конкретный. Последнее значение принято называть «буквальным» смыслом слова. Каламбур, или игра слов, получается тогда, когда один собеседник понимает слово в его широком смысле, а другой в более узком или буквальном, тем самым вызывая смех, так как уничтожает суждение собеседника, показывает его несостоятельность. Комизм игры слов принципиально не отличается от всех других видов комизма, представляя собой частный случай. Подобно тому, как комическое впечатление получается при перенесении внимания с внутренней стороны человеческой деятельности на внешние формы ее проявления, так и при каламбуре смех возникает в том случае, если в нашем сознании более общее значение слова заменяется его внешним, «буквальным» значением. Каламбур может получиться совершенно произвольно, но он может создаваться специально, и тем самым требует особого таланта.

В поговорке «вы смотрите на мир через розовые очки» слово «очки» употреблено в переносном смысле и не возбуждает смеха. Но если сказать: «Вы смотрите на мир через розовое пенсне», – это будет восприниматься комически.

Умение быстро находить и применять буквальный смысл слова и то, что имеет в виду собеседник, представляет собой один из видов остроумия. Быть остроумным – значит обладать большим талантом. Каламбур может иметь характер не только безобидной и добродушной шутки, он может стать резким и чрезвычайно действенным орудием. Как и другие виды насмешливого смеха, он убивает. Если каламбур направлен на что-либо, не заслуживающее смех, он неуместен, имея оскорбительный характер. Каламбур сам по себе не может быть ни нравственным, ни безнравственным: всё зависит от способа его употребления, от того, на что он направлен. Каламбур, направленный против отрицательных явлений жизни, становится острым и метким оружием сатиры.

Использование игры слов или буквального понимания значения слов в сатирических целях часто встречается в фольклоре. К каламбурам близко стоят парадоксы, т. е. такие суждения, в которых сказуемое противоречит подлежащему или определению определяемому. К примеру, высказывание, «все умники дураки, и только дураки умны»,¹ на первый взгляд лишено смысла, однако путем парадокса зашифрованы какие-то особо тонкие мысли.

Есть произвольные парадоксы, комизм которых основан на скрытом в них алогизме. У Чехова в рассказе-сценке «Дура, или Капитан в отставке» отставной капитан зовет сваху. Невеста ему требуется не богатая и не красивая и не умная, а хотя бы дура. Для капитана такая дура и любить будет, и почитать, и чувствовать, какого звания человек, – на что сваха говорит, что «дур-то много, да всё умные дуры. У кажинной дуры свой ум,

¹ А. Вулис. В лаборатории смеха, с. 78.

тебе совсем дуру?».¹ Такой же парадокс имеется в рассказе Чехова «Дочь коммерции советника». Пьют генерал и коммерции советник. Советник начинает безобразничать, на что генерал ему отвечает, что «всякому безобразию есть свое приличие».² Парадоксы в этих случаях произвольные и они смешны, если сопоставление неожиданное. Такие парадоксы представляют собой один из видов остроумия. В высказывании о том, что «он имеет великую будущность позади себя» парадокс выражает насмешку. Пример сатирического парадокса находим у Салтыкова-Щедрина в «Истории одного города» в главе «Война за просвещение» где высказывается мысль о том, что: «в это же время, словно на смех, вспыхнула во Франции революция, и стало всем ясно, что просвещение полезно только тогда, когда оно имеет характер непросвещенный».³

К парадоксу очень близка ирония. Определение ее не составляет больших трудностей. Если при парадоксе исключают друг друга понятия объединяются вопреки их несовместимости, то при иронии словами высказывается одно понятие, – подразумевается же (но не высказывается на словах) другое, противоположное ему. На словах высказывается одно, а понимается совершенно противоположное. Этим ирония иносказательно раскрывает недостатки того, о ком (или о чем) говорят. Она представляет собой один из видов насмешки, и этим же определяется ее комизм. Ирония бывает особенно выразительна в устной речи, когда средством ее служит особая насмешливая интонация.

Формы иронии и в жизни, и в художественной литературе очень многообразны. Известные классические случаи можно найти у Гоголя. В повести о ссоре Ивана Ивановича с Иваном Никифоровичем описывается площадь в Миргороде и на ней лужа, такая «удивительная лужа! Единственная, которую только вам удавалось когда видеть! Она занимает почти всю площадь. Прекрасная лужа».⁴ Типична здесь характерная для иронии восклицательная интонация. Впрочем, ирония бывает достаточно ясна и без такой интонации. В «Невском проспекте» Гоголя имеется такая фраза, где «иногда переходят ее русские мужики, спешащие на работу, в сапогах, запачканных известью, которых и Екатерининский канал, известный своей

¹ А. М. Чехов. Дура или капитан в отставке. – В кн.: А. М. Чехов. Полное собрание сочинений. В 10 томах. Под редакцией Д. В. Скляднева. Т. 2. М., 1978, с. 48.

² А. М. Чехов. Дура или капитан в отставке, с. 54.

³ М. Е. Салтыков-Щедрин. Собрание сочинений. В двадцати томах. Главный редактор С. А. Макашин. Т. 8: Помпадур и помпадурши (1863-1874). История одного города (1869-1870). М., 1969, с. 77 (http://rvb.ru/saltykov-shchedrin/tocvol_08.htm).

⁴ Н. В. Гоголь. Повесть о том, как поссорился Иван Иванович с Иваном Никифоровичем. – В кн.: Н. В. Гоголь. Полное собрание сочинений и писем. В 17 томах. Т. 1: Вечера на хуторе близ Диканьки; Т. 2: Миргород. Составление, подготовка текстов и комментарии И. А. Виноградова, В. А. Воропаева. М.-Киев, 2009, с. 469.

чистотой, не в состоянии бы был смьть».¹

Насмешливую иронию часто можно встретить в письмах Чехова. К примеру, в высказывании о том, что «дела с голодающими идут прекрасно: в Воронеже мы у губернатора обедали и каждый вечер в театре сидели»,² комизм в такой же степени обусловлен собственно языковыми средствами, как и тем, что этими средствами выражено. Но в комических целях может быть использован язык как таковой, т. е. в основном его звуковой состав. Комизм достигается тем, что внимание отвлекается от содержания речи к внешним формам ее выражения, чем язык обесмысливается. В этой связи надо коснуться явления, которое можно бы назвать приемом непонятной речи; он состоит в том, что речь говорящего изображается как лишённая смысла и состоящая из одних только нечленораздельных звуков, частиц или слов. Само по себе это явление крайней бедности речи не комично, но в соединении с другими приёмами усиливает комизм в обрисовке отдельных персонажей. Обесмысливание речи происходит через усиление внимания к процессу речи за счет ее содержания.

К области комизма, создаваемого языковыми средствами, относится применение разного рода профессиональных или кастовых жаргонов. Комизм в этих случаях не только языковой. Необычная речь выделяет человека из числа других, отличает его так же, как отличает странная одежда или непривычные манеры и т. д. Подобное часто имеет сатирическую окраску.

Область комизма, достигаемая языковыми средствами, очень богата и разнообразна. Обычно комические имена героев – только сопровождающий, но не основной прием создания комизма. Основной приём состоит в обрисовке характеров, интриги, коллизии и т. д. Совокупность изложенных приемов относится к области языкового стиля писателя. Язык такого писателя есть существеннейшая часть его комизма. Степень его таланта определяется не только «приёмами», но и языком. Так, гениальность Гоголя состоит не только в том, что он мастер комизма, но и в том, что он владеет таким языком, вернее – таким языковым стилем, что читатель испытывает непрерывное восхищение. Гоголевскую фразу всегда безошибочно можно узнать. Его речь, кроме всего прочего, отличается полной естественностью,

¹ **Н. В. Гоголь.** Невский проспект. – В кн.: **Н. В. Гоголь.** Полное собрание сочинений и писем. В 17 томах. Т. 3: *Повести*; Т. 2: *Комедии*. Составление, подготовка текстов и комментарии **И. А. Виноградова, В. А. Воропаева.** М.-Киев, 2009, с. 8.

² **А. П. Чехов.** Письмо М. П. Чеховой, 9.02.1892. – В кн.: *Письма А. П. Чехова.* В 6 томах. Т. 4: 1892-1896. Под редакцией **М. П. Чеховой.** М., 1914, с. 9-10 (<http://feb-web.ru/feb/chekhov/texts/sp0/pi4/pi4-3572.htm>); См. также: **В. Я. Пропп.** Проблемы комизма и смеха. *Ритуальный смех в фольклоре (по поводу сказки о Несмеяне).* – В кн.: *Собрание трудов В. Я. Проппа.* Научная редакция, комментарии **Ю. С. Расказова.** М., 1999 (http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/propp/06.php).

непринужденностью и простотой. Он никогда не спешит рассмешить читателя. Такова его авторская речь.

ნინო ეთერია

კომიზმის ენობრივი ხერხების შესახებ

კომიკურია თვით ენა კი არა, არამედ ის რასაც ის ისახავს, მოლაპარაკე ადამიანის სულიერი ცხოვრების ზოგიერთ თვისებებს, მისი აზროვნების არასრულყოფილებას. ვინაიდან ალოგიზმი ვლინდება გამოხატვის ხერხებში, ენა წარმოადგენს კომიზმის და დაცინვის უმდიდრეს არსენალს. მასში შედის კალამბური, პარადოქსი და მასთან დაკავშირებული დაცინვა. აქვე შედის ირონიის რამდენიმე ფორმები. კალამბური არის დაცინვის კერძო და განსაკუთრებული შემთხვევა. კალამბური, ანუ სიტყვების თამაში, ხდება მაშინ, როცა ერთ მოლაპარაკეს ესმის სიტყვა მის ფართო აზრში, და მეორეს კი უფრო ვიწრო ან სიტყვა სიტყვით, ამით იწვევს სიცილს, ანადგურებს მოლაპარაკის მსჯელობას, აჩვენებს მის უმოქმედობას. კალამბურთან ახლოს არის პარადოქსი, და უფრო ახლოს ირონია. მისი გამოცნობა არც ისე ძნელია. თუ პარადოქსის დროს ორი განსხვავებული აზრი ერთიანდება მათი შეუთავსებლობის მიუხედავად, ირონიის დროს სიტყვებით გამოითქმის ერთი მნიშვნელობა, – იგულისხმება კი (მაგრამ არ ითქმევა სიტყვით) მეორე, მისი საწინააღმდეგო. სიტყვით გამოითქმევა დადებითი, და იგულისხმება უარყოფითი, მისი საწინააღმდეგო. ამით ირონია მალულად ამჟღავნებს მის ნაკლს, ვისზე (ან რასზეც) საუბრობენ. ირონია წარმოადგენს დაცინვის ერთ-ერთ სახეობას, და ამით აისახება მისი კომიზმი.

NINO ETERIA¹

ABOUT SOME LINGUISTIC MEANS OF THE COMIC

Language is comical not by itself, but it depicts some characteristics speakers spiritual life, its incomplete thinking as algorism reveals itself in means of expression, language displays the richest arsenal facilities, of the comic and ridicule. Here belongs pun, paradox, and pungency. We can ascribe here, some

¹ *Nino Eteria* – PhD in Philology, Sokhumi State University.

forms of irony. Pun is a private, particular case of pungency. Pun or playing upon words, comes into use when a collocutor understands the whole meaning of the word, and another understands literal meaning and the result is laughing as it destroys as it destroys a collocutors opinion and shows its insolency. Paradox is near to pun and irony. It is not difficult to define it. When we have paradox absolutely different concepts are linked, in spite of their incompatibility, in irony one concept in words speaks out and another concept is meant. In words affirmative speaks out, bat we mean opposite. In this way irony allegorically shows all the deficiency who or what are they are they speaking about. It is one of ridicule types and that defines its comics.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ჯამბულ ანჩაბაძე¹

აფხაზეთში განვითარებული პოლიტიკური პროცესების
ზოგიერთი დეტალი (XX ს. 20-იანი წლები)

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისთანავე (1921წ. 4 მარტი) აფხაზეთში დამყარდა საოკუპაციო რეჟიმი. 1921 წლის თებერვალში შექმნილი რევოლუციური კომიტეტი (რევკომი) ე. ეშბას (თავმჯდომარე), ნ. ლაკობასა და ნ. აქირთავას შემადგენლობით² პირნათლად ასრულებდა ამ მიმართულებით ცენტრის დავალებას. რევკომი იმთავითვე შეუდგა ძველი სახელმწიფოებრივი აპარატის მსხვერველს და ახალი საბჭოთა სტრუქტურების ჩამოყალიბებას, მისი მოქმედების პრინციპი იყო თვითნებობა და ძალმომრეობა. ამ ფონზე უსუსურად გამოიყურებოდა აფხაზეთის პარტიული ორგანიზაცია, რომელიც სრულად იყო მოქცეული რევკომის გავლენის სფეროში. მის მუშაობას აკლდა ორგანიზებულობა, ოპერატიულობა და წესრიგი. მდგომარეობის გამოსასწორებლად საბჭოთა რუსეთიდან იგზავნებოდა გამოცდილი პარტიული მუშაკები (სამი თვის განმავლობაში 82 კომუნისტი მოავლინეს),³ მაგრამ ამას დადებითი შედეგი არ მოჰყოლია. ფაქტობრივად პარალიზებული იყო სამაზრო ორგანიზაციების მუშაობა.⁴ კავშიუროსა და IX წითელი არმიის წარმომადგენლობის მიერ გ. კრიშტოფის ხელმძღვანელობით არჩეული რკპ (ბ) აფხაზეთის ორგბიუროც არ იყო ორგანიზაციულად გამართული მან ვერ უზრუნველყო სათანადო კონტაქტების დამყარება ადგილობრივ ორგანიზაციებთან. იგი ინფორმაციასაც კი ვერ ფლობდა პარტიული უჯრედებისა და მასში გაერთიანებული წევრების რაოდენობის შესახებ.⁵

¹ *ჯამბულ ანჩაბაძე* – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² *Революционные комитеты Абхазии в борьбе за установление и упрочение советской власти* (Февр. 1921 г. – Февр. 1922 г.). Сборник документов и материалов. Составители: *И. Д. Ахалая, Ф.М. Галустян, Д.Н. Нинуа*. Сухуми, 1961, გვ. 22.

³ *Д. Гогохия, А. Куправа*. Абхазская организация КП Грузии в 1921-1929 гг. Сухуми, 1970.

⁴ ამ პერიოდში აფხაზეთში შექმნილი იყო 4 საბაზრო ორგბიურო (გუდაუთის, გუმისთის, კოდორის, სამურზაყანოს) და ერთი რაიონული (გაგრის ორგბიურო). – *შსს არქივი*. ფ14, აღნ.1, საქ. 215, ფურ. 15.

⁵ *შსს არქივი*. ფ14, აღნ. 1, საქ. 215, ფურც. 46.

მდგომარეობა კიდევ უფრო დამძიმდა რესპუბლიკაში ჩატარებული პარტიული წმენდის შედეგად, რასაც მრავალი სასოფლო პარტიული უჯრედის გაუქმება მოჰყვა.¹ ყოველივე ამან შექმნა ქაოსი და არაორგანიზებულობა, სტიმული მისცა კომუნისტების ზერელე დამოკიდებულებას საბჭოთა ხელისუფლებისადმი. ასეთ ვითარებაში აფხაზეთის პარტიულ ორგანიზაციას არ შეეძლო რაიმენაირი გავლენა მოეხდინა აფხაზეთში განვითარებულ მოვლენებზე. ამ პერიოდში აფხაზეთს ფაქტობრივად რევკომი განაგებდა, რომელიც ძალმომრეობით და ტერორით თრგუნავდა მოსახლეობის, თითოეული ადამიანის უფლებებს და თავისუფლებას.

მოგვიანებით აფხაზეთის მმართველობის სათავეში ნესტორ ლაკობა მოექცა. როგორც მთავრობის თავმჯდომარე, იგი ამ მხარეს ერთპიროვნულად მართავდა. განუსაზღვრელი იყო მისი გავლენა აფხაზეთის პარტიულ ორგანიზაციაზე. ნ. ლაკობამ რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარის თანამდებობა დიდი ძალისხმევის შედეგად მოიპოვა. მაშინ მთავრობის თავმჯდომარე ფაქტობრივად პირველ თანამდებობის პირად ითვლებოდა, როგორც ლენინი ცენტრალურ ხელისუფლებაში, რომელიც განუსაზღვრელ ძალაუფლებას ფლობდა. ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის (ცაკ) თავმჯდომარეს ფორმალურად ჰქონდა პირველი თანამდებობის პირის სტატუსი.

აფხაზეთში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებიდან ერთი წლის შემდეგ ლეგიტიმური ხელისუფლების ფორმირებისათვის სამზადისი დაიწყო. ნ. ლაკობას უპირველესი საზრუნავი სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარის (მთავრობის თავმჯდომარის) თანამდებობის ხელში ჩაგდება იყო. ამ მიზნის მისაღწევად მას ე. ეშბას ფაქტორი უშლიდა ხელს, რომელსაც იგი განათლებითა და ინტელექტით ბევრად ჩამოუარდებოდა.

ე. ეშბა ხალხში დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა. ნ. ლაკობამ საკმაოდ ორიგინალურ ხერხს მიმართა: აქტიური წინასასარჩევნო კამპანია წამოიწყო. აფხაზეთის საბჭოების I ყრილობას უნდა აერჩა ცაკ-ი. მას მოსახლეობასთან ახლო ურთიერთობის დამყარებისა და მისგან მხარდაჭერის მოპოვება ეხერხებოდა, ადვილად პოულობდა საერთო ენას მშრომელებთან. ნ. ლაკობა არწმუნებდა ხალხს, რომ ცაკ-ის თავმჯდომარე ხელისუფლებაში პირველი პირი იყო, ამიტომ თავისი მოღვაწეობით და კომპეტენციით ამ თანამდებობას ე. ეშბა იმსახურებდა და მისთვის უნდა დაეჭირათ მხარი. ასეც მოხდა, აფხაზეთის საბჭოების I ყრილობაზე ის ცაკ-ის თავმჯდომარედ აირჩიეს. ამის შემდეგ ნ. ლაკობას მთავრობის თავმჯდომარის თანამდებობის დაკავება არ გასჭირვებია.² ე. ეშბას ამ

¹ შსს არქივი. ფ. 14, აღწ. 1, საქ. 215, ფურც. 46.

² ეს ინფორმაცია ჩვენ მოგვანოდა ნ. ლაკობას თანამედროვე პიროვნებამ, პოლიტიკაში, საკმაოდ გათვითცნობიერებულმა ძირძველმა სოხუმელმა ბესარიონ (ბესა) სურმაგამ. ანალოგიური შინაარსის საუბარი ჰქონდა ჩვენთან, სოხუმისპედიინსტიტუტის ისტორიის სპეციალისტის სტუდენტებთან პროფესორ ირ. ახალაიას, რომელიც ტაბუდადებულ თემაზე საუბარს არ ერიდებოდა. ე. ეშბა იყო

თანამდებობაზე ფაქტობრივად არ უმუშავია. მან, უაღრესად განზილე-ბულმა, დატოვა სოხუმი და თბილისში გადავიდა სამუშაოდ.

ნ. ლაკობა, აღისრულა რა სანუკვარი ოცნება, მიზანმიმართულად დაადგა ერთპიროვნული მმართველობის გზას. მან დაიწყო საიმედო გარემოცვის შექმნა. ცენტრში და ადგილებზე ხელმძღვანელ თანამდებობებზე ნიშნავდა თავის ნათესავებს და ახლობლებს. დაუფარავად იშორებდა მისთვის მიუღებელ მუშაკებს. მან ცაკ-ის თავმჯდომარის პოსტიც შეითავსა და მიაღწია იმას, რომ მმართველობას ახორციელებდა თავის შეხედულებისამებრ, სახელმწიფო და სასამართლო ორგანოების გვერდის ავლით, რის შედეგად აფხაზეთი მოიცვა განუკითხაობამ ფეხი მოიკიდა კორუფციამ და სხვა დანაშაულობებმა. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა პარტიის ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტის წარმომადგენლის ვ. ადამსკის მოხსენებითი ბარათი, რომელშიც გაანალიზებულია აფხაზეთში შექმნილი სოციალ-ეკონომიკური მდგომარეობა და პოლიტიკური სიტუაცია. იგი წერს: *«Т. Лакоба ставит во вес учреждение в центре и на местах своих родственников или сторонников не считаясь их подготовленностью, набирает сторонников не по деловому принципу, создает себе базу, собирая удобных для себя людей. Этот эксперимент окончательно разложит весь партийно-советский аппарат... Руководители в центре и на местах придерживаются принципа сор из избы не выносить, покрывая всевозможные злоупотребления, хищения, переходящие всякие границы... Родственные связи в центре дают карт-бланш, творят беззакония на местах. Дела возбужденные в порядке уголовного преследования прекращаются однозначно».*¹

ვ. ადამსკი კრიტიკის ქარცეცხლში ატარებს ადგილობრივი აღმასრულებელი ორგანოების მუშაობას, მიუთითებს, რომ ეს სფერო „დაკომპლექტებულია უსაქმური უვარგისი არაკომპეტენტური მუშაკებით, ისინი სრულად უნიგნურნი არიან, ამიტომ მათი მოქმედება ყოველგვარ სამართლებრივ ნორმებს სცილდება.“²

ვ. ადამსკი აღნიშნავდა, რომ მოსახლეობა უკმაყოფილო იყო უკიდურესი სიდუხჭირის გამო, მათი უმრავლესობა შიმშილობდა. „ამ რეალობას ხელისუფლებაც აღიარებდა, აცხადებდა, რომ სასურსათო რესურსების დეფიციტის გამო IX არმიისათვის მოსახლეობიდან სურსათის ამოღება შეუძლებელი იყო“.³

დროის ერთ მონაკვეთში, კერძოდ, საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წელს აფხაზეთის კომუნისტები ნ. ლაკობას მიმართ საკმაოდ კრი-

ჩემი ბიძის – ციოყ ემხვარის მეუღლის ქოჭო ეშბას ძმა. ამ თემაზე ბიკოლაჩემთან ხშირად მქონია საუბარი ის ერთმნიშვნელოვნად მიდასტურებდა ჩემს მიერ მოპოვებული ინფორმაციის ჭეშმარიტებას.

¹ შსს არქივი. ფ. 14, საქ. 253. ფურც. 14.

² შსს არქივი. ფ. 14. აღწ. 1, საქ. 253, ფურც. 20.

³ შსს არქივი. ფ. 14. აღწ. 1, საქ. 253.

ტიკულად იყვნენ განწყობილნი, საოლქო პარტიული ორგანიზაციის I კონფერენციის დელეგატებმა მის კანდიდატურას საოლქო კომიტეტის წევრობაზე მხარი არ დაუჭირეს,¹ დოკუმენტური მასალებიდან ნათლად ჩანს, რომ ამ პერიოდში აფხაზეთის ხელისუფლებაში, პარტიულ ორგანოებში სერიოზულ დაპირისპირებას ჰქონდა ადგილი, თუმცა მის გასაჯაროებას ერიდებოდნენ.

იმჟამად აფხაზეთის პოლიტიკურ ელიტაში ორი ლიდერი იყო გამოკვეთილი ე. ეშბა და ნ. ლაკობა. მათ შორის არასდროს ყოფილა თბილი ურთიერთობა, რაც ხელისუფლების შიგნით ცალკეულ ჯგუფებს შორის დაპირისპირებას იწვევდა. რესპუბლიკის მნიშვნელოვანი საკითხების გადაწყვეტაში არ იყო ერთსულოვნება, პოზიციების დაფიქსირება უმეტესწილად პოლიტიკური ინტერესებიდან გამომდინარეობდა, მაგ. 1922 წლის 20 თებერვლის რესპუბლიკის განსაკუთრებული კომიტეტის ხელმძღვანელმა ბახტაძემ გააკეთა განცხადება მისი თანამდებობიდან გათავისუფლების შესახებ, იმ მიზეზით, რომ მასზე განხორციელდა თავდასხმა და სისტემატურად მიმდინარეობდა ზენოლა.² ბახტაძე დარწმუნებული იყო, რომ ამ ქმედებების უკან იდგა რომელიღაც ჯგუფი მმართველობის უმაღლესი ეშელონებიდან. ე. ეშბამ (ის ჯერ კიდევ რევკომის თავმჯდომარე იყო) განაცხადა, რომ ბახტაძეს არავინ არ ესხმის თავს და, პირიქით – თავდასხმა მის მიერ იყო ინსპირირებული.³ აფხაზეთის პოლიტიკური ელიტის ერთ-ერთმა წარმომადგენელმა ნ. სვანიძემ კატეგორიულად უარყო ეშბას განცხადება, მან თქვა: „ე. ეშბას აქვს ავადმყოფური თვისება, რომ ყოველთვის აკეთოს საპირისპირო განცხადება“.⁴

არანაკლებ ცნობილმა პოლიტიკოსმა კუხალამვილმა ე. ეშბას მოსაზრებას დაუჭირა მხარი.⁵ ნ. ლაკობამ ეშბას განცხადების საპირისპიროდ დაადასტურა ბახტაძეზე თავდასხმის ფაქტი და კატეგორიულად მოითხოვა ამ საკითხზე გამოძიების დაწყება.⁶

აფხაზეთის შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარმა ცაგურიამაც განცხადებით მიმართა მთავრობას თანამდებობიდან გათავისუფლების შესახებ, ვინაიდან ხელისუფლების წარმომადგენელთა ერთ ნაწილს მიზანშეუწონილად მიაჩნდა მისი ამ პოსტზე ყოფნა და მათგან განიცდიდა სერიოზულ ზენოლას.⁷ უკიდურესად აღშფოთებულმა ნ. ლაკობამ

¹ **Дж. Гамахария, Б. Гогия.** Абхазия – историческая область Грузии (историография, документы и материалы, комментарии). *С древнейших времен до 30-х годов XX века.* Тб., 1997, გვ. 798.

² *შსს არქივი.* ფ. 14. აღწ. 1, საქ. 251, ფურც. 7.

³ *შსს არქივი.* ფ. 14. აღწ. 1, საქ. 251, ფურც. 7.

⁴ *შსს არქივი.* ფ. 14. აღწ. 1, საქ. 251, ფურც. 7.

⁵ *შსს არქივი.* ფ. 14. აღწ. 1, საქ. 251, ფურც. 7.

⁶ *შსს არქივი.* ფ. 14. აღწ. 1, საქ. 251, ფურც. 7.

⁷ *შსს არქივი.* ფ. 14. აღწ. 1, საქ. 251, ფურც. 8.

ცაგურისასაგან კატეგორიულად მოითხოვა დაესახელებინა ის პირები, ვინც მასზე ახდენდნენ ზენოლას.¹

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ორივე საკითხი სერიოზული განსჯის საგანი უნდა გამხდარიყო, ვინაიდან საქმე ეხებოდა მაღალი თანამდებობის პირებს, რომლებსაც რესპუბლიკის უსაფრთხოებისა და საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვა ებარათ, მათზე თავდასხმა აფხაზეთის წინააღმდეგ მიმართულ ქმედებად უნდა აღქმულიყო, სიმართლის დასადგენად და შესაბამისი ზომების მისაღებად ერთიანი სამოქმედო გეგმა უნდა შემუშავებულიყო, მაგრამ ეს ასე არ მოხდა, ვინაიდან მხარეებს მხოლოდ პირადი პოლიტიკური ინტერესები ამოძრავებდათ.

აფხაზეთის ხელისუფლების ორგანოებში დაპირისპირებას ადასტურებს ვ. ადამასკის მოხსენებით ბარათში მოყვანილი არაერთი ფაქტი. ის აღნიშნავს, რომ აფხაზეთის ხელისუფლებაში ადგილი ჰქონდა თანამდებობის პირთა ცალკეულ ჯგუფებს შორის დაპირისპირებას, განსაკუთრებით თვალში საცემი იყო დაპირისპირება ეროვნული ნიშნით², რომელიც ძირს უთხრიდა რესპუბლიკის ეკონომიკისა და კულტურის განვითარებას, მის უსაფრთხოებას და საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვას. როგორც ზემოთ ავლინებთ სერიოზულ დაპირისპირებას ჰქონდა ადგილი აფხაზეთის პარტიულ ორგანიზაციაში, რამაც მისი მუშაობის სრული პარალიზება გამოიწვია.³ ჯერ კიდევ 1921 წელს აფხაზეთის პარტიულ ორგანიზაციაში შექმნილ კრიზისულ სიტუაციასთან დაკავშირებით კავშიურომ სასტიკად გააკრიტიკა ნ. ლაკობა, დაგმო მისი მოქმედება ეს იმას ნიშნავდა, რომ ნ. ლაკობა მაშინ რესპუბლიკაში განვითარებული ნეგატიური მოვლენების სათავეში იდგა და შემთხვევით არ დამდგარა დღის წესრიგში მისი სამუშაოდ აჭარაში გადაყვანის საკითხი.⁴

შემდგომ წლებში ნ. ლაკობამ საკმაოდ გაიმაგრა ზურგი. იგი ჩამოყალიბდა როგორც ერთპიროვნული მმართველი, რომელსაც არსაიდან საშიშროება არ ემუქრებოდა. იყო ერთი ხანმოკლე პერიოდი, როდესაც მას დაუპირისპირდა ოპონენტთა ერთი ჯგუფი, მაგრამ მას მათი განეიტრალება არ გაჭირვებია. მით უფრო სტალინისა და ორჯონიკიძის მხარდაჭერით სარგებლობდა⁵ და ადვილად უმკლავდებოდა მონინააღმდეგებს. თუმცა ი. სტალინმა ის თავის ერთ-ერთ გამოსვლაში მკაცრად გააკრიტიკა: *«Н. Лакоба находит возможным иногда не подчиняться решениям Обкома (это не большевистская политика) фактов не привожу так как они общеизвестны. Я думаю, что Т. Лакоба может и должен освободиться от своих ошибок... Т. Лакоба должен признать без*

¹ შსს არქივი. ფ. 14. აღწ. 1, საქ. 251, ფურც. 8.

² **Дж. Гамахария, Б. Гогия.** Абхазия – историческая область Грузии..., გვ. 798.

³ **Дж. Гамахария, Б. Гогия.** Абхазия – историческая область Грузии..., გვ. 798.

⁴ **Дж. Гамахария, Б. Гогия.** Абхазия – историческая область Грузии..., გვ. 798.

⁵ **С. Лакоба.** Очерки политической истории Абхазии. Сухуми, 1990, გვ. 112.

оговорок руководящую роль Обкома во всех делах Абхазской жизни».¹ მიუხედავად ამისა მას მმართველობის წესი არ შეუცვლია, არც პარტიულ ორგანოებთან შეცვლილა მისი დამოკიდებულება.

ნ. ლაკობას ლომის წვლილი მიუძღვის აფხაზეთის პოლიტიკურ სტატუსთან დაკავშირებით შექმნილი დაძაბულობის ესკალაციაში. აფხაზეთის გასაბჭოების პირველ დღეებში ამ მხრივ საზოგადოებაში აზრთა სხვადასხვაობას ადგილი არ ჰქონია. მოსახლეობის უმრავლესობა მიიჩნევდა, რომ აფხაზეთი ავტონომიის საწყისებზე შევიდოდა საქართველოს შემადგენლობაში, მაგრამ მოულოდნელად ნ. ლაკობა ე. ეშბასთან ერთად აფხაზეთის დამოუკიდებელ საბჭოთა რესპუბლიკად გამოცხადების ინიციატივით გამოვიდა, რომელიც ბათუმის 28-29 მარტის ცნობილ თათბირზე იქნა მხარდაჭერილი.² ე. ეშბა აფხაზეთის დამოუკიდებლობას განიხილავდა როგორც დროებით მოვლენას, რომელიც აუცილებელი იყო მხარეში ეროვნული მშვიდობის მისაღწევად.³ ამ მხრივ ნ. ლაკობას პოზიცია არათანმიმდევრული და არაგულწრფელი იყო. ეს მის განცხადებებშიც კარგად ჩანს. ერთ-ერთ გამოსვლაში ის აცხადებს, რომ საბჭოთა ხელისუფლების შექმნის ინტერესებიდან გამომდინარე „ამჟამად ასეთი დამოუკიდებლობა აუცილებელია როგორც აბრა“;⁴ შემდეგ გამოსვლაში ამბობს: „თავდაპირველად ჩვენ გვეუხერხებოდა გვეწოდებინა ჩვენი თავისთვის „პრეზიდენტები, ნარკომები“ და ა.შ. მაგრამ გადიან დღეები და მორიდებულება ქრება. რამდენიმე თვის შემდეგ ეს დამოუკიდებლობა ჩვენს თვალწინ გადაიქცა არა მარტო აბრად, არამედ ჭეშმარიტ დამოკიდებულებად“.⁵

ამ სიტყვის ფონზე აშკარად ჩანს, რომ ის აფხაზეთის დამოუკიდებლობაში ჭეშმარიტებას ხედავს და მას ნორმალურ მოვლენად მიიჩნევს. 1921 წლის 16 დეკემბრის ცნობილი სამოკავშირეო ხელშეკრულების დადების შემდეგ, რომელიც ზემდგომი პარტიული და საბჭოთა ორგანოების გვერდის ავლით არ მომხდარა ნ. ლაკობა უკვე სინანულს გამოთქვამდა იმის გამო, რომ ამ დოკუმენტზე ხელმოწერა რამდენიმე თვით ადრე არ მოხდა.⁶ აქ ის უკვე თვალთმაქცობს, მას არასდროს არ განელება აფხაზეთის საქართველოსაგან გამოყოფის სურვილი. ამ საკითხზე საჯაროდ პოზიციის გამოხატვის მისეული ფორმა ყოველთვის პოლიტიკურ კონიუნქტურას ეფუძნებოდა.

საქართველო-აფხაზეთის ურთიერთობაზე. ე. ეშბას პოზიცია უფ-

¹ **С. Лакоба.** Очерки политической истории Абхазии, გვ. 112.

² **Б. Е. Сагария.** Образование и укрепление советской национальной государственности в Абхазии. 1921-1938гг. Сухуми, 1981, გვ. 28.

³ **Б. Е. Сагария.** Национально-государственное строительство в Абхазии (1921-1931гг.). Сухуми, 1979, გვ. 28.

⁴ **Н. А. Лакоба.** Статьи и речи. Сухуми, 1987, გვ. 176.

⁵ **Н. А. Лакоба.** Статьи и речи, გვ. 176.

⁶ **Н. А. Лакоба.** Статьи и речи, გვ. 171.

რო ზომიერი და გულწრფელი იყო. იგი არ უარყოფდა 28-29 მარტის ცნობილ თათბირის მუშაობაში მონაწილეობას, მაგრამ შემდგომი მისი საქმიანობა არ ეწინააღმდეგებოდა ამ საკითხის საქართველოს სასარგებლოდ გადწყვეტას. იმჟამად აფხაზეთის რუსეთის ფედერაციაში ავტონომიური ოლქის სახით შესვლის ვარიანტიც არსებობდა. რკპ(ბ) ცკ-ის კავშიურს პრეზიდენტის 16 ნოემბრის დადგენილებით ე. ეშბას დაევალა მისი ხელმძღვანელობით აფხაზეთის უმაღლეს ხელისუფლებას წარედგინა საბოლოო დასკვნა აფხაზეთის შესვლის შესახებ ან საქართველოს ფედერაციის შემადგენლობაში ხელშეკრულების საფუძველზე, ან რსფსრ-ში ავტონომიური ოლქის საწყისებზე.¹ ე. ეშბამ პირველ ვარიანტს დაუჭირა მხარი. ჩვენ ვიზიარებთ საყოველთაოდ ცნობილი „აფხაზური წერილის“ ავტორებისადმი ქართველი ისტორიკოსების პასუხში დაფიქსირებულ საქართველო-აფხაზეთის ურთიერთობის საბოლოო ფორმის შესახებ ე. ეშბას პოზიციის შეფასებას, რომელშიც ნათქვამია: „დღეისათვის ისტორიულ ლიტერატურას არ გააჩნია შემონმებული დოკუმენტური მასალები აფხაზეთის სსრ სახელმწიფოებრივი მონყობის გზების თაობაზე ე. ეშბას დასკვნის შესახებ, მაგრამ მისი შემდგომი მოღვაწეობის ანალიზი გვარწმუნებს, რომ მან რესპუბლიკის სხვა კომუნისტებთან ერთად აფხაზეთის სსრ საქართველოს სსრ შემადგენლობაში შესვლის გზა აირჩია.“²

6. ლაკობა 1921 წლის 16 დეკემბრის ცნობილი ხელშეკრულების დადების შემდეგაც არ ცხრებოდა, ის უმნიშვნელო შესაძლებლობასაც არ უშვებდა ხელიდან აფხაზეთის საქართველოს სახელმწიფოებრივი სივრციდან გამოსაყვანად. 1922 წლის 30 დეკემბერს გამართულ აფხაზეთის საბჭოების საგანგებო ყრილობაზე, რომელიც მისი ხელმძღვანელობით მომზადდა, იხილებოდა საკითხი „რესპუბლიკის ფინანსური მდგომარეობის შესახებ“. ყრილობამ ამ მიმართულებით უაღრესად მძიმე მდგომარეობა დააფიქსირა, მიზეზად საქართველოს მხრიდან არასაკმარისი ფინანსური დახმარება დაასახელა.

ყრილობამ დაავალა ცაკ-ს და მთავრობას მიეღოს საგანგებო ზომები მდგომარეობის გამოსასწორებლად.³ ნ. ლაკობამ არ დააყოვნა, მთავრობაში საგანგებოდ მომზადდა მოხსენებითი ბარათი, რომელიც ამიერკავკასიის ხელისუფლებას წარუდგინა აფხაზეთის ფინანსთა მინისტრის მოადგილემ ო. კონდახჩიანმა. აფხაზეთის მთავრობა მოახსენებდა ამიერკავკასიის ხელმძღვანელობას, რომ საქართველოს ხელისუფლება ვერ ახერხებდა აფხაზეთის ფინანსურ უზრუნველყოფას, რომ რესპუბლიკა მხოლოდ საკუთარ თავზე იყო დამოკიდებული, ამიტომ ითხოვდა, რომ მისი დაფინანსება მომხდარიყო უშუალოდ ამიერკავკა-

¹ **Б. Е. Сагария.** Национально-государственное строительство в Абхазии..., გვ. 35.

² ქართულ-აფხაზური ურთიერთობის დამახინჯების გამო (პასუხი „აფხაზური წერილის“ ავტორებს). **გ. ბერაძისა და გ. აფაქიძის** რედაქციით. თბ., 1991, გვ. 28.

³ საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი (სუიცა). ფ. 600, აღნ. 1, საქ. 36, გვ. 4.

სიის ბიუჯეტიდან.¹ ეს იყო აფხაზეთის საქართველოს იურისდიქციიდან გამოყვანის კიდევ ერთი მცდელობა. ნ. ლაკობამ კარგად უნყოდა, რომ ეკონომიკური დამოუკიდებლობიდან პოლიტიკურ დამოუკიდებლობამდე ერთი ნაბიჯი რჩება. ნ. ლაკობა იყო თბილისსა და სოხუმს შორის სახელმწიფოებრივ-სამართლებრივი ურთიერთობის წინააღმდეგ მიმართული კიდევ ერთი მძლავრი შეტევის ორგანიზატორი. მისი ძალისხმევით მომზადდა აფხაზეთის სსრ I კონსტიტუციის პროექტი, რომლიც დაამტკიცა აფხაზეთის საბჭოების III ყრილობამ (1925წ. 26 თებერვალი – 3 მარტი) კონსტიტუციის II თავის V მუხლით აფხაზეთი საქართველოდან თავისუფალი გასვლის უფლებას იტოვებდა. ამით ნ. ლაკობას და მის თანამებრძოლებს გამოჰყავდათ აფხაზეთი საერთო-ქართული სამართლებრივი სივრციდან,² ამიტომაც აფხაზეთის საკანონმდებლო ორგანოს მოუხდა საბოლოოდ გადამუშავებული, ამიერკავკასიის სფსრ-ს და საქართველოს სსრ კონსტიტუციებთან შესაბამისობაში მოყვანილი კონსტიტუციის დამტკიცება. (1927წ. მარტი).

ლაკობას ამჯერადაც არ გასჭირვებია გამიჯნოდა თავის რეალურ პოზიციას. აფხაზეთის VII პარტკონფერენციაზე აღნიშნა, რომ *«конституцию написали глупейшим образом»*. ეს მისი მორიგი თამაში იყო. აფხაზეთის უცილობელმა ლიდერმა მთავრობის მეთაურმა, რომელსაც განუსაზღვრელი ძალაუფლება ჰქონდა, და ღრმად იყო ჩახედული ამ კონსტიტუციის შინაარსში, კარგად უნყოდა თუ რა ნაღმი იყო მასში ჩადებული, მისი თანხმობის გარეშე საქართველოს კონსტიტუციასთან შეუსაბამო მუხლი ამ დოკუმენტში არ ჩაინერებოდა.

ნ. ლაკობა მალულად, მაგრამ აქტიურად მოქმედებდა, რათა მოემზადებინა ნიადაგი აფხაზეთის დამოუკიდებლობის იდეოლოგიური საფუძვლების შესაქმნელად. შეუძლებელი იყო მისი ნების სანინააღმდეგოდ მზის სინათლე ეხილა ანტიქართულ თხზულებებს რომლებიც XX საუკუნის 20-ან წლებში დაიბეჭდა და საზოგადოებისთვის გახდა ცნობილი. ამ მხრივ აღსანიშნავია. 1923 წელს გამოცემული ს. ბასარიას წიგნი *«Абхазия в географическом, этнографическом и экономическом отношении»*, რომელშიც აფხაზეთი წარმოჩენილია ქვეყნად, რომელსაც დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობის მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვს, რომ აფხაზეთი იყო მხოლოდ აფხაზების სამშობლო.

უფრო ტენდენციურადაა წარმოდგენილი აფხაზეთის ისტორია ს. აშხაცავას ნარკვევში *«Пути развития Абхазской истории»*, რომელიც გამოიცა 1925 წელს.³ მან უფრო ღრმად შეტოვა – საქართველოს ისტო-

¹ სუიცა, ფ. 600, აღწ. 1, საქ. 36, გვ. 2

² ზ. პაპასქირი. ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან. ნაკვ. II. თბ., 2007, გვ. 101.

³ С. М. Ашхацава. Пути развития абхазской истории. Доклад, читанный на Первом Всесоюзном Краеведческом Съезде в Абхазии 12 сентября 1924г. Издание Наркомпроса Абхазии, 1925. – <http://www.apsuara.ru/portal/book/export/html/128>.

რია აფხაზი ხალხის კუთვნილებად გამოაცხადა.¹

აფხაზეთის საქართველოსაგან დამოუკიდებლად არსებობის ისტორიაა გადმოცემული კ. კუდრიავეცევის წიგნში «Сборник материалов по истории Абхазии».²

ამ ნაშრომების გამოცემა და მათი პოპულარიზაცია ემსახურებოდა აფხაზებისა და ქართველების ერთ სახელმწიფოებრივ სივრცეში თანაცხოვრებისა და ძმური ურთიერთობის მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის გაყალბებას.

ჩვენი სტატიის ქრონოლოგია მხოლოდ XX საუკუნის 20-იან წლებს მოიცავს, ამასთან შემოგთავაზებთ ორ დეტალს, რომელიც 30-იან წლებს განეკუთვნება და კიდევ უფრო ნათელს მოჰფენს ნ. ლაკობას სეპარატისტულ ბუნებას. 1935 წელს საქართველოში შემოღებულ იქნა ავტომობილების ერთიანი სანომრო ნიშანი «Грузия» როგორც კი აფხაზეთში ასეთი სანომრო ნიშანი გამოჩნდა ნ. ლაკობამ ავტონისპექციას კატეგორიულად აუკრძალა მისი რეალიზაცია! მან დიდი შემართებისა და ძალისხმევის შედეგად მიაღწია იმას, რომ საქართველოს მთავრობისაგან მიეღო ნებართვა, რათა აფხაზეთში შემოღებულიყო სანომრე ნიშანი «Абхазия».³

ნ. ლაკობა სიცოცხლის ბოლო წლებში სტალინის წინაშე სშირად აყენებდა საკითხს აფხაზეთის რუსეთის შემადგენლობაში შესვლის თაობაზე, რომელიც საბჭოთა ლიდერის გაღიზიანებას იწვევდა. ბოლო დროს მათი ურთიერთობა საგრძნობლად გაცივდა. ეტყობა მასზე ბელადი იმდენად იყო განაწყენებული, რომ მის დაკრძალვაზე დეპეშაც კი არ გამოუგზავნია. შეიძლება აქ სხვა მიზეზიც იყოს, მაგრამ ეს ფაქტი ნამდვილად ყურადღების ღირსია. ჩვენ ერთხელ კიდევ ვრწმუნდებით იმაში, რომ ნ. ლაკობას აფხაზეთი არასდროს არ მიაჩნდა საქართველოს შემადგენელ ნაწილად.

ამრიგად, წაინამდებარე ნაშრომში ჩვენ შევეცადეთ ობიექტურად შეგვეფასებინა საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველ წლებში აფხაზეთში განვითარებული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური პროცესები, წარმოგვეჩინა სახელისუფლო დაპირისპირებები და სეპარატისტული ტენდენციები, რომელიც აფერხებდა რესპუბლიკის ეკონომიკურ და კულტურულ განვითარებას, ამ მიმართულებით კვლევას შემდგომშიც გავაგრძელებთ.

¹ ზ. პაპასქირი. ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის..., ნაკვ. II, გვ. 111.

² К. Д. Кудрявцев. Сборник материалов по истории Абхазии. Сухум, 1922. – http://apsnyteka.org/file/kudriavtsev_k_materialy_po_istorii_abkhazii.pdf.

³ С. Лакоба. Очерки политической истории Абхазии, гв. 124.

ნესტორ ლაკობა

ეფრემ ეშბა

JAMBUL ANCHABADZE¹

SOME DETAILS ABOUT POLITICAL PROCESSES DEVELOPED IN ABKHAZIA (20-IES OF 20TH CENTURY)

Immediately after foundation of Soviet Government (March 4, 1921), occupational regime established in Abkhazia and there was founded Revolutionary committee (Revkom). It was based on violence and impudence. During some years, Abkhazia was leading by the Chairman of the Government Nestor Lakoba. He became the sole ruler, who governed the republic according to his personal views and circumvented the state and court authorities. As a result of this fact disorder, chaos and crimes reigned throughout Abkhazia.

Under N. Lakoba's governance controversy between the state bodies and separatist attacks became frequent. He dedicated his life to separate Abkhazia from Georgian Jurisdiction, but he was not able to perform this.

¹ *Jambul Anchabadze* –PhD in History, Associated Professor, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

სალომე ბახია-ოქრუაშვილი¹

ოსთა საზოგადოებრივი ყოფა XVIII-XIX საუკუნეებში

კავკასიათმცოდნეობაში XVIII-XIX საუკუნეების ოსეთის საზოგადოებრივი წყობილების შესწავლა ისტორიულ-ეთნოლოგიურ ლიტერატურაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხია, რადგან დღემდე ამ საკითხის გარშემო ერთიანი აზრი არ არსებობს. ამიტომ, საკითხის შესწავლის თვალსაზრისით აუცილებელია იმდროინდელ სოციალურ-ეკონომიკურ ურთიერთობას სწორი შეფასება მიეცეს. ოსების შესახებ დაწვრილებითი, ვრცელი ცნობები ჟურნალ-გაზეთებსა და ლიტერატურაში მხოლოდ მეფის რუსეთის მოხელეების ამ ქვეყანაში დამკვიდრებისა და მასთან კავშირის შემდეგ გამოჩნდა. მ. კოვალევსკისა² და ფ. ლეონტოვიჩის³ ანალიზით, XIX საუკუნეშიც კი, საზოგადოებრივი განვითარების ადრეული საფეხურის სოციალური ნორმები და ინსტიტუტები იყო შემორჩენილი. საბჭოთა წყობილების დროინდელ მკვლევართა ნაწილი თვლიდა, რომ ამ ავტორების აზრი პატრიარქალურ-გვაროვნული წყობილების ღრმა ფესვების შესახებ გაზვიადებული იყო. თვით, ისინი XVIII საუკუნესა და XIX საუკუნეში გვაროვნული ურთიერთობის გვერდით, ოსეთში საწარმოო ძალებისა და საზოგადოების ისეთ განვითარებას ვარაუდობდნენ, რომელსაც ადრეფეოდალურ ურთიერთობამდე მიჰყავდათ. მკვლევართა ეს ნაწილი ოსურ საზოგადოებას „ნახევრადპატრიარქალურსა და ნახევრად-

¹ **სალომე ბახია-ოქრუაშვილი** – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან არსებული ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი.

² **М. М. Ковалевский.** Современный обычай и древний закон. *Обычное право осетин в историко-сравнительном освещении.* В двух томах. Репринтное воспроизведение. Владикавказ, 1995.

³ **Ф. И. Леонтович.** Адагы Кавказских горцев. *Материалы по обычному праву Северного и Восточного Кавказа.* Выпуск I. Одесса, 1882; **Ф. И. Леонтович.** Адагы Кавказских горцев. *Материалы по обычному праву Северного и Восточного Кавказа.* Выпуск II. Одесса, 1883. ამ გამოცემათა ელექტრონული (pdf) ვერსიები იხ.: <http://iratta.com/lib/16060-leontovich-fi-adaty-kavkazskih-gorcev-materialy-po-obychnomu-pravu-severnago-i-vostochnago-kavkaza-v-2-h-vypuskah.html>.

ფეოდალურს“ უწოდებდა.¹

ფეოდალიზმის არსებობის დამადასტურებელ საბუთად, არა პირდაპირ საკუთრების ფორმა, არამედ ოსეთში ამ დროს გამდიდრებული გვარების მეთაურთა მიერ სხვისი (უმეტესად ნათესავეების) შრომის ნაყოფის მითვისებაა ხაზგასმული. მათი აზრით, XVIII საუკუნის რუსულ დოკუმენტებში ოსეთის საზოგადოება უკვე ორ „კლასად“ (ბ. კალოევის ტერმინოლოგიით) იყო დაყოფილი, „სტარშინებად“ (მეფის რუსეთის მოხელე, არჩეული ადგილობრივი გვარის გამდიდრებული მეთაური) და მათზე დამოკიდებულ „ქვეშევრდომ“ ხალხად. ამავე დოკუმენტებში ეს „სტარშინები“ არაერთხელ „თავადებად“ და „აზნაურებადაც“ არიან მოხსენიებული,² ხოლო 1864 წ. ფ. ლეონტოვიჩის ადათებში, მათი აზრით, „ამ სოციალური კატეგორიების შინაარსი მკვეთრად გამჟღავნებული“ ყოფილა.³

მკვლევართა ვარაუდით, ფეოდალურად ყველაზე განვითარებული დიგორიის ხეობა იყო, რომელიც თავის მხრივ სამ რაიონად იყოფოდა – ტაფანდიგორად, სტირდიგორად და დონიფარსგორად. სამივე რაიონის საზოგადოებაში ორ ანტაგონისტურ – გაბატონებულ ბადელიატების და ექსპლოატირებულ – ადამიხატების, ყუმიანების, ქოსაგების დაპირისპირებულ კლასს ვარაუდობდნენ. გაბატონებული კლასის სახელწოდება ლეგენდარულ ვინმე ბადილასთან იყო დაკავშირებული, რომელიც ძველად მაჯარიდან (მდ. ყუმა) ყოფილა გადმოსახლებული და სახელი თარეშში მონაწილეობით გაუთქვამს. ბადელიატებს შვიდი ფეოდალური საგვარეულო – ტუგანოვის, კუბატიევის, კარაჯაევის, აბისალოვის და სხვ. ეკუთვნოდა. შვიდივე საგვარეულო თავის წარმოშობას ბადილას უკავშირებდა.⁴

ოსეთის სხვადასხვა ხეობაში ძლიერი გვარების წარმომადგენლები სხვადასხვა სახელწოდებით იყვნენ ცნობილი, თუმცა, საერთოდ მათ „აღდარებს“ უწოდებდნენ. ამავე სახელწოდებას ოსები ხმარობდნენ ქარ-

¹ **Б. В. Скитский.** Очерки по истории осетинского народа с древнейших времен до 1867. – «Известия Северо-Осетинского научно-исследовательского института». Т. XI. Дзауджикау, 1947; **З. Н. Ванеев.** Крестьянский вопрос и крестьянское движение в Юго-Осетии в XIX веке. Сталинир, 1956; **Ф. И. Леонтович.** Адааты Кавказских горцев. Материалы по обычному праву Северного и Восточного Кавказа. Выпуск I. Одесса, 1882; **Ф. И. Леонтович.** Адааты Кавказских горцев. Материалы по обычному праву Северного и Восточного Кавказа. Выпуск II. Одесса, 1883; **М. М. Ковалевский.** Современный обычай и древний закон. Обычное право осетин в историко-сравнительном освещении. В двух томах. Репринтное воспроизведение. Владикавказ, 1995; **Б. А. Калоев.** Осетины (Историко-этнографическое исследование). М., 1967, გვ. 160-164; **А. Х. Магомедов.** Культура и быт осетинского народа (Историко-этнографическое исследование). Орджоникидзе, 1968, გვ. 403-406.

² **Б. А. Калоев.** Осетины, გვ. 160.

³ **Ф. И. Леонтович.** Адааты Кавказских горцев. Материалы по обычному праву Северного и Восточного Кавказа. Выпуск II, გვ. 239-240.

⁴ **ზ. ანჩაბაძე, თ. ბოცვაძე, გ. თოგოშვილი, მ. ცინცაძე.** ჩრდილო კავკასიის ხალხთა ისტორიის ნარკვევები. ნაკვ. I. თბ., 1969, გვ. 166.

თველი და ყაბარდოელი თავადების მიმართ.¹

მართალია ე.წ. „შავ ხალხად“ და მწარმოებელ მასად ადამიხატები ითვლებოდნენ, რომლებიც ქალის გათხოვების, ოჯახის გაყრის და ა.შ. გარკვეულ შემთხვევებში გამოსაღებსაც იხდიდნენ, მაგრამ ამ გადასახადს „საჩუქარი“ (ბეგარისაგან თავის დახსნის ერთჯერად, პრიმიტიული ფორმა) ეწოდებოდა. დიგორში მინის გამოსაღები საერთოდ არ არსებობდა, რადგან მინა სინამდვილეში ადამიხატების საკუთრება იყო. მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ოჯახი სხვა ადგილზე მოისურვებდა გადასახლებას, მათი მინა ბადელიატების მფლობელობაში გადავიდოდა.

ბადელიატებს, კანონიერი ცოლისა და მემკვიდრეების გარდა, რამდენიმე უკანონო ცოლი და შვილები შეიძლება ჰყოლოდათ. ცოლები ღარიბი ოჯახებიდან მოჰყავდათ, მაგრამ მათთვის ურვადს უსათუოდ იხდიდნენ. ბადელიატის უკანონო ცოლს ოსეთში „ნომილუსი“ ეწოდებოდა. თუმცა, ბადელიატების გარდა, ვისაც კი ურვადის გადახდა შეეძლო, ნომილუსი ყველას ჰყავდა. ნომილუსები, ჩვეულებრივ, თავის შვილებთან ერთად ქმრის სახლში, ბოსელში ან საჯინიბოში ცხოვრობდნენ. დიგორში ნომილუსის შვილებს „ყუმიაგები“ ეწოდებოდათ და ისინი ბადელიატების უკანონო შვილები იყვნენ, რომლებსაც მამის სახლში მოსამსახურის სტატუსი ჰქონდათ მინიჭებული და მამის სიცოცხლეში თუ მისი სიკვდილის შემდეგ მისი მემკვიდრეები არ ხდებოდნენ. მართალია, მამის სიკვდილის შემდეგ ისინი თავისუფლდებოდნენ მომსახურების ვალდებულებისაგან, მაგრამ უმეტესობა უსახსროდ და უსახლკაროდ დარჩენის შიშით სიკვდილამდე მათ მომსახურებას ამჯობინებდა.

ექსპლუატირებულთა კლასში შედიოდნენ ქუსაგები² (=მუშა) ანუ მონებიც. მონების წყარო თარემის დროს მოპოვებული ტყვეები იყვნენ. ქუსაგები ჭეშმარიტად მონურ ცხოვრებას ეწეოდნენ. მათი სიცოცხლე მესაკუთრის ნებაზე იყო დამოკიდებული. იგი შეეძლოთ გაეყიდათ, დაე-საჯათ ან მოეკლათ კიდეც და ამისათვის მესაკუთრეს პასუხს არავინ მოსთხოვდა. ასეთი ქუსაგები, ბადელიატების გარდა, ადამიხატებსა და ქუსაგებსაც კი შეიძლებოდა ჰყოლოდათ. ეს დამოკიდებული იყო იმაზე ადამიხატსა თუ ქუსაგს როგორი ბრძოლის უნარი ჰქონდა და შეეძლებდა თუ არა თარემში მონაწილეობის დროს ტყვის ან ქონების მოპოვებას. დიგორში მცხოვრები ბადელიატები ცდილობდნენ სხვა, მეზობელი ხეობებიდან, უმეტესად სისხლ-მესისხლეობის ნიადაგზე შემოსახლებული მოსახლეობის დაქვემდებარებას. ასეთ მოსახლეობას „ხეხესები“ შეადგენდნენ, თუმცა კანონიერი უფლებების არქონის გამო, ბადელიატები იძულებული იყვნენ მხოლოდ „ძლიერის უფლებით“ ესარგებლათ და

¹ ზ. ანჩაბაძე, თ. ბოცვაძე, გ. თოგოშვილი, მ. ცინცაძე. ჩრდილო კავკასიის ხალხთა ისტორიის ნარკვევები. ნაკვ. 1, გვ. 228.

² გვიანშუასაუკუნეებში ტერმინი ქუსაგი „გურზიაკით“ შეიცვალა, რაც რუსული „გრუზინი“-დან (ე.ი. ქართველი) გავრცელდა, რადგან თარემით ოსებს საქართველოდან დიდი რაოდენობით ტყვეები გაჰყავდათ.

ხეხელების წინააღმდეგობის მიუხედავად ზოგჯერ მათგან ერთჯერადი „საჩუქარი“ მაინც მიეღოთ.¹

სამეცნიერო ლიტერატურაში სტირდიგორის ხეობაში – ცარგასატები, დონიფარსის ხეობაში კი, გაგუატები ითვლებოდნენ ფეოდალური კლასის წარმომადგენლებად. მოსახლეობის გადმოცემით, ამ მიკრო მხარეებში ეს გვარები ბადელაიტებზე უფრო ძირძველ გვარებად ითვლებოდნენ. თუმცა, ბადელიაიტების მსგავსად ისინიც „ძლიერის უფლებებით“ სარგებლობდნენ.

თაგაურის ხეობაში უფრო სუსტი გავლენის თავიათის გვარები (დუდროვები, კუნკოვები, ტაულატოვები, კუნდუხოვები, ალდატოვები, მამსუროვები) იდგნენ ყველაზე მაღლა. ამ ხეობებში დაქვემდებარებული კლასის წარმომადგენლები „ფარსაგლაგების“ ორი შტო იყო, ერთი დამოკიდებული, ხოლო, მეორე დამოუკიდებელი და თავისუფალი ფენა. თვით სიტყვა „ფარსაგლაგი“ (ფარს=გვერდი, მხარე) გვერდით, ახლო მცხოვრებს აღნიშნავდა. როგორც ჩანს, ფარსაგლაგების ერთი შტო თავიათის „გვერდით ცხოვრების“ წესის წყალობით თავისუფალი იყო. თავიათების დაქვემდებარებაში იმყოფებოდნენ ქავდასარდები და ქუსაგებიც. ქავდასარდები დიგორის ყუმიანების მსგავსად, თავიათთა ნომილუსების უკანონო შვილებს ეწოდებოდათ და იმავე მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ. ქავდასარდებსაც, როგორც ყუმიანებს შეეძლოთ თარეშის წყალობით ქონება დაეგროვებინათ, მეურნეობა გაემართათ და მონაც ჰყოლოდათ, მაგრამ არც ყუმიანებსა და არც ქავდასარდებს ნიხასზე ხმის უფლება არ ჰქონდათ.²

მკვლევართა ნაწილს, ფეოდალური ურთიერთობის თვალსაზრისით, სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობით ყველაზე სუსტად ქურთათისა და შემდეგ ალაგირის ხეობები მიაჩნდა. მათი აზრით, ქურთათში ფეოდალური კლასის წინაპრის, ქურთათის მემკვიდრეები იყვნენ, რომელშიაც – ცალიკოვების, ესიეების, ტეზიეების და გურიეების გვარები შედიოდნენ. ამ ხეობებში ექსპლუატირებული კლასის ფარსაგლაგები ყოფილა, რომლებიც გარკვეულ გამოსაღებს და ვალდებულებებსაც კისრულობდნენ. ვალდებულებები გაზაფხულზე „საჩუქრად“ ბატკნის და შემოდგომაზე ცხვრის მირთმევით შემოიფარგლებოდა. ქავდასარდები ამ ხეობებშიც სოციალურად დაბალ საფეხურზე იდგნენ. ისინი მამის ოჯახში დღედაღამ შრომობდნენ და მის წევრებს ემსახურებოდნენ, თუმცა, თავშესაფარისა და საკვების მეტს თითქმის არაფერს იღებდნენ.³

¹ **Б. А. Калоев.** Осетины, გვ. 160-161; **А. Х. Магометов.** Культура и быт осетинского народа, გვ. 403-406.

² **А. Г. Яновский.** Адагы осетин. – წგნ.: *Кавказ. Адагы горских народов: балкарцы, ингуши, кабардинцы, карачаевцы, кумыки, народы Дагестана, осетины, черкесы, чеченцы.* Нальчик, 2010, გვ. 171-175.

³ **ზ. ანჩაბაძე, თ. ბოცვაძე, გ. თოგოშვილი, მ. ცინცაძე.** ჩრდილო კავკასიის ხალხთა ისტორიის ნარკვევები. ნაკვ. I, გვ. 166-172, 228-231.

ზემოთ ნათქვამი ადრეფეოდალური ურთიერთობის შთაბეჭდილებას შეიძლება მართლაც ქმნიდა, მაგრამ იგი შეგრძნების კვალის დონეზე თუ რჩებოდა, რადგან უდაოდ გასათვალისწინებელი იყო, რომ ფეოდალურ ქვეყანაში ძირითადად საწარმოო საშუალებას ფეოდალის, როგორც მინათმფლობელის, ამავე დროს, მწარმოებელზე (გლეხზე) საკუთრების ფორმა წარმოადგენდა. მინათმფლობელის მემკვიდრეობა ხელშეუხებელი იყო და მამიდან შვილზე გადადიოდა. ადრეფეოდალიზმის ჩამოყალიბებას ხეობებში საზოგადოების მკვეთრი დიფერენციაცია და კატეგორიათა ტერმინოლოგიური შექმნა-დამკვიდრება უნდა მოჰყოლოდა. შექმნილი ტერმინოლოგია კი, სოციალური დიფერენციაციის არსს შინაარსობრივად არ შეესაბამებოდა. ოსეთში არც საბატონო ბეგარის ჭეშმარიტი სახეები არ წარმოქმნილა. ფეოდალთა კლასისათვის, ჩვეულებრივ, ფეოდალური საკუთრება წოდებრივი და მონოპოლიურიც უნდა ყოფილიყო. რაც არ მომხდარა, რადგან მინაზე საკუთრების ფორმას ბოლომდე თემის უხუცესთა საბჭო არეგულირებდა, ზოგიერთი გამონაკლისის დაშვებით.¹

მართალია, ზოგ ხეობაში „ძლიერი გვარის“ გარკვეულ წარმომადგენლებს საძოვრებისა და ტყეების ნაწილი მიტაცებული ჰქონდათ, მაგრამ ისინი სათემო საკუთრების ფორმას მინაზე მაინც ცნობდნენ. გარდა ამისა, მათ ბეგარის მოთხოვნაც დაინყეს ტყეებისა და საძოვრების გამოყენებისათვის, მაგრამ საინტერესოა ის ფაქტი, რომ აღებული გადასახადები გვარის შიგნით პატრონიმიებში ნაწილდებოდა.

ფეოდალურ მწარმოებლობას, მინაზე საკუთრების ფორმას, პოლიტიკურ უფლებებთან შეხამება უნდა გამოენჭია. კავკასიის მთიელებში კი, „საზოგადოებრივ ურთიერთობათა თავისებურება განპირობებული იყო ეკონომიკური ცხოვრების სპეციფიკით, მთიელთა ეკონომიკის სიმწირით, რაც ხელსაყრელ პირობებს არ ქმნიდა აქ ზედმეტი პროდუქტის წარმოებისა და უშუალო მწარმოებელთა ექსპლუატაციის გაღრმავებისათვის“.² ფეოდალის ხვედრითი წონა, მინების მოცულობითა და ყმათა რაოდენობითაც უნდა განსაზღვრულიყო. ოსეთში კი, კერძო საკუთრება საოჯახო კოლექტიური მფლობელობის მხოლოდ საკარმიდამო მინებზე ვრცელდებოდა. „ფეოდალებს“ უფლება არ ჰქონდათ გაეგდოთ ან წაერთმიათ საკუთრება მფლობელებისათვის. ამაზე რეაგირებას საზოგადოებრივი მმართველი ორგანო „ნიხასი“ მოახდენდა. მართალია, ყველა ხეობაში „ძლიერი გვარის წარმომადგენლები სოფლის თემის კოლექტიური

¹ **მ. დუმბაძე.** საქართველოს ფეოდალური ხანის ისტორიის პერიოდიზაცია. – საქართველოს ფეოდალური ხანის ისტორიის პერიოდიზაცია. სტატიების კრებული. **მ. დუმბაძისა და ქ. ჩხატარაიშვილის** რედაქციით. თბ., 1980, გვ. 30-36; **გ. ყორანაშვილი.** ფეოდალიზაციის ცნების საკითხისათვის. – საქართველოს ფეოდალური ხანის ისტორიის პერიოდიზაცია, გვ. 44-51.

² **გ. მელიქიშვილი.** მახლობელი აღმოსავლეთისა და კავკასიის უძველესი კლასობრივი საზოგადოებების ბუნების საკითხისათვის. – „ივანე ჯავახიშვილი 100“. საიუბილეო კრებული. **გ. მელიქიშვილის** რედაქციით, თბ., 1976, გვ. 168.

მფლობელობის მიწების – საძოვრების მიტაცებას ცდილობდნენ, მაგრამ თემის მმართველი ორგანო – „ნიხასის ხისტარები“ ასეთი ფაქტების საბოლოო დაკანონებაში ჩვეულებითი ნორმების სხვადასხვა ხერხების გამოყენებით, ცალკეული შემთხვევების გარდა, ეფექტურად უშლიდნენ ხელს.

ამასთან, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ XIII-XIV საუკუნეებში ჯერ მონღოლების ათიათასიანმა და შემდეგ თემურ-ლენგის ლაშქრობებმა ცოცხლად დარჩენილი ოსები აიძულა ჩრდილოეთ კავკასიის ველები დაეტოვებინათ და გადარჩენის მიზნით ოთხ ხეობაში – თავაურში, ქურთათში, ალაგირსა და დიგორში შეეფერებინათ თავი. აქ ისინი საუკუნეების მანძილზე გამომწყვდეულნი და იზოლირებული აღმოჩნდნენ, რამაც მათი განვითარება ყოველმხრივ შეაფერხა, პატრიარქალური ყოფა დაკონსერვდა, თარეშის ნიადაგზე გვარები დანიანაურდა და მონობა გავრცელდა. მოსახლეობა სისხლ-მესისხლეობის ჩვეულებისა და თარეშის გამო ციხე-სახლებში შეკეტილები აღმოჩნდა. მინათმოქმედება მცირეპროდუქტიული იყო. ამიტომ, ისინი იძულებულნი იყვნენ თავი მხოლოდ მესაქონლეობით, მონადირეობით, შემგროვებლობით და თარეშით გაეტანათ. გაუყოფელ დიდ ოჯახებში ყველა წევრისათვის საქმიანობის სახე გარკვეული იყო, ისინი კოლექტიური შრომით იყვნენ დაკავებული. შრომის განაწილება ეკონომიკური შედეგის მატარებელი იყო. ეს მრავალსულიანი დიდი ოჯახები საკუთარი წეს-ჩვეულებით ცხოვრობდნენ და ერთმანეთს გაუთვალისწინებელი შურისძიებისა თუ დაგეგმილი თარეშისაგან იცავდნენ. მნიშვნელოვანი ფაქტია, ისიც, რომ ამ ხეობაში ადგილობრივ კავკასიელ მთიელ მოსახლეობასთან შერევა-გათქვეფვის ნიადაგზე თანამედროვე ოსი ხალხი ჩამოყალიბდა. ოთხივე ჩაკეტილი და იზოლირებული ხეობა, სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარების თვალსაზრისით შედარებით დაბალ საფეხურზე იდგა. ამავდროს, ოთხივე ხეობა ერთიმეორისაგან რამდენადმე ეკონომიკური დონით განსხვავებასაც იძლეოდა.

მთაში საარსებო რესურსების სიმწირის გამო ოსთა „ძლიერი გვარის“ მეთაურები, ერთმანეთზე და მეზობელ ხალხებზე თავდასხმებით, თარეშის შედეგად იგდებდნენ ხელში სიმდიდრეს. წელიწადის მანძილზე ხუთი-ექვსი თვე ისინი თარეშით იყვნენ დაკავებული და იტაცებდნენ საქონელს, ადამიანებს, ყველაფერს რის წაღებასაც კი შეძლებდნენ. მონებს მონების ბაზარზე ყიდდნენ, ან ნათესავებისაგან გამოსასყიდს იღებდნენ. ხშირად ქალ ტყვეებს ნომილუსებადაც აქცევდნენ და ისეთივე მონის პირობებში ამყოფებდნენ, როგორც სხვა ნომილუსებს. ნათქვამიდან გამომდინარე მოსახლეობა ამგვარად დანიანაურებულ გვარებს ოთხივე ხეობაში ტერმინოლოგიურად „ძლიერ გვარებად“ – „ტიხჯინ მიგგაგ“ ან „სტირ მიგგაგ“ – მოიხსენიებდნენ. სწორედ ამ მეთოდით გამდიდრებული „ძლიერი გვარები“ უწევდნენ ექსპლუატაციას თავის ღარიბ ნათესავებს. ბუნებრივია, ასეთი „ძლიერი გვარების“ წარმომადგენლები ციხე-სიმაგრეების

მფლობელებიც იყვნენ, რადგან მეზობელი გვარის თარეშისაგან დასაცავად აუცილებელი ხდებოდა თავდაცვის გაძლიერება. ამავე დროს უნდა აღინიშნოს, რომ საზოგადოებრივი რეგულირების მთავარი და ძირითადი მექანიზმი ადათი იყო. მართალია, გარკვეული დროიდან მაღალგანვითარებული ჩვეულებითი სამართლის ტრადიციული ნორმების გვერდით შარიათმა სუსტი გავლენა მაინც მოიპოვა, მაგრამ ხალხური მმართველობის სისტემა და ადათობრივი სამართალი დიდი ხნის მანძილზე, საბჭოთა წყობილებამდე საზოგადოების მართვის საშუალებად რჩებოდა.

სამეცნიერო ლიტერატურაში საყოველთაო აღიარება ჰპოვა ტერმინმა „მთური ფეოდალიზმი“, რომელიც შუასაუკუნეებში მთიელ ხალხში ფეოდალიზმის განვითარების ადრეულ საფეხურს გულისხმობდა¹. გ. მელიქიშვილის აზრით, უფრო მისაღები იყო მთაში ფიქსირებული ფეოდალიზმის ტიპის მიმართ ისეთი ტერმინის გამოყენება, როგორც „წინაფეოდალური „პროტოფეოდალური“ იყო. მისი აზრით ადრეკლასობრივი საზოგადოების ყველაზე უფრო გავრცელებული სახე სწორედ პროტოფეოდალურად უნდა განსაზღვრულიყო.² ჩვენი ვარაუდით, ორივე ტერმინი ფეოდალიზმის პროცესის წინარე სიტუაციას გულისხმობდა, რომელიც ფეოდალურ ურთიერთობაში გადაზრდის ტენდენციას იჩენდა. აქედან გამომდინარე, XVIII-XIX საუკუნეების ოსეთის ადრეკლასობრივ საზოგადოებებს და მათ სოციალურ-ეკონომიკურ წყობილებას ორივე ტერმინი „მთური ფეოდალიზმი“ და პროტოფეოდალური ანუ წინაფეოდალური ურთიერთობა შეესაბამება.

XVI-XVII საუკუნეებში საშინაო და რაც მთავარია, საგარეო პოლიტიკამ, გარეშე მტრების თარეშმა, საქართველოში რთული მდგომარეობა შექმნა. ქართლში მოსახლეობა შემცირდა, ინტენსიური მეურნეობა დაეცა. სწორედ ამ დროს და ამ პირობებში ჩრდილო კავკასიაში, მეზობელ მთიან ოსეთში, სადაც სოციალურ-ეკონომიკურმა არახელსაყრელმა პირობებმა გარე სამყაროსთან იზოლაციამ, მიწის სიმცირემ და სიმწირემ, სამეურნეო ტექნიკის დაბალმა დონემ, თარეშით გამოწვეულმა თავდაცვის მიზნით ციხე-სახლებში კარჩაკეტილობამ, მოსახლეობის რიცხოვნობამ ზრდამ და ამით მიგრაციის წინაპირობის შექმნამ, არაერთდროული, მაგრამ ოსური მოსახლეობის ქართლის მთიანეთში თარეშით შემოჭრა განაპირობა. ამით კიდევ უფრო მძიმე და აუტანელ მდგომარეობაში ჩავარდა მკვიდრი მოსახლეობა. ქართლში ამ დროს ფეოდალიზმი ყვაოდა, რომელთა ზედაფენა, თავადები, ნაწყალობევე, ნაჯილდოებ, ნამზითვე, „ნასყიდ“, მინატაცებ და სხვა სახის მიწებს ფლობდნენ. ქართლის მთიანეთში მაჩაბლები, ქსნის ერისთავები, ფალავანდიშვილები, ხერხეულიძეები, ფავლენიშვილები და

¹ **ზ. ანჩაბაძე, ალ. რობაქიძე.** კავკასიური მთური ფეოდალიზმის ბუნების საკითხისათვის. – *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება*. XVIII. თბ., 1973, გვ. 113-123.

² **გ. მელიქიშვილი.** მახლობელი აღმოსავლეთისა და კავკასიის უძველესი კლასობრივი საზოგადოებების ბუნების საკითხისათვის, გვ. 170.

სხვ. ბატონობდნენ. ქართლში უპატრონო მიწა არ არსებობდა და აქედან გამომდინარე არც გლეხი ყოფილა უპატრონო. გლეხი, თავადის, ფეოდალის ნებართვის გარეშე, მიწას, რომელზედაც იჯდა, ვერ გაასხვისებდა. ისინი კატეგორიებით, უფლებრივი დამოკიდებულებით განსხვავდებოდნენ. გავრცელებული იყო „საგლეხო მამული“, „საკომლო“ და სხვ.; გლეხთა უდიდესი ნაწილი „მებეგრე“ გლეხი იყო, რომელიც ნატურით, ფულით და სხვა საშუალებით იხდიდა ბეგარას; „ნასყიდი“ გლეხი, უმამულო იყო და მიწის მემკვიდრეობითი სარგებლობის უფლება არ ჰქონდა; თავისუფალი ანუ თავდახსნილი გლეხებიც იყვნენ, თუმცა, ისინი უმიწოდ თავისუფლდებოდნენ; „ხიზან“ გლეხებს კი, რომლებსაც „სტუმრის“ სახელით მოიხსენიებდნენ არა მარტო ერთი ბატონიდან მეორესთან გაქცეულებს, არამედ ჩრდილო კავკასიიდან შემოჭრილ ოსებსაც უწოდებდნენ.

მართალია, თანამედროვე ოსების სოციალური ურთიერთობები, რთული ისტორიული პროცესების შედეგად ყალიბდებოდა და ამიტომ, უნდა ვიფიქროთ, რომ საქართველოს და კერძოდ ქართლის ტერიტორიაზე მათი მიგრაცია არსებობისათვის ბრძოლად შეიძლება ჩაითვალოს, მაგრამ მათი ჩამოსახლება არც ქართველი ხალხისათვის ყოფილა უმტკივნეულო. ოსები ხშირად ქართლის სოფლებს თარეშით თავს ესხმოდნენ, აწიოკებდნენ ოჯახებს, ხოცავდნენ ადამიანებს, იტაცებდნენ საქონელს და ადამიანები ტყვეებადაც მიჰყავდათ. ქართველი მოსახლეობა მათ სისასტიკეს გაურბოდა და ღრმად, ქვეყნის შიგნით, დაბლობისაკენ ინაცვლებდა საცხოვრებლად. თავისთავად ცხადია, ამას ოსები კარგად იყენებდნენ და ქართველ ფეოდალთა კუთვნილ მიწებზე, ქართველების მიერ დაცარიელებულ სოფლებში „ხიზნებად“ სახლდებოდნენ. ოსი „ხიზნების“ ჩამოსახლება ცხადია, მათი საკუთრების ფორმას ცვლიდა. ისინი ბატონის მიწაზე სხდებოდნენ და ვალდებულნი იყვნენ ღალა ეხადათ. ღალის გადახდას ისინი ვერ ეგუებოდნენ და ამიტომ, ერთი ბატონიდან მეორესთან ხშირად გარბოდნენ, რაც ინტენსიური მეურნეობის წარმოებას ხელს უშლიდა. ჩამოსახლებული ოსები, ვისთანაც არ უნდა გაქცეულიყვნენ ყველგან მიწისმფლობელის სავარგულზე სახლდებოდნენ და ცხადია, მის დაქვემდებარებაში ხვდებოდნენ.

მართალია, ჩამოსახლებულ მოსახლეობას ჩრდილოეთიდან კულტურის შედარებით უფრო არქაული და თავისებური პრიმიტიული ფორმები მოჰქონდა, მაგრამ იძულებული იყო ქართლში ჩამოსახლების შემდეგ, არსებული საზოგადოებრივი თუ სოციალური ინსტიტუტების მიერ დაფუძნებული სტრუქტურა და ხასიათი აეთვისებინა. გარკვეული დროით მათ, ქართლის მთიანეთში (დვალეთში, თერგისა და დიდი ლიახვის სათავეებში) სამეურნეო ყოფის ძირითადი მიმართულება (მესაქონლეობა) არ შეუცვლიათ, რადგან, ბუნებრივ-გეოგრაფიული პირობების გათვალისწინებით მხოლოდ შედარებით გაუმჯობესებული პირობები დახვდათ.

თანდათან ჩრდილოეთიდან-სამხრეთის მიმართულებით გადაადგ-

იღებულმა ოსურმა მოსახლეობამ ქართველებისაგან მეურნეობის ადგილობრივი წესები აითვისეს. მართალია, მათ მარცვლეული მთელი ზამთრის პერიოდში არ ჰყოფნიდათ, მაგრამ ბარში გარე სამუშაოებზე სიარულით ისინი ზამთრისათვის სამყოფ მარცვლეულს იმარაგებდნენ. ადაპტაციის გავლის შემდეგ მათთვის მეურნეობაში პრიორიტეტული მინათმოქმედება გახდა. ქართველი მოსახლეობის გავლენით მათ შეითვისეს მეურნეობის ისეთი დარგები, როგორც იყო ბარული მინათმოქმედება, მებოსტნეობა, მებაღეობა, მეცხვარეობა და ა.შ. ცდილობდნენ სახნავი ფართობები და საზამთრო საძოვრები იჯარით ბარშიც აეღოთ. ამრიგად, მეურნეობის იმ სახეების გამოყენება დაიწყო, რომელიც ქართული მოსახლეობის ყოფისათვის იყო დამახასიათებელი.

მიგრაციის შედეგად ქართლის ტერიტორიაზე დაფუძნებულმა ოსებმა თავდაპირველად დვალეთის ტერიტორია დაითავისა. ჩრდილოეთიდან ჩამოსახლებული ოსური სოციალური ერთეულები, ჯერ ინდივიდუალურ ოჯახებად სახლდებოდნენ, მაგრამ მეორეულ დიდ ოჯახებად სწრაფად იზრდებოდნენ. დვალეთის ტერიტორიაზე არსებული მატერი-ალური კულტურა მათ კარგად გამოიყენეს. დიდი ოჯახების სეგმენტაციის პროცესი კვლავ ახალი ტერიტორიის ათვისების პრეცედენტს ქმნიდა. რიცხოვნობივად მომატებული მოსახლეობა ახალ-ახალ ადგილებზე ფუძნდებოდა. სამეცნიერო ლიტერატურიდან კარგად ჩანს, რომ დვალეთში დაფუძნებულმა ოსებმა იქ მცხოვრები ქართველური მოსახლეობის ნაწილის ასიმილაცია მოახერხა, ხოლო ნაწილი, ვინც ვერ გაუძლო მათ დაწოლას, ქვეყნის სამხრეთის რაიონებში გადმოსახლდა.¹ დვალეთში არსებული უძველესი ნაქალაქარები, ნასოფლარები, საცხოვრებელი მატერი-ალური ნაგებობები, ქრისტიანული არქიტექტურული ძეგლებისათვის დამახასიათებელი გუმბათოვანი ტაძრები, რომელთაც ბევრს ქართული ხუცური დამწერლობის ნიმუშები ამშვენებდა ეჭვს არ იწვევდა, რომ ქართული იყო, მაგრამ დიდი ხნის მანძილზე რუს და ოს მეცნიერთ ისინი ოსურ ძეგლებად ჰქონდათ აღიარებული. დვალეთის სპეციფიკური მთური ტიპის ნაგებობები, ქართული ფეოდალიზმისათვის დამახასიათებელი ცილინდრული კოშკები, მთელ ქართლში გავრცელებული ჩანდა.²

ცხადია, საქართველოში ქართველებთან ურთიერთობის შემდეგ ოსების ტრადიციული კულტურა სწრაფად არ შეცვლილა, მაგრამ თანდათან, განსხვავებულ გარემო პირობებში, ქართველების გვერდი-გვერდ

¹ რ. თოფჩიშვილი. საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლის ეთნოისტორიის საკითხები. თბ., 1997, გვ. 6-72.

² გ. ლამბაშიძე. ქართული კულტურის ძეგლები დვალეებში. – ჟურნ.: „საბჭოთა ხელოვნება“. №3, 1976; გ. ლამბაშიძე. ქართული კულტურის წრის ძეგლები ჩრდილო კავკასიის ქვეყნებში. – წგნ.: „საქართველო“. ენციკლოპედია. თბ., 2008, გვ. 514-520; Г. Гамбашидзе. К вопросу о культурно-исторических связях средневековой Грузии народа Северного Кавказа. – კრებ.: II Международный симпозиум по Грузинскому искусству. Тб., 1977.

ცხოვრების, მათთან ინტეგრაციის საშუალებით იმ საზოგადოებრივ ინსტიტუტებს დამორჩილდნენ, რომელიც იმ დროისათვის ქართლში იყო გავრცელებული.

საქართველოს ერთიანი მონარქიის დაშლის შემდეგ, ტერიტორიების გარკვეული ნაწილი ფეოდალების სამკვიდრო მამულად და ნაწილი კი, მეფე-მთავრების დომენად იქცა. ეკლესია-მონასტრების მამულიც გამოყოფილი იყო, რომელსაც ფეოდალების მიერ დანიშნული მოხელეები მართავდნენ. მაგრამ, საერთო სამმართველო აპარატი, რომელსაც სამეფო-სამთავროს მოხელეები, ერისთავთ-ერისთავები და ერისთავები განაგებდნენ ჯერ კიდევ მოქმედებდა. ისინი სამეურნეო, სამხედრო და სასამართლო საქმეებსაც ხელმძღვანელობდნენ. ამავე დროს, ადგილობრივი სამოხელეო აპარატის ინსტიტუტი სადროშოც შეიქმნა. მიუხედავად ამისა, მათ მიერ დასახლებულ ადგილებში, მით უმეტეს, კომპაქტურად ჩასახლებულ სოფლებში საკუთარი, ტრადიციული საზოგადოებრივი „ნიხასის“¹ ინსტიტუტი ფუნქციონირებას განაგრძობდა.

ამრიგად, ქართველი და ოსი ხალხის კულტურულ-ისტორიულმა ურთიერთობამ თავისი დალი დაასვა ოსური ტრადიციული ყოფის ნიშნებს, მატერიალურ კულტურას, რელიგიას, მეურნეობას, მთელ რიგ საოჯახო (საქორწინო, დაკრძალვის...) და საზოგადოებრივ-სოციალური ურთიერთობის ელემენტებსაც.

¹ Г. Д. Чиковани. Осетинский ныхас. – *Кавказский этнографический сборник*. Т. 5, вып. 2. Тб., 1979, გვ. 29-56.

SOCIAL LIFE OF OSSETIANS IN THE 18TH-19TH CENTURIES

Economic life in the early Ossetian class societies of the 18th-19th centuries was characterized by some peculiarities and poverty, which was referred to as the “royal feudalism” by the Georgian scientists Z. Anchabadze and Al. Robakidze, and by G. Melikishvili as “protofeudal” or “early feudal” relations.

As a result of invasion of ten thousands of Mongols and afterwards the Tamerlane’s campaign, Ossetians turned out to be isolated in mountains throughout four gorges. Their social and political life fell into decay. Although every four gorges slightly differed from each other, from the economic point of view, they were similar. In every gorge the heads of the Ossetian “strong families” earned their living by attacking each other or raiding on the neighboring people (mostly Georgians). They were raiding for five or six months throughout a year stealing everything they could steal such as the cattle, people, subjects, etc. They kidnapped people and sold them at the market or demanded ransom from their relatives. They made the kidnapped women their paramours holding them in slavery together with their children. The families promoted in such a way were referred to as “strong families” in the gorge. The “strong families” having gained wealth in that way exploited their poor relatives. Naturally, the representatives of such “strong families” had own fortresses to defend themselves from the attack of other families. The custom was the only principal mechanism of regulation of the society. However, along with the well-developed customary law and traditional norms the Sharia laws also gained some influence, but until the soviet system the customary law remained to be the mechanism of regulation of society in popular systems of regulation.

¹ *Salome Bakhia-Okruashvili* – Doctor of Historical Sciences, Chief Researcher of Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology of Tbilisi State University.

სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომათი.

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია, XIII, 2015

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ოთარ გოგოლიშვილი¹

საგამომცემლო საქმის განვითარება ბათუმში XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე

XIX საუკუნის II ნახევრიდან ფეხი მოიკიდა სასტამბო საქმაც, რასაც ხელი შეუწყო კაპიტალისტური ურთიერთობის სწრაფმა განვითარებამ, ფაბრიკა-ქარხნების გამრავლებამ, ვაჭრობა-აღებმიცემობამ და კულტურულმა ვითარებამ.

პირველი ქართული სტამბა ბათუმში 1879 წელს დააარსა ალექსანდრე მახარაძემ, სადაც დაიბეჭდა პირველი ქართული წიგნი. იქვე არაღლეგალურ გაზეთებთან ერთად იბეჭდებოდა ი. ჭავჭავაძის, ა. წერეთლის, ალ. ყაზბეგის და სხვათა ნაწარმოებები.

თანდათან გაჩნდა ნ. კურსკის, გ. თავართქილაძეს, ნ. ხვინგიას და ა. ს. სტამბებიც.

ბათუმი XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა. სწორედ ამიტომ პირველი გაზეთი, რომელიც ბათუმში გამოვიდა რუსული იყო, მიუხედავად იმისა, რომ მისი რედაქტორ-გამომცემელი ქართველი გახლდათ. მაშ ასე, პირველი გაზეთი ბათუმში გამოვიდა 1882 წელს „ლისტოკ ბატუმი“ სახელწოდებით. ის კვირაში ორჯერ გამოდიოდა 1500 ეგზემპლარის ოდენობით. წლიურად მისი ღირებულება შეადგენდა 2 მანეთს. რედაქტორი და გამომცემელი იყო თავადი კ. ვაჩნაძე.

1890-იან წლებში ამ გაზეთს „ბატუმსკი ლისტოკი“ ერქვა. მასში ძირითადად ქვეყნდებოდა ხელისუფლების ბრძანებები, ფირმებისა და საზოგადოებების რეკლამები და სხვა. დასაწყისში გაზეთის თაბახის ფურცლის ზომისა იყო, შემდეგ მისი ფორმატი ცოტათი გაიზარდა.

ასევე ალ მახარაძის სტამბაში იბეჭდებოდა, აგრეთვე, მცირე ტირაჟის რუსული გაზეთი „ობიავლენიე“.²

ყოველთვიური პოლიტიკური, საზოგადოებრივი და ლიტერატურული გაზეთი „ჩერნომორსკი ვესტნიკი“ 1895 წლიდან გამოდიოდა ბათუმში.

¹ **ოთარ გოგოლიშვილი** – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² აჭარის სახელმწიფო ისტორიული არქივი (შემდგომში – ასცია). ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 102, ფურც. 22.

მისი რედაქტორ-გამომცემელი იყო გ. პალმი. გაზეთი იბეჭდებოდა გურსკის ტიპოგრაფიაში, ხოლო რედაქცია მოთავსებული იყო ოგლობჟინის ქუჩაზე (ახლანდელი მერაბ კოსტავას ქუჩა), თაიროვის სახლში. ეს გამოცემა ლებულობდა კორესპოდენციებს ქუთაისიდან, ფოთიდან, სოხუმიდან, თბილისიდან. იბეჭდებოდა ეკონომიკური და პოლიტიკური პუბლიცაციები, საერთაშორისო ამბები, განსაკუთრებული ადგილი ეკავა რუსული და თარგმნილი ლიტერატურული ნაწარმოებების ბეჭდვას და სხვა.

„ჩერნომორსკი ვესტნიკის“ რედაქტორი პალმი უალრესად რეაქციონერი პიროვნება იყო. მას სძულდა ქართველები და ვერ ურიგდებოდა იმ მდგომარეობას, რომ ქალაქის მმართველობის სათავეში იდგა ქართველი – ლუკა ასათიანი, ხოლო გამგეობაში მუშაობდნენ ივ. მესხი, გრ. ვოლსკი. პალმმა ლუკა ასათიანს „ლუკერია“ დაარქვა და გაზეთის ფურცლებზე ყოველნაირად დასცინოდა. დაძაბულობისა და უსაფუძვლო ლანძღვა-გინების შენელების მიზნით, პალმი აირჩიეს ქალაქის თვითმმართველობის საბჭოს წევრად. ამის მიუხედავად, მაინც განაგრძობდა თავამუშებელი წერილების გამოქვეყნებას, რის გამოც ქალაქის თვითმმართველობის საბჭოს ოფიციალურ სხდომაზე გაკიცხვა გამოეცხადა. პალმი გახლდათ სწორედ ის პიროვნება, რომელიც ქართველების ლანძღვისათვის დავით კლდიაშვილმა დუელში გაიწვია და ბოდიში კიდევაც მოახდევინა.¹

1905 წლიდან გაზეთ „ჩერნომორსკი ვესტნიკის“ რედაქტორ-გამომცემელი იყო ალ. ნიკიტინი. გაზეთი იბეჭდებოდა ი. მივკინის ორთქლის სტამბაში და მისი ღირებულება იყო 5 კაპიკი.

1905-1907 წლებში ბათუმში მიმდინარე პოლიტიკური გამოსვლების გამო, ადგილობრივი ხელისუფლება სისტემატურად ხურავდა სხვადასხვა გაზეთებს. დაიხურა გაზეთი „ჩერნომორსკი ვესტნიკი“, ხოლო რედაქტორი ა. ნიკიტინი ბათუმიდან გაასახლეს. სხვადასხვა დროს ამ გაზეთის რედაქტორ-გამომცემლები იყვნენ დ. დავიდოვი, ნ. მკურნალიძე, ს. მიხაილოვი.

თუ, როგორ ხვდებოდა გაზეთ „ჩერნომორსკი ვესტნიკის“ გამომცემლებს ბათუმის ინტელიგენცია, კარგად ჩანს ტ. ინასარიძის მოგონებებიდან, რომელიც მაშინ ბათუმის ფოსტა-ტელეგრაფში მუშაობდა და აქტიურ საზოგადოებრივ მოღვაწეობასაც ეწეოდა: „ერთმა ჯგუფმა ბათუმის ქართველი ინტელიგენციისამ სპ. ჭელიძის მეთაურობით (რომელსაც ნიგნის მალაზია ჰქონდა ბათომში) სცადეს გამოეცათ ბათომში ქართული გაზეთი და მით ოპოზიციაში ჩადგომოდნენ პალმის გაზეთ „ჩერნომორსკი ვესტნიკს“. ასე გამოსცეს ქართული გაზეთი, რომელსაც დიდი დღე არ ჰქონია, ვინაიდან მაშინდელი ქართველობა უფრო რუსულ გაზეთს კითხულობდა, იმის მიუხედავად, რომ იმ გაზეთში ქართველობის ლა-

¹ ამ გამოცემის ანტიქართული მიმართულების შესახებ იხ., აგრეთვე: თ. სახოკია. მოგზაურობანი (გურია, აჭარა, სამურზაყანო, აფხაზეთი). ბათუმი, 1985, გვ. 323-324; კ. კვაშილავა. ისტორიული სამურზაყანოს წარსულიდან. XVII-XVIII საუკუნეების მიჯნა – 1840 წელი. თბ., 2011, გვ. 325-326.

ნძღვა-გინება მოთავსებული იყო ხოლმე... ასე იცის რუსიფიკაციამ და „პორუსკი“-ობამ. ქართული გაზეთი „ბათუმის გაზეთი“ სულ 7-8 თვეზე მოისპო და ბურთი და მოედანი დარჩა კვლავ რუსულ გაზეთს“.¹

ამის შემდეგ 1911 წლამდე ბათუმში მხოლოდ რუსული გაზეთები დომინირებდნენ.

1905 წლიდან, ჯარისკაცებში სააგიტაციო მუშაობისათვის, რსდმპ ბათუმის კომიტეტის სამხედრო ორგანიზაცია, არალეგალურად უშვებდა გაზეთს „დრუგ სოლდატა“. სამწლიანი არსებობის მანძილზე გამოცემული იქნა 23 ნომერი. გაზეთი თავის ფურცლებზე ფართოდ აშუქებდა ჯარისკაცთა ცხოვრების ყოველ მხარეს. იგი ვრცელდებოდა მიხაილოვის ციხე-სიმაგრის ჯარისკაცებში, ყარსის სამხედრო ჰოსპიტალში, არდაგანის პოლკში და სხვა. გაზეთის რედაქტორი იყო როტმილდის ქარხნის ზეინკალი მ. ფედოროვი, ხოლო გამომცემლები ამბერკი ბუილიშვილი და ნიკოლოზ ლოზინი. მ. ფედოროვს 1905 წლის რევოლუციაში აქტიური მონაწილეობისათვის კატორღა მიესაჯა. გაზეთი დაიხურა 1908 წელს.²

რადიკალური მიმართულების, ესერული გადახრის გაზეთი იყო „ბატუმსკი გოლოსი“. გაზეთს ხელმძღვანელობდნენ ალ. ნიკიტინი, ს. მდივანი, პ. საბაშვილი, ვ. წერეთელი. გაზეთი „ზარია“ კი სოციალ-დემოკრატების ორგანო იყო. მას ხელმძღვანელობდნენ ვარდენ ჩხაიძე და ბიქტორ თევზაია. ორივე დასახელებული გაზეთი გამოიცა 1905 წელს. დროგამოშვებით მათ სახელი ეცვლებოდათ, ვინაიდან ადგილობრივი ხელისუფლების დევნას განიცდიდნენ. იყო შემთხვევები, როცა აღნიშნული გაზეთები ფორმატით პროკლამაციებს ჰგავდა.

1907 წელს ბათუმში ქართულ ენაზე გამოვიდა გაზეთი „შიკრიკი“, რომელსაც დიდხანს არ უარსებია.

1908 წელს გაზეთი „ბატუმსკიე ვესტი“ გამოვიდა. იგი ყოველდღიური პოლიტიკური, საზოგადოებრივი და ლიტერატურული ორგანო იყო. იგი იბეჭდებოდა შმაევსკის სტამბაში, რომელიც მდებარეობდა მიხაილოვის ქუჩა № 1-ში (ახლანდელი 9 აპრილის ქუჩა).

რედაქტორ-გამომცემელი იყო ევგენი გერმანი. გაზეთი იბეჭდებოდა ფერად ქალაქზე (ცისფერი, ვარდისფერი, წითელი, ლურჯი), გამოყენებული იყო ფერადი შრიფტი, რაც გაზეთს განსაკუთრებულ მიმზიდველობას ანიჭებდა. მსოფლიო ომის დროს ის დიდ როლს ასრულებდა ომში დაღუპულთა ოჯახებისა და დასახინრებულთა დასახმარებლად. გაზეთმა ვრცელი ადგილი დაუთმო 1914 წლის ნოემბერში რუსეთის იმპერატორის ნიკოლოზ II-ის კავკასიაში და გასაკუთრებით თბილისში ყოფნას. ამ გამოცემამ 1917 წლამდე იარსება.

¹ ასცია. ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 102, ფურც. 34-35.

² ასცია. ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 102, ფურც. 46.

თუ დავეყრდნობით 1908 წლის კავკასიის კალენდარს, მაშინ, ამ ზემოთ აღნიშნული გაზეთების გარდა, ბათუმში გამოდიოდა: „სტრელა“, „ჩერნომორსკი გოლოს“, „პლამია“, „კომერჩესკაია ი სპრავოჩნაია გაზეტა“, „ჩერნომორსკაია ნოვოსტი“, „ჩერნომორსკოე ეხო“, „ჩერნომორ“, „ჩერნომორსკი ლისტოკ ოზიავლენი“ და თურქულენოვანი გაზეთი „შურაი მილეთი“.¹

გაზეთი „ბატუმსკაია ნოვოსტ“ გამოვიდა 1909 წელს. მისი რედაქტორ-გამომცემელი იყო ვ. ბერეჟიანი. იგი იბეჭდებოდა შანგოს სტამბაში, ხოლო რედაქცია იმყოფებოდა მიხაილოვის ქუჩაზე, პოლიანკის პასაჟში. გაზეთში მოთავსებული იყო კავკასიის და რუსეთის ამბები, ქრონიკა, რეკლამები და ფელეტონები.

არა მარტო ბათუმის, არამედ სრულიად საქართველოს საზოგადოებრიობა მოუთმენლად ელოდა ბათუმში ქართული გაზეთის გამოსვლას, რომელსაც თავისი გადამწყვეტი სიტყვა უნდა ეთქვა ქართველ მუსლიმანთა გათვიცნობიერების საქმეში.

თუ რა სიტუაცია იყო ამ მხრივ კარგად ჩანს აპოლონ ნულაძის წერილიდან: „ქართული გაზეთების რედაქციებმა იწყეს აჭარაში გაზეთების გზავნა (უფასოდ). ეს აჭარლებს დიდად ესიამოვნათ. ქართული გაზეთებით აჭარლები გებულობდნენ თუ რა ხდებოდა დუნიაზე და მასთან გაზეთები ატყობინებდნენ მათ, თუ როგორ ზრუნავს მათ შესახებ მეზობელი ქართველი ქრისტიანები...როგორც კი დაინახავენ, რომ გაჩნდა ვინმე გაზეთით ხელში ბაზარში, გარს შემოერტყმიან მოსასმენათ, მაგრამ იქვე გაჩნდება ადმინისტრაციაც თავისი ძლიერებით და იძულებულზხნი არიან დაიშალონ, ასე რო ჟურნალ-გაზეთების კითხვაც კი არალეგალურად ითვლება“.²

1911 წლის 15 ივლისიდან ბათუმში გამოსვლას იწყებს ყოველთვიური საპოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთი „ბათუმის გაზეთი“. მისი რედაქტორ-გამომცემელი იყო ნ. ნომერიკი. იგი იბეჭდებოდა მახარაძის სტამბაში, რომელიც მაშინ იმყოფებოდა ერისთავის ქუჩა № 10-ში (ახლანდელი გენერალ გ. მაზნიაშვილის ქუჩა) ვაგანიანცის სახლში. ის ღირდა 3 კაპიკი. გაზეთის მეორე ნომერში წერდა: „დაარსდა „ბათუმის გაზეთი“, დაიწყო ადგილობრივი ინტელიგენციისათვის მეტად პასუხსაგები საქმე. გაზეთის გამოცემა შეადგენს აუცილებელ საზოგადოებრივ მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას...პრესა იმის მაგიერ, რომ იგი იყოს მოსარჩლე სიმართლისა, მობაირახტრე საკაცობრიო იდეალებისა, საიჯარო და სავაჭრო საქმედ ქცეულა... „ბათუმის გაზეთი“ ამ მხრივ განსაკუთრებულ პირობებში იწყებს გამოსვლას საზოგადოებრივ ასპარეზ-

¹ *Кавказский календарь на 1908 год*. Издан по распоряжению Наместника Его Императорского Величества на Кавказе при Закавказском Статистическом Комитете, под редакциею Старшего Редактора Статистического Отдела **Д. Д. Пагирева**. LXIII год. Тфл., 1907.

² აჭარის ასსრ სახელმწიფო მუზეუმის შრომები. ტ. IV. ბათუმი, 1960, გვ. 12.

ზედ. მკითხველთა ფართო სამსახური, საზოგადო მოვლენათა მიუდგომელი დაფასება...აი მიზანი, რომელიც დაუსახავს „ბათუმის გაზეთს“ და რის შესრულებასაც ჩვენ მას ვუსურვებთ“.

„ბათუმის გაზეთში“ იბეჭდებოდა როგორც ადგილობრივი, ასევე საქართველოს სხვადასხვა კუთხის მასალები, საერთაშორისო ამბები, შუქდებოდა ეროვნული და პოლიტიკური საკითხები. გაზეთი ბეჭდადა ლექსებს, ფელეტონებს, რეკლამებს, დეპეშებს და სხვა. სტატიაში „ქართული გაზეთები“ რედაქცია გულისტკივილით აღნიშნავდა: „დღევანდელი ჩვენი დროში, გამოშვებითი გამოცემანი ძლიერ ცუდ მდგომარეობაში არიან. ვერსად მთელი კავკასიის რკინიგზის სადგურში თითქმის ვერც ერთ ქართულ გაზეთს ვერ შეხვდებით. თვით ქალაქებში იშვიათია ქართული გაზეთის დამტარებლები. როცა ჰკითხავ, ქართული გაზეთი თუ გაქვსო, არაო, მოგიგებენ. რატომო, თუ დაეკითხე, იმიტომ, რომ ქართულს მარტო ქართველი კითხულობს, რუსულს კი სუყველაო. ზოგი კი უცბად მოგახლის პირში, რუსული სჯობიაო“.¹

„ბათუმის გაზეთის“ რედაქტორ-გამომცემელი 1912 წლიდან იყო სპ. ჭელიძე. იგი იბეჭდებოდა ვ. ჩანტლაძისა და ნ. ხვინგიას სტამბაში, რომელიც იმყოფებოდა მარიინსკის პროსპექტ № 18-ში (ახლანდელი ლუკა ასათიანის ქუჩა).

ადგილობრივი ხელისუფლების განკარგულებით, 1914 წლის ივნისში „ბათუმის გაზეთი“ დაიხურა. უნდა ითქვას, რომ გაზეთმა მართლაც დიდი როლი შეასრულა ქართველი მუსლიმანების გათვინცობიერების საქმეში. აპოლონ წულაძე აღნიშნავს: „უმაღურობა იქნება ძმებო, აქვე არ აღვნიშნოთ ქართული გაზეთების ღვანლი. ქართული გაზეთი „დროებიდან“ მოკიდებული, ყველა ცდილობდა ჩვენი ერთობის განმტკიცებას, მაგრამ ყველაზე მეტად ჩვენს ერთობას ხელი შეუწყო „ბათუმის გაზეთმა“. ეს გაზეთი ბათუმში გამოდიოდა, თქვენთან ახლო იყო და თქვენ ცხოვრებას აკვირდებოდა. გაზეთში იბეჭდებოდა თვით ქართველი მუსლიმანების წერილები, როგორც კაცების, ასევე ქალების და ცხადია, როცა თვით ქართველმა მუსლიმანებმა იწყეს გაზეთის კითხვა და სტატიების წერა, მერე უფრო მეტად მიიქციეს ქართველი ქრისტიანების ყურადღება მათ ცხოვრებასა და საჭიროებაზე“.²

ამის შემდეგ, ბათუმში, ქართულ ენაზე გაზეთი კარგა ხანს არ გამოსულა. 1912 წლიდან კი ბათუმში გამოდიოდა შემდეგი გაზეთები რუსულ ენაზე: „ბატუმსკოე სელსკოე ხოზიაისტვო“, „არგონავტ“, „ჩერნომორეც“, „ბატუმსკაია პრავდა“, „ბატუმსკი დენ“, ბერძნულ ენაზე კი ორი გაზეთი გამოდიოდა – „ელადა“ და „ეფნიკი ფონი“.³

¹ გაზ. „ბათუმის გაზეთი“. №22, 1911.

² აპ. წულაძე. ძმური სიტყვა ქართველ მუსლიმანებს. ტფ., 1915, გვ. 31.

³ *Кавказский календарь на 1914 год*. Под редакцией А. А. Эльзенгера и Н. П. Стельмашука. LIX год. Тфл., 1907, გვ. 77-78.

„ბატუმსკაია პრავდა“ ყოველდღიური პოლიტიკური, ეკონომიკური და სალიტერატურო გაზეთი გამოვიდა 1912 წელს. რედაქტორ-გამომცემელი იყო ნ. ყუფარაძე. რედკოლეგიაში შედიოდნენ ნ. პლატონოვა, გ. სოლორაშვილი და სხვები. გაზეთი კორესპოდენტებს ლებულობდა კიევიდან, თბილისიდან, ბაქოდან, ოდესიდან და სხვა. იბეჭდებოდა სტამბა „პროსვეშენიეში“.

გაზეთი „ბატუმსკი დენ“ იყო ყოველდღიური პოლიტიკურ, საზოგადოებრივ-ეკონომიკური და ლიტერატურული გაზეთი. მის გამოცემა 1912 წელს დაიწყო, ხოლო რედაქტორ-გამომცემელი კი – გ. სოლორაშვილი. გაზეთი იბეჭდებოდა შმაევსკის სტამბაში, მიხაილოვის ქუჩა № 1-ში. რედაქცია კი განთავსებული იყო მარიინსკის პროსპექტის № 10-ში. მოგვიანებით გამოცემას სათავეში ჩაუდგა ა. სახნოვსკი.

1913 წელს ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორმა ნება დართო ბათუმში მცხოვრებ ნ. დოლიძეს ქართულ ენაზე გამოეშვა ყოველდღიური გაზეთი სახელწოდებით „ხმა“.¹ ამავე 1913 წელს ბათუმში გამოვიდა კაპიკიანი გაზეთი „ბატუმსკაია გაზეთა კაპეიკა“ რუსულ ენაზე. რედაქტორ-გამომცემელი იყო ევგენია გურკო. გაზეთის სულ რამდენიმე ნომერი გამოვიდა.

მსოფლიო ომის დროს ბათუმის ოლქი სამხედრო მოქმედებათა პლაცდარმი გახდა. ბათუმში საგანგებო მდგომარეობა გამოცხადდა, რამაც მძიმე გავლენა მოახდინა ადგილობრივი სახალხო მეურნეობის განვითარებაზე და, ამასთანავე, დაიხურა თითქმის ყველა გაზეთი, რომელთა გამოცემა მხოლოდ 1917 წლიდან განახლდა.

¹ ასცია. ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 102, ფურც. 66.

OTAR GOGOLISHVILI¹

DEVELOPMENT OF PUBLISHING AFFAIRS IN BATUMI TURN OF 19TH-20TH CENTURIES

From the second half of 20th century, publishing affair gained a foothold, which was assisted by a fast development of capitalistic relationship, multiplication of factories, trade – barter and the cultural situation.

The first Georgian printing-house in Batumi was founded in 1879 by Alexandre Makharadze, where was printed the first Georgian book. In this printing-house, with illegal newspapers, was being printed works by: I. Chavchavadze, A. Tsereteli, Al. Kazbegi and others.

Gradually appeared the printing-houses of N.Kurski, G. Tavartkiladze, N. Khvingia and so on.

From 80's of 19th century Batumi was under the influence of Russian colonial politics. That's why the first newspaper, which was published in Batumi, was Russian. Despite the fact, that the editor-publisher of the newspaper was Georgian. So, the first newspaper in Batumi was published in 1882 with the name of "Listok Batumi". It was published twice a week, 1500 copies. Its annual cost was 2 roubles. The Editor and Publisher of it was nobleman Vachnadze. In 90's the name of this newspaper was "Batumski Listok". Basically, in this newspaper were published commands of Government, Advertisements of firms and societies and so on. At the beginning, the newspaper had the size of sheet, but then its size became slightly big. Also, in the publishing-house of Al. Makharadze was being printed Russian newspaper "Obyavlenie" with a small amount of copies.

¹ *Otar Gogolishvili* – Doctor of Historical Sciences, Professor, Batumi Shota Rustaveli State University.

ი ს ტ ო რ ი ა , ა რ ქ ე ო ლ ო გ ი ა , ე თ ნ ო ლ ო გ ი ა

ბონდო კუპატაძე¹

შუა საუკუნეების ცინე-ქალაქი ოლთისი

2014 წელს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის პროექტმა „ტაო-კლარჯეთის ქართული ცინე-სიმაგრეები“ მოიპოვა გრანტი შოთა რუსთაველის ფონდის პროგრამის „საზღვარგარეთ არსებული ქართული მატერიალური და სულიერი მემკვიდრეობა“ ფარგლებში. 1 წლის განმავლობაში განხორციელდა 3 ექსპედიცია, მათ შორის ტაოს რეგიონში. მომზადდა 60-მდე საფორტიფიკაციო ნაგებობის (ცინე-ქალაქი, ცინე, კოშკი) ანაზომი, არქიტექტურული გეგმა, პანორამული ფოტო და რეკონსტრუქცია, ისტორიული აღწერილობა. წინამდებარე სტატია ტაოს რეგიონის შუა საუკუნეების უმნიშვნელოვანეს საფორტიფიკაციო ნაგებობას და პოლიტიკურ-ადმინისტრაციულ ცენტრს ცინე-ქალაქ ოლთისს ეხება.

სამწუხაროდ, თანამედროვე თურქული ისტორიოგრაფია ნაკლებად იცნობს ოლთისის ციხის შესახებ ქართულ წყაროთა მონაცემებს. ამ მიზეზით არის განპირობებული, რომ თურქი ისტორიკოსები ძირითადად გვიან შუასაუკუნეების ოლთისის ისტორიაზე აკეთებენ აქცენტს. წინა პერიოდი, განსაკუთრებით კი ქალაქის დაარსების შესახებ ინფორმაცია ნახევრად ლეგენდარული ამბებით არის გაჯერებული. ოლთისის შესახებ გამოცემულ წიგნში ვკითხულობთ: „ოლთისის ცენტრში მდებარე ოლთისის ციხის აგების თარიღი დაზუსტებით ცნობილი არ არის. მდებარეობისა და არქიტექტურის მიხედვით გავრცელებულია მოსაზრება, რომ იგი ურარტელების მიერ არის აგებული. ცნობილია, რომ ურარტელები იმპერიალისტური პოლიტიკის მეშვეობით აფართოებდნენ საკუთარი სამეფოს საზღვრებს, განსაკუთრებით ჩრდილოეთით და აღმოსავლეთით და ჩორუმის, ქურისა და არასის ტომებს საკუთარი გავლენის ქვეშ აქცევდნენ. ურარტელები დაკავებულ ტერიტორიებზე სამხედრო და სავაჭრო გზების აგებისას, ამავე ადგილებში ცინე-სიმაგრეებსა და გარნიზონებსაც აშენებდნენ. სავარაუდოდ ოლთისის ცინეც მეფე მენუას მეფობის დროს (ქრისტეს შობამდე 810-785წწ.) სამხედრო გარნიზონების

¹ ბონდო კუპატაძე – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

დახმარების მიზნით არის აგებული“.¹

მსგავსი დაუსაბუთებელი ინფორმაცია გვხვდება ქალაქ-მუზეუმ ოლთისის კარიბჭესთან დამონტაჟებულ სტენდზე, რომელიც აქ მუზეუმის გახსნის დღიდან არსებობს და 10 წელზე მეტია ტურისტებს ამგვარ ინფორმაციას აწვდის: „ციხე აშენდა ურარტუს ხელისუფალთა მიერ ქრისტეს შობამდე 1000 წელს. შუა საუკუნეებში, რომაულ და ბიზანტიურ ეპოქაში ოლთისის ციხეს იყენებდნენ გენუელი კოლონისტები“.

ზოგადად, ტაო-კლარჯეთში, როგორც ისტორიული დაიანი-ურარტუს მომიჯნავე სივრცეზე მრავლად გვხვდება მეგალითური ნაგებობები (კოშკი ჩილდირის ტბის კუნძულზე, შავციხე, ფიქლოპი, ჰურის ციხე არტაანში, კონკის ოთხგოდოლიანი ციხე, ველის მეგალითური კოშკი ერუშეთში), მათ უმეტესობას განახლების შემდეგ შუა საუკუნეებში იყენებდნენ საფორტიფიკაციო ნაგებობად, თუმცა მეგალითური პერიოდის კვალი მათში იკითხება. მტკვრის ხეობის მეგალითურ ნაგებობათაგან განსხვავებით ტაოს რეგიონში მეგალითურ ნაგებობათა კვალი თითქმის არ იკითხება, რადგან სასაზღვრო სივრცეზე მდებარე ტაოს ციხეები ობიექტურად შუასაუკუნეებში მრავალგზის ექვემდებარებოდა დანგრევა-რესტავრაციას. ამდენად ოლთისის ციხეც ამ კონტექსტშია განსახილველი. თეორიულად სრულებით დასაშვებია ურარტულ პერიოდში აქ მნიშვნელოვანი ციხის არსებობა, მაგრამ ამჟამად ამის კვალი არ ჩანს და არც ნარატიული თუ მატერიალური მასალა არ მიუთითებს პირდაპირ აქ მეგალითური ნაშთის არსებობაზე. თანამედროვე ოლთისის ციხე მთლიანად მედიევალური ხანის ნაგებობაა თანამედროვე რესტავრაციით.

ოლთისის ციხის და მისი შემოგარენის რამდენიმე აღწერილობა არსებობს. მათგან პირველი აღწერილობა ეკუთვნის კარლ კოხს, რომელმაც 1843 წელს იმოგზაურა აქ. შემდეგი აღწერილობა ეკუთვნის დიმიტრი ბაქრაძეს. 1907 წელს კი ექვთიმე თაყაიშვილის ექსპედიციამ მოინახულა ოლთისი.

ოლთისი არქეოლოგიურად შეუსწავლელია. ციხის ინტერიერსა და ექსტერიერში ნაწილობრივ არის შენარჩუნებული თავდაპირველი გეგმა. ჩანს მრავალრიცხოვანი გადაკეთების კვალი, როგორც გვიან შუასაუკუნეების, ისე თანამედროვე რესტავრაციის დროს. ანკარაში ოლთისის რეგიონის შესახებ გამოცემულ წიგნში ვკითხულობთ: „ოლთისის ციხე რომაელების, ბიზანტიელების, სელჩუკებისა და ოსმალების მიერ არის შეკეთებული, ბოლოს კი 1502 წლიდან 1548 წლამდე ციხე ქართველებს ეპყრათ ხელთ“.²

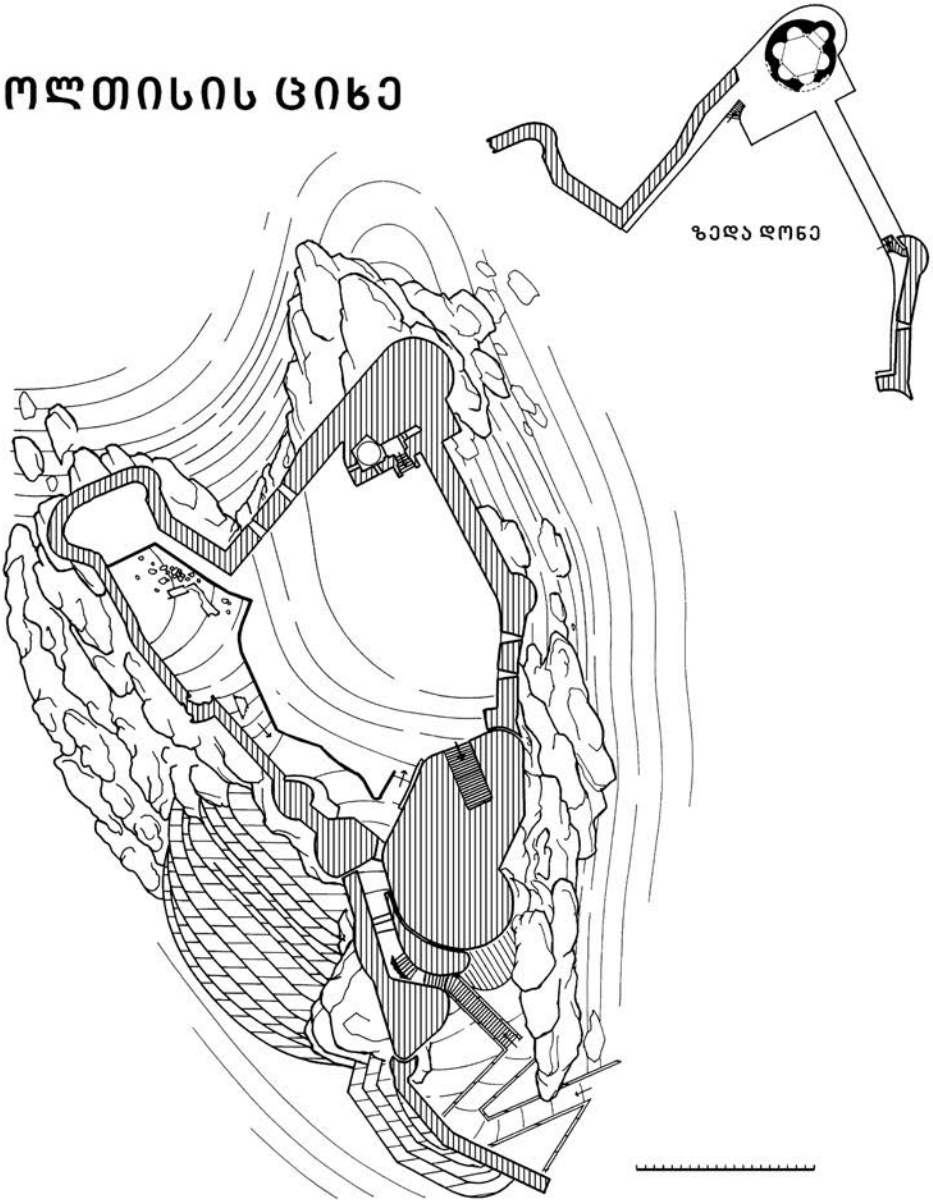
მდ. ოლთისისწყლის მარჯვენა ნაპირზეა გაშენებული ძველი ქალაქი, რომლის ცენტრალურ ნაწილს შეადგენს ციხე, ნაქალაქარი (რაბათი აბანოებით) და ჯამე.

ოლთისის ციხე 50 მ. სიმაღლის კლდოვან გორაკზეა გაშენებული. აქვს ოთხკუთხედი ფორმა და წაგრძელებულია ჩრდილოეთი – სამხრე-

¹ *Tarihi ve Kültürel Yönleri İle Oltu*. Ekip ile birlikte. Ankara, 2002, გვ. 22-23.

² *Tarihi ve Kültürel Yönleri İle Oltu*, გვ. 22-23.

ოლთისის ციხე

თის მიმართულებით. 2001 წლამდე აქ თურქეთის არმიის გარნიზონი იდგა. არმიის გაყვანის შემდეგ ციხეს რესტავრაცია ჩაუტარდა და მუზეუმად გადაკეთდა. რესტავრაციის კვალი ჩანს ინტერიერშიც. ოლთისის ციხის ბურჯებსა და გამაგრების თვალსაზრისით მნიშვნელოვან ადგილებში კედლებში ჩადგმულია ხის ძელები, რაც კედლებს მეტ მოქნილობას ანიჭებს და ციხის თავდაცვის უნარიანობას ზრდის.

ოლთისის ციხეში შესასვლელი კარიბჭე სამხრეთიდანაა, მოკირწყლულია ქვაფენილით. ვიწრო გვირაბის მსგავსი დერეფნით შედისარ ციხის ცენტრალურ ნაწილში, რომელიც მიწით დაფარულ სხვადასხვა შენობათა ნაშთებით შექმნილ დაახლოებით 85x45 მეტრის მართკუთხედის ფორმის მოედანს წარმოადგენს. მთავარი კლდის ზედაპირის ზომა დაახლოებით 140x80 მეტრია.¹

ციხის დასავლეთის ნაწილში თაღებიანი, მიწით დახურული დარბაზია. ახლავს დარბაზის გვირგვინი, საიდანაც დარბაზში ჩადიოდა სინათლე. ამ დარბაზიდან მიწაში ჩადის საიდუმლო გვირაბი, რომელიც ალბათ მდინარეზე ჩადიოდა. სამხრეთ, აღმოსავლეთ და დასავლეთ ფერდობებზე შიდა ციხე ნახევრად წრიული ფორმის სამ-სამი ბურჯით არის გამაგრებული. ციხის შესასვლელის სამხრეთ ფასადი ყველაზე მეტად არის გამაგრებული. ყველაზე დიდი ზომების მქონე ბურჯი სწორედ ამ ნაწილშია აგებული. ციხის შიგნით 19 საფეხურიანი კიბით შესაძლებელია ბურჯთან მისვლა, მთავარი ბურჯის ზედა ნაწილამდე მისასვლელი კიბეები დანგრეულია.

ჩრდილოეთ ნაწილი, რომელსაც მდინარე ოლთისისწყალი ესაზღვრება მხოლოდ ერთი ბურჯით არის გამაგრებული. ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში მთავარ ბურჯზე დაშენებული ექვსაფსიდიანი ეკლესიის ნაშთებია, რომლის ქვემოთ, აღმოსავლეთ და ჩრდილოეთ გალავნის შეერთების კუთხეში ოთკუთხედი ფორმის მისრი ზინუნის საფლავი და მეჩეთია.

ოლთისის წმინდა გიორგის სახელობის ექვსაფსიდიანი ეკლესია (Xს.) მრავალაფსიდიანი ეკლესიების უნიკალური არქიტექტურული ტიპის იშვიათ მაგალითს წარმოადგენს, რომელიც საქართველოში გავრცელებული იყო X-XI საუკუნეებში.² ტაო-კლარჯეთში მის უახლოეს პარალელს კიაგმის-ალთის ტაძარი წარმოადგენს. ტაძარს ექვსი რადიალურად განლაგებული აფსიდი აქვს, მათგან ერთს – საკურთხევლისას – აქვს ბემა. გუმბათი აფსიდების შვერილებზე იყო დაფუძნებული, როგორც ეს დამახასიათებელია მრავალაფსიდიანი ნაგებობებისათვის. გარედან ტაძარი მოპირკეთებულია. პერანგის ქვა ლამაზი ქართული ორნამენტებით არის შემკული. ნაგებია თლილი ქვით. ტაძარში შესასვლელი დასავლეთიდანაა.

სამწუხაროდ, ამჟამად ტაძრის გეგმა იკითხება მხოლოდ 30სმ. სი-

¹ ოლთისის ციხის არქიტექტურული გეგმები შესრულებულია გიორგი ბაგრატიონის მიერ.

² R. Edwards. Medieval Architecture of Oltu-Penek Valley: A Preliminary Report of the Marchlands of Northeast Turkey. – *Dumbarton Oaks Paper*. Vol. 39, 1985, გვ. 15-37.

მალღებე, თუმცა ე. თაყაიშვილის ექსპედიციის დროს კედლების ფრაგმენტები ჯერ კიდევ არსებობდა და ინტერიერში ჩანდა ფრესკების კვალიც. საკურთხეველში მოცემული ყოფილა ვედრების კომპოზიცია. დ. ბაქრაძეს დაფიქსირებული აქვს ასევე ბერძნული წარწერის ფრაგმენტიც, უფრო ადრე კი კ. კოხს ძეგლი კიდევ უფრო უკეთეს მდგომარეობაში უნახავს, შემორჩენილი იყო ქართული წარწერები და ფრესკების დიდი ნაწილი, მათ შორის – საქტიტორო პორტრეტებიც.¹ დღეს ეკლესიისგან მხოლოდ წყობის ქვედა რიგები დარჩა, შემორჩენილია ასევე კარნიზი წნული ჩუქურთმით, რომელიც მთელ შენობას გასდევდა ფასადზე.

ოლთისის ციხის უძველეს არტეფაქტად, რომლითაც პირობითად შეიძლება ციხის აგების ქვედა ქრონოლოგიური ზღვარი განისაზღვროს, შესაძლებელია მივიჩნიოთ ოლთისის ციხის გოდოლზე ნაგები ექვსაფსიდიანი ტაძრის ტრაპეზის ქვის გვერდებზე ოთხმხრივი ასომთავრული წარწერა: „*უფალო ღმერთო ძლიერო ქრისტე, შეინყალე გაბრიელ რომელმან ადიდა წმიდაი გიორგი და აღმართა წმიდაი ესე საკურთხეველი; იესუ ქრისტე შეინყალე რ... დავით მაგისტროსმა შექმნა ხელითა გაბრიელისაითა. ქრისტე შეინყალე გაბრიელ*“.² ეს ქვა XXს. დასაწყისში თბილისში ჩამოიტანეს და უნივერსიტეტში ინახებოდა. ამ წარწერიდან გასაგები ხდება, რომ ეკლესია წმ. გიორგის სახელზე ხუროთმოძღვარ გაბრიელს აუგია, ხოლო დავით მაგისტროსად უნდა მივიჩნიოთ ტაოს მეფე დავით III (961-1001). ეს ეკლესია მისი მოღვაწეობის ადრეულ პერიოდშია აგებული, როდესაც დავითი ჯერ კიდევ მაგისტროსი იყო (966-979წწ.).

ოლთისის ციხის მეორე, ამჟამად დანგრეული დარბაზული ეკლესია მდებარეობდა რაბათის ტერიტორიაზე. ე. თაყაიშვილის აღწერილობით შესასვლელი ჰქონდა სამხრეთიდან და ჩრდილოეთიდან და 3-3 სარკმელი აღმოსავლეთ, სამხრეთ და ჩრდილოეთ მხარეს.

ოლთისის ციხეს აღმოსავლეთ მხარეს (ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან და სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან) ჩამოუყვება 2 კედელი, ნაქალაქარს გარს ევლება და ქალაქის (ციხე და რაბათი) ერთიან გეგმას იძლევა, რომელიც ტრაპეციის ფორმისაა. ქალაქის გალავანის შიგნით ამჟამად 3 ოჯახი ცხოვრობს. ისტორიულ გალავანს ორ ადგილას წყვეტს თანამედროვე ნაგებობები (მათ შორის საცხოვრებელი კორპუსი). ოლთისის ნაქალაქარის ცენტრში მდებარეობს ოსმალური პერიოდის აბანო, რომელსაც შესასვლელი ჰქონდა დასავლეთიდან (ამჟამად ეს კარი ამოქოლილია). ამჟამინდელი შესასვლელი მოგვიანებითაა გაჭრილი აღმოსავლეთიდან და ხის კარია ჩასმული. კარის თავზე დიდი ზომის სარკმელია.

¹ ე. თაყაიშვილი. არქეოლოგიური ექსპედიცია კოლა-ოლთისში და ჩანგლში 1907 წელს. პარიზი, 1938, გვ. 47.

² ე. თაყაიშვილი. არქეოლოგიური ექსპედიცია კოლა-ოლთისში და ჩანგლში 1907 წელს, გვ. 50; ქართული წარწერების კორპუსი. ტ. I: აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო (V-Xსს.). შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ნ. შოშიაშვილმა. თბ., 1980, გვ. 260.

აბანოს ინტერიერის კუთხეებში თაღოვანი კამარებია. პირველი სართულის დონეზე 3 ცრუ კარებია. აბანოს ქვედა ნაწილი ნაგებია ლოდით და რიყის ქვით, ზედა ნაწილი კი აგურით. ჩრდილოეთ მხარეს კამარებს შორის ცენტრში არის ნიში. მეორე სართულის თავზე უკვე დიდი ზომის მთლიანი გუმბათოვანი გადახურვაა, რომლის ცენტრში დიდი ხვრელია აბანოს ორთქლის გამოსაშვებად. სავარაუდოდ აქ იყო საერთო აბანო. მის გვერდითაა მცირე ზომის 2 აბანო. სავარაუდოდ, კიდევ ერთი აბანო უნდა ყოფილიყო, თუმცა ისინი ძირითადად დანგრეულია და მხოლოდ გეგმა იკითხება.

ოლთისის შესახებ საუბარია როგორც ქართულ, ასევე სომხურ, არაბულ, ოსმალურ და სპარსულ წყაროებში. ქართულ საისტორიო წყაროებში მრავლად არის დაცული ინფორმაცია ოლთისის ციხე-ქალაქზე. ვახუშტი ბატონიშვილი ოლთისის ქალაქსა და ქვეყანაზე წერს: „...*ჭოროხის აღმოსავლეთის კიდეზედ არს ოლთისი, ქალაქი კარგი და კეთილ-ჰაოვანი. აქ არს ციხე მაგარი და დიდშენი. არს მეორე საჯდომი ათაბაგისა, ვითარცა ახალციხე*“.¹ ქართულ წყაროებში ხშირად გვერდი-გვერდ იხსენიება ტერმინები „ოლთისნი“, „ოლთი“. მრავლობითის ფორმით მოხსენიებული ციხე-ქალაქი ბუნებრივია მხოლოდ ერთ ქალაქს არ აღნიშნავს, არამედ მთელ რეგიონს, ოლთისის ქვეყანას. მსგავსი მაგალითები გვხვდება იმავე ტაოს რეგიონის სხვა მხარეების (ფანასკერტი, ბანა, ბულათაყური, მამერვანი...) შემთხვევაშიც.

ტაოს ადრეშუასაუკუნეების ისტორიული გეოგრაფიის შესახებ მნიშვნელოვან ინფორმაციას გვანვდის ანანია შირაკაცის „ამხარაცუიცი“, რომლის თანახმად ტაოს ქვეყანა რვა „ჯევს“ (გავარს) მოიცავს. ესენია: კოლა, ბერდაცფორი, პარტიზაცფორი, ჭაკატქი, ბუხა, ოქალე, აზორდაცფორი და არსიაცფორი.² ხეობათა მიხედვით ჩამოყალიბებული ისტორიულ გეოგრაფიული საზღვრები თითქმის უცვლელი რჩებოდა საუკუნეთა მანძილზე. ტაოს პროვინციათა სომხურ ტოპონიმთა საზღვრების შესატყვისია ქართულ წყაროების ტოპონიმები. კერძოდ: ბერდაცფორი – ტაოსკარი, ბანა და ფანასკერტი; პარტიზაცფორი – ბარდისისხევი; ბუხა – ოლთისი და მამროვანი; არსიაცფორი – ასისფორი; ჭაკატქი – იშხანი, ოქალე – გურჯი ბოლაზი; აზორდაცფორი – თორთომი. გამონაკლისია კოლას პროვინცია, რომელსაც ქართული საისტორიო ტრადიცია ზემო ქართლის და არა ტაოს ნაწილად განიხილავს და ისტორიულ გეოგრაფიულადაც მდ. მტკვრის აუზს ეკუთვნის და არა მდ. ჭოროხის აუზს.

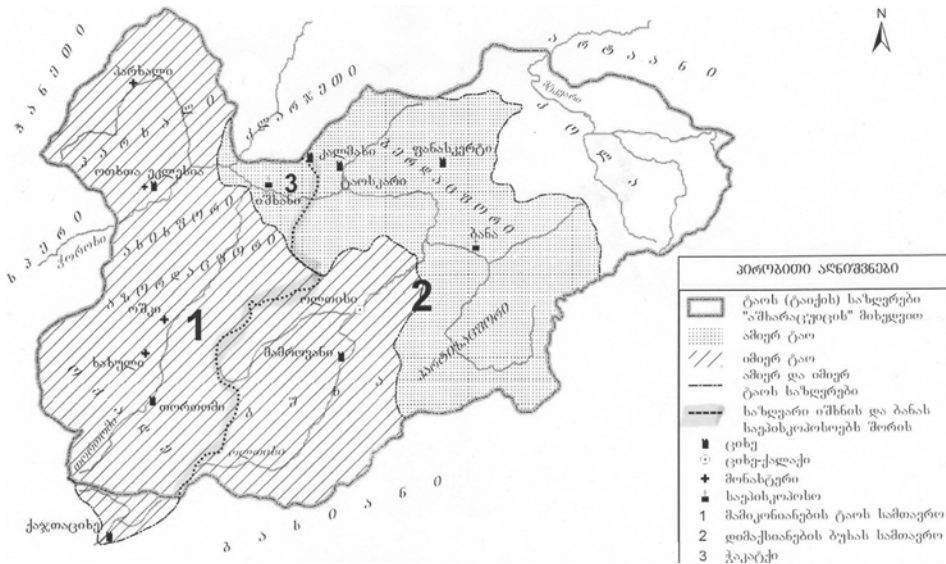
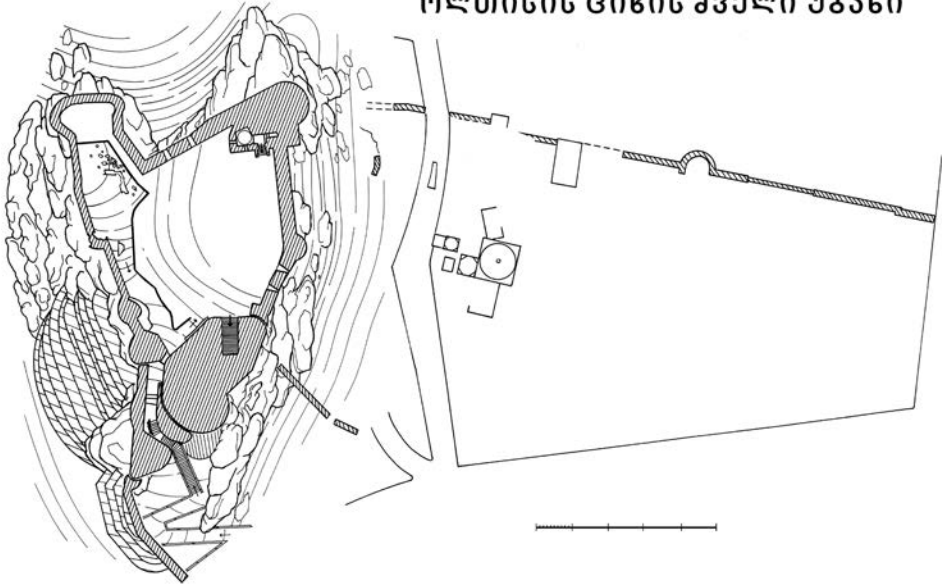
ქართული საისტორიო ტრადიციით, ოლთისის დაარსება „ახალქალაქების“ წარმოქმნის პერიოდს (IX-XI სს.) უკავშირდება.³ აქ იყო ბაგრა-

¹ **ბატონიშვილი ვახუშტი.** აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. – ნგნ.: ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. IV. თბ., 1973. გვ. 683.

² *Армянская География VII века по р. X.* (приписывавшаяся Моисею Хоренскому). Перевод с древнеармянского и комментарий **К. П. Патканова.** СПб., 1877.

³ **შ. მესხია.** საისტორიო ძიებანი. ტ. III. თბ., 1983, გვ. 90

ოლთისის ციხის ძველი უბანი

ტიონთა ტაოს შტოს მთავარი რეზიდენცია, დავით III კურაპალატის „სამეფო ქალაქი“, იმიერ ტაოს პოლიტიკური ცენტრი. პარალელურად, იმიერ ტაოს საეპისკოპოსო ცენტრი იყო ბანა. ტაოს ერისთავი კი ერთიანი ცენტრალიზებული მონარქიის პერიოდში იჯდა ფანასკერტში.

ნარატიულ წყაროებში ოლთისის ქრონოლოგიურად უძველესი მოხსენიება უკავშირდება X-XI სს. მიჯნის პოლიტიკურ მოვლენებს. სომხურ წყაროებში (სტეფანოს ტარონელი-ასოლიკი, არისტაკეს ლასტივერტცი) ოლთისს ეწოდება უხტიქი, სპარსულენოვან ისტორიკოს იბნ-ბიბისთან ოლთი. ამ ფორმით გავრცელდა ეს ტოპონიმი გვიანდელ ოსმალურ წყაროებშიც.

ოლთისს იაკუთის გეოგრაფიაში (XIII ს.) ეწოდება ულთა. არაბულენოვან ისტორიკოს იაჰია ანტიოქიელთან (XI ს.) იხსენიება „დავითი, ქართველთა მეფე (მალიქ ალ-ჯურზან) და ალ-თაის მფლობელი“. გოჩა ჯაფარიძის მართებული დასკვნით ალ-თაი უნდა იყოს სწორედ ქალაქი ოლთისი და არა ზოგადად ტაოს რეგიონი, როგორც ეს გვხვდება რიგ მკვლევარებთან (ვ. როზენი, ბ. სილაგაძე...).¹

იმავე იაჰია ანტიოქიელის ცნობით ქართველთა მეფე დავითი ქალაქ ალ-თაიში (ოლთისი) გარდაიცვალა.² დავით III-ის გარდაცვალების შემდეგ მისი სამეფო ბიზანტიამ დაიკავა.³ არისტაკეს ლასტივერტცის ცნობით, გიორგი I-მა ტახტზე ასვლის შემდეგ დაიკავა ტაო და უარი გაბედა იმპერატორ ბასილის ბრძანებაზე, „თავი დაენებებინა დავით კურაპალატის წილისთვის და მხოლოდ საკუთარი მამული განეგო“. ბასილიმ გამოაგზავნა დიდ ჯარი. „მათ წინააღმდეგ გამოვიდნენ ტაოელი ვაჟკაცები, რომლებმაც დიდ დაბასოფელ უხტიქის (ოლთისის სომხური სახელწოდება – ბ.კ.) მახლობლად უკუაქციეს ჰორომთა ჯარი, ხოლო

¹ გ. ჯაფარიძე. ერთი ტოპონიმის შესახებ იაჰია ანტიოქიელის „ისტორიაში“. – კრებ.: *ძიებანი საქართველოსა და ახლო აღმოსავლეთის ისტორიაში*. ტ. I. თბ., 2012, გვ. 97-102.

² გ. ჯაფარიძე. ერთი ტოპონიმის შესახებ..., გვ. 97-102.

³ ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. – წგნ.: *ივ. ჯავახიშვილი*. თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტ. II. თბ., 1983, გვ. 30

ქალაქსა და სხვა გაშენებულ ადგილებს ზიანი არ მიაყენეს“.¹

1021 წელს ბასილი კვლავ მოვიდა დიდი ჯარით, კარინის ველზე დაბანაკდა და გიორგი I-ს ელჩი გაუგზავნა. ზაქარია ვალაშკერტელი არწმუნებდა იმპერატორს, რომ ქართველთა მეფე მასთან გამოცხადდებოდა. თუმცა გიორგი I-მა გადაიფიქრა იმპერატორთან გამოცხადება, მაგრამ ვერც ბრძოლის დაწყება გაბედა ბიზანტიელთა ლაშქრის წინ მდგომმა. ბასიანიდან გადავიდა ტაოში, იქიდან კი კოლაში. უკანდახვევისას გიორგი I-მა „*მიაღწია ქალაქ უხტიქს და უბრძანა ჯარებს გადაენვათ ლამაზი ნაგებობები, იავარეყოთ მისი მთელი საქონელი, მაგრამ ხალხისთვის ვნება არ მიეყენებინათ. ეს რომ მეფემ შეიტყო, უფრო განრისხდა, მისკენ გაბრუნდა. ჯარები ერთმანეთს შეხვდნენ პალაკაციოს ტბის მახლობლად*“. ოლთისის დიდი პოლიტიკური და სტრატეგიული მნიშვნელობის დამადასტურებელია, რომ გიორგი I-ს არ სურდა ტაოს ცენტრი ბიზანტიელთა ხელში აღმოჩენილიყო.

„ქართლის ცხოვრებაში“ ვკითხულობთ: „*ხოლო მეშვდესა წელსა მეფობისა მისისასა გამოვიდა ბასილი, მეფე ბერძენთაჲ, მას ზედა ყოვლითა სპითა საბერძენეთისაჲთა და უცხოთესლითა ურიცხვთა. ხოლო გიორგი მეფე განვიდა სპითა დიდითა წინააღდგომად მისსა. და დაიბანაკეს ორთავე ქუეყანასა ბასიანისასა მრავალ დღე და არა მიმართეს ბრძოლად ურთიერთას. მორიდა გიორგი მეფემან, მოვიდა და დაწუა ქალაქი ოლთისი. და მუნით მოვიდა კოლას და გამოუდგა კუალსა. და მოუდგა უკანა ბასილი, მეფე ბერძენთაჲ. და შეკრბეს უკანამავალნი გიორგისნი და წინამავალნი ბასილისნი. და იქმნა ბრძოლა დიდი სოფელსა, რომელსა რქვან შირიმნი*“.²

ამის შემდეგ, როგორც ჩანს ოლთისი ბიზანტიის იმპერიის დაქვემდებარებაშია. მის მფლობელად XI ს. 70-იან წლებში ჩანს ბიზანტიის ცნობილი სამხედრო და პოლიტიკური მოღვაწე გრიგოლ ბაკურიანისძე. საზღვარი საქართველო-ბიზანტიას შორის სწორედ ტაოზე, ბანასა და ოლთისს შორის გადიოდა. სწორედ ბანაში შედგა ბაკურიანისძის შეხვედრა გიორგი II-თან. ამ უკანასკნელს, სავარაუდოდ ბიზანტიის დედოფალ მარიამის ინიციატივით, ბაკურიანისძემ თავის სამფლობელოთაგან უბოძა ქალაქი კარი (ყარსი). „*წარვიდა მეფე გიორგი მამულსა თვსსა ტაოს და მოვიდა ბანას; მუნ მოვიდა წინაშე მათსა ზორავარი აღმოსავალისაჲ გრიგოლ ბაკურიანის ძე, რომელსა ჰქონდეს ოლთისნი და კარნუ-ქალაქი და კარი, და დიდად იამხანაგ[ეს] და განისუენეს. და მოსცა გიორგი მეფესა კარის ციხე-ქალაქი და მისი მიმდგომი ქუეყანაჲ; ხოლო მეფემან დაუტევნა კარს აზნაურნი შავშნი და წარმოვიდა შინა*“.³

¹ **არისტაკეს ლასტივერტეცი.** ისტორია. ქართული თარგმანი, გამოკვლევით, კომენტარებითა და საძიებლებით გამოსცა ე. ცაგარეიშვილმა. თბ., 1974, გვ. 43.

² **მატიანე ქართლისაჲ.** – წგნ.: ქართლის ცხოვრება. მთავარი რედაქტორი რ. მეტრეველი. თბ., 2008, გვ. 274.

³ **ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი.** – წგნ.: ქართლის ცხოვრება. მთავარი რედაქტორი რ. მეტრეველი. თბ., 2008, გვ. 301.

ამ ცნობიდან არ ჩანს, რომ ოლთისზე გრიგოლ ბაკურიანისძეს უარი ეთქვას. სავარაუდოდ ის კვლავ მის მნიშვნელოვან რეზიდენციად დარჩებოდა, ვიდრე კავკასიაში არ დაიწყო თურქ-სელჩუკთა შემოსვლა. მათ ბიზანტიის ხელში მყოფი ციხეები და მათ შორის ოლთისიც დაიკავეს. „ხოლო განძლიერებასა თურქთასა დაუტევნეს ბერძენთა ქუეყანანი მათნი, ციხენი და ქალაქნი, რომელ აღმოსავლეთს ჰქონდეს და წარვიდეს, რომელნიცა აიხუნეს თურქთა და დაემკვდრნეს მას შინა; და ვინაჲთგან მეზობლობით მოეახლნეს საზღვართა ჩუენთა, განმრავლდა შიში და ჭირი მათგან ჩუენ ზედა: რამეთუ იწყეს მიერთგან რბევად, ტყუენვად და მოოჯრებად, ნუად, სრვად და ტყუეობად ქრისტიანეთა“.¹

ოლთისის დაბრუნება ქართულ პოლიტიკურ სივრცეში დავით აღმაშენებლის სახელს უკავშირდება. 1124 წლის ივნისში დავით IV-მ სამხრეთ საზღვრისპირა ზოლში მარბიელი ლაშქრობა განახორციელა და მრავალი მხარე, მათ შორის ოლთისიც დაიკავა. „მყის აღმოისრბოლა ვითარცა არწივმან და მაისსა აღიხუნა ციხენი სომხითისანი: გაგნი, ტერუნაკალი, ქავაზინნი, ნორბედი, მანასგომნი და ტალინჯაქარი; და ივნისსა წარემართა ლაშქრითა, განვლო ჯავახეთი, კოლა, კარნიფორა, ბასიანნი სპერამდინ და რააცა პოვა თურქმანი, მოსრა და ტყუე-ყო. ჩამოვლო ბულათა ყური და დაწუნა ოლთისნი, და მოვიდა თრიალეთს დიდითა განმარჯუებითა; და მცირედნი დაყვნა, და ლაშქარი განიყარა თუსად-თვსად“.² ამ ციტატიდან ჩანს, რომ ყველაზე მძაფრი წინააღმდეგობა დავითს სწორედ ოლთისის ქვეყანაში შეხვედრია.

ოლთისის ქვეყანა, როგორც სასაზღვრო მხარე ხშირად გადადიოდა ხელიდან ხელში. საქართველომ ამის შემდეგ, როგორც ჩანს კვლავ დაკარგა გავლენა მასზე და ის კვლავ თურქთა რბევის საგანს წარმოადგენდა. XIII ს. 70-იან წლებში საქართველოს მეფე გიორგი III-მ დიდებულთა მოთხოვნით („არა არს ღონე დარჩომისა ჩუენისა თვნიერ ლაშქრობისა და რბევისა“) განახორციელა საზღვრისპირა მხარეებზე მარბიელი ლაშქრობა. კერძოდ ტაოელეებს, შავშელეებს და კლარჯებს უბრძანა ოლთისის და ბანას ქვეყნების დარბევა.³ ამის შემდგომ ოლთისი საქართველოს სახელმწიფოს შემადგენლობაში უნდა ყოფილიყო, დაახლოებით 50-70 წლის მანძილზე.

ოლთისი, ბულათაყური და ნამერვანის (მამროვანის) მხარე, როგორც საზღვრისპირა პროვინციები საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების დასუსტებისთანავე სწრაფად ექცევა მეზობელი ქვეყნების გავლენის ქვეშ. მონღოლთა გაბატონებამ, ქვეყნის დუმნებად დაყოფამ და უმეფობამ საამისოდ ხელსაყრელი სიტუაცია შექმნა. „გარნა ვინათგან განითქმოდა ყოველგან უმეფობა საქართველოსა, აღიძრ-

¹ ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი, გვ. 301.

² ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი, გვ. 328

³ ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი. – წგნ.: ქართლის ცხოვრება. მთავარი რედაქტორი რ. მეტრეველი. თბ., 2008, გვ. 391.

ვოდეს ყოველნი ნათესავნი ოჯრებად ქართველთა. მაშინ აღიძრნეს საბერძნეთს მყოფნი თურქნი და სულტანი ეზინკისა და სხუათა ქალაქთა შინა მყოფნი ამირანი. და შეკრბა სიმრავლე ურიცხვ, და წარმოემართნეს საქართველოს. ვითარ ესმა მყოფთა ტაოსთა და შავშ-კლარჯთა და კოლა-არტან-კარნიფორელთა, განკრთეს და წარმოავლინეს კაცი სამცხეს, ყუარყუარე ციხისჯუარელ-ჯაყელთანა, რათა შეენიოს. ხოლო მან მოუწოდა ყოველთა მესხთა ერისთავთა და ყოველთა ტაძრეულთა, და შეკრბა მჭედარი, ვითარ ათი ათასი, და წარმოემართნეს. ხოლო იგინი მოსრულ იყვნეს და ბანას გარე-მოსდგომოდეს, რამეთუ **ოლთისნი და ბულათაყური ყოველი** მათ აქუნდა, და აოჯრებდეს ტაოსა. და წინამძღუარ ექმნა ყუარყუარე სპათა მესხთა და მოვიდეს თავსა კალმახისასა. ვითარ ესმა თურქთა მოსლვა მესხთა, აღიჭურნეს, რომელთა თავადნი იყვნეს ალთუ-ხან და ორ-ხან. აქათ მესხნი ჩავიდეს მინდორსა მას, რომელსა ეწოდების ავნისვაკე. და შეკრბეს ურთიერთას, და იქმნა ომი ძლიერი და სასტიკი... და ესრეთ განგრძელდა ომი და ორგნითვე მოსწყდა ურიცხვ. იძლივნეს ბერძენნი და თურქნი და ივლტოდეს. აღიღეს ტყუე და იავარი ურიცხვ, ცხენი და ჯორი, აქლემი, კარვები, ყოველი სიმდიდრე... ხოლო ამას ომსა უწოდდენ ბანასჯარად, რომელ ესოდენსა სიმრავლისა მათისათვის ეწოდა ბანასჯარი, რომელ ძალითა დაეტევნეს ბანას და ავნისვაკეს სიმრავლისათვის“.¹

1246 წელს ავნისვაკესთან გამარჯვების ფონზე სამცხის ერისთავმა ყვარყვარე ჯაყელმა პოზიციების განმტკიცება გადაწყვიტა და ოლთისს და ბულათაყურს შეუტია. „ვითარ იქმნა ესე, ამან ერისთავმან, სამცხის სპასალარმან ყუარყუარე, წარავლინა ძისწულნი თვსნი: ივანე, რომელსა ეწოდა პაპა, და უმრწამესი მისი სარგის. ორნივე იყვნეს ძმანი ძლიერნი და მჭნენი უმეტეს ყოველთა, ნყობათა შინა უშიშნი და შემმართებელნი. და ბრძოდეს ოლთისთა და აიღეს ოლთისნი და ბულათაყურის ციხე იგი, ძლიერად განმაგრებული, ნაომარი ომთა დიდთა შინა. მართალ არს მოთხრობა ჟამთა“.²

XIII-XVსს-ში ოლთისი მთლიანად ტაოსთან ერთად ძირითადად სამცხის ათაბაგების დაქვემდებარებაშია. ქვეყანა ძლიერ დაზარალდა თემურ-ლენგის შემოსევების დროს, თუმცა XVს. მეორე ნახევარში ოლთისის შედარებით მშვიდობიან გარემოზე და ქალაქის მოძლიერებაზე უნდა მიუთითებდეს ის ფაქტი, რომ აქ სამნიგნობრო საქმიანობის შესაძლებლობაც არსებობდა. კერძოდ, 1474 წელს გადანერილ სომხური სახარების ანდერძ-მინაწერში აღნიშნულია, რომ ის შეუსრულებია ვინმე მელქისეთს „გუგარქის გავარში, უხტიქის ციხეში, წმ. ღვთისმშობლის, წმ. კარაპეტის და სხვა ნიშთა მფარველობით“.³ იმავე გადამწერის ხელით შესრულებუ-

¹ ჟამთააღმწერელი. ასწლოვანი მატიანე. – წგნ.: ქართლის ცხოვრება. მთავარი რედაქტორი რ. მეტრეველი. თბ., 2008, გვ. 565.

² ჟამთააღმწერელი. ასწლოვანი მატიანე, გვ. 566.

³ სომხურ ხელნაწერთა XIV-XV საუკუნეების ანდერძების ცნობები საქართვე-

ლია 1483 წლის მინაწერი და ხაზგასმით არის ნათქვამი, რომ „დაინერა ეს წმინდა წიგნი გუგარქის გავარში, უხტიქად წოდებულ ციხეში... ჰასან ბეგის ძის აყუბაგის (აყ-ყოინლუს ფადიშაჰი იაყუბ-ყაენი-1478-1490) ხანობაში, საქართველოში ყორყორეს პატრონობისას, უფალ სარგისის კათალიკოსობაში“. მესამე სახარება იმავე მელქისეთს გადაწერილი აქვს 1490 წელს, ამჯერად უთითებს „ტაოთა გავარში, ქალაქ უხტიქეში“.¹

XVI საუკუნეში ოლთისის ციხე და მთლიანად ქვეყანა სამცხე-საათაბაგოს მმართველ ჯაყელთა შიდადინასტიური დაპირისპირების ცენტრში ექცევა. ამ დაპირისპირებით კარგად სარგებლობს საგარეო ძალა და ოლთისის ციხე, როგორც სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი საფორტიფიკაციო ცენტრი, ხშირად ხდება დაპირისპირების ობიექტი ირან-ოსმალეთის ომში (1514-1555).

მზეჭაბუკ ათაბაგის (1500-1515) შემდეგ სამცხეში დაიწყო ბრძოლა ათაბაგის ტახტისთვის მზეჭაბუკის ძმისწულ ყვარყვარე III (1516-1535) და ძმას მანუჩარს შორის. 1520 წლამდე აქ ფაქტიურად ორხელისუფლებიანობა იყო.

ჯაყელების დაპირისპირებაში ქართლის მეფე დავით X მანუჩარის მხარეს იჭერდა, ხოლო იმერეთის მეფე ბაგრატ III – ყვარყვარეს მხარეს. ყვარყვარეს დახმარება აღმოუჩინა ირანის შაჰმა ისმაილმა და დივ სულთან რუმლუს დაავალა სამცხეში ლაშქრობა. მანუჩარმა ველის რეზიდენციას მიაშურა. დივ-სულთანმა აიღო თმოგვი, დაუბრუნა მთავრის ტახტი ყვარყვარეს და ერევანში დაბრუნდა. დროებითი ზავით მანუჩარმა და ყვარყვარემ სამცხე შუაზე გაიყვეს, ყვარყვარეს მტკვრის ზემო წელი, ხოლო მანუჩარს ქოროხის ხეობა ერგო.

მათ შორის დაპირისპირება კვლავ გაგრძელდა. მანუჩარი სულთან სელიმს ეახლა დახმარების სათხოვნელად. სულთანმა ბაიბურდის ბეგ ყიზილ აჰმედს დაავალა მანუჩარის დახმარება. 1517 წლის დასაწყისში ყვარყვარემ მანუჩარს წაართვა ოლთისის ციხე და შიგ თავისი აზნაურები ჩააყენა. მანუჩარი შვილთან, ივანესთან გაიქცა.²

„ყვარყვარეს ხელქვეით აზნაურთაგან რამდენიმე მანუჩარის მხარეზე გადავიდა და ყვარყვარეს უღალატა. ჩვენი დესპანი დივ ალი ერევნიდან აიყარა და დღეს ან ხვალ საქართველოში შემოიჭრება 3000 ყიზილბაშით – ყვარყვარემ ხალხში ხმა გაავრცელა. სახელმწიფოს შაჰის ლაშქრისათვის საური სჭირდებაო. ცხვარს და საქონელს, თაფლსა და ერბოს გადასახადი დაადო და შეგროვებას შეუდგა. ის აზნაურები შემო-

ლოს შესახებ. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, კომენტარები და შენიშვნები დაურთო **აღ. აბდალაძემ**. თბ., 1978, გვ. 86.

¹ სომხურ ხელნაწერთა XIV-XV საუკუნეების ანდერძების ცნობები..., გვ. 98.

² თურქული წყაროები XVI საუკუნის I მეოთხედის სამცხე-საათაბაგოს ისტორიისათვის. თურქული დოკუმენტები ქართული თარგმანით, გამოკვლევითა და შენიშვნებით გამოსცა **ც. აბულაძემ**. თბ., 1983, გვ. 11-13.

ინდენ და კვლავ ყვარყვარეს დაუბრუნდნენ. როცა ერთ ადგილზე მოიყარეს თავი, ლოცვა აღავლინეს და ოლთისის ციხეზე წამოვიდნენ. მანუჩარმა კი უყურადღებობა გამოიჩინა. ციხეში მხოლოდ ერთი აზნაური დატოვა. თვითონ ხუთი აზნაურის თანხლებით გაიქცა და ივანესთან წავიდა. ყვარყვარემ შეიტყო თუ არა მანუჩარის ციხიდან წასვლის ამბავი, ციხეს მოუბრუნდა, გარს შემოადგა და ბრძოლა გამართა. ციხის კარზე კი ისევ ქართველთაგან იმ ციხის მცველი აზნაურის ნათესავი გაგზავნა და გადმოიბირა. მათაც ციხე ჩააბარეს, ახლა შიგ თავისი აზნაურები ჩააყენა და დაიკავა“.¹

1517 წელს დიდ არტაანში დივ სულთან რუმლუმ და ყვარყვარემ დაამარცხეს მანუჩარი და ყიზილ აჰმედი. ეს უკანასკნელი ბრძოლაში მოკლეს. მოგვიანებით მანუჩარი ბერად შედგა და ამით დასრულდა სამცხეში ორხელისუფლებიანობა.

1535 წელს მურჯახეთის ბრძოლაში (ახალქალაქთან) გამარჯვების შემდეგ იმერეთის მეფე ბაგრატ III-მ სამცხე-საათაბაგო მიიერთა. ამით როგორც ჩანს ისარგებლა ოსმალეთმა და ზოგიერთი ტერიტორია (ნამერვანი, ოლთისის სამხრეთი, თორთუმი და ლივანას ხეობა – იუსუფელიდან ართვინამდე) წაიღო.² სამცხის ათაბაგი ყვარყვარე არ შეურიგდა ტახტის დაკარგვას. სულთან სულეიმანის ბრძანებით 1543 წელს არზრუმის ფაშა მუსა 22 000 არმიით შემოიჭრა სამცხეში. ბაგრატ III-მ გაამაგრა ციხეები, მაგრამ ძალები უთანასწორო იყო, ოსმალებს ევროპული ზარბაზნები ჰქონდათ და ოლთისის ციხეს შემოარტყეს ალყა. ბაგრატ III-მ ხერხი იხმარა, მუსა ფაშას საჩუქრებით დატვირთული მოციქულები გაუგზავნა და შეუთვალა: „მე როგორ შემოიძლია ხონთქრის ჯარისათვის წინააღმდეგობის განევა. თუ ფაშა უკან გაბრუნდება ციხის კლიტეებს, ვისაც მიბრძანებთ, იმას გადავცემ“.³ მოტყუებული ფაშა არზრუმისკენ გაემართა, ადგილზე მხოლოდ არტილერია და ლაშქრის ნაწილი დატოვა. ბაგრატ III და როსტომ გურიელი მოულოდნელად თავს დაესხნენ მათ, დაამარცხეს ოსმალები, ზარბაზნებიც ხელთ იგდეს. შემდეგ ბაგრატი მუსას ძირითად ლაშქარს დაედევნა, ქარაღაქთან ისინიც სასტიკად დაამარცხა.³

1545 წელს სოხოისტას ბრძოლაში ქართველების (ბაგრატ III-ის და ლუარსაბ I-ის კოალიცია) დამარცხების შემდეგ იწყება ოსმალთა მიერ ქართულ პროვინციებზე მასობრივი შეტევა.⁴ ოლთისიდან ბათუმამდე დიდი სივრცეები დაიკავეს. ქართველთა მხრიდან გააფთრებული

¹ თურქული წყაროები XVI საუკუნის I მეოთხედის..., გვ. 50.

² ნ. შენგელია. თანამედროვე თურქი ისტორიკოსები ტაო-კლარჯეთის შესახებ. – კრებ.: ქართული დიპლომატია. ტ. 11. თბ., 2004, გვ. 638.

³ ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ. სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანითა და შესავლით გამოსცა ვლ. ფუთურიძემ, შენიშვნები დაურთო რ. კიკნაძემ. თბ., 1966, გვ. 23-24.

⁴ ნ. შენგელია. რეცენზიები ირან-ოსმალეთის ურთიერთობისა და ისტორიოგრაფიის საკითხებზე. – კრებ.: ქართული დიპლომატია. ტ. 11. თბ., 2002.

წინააღმდეგობის დამადასტურებელია არზრუმის მმართველების (მუსა ფაშას – 1542-1544 და ალი ფაშას – 1544-1548) საქართველოს ტერიტორიაზე, ბრძოლებში დაღუპვა.

„სულთან სულეიმან კანუნის სულთნობის დროს, ბაიბურთში მცხოვრებმა მეჭმეთ ხანის ძმამ მირზა ალი ბეიმ, 1548 წელს იუსუფელის, ართვინის, თორთუმის და ოლთისის მხარე იგდო ხელთ და სულეიმან კანუნის ბრძანებით თითქმის დანგრეული ყარსის ციხე შეაკეთა. ოსმალები-სა და სპარსელების ბრძოლით ისარგებლეს ქართველებმა და აღნიშნული ტერიტორიები მცირე დროში დაიბრუნეს უკან. თუმცა 1548 წელს ერზრუმში შემოსულმა ოსმალების ჯარმა ქართველების მიერ დაკავებული ტერიტორიები და ციხეები დაიბრუნა. ბირაკანის, კამუკა (კამიკე), პენეკის, პერნეკის, ქერმურის, სამაგალის და აკჰას ციხეები სანჯაყებად იქნა გადაქცეული და ერზრუმის ვილაიეთს დაქვემდებარებული“.¹

1549 წლის აგვისტოში აჰმედ ფაშას სარდლობით ოსმალები შემოვიდნენ სამცხეში და თვენახევარში 25 ციხე დაიკავეს, რომელთაგან 10 მიწასთან გაასწორეს, დანარჩენები კი სათავისოდ გაამაგრეს. გადამწყვეტი მნიშვნელობის იყო ნამირვანთან ბრძოლა.

1555 წლის ამასიის ზავის მიხედვით, ოსმალების მიერ დაპყრობილი ქართული მიწები (ისპირი, მამირვანი, ბათომი, ოლთისი, ფასიანი, თორთომი, დიდი არტაანი, არტანუჯი, ტაოსკარი, ფანასკერტი, ლივანა, ფოთი) არზრუმის ვილაიეთს მიუერთეს. ოლთისის სანჯაყი 1555-1578 წლებში ნორმალური სანჯაყი იყო. 1578 წლიდან, ჩილდირის ბრძოლის და მანუჩარ-ყვარყვარეს დამორჩილების შემდეგ ოლთისი ოჯაქლიქის სახით ყვარყვარეს ებოძა. იგი 4 ნაჰიესგან შედგებოდა: სამხრეთ ოლთი, ჩრდილოეთ ოლთი, მასარსორი, ანძავი.² ოლთისის ციხე-ქალაქი კვლავ ათაბაგის რეზიდენციის სტატუსით სარგებლობდა XVI ს-ში. მუსტაფა ლა-ლა-ფაშას შემოჭრის დროს აქ იჯდა ყვარყვარე IV ჯაყელი (1573-1581).³

1574 წლის „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი“ მოწმობს რომ უკვე ამ დროს ოსმალური საგადასახადო სისტემა საკმაოდ დამძიმებულია, ხშირად გადასახადი შეწერილია მოსახლეობისგან დაცარიელებულ სოფლებზე. ოლთისის ლივა იმხანად შედგებოდა 6 ნაჰიესგან: მზვარე, ანძავი (23 სოფელი), მასარსორი (13 სოფელი), გობი (ალბათ, კოპი – ბ.კ.) (26 სოფელი), ბარდიზი (40 სოფელი).⁴

ოსმალების მიერ სამცხის საბოლოო დაპყრობის პროცესი იწყება XVI ს-ის 70-იანი წლებიდან. ირან-ოსმალების ომმა ყველაზე დიდი ზარა-

¹ *Tarihi ve Kültürel Yönleri İle Oltu*, გვ. 24.

² ნ. შენგელია. რეცენზიები...

³ ცხოვრება საქართველოვსა (პარიზის ქრონიკა). ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გ. ალასანიამ. თბ., 1980, გვ. 53.

⁴ ნ. შენგელია. „1574 წლის გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი“ როგორც საისტორიო წყარო სამხრეთ საქართველოს ისტორიისათვის. – კრებ.: ქართული დიპლომატია. ტ. 10. თბ., 2003, გვ. 444.

ლი სწორედ სამცხეს მიაყენა, რასაც ერთვოდა შიდა დინასტიური დაპირისპირება ჯაყელთა შორის. „ქორონიკონსა ს~ად: ერეკლე შევკაზმეთ, მუხრანის ბატონის არჩილის შვილი, წლისა ი~ვ, სამის თვსა და სამის კვრისა. მიუჭედით ფოსოს, სახლი დაენვით და ამოვნყვდეთ. გაუძახეთ ლაშქარი, დარღუეულთ ხიზანი და ალამი გამოვიღეთ, და მოვედით და პალაკაციოს დავდეგით. იქიდამა თეთრ-ციხის გარეშემო დავნვით ალაბუტი და კამროანი. ყაენთან ელჩი გავგზავნეთ, და ამავე თუესა, ივლისსა კ~წ, დღესა შაბათსა, შალიკაშვილის ზემბადის შვილმან მათივ ნაქონე-ბი ოლთის ციხე წაართუა, ჩუენ თათარნი შუა შემოვიდეს, გამოუდეგით, წამოვედით მგელციხეს შერანშაიანთ წყაროზე დავდეგით, და მერმე აწყურეს წავედით“.¹

„და მოაბით მოიყვანეს ავადმყოფი მუხრანის ბატონის ბაგრატიის შვილი არჩილ ერთის შვილითა და ბევრი ტყუე თან მოიტანა. ღვნობის-თვს ნახევარს მოვიდა; ლალა ფაშა ქართლსავე იდგა, მოვიდეს სომხითს და დალაპარაკდეს, ავადმყოფი იყო, მისით მიზეზით ველარ ნახა, აიყარა ლაშქარი. ღვნობის-თვს ერთსა, პარასკევს დღესა, მოდენა დაიწყო, აწყურეს ვიდეგით. ორშაბათს პატრონი მანუჩარ გამოეშუა, წინათ მოვიდა. სამშაბათს პატრონი ყუარყუარე წინ მიეგება, თვთონ ლალა ფაშაც მოვიდა, და გაღმა ლეკზე დადგა. ხუთშაბათს პატრონი დედისიმედი გავიდა ციხიდანა, და ლალა ფაშა ნახა. ანგარიში არ იქნებოდა, რაც ლაშქრისა და აქლემების ჯარი იყო.“

შაბათს ცისკრისას აიყარა და წარვიდა. პატრონი ყუარყუარე თან გაჰყვა მოტყუებით და აღარ დაბრუნდა. პატრონი მანუჩარ თანნაჰყვა, ათს დღეს ძლივ ლაშქარი განწმდა. სამშაბათს დღეს ამბავი მოვიდა პატრონი ყუარყუარე აღარ დაბრუნდაო. წაუდგა პატრონი დედისიმედი, ჯაყამდის სდია, ვერ მიენია; აზნაურისშვილები წაუყენა, ველარ დააბრუნა, ისრე დედისა და ცოლშვილის გამოუსალმებელი წავიდა.

ოლთისი სასანჯახოდ მისცეს, იქივ მივიდა. პატრონი მანუჩარ მოვიდა აწყურეს...

განძი წაწდა. მეორედ კიდევ სანახები გამოეგზავნა. შეიყარა პატრონი მანუჩარ, ჩაუწდა და ზემო ქართლი დაერბივა. მოუვიდა კაცი პატრონს ყუარყუარეს, ოლთისს აღარ დააყენეს, აზრუმს მიიყვანეს, შობის წინა დღეს წაიყვანეს. ამასვე ქორონიკონსა, გიორგობის-თუეს, პატრონი მანუჩარ მოვიდა კოსტანტინოპოლიდანა, ფაშობა ებოძა ხვანთქარსა და სრულად მისი მამული, ორს თუეს პატრონი ყუარყუარე თორთომს დაეყენებინა, არ გამოეშუა“.²

„ქორონიკონს ს~დწ: იანვარს წ პატრონი ბექა ვალიდანა გავაყენეთ.“

¹ ახალი ქართლის ცხოვრება. მესამე ტექსტი. – ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბ., 1959, გვ. 519.

² ახალი ქართლის ცხოვრება. მესამე ტექსტი, გვ. 524.

ლალა ფაშა წარსულიყო, და ბექა ოლთისს დადგომილიყო. პატრონი ყუარყუარე, ღვთის წინაც შეურცხვენელი და კაცთანაცა, ფილაჯანი დაეცა ხვანთქართანა, და ქართველობით გამოეშუა, მისის საბატონოს წყალობა ექნა, და მარტში მობრძანდა. ივანობის-თუეს ნახევარს ბექა მოიყვანეს, და თვთან ორნივ ბატონები ლორეს წავიდეს“.¹

1579 წელს შეიქმნა ჩილდირის (ახალციხის) ვილაიეთი. საფაშოს ცენტრი იყო ჩილდირი, თუმცა ქათიბ ჩელების ცნობით, ბრძოლაში მისი დანგრევის შემდეგ საფაშოს ცენტრმა ახალციხეში გადაინაცვლა.² XVII საუკუნეში ახალციხის საფაშოში 13 სანჯაყი შედიოდა: ოლთისი, ხერთვისი, არტანუჯი, დიდი არტაანი, ჭაჭარაქი, ფოცხოვი, მაჭახელი, აჭარა, პენიაკი, ფერთექრექი, ლივანა, ნისფი-ლივანა, შავშეთი. ნამერვანი შედიოდა ყარსის საფაშოში.³ XVIIIს. 30-იანი წლებისთვის ახალციხის ვილაიეთში ქათიბ ჩელები ასახელებს დამატებით 7 სანჯაყს (პატარა არტაანი, კოლა, ტაოსკარი, ჩილდირი, მამრევანი, ახალქალაქი, თრიალეთი). ოლთისის სანჯაყის შემოსავალი იყო 300 017 ახჩა.⁴

1631 წლით თარიღდება ოლთისის, ტაოსკარის და ისპირის დავთარი. ოლთისის ულემების სარგოდ განერილია 800 000 ახჩა, ოლთისის ჯიზია გათვალისწინებული იყო 230 ჯარისკაცზე (თითოეულზე – 200 ახჩა). სხვა ციხეებზე: ტაოსკარი – 30, ფანაკი – 90, მამირვანი – 41, ფერთექრექი – 157 ჯარისკაცი.⁵

ირან-ოსმალეთის მორიგი ომის კონტექსტში კახეთის მეფე თეიმურაზ I (1606-1648) ცდილობდა შაჰ-აბას I-ის წინააღმდეგ ოსმალეთის მხარდაჭერის მიღებას. თავისი სამეფოდან გამოძევებული თეიმურაზი პირადად ეახლა სულტან მუსტაფას (1617-1618 წლების ზამთარი) და დახმარება სთხოვა, სულთანმა სასანჯაყოდ მისცა გონიო. დევნილობის პერიოდში ათაბაგ მანუჩარის თანხმობით თეიმურაზის ცოლ-შვილი ოლთისის ციხეს აფარებდა თავს.⁶

ახალციხის ფაშები გადამწყვეტ როლს ასრულებდნენ ოსმალეთის სულტნის გავლენის რეალიზებაში. სწორედ მათი მეშვეობით აკონტროლებდა „ბრწყინვალე პორტა“ დასავლეთ საქართველოს ვასალურ

¹ ახალი ქართლის ცხოვრება. მესამე ტექსტი, გვ. 526.

² ქათიბ ჩელების ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. თურქულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გ. ალასანიამ. თბ., 1978, გვ. 139.

³ მ. სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVIIIსს. თბ., 1970, გვ. 307.

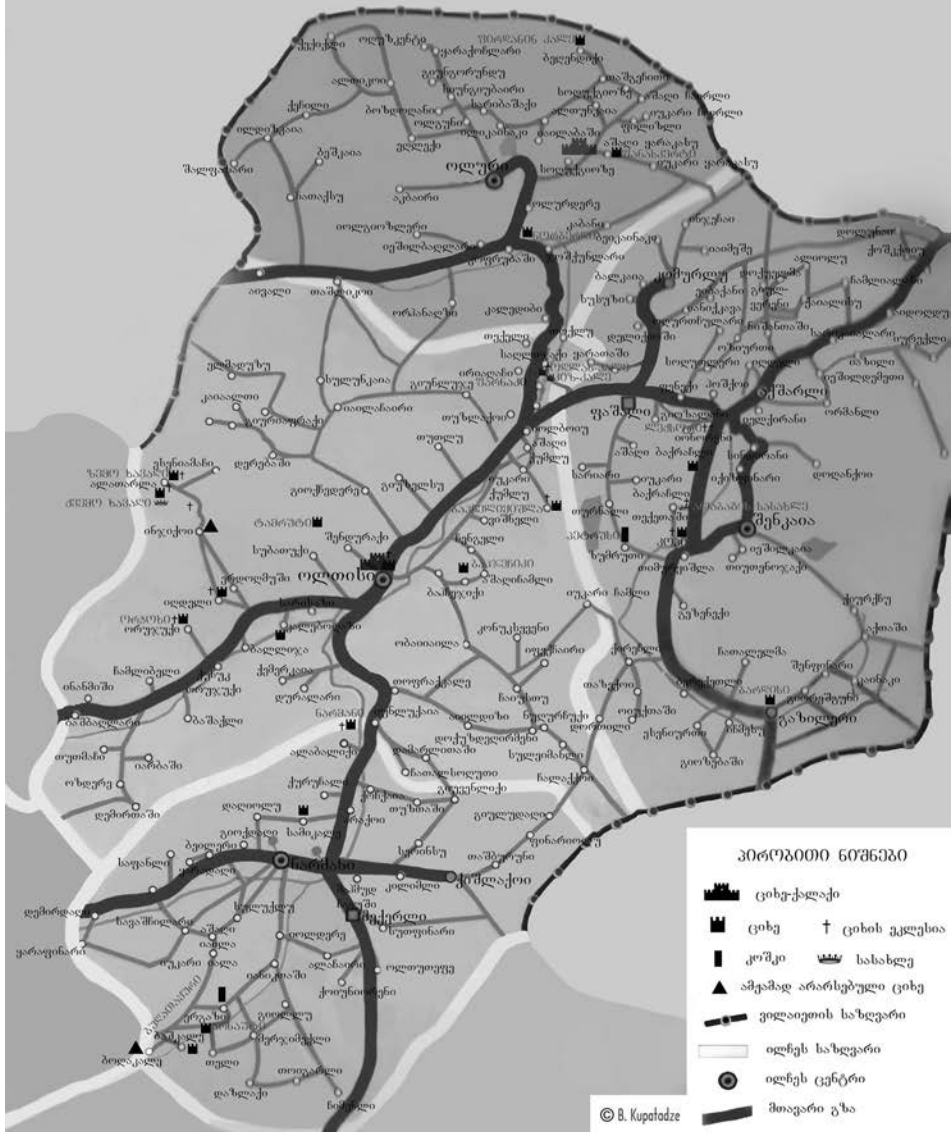
⁴ ევლია ჩელების „მოგ ზაურობის წიგნი“. თურქულიდან თარგმნა, კომენტარები და გამოკვლევა დაურთო გ. ფუთურიძემ. ნაკვ. I, ქართული თარგმანი. თბ., 1971, გვ. 299.

⁵ XVI-XVIIIსს. ოსმალური დოკუმენტური წყაროები. თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, ლექსიკონით და საძიებლებით გამოსცა ნ. შენგელიამ. თბ., 1987, გვ. 118.

⁶ ახალი ქართლის ცხოვრება. მესამე ტექსტი, გვ. 402.

ტაოს ციხე-სიმაგრეები

(თხუ ხაქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის მეორე ექსპედიციის რუკა)

ქვეყნებს. ამ გავლენის გამო თავად დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრები ცნობდნენ ახალციხის ფაშას უზენაესობას და მას ხშირად იმერეთის ტახტით მანიპულაციის საშუალებაც ეძლეოდა. „ხოლო მას ჟამსა მოკუდა როსტომ ფაშა (1648-1661) და დაჯდა ძე მისი ასლან ფაშა (1661-1679), რამეთუ ხონთქარი მით ჰკითხევდა და მათის შეკითხულობით იპყრობდა იმერეთს. და იგინი განაგებდენ და არიგებდენ.

მაშინ წარმოემართა ასლან ფაშა ლაშქრითა და ჩამოვიდა იმერეთს. ვერვინ წინააღუდგა, წარმოიყვანა თანა ჭუჭუნაშვილი ვახტანგ, ქეთევან და დარეჯან, მამიდა და ძმისწული. ესენი წარიყვანა ასლან ფაშამან და დააყენა ოლთის[ს] პატივითა დიდითა. ხოლო ბაგრატი თუალდამწვარი გააბატონა მუნვე იმერეთს“.¹

1871 წელს მოხდა ჩილდირის ეიალეთის რეორგანიზაცია. ოლთისის მხარე არტაანსა და არტანუჯთან ერთად შევიდა არზრუმის ვილაიეთში.² ოლთისმა, როგორც შუა საუკუნეების ციხე-ქალაქმა, არსებობა დაასრულა რუსეთის მმართველობის დამყარების შემდეგ. 1878-1917 წლებში ქ. ოლთისი რუსეთის იმპერიის კავკასიის მხარის ყარსის ოლქის ოლთისის ოკრუგის ადმინისტრაციული ცენტრია. საინტერესოა ამ პერიოდის ოლთისის რეგიონის მოსახლეობის ეთნიკური სურათის შედარება:³

რაიონი	ქართველი	სომეხი	თურქი
ოლთისის ოკრუგი	68 %	29 %	3 %
ქ. ოლთისი	6.85 %	60.83 %	32.32 %
არდაგანის ოკრუგი	0.28 %	46.54 %	53.18 %
ართვინის ოკრუგი	38.8 %	6.2 %	54.81 %
ქ. ართვინი	0.21 %	76.4 %	23.45 %

¹ ახალი ქართლის ცხოვრება. მესამე ტექსტი, გვ. 437.
² ნ. შენგელია. თანამედროვე თურქი ისტორიკოსები..., გვ. 642.
³ Свод статистических данных о населении Закавказского края, извлеченных из посемейных списков 1886г. Издан по распоряжению Главноначальствующаго гражданскою частию на Кавказе Закавказским статистическим комитетом. Тфл., 1893.

BONDO KUPATADZE¹

MEDIEVAL TOWN OLTISI (OLTU CASTLE)

The Institute of Georgian History at Iv. Javakhishvili Tbilisi State University has launched the project “Georgian fortresses of Tao-Klarjeti” supported by the Shota Rustaveli National Science Foundation. In 2014 the project members organized 2 scientific expeditions in historical regions of Kola, Artaani, Erusheti, Potskhovi, Chrdili (present day: Ardahan Province in Turkey) and Tao (present day: Oltu, Olur, Senkaya, Narman districts in Turkey). The outcomes of expeditions are about 60 architectural plans and reconstructions for fortifications (towns, fortresses and castles), 3D photos and historical research.

The article reviews the history of the medieval town Oltisi (the political centre of Tao). In the author’s opinion the medieval town Oltisi was built in the second half of the X c. by the king of Tao David III Kuropalates (966-1001). Oltisi was the part of Georgian Kingdom in 1019-1021, 1124-1130 and 1170-1246 years; under the rule of the Byzantium in 1001-1019 and 1021-1076; under the rule of the Turk-Seljuk empire in 1076-1124 and about 1130-1170. From 1246 to 1548 Oltisi was the part of Samtskhe-Saatabago principality ruled by Jaqeli dynasty. After Treaty of Amasya was signed between the Ottoman and Safavid empires in 1555, Oltisi became a sanjak in the province of Erzurum. In 1579-1871 Oltisi (oltu) was a sanjak in the province (Eyalet) of Childir (Akhaltsikhe). In 1878-1917 Town Oltisi was the administrative centre of Oltisi Okrug in Russian empire. From 1921 to present Oltu (historical Town Oltisi) is the part of Turkey.

¹ *Bondo Kupatadze* _ PhD in History, Associate Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ემზარ მაკარაძე¹

ათათურქი და ნაციონალიზმი

თურქეთი დიდი ქვეყანაა თავისი გეოსტრატეგიული მდებარეობით, ისტორიული წარსულითა და დღევანდელი დღით. მას კიდევ უფრო ნათელ მომავალს უწინასწარმეტყველებენ სპეციალისტები.

მუსტაფა ქემალ ათათურქი (1881-1938) თურქეთისათვის არა მარტო გუშინდელი დღეა. ამ პიროვნებამ მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრა ქვეყნის დღევანდელი მდებარეობა და მომავალი. თურქეთის რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივი მონყობის ოფიციალური დოქტრინა რესპუბლიკის დამაარსებლის, დიდი რეფორმატორის, ქემალ ათათურქის პრინციპებს ეყრდნობა და თურქეთში ქემალიზმის სახელითაა ცნობილი (რესპუბლიკანიზმი, ლაციზმი, ხალხოსნობა, ეტატიზმი, რევოლუციონიზმი და ნაციონალიზმი). ყოველი მათგანი სრულიად დამოუკიდებელია და ეხება ქვეყნის ეკონომიკური და პოლიტიკური ცხოვრების ცალკეულ სფეროებს. ამავე დროს ეს დებულებები ერთმანეთისაგან გამომდინარეობენ და ერთმანეთს ეთანხმებიან. ამიტომაც, მათი გაგება და გააზრებაა საჭირო. ისინი თურქი ხალხისათვის თანამედროვე ცხოვრების უზრუნველყოფის მთავარი პირობებია.

წინამდებარე სამეცნიერო ნაშრომში შევეცდებით ყურადღება გავამახვილოთ რესპუბლიკური თურქეთის დამაარსებლის მუსტაფა ქემალ ათათურქის დამოკიდებულებებზე ნაციონალიზმის საკითხთან დაკავშირებით.

ნაციონალიზმი კაცობრიობის ახალი და უახლესი ისტორიის ერთერთი უმნიშვნელოვანესი მოვლენაა. XIX საუკუნეს „ნაციონალიზმის

¹ *ემზარ მაკარაძე* – ისტორიის დოქტორი, პროფესორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ეპოქას“ უწოდებდნენ. ნაციონალიზმის ცნება სხვადასხვა ინტენსივობით იჩენდა თავს XX საუკუნეშიც. მან კიდევ ერთხელ მიიპყრო დიდი ყურადღება საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, რაც დღესაც გრძელდება. ისმის კითხვა, თუ რა გზას დაადგებიან და რომელ მოდელს აირჩევენ ახლად წარმოქმნილი სახელმწიფოები, ირანულს თუ თურქულს, რომლებშიც თითქმის მთლიანად ან ნაწილობრივ მუსლიმური მოსახლეობაა.

ქემალიზმის იდეოლოგიის ერთ-ერთი ქვაკუთხედი ნაციონალიზმია, რომელიც თურქეთში ოფიციალური პოლიტიკის რანგშია აყვანილი და დაფიქსირებულია – კონსტიტუციაში – „ათათურქისეული ნაციონალიზმის“ სახელით, მაგრამ თურქული ნაციონალიზმი ერთგვაროვანი არაა. მისი სხვადასხვა ფორმის წარმოშობა-განვითარების შესწავლა და ჯეროვნად გათვალისწინება შესაძლებლობას იძლევა არამარტო გაარკვიოს თურქეთის წარსული და აწმყო, არამედ განჭვრიტოს მისი შესაძლო მომავალი.¹

ათათურქი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ამ პრინციპს, რადგან მისი საშუალებით ხდებოდა თურქი ერის ერთიანობის დაცვა და მიზნად ისახავდა თურქეთში მცხოვრები სხვადასხვა ეროვნების ხალხთა კონგლომერაციას და თურქი ერის ჩამოყალიბებას.

ნაციონალიზმი ყოველთვის დიდ როლს თამაშობდა თურქი ხალხის გადარჩენისათვის ბრძოლაში. სახელმწიფოს არსებობაც კი წარმოუდგენელია ამ დებულების გარეშე.

თურქულ ენაში ამ დებულების აღმნიშვნელი სიტყვაა *Milliyetçilik*, რომელიც წარმოსდგება არაბული სიტყვიდან „მილლეთ“ (ერი) და მისგან ნაწარმოები „მილეთ“ (ეროვნება). ის ქართულად შეიძლება ითარგმნოს როგორც ეროვნულობა და როგორც ნაციონალიზმი.² ეს დებულება მიზნად ისახავს ეროვნული თავისებურებებისა და ეროვნული ხასიათის დაცვასა და შენარჩუნებას ეროვნებათა განვითარების ახალი ეტაპის პირობებში. ქართველი თურქოლოგი ო. გიგინეიშვილი აღნიშნავს: „თურქეთში ნაციონალიზმის დებულება გულისხმობს ეროვნული სახელმწიფოს შექმნას, რომლის საფუძველი იქნება თურქი ერი – „ერთი ერი – ერთი სახელმწიფო“.³

ათათურქის სიტყვით, „ერი უნდა ქმნიდეს სახელმწიფოს საფუძველს, უნდა იყოს მისი დასაყრდენი“ და „ჩვენი სახელმწიფოს დასაყრდენი – თურქი ხალხია და რაც უფრო ღრმად არის ეს ხალხი გამსჭვალული თურქული კულტურით, მით უფრო ძლიერი იქნება რესპუბლიკა, რომელიც მას ეყრდნობა. ე.ი. ნაციონალიზმის დებულებამ არამარტო უნდა უზრუნველყოს თანამედროვე ერებთან ურთიერთობის პროცესში ერო-

¹ **თ. აფხაზავა.** ნაციონალიზმი თურქულ ისტორიოგრაფიაში. დისერტაცია, წარდგენილი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 2006, გვ. 125.

² *Yeni türkçe sözlük.* Ankara, 1986, გვ. 125.

³ **ო. გიგინეიშვილი.** ნაციონალიზმის ქემალისტური დებულება. – კრებ.: *მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნების ახალი და უახლესი ისტორია.* თბ., 1983, გვ. 45.

ვნული ხასიათისა და ეროვნული თავისებურებების დაცვა, არამედ ის გულისხმობს აგრეთვე ეროვნული სახელმწიფოს შექმნას, რომლის საფუძველი იქნება თურქი ერი“.¹

ოსმალეთის სახელმწიფოში, სადაც ცხოვრობდა სხვადასხვა კონფესიის 18 ეთნიკური ჯგუფი, არ არსებობდა ნაციონალიზმი, ამ სიტყვის ჩვეულებრივი ტრადიციული გაგებით. რელიგიური თემის ფაქტორის პარალელურად ეროვნული საკითხის წამოწევა დაწყებული იქნა „ახალგაზრდა ოსმალთა“ და „ახალგაზრდა თურქთა მიერ“.

„ახალგაზრდა თურქები“ ქვეყნის გადარჩენას ხედავდნენ მხოლოდ მისი დასავლური მიმართულებით განვითარებაში და ამგვარად, განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდნენ თურქულ სპეციფიკას და წამოიწყეს მოძრაობა „თურქიზმის“ სახელწოდებით. თურქიზმის იდეა ეყრდნობოდა ხალხოსნობისა და ნაციონალიზმის იდეებს. გარდა ამისა, იგი მიმართული იყო აგრეთვე თურქულენოვანი ხალხების გაერთიანებისაკენ. მათი ეროვნული საზღვრების გათვალისწინების გარეშე. ეს მიზანი განსაზღვრული იყო სიტყვით „პანთურანიზმი“ (მომდინარეობს *თურანისაგან* – თურქი ხალხის ლეგენდარული ქვეყნის სახელისაგან).

„ახალგაზრდა თურქებმა“ შეითვისეს, ერთის მხრივ, თურქიზმი და, მეორეს მხრივ, ერის ევროპული კონცეფცია და შეეცადნენ რეალობად ექციათ „ერის“ გაგება, მაგრამ ოსმალეთის ტერიტორიაზე, ბალკანური ომების დაწყებასთან ერთად, კვლავ აღორძინდა „პანისლამიზმი“ იმდენად, რამდენადაც ხელისუფლება ტრადიციულად მიმართავდა ხალხის რელიგიურ გრძნობებზე თამაშს, რათა შეეკრა ისინი და მათში აემალღებინა ეროვნული სული.

როცა „ახალგაზრდა თურქთა“ ლიდერმა და ოსმალეთის იმპერიის ფაქტობრივმა მმართველმა ენვერ-ფაშამ ქვეყანა ჩაითრია | მსოფლიო ომში, წინა პლანზე წამოიწია „პანთურქიზმი“. ენვერ-ფაშა იმედს ამყარებდა გერმანიის გამარჯვებაზე და გეგმავდა შემოეერთებინა როგორც კავკასია, ასევე – ცენტრალური აზია. 1918 წლისათვის, როდესაც ანატოლია ოკუპირებული აღმოჩნდა, ხალხი შეეჯახა ისეთ სირთულეებს, რომლებიც ზოგიერთ შემთხვევაში სრულიად უცხო იყო მათთვის. კერძოდ:

1. პირველად – ოსმალეთის სახელმწიფოს ისტორიაში – ქვეყანა ოკუპირებული იქნა უცხოური ძალების მიერ;
2. ეროვნული და რელიგიური უმცირესობები მოითხოვდნენ ანატოლიაში მიწების მიღებას საკუთარი დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შესაქმნელად;
3. ახალგაზრდა თურქთა მხრიდან „მამულისა“ და „ერის“ შესახებ წარმოებული დისკუსიების მიუხედავად, ხალხი პრაქტიკულად არ იცნობდა ინტელიგენციას და ჯერ კიდევ არ გააჩნდა ეროვნული თვითშეგნება; 1911 წლიდან ხალხი მუდმივად ეწეოდა

¹ Mustafa Kemal Atatürk. Nutuk. C. III. İstanbul, 1975, გვ. 292.

ომს. მათ არ განუცდიათ ისეთი მიმდინარეობების გავლენა, როგორცაა „პანოსმანიზმი“ და „პანთურქიზმი“, მაგრამ თანაუგრძნობდა „პანისლამიზმს“.

უცხოური ოკუპანტების შემოტევის პირობებში, თურქ ხალხს ჰქონდა ერთადერთი გამოსავალი – ენარმოებინა ომი ანატოლიაში ყველა ფრონტზე.¹

ქემალისტები თურქულ ნაციონალიზმს შემდეგნაირად განსაზღვრავენ: „თურქული ნაციონალიზმი, რომლის პირველხარისხოვანი მიზანია მსოფლიოსთან მშვიდობიანი თანაცხოვრების ფონზე საკუთარი ქვეყნის დამოუკიდებლობის შენარჩუნება“.² ამასთან, თურქეთის ეროვნულმა ბურჟუაზიამ შეითვისა თურქიზმი, რომელიც მიმართული იყო დამოუკიდებელი, ეროვნული სახელმწიფოს შექმნისაკენ.

მუსტაფა ქემალის გაგებით, თურქიზმი სხვა არაფერი იყო, თუ არა თურქული ნაციონალიზმი თურქეთის საზღვრებში, რომელიც განსხვავდებოდა, როგორც ოსმალური, ასევე „ისლამური ნაციონალიზმი-საგან“. „ერმა – ამბობდა ის – შეიცვალა თავისი საუკუნეობრივი სახე, მან გააერთიანა თავისი ხალხი არა რელიგიური ფაქტორის, არამედ თურქული ეროვნების მიკუთვნების მიხედვით“.³

თურქეთის დიდი ეროვნული კრების პირველსავე სხდომაზე, მუსტაფა ქემალის გამოსვლები, ფაქტობრივად, ოფიციალურად ადასტურებდა ძველი, დრომოჭმული იდეალებისაგან თურქული ეროვნული ბურჟუაზიის განთავისუფლებას. ის აღნიშნავდა: „ნებისმიერ ჩვენ მოქალაქეს აქვს უფლება იყოს რომელიმე დიდი იდეალის თაყვანისმცემელი და მომხრე, ის ამ საქმეში დამოუკიდებელია, არავის შეუძლია ჩაერიოს ამაში, მაგრამ თურქეთის დიდი ეროვნული კრება მხარს უჭერს მტკიცე და სტაბილურ პოლიტიკას. რომელიც მიმართულია თურქთა დამოუკიდებლობისაკენ მათ განსაზღვრულ ეროვნულ ჩარჩოებში“.⁴

სახალხო-რესპუბლიკური პარტია წარმოადგენდა თურქულ ნაციონალიზმს შემდეგი თვალთახედვით: „თურქული ნაციონალიზმი განსაკუთრებულია ეროვნულ საზღვრებში მცხოვრები ყველა თურქისათვის, მაგრამ ის, ამასთანავე, გამოსხატავს ყველა იმ თურქის მიმართ ძმურ გრძნობებს, რომლებიც საზღვარგარეთ ცხოვრობენ. ის ეწინააღმდეგება ნებისმიერ სხვა არაეროვნულ პოლიტიკურ მიმართულებას. თურქული ნაციონალიზმი ღიაა მთელი კაცობრიობისათვის და ყველა ხალხისათვის ის არის ნებისმიერი იმ ხალხის გამაერთიანებელი პრინციპი, რომლებიც აღზრდილები არიან ცივილიზირებულ კულტურაზე და ლაპარაკობენ

¹ ო. გიგინეიშვილი. ნაციონალიზმის ქემალისტური დებულება, გვ. 43.

² А. М. Шамсутдинов. Национально-освободительная борьба в Турции 1918-1923гг. М., 1966, გვ. 89.

³ Ю. Н. Розалиев. Мустафа Кемаль Ататюрк. – *Вопросы истории*. № 8, 1995, გვ. 14.

⁴ Ю. Н. Розалиев. Мустафа Кемаль Ататюрк. *Очерки жизни и деятельности*. Стамбул, 1997, გვ. 100.

თურქულ ენაზე“.¹ ანუ ქემალისტებმა აირჩიეს ცნება „ერის“ ევროპული გაგება, რომლის მიხედვით „ერი არის სახელმწიფო, რომლის მიზანია, თურქეთის რესპუბლიკის ეროვნულ საზღვრებში მცხოვრები ყველა ხალხი გააერთიანოს ერთ ერად. მათი შეკავშირების საფუძველი გახდა არა ეთნიკურობა, ანუ ეთნიკურად თურქული და მუსლიმური წარმოშობა, არამედ რესპუბლიკის ქვეშევრდომობა. ერების შემაკავშირებელია სოციალური და კულტურული ფენომენი. სახელმწიფოს უნდა ჰქონდეს გარკვეული ტერიტორიები, სადაც ცხოვრობს მისი მოსახლეობა და მოქმედებს ამ სახელმწიფოს იურისდიქცია“.²

თურქულმა ნაციონალიზმმა შედეგად გამოიღო ის, რომ იურიდიულად ანუ პოლიტიკურ-სამართლებრივად თურქეთის მთელი მოსახლეობა განურჩევლად ერისა და ეროვნებისა იქცა თურქად. თურქეთის ეროვნულმა ელიტამ სწორედ, რომ დასავლური მოდელი აირჩია. ქემალისტთა რეფორმებმა და სეკულარიზაციამ გამოიწვია ის, რომ ხალხის შეგნების გადახალისება მოხდა. თუ ადრე მისი რწმენის საგანს წარმოადგენდა ისლამი, დღეს ამ ფუნქციას ასრულებს ერი. ხალხმა დაიწყო იმის გათავისება, რომ ის არის არა ისლამური სახელმწიფოს ქვეშევრდომი, არამედ საერო რესპუბლიკის მოქალაქე. ნაციონალიზმი XXს. 30-იან წლებში იქცა თურქეთის მეორე რელიგიად. ქემალისტური ნაციონალიზმის სპეციფიკა იმაში მდგომარეობს, რომ ის წარმოიქმნა, როგორც იდეოლოგიური ინსტრუმენტი დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში.

ამდენად, თურქული ნაციონალიზმი წარმოადგენს თურქული პოლიტიკის სისტემას და საზოგადოების „ევროპიზაციის“ განმსაზღვრელ მძლავრ ფაქტორს, რომლის გარეშეც რესპუბლიკა ვერ მიაღწევდა სუვერენიტეტს და კვლავ გაგრძელდებოდა, ფაქტობრივად, განწირული სახელმწიფოს რღვევის პროცესი.

ათათურქი ყოველთვის არ იყო თანმიმდევრული პანთურქიზმთან ბრძოლაში. შემდგომ წლებში ის აძლევდა თავისუფლებას იმ ხალხის მოღვაწეობას, რომლებიც პროპაგანდას უწევდნენ რეაქციულ იდეოლოგიას. ეს მიუთითებს თურქული ბურჟუაზიული იდეოლოგიის უუნარობაზე, დაეწყო ბრძოლა რეაქციული ტენდენციების წინააღმდეგ, როგორც პოლიტიკაში, ასევე – საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. სწორედ ამ გარემოებით სარგებლობდნენ რეაქციული წრეები, რომლებიც თავს ათათურქის მომხრეებად და მისი საქმის გამგრძელებლად თვლიდნენ.

ნაციონალიზმის დებულება უშუალოდ არის დაკავშირებული თურქული ეროვნული თვითშეგნების შექმნასთან. ათათურქი განმარტავს, რომ „ერს ქმნის ბუნებრივი და ისტორიული ფაქტორები: პოლიტიკური ერთიანობა,

¹ **ნ. დანგაძე.** თურქეთის სახალხო-რესპუბლიკური პარტია 1923-1950 წლებში. დისერტაცია, წარდგენილი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 2006, გვ., 45.

² **ე. მაკარაძე.** თანამედროვე თურქეთის აქტუალური საკითხები. ბათუმი, 2002, გვ. 68.

საერთო ენა, საერთო სამშობლო, საერთო წარმოშობა, ისტორიული და ზნეობრივი საფუძვლების ერთობა“.¹ „ჩვენი ნაციონალიზმი არავითარ შემთხვევაში არ არის ეგოისტური და ამპარტავნული ნაციონალიზმი... ჩვენ არავის მტრები არ ვართ, მხოლოდ ადამიანობის მტრობის მტრები ვართ... სამშობლოში მშვიდობა დედამიწაზე მშვიდობის დებულებაა, ჩვენი ეროვნულობაც სწორედ ამის თანხმობაა“, – დასძენდა ის.²

ნაციონალიზმის პრინციპი თურქი ხალხის ბრძოლის ერთ-ერთი დასაყრდენია. ის ათათურქის მხრიდან განიხილებოდა, როგორც მთავარ მამოძრავებელ ძალად სახელმწიფოებრიობის წინსვლის საქმეში. მით უმეტეს, რომ ნაციონალიზმი ყოველთვის დიდ როლს თამაშობდა თურქეთის ისტორიაში. ქემალიზმის ნაციონალიზმის დებულებას დღესაც ეყრდნობა თურქეთის რესპუბლიკის საშინაო პოლიტიკა და ამ დებულების ცხოვრებაში გატარების შედეგად ბევრად უფრო ერთგვაროვანი და თურქული იგი, ვიდრე მისი არსებობის პირველ წლებში.

EMZAR MAKARADZE³

ATATÜRK AND NATIONALISM

The republican Turkey is a big country with its geostrategic location, historical past, and present day. Turkey has so developed its own economy for the last decades that the statement “Turkey will enter in the 21st century as one of the developed country” is not devoid of seriousness.

In the present work we tried to present the role of Mustafa Kemal Atatürk, the founder of the Republican Turkey, in liberation movement in 1918-1923. The state system of Turkey, the political orientation of Turkey, the principles of Kemalism and other issues. This paved way for creating formation of political system in modern Turkey.

The official doctrine of the state political Republic of Turkey is based on the principles of the founder of the Republic, the great reformer, Kemal Atatürk and is known as Kemalism. It is impossible to perceive objectively current processes in modern Turkey without understanding these correctly.

¹ ე. მაკარაძე. თანამედროვე თურქეთის აქტუალური საკითხები, გვ. 70.

² R. N. Aktaş. Atatürk'ün Bağımsızlık Savaşı Nasıl Başladı?. İstanbul, 1973, გვ. 92.

³ *Emzar Makaradze* – PhD in History, Professor, Batumi Shota Rustaveli State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ზურაბ პაპასქირი¹

ქართული „ისტორიული სეგმენტის“ დამახინჯებისა
და იგნორირების შესახებ ბიზანტინოლოგიურ
ანტიკლოკადიურ გამოცემაში

საქართველოს ისტორიის ცალკეული ფაქტების დამახინჯება და ზოგადად ქართული „ისტორიული სეგმენტის“ იგნორირება სამწუხარო ტრადიციადაა დამკვიდრებული მსოფლიო ბიზანტინოლოგიურ ლიტერატურაში. შეიძლება მოვიძიოთ არაერთი ფაქტი თვით მსოფლიო ბიზანტინისტიკის კორიფეების სამეცნიერო მემკვიდრეობიდან, რომლებშიც ვლინდება ავტორთა ზერელე დამოკიდებულება ბიზანტიის ისტორიასთან დაკავშირებული ქართული ნარატივისადმი, აგრეთვე საქართველოს ისტორიის ზედაპირული ცოდნა. ამის კლასიკური ნიმუშია თუნდაც ცალკეული პასაჟები დიდი რუსი მეცნიერის აკად. თევდორე უსპენსკის კაპიტალური გამოცემიდან: „ბიზანტიის იმპერიის ისტორია“, რომელშიც XII. I მეოთხედის მოვლენების (იმპერატორ ბასილი II-ის აღმოსავლური კამპანიის) გაშუქებისას, ავტორს დავით კურაპალატი „საქართველოს მეფედ“ (*«царь Грузии»*), ხოლო გიორგი I „აფხაზეთის მეფედ“ (*«Гиоргий I царь Абхазии»*) წარმოუდგენია. სხვა ადგილას კი საუბარია იმაზე, თუ როგორ სურდა ბასილი კეისარს (1022წ. გაზაფხულზე) „დაესრულებინა აფხაზეთისა და საქართველოს დაპყრობა“ (*«дoкoнчить завоевание Абхазии и Грузии»*).² ანუ თ. უსპენსკისათვის იმდროინდელი „საქართველო“ და „აფხაზეთი“ სხვადასხვა ქვეყნებია, რაც სრული ნონსენსია.

ანალოგიური ხასიათის გაუგებრობასთან გვაქვს საქმე „ბიზანტიის ისტორიის“ ცნობილ რუსულ სამტომეულში, რომელიც XXს. 60-იან წლებში მოამზადეს ნამყვანმა რუსმა ბიზანტინოლოგებმა და დღემდე უმთავრეს აკადემიურ გამოცემად ითვლება. ამ ნამდვილად სოლიდური

¹ **ზურაბ პაპასქირი** – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **Ф. И. Успенский.** История Византийской империи. Глава XXIV. Походы на Сирию и Армению Западные границы империи. Последние представители династии.. გამოაქვეყნა ო. ცქიტიშვილმა. იხ.: *მაცნე*. №4, 1968, გვ. 130. აკად. თ. უსპენსკის თხზულების ეს მონაკვეთი შესულია წგნ.: **Ф. И. Успенский.** История Византийской империи. Т. 3. М., 2005 (<https://www.litmir.co/br/?b=146313&p=141>).

განმაზოგადებელი ნაშრომის II ტომში იგივე გიორგი I (1014-1027) ყოველგვარი კომენტარის გარეშე მოხსენიებულია – «*Георгий Абхазский*»-დ, ხოლო ერთიანი ქართული სახელმწიფოს დიდებულთა წრე – «*Абхазская знать*»-ად,¹ რაც უთუოდ დამაბნეველია გაუთვითცნობიერებელი მკითხველისათვის, რადგან ის ამ „აფხაზების“ ქვეშ, უდავოდ, იგულისხმებს არა ქართულ, არამედ საკუთრივ აფხაზურ (თანამედროვე გაგებით) სამყაროს. ასეთსავე მიდგომას ვხედავთ ამავე ტომის იმ მონაკვეთშიც, რომელშიც საუბარია გიორგი I-ის კავშირზე ბასილი კეისრის წინააღმდეგ მონყობილ შეთქმულებასთან 1022 წელს «*В сговоре с ними* (ე.ი. ნიკიფორე ქსიფესთან და ნიკიფორე ფოკასთან – **ზ.პ.**), *по-видимому, состоял и князь Абхазский Георгий. Готовы были бежать к мятежникам некоторые малоазиатские аристократы, участвовавшие в походе Василия в Абхазию*».²

ასეთ ავტორიტეტულ მეცნიერთა, არა მხოლოდ რუსული, არამედ, თამამად შეიძლება ითქვას, მსოფლიო ბიზანტინისტიკის კლასიკოსთა, ამგვარი გადაცდომები შემთხვევითი არ არის. ის ბიზანტიურ (ნაწილობრივ ასევე სომხურსა და აღმოსავლურ) წერილობით წყაროებში გატარებული შეხედულების უკრიტიკოდ გაზიარების შედეგია, რომლის მიხედვითაც XI-XII საუკუნეების საქართველო „აფხაზეთად“ („აბაზგია“), ხოლო საქართველოს მეფეები – „აფხაზეთის“ („აბაზგის“) მთავრებადაა მიჩნეული.

მიუხედავად იმისა, რომ ქართველმა ისტორიკოსებმა არაერთხელ მიუთითეს რუს ბიზანტინისტთა ამ და სხვა შეცდომებზე,³ ბიზანტიის ისტორიის „ქართული სიუჟეტების“ დამახინჯებისა და იგნორირების ტრადიცია ბიზანტინისტურ ლიტერატურაში კვლავაც გრძელდება. ამის მორიგი დემონსტრირებაა „*დუმბარტონ ოკსის*“ (*Dumbarton Oaks*) სახელით ცნობილი მსოფლიო ბიზანტინისტიკის სათავო კვლევითი დაწესებულების ამბიციის მქონე სამეცნიერო ცენტრის მიერ მომზადებული ენციკლოპედიური გამოცემა: „*ბიზანტიის ოქსფორდის ლექსიკონი*“ (*The Oxford Dictionary of Byzantium* (3-Volume Set). Edited By **Alexander P. Kazhdan**. Prepared at *Dumbarton Oaks*. Washington. Vol. I. New York-Oxford, Oxford Univer-

¹ «Ослабление военной мощи империи отразилось и на отношениях с полунезависимыми княжествами Кавказа. В 1027 г. **Абхазская** знать предъявила претензии на земли, приобретенные Василием II в Асфарагане. Роману III удалось заключить мир с наследником Георгия **Абхазского** Багратам, женив его на своей племяннице. Но тотчас после смерти Романа, Баграт порвал договор и вернул себе уступленные крепости». იხ.: **Г. Г. Литаврин**. Внутренняя и внешняя политика Византии в 1025-1057гг. – *История Византии*, т. II. М., 1967, გვ. 270, ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ.**

² **Г. Г. Литаврин**. Внутренняя и внешняя политика Византии во второй половине X – первой четверти XIв. – *История Византии*, т. II, გვ. 222, ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ.**

³ ამ მხრივ საგანგებოდ უნდა გამოვყოთ ქართველ ისტორიკოსთა მეტად საყურადღებო შენიშვნები «*История Византии*»-ის II ტომში დაშვებულ ცალკეულ უზუსტობებზე. იხ.: **Ш. А. Мехия, Н. Ш. Асатиани, В. У. Копалиани, Э. В. Хоштария**. Некоторые замечания ко второму тому «История Византии». – *Вопросы истории*. №9, 1969, გვ. 178-180.

sity Press, 1991).

მართალია, ამ „ლექსიკონის“ გამოსვლიდან 20 წელზე მეტი გავიდა, მაგრამ მისი „ქართული ნაწილი“ ჯერ-ჯერობით, არ გამხდარა ფართო მსჯელობის საგანი. არადა, გამოცემაში მოთავსებული მასალები შეიცავენ საქართველოს ისტორიის ცალკეული ფაქტების უხეშ დამახინჯებას. ამ მხრივ განსაკუთრებით თვალში საცემია ამერიკაში მოღვაწე ცნობილი სომეხი ბიზანტინისტი, კოლუმბიის უნივერსიტეტის პროფესორის ნინა გარსოიანის (**Nina G. Garsoïan**) მიერ მომზადებული მასალები, რომლებშიც, გარდა ფაქტოლოგიური ლაფსუსებისა, ვხვდებით ტენდენციურ მიდგომებს და მთელი რიგი „საერთო“ თემების „სომხური რაკურსით“ წარმოჩენის მცდელობებს.

დავინწყით ფაქტოლოგიური ხასიათის უზუსტობებით. ამ მხრივ გამოირჩევა სტატია: „აფხაზეთი“ („აბსაგია“) (*«Abchasia»/Αβασγία*), რომელშიც საქართველოს გამაერთიანებელი მეფის ბაგრატ III-ის მამა გურგენი „ქართლის კუროპალატადა“ გამოცხადებული – *«Bagrat III, son of Gurgan, kourapalates of K'art'li...»*.¹ სრულიად აშკარაა, რომ ამ განმარტების ავტორს წარმოდგენა არა აქვს იმჟამინდელი საქართველოს პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივ იერ-სახეზე. ბაგრატ III-ის მამა გურგენი, როგორც ცნობილია, არასოდეს ყოფილა „ქართლის კუროპალატი“, ის იყო ე.წ. „ქართველთა“ მეფის ბაგრატ II „რეგუენის“ ძე, რომელიც მამის გარდაცვალების (994 წ.) შემდეგ იწოდა არა „ქართლის მეფედ“, არამედ „**მეფედ-მეფედ**“.²

ნ. გარსოიანმა უბრალოდ არ იცის, რომ იმ პერიოდში „ქართლი“, როგორც ცალკე პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი ერთეული საერთოდ არ არსებობდა და ის, რაც „ქართლად“ იწოდებოდა იყო მხოლოდ შიდა ქართლი, რომელიც იმხანად „აფხაზეთა“ (დასავლეთ საქართველოს) სამეფოს ფარგლებში იყო მოქცეული და მასზე ტაოელ ბაგრატიონებს ხელი არ მიუწვდებოდათ. სამწუხაროდ, ამერიკელი მეცნიერის ეს უხეში შეცდომა არაა გამონაკლისი. უცხოელ (მათ შორის, ნ. გარსოიანზე გაცილებით ავტორიტეტულ მკვლევართა) პუბლიკაციებში არც თუ იშვიათად ვხვდებით ცნებების: „ქართველთა სამეფო“ და „ქართლის (იბერიის) სამეფო“ აღრევას.

მაგალითისათვის მოვიყვანთ ქართული წარმოშობის ცნობილი ამერიკელი კავკასიოლოგის კირილე თუმანოვის (თუმანიშვილი) მიერ კემბრიჯის შუა საუკუნეების ისტორიისათვის დაწერილ თავს „*სომხეთი და*

¹ *The Oxford Dictionary of Byzantium* (3-Volume Set). Edited By **Alexander P. Kazhdan**. Prepared at *Dumbarton Oaks, Washington*. Vol. I. New York-Oxford, *Oxford University Press*, 1991, გვ. 3 (ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.).

² შუა საუკუნეების ქართული საისტორიო ტრადიცია, წარმოდგენილი სუმბატ დავითის ძის თხზულებაში, სავსებით გასაგებად ხსნის ამ ფაქტს იმით, რომ მანამდე მისი ძე „**ბაგრატ, დედით აფხაზეთა მეფისა დისწული, დემეტრესი და თევდოსესი... მეფე იქმნა აფხაზეთს...**“ (*სუმბატ დავითის ძე*. ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა. – *ქართლის ცხოვრება*. მთ. რედაქტორი **რ. მეტრეველი**. თბ., 2008, გვ. 369, ხაზგასმა ჩვენია – ზ.პ.).

საქართველო“, რომელშიც, სწორედ 975-978 წლების მოვლენების განხილვისას, ავტორი გურგენს ასევე უწოდებს „იბერიის (ანუ ქართლის) მეფეს“ (“Gurgen ... King of Iberia”), ხოლო ქართლის (შიდა ქართლის) ერისთავს იოანე მარუშისძეს „იბერიის ვიცეკმეფედ“ მოიხსენიებს (“John Marushidze, viceroy of Iberia”), რომელმაც თურმე დავით კურაპალატს „იბერია გადასცა“: **“Bagrat was the son of Gurgen and the grandson of the titular King of Iberia, Bagrat II the Simple; his mother was Gurandukht, sister of Theodosius III, king of Abasgia and (de facto) of Iberia. The boy was thus the potential heir of three crowns. As Theodosius III was unpopular with the nobility, John Marushidze, viceroy of Iberia, came to an understanding with David and with Smbat II in 975, and ceded Iberia to David. Since Bagrat was under age and his grandfather in his dotage, it was the boy’s father Gurgen who became King of Iberia”**.¹

როგორც ვხედავთ, კ. თუმანოვის ნაშრომიდან მოტანილ ამ პასაჟში ტერმინი „იბერია“ გამოყენებულია უკომენტაროდ, რაც დიდ გაუგებრობას იწვევს. გამოდის, რომ ბაგრატ II იყო „იბერიის მეფე“, ხოლო „იბერიის ვიცეკმეფე“ იოანე მარუშის ძე – მისი ქვეშევრდომი, რაც სრული აბსურდია. ამასთან, „იბერიის ვიცეკმეფე“ იოანე მარუშის ძე გადასცემს იგივე „იბერიას“ დავით კურაპალატს, რომლის მეფე ხდება გურგენი!!!²

ნ. გარსოიანმა არც ის იცის, რომ გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფის ბაგრატ III-ის მამას – გურგენ ბაგრატიონს არასოდეს უტარებია კუროპალატის ტიტული. აქ, ეტყობა, ამერიკელი მკვლევარი შეცდომაში შეიყვანა ცნობილმა ბრიტანელმა ქართველოლოგმა უილიამ ალენმა, რომელმაც საქართველოს ისტორიისადმი მიძღვნილ განმაზოგადებელ ფუნდამენტურ გამოცემაში გურგენ ბაგრატიონი რატომღაც „ქართლის კუროპალატად“ (“kuropalates of Kartli”) გამოაცხადა.³ არადა, დანამ-

¹ C. Toumanoff. Armenia and Georgia. – *The Cambridge Medieval History*. Vol. IV. The Byzantine Empire, part I. Chapter XIV. Cambridge, 1966, გვ. 617 (<http://rbedrosian.com/Ref/cmh3.htm>, ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ.**).

² ამასთან დაკავშირებით, არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ ერთ დასანან უზუსტობას, რომელსაც ვხვდებით აკად. ზ. ალექსიძის სტატიაში. ესაა მეცნიერის განმარტება იმის შესახებ, თითქოს გურგენი ყოფილიყო „ქართლის მეფე“ (**З. Алексидзе. «Мнимое упоминание» одного топонима в армянской надписи Атенского Сиона. – ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები. ტ. 327: აღმოსავლეთმცოდნეობა. თბ., 1998, გვ. 79, ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ.**) – “**du roi de Kartli**” ფრანგულ ტექსტში (**Z. Aleksidze. La Mention imaginaire d’un toponime dans l’Inscriptions Armenienne de Sioni d’At’eni. – Revue des Etudes Georgiennes et Caucasiennes, #5, 1989. Association de la Revue des Etudes Georgiennes et Caucasiennes. Paris, გვ. 229, ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ.**). ამის შესახებ იხ. აგრეთვე: **ზ. პაპასქირი. გურანდუხტ დედოფლის როლის შეფასებისათვის გამაერთიანებელ მოძრაობაში. – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები. ტ. XI. 2013-2014. ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია, გვ. 373** (http://sou.edu.ge/files/samecniero%20mushaobis%20koordinacia/Proceedings_of_SSU_%28Humanities...%29,_XI.pdf).****

³ W. E. D. Allen. A History of the Georgian People. *From the beginning down to the rus-*

დვილებითაა ცნობილი, რომ მას (დავით კუროპალატის გარდაცვალების /1001წ./ შემდეგ) ებოძა მაგისტროსის ტიტული, რაც იმდროინდელმა ქართულმა საზოგადოებამ იმპერატორ ბასილი II-ის ვერაგულ ხრიკად აღიქვა, რომელიც გამიზნული იყო მამა-შვილის ერთმანეთთან წასაკიდებლად. ეს მკაფიოდ აისახა ბაგრატიონთა სამეფო სახლის წევრისა და მემამულის, აშკარად Xს. I მესამედის ქართული პოლიტიკური ელიტის წარმომადგენლის სუბატ დავითის ძის¹ თხზულებაში, რომელშიც ხაზგასმულია თუ რა მიზანი ამოძრავებდა ძლევამოსილ კეისარს მაშინ, როდესაც ის შვილს – ბაგრატ „აფხაზთა“ მეფეს – კუროპალატის მაღალ საკარისკაცო ტიტულს ანიჭებდა, ხოლო მამისათვის – გვარში უფროსისათვის – დემონსტრაციულად უფრო დაბალ – მაგისტროსის ტიტულს იმეტებდა: „...მოსცა ... ბასილი მეფემან პატივი – გურგენს მაგისტროსობა და ბაგრატს კურაპალატობა, რათამცა ვითარ მტერ ყვნა ერთმანერთისა მიმართ მამა-ძენი ესე, და ამით ღონითა იძმაცუა. ხოლო გურგენ ქეშმარიტი და მართალი იყო და ვერა აღძრა გული მისი ზაკვთა ამით მიზეზითა და ვერა უძლო ღონისძიებითა“.²

sian conquest in the nineteenth century. London, 1971, გვ. 84.

¹ ამის შესახებ უფრო დანწერილებით იხ.: **ზ. პაპასქირი.** ერთიანი ქართული ფეოდალური სახელმწიფოს წარმოქმნა და საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობის ზოგიერთი საკითხი. თბ., 1990, გვ. 144-149 (<http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/30493/1/ErtianiQartuliFeodaluriSaxelmwifos.....pdf>).

² **სუმბატ დავითის ძე.** ცხორება და უწყება ბაგრატიონიანთა. – ქართლის ცხოვრება. მთ. რედაქტორი **რ. მეტრეველი.** თბ., 2008, გვ. 370 (ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ.**). Xს. ისტორიკოსის ეს შეხედულება თითქმის უკრიტიკოდ არის გაზიარებული ქართულ ისტორიოგრაფიაში (**ივ. ჯავახიშვილი.** ქართველი ერის ისტორია. წ. II. – წგნ.: **ივ. ჯავახიშვილი.** თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტ. II. თბ., 1983, გვ. 131; **ვ. კოპალიანი.** საქართველოსა და ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა 970-1070 წლებში. თბ., 1969, გვ. 75; **მ. ლორთქიფანიძე.** საქართველოს შინა-პოლიტიკური და საგარეო ვითარება Xს. 80-იანი წლებიდან Xს. 80-იან წლებამდე. – საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. III. თბ., 1979, გვ. 172). მართლაც, ერთი შეხედვით, არაფერია გასაკვირი იმაში, რომ სუმბატ დავითის ძემ, როგორც თავისი ეპოქის წარმომადგენელმა, ამგვარი ახსნა მისცა ქართველი პოლიტიკური მოღვაწეებისათვის ბიზანტიური ტიტულების ბოძების ზემოაღნიშნულ ფაქტს. მაგრამ, ამასთან, ჩვენ გვიჭირს ბასილი კეისრის მიერ „აფხაზთა“ მეფე ბაგრატ III-ისათვის უფრო მაღალი საკარისკაცო ტიტულის – კურაპალატის – მინიჭება მხოლოდ ბიზანტიის იმპერატორის ვერაგული ზრახვებით ავხსნათ. ჩვენი აზრით, ბასილი II ქართველი მეფეებისათვის ბიზანტიური ტიტულების ბოძებისას, პირველ რიგში, ითვალისწინებდა საქართველოში შექმნილ ახალ პოლიტიკურ და სახელმწიფოებრივ რეალობას. კერძოდ, ბიზანტიის ხელისუფლება კარგად ხედავდა, რომ ამ დროისათვის სწორედ ბაგრატ III, როგორც ყველაზე ვრცელი და ძლიერი სახელმწიფოს – „აფხაზთა“ სამეფოს – მეთაური და ამასთან, „ქართველთა“ სამეფო სახლის ერთადერთი მემკვიდრე, წარმომადგენდა მთავარ ფიგურას ქართველ პოლიტიკურ მოღვაწეებს შორის, მაშინ, როდესაც გურგენ „მეფეთ-მეფე“, სინამდვილეში მხოლოდ ერთი პატარა მხარის – ამიერ-ტაოს მფლობელი იყო. ერთი სიტყვით, კონსტანტინოპოლის

არაა მართებული იმავე სტატიაში ბაგრატ III-ის დედის გურანდუხტ დედოფლის მოხსენიება ანჩაბაძედ. აქაც, როგორც ჩანს, ნ. გარსოიანი მოექცა იმავე უ. ალენის გავლენის ქვეშ, რომელიც, ყოველგვარი განმარტების გარეშე წერს, რომ ბაგრატ უფლისწული იყო ძე „გურანდუხტ ანჩაბაძის – აფხაზეთის მეფის თევდოსი II-ის ასულისა“ (*“Bagrati was the son ... by Gurandukht Anchabadze, daughter of Thewdos II, King of Abkhazeti...”*).¹ მართალია, ამგვარი თვალსაზრისი ისტორიოგრაფიაში ნამდვილად არსებობს და ის სათავეს იღებს აფხაზურ ფოლკლორში შემორჩენილი ანდაზებიდან (რომელთაგან განსაკუთრებით ყურადღებას ამახვილებენ შემდეგ გამონათქვამზე: „აჩბა უმჰჰაკუა, ჩაჩბა უზჰჰომ“² — „ჯერ აჩბა ახსენე და შემდეგ ჩაჩბაო“³), მაგრამ ცალკეულ ავტორთა მხრიდან ამ სახის ფოლკლორული მასალით აპელირება და მხოლოდ მასზე დაყრდნობით (წერილობითი წყაროების სრული დუმილის ფონზე) ლეონ II „აფხაზთა“ მეფისა და მისი შთამომავლების ანჩაბაძეთა საგვარეულოსადმი მიკუთვნება⁴ მთლად დამაჯერებელი არ არის.

მმართველი წრეების თვალში ბაგრატ „აფხაზთა“ მეფე უფრო ანგარიშგასანევი ძალა იყო, ვიდრე მისი მამა „მეფეთ-მეფე“ გურგენ. მეორე მხრივ, არც ისაა გამორიცხული, რომ ბაგრატ III-ს კურაპალატის ტიტული ერგო როგორც დავით კურაპალატის შვილობილსა და მემკვიდრეს. ბიზანტიის მთავრობა ამ აქტს განიხილავდა როგორც ერთგვარ პოლიტიკურ კომპენსაციას იმ დანაკარგისათვის, რომელიც განიცადა გაერთიანებული საქართველოს პირველმა მეფემ თავისი მამობილის სამფლობელოს – იმიერტაოს – დაკარგვით. ამით კონსტანტინოპოლი, რასაკვირველია, არაფერს კარგავდა. პირიქით, „აფხაზთა“ მეფის ბაგრატ III-ისათვის კურაპალატის ტიტულის მინიჭებით, ბიზანტიის იმპერატორი უფრო იფართოებდა თავის გავლენის სფეროებს და იძენდა (ფორმალურად მაინც) ძლიერ ვასალს. ასე რომ, ვფიქრობთ, ბიზანტიის კეისარს მხოლოდ მამა-შვილის ურთიერთნაკიდების მიზნით არ უბოძებია ბაგრატ „აფხაზთა“ მეფისათვის კურაპალატის ტიტული. ეს აქტი გაცილებით უფრო სერიოზული პოლიტიკური მომენტებით იყო განპირობებული და სუმბატ დავითის ძის მიერ მოყვანილ მოტივს ამ შემთხვევაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა არ უნდა ჰქონოდა. (**ზ. პაპასქირი**. ერთიანი ქართული ფეოდალური სახელმწიფოს წარმოქმნა და.., გვ. 73-74).

¹ W. E. D. Allen. A History of the Georgian People., გვ. 84, ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ.** აქ ჩვენ საგანგებოდ მივუთითებთ უ. ალენი კიდეც ერთ უხემ შეცდომაზე: გურანდუხტი, როგორც ცნობილია, იყო არა **ასული** თევდოსისა არამედ მისი **და**.

² **ს. ჯანაშია**. გიორგი შარვაშიძე. *კულტურულ-ისტორიული ნარკვევი*. – წგნ.: **ს. ჯანაშია**. შრომები. ტ. VI. თბ., 1988, გვ. 28.

³ **გ. ანჩაბაძე**. შერვაშიძეთა გვარის წარმოშობის შესახებ. – *ქართული წყაროთმცოდნეობა*. XI. თბ., 2006, გვ. XI. თბ., 2006, გვ. 75 (<http://eprints.iliauni.edu.ge/usr/share/eprints3/data/1865/1/%E1%83%A9%E1%83%90%E1%83%A9%E1%83%91%E1%83%90%E1%83%A8%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%A8%E1%83%98%E1%83%AB%E1%83%94.pdf>).

⁴ რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, პირველად ეს ჰიპოთეზა გაკვრით გაჩნდა აფხაზებისადმი მიძღვნილ ერთ-ერთ პუბლიკაციაში (*Абхазцы (Азеза)*). По поводу сочинения г. Дубровина «Очерк Кавказа и народов, его населяющих». – *Сборник сведений о кавказских горцах*. Т. VI. Тфл., 1872, გვ. 29-30), რომლის ავტორად აპო-

„ლექსიკონში“ თვალში საცემია. საქართველო-ბიზანტიის ურთიერთობების ამსახველი საკმაოდ გახმაურებული ფაქტების, მოვლენების, ქართველი პერსონაჟების მიჩქმალვა და სრული იგნორირება. და ეს ხდება „სომხური მემკვიდრეობის“ მოჭარბებულად მონოდების ფონზე, რაც, უდავოდ, იმავე ნ. გარსოიანისა და აგრეთვე თვით ავტორთა კოლექტივის ხელმძღვანელის, რუსულ-საბჭოური ბიზანტიისტიკის ერთ-ერთი ყველაზე გამოჩენილი წარმომადგენლის, თავისი „არმენოფილური განწყობილებებით“ ცნობილი ალექსანდრე კაჟდანის დამსახურებაა.¹ ასე მაგალითად, სტატიაში „ბაგრატიონები“ (*“Bagratids”*), რომლის ავტორი, რასაკვირველია, იგივე ნ. გარსოიანია, ეს დინასტია ერთნიშნად გამოცხადებულია სომხურ ფეოდალურ საგვარეულოდ (*“Armenian feudal family”*), რომელთა დომენს წარმოადგენდა სპერი „ჩრდილო-დასავლეთ სომხეთში“ (*“The original Bagratid domain lai in Sper in northwestern Armenian”*), ბაგრატიონთა ქართული სამეფო დინასტია კი ამ ბაგრატიდთა სომხური სახლის „გვერდით შტოს“ (*“secondary branches”*) წარმოადგენდა.² ანუ ქრესტომათიულ ჭეშმარიტებადაა წარმოჩენილი ბაგრატიონთა საგვარეულოს წარმოშობის სომხური ვერსია, ხოლო ისტორიული ქართული პროვინცია სპე-

ლონ ვედენსკის მიიჩნევენ (**გ. ანჩაბაძე**, შერვაშიძეთა გვარის წარმოშობის შესახებ, გვ. 79). მოგვიანებით, ამ საკითხს საგანგებოდ შეეხო აფხაზური ლიტერატურის ფუძემდებელი დიმიტრი გულია (**Д. И. Гулия**, *История Абхазии*. Т. I. Тфл., 1925, გვ. 207-210), რომელმაც ახალი არგუმენტებით შეამაგრა მოსაზრება „ლეონიდების“ ანჩაბაძეობის შესახებ. აფხაზი ავტორებიდან ამ შეხედულებისკენ იხრებოდა შალვა ინალ-იფა (**Ш. Д. Инал-ипа**, *О содержании термина «апсха» – царь Абхазии*. – *Труды абхазского института языка, литературы и истории им. Д. И. Гулия*. Вып. 33-34. Сухуми, 1963, გვ. 175; **Ш. Д. Инал-ипа**, *Страницы исторической этнографии абхазов*. Сухуми, 1971, გვ. 229, 250-252). უცხოელ ავტორთა შორის ამ თვალსაზრისის ტირაჟირებას (სრულიად უკრიტიკოდ) ახდენენ ცნობილი ბრიტანელი ქართველოლოგი უილიამ ალენი (**W. E. D. Allen**, *A History of the Georgian People..*, გვ. 81, 83-84) და ზემოთნახსენები კ. თუმანოვი (**C. Toumanoff**, *Studies in Christian Caucasian history*. Georgetown University press, 1963, გვ. 256, 269). თავის დროზე, ამ საკითხს გაკვირვებულად შეეხო აკად. ს. ჯანაშია, რომელმაც არ გამოორიცხა („საგულგებლად“ მიიჩნია), რომ „ჩაჩბებზე ადრე „შარვაშიძეობა“ ანჩაბაძეთა საგვარეულოს ხელში... ყოფილიყო“ (**ს. ჯანაშია**, *გიორგი შარვაშიძე..*, გვ. 28), თუმცა მას არაფერი უთქვამს საკუთრივ „ლეონიდთა“ ანჩაბაძეობაზე. რაც შეეხება ივანე ჯავახიშვილს, არსებობს ცნობა, რომლის თანახმად თითქოს ივ. ჯავახიშვილს პირად საუბარში დიმიტრი გულიასთვის ეთქვას, რომ *«абхазские цари не Багратиды, как это канонически утверждалось, а, пожалуй, Ачба»* (**Г. Д. Гулия**, *Дмитрий Гулия. Повесть о моем отце*. М., 1965, გვ. 181; **გ. ანჩაბაძე**, შერვაშიძეთა გვარის წარმოშობის შესახებ, გვ. 80).

¹ კერძოდ, ეს ალ. კაჟდანმა მკაფიოდ გამოავლინა ბიზანტიის იმპერიაში მოღვაწე სომხური წარმომავლობის არისტოკრატისადმი მიძღვნილ მონოგრაფიაში (იხ.: **А. П. Каждан**, *Армяне в составе господствующего класса Византийской империи в XI-XII вв.* Ереван, 1975).

² *The Oxford Dictionary of Byzantium..*, vol. I, გვ. 244.

რი,¹ სტატიის ავტორის განმარტებით, უტყუარად სომხეთის ნაწილია.

ამ ტიპის ტენდენციურობას ვხვდებით სტატიაში: „სომხები“ (*“Armenians”* – ავტორი: ალ. კაჟდანი), რომელშიც ტაოელი წარჩინებული საგვარეულოები ე.წ. „თორნიკიანები“ (იოანე-თორნიკეს სახლი) და ბაკურიანები ერთნიშნად სომხურ (*Armenian*) და სომხურ-ქართულ (*Armeno-Georgian*) საგვარეულოებად არიან გამოცხადებული.² ესაა სტატიის ავტორისა და ზოგადად პროექტის ხელმძღვანელის ალ. კაჟდანისა³ და სომეხ მკვლევართა⁴ თვალსაზრისის ტირაჟირებისა და სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრების მორიგი მცდელობა. ამგვარი ტენდენცია (ოღონდ ოდნავ შერბილებულად) იგრძნობა აგრეთვე სტატიაში: „ქართველები“ (*“Georgians”* – ავტორი: რობერტ ტომპსონი), რომელშიც იოანე-თორნიკე და გრიგოლ ბაკურიანი მოხსენიებულია „სომხური ან ქართული წარმოშობის“ (*“...nobles of Georgian or armenian descent”*) მოღვაწეებად.⁵ იგივე ხაზია გატარებული სტატიებში: „ბაკურიანი“ (*“Pakourianos”* – ავტორი: ნ. გარსოიანი)⁶ და „თორნიკიანები“ (*“Tornikios”* – ავტორი: ალ. კაჟდანი).⁷

სრულიად გაუგებარი და აუხსნელია „ლექსიკონში“ საქართველო-ბიზანტიის ურთიერთობების ქართველი პერსონაჟების „არ შეშვევა“. ქართველი პოლიტიკური ლიდერებიდან „ლექსიკონის“ შემქმნელთა

¹ ამის შესახებ დანვრ. იხ.: **დ. მუსხელიშვილი**. საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის საკითხები. ტ. I. თბ., 1977, გვ. 58-60, 69, 79, 80, 95, 146, 162, 163; 1980: 101, 163, 201, 243. იქვე შესაბამისი სპეციალური ლიტერატურა.

² *The Oxford Dictionary of Byzantium...*, vol. I, გვ. 182.

³ ალ. კაჟდანმა ამ საკითხზე ყურადღება საგანგებოდ გაამახვილა ზემოთ ნახსენებ მონოგრაფიაში, რომელშიც ე.წ. „თორნიკიანები“ და ბაკურიანების მიმართ გამოიყენა ფორმულირება: „სომხურ-ქართული“ («армяно-ивирские») საგვარეულოები («армяно-ивирские»). იხ.: **А. П. Каждан**. Армяне в составе господствующего класса..., გვ. 48-50.

⁴ ბიზანტიურ წყაროებში მოხსენიებულ იბერიელ (ივერიელ) მოღვაწეთა მაინც და მაინც სომეხ ქალკედონიტებად (ანუ ქართული მართლმადიდებლური წიალიდან გამოსულთა) მიჩნევის ნამდვილ „იდეოლოგად“ იქცა ცნობილი სომეხი მეცნიერი ვიადა არუთიუნოვა-ფიდანანი. იხ.: *Типик Григория Пакуриана*. Введение, перевод и комментарии **В. А. Арутюновой-Фиданян**. Ереван, 1978, გვ. 47-64; **В. А. Арутюнова-Фиданян**. Армяне-халкидониты на восточных границах Византийской империи (X-XIV). Ереван, 1980; **В. А. Арутюнова-Фиданян**. Армяно-византийская контактная зона (X-XIV). М., 1994, გვ. 56-92 და ა.შ. ე.წ. „თორნიკიანებისა“ და სხვა ტაოელ წარჩინებულთა საგვარეულოების ეთნოკონფესიონალური იდენტობის სომხურ-ქართული ხედვების ანალიზი იხ.: **В. П. Степаненко**. Чортванели, Торники и Тарониты в Византии (к вопросу о существовании т.н. тайкской ветви Торникянов). – *Античная древность и средние века*. Вып. 30. Екатеринбург, 1999, გვ. 130-148.

⁵ *The Oxford Dictionary of Byzantium...*, vol. II, გვ. 841, ხაზგასმა ჩვენია – **ზ.პ.**

⁶ *The Oxford Dictionary of Byzantium...*, vol. III, გვ. 1553.

⁷ *The Oxford Dictionary of Byzantium...*, vol. III, გვ. 2097.

ყურადღების პატივი ხვდა მხოლოდ იმიერტაოს ხელმწიფეს დავით III კურაპალატს (“David of Tayk’/Tao” – ავტორები: ნ. გარსოიანი, ჩარლზ ბრანდი /Carles M. Brand/, ენტონი კატლერი /Anthony Cutler/)¹ და თამარ მეფეს (“Tamara of Georgia” – ავტორი: ჩარლზ ბრანდი).² ეს მაშინ, როდესაც მათ გამოტოვებული არ ჰყავთ არცერთი მეტ-ნაკლებად ცნობილი სომეხი მონარქი, დაწყებული პირველი არშაკიდებიდან, გაგიკ I-ით, იოანე-სმბატითა და გაგიკ II-ით დამთავრებული (მათი ავტორი, ძირითადად, ბუნებრივია, ნ. გარსოიანია).

დავუშვათ „ლექსიკონის“ შემდგენლები გამოცემაში შესატანი მეზობელი ქვეყნების ლიდერების შერჩევისას ხელმძღვანელობდნენ ამა თუ იმ პოლიტიკური ფიგურის ცნობადობით თვით ბიზანტიურ სამყაროში. ანუ მათ არ ჩათვალეს მიზანშეწონილად ცალკეული ავტორიტეტული ქართველი მეფე-მთავრების (ვახტანგ გორგასალი, გუარამ კურაპალატი, აშოტ კუროპალატი, ბაგრატ III, თვით გიორგი II კესაროსი და დავით IV აღმაშენებელი და ა.შ.) შეტანა ენციკლოპედიურ გამოცემაში, რომელთა მოღვაწეობა, მართალია, ქართული საისტორიო ტრადიციის თანახმად, მჭიდროდაა დაკავშირებული ბიზანტიის იმპერიასთან, მაგრამ ბიზანტიურმა წყაროებმა მათ შესახებ არაფერი იციან.³

თუ ეს ასეა, ისმის კითხვა, რატომ არ ვრცელდება ეს „შეზღუდვა“ სომეხ მეფე-მთავრებზე?! რით დაიმსახურეს მათ პრივილეგია – დიდიან-პატარიანად წარმოჩენილიყვნენ საეტაპო ბიზანტიურ ენციკლოპედიურ გამოცემაში – მათი უმრავლესობაც ხომ სრულიად უცნობია ბიზანტიური წიგნიერი სამყაროსთვის?! ან რა დააშავეს იმ ქართველმა ლიდერებმა, რომელთა მოღვაწეობის ცალკეულმა ეტაპებმა, როგორც იტყვიან, ცნობილი ბიზანტიელი ისტორიკოსების, პოლიტიკოსებისა თუ დიპლომატების „თვალწინ გაიარა“ და საკმაოდ მრავლისმეტყველი ასახვა ჰპოვა მათ თხზულებებში?!

რით ვერ „მოერგო“, მაგალითად, ბიზანტიისადმი მიძღვნილ საცნობარო გამოცემას ლაზიკა-ეგრისის მეფეები გუბაზ I (VI ს. შუა ხანები) და გუბაზ II (VII ს. 30-50-იანი წლები), რომელთა პოლიტიკურმა აქტიურობამ სერიოზული კორექტივები შეიტანა არა მხოლოდ ბიზანტია-ლაზიკის ურთიერთობებში, არამედ ზოგადად იმპერიის აღმოსავლურ პოლიტიკაში?! ამის შესახებ ინფორმაციას (უნდა ითქვას, სრულიად უნიკალურს, რომლის

¹ *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Edited By **Alexander P. Kazhdan**. Vol. I, გვ. 590.

² *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Edited By **Alexander P. Kazhdan**. Vol. III, გვ. 2008-2009.

³ ამ ლოგიკით მათ, ალბათ, არც ექვთიმე და გიორგი მთანმინდელები (“*Euthimios the Iberian*” – ავტორი: ალ. კაჟდანი /*The Oxford Dictionary of Byzantium*., vol. II, გვ. 757/; “*George Mtacmindeli*” – ავტორი: რ. ტომპსონი /*The Oxford Dictionary of Byzantium*., vol. II, გვ. 837/) და არც იოანე პეტრიწი (“*Jhon Petrici*” – ავტორი: რ. ტომპსონი /*The Oxford Dictionary of Byzantium*. Edited By **Alexander P. Kazhdan**. Vol. გვ. 1067/) უნდა შეეტანათ.

გარეშე ჩვენ საერთოდ არაფერი გვეცოდინებოდა დასავლეთ საქართველოს ისტორიულ წარსულზე V-VI საუკუნეებში) ხომ სწორედ თანადროული ბიზანტიელი ავტორები (პრისკე პანიონელი,¹ პროკოპი კესარიელი,² აგათია სქოლასტიკოსი³ და ა.შ.) გვანვდიან?!

ან რით ვერ დაიმსახურა ჩვენი „ყოვლისმცოდნე“ ბიზანტიოლოგ-კავკასიოლოგების ყურადღება დასავლეთ საქართველოს ისეთმა ავტორიტეტულმა ლიდერმა, როგორც იყო „აფხაზთა“ მეფე გიორგი II (922-957), რომლის საერთაშორისო ავტორიტეტი აღიარებული იყო თვით ოფიციალური კონსტანტინოპოლის მიერ. ამ მხრივ, რად ღირს თუნდაც ის ფაქტი, რომ იმდროინდელი (Xს. 20-იანი წლები) ბიზანტიის იმპერიის პოლიტიკური ელიტის წამყვანი ფიგურა, პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი „ჭკუას ეკითხებოდა“ გიორგი II-ს და მასთან მიმონერაში არჩევდა ბიზანტია-ბულგარეთის ურთიერთობების უმწვავეს საკითხებს.⁴

ან განა სრული კურიოზი არა არის ცალკე სტატიები (საკმაოდ მოცულობითი) მიუძღვნა ზემოთ ნახსენებ სომეხ მეფეებს – გაგიკ I-ს (989/990-1017⁵),⁶ იოანე-სმბატს (1017-1041)⁷ და გაგიკ II-ს (1041-1045)⁸ და ამ ფონზე, მოახდინო გაერთიანებული საქართველოს მეორე მეფის, გიორგი I-ის სრული იგნორირება იმ აშკარად მაღალი საერთაშორისო ავტორიტეტის ლიდერისა, რომელიც იმჟამად ბიზანტიის იმპერიასთან მთავარ დაპირისპირებულ პოლიტიკურ ძალას წარმოადგენდა და მნიშვნელოვან წილად განსაზღვრავდა თვით ანისის (აგრეთვე ვასპურაკანის)

¹ **პრისკე პანიონელი.** – გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცეს და განმარტებები დაურთეს **ალ. გამყრელიძემ** და **ს. ყაუხჩიშვილმა**. ტ. I. თბ., 1956, გვ. 254-256, 259.

² **პროკოპი კესარიელი.** De Bello Persico. – გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო **ს. ყაუხჩიშვილმა**. ტ. II. მეორე შევსებული გამოცემა. თბ., 1965, გვ. 72-87, 92-117; **პროკოპი კესარიელი.** De Bello Gothico. – გეორგიკა. ტ. II, გვ. 118-137, 143-211.

³ **აგათია სქოლასტიკოსი.** – გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო **ს. ყაუხჩიშვილმა**. ტ. III. ტფ., 1936, გვ. 26-187.

⁴ **ნიკოლოზ მისტიკოსი.** – გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო **ს. ყაუხჩიშვილმა**. ტ. IV, ნაკვ. II. თბ., 1952, გვ. 216-217.

⁵ **К. Н. Юзбашян.** К хронологии правления Гагика I Багратуни. – *Античная древность и средние века*. Вып. 10. Свердловск, 1973, გვ. 195-197.

⁶ *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Edited By **Alexander P. Kazhdan**. Vol. II, გვ. 813-814 (ავტორი: **ბ. გარსოიანი**).

⁷ *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Edited By **Alexander P. Kazhdan**. Vol. II, გვ. 1068 (ავტორი: **ბ. გარსოიანი**).

⁸ *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Edited By **Alexander P. Kazhdan**. Vol. II, გვ. 814 (ავტორი: **ბ. გარსოიანი**).

სამეფო სახლის ბიზანტიურ პოლიტიკას. ამის შესახებ ხომ ცნობილია, არა მხოლოდ ქართულ,¹ სომხურ,² არაბულ,³ არამედ საკუთრივ ბიზანტიურ⁴ წყაროებში?!⁵ იგივე შეიძლება ითქვას გიორგი I-ის მემკვიდრე ბაგრატ IV-ზე (1027-1072), რომლის აქტიურობა ბიზანტიის მიმართულეებით შეუმჩნეველი არ დარჩენია ბიზანტიელ ისტორიკოსებს⁶ და სამხედრო-პოლიტიკურ მოღვაწეებს.⁷ ამ მხრივ რად ღირს თუნდაც ის უნიკალური მასალა, რომელიც გვამცნობს დევნილი ქართველი მეფის კონსტანტინოპოლში ყოფნისა და მისი მოლაპარაკებების შესახებ უმაღლეს დონეზე, რომელიც აშკარად ბაგრატ IV-ის სრული ტრიუმფით დასრულდა – ბიზანტიის იმპერატორი იძულებული შეიქმნა გაენირა თავისი მთავარი მოკავშირე და დასაყრდენი ლიბარიტ ბაღვაში და ეცნო საქართველოს გვირგვინოსანი მეფის უზენაესობა მის ურჩ ვასალზე.⁸

„ბიზანტიის ოქსფორდის ლექსიკონიდან“ ჩვენს მიერ წარმოდგენილი ეს მასალა არის მხოლოდ მცირედი ნაწილი, რომელშიც ბიზანტიის ისტორიის „ქართული სიუჟეტები“ სრულიად არაკომპეტენტურად და ტენდენციურადა წარმოჩენილი. მომავალში შევეცდებით კიდევ უფრო განვავრცოთ დაკვირვებები ამ მიმართულებით და შესაძლებლობისამებრ გამოვავლინოთ „ლექსიკონის“ ავტორ-შემდგენელთა სხვა გადაცდომებიც. სამწუხაროდ, „სამკალი ფრიად არს“, თანაც მიგვაჩნია, რომ თემატიკის მრავალფეროვნებიდან გამომდინარე, ითხოვს სხვადასხვა დარგის

¹ *მატიანე ქართლისა*. – *ქართლის ცხოვრება*. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით **ს. ყაუხჩიშვილის** მიერ, ტ. I. თბ., 1955, გვ. 284-285; **სუმბატ დავითის ძე**. ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა. – *ქართლის ცხოვრება*. ტ. I, გვ. 383-384.

² **არისტაკეს ლასტივერტეცი**. ისტორია, ქართული თარგმანი გამოკვლევით, კომენტარებითა და საძიებლებით გამოსცა **ე. ცაგარეიშვილმა**. თბ., 1974, გვ. 42; «Повествование» *вардапета Аристакеса Ластивертци*. Перевод с древнеармянского, вступительная статья, комментарии и приложения **К. Н. Юзбашяна**. М., 1968, გვ. 66-71 (<http://vostlit.info/Texts/rus2/Aristakes/frametext1.htm>).

³ **ო. ცქიტიშვილი**. მასალები საქართველოს საგარეო პოლიტიკის ისტორიისათვის. – *მაცნე*, №4, 1968, გვ. 127; **ბ. სილაგაძე**. იაჰია ანტიოქიელის ცნობები საქართველო-ბიზანტიის ურთიერთობების შესახებ X ს. ბოლო მეოთხედსა და XII ს. პირველ მეოთხედში. – *ქართული წყაროთმცოდნეობა*. VI. თბ., 1986, გვ. 116; **В. Розен**. Император Василий Болгаробойца. *Извлечения из летописи Яхьи Антиохийского*. Издал, перевел и объяснил барон **В. Розен**. СПб., 1883, გვ. 63.

⁴ **გიორგი კედრენე**. ქრონოგრაფია. – *გეორგიკა*. ტ. V. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო **ს. ყაუხჩიშვილმა**. თბ., 1963, გვ. 46-47, 59.

⁵ ამის შესახებ დავწრილ. იხ.: **ზ. პაპასქირი**. ერთიანი ქართული ფეოდალური სახელმწიფოს წარმოქმნა და... გვ. 107-112. იქვე შესაბამისი ლიტერატურა.

⁶ **იოანე ზონარა**. ისტორია. *გეორგიკა*. ტ. VI. ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსაცემად დაამზადა და გამოკვლევა დაურთო **მ. კახაძემ**. თბ., 1966, გვ. 235; **გიორგი კედრენე**. ქრონოგრაფია, გვ. 67-68.

⁷ **ნიკიფორე ვრიენოსი**. საისტორიო მასალები. – *გეორგიკა*. ტ. V, გვ. 306.

⁸ **გიორგი კედრენე**. ქრონოგრაფია, გვ. 68.

ZURAB PAPASKIRI¹

ON THE DISTORTION AND NEGLECTION
OF THE GEORGIAN “HISTORICAL SEGMENT”
IN THE BYZANTINISTIC ENCYCLOPEDIA EDITION

The distortion of the certain facts of Georgian history and neglecting its “historical segment” in general is the sad tradition that is adopted in the Byzantinistic literature. We can find many examples of the authors’ (even of the leading ones) superficial attitude to the Georgian data linked to Byzantine history, as well as the lack of knowledge of Georgian history itself. The most notable example is the mistake of academician Fyodor Uspensky, the great Russian scholar. In the certain part of his *“The history of the Byzantine Empire,”* while describing the Eastern campaign of the Emperor Basil II, the author depicts David Kurapatat as “the king of **Georgia**” (“царь Грузии”) and George I as “the king of **Abkhazia**” (“Гиоргий I царь Абхазии”). In the other passage he mentions that emperor Basil II wanted “to complete the conquest of **Abkhazia and Georgia**” (“докончить завоевание Абхазии и Грузии”) in spring 1022. Thus, to F. Uspensky “Georgia” and “Abkhazia” of that period are different countries, which is utter nonsense.

Although the Georgian historians have repeatedly pointed about similar mistakes of the leading foreign Byzantinists, the tradition of distorting and neglecting the Georgian data concerning the Byzantine history still continues. The next demonstration of this is the encyclopedic edition *“The Oxford Dictionary of Byzantium,”* (3-Volume Set. Prepared at Dumbarton Oaks. Edited By **Alexander P. Kazhdan**. Oxford University Press, 1991) prepared by Dumbarton Oaks, the world leading scientific research institution in Byzantine Studies.

Despite the fact that more than 20 years have passed since publishing this edition its “Georgian part” have not been the subject of extensive discussion so far. This is a little bit strange since some of the reference articles include significant distortion of the facts of Georgian history. This is particularly evident in the

¹ **Zurab Papaskiri** – Doctor of Historical Sciences, Professor, Sokhumi State University.

material prepared by Nina G. Garsoïan, prominent Armenian-American byzantinist, Professor of University of Columbia. In her articles, in addition to factual blunders (e.g. She declared king Bagrat III's father Gurgan as "the kouropalates" ("*Bagrat III, son of Gurgan, kourapalates of K'art'li ...*"), we can see biased approach and an attempt to depict the number of "common" themes according to the Armenian perspective.

At the same time, it is absolutely unaccountable why the editors of the "*Dictionary*" try to neglect the well-known facts or events of Georgian-Byzantine relations, and even the Georgian political figures. Moreover, all this happens in the background of the abundant dependence on the so-called "Armenian Heritage." This is, undoubtedly, thanks to N. Garsoïan and Alexander Kazhdan, the leader of the group of authors, one of the most prominent representative of the Russian-Soviet Byzantine school, who is also famous for his sympathy to the Armenians.

Thus, from the Georgian political leaders the authors of the "*Dictionary*" decided to mention only David III Kouropalates ("David of Tayk'/Tao") and Queen Tamar ("Tamara of Georgia"). Meanwhile, they have not missed any more or less known Armenian Monarch, beginning from the first Arshakids and ending with Gagik I, John Smbat, and Gagik II (the author of those articles, of course, usually is N. Garsoïan). In the background of special promotion of the Armenian leaders' activities, there is no article dedicated to George I, the second king of the unified Georgia. The neglect of the leader, who was the most important and influential political rival of the Byzantine Empire at that time, and who mainly defined the politics of Ani (also Vaspurakan) kingdom towards Byzantium looks simply amusing.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ლევან ჭაბაშვილი¹

არქეოლოგიური სერიაცია და მისი გამოყენება
საქართველოს ბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიაში

პრეისტორიულ არქეოლოგიაში რელატიური ქრონოლოგიის შემუშავებისას დიდი მნიშვნელობა აქვს სერიაციის მეთოდს.

ტერმინი „სერიაცია“ ნიშნავს ელემენტების განლაგებას სერიებად იმგვარად, რომ თვითოეულის პოზიცია ოპტიმალურად ასახავს მას და სხვა ელემენტებს შორის მსგავსების ხარისხს. მიჩნეულია, რომ უწყვეტი სერია თანმიმდევრულ განვითარებას, ხოლო ცვალებადი სერია მკვეთრ გადასვლას ან კულტურულ წყვეტილს ასახავს. ამასთან ერთად არსებობს ის წინაპირობა, რომ ყველა ელემენტი ერთ კულტურულ ტრადიციას უნდა მიეკუთვნებოდეს, გენეტიკურად უნდა იყოს ერთმანეთთან დაკავშირებული და ერთი და იგივე რეგიონიდან უნდა მომდინარეობდეს.²

მრავალ თანამედროვე პუბლიკაციაში, სადაც დიდი რაოდენობის არქეოლოგიური მასალა განიხილება და სადაც ქრონოლოგია წინა პლანზე დგას, გამოიყენება სწორედ ეს მეთოდი. ამასთან ერთად, შესაძლებელია რომ ქრონოლოგიური ელემენტის მაგვირად, რომელსაც მატრიცის ან ტაბულის განლაგება განსაზღვრავს, რეგიონალური ან სოციალური ელემენტი იქნეს წინა პლანზე წამოწეული, ხოლო ქრონოლოგიის საკითხი ან ნაკლებად ან საერთოდ არ იყოს განხილული.³

სერიაციის მეთოდის პირველი გამოყენება არქეოლოგიაში დაკავშირებულია ბრიტანელი არქეოლოგის ვ. მ. ფ. პეტრიეს სახელთან. XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის დასაწყისში ის ეგვიპტის სამაროვნების მასალების დამუშავებისას შეეცადა შეემუშავებინა რელატიური ქრონოლოგიის სისტემა, რომელიც დაფუძნებული იქნებოდა სამარხებიდან მომდინარე არქეოლოგიური მონაპოვრების ცვლილებების პრინცი-

¹ **ლევან ჭაბაშვილი** – დოქტორანტი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **K. J. Narr.** Typologie und Seriation. – *Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseums in Bonn (Im Landschaftsverband Rheinland) und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande.* Band 178. Bonn, 1978, გვ. 28.

³ **Cl. Thaune.** Möglichkeiten und Grenzen der Seriation. Ein Diskussionsbeitrag. – *Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift.* Band 36, №2. Berlin, 1995, გვ. 323.

პის შესწავლის საფუძველზე.

პეტრიემ ქრონოლოგიური სქემა შეიმუშავა 1894-1899 წლებში ნაქადას, ბალას, აბადიეს და ჰუს პრედინასტიური ხანის სამაროვნების 900 სამარხის ინვენტარის საფუძველზე. მან გამოყო 5 კრიტერიუმი: (1) სამარხების სტრატოფიცირებაზე დაკვირვება (იშვიათად იყო შესაძლებელი); (2) კერამიკული ფორმების სერიაციების შემუშავება მათი განვითარების ან დეგრადაციის საფუძველზე; (3) სამარხების პირველადი დაჯგუფება მათში აღმოჩენილი თიხის ჭურჭლების მსგავსებების და, მათი გამოვლენის სიხშირის საფუძველზე, (4) დიფერენცირებული ტიპების შემუშავება, ამით და, ასევე სტილისტური განხილვებით, ამ ჯგუფების უფრო ზუსტი დიფერენცირება (5) სამარხეული ინვენტარის იმ მიზნით სისტემატიზირება, რომ რომელიმე კონკრეტული კერამიკული ტიპის „არსებობის პერიოდი“ მაქსიმალურად ხანმოკლე დროით განისაზღვროს. მათ საფუძველზე მკვლევარმა სცადა ამ 900 სამარხის ქრონოლოგიური თანმიმდევრობა შეძლებისდაგვარად ზუსტად აღედგინა. ეს სამარხები 50 ჯგუფში (თითოეულ ჯგუფში 18) იქნა განაწილებული და დაინომრა 30-იდან ზემოთ. პირველი 29 ჯგუფი კი, მეცნიერმა შემოინახა სავარაუდო მომავალი აღმოჩენებისთვის.

კერამიკული ფორმები რომლებიც ამ ქრონოლოგიური თანმიმდევრობის საფუძველს წარმოადგენდა პეტრიემ 7 ერთმანეთის მომდევნო ქრონოლოგიურ საფეხურად დაყო (ტაბ. 1). საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ პეტრიეს ეს მეთოდი არაჩვეულებრივად ინოვაციური იყო. მან საფუძველი ჩაუყარა იმ მეთოდების შემუშავებას არქეოლოგიაში, რომელიც დახურულ კომპლექსებში არქეოლოგიური მონაპოვრების კომბინაციების შესწავლის საფუძველზე შეიმუშავებს რელატიურ-ქრონოლოგიურ თანმიმდევრობას. ამ მეთოდს ზოგადად სერიაციის მეთოდს უწოდებენ თუმცა ცალკეულ ქვეყნებში მისი სხვადასხვა მოდელები გამოიყენება. გერმანულენოვან არქეოლოგიაში XXს. 80-იანი წლების დასაწყისამდე ძირითადად იყენებდნენ **კომბინაციის სტატისტიკას** და სტრუქტურულად მის მსგავს **კორესპონდენციალის**.

კომბინაციის სატატისტიკის შემთხვევაში კვლევის შედეგი აისახება ორგანოზომილებიან ტაბულაზე, სადაც მარცხენა მხარეს ზემოდან ქვემოთ განლაგებულია დახურული კომპლექსები, ხოლო ზედა ნაწილში ამ დახურულ კომპლექსებში აღმოჩენილი ქრონოლოგიურად მნიშვნელოვანი არქეოლოგიური მონაპოვრები, შესაბამისად – მათი ტიპები. იდეალურ შემთხვევაში ამ ფენომენების განლაგება მათ ქრონოლოგიურ თანმიმდევრობას უნდა აღნიშნავდეს და ტაბულაზე გადაკვეთის ნერტილები დიაგონალის სახით გამოისახება (ტაბ. 2).¹

დახურულ კომპლექსებში არქეოლოგიური მონაპოვრების კომბი-

¹ M. K. H. Eggert. Prähistorische Archäologie, Konzepte und Methoden. Tübingen, 2008, გვ. 201-207.

ნაციის მნიშვნელობას ჯერ კიდევ ი. ვორსე (1844) და ო. მონტელიუსი (1903) მიხედნენ და მომდევნო პერიოდში სულ უფრო ხშირად გამოიყენებოდა ასეთი დაკვირვებები. გერმანულ სამეცნიერო ლიტერატურაში XX საუკუნის 40-50-იან წლებში გვხვდება რელატიური ქრონოლოგიის კვლევისას გამოყენებული კომბინაციის ტაბულები. მოგვიანებით კი, კომპიუტერული ტექნიკის განვითარებასთან, ერთად შესაძლებელი ხდება დიდი მოცულობის მონაცემების ერთდროულად დამუშავება.¹ კომპიუტერული სერიაციის გამოყენებით ბრინჯაოს ხანის რელატიური ქრონოლოგიის შესწავლის დაწყება გერმანიაში დაკავშირებულია კ. გოლდმანის სახელთან. 70-იანი წლების დასაწყისიდან მის მიერ გამოქვეყნებულ პუბლიკაციებში განხორციელებულია მცდელობა რელატიური ქრონოლოგიის შემუშავებისთვის ახალი საფუძვლების გამოყენებისა.²

არქეოლოგიური სერიაციის მეთოდის კავკასიის პრეისტორიულ არქეოლოგიაში გამოყენების თვალსაჩინო მაგალითია კ. ს. რუბინსონის ნაშრომი თრიალეთის კულტურის ქრონოლოგიის შესახებ. თრიალეთის კულტურის ქრონოლოგიის შემუშავება დაკავშირებულია მის აღმომჩენთან ბ. კუფტინთან. 1941 წელს გამოქვეყნებულ პუბლიკაციაში მოცემულია თრიალეთის შუაბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიური ძეგლების და არქეოლოგიური მონაპოვარი მასალის განაწილება 3 ერთმანეთის მომდევნო ქრონოლოგიურ ჯგუფში შესაბამისი არგუმენტაციით. ამ 3 ჯგუფის აბსოლუტური ქრონოლოგიური დიაპაზონი ძვ.წ. II ათასწლეულის შუახანებით განისაზღვრა.³ მოგვიანებით თრიალეთის კულტურის მასალების ხელახალი დამუშავების საფუძველზე ე. გოგაძემ შეიმუშავა ახალი ქრონოლოგია სადაც ისევ 3 ქრონოლოგიური საფეხური იყო წარმოდგენილი თუმცა განსხვავებული თანმიმდევრობით. კუფტინისეულ I და III ჯგუფებს ადგილები შეეცვალათ ხოლო II ჯგუფი ძველ ადგილას დარჩა, ამასთან ერთად დაზუსტდა აბსოლუტური ქრონოლოგიაც და კულტურის არსებობის პერიოდი ძვ. წ. 2000-1450 წლებით განისაზღვრა.⁴ XX საუკუნის 70-იან წლებში თრიალეთის შუაბრინჯაოს ხანის ქრონოლოგიას შეისწავლის ამერიკელი მეცნიერი კ. ს. რუბინსონი. მან თრიალეთის ზეგანის შუაბრინჯაოს ხანის 28 გორასამარხის მასალა განიხილა. აქედან სერიაციაში გამოიყენა მხოლოდ იმ გორასამარხების მა-

¹ Cl. Thaune. Möglichkeiten und Grenzen der Seriation..., გვ. 323-324

² H. Ziegert. "Kombinationsstatistik" und "Seriation". Zu Methode und Ergebnis der Bronzezeit-Chronologie K. Goldmanns. – *Archäologische Informationen*. №5. Kerpen, 1983, გვ. 22-23; M. K. H. Eggert. Historische Realität und archäologische Datierung: Zur Aussagekraft der Kombinationsstatistik. – *Prähistorische Zeitschrift* 55. Berlin 1980, გვ. 113; K. Goldmann. Zwei Methoden der chronologischer Gruppierung. – *Acta Praehistorica et archaeologica*. 3. Rahd/Westf., 1972, გვ. 1-34.

³ Б. А. Куфтин. Археологические раскопки в Триалети. Тб., 1941, გვ. 79-100.

⁴ ე. გოგაძე. თრიალეთის ყორღანული კულტურის პერიოდიზაცია და გენეზისი. თბ., 1972. გვ. 38-44, 95

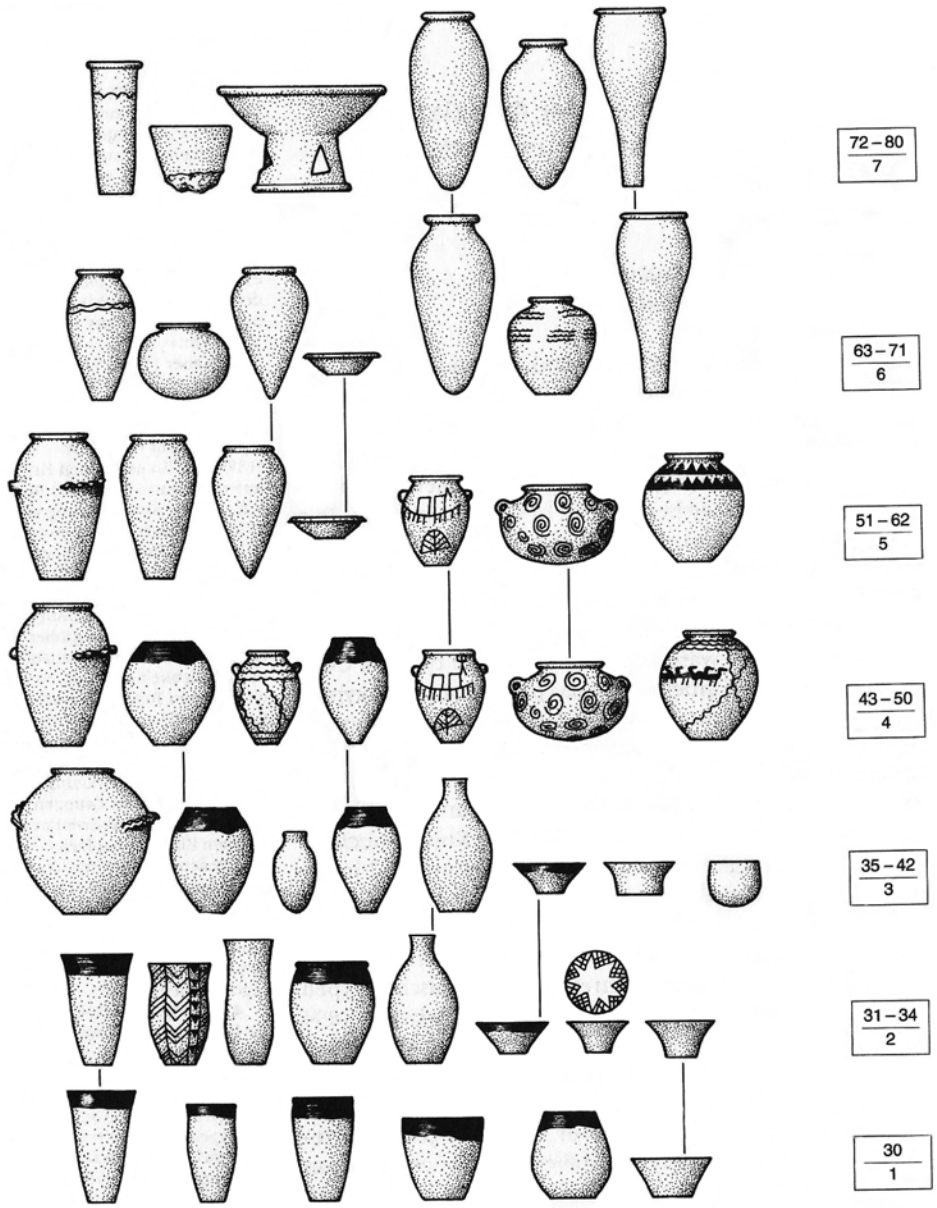
სალები სადაც 5 ან მეტი სადიაგნოსტიკო ნიშანი იყო წარმოდგენილი. ასეთი გორასამარხების რაოდენობა კი 12 იყო (№ I, V, VI, VII, VIII, XV, XVI, XVII, XVIII, XXXIV, XXXVI, XLV).

მასალების შესწავლის (სერიაციის) საფუძველზე, კ. ს. რუბინსონმა წარმოადგინა შუა ბრინჯაოს ხანის მასალების სამსაფეხურიანი დანაწილება, რომელიც ძირითადად შეესებამება ე. გოგაძისეულ სქემას, თუმცა ცალკეული დეტალებით მისგან განსხვავდება. აქაც წარმოდგენილია 3 საფეხურიანი დაყოფა, I ჯგუფში ერთიანდება XVIII და VIII გორასამარხები, II ჯგუფში XVI, VI, V, XXXVI, XLV, XVII, XXXIV და III ჯგუფში კი XV, I და VII გორასამარხები. სხვა გორასამარხები, მათში წარმოდგენილი მასალის სიმწირის გამო, სერიაციაში არ განხილულა და მხოლოდ შემდეგ ცალკეული მსგავსებების საფუძველზე იქნა მათი რელატიურ ქრონოლოგიური პოზიცია განსაზღვრული. აქედან აღსანიშნავია გორასამარხი XXXIII ის მიკუთვნება III ქრონოლოგიური საფეხურისთვის, რომელიც უორმოდ გორასამარხს წარმოადგენს და ე. გოგაძის მიერ შუაბრინჯაოს ხანის I საფეხურის ძეგლებთან იყო გაერთიანებული, ხოლო კ. ს. რუბინსონმა აქ აღმოჩენილი ნაპრიალები ორნამენტით შემკული კერამიკის საფუძველზე ის III (გვიანდელი) ჯგუფის თანადროულად მიიჩნია.¹ აბსოლუტური ქრონოლოგიის თვალსაზრისით კი, დაახლოებით იგივე შედეგებამდე მივიდა მისი 3 ჯგუფიც, რომელიც ძვ.წ. 2000-დან 1450 წლების შუალედში თავსდება მიუხედავად იმისა, რომ ცალკეული საფეხურის თარიღები ცალკეული შემთხვევებში განსხვავდება ე. გოგაძის მიერ წარმოდგენილი თარიღებისგან.²

ამრიგად, XX საუკუნის 70-იან წლებში ამერიკელი მეცნიერის კ. ს. რუბინსონის მიერ თრიალეთის შუა ბრინჯაოს ხანის მასალების სერიაციის მეთოდით შესწავლის საფუძველზე შემუშავებული იქნა თრიალეთის შუა ბრინჯაოს ხანის გორასამარხების ახალი ქრონოლოგია, რომელიც მკვეთრად არ განსხვავდება რამდენიმე წლით ადრე ე. გოგაძის მიერ შემუშავებული სქემისგან, თუმცა მნიშვნელოვან გამოკვლევას წარმოადგენს თრიალეთის კულტურის შესწავლის ისტორიაში და ამ კულტურის ქრონოლოგიის შემუშავებისთვის მყარ საფუძველს წარმოადგენს.

¹ K. S. Rubinson. The Trialeti Culture. PhD thesis. Columbia University. Ann Arbor, 1976, გვ. 148-179.

² K. S. Rubinson. The Chronology of the Middle Bronze Age Kurgans at Trialeti. – *Bibliotheca Mesopotamica*. 7. Los Angeles, 1977, გვ. 247 .

ტაბ. I

ვ. ფ. პეტრიეს მიერ შემუშავებული სქემა: **M. K. H. Eggert.** Prähistorische Archäologie, Konzepte und Methoden. Tübingen, 2008, Abb. 46.

LEVAN TCHABASHVILI¹

**ARCHAEOLOGICAL SERIATION AND THEIR USE IN THE ARCHAEOLOGY
OF BRONZE AGE OF GEORGIA**

The primary concern of the article is seriation method in archaeology. The archaeological seriation was first used by W. F. Petrie – a British Archeologist – at the end of the 19th century. He created a relative chronology for 900 predynastic graves of Egypt and divided the chronology in 7 steps. It is generally recognized that this method was very innovative at that time. Since the beginning of the XX century this method has been used widely in archaeology. The use of this method in prehistoric archaeology of Georgia was important. In the 70-ies of 20th century K. S. Rubinson – an the US scientist – developed a new chronology for the Middle Bronze Age 12 burials mounds in Trialeti using the seriation method. The relative chronology of Middle Bronze Age was first developed by Prof. B. Kuftin in the beginning of the 40ies. This chronology was later revised by E. Gogadze. The three chronological stages of Rubinson do not differ significantly from Gogadze's stages. But this represents an important work in the History of research of Trialeti Culture.

¹ **Levan Tchabashvili** – Post-Graduate Student, Assistant Professor, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

რევაზ ხვისტანი¹

პედიის სამონასტრო კომპლექსი

წინათქმა

ქრისტიანული ძეგლების კვლევა ჩვენი ქვეყნის ისტორიის პირველი რიგის ამოცანას წარმოადგენს, რადგან ქრისტიანობის გავრცელებამ საქართველოში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა არა მარტო მატერიალური და სულიერი კულტურის ახლებურ განვითარებაში, არამედ საბოლოოდ განსაზღვრა ქრისტიანობას ზიარებული ქართველი ხალხის ბედი, მისი პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული მისწრაფებები და ის დასავლური ორიენტაცია, რომელიც იძლეოდა ცივილიზირებულ სამყაროსთან ინტეგრირების საშუალებას.

მსოფლიოში არსებობს ამა თუ იმ ერის ან რასის მიერ შექმნილი ცივილიზაცია, რომელიც რაღაც ნიშნებითა და სპეციფიკით გამოირჩევა სხვა ცივილიზაციებისგან. საქართველოს წიაღში ჩამოყალიბებული კულტურა ქართულენოვანი შემოქმედებაა, რაც ქართველობის განცდას, ქართულ სინდისში ჩანერგილ მამულიშვილობას, ქართულ ცნობიერებაში არეკლილ ფესვებსა და მემკვიდრეობას ნიშნავს. მამულიშვილობა ქართველთა შორის ქრისტიანობის მიღებამდეც არსებობდა, მაგრამ სპეციფიკური ქართული კულტურა, რისი წყალობითაც ჩვენი ერი ცივილიზირებულ მსოფლიოში დამოუკიდებელ ერთეულად და ინდივიდადაა წარმოდგენილი, დიდწილად ქრისტიანული მსოფლმხედველობის ნაყოფია.

ქრისტიანობამ უდიდესი როლი შეასრულა საქართველოს მთისა და ბარის მოსახლეობის ერთ მთლიანობად ჩამოყალიბებაში, აგრეთვე ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეთა მოსახლეობის დაახლოებასა და ერთიანი საქართველოს შექმნის საქმეში. საქართველოსათვის (ქართლისა და ეგრისისათვის) IV საუკუნე წარმოადგენდა მეტად მნიშვნელოვანი ისტორიული შემობრუნების პერიოდს, რადგან ქრისტიანობის აღიარება იყო ახალი პოლიტიკური, გარკვეული თვალსაზრისით სოციალური და რაც მთავარია, იდეოლოგიური, კულტურული ორიენტაციის ფაქტი. ქრისტიანული მსოფლმხედველობა საფუძვლად დაედო შუა საუკუნეების საქართ-

¹ რევაზ ხვისტანი – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ველოს კულტურასა და ეროვნულ ცნობიერებას.

ქრისტიანულმა ეკლესიამ ხუროთმოძღვართ სრულიად გარკვეული ამოცანა დაუსახა: უნდა შექმნილიყო საგანგებო შენობა, რომელიც ბევრ მლოცველს დაიტევდა და სარწმუნოებრივი რიტუალის ჩასატარებლად გამოდგებოდა. ევროპასა და ახლო აღმოსავლეთში ადრექრისტიანულ ხანაში გავრცელებული იყო საეკლესიო ნაგებობათა ორი უმთავრესი ტიპი: ნაგრძელებული უგუმბათო შენობა, ე.წ. ბაზილიკა და ცენტრული, მრგვალი, რვანახნაგა, ჯვარისებრი შენობა.¹

საქართველოს ყველა კუთხეში, მათ შორის აფხაზეთში, ქრისტიანულ საკულტო არქიტექტურაში, აგრეთვე ვხვდებით ორ სახეობას: ნაგრძელებულ უგუმბათო შენობებსა და ცენტრულ შენობებს. ქართული ცენტრული ტაძრების ბირთვს შეადგენს კვადრატი, რომელზედაც აღმართულია გუმბათი და რომლის გარშემოც ვითარდება ჯვარისებრი გეგმა. ეს სტილი გენეტიკურად. ერთი მხრივ, უკავშირდება ანალოგიურ კომპოზიციას ახლოაღმოსავლეთის ქვეყნების ძველ ხუროთმოძღვრებაში (მაგალითად, სასანურ სასახლეებს ირანში), მეორე მხრივ, ქართული ხალხური ხუროთმოძღვრების ტრადიციებს, ქრისტიანობის გავრცელებამდე ბევრად ადრე შემუშავებულ, ღვიძლ და ტრადიციულ გლექურ „დარბაზის“ ტიპს.²

დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე შემორჩენილი და სხვადასხვა დროს ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრებით გამოვლენილი შუა საუკუნეების ნივთიერი ძეგლები – ქრისტიანული ტაძრები, საშუალებას იძლევიან თვალი გავადევნოთ IV-XVIII საუკუნეების ქრისტიანული საკულტო ხუროთმოძღვრების განვითარების თითქმის უწყვეტ სურათს, სტილთა ცვლას, ევოლუციის ისტორიულ პროცესს, შემოქმედებითი ძიების სრული მხატვრული სიმნიფისა და კრიზისის პერიოდების მონაცვლეობას. აღნიშნულ ძეგლებს მნიშვნელოვანი ადგილი უკავიათ ქართული კულტურისა და ხელოვნების, კერძოდ კი საეკლესიო ხუროთმოძღვრების ისტორიაში.

აფხაზეთის საეკლესიო ხუროთმოძღვრების ძეგლები, მათ შორის X საუკუნის ბედიის ტაძარი, ქართული ხელოვნების ისტორიის მკვლევართა მიერ მრავალმხრივ გაშუქებული და კარგად შესწავლილია.³

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ შუა საუკუნეების ქართული ხუროთმოძღვრებისათვის დამახასიათებელი ნიშნები და ტენდენციები ასახულია აფ-

¹ ვ. ბერიძე. ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება. თბ., 1974, გვ. 18.

² ვ. ბერიძე. ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება, გვ. 19.

³ ი. ციციშვილი. ქართული არქიტექტურის ისტორია. თბ., 1955; შ. ამირანაშვილი. ქართული ხელოვნების ისტორია. თბ., 1961; ვ. ბერიძე. ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება. თბ., 1974; В. Беридзе. Некоторые вопросы Грузинской центрально-купольной архитектуры переходного периода. _ IV международный симпозиум по Грузинскому искусству. Сборник докладов. Ответственные редакторы В. В. Беридзе и др. Тб., 1983; Л. Д. Рчеулишвили. Некоторые Грузинской архитектуры черноморского побережья, _ Средневековое искусство. Русь, Грузия, М., 1978; Л. Д. Рчеулишвили. Купольная архитектура VIII-X веков в Абхазии. Тб., 1988 და სხვა.

ხაზეთის IX-Xსს. ძეგლებში, რომლებიც გარდამავალი ხანის უკანასკნელ პერიოდს განეკუთვნებიან და მრავალფეროვანი შემოქმედებითი ძიებებით გამოირჩევიან. ამ ძიებების პროცესში ქართულ ხუროთმოძღვრებაში გაბატონებულ ადგილს ცენტრალურ-გუმბათოვანი ნაგებობა იკავებს, რომლის ძირითადი მახასიათებელია აღმოსავლეთ-დასავლეთის ნაგრძელებული ფორმის ნაგებობა. ასეთი ნაგებობის მასები სივრცეში ჯვრის ფორმას ქმნიან. ოთხ თავისუფლად მდგარ ბოძზე დაბჯენილი გუმბათი აღმართულია ტაძრის მკლავების გადაკვეთაზე. ტაძრის ეს ტიპი მრავალფეროვანია, იგება „თავისუფალი ჯვრის“ და „ჩანერილი ჯვრის“ ტიპის ტაძრები.¹

ბედიის ტაძარი „ჩანერილი ჯვრის“ ტიპის ტაძარია. ამ ტიპის ქრისტიანული საკულტო ნაგებობები ბზიფი (IXს.), ანაკოფია, ლიხნი და მოქვი (X საუკუნის 60-იანი წლები). აფხაზეთში ამ „ჩანერილი ჯვრის“ ძირითად ბირთვს ჯვარ-გუმბათოვანი სტრუქტურა შეადგენს. ეს თემა დროთა განმავლობაში თანდათან ვითარდება და რთულდება, რაც ძირითადი ერთიანი კომპოზიციური სტრუქტურისათვის ცალკეულ ელემენტთა დამატებაში გამოიხატება.

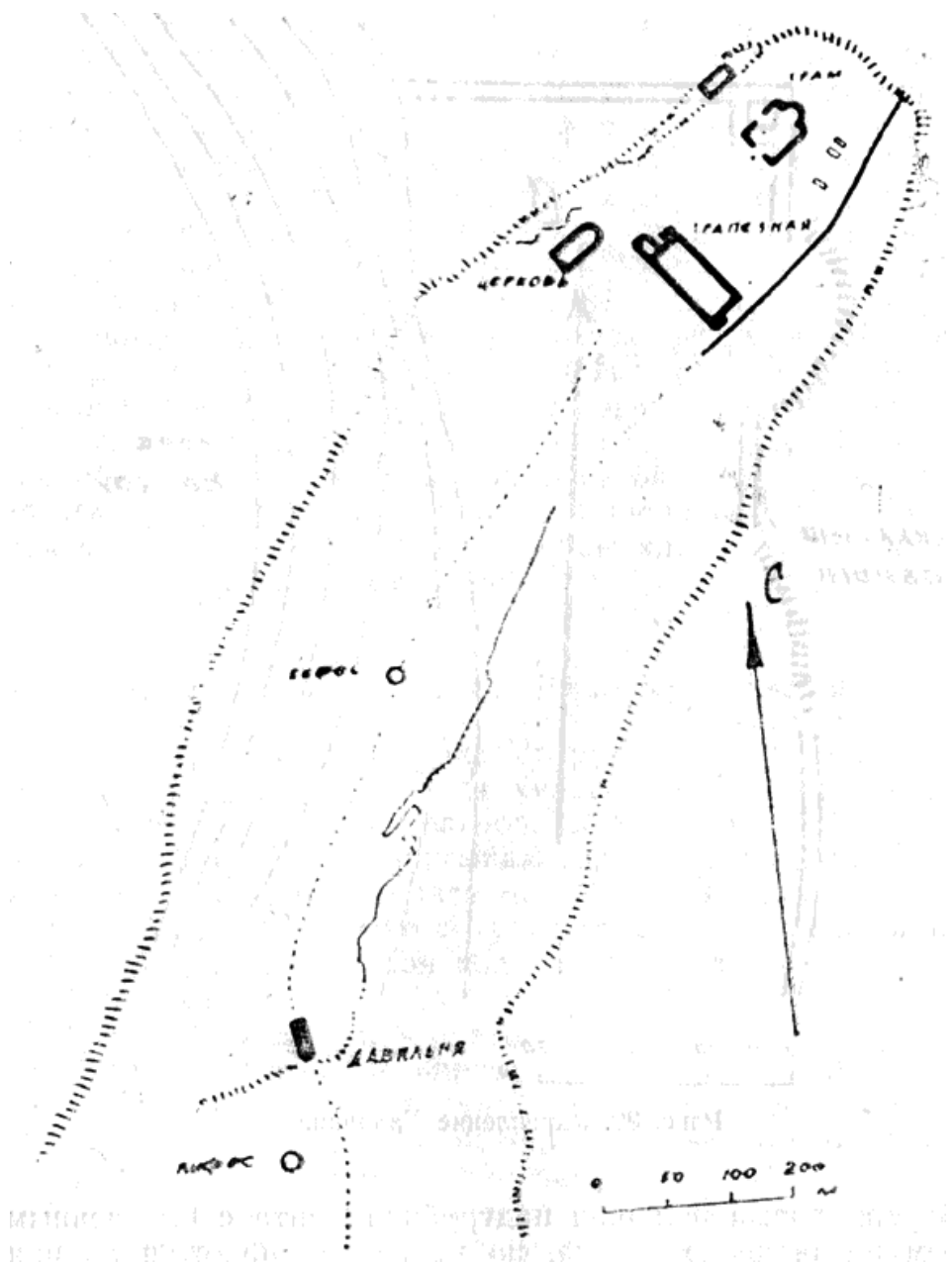
ძეგლის მდებარეობა

ბედიის სამონასტრო კომპლექსი მდენარეობს აფხაზეთში, ოჩამჩირის რაიონის სოფელ აგუბედიში. მას უჭირავს მთისწინა მაღლობი, საიდანაც თვალწარმტაცი ხედი იშლება ოქუმისწყლის ხეობაზე, კოდორის ქედზე, ზღვისპირა ვაკესა და შავ ზღვაზე. კონცხად გამოწვეილი თხემი, რომელზეც ბედიის ტაძარია აღმართული, სამი მხრიდან შემოზღუდულია კლდეებით. მეოთხე მხარეს – დასავლეთით, ეს მცირე გავაკებული მოედანი ვინროვდება და გორაკის ფერდობს უერთდება. სწორედ აქ, ამ ვინროზე იყო აღმართული ორსართულიანი სასახლე და კარიბჭე სამრეკლო. ამგვარი გეგმარების ანსამბლით იქმნებოდა შუა საუკუნეების ქართული ხუროთმოძღვრებისათვის დამახასიათებელი ლანდშაფტი. ანსამბლის მთავარ ხუროთმოძღვრულ ელემენტს გუმბათით დაგვირგვინებული ტაძარი წარმოადგენდა.

ენგურ-ლალიძის აუზში არსებულ საეკლესიო ნაგებობათა უმრავლესობა ხეობის სასაზღვრო და შიგა ქედების ყველაზე ლამაზ და შემალლებულ ადგილებზეა აგებული, საიდანაც ოთხივე მხარეზე კარგად მოსჩანს მოსაზღვრე ხეობები და სოფლები. საინტერესოა მათი დაგეგმარების პრინციპიც: თითოეული ძეგლიდან კარგად მოსჩანს დანარჩენი. ერთი სიტყვით, მათთვის ისეთი ადგილებია შერჩეული, რომ საფორტიფიკაციო ნაგებობისთვისაც მეტად ხელსაყრელია.

საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში სოფელი ბედია გალის რაიონს ეკუთვნოდა. XXს. 30-იანი წლების ბოლოს აფხაზეთის ავტონო-

¹ გ. ჩუბინაშვილი, ნ. სვეეროვი. ქართული არქიტექტურის განვითარების გზები. თბ., 1936, გვ. 82-83; В. Беридзе. Некоторые вопросы..., გვ. 7; ვ. ბერიძე. ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება, გვ. 47.

ბედის ცაძრის კომპლექსი

(წყარო: **М. М. Трапш.** Труды. В четырех томах. Т. 4: *Материалы по археологии средневековой Абхазии.* Составитель тома и ответственный редактор А. Х. Халиков. Сухуми, 1975, გვ. 192).

მიური რესპუბლიკის მთავრობის მეთაურმა ნ. ლაკობამ სოფელი ბე-
დია შუაზე გაყო, მის ჩრდილო ნაწილს, სადაც ცნობილი კათედრალური
ტაძარია აღმართული, აგუბედია (აფხ. аҭы / „აგუ“ – ქართ. „გული“,
„შუაგული“¹) დაარქვა და მდ. ლალიძგის აღმოსავლეთ სანაპიროს სოფ-
ლებთან ერთად ოჩამჩირის რაიონს მიაკუთვნა.²

ბედის ტაძარმა მრავალი უცხოელის ყურადღება მიიპყრო, რომ-
ლებმაც მათი აქ ყოფნის ამსახველი ცნობები დაგვიტოვეს აღწერების,
სამგზავრო შენიშვნების, პატაკების, მოხსენებებისა და ჩანახატების
სახით. აღნიშნული დამკვირვებლები სხვადასხვა ეროვნების, განსხვავე-
ბული რელიგიის, განათლების, პროფესიის, ინტელექტუალური დონისა
და ინტერესების მქონე პიროვნებები იყვნენ.

აღნიშნული ცნობები თავისი დანიშნულებით ერთმანეთისაგან გან-
სხვავდებიან, მაგრამ არსებითად ერთი მიზნისაკენ, მხარის კულტურული
და ეკონომიკური მდგომარეობის გაცნობისაკენ არის მიმართული. აქვე
უნდ ითქვას, რომ ცნობები ხშირად არაერთგვაროვან და შემთხვევით
ხასიათს ატარებს, დაკვირვებები ზედაპირულია, გვხვდება ურთიერთ-
საწინააღმდეგო მონაცემები და დებულებები, არასწორი მსჯელობა და
დასკვნები. მიუხედავად ამისა, ისინი შეიცავენ მდიდარ და მრავალფერო-
ვან მასალას, რომელსაც შუასაუკუნეების საქართველოს ისტორიის ვერ-
ცერთი მკვლევარი გვერდს ვერ აუვლის.³

¹ **თ. გვანცელაძე.** აფხაზურ-ქართული ლექსიკონი. თბ., 2012, გვ. 41.

² **რ. ხვისტანი.** გალის რაიონის ქრისტიანული არქეოლოგიური ძეგლები. – კრებ.:
„მართლმადიდებლობა აფხაზეთში და ეროვნული თვითიდენტიფიკაციის სა-
კითხები“. თბ., 2005, გვ. 64.

³ **დონ არქანჯელო ლამბერტი.** სამეგრელოს აღწერა. გამოსაცემად მოამზადა და
წინასიტყვაობა დაურთო პროფ. **ილ. ანთელავამ.** თბ., 1991; **დონ კრისტოფორო
დე კასტელი.** ცნობები და აღბოძირების საქართველოს შესახებ. ტექსტი გაშიფრა,
თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო **ბ. გიორგაძემ.** თბ., 1976; **ჟან
შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში.** ცნობე-
ბი საქართველოს შესახებ. ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტა-
რები დაურთო **მ. მაგლობლიშვილმა.** თბ., 1975; **გაბრიელ გეგენავას, ფედოტ
ელჩინისა და პავლე ზახარიევის ელჩობათა მასალები.** 1636-1640 წლები. გა-
მოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, კომენტარები, ლექსიკონი, საძიებლები და
კალენდარი დაურთო **ჯ. გამახარიამ.** თბ., 2014; **ბატონიშვილი ვახუშტი.** აღწერა
სამეფოსა საქართველოსა. – წგნ.: *ქართლის ცხოვრება.* ტექსტი დადგენილი ყვე-
ლა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით **ს. ყაუხჩიშვილის** მიერ. ტ. IV. თბ., 1973;
ნ. დადიანი. ქართველთ ცხოვრება. ტექსტი გამოსცა, წინასიტყვაობა, გამოკვ-
ლევა, კომენტარები, საძიებლები და ლექსიკონი დაურთო **შ. ბურჯანაძემ.** თბ.,
1962; **Ф. Дюбуа де Монпере.** Путешествие вокруг Кавказа. Т. I. Сухуми. 1937; **А. Д. Нор-
дман.** Путешествие по Закавказскому краю. _ *Журнал министерства народного
просвещения.* СПб., №11, 1838; *Абхазия и в ней Ново-Афонский Симоно-Кананитс-
кий монастырь.* С планом абхазского приморского берега, с рисунками памятни-
ков христианства в Абхазии и видами Ново-Афонского монастыря. Составил **И. Н. М.,**
1898; **მ. ბროსე.** საქართველოს ისტორია. ნათარგმნი და განმარტებული **ს. ლოლო-**

ბედია, როგორც რელიგიურ-პოლიტიკური ცენტრი

ისტორიული ეგრისის მთისწინა გორაკ-ბორცვიან ზოლში განლაგებული ბედია თავისი მდებარეობის გამო „ხევების“, „ქვეყნის“ სტრატეგიულ-გეოგრაფიულ ცენტრს წარმოადგენს. აქ გადიოდა გზა, რომელიც მხარეს საქართველოს სხვა კუთხეებთან აკავშირებდა. ის დიდ მნიშვნელობას იძენს ადრე შუა საუკუნეებიდან. გზა მთისწინა ზოლს მიუყვებოდა, რომლის გაყოლებით მრავალი ციხე-კოშკის ნაშთია (რეჩხი, ჯიხა, ობაჟე, სათანჯო, ნაცმერი, ოცარცე და სხვ.) შემორჩენილი, რომლებიც მთიდან მომავალ ბილიკებსაც აკონტროლებდნენ, რადგან მთა უტევდა და ბარი იძულებული იყო, თავი დაეცვა.

გვიან შუა საუკუნეებში, საქართველოს პოლიტიკური დაქუცმაცებულობის ხანაში, თანდათან შესუსტდა ეკონომიკური კავშირი ქვეყნის სხვადასხვა პოლიტიკურ ერთეულებს შორის. შესაბამისად შემცირდა ამ გზების მნიშვნელობა, მაგრამ განმეორდა ადრე შუა საუკუნეების ვითარება – მთის შემოტევა ბარზე. აუცილებელი გახდა დაზიანებული ციხეების აღდგენა ან მათ ადგილებზე ახლების აგება.

არქეოლოგიური მონაცემებით, ბედიაში ადამიანის მოღვაწეობის უძველესი კვალი დასტურდება. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის აფხაზეთის, არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ (ხელმძ. პროფ. მ. ბარამიძე) 1988 წელს ბედიის სამონასტრო კომპლექსის ტერიტორიაზე ერთმანეთისაგან სტერილური შრით გამიჯნული გვიანბრინჯაოს, ანტიკური და ადრე შუა საუკუნეების კულტურული ფენები გამოავლინა.¹

ბედია უძველესი დასახლებული პუნქტია ქართველი მემკვიდრის ლეონტი მროველის საეკლესიო-ბიბლიურ მოძღვრებაზე დამყარებული თეორიის მიხედვითაც.² ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით, VIII ს. უკანასკნელ მეოთხედში დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე „აფხაზთა“ სამე-

ბერიძის მიერ. ნ. I, ტფ., 1895; **მ. ბროსე**. საქართველოს ისტორია. ნათარგმნი და განმარტებული **ს. ლოლობერიძის** მიერ. ნ. II, 1900; **С. Пушкарев**. Абхазия и Абхазцы. – გაზ. «Кавказ». №60-61, 1845; **П. С. Уварова**. Кавказ: Путевые заметки. Ч. 1. М., 1875; *Очерки о Мингрелии, Самурзакани и Абхазии*. – გაზ. «Кавказ». №48-49, 1860; **Д. Бакрадзе**. Кавказ в древних памятниках христианства. – *Записки Общества любителей кавказской археологии*. Под редакцией **Ад. Берже** и **Дм. Бакрадзе**. Кн. 1. Тифлис, 1887; **А. К. Кацья**. Илори (памятник XI-го века). Тб., 1963; **А. М. Павлинов**. Экспедиция на Кавказ 1888 года. – *Материалы по Археологии Кавказа*. Вып. III. М., 1893; **М. Джанашвили**. От Ново-Сенак до сел. Дихазурга (Отчет по командировке в Самурзакано). – *Известия Кавказского отдела Имп. московского археологического общества*. Вып. 2, 1907.

¹ **რ. ხვისტიანი**. ბედია – შუა საუკუნეების საქართველოს რელიგიურ-პოლიტიკური ცენტრი. – *საისტორიო ძიებანი*. წელიწდეული. ტ. 2. თბ., 2000, გვ. 10.

² **ლეონტი მროველი**. ცხოვრება ქართუელთა მეფეთასა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა. – წგნ.: *ქართლის ცხოვრება*. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით **ს. ყაუხჩიშვილის** მიერ. ტ. I. თბ., 1955, გვ. 5.

ფოს სახელით აღდგენილი დასავლურ-ქართული სახელმწიფო „აფხაზთა“ მეფე ლეონმა რვა საერისთავოდ დაყო, რომელთაგან ერთ-ერთი ეგრისწყალსა (მდ. ლალიძგა) და ცხენისწყალს შუა განათავსა ცენტრით ბედიასი.¹

ბედია რელიგიურ-პოლიტიკურ ცენტრად გვევლინება განვითარებული შუა საუკუნეებშიც. Xს. ბოლოს ბაგრატ III-მ აქ ტაძარი ააგო და გადმოიტანა გუდაყვის საეპისკოპოსო კათედრა.² მემატიანის სიტყვით, ბაგრატს ბედიასი ისეთი ძვირფასი ტაძარი აუშენებია, რომ იქვე დასძენს: „უკეთუ ვისმე ენებოს განცდად და გულისხმის ყოფად სიმაღლისათვის დიდებისა მისისა, პირველად განიცადოს სამკაული ბედიისა ეკლესიისა და მისგან გულისხმა ყოს, რომელ არავინ ყოფილ არს სხუა მეფე მსგავსი მისი ქუეყანასა ქართლისასა და აფხაზეთისასა“.³

„აფხაზეთის სამეფოს“ დანატოვარ ხუროთმოძღვრების ნაწარმოებებიდან ჩვენს მატიანეში ყველაზე დიდი ზარ-ზეიმით ბედიის ვლადქერნის ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის სახელობის ტაძარი მოიხსენიება. ბაგრატ მეფემ „ალაშენა საყდარი ბედიისა და შექმნა საყდრად საეპისკოპოსოდ, მოცვალა მუნ გუდაყვისაჲ საეპისკოპოსო, შეწირნა სოფელნი მრავალნი ხევითა და ადგილთა, განასრულა ყოვლითა განგებითა, შეამკო ყოვლითა სამკაულითა ეკლესია, აკურთხა და დასუა ეპისკოპოსი“, – გვამცნობს მატიანე ქართლისა.⁴

„დადიანთა ქრონიკის“ ცნობით, „აფხაზთა“ მეფეს (შემდეგში საქართველოს ერთიანი მონარქიის პირველ მეფეს) ბაგრატ III-ს (978-1014) ბედიის ტაძრის აშენება X საუკუნის მინურულს, 999 წელს დაუმთავრებია: „წელსა შუთ (999) ბაგრატ, ძემან გურგენ მეფისამან კუროპალატმან ბედია ალაშენა“.⁵

ბედიის ტაძარი საქართველოს ერთიანობის სიმბოლოა. ბაგრატ III-მ, გაერთიანებული საქართველოს პირველმა მეფემ, ბედია საერთო-ქართული მნიშვნელობის წმინდა ადგილად გამოაცხადა, რაც სიმბოლურად გამოხატავდა ახალ ერთიან საქართველოს სახელმწიფოს კავშირს უძველეს ბერძნულ მითებში ჩაკარგულ ეგრო-კოლხურ პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივ სამყაროსთან და ეგრო-ბედიის პირველ სანყისისაკენ მიბრუნებას ნიშნავდა.⁶

ბაგრატ III-ის მიერ გუდაყვის საეპისკოპოსოს „მოცვლა“ ბედიით, აფხაზეთში IX-X საუკუნეებში მიმდინარე იმ პროცესის შემადგენელი ნა-

¹ **ბატონიშვილი ვახუშტი.** აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 796.

² *მატიანე ქართლისა.* – წგნ.: *ქართლის ცხოვრება.* ტ. I, გვ. 281.

³ *მატიანე ქართლისა,* გვ. 281.

⁴ *მატიანე ქართლისა,* გვ. 281.

⁵ *ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა.* შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი, ახსნილი და გამოცემული **თ. ჟორდანიას** მიერ. წ. I. ტფ., 1892, გვ. 137.

⁶ **ზ. პაპასიერი.** ბედიის ტაძარი – ერთიანი ქართული სახელმწიფოებრიობის სიმბოლო. – *საისტორიო ძიებანი.* წელიწდეული. ტ. 3. თბ., 2000, გვ. 7.

წილი იყო, რაც მიზნად ისახავდა კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოსაგან გამოყოფას და მცხეთის საკათალიკოსოში გაერთიანებას, რამეთუ „აფხაზთა მეფეებს უცხოენოვან და კულტურულად უცხო ეკლესიისაგან ჩამოშორებისას, თავისად მშობლიური ქართლ-კახეთსამცხე-ტაო-კლარჯეთში ეგულებოდათ. მათი არჩევანი ცხადად გვიმონმებს, რა იყო და რა არა მათთვის საკუთარი“.¹ ნიკო ბერძენიშვილის თქმით, „აფხაზთა სამეფო“ IX-X საუკუნეებში „მცხეთა ლიხთ-იმერეთის კულტურულ-რელიგიური გაერთიანება-შეერთებისათვის მიიწვედა, აფხაზთ მეფეები კი იმერ-ამერეთის პოლიტიკურ მთლიანობას უყრიდნენ საფუძველს“.²

ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ჩამოყალიბების სიმბოლოდ ეგრისის პოლიტიკურ ცენტრში აშენებული ტაძარი, სამეფო საძვალედ გადაიქცა. ტაოში, ფანასკერტის ციხეში 1014 წლის 7 მაისს გარდაცვლილი ბაგრატ მესამის ცხედარი დასავლეთ საქართველოში წამოსვენა სპასალარმა ზვიად ერისთავმა და მის მიერვე აგებულ ბედიის ტაძარში დაკრძალა.³

ბედიის ეპარქია

ბედიის ეპარქიის ტერიტორია მდ. მოქვისწყალსა და მდ. დადისწყალს (ოქუშისწყალი) შორის მდებარეობდა.⁴ ბედიის მღვდელთმთავარი ბედიელის სახელითაა ცნობილი. ბედიელი სამეფო საფლავის მფარველი იყო.⁵ ბედიელის მოსაფლავედ დადგენა მეფის საფლავზე მწირველი ეპისკოპოსის აყენებას ნიშნავდა, რაც საპატრიო მოვალეობა იყო.⁶ შემდგომში დავით აღმაშენებელმა საქართველოსა და ქართული ეკლესიის ერთიანობის სიმბოლოდ ბედიელ მთავარეპისკოპოსს სვიმონს ბედიელ-ალავერდელის საპატრიო წოდება მიანიჭა, რითაც აღმოსავლეთ-ქართული და დასავლეთ-ქართული უძლიერესი სალოცავების ერთიანობას გაუსვა ხაზი.

ბედიელები ჯერ მთავარეპისკოპოსის სახელს, შემდეგ მიტროპოლიტის ხარისხს ატარებდნენ. ბედიელ მღვდელთმთავართაგან ცნობილნი არიან მთავარეპისკოპოსი იოანე – XI ს.; სვიმონ გულაბერიძე – XIII ს.; მიქაელ გონგლიბაისძე – XIII ს. II ნახევარი; ნიკოლოზი – XIII ს. მინურული; სოფრონ გონგლიბაისძე – XIV ს. I ნახევარი; ლაზარე – XIV ს. II ნახევარი; მარკოზი – XIV-XV სს. მიჯნა; გრიგოლი – XV ს. 20-40-იანი წლები; მელქიზედეგი – XV ს. I ნახევარი; იოვაკიმე – XV ს. 50-70-იანი წლები;

¹ **დ. თუმანიშვილი.** აფხაზეთის ხუროთმოძღვრების რაობისათვის. – ზედაშე. ლიტერატურული ჟურნალი. №1-2, 2005, გვ. 82.

² **ნ. ბერძენიშვილი.** საქართველოს ისტორიის საკითხები. მეორე გამოცემა. დ. ბერძენიშვილის რედაქციით. თბ., 1990, გვ. 315.

³ *მატიანე ქართლისა*, გვ. 283.

⁴ **ბატონიშვილი ვახუშტი.** აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 780.

⁵ *გარიგება ჯელმწიფის კარისა (XIV ს.). – ქართული სამართლის ძეგლები.* ტექსტი გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. **ი. დილიძემ.** ტ. 2. თბ., 1965, გვ. 91.

⁶ **ბ. ხორავა.** ბედიის საეპისკოპოსო. – *საისტორიო ძიებანი.* ტ. 3. გვ. 24.

მიტროპოლიტი ანტონ ჟვანისძე – XVII ს. I ნახევარი; კირილე ჟვანისძე – XVII ს. 70-80-იანი წლები; გერმანე ჩხეტიძე – XVII ს. მინურული – XVI ს. დასაწყისი; ნიკოლოზ მხეიძე – XVIII ს. I მესამედი; ნიკიფორე ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილი – XVIII ს. 40-იანი წლები; ანდრია – XVIII ს. 60-იანი წლები; გაბრიელ ჩიქვანი – XVIII ს. 70-80-იანი წლები; მაქსიმე იაშვილი – XVIII ს. 50-60-იანი წლები.¹

ბედიის სამკაულები და სინმინდები

თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე არსებულ საეკლესიო ცენტრებში შექმნილ ხელნაწერებს შორის ერთ-ერთი გამორჩეული ადგილი უკავია ბედიის გულანს, რომელიც XVII–XVIII საუკუნეებშია შექმნილი. გულანი შეიცავს 960 ფურცელს, შესრულებულია ქქალაღზე ნუსხური დამწერლობით. მელანი შავია, სათაურები გამოყოფილია სინგურით. ხელნაწერის დამკვეთია გერმანე ჩხეტიძე. ხელნაწერი გადაწერილია სამი პირის – ამბროსი კარგარეთელის, სვიმეონ ევფრატელისა და ჩგაბრიელ ლომსანიძის მიერ ინახება ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში.

ბედიის ტაძარი გამორჩეულად მდიდრული და ლამაზი ყოფილა.² მის სიმდიდრეს ვახუშტი ბატონიშვილიც აღნიშნავს: „ალაშენა ნდ მეფემან ბაგრატ ეკლესია დიდ-შუენიერ გუმბათიანი და შეამკო სიმდიდრითა დიდითა ფრიად, ამისთვის წერილ არს: „ვისაც გენებოს სიდიდე და სიმდიდრე ბაგრატ ნდ მეფისა, გინიხილე ბედიის ეკლესია და მითი სცნობ““.³

ბედიის ტაძრის მდიდრულ სამკაულიდან საბედნიეროდ შემორჩენილია ლითონზე პლასტიკის იშვიათი ნიმუში, ბაჯაღლო ოქროს ბარძიმი (თასი). მხატვრულ-სტილისტური ანალიზით ბარძიმის შექმნის დრო აკადემიკოსმა გ. ჩუბინაშვილმა 989-999 წლებით განსაზღვრა.⁴ მკვლევართაგან ბედიის ბარძიმი პირველმა დ. ბაქრაძემ იხილა 1865 წელს ილორის წმ. გიორგის სახელობის ეკლესიის სალაროში, რომელიც აქ ბედიის ტაძრის გაუკაცურების შემდეგ მოხვედრილა. ბარძიმზე გვიანდელ ეპოქაში გაკეთებულ ფეხზე (სადგარზე) ამოკვეთილი ყოფილა წარწერა: „ყოვლად წმიდაო დედოფალო, ვლაქერნისა ღმრთისმშობელო, შემინყალე მე ბედიელი მიტროპოლიტი გერმანე ჩხეტიძე, რომელი ღირს ვიქმენ კადრებად შემკობად ფეხისა ამის ბარძიმისა“.⁵

მიტროპოლიტ გერმანე ჩხეტიძის ბედიის კათედრაზე მოღვაწეობას მკვლევართა ნაწილი XVII საუკუნით, ნაწილი XVIII საუკუნით, ნაწილი კი XVI საუკუნის მინურულითა და XVII საუკუნის დასაწყისით განსაზ-

¹ **ბ. ხორავა.** ბედიის საეპისკოპოსო, გვ. 25.

² *მატიანე ქართლისა*, გვ. 281.

³ **ბატონიშვილი ვახუშტი.** აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 780.

⁴ **გ. ჩუბინაშვილი.** ბედიის ოქროს ბარძიმი. – *საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე*. X-ი, თბ., 1940, გვ. 17; **გ. Чубинашвили.** Грузинское чеканное искусство. Тб., 1959, გვ. 152.

⁵ **Д. Бакрадзе.** Кавказ в древних памятниках христианства, гв. 23.

ღვრავს.¹ 1886 წელს დ. ბაქრაძეს ილორის ეკლესიაში ბარძიმი უფეხოდ, სადგარის გარეშე დახვდა: „ახლა ფეხი მოკვეთილი ჰქონდა და მისი წარწერაც დაკარგული იყო“.²

მრგვალი ფორმის ბაჯაღლო ოქროს თასის (სიმაღლე – 12X5სმ, დიამეტრი 14სმ) ზედაპირი რიტმულად განანილებულ სვეტებზე დაყრდნობილი თაღედის უწყვეტი ზოლით 12 არედაა დაყოფილი. თითოეული თაღის ქვეშ თითო ფიგურაა (მაცხოვარი, ღმრთისმშობელი ყრმით, წმ. იოვანე, წმ. ანდრია, წმ. ლუკა, წმ. მერკილე, წმ. პავლე, წმ. პეტრე, წმ. მარკოზი, წმ. თადეოზი, წმ. ბართლომე, წმ. იაკობი) გამოსახული. შესაბამისი ასომთავრული წარწერებით (მაცხოვარი ბერძნული წარწერითაა, ღმრთისმშობლის ფიგურა კი უწარწეროდ).

ლითონზე პლასტიკის ადრეული ნიმუშებისაგან განსხვავებით ბედიის ბარძიმზე დეკორატიული ამოცანები ახლებურადაა გადაწყვეტილი. ფიგურათა რიტმული განლაგებითა და კომპოზიციური აქცენტის შექმნით ოსტატი ახერხებს შინაარსი დაუმორჩილოს ორნამენტული დეკორის მხატვრულ აგებულებათა მოთხოვნილებას.

ბარძიმის ზედა ნაწილში მოთავსებულია ერთსტრიქონიანი წარწერა: „წმიდაო ღმრთისმშობელო მეოხ ეყავ წინაშე ძისა შენისა ბაგრატს აფხაზთა მეფესა და დედასა მათსა გურანდუხტს დედოფალსა, ამის ბარძიმისა შემწირველთა, ამის საკურთხევლისა შემამკობელთა და ამის წმიდისა საყდრისა აღმაშენებელთა. ამინ“.

ბედიის ტაძრის სინმინდეებს წარმოადგენდა ვლაქერნის ღვთისმშობლის ხატი და ღვთისმშობლის სარტყელი,³ აგრეთვე ქრისტეს ეკლის გვირგვინი და ლურსმნები, რითაც მაცხოვარი ჯვარს გააკრეს. ეს სინმინდეები საქართველოში ჩამოუსვენებია ბიზანტიის კეისრის რომანოზის ასულ ელენეს, საქართველოს მეფის ბაგრატ III-ის მეუღლეს.

ბედიის ტაძარში XVIII საუკუნის 60-იან წლებამდე, ბედიის საეპისკოპოსოს გაუქმებამდე, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ესვენა ტაძრის მთავარი ხატი, ვლაქერნის წმ. ღვთისმშობლის ხატი და ღვთისმშობლის სარტყლის ნაწილი. ივარაუდება, რომ ვლაქერნის ღვთისმშობლის ხატი ბედიის ტაძარმა მიმკვიდრეობით მიიღო გუდაყვა-ზიღანეოსის ეკლესიიდან.⁴

¹ **გ. კალანდია.** ბედიელ ეპისკოპოსთა ქრონოლოგიური რიგი. – ჟურნ.: „არტანუჯი“, №4, 1995, გვ. 36; **ლ. ახალაძე.** ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლები აფხაზეთში IX-XVII საუკუნეებში. დისერტაცია, წარდგენილი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 1998, გვ. 32; **ზ. ხორავა.** ბედიის საეპისკოპოსო. – საისტორიო ძიებანი. წელიწდეული. ტ. 3, გვ. 36.

² **Д. Бакрадзе.** Кавказ в древних памятниках христианства, გვ. 23.

³ **А. Муравьев.** Грузия и Армения. Ч. III. СПб, 1848, გვ. 281; **ა. ხელაია.** ბედიის ტაძარი. – ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Q-587, გვ. 13-14.

⁴ **გ. არახაშია.** ვლაქერნის წმ. ღვთისმშობლის ხატი ბედიის ტაძარში. – კრებ.: „მართლმადიდებლობა აფხაზეთში და ეროვნული თვითიდენტიფიკაციის საკითხები“ გვ. 104.

წარწერები და ფრესკები

ბედიში შემონახული ლაპიდარული, ფრესკული, ქედური წარწერები, რომლებიც ტაძრის ფასადებზე, ინტერიერში, სამონასტრო კომპლექსის სხვადასხვა დანიშნულების შენობა-ნაგებობებზე და საეკლესიო ნივთებზეა მოთავსებული, ჩვენი ქვეყნის პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრების უმნიშვნელოვანეს მოვლენებს ასახავენ. ეპიგრაფიკულმა წარწერებმა შემოგვინახა რამდენიმე ბედიელი მღვდელმთავრის (ნიკოლოზ კათალიკოს ბედიელ-ყოფილის, სოფრონ ბედიელის, ანტონ ყვანისძის, გერმანე ჩხეტიძის) სახელები.

ბედიის ტაძრის ფასადზე, ინტერიერში ფრესკებზე და საეკლესიო ნივთებზე შემორჩენილია უამრავი წარწერები. ისინი გარეგნული ნიშნის მიხედვით შეიძლება შემდეგი კლასიფიკაციით წარმოვადგინოთ:

1. ლაპიდარული, ანუ ქვაზე ამოკვეთილი წარწერები: სვიმეონ გალატოზთუხუცესის ასომთავრული წარწერა – დათარიღებულია X საუკუნის მიწურულით, დაახლოებით 988-999წწ. წარწერა დაკარგულია; ნიკოლოზ კათალიკოსისა და სოფრონ ბედიელის ასომთავრული წარწერა – დათარიღებულია XIII-XIVსს. მიჯნით. წარწერა ადგილზე უნდა იყოს; კონსტანტინე მეფეთა მეფის (დავით IV ნარინის ძის) ასომთავრული წარწერა – დათარიღებულია 1293-1327წწ. წარწერა ადგილზე უნდა იყოს; ანტონ ყვანისძის, ბედიელის ასომთავრული წარწერა – დათარიღებულია XVI საუკუნის 40-50-იანი წლებით. წარწერა ადგილზეა.

2. ფრესკული წარწერები, ანუ ფრესკაზე საღებავებით შესრულებული წარწერები: ბაგრატ მესამის ასომთავრული წარწერა – X საუკუნე, დათარიღებულია 988-999 წლებით. ბაგრატის ფრესკა და მისი განმარტებითი წარწერა ადგილზე იყო 1988-1990 წლებში; ასომთავრული წარწერის ფრაგმენტები ქართველ წარჩინებულთა ოჯახის ფრესკაზე – დაახლოებით XIII საუკუნე. ადგილზე იყო 1988-1990 წლებში; „დედოფალთ დედოფალი“ მარეხისა და ერისთავთ-ერისთავი და მანდატურთუხუცესი გიორგი დადიანის ასომთავრული წარწერა – დათარიღებულია XIV-XVსს. მიჯნით. ადგილზე იყო 1988-1990 წლებში; მრავალრიცხოვანი ფრესკული განმარტებითი ასომთავრული წარწერები წმინდანთა გამოსახულებებთან. ფრაგმენტული სახით იყო შემორჩენილი ადგილზე 1988-1990 წლებში.

3. ქედური წარწერები: ბაგრატ მესამისა და გურანდუხტ დედოფლის ქართული ასომთავრული წარწერა ბედიის ბარძიმის პირზე – დათარიღებულია 988-999 წწ. ბარძიმი ინახება ქ. თბილისში; წმინდანთა გამოსახულების განმარტებითი ასომთავრული წარწერები ბარძიმზე – დათარიღებულია 988-999წწ.; გერმანე ჩხეტიძის წარწერა ბარძიმის ფეხზე, დაკარგულია. დაიკარგა ილორის ეკლესიაში XIX საუკუნეში). წარწერა დათარიღებულია XVII საუკუნით.¹

¹ ლ. ახალაძე. აფხაზეთის ეპიგრაფიკა, როგორც საისტორიო წყარო. ტ. I (ლაპი-

ხელოვნებათმცოდნეთა გამოკვლევით ბედიის ტაძრის კედლებმა მხატვრობის სამი ფენა (პირველი – X-XI სს., მეორე – XIII-XIV სს., მესამე – XVI-XVIII სს.) შემოგვინახა.¹

ცენტრალური ნაგებობა – გუმბათიანი ტაძარი

ბედიის სამონასტრო კომპლექსი შესდგება ღვთისმშობლის სახელზე აგებული ჯვარგუმბათოვანი ეკლესიის, ეპისკოპოსის საცხოვრებლის და კარიბჭე-სამრეკლოსაგან.

კომპლექსის ცენტრალური ნაგებობა – გუმბათიანი ტაძარი არის ე.წ. „ჩანერილი ჯვრის“ ტიპის, ცენტრალურ-გუმბათოვანი ნაგებობა. გეგმაში იგი სწორკუთხედში ჩანერილი ჯვარია. ტაძრის ცენტრში, ჯვრის მკლავების გადაკვეთაზე მიღებულ კვადრატზე, აფრების საშუალებით ამოყვანილია თოთხმეტნახნაგა გუმბათი, რომელშიც ამავე რაოდენობის სარკმელებია გაჭრილი. გუმბათი დასავლეთით ორ ცალკე მდგომ საყრდენს ეყრდნობა, აღმოსავლეთით აფსიდის შვერილებს. ჯვრის აღმოსავლეთი მკლავი აფსიდით მთავრდება, დანარჩენი მკლავები სწორკუთხაა. ჯვრის მკლავებს შორის დარჩენილი სივრცე შევსებულია აღმოსავლეთით – აფსიდის გვერდითა ორსართულიანი სათავსებით (პირველ სართულზე მოწყობილია სამკვეთლო და სადიაკვნე, რომელთაც აფსიდალური დაბოლოება აქვთ, ხოლო მეორეზე სამალავი ოთახები), დასავლეთით – დამატებითი სივრცეებით.

აფსიდის გვერდითა სათავსების მცირე სართული ერთიანი კედლის მასითა მოცემული, რომელშიც გაჭრილია პატარა კარი (აქ ასვლა დარბაზის მხრიდან მისადგმელი კიბით ხორციელდებოდა). ჩრდილოეთისა და სამხრეთის ნაგებობის მეორე სართულზე, დასავლეთით მოთავსებულია პატრონიკენი. აქ ასვლაც მიდგმული კიბის საშუალებით ხორციელდებოდა.

ტაძარში შესასვლელი სამი მხრიდანაა მოწყობილი. ჩრდილოეთ და სამხრეთ მკლავებში შესასვლელები დასავლეთით, ცალკე მდგომი საყრდენების სიახლოვეზეა გაჭრილი. ერთი შესასვლელი დასავლეთის მკლავის ცენტრშია მოთავსებული. ტაძრის ზუსტად ცენტრში აღმართულია გუმბათი. გარედან ტაძარი სუფთად გათლილი ქვიშაქვითაა ნაგები კირის ხსნარზე. ეკლესიის ყველა სარკმლის ღიობი ადგილზეა შემორჩენილი. ეკლესიის ინტერიერში მათი კონტური დაუზიანებელია. ფასადებზე კი, ორი სარკმლის გარდა, ყველა სარკმელი დაზიანებულია, მორთულობები არ გააჩნიათ.

მ. ბროსეს ცნობით, ბედიის ეკლესიის დასავლეთ კედლის კუთხის ერთ-ერთ ქვაზე მოთავსებული ყოფილა წარწერა: „ნმიდაო ღმრთისმ-

დარული და ფრესკული წარწერები). თბ., 2005, გვ. 21-74.

¹ **Н. И. Толмачевская.** Фрески древней Грузии. Тифлис, 1931, გვ. 8; **რ. შპერლინგი.** ბედიის ტაძრის მხატვრობის დათარიღების საკითხისათვის. – *საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე*. ტ. XVIII. №4, 1957, გვ. 511; **Л. Шервашидзе.** Средневековая монументальная живопись Абхазии. Тб., 1980, გვ. 66.

შობელო, მეოხ ექმენ ნმიდისა ამის საყრდრისა ამშენებელს, გალატოზ-თუხუცესს სვიმეონსა“. ამჟამად მისი ადგილსამყოფელი უცნობია. ეს წარწერა, როგორც ჩანს, განადგურდა XIXს. II ნახევარში ეკლესიის შეკეთების დროს. წარწერა თავისი შინაარსით, თითქოს, ბედიის ტაძრის აგების პერიოდს უნდა განეკუთვნოს.¹ ეკლესიის სამხრეთის კედელზე გამოხატული იყვნენ ქტიტორი დადიანები, სადაც არსებობდა ფრესკული წარწერა: „დედოფალთ-დედოფალი მარეხ და შვილი მისი ერისთავი და მსახურთუხუცესი დადიანი გიორგი“. მ. ბროსეს გამოკვლევის თანახმად, ფრესკაც და წარწერაც XVIს. ეკუთვნის.²

ტაძრის დასავლეთის მხარეს შემორჩენილია მინაშენის ნაშთები. ა. პავლინოვის აზრით, აღნიშნული მინაშენი ღია პორტიკის როლს თამაშობდა.³

XIXს. დასასრულს ბედიის ტაძარი უკვე გაუკაცურებულ და მცენარეულობით დაფარულ ნაგებობას წარმოადგენდა, მაგრამ გუმბათის დიდი ნაწილი შემორჩენილი იყო და ფასადების წყობაც უკეთ იყო დაცული. ამის შემდეგ, XX საუკუნის დასაწყისში, ტაძრის „განახლების“ მიზნით რუსმა ბერ-მონაზვნებმა სრულიად მოშალეს დაზიანებული გუმბათი და მოხსნეს იოლად ჩამოსაცვილებელი საპირე ქვები.

არქიტექტორ-რესტავრატორმა ლ. ხიმშიაშვილმა სარესტავრაციო სამუშაოების დროს 1968 წელს თანამედროვე ტაძრის ქვეშ მასზე დიდი ნაგებობის, ბაგრატი III-ის დროინდელი ტაძრის საძირკვლისა და სუფთად გათლილი ქვის კვადრებით მოსწორებული იატაკის ნაშთი აღმოაჩინა. გაირკვა, რომ ახლანდელი ნაგებობა ბაგრატისეულის ნაშთებზეა დაშენებული XIII საუკუნის მეორე ნახევარში.⁴ ახლანდელი ტაძრის დეკორატიულ მორთულობაში მეორეაა გამოყენებული თავდაპირველი ტაძრის რელიეფური სამკაულები, რომლებიც ბაგრატი მეფის მამეულ კუთხის, სამხრეთ საქართველოს რელიეფების ანალოგიურია.

ეპისკოპოსის სასახლე

ტაძრის დასავლეთით, დაახლოების 50 მეტრის დაშორებით, მდებარეობს ეპისკოპოსის სასახლის ნანგრევები. თავდაპირველად იგი ორსართულიანი ყოფილა, ამჟამად მეორე სართული თითქმის დანგრეულია, დარჩენილია ჩრდილო-დასავლეთის კუთხისა და დასავლეთის კედლის ფრაგმენტები. სასახლის პირველი სართული შესდგება ორი, ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი სათავსოსაგან. სასახლის პირველი სართული ჩრდილო-სამხრეთის მიმართულებით წაგრძელებულ სწორკუთხედს

¹ მ. ბროსე. საქართველოს ისტორია. ნ. I, გვ. 11.

² მ. ბროსე. საქართველოს ისტორია. ნ. I, გვ. 11.

³ А. М. Павлинов. Экспедиция на Кавказ 1888 года, გვ. 27.

⁴ ლ. ხიმშიაშვილი. რესტავრაციის ზოგიერთი საკითხი (წრომი, ბედია). – ჟურნ.: „ძეგლის მეგობარი“. №14, 1969, გვ. 77; ი. ვარსიმაშვილი. ბედია. – ჟურნ.: „ძეგლის მეგობარი“. №31-32, 1973, გვ. 174.

წარმოადგენს, რომელიც დაახლოებით შუა ნაწილში, კედლით არის გადატვირთული. სათავსოებს ერთმანეთთან კავშირი, კარის ან ფანჯრის საშუალებით, არ გააჩნიათ. ორივე სათავსოს ცენტრალურ ნაწილში, გრძივ ღერძზე დგას კვადრატული გეგმის მქონე ბოძები. პირველ სათავსოში, რომელიც სამხრეთით მდებარეობს – ორი ბოძია, მეორეში სამი. ბოძები ქვითაა ნაგები და მოპირკეთებულია თლილი ქვიშაქვის პერანგით.

ბოძებს მარტივი ფორმის ბაზა და კაპიტელი გააჩნიათ. მათზე, შესაბამისად, გადადის სამი და ოთხი თალი, რომლებიც ნახევარწრიულია. თალების რიგი ქმნის საბრჯენ კედელს. მათზე და სასახლის აღმოსავლეთ და დასავლეთ გრძივ კედლებზე ქვის წყობით გადაყვანილია ცილინდრული კამარები, რომლებიც სასახლის პირველი სართულის გადახურვას ქმნიან.

თითოეულ დარბაზში ორი კამარაა. ბოძები და კამარები სათავსოთა შიდა სივრცეს ორ ნაწილად ყოფენ. დარბაზებში შესასვლელი კარები გაჭრილია აღმოსავლეთიდან. ორივე შესასვლელი თაღოვანია. მეორე სათავსოში შესასვლელ კარს გააჩნია ტიმპანის ქვა, რომელზეც წარწერაა მოთავსებული. წარწერაში მოხსენიებული არიან XVI საუკუნის მოღვაწეები – ბედიელი მთავარეპისკოპოსი ანტონ ჟვანიძე, რესტავრატორი პალატებისა და კირილე ჟვანიძე. თაღოვანი შესასვლელის ნაოთხალები შემკულია დეკორატიული ორნამენტით. სათავსოები განათებულია დასავლეთიდან ოთხი ვიწრო, ხოლო სამხრეთიდან და აღმოსავლეთიდან თითო-თითო ფართო თაღოვანი სარკმლით. სამხრეთიდან პირველ სათავსოს კიდევ ერთი კარი აქვს, რომლიდანაც ვიწრო ბილიკს ხეობაში ჩავყავართ.

ეპისკოპოსის სასახლის აღმოსავლეთ მხარეს, პირველი სართულის ფასადზე, პატარა, მრგვალი სარკმლებია. სვეტებსა და კედლებში ზოგან მცირე, ზოგან საკმაოდ ღრმა, კვადრატული ფორმის ნიშებია.

კამარებს დიდი ქვით გადაყვანილი საბრჯენი თალები აქვთ, თვით კამარები გადაყვანილია უხეშად თლილი მცირე ზომის კირქვისაგან. დარბაზის იატაკი მიწის თხელი ფენითაა მოსწორებული. სასახლის ზედა სართულზე ასასვლელი კიბე ნაგებობის ჩრდილოდასავლეთ კუთხეში მდებარეობს. მეორე სართულის კედლები თითქმის მთლიანადაა დანგრეული. დარჩენილია აღმოსავლეთ და დასავლეთ კედლების მცირე ფრაგმენტები. აღმოსავლეთის კედლის ფრაგმენტზე მთლიანადაა დარჩენილი კარის ლიობი თაღოვანი გადახურვით. ჩრდილოეთის კედლის ფრაგმენტებზე დარჩენილია ღრმა ნიში. სართულშუა გადახურვა 1968-69 წლების რესტავრაციის დროს შეუკეთებიათ – იატაკზე ბეტონი დაუსხიათ და ზედ გუდრონის თხელი ფენით საიზოლაციო შრე მოუწყვიათ, რაც ნაგებობის პირველ სართულს იცავს წყლის გაჟონვისაგან.

კარიბჭე-სამრეკლო

კომპლექსის დასავლეთ ნაწილში მდებარეობს კარიბჭე, რომლის თავით სამრეკლო იყო მოწყობილი კარიბჭის დასავლეთ მხარეს, ფასად-

ზე, შემორჩენილია წარწერა, სადაც მოხსენიებულია არიან გიორგი და-
დიანი და კონსტანტინე მეფე, XIV საუკუნის მოღვაწეები.

კარიბჭის ნაგებობა მიერთებულია სასახლეზე და მასთან ერთად
მთლიანობაში აღიქმება. კარიბჭე გეგმით კვადრატს წარმოადგენს. მისი
სიგრძე და სიგანე (6,65მ) ერთმანეთის ტოლია. მისი სიმაღლეა 7მ., კედ-
ლის სიგანე – 0,9მ.

კარიბჭის შიგა სივრცე კამართაა შემოფარგლული. ნაგებობა მო-
პირკეთებულია თლილი ქვის ფილებით. ფილების წყობის ხასიათი თარა-
ზულია. კარიბჭეში მიმოსვლა ორიენტირებულია აღმოსავლეთდასავლე-
თის ღერძზე, გასასვლელებში, ერთმანეთის მოპირდაპირედ, მაღალი
თაღები იყო მოწყობილი. კარიბჭის ჩრდილოეთ და სამხრეთი მხარე
კედლებითაა შემოფარგლული. კარიბჭის ფასადების ზედა ნაწილში ქვის
პერანგს ლილვების ორი პარალელური ზოლი გასდევს. ლილვები ქვის
ერთი რიგის წყობით იმიჯნებიან. კარიბჭის ინტერიერიც თლილი ქვითაა
მოპირკეთებული. კამარა ნაგებია უხეშად გათლილი მოგრძო ზომის კირ-
ქვების ვერტიკალური წყობით.

კარიბჭის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ეზოს მხრიდან, მდებარეობს
სამრეკლოზე ასასვლელი კიბე. კიბე შესდგება ცამეტი საფეხურისაგან
და უშუალოდ ებჯინება მომიჯნავე ნაგებობის პირველ სართულს ჩრდი-
ლოეთის მხრიდან.

კარიბჭის სიბრტყე ეყრდნობა მისთვის სახელდახელოდ ნაგებ
კამარის ზედაპირს. კიბის საფეხურები ნაგებია თლილი ქვის კვადრე-
ბის წყობით. სამრეკლოს ფანჩატურიდან მხოლოდ ფუძის მცირეოდენი
ფრაგმენტებია შემორჩენილი.

გალავანი

კომპლექსს გალავანი შემოუყვებოდა, რომელიც აგებული ყოფილა
ფლეთილი ქვის წყობით, რთულ ხსნარზე. იგი ძირითადად თხემის წვე-
რის გავაკებულ ადგილს შემოფარგლავდა და უშუალოდ ციცაბო ხევის
პირას იყო მოწყობილი. კომპლექსის დასავლეთ მხარეს, გალავნის კედ-
ლის ხაზში, ეპისკოპოსის სასახლე და კარიბჭეა ჩართული.

გალავნის საერთო ზომა სიგრძეზე 300მ. ყოფილა, სიგანეში – 0,6მ.
სიმაღლეზე ლაპარაკი ძნელია, რადგან გალავანი დაუზიანებელი სახით
არსად არ შემორჩენილა. ეკლესიის აღმოსავლეთით, გალავნის კედლის
ნანგრევებში, შემორჩენილი საძირკვლის ფორმა შეიძლება მივიჩნიოთ
ადრე არსებული კოშკის ფრაგმენტად.

დღემდე გალავნის კედლის წყობამ ძალზე ცუდ მდგომარეობაში
მოაღწია, მისი საერთო სიგრძეა, როგორც ზემოთ აღინიშნა, 300მ.; საშუ-
ალო სიმაღლე – 0,8მ. გალავნის კედლის დარჩენილი ნაწილი (170 გრძივი
მეტრი) დანგრეულია მიწის ზედაპირის დონემდე, ისე, რომ მისი კვალის
ნაკითხვაც კი ძნელია.

ბოლოთქმა

ოკუპირებული აფხაზეთის ტერიტორიაზე ქართული საეკლესიო ხუროთმოძღვრული ძეგლების მდგომარეობა ამჟამად ძალზე სავალალოა. დღემდე თითქმის პირვანდელი სახით მოღწეულ XI ს. ილორის წმ. გიორგის სახელობის ტაძრს, რომელიც ოჩამჩირის მუნიციპალიტეტში მდებარეობს, 2010 წელს ჩატარებულ თვითნებურ, ე.წ. სარესტავრაციო სამუშაოების შემდეგ ავთენტურობა დაერღვა, იგი გარედან თეთრადაა გადაღებილი, შეეთერთებულია ინტერიერიც. ტაძარს ზემოდან რუსული, ე.წ. „ხახვის“ ფორმის გუმბათი დაადგეს, რაც უცხოა ქართული არქიტექტურული სტილისათვის. რუსეთის იმპერიული გეგმეების განსახორციელებლად ასევე იგეგმება X საუკუნის ბედიის მონასტრის „აღდგენა“ და მსგავსად ილორის ტაძრისა, მასაც ალბათ რუსულ იერსახეს მისცემენ.

REVAZ KHVISTANI¹

BEDIA MONASTERY COMPLEX

The work discusscs the design of Bedia monastery complex – a significant monument of the Middle Ages. The author provides the description of all the three parts of the monastery buildings: the temple of the Virgin, the bishop’s quarters and belfry. Bedia Virgin Monaster is built at the beginning of 10th-11th centuries by the King Bagrat III and the Bishop’s quarters and belfry – in 13th-14th centuries. In the article, there is also discussed the famous golden bowl of Bedia, which according to the subscription on it, was donated by the king Bagrat III and his mother – Gurandukht for the church build by them.

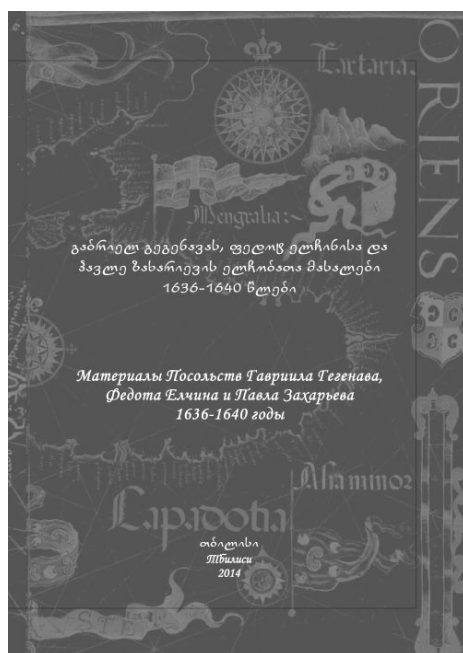
¹ *Revaz Khvistani* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ბეჟან სორავა¹

საქართველოს ისტორიის მნიშვნელოვანი წყარო

ახლახან მკითხველმა მიიღო საინტერესო წიგნი: „გაბრიელ გეგენავას, ფედოტ ელჩინისა და პავლე ზახარიევის ელჩობათა მასალები. 1636-1640 წლები“ (წიგნი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, კომენტარები, ლექსიკონი, საძიებლები და კალენდარი დაურთო *ჯემალ გამახარიამ*. თბ., 2014).

წიგნს უძღვის ჯ. გამახარიას ვრცელი გამოკვლევა ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე: „მასალები სამეგრელოს სამთავროსა და რუსეთის სახელმწიფოს შორის დიპლომატიური კავშირების შესახებ (1636-1640 წლები)“. გამოკვლევას მოსდევს ელჩობათა მასალები ორ ნაწილად:

¹ ბეჟან სორავა – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

პირველ ნაწილში შედის მასალები მღვდელ გაბრიელ გეგენავას რუსეთში ელჩობის შესახებ (1636-1639 წწ.), მეორე ნაწილში – ფედოტ ელჩინისა და პავლე ზახარიევის საპასუხო ელჩობის მასალები. აღსანიშნავია, რომ ელჩობათა მასალები წარმოდგენილია ქართულ და რუსულ ენებზე. მასალებს ერთვის საკმაოდ ვრცელი კომენტარები, ლექსიკონი, დოკუმენტში მოხსენიებულ პირთა სახელების, ბიბლიური პერსონაჟებისა და მართლმადიდებელი ეკლესიის წმინდანების, გეოგრაფიული სახელების საძიებლები ასევე ქართულ და რუსულ ენებზე, და 1636-1640 წლების მართლმადიდებლური, იულიუსის კალენდარი. ელჩობათა მასალები ქართულად თარგმნა *ვლადიმერ ჩხიკვაძემ*, თარგმანის რედაქტორები არიან *ჯემალ გამახარია* და მოსკოველი ჟურნალისტი, ისტორიკოსი *ტატიანა ეროხინა*.

გაბრიელ გეგენავას რუსეთში ელჩობისა და ელჩინ-ზახარიევის ოდიშის სამთავროში ელჩობის მასალები საქართველოს ისტორიის მნიშვნელოვანი წყაროა.

XVII საუკუნის 30-იან წლებში ოდიშის (სამეგრელოს) მთავარი ლევან II დადიანი (1611-1657) პოლიტიკურ იზოლაციაში აღმოჩნდა. ოდიშის სამთავრო ოსმალეთის ხელდებული ქვეყანა იყო. იმავდროულად, ლევან II დადიანის მოწინააღმდეგეები იყვნენ იმერეთის მეფე გიორგი III (1605-1639) და კახეთის მეფე თეიმურაზ I (1606-1648), რომელიც იმერეთის მეფის პოლიტიკური მოკავშირე იყო. საგარეოპოლიტიკური ვითარებაც ოდიშისთვის არახელსაყრელი იყო: ოსმალეთის აგრესიის ზრდის საფრთხე, სპარსეთის დასუსტება და ლევან II დადიანის მოკავშირის, ქართლის მეფის, როსტომის (1632-1658) არამყარი მდგომარეობა, თეიმურაზ I-ის მიერ რუსეთში ელჩის გაგზავნა მფარველობის თხოვნით. ოდიშის მთავარმა პოზიციების განმტკიცებისა და იმერეთ-კახეთის კავშირის დასუსტების მიზნით მოსკოვში, მიხეილ რომანოვის (1613-1645) კარზე ელჩობა გაგზავნა. ლევან II დადიანი რუსეთის ხელმწიფეს სთხოვდა ოდიში რუსეთის მფარველობაში მიეღო და საპასუხო ელჩობა გამოეგზავნა. ეს გარემოებები ქართულ ისტორიოგრაფიაში კარგადაა გარკვეული.

1636 წლის ზაფხულში, ღვთისმშობლის მიძინების მარხვის დღეებში, ლევან II დადიანის ელჩი, ოდიშის მთავრის კარის ეკლესიის მღვდელი გაბრიელ გეგენავა რუსეთში გაემგზავრა. 11 აგვისტოს ის თერგის (რუს. Терек) ციხე-სიმაგრეში ჩავიდა. იმავე წლის 14 დეკემბერს მოსკოვში ჩავიდა ვოევოდების ბარათი, მიეცათ თუ არა ელჩისთვის საშუალება მოსკოვისკენ გზა განეგრძო. მეფისათვის წარდგენილ მოხსენებაში საელჩო საგანგის (საელჩო პრიკაზის) დიაკები (მწერლები) აღნიშნავენ, რომ მათ ქვეყანაში „აქამდე დადიანის მეფის ელჩები არ ყოფილან“. მოსკოვიდან ნებართვის მოლოდინში დადიანის ელჩი თერგის ციხე-სიმაგრეში დააყოვნეს. იგი თითქმის ორი წლის შემდეგ, მხოლოდ 1638 წლის 30 ივნისს გაემგზავრა მოსკოვში, სადაც 15 ნოემბერს ჩავიდა.

ოდიშის სამთავროს შესახებ ზოგადი ხასიათის ინფორმაცია მოს-

კოვში უკვე ჰქონდათ. იმ დროს, როდესაც გაბრიელ გეგენავა თერგის ციხე-ქალაქში რუსეთის დედაქალაქში გამგზავრების ნებართვას ელოდებოდა, მოსკოვში იმყოფებოდა თეიმურაზ I-ის ელჩი ბერძენი მიტროპოლიტი ნიკიფორე. რადგან რუსეთის დიპლომატიურ სამსახურს პირველად უხდებოდა „დადიანის ქვეყანასთან“ ურთიერთობის დამყარება, ხელმწიფის ბრძანებით, ოდიშის სამთავროს შესახებ აუცილებელი ინფორმაციის მოპოვების მიზნით, მიტროპოლიტი ნიკიფორე საელჩო საგანგოში (რუს. საელჩო პრიკაზი) მიიწვიეს და მისგან ოდიშის სამთავროს შესახებ ინფორმაცია მიიღეს. ტენდენციურობის მიუხედავად, ეს ინფორმაცია ძალიან საინტერესო ცნობებს შეიცავს ოდიშის სამთავროს საზღვრების, ქართულ პოლიტიკურ ერთეულებთან და ოსმალეთთან მისი ურთიერთობების, სამთავროს ეკონომიკური მდგომარეობის და ლევან II დადიანის პიროვნების შესახებ.¹

მოსკოვში ჩასვლიდან მეორე დღესვე მღვდელი გაბრიელ გეგენავა საელჩო პრიკაზში მიიღეს, ჩასვლის მიზანზე დაკითხეს და მისგან მიიღეს ცნობები „დადიანის ქვეყნის“ (ოდიშის სამთავრო) შესახებ. ოდიშის მთავრის ელჩი საელჩო საგანგოში შემდეგაც არაერთხელ დაკითხეს, მათ შორის, რუსეთის ხელმწიფის სულიერმა მოძღვარმა, დეკანოზმა ნიკიტამ მისი ქვეყნის სარწმუნოებრივი მდგომარეობისა და ზოგადად აღმსარებლობის საკითხებზე. 1638 წლის 12 დეკემბერს ოდიშის მთავრის ელჩი მიიღო რუსეთის ხელმწიფემ მიხეილ რომანოვმა, რომელსაც გაბრიელ გეგენავამ დადიანის სიგელი გადასცა.

როგორც ქართულ ისტორიოგრაფიაში გარკვეულია, გაბრიელ გეგენავა მოსკოვში ცივად მიიღეს, რაც იმით იყო გამოწვეული, რომ რუსეთს გარკვეული არ ჰქონდა ლევან II დადიანის დამოკიდებულება ოსმალეთთან, რუსეთის სამეფო კარიც არ იყო ჩამოყალიბებული ქართულ პოლიტიკურ ერთეულებთან ურთიერთობის საკითხში.

ლევან II დადიანის მიერ ელჩის გაგზავნამ მოსკოვში, თეიმურაზ I შეაშფოთა. 1639 წლის 25 აპრილს მისი ელჩის მიტროპოლიტ ნიკიფორეს ხელით მოსკოვში გაგზავნილ წერილში თეიმურაზ I რუსეთის მეფეს ატყობინებდა, რომ რაც საქართველოში არეულობაა, ყველაფერი დადიანის ბრალია, მან ნაჰკიდა თეიმურაზი ოსმალეთის სულტანს და სპარსეთის შაჰს, ახლა კი უნდა რუსეთის ხელმწიფეს ნაჰკიდოს. ლევან II დადიანის მიზნების შესახებ კახეთის მეფე წერდა, რომ მას სურდა „ივერიის ქვეყანაში მეფის ხელისუფლება მოსპოს და ივერიის ქვეყნის ერთადერთი მეფე თვითონ იყოს“. თეიმურაზ I რუსეთის ხელმწიფეს მოუწოდებდა

¹ რუსეთში თეიმურაზ I-ის დესპანის მიტროპოლიტ ნიკიფორესა და მისი ელჩობების თაობაზე იხ.: ივ. ჯავახიშვილი. ურთიერთობა რუსეთსა და საქართველოს შორის XVII საუკუნეში. – წგნ.: ივ. ჯავახიშვილი. თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტ. XIII. თბ., 1998, გვ. 387-394; ე. მამისთვალისვილი. თეიმურაზ I-ის დიპლომატი ნიკიფორე ბერძენი. – კრებ.: ზურაბ პაპასქირი-60. ჟამთააღმწერლობა ქვემარცხის მეტყუელება არს. თბ., 2010-2013, გვ. 220-242.

ლევან II დადიანისთვის არ დაეჯერებინა.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში მართლაც არსებობს მოსაზრება, რომ ლევან II დადიანს საქართველოს გაერთიანების ამბიცია ნამდვილად ჰქონდა. ამით ხსნიან გიორგი სააკაძისა და ლევან II დადიანის ურთიერთობებს (ილ. ანთელავა, მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე). ჯ. გამახარიაც იზიარებს ამ თვალსაზრისს. მისი აზრით, ლევან II დადიანის მიერ გაბრიელ გეგენავას ხელით რუსეთის ხელმწიფისათვის გაგზავნილი სიგელი აღნიშნულ ვერსიას ამყარებს.

რუსეთის სამეფო კარი სიფრთხილით მოეკიდა დადიანის წინადადებას მფარველობაში მიღების შესახებ, რადგან თეიმურაზ I-ის წერილებიდან ისე ჩანდა, რომ ოდიშის მთავარი ქრისტიანობის მტერი იყო. მაგრამ მიუხედავად თეიმურაზ I-ის მცდელობისა, სახელი გაეტეხა ლევან II დადიანისათვის, მოსკოვში მაინც გადაწყდა ოდიშის სამთავროში საპასუხო ელჩობის გაგზავნა საელჩო პრიკაზის თანამშრომლის ფედოტ ელჩინისა და მღვდელ პავლე ზახარიევის შემადგენლობით. მათ უნდა ხლებოდათ ოდიშის მთავრის ელჩი გაბრიელ გეგენავა.

რუსეთის ელჩებს დავალებული ჰქონდათ: დაეზვერათ და შეესწავლათ გზა რუსეთიდან ოდიშამდე; ამასთანავე ყოველმხრივ დაეზვერათ სამთავრო, ჩაენერათ ყველაფერი ნახული და გაგონილი, შეეგროვებინათ ცნობები სამთავროს შესახებ; აღმსარებლობის საკითხების შესწავლის მიზნით, დაეთვალიერებინათ ოდიშის სამთავროს ეკლესიები და მონასტრები; დაედგინათ, მართლა ინახებოდა თუ არა სამთავროში წმინდანთა ნაწილები, ღვთისმშობლის სარტყელი და სხვა ქრისტიანული სიმბოლოები; მოლაპარაკება ეწარმოებინათ ლევან II დადიანთან რუსეთის მფარველობაში შესვლის თაობაზე. თუ დადიანი მოისურვებდა, მაშინ რუსეთის ელჩებს ის მიხეილ რომანოვის ერთგულებაზე უნდა დაეფიცებინათ.

საპასუხო ელჩობა 1639 წლის 2 ივნისს მოსკოვიდან გამოემართა და 13 ნოემბერს, ყაბარდოს, ყარაჩაისა და სვანეთის გავლით ოდიშში ჩამოვიდა.

სანამ რუსეთის საპასუხო ელჩობა ოდიშში ჩამოვიდოდა, ქვეყნის მდგომარეობა შეცვლილიყო. ლევან II დადიანი განაწყენებულიც იყო, რომ მისი ელჩი რუსეთში დიდხანს დააყოვნეს. რუსეთის მფარველობაში შესვლის საკითხი ოდიშის მთავრის წინაშე უკვე აღარ იდგა და ელჩობაც ოდიშში საკმაოდ დააყოვნეს, სანამ მთავარი შეხვდებოდა. ელჩებს დაყოვნების ოფიციალურ მიზეზად დედოფლის, ნესტან-დარეჯან ჭილაძის გარდაცვალების გამო ოდიშის მთავრის გლოვა დაუსახელეს. მთავართან მიღებამდე რუსეთის ელჩებს თითქმის მთელი ოდიშის სამთავრო, მისი ყველა მნიშვნელოვანი ეკლესია-მონასტერი შემოატარეს, რათა ამ მხარის ქრისტიანობაში დარწმუნებულიყვნენ. ამ მოგზაურობისას რუსეთის ელჩებს გაბრიელ გეგენავაც ახლდა. 1640 წლის 27 აპრილს ელჩები ლევან II დადიანმა მიიღო, მაგრამ არა სამთავროს პოლიტიკურ ცენტრში

ზუგდიდში, არამედ მის ერთ-ერთ სასახლეში, სოფ. ძიგურში. მოლაპარაკება ფორმალური ხასიათის იყო და რაიმე მნიშვნელოვანი საკითხი ორი ქვეყნის ურთიერთობის შესახებ არც განუხილავთ, ოდიშის სამთავროს რუსეთის მფარველობაში შესვლის საკითხი არც უხსენებიათ.

1640 წლის 22 მაისს ელჩობა ოდიშიდან იმავე გზით გაემგზავრა, რა გზითაც ჩამოვიდა – სვანეთის, ყარაჩაისა და ყაბარდოს გავლით, და იმავე წლის 4 დეკემბერს მოსკოვში დაბრუნდა. რუსეთის ხელმწიფის ელჩებმა შეადგინეს ელჩობის ანგარიში, მუხლობრივი აღწერილობა, რომელიც მნიშვნელოვანი წყაროა იმ პერიოდის საქართველოს ისტორიისათვის.

ნიშანდობლივია, რომ გაბრიელ გეგენავას, ფედოტ ელჩინისა და პავლე ზახარაიევის ელჩობათა მასალები, რომლებიც რუსულ ენაზეა შედგენილი, ქართულ ენაზე აქამდე სრულად თარგმნილი არ ყოფილა. ამ მასალების წყაროთმცოდნეობითი მნიშვნელობაც დღემდე ჯეროვნად არ არის შეფასებული ქართული თუ რუსული ისტორიოგრაფიის მიერ. აქვე სინანულით უნდა აღვნიშნოთ, რომ კარგი იქნებოდა, რუსეთის ელჩების მსგავსად მღვდელ გაბრიელ გეგენავასაც შეედგინა თავისი ელჩობის მუხლობრივი აღწერილობა, დაწვრილებით აენერა ოდიშიდან რუსეთში მგზავრობა, ის პერიპეტიები, რაც მას რუსეთში თავს გადახდა, სამშობლოში დაბრუნება და აქ რუსეთის ელჩებთან ერთად მოგზაურობა, მაგრამ ასეთი ტრადიცია, სამწუხაროდ, ქართულ სამეფო-სამთავროებში, როგორც ჩანს, არ არსებობდა.

როგორც აღვნიშნეთ, წიგნი წარმოადგენს გაბრიელ გეგენავას, ფედოტ ელჩინისა და პავლე ზახარაიევის ელჩობათა მასალების ქართულ ენაზე პუბლიკაციის პირველ მცდელობას და ამით არის ის ძალიან მნიშვნელოვანი. რაც შეეხება ჯ. გამახარაის გამოკვლევას, რომელიც წინ უძღვის წიგნს, ესაა ელჩობათა მასალების წყაროთმცოდნეობითი მნიშვნელობის შესწავლის პირველი მცდელობა ქართულ ისტორიოგრაფიაში.

გამოკვლევაში დეტალურად არის განხილული ელჩობათა მასალების პუბლიკაციები. როგორც ირკვევა, გაბრიელ გეგენავას, ფედოტ ელჩინისა და პავლე ზახარაიევის ელჩობათა შესახებ პირველი, მოკლე ინფორმაცია დაცულია რუსეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს მოსკოვის მთავარი არქივის თანამშრომლის ფრანცისკ პლოენის ფრანგულ ენაზე შესრულებულ ნაშრომში „რუსეთის ხელმწიფეთა და საქართველოს მეფე-მთავართა შორის დიპლომატიური ურთიერთობების ისტორიული მიმოხილვა 1586 წლიდან“. მისი რუსული თარგმანი ფრანგმა ქართველოლოგმა მარი ბროსემ (1802-1880წწ.) 1861 წელს პეტერბურგში გამოცემულ თავის წიგნში გამოაქვეყნა.¹ ელჩობათა მასალები მოკლე მიმოხილვის სახით სამეცნიერო მიმოქცევაში სწორედ ამ კრებულის მეშვეობით შემოვიდა და მანამდე უცნობი ბევრი საისტორიო წყარო სწორედ მისი

¹ М. Броссе. Переписка на иностранных языках грузинских царей с российскими государями от 1639г. по 1770г. СПб., 1861.

მეშვეობით გახდა ცნობილი სამეცნიერო საზოგადოებისათვის, მათ შორის, ჩვენთვის საინტერესო წყაროც. ფრიად მნიშვნელოვანია, რომ ჯ. გამახარია ყურადღებას აქცევს იმ უზუსტობებს, რომლებიც ელჩობათა მასალების პუბლიკაციებშია ფრ. პლოენტან და მ. ბროსესთან, ასწორებს მათ.

გაბრიელ გეგენავას, ფედოტ ელჩინისა და პავლე ზახარიევის ელჩობათა მასალების პირველი მეცნიერული პუბლიკაცია რუსეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს მოსკოვის მთავარი არქივის ახალგაზრდა თანამშრომელმა, შემდგომში ცნობილმა მეცნიერმა სერგეი ბელოკუროვმა (1862-1918 წწ.) განახორციელა.¹ ს. ბელოკუროვის მიერ გამოქვეყნებულ დოკუმენტებს, მათ შორის, გაბრიელ გეგენავას, ფედოტ ელჩინისა და პავლე ზახარიევის ელჩობათა მასალებს, წინ უძღვის მისი გამოკვლევა – *«Материалы по истории грузино-русских взаимоотношений»*, სადაც მკვლევარი მიმოიხილავს ელჩობათა მიზეზებს, ხაზს უსვამს ამ აღწერილობათა წყაროთმცოდნეობით მნიშვნელობას. როგორც ირკვევა, არქივში ფ. ელჩინის მუხლობრივი აღწერილობის ორი რედაქცია ყოფილა დაცული, რომელთაგან პირველი, ს. ბელოკუროვის აზრით, თითქოს თავად ფ. ელჩინის მიერაა შედგენილი, მეორე კი – მოსკოველი დიაკების გასწორებულია, რათა ტექსტისთვის „გარეგნული ელვარება მიენიჭებინათ, საჭირო შემთხვევაში, ელჩინის ალაღმართალი გამონათქვამები გარკვეული ოფიციალური გამონათქვამებით შეეცვალათ“. ს. ბელოკუროვის აზრით, ორივე რედაქცია მნიშვნელოვანია: პირველი, ვითარებას ელჩინის სიტყვებით წარმოაჩენს, მეორე კი – „გვიჩვენებს ოფიციალურ დანაშრევს, გვიჩვენებს რა და როგორ გაასწორეს მოსკოვში“. ს. ბელოკუროვმა ელჩინის მუხლობრივი აღწერილობის პირველი, მისი აზრით, ავტორისეული ვარიანტი გამოაქვეყნა, მაგრამ ტექსტის რედაქტირებისას მასში შეტანილი ცვლილებები სქოლიოში მიუთითა.

ჯ. გამახარიას შეუმჩნეველი არ დარჩა ის მცირე უზუსტობებიც, რაც ს. ბელოკუროვმა დაუშვა. სახელდობრ ის, რომ ს. ბელოკუროვს ბედისა და ილორის ტაძრები ერთმანეთში აერია; მისი პუბლიკაციის შემდეგ დამკვიდრდა, რომ ფ. ელჩინს შემდეგდროინდელი ყველა მკვლევარი დიაკად მოიხსენიებს მაშინ, როდესაც ის სინამდვილეში დიაკის თანაშემწე (პოდიანი) იყო და სხვ.

მთლიანობაში, ს. ბელოკუროვის პუბლიკაცია *„დიაკ ფედოტ ელჩინისა და მღვდელ პავლე ზახარიევის ელჩობა სადადიანოს ქვეყანაში (1639-1640წწ.)“*, რომელიც მღვდელ გაბრიელ გეგენავას ელჩობის მასალების დიდ ნაწილსაც შეიცავს, იმთავითვე იქნა მიჩნეული, როგორც საქართველოს ისტორიის ფასდაუდებელი წყარო. ამ თვალსაზრისს ჯ. გამახარიაც იზიარებს.

აღსანიშნავია, რომ ს. ბელოკუროვმა ამ პუბლიკაციის შემდეგ რუ-

¹ С. А. Белокуров. Материалы для русской истории. М., 1888.

სულ-ქართული დიპლომატიური ურთიერთობების ისტორიის ამსახველი სხვა წყაროებიც გამოაქვეყნა, რომლებიც რუსეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს მოსკოვის მთავარ არქივში იყო დაცული, სახელდობრ, კახეთის სამეფოსა და რუსეთს შორის XVI-XVIII სს. განხორციელებული 6 ქართული და 7 რუსული ელჩობის, აგრეთვე რუსეთისა და ჩრდილოეთ კავკასიის ურთიერთობათა ამსახველი მასალები.¹ ეს საქმე წარმატებით გააგრძელა თბილისში მოღვაწე რუსმა ისტორიკოსმა, თბილისის უნივერსიტეტის პროფესორმა მიხეილ პოლიევქტოვმა (1872-1942წწ.), რომელმაც XX ს. 20-იან წლებში დეტალურად შეისწავლა რუსეთის ცენტრალური არქივის სიძველეთა საცავი, სადაც საელჩო პრიკაზის „ქართული საქმეები“ იყო დაცული. როგორც აღმოჩნდა, მხოლოდ XVII საუკუნის მასალები 200-ზე მეტ საქმეს შეიცავდა. შესწავლილი მასალების საფუძველზე მ. პოლიევქტოვმა გამოსცა ისეთი ნაშრომები, როგორცაა: *ტოლოჩანოვისა და იევლევის 1650-1652წწ. იმერეთში ელჩობის მასალები* (1926წ.), *თავადი მიშეცკისა და დიაკი კლუჩარევის 1640-1643წწ. კახეთში ელჩობის მასალები* (1928წ.); *XIII-XVIII სს. ევროპელი მოგზაურები კავკასიაში* (1935წ.); *მასალები საქართველო-რუსეთის ურთიერთობათა ისტორიიდან. 1615-1640წწ. ვერიოვკინის, ხარიტონის, ფეოდოსის, ნიკიფორეს, გეგენავას და ვოლკონსკის ელჩობები* (1937წ.). აღსანიშნავია, რომ მ. პოლიევქტოვის ეს უკანასკნელი პუბლიკაცია მღვდელ გაბრიელ გეგენავას რუსეთში ელჩობის შესახებ უფრო ვრცელ მასალას შეიცავს, ვიდრე ს. ბელოკუროვის პუბლიკაცია. ჯ. გამახარიას რედაქციით გამო-სულ წიგნში ის მთლიანად არის შეტანილი.

მ. პოლიევქტოვის შეფასებით, ელჩინისა და ზახარიევის მიერ შედგენილი მუხლობრივი აღწერილობები საქართველოში სხვადასხვა დროს ჩამოსული (XVIII ს.) რუსი ელჩების მუხლობრივ აღწერილობებს უახლოვდება, მაგრამ დონით მათზე დაბლა დგას. ამის მიზეზად მას ფ. ელჩინის გაუნათლებლობა – წერა-კითხვის უცოდინრობა და მისი მხრიდან სამსახურებრივი მოვალეობებისადმი გულგრილობა მიაჩნდა. ს. ბელოკუროვის მსგავსად, მ. პოლიევქტოვიც უფრო მაღალ შეფასებას აძლევს პ. ზახარიევის მუხლობრივ აღწერილობას, თუმცა, მისი აზრით, ორივე ელჩის დამოკიდებულება სამთავროს მოსახლეობისადმი, ადგილობრივი სამღვდელოებისადმი, აბუჩად ამგდები და მიკერძოებული იყო.

ჯ. გამახარია სამართლიანად შენიშნავს, რომ რუსი ელჩების ანგარიშების მიმოხილვისას მ. პოლიევქტოვი, სამწუხაროდ, უხემ შეცდომას უშვებს, რაც მისი აზრით, პოლიტიკური კონიუნქტურით უნდა იყოს გამოწვეული. სახელდობრ, მ. პოლიევქტოვი წერს, რომ რუსმა ელჩებმა დადიანთან აუდენციის მოლოდინში ენგურსა და ცხენისწყალს შორის

¹ *Сношения России с Кавказом*. Материалы извлеченные из Московского главного архива Министерства иностранных дел **Сергею Ал. Белокуровым**. Выпуск 1-й: 1578-1613гг. М., 1889.

მთელი ტერიტორია მოიარეს, დაათვალიერეს უმთავრესი მონასტრები და სინწმინდეები, და ენგურის გასწვრივ შავ ზღვამდე დაეშენენ. როგორც ჯ. გამახარია ფიქრობს, წარმოუდგენელია მ. პოლიევქტოვს არ სცოდნოდა, რომ რუსმა ელჩებმა მოიარეს ოდიშის სამთავრო მის მაშინდელ საზღვრებში, მდ. კოდორის მარჯვენა ნაპირის სოფლებიდან დაწყებული მდ. ცხენისწყლამდე (და არა მდ. ენგურიდან მდ. ცხენისწყლამდე ტერიტორია), ხოლო შავ ზღვაზე არა მდ. ენგურის, არამედ მდ. მორგულის (მდ. მოქვი) შესართავთან გავიდნენ.

აღსანიშნავია ჯ. გამახარიასთვის ჩვეული სკრუპულოზური დამოკიდებულება მასალისადმი. მას არ გამორჩება ამ მასალასთან დაკავშირებული მცირედი ნიუანსიც კი. მკვლევარს ყურადღების მიღმა არ დარჩა, რომ ფ. ელჩინის მუხლობრივი აღწერილობა (პირველი ვერსია) 1954 წელს კიდევ ერთხელ, ამჯერად აკადემიკოს დიმიტრი ლიხაჩოვის (1906-1999წწ.) რედაქციით მომზადებულ „ლიტერატურული ძეგლების“ სერიაში გამოქვეყნდა. რუსული ლიტერატურის ისტორიის აღიარებული მკვლევარი მიიჩნევდა, რომ სხვადასხვა ქვეყნებში ნამყოფი რუსი ელჩების „მუხლობრივი აღწერილობები“ ლიტერატურული ძეგლებია, რადგან ისინი გარკვეულ გავლენას ახდენდნენ მხატვრული ლიტერატურის განვითარებაზე, ხელს უწყობდნენ მწერლობაში ახალი ჟანრებისა და თემების შემოტანას, ენის დახვეწას და ა. შ.

ფ. ელჩინის მუხლობრივი აღწერილობა, როგორც ლიტერატურული ძეგლი, დ. ლიხაჩოვის აზრით, საინტერესოა იმით, რომ „მასში პირველად აისახა რუსების შთაბეჭდილებები შავი ზღვის სანაპიროზე მდებარე კავკასიის ოლქების შესახებ“. ამ პუბლიკაციის არქეოგრაფიული მიმოხილვის ავტორებისთვისაც (ი. ლურიე, რ. მიულერი) კარგად არის ცნობილი, რომ ფ. ელჩინი წერა-კითხვის უცოდინარი იყო. ამიტომ ისინი ფ. ელჩინს ანგარიშის ავტორად არ მიიჩნევენ და თვლიან, რომ მისი მუხლობრივი აღწერილობა ნაწილობრივ რუსული ელჩობის წევრის, საქართველოში ჩამოსვლამდე გზაში, ჩრდილოეთ კავკასიაში, გარდაცვლილი დიაკის თანაშემწე თევდორე ბაჟენოვის, დიდწილად კი ფ. ელჩინის თანმხლები პირის ივაჰკა გრიგორიევის შედგენილი უნდა იყოს თავად ელჩის კარნახით ან დამოუკიდებლად. მათ საჭიროდ არ ჩათვალეს ფ. ელჩინის მუხლობრივი აღწერილობის საელჩო პრიკაზში გასწორების შემდეგ აღწერილობაში შეტანილი ცვლილებების (მეორე ვერსია) სქოლიოში ასახვა, როგორც ეს ს. ბელოკუროვმა გააკეთა, რადგან ნუსხა მათ აინტერესებდათ როგორც ლიტერატურული ძეგლი, რომელსაც მეორე ნუსხა ცოტა რამით თუ ავსებს.

გასაზიარებელია ჯ. გამახარიას თვალსაზრისი, რომ შესაძლოა ლიტერატურული თვალსაზრისით მეორე ნუსხა არაფერს მატებდეს პირველს, მაგრამ საინტერესოა წყაროთმცოდნეობითი თვალსაზრისით, ხშირად მკვლევარს ეხმარება პირველი ტექსტის უზუსტობების გასწორებაში, ბუნდოვანი ადგილების გაგებაში. ამიტომაც, ჯ. გამახარიას პუბ-

ლიკაციაში, ისევე როგორც ს. ბელოკუროვთან, ფ. ელჩინის მუხლობრივი აღწერილობის მეორე ვერსიის შესაბამისი ადგილები სქოლიოშია მითითებული.

ჯ. გამახარია აფასებს ს. ბელოკუროვისა და დ. ლიხაჩოვის მიერ გამოქვეყნებულ ფ. ელჩინის მუხლობრივი აღწერილობის ტექსტებს და ასკვნის, რომ მათ შორის განსხვავება პრაქტიკულად არ არის. მისი დაკვირვებით, ნიშანდობლივია, რომ დ. ლახაჩოვის გამოცემა, ს. ბელოკუროვის პუბლიკაციასთან შედარებით, უფრო დამუშავებულია: შემოკლებული სიტყვები გაშიფრულია, გამოტოვებულია ან სათანადო ასობგერებითაა შეცვლილი ხმარებიდან გამოსული რუსული ასო-ნიშნები და ა. შ. იმავდროულად, მკვლევარი თვლის, რომ ყოველთვის არ არის გამართლებული რუსული დედნის ტექსტში ჩარევა, თხრობის სტილისა და მართლწერის მისადაგება ამჟამინდელთან, ვინაიდან მახინჯდება ორიგინალის ტექსტი, ირღვევა ე. წ. ეპოქის კოლორიტი.

გაბრიელ გეგენავას, ფედოტ ელჩინისა და პავლე ზახარიევის ელჩობათა მასალების ბოლო გამოცემა 2005 წელს განხორციელდა ჯ. გამახარიას რედაქციით ნიგში: «*Материалы по церковной и этнополитической истории Абхазии*».¹ გამოცემა, ფაქტობრივად, იმეორებს ს. ბელოკუროვის პუბლიკაციას. მას ერთვის ს. ბელოკუროვის 1888 წლის გამოცემის წინასიტყვაობა, აგრეთვე რედაქტორის, ჯ. გამახარიას, ვრცელი გამოკვლევა რუსულ და ინგლისურ ენებზე, პროფესორ თამაზ ბერაძის გამოკვლევა XVIII. ოდიშის სამთავროს ისტორიული გეოგრაფიის შესახებ, აგრეთვე კომენტარები, ლექსიკონი და ისტორიული რუკები.

ელჩობათა მასალების 2005 წლის გამოცემის მიზანი იყო ფართო მკითხველი საზოგადოებისათვის ეჩვენებინა დიდი ხნის განმავლობაში მიჩქმალული ის უცნობელი ჭეშმარიტება, რომ ამჟამინდელი აფხაზეთის ა/რ ტერიტორიის უდიდეს ნაწილს რუსები პირველად გაეცნენ როგორც ოდიშს: ტერიტორია მდ. ენგურსა და მდ. კელასურს შორის ოდიში იყო არა მარტო პოლიტიკურად, არამედ ეთნიკურადაც.

გეგენავას, ელჩინისა და ზახარიევის ელჩობათა მასალებს, როგორც საქართველოს ისტორიის უაღრესად მნიშვნელოვან წყაროს, იყენებდნენ და იყენებენ ის მკვლევრები, რომლებიც იკვლევენ საქართველოს ისტორიის შესაბამისი პერიოდის, საქართველოს ეკლესიის ისტორიის, საქართველოს ისტორიული მხარეების – ოდიშისა და აფხაზეთის ისტორიის, საქართველო-რუსეთის ურთიერთობათა ისტორიის საკითხებს, მათ შორის: ივ. ჯავახიშვილი, ამბროსი (ხელაია), ს. ჯანაშია, ნ. ბერძენიშვილი, ზ. ანჩაბაძე, გ. ჯამბურია, ს. როდონაია, ნ. ნაკაშიძე, თ. ბერაძე, ილ. ანთელავა, ე. მამისთვალიშვილი, ჯ. გამახარია, გ. კალან-

¹ *Материалы по церковной и этнополитической истории Абхазии*. Посольство Федота Елчина и Павла Захарьева в Мегрелию (1639-1640). Для издания подготовил, предисловием, комментариями и словарем снабдил **Дж. Гамахария**. Тб., 2005.

დია, გ. ჟუჟუნაშვილი და სხვ. ელჩობათა მასალებს ჩვენც რამდენჯერმე შევეხეთ ოდიშ-აფხაზეთის ურთიერთობების თუ ბედიის, მოქვის, დრანდის საეპისკოპოსოების ისტორიის კვლევისას.¹

ელჩობათა მასალები საინტერესო საკუთრივ რუსეთისა და ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხთა ისტორიის შესასწავლად და ამ მხრივაც იყენებენ მას მკვლევრები. უკანასკნელად ამ მასალებს მიმართა ყარაჩაევსკის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორი იბრაჰიმ შამანოვი: «*Статейные «росписи» посольства Елчина и Захарьева в Грузию: современное прочтение*», 2014 წლის ნოემბერში მოსკოვში გამართულ სამეცნიერო კონფერენციაზე „ყარაჩაელ-ბალყარელი ხალხის ეთნოგენეზი, ისტორია, ენა და კულტურა“.² ამით არის ნაკარნახევი ქართულ ენაზე მათი თარგმნისა და რუსულ დედანთან ერთად გამოცემის აუცილებლობა.

აღსანიშნავია, რომ გეგენავას, ელჩინისა და ზახარაიევის ელჩობათა მასალები პირველად ქართულ ენაზე, XX საუკუნის დასაწყისში, მეტ-ნაკლები სისრულით თარგმნა მღვდელმა მელიტონ კელენჯერიძემ, თუმცა ეს თარგმანი ხარვეზებსა და უზუსტობებს შეიცავს. ეს ფაქტიც ჯ. გამახარიას კვლევის შედეგად გახდა ცნობილი.

გეგენავას, ელჩინისა და ზახარაიევის ელჩობათა მასალები ამჯერად სრულად პირველად ითარგმნა. მთარგმნელისა და რედაქტორის მიზანი – თარგმანი მაქსიმალურად დედნის შესატყვისი ყოფილიყო, ამასთანავე XVII საუკუნის რუსული ენის სტილური თავისებურებები შეძლებისდაგვარად შენარჩუნებული ყოფილიყო, – ვფიქრობთ, მიღწეულია. ლექსიკონი, რომელიც თარგმანს ერთვის, მკითხველს დაეხმარება სწორად გაიაზროს ამა თუ იმ სიტყვის, ტერმინის მნიშვნელობა. 1636-1640 წლების იულიანური კალენდარი ზოგიერთი საეკლესიო დღესასწაულის აღნიშვნით, წარმოადგენს დამატებით ორიგინალურ წყაროს ელჩობათა მასალების ზედმინევენით დეტალურად შესწავლა-ანალიზისათვის, მოვლენების უკეთ აღქმისათვის.

ელჩობათა მასალებში თარიღები იულიანური კალენდრისა და 1699 წლამდე არსებული რუსული წელთაღრიცხვის მიხედვითაა მოცემული. იგივე თარიღები იმავე იულიუსის კალენდრის, მაგრამ ქართული, შესა-

¹ **ბ. ხორავა.** ოდიშ-აფხაზეთის ურთიერთობა XV-XVIII სს. თბ., 1996; **ბ. ხორავა.** მოქველ ეპისკოპოსთა ქრონოლოგიური რიგი. – *საისტორიო ძიებანი*. წელიწდეული. ტ. I. თბ., 1998; **ბ. ხორავა.** ბედიის საეპისკოპოსო. – *საისტორიო ძიებანი*. წელიწდეული. ტ. III. თბ., 2000; **ბ. ხორავა.** დრანდის საეპისკოპოსო. – კრებ.: *მართლმადიდებლობა აფხაზეთში და ეროვნული თვითიდენტიფიკაციის საკითხები*. თბ., 2005; **ბ. ხორავა.** დრანდის საეპისკოპოსო. – *საქართველო*. ენციკლოპედია. ტ. 2. თბ., 2012; **Б. К. Хорава.** Драндское епископство. – *Вопросы гуманитарных наук*. №4 (25), 2006; **Б. К. Хорава.** Драндская епархия. – *Православная энциклопедия*. Т. 13. М., 2007; **Б. К. Хорава.** Абхазская агрессия и судьба грузинской церкви. Драндское епископство. – *Право и политология*. №3 (4), 2008.

² Международная научная конференция: *Этногенез, история, язык и культура карачаево-балкарского народа*. Москва, 23-29 ноября, 2014.

ბამისად, 1699 წლის შემდგომი რუსული წელთაღრიცხვის თანახმად არის გაშიფრული და კვადრატულ ფრჩხილებშია მოთავსებული. ერთ-ერთი განსხვავება ორი ქვეყნის კალენდრებს შორის მაშინ იმაში მდგომარეობდა, რომ რუსეთში 1492 წლიდან ახალი წელი 1 სექტემბერს იწყებოდა, ხოლო საქართველოში, სადაც ასევე იულიუსის კალენდარი მოქმედებდა, XIV საუკუნიდან იანვრის სტილის წელიწადი იყო დამკვიდრებული. ეს განსხვავება ქართულ და რუსულ კალენდრებს შორის ელჩობათა მასალებში ხშირად იჩენს თავს. ამდენად, ელჩობათა მასალებისთვის კალენდრის დართვა და შენიშვნებში კალენდარული სტილის განსხვავებების ასახვა, უდავოდ, დადებითი და მნიშვნელოვანი ფაქტია.

ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ ვრცელ კომენტარებს, რომლებიც ელჩობათა მასალების გამოცემას ერთვის, ამ მასალების წყაროთმცოდნეობითი მნიშვნელობის გარკვევა-გააზრებაში, რამდენადაც ის მკვლევარს დოკუმენტზე მუშაობას უადვილებს.

ფრიად მნიშვნელოვანია ის გამოკვლევა, რომელიც „მასალებს“ წინ უძღვის. ჯ. გამახარია წინამორბედ მკვლევართა – მ. პოლიევქტოვის, გ. ჯამბურჩიას, ნ. ნაკაშიძის, ს. როდონაიას, თ. ბერაძის, ილ. ანთელავას და სხვათა მეცნიერული მემკვიდრეობის გათვალისწინებითა და კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე მიმოიხილავს იმ შიდაპოლიტიკურ და საგარეო-პოლიტიკურ ფონს, რომელიც უძღოდა ოდიშის მთავრის მიერ რუსეთის მფარველობის მიღების მიზნით მოსკოვში ელჩობის გაგზავნას.

1636 წლისთვის სპარსეთსა და ოსმალეთს შორის გარკვეული ძალთა ბალანსი არსებობდა. ორივე სახელმწიფოს ძალები მნიშვნელოვნად იყო გამოფიტული და არც ერთ მათგანს ქართული პოლიტიკური ერთეულებისათვის არ ეცალა. ასეთ ვითარებაში გააგზავნა ლევან II დადიანმა ელჩობა მოსკოვში. მაგრამ 1639 წლისთვის ვითარება შეიცვალა. სპარსეთ-ოსმალეთის ომი დასრულდა. 1639 წლის 17 მაისს სპარსეთსა და ოსმალეთს შორის ზოჰაბში დადებული ზავით, მათ საქართველო გაიყვეს: დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკური ერთეულები, მათ შორის ოდიში, ოსმალეთის გავლენის სფეროში დარჩა. შესაბამისად, ოსმალური აგრესიის საფრთხე გაიზარდა. დადიანს რუსეთი უკვე არ სჭირდებოდა და მასთან კავშირი სახიფათოც კი იყო. ასეთ ვითარებაში ლევან II დადიანმა თავი შეიკავა რუსეთის მფარველობაში შესვლისაგან, რადგან ეს ნაბიჯი პორტას გააღიზიანებდა და მისი ქვეყნისათვის მძიმე შედეგების მომტანი იქნებოდა. ოდიშის მთავრის განწყობის შეცვლა რუსეთის ელჩებისადმი ცივ დამოკიდებულებაშიც გამოვლინდა. ლევან II დადიანმა რუსეთის ელჩები სამთავროს პოლიტიკურ ცენტრში ზუგდიდში კი არ მიიღო, არამედ ერთ-ერთ რეზიდენციაში, თანაც ხაზგასმულად ცივად, რასაც რუსეთის ელჩებიც კარგად მიხვდნენ. აღსანიშნავია, რომ სანამ გაბრიელ გეგენავა რუსეთში იმყოფებოდა და რუსი ელჩების საპასუხო ელჩობა ჩამოვიდოდა ოდიშში, მთლიანად საქართველოშიც ბევრი რამ შეიცვალა. 1639

წელს გარდაიცვალა თეიმურაზ I-ის მოკავშირე იმერეთის მეფე გიორგი III, როსტომ მეფემ შეძლო თეიმურაზ I-ის შემოტევის განეიტრალება და ქართლის ტახტზე განმტკიცება.

წიგნში გამოქვეყნებული მასალების მეორე ნაწილი ფ. ელჩინისა და პ. ზახარიევის საპასუხო ელჩობის მომზადებასა და განხორციელებას ეხება.

1639 წლის მაისში მოსკოვში დაკომპლექტდა საპასუხო ელჩობის შემადგენლობა თათრული (თურქული) ენის თარჯიმნის (რუს. ტოლმარჩი), დიაკის თანაშემწე ფედოტ ელჩინის, მღვდელ პავლე ზახარიევის და ყაზანელი დიაკის თანაშემწე ფედკა ბაჟენოვის შემადგენლობით. როგორც ქართულ ისტორიოგრაფიაშია მიჩნეული, საპასუხო ელჩობის შემადგენლობა გაბრიელ გეგენავას არცთუ ისე მაღალმა საზოგადოებრივმა სტატუსმა განსაზღვრა. ელჩობა დაევალა დიპლომატიურ ნომენკლატურაში ყველაზე დაბალი რანგის მოხელეს ტოლმარჩს, დიაკის თანაშემწეს.

ელჩობას დანვრილებითი ინფორმაცია უნდა შეეკრიბა ოდიშის სამთავროს პოლიტიკური და ეკონომიკური ცხოვრების, სარწმუნოებრივი მდგომარეობის შესახებ. ელჩებს მისცეს დეტალური განაწესი, როგორ უნდა მოქცეულიყვნენ, როგორ ეწარმოებინათ მოლაპარაკება დადიანთან, როგორ ეპასუხათ დასმულ კითხვებზე და ა. შ. თუ ლევან II დადიანი სურვილს გამოთქვამდა, მათ უნდა დაეფიცებინათ ის რუსეთის ხელმწიფის ერთგულებაზე. ასეთი შემთხვევისთვის, ელჩებს ფიცის ტექსტის პროექტი მოჰქონდათ.

როგორც ჩანს, მოსკოვში სერიოზულად მოეკიდნენ თეიმურაზ I-ის წერილებს და მისი ელჩის ჩვენებებს, სადაც ლევან II დადიანი ქრისტიანობის მტრად იყო გამოცხადებული. ამიტომ ელჩებს დაავალეს დეტალურად გამოეძიათ ოდიშის სარწმუნოებრივი მდგომარეობა.

სავსებით სწორია ჯ. გამახარიას მოსაზრება, რომ ლევან II დადიანი მიხვდა, მოსკოვის ქვეშევრდომობა, თუნდაც ფორმალური, მის სამთავროს და სხვა ქართულ პოლიტიკურ ერთეულებს ვერ დაიცავდა, მით უფრო, ვერ გააერთიანებდა. ამიტომ იყო, რომ ლევან II დადიანმა ელჩები ოდიშში ჩამოსვლიდან მხოლოდ ხუთი თვის შემდეგ, 1640 წლის 27 აპრილს მიიღო, თანაც საკმაოდ ცივად, არაფერი თქმულა ერთგულების ფიცის დადებაზეც. 1640 წლის 18 მაისს ელჩები ზუგდიდიდან სამშობლოში გაემგზავრნენ იმავე გზით, რა გზითაც ჩამოვიდნენ – სვანეთის, ყარაჩაისა და ყაბარდოს გავლით.

საინტერესოა ელჩობის ოდიშის სამთავროში გადაადგილების მარშრუტი.

როგორც აღვნიშნეთ, 1639 წლის 2 ივნისს რუსმა ელჩებმა გაბრიელ გეგენავასთან ერთად მოსკოვი დატოვეს და ოდიშისაკენ გამოემართნენ. ისინი ასტრახანში, შემდეგ კი, აგვისტოში, თერგის ციხე-ქალაქში ჩავიდნენ. 22 აგვისტოს ელჩები თერგის ციხე-ქალაქიდან წამოვიდნენ და დიდი ყაბარდოსა და ყარაჩაის გავლით, ბაქსანის ხეობით ნაკრას (დონ-

ლუზორუნის) უღელტეხილი გადმოლახეს და 1 ნოემბერს სვანეთის სოფელ ლაშარაშში ჩამოვიდნენ; მეორე დღეს სოფ. ისკარში ჩავიდნენ, სადაც ერთი კვირა დარჩნენ. 9 ნოემბერს მათ ისკარი დატოვეს და ოდიშის სამთავროს პირველ სოფელში, ხუდონში, 13 ნოემბერს მივიდნენ. აქედან იწყება რუსი ელჩების ხანგრძლივი მოგზაურობა ოდიშის სამთავროში. მათ მოინახულეს ოდიშის სამთავროს ყველა საკათედრო ტაძარი, ყველა მნიშვნელოვანი ეკლესია-მონასტერი, აღწერეს იქ დაცული ქრისტიანული სინამდევები, შეაგროვეს საინტერესო ცნობები სამთავროს პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სარწმუნოებრივ ცხოვრებაზე, ლევან დადიანსა და მის ოჯახზე, სხვა მრავალ საკითხზე და მთელი ეს უზარმაზარი, უნიკალური მასალა ქრონოლოგიურად, ცალ-ცალკე, დღიურების მსგავსად შედგენილ მუხლობრივ აღწერილობაში შეიტანეს.

ელჩები თავიანთ ანგარიშებს ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად, თვითონ ან სხვისი მეშვეობით ადგენდნენ. მათში არის გარკვეული შეუსაბამობები და უზუსტობები, მეტწილად, ელჩინის ანგარიშში, ამიტომ აუცილებელია მათი შეჯერება.

რუსმა ელჩებმა ოდიშში ყოფნის უდიდესი ნაწილი მოგზაურობაში გაატარეს, რომლის დროსაც მასპინძლებმა მათ მდ. ცხენისწყლიდან მდ. კოდორის მარჯვენა ნაპირამდე, სოფ. ფშაფის ჩათვლით, ოდიშის სამთავროს უმთავრესი ეკლესია-მონასტრები და იქ დაცული საეკლესიო ღირსშესანიშნაობები დაათვალიერეს. ამიტომაც, მათი მოგზაურობის აღწერა, რომელიც ფ. ელჩინისა და პ. ზახარიევის მოსკოვში წარდგენილ ანგარიშებშია დაცული, ძვირფასი ნყაროა XVII საუკუნის ოდიშის სამთავროს პოლიტიკური რუკისათვის, რომელშიც იმ დროისათვის, დღევანდელი აფხაზეთის ა/რ ტერიტორიის უდიდესი ნაწილი შედიოდა.

რუსეთის სამეფო კარს განსაკუთრებით აინტერესებდა ოდიშის სამთავროს სარწმუნოებრივი მდგომარეობა. მოსკოვში ყოფნისას გაბრიელ გეგენავას სარწმუნოებრივ საკითხებზე კითხვები დაუსვა რუსეთის ხელმწიფის სულიერმა მოძღვარმა, მოსკოვის ხარების ეკლესიის წინამძღვარმა, დეკანოზმა ნიკიტამ. ოდიშის მთავრის ელჩმა დეკანოზს წყენით უთხრა: „დიდ ხელმწიფესთან მე სარწმუნოების საკითხებზე სასაუბროდ კი არ ვარ გამოგ ზავნილი, არამედ იმის სათხოვნელად, რომ ხელმწიფემ წყალობა გამოიჩინოს და თავისი ელჩი ჩვენს ხელმწიფესთან გააგ ზავნოს. ის ელჩი ადგილზე თავადვე ნახავს ჩვენს სარწმუნოებას და ყველაფერს იქვე გაარკვევს“. დეკანოზმა ნიკიტამ თავი იმით იმართლა, რომ ხელმწიფეს სურდა გაერკვია, ოდიშში სარწმუნოება შერყენილი ხომ არ იყო.¹

რუს ელჩებს დავალებული ჰქონდათ დეტალურად გამოეძიათ ოდიშის სარწმუნოებრივი მდგომარეობა. მათ თან მოჰქონდათ ვრცელი განაწესი, რომელიც მიზნად ისახავდა ოდიშის სამთავროში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმსარებლობის საფუძვლების შემოწმებას. პროფე-

¹ გაბრიელ გეგენავას, ფედოტ ელჩინისა და პავლე ზახარიევის..., გვ. 231.

სორ მ. პაპაშვილის აზრით, შეიძლება მოსკოვში ჰქონდათ ინფორმაცია ოდიშის სამთავროში კათოლიკე მისიონერების მოღვაწეობის შესახებ, ამიტომაც ანტიერესებდათ ოდიშში მართლმადიდებლობა შეურყვნელად თუ იყო დაცული. თუმცა არც გაბრიელ გეგენავასთვის დაუსვამთ კათოლიკე მისიონერების შესახებ მოსკოვში კითხვები, არც რუსი ელჩები შეხვედრიან მათ ოდიშში და არც წერენ მათი ოდიშში ყოფნის შესახებ.¹

საფიქრებელია, ქართულმა მხარემ არ გაამყლავნა ოდიშის სამთავროში კათოლიკე მისიონერების ყოფნის ფაქტი და არც შეახვედრა რუს ელჩებს ისინი. თუმცა კათოლიკე მისიონერების ოდიშში ჩამოსვლის ფაქტი შემთხვევით გამჟღავნდა რუსი ელჩების მარტვილში ყოფნისას, რასაც ელჩების ანტიკათოლიკური პროპაგანდა მოჰყვა. ამის მიზანი იყო ოდიშის მთავარს არასოდეს აელო „მწვალებლურ“ დასავლეთზე და მის სულიერ მეთაურზე რომის პაპზე ორიენტაცია, ქართულ ეკლესიას საყრდენად რუსული მართლმადიდებლური ეკლესია და მოსკოვი „მესამე რომად“ მიეჩნია.² ჯ. გამახარიაც ფიქრობს, რომ რუსი ელჩები, როცა შესაძლებლობა მიეცემოდათ, საუბრებისას „მესამე რომის“ თეორიის გამაგრებას ცდილობდნენ.³

„მესამე რომის“ იდეის შესახებ ოდიშშიც კარგად იცოდნენ. რუსეთის ელჩებს ოდიშის სამთავრო კარზე კიდეც უთხრეს: *„მანამდე დიდი ხელმწიფე რომში იყო, მაგრამ ამ დროისთვის ეს მოისპო და ღმერთმა [ის პატივი] თქვენს სრულიად რუსეთის თვითმპყრობელ დიდ ხელმწიფესა და დიდ მთავარ მიხეილ თევდორეს-ძეს უბოძა“*.⁴

ამდენად, მკვლევართა აზრით, რუსეთისა და რუსი ელჩების ინტერესი ოდიშის სამთავროში სარწმუნოებრივი საკითხებისადმი „მესამე რომის“ თეორიიდან გამომდინარეობს, რომ რუსეთი არის მართლმადიდებელი ქრისტიანობის ბურჯი და დამცველი.

რუსი ელჩების ოდიშში მოგზაურობა მდ. ენგურის მარცხენა ნაპირზე სოფ. ხუდონში დაიწყო, რომელიც დღეს ჯვრის წყალსაცავით არის დაფარული. ხუდონის შემდეგ ელჩებმა თავდაპირველად სოფ. ჯვარი და სოფ. ჯგალი დაათვალიერეს, სადაც იმ ხანაში ქვის ეკლესია იდგა. შემდეგ მათ სკურის წმ. გიორგის ეკლესია, წალენჯიხის საეკლესიო კათედრალი და იქ დაცული სინმინდევები დაათვალიერეს. წალენჯიხის შემდეგ ელჩებმა მდ. ენგური გადალახეს და სოფ. ფუნყურის (დღეს სოფ. წარჩეს უბანი) ხის ეკლესია დაათვალიერეს. შემდეგ სოფ. ღალიძგა (დღევანდელი ბესლახუბა) გაიარეს და სოფ. მერკულაში ჩავიდნენ, სადაც სამების ქვის ეკლესია მოინახულეს. რუსი ელჩები მერკულადან

¹ მ. პაპაშვილი. ფედოტ ელჩინისა და პავლე ზახარიევის ანტიკათოლიკური პროპაგანდა ოდიშის სამთავროში. – კრებ.: *ევროპული კვლევები*. ტ. II, თბ., 2015, გვ. 14-15.

² მ. პაპაშვილი. ფედოტ ელჩინისა და პავლე ზახარიევის..., გვ. 21.

³ გაბრიელ გეგენავას, ფედოტ ელჩინისა..., გვ. 488-489 (კომენტარი 141).

⁴ გაბრიელ გეგენავას, ფედოტ ელჩინისა და პავლე ზახარიევის..., გვ. 308.

დრანდაში გადავიდნენ, იქიდან კი შავი ზღვის ნაპირზე, მდ. კოდორის მარჯვენა ნაპირზე სოფ. ფშაფში ჩავიდნენ. აქედან გეზი ჩრდილო-აღმოსავლეთისკენ აიღეს და კვიტოულის გავლით, მოქვის ტაძარი მოინახულეს, ილორის წმინდა გიორგის ეკლესია დაათვალიერეს, შემდეგ კი ბედიის (დღევანდელი სოფ. აგუბედია) ტაძარს ეწვივნენ. ბედიიდან ელჩები სამხრეთ-აღმოსავლეთისკენ, მდ. ცხენისწყლისკენ გაემართნენ. ამ გზაზე მათ ანგარიშებში პირველად ცაიშის საეპისკოპოსო კათედრალია დასახელებული. აქედან ისინი ლეჯიქეს და ზუბის გავლით ბანდაში ჩავიდნენ. შემდეგ ისინი ჭყონდიდის საეპისკოპოსო კათედრალისკენ გაემართნენ, რომელსაც ამ დროისთვის უკვე მარტვილიც ეწოდებოდა. აქედან ელჩები სუჯუნის წმ. გიორგის ეკლესიაში მივიდნენ. შემდეგ მათ ლევან II დადიანმა სოფ. ძიგურში, თავის რეზიდენციაში მიღება მოუწყო. ფ. ელჩინმა და პ. ზახარიევმა ხობის ტაძარიც დაათვალიერეს. 6 მაისს ისინი ცაიშის მონასტერს ეწვივნენ, 18 მაისს კი ოდიშის მთავარმა ზუგდიდის ციხე-დარბაზში მიიღო და მეორე დღეს სამშობლოში გაისტუმრა. რუსი ელჩები ზუგდიდიდან სამშობლოში იმავე გზით გაემგზავრნენ, რა გზითაც ოდიშის სამთავროში ჩამოვიდნენ.

რუსი ელჩების ოდიშის სამთავროში მოგზაურობის მარშრუტი ადრე პროფესორმა თამაზ ბერაძემ საგანგებოდ შეისწავლა.¹ უკანასკნელ ხანს რუსი ელჩების ოდიშის სამთავროში მოგზაურობის საკითხს კიდევ ერთხელ შეეხნენ მკვლევრები თ. ბერაძე, კ. თოფურია, მ. სანაძე, ბ. ხორავა, რომლებმაც ის რუკაზეც ასახეს.² ამ რუკაზე – „*რუსი ელჩების ფ. ელჩინისა და პ. ზახარიევის მოგზაურობა ოდიშის (სამეგრელოს) სამთავროში 1639-1640წწ.*“ და რუკის აღწერილობის მიხედვით მათი მარშრუტი ოდიშში ასეთია: ხუდონი, ჯვარი, ჯგალი, სკური, ნალენჯიხა, ჯალრა, ობუჯი, ფუნყური, ლალიძგა, მერკულა, დრანდა, ფშაფი, კვიტოული, მოქვი, ილორი, ბედია, ცაიში, ლეჯიქე, ახუთი, ჯოლევი, ბანდა, ჭყონდიდი, სუჯუნა, ძიგური, ხობი, ცაიში, ზუგდიდი, ჯვარი, ხუდონი. ჯ. გამახარია საგანგებოდ იკვლევს რუსი ელჩების ოდიშის სამთავროში მოგზაურობის მარშრუტს და ავლენს იმ უზუსტობებს, რაც აღწერის მასალებშია გეოგრაფიულ პუნქტებთან, თუ იქ ყოფნის დროსთან დაკავშირებით. სწორი

¹ თ. ბერაძე. ოდიშის ისტორიული გეოგრაფიიდან. დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 1967 (ხელნაწერი ინახება თსუ ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ბიბლიოთეკაში); თ. ბერაძე. ოდიშის პოლიტიკური გეოგრაფიიდან, – საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული. ტ. III. თბ., 1967; Т. Берაдзе. Отчет русских послов в Мегрелии в 1639-1640 годах как источник для изучения исторической географии Мегрелии. – ნგნ.: *Материалы по церковной и этнополитической истории Абхазии. Посольство Федота Елчина и Павла Захарьева в Мегрелию (1639-1640)*, გვ. 74-83.

² თ. ბერაძე, კ. თოფურია, მ. სანაძე, ბ. ხორავა, საქართველოს ისტორიული ატლასი. I: აფხაზეთი. თბ., 2013, გვ. 52, 97.

ჩანს ჯ. გამახარიას დაკვირვება რუსი ელჩების მიერ დასახელებული სოფლების კედის – კორცხელთან, ბოდჟის – ბაშთან (მდ. ენგურის მარცხენა ნაპირზე), ყიუგი//აზუბი-ს – ზუბთან (მდ. ხობისწყლის მარჯვენა ნაპირზე) იგივეობის შესახებ. მკვლევარი არკვევს, რომ ელჩები არ ყოფილან ხონში, როგორც ეს ადრე იყო მიჩნეული. ელჩები იყვნენ ხობის მონასტერში და არა ხონში, ასევე არ ყოფილან ობუჯსა და ჯალრაში. ჯ. გამახარიამ ამ საკითხების შესწავლას რამდენიმე ნაშრომიც მიუძღვნა.¹

საინტერესოა ჯ. გამახარიას დაკვირვებები ლეჯიქეს თემის ერთ-ერთ სოფელში რუსი ელჩების მასპინძლობის თაობაზე. მკვლევრის დაკვირვებით, ლეჯიქეს თემის ეს სოფელი ლესიჭინე უნდა იყოს, მათი მასპინძელი მახუტია კი საკმაოდ მდიდარი და გავლენიანი ადამიანი ოდიშში.

ელჩობათა მასალები უმნიშვნელოვანესი წყაროა XVII საუკუნის საქართველოს ეთნოპოლიტიკური და ეკლესიის ისტორიის შესასწავლად, ის საინტერესო ცნობებს გვანვდის ოდიშის პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული, სარწმუნოებრივი მდგომარეობის შესახებ. ამასთანავე, საინტერესოა ყარაჩაის, ყაბარდოს და საკუთრივ რუსეთის ისტორიისათვის. ელჩობათა მასალების გათვალისწინების გარეშე შეუძლებელია რუსეთის და ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხთა ისტორიის სრულყოფილი შესწავლა, ასევე ქართულ-რუსული და ქართულ-ჩრდილოკავკასიური ურთიერთობების შესწავლა. ელჩობათა მასალები საინტერესოა როგორც არა მხოლოდ საისტორიო წყარო, არამედ ეთნოლოგიური თვალსაზრისითაც. ელჩობათა მასალები საინტერესო ინფორმაციას შეიცავს ტრანსპორტის, ტანსაცმელის, საკვების, სუფრის, მეურნეობის ფორმების, საეკლესიო დღესასწაულების და სხვათა შესახებ.

ელჩობათა მასალებს ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს აფხაზეთის ისტორიისათვის. წყაროს გაცნობა სავსებით ნათელს ხდის, თუ რატომ უწევს მას იგნორირებას აფხაზური ისტორიოგრაფია. აფხაზი მკვლევრები ცდილობენ გვერდი აუარონ მას, ან დაამახინჯონ იგი.

ელჩობათა მასალების ორენოვანი – ქართულ-რუსული გამოცემა უაღრესად მნიშვნელოვანი მოვლენაა ქართულ ისტორიოგრაფიაში, ის უდავოდ ხელს შეუწყობს ამ მასალების უკეთ შესწავლას, უფრო ხელმისაწვდომს გახდის მათ მკვლევართათვის და ახალ გამოკვლევებს დაუდებს სათავეს.

¹ **ჯ. გამახარია.** სამეგრელოს სამთავროს ფარგლებში რუსი ელჩების მოგზაურობის მარშრუტის დაზუსტებისათვის (1639-1640). – კრებ.: *ზურაბ პაპასქირი-60*. ჟამთააღმწერლობა ქვეყნარქიტის მეტყუელება არს, გვ. 268-282; **ჯ. გამახარია.** მასალები 1639-1640 წლების ქართულ-რუსული დიპლომატიური კავშირების შესახებ და აფხაზეთის საეკლესიო ისტორიოგრაფია. – კრებ.: *გივი წულაია-80*. თბ., 2014, გვ. 103-115; **ჯ. გამახარია.** აფხაზეთის ისტორიის საკითხები გაბრიელ გეგენავას, ფედოტ ელჩინისა და პავლე ზახარიევის ელჩობათა მასალებში (1636-1640 წლები). – კრებ.: *ელდარ მამისტვალიშვილი*. თბ., 2015, გვ. 265-283.

THE IMPORTANT SOURCE FOR HISTORY OF GEORGIA

In 2014 there was published “**Materials on the Legations of Gabriel Gegenava, Fedot Elchin and Pavel Zakhariev. 1636-1640**” (Prepublishing, research, comments, vocabulary and calendar by *Jemal Gamakharia*. Tbilisi, 2014). The books consists materials both of the legations of Gabriel Gegenava who was sent to Moscow by Levan II Dadiani, the Prince of Odishi (Samegrelo), in Summer of 1636 and also of return visit Fedot Elchin and Pavel Zakhariev, Russian ambassadors of tsar Mikhail Romanov, arriving in Odishi in November of 1639.

Materials on the Legations are published both in Russian, on original language and in Georgian translate. These historical sources are most important for studying Histories of Georgia, Russia, Northcaucasian nations, for relations between Georgia and Russia, Georgia and North Caucasus. They have particular importance for study of ethnopolitical History of Abkhazia.

Doctor J. Gamakharia did biggest Scientific work by published these materials, their high quality translations, historiographical and source study researching. Publishing “Materials on the Legations of Gabriel Gegenava, Fedot Elchin and Pavel Zakhariev” is important event for Georgian historiography.

¹ *Bezhan Khorava* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

გონა ჯაფარიძე¹

ისმაილ ალ-ვაჰბი – ქართული წარმოშობის
კალიგრაფი გამლუქთა ეგვიპტეში²

XVI-XVIII საუკუნეების ოსმალეთის იმპერიაში, ტყვის სყიდვისა და ომების შედეგად, დიდძალი ქართველი მოხვდა. ქართველ ჭაბუკებსა და ასულებს, რომელთაც ამუსლიმებდნენ, იძენდა ოსმალეთის ცენტრალური და პროვინციული ელიტა. ბევრი ქართველი დანიანურდა ოსმალეთის სამხედრო-პოლიტიკურ, სასულიერო და კულტურულ ასპარეზზე.³ ასე იყო ოსმალეთის ბატონობის ქვეშ მყოფ არაბულ ქვეყნებშიც – ეგვიპტეში, ერაყსა და თუნისში, სადაც არსებობდა მამლუქთა სამხედრო შენაერთები. ამავე დროს, პრაქტიკულად უცნობი და გამოსავლენია ის ქართველები, რომლებიც არაბულ ქვეყნებში, გარდა სამხედრო საქმიანობისა, სხვა სფეროებშიც მოღვაწეობდნენ. ამჯერად დავასახელებ ერთს – გამოჩენილ კალიგრაფს, ისმა'ილ ალ-ვაჰბის, რომელიც XVIII საუკუნის 50-70-იან წლებში მოღვაწეობდა ოსმალთა ხანის მამლუქთა ეგვიპტეში.

ისმა'ილ ალ-ვაჰბის შესახებ, რომლის სრული სახელია ისმა'ილ იბნ 'აბდ არ-რაჰმან არ-რუმი ალ-მასრი ალ-ვაჰბი, წერდნენ ცნობილი ლექსიკოგრაფი მუჰამად მურთადა აზ-ზაბიდი (გარდ. 1791წ.),⁴ ოსმალთა

¹ გონა ჯაფარიძე – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველოს საგანგებო და სრულუფლებიანი ელჩი.

² წინამდებარე სტატია არის ნაწილი პროექტისა, რომელიც ხორციელდება რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ხეშეწყობით (გრანტი FR/54/1-10/13).

³ გარკვეულ შთაბეჭდილებას ოსმალეთის იმპერიის ქართველების შესახებ გვიქმნის მურად ქასაბის „ოსმალეთის ქართველები“ (მთარგმნელები გელა გუნიავა, ემინ შექერჯი, სტამბოლი, 2012). აქ დასახელებულია ქართული წარმოშობის 441 პირი, რომლებიც მოღვაწეობდნენ ოსმალეთის სამხედრო-პოლიტიკურ ასპარეზზე, ეკონომიკის, კულტურისა და სხვა სფეროებში.

⁴ მუჰამად მურთადა აზ-ზაბიდი 1753წ. ეწვია ეგვიპტეს და დასახლდა კაიროში, სადაც გარდაიცვალა, შავი ჭირით. გარდა ფუნდამენტური ლექსიკოგრაფიული ნაშრომისა „თაჯ ალ-‘არუს“ („პატარძლის გვირგვინი“), ის ავტორია მცირე ტრაქტატისა არაბული შრიფტის ისტორიისა და ცნობილი კალიგრაფების შესახებ – ჰიქმათ ალ-იშრაკ ილა ქუთთაბ ალ-აფაკ, რომელიც დაასრულა 1771წ. 30 მარტს (გამოსცა ა. ს. ჰარუნმა, კრ. ნავადირ ალ-მახტუტათ, 5, ალ-კაჰირა, 1373/1954,

მეცნიერი და კალიგრაფი სა'დ ედ-ინ სულეიმან ბ. მეჰმედ ემინ მუსთაკიმ ზადე¹ (1719-1788) და გამოჩენილი ეგვიპტელ ისტორიკოსი 'აბდ არ-რაჰ-მან ალ-ჯაბართი (გარდ. 1823წ.).²

პირველად, მოკლე ნარკვევი ისმა'ილ ალ-ვაჰბის მიუძღვნა ტიმ სტინენლიმ.³ ფ. დეროშესა და დ. ჯემისის ზემოდასახელებულ სტატიებში, ისმაილს მეორეხარისხოვანი ადგილი უკავია და ძირითადი ყურადღება ეთმობა სხვა ეგვიპტელ კალიგრაფებს.

მურთადა აზ-ზაბიდი და მუსთაკიმ ზადე ისმა'ილის ნისბად - ანუ წარმომავლობის სახელად იხსენიებენ ალ-ვაჰბის. ალ-ჯაბართი ასახელებს სამ ნისბას: არ-რუმი, ალ-მასრი და ალ-ვაჰბი.⁴ პირველი ორი ნისბა, არ-რუმი და ალ-მასრი მიუთითებენ მის კავშირებზე ანატოლიასთან, საიდანაც ის უნდა გადმოსახლებულიყო ეგვიპტეში და კაიროსთან. რატომ უწოდეს მას ალ-ვაჰბი (ვეჰბი), უცნობია. მურთადა აზ-ზაბიდი და ალ-ჯაბართი არ იხსენიებენ ისმა'ილის ეროვნებას, მაგრამ ამას აღნიშნავს მუსთაკიმ ზადე.⁵

მურად ქასაბი, მეჰმეტ ნეჯიპ სუიოლჯუზადეს ნაშრომის⁶ მიხედ-

გვ. 50-99). აქ რამდენჯერმე ნახსენებია ისმა'ილ ვაჰბი. იხ.: **F. Déroche**. Istanbul Seen from Cairo. *M. Uğur DDerman Armağani 65 Yaş*. Derleyen Irvin Cemil Schick. Istanbul. Sabanci Üniversitesi, 2000, გვ. 262, 264, 268, 270; **D. James**. Juda al-Khatt. The Excellence of Calligraphy. Al-Zabidi's Summary of the History of Calligraphy. A Translation of the Final Chapter of the Authors Hikmat al-Ishraq, Cairo, 1184/1771, with an introduction. – *Manuscripta Orientalia*. XII/3. St. Petersburg, 2006, გვ. 3-14, 12.

¹ სა'დ ედ-ინ სულეიმან ბ. მეჰმედ ემინ მუსთაკიმ ზადე (1719-1788) ავტორია მრავალრიცხოვანი (150) ნაშრომისა, რომელთა უმეტესობა დაინერა თურქულად, ხოლო ზოგიერთი – არაბულად და სპარსულად (იხ. **B. Kellner-Heinkele**. *Müstakim-Zade*. – *The Encyclopaedia of Islam*. New Edition Prepared by a Number of Leading Orientalists. Edited by **C. E. Bosworth, E. Van Donzel, W. P. Heinrichs** and the Late **Ch. Pellat**. Vol. VII. Leiden-New York, 1993, გვ. 724-25), რომელთაგან, საკვლევ საკითხთან დაკავშირებით, მნიშვნელოვანი კალიგრაფთა ბიოგრაფიები – *კალიგრაფთა ძღვენი*, რომელიც დაასრულა 1173/1759-1760წ. (**Müstakim-zade**. *Tuhfe-yi khattatin*. Ed. *Derleyen Ibnulemin Mahmud Kemal (Inal)*. Istanbul, 1928, გვ. 130-131). აქ დასახელებულია ამ ავტორისთვის ცნობილი ყველაზე გამოჩენილი კალიგრაფები, რომლებიც მოღვაწეობდნენ როგორც ოსმალეთის იმპერიაში (მათ შორის არაბულ ქვეყნებში), ისე ირანში და მათ შორის ისმა'ილ ალ-ვაჰბი.

² **Al-Djabarti**. 'Adja'ib al-Athar Fil-Taradjim wal- Akhbar. Vol. I. Ed. Prof. 'Abd al-Rahim 'Abd al-Rahim. Rivised by Prof. 'Abd al-'Azim Ramadan. Cairo, 1997, გვ. 603-604; 'Abd al-Rahman al-Jabarti's *History of Egypt*. Stuttgart, 1994, გვ. 643-644.

³ **T. Stanley**. Istanbul and Its Scribal Diaspora. The Calligraphers of Müstakim-zade. – *The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art*. Vol. IV, Part 1. General Editor **Julian Raby**. The Nour Foundation in association with Azimuth Editions and Oxford University Press, 1999, გვ. 106.

⁴ **F. Déroche**. Istanbul Seen from Cairo, გვ. 262, 264, 268, 270; 'Abd al-Rahman al-Jabarti's *History of Egypt*, გვ. 643.

⁵ **Müstakim-zade**. *Tuhfe-yi khattatin*, გვ. 130.

⁶ **M. N. Suyolcuzade**. *Devhatül Küttap*. Hz. Kilisli Muallim Rifat. Istanbul, 1942, გვ. 17.

ვით, წერს, რომ ისმა'ილის მამა იყო 'ალი ჩორბაჯი, რომელიც ჩაენერა მოხალისეთა კორპუსში სულტან მაჰმუდის (1730-1754) დროს.¹ „მოხალისეთა“ ანუ გონულლუს კორპუსი იყო ოსმალთა ერთ-ერთი გარნიზონი, შვიდთაგან, რომლებიც ოსმალებმა ეგვიპტეში მისი დაპყრობის (1517წ.) შემდეგ შექმნეს ქვეყანაზე კონტროლის დასამყარებლად. ისმა'ილის მამის სახელები 'აბდ არ-რაჰმანი ან 'ალი მოწმობენ, რომ ისმა'ილი მეორე-მესამე თაობის მუსლიმი იყო, ვინაიდან ახლადგამუსლიმებულთ, ჩვეულებრივ, მამის სახელად, 'აბდ ალლაჰს აძლევდნენ ხოლმე. მიუხედავად ამისა, მუსთაკიმ ზადეს ცნობა საფუძველს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ ისმა'ილის ქართული წარმომავლობა კარგად იყო ცნობილი მუსლიმ კალიგრაფთა წრეებში. ქართველად არის ის შესული ქასაბის ნაშრომში.

ჯერ-ჯერობით უცნობია, თუ ზუსტად როდის დამკვიდრდა ისმა'ილ ალ-ვაჰბი კაიროში. უფრო შესაძლოა, ის მამას ჩამოყვა XVIII საუკუნის 30-იან წლებში. სწორედ კაიროში დაეუფლა ისმა'ილი კალიგრაფიას სახელგანთქმულ საიდ მუჰამმად ან-ნურისთან და მისი გარდაცვალების (1749წ.) შემდეგ თავად გახდა კაიროს კალიგრაფთა მეთაური (*შაიხ ალ-მუხატტინ, ან მუქათთიბინ*). მურთადა აზ-ზაბიდი მას ასახელებს იმ ოთხ კალიგრაფთა შორის, რომლებმაც თავისი როლი ითამაშეს ეგვიპტეში ოსმალურ კალიგრაფიის ისტორიაში.² ალ-ჯაზართის ცნობით, მასთან სწავლობდა ეგვიპტის კალიგრაფთა უმეტესობა.³

ისმა'ილ ალ-ვაჰბის გადანერილი ჰქონდა რამდენიმე ყურანი სრული სახით, და მრავალი ნუსხა ლოცვებისა. მის, როგორც შესანიშნავი კალიგრაფის დონეზე, წარმოდგენას გვიქმნის 1757წ. 17 ნოემბერს გადანერილი ყურანი, რომლის მშვენიერი ნიმუშიც მოტანილია ნასირ ხალილის ისლამური ხელოვნების კოლექციის IV ტომში⁴ (იხ. დანართი).

ისმა'ილ ალ-ვაჰბი იყო ეგვიპტის წარმოშობით ქართველი გამგებლების, იბრაჰიმ ქათხუდა ალ-კაზდაღლისა და ალი ბეგ ალ-ქაბირის თანამედროვე. მამლუქი ამირების თხოვნით, რომელთა შორის შეიძლება ყოფილიყო ეს ორი სახელმწიფო მოღვაწეც, დიდ დაფებზე (ალვაჰ) შესრულებულ რელიგიურ წარწერებს ჰკიდებდნენ მედინაში, მოციქულ მუჰამადის საფლავთან. ამ მიზნით თავადაც გაემგზავრა მედინაში, რითაც დიდი პატივისცემა დაიმსახურა.⁵

ისმა'ილი არც სამხედრო საქმეს არიდებდა თავს. ჰიჯრის 1181/1767-1768წწ., სულტნის ბრძანებით, ის სათავეში ჩაუდგა ეგვიპტელთა რაზმს, რომელიც ალექსანდრიიდან გაემგზავრა თურქეთში, რათა მონაწილეობა მიეღო „ურწმუნოთა“ წინააღმდეგ საღვთო ომში და თავიც გამოიჩინა. ჩანს, ის მონაწილე იყო ომისა, რომელიც ოსმალებმა რუსეთს გამოუცხა-

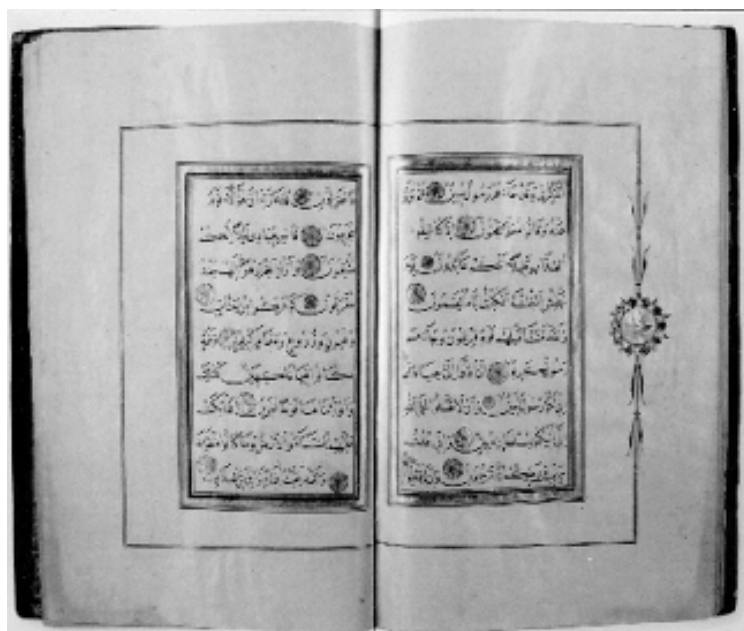
¹ მ. ქასაბი. ოსმალეთის ქართველები, გვ. 324.

² F. Déroche. Istanbul Seen from Cairo, გვ. 268.

³ Abd al-Rahman al-Jabart's History of Egypt, გვ. 643.

⁴ T. Stanley. Istanbul and Its Scribal Diaspora, გვ. 106, №. 32.

⁵ Abd al-Rahman al-Jabart's History of Egypt, გვ. 643.

ყურანის ყდა
და ისმა'ილ ალ-ვაჰბის მიერ გადაწერილი ყურანის ორი გვერდი

და 1768წ. 14 ოქტომბერს ყოველ შემთხვევაში მისი სანჯის ეტაპზე (სამხედრო ოპერაციები დაიწყო მხოლოდ 1769წ. აპრილში, დუნაის ფრონტზე). რამდენიმე ხნის შემდეგ მას ნება დართეს დაბრუნებულიყო კაიროში. მაგრამ ჯანმრთელობა დაუქვეითდა და ავადმყოფობებმა შეანუსხა. მიუხედავად ამისა, ის განაგრძობდა წერას და ასწავლიდა, გაცემდა დიპლომებს (იჯაზა), ესწრებოდა კალიგრაფთა რეგულარულ შეხვედრებს.¹ ალ-ჯაბართი ხაზს უსვამს ისმა'ილ ალ-ვაჰბის ადამიანურ თვისებებს, იყო კარგი ადამიანი, კეთილი და კეთილშობილი.²

ალ-ჯაბართი ცნობითვე, ლოგინს მიჯაჭვული ისმა'ილი გარდაიცვალა 1188წ. 16 ზუ ლ-იჯჯას/1774 წლის 28 თებერვალს, ღამით. ის დაკრძალეს მის მიერვე წინასწარ გაზადებულ საფლავში, მორწმუნეთა სამლოცველოს სიახლოვეს, იბნ აბუ ჯამრას აკლდამასთან,³ რომელიც მდებარეობდა კარაფაზე იმამების აშ-შაფი'ის და ალ-ლაისის მავზოლეუმების მახლობლად. საფლავი არ იძებნება კაიროს ისლამურ სიძველეთა კატალოგში.⁴ საფიქრებელია, ის არ შემოინახა.

GOTCHA DJAPARIDZE⁵

ISMA'IL AL-WAHBI – EMINENT CALLIGRAPHER OF GEORGIAN ORIGIN IN MAMLUK EGYPT

The paper deals with one of the most eminent calligrapher Isma'il al-Rumi al-Masri al-Wahbi (d. 1774) of Georgian origin in Mamluk Egypt under the Ottoman rule. He was disciple of the famous Egyptian calligrapher of his time Muhammad al-Nuri and after his death (1749) was declared the head (*shaykh*) of calligraphers. Most of the calligraphers in Egypt studied under him.

¹ 'Abd al-Rahman al-Jabart's *History of Egypt*, გვ. 644.

² 'Abd al-Rahman al-Jabart's *History of Egypt*, გვ. 644.

³ 'Abd al-Rahman al-Jabart's *History of Egypt*, გვ. 644; ალ-ჯაბართი წერს, რომ მას არავინ დაუტოვებია, რომელიც მის ადგილს დაიკავებდა. მაგრამ ცნობილია, რომ ისმა'ილის შემდეგ მთავარი კალიგრაფი გახდა ჰასან ბ. 'აბდ ალლაჰ არ-რუმი არ-რუმდი (**A. Gacek**. *The Diploma of the Egyptian Calligrapher*, Hasan al-Rushdi. – *Manuscripts of the Middle East*. VI, 1989, გვ. 44-55).

⁴ ფიჰრის ალ-ასარ ალ-ისლამიდა ბი-მადინა ალ-კაჰირა, 1951.

⁵ **Gotcha Djaparidze** – Doctor of Historical Sciences, Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Extraordinary and Plenipotentiary Ambassador of Georgia.

**პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

გვანცა აბდალაძე¹

იდეოლოგიური ბრძოლა „ახალ ცივ ომში“

ცივი ომის დასრულების შემდგომ, პოსტ-საბჭოთა ქვეყნებში (და ასევე, სხვა რეგიონებშიც) ჰიბრიდული რეჟიმები შეიქმნა. ამგვარ რეჟიმებს სხვადასხვა სახელებით მოიხსენიებენ: „არალიბერალური დემოკრატია“, „სემი-დემოკრატია“, „საარჩევნო დემოკრატია“, „ფსევდო დემოკრატია“, „საარჩევნო ავტორიტარიზმი“, „სემი ავტორიტარიზმი“, „რბილი ავტორიტარიზმი“ და ა.შ.² 1990-იან წლებში, როდესაც აშშ-ის პრესტიჟი უპრეცედენტოდ მაღალი იყო, გაჩნდა ილუზია, რომ ამგვარი რეჟიმები დემოკრატიზაციის პროცესის ერთგვარ ეტაპს წარმოადგენდა და თანდათან აუცილებლად მოხდებოდა მათი ტრანსფორმაცია დემოკრატიულ მმართველობად.

ამდენად, დემოკრატიზაციის პროცესის შესწავლა საერთაშორისო ურთიერთობების ერთ-ერთ მთავარ ტრენდად იქცა. თუმცა, პრაქტიკამ დაადასტურა, რომ ამგვარი რეჟიმები ხშირად დაუსრულებელი ტრანსფორმაციის პროცესს განიცდიან, და/ან ეს ტრანზიციის ავტორიტარიზმით სრულდება და არა დემოკრატიით. დემოკრატიზაციის პროცესის ამგვარი შედეგი ლოგიკურია თუ გავითვალისწინებთ, რა შემთხვევაში იქმნება ჰიბრიდული რეჟიმები. სტივენ ლევიცკი და ლუკან ვეი სამ ძირითად ფაქტორს ასახელებენ: 1. ავტორიტარული რეჟიმის კოლაფსი; 2. ავტორიტარული რეჟიმის დასუსტება; 3. დემოკრატიული რეჟიმის დასუსტება. სამივე შემთხვევაში ყოფილი რეჟიმის რღვევის მიზეზს წარმოადგენს პოლიტიკური და ეკონომიკური კრიზისები, რასაც უმეტესად თან ახლავს საერთაშორისო ზეწოლა.³

¹ გვანცა აბდალაძე – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² R. Vanderhill. Promoting Authoritarianism Abroad. Boulder, CO., 2013, გვ. 11 (<https://www.rienner.com/uploads/505795148a579.pdf>); St. Levitsky, L. A. Way. Elections Without Democracy. The rise of competitive authoritarianism. – *Journal of Democracy*. Vol. 13, №2, April, 2002, გვ. 52 (http://sitemaker.umich.edu/comparative.speaker.series/files/levitsky_with_bib.pdf).

³ St. Levitsky, L. A. Way. Elections Without Democracy, გვ. 60.

ამგვარად, შეგვიძლია განვაზოგადოთ, რომ მიუხედავად ჰიბრიდულ რეჟიმებს შორის არსებული მნიშვნელოვანი სხვაობებისა, მათ ახასიათებთ საერთო მახასიათებლები – პოსტ-კრიზისული მდგომარეობა და დემოკრატიული ინსტიტუტების სისუსტე. სწორედ ამ ორი მიზეზის ერთობლიობა ხშირად შეუძლებელს ხდის დემოკრატიზაციის წარმატებულ პროცესს.

მცირედენ უტყობებს რომ მივმართოთ სიტუაციის სიცხადისთვის, ზემოთაღწერილი პროცესი ძალიან წაგავს ბიბლიურ ჭეშმარიტებას – იქ სადაც სინათლე ვერ აღწევს, უკუნი ისადგურებს. როგორც სიბნელეს არა აქვს კონსისტენცია და ის მხოლოდ არასაკმარის სინათლეს ნიშნავს, ასევე ავტორიტარიზმისკენ ტრანზიციის დემოკრატიზაციის არასაკმარისობაზე უნდა მიუთითებდეს. შესაბამისად, ნახევრად ავტორიტარულ რეჟიმებს მეტი დემოკრატიით უნდა შევენიანაღმდეგოთ. აგრესიას თანამშრომლობა შევავებოთ, დასჯის მაგივრად შევაქოთ და წავახალისოთ. აი, დაახლოებით ასეთი იყო ხედვა XX-XXI საუკუნეთა მიჯნაზე ზოგიერთი პოსტ-ქვეყნების მიმართ. ამგვარი პოლიტიკა ძნელადაღსაზრდელ ბავშვთან პედაგოგისა და ფსიქოლოგის მუშაობის მოდელს უფრო გვაგონებს, ვიდრე საერთაშორისო პოლიტიკის ვალიდურ ინსტრუმენტს.

საერთაშორისო პოლიტიკაში ტენდენციები ხშირად იცვლება. ამა თუ იმ მოდელის ლეგიტიმაციის ერთადერთი წყარო წარმატებაა. შესაბამისად, წარუმატებლობა ახალ იდეებს და ახალი თემების დამუშავების აუცილებლობას წარმოშობს.

რამდენიმე წელია გაჩნდა კვლევები, სადაც აქცენტები სხვაგვარად არის დასმული. კერძოდ, ხაზგასმულია, რომ როგორც დემოკრატიული ქვეყნები ახდენენ ლიბერალურ ღირებულებათა გავრცელებას სხვადასხვა მეთოდებით პოსტ-ქვეყნებში, ასევე ავტორიტარულ რეჟიმებსაც აქვთ თავისი ხედვა, რომელიც ჩამოყალიბებულ სისტემას წარმოადგენს და არა ფრაგმენტულ რეაქციას დემოკრატიზაციის პროცესზე, და რომლის ექსპორტიც მიზანმიმართულად ხდება მეზობელ ქვეყნებში. შესაბამისად, ჰიბრიდული რეჟიმების სიცოცხლისუნარიანობის ორ მიზეზს (დემოკრატიზაციის პროცესის ნაკლოვანებები, ადგილობრივ პოლიტიკურ კულტურაში დემოკრატიული ინსტიტუტების ტრადიციის არქონა) ჩვენი აზრით, ემატება მესამე, არანაკლებ მნიშვნელოვანი მიზეზი – ავტორიტარიზმის, როგორც იდეოლოგიის მიზანმიმართული გავრცელება პოსტ-ქვეყნებში.

აღნიშნული საკითხის გარშემო არსებულ ლიტერატურაში გვინდა გამოვარჩიოთ რეიჩელ ვანდერჰილის 2013 წელს გამოქვეყნებული ნაშრომი „ავტორიტარიზმის გავრცელება საზღვარგარეთ“.¹ ნაშრომში ბევრი ახალი კვლევითი შეკითხვაა დასმული, რომელზე პასუხის გასაცემად ავტორი მრავალ საინტერესო ინფორმაციას გვთავაზობს. ავტორს ქეიზად შერჩეული აქვს სამი ქვეყანა: ვენესუელა, რუსეთი, ირანი. აღნიშნული ნაშრომიდან ყურადღებას გავამახვილებთ რამდენიმე თეორი-

¹ R. Vanderhill. Promoting Authoritarianism Abroad, გვ. 11.

ულ საკითხზე.

ავტორიტარიზმის გავრცელების პროცესი ძნელად შესასწავლია. რა მეთოდებით შევისწავლოთ იგი? როგორ, როდის და სად ხდება ავტორიტარიზმის გავრცელება? იმისთვის, რომ შევისწავლოთ თუ როგორ ვრცელდება ავტორიტარიზმი, უნდა შევისწავლოთ დემოკრატიზაციის პროცესი, რადგან ავტორიტარული რეჟიმებიც იმავე მეთოდებს მიმართავენ საკუთარი იდეოლოგიის გასავრცელებლად, რასაც დემოკრატიული ქვეყნები. უფრო მეტიც, ავტორიტარული რეჟიმები სწორედ მათგან სწავლობენ და მათ ბაძავენ.

რა მთავარი მსგავსებაა ამ ორ პროცესში? ორივე შემთხვევაში სახეზეა რამდენიმე აპრობირებული მეთოდი: 1. მმართველ ელიტასთან ურთიერთობების დამყარება; 2. მოკავშირე პოლიტიკური პარტიების და ინტერეს-ჯგუფების დახმარება; 3. ეკონომიკური ზეგავლენა; 4. მეტოქეთა შეზღუდვა.

მსგავსებასთან ერთად თვალსაჩინოა სხვაობებიც: 1. დემოკრატიზაციის პროცესში მმართველ ელიტაზე ზეგავლენის მოხდენა ხდება სხვადასხვა ინსტიტუტების მხრიდან სანქციებით ან/და ნახალისებით, რათა შეიცვალოს ელიტების ქცევა. ავტორიტარული რეჟიმი კი მმართველ ელიტასთან პირდაპირ კავშირს ამყარებს სავაჭრო ხელშეკრულებების და პირდაპირი დაფინანსების გზით; 2. დემოკრატიზაციის პროცესში აქცენტი კეთდება პოლიტიკური პარტიებისა და ინტერეს-ჯგუფების ტექნიკურ-ფინანსურ და ასევე ინსტიტუციურ დახმარებაზე, არჩევნების მონიტორინგსა და პოლიტიკური კონკურენტუნარიანობის გაზრდაზე. ავტორიტარული რეჟიმები კი თავის დასაყრდენ ობიექტებს ძირითადად მხოლოდ მიზანმიმართულ დაფინანსებას სთავაზობენ; 3. დემოკრატიზაციის პროცესი მიზნად ისახავს ეკონომიკური და მონეტარული რეფორმების მეშვეობით მთლიანი ეკონომიკის გაჯანსაღებას. ავტორიტარული რეჟიმები კი ეკონომიკის ცალკეულ სფეროებზე ზემოქმედებენ პირდაპირი დაფინანსების გზით; 4. დემოკრატიული ღირებულებები გულისხმობს მეტოქეებთან პოლიტიკურ-სამართლებრივ ბრძოლას, რომლის მიზანი მეტოქეთა გაუვნებელყოფება და მარგინალიზაციაა. ავტორიტარიზმისთვის კი მნიშვნელოვანია მეტოქეების გაქრობა პოლიტიკური ასპარეზიდან, რაც ხშირად რეპრესიების გზით ხდება.¹

დემოკრატიზაციის პროცესს, როგორც ცნობილია, ბევრი ნაკლოვანება ახლავს თან. მასშტაბური რეფორმები გათვლილია გრძელვადიან პერსპექტივაზე და სანყის ეტაპზე ხშირად საზოგადოებაზე შოკური თერაპიის ეფექტს ახდენს. ამა თუ იმ მნიშვნელოვანი სეგმენტის დახმარება ხდება სხვადასხვა მოკლევადიანი პროექტებით, რაც არამუდმივობის შეგრძნებას აჩენს და ხელს უწყობს არასტაბილურობას. ამასთან, დემოკრატიული ქვეყნების ლიდერები დამოკიდებულნი არიან საკუთარ

¹ R. Vanderhill. Promoting Authoritarianism Abroad, გვ. 17-21.

ამომრჩეველზე, რაც ხშირად იწვევს დაგეგმილი პოლიტიკური კურსის ცვლილებას. ამ მიზეზთა გაგრძელება ალბათ უსასრულოდ შეიძლება, თუმცა განზოგადებას თუ მივმართავთ, ჩვენი აზრით, ორ ძირითად დასკვნამდე მივალთ: 1. დემოკრატიული რეფორმები მასშტაბურია და შესაბამისად, მოუქნელი; 2. დემოკრატიული რეჟიმები ვერ იყენებენ არადემოკრატიულ მეთოდებს.

დემოკრატიზაციის ამ ნაკლოვანებებს ეფექტურად იყენებენ არადემოკრატიული რეჟიმები. მათი ქმედებები არ არის გამჭვირვალე, მეთოდები არ ექვემდებარება მორალურ თუ ინსტიტუციურ კონტროლს, მათთვის მიზანი ამართლებს საშუალებას. სწორედ ამიტომ მათი ჩარევა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში გაცილებით უფრო ეფექტურია და შედეგი ხილულია მოკლევადიან პერსპექტივაში. არადემოკრატიული რეჟიმები ზემოქმედებენ მათთვის მნიშვნელოვან ცალკეულ სეგმენტებზე და არა მთელ პროცესზე, რითაც ქმნიან სტაბილურ დასაყრდენს საკუთარი იდეოლოგიისთვის.

როდის ხდება ავტორიტარული რეჟიმის გააქტიურება საკუთარი იდეოლოგიის გასავრცელებლად? ვანდერჰილის აზრით, ავტორიტარული რეჟიმისთვის მეზობელი ქვეყნის წარმატებული დემოკრატიზაცია საფრთხედ განიხილება, რადგან დემოკრატიულ მთავრობებს ავტომატურად აშშ-ის მოკავშირედ მიიჩნევენ.¹ სად არის არადემოკრატიული რეჟიმის გავრცელებისთვის შესაფერისი გარემო?

ავტორიტარიზმიდან დემოკრატიაზე ტრანზიცია ელიტების არჩევანია. ტრანზიცია (გარდამავალი პერიოდი) ყოველთვის გულისხმობს არასტაბილურ მდგომარეობას, რაც ელიტების არჩევანს არაპოპულარულს ხდის საზოგადოების სხვა ფენებში. ამგვარი უკმაყოფილება ნოყიერ ნიადაგს ქმნის არადემოკრატიული იდეოლოგიის გასავრცელებლად. მნიშვნელოვანი ფაქტორია ასევე ავტორიტარულ ქვეყანასთან მრავალმხრივი კავშირების გამოცდილება (საერთო ისტორიული, კულტურულ-იდეოლოგიური, ეკონომიკური წარსული). თუ საზოგადოება მეტ-ნაკლებად თანაბრად დაყოფილი ლიბერალურ და არალიბერალურ ელიტებად, ბრძოლა სასტიკი ხდება. გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს არალიბერალური ელიტის მდგომარეობას საზოგადოებაში და მის მზაობას საგარეო ჩარევისთვის. ამასთან, არამმართველი ელიტა მიდრეკილია ხელი შეუწყოს საგარეო ჩარევას, რადგან მმართველ ელიტას საგარეო ინტერვენცია ძალაუფლების შესუსტებით ან სრული დაკარგვით ემუქრება.²

ჩვენს მიერ მოძიებულ ლიტერატურაში საქართველოს მაგალითი არსად არ არის საფუძვლიანად განხილული და ძირითადად ერთი-ორი წინადადებით მოიხსენიება. არადა საქართველო ერთ-ერთი საუკეთესო ქეიზია აღნიშნული თეორიების ვალიდურობის გამოსაცდელად. საქა-

¹ R. Vanderhill. Promoting Authoritarianism Abroad, გვ. 9.

² R. Vanderhill. Promoting Authoritarianism Abroad, გვ. 9-31.

რთველოს ავტორიტარულ რუსეთთან მრავალმხრივი და მრავალწლიანი ურთიერთობა აკავშირებს, მაშინ როდესაც დემოკრატიულ ქვეყნებთან არც ისე დიდი ხანია ურთიერთობების დამყარებას ცდილობს.

ვესტერნიზაცია და რუსული ანტივესტერნული იდეოლოგიის გავრცელება ერთდროულად მიმდინარეობს, რაც ლიბერალური და არალიბერალური ელიტების თანაარსებობას და მათ შორის სასტიკ ბრძოლას გულისხმობს. ხშირი სამხედრო, პოლიტიკური და ეკონომიკური კრიზისები ასუსტებს ლიბერალური ელიტების ლეგიტიმაციას და აიოლებს „შეჩვეული ჭირის“ პოპულარიზაციას. თუმცა, შესასწავლია არალიბერალური ელიტების მზაობა საგარეო ინტერვენციისთვის. (ვგულისხმობთ მთელ არალიბერალურ სპექტრს, რომელიც თავისთავად ბევრ სხვადასხვა იდეოლოგიას მოიცავს და არა ცალკეულ მარგინალურ დაჯგუფებებს).

მიუხედავად ავტორიტარიზმის გავრცელების პრობლემის. როგორც აღვნიშნეთ, ამ საკითხზე სამეცნიერო დისკუსია არც ისე დიდი ხანია დაიწყო. საკითხის შესწავლის მთავარ სირთულეს წარმოადგენს ავტორიტარული იდეოლოგიის გავრცელების პარტიზანული ხასიათი, რაც შეუძლებელს ხდის საკითხის თეორიულ დამუშავებას. ჩვენ მართებულად მიგვაჩნია ვანდერჰილის მიერ შედარებითი მეთოდის გამოყენება, როდესაც საკითხის დასამუშავებლად ის სხვა საკითხზე არსებულ თეორიებს (ვგულისხმობთ დემოკრატიზაციას) დაეყრდნო.

ჩვენი აზრით, ასევე ვალიდური იქნება კიდევ ერთი ცნობილი თეორიის გამოყენება საკითხის შესასწავლად. ვგულისხმობთ ჯოზეფ ნაის რბილი და ხისტი ძალის თეორიას, რომელსაც ავტორმა ბოლო ხანებში კიდევ ერთი განზომილება – ჭკვიანი ძალა დაამატა, რაც რბილი და ხისტი ძალის ერთდროულ და კოორდინირებულ გამოყენებას გულისხმობს.¹

ნაის მიხედვით, ბირთვული იარაღის გამოგონებამ და ცივი ომის სპეციფიკამ ხელი შეუწყო ძალის დიფუზიას. ხისტი ძალა – ეს მათრახის და თაფლაკვერის პოლიტიკაა, ხოლო რბილი ძალა ღირებულებების გავრცელებას გულისხმობს და მისი გასაღები კულტურასა და ისტორიაში უნდა ვეძებოთ. ხისტ ძალას მოკლევადიანი შედეგები მოაქვს. საგარეო პოლიტიკაში მის გამოყენებაზე ყველა ქვეყანას არ მიუწვევება ხელი. რბილი ძალა გრძელვადიან შედეგებზეა გათვლილი. რბილ ძალას იყენებს ნებისმიერი ქვეყანა თავის მეზობლებთან თუ მთელ სამყაროსთან ურთიერთობაში, თუმცა, რასაკვირველია, დიდ ქვეყნებს ამგვარი ზეგავლენის მოხდენის მეტი შესაძლებლობა აქვთ.²

რომელი ძალა გამოიყენება ამა თუ იმ იდეოლოგიის გასავრცელებლად დღეს? რომელ ძალას იყენებს ესა თუ ის რეგიონი უფრო ხშირად?

¹ **Joseph Nye:** If Neighbors of Ukraine Have Different Views, It Is Rather Difficult to Find the Way Attractive to All of Them. *Full transcript of the discussion with Joseph S. Nye, political scholar, Distinguished Professor of the Harvard University.* Alyona Getmanchuk, Director, Institute of World Policy. – <http://iwp.org.ua/eng/public/340.html>.

² **Joseph Nye:** If Neighbors of Ukraine Have Different Views...

რასაკვირველია მხოლოდ ხისტი ან მხოლოდ რბილი ძალა ვერ იქნება ვერც ერთი ქვეყნის იარაღი საერთაშორისო პოლიტიკაში. შეკითხვა გულისხმობს, რომელი ჭარბობს ამა თუ იმ შემთხვევაში და როგორ მონაცვლეობს სხვადასხვა ძალა.

მხოლოდ ხისტ ძალაზე დაფუძნებული საზოგადოება არც არასოდეს არსებულა. ეს ჰობსის ვირტუალური „ყველას ომი ყველას წინააღმდეგ“ იქნებოდა, სადაც ვერანაირი გაერთიანება ვერ იარსებებდა ოჯახური თუ რელიგიური კავშირების ჩათვლით.¹ თანაც, ხშირად ხისტი ძალა არც ისე ეფექტურია, განსაკუთრებით, გრძელვადიან პერსპექტივაში. ხისტი ძალით გამარჯვების შემდგომ რბილი ძალის გამოყენების დრო დგება. სხვაგვარად ვერ შედგება სისტემა. ხანგრძლივი სიხისტე წინააღმდეგობას და დესტრუქციას იწვევს. ცივილიზაციის მიზანი სწორედ ისაა, ხისტი ძალა რბილ ძალად გადააქციოს: ანარქია – წესრიგად, ძალა – კანონად, ძალაუფლება – ლეგიტიმურ მმართველობად.²

თავისი ლიმიტი აქვს რბილი ძალის გამოყენებასაც. არაერთგვაროვანი გარემო ართულებს რბილი ძალის ეფექტურობას და სხვადასხვა ნარატივის აუცილებლობას აჩენს. გარდა ამისა, რბილ ძალას ახორციელებს ერთი ქვეყნის არამმართველი ელიტა მეორე ქვეყნის არამმართველ ელიტაზე, რამაც გაუთვალისწინებელ შედეგებამდე შეიძლება მიგვიყვანოს.³

განსხვავება ხისტ და რბილ ძალას შორის ხშირად ბუნდოვანია. ეს ორი განზომილება ერთი მონეტის ორი მხარეა, „რბილი ძალა რკინის მუშტზე ჩამოცმული ხავერდის ხელთათმანია“.⁴

შევადართოთ ერთმანეთს საერთაშორისო პოლიტიკის სამი მნიშვნელოვანი მონაწილე – აშშ, ევროკავშირი და რუსეთი.

აშშ ეფექტურად იყენებს თავის რბილ ძალას. „კოკა-კოლა“, „მაკ-დონალდსი“ და ჰოლივუდი იმათთვისაც კი მომხიბვლელია, ვინც აშშ-ს მტრად აღიქვამს. თუმცა, აშშ-ის პრესტიჟი ძირითადად მაინც მის ხისტ ძალას ეფუძნება. აშშ თავდაცვის ბიუჯეტი აღემატება მსოფლიოს სხვა დიდი ქვეყნების ბიუჯეტს ერთად აღებულს. აშშ-ში სამხედრო ელიტა გავლენას ახდენს ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაზე და პოლიტიკური კარიერის გაკეთების შესაძლებლობაც აქვთ. აშშ-ის საგარეო კავშირებიც ძირითადად სამხედრო ხასიათისაა.

ევროკავშირს საერთოდ არ ყავს არმია. მისი ქმედებები კანონებსა და მოლაპარაკებებზეა დაფუძნებული. ევროპა აშშ ზეგავლენასაც კი

¹ R. Cooper. Hard Power, Soft Power and the Goals of Diplomacy. – David Held/Mathias Koenig-Archibugi (eds), American Power in the 21st Century, 2004, (გვ. 167-180), გვ. 3 (<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/CooperarticleGoalsofdiplomacyweb.pdf>).

² R. Cooper. Hard Power, Soft Power and the Goals of Diplomacy, გვ. 4-16.

³ R. Vanderhill. Promoting Authoritarianism Abroad, გვ. 9-31.

⁴ R. Cooper. Hard Power, Soft Power and the Goals of Diplomacy, გვ. 2-15.

რბილი ძალით აბალანსებს.¹

რუსეთი ფლობს ხისტ ძალასაც და რბილ ძალასაც. აშშ-ს და ევროკავშირს თუ შევადარებთ, რუსეთი გაცილებით სუსტად მოგვეჩვენება ორივე შემთხვევაში. თუმცა, რუსეთს აქვს აშკარა უპირატესობა – ის რეგიონში აშკარა ლიდერია და ალბათ ამიტომაც არ ერიდება ხისტი ძალის გამოყენებას. ნაის აზრით, რუსეთის მნიშვნელოვანი ნაკლი ისაა, რომ თავის ხისტ და რბილ ძალას ჭკვიან ძალად ვერ გარდაქმნის.²

შეგვიძლია თუ არა ჩავთვალოთ, რომ რუსეთი წარმოადგენს ცივი ომის შემდგომ შექმნილ ჰიბრიდულ რეჟიმს, სადაც დემოკრატიზაციის პროცესი რთულად მიმდინარეობს? რამდენიმე წლის წინ ჯერ კიდევ არსებობდა ილუზია, რომ რუსეთის პრობლემა დემოკრატიზაციის ნელი და ნაკლოვანი პროცესი იყო. ამგვარი დაშვება გულისხმობდა, რომ რუსული აგრესიული პოლიტიკა რეგიონში დროებითი და არარაციონალური ქმედება იყო, რისი შეცვლაც შესაძლებელია მეტი დემოკრატიზაციით, სხვადასხვა ტიპის თანამშრომლობის ინტენსიფიკაციით და გადატვირთვის პოლიტიკით. 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომმა დაადასტურა, რომ პოსტ-საბჭოთა სივრცის რეინტეგრირება რუსეთის სახელმწიფო ინტერესია და არა ფრაგმენტული ირაციონალური პოლიტიკის ნაწილი. რუსეთი არის ავტორიტარული იდეოლოგიის გენერატორი, რომელსაც მიზანმიმართულად ავრცელებს მეზობელ ჰიბრიდულ რეჟიმებში.

რა უდევს საფუძვლად რუსეთის ავტორიტარიზმს? ვანდერჰილის აზრით, ვენესუელას, რუსეთის და ირანის პოლიტიკას სხვადასხვა საფუძველი აქვს. ვენესუელას და ირანის პოლიტიკა იდეოლოგიაზეა დაფუძნებული. ვენესუელას იდეოლოგია ეკონომიკური ხასიათისაა და ანტიკაპიტალიზმი შეგვიძლია ვუნოდოთ. ირანის იდეოლოგიის საფუძველი კი ისლამია. ხოლო რუსეთის აგრესიას არ გააჩნია იდეოლოგიური საფუძვლები. რუსეთის მიზანი საკუთარი უსაფრთხოების დაცვაა.³

ჩვენ ვეთანხმებით სხვადასხვა ავტორის აზრს, რომ პოსტ-საბჭოთა ქვეყნებში ვესტერნიზაციის პროცესს რუსეთი საკუთარი უსაფრთხოების მთავარ გამონწვევად მიიჩნევს, მაგრამ, ჩვენ არ ვიზიარებთ ვანდერჰილის მოსაზრებებს რუსეთში იდეოლოგიის არარსებობის შესახებ. უკრაინაში განვითარებულმა მოვლენებმა კიდევ ერთხელ ცხადყო, რომ რუსეთში ანტიდასავლურობა სენტიმენტი კი არა სისტემურად ჩამოყალიბებული იდეოლოგიაა, და მისი რეგიონში გავრცელება სახელმწიფო ინტერესად აღიქმება. ამდენად, კვლევის საკითხი უნდა ფორმულირდეს შემდეგნაირად: რუსეთში არსებობს ავტორიტარული რეჟიმი, რომელიც ეყრდნობა ანტიდასავლურ იდეოლოგიას. რეჟიმის არსებობისთვის სასიცოცხლოდ

¹ R. A. Pape. Soft Balancing against the United States. – *International Security*. Vol. 30, №1, Summer, 2005, გვ. 9-10 (<http://d3qi0qp55mx5f5.cloudfront.net/cpost/i/docs/Pape-Soft-Balancing.pdf>).

² Joseph Nye: If Neighbors of Ukraine Have Different Views...

³ R. Vanderhill. Promoting Authoritarianism Abroad, გვ. 7.

აუცილებელია იდეოლოგიის შენარჩუნება და გავრცელება რეგიონში. უნდა იქნას შესწავლილი რუსული იდეოლოგიის მახასიათებლები, როგორც, როდის და სად ხდება იდეოლოგიის გავრცელება, რატომ მონაცვლეობს ხისტი და რბილი ძალა.

რუსული იდეოლოგიის მახასიათებლებს ამჯერად არ შევხებით. გვინდა იდეოლოგიის გავრცელების მექანიზმებზე გამოვთქვათ რამდენიმე ვარაუდი საქართველოს მაგალითზე.

1. მნიშვნელოვანია წარსულში არსებული კულტურულ-ეკონომიკური კავშირების გამოყენება. დრო რუსული იდეოლოგიის საწინააღმდეგოდ მუშაობს. თუ ერთხელ მოხდა იდეოლოგიური წყვეტა, საგრძნობლად გართულებდა უკუპროცესი. მოსახლეობის ნაწილი, რომელიც საბჭოთა კავშირის პერიოდში საზოგადოებრივად აქტიური იყო, 10-20 წლის შემდეგ აღარ იქნება საზოგადოების აქტიური ნაწილი. რუსეთი თავს უფლებას ვერ მისცემს არ გამოიყენოს აღნიშნული რესურსი. ამიტომაც მომდევნო რამდენიმე წლის მანძილზე აუცილებლად უნდა ველოდოთ რუსული იდეოლოგიის ინტენსიფიკაციას სხვადასხვა მეთოდებით;

2. მნიშვნელოვანია ბალანსის შეცვლა ლიბერალურ და არალიბერალურ ელიტებს შორის. ამისთვის საჭიროა ლიბერალური ელიტის დისკრედიტაცია და მარგინალიზაცია, ხოლო არალიბერალური იდეოლოგიების რეზენდინგი;

3. მნიშვნელოვანია ეკონომიკური ბერკეტების ჩართვა, რადგანაც საბჭოთა ნოსტალგიის ძირითადი საფუძველი სწორედ ეკონომიკური სტაბილურობის განცდას უკავშირდება;

4. იდეოლოგიის გავრცელება ძირითადად რბილ ძალასთანაა დაკავშირებული. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, რბილი ძალა ხორციელდება არამმართველი ელიტის მხრიდან არამმართველ ელიტაზე. ამ პროცესში აუცილებელია რამდენიმე აქცენტის გაკეთება, რათა მოულოდნელი შედეგი არ დადგეს:

ა) ავტორიტარული ქვეყნისთვის მნიშვნელოვანია მისი მმართველი და არამმართველი ელიტა საერთო იდეოლოგიურ საფუძველზე იდგეს. რუსეთში ეს ასეც არის. თუმცა არსებობს გარკვეული დაჯგუფებები, რომლებიც მეტ-ნაკლებად ახერხებს პუტინის პოლიტიკის ოპონირებას, მაგრამ რუსეთის გაფართოებისა და რეგიონალურ სუპერ-ძალად ქცევის და ანტიდასავლური კრიტიკის შესახებ სრული ეროვნული თანხმობა სუფევს.

ბ) როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, არაერთგვაროვანი გარემო ნარატივის დივერსიფიკაციის აუცილებლობას განაპირობებს, რაც რბილი ძალის ეფექტურობას ამცირებს. ამიტომაც, მნიშვნელოვანია იდეოლოგიის მიმღები ქვეყნის არამმართველ არალიბერალურ ელიტაში სხვადასხვა სოციალური თუ ასაკობრივი ჯგუფების ჩართულობა. საამისოდ საჭიროა ახალი მიმზიდველი თემების გამოძებნა.

გ) არამმართველ ელიტაში საჭიროა ისეთი ჯგუფების დანინაურე-

ბა, რომლებიც მზად იქნება საგარეო ინტერვენციისთვის. ამგვარი მზაობა მხოლოდ იმ ტიპის ჯგუფებს შეიძლება ჰქონდეთ, რომელთაც ინტერვენცია განადგურების საფრთხეს არ შეუქმნის. ჩვენი აზრით, ამ სქემაში შეიძლება ჩაჯდეს სხვადასხვა ტიპის ინტერეს-ჯგუფები: პოლიტიკური პარტიები, რომელთაც კონკურენტუნარიან პოლიტიკურ გარემოში გამარჯვების არავითარი შანსი არ აქვთ; საბჭოთა უშიშროების სისტემებთან დაახლოებული ინტელექტუალური ძალები, ანუ ე. წ. „წითელი ინტელიგენციის“ ნაწილი, რომელიც ვერ ურიგდება ლეგიტიმაციის დაკარგვას; ასევე, სამწუხაროდ, ზოგიერთი რელიგიური ელფერის ინტერეს-ჯგუფი, რომლისთვისაც „დიდი მართლმადიდებლური ოჯახი“ გაფართოების და გაძლიერების პერსპექტივაა...

ამ ტიპის ინტერეს-ჯგუფები თავად ჩნდება თუ მათ მიზანმიმართულად ქმნის რუსული იდეოლოგიური მანქანა? რასაკვირველია, პროცესი მრავალმხრივია და ორივე ტენდენციასთან გვაქვს საქმე. ამგვარი ინტერეს-ჯგუფების მეთოდური შესწავლა მნიშვნელოვანი დასკვნების საშუალებას მოგვცემს დემოკრატიზაციის პროცესის ნაკლოვანებების შესახებ.

იდეოლოგიის გასავრცელებლად ძირითადად რბილი ძალა გამოიყენება. საინტერესოა, რატომ იყენებს რუსეთი ხისტი ძალას საქართველოსა და უკრაინაში? შევადაროთ აშშ-ის მაგალითს. სად იყენებს აშშ ხისტი ძალას საკუთარი იდეოლოგიის (დემოკრატიის) გასავრცელებლად? მხოლოდ იმ ისლამურ ქვეყნებში, სადაც არავითარი იდეოლოგიური საფუძველი არ არსებობს ლიბერალური დემოკრატიის რბილი ძალით გასავრცელებლად.

თუ გავანალიზებთ ხისტი ძალის გამოყენების სხვადასხვა მაგალითებს, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ხისტი ძალის გამოყენების აუცილებლობა დგება იქ, სადაც განსაკუთრებული საფრთხის შეგრძნება ჩნდება, სადაც რბილი ძალა არ არის ეფექტური. ხისტი ძალის მიზანია დაანგრიოს ის ინსტიტუტები, რომელიც ახალი იდეოლოგიის გავრცელებას ეწინააღმდეგება და შემდგომ რბილი ძალის ინტენსიფიკაციით დაინყოს საკუთარი იდეოლოგიის გავრცელების ახალი ტალღა.

საქართველო და უკრაინა, როგორც ჩანს, განსაკუთრებულ საფრთხედ არის აღქმული რუსული ავტორიტარიზმის მხრიდან, ამიტომაც ამ ორ ქვეყანაში ხისტი და რბილი ძალის გამოყენების მონაცვლეობა უკვე რამდენჯერმე მოხდა. რუსული ხისტი ძალის მიზანია საგარეო პოლიტიკური კურსის კრაზი, ხოლო რბილი ძალა მეთოდურად ცდილობს ანტივესტერნიზმის პოპულარიზაციას. ჩვენი აზრით, ამგვარი იდეოლოგიის წარმატებისთვის მნიშვნელოვანია რამდენიმე პირობის განხორციელება: 1. დასავლური ტიპის პოლიტიკური თუ არაპოლიტიკური ინსტიტუტების დასუსტება პირდაპირი რეპრესიების ან დისკრედიტაციის გზით; 2. მემარცხენე ეკონომიკის პოპულარიზაცია, რაც ერთის მხრივ აძლიერებს

საბჭოთა ნოსტალგიას, ხოლო მეორეს მხრივ ასუსტებს ჰიბრიდული რეჟიმების ისედაც არასტაბილურ და საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ მყიფე ეკონომიკას, რაც თავის მხრივ კიდევ უფრო ამძაფრებს „საბჭოთა სოციალისტური სიკეთების“ ნოსტალგიას. იქმნება მანკიერი, ჩაკეტილი წრე; 3. ეკონომიკური და პოლიტიკური ნაციონალიზმის ხელშეწყობა, რაც გარესამყაროსგან იზოლაციისკენ სწრაფვას უწყობს ხელს; 4. არამართველ ელიტაში არალიბერალური ჯგუფების შექმნა-გაძლიერება, რაც მმართველი ელიტის გამონწვევა ხდება და ნებისმიერი არჩევანის შემთხვევაში (კომპრომისი, ან უკომპრომისო ბრძოლა) ასუსტებს მის ლეგიტიმაციას.

რა მეთოდებით შეიძლება მოხდეს შებრძოლება რბილ ძალასთან? რასაკვირველია, ისევ რბილი ძალით. ჩვენი აზრით, კონტრ-ზომები ერთდროულად უნდა განხორციელდეს საერთაშორისო პოლიტიკურ და შიდა პოლიტიკურ ასპარეზზე.

ცივი ომის შემდგომ საერთაშორისო პოლიტიკა რამდენიმე ახალი გამონწვევის წინაშე დადგა. მათ შორის, მნიშვნელოვანია ცივი ომის დროინდელი პოლუსის, დასავლეთის, ორად გახლეჩა – აშშ და ევროკავშირი ორ დამოუკიდებელ და ხშირად კონფრონტაციულ პოლუსად ჩამოყალიბდა. ამ მოვლენას ბევრი მიზეზი აქვს და ამ მიზეზების განხილვას ამჯერად არ შევუდგებით. არსებობს სხვადასხვა რეკომენდაციები, როგორ უნდა დაიძლიოს პრობლემა. მაგალითად, რობერტ პეიპი ჯერ კიდევ 10 წლის წინ ურჩევდა აშშ-ს გერმანიისთვის ვეტოს უფლება მიეცა გაეროში, ხოლო ერაყში უზრუნველყო საერთაშორისო კომპანიების ჩართულობა ნავთობის მართვაში.¹ ბოლო ხანებში, რუსული და ისლამური საფრთხეების გაძლიერების პირობებში, ხშირად ისმის, რომ ცივი ომის მსგავსად აშშ და ევროპა საფრთხეებთან ბრძოლამ უნდა გააერთიანოს. კონკრეტული რეკომენდაციების შეთავაზება რთულია, მაგრამ ფაქტია, რომ აშშ-ევროკავშირის (და ასევე, NATO-ევროკავშირის) შეუთანხმებლობა ხელს უწყობს რუსული ინტერესების წარმატებას. ჩვენ ვეთანხმებით პეიპს, და აშშ-ის მხრიდან კომპრომისები რაციონალურ და ეფექტურ გადაწყვეტილებად გვეჩვენება.

რა შეიძლება გაკეთდეს შიდა-პოლიტიკურ ასპარეზზე რუსული რბილი ძალის („რკინის მუშტზე ჩამოცმული ხავერდის ხელთათმანის“) გასანეიტრალებლად? საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდგომ არსებული ოთხივე ხელისუფლების ქმედებებს თუ გავანალიზებთ, შესაძლოა ერთგვარი სავალალო ლოგიკა აღმოვაჩინოთ: რუსული ინტერესების მიმართ უკომპრომისო ბრძოლას ომამდე მივყავართ, რაც ქართულ სახელმწიფოს გაქრობის რისკის წინაშე აყენებს. რუსული ინტერესების მიმართ ლოიალური დამოკიდებულება და ლავირების პოლიტიკის მცდელობა რუსულ პოლიტიკურ სივრცეში გვაბრუნებს, რაც ქა-

¹ R. A. Pape. Soft Balancing against the United States, გვ. 45.

როულ სახელმწიფოს ასევე გაქრობის რისკის წინაშე აყენებს. ალბათ ყველას გაგახსენდათ ბავშვობაში მოსმენილი ზღაპრები, მარჯვნივ რომ წახვალ ინანებ და მარცხნივ თუ წახვალ, მაინც ინანებ... ამ მანკიერი წრის ჩაჭრა თამაშის ახალი წესების შემოტანით უნდა მოხდეს.

საქართველოში (ისევე, როგორც სხვა პოსტ-საბჭოთა ქვეყნებში) სამოქალაქო საზოგადოების სისუსტე და პოლიტიკური კულტურის მოუმწიფებლობა არის მთავარი ხელშემშლელი მიზეზი სახელმწიფოს მშენებლობისთვის. ამ პრობლემაზე ორ ათწლეულზე მეტია ვსაუბრობთ. ლიბერალურ ღირებულებებზე დაფუძნებული სამოქალაქო საზოგადოების შექმნა ხანგრძლივი პროცესია. გარდა ამისა, ამ პროცესის წარმატებისთვის მნიშვნელოვანია სტაბილური პოლიტიკურ-ეკონომიკური მდგომარეობა და თანმიმდევრული განვითარება. საომარ მდგომარეობაში (რომელშიც, ფაქტიურად საქართველო დამოუკიდებლობის გამოცხადების დღიდან იმყოფება) სახელმწიფოს მშენებლობის პროცესი როულდება. ამდენად, სხვა გზების ძიებაც აუცილებელია.

ვფიქრობ, შესაძლებელია გარკვეული რეკომენდაციების განევა. აქცენტი მინდა გავაკეთო არამმართველ ელიტასა და მასში არსებულ სხვადასხვა ინტერეს ჯგუფებზე, რადგანაც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, რბილ ძალაზე სწორედ ისინი რეაგირებენ. მიჩნეულია, რომ გამოკვეთილად ევროპოცენტრული ინტერეს-ჯგუფების შექმნა არის ევროინტეგრაციის წინაპირობა. თუმცა, ამგვარი დაჯგუფებების გააქტიურება ელიტებს შორის ბრძოლის გამწვავებას იწვევს და ხშირად სწორედ ამგვარი ჯგუფების დისკრედიტაციით სრულდება. ასეთი პროცესის მომსწრე ბევრჯერ გავხდით საქართველოში. ვფიქრობთ, საჭიროა ინტერეს-ჯგუფების დივერსიფიკაცია. მაგალითად, XX საუკუნის მემარჯვენე-მემარცხენე პოლიტიკური იდეოლოგიების დაპირისპირება შეარბილა ერთის მხრივ შერეული იდეოლოგიების გაჩენამ (მაგალითად, სოციალური კაპიტალიზმის სხვადასხვა სახეები), ხოლო მეორეს მხრივ ისეთი ახალი იდეოლოგიების გაჩენამ, რომლებიც ვერ ჯდება მემარჯვენეობა-მემარცხენეობის სკალაში: მწვანეთა მოძრაობა (ისინი გამოჩნდნენ დევიზით: არც მარჯვნივ, არც მარცხნივ, მხოლოდ წინ...), ეკოლოგიზმი, ფემინიზმი, გლობალიზმი... ასევე ყველას კარგად გვახსოვს, რომ ცივი ომის ჩაკეტილი მილიტარისტული წრის დარღვევას დიდად შეუწყო ხელი ჰიპების მოძრაობამ...

ვფიქრობთ, აუცილებელია ისეთი ინტერეს-ჯგუფების შექმნა-გააქტიურება, რომლებიც იმუშავებენ ახალ თემებზე – ბავშვთა განვითარებაზე, ურბანიზაციასა და არქიტექტურაზე, ტექნოლოგიურ ინოვაციებზე, ცხოველთა უფლებებზე და ა. შ. ამ სიის გაგრძელება უსასრულობამდე შეიძლება. ამგვარი ინტერესების აქტუალიზაცია არალიბერალური ელიტების ნაკლებ აგრესიას გამოიწვევს და ამავე დროს, არ შექმნის საფუძველს ავტორიტარული იდეოლოგიის გასავრცელებლად. ახალგაზრდობის ამგვარი თემებით დაინტერესება შეამცირებს მათ ჩართულო-

ბას „ახალი ცივი ომის“ იდეოლოგიურ დაპირისპირებაში, რაც მისი დასრულების სანინდარი გახდება.

GVANTSA ABDALADZE¹

AN IDEOLOGICAL STRUGGLE IN THE “NEW COLD WAR”

Some authoritarian regimes promote their ideology in neighbor countries. There are some special circumstances that intensifies the promotion of authoritarian ideology and helps it to be effective: 1. Economic, historical, ideological linkages with neighbor countries; 2. Successful process of democratization in a neighbor country. The authoritarian regimes see the democratic governments as the allies of the USA; 3. The process of democratization is the choice of liberal elites. The process of transition causes political and economic instability strengthening the illiberal opposition; 4. The readiness of illiberal non-ruling elites to accept the intervention of the authoritarian regime. The ruling elites see the intervention as the danger for their power.

What are the outcomes of the intensive promotion of authoritarian ideology in “semi-democratic” countries involved in the process of democratization? – The struggle between liberal and illiberal elites become severe and create instability.

It is difficult to study how the authoritarian regimes promote their ideology. Rachel Vanderhill uses the method of comparison, as the authoritarian regimes use the same methods as democratic regimes do and there are some similarities between these two processes (promoting democracy and promoting authoritarianism). It is also valid to use one more well-known theory to study the promotion of authoritarian ideology – Joseph Nye’s theory of hard, soft and smart power.

Mostly soft power is used for ideological purposes. Why needs Russia to use hard power in Georgia and Ukraine? Hard power is necessary when there are limited resources for soft one and when the authoritarian country has no smart power. Hard power destroys the state institutions and liberal elites to prepare the background to spread its ideology using soft power.

¹ **Gvantsa Abdaladze** – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

How to prevent Russia's soft power in Georgia (and not only in Georgia)? Of course, with soft measures. Soft balancing against Russia is necessary on different levels – in International Politics and in internal politics.

After the cold war the West was split into two parts – the USA and the EU and they not always cooperate with each other. On the one hand, the diversification of world politics is necessary to establish multipolar world order, but on the other hand, the USA – EU split is advantage for Russia to promote its ideology in the region. There are different recommendations to solve this problem. Among them seems quite rational the USA to do the compromises to the EU.

Speaking about internal politics, it is necessary to diversify the interest groups. Illiberal elites mostly resist those liberal groups, that are also ideological trying to implement the core values of western ideology. It's necessary to create interest-groups featuring new themes, non-ideological topics. For example, interest groups working on childrens' problems, animals' rights, urbanization and green policy, technical innovation (and many other similar ones). Such non-political groups have two advantages: they are acceptable for illiberal elites, and the same time they can't be the ground for illiberal ideology. Besides, such groups seem attractive for young people. Exclusion of younger generation from severe political and ideological struggle will end this struggle, like young movements of 60'ies helped to end the cold war.

**პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

გურამ აბესაძე¹

პრაგმატიზმი თანამედროვე ქართულ პოლიტიკაში

პოლიტიკურ პროცესში ღირებულებითი პრიორიტეტების განსაზღვრა და სარგებლიანობის მიღწევა პრაგმატიზმის პრინციპების გამოყენებით განისაზღვრება. პრაგმატიზმი (ბერძ. *πράγμα* – საქმე, მოქმედება) ეს არის საქმიანი ორიენტაცია, რომელიც მიზნად ისახავს დასახული მიზნის პრაქტიკულ განხორციელებას, კონკრეტულ შედეგზე ორიენტაციას, ემპირიულ სიტუაციაში მაქსიმალური სარგებლიანობის მიღებას. ქართველი ერის პოლიტიკური ისტორია და აზროვნება, უმრავლეს შემთხვევაში, პოლიტიკურ პრაგმატიზმს ემყარებოდა და მეტად რთულ გეოპოლიტიკურ სივრცესა და პოლიტიკურ ცვლილებათა ეპოქებში სარგებლიანობის მაქსიმუმს აღწევდა. ილია ჭავჭავაძე აღნიშნავდა: „როგორ გადავრჩით? ნამებულნი და სისხლ-მთხეველნი მამულისათვის რამლა გვაცოცხლა, რამ გვასულიერა? მან, რომ ვიცოდით – იმ დროს რა უნდოდა, რა იყო მისი ციხე სიმაგრე, მისი ფარ-ხმალი. ვაჟკაცობა უნდოდა, ვაჟკაცი ვიყავით, ხმალი უნდოდა, ხმლის ჭედვა ვიცოდით. ომის საქმეთა ცოდნა უნდოდა, ომის საქმენი ვიცოდით. აი, რამ შეგვაძლებინა, რამ გვიხსნა, რამ შეგვინახა!.. იმ დროთა ჩარხზე გაჩარხულნი ვიყავით, იმ დროთა ქარ-ცეცხლში გამოფოლადებულნი, იმ დროთა სამჭედურში ნაჭედნი... ამით გავიტანეთ თავი, დროთა შესაფერი ღონე ვიცოდით, დროთა შესაფერი ხერხი, დროთა შესაფერი ცოდნა გვქონდა, დროთა შესაფერი მხნეობა და გამრჯელობა“.²

პოლიტიკური პრაგმატიზმი თანამედროვე ქართულ პოლიტიკაში პოლიტიკური ტრანზიციისა და სახელმწიფოებრივი თვითდამკვიდრების ღირებულებითი პრიორიტეტების განმსაზღვრელი ფაქტორი გახდა; მან უნდა უზრუნველყოს პოლიტიკური პროცესების მართვის კულტურულ-

¹ გურამ აბესაძე – პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ი. ჭავჭავაძე. რა გითხრათ? რით გაგახაროთ?, – წგნ.: ი. ჭავჭავაძე. რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად. ტ. IV. თბ., 1987, გვ. 175-176.

ინტელექტუალური მოდერნიზაცია და სახელმწიფოებრივი ინტერესების დაცვა. პოლიტიკური ტრანზიციის პროცესში პოლიტიკურმა პრაგმატიზმმა უნდა დაამკვიდროს:

1. პოლიტიკური ცხოვრების ისეთი მოდელი, რომელიც უზრუნველყოფს ინსტიტუციურ მდგრადობასა და დემოკრატიის სტაბილურ ფუნქციონირებას;
2. პოლიტიკური აქტორების ისეთი მოღვაწეობითი უნარების განვითარება, რომელიც პრინციპულად გამოხატავს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ ინტერესებს.

თანამედროვე ქართულ პოლიტიკაში პოლიტიკურმა აქტორებმა პოლიტიკური პრაგმატიზმი სამ ძირითად პარადიგმაზე უნდა ააგონ:

1. შემეცნებითი პარადიგმა, რომელიც ითვალისწინებს პრობლემების კონცეპტუალურ შესწავლასა და გარკვეული კონცეფციებისა და თეორიების ჩამოყალიბებას;
2. ემპირიულ-სიტუაციური პარადიგმა, რომელიც პოლიტიკური პროცესების ღრმა კონკრეტულ ანალიტიკურ ანალიზს მოითხოვს და ითვალისწინებს პოლიტიკის ფუნქციონალური სარგებლიანობის შესაძლებლობებს;
3. პროგნოზირებადი პარადიგმა, რომელიც ღრმა ანალიტიკური გააზრებების საფუძველზე უნდა ითვალისწინებდეს მოსალოდნელ შედეგებს და ემყარებოდეს გარკვეულ სცენარებს, მოდელებსა და კონცეფციებს.

თანამედროვე ქართული პოლიტიკური სივრცე სრულებითაც არ გამორიცხავს პოლიტიკურ იდეალიზმს, რომელიც განსაზღვრავს მასშტაბურ ამოცანებს, პრიორიტეტებსა და ღირებულებით ორიენტაციებს; პრაგმატული მიდგომა კი გულისხმობს კონკრეტულ სიტუაციებში ტაქტიკურ მოქმედებებსა და ისეთი გადაწყვეტილებების მიღებას, რომელიც ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ სარგებლიანობაზეა გათვლილი. ეს ორი ცნება პოლიტიკური მოღვაწეობის აქსიომას წარმოადგენს და განსაკუთრებულ პოლიტიკურ-კულტურულ და ინტელექტუალურ მომზადებას მოითხოვს; თუ ეს პრინციპები დაცული არ არის, ხშირად საქმე გვაქვს პოლიტიკაში ირაციონალური ტენდენციების გაძლიერებასთან, რომლის ნათელი მაგალითები ამჟამად ჩანს თანამედროვე ქართულ პოლიტიკაში. პროფ. **ა. სილაგაძე** და პროფ. **ვ. გურული** აღნიშნავენ, რომ „დამარცხება იქაა, სადაც პრაგმატიზმი თავის დროზე არ უთმობს ადგილს იდეალიზმს და – პირიქით. უფრო ზუსტად: საქმეს ყოველთვის იდეალისტი იწყებს, იგი განსაზღვრავს მასშტაბურ ამოცანას და მასშტაბურ პროგრამას, პრაგმატიკოსი – საქმის მიხედვით – საქმეში ჩაერთვება ამოცანის წარმატებით რეალიზების შემთხვევაში, გარკვეულ ეტაპზე, როდესაც ერთგვარი დაყოვნება, მოპოვებულის სტაბილიზებაა საჭირო. მთავარია, დოზირებაში არ იქნეს დაშვებული შეცდომა და თანმიმდევრობა და იერარქია არ

იქნეს დარღვეული. კონკრეტულად, ერების, დიდი იქნება ეს თუ მცირე, განსხვავებას მხოლოდ სტრატეგიისა და ტაქტიკის საკითხი ქმნის: სად არის იდეალიზმი სტრატეგიის სფერო და სად – ტაქტიკისა, შესაბამისად – სად არის პრაგმატიზმი სტრატეგიის სფერო და სად – ტაქტიკისა“.¹

ქართული სახელმწიფოებრივი თვითდამკვიდრების პერიოდში პოლიტიკურ სცენაზე პოლიტიკური პრაგმატიზმის ორი ნეგატიური ტენდენცია გამოიკვეთა:

1. პოლიტიკური აქტორები, ზოგჯერ, არ ითვალისწინებენ რეალურ პოლიტიკურ სიტუაციებს და პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებს იღებენ თვითნებურად, რაც დემოკრატიის არასტაბილურობას იწვევს;

2. ინდივიდუალური და პარტიული ინტერესები უფრო წინა პლანზე არის წამოწეული, ვიდრე ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესები, რაც იწვევს პოლიტიკურ ძალებს შორის დაპირისპირებასა და ხელს უშლის სამოქალაქო ინტეგრაციის მიღწევას. ასეთი ტენდენციების ფონზე პრაგმატიზმი ემსახურება ვიწრო კლანურ და პარტიულ ინტერესებს, რომელიც ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ სარგებლიანობას უპირისპირდება.²

თანამედროვე ქართულ პოლიტიკაში, განსაკუთრებით მძიმე ვითარება იყო შექმნილი „ნაციონალური მოძრაობის“ დომინანტური მმართველობის პერიოდში, როდესაც ავტოკრატიის ძალაუფლება აკონტროლებდა მთელ პოლიტიკურ სცენას და იღებდა ავანტიურისტულ და გაუნონასწორებელ გადაწყვეტილებებს. ავანტიურიზმი, ექსტრემიზმი და რადიკალიზმი პოლიტიკური პრაგმატიზმის სანინააღმდეგო მოვლენაა, რომლის ნათელი გამოვლინება იყო ე.წ. ნაციონალთა რეფორმისტულ-ექსტრემისტული მოღვაწეობა. მათ შექმნეს ფასადური და იმიტაციური დემოკრატიის ნიმუში, რომელიც შორს იყო რეალური პოლიტიკური პროცესისაგან. ნაციონალური მოძრაობა ნეობოლშევიკური მეთოდებით მუშაობდა და პოლიტიკურ პრაგმატიზმს უპირისპირდებოდა.

ქართულ პოლიტიკურ სივრცეში, მმართველობის ბოლო პერიოდში „ერთიანი ნაციონალური მოძრაობის“ ავტოკრატიულმა რეჟიმმა სრულიად დაკარგა რეალობის გრძნობა და ამკარა ავანტიურისტულ და ექსტრემისტულ ქმედებებზე გადავიდა, რამაც საზოგადოებისაგან მათი მოწყვეტა გამოიწვია. ავტოკრატიულმა დომინანტურმა ძალამ ვერ შეძლო დიალოგი სოციუმთან, რადგანაც მათი ინტელექტუალური პოტენციალი ვერ აკმაყოფილებდა ქართულ ღირებულებით ცნობიერებას. ნაციონალთა მიერ ნეობოლშევიკურ სტილში განხორციელებული რეფორმები ქართულ ღირებულებით სივრცეს ვერ ეგუებოდა და სრულ წინააღმდეგობა-

¹ ა. სილაგაძე, ვ. გურული. იდეალიზმი და პრაგმატიზმი ქართულ პოლიტიკაში, – კრებ.: „ისტორიულ-პოლიტიკური ნარკვევები“. თბ., 2001, გვ. 71.

² გ. აბესაძე. პოლიტიკურ-კულტურული სივრცის დემოკრატიული მოდერნიზაცია საქართველოში. ქუთაისი, 2011, გვ. 36-37.

ში მოდიოდა მასთან. ამიტომ, მათი ძალაუფლებითი ძირითადი პრინციპი გახდა ძალადობა, დაშინება, ღირსების შელახვა, რომელიც უკიდურესად უხემ ფორმებს ემყარებოდა.

პოლიტიკური რეჟიმი, რომელიც ე.წ. „ვარდების რევოლუციის“ შემდეგ მივიღეთ, პოლიტიკური ექსტრემიზმის საუკეთესო მაგალითად უნდა მივიჩნიოთ, რომლის ნიშნები იყო:

1. პოლიტიკური კულტურულ-ინტელექტუალური პოტენციალის დაბალი დონე;
2. ეროვნული ღირებულებების შეუფასებლობა და ქართული ცნობიერების უგულვებელყოფა;
3. ძალადობრივი და ადამიანის ღირსების შემლახავი უაღრესად უხემი ფორმების მთელ პოლიტიკურ სივრცეში გამოყენება;
4. საზოგადოების დათრგუნვა, მასობრივი ფსიქოზისა და შიშის დამკვიდრება;
5. ფასადური და იმიტაციური დემოკრატიის დამყარება.

გასულ საუკუნეში ესპანელი ფილოსოფოსი **ხოსე ორტეგა ი გასეტი** წერდა: „ყოველი ხალხის ისტორიაში ყოფილა ისეთი მომენტი, როცა მას მართავდა ის, ვინც ამისი ღირსი არ იყო, მაგრამ ჯანსაღი ინსტიქტი ყოველთვის აიძულებდა ხალხს ერთ მუშტად შეეკრა თავისი ენერგია და თავიდან მოეშორებინა უღირსი მმართველი“.¹

თანამედროვე ქართულ პოლიტიკაში უაღრესად საშიშ მოვლენად იქცა ავანტიურიზმი, რომელიც სხვადასხვა ფორმით გამოვლინდება: პოლიტიკურ მოქმედებებში, განცხადებებში, რიტორიკაში და ა.შ. ავანტიურიზმი, ზოგიერთი ქართველი პოლიტიკური ლიდერისათვის პოლიტიკური თვითდამკვიდრების პრინციპი გახდა. ავანტიურისტული პოლიტიკის შედეგი იყო 2008 წლის აგვისტოს რუსეთ-საქართველოს ომი, რომელმაც სერიოზული ზიანი მოუტანა ქართულ სახელმწიფოებრივ თვითდამკვიდრებასა და საფუძველი დაუდო ქართული მეობის პესიმისტურ გადაფასებას; ამ ომის აცილება შესაძლებელი იყო, რასაც მაშინდელი პოლიტიკური ხელმძღვანელობაც არ უარყოფს, მაგრამ ისინი ამისათვის მზად არ აღმოჩნდნენ. პოლიტიკური პრაგმატიზმისათვის სრულიად მიუღებელ მოვლენად უნდა მივიჩნიოთ 2008 წლის 12 აგვისტოს დემონსტრაციის მონყობა რუსთველის პროსპექტზე მთავრობის სახლის წინ, როდესაც ხელისუფლებამ ომში დამარცხება გამარჯვებად აღიარა; ამ მოვლენამ ქართული საზოგადოების მნიშვნელოვან ნაწილზე უაღრესად ნეგატიურად იმოქმედა.

ნაციონალურმა მოძრაობამ ძალაუფლების განმტკიცების მიზნით ბრძოლა გამოუცხადა ქართულ ინტელექტუალურ ავტორიტეტებს; მათ წინა პლანზე წამოსწიეს ისეთი ავტორიტეტები, რომლებსაც არავითარი დამსახურება არ ჰქონდათ ერისა და სახელმწიფოს წინაშე და ინტელექ-

¹ **ხოსე ორტეგა ი გასეტი**. მასების ამბოხი. თბ., 1993, გვ. 152.

ტულურადაც არ გამოიჩინებინა; ნაციონალებმა დაინყეს გარკვეული ჯგუფების გადაბირება, ხოლო ისინი ვინც მათ მხარს არ უჭერდა გამოაცხადეს ე.წ. „ჩარეცხილებად“, „ნათელ ინტელიგენციად“, „მუმებად“ და ა.შ. ასე შექმნეს ე.წ. „მტრის ხატი“ ქართულ პოლიტიკურ სცენაზე, რომელმაც გახლიჩა ქართული ეროვნული ცნობიერება და დიდი ზიანი მიაყენა პოლიტიკური პრაგმატიზმის დამკვიდრებას. მათი მიზანი იყო ცალკეული ჯგუფების ურთიერთდაპირისპირება, რომელიც თანამედროვე ქართულ პოლიტიკურ სცენაზე ერთ-ერთ გავრცელებულ პრობლემად რჩება. **პროფ. სტივენ ჯონსი** აღნიშნავს, რომ „ქართული პოლიტიკის ფსიქოლოგიური თავისებურებაა, რომ ლიბერალური დემოკრატიისათვის საჭირო კონსენსუსისათვის იხლიჩებოდეს ბოლო ორი ათწლეულის განმავლობაში. ამ პერიოდში ქართულმა ჯგუფებმა და პოლიტიკოსებმა ვერ შეძლეს ეფექტური დიალოგის წარმოება. ეს პოლიტიკური პოლარიზაციის შედეგი არის და სტიმულიც“.¹

რაციონალიზმი პოლიტიკური პრაგმატიზმის ძირითადი ამოსავალი პრინციპია, რომელიც ქართულ პოლიტიკურ სცენაზე ყოველთვის დაცული არ არის; სამწუხაროდ პოლიტიკურ აქტორთა ნაწილს არ აქვს რაციონალური პოლიტიკური აზროვნება და ექსტრემისტულ მოქმედებებს ამჯობინებს. ოპოზიციაში მყოფ „ნაციონალურ მოძრაობას“ რაციონალურ პოლიტიკურ სივრცეში მოღვაწეობა არ შეუძლია და დესტრუქციულ ქმედებებს ამჯობინებს, რადგანაც არასტაბილურობა და ქაოსი ავანტიურისტულ მოქმედებებს უფრო უწყობს ხელს; მათ მოქმედებებში აშკარად ჩანს სახელმწიფო ინსტიტუტებისადმი დაპირისპირების ტენდენცია, რომელმაც უნდა შექმნას ირაციონალური პოლიტიკური ფონი; ისინი პოლიტიკურ მოღვაწეობას აგებენ დესტრუქციაზე, რომელმაც უნდა ჩამოაყალიბოს სოციალური პესიმიზმისტიკური განწყობილება. თუმცა, დღეს საზოგადოებაში პოლიტიკური კლიმატი ისეთია, რომ „ნაციონალური მოძრაობა“ ვერ შეძლებს მყარი პოლიტიკური ბაზის შექმნას, რომელიც მათი პოლიტიკური მიზნების მხარდამჭერი იქნება.

თანამედროვე ქართული პოლიტიკური პრაგმატიზმის ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა პირადი სარგებლიანობა, ხოლო სახელმწიფოებრივი ინტერესები მეორე პლანზეა გადაწეული. საზოგადოებაში პოლიტიკური და ეკონომიკური პროცესები ერთმანეთს განაპირობებს და ერთმანეთზე არიან დამოკიდებულნი; სამწუხაროდ, ქართულ პოლიტიკაში პრაგმატიზმი პირად ან კლანურ ეკონომიკურ კეთილდღეობაზეა აგებული. პოლიტიკური ძალაუფლება ან პირიქით – ეკონომიკური ძალაუფლება გამოყენებულია პირადი მატერიალური კეთილდღეობის მისაღწევად. ასეთი პროცესი, თანამედროვე ქართული პოლიტიკური სცენის

¹ **Stephen F. Jones.** Democracy in Georgia: Da Capo?, – *Cicero Foundation Great Debate Paper. No. 13/02. April 2013* (ელექტრ. ვერსია: http://www.cicerofoundation.org/lectures/Stephen_Jones_Georgia.pdf).

ერთ-ერთ ირაციონალურ ტენდენციად უნდა მივიჩნიოთ. **პროფ. სტივენ ჯონსი**, როდესაც აღნიშნავს, თუ რატომ ვერ მიაღწიეს ქართველმა პოლიტიკოსებმა კონსოლიდირებულ დემოკრატიას, ერთ-ერთ მარცხად პოლიტიკური და ეკონომიკური ძალაუფლების შერწყმას მიიჩნევს; იგი აღნიშნავს: „პოლიტიკური ძალაუფლება თვითგამდირების წყაროა საქართველოში, ეკონომიკური ძალაუფლება კი – პოლიტიკური პატრონაჟის წყარო. ეს ორი სფერო საფუძველშივე მჭიდროდ უკავშირდება ერთმანეთს და ერთში ძალაუფლების დაკარგვას, მეორეშიც ანალოგიურ შედეგებამდე მიყვავართ. ეს ხაზს უსვამს პირადი და საჯარო სფეროების გამიჯვნის არაარსებობას, რაც მთელ სისტემას მსჭვალავს და ურთიერთდამოკიდებულების ქსელს ქმნის; ეს კი, თავის მხრივ, სამოქალაქო ღირებულებებისა და დემოკრატიული მმართველობის არსს ანგრევს“.¹

თანამედროვე ქართულ პოლიტიკაში პრაგმატიზმი რაციონალურობის დეფიციტს განიცდის და უფრო ემოციებს ემყარება. ალბათ, ერთ-ერთი მიზეზი პოლიტიკური კულტურის დაბალი დონე უნდა მივიჩნიოთ. თანამედროვე ქართულმა პოლიტიკურმა კულტურამ ემოციური ფონის შედეგად უფრო აგრესიული ხასიათი მიიღო, რომელიც ხელს უშლის პოლიტიკური პრაგმატიზმის დამკვიდრებასა და რაციონალური პოლიტიკური სივრცის ფორმირებას.

პოლიტიკა წარმოადგენს რა შესაძლებლის ხელოვნებას, მის სტრუქტურაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს პოლიტიკურ ენასა და რიტორიკას. პოლიტიკური პრაგმატიზმის ერთ-ერთი ელემენტია რიტორიკა, რომელშიც მკაფიოდ აისახება პოლიტიკური ხელოვნების გამოყენების უნარი. სამწუხაროდ, საქართველოში ასეთი მიდგომა ყოველთვის დაცული არ არის, რაც პოლიტიკურ ველზე დაძაბულ სიტუაციებს წარმოშობს. განსაკუთრებით, პოლიტიკურმა რიტორიკამ საშიში ხასიათი მიიღო ე.წ. „ვარდოსანთა“ ხელისუფლების პერიოდში, როდესაც აგრესიული ტერმინოლოგია და გამონათქვამები პოლიტიკური მოღვაწეობის პოზიტიურ ელემენტად და პატრიოტულ საქმიანობად აღიქმებოდა. ზოგიერთი პოლიტიკური ლიდერი, დღესაც ამ ნეგატიური რიტორიკით ცხოვრობს და დიდ ზიანს აყენებს სახელმწიფოებრივ თვითდამკვიდრებასა და ეროვნულ პოლიტიკურ პრაგმატიზმს. თუმცა, პოლიტიკურ სცენაზე ახალი ხელისუფლების მოსვლის შემდეგ პოლიტიკური რიტორიკა, გარკვეული თვალსაზრისით, ნამდვილად შეიცვალა, რაც პოლიტიკური პრაგმატიზმის დამკვიდრების რაციონალურ ტენდენციად უნდა მივიჩნიოთ.

პოლიტიკურ სივრცეში პოლიტიკური პრაგმატიზმის დამკვიდრებას გარკვეული დონით პოლიტიკური ილუზიებიც აფერხებს. პოლიტიკაში ილუზიები ყოველთვის არსებობს და რაციონალურობის თანმხლები პროცესია. ზოგჯერ, ქართულ პოლიტიკურ სივრცეში ილუზიები პოლიტიკური პესიმიზმის დამკვიდრებას უწყობს ხელს. პოლიტიკური

¹ **Stephen F. Jones.** Democracy in Georgia: Da Capo?...

ელიტა ცდილობს საშინაო და საგარეოპოლიტიკური ორიენტაციის მხრივ საზოგადოებაში გარკვეული ილუზიური ფონი შექმნას, რომელიც დროებით სტაბილურობასა და ძალაუფლების შენარჩუნებას შეუწყობს ხელს. პერსპექტიული განვითარების თვალსაზრისითა და პოლიტიკური სარგებლიანობის პრინციპების დაცვის მხრივ, ასეთ ტენდენციას ძალიან დიდი ზიანის მოტანა შეუძლია. ილუზიებში მყოფი სახელმწიფო კარგავს ოპტიმიზმსა და ღირებულებითი პრიორიტეტების გააზრების უნარს.

პოლიტიკურ სივრცეში ინსტიტუციურმა და იდეოლოგიურმა კრიზისმა პოლიტიკურ აქტორთა ერთგვარი გადაჯგუფება გამოიწვია. პოლიტიკურ ველზე ინსტიტუციურ და იდეოლოგიურ აქტორად ქართული სამოციქულო მართლმადიდებლური ეკლესია მოგვევლინა, რომელმაც საკუთარ თავზე აიღო ქართული გენეტიკური ღირებულებითი და ინტელექტუალური პოტენციალის დაცვა და მისი შემოქმედებითი თვითგადარჩენა.¹ ქართული ეკლესიის პრაგმატიზმი ნათლად წარმოჩინდა იმ პოზიციის დაფიქსირებით, რომელიც მან პოლიტიკურ ცვლილებებთან დაკავშირებით გამოხატა. სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი **ილია II** თავის გამოსვლებსა და ქადაგებებში ყოველთვის პრინციპულ პოზიციას იკავებდა იმ ირაციონალური ტენდენციების მიმართ, რომელიც ბოლო წლებში ვითარდებოდა; მისი საქმიანობა და მითითებები რეალობასა და პრაგმატულ მიდგომებს ემყარებოდა, რომელიც პოლიტიკური განონასწორებულობისა და პრინციპულობის საუკეთესო ნიმუშს წარმოადგენს. მან მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ეროვნული ღირებულებების დაცვის, ეროვნული ცნობიერების ფორმირებისა და პოლიტიკური ოპტიმიზმის შენარჩუნებაში. გლობალიზაციის ეპოქაში ეროვნული თვითმყოფადობისა და ტრადიციების შენარჩუნება უწმინდესის პრინციპული მოთხოვნა არის; იგი აღნიშნავს: „საქართველო თავისი განვითარების, კულტურით, ქრისტიანული ევროპის ნაწილია და ამიტომაც, მისკენ ლტოლვა ჩვენს ხალხში ნამდვილად არის. მაგრამ, ამ და ზემოთ აღნიშნულ ფუნდამენტალურ საკითხებთან მიმართებაში, ევროგაერთიანებამ, ევროპარლამენტმა უნდა გაითვალისწინონ ცალკეული ქვეყნების ტრადიცია და აზროვნების წესი და მისცენ მათ საშუალება თავისუფალი არჩევანისა, რათა ადგილობრივმა მოსახლეობამ გულწრფელად მოინდომოს თანამედროვე ევროპულ კულტურასთან დაკავშირება“.²

თანამედროვე ქართულ პოლიტიკაში პოლიტიკური პრაგმატიზმის დამკვიდრების სრულიად ახალი ეტაპი დაიწყო 2012 წლის საპარლამენტო, 2013 წლის საპრეზიდენტო და 2014 წლის ადგილობრივი თვითმართველობის არჩევნების შემდეგ, რომელიც ელექტორატის თავისუფალი

¹ **გ. აბესაძე**. თანამედროვე ქართული პოლიტიკური სცენის აქტორები. თბ., 2014, გვ. 75-76.

² **სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II** საშობაო ეპისტოლე. თბ., 2014, გვ. 9.

ნებისა და დემოკრატიული არჩევანის სრული ღიაობის პირობებში ჩატარდა. საზოგადოება და პოლიტიკური აქტორები თავის საქმიანობაში უფრო მიზანმიმართული და ოპტიმისტური გახდა. სოციუმმა დაიბრუნა თვითრეალიზაციის ოპტიმისტური განწყობილება და სახელმწიფოებრივი თვითშეგნება. პოლიტიკურ სივრცეში დაძლეულ იქნა შიშის სინდრომი და პოლიტიკური აპათიის ნიშნები. პოლიტიკურმა ხელისუფლებამ უფრო სიტუაციურად დაიწყო პოლიტიკური პროცესების მართვა და საზოგადოებრივი აზრის გათვალისწინება. პოლიტოლოგი **სტივენ ჯონსი** აღნიშნავს, რომ „საქართველოში „ახალი პოლიტიკა“ თავისი სტილის, სტრატეგიებისა და მიზნების თვალსაზრისით. მთავრობამ თავი დაანება წინა ადმინისტრაციისათვის ჩვეულ, საკუთარი თავის დამამშვიდებელ რიტორიკას. მისი სამეტყველო ენა გაცილებით ნაკლებად „იდეოლოგიური“ ტონით ხასიათდება. სანახაობრივი სამთავრობო ცერემონიები, რომლებიც ხშირად ახალ გზებს, სამხედრო აღლუმებს ან ახალი ციხეებისა და სკოლების მშენებლობას უკავშირდებოდა, წარსულს ჩაბარდა, წინა ადმინისტრაციის მიერ თვითდაწესებული იზოლაცია კი შეიცვალა.“¹

თანამედროვე ქართულ პოლიტიკაში პოლიტიკური პრაგმატიზმი და უტილიტარიზმი დემოკრატიული ტრანზიციის პირობებში ადამიანსა და სოციუმს გარდაქმნის აქტიურ პოლიტიკურ სუბიექტად; მისი საშუალებით პოლიტიკური აქტორები უფრო აქტიურად და მიზანმიმართულად გარდაქმნიან პოლიტიკურ სინამდვილეს და პოლიტიკური სიტუაციის შეცვლასთან ერთად მოახდენენ პოლიტიკური პროცესების დემოკრატიულ ტრანზიციას. **ვაჟა-ფშაველა** აღნიშნავს: „ერის სიცოცხლე ...დაუსრულებელი სიცოცხლეა, თუკი კარგს ვითარებაშია, თუკი მოვლა აქვს, თუკი ერის მეთაურნი სცდილობენ აიცდინონ მომაკვდინებელი სენი და ჭირი. ღირსეული წარსულის ერი თუ კვდება, უეჭველად ანმყოს უვარგისობისა გამო უნდა მოკვდეს, უნდა მოუვლელიობა და დაუდევრობა გახდეს იმის სიკვდილის მიზეზი“.²

საქართველოში პოლიტიკური ტრანზიციის პროცესი მეტად რთულ პირობებში მიმდინარეობს, მაგრამ პოლიტიკურ აქტორთა რაციონალური და პრაგმატული მოქმედებები იმედის მომცემია. პოლიტიკური საზოგადოება უფრო ღია, თავისთავადი და ოპტიმისტური ხდება. ქართული საზოგადოება, რომელიც თავისი მულტიკულტურული სივრცით გამოირჩევა, დაძლევს მემკვიდრეობით მიღებულ ირაციონალურ ტენდენციებს და შეეცდება უფრო ინტელექტუალურად და რაციონალურად მიიღოს მონაწილეობა პოლიტიკური საზოგადოების ფორმირებისა და დემოკრატიის სტაბილური ფუნქციონირების პროცესში.

¹ **Stephen F. Jones.** Democracy in Georgia: Da Capo?...

² **ვაჟა-ფშაველა.** წერილები მეგობართან, – წგნ.: **ვაჟა-ფშაველა.** თხზულებანი (ახლად გამოვლენილი მასალები). თბ., 1979, გვ. 190.

GURAM ABESADZE¹

PRAGMATISM IN MODERN GEORGIAN POLITICS

Political pragmatism feels deficiency in modern Georgian politics; It is necessary condition for the establishment of political transition. There were irrational trends during the national movement autocratic regime. Political activity got extremist and adventurous character; Their politics was radical. An example of political pragmatism is church Activities. In modern terms and conditions new Authorities activities became more open and pragmatic. Political optimism got back to the community and rational activity opportunities. In modern Georgian politics activities of political actors should become more pragmatic. Pragmatism should establish stable functioning of democracy in Georgian political space.

¹ **Guram Abesadze** – Doctor of Political Sciences, Professor, Sokhumi State University.

**პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

თამარ ადეიშვილი¹

**საქმიანი და სოციალურ-ემოციური ლიდერობის
განმსაზღვრელი პიროვნული
ფაქტორები სტრუქტურულ ჯგუფებში**

ლიდერობის პრობლემა თანამედროვე ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი აქტუალური საკითხია. ლიტერატურაში ლიდერობა განხილულია, როგორც „დასახული მიზნების მიღწევის მიმართულებით ჯგუფზე ზემოქმედების პროცესი“.² ჯგუფი თავისებური „ველია“, რომელშიც ხდება მრავალი სოციალურ-ფსიქოლოგიური ფენომენის რელიზება. ეს ფენომენები, როგორც ინტეგრაციული ფაქტორები, ხელს უწყობს ჯგუფის ფუნქციონირებასა და განვითარებას. ჯგუფში მიმდინარე პროცესების სოციალურ-ფსიქოლოგიური ანალიზი მრავალი ასეთი ინტეგრაციული ფაქტორისა და მექანიზმის გამოყოფის საშუალებას იძლევა.

აღიარებულია, რომ ლიდერი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ჯგუფის თვითორგანიზების პროცესებზე, ჯგუფური ნორმებისა და ღირებულებების ჩამოყალიბებაზე, ჯგუფის წევრთა ქცევაზე.³ სწორედ ამიტომ ლიდერი და თავად ლიდერობის ფენომენი მკვლევართა დიდ ყურადღებას იპყრობს. ამასთანავე, მიუხედავად იმისა, რომ თანამედროვე დასავლურ ლიტერატურაში ლიდერობის პრობლემასადმი მიძღვნილი უამარავი ნაშრომი არსებობს, დღემდე ლიდერობის ფენომენის ისეთი ცალსახა განსაზღვრება არ არსებობს, რომელიც ყველა მკვლევარისათვის მისაღები იქნებოდა. მკვლევართა წარმოდგენები განსხვავებულ თეორიულ მოდელს ეფუძნება და, შესაბამისად, ხშირად ამ ფენომენის მხოლოდ ერთ რომელიმე მხარეს ასახავს.

ლიდერობის ფენომენის კვლევის საუკუნოვანი ისტორია პირობითად

¹ **თამარ ადეიშვილი** – ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; საქართველოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის საპატრიარქოს ქართული უნივერსიტეტის დოქტორანტი.

² **დ. ჩარკვიანი.** ფსიქოლოგია ინდუსტრიულ ორგანიზაციებში. თბ., 2001, გვ. 156.

³ **P. G. Northouse.** Leadership: Theory and Practice. SAGE Publications, 2010.

ორ დიდ ეტაპად შეიძლება გაიყოს, რომელთა შორის გამყოფი ხაზია მეორე მსოფლიო ომი. ომამდე წამყვანი მიმართულება იყო ეგრეთ წოდებული „ლიდერობის ნიშან-თვისებათა თეორია“, ¹ რომლის ძირითადი პოსტულატის თანახმად, ლიდერი გარკვეული უნივერსალური, თანდაყოლილი მახასიათებლების მატარებელია. მაგრამ ამ უნივერსალური ნიშნების გამოყოფის ნარუმატებელმა მცდელობამ მკვლევარებს აქცენტი სიტუაციაზე გადაათანინა. აღიარებული იქნა, რომ ლიდერის ამა თუ იმ ნიშნის გავლენას აქვს არა ფატალური და უნივერსალური ხასიათი, არამედ უფრო ალბათური, ვინაიდან ეს გავლენა გაშუალებულია სიტუაციის ფაქტორით. ²

უკანასკნელი სამი ათწლეულის განმავლობაში ლიდერობის კვლევაში ახალი ტენდენცია აღინიშნა. საქმე ისაა, რომ დიდი ხნის განმავლობაში გაბატონებული იყო ეგრეთ წოდებული „ტრანსაქციონისტური“ პარადიგმა, ³ რომელიც განიხილავდა ლიდერობას, როგორც ერთგვარ გარიგებას ლიდერსა და მის მიმდევრებს შორის. ამასთანავე, მიუხედავად იმისა, რომ ამ ურთიერთობაში მთავარ ფიგურად ლიდერი იყო მიჩნეული, მისი აქტივობა მაინც არ უკავშირდებოდა არსებით ზემოქმედებას ჯგუფური ურთიერთობების ხასიათზე. მაგრამ XX საუკუნის 90-ანი წლებიდან ეს მიდგომა „ტრანსფორმაციულმა“ პარადიგმამ ⁴ შეცვალა, რომელიც განმარტავს ლიდერობას, როგორც ლიდერის მიერ პიროვნული და ორგანიზაციული სტრუქტურების გარდაქმნის პროცესს. ამ მიმართულებით მომუშავე ფსიქოლოგების აქცენტი გადატანილია ადამიანის ფსიქოლოგიური რესურსების მაქსიმალურ აქტივიზაციაზე. ეს **ახალი პარადიგმა ყურადღებას ამახვილებს ლიდერის პიროვნებაზე, როგორც მიმდევრებზე გარდამქმნელი გავლენის გამაძლიერებელ ფაქტორზე.**

შესაბამისად, უკანასკნელ წლებში გაიზარდა მკვლევართა ინტერესი ლიდერის პიროვნული მახასიათებლების მიმართ. ტრანსფორმაციული მიმართულების ფუძემდებლის, ბ. ბასის თქმით, „სიტუაციონიზმი სოციალურ ფსიქოლოგთა აზროვნების ძალიან სასარგებლო ხერხი იყო, მაგრამ დღეს ლიდერობის კვლევაში აღინიშნება მიბრუნება უკან – იმ მიდგომისაკენ, რომელიც ყურადღებას პიროვნულ თვისებებზე ამახვილებს“. ⁵ ეს, რა თქმა უნდა, ნიშნავს არა სიტუაციის როლის უგულვებელყოფას ლიდერობის პროცესებში, არამედ ურთიერთქმედების ორივე კომპონენტის – პიროვნებისა და სიტუაციის – გათვალისწინების აუცილებლობას. სწორედ ასეთია განწყობის თეორიის ფუძემდებელი პოსტულატი – ქცევის განმსაზღვრელი განყოფილება როგორც შიდა, ისე – გარე ფაქტორით

¹ P. G. Northouse. Leadership: Theory and Practice, გვ. 32.

² P. G. Northouse. Leadership: Theory and Practice, გვ. 33.

³ P. G. Northouse. Leadership: Theory and Practice, გვ. 175.

⁴ B. M. Bass, R. E. Riggio. Transformational Leadership. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2005.

⁵ B. M. Bass. The Future of Leadership in Learning Organizations. – *Journal of Leadership & Organizational Studies*. Vol. 7, №3. Summer, 2000, გვ. 7-18.

განპირობებული ფენომენია.

ქართულ ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში ლიდერობის პრობლემისადმი მიძღვნილი ემპირიული თუ ექსპერიმენტული კვლევა, რბილად რომ ვთქვათ, მრავალფეროვნებით არ გამოირჩევა.¹ არადა ამჟამად მოქმედი უმაღლესი განათლების სტანდარტი მოითხოვს სპეციალობასთან დაკავშირებული არა მარტო ცოდნის შეძენასა და უნარ-ჩვევების შემუშავებას, არამედ შესაბამისი სოციალური უნარების, სოციალური კომპეტენციების ჩამოყალიბებასაც.² სპეციალისტის მომზადება უტოლდება, ფაქტობრივად, სოციალიზაციის პროცესს, რომელიც განპირობებულია მრავალი ფაქტორით, რომელთა შორის მნიშვნელოვან როლს სტუდენტის პიროვნული თავისებურებები ასრულებს.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე **კვლევის მიზანად** დავისახეთ სტუდენტური ჯგუფის არაფორმალური ლიდერის ინდივიდუალურ-ტიპოლოგიურ თავისებურებებთან – პიროვნული საბაზისო პატერნის – შესწავლა.

წინამდებარე ნაშრომში წარმოდგენილია 30 სტუდენტურ ჯგუფზე ჩატარებული კვლევის წინასწარი შედეგები.

ლიდერობის გამოსავლენად გამოყენებულ იქნა მორენოს სოციომეტრული მეთოდი.

ლიდერის ინდივიდუალურ-ტიპოლოგიურ თავისებურებებთან შესასწავლად გამოყენებულიქნა მინესოტას მრავალფაქტორიანი პიროვნული ტესტის, MMPI-ის, ვ. ნორაკიძესა და ა. გრიგოლავას მიერ ადაპტირებული ვერსია.

კვლევის შედეგები

სოციომეტრული პროცედურის მეშვეობით გამოვლენილი 60 ლიდერის გასაშუალებული პროფილი წარმოდგენილია ნახატზე.

როგორც ცნობილია, ტესტის სკალები 4 ჯგუფად არის გაყოფილი:

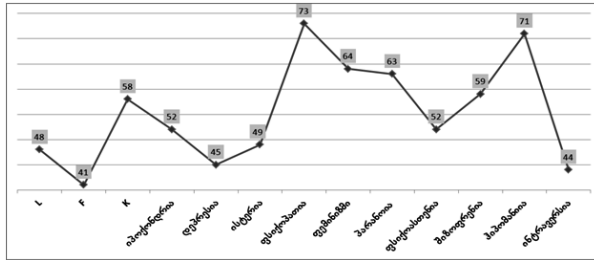
1. „ძლიერი“ რეგისტრის სკალები, რომლებიც პიროვნების ჰიპერსთენიურ ნიშნებს ავლენს: მე-4 („ფსიქოპათიის“), მე-6 („აფექტის რიგიდულობა“) და მე-9 („ჰიპომანიის“) სკალები;
2. „სუსტი“ რეგისტრის სკალები, რომლებიც პიროვნების ჰიპოსთენიურ ნიშნებს ასახავს: მე-2 („დეპრესიის“), მე-7 („შფოთვა“) და 0-ანი („სოციალური ინტრავერსია“) სკალები;
3. „შერეული“ რეაგირების ტიპის სკალები: პირველი („იპოქონდრიის“) და მე-3 („დემონსტრაციულობის“) სკალები;
4. მე-5 („ფემინიზმ-მასკულარიზმი“) და მე-8 („შიზოფრენიის“) სკალები. მაღალი მაჩვენებელი მე-8 სკალაზე აძლიერებს ინ-

¹ კ. კობალიანი. ეფექტური ლიდერობის განმსაზღვრელი სოციალური და მოტივაციური ფაქტორები მოზარდებთან. დისერტაცია წარდგენილი ფსიქოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 2004.

² საქართველოს კანონი უმაღლესი განათლების შესახებ. – http://www.mes.gov.ge/content.php?id=193&module=legislation&page=details&leg_id=64.

დივიდუალურობას, ხოლო მე-5 სკალაზე მაღალი მაჩვენებელი მამაკაცეთან და დაბალი ქალებთან არბილებს ჰიპერსტენიურ ნიშნებს.

ლიდერის გასაშუალებული პროფილი

ნახ. 1

როგორც ვხედავთ, ზოგადად პროფილში მაღალია „ძლიერი“ რეგისტრის სკალების მაჩვენებლები და დაბალია პიროვნების ჰიპოსტენიური ნიშნების ამსახველი სკალების მაჩვენებლები. აღინიშნება ორი პიკი – მე-4 („ფსიქოპათიის“) და მე-9 („ფსიქოპათიის“ და „ჰიპომანიის“ სკალებზე – ნამყვანია „ძლიერი“ რეგისტრის სკალები, ანუ ჰიპერსტენიური ნიშნები). ამ ორი სკალის მაჩვენებელი 70-ზე მაღალია, თუმცა არა იმდენად, რომ აქცენტუალიზაციაზე მიუთითებდეს: სავარაუდოდ, ეს უფრო მკვეთრად გამოხატული თვითრეალიზაციის ტენდენციასა და არაკომფორტულობაზე მეტყველებს. შესაბამისად, აღინიშნება მიღწევის მოტივაციის, პრეტენზიის მაღალი დონე, მაღალი თვითშეფასება, თვითდაჯერებულობა, ექსტრავერსია, ოპტიმიზმი და ზოგადად მაღალი აქტიურობა. მაღალი აქტიურობა, აგრეთვე, გამოიხატება როგორც პიროვნებათმორისი, ისე – სოციალური კონტაქტების დამყარებისაკენ სწრაფვაში. ქცევა ხასიათდება ექსპრესიულობით, იმპულსურობით, დამოუკიდებლობით, სოციალური გამბედავობით, რისკისაკენ მიდრეკილებით.

როგორც ამას არაერთი კვლევა ადასტურებს, პიროვნებას, რომლის პროფილში ნამყვან ტენდენციას მე-4 სკალა, ანუ იმპულსურობა, განსაზღვრავს, შეუძლია არა მარტო საკუთარი ბედის რეალიზება, არამედ სხვა ადამიანთა ცხოვრებაზე ზემოქმედებაც. თუმცა, ეს დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად მონიჭულია ადამიანი. ემოციურად მოუნიფებელი და დაბალი ინტელექტის მქონე პირის თვითრეალიზაციისაკენ სწრაფვა იმდენად არ შეესაბამება მის რეალურ შესაძლებლობას, რომ ზოგჯერ მას თვითდამკვიდრების მხოლოდ ანტისოციალურ გზას უტოვებს. მაგრამ მაღალი ინტელექტის შემთხვევაში ასეთ ადამიანს მეტის მიღწევა შეუძლია, ვიდრე – სხვა ტიპოლოგიურ ვარიანტს. ასეთი ადამიანი ცდილობს იამაყოს საკუთარი თავით და გარშემომყოფთა აღიარება მოიპოვოს; ეს მისი არსებითი, ნამყვანი მოთხოვნილებაა. ამ „ნიადაგზე“

შეიძლება ჩამოყალიბდეს პიროვნული პატერნი როგორც გმირისა, რეფორმატორისა, ისე – ანტიგმირისა, ექსტრემისტისა.

მე-4 და მე-9 სკალაზე ორი პიკი მიუთითებს იმაზე, რომ დაცვითი მექანიზმი არის ან ფსიქოლოგიური პრობლემების განდევნა, ანდა ქცევითი რეაქცია – სიძნელების უარყოფა, პოზიტიური თვითშეფასება, სიტუაციის განსხვავებული ახსნა, რომელიც სხვების ახსნას ყოველთვის არ ემთხვევა, აგრეთვე ექსტერნალური (გარე) ლოკუს-კონტროლი. მილნევის მოტივაციის თვალსაზრისით ჭარბობს წარმატების მოლოდინი, ხოლო წარუმატებლობის შესაძლებლობა თითქმის უგულვებლყოფილია.

ზომიერად მომატებულია მე-6 სკალის („აფექტის რიგიდულობა“) მაჩვენებელი, რაც ისეთი თვისებების გამოხატველია, როგორცაა შეუპოვრობა მიზნის მიღწევისაკენ სწრაფვისას, მეტოქეობის განცდა, გარშემომყოფთათვის საკუთარი გატაცების „გადადებისა“ და მათი აყოლიების უნარი.

ზომიერად მომატებული მე-8 („შიზოფრენიის“) სკალა არასტანდარტული გადანყვეტილების მიღების უნარზე მიუთითებს. შედარებით

დაბალია მე-3 სკალის („ისტერიის“) მაჩვენებელი, რაც არასაკმარისი „დიპლომატიურობის“ ნიშანია.გამოხატულად დაბალია მაჩვენებლები ჰიპოსთენიკური რეაგირების „სოციალური ინტრავერსიის“ სკალაზე, რაც კიდევ ერთხელ ექსტრავერსიაზე, მაღალ კომუნიკაბელურობაზე მიუთითებს.

მე-2 („დეპრესიის, ანუ თვითკონტროლის“) სკალის შედარებით დაბალი მაჩვენებელი ცნობიერებიდან პრობლემის განდევნისა და დაბალი თვითკონტროლის ტენდენციის მანიშნებელია.

და ბოლოს, უნდა ითქვას, რომ ეს მხოლოდ წინასწარი შედეგებია; საშუალო მაჩვენებლების სტანდარტული გადახრა საკმაოდ მაღალია, რაც მიუთითებს ცდისპირთა რაოდენობის გაზრდის აუცილებლობაზე.

TAMAR ADEISHVILI¹

**PERSONAL FACTORS DETERMINING BUSINESS AND
SOCIAL-EMOTIONAL LEADERSHIP IN STUDENT GROUPS**

Preliminary results of the study of MMPI informal leaders' individual-typological characteristics are presented in the article, on the basis of sociometric procedure in 30 students group. Personal pattern of the leader is characterized by expressed high levels on stannic type two scales, namely "Pscopathy" and "Hypo Many" scales, which points to the high level of achievement motivation, pretension, high self-esteem and confidence, optimism and generally high activity. The rates are high as well on the 6-th scale ("affect rigidity") of the same register, which is an expression of such traits, as persistence in achieving the goal, feeling of the rivalry, ability to "spread" his/her own hobby on other people and make them love it. There are prominently low rates on Hypostenic react ("social intraversion") scale, which indicates a high sociability.

¹ **Tamar Adeishvili** – Assistant-Professor, Sokhumi State University; Post-Graduate Student of St. Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

**პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

ნონა ახალაშვილი, ირმა შომახია¹

**ოჯახის როლი მოზარდის ღირებულებითი
სისტემის ჩამოყალიბებაში**

ოჯახი სოციალიზაციის უმნიშვნელოვანესი ინსტიტუტი და ბავშვისთვის პირველი სოციალური სამყაროა, სადაც ის სოციალური ურთიერთობების გამოცდილებას იძენს და პიროვნებათაშორისი ურთიერთობების უნარ-ჩვევებს ეუფლება. ბავშვის პიროვნების ჩამოყალიბებაში ოჯახი ერთ-ერთ განმსაზღვრელ როლს ასრულებს. მაგრამ, ყოველ ასაკობრივ ეტაპზე ოჯახის როლი და მნიშვნელობა იცვლება, რაც სპეციფიკური თავისებურებებით ხასიათდება.

მოზარდობის ასაკში მშობლებთან დამოკიდებულება თვისებრივად ახალ ეტაპზე გადადის. „ოჯახი-მოზარდის“ ურთიერთდამოკიდებულების სპეციფიკა განპირობებულია მოზარდის მიერ საკუთარი იდენტობის გაცნობიერებითა და მოტივაციურ სფეროში ძირეული ცვლილებებით. მოზარდს ერთდროულად ორი ტიპის მოთხოვნილება უჩნდება: ერთის მხრივ, თვითგანსაზღვრების, პატივისცემისა და ავტონომიურობისა, ხოლო, მეორეს მხრივ, ოჯახის წევრების მხრიდან თანადგომისა და ოჯახთან გაერთიანების მოთხოვნილება.

სოციალიზაციის სხვა ინსტიტუტებთან შედარებით, ოჯახს განსხვავებული ნიშან-თვისება აქვს. პირველ რიგში, მოზარდის ოჯახურ ურთიერთობები თავის ისტორიას, ურთიერთდამოკიდებულებების გამოცდილებას ფლობს, ასევე მშობლების მხრიდან ზემოქმედებებს, ზოგჯერ შეცდომებსაც, რომლებიც მშობლებმა, აღზრდის ადრეულ ეტაპებზე დაუშვეს. ოჯახი წარმოადგენს სხვადასხვა ასაკობრივი ინდივიდებისაგან შემდგარ ჯგუფს, სადაც მოზარდი იძენს განსხვავებული თაობისა და სქესის ადამიანებთან ურთიერთობის გამოცდილებას. ის მოზარდის

¹ **ნონა ახალაშვილი** – ფსიქოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი; **ირმა შომახია** – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის დოქტორანტი.

პიროვნების ყველა ასპექტზე ახდენს გავლენას, იქნება ეს აფექტური, კოგნიტური თუ ქცევითი და ეს გრძელდება პრაქტიკულად უწყვეტად, შეიძლება ითქვას მაშინაც კი, როდესაც ბავშვი ოჯახის გარეთ იმყოფება.¹

მოზარდის ოჯახური დამოკიდებულებები მოიცავს მის ურთიერთობას მშობლებთან, დებთან და ძმებთან, ასევე ოჯახის სხვა წევრებთან (ბებია, ბაბუა, მამიდა ბიძა და ა.შ.). გაზრდის მთელი პერიოდის განმავლობაში ბავშვისთვის მშობლები განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი ადამიანები არიან, თუმცა მისთვის ისინი სხვადასხვა „ამპლუაში“ გამოდიან: უპირველესად, ეს არის ემოციური სითბოსა და მხარდაჭერის წყარო, რის გარეშეც ბავშვი თავს დაუცველად და უსუსურად გრძნობს; მეორე, მშობლები – დირექტიული ინსტანციაა, რომლებიც განაგებენ ცხოვრებისთვის საჭირო სახსრებს, ასევე დასჯა-წახალისებას; მესამე, მშობლები – მისაბაძები, სამაგალითო ადამიანები არიან, ხორცშესხმულნი საუკეთესო პიროვნული თვისებებით; მეოთხე, მშობლები ცოდნის, ცხოვრებისეული გამოცდილების წყაროა, რთულ სიტუაციებში გადაწყვეტილების მიღებისას მეგობრები და მრჩეველები არიან. ბავშვის ზრდასთან დაკავშირებით ამ ფუნქციების შეთანხმება და მათი ფსიქოლოგიური მნიშვნელობა იცვლება.

მოზარდობის პერიოდში, ისევე როგორც ადამიანის განვითარების წინა სტადიებზე, ოჯახი ინარჩუნებს თავის ფუნქციონალურ დატვირთვას, როგორც ბავშვისთვის ემოციური სითბოსა და მხარდაჭერის წყაროს. ეს მხარდაჭერა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რადგან მოზარდი შედის „მე-კონცეფციის“ ინტენსიური ჩამოყალიბების ფაზაში. ამ პროცესს თან სდევს წინააღმდეგობრივი განცდები, პოლარული შეფასებები, არასრულფასოვნების მძაფრი განცდა, წარუმატებლობაზე ადეკვატური და კონსტრუქციული რეაგირების უუნარობა. აღნიშნულ პირობებში სწორედ, რომ ოჯახს შეუძლია უზრუნველყოს მოზარდის უსაფრთხოება მისთვის თანაგრძნობის განევა. ეს ხელს შეუწყობს შფოთვის დონის დაქვეითებას, რომელიც მოზარდში აღმოცენდება სხვადასხვა ახალი და სტრესულ სიტუაციებში მოხვედრისას.

მოზარდობის და განსაკუთრებით ჭაბუკობის ასაკში, მშობლები უკვე აღარ წარმოადგენენ შვილებისათვის აბსოლუტურ ავტორიტეტს, ისე როგორც ბავშვობაში. ისინი მშობლებს აღიქვამენ უფრო კრიტიკულად. მიბაძვის მისწრაფება და მშობლებთან იდენტიფიცირების ხარისხი შესამჩნევად კლებულობს; ნაცვლად ამისა სამაგალითო და მიბაძვის მოდელები გამოდიან სხვა ადამიანები: ნაცნობები, თანატოლები, პოპულარული ადამიანები, სხვა ავტორიტეტები და ა. შ. ამასთან ერთად, მოზარდებს სურთ ისეთი მშობლების ყოლა, რომლებიც „კარგ მაგალითს მისცემდნენ მიბაძვისათვის“, მათ სურთ „იამაყონ თავიანთი მშობლებით,

¹ თ. გოგოტიშვილი, მ. კაჭარავა. ოჯახი და შვილების აღზრდა. ფსიქოლოგიური რეკომენდაციები. თბ., 2013, გვ. 13-20.

ხოლო სხვები აღფრთოვანებულნი იყვნენ მათით“. მხოლოდ ამის შემდეგ იგრძნობენ მოზარდები ოჯახში თავს კომფორტულად.

მოზარდობის ასაკში მშობლების უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას შეადგენს ბავშვისთვის დახმარების განევა „რთული ცხოვრებისეული პრობლემების“ გადაჭრაში, ახსნა, ინფორმირება და ა.შ. ის იწყებს მოზრდილისთვის დამახასიათებელი სოციალური როლების ინტენსიურ დაუფლებას მისი ნაცნობ-მეგობრების წრე სწრაფად ფართოვდება. მიუხედავად იმისა, რომ ამ დროს მოზარდი ისწრაფვის დამოუკიდებლობისკენ, უფროსების დახმარებას მაინც საჭიროებს.¹

მოზარდობის ასაკია ბავშვის მშობლებისგან ემანსიპაციის, ავტონომიურობის, მათგან დამოუკიდებლობის გარკვეული დონის მიღწევის პერიოდი. ეს პროცესი რთული და მრავალდანიშნულია, რომელიც მინიმუმ სამ ასპექტს მოიცავს: ემოციურს, ქცევითსა და ნორმატიულს.²

ემოციური ემანსიპაცია

ემოციური ემანსიპაცია წარმოადგენს მოზარდის ემოციური ურთიერთობების მთელი სისტემის გარდაქმნას, მშობლებზე ბავშვური ემოციური დამოკიდებულობისგან გათავისუფლებას, სხვა ადამიანებთან მნიშვნელოვანი ემოციური დამოკიდებულებების აღმოცენებას. გარდამავალ პერიოდში მშობლებზე ემოციური დამოკიდებულობა ამძიმებს მოზარდს. თანდათანობით მნიშვნელოვანია ახალი, საკუთარი რთული ემოციური მიმართულებების სისტემის აგების მოთხოვნილება, რომელიც დაფუძნებული იქნება ურთიერთგაგებასა და ურთიერთპატივისცემაზე. ამ სისტემის ცენტრი თავად მოზარდია, და არა მისი მშობლები. ამ სისტემაში მშობლებთან ურთიერთობა მაინც მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს, მაგრამ თანდათანობით ერთვება სხვა ადამიანებთან ისეთი ემოციური დამოკიდებულებები როგორცაა, სიყვარული და მეგობრობა. როგორც ჩანს, მშობლებზე ემოციური დაქვემდებარებისგან გათავისუფლების მისწრაფება გოგონებს შედარებით ნაკლებად აქვთ გამოხატული, ვიდრე – ვაჟებს. გოგონები უფრო მეტად ეთანხმებიან მშობლების მოთხოვნილებებს და უფრო მეტად ანუხებთ ოჯახში ემოციური ურთიერთობების შენარჩუნება, ხოლო ვაჟები შედარებით მეტ წინააღმდეგობას უწევენ საკუთარ ოჯახს და ხშირად თანატოლების ჯგუფსაც იყენებენ მხარდაჭერისათვის საკუთარი დამოუკიდებლობის მისაღწევად.

ემოციურ ავტონომიურობაზე გადასვლის დრამატულობის ხარისხს დიდი დოზით თავად მშობლების ქცევა განსაზღვრავს. თუკი მშობლებს

¹ **Ж. К. Дандарова.** Особенности мотивационной сферы подростка. – *Психология подростка*. Полное руководство. Под общей редакцией А. А. Реана. М., 2003, гл. 70-91; **Е. И. Петанова, А. А. Реан.** Особенности Я-концепции подростка. – *Психология подростка*, гл. 92-110.

² **Н. Л. Москвичева, А. А. Реан.** Подросток и семья. – *Психология подростка*, гл. 175-200.

არ ესმით ემოციური ემანსიპაციის ხასიათის კანონზომიერებები, ისინი ხშირად განიცდიან წყენას, ბავშვებს ადანაშაულებენ უმადურობაში, შეიძლება წაახალისონ ბავშვების გადაჭარბებული დამოკიდებულება და ა. შ. ასეთ შემთხვევაში გარდამავალი ასაკი შეიძლება გაინელოს, რის შედეგადაც ინფანტილურმა ახალგაზრდებმა ვერასოდეს შეძლონ სოციალური მომწიფება. ეს, როგორც წესი, იწვევს ნეგატიურ შედეგს, რაც მდგომარეობს იმაში, რომ ახალგაზრდები დაოჯახების შემდეგაც მშობლებთან ცხოვრებას არჩევენ. ინდივიდუალიზაციის ჯანსაღი პროცესის დროს კი მოზარდი საკუთარ თავს შედარებით მდგრადი ემოციური კავშირების სისტემაში მოიაზრებს.

ნორმატიული ემანსიპაცია

ნორმატიული ემანსიპაცია ვლინდება ახალგაზრდებში ქცევის ნორმებისა და ღირებულებათა საკუთარი სისტემის ჩამოყალიბებაში, რომელიც არაიშვიათად განსხვავდება მათი მშობლების მიერ აღიარებული ფასეულობათა სისტემისაგან.

პიროვნების ღირებულებათა სისტემა ჩამოყალიბებას იწყებს მოზარდობის ასაკში, რამდენადაც ამ დროისთვის ბავშვს უგროვდება გარკვეული ცოდნა, იძენს ლოგიკური აზროვნების უნარს მასში აღმოცენდება საკუთარი პიროვნების, სოციალურ საკუთარი ადგილის გაცნობიერების მოთხოვნილება. ოჯახი წარმოადგენს ერთ-ერთ უძლიერეს ფაქტორს მოზარდის ღირებულებათა სისტემის ფორმირებაში, თუმცა არ შეიძლება არ გავითვალისწინოთ ოჯახის გარე ფაქტორების გავლენა, როგორცაა: რეფერენტული ჯგუფების (რომელშიც ჩართულია მოზარდი) ნორმები და ღირებულებები, სოციალურ-ეკონომიკური ვითარების სტაბილურობა-არასტაბილურობა და ა. შ.

როგორც წესი, მშობლების გავლენა შვილების ღირებულებით ორიენტაციებზე განსაკუთრებით ძლიერია იმ ოჯახებში, სადაც არსებობს ემოციური მხარდაჭერა და ურთიერთგაგება; მშობლებსა და შვილებს ხშირი და ინტენსიური ურთიერთობები აქვთ, სადაც „ოჯახური დისციპლინა“ მოიაზრება სულიერ დამოკიდებულებებში, დარწმუნებისთვის იყენებენ მხოლოდ სიტყვებს და არა ფიზიკურ ძალადობას. სანინა-აღმდეგოდ ამისა, ოჯახში არაკეთილგანწყობილი ატმოსფეროს დროს გარე ფაქტორების ზემოქმედება მოზარდის ღირებულებითი სისტემის ფორმირებაზე განსაკუთრებით ინტენსიურია.

სხვადასხვა თაობის წარმომადგენელთა ფასეულობებს შორის განსხვავებების პრობლემას ხშირად „მამათა და შვილთა“ პრობლემას უწოდებენ. ამით ხაზს უსვამენ მის გარდაუვალ და უცილობელ ხასიათს, რომელიც ყველა დროში არსებობს. უმეტეს შემთხვევაში, მოზარდის მშობლის ასაკი 40-დან 45 წლამდე მერყეობს. მართლაც, რომ 16-17 წლის ყმაწვილებსა და 42-43 წლის მოზარდილ ადამიანებს შორის არსებობს

შესამჩნევი განსხვავებულობები პრიორიტეტული ფასეულობების მიხედვით. მაგალითად, თუ მოზრდილი სიფრთხილეს იჩენს გადაწყვეტილების მიღებისას, ითვალისწინებს ცხოვრებისეულ გამოცდილებას, მოზარდი – პირიქით, მიდრეკილია რისკიანი საქციელისადმი, დამახასიათებელია ავანტიურიზმი და უხეშობა. მშობლები ხშირად წარსულის მოგონებებით ცხოვრობენ, მას ადარებენ ანმყოს, მოზარდი ცხოვრობს დღევანდელი დღით, წარსულს მისთვის დიდი მნიშვნელობა არ აქვს. საშუალო ასაკის ადამიანებს ცხოვრებისადმი რეალისტური, თითქმის სკეპტიკური დამოკიდებულება აქვთ; მოზარდისთვის კი არსებითია იდეალიზმი და ოპტიმიზმი. მშობლები შედარებით კონსერვატიულები არიან, ისინი უფრო მეტად ეთანხმებიან არსებულ მდგომარეობას, იმ დროს, როცა მოზარდები კრიტიკულად არიან განწყობილნი, ცდილობენ ვითარების შეცვლას და ა. შ.

ნორმატიული ემანსიპაციის დრამატულობა იზრდება, როცა საზოგადოებაში ძირეული, რევოლუციური ცვლილებები მიმდინარეობს; როდესაც მშობლებისა და შვილების ღირებულებითი ორიენტაციები მწვავედ უპირისპირდება ერთმანეთს, განსაკუთრებული სიმძაფრე შეიმჩნევა მაშინ, როცა ეს ეხება მსოფლმხედველობას და სულიერ ასპექტებს. ამ დროს ორივე მხარეს უჩნდება გაურკვეველობის განცდა და შფოთვა. ის სოციალური ღირებულებები, რომლითაც ცხოვრობდნენ „მამები“ ახალ სიტუაციაში კარგავენ პრაქტიკულ მნიშვნელობას და გამომდინარე აქედან „შვილებს“ აღარ გადაეცემათ მემკვიდრეობით, რამეთუ გამოუსადეგარია როგორც ანმყოში, ისევე მომავალში. გარდა ამისა, ტოტალიტარულ საზოგადოებაში მშობლის დამოკიდებულება შვილისადმი ხშირად განისაზღვრება იმით, თუ რამდენად იცავს ბავშვი სოციალურ ნორმებს.

ქცევითი ემანსიპაცია

ქცევითი ემანსიპაცია არის მოზარდის მისწრაფება გათავისუფლდეს მშობლების კონტროლისგან და დაიცვას საკუთარი უფლებები გადაწყვეტილების დამოუკიდებლად მიღებაზე.

მოზარდებში მკვეთრად მატულობს ქცევითი ავტონომიისადმი სწრაფვა. ამიტომ ისინი ჯიუტად ცდილობენ დამოუკიდებლობის მიღწევას გადაწყვეტილებების მიღებისას. უფროსი კლასის მოზარდები უკვე თავად წყვეტენ მრავალ საკითხს, ისეთებს როგორცაა: საკუთარი დროის განაწილება, მეგობრების არჩევა, დასვენების ფორმა, ჩაცმის სტილი და ა. შ. ამასთან მშობლებისგან ქცევითი ემანსიპაციის ხარისხი მოზარდებში შეიძლება მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდეს სხვადასხვა სფეროში. ისეთ სერიოზულ საკითხებში, როგორცაა, მაგალითად, განათლება, ისინი ემორჩილებიან მშობლებს. ამდენად ქცევითი ავტონომიისადმი მისწრაფებას შედარებითი ხასიათი აქვს. სინამდვილეში მოზარდები არ ისწრაფვიან სრული თავისუფლებისაკენ, რადგან არ იციან როგორ გამოიყენონ იგი. მოზარდებს ჭირდებათ, რომ თავისუფლება ნელ-ნელა მიიღონ, შესაბამი-

სად იმისა, თუ როგორ ისწავლიან მის გამოყენებას.

მოზარდის ქცევითი ემანსიპაცია მეტ-ნაკლებად აშინებს და აღელვებს მშობლებს და ხშირად ოჯახური კონფლიქტების მიზეზი ხდება. განვიხილოთ მოზარდის ცხოვრების სფეროები, რომლებიც შედარებით „კონფლიქტოგენურია“: 1. ცხოვრების სოციალური სფერო: მეგობრებისა და პარტნიორების ამორჩევა, თავისუფალი დროის გატარება, მომავლის დაგეგმვა, ინფანტილური ქცევა; 2. მოზარდის ქცევის მანერა და გარეგნული იერ-სახე: მავნე ჩვევები – ნარკოტიკები, ალკოჰოლი, სიგარეტი, მატყუარობა, ბილწსიტყვაობა, სექსუალური ცხოვრება; 3. სკოლა: გაკვეთილებზე დასწრება, აკადემიური მოსწრება, სწავლისა და პედაგოგებისადმი დამოკიდებულება, სკოლაში ქცევა; 4. ქცევა ოჯახში: პირადი ნივთებისადმი, ასევე ოჯახის საკუთრებისადმი (ავეჯი, საყოფაცხოვრებო ნივთები) დამოკიდებულება, ფულის ხარჯვა, მშობლების მიმართ დემონსტრაციული ქცევა, ჩხუბი დებთან და ძმებთან, ხანდაზმულ ნათესავებთან (ბებია, ბაბუა, ...) დამოკიდებულება და ა. შ.

ამერიკელმა ოჯახის თერაპევტებმა რობერტ და ჯინ ბაიარდებმა 1991 წელს აღწერეს მოზარდების ქცევაზე მშობელთა უკმაყოფილება და ჩივილები შემდეგ პრობლემებთან დაკავშირებით:

- გვიან იძინებს;
- იტყუება, მაგალითად:
 - ამბობს, რომ მიდის ერთ ადგილას, სინამდვილეში კი მიდის სხვაგანაც;
 - ამბობს, რომ ისწავლა გაკვეთილები, მაგრამ არ უსწავლია და ა. შ.;
- იცმევს ბომჟივით (მანანწალასავით);
- ბოროტად იყენებს კოსმეტიკას;
- სეირნობს გვიანობამდე და ზოგჯერ მთელი ღამეც;
- საკუთარ ნივთებს არ უფრთხილდება და ტოვებს უყურადღებოდ;
- საათობით ლაპარაკობს ტელეფონზე;
- მუდმივად პირქუში და ჩაკეტილია;
- არასასურველი ნაცნობ-მეგობრები ჰყავს;
- მთელი დღეები წევს და უსმენს მუსიკას, ან ტელევიზორს;
- აცდენს სკოლას;
- არ აინტერესებს სწავლა;
- მეგობრები მაშინ მიჰყავს სახლში, როცა მშობლები არ არიან;
- ისტერიკაში ვარდება ან იმუქრება, როდესაც შენიშვნას იღებს;
- ხშირად გარბის სახლიდან;
- არ ალაგებს საკუთარ ოთახს;
- ილანძღება;

- საკუთარ და-ძმასთან ჩხუბობს;
- არაფრის გაკეთება არ სურს ოჯახის წევრებთან ერთად;
- გამუდმებით ითხოვს ფულს და სხვა.¹

როგორც აღნიშნავენ რ. და ჯ. ბაიარდები მოზარდების ქცევის რეგულირების პრობლემა მდგომარეობს იმაში, რომ მშობლებს უჭირთ შვილებზე საკუთარ ქცევაზე პასუხისმგებლობის დელეგირება. მშობლების მოქმედებები ნაკარნახევია საკუთარი შვილების მომავალზე წუხილით, მაგრამ პარადოქსულია ის, რომ თუ მათი კონტროლი წარმატებული იქნება, ბავშვი ვეღარ შეძლებს დამოუკიდებლად ცხოვრების დაუფლებას.

მშობლებსა და მოზარდებს შორის კონფლიქტებთან დაკავშირებული სტატისტიკური მონაცემები სხვადასხვა ქვეყანაში თითქმის მსგავსია; მიუხედავად იმისა, რომ მოზარდთა 70% აღნიშნავს რაღაც პრობლემის არსებობას, რომელიც მშობლებთან მათი ურთიერთობის დაძაბულობას იწვევს, სერიოზული კონფლიქტები დაახლოებით ოჯახების 15-20%-ს აქვს, 5-დან 10%-მდე კი მუდმივად მწვავე კონფლიქტში იმყოფებიან. ასეთ ოჯახებში მოზარდები აცხადებენ, რომ მათ მშობლები საერთოდ ვერ უგებენ და მრავალ საკითხთან დაკავშირებით კარდინალურად საპირისპირო შეხედულება აქვთ, რაც იწვევს პიროვნებათაშორისი ურთიერთობების შემცირებას. მოზარდებს არ სურთ მშობლებთან საბარძკო, არათუ აზრის გამოთქმა. მოზარდთა 60% თვლის, რომ მშობლებს მათი ესმით და კმაყოფილები არიან თავიანთი ოჯახებით; აქვთ პოზიტიური დამოკიდებულება ოჯახის წევრებისადმი, რადგან მათი მხრიდანაც სითბოსა და სიყვარულს გრძნობენ.

მშობლებთან ურთიერთდამოკიდებულების პრობლემები მოზარდს აღელვებს 12 წლის ასაკიდან, მაგრამ განსაკუთრებულ სიმძაფრეს იღებს 13-14 წლის ასაკში, რაც მშობლის მხრიდან გასათვალისწინებელია.

მშობლებთან ურთიერთობა

მოზარდობის ასაკში დედ-მამასთან ურთიერთობა განსხვავებულად მიმდინარეობს.² მოზარდების უმრავლესობა პირად, სოციალურ, სასწავლო, ღირებულებებთან და ა.შ. დაკავშირებულ პრობლემებს დედებს უფრო ხშირად უზიარებს მამებთან შედარებით. უფროსკლასელები, სქესისგან დამოუკიდებლად, უფრო გულწრფელები და გულახდილები არიან დედებთან, ვიდრე მამებთან. მამებს უპირატესობა „საინფორმაციო სფეროში“ აქვთ; მოზარდები პოლიტიკაზე და სპორტზე მამებთან მსჯელობენ. განსაზღვრული კულტურული აკრძალვების არსებობა იწვევს

¹ **Дж. Байярд, Р. Байярд.** Ваш беспокойный подросток. Практическое руководство для отчаявшихся родителей. – http://www.e-reading.club/chapter.php/3914/9/Baiyard_-_Vash_bespokoinyii_podrostok._Prakticheskoe_rukovodstvo_dlya_otchayavshihsy_a_roditelei.html.

² **თ. გოგოტიშვილი, მ. კაჭარავა.** ოჯახი და შვილების აღზრდა..., გვ. 64-73.

იმას, რომ მშობლებთან საუბრებში სქესობრივი მომწიფებისა და ინტიმური ურთიერთობების საკითხებს უკანასკნელი ადგილი უჭირავს; ხშირად ასეთი საუბრებს მოზარდი თავს არიდებს, გამომდინარე იქიდან, რომ თუ მოზარდს რაც ყველაზე მეტად აღელვებს, მასზე ლაპარაკი არ შეუძლია, მაშინ ურთიერთობა იღებს ფორმალურ, რუტინულ ხასიათს. რაც უფრო ხშირად აკეთებენ მშობლები აქცენტს სწავლაზე, სკოლაში ქცევის წესებზე, ზოგადად საქციელზე, აკადემიურ მოსწრებაზე და სხვა ფორმალურ-როლურ ასპექტებზე, მით უფრო ცივდება მათ შორის ურთიერთობები. ისმის კითხვა: როგორ წარმოუდგენიათ მშობლებს თავიანთი შვილი?

სხვადასხვა მკვლევარის მიერ ჩატარებული გამოკვლევების შედეგების თანახმად პირველ ადგილს იკავებს მშობლების მიერ თავიანთი შვილების, როგორც ურთიერთქმედების სუბიექტის შეფასება; ისინი თავიანთ შვილებს ახასიათებენ როგორც დამხმარეს, კეთილსინდისიერს, აგრესიულს და ა.შ.; მეორე ადგილზე – ემოციურ-პიროვნული მახასიათებლებია (მაგ., მხიარული, საყვარელი, ინიციატორი, მოუსვენარი, მოჩხუბარი და ა. შ.); მესამე ადგილზეა – ფიზიკური და პიროვნულ-ნებელობითი მახასიათებლები, როგორიცაა მსუქანა, პუტკუნა, მოძრავი, ფეთხუმი, ჯიუტი, მამაცი, მიზანდასახული, ანცი, დაუდგრომელი და ა. შ.; შემდეგ მოდის ინტელექტუალურ-შემოქმედებითი მახასიათებლები (ცნობისმოყვარე, დაუკვირვებელი) საქმიანობითი-მშრომელი, ზარმაცი და ბოლო ადგილზეა ქცევითი (აქტიური, ფრთხილი და ა.შ.).

აღმოჩნდა, რომ დედას და მამას ბავშვზე წარმოდგენების განსაზღვრული განსაკუთრებული დინამიკა აქვს ერთი ასაკობრივი ჯგუფიდან მეორეში გადასვლისას. მაგალითად, დედებისთვის უმცროს მოზარდებში მნიშვნელოვანია ფიზიკური/სხეულებრივი მახასიათებლები, მამებისთვის კი – მოტივაციურ-ნებელობითი თავისებურებები.

უფროსი სასკოლო ასაკისთვის დედები საკუთარ შვილებში ფიზიკურ მონაცემებს აღარ აქცევენ ყურადღებას და მათი ინტერესი სოციალური და ნებელობითი მახასიათებლებისკენ ინაცვლებს. დედები ზერელებდ რეაგირებენ შვილების გაზრდაზე, მათი შესაძლებლობების შეცვლასა და ამასთან დაკავშირებულ სტატუსურ ცვლილებებზე. მშობლებს სავსებით დასაბუთებულად ჰგონიათ, რომ გარშემომყოფებთან ურთიერთობაში ცვლილებებისა და დამატებითი ნებელობითი ძალისხმევის გარეშე მათ შვილებს გაუჭირდებათ მოზრდილად ჩამოყალიბება.

მშობლების წარმოდგენები თავიანთ შვილებზე მჭიდროდ უკავშირდება მშობლების „მე-წარმოდგენებს“; ამასთან, დედებთან გამოვლენილია შედარებით ხისტი სქემები მამებთან შედარებით. ამდენად, დედების უმრავლესობა ნაწილობრივ ცნობიერად და უმეტესად არაცნობიერად საკუთარი შვილების გაგებაში ორიენტირად საკუთარ თავს იღებს. მამები შედარებით ადექვატურები და ყურადღებიანები არიან საკუთარი შვილების აღქმაში და მათი თვალსაზრისი სცილდება სტერეოტიპებს.

ხშირად მშობელი სვამს კითხვას: ვის ჰგავს ჩემი შვილი? მსგავს შეკითხვებზე პასუხი ბადებს შეხედულებათა სტერეოტიპულობას. ყველა მშობელს უნდა, რომ საკუთარი შვილი მას ჰგავდეს და, გამომდინარე აქედან, ვერ ამჩნევენ რეალობას. მშობლები, განსაკუთრებით კი დედები, უნდა ეცადონ ადეკვატურად აღიქვან მოზარდი, გათავისუფლდნენ სტერეოტიპებისგან, ახსოვდეთ, რომ მათი ხასიათის რომელიმე თვისებებზე აუცილებლად განმეორდება შვილში, მაგრამ უმთავრესია ის, რომ შვილი მაინც სხვა პიროვნებაა და მშობელმა ეს არ უნდა დაივიწყოს.

სოციალიზაციის ფსიქოლოგიური მექანიზმები ოჯახში

სოციალიზაცია წარმოადგენს ინდივიდის მიერ საქმიან და პიროვნებათშორის ურთიერთობებში სოციალური გამოდილების შექმნას/ათვისებას. ოჯახში სოციალიზაცია ხორციელდება განსხვავებული ხერხებით და ძირითადად ორი პარალელური მიმართულებით მიმდინარეობს. ეს არის აღზრდის მიზანმიმართული პროცესის შედეგი და სოციალური დასწავლა.

აღმზრდელობითი ზემოქმედება ხორციელდება განმტკიცების მექანიზმის საფუძველზე, როდესაც ნახალისდება ის ქცევა, რომელსაც მოზრდილები სწორად თვლიან და ისჯება დადგენილი წესების დარღვევა. ამის შედეგად მშობლები ბავშვის ცნობიერებაში ნერგავენ ნორმების განსაზღვრულ სისტემას, რომლის დაცვაც ბავშვისთვის თანდათან ჩვევად და შინაგან მოთხოვნილებად იქცევა. განმტკიცების მექანიზმის გარდა აქტიურად გამოიყენება იდენტიფიკაციის მექანიზმიც – ბავშვი ბაძავს მშობლებს, მათი მაგალითით ორიენტირებს, ცდილობს მათ დაემსგავსოს. მშობელთა აღმზრდელობითი საქმიანობის განხილვისას გამოყოფენ:

- აღზრდის განსხვავებულ სტილს;
- აღმზრდელობითი ზემოქმედების ფაქტორებს;
- მშობელთა აღმზრდელობით პოზიციას.

სოციალური სწავლების პროცესი მიმდინარეობს როგორც ბავშვის მშობლებთან უშუალო ურთიერთქმედებისას, ასევე ოჯახის სხვა წევრებს შორის სოციალური ურთიერთობის თავისებურებების დაკვირვებისას. აღზრდის პროცესში ბავშვზე გავლენას ახდენს ოჯახური ატმოსფერო, ოჯახური პირობები: სოციალური და მატერიალური მდგომარეობა, ოჯახის წევრთა განათლების დონე, მათი ღირებულებითი ორიენტაციები, საქმიანობის სტილი და ა. შ. ამიტომ ოჯახური დეფორმაციის ნებისმიერი ფორმა უარყოფით კვალს ტოვებს ბავშვის პიროვნების განვითარებაზე. მეცნიერები გამოყოფენ ოჯახის დეფორმაციის ორ ტიპს. ეს არის სტრუქტურული და ფსიქოლოგიური.

ოჯახის სტრუქტურული დეფორმაცია გამოიხატება მისი მთლიანობითი სტრუქტურის, რაც ხშირად ერთ-ერთი მშობლის არარსებობასთანაა დაკავშირებული. ოჯახის ფსიქოლოგიური დეფორმაცია კი უკავშირდება პიროვნებათშორისი ურთიერთობების სისტემის დარღვევას,

უარყოფითი ფასეულობების სიჭარბეს, ასოციალურ განწყობებს და ა. შ. ოჯახის, როგორც სტრუქტურული, ასევე ფსიქოლოგიური დეფორმაცია მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ბავშვის პიროვნებაში ღირებულებითი სისტემის ჩამოყალიბებაზე.¹

აღზრდის სტილები

ბავშვისა და მშობლების ურთიერთობებისადმი მიძღვნილი მრავალი ნაშრომი ეყრდნობა ჯერ კიდევ 30 წლის წინ დ. ბაუმრინდის მიერ შემოთავაზებულ ოჯახური აღზრდის სტილთა ტიპოლოგიას, სადაც მკვლევარს აღწერილი აქვს სამი ძირითადი სტილი: ავტორიტარული, ავტორიტეტული, მაგრამ დემოკრატიული და მიშვებული.² ამჟამად, გამოყოფილია კიდევ ორი სტილი – ქაოტური და მზრუნველობითი. დავახასიათოთ თოთოეული:

1. აღზრდის ავტორიტარული სტილი. ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში სხვადასხვა ავტორი განსხვავებულად მოიხსენიებს ამ სტილს, მაგალითად, ავტოკრატიული, დიქტატორული, დომინირებადი და ა. შ. მაგრამ, მიუხედავად ტერმინთა სიუხვისა, მათ საერთო აქვთ ის, რომ ნებისმიერ გადაწყვეტილებას იღებს მშობელი და თვლის, რომ ბავშვი ყველაფერში მის ნებას და ავტორიტეტს უნდა დაემორჩილოს. მშობლები ზღუდავენ ბავშვის დამოუკიდებლობას და თავისუფლებას, არ თვლიან საჭიროდ საკუთარი მოთხოვნების დასაბუთებას, მკაცრად აკონტროლებენ მათ მოქმედებებს, სჯიან ფიზიკურად და ა.შ. მოზარდობის ასაკში მშობლების ავტორიტარულობა ბადებს კონფლიქტებს და მტრობას. შედარებით აქტიური, ძლიერი და მეამბოხე მოზარდები ეწინააღმდეგებიან მშობლებს, რაც ინვევს მათ გადაჭარბებულ აგრესიულობას. ასეთ დამოკიდებულებას ზოგჯერ მათ მიერ ოჯახის დატოვება და გაქცევა მოსდევს, რამდენადაც ეს მათ ძალუძთ. საკუთარ თავში დაურწმუნებელი, მორიდებული მოზარდები სწავლობენ ყველაფერში მშობლების დაჯერებას, ისინი არ ცდილობენ რალაციის დამოუკიდებლად გადაწყვეტას.

ამგვარი აღზრდის დროს ბავშვებს უყალიბდებათ მხოლოდ გარეგანი კონტროლის მექანიზმი აღმოცენებული დანაშაულის გრძნობასა ან დასჯისადმი შიშზე; როგორც კი დასჯის საშიშროება გაქრება, მოზარდის ქცევა შეიძლება პოტენციურად ანტისაზოგადოებრივი გახდეს. ავტორიტარული დამოკიდებულება გამორიცხავს ბავშვებთან სულიერ სიახლოვს, ამიტომ ბავშვებსა და მშობლებს შორის იშვიათად აღმოცენდება მიჯაჭვულობის გრძნობა, რაც ინვევს უნდობლობას, ეჭვიანობას, მუდმივად სიფრთხილეს და მტრულ განწყობილებას გარშემომყოფებისადმი, შესაბამისად, ანტისოციალური ღირებულებების ფორმირებას.

2. აღზრდის დემოკრატიული სტილი. დემოკრატიულობა სხვადასხვა

¹ *Детская и подростковая психотерапия.* Под редакцией Д. Лейна и Э. Миллера. СПб., 2001, гл. 120-121.

² **А. А. Реан.** Психология личности. *Социализация, поведение, общение.* СПб., 2007, гл. 23-40.

ავტორთან აღნიშნავს ავტორიტეტულობას, თანამშრომლობას. ამ დროს მშობლები ნაახალისებენ თავიანთი შვილების პირად პასუხისმგებლობასა და დამოუკიდებლობას მათ ასაკობრივ შესაძლებლობებთან შესატყვისობაში. მოზარდები ჩართული არიან ოჯახური პრობლემების განხილვაში, მონაწილეობენ გადაწყვეტილებების გამოტანაში, უსმენენ მშობლებს და მსჯელობენ მათ რჩევებსა და შეხედულებებზე. მშობლები მოითხოვენ შვილებისგან გააზრებულ, შეგნებულ, მოქმედებებს და ცდილობენ დაეხმარონ მათ, ავლენენ გულისხმიერებას. ამავე დროს, მშობლები ავლენენ სიმტკიცეს, იქცევიან სამართლიანად, რაც ბავშვებში აყალიბებს სწორ სოციალურ ქცევასა და პასუხისმგებლობას, აქტიურობას, დახმარებისადმი მზადყოფნას, დამოუკიდებლობას, ემოციურ მდგარადობას და სხვა.

3. აღზრდის მიშვებული სტილი. ასეთი აღზრდის პირობებში ბავშვი პრაქტიკულად არ განიცდის არანაირ აკრძალვას და შეზღუდვას ბავშვების მხრიდან; არ ასრულებს მათ მითითებებს. რამეთუ, მშობლებმა არ იციან, არ შეუძლიათ, ან არ სურთ შვილების ხელმძღვანელობა. ასეთ ოჯახში გაზრდილი ბავშვები მოზრდილობის ასაკის მიღწევისას კონფლიქტში შედიან ყველა იმ პიროვნებასთან, ვინც მათ არ ეთანხმება; არ შეუძლიათ სხვა ადამიანთა ინტერესების გათვალისწინება, მყარი ემოციური კავშირების შენარჩუნება, პასუხისმგებლობის საკუთარ თავზე აღება. მეორეს მხრივ, მშობლების მხრიდან ხელმძღვანელობის დანაკლისი მოზარდის მიერ აღიქმება, როგორც გულგრილობა და ემოციური იგნორირება, რაც ბავშვში ბადებს დაურწმუნებლობასა და შიშს. ოჯახის უუნარობა გააკონტროლოს მოზარდის ქცევა შესაძლებელია გამოიწვიოს მოზარდის ჩართვა ასოციალურ ჯგუფებში, რამდენადაც ის ფსიქოლოგიური მექანიზმები, რომლებიც საჭიროა საზოგადოებაში დამოუკიდებელი და პასუხისმგებლიანი ქცევებისა და მოქმედებებისათვის, მასში ჩამოყალიბებული არ არის.

4. აღზრდის ქაოტური სტილი. აღზრდის ასეთი სტილის დროს არ არსებობს შვილების აღზრდისადმი ერთიანი მიდგომა, ნათლად გამოხატული, განსაზღვრული კონკრეტული მოთხოვნები ბავშვისადმი ან შეინიშნება წინააღმდეგობრიობა და აზრთა სხვადასხვაობა მშობლებს შორის აღმზრდელითი ხერხების არჩევისას. აღზრდის ასეთი სტილის დროს ფრუსტრირებულია პიროვნების ერთერთი მნიშვნელოვანი ბაზისური მოთხოვნილება – სტაბილურობის, მონესრიგებულობის, ქცევებსა და შეფასებებში გამოკვეთილი ორიენტირების არსებობის მოთხოვნილება. მშობლების არაპროგნოზირებადი ქცევები ბავშვს უკარგავს სტაბილურობის შეგრძნებას და ახდენს შფოთვითი რეაქციების, არათავდაჯერებულობის, იმპულსურობის პროვოცირებას, ხოლო რთულ სიტუაციებში აგრესიულობას და უმართაობას, სოციალურ დეზადაპტაციას. ასეთი აღზრდისას მოზარდს არ უყალიბდება თვითკონტროლი და პასუხისმგებლობის გრძნობა; შეინიშნება მსჯელობაში უმნიფარობა და

დაქვეითებული თვითშეფასება.

5. აღზრდის მზრუნველობითი სტილი. მზრუნველობითი სტილის დროს ადგილი აქვს ჰიპერმზრუნველობას, ყურადღების კონცენტრირებას ბავშვზე. მშობელი ისწრაფვის მუდამ ბავშვის სიახლოვეს იყოს, მის ნაცვლად გადაჭრას აღმოცენებული პრობლემები და მიიღოს გადაწყვეტილება. მშობლები ფხიზლად ადევნებენ თვალს მოზარდის ქცევას, ზღუდავენ მის დამოუკიდებლობას გამუდმებით, შფოთავენ, რომ მას რალაც შეემთხვევა. გადაჭარბებული მზრუნველობის სტილი იწვევს, ერთ მხრივ, მოზარდში საკუთარი მნიშვნელოვნობის გადაფასებას, მეორე მხრივ, უსუსურობის, შფოთიანობის განცდას, სოციალური სიმწიფის დაგვიანებას.

გამოიყოფა, ასევე, აღზრდის ისეთი ფაქტორები, რომლებიც განსაკუთრებით ხელს უწყობენ ბავშვებისა და მოზარდების პიროვნების განვითარებაში გადახრებისა და ქცევითი დარღვევების აღმოცენებას.¹ უპირველესად, ეს არის პროტექციის დონე ანუ იმ ძალის, ყურადღებისა და დროის ერთობლიობა, რომელსაც მშობლები შვილებს უთმობენ. ჰიპერპროტექციის დროს მშობლები შვილის მიმართ ზედმეტ ყურადღებას და ძალისხმევას იჩენენ და მისი აღზრდა მათი ცხოვრების მთავარ საქმედ იქცევა. ჰიპოპროტექციის დროს კი მოზარდი ექცევა მშობელთა ყურადღების პერიფერიაზე. მშობლები აღზრდას „იწყებენ“ მხოლოდ მაშინ, როცა ოჯახში ან ბავშვის ცხოვრებაში რაიმე სერიოზული ხდება. მეორე სერიოზული ფაქტორია – ბავშვის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების ხარისხი. „თავზე ხელის გადასმას“ მშობლები ცდილობენ მაქსიმალურად დაუკმაყოფილონ ბავშვს ნებისმიერი მოთხოვნილება, გაანებივრონ იგი. იგნორირება კი ხასიათდება ბავშვის მოთხოვნილებების დაუკმაყოფილებლობით. ამასთან, ხშირად სულიერი მოთხოვნილებების დაუკმაყოფილებლობას აქვს ადგილი, რის შედეგადაც განსაკუთრებით მშობლებთან ურთიერთობებისა და ემოციური კონტაქტების მოთხოვნილებები ზარალდება.

„თავზე ხელის გადასმას“ ფსიქოლოგიაში ნამქეზებლური ჰიპერპროტექციას უწოდებენ. ამ დროს მშობლები ცდილობენ ბავშვი ნებისმიერი სირთულისგან გაათავისუფლონ, ხელს უწყობენ სურვილების ასრულებაში, უკიდურესად მფარველობენ, აღფრთოვანებულები არიან მისი მინიმალური წარმატებითაც კი და მოითხოვენ ასეთივე აღტაცებას გარემომყოფებისგან. ამგვარი აღზრდის შედეგი ვლინდება მოზარდის პრეტენზიულობაში, ლიდერობისადმი მისწრაფებაში, ამასთან, მოზარდი არ არის საკმარისად დაჯერებული საკუთარ ძალებში. დომინირებადი ჰიპერპროტექციისას ბავშვი ასევე მშობლების გამძაფრებული ყურადღების ცენტრში იმყოფება. ისინი ბავშვს დიდ დროსა და ენერჯიას ახარჯავენ,

¹ В. А. Прокофьева. Особенности активной сферы подростка и семья. – *Психология подростка*, გვ. 46-69.

მაგრამ ართმევენ დამოუკიდებლობას თავიანთი შეზღუდვებითა და აკრძალვებით, რაც ბავშვში აფერხებს ნებელობისა და პასუხისმგებლობის განვითარებას; იგი ხდება უინიციატივო და უჭირს საკუთარი თავის დაცვა. ჰიპოპროტექციისას მოზარდისადმი იჩენენ ნაკლებ ყურადღებას არ ინტერესდებიან მისი საქმეებით, ის მიტოვებულია ფიზიკურად და მოუვლელია. ფარული ჰიპოპროტექციისას ზრუნვა და კონტროლი ატარებს ფორმალურ ხასიათს; მშობლები არ მონაწილეობენ ბავშვის ცხოვრებაში.

ემოციური გარიყულობა – ბავშვი მშობლებს ამძიმებს, მისი მოთხოვნილებები იგნორირებულია. მშობლები ბავშვს ტვირთად აღიქვამენ და უკმაყოფილონი არიან. ფარული ემოციური გარიყულობის შემთხვევაში მშობლები ცდილობენ შენიღბონ ბავშვისადმი რეალური დამოკიდებულება. მათი მომატებული მზრუნველობა და ყურადღება ყალბია.

ამაღლებული მორალური პასუხისმგებლობისას ბავშვისგან ითხოვენ პატიოსნებას, განსაკუთრებულ ნესრიგს, მისი ასაკისთვის შეუფერებელ ვალდებულების გრძნობას, პასუხისმგებლობას, მაგალითად, ახლობლების კეთილდღეობაზე, ოჯახის წევრებზე, უმცროს და-ძმაზე. ყოველივე ამან შეიძლება მოზარდში გააღვივოს იმედგაცრუების შიში.

სასტიკი დამოკიდებულება ბავშვისადმი – ამ შემთხვევაში მშობლებს აქვთ მიდრეკილება გამოიყენონ მკაცრი სასჯელი ბავშვის ქცევის სულ უმნიშვნელო დარღვევების დროსაც კი, რა თქმაუნდა მოზარდის მოთხოვნილებები იგნორირდება. მშობლები არ ერიდებიან ღიად უხეშობის გამოვლენას, იყენებენ ძალადობასაც. სისასტიკე შეიძლება ფარულადაც მიმდინარეობდეს, როდესაც მშობლებსა და მოზარდს შორის მტრობისა და ემოციური გულგრილობის კედელია აღმართული.

ამდენად, განვითარების ფსიქოლოგიაში მოზარდობის ასაკი განიხილება, როგორც პიროვნების ფასეულობითი ორიენტაციების ინტენსიური ჩამოყალიბების პერიოდი. მოზარდის ღირებულებითი სისტემა ჯერ კიდევ არამყარია. მათთვის პრიორიტეტული ღირებულებებია – „ბედნიერი ოჯახური ცხოვრება“, „ჯანმრთელობა“, „კარგი და სანდო მეგობრების ყოლა“. მოზარდობის ასაკი შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც ყველაზე სენსიტიური პერიოდი. თანამედროვე მოზარდი-ახალგაზრდობის გატაცებისა და ინტერესების სფერო არ არის მრავალფეროვანი. თავისუფალ დროს ისინი თითქმის ერთნაირად ატარებენ, უმეტესად კომპიუტერთან სხედან. ოჯახური ურთიერთობები მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ მოზარდის სოციალიზაციაში. ოჯახურმა ტრადიციებმა შესაძლოა პოზიტიური გავლენა მოახდინოს მოზარდის ფასეულობითი სისტემის ჩამოყალიბებაზე.

NONA AKHALASHVILI, IRMA SHOMAKHIA¹

**ROLE OF FAMILY IN THE FORMATION OF VALUE SYSTEM
OF ADULT**

Psychological research of the motivation of human conduct can not be carried out without discussion of its system of values. The value orientations are one of the central features of person and have significant influence on all aspects of his/her life and activity. The value orientations represent human attitude to outside world; by their held the person differentiates objects in accordance to their subjective significance.

Compared with the other institutes of socialization the family is especially important for the formation of value system of adult. The family influences on all aspects of adult's personality, no matter it is affective, cognitive or conductive and practically it will continue uninterruptedly.

Various styles of upbringing chosen by parents, no matter it is authoritative, democratic, free, chaotic or solicitous, so it stipulates formation of different personal characteristic features in adults that is the basis for the formation of value system of adult.

¹ **Nona Akhalashvili** – PhD in Psychology, Associate Professor, St. Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia; **Irma Shomakhia** – Sokhumi State University, Post-Graduate Student of St. Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია

ნოდარ დარსანია¹

ოტო ფონ ბისმარკის პოლიტიკისათვის რუსეთთან

ოტო ფონ ბისმარკი პრაგმატული გონებითა და პოლიტიკური გამჭრიახობით იმთავითვე ჩანდა იმ უდავო ამკარა რეალობას, რაც უაღრესად მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა რუსეთის სახელმწიფო საერთაშორისო პოლიტიკაში. მან, როგორც განაფულმა პოლიტიკოსმა და დიპლომატმა, რომელმაც მიზნად დაისახა საკუთარი ქვეყნის ძლიერებისათვის გრანდიოზული სამომავლო გეგმები, ასევე კარგად იცო-

და და განსაზღვრა, რომ პრუსია ვერასდროს შეძლებდა გერმანიის გაერთიანებას, შესაბამისად, ვერ გახდებოდა მსხვილი, დიდი, ძლიერი ევროპული სახელმწიფო, თუ ვერ მოახერხებდა რუსეთთან თბილი დამოკიდებულებისა და კეთილგანწყობის მოპოვებას.

რუსეთის იმპერიის უდიდეს როლზე საერთაშორისო არენაზე და მასთან მჭიდრო ურთიერთობის დამყარების აუცილებლობაზე, ბისმარკს

¹ ნოდარ დარსანია – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

სრული წარმოდგენა შეექმნა ჯერ კიდევ გერმანიის გამთლიანების გზებზე საკუთარ შეხედულებათა ჩამოყალიბების პერიოდიდან, მაშინ, როცა მიმდინარეობდა ყირიმის ომი (1853-1856წწ.) – ომი ინგლისის, საფრანგეთის, ოსმალეთისა და სარდინიის კოალიციასა და რუსეთს შორის, ახლო აღმოსავლეთში ბატონობისათვის. მოკავშირეები მიისწრაფვოდნენ კოალიციაში ჩაერთოთ ავსტრიაც, რადგან ამის შესაძლებლობები მაშინ ნამდვილად არსებობდა. იქიდან გამომდინარე, რომ ჯერ კიდევ 1849 წელს, მალე მას შემდეგ, რაც რუსეთის იმპერატორმა ნიკოლოზ I-მა სამხედრო დახმარება აღმოუჩინა ავსტრიის იმპერიას, უნგრეთის რევოლუციის ჩახშობით, იხსნა შაბსბურგთა მონარქია დამხობისა და იმპერია დაშლისაგან უანგაროდ, ისე, რომ ტერიტორიული კომპენსაცია არ მოუთხოვია. ახლა, ყირიმის ომის დროს, მას მიეცა საშუალება თავისი უკმაყოფილების დემონსტრირებისა. როგორც კი სამიზნედ ამოიღო დუნაისპირეთის სამთავროები (მოლდავეთი და ვალახეთი), რომლებიც მაშინ რუსეთს ჰქონდა დაკავებული, ის იმთავითვე მზად იყო მიმხრობოდა ანტირუსულ კოალიციას. ყველაფერი ეს ყოვლად „არაკეთილშობილურად“, უმსგავსოებად გამოიყურებოდა იმ სახელმწიფოს მხრიდან, რომელიც ყოველთვის სარგებლობდა რუსეთის ხელისუფლების კეთილგანწყობით. ტყუილ-უბრალოდ არ უკითხავს ერთხელ იმპერატორ ნიკოლოზ I-ს ავსტრიის ელჩისათვის, თუ ვინ იყვნენ პოლონეთის ყველაზე სულელი მეფეები და, როცა შეუნიშნავს მის სახეზე გარკვეული გაოცება, უთქვამს: სობესკი და მეო. ასეთ ვითარებაში, თუ რა პოზიციას დაიკავებდა პრუსია, ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგან, ოლმიუცის (Olmütz) შეთანხმების შემდეგ, პრუსია ასე თუ ისე დამშვიდდა და ყოველგვარი პოლიტიკური ავანტურისადმი მისწრაფება დაკარგა. ის თავს დასუსტებულად და დამცირებულად გრძნობდა, მით უმეტეს, ავსტრიის კანცლერის ფელიქს ლუდვიგ იოჰან ფრიდრიხ ცუ შვარცენბერგის ცნობილი სიტყვების შემდეგ, რომელმაც თქვა: „პრუსია ჯერ უნდა დაამცირო, შემდეგ კი გაანადგურო“,¹ მაგრამ ფ. შვარცენბერგი 1852 წლის აპრილში გარდაიცვალა, ხოლო მომდევნო წელს იფეთქა ყირიმის ომმა, რომელმაც ავსტრიის ყურადღება სულ სხვა მიმართულებით წარმართა და, პირიქით, გამოიწვია ის, რომ თვითონ მას დასჭირდა პრუსიის მხარდაჭერის მოპოვება. პრუსია ახლა კმაყოფილი იყო იმით, რომ მისი ორივე მონინამდევე ოლმიუცისა გაება სამხედრო კონფლიქტში და აღმოჩნდა საპირისპირო ბანაკებში. მისთვის დადგა დრო, როცა ორივე მონინალმდევე იძულებული იყო ანგარიში გაენია იმ პოზიციისათვის, რომელსაც პრუსია დაიკავებდა.²

პრუსიისადმი ინტერესი კიდევ უფრო გაიზარდა ინგლისის მხრიდან, რომელიც ადგილობრივი ბურჟუაზიული ინტერესებისა და სამეფო კარის დაჯგუფებაზე (მას პრუსიის პრინცესა მეთაურობდა) დაყრდნობით ცდილობდა, თავის მხარეზე გადაებირებინა, მიემხრო პრუსია. ამისათვის

¹ **Ф. А. Ротштейн.** Из истории прусско-германской империи. М.-Л., 1948, გვ. 59.

² **Ф. А. Ротштейн.** Из истории прусско-германской империи, გვ. 4.

ნიადაგი ბერლინში მომნიჭებული იყო, რადგან უდიდესი იყო რუსეთისადმი გაბრაზება ოლმიუცის გამო იმ მფარველობისათვის, რაც სანქტ-პეტერბურგმა გაუწია ვენას. ეს უკმაყოფილება ყველაზე მეტად სუფევდა პრუსიის ლიბერალურ-ბურჟუაზიულ წრებში. ლონდონი კი პრუსიას კომპენსაციის სახით სთავაზობდა ბალტიისპირეთისა და პოლონეთის მიწა-წყალს, წინააღმდეგ შემთხვევაში – ბლოკადით ემუქრებოდა.¹ საბოლოოდ, პრუსია დათანხმდა ხელი მოეწერა ავსტრიასთან კონვენციას, რომელიც მიმართული იყო რუსეთის წინააღმდეგ. მან აიღო ვალდებულება თავის აღმოსავლეთ საზღვარზე განელაგებინა არმიის საკმაოდ დიდი რაოდენობა. მიუხედავად ამისა, ომი ავსტრიასა და რუსეთს შორის არ ამტყდარა, რადგან რუსეთმა გამოიყვანა თავისი ჯარის ნაწილები მოლდავეთიდან და ვალახეთიდან.²

საბოლოო ჯამში, პრუსიამ ვერ ისარგებლა შექმნილი ვითარებით. პირიქით, უსუსური აღმოჩნდა და ისეთი უბადრუკი როლი ითამაშა, რომ ორივე ბანაკში ფასი დაკარგა. 1856 წელს, პარიზის კონგრესზე, რომელმაც დააგვირგვინა მოკავშირეთა გამარჯვება ყირიმის ომში, ბერლინი ფორუმზე არც კი დაუშვეს და მხოლოდ დიდი მუდარისა და ხვეწნის შემდეგ დაფიქსირდა იმ მუხლის ქვეშ, რომელიც ეხებოდა შავი ზღვის ნეიტრალიზაციის საკითხს.

ასეთ ვითარებაში, საინტერესოდ მიგვაჩნია ოტო ბისმარკის პოზიცია. ოლმიუცის შეთანხმებას ბისმარკი შეეძლო განეწყო რუსეთის პოლიტიკის წინააღმდეგ, მაგრამ ის მაინც არ ემხრობოდა პრუსიის საგარეო პოლიტიკის დასავლურ კურსს. პირიქით, ეწინააღმდეგებოდა ინგლისის ანტირუსულ გეგმებს და, საერთოდ, მათ განხორციელებას პრუსიის მონაწილეობით. აქ გამოვლინდა ის, რაც ახასიათებდა ბისმარკს და გამოჩნდა მის შემდგომ მოღვაწეობაში. პრაგმატული, პოლიტიკური გათვლა, პრუსიის ინტერესების უსათუო გათვალისწინებით ისე, როგორც ამას თვითონ აღიქვამდა: „ყველაზე საშიში დიპლომატიისათვის, ესაა, იმყოფებოდე ილუზიების ტყვეობაში“.³ ამაში იგულისხმებოდა ის, რომ ბისმარკი იბრძოდა მაშინ გავრცელებული იმ ილუზიების წინააღმდეგ, თითქოს-და პრუსიას გააჩნდა შესაძლებლობები მიეღწია დიდი სახელმწიფოს სტატუსამდე დიდი ბრიტანეთის, საფრანგეთის და ავსტრიის მხრიდან კეთილგანწყობის მოპოვებისა და მათთან რუსეთის წინააღმდეგ შეთანხმებით.

ოტო ბისმარკი თვლიდა, რომ ტერიტორიული კომპენსაციები რუსეთის სამფლობელოების ხარჯზე, როგორი ვრცელი და მაცდუნებელიც არ უნდა ყოფილიყო, პრუსიას არ სჭირდებოდა. ის ამტკიცებდა, რომ ბერლინს არავითარი საფუძველი არ ჰქონდა ეომა სანქტ-პეტერბურგთან

¹ პოლონეთის სამეფოს ტერიტორიის ის მნიშვნელოვანი ნაწილი, რომელიც მოექცა რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში, ავსტრიის, პრუსიისა და რუსეთის მიერ 1772, 1793, 1795 წლების პოლონეთის გადანაწილების შედეგად.

² **А. С. Ерусалимский.** Бисмарк: *Дипломатия и милитаризм.* М., 1968, გვ. 40.

³ **А. С. Ерусалимский.** Бисмарк как дипломат. М., 1940, გვ. 19-20.

და თუნდაც ძლევამოსილი ომი რუსეთის წინააღმდეგ საბოლოო ჯამში მას მიაყენებდა უდიდეს პოლიტიკურ ზიანს: ამ შემთხვევაში პრუსია თავის აღმოსავლეთ საზღვარზე მუდამ მიიღებდა ზენოლას უზარმაზარი სახელმწიფოს მხრიდან, რომელიც ყოველთვის მზად იქნებოდა რევანშისათვის.¹ ამავე დროს რუსეთის იმპერიაში შემავალი პოლონური ტერიტორიები დაასუსტებდნენ, პირველ რიგში, თვით პრუსიის შინაგან მდგომარეობას, კიდევეტი, ხელსშეუშლიდნენ მის ტერიტორიულ მთლიანობას.²

მიუხედავად იმისა, რომ საქმე რუსეთის სახელმწიფოსთან ომამდე არ მივიდა, ბისმარკი მაინც ვერ მალავდა აღშფოთებას იმის გამო, რომ ამ შემთხვევაში ხელიდან იქნა გაშვებული შესაძლებლობა ცენტრალურ ევროპაში მილიტარისტული პრუსიის პოზიციების განმტკიცებისა. ავსტრიასთან შეთანხმებას, რომლის მიხედვითაც ბერლინი ვალდებული იყო გამოეყვანა რუსეთის წინააღმდეგ მრავალრიცხოვანი არმია, ბისმარკი უდიდეს პოლიტიკურ შეცდომად თვლიდა. ის ამბობდა, რომ შესაძლებელი იყო პრუსიას ეს არმია გამოეყენებინა თავის სასარგებლოდ, საჭირო იყო მხოლოდ 200 ათასიანი არმიის განლაგება სილეზიაში რუსეთისა და ავსტრიის საზღვრების პირდაპირ. ავსტრიას არ შეეძლო ამაზე პროტესტი განეცხადებია, რადგან ფორმალურად საქმე მხოლოდ პრუსიის მიერ თავისი ვალდებულების ლოიალურ შესრულებამდე იქნებოდა დაყვანილი. შემდგომ კი პრუსიას ეს არმია უნდა წარემართა არა რუსეთის წინააღმდეგ, არამედ რუსეთთან პირის შეკვრით, ავსტრიის წინააღმდეგ. ეს უნდა მომხდარიყო იმ შემთხვევაში, თუ ვენა უარს იტყოდა ბერლინის ჰეგემონობაზე ჩრდილოეთ გერმანიაში.³

თუმცა ანგარიშგასანევი იყო ისიც, რომ ავსტრიას მხარს დაუჭერდნენ ინგლის-საფრანგეთის კოალიცია, რომელიც ისედაც იმუქრებოდა პრუსიის ბლოკადით. ბისმარკი თვლიდა, რომ რუსეთის სახელმწიფოსა და მის მთავრობასთან კარგი, კეთილი ურთიერთობის პირობებში ინგლის-საფრანგეთის ბლოკადა პრუსიისათვის საშიში არ იქნებოდა, რადგან მათი შეიარაღებული ძალები, რომლებიც დაკავებულნი იყვნენ შავ ზღვაზე რუსეთის წინააღმდეგ ომში, ვერავითარ გავლენას ვერ მოახდენდნენ პრუსიაზე. ამდენად, რუსეთთან ერთად პრუსია შეძლებდა ბევრი რამის მიღწევას თავის სასარგებლოდ.⁴

ოტო ბისმარკის გეგმა ნათლად მოწმობს იმას, რომ მისი ავტორი უდავოდ დაჯილდოებული იყო მტკიცე ხასიათითა და გამოირჩეოდა გონების უბადლო გამჭრიახობით. მიუხედავად ამისა, ეს გეგმა უარყოფილი იქნა, რადგან დიდი იყო ავსტრიისა და დასავლეთი სახელმწიფოების შიში. მოგვიანებით, ხელისუფლებაში, ალბათ გადაწყვიტეს, უფრო

¹ **Отто Фон Бисмарк.** Мемуары железного канцлера. М.-СПб., 2004, გვ. 108.

² **Отто Фон Бисмарк.** Мемуары железного канцлера, გვ. 105-106.

³ **Отто Фон Бисмарк.** Мемуары железного канцлера, გვ. 93-94; **А. С. Ерусалимский.** Бисмарк: *Дипломатия и милитаризм*, გვ. 41.

⁴ **А. С. Ерусалимский.** Бисмарк: *Дипломатия и милитаризм*, გვ. 41.

ღრმად გაცნობოდნენ ბისმარკის საგარეო პოლიტიკურ პროგრამას. ამ პროგრამის დედააზრი შემდეგში მდგომარეობდა: გადამწყვეტი, შეუპოვარი ბრძოლა ჰამსბურგთა ავსტრიის წინააღმდეგ, ურთიერთობის განმტკიცება მეფის რუსეთთან. ბისმარკის მიერ მთავრობის სხდომაზე წარმოდგენილმა ამ გეგმამ იმ დროს ვერ ჰპოვა მხარდაჭერა. მაგრამ მისი ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ, ძველმა მილიტარისტულმა პოლიტიკამ და დიპლომატიამ, რომელმაც კლასიკური ხორცშესხმა ჯერ კიდევ ფრიდრიხ II-ის დროს ჰპოვა, განაახლა თავისი საქმიანობა და დაადგა ახალი დიდი ამოცანების განხორციელების გზას, რომელიც ჯერ პრუსიაში, ხოლო შემდეგ მთელი გერმანიის მასშტაბით, კაპიტალიზმის დამკვიდრებისა და განვითარების ეპოქის მიერ იყო ნაკარნახევი.

ოტო ბისმარკი თვლიდა რა, რომ დოქტრინიორებს და მოლაყბეებს, რომლებიც სხედან წარმომადგენელთა პალატაში, არ ძალუძთ პრუსიის მართვა, ამიტომ მიიღო გადამწყვეტილება არმიისა და ბიუროკრატიული აპარატის დისციპლინირებულ მოხელეებზე დაყრდნობით, უპირველეს ყოვლისა, დარტყმა მიეყენებინა „ამ კრაზანის ბუდისტვის“. ის აშკარად მიიღგვოდა იმისკენ, რომ პრუსიის მართვის სადავეები ყოფილიყო არა საპარლამენტო მთავრობის ხელში, არამედ თავად დაპატრონებოდა მას. შეძლებდა კი ის ამ ხელისუფლების შენარჩუნებას? ამაზე ბისმარკი ასე წერდა ა. გორჩაკოვს: „*მხოლოდ ერთადერთმა უფალმა იცის, – მაგრამ ვინ იცის, როგორც ამას ამბობენ თქვენთან რუსეთში*“.¹

აქედან გამომდინარე, ჩვენი დაინტერესების საგანს წარმოადგენს, არა ბისმარკის საშინაო და საგარეო პოლიტიკა, არამედ მისი უშუალო პოლიტიკა რუსეთის სახელმწიფოს მიმართ. გაცნობიერა რა რუსეთთან ურთიერთობის განმტკიცების აუცილებლობა, მან გადამწყვეტა, ამისათვის დაეხელთებინა ხელსაყრელი შემთხვევა და დაიწყო კიდევ ჩანაფიქრის განსახორციელებლად გზების ძიება. რასაკვირველია, არავითარ პასიურ დალოდებას ადგილი არ ჰქონია. პირიქით, მოქმედება მიზნის განსახორციელებლად აქტიურ ფაზაში გადავიდა. საჭირო იყო ახლო წარსულში ხელიდან გაშვებული შესაძლებლობის ახლა უკვე შემობრუნება და აღდგენა-ანაზღაურება.

გერმანიის ბურჟუაზიის მნიშვნელოვან ნაწილში უკიდურესად არა-პოპულარული გახლდათ რუსეთთან დაახლოება. მათი შეხედულებით, ეს იქნებოდა გერმანულენოვანი ავსტრიის ინტერესების შელახვა, რაც გერმანელი ბურჟუაზიისათვის სრულიად მიუღებელი იყო. მიუხედავად ამისა, ოტო ბისმარკი, რომელიც მზად იყო დაეკმაყოფილებინა ბურჟუაზიის მოთხოვნები, ამას ცდილობდა თავისებურად, იუნკრულად, წინააღმდეგ მათი ნებისა. ასევე რუსეთთან დამოკიდებულების საკითხში ნაკლებად უწევდა ანგარიშს ბურჟუაზიის დასავლურ განწყობილებას.²

¹ **А. С. Ерусалимский.** Бисмарк: *Дипломатия и милитаризм*, გვ. 47.

² **А. С. Ерусалимский.** Бисмарк как дипломат, გვ. 23.

პრუსიისა და რუსეთის დაახლოების საფუძვლად ბისმარკმა წამოაყენა ორივე სახელმწიფოს დინასტიური ინტერესების ერთიანობის იდეა. რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში მოქცეული პოლონეთის ტერიტორიაზე, როდესაც იფეთქა დიდი ხნის წინ მომწიფებულმა შეიარაღებულმა აჯანყებამ. 1863 წელს და ინგლის-საფრანგეთის პრესის მხარდაჭერით გამოცხადდა დამოუკიდებელი პოლონეთის სახელმწიფოს აღდგენის ლოზუნგი, საზღვრებში ბალტიის ზღვიდან შავ ზღვამდე. ბისმარკმა იმთავითვე გააცნობიერა, რომ ის ახლოს იყო თავის მიზანთან.

პოლონეთის მოვლენებმა ევროპის წამყვან სახელმწიფოთა ყურადღება უმაღლვე მიიქცია. ბისმარკი ხედავდა, რომ საერთაშორისო მანევრირებისა და ძალის მოკრებამდე აჯანყებულთა დასარტყმელად, პრუსიის მთავრობამ სწრაფი და ენერგიული მოქმედება გადაწყვიტა. მას არ გამოპარვია საერთაშორისო მოვლენების სწრაფი განვითარება და ელოდა, პრუსიისათვის რაიმე სარგებლის დადგომას ახლო მომავალში. ამისთვის თავად ბევრს იღწნოდა. პირველი ნაბიჯი, რომელიც დიპლომატმა ამ მიმართულებით გადადგა, იყო რუსეთის მთავრობისათვის წინადადების შეთავაზება სამხედრო კონვენციის დადებაზე, რაც ითვალისწინებდა რუსული და პრუსიული ჯარების ერთობლივი მოქმედებით პოლონეთის აჯანყების ჩაქრობას.

1863 წლის თებერვლის დაანყისში ბისმარკმა პეტერბურგში გაგზავნა გენერალი გუსტავ ფონ ალვენსლენი, რომელსაც ევალეზოდა რუსეთ-პრუსიის კონვენციისათვის ხელმოწერა. ა. ვ. გორჩაკოვი კონვენციას არა მარტო უსარგებლოდ, არამედ სახიფათოდაც კი მიიჩნევდნენ, რამდენადაც ის აფერხებდა რუსეთის საქმიანობას საერთაშორისო არენაზე. მიუხედავად ამისა, რუსეთის იმპერატორი და მისი ახლო გარემოცვა იმთავითვე ჩაეჭიდა პრუსიის მიერ შემოთავაზებულ წინადადებას. ისინი ამაში ხედავდნენ ძლიერ იარაღს, რომელიც მიმართული იქნებოდა არა მარტო პოლონეთის აჯანყების წინააღმდეგ, არამედ მისი გამოყენება სურდათ დასავლეთის სახელმწიფოთა მიერ ყირიმის კოალიციის რეანიმაციის საფრთხის აღსაკვეთად.¹ ბისმარკმა ასე დაახასიათა კონვენციის მიერ დასახული ამოცანა: „რუსეთი და პრუსია ისე სოლიდარულად გამოდიან საერთო საფრთხის წინააღმდეგ, თითქოსდა ისინი წარმოადგენენ ერთ ქვეყანას“.² მიუხედავად ამისა, ვითარება საერთაშორისო არენაზე სულ სხვა მიმართულებით წარიმართა. რუსეთის მეფესთან სოლიდარობის ამ აქტმა დიდი აღშფოთება გამოიწვია პრუსიისა და გერმანიის ლიბერალურ და დემოკრატიულ წრეებში, ასევე დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოთა მთავრობებში ინგლისმა და საფრანგეთმა და მათი გავლენით ავსტრიამაც დიპლომატიური დემარში წამოიწყო პე-

¹ **Л. И. Нарочницкая.** Россия и войны Пруссии в 60-х годах XIX в. за объединение Германии и «сверху». М., 1960, გვ. 16-17, 23; **А. С. Ерусалимский.** Бисмарк: Дипломатия и милитаризм, გვ. 56.

² **А. С. Ерусалимский.** Бисмарк: Дипломатия и милитаризм, გვ. 57.

ტერბურგის წინააღმდეგ, რომელიც მიზნად ისახავდა, არა იმდენად პოლონელების ინტერესების დაცვას, რამდენადაც რუსეთის პოზიციების შერყევას. ალექსანდრე II-ის დიპლომატიის თვალწინ გაიელვა ყირიმის კოალიციის აჩრდილმა. ასეთ ვითარებაში პრუსიასა და რუსეთს შორის დადებული კონვენცია წარმოადგენდა იმის დემონსტრაციას, რომ ბერლინი ამჯერად არ მიჰყვებოდა დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოების ერთობლივ პოლიტიკურ კურსს, პირიქით – ის ეწეოდა დამოუკიდებელ პოლიტიკას და დგებოდა რუსეთის გვერდით.

რასაკვირველია, საერთაშორისო სარბიელზე თავისი პირველი დამოუკიდებელი პოლიტიკური კურსის დაფიქსირებით, პრუსიის მთავრობა ნათლად გამოხატავდა, რომ ის იღვწოდა საკუთარი სახელმწიფოს ინტერესებიდან გამომდინარე. მოგვიანებით თავის პოლიტიკურ ანდერძში ოტო ბისმარკი აღნიშნავდა: ნებისმიერი მთავრობა თავისი პოლიტიკით უნდა გამოდიოდეს საკუთარი ქვეყნის ინტერესებიდან, თუმცა უნდა შეეძლოს მათი შენიღბვა სხვადასხვა სახის სენტიმენტალური მოსაზრებებითა და არგუმენტებით. ბისმარკი იმიტომ წავიდა რუსეთის მთავრობასთან კონვენციის ხელმოწერაზე, რომ ეშინოდა აჯანყებისა სილეზიასა და პოზნანში. ეშინოდა, რომ დამოუკიდებელი სილეზია დაასუსტებდა პრუსიის სახელმწიფოს. რუსეთთან კონვენციაზე ხელის მოწერის მიზანი ისიც იყო, ეჩვენებინა ავსტრიისათვის, რომ ბერლინი ყოველთვის როდი იქნებოდა ავსტრიის კუდს უკან მხოხავი მაჩანჩალა.¹

შემდგომში, მრავალი წლის შემდეგ, ოტო ბისმარკმა გაამჟღავნა კიდევ ერთი ფარული მიზანი, რისთვისაც ის სანქტ-პეტერბურგთან ფარული ხელშეკრულების დადებისას იღვწოდა: კონვენციამ საბოლოოდ ჩაშალა რუსეთ-საფრანგეთს შორის მოსალოდნელი შეთანხმება.² მიუხედავად იმისა, რომ საქმე კონვენციის შესრულებამდე არ მივიდა. გამომდინარე იქიდან, რომ ის არ შეეგუებოდა რუსეთის მიერ დაკავებულ პოზიციას, თუ არ მოახდენდა კონვენციის დენონსირებას. შესაბამისად, ნაპოლეონ III-ის მხრიდან ზემოქმედება კიდევ უფრო ენერგიული იყო. ბისმარკი რთულ ვითარებაში აღმოჩნდა, მაგრამ დაძაბულობა მას შემდეგ განიმუხტა, როცა რუსეთმა, პრუსიის დახმარებით, შეძლო პოლონეთის აჯანყების ჩაქრობა და თავად განაცხადა კონვენცია ანულირებულად. ბისმარკმა შვებით ამოისუნთქა. აღსანიშნავია ისიც, რომ დასავლეთ ევროპის ქვეყნების გამოსვლებიც შეჩერდა. ისინი გარკვეული ხმაურისა და აურზაურის შემდეგ გაჩუმდნენ, როგორც კი გომარკოვმა მათ საკადრისი პასუხი გასცა. ამან ბისმარკს საშუალება მისცა წარმდგარიყო რუსეთის სახელმწიფოს წინაშე, როგორც მისი ერთადერთი მეგობარი, რომელსაც შეეძლო გვერდში დადგომოდა და მართლაც დადგა მეხამრიდად რუსეთსა და მის მტრებს შორის. ამის შემდეგ კეთილგანწყობა და ნდობა პრუ-

¹ **Отто Фон Бисмарк.** Мемуары железного канцлера, გვ. 282, 288, 289.

² **Отто Фон Бисмарк.** Мемуары железного канцлера, გვ. 282, 285.

სიისადმი რუსეთის სამეფო კარისა, თითქმის უსაზღვრო გახდა.

ოტო ბისმარკის მისწრაფებას დაახლოებოდა რუსეთის მთავრობას, შორს მიმავალი მიზნები გააჩნდა. ჯერ ერთი, რუსეთთან მჭიდრო კავშირი მას სჭირდებოდა ნეიტრალიტეტის უზრუნველსაყოფად, პრუსიის დანიასთან ომის დროს ჰოლშტეინისა და შლეზვიგის საჰერცოგოების შემოსაერთებლად. ასევე 1864-1866 წლებში ბისმარკი რუსეთთან დაახლოებას ცდილობდა არა მარტო პოლონეთში მიმდინარე მოვლენების სანინააღმდეგოდ, არამედ რუსეთის მხარდაჭერით, ავსტრიასთან მომავალი ომის დროს, გერმანიაში ჰეგემონიისათვის.¹ ყველაზე ძნელი ჩანდა საფრანგეთთან ნეიტრალიტეტის მიღწევა. მაგრამ, როგორც შემდგომში აღმოჩნდება, ბისმარკის დიპლომატია ამასაც მოახერხებს, იქიდან გამომდინარე, რომ მაშინ ამის მიაღწევად ხელსაყრელი პირობები შეიქმნა – მაშინ საფრანგეთი რთულ საგარეო ვითარებაში იმყოფებოდა. მართალია, საფრანგეთის მთავრობას სურდა, შლეზვიგ-ჰოლშტეინის პრობლემიდან მისთვის სასურველი სარგებლის მიღება, მაგრამ იმის გამო, რომ დაკავებული იყო სამხედრო ექსპედიციით მექსიკაში, 1874 წლის თებერვალში იფეთქა აჯანყებამ ალჟირში, აქედან გამომდინარე, ნაპოლეონ III იძულებული შეიქმნა დალოდებოდა მოვლენების შემდგომ განვითარებას იმ სასურველი იმედით, რომ რუსეთი და ინგლისი პრუსიას დაეჯახებოდა. ბერლინის დასუსტება ვენას მისცემდა საშუალებას რეინის გარკვეული ტერიტორია ჩაეგდო ხელში.² ამის განხორციელებას ისიც უწყობდა ხელს, რომ ინგლისის მმართველ წრეებში არ იყო ერთიანი პოზიცია საგარეო საკითხებში და ერთმანეთის წინააღმდეგ მოქმედებდნენ. პრინციპში მათ სურდათ სტატუს-ქვოს შენარჩუნება ჩრდილოეთ და ბალტიის ზღვაზე და განსაკუთრებით შიშობდნენ, რომ არ მომხდარიყო დანიის მონარქიის სრული დაშლა. გამომდინარე იქიდან, რომ შლეზვიგ-ჰოლშტეინის საქმე სულ უფრო მწვავედებოდა, ლონდონში გაძლიერდა იმაზე შიში, რომ ამ მოვლენებში არ ჩარეულიყო საფრანგეთი რეინზე და ბელგიაში ტერიტორიების მიტაცებისა და პრუსიასთან დაახლოების მიზნით.³

ამ პირობებში ავსტრია, რომელსაც ეშინოდა არ დაეკარგა თავისი პოზიციები გერმანულ სახელმწიფოებს შორის, იძულებული იყო, თავის მეტოქე პრუსიასთან ერთად, გამოსულიყო დანიის წინააღმდეგ. პრუსიისა და დანიის ავსტრიასთან ომის დროს ნეიტრალიტეტის პოზიციის დაკავებამ კიდევ უფრო დაარწმუნა ბისმარკი იმ ქეშმარიტებაში, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია პრუსიისათვის რუსეთთან ნეიტრალიტეტის მიღწევა, მისი ავსტრიის წინააღმდეგ ომის დროს გერმანიაში ჰეგემონიისათვის.⁴

¹ **Л. И. Нарочницкая.** Россия и войны Пруссии..., გვ. 17.

² **Л. И. Нарочницкая.** Россия и войны Пруссии..., გვ. 41-42.

³ **Л. И. Нарочницкая.** Россия и войны Пруссии..., გვ. 42-43.

⁴ **Л. И. Нарочницкая.** Россия и войны Пруссии..., გვ. 74.

რასაკვირველია, ბისმარკი მოქმედებდა იქიდან გამომდინარე, რომ დიპლომატიური მხრიდანაც უზრუნველყო გენერალური შტაბის სტრატეგიული გეგმები, რომელიც გამალებული ემზადებოდა ავსტრიის წინააღმდეგ ომისათვის. ბერლინში უდიდეს შემწვოთებას ინვეცდა საფრანგეთის პოლიტიკა. აღსანიშნავია, რომ პრუსიის მინისტრ-პრეზიდენტმა ნაპოლეონ III-ს აღუთქვა გარკვეული ტერიტორიული კომპენსაციები საფრანგეთის ნეიტრალიტეტისათვის. მან შესთავაზა ფრანგ იმპერატორს რეინის ბავარიისა და რეინის ჰესენის მიწები. ასევე მოლაპარაკება შეეხებოდა ბელგიასა და ლუქსემბურგს.¹ ძნელი სათქმელია, რამდენად იყო დარწმუნებული საფრანგეთის პირველი პირი ამ დაპირების სინრფელეში. როგორც ჩანს, ნაპოლეონი და ბისმარკი იმედოვნებდნენ ერთმანეთის ეშმაკური ხერხებით გაცურებასა და მოტყუებას. პარიზი მთავრობა სათანადოდ ვერ აფასებდა პრუსიის არმიის სიძლიერეს. ნაპოლეონ III თვლიდა, რომ ავსტრიის არმია უფრო ძლიერი იყო, ვიდრე – პრუსიის.

რუსეთის მხრიდან ნეიტრალიტეტი წინასწარვე იყო შეთანხმებული და ისიც ყოველგვარი კომპენსაციის გარეშე. რადგან ოტო ბისმარკმა იცოდა, რომ პეტერბურგი, რომელსაც ავსტრიასთან ძველი პოლიტიკური დავა ჰქონდა, არ დაძრავდა არმიას მის დასაცავად. რაც შეეხება ინგლისს, მისი ურთიერთობის გამწვავება საფრანგეთთან, ერთის მხრივ, და აშშ-თან, მეორეს მხრივ, ისევე აიძულებდა მას თავი შეეკავებინა იმ პერიოდში ევროპულ პოლიტიკაში ჩარევისაგან.

ამგვარად, იმდროისათვის შექმნილი ვითარება საერთაშოისო არენაზე ხელს აძლევდა ბისმარკს გადასულიყო საერთაშოისო მოქმედებებზე. პრუსიის მინისტრები და გენერლები იმედოვნებდნენ მოულოდნელი და სწრაფი სამხედრო ოპერაციით დაემთავრებინათ ავსტრიასთან ომი, რაც მათ 1866 წელს სისრულეში მოიყვანეს.

რუსეთის ხელისუფლების მიერ დაკავებულმა პოზიციამ პრუსია-ავსტრიის ომის დროს მნიშვნელოვნად განაპირობა პრუსიის სამხედრო გამარჯვება ავსტრიაზე, რაც ასევე წარმოადგენდა ერთ-ერთ არსებით ფაქტორს, რომელმაც განსაზღვრა ბისმარკის მიერ ნაციონალური პროგრამის მეორე ეტაპის წარმატებით დაგვირგვინება გერმანიის შემდგომი განვითარების გზაზე. აღსანიშნავია, რომ ბერლინის წარმატება განაპირობა და არანაკლები მნიშვნელობა ჰქონდა მისთვის საფრანგეთისა და ინგლისის ნეიტრალიტეტსაც.

პრუსია-ავსტრიის ომის დროს რუსეთის ნეიტრალიტეტის პოლიტიკას ბისმარკი მნიშვნელოვნად აფასებდა. მან მშვენივრად იცოდა, რომ პეტერბურგის პოზიცია მისთვის ხელსაყრელი იყო, ამის გამო შემდგომ უფრო მეტად ცდილობდა მასთან დაახლოებას. ამ სახელმწიფოსთან თბილი ურთიერთობა საჭიროდ მიაჩნდა, იქიდან გამომ-

¹ **Л. И. Нарочницкая.** Россия и войны Пруссии..., გვ. 88; **А. С. Ерусалимский.** Бисмарк: *Дипломатия и милитаризм*, გვ. 63.

დინარე, რომ გერმანიის გაერთიანების მესამე დასკვნით ეტაპზე, საფრანგეთის წინააღმდეგ ომში, არ უნდოდა დაეშვა თავის აღმოსავლეთ საზღვართან ძლიერი გაერთიანებული გერმანიის შექმნა. პრუსიას სჭირდებოდა ისევ ნეიტრალური პოზიცია რუსეთის მხრიდან, რადგან პეტერბურგის პოზიციას აქ გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა, რომ ბერლინის სამიშროება არ დამუქრებოდა აღმოსავლეთი საზღვრიდან. ამ შემთხვევაშიც, როგორც პოლონეთის მოვლენების დროს, ის ცდილობდა დაყრდნობოდა რუსეთის ხელისუფლების იმ წრეებს, რომლებიც აუცილებლობად მიიჩნევდნენ პრუსიასთან კავშირს.

ავსტრიის დამარცხების შემდეგ, ნაპოლეონი პრუსიისაგან ელოდებოდა ტერიტორიული კომპენსაციების მიღებას, მაგრამ ბისმარკი არ ჩქარობდა. დროის განვლვის მიზნით, მან განაახლა დიპლომატიური ვაჭრობა საფრანგეთის იმპერატორთან, რომელიც ასევე, დროის მოგების მიზნით საფრანგეთის არმიის გასაძლიერებლად, იძულებული გახდა მოლაპარაკებები დაეწყო ბისმარკთან. ამდენად, ორივე მხრიდან გარკვეული მზადების შემდეგ ომი გარდაუვალი აღმოჩნდა. პრუსიის არმიამ გენერალ მოლტკეს სარდლობით მოულოდნელად და სწრაფად გაანადგურა ბონაპარტისტული საფრანგეთის არმია. ნაპოლეონ III, თავის მხრივ, ემზადებოდა პრუსიასთან ომისათვის, რადგან მასში ხედავდა საფრანგეთის გაკოტრებული პოლიტიკური რეჟიმის გადარჩენის ერთადერთ საშუალებას. მიუხედავად ამისა, ის სასტიკად დამარცხდა.

საფრანგეთის განადგურებამ სრულიად ახალი სიტუაცია შექმნა ევროპის პოლიტიკაში. ყირიმის კოალიციის ერთ-ერთი მთავარი მონაწილე მწყობრიდან გამოვიდა. სისტემას, რომელზეც იყო დამყარებული 1856 წლის პარიზის ტრაქტატის პირობები, ბზარი გაუჩნდა. რუსეთის დიპლომატიამ იმთავითვე გააცნობიერა, რომ დადგა დრო, გაუქმებულიყო ყველაზე დამამცირებელი მუხლები პარიზის ზავისა, საკუთრივ ის მუხლები, რომლის მიხედვით, რუსეთს უკრძალავდა სამხედრო ფლოტის ყოლას შავ ზღვაზე. ა. მ. გორჩაკოვმა გადასცა ევროპის სახელმწიფოთა მთავრობებს ცირკულარი იმის თაობაზე, რომ რუსეთს არ შეუძლია ამდენი ხნის განმავლობაში მოკლებული იყოს უფლებას დაიცვას თავისი შავიზღვისპირა საზღვრები.¹ ამ აქტმა ინგლისში განგაში გამოიწვია. ადგილობრივი პრესა აღშფოთებული მოითხოვდა ახსნა-განმარტებებს. ინგლისის მთავრობამ ამ ახსნა-განმარტებებისათვის გაგზავნა ლორდი ოდო როსელი, მაგრამ არა პეტერბურგში, არამედ ბერლინში – ოტო ბისმარკთან. ლონდონში ეს საქმე სხვანაირად გაიგეს: რუსული აქტი შავი ზღვის ნეიტრალიზაციის გაუქმების შესახებ, თითქოს ბისმარკის მიერ „განუული სამსახური“ ყოფილიყო რუსეთისადმი მისი ნეიტრალიტის გამო. ბისმარკმა განაცხადა, რომ მისთვის „არაფერი არაა ცნობილი“.²

¹ **А. С. Ерусалимский.** Бисмарк: *Дипломатия и милитаризм*, გვ. 78.

² **А. С. Ерусалимский.** Бисмарк: *Дипломатия и милитаризм*, გვ. 78.

ერთადერთი ის, რაც მან შესთავაზა ინგლისელებს რეკომენდაციის სახით, ეს იყო ევროპული კონფერენციის მოწვევა. გლადსტონის მთავრობას მხოლოდ ისლა დარჩენოდა მიელო ეს წინადადება. არადა, რეალურად ინგლისის მთავრობა რუსეთის არმიას ვერაფერს დაუპირისპირებდა. საფრანგეთის არმია განადგურებული იყო, პრუსიის არმია პარიზის მისადგომებთან იდგა და არავითარი სურვილი ან საფუძველი არ გააჩნდა გეზი აელო პეტერბურგისაკენ შავ ზღვაზე ინგლისის ინტერესების დასაცავად. ინგლისმა თავისი გალიზიანება იმით დაიკმაყოფილა, რომ ლონდონის კონფერენციაზე 1871 წელს რუსეთის წარმომადგენელს ბრუინოვს ნოტაცია წაუკითხა ხელშეკრულებათა დაცულობასა და მათ დაურღვევლობაზე. ამაზე მეტის გაკეთება მას არაფრით შეეძლო. მიუხედავად ამისა, ბრუინოვზე ინგლისელების ნოტაციას არავითარი შთაბეჭდილება არ მოუხდენია, თუნდაც იმიტომ, რომ ის ბებერი იყო და არაფერი ესმოდა.¹

თავის მემუარებში ოტო ბისმარკი ხაზს უსვამს მის დამოკიდებულებას რუსეთის დიპლომატიის აქტისადმი, რამაც შესაძლებლობა მისცა რუსეთს დაებრუნებინა საკუთარი უფლებები, დაეცვა თავისი შავი ზღვისპირა საზღვრები. „წარმოუდგენელია ასმილიონიან ხალხს ხანგრძლივი დროის განმავლობაში, – წერს ის, – ხელი შეუშალო სუვერენული სახელმწიფოს კუთვნილ ზღვისპირეთზე საკუთარი უფლებების განხორციელებაში. ასეთი სახის ხანგრძლივი სერვიტუტი,² როგორც მიეცათ უცხო ქვეყნებს რუსეთის ტერიტორიაზე, ამ დიდი სახელმწიფოს დამცირებას უტოლდებოდა. ჩვენთვის კი წარმოადგენდა კარგ საბაბს რუსეთთან ურთიერთობის განვითარებისათვის“.³ უდავოა, გერმანიის იმპერიის ჩამოყალიბების პერიოდში, ოტო ბისმარკი გამალებით ცდილობდა რუსეთთან ურთიერთობის განმტკიცებას. ხოლო შიში, რომელმაც ის შეიპყრო პარიზის კომუნასთან დაკავშირებით, გახდა დამატებითი სტიმული იმისათვის, რათა კიდევ უფრო გაემყარებინა დინასტიური და პოლიტიკური კავშირები რუსეთის სახელმწიფოსთან.

აქედან გამომდინარე, აღსანიშნავია ოტო ბისმარკის დამაფიქრებელი შენიშვნა რუსეთის ძლიერების თაობაზე. საერთოდ აღქმაზე აგებულ მონაცემებს ზოგჯერ შეცდომები მოჰყვება და იქმნება რთული და მწვავე პრობლემები. ასევე უაღრესად საყურადღებოა ბისმარკის შეგონება რუსეთთან დაკავშირებით „არასოდეს არაფერი დაგეგმოთ რუსეთის წინააღმდეგ იმიტომ, რომ ყოველ თქვენს ეშმაკობაზე ის გიპასუხებთ გაუთვალისწინებელი სისულელით“.⁴ ოტო ბისმარკის მემკვიდრეებმა

¹ **А. С. Ерусалимский.** Бисмарк: *Дипломатия и милитаризм*, გვ. 27.

² სერვიტუტი – ერთი ქვეყნის ტერიტორიული სუვერენიტეტის შეზღუდვა სხვა ქვეყნის ან ქვეყნების სასარგებლოდ.

³ **Отто Фон Бисмарк.** Мемуары железного канцлера, გვ. 440-441.

⁴ **გ. ბალათურია, ს. ცხადაძე.** სახელმწიფო პოლიტიკის სტრატეგიული დაგეგმვა – ბისმარკი. თავისუფლება და ერთიანობა – სასიცოცხლო გარემო სახელმწიფოსა

გერმანიის პოლიტიკური განვითარების მეტად რთული, ტრაგიზმითა და დრამატიზმით აღსავსე, მაგრამ, ამავე დროს, საინტერესო შთამბეჭდავი ისტორიული მოვლენებით გაჯერებულ გზაზე არ გაითვალისწინეს, უფრო სწორად, არ გაიზიარეს მისი ანდერძი, რომ არ შეიძლებოდა ომი ორ ფრონტზე, მით უმეტეს, რუსეთის წინააღმდეგ.

NODAR DARSANIA¹

ON OTTO VON BISMARCK'S POLICY TOWARDS RUSSIA

Otto von Bismarck, with his pragmatic intelligence and political wisdom realized the role of Russia in the international arena long ago. As a politician and diplomat, setting a definite goal, he also realized that Prussia would never be able to solve the problem of the reunification of Germany, would not be able to become a major European power, if it do not achieve a favorable attitude with its great eastern neighbor.

It should be noted that during the Danish war in 1864 for the conversion of the Danish of Holstein and Schleswig into independent states as part in the German Confederation. The position of Russia on a large scale determined the success of Prussia.

Good relations with Russia needed for the next phase of the reunification of Germany - namely, to conduct the war against Austria, because of the actual question of who should be the predominant force in Germany. Bismarck made sure that Russia has taken a position of neutrality in the war. The position of Russia was one of the essential factors determine the success of Prussia.

Bismarck persistently was attaining benevolent attitude of Russia to the third and final act of the path to the reunification of Germany. Bismarck needed the neutrality of Russia in the upcoming war with France. Russia's position had a crucial in this case. The Prussian army suddenly and quickly defeated Bonaparte France.

Bismarck argued that Prussia had no reason to fight with Russia and the victorious war against Russia eventually would bring Prussia huge political damage in the future: in this case, Prussia on its eastern border would always feel a strong pressure from the great powers, ready to revenge.

და ერის არსებობისათვის. – ჟურნ.: ხელისუფლება და საზოგადოება. №5, 2008, გვ. 13.

¹**Nodar Darsania** – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

**პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

კახი კოპალიანი¹

**ლიდერობის როლური დიფერენციაციის
პიროვნებათაშორისი დეტერმინანტები
მოზარდ ფეხბურთელთა გუნდებში**

მოცემულ ნაშრომში საუბარი გვექნება მოზარდ ფეხბურთელთა გუნდებში პიროვნებათაშორისი თავსებადობის მახასიათებლების შესახებ, რომლებიც განხილულია, როგორც ლიდერობის როლური დიფერენციაციის დეტერმინანტები. სხვა სიტყვებით, ჩვენ წარმოგიდგინებთ მონაცემებს ორი ჯგუფური ფენომენის – პიროვნებათაშორისი თავსებადობის და ლიდერობის ურთიერთკავშირის შესახებ.

პიროვნებათაშორისი თავსებადობის ფენომენთან დაკავშირებით მრავალრიცხოვანი კვლევებია ჩატარებული,² რაც სწორედ, რომ მის განსაკუთრებულობაზე მიუთითებს. პირველყოფლისა ის წარმოდგება, როგორც დიადური ბუნების ფენომენი. ეს გარემოება კი მნიშვნელოვანია იმით, რომ თავსებადობა ჯგუფური აქტიურობის ამა თუ იმ სფეროში მისი თითოეული წევრის პიროვნებათაშორისი კონტაქტურობის წარმატების ხარისხის გამოვლენის საშუალებას იძლევა. ე.ი. იმის საშუალებას, რომ გამოვავლინოთ ჯგუფის თითოეული წევრის თავსებადობის პირადი, ინდივიდუალური მახასიათებლები პარტნიორებთან მიმართებაში. ეს კი, მეტად მნიშვნელოვანი გარემოებაა კონკრეტული ემპირიული კვლევის ჩასატარებლად.

ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში წარმოდგენილი მოსაზრებები და

¹ **კახი კოპალიანი** – ფსიქოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **W. J. Underwood, L. J. Krafft.** Interpersonal Compatibility and Managerial Work Effectiveness: A Test of the Fundamental Interpersonal Relations Orientation Theory. – *Journal of Applied Psychology*. Vol. 58 (1), Aug., 1973, გვ. 89-94; **J. F. Rychlak.** The Similarity, Compatibility, or Incompatibility of Needs in Interpersonal Selection. – *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol. 2(3), Sep., 1965, გვ. 334-340; **Р. Л. Кричевский.** Проблема межличностной совместимости в зарубежной социальной психологии. – *Вопросы психологии*. №5, 1979; **Н. Н. Обозов, А. Н. Обозова.** Три подхода к исследованию психологической совместимости. – *Вопросы психологии*. №6, 1981.

ფაქტები მონმობენ თავსებადობასა და ლიდერობას შორის ურთიერთ-კავშირის გამოვლენის მართლზომიერების შესახებ. ყოველ შემთხვევაში ამ სახის ანალიზი სავსებით გამართლებულია, რამდენადაც ის გასული საუკუნის კვლევებით¹ საკმარისად არის მომზადებული. თუმცა, აქვე ხაზგასმით აღვნიშნავთ რომ მათი ავტორების ამოცანა არ ყოფილა თავსებადობასა და ლიდერობას შორის კავშირის საკითხის სპეციალური შემუშავება: ფაქტიურად ის მკვლევარების ყურადღების პერიფერიაზე რჩებოდა. აქედან გამომდინარე, სწორედ რომ პიროვნებათაშორისი თავსებადობის მახასიათებლების, როგორც ლიდერობის როლური დიფერენციაციის დეტერმინანტების ემპირიული შენავლა დავისახედ მიზნად.

თუმცა ვიდრე ჩვენს მიერ ჩატარებული კვლევის აღწერას შეუდგებოდა, მოკლედ შემოგთავაზებთ თავსებადობის ფენომენის ჩვენთვის მისაღებ განმარტებებს. ამის აუცილებლობა მნიშვნელოვანწილად გამოიწვია ამ ფენომენის შესახებ ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში არსებულმა ერთმანეთისაგან განსხვავებულმა ინტერპრეტაციებმა.

ჩვენთვის პიროვნებათაშორისი თავსებადობის ცნებაში მიზანშეწონილია თავსებადობის განხილვა ჯგუფური საქმიანობის ორი ძირითადი სფეროს (ჩვენს მიერ ლიდერობის პროცესთან დაკავშირებით ჩატარებული კვლევებიდან გამომდინარე) მიხედვით: ინსტრუმენტული – ჯგუფური აქტიურობის საქმიანი სფერო და ემოციური ან ექსპრესიული – შიდა-ჯგუფური ურთიერთობის სფერო. პირველთან შესაბამისობაში შეიძლება ვისაუბროთ ინდივიდთა თავსებადობის შესახებ ჯგუფის საქმიან სფეროში, მეორესთან შესაბამისობაში – ჯგუფის წევრთა თავსებადობის შესახებ შიდაჯგუფური ურთიერთობის სფეროში. რამდენადაც, ამავდროულად ეს უკანასკნელი შეიძლება გამოვლინდეს როგორც დამოუკიდებელ აქტიურობაში, ასევე ინსტრუმენტულ საქმიანობაში, პიროვნებათაშორის ურთიერთობებში შეიძლება ვისაუბროთ თავსებადობის ორი ასპექტის შესახებ: ავტონომიურის, მისი დამოუკიდებელი გამოვლინებები (ე.ი. ეგრეთ წოდებულ „თავისუფალ“ ურთიერთობებში) და მისი იმ ფორმების შესახებ, რომელიც ვითარდება ინსტრუმენტულ აქტიურობაში. სპორტულ ჯგუფთან მიმართებაში, ეს ნიშნავს, მათი წევრების თავსებადობის შესწავლის აუცილებლობას როგორც სათამაშო (საქმიან სფეროში) საქმიანობაში, ასევე სათამაშო და არასათამაშო ურთიერთობებში.

მოკლედ, ოპერაციონალურად, თავსებადობა ჩვენს მიერ გაგებულა, როგორც ადამიანთა ურთიერთშესაბამისობის ხარისხი. ჩვენი აზრით პარტნიორები ჯგუფში თავსებადია, თუ ისინი ურთიერთშესაფერისები არიან, რის შედეგსაც მათი ურთიერთკმაყოფილების და ურთი-

¹ **М. А. Новиков.** Психофизиологические и экпсихологические аспекты межличностного взаимодействия в автономных условиях. – *Проблема общения в психологии.* М., 1981; **W. C. Schutz.** The ego, FIRO theory and the leader as completer. – *Leadership and Interpersonal Behavior.* N. Y., 1961.

ერთიმმლელობის მაღალი დონე წარმოადგენს.

პიროვნებათაშორისი თავსებადობის ცნების ზემოთმოთაღწერილი განმარტების და მისი, როგორც ლიდერობის როლური დიფერენციაციის ერთ-ერთი დეტერმინანტის გაგების საფუძველზე, კვლევის ჰიპოთეზა შემდეგნაირად ჩამოყალიბდა: *ჯგუფის წევრთა თავსებადობის ხარისხი საკუთარ პარტნიორებთან ჯგუფური საქმიანობის ამა თუ იმ სფეროში მჭიდრო კავშირშია მათ მიერ დაკავებულ პოზიციასთან ინსტრუმენტული და ექსპრესიული ლიდერობის სტრუქტურაში, ე.ი. ინდივიდთა თავსებადობის მაღალ გამოვლინებას ჯგუფის რანგულ ორგანიზაციაში მათი მაღალი პოზიციები შეესაბამება საქმიანობის სხვადასხვა სფეროში.*

კვლევის მეთოდი

ჰიპოთეზა შემოწმდა მოზარდ ფეხბურთელთა 11 ჯგუფში. რესპოდენტთა რაოდენობა სულ შეადგენდა 190 მოზარდ ფეხბურთელს.

ლიდერობის შეფასების მეთოდი. ლიდერობის საკვლევად გამოყენებულ იქნა სოციომეტრული მეთოდი.¹

სპორტსმენტა თავსებადობის გამოვლენა ორი მეთოდით ხდებოდა. მათგან პირველი, რომელიც თავსებადობის რაოდენობრივი დახასიათების საშუალებას იძლეოდა, მოიცავდა შემდეგ სამ შეკითხვას: 1. გსიამოვნებს შეხვედრა, ურთიერთობა და დროს გატარება N-თან? (თავსებადობა არასათამაშო ურთიერთობებში). 2. სასურველია შენთვის N-ი როგორც პატრნიორი თამაშში, მისი საქმიანი (სათამაშო) უნარებიდან გამომდინარე? (თავსებადობა სათამაშო საქმიანობაში). 3. სასურველია შენთვის N-ი როგორც პატრნიორი თამაშში, მისი პიროვნული (ადამიანური) თვისებებიდან გამომდინარე? (თავსებადობა სათამაშო ურთიერთობებში).

თითოეულ შეკითხვას პასუხის 7 ვარიანტი გააჩნდა („ძალიან არასასიამოვნო“-დან „ძალიან სასიამოვნო“-მდე პირველ შეკითხვაში და „ძალიან მოუხერხებელი“-დან „ძალიან მოხერხებელი“ მეორე და მესამე შეკითხვებში), რომელთა შორის უნდა აერჩიათ ერთი. გუნდის წევრები ერთმანეთის შეფასებას ახდენდნენ სამივე შეკითხვის მიხედვით: ყველაზე უარყოფითი ვარიანტის პასუხის შეფასება ხდებოდა ერთი ქულით, ყველაზე დადებითის – 7 ქულით. ქულათა ჯამი, რომლებსაც ჯგუფის თითოეული წევრი იღებდა საკუთარი პარტნიორებიდან სამივე შეკითხვის მიხედვით, იძლეოდა ჯგუფში პარტნიორებთან მიმართებაში სპორტსმენტის პირადი თავსებადობის ხარისხის დახასიათების საშუალებას, ჯგუფური საქმიანობის შესაბამისი სფეროს მიხედვით. გარდა ამისა, ხდებოდა მოზარდ სპორტსმენტთა დიალური თავსებადობის დონის დადგენა. დიალური თავსებადობის მაღალი დონის მაჩვენებლად ითვლებოდა

¹ **К. Копалиани.** Ролевая дифференциация лидерства в юношеских спортивных командах. – *Кавказаведение.* №3. М., 2003, გვ. 133.

ურთიერთშეფასებები 6 და 7 ქულით, ხოლო დიადური თავსებადობის დაბალი დონის მაჩვენებლად ურთიერთშეფასებები – 1 და 2 ქულით.

სპორტსმენთა თავსებადობის საზომი მეორე მეთოდი, რომელიც უპირატესად განკუთვნილია მონაცემთა თვისობრივი ანალიზისათვის, შედგებოდა შემდეგი წყობის, სოციომეტრულთან ახლოს მდგომი შეკითხვებისაგან:

1. ჯგუფის რომელ წვრს გაუზიარებდი საიდუმლო აზრებს, განცდებს, გეგმებს?
2. ჯგუფის რომელ წვრთან ისურვებდი ყველაზე ხშირად შეხვედრას, სპორტული გუნდის გარე ურთიერთობებში?
3. ჯგუფის რომელ წევრთან ცდილობ რაც შეიძლება ნაკლები კონტაქტი გქონდეს, სპორტული გუნდის გარე ურთიერთობებში?
4. ოფიციალურ თამაშებში, რომელ პარტნიორთან გამოგდის ყველაზე კარგად თამაში?
5. რომელ პარტნიორთან გამოგდის თამაში ყველაზე ცუდად, რთულად?
6. ჯგუფის რომელ წევრთან ერთად გინდა ერთ ოთახში ცხოვრება საპასუხისმგებლო შეჯიბრების დროს?
7. ჯგუფის რომელ წევრთან ერთად გინდა მოედანზე ყოფნა, გუნდისათვის მძინე სათამაშო სიტუაციაში?

თითოეულ შეკითხვაზე პასუხის დროს რესპოდენტებს უნდა განემარტათ, რატომ ანიჭებდნენ უპირატესობას (ან უარყოფენ) ამა თუ იმ პარტნიორს. მოცემული მეთოდით თავსებადობის (არათავსებადობის) მაჩვენებლებს წარმოადგენდა რესპოდენტთა ურთიერთ არჩევები (უარყოფა).

თავსებადობასა და ლიდერობას შორის კავშირის დადგენა, (პირველი მეთოდის მონაცემების მიხედვით) საქმიანობის ორივე სფეროში, ხდებოდა სპირმენის კორელაციური ანალიზის მიხედვით. დამატებით მასალად გამოიყენებოდა საუბრის დროს სპორტსმენებისა და მწვრთნელების აზრი ჯგუფის ამა თუ იმ წევრის თავსებადობის შესახებ, ასევე შეკრებებზე, ვარჯიშებსა და ოფიციალურ თამაშებში სპორტსმენებზე დაკვირვების შედეგები.

მიღებული შედეგების განხილვა

კვლევის ძირითადი შედეგები წარმოდგენილია ცხრ. 1-ში.

როგორც ცხრილიდან ჩანს, საკმაოდ მაღალია კორელაციური კოეფიციენტები პრაქტიკულად თავსებადობის ყველა ასპექტსა და ლიდერობას შორის, რაც ჩვენი ჰიპოთეზის სასარგებლოდ მეტყველებს. უნდა აღინიშნოს, რომ მე-8 და მე-10 გუნდებში თავსებადობა (ურთიერთობებში) მხოლოდ ერთი პარამეტრის მიხედვით არის აღებული: ან

არასათამაშო ურთიერთობებში, როგორც მე-10 გუნდშია ან სათამაშო ურთიერთობებში, როგორც მე-8-შია. ეს იმით აიხსნება, რომ თავსებადობის მეთოდის შემუშავების საწყის ეტაპზე ხდებოდა მისი ოპტიმალური ვარიანტის მოძიება.

ცხრილი 1

კორელაციური დამოკიდებულება ლიდერობასა და თავსებადობას შორის ჯგუფური საქმიანობის თითოეული სფეროს მიხედვით

მოზარდ ფეხბურთელთა გუნდები	№	კავშირის მარკენებლები თავსებადობისა და ლიდერობის ინსტრუმენტულ მახასიათებლებს შორის	კავშირის მარკენებლები ექსპრესიული ლიდერობასა და არასათამაშო ურთიერთობებში თავსებადობას შორის	კავშირის მარკენებლები ექსპრესიული ლიდერობასა და სათამაშო ურთიერთობებში თავსებადობას შორის	კავშირის მარკენებლები თავსებადობის ექსპრესიულ მახასიათებლებსა (ურთიერთობის ორივე სფეროში) და ლიდერობას შორის
1	14	0,705**	0,871*	0,867*	0,896*
2	20	0,949*	0,926*	0,819*	0,906*
3	12	0,964*	0,786**	0,875**	0,821**
4	15	0,438	0,558**	0,355	0,466**
5	21	0,82*	0,688*	0,721*	0,726*
6	18	0,829*	0,82*	0,804*	0,88*
7	16	0,955*	0,94*	0,93*	0,942*
8	17	0,966*	–	0,791*	–
9	19	0,715*	0,611**	0,967*	0,724*
10	17	0,593**	0,571**	–	–
11	21	0,669*	0,218	0,476**	0,441**

* $p < 0,005$

** $p < 0,05$

თავსებადობისა და ლიდერობის ცვლადებს შორის საკმაოდ მჭიდრო კავშირის მიუხედავად, საკვლევ გუნდებში მაინც შეიმჩნევა ცალკეული ფსიქოლოგიური პროფილის სპეციფიკასთან დაკავშირებული ცვალებადობები.

დობა (შიდაჯგუფური ურთიერთობების მახასიათებლები, სპორტსმენტა ინდივიდუალური და ასაკობრივი თავისებურებები, გუნდში ერთად ყოფნის ხანგრძლივობა, დასწავლისა და გამოცდილების ფაქტორები და ა.შ.). აქედან გამომდინარე ამა თუ იმ მიზეზების გამო შედარებით დაბალია კორელაციის კოეფიციენტები მე-4 და მე-10 გუნდებში და ასევე მე-11 გუნდში.

მოცემული ჰიპოთეზის შესამოწმებლად ჩვენთვის მნიშვნელოვანია მეორე საკითხიც: როგორია ლიდერთა თავსებადობის პირადი მახასიათებლები ჯგუფის სხვა წევრთა ანალოგიურ მახასიათებლებთან შედარებით? ამ შეკითხვაზე პასუხის გაცემის მიზნით, ყველა გუნდში, ჩვენ განვიხილეთ ლიდერთა რანგული პოზიციები მათი თავსებადობის მონაცემების მიხედვით სათამაშო საქმიანობაში და ურთიერთობის ორი სფეროს მიხედვით (სათამაშო და არასათამაშო ურთიერთობები). ამისათვის თითოეულ გუნდში შევაპირისპირეთ სპორტსმენტა პირადი თავსებადობის ჯამური ქულები ჯგუფური აქტივობის ყველა სახეობაში, და ასეთი შეპირისპირების საფუძველზე აღმოცენდა თავისებური რანგული სტრუქტურები. შემდგომ ხდებოდა ინსტრუმენტულ და ექსპრესიულ ლიდერთა ადგილების გამოვლენა შესაბამის სტრუქტურებში. შედეგები მოცემულია ცხრ. 2.

ცხრილი 2

ინსტრუმენტული და ექსპრესიული ლიდერების რანგული პოზიციები თავსებადობის სხვადასხვა სფეროების მაჩვენებლის მიხედვით

მონარდ ფუნდები	თავსებადობა					
	სათამაშო საქმიანობა		სათამაშო ურთიერთობა		არასათამაშო ურთიერთობა	
	პოზიციები					
	ინსტ. ლიდერი	ექსპრ. ლიდერი	ინსტ. ლიდერი	ექსპრ. ლიდერი	ინსტ. ლიდერი	ექსპრ. ლიდერი
1	1	1	2	2	1	1
2	1	3	2	4	6	3
3	1	1	1	1	1	1
4	1	3	2	5	5	1
5	3	1	3	1	7	1
6	1	2	3	2	10	3
7	1	7	5	2	6	3
8	1	1	1	1	-	-

9	5	1	7	1	7	1
10	6	4	–	–	6	3
11	3	3	1	1	3	3

მე-2 ცხრილში წარმოდგენილი მასალები მეტყველებენ იმაზე, რომ მთლიანობაში ლიდერთა თავსებადობის ინდივიდუალური მახასიათებლები მიმდევრებთან შედარებით საკმაოდ მაღალია. უფრო მეტად ეს ნიშნეულია ინსტრუმენტული ლიდერებისათვის სათამაშო თავსებადობის მიხედვით, რაც სპორტული გუნდის წამყვანი საქმიანობის სპეციფიკის გათვალისწინების ფონზე, არ საჭიროებს განსაკუთრებულ განმარტებებს. საინტერესოა ისიც, რომ ინსტრუმენტული ლიდერები ავლენენ საკმაოდ მაღალ თავსებადობას პარტნიორებთან სათამაშო ურთიერთობების სიტუაციაშიც, ისე რომ ზოგჯერ ეს მონაცემები, არასათამაშო ურთიერთობებში ექსპრესიული ლიდერების თავსებადობის მონაცემებსაც აღემატება, სადაც მოცემული ცვლადის მიხედვით ექსპრესიულ ლიდერებს ინსტრუმენტულთან შედარებით შესამჩნევი უპირატესობა გააჩნიათ. ეს ფაქტიც ასევე სრულიად გასაგებია სპორტული გუნდის მიზნობრივი მიმართულების გათვალისწინების თვალსაზრისით.

თუმცა ზოგ ჯგუფებში ინსტრუმენტული ლიდერები არც ისე მაღალ პოზიციებს იკავებენ სათამაშო განზომილების მიხედვით. აღსანიშნავია ისიც, რომ პიროვნებათაშორის თავსებადობის განვითარებაში, როგორც სპეციალურად ჩატარებულმა კვლევებმა აჩვენა,¹ დიდ როლს თამაშობს, დროებითი ფაქტორი, რომელიც ახალბედა სპორტსმენის ადაპტაციას განაპირობებს, ესაა სპორტსმენთა ორმხრივი ფსიქოლოგიური შეთამაშებულობა. ამიტომაც გასაგებია, რომ მთლიანობაში თავსებადობის ინსტრუმენტული ასპექტის მიხედვით მაღალი პოზიტიური კორელაციის მიღმა, შეიძლება ასევე იმალებოდეს ზოგიერთი ლოკალური არანრფივი დამოკიდებულებები. ზოგადი ტენდენცია კი, რომელიც მე-2 ცხრილის მასალაშია ასახული, იმის მტკიცების საშუალებას გვაძლევს, რომ ყველაზე მეტად თავსებადი, ე.ი. ყველაზე მეტად „შესაბამისი“ პარტნიორები თავისი სათამაშო და პიროვნული თვისებებით, ჩვენს მიერ გამოკვლეულ გუნდებში სწორედ მათი ლიდერები არიან. ეჭვგარეშეა, რომ ასეთი დასკვნა კვლევის ჰიპოთეზის სასარგებლოდ მეტყველებს.

მოცემული ჰიპოთეზის მართებულობას ასევე ადასტურებს თავსებადობასა და ლიდერობას შორის კავშირის მონაცემები, რომელიც მიღებულ იქნა შემდეგი საზომი პროცედურებით. განხილულ იქნა ჯგუფის წევრთა დიადური თავსებადობის მაღალი დონის შემთხვევები (პარტნიორთა 6 და 7 ქულიანი ურთიერთშეფასებები თავსებადობის სამივე შეკითხვის მიხედვით), და შემდეგ თითოეული სპორტსმენის ურთიერთ-

¹ Р. Л. Кричевский, И. Б. Антонова. Межличностная совместимость в малых группах. – Психолого-педагогические проблемы общения. М., 1980.

მიმღებლობის (რანგული თვალსაზრისით) კორელირება მოხდა სპირმენის მეთოდის მიხედვით რესპოდენტთა სტატუსური მახასიათებლების შესაბამისად. შენიშვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ჯგუფის წევრთა ურთიერთმიმღებლობის რაოდენობრივი მაჩვენებლები განისაზღვრება დიადში მათი შესვლის რიცხვის მიხედვით, რომელშიც პარტნიორები ერთმანეთის შეფასებას 6 და 7 ქულით ახდენდნენ. კორელაციური ანალიზის შედეგები მოცემულია მე-3 ცხრილში.

ცხრილი 3

კორელაციური დამოკიდებულება ურთიერთმიმღებლობის მაჩვენებლებსა და ლიდერობას შორის ჯგუფური საქმიანობის თითოეულ სფეროში

მოზარდ ფეხბურთელთა გუნდები	No	კავშირის მაჩვენებლები ურთიერთ-მიმღებლობის ინსტრუმენტულ მახასიათებლებსა და ლიდერობის შორის	კავშირის მაჩვენებლები ექსპრესიული ლიდერობასა და არასათამაშო ურთიერთობებში ურთიერთ-მიმღებლობას შორის	კავშირის მაჩვენებლები ექსპრესიული ლიდერობასა და სათამაშო ურთიერთობებში ურთიერთ-მიმღებლობას შორის	კავშირის მაჩვენებლები ურთიერთ-მიმღებლობას ექსპრესიულ მახასიათებლებსა (ურთიერთობის ორივე სფეროში) და ლიდერობას შორის
1	14	0,77*	0,383	0,879*	0,829*
2	20	0,955*	0,929*	0,751*	0,741*
3	12	0,919*	0,741**	0,964*	0,884**
4	15	0,109	0,739**	0,275	0,612**
5	21	0,825*	0,675*	0,527**	0,738*
6	18	0,877*	0,587**	0,685**	0,726*
7	17	0,742**	0,732**	0,817*	0,723**
8	19	0,226	0,14	0,026	0,05
9	16	0,425**	0,464**	–	–
10	21	0,669*	0,036	0,395**	0,186

* $p < 0,005$

** $p < 0,05$

მე-8 ცხრილის მონაცემები მთლიანობაში ადასტურებენ კვლევის

ჰიპოთეზას, სადაც განსახილველ ცვლადებს შორის მაღალი კორელაცია დასტურდება. ამავდროულად თუ ერთმანეთს შევადარებთ 1-ლი და მე-3 ცხრილის მონაცემებს, აღმოჩნდება, რომ ისინი მნიშვნელოვანწილად შეესაბამებიან ერთმანეთს: თითოეულ გუნდში, როგორც წესი, ლიდერობასა და თავსებადობას შორის ერთ ცხრილში მოცემული კორელაციის კოეფიციენტის მნიშვნელობა თანხვედრაშია (თუ სავსებით არა, ზოგადი ტენდენციით მაინც) მეორე ცხრილის მონაცემებთან. გამონაკლის წარმოადგენს, მხოლოდ მე-8 გუნდის მონაცემები, სადაც ყველა კორელაციის კოეფიციენტის მნიშვნელობა ნოლს უახლოვდება. ეს ძირითადად აიხსნება ჯგუფის წევრთა ურთიერთშეფასებების მნიშვნელოვანი ერთგვაროვანებით, რაც არ იძლევა სპორტსმენტა დიფერენცირებული რანჟირების საშუალებას მათი ურთიერთმიმდებლობის მაჩვენებლების მიხედვით.

დამატებითი მონაცემები, რომელიც ჯგუფის მაღალსტატუსიან წევრებს ავლენს, მიღებულია ზემოთაღწერილი თავსებადობის საზომი მეთოდით, იგი მოიცავს 7 სპეციალურ, სოციომეტრულთან მიახლოებულ შეკითხვებს. აღმოჩნდა, მაგალითად, რომ ჯგუფის მაღალსტატუსიანი წევრები, როგორც წესი, უფრო მეტი შეღავათებით სარგებლობენ ურთიერთობებისა და სათამაშო საქმიანობის შესაბამისი კრიტერიუმების მიხედვით. კერძოდ, საქმიანი ლიდერის სტრუქტურაში პირველი სამი რანგული ადგილის მფლობელი სპორტსმენები, საქმიანი ურთიერთობის კრიტერიუმის (კითხვარის მე-4 და მე-7 პუნქტი) მიხედვით იღებენ დადებითი შეფასებების 72%-ს. ემოციური ლიდერები უფრო სასურველები აღმოჩნდნენ საურთიერთობო სიტუაციებში, სადაც კითხვარის შესაბამის პუნქტებში (1, 2 და 6) ყველა არჩევანის 66%-ს იღებენ. ამავდროულად ლიდერები წარმოადგენენ გუნდის ყველზე ნაკლებად უარყოფილ წევრებს კითხვარის მე-3-ე და მე-5-ე პუნქტების მონაცემთა ანალიზის მიხედვით, რაც ასევე მეტყველებს პარტნიორებისათვის მათი „სასურველობის“ სასარგებლოდ.

ხაზგასამელია ისიც, რომ ლიდერები არა უბრალოდ გჯუფის „სასურველი“ წევრები არიან, არამედ სპორტსმენებთან საუბრისას, გაირკვა, რომ მათ შესწევთ უნარი საკუთარი მოქმედებებით მნიშვნელოვნად გააძლიერონ ჯგუფის წევრების თავსებადობა.

ჩვენ ასევე განვიხილეთ, რამდენად ახლოს იყო ერთმანეთთან თავსებადობის საზომი ორივე ინსტრუმენტის საშუალებით მიღებული შედეგები. ამ მიზნით გამოვითვალეთ, ერთმანეთის არჩევისას ან უარყოფისას, სპორტსმენები რამდენად ხშირად ცვლიან ერთმანეთში მაღალი (6-7 ქულა) ან დაბალი (1-2 ქულა) თავსებადობის შეფასებებს. აღმოჩნდა, რომ სპორტსმენტა ურთიერთარჩევების თანხვედრის სიხშირე საურთიერთობო სიტუაციებში მათი ორმხრივი მაღალი შეფასებებით თავსებადობის შესაბამის სკალაზე (1-ლი და მე-3 შეკითხვები) შეადგენს 80%-ს, ხოლო ურთიერთარჩევების თანხვედრის სიხშირე სათამაშო სიტუაცი-

აში თავსებადობის სკალაზე მაღალ ქულებთან (მე-2 შეკითხვა) 95%-ს უტოლდება. ასეთი თანხვედრა აშკარად მიანიშნებს მონაცემთა არაშემთხვევითობაზე, რომელიც სწორედ, რომ სპორტსმენთა მაღალი თავსებადობის ხარისხს ავლენს.

სულ სხვა მდგომარეობაა სპორტსმენთა დაბალი თავსებადობის მაჩვენებლების მიხედვით ჯგუფური საქმიანობის ორივე სფეროში. არც ერთ მათგანში, თავსებადობის სკალაზე, არ შეიმჩნევა თანხვედრის რაიმე მნიშვნელოვანი სიხშირე მოთამაშეთა ურთიერთუარყოფასა და მათ ორმხრივ მინიმალურ შეფასებას შორის. ამის მიზეზი რამდენიმეა. პირველი, მოცემულ გუნდებში სპორტსმენთა ურთიერთუარყოფის რაოდენობა მცირეა. მეორე, რესპონდენტები ხშირ შემთხვევაში თავს არიდებენ თავსებადობის სკალაზე მინიმალური მნიშვნელობის გამოყენებას (1-2 ქულა), შესაბამისად პატრნიორთან საკუთარ არათავსებადობას უფრო ზომიერი შეფასებით ახდენენ (3-4 ქულა). როგორც ჩანს, ამგვარი გადაჭარბება (ამაღლებული, ანეული შეფასება) შეფასებაში იმ მექანიზმებითაა გამოწვეული, რომელიც პიროვნების კოგნიტურ სფეროს იცავს დისბალანსის შესაძლო მდგომარეობისაგან. კერძოდ, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ თვით ძალიან „არასასურველი“ პატრნიორის მინიმალურმა შეფასებამ გუნდში შესაძლოა რესპონდენტს გაუჩინოს უხერხულობის განცდა, გარკვეული შინაგანი დისკომფორტის მდგომარეობა, ხოლო მათ მიერ თავსებადობის სკალაზე კოლეგისათვის ზომიერად დაბალი ქულის მინიჭება კი არ გამოიწვევს ცნობიერების შესაბამისი ელემენტების უთანხმოებას. რა თქმა უნდა, მოცემული ფაქტის უფრო ზუსტი და დეტალური განმარტება შესაძლებელი იქნება მხოლოდ შესაბამისი თეორიული და ემპირიული შესწავლის შემდეგ.

დასკვნა

ჩვენს მიერ ჩატებული კვლევების ემპირიული მონაცემების კორელაციური ანალიზის შედეგად გამოვლენილ იქნა, რომ მცირე ჯგუფებში (მოზარდთა სპორტულ გუნდებში) ლიდერობის როლური დიფერენციაციის ერთერთი განმსაზღვრელი ფაქტორი შიძლება იყოს ინდივიდების პიროვნებათაშორისი მახასიათებლები, რომლებიც მათი პირადი თავსებადობის მაჩვენებლებში აისახება, ე.ი. პატრნიორებთან მათი შესაბამისობის ხარისხი ჯგუფური საქმიანობის ამა თუ იმ კონკრეტული სფეროს მიხედვით. ამას მოწმობს მჭიდრო პოზიტიური კავშირები თავსებადობის რანგულ მაჩვენებლებსა და ლიდერობას შორის, ასევე საკლევ ჯგუფებში ლიდერთა თავსებადობის მაღალი ინდივიდუალური გამოვლინება.

KAKHI KOPALIANI¹

**INTERPERSONAL DETERMINANTS OF LEADERSHIP ROLE
DIFFERENTIATION IN YOUNG FOOTBALL PLAYERS' TEAMS**

The article summarizes empirical study of interpersonal compatibility features as leadership role differentiation determinants in young players of football teams.

Colleration analysis of conducted studies revealed, that one of the key factors of leadership role differentiation in small groups (groups of young football players) can be interpersonal features of individuals, which are reflected in their personal compatibility indicators. That is, the quality of their compatibility with the partner, according to this or that specific areas of group activities. This is confirmed by the positive connections between compatibility indicators and leadership, as well as by the high individual expression of compatibility of leaders in study groups.

¹ ***Kakhi Kopaliani*** – PhD in Psychology, Associate Professor, Sokhumi State University.

**პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

შორენა კორტავა¹

**თანამედროვე ტრანსნაციონალური ორგანიზაციების
სტრუქტურა**

ორგანიზაციები ე.წ. გეზელშაფტის² ტიპის საზოგადოების პირმშობა. ორგანიზაცია ესაა ლეგიტიმური სტატუსის მქონე ჯგუფი, რომლის წევრებს აერთიანებთ საერთო მიზნები და ამოცანები. მათი მოწყობის ტიპი ტრადიციულად კვლავაც ბიუროკრატიულია. მართალია, ბევრს საუბრობდნენ ბიუროკრატის დასასრულზე, თუმცა ყველასთვის ცალსახად ნათელია, რომ ჯერ კიდევ მაქს ვებერის მიერ კლასიფიცირებული ბიუროკრატის იდეალური ტიპები ნებისმიერი ტიპის ორგანიზაციას როგორ ენმარებიან ფუნქციონირებასა და ეფექტურობის შენარჩუნებაში.³

ასე, რომ ონორე დე ბალზაკისეული შეფასება – ბიუროკრატია, ესაა „პიგმეების გიგანტური ძალაუფლება“⁴ – არავის არ მიუჩნევია ბიუროკრატიასთან ბრძოლის გამოცხადების საწინდრად. დღეს, როდესაც გლობალიზაციის პროცესი ასეთი სწრაფი ტემპით იშლება, და ყველაზე მეტად ჰომოლოგიურს ხდის მთელს მსოფლიოში ეკომონიკის სექტორს, შეუძლებელია არ დაინტერესდე ტრანსნაციონალური ორგანიზაციების

¹ *შორენა კორტავა* – სოციოლოგიის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² გერმანელი სოციოლოგი ფერდინანდ ტიონისი (1855-1936) თავის ნაშრომში „ერთობა და საზოგადოება“ გვესაუბრება ერთობასა (ე.წ. *Gemeinschaft*) და საზოგადოებას (ე.წ. *Gesellschaft*) შორის არსებულ სხვაობებზე. გემანიშაფტისეული სოლიდარობა ტრადიციებზე ბაზირდება, ხოლო გეზელშაფტი ინდუსტრიულიზმის პირმშობა და შესაბამისად სოლიდარობას აქ საფუძვლად ედება რაციონალიზირებული ფორმალური ურთიერთობები.

³ მაქს ვებერისეული იდეალური ტიპი გარკვეულ თვისებებზე აქცენტირებით მიღებული აბსტრაქტული აღწერაა, რომელიც მიზნად ისახავს ბიუროკრატის ძირითადი მახასიათებლების გამოვლენას. იხ.: **М. Вебер.** Избранные произведения. Перевод с немецкого. Составление, общая редакция и послесловие доктора философских наук Ю. Н. Давыдова. Предисловие доктора философских наук П. П. Гайденко. М., 1990.

⁴ *სოციოლოგია. ენტ. გიდენსის* მიხედვით. სახელმძღვანელო. თბ., 2011, გვ. 334.

მონყობის წესით. მკვლევარები აღნიშნავენ მათ როლს შრომის საერთაშორისო დანაწილებაში.¹ მსოფლიო წარმოებაში და ზოგადად ბაზარზე მეგა-ტრანსნაციონალური კომპანიები დომინირებენ. ჰოვარდ პერლმუტერი² (1925-2011) კორპორაციათა ინტერნაციონალიზაციისა და გლობალიზაციის დარგში ექსპერტი გახლდათ. მასაჩუსეტის ტექნოლოგიურ უნივერსიტეტში მან მიიღო მანქანათმშენებლის ბაკალავრის ხარისხი, პენსილვანიის უნივერსიტეტში კი საპატიო მაგისტრის ხარისხი, ხოლო ფილოსოფიის დოქტორის ხარისხი კანზასის უნივერსიტეტში მოიპოვა. ბოლო პერიოდი მან სოციალური ფსიქოლოგიის ღრმა შესწავლას დაუთმო. ჰ. პერლმუტერი გახლდათ, ასევე, საერთაშორისო ბიზნესისა და მენეჯმენტის აკადემიის წევრი. მან დაამუშავა ნიგნი, სახელწოდებით „პირველი და უკანასკნელი გლობალური ცივილიზაცია“ (2004). სტატია „ტრანსნაციონალური კომპანიები და მომავალი“ მან ჯერ კიდევ 1972 წელს გამოაქვეყნა პოლიტიკურ და სოციალურ მეცნიერებათა ანალებში.³ ენტონი გიდენსი, თავის ნაშრომში „სოციოლოგია“, სწორედ ჰოვარდ პერლმუტერისეულ კლასიფიკაციას გვანვდის, თუმცა მის პიროვნებაზე არაფერს მოგვითხრობს.

ჰოვარდ პერლმუტერის კლასიფიკაციაში პირველ ჯერზე განხილულია ეთნოცენტრული ტრანსნაციონალური კომპანიები. მათი პოლიტიკა დეტერმინირებულია ცალსახად მათი წარმომავლობის ქვეყნის შტაბ-ბინაში. მშობელი კომპანიის ფრთებ-ქვეშ მყოფი კომპანიები და საწარმოები ცდილობენ რეგიონებში, სადაც მათ უწევთ მუშაობა, გაავრცელონ თავიანთი კულტურა.

შემდგომ განხილვა პოლიცენტრული ტრანსნაციონალური კომპანიები. ამ შემთხვევაში ფილიალები იმართებიან ადგილობრივი ქვეყნების ფირმების მხრიდან. ცხადია, ე.წ. დედა, სათაო კომპანია ზოგადი სახის ინსტრუქციებს იძლევა.

მესამე სახეობა, ესაა გეოცენტრული ტრანსნაციონალური კორპორაცია, სადაც აქცენტი კეთდება მენეჯერული სისტემის გლობალურ ინტეგრაციაზე. მენეჯერები, რომლებიც იკავებენ მაღალ პოსტებს, არიან მობილურები და ქვეყნიდან ქვეყანაში საჭიროების მიხედვით გადაინაცვლებენ.⁴

ტრანსნაციონალური კორპორაციები ჰ. პერლმუტერის რომელ კლასიფიკაციაშიც არ უნდა განვათავსოთ. ფაქტი ერთია, ამ გიგანტური კომპანიების (როგორებიცაა, ტოიოტა, სონი, მიცუბიში და სხვა) მიერ გაყიდული პროდუქციის ღირებულება მრავალი ქვეყნის ეროვნულ-

¹ სოციოლოგია. ენტ. გიდენსის მიხედვით, გვ. 347.

² AIB Fellow – Howard V. Perlmutter. – <http://aib.msu.edu/fellow/43/Howard-V-Perlmutter>.

³ H. V. Perlmutter. The Multinational Firm and the Future, – <http://www.jstor.org/discover/10.2307/1039486?uid=3738048&uid=2&uid=4&sid=21105292607143>.

⁴ სოციოლოგია. ენტ. გიდენსის მიხედვით, გვ. 348.

ლი პროდუქტის ღირებულებას აღემატება და თანაც, საგრძნობლად. მსოფლიოს უმსხვილეს ეკონომიკურ გაერთიანებათა ნახევარი ეკუთვნის კონკრეტულ სახელმწიფოებს, დანარჩენი კი – ტრანსნაციონალურ კორპორაციებს.

მამა-შვილ ჰოპსტედების ნაშრომში „კულტურები და ორგანიზაციები – გონების პრაგმატული უზრუნველყოფა“ კარგადაა გააზრებული გეოცენტრული ტრანსნაციონალური კომპანიების თანმდევი სირთულე, კერძოდ კი ეგრეთ წოდებული ადგილობრივი მენეჯერების უცხო ქვეყანაში ტრანსლირების პრობლემა, როცა მრავალმილიონიან პროექტებს და გარიგებებს ეხედა საქმე.¹ ავტორები იხსენებენ საკუთარი პრაქტიკიდან ასეთ შემთხვევას, შვედურმა კომპანიამ საუდის არაბეთში თავისი წარმომადგენელი მიავლინა. ადგილობრივ საქმოსნებს, რომლებიც საუდის მთავრობის მიერ წამოწყებული განვითარების პროექტში ასისტენს საჭიროებდნენ, სწორედ შვედი მენეჯერი ესაჭიროებოდათ. გირტ და გერტ იან ჰოპსტედები ყურადღებას ამახვილებენ, თუ რამდენად რთულია მსგავსი ტიპის, ანუ გეოცენტრული კორპორაციების მუშაობა და სავსე გაუთვალისწინებელი მოულოდნელობებით. მიუხედავად იმისა, რომ აზიელ საქმოსნებს ჰქონდათ ბრიტანული განათლება და შექსპირის თაყვანისმცემელებიც კი იყვნენ, მათ ცნობიერებაზე და შესაბამისად ბიზნეს გადაწყვეტილებებზე, დიდ გავლენას ინარჩუნებდა მშობლიური კულტურისათვის მახასიათებელი სტერეოტიპები. საუდელებს ორი წლის მანძილზე ტანჯავდათ ეჭვები, რომ შვედი მენეჯერი მათ კონკურენტ კორპორაციებთან ფარულად თანამშრომლობდა. მხოლოდ ორი წლის შემდგომ დადეს მათ შვედებთან მრავალმილიონიანი კონტრაქტი. ნებისმიერი შემდგომი ბიზნეს გარიგებების თავმდებ პირად კი შვედი მენეჯერის სამშობლოში გამგზავრების შემდგომაც, სწორედ მას და არა ვინმე სხვას მოითხოვდნენ, თითქოსდა ეს ერთი კონკრეტული ადამიანი იყო მათთვის გარანტი და მოსალოდნელი აფერისგან დაზღვევა. ამით ხაზი მინდა გავუსვა, რომ დასავლელ და აზიელ საქმოსნებს სანდოობის საზომად სხვადასხვა ინდიკატორები აქვთ; დასავლელებს კონკრეტული ორგანიზაციის სტატუსი აკმაყოფილბთ, აზიელებს ორგანიზაციის ოფიციალური სტატუსის მიღმა ამ ორგანიზაციის ოფიციალურ წარმომადგენელთან პიროვნულ სივრცეში დაახლოება და აქედან მისი დადებითად შეფასების შემთხვევაში აღმოცენებული სიმპათია.

გირტ ჰოპსტედ² (დაიბადა 1928წ.), რომელიც თავდაპირველად იყო ინჟინერ მექანიკოსი, დიდი ხნის მანძილზე ჰოლანდიაში ხელმძღვანელობდა სამრეწველო საწარმოებს. პარალელურად იგი ნიდერლანდებში, კერძოდ კი გრონინგენის უნივერსიტეში დაუსწრებლად შეისწავლიდა

¹ გ. ჰოპსტედე, გ. ი. ჰოპსტედე. კულტურები და ორგანიზაციები. გონების პროგრამული უზრუნველყოფა. თბ., 2011, გვ. 73.

² გ. ჰოპსტედე, გ. ი. ჰოპსტედე. კულტურები და ორგანიზაციები., გვ. 418.

სოციალურ ფსიქოლოგიას. საბოლოო ჯამში, მან აქვე ამავე განხრით დაიცვა სადოქტორო ნაშრომი, სახელწოდებით „ბიუჯეტის კონტროლის თამაში“. მოგვიანებით იგი საერთაშორისო ბიზნესის აკადემიის ევროპის ფილიალში პერსონალის კვლევის განყოფილებას ხელმძღვანელობდა. რაც შეეხება გერტ იან ფოსტედეს, მან განათლება და სამეცნიერო ხარისხი მოიპოვა ვაგენინგის უნივერსიტეტში, რომელიც ასევე ნიდერლანდებში, კერძოდ კი ჰერდერლანდში მდებარეობს. იგი ეწევა აკადემიურ მოღვაწეობას, კითხულობს ლექციებს და ატარებს სიმულაციურ თამაშებს სხვადასხვა დანესებულებებსა და გარემოში.

შემთხვევითა არაა, რომ ყველა ზემოხსენებული პერსონა, რომლებიც საერთაშორისო ბიზნესის აკადემიის¹ წარმომადგენლები იყვნენ, გარდა იმისა, რომ ეწოდნენ საუნივერსიტეტო საქმიანობას, ღრმად განსწავლულები გახლდნენ სოციალური ფსიქოლოგიის დარგში. თანამედროვე ეპოქაში, ყველას კარგად ესმის, რომ ნებისმიერი ორგანიზაციის, მით უფრო ბიზნეს კორპორაციის ეფექტური ფუნქციონირებისათვის, რომელიც ერთი კონკრეტული სახელმწიფოს საზღვრებს სცდება თავისი საქმიანობით, საჭიროა სხვადასხვა ხალხთა და კონკრეტულ ადამიანთა შინაგანი სამყაროს ღრმა წვდომა. ამის გარეშე ორგანიზაცია, რომელიც ემსახურება ერთიანი მიზნის მიღწევას, განწირულია ფიასკოსათვის.

მამა-შვილ ჰოპსტედების ზემოთ ხსენებული ერთობლივი უხვადაა გაჯერებული კომპარატივისტული ანალიზებით. ისინი ინტერპრეტაციებისას ხშირად იყენებენ და ეყრდნობიან საერთაშორისო ბიზნესის აკადემიის მიერ ჩატარებულ სოციოლოგიურ გამოკვლევებს. ამ აკადემიის შტაბ-ბინა განთავსებულია მიჩიგანში, ისტ-ლანსინგში.

ნებისმიერ ორგანიზაციაში, გამომდინარე რა გარემოშია იგი ჩაფხვებული, ჭარბობს ან ინდივიდუალიზმი, ან კოლექტივიზმი. გარემოში ამ კონკრეტულ შემთხვევაში მოიაზრება საზოგადოებისთვის მახასიათებელი ცნობიერება, გამომდინარე მისი ყოფის წესიდან. ინდივიდუალისტურ კულტურებში დასაქმებული ადამიანი საკუთარი ინტერესების მიხედვით ხელმძღვანელობს. სამუშაო ისეა მოწყობილი, რომ მომუშავეს და დამსაქმებლის ინტერესები ერთმანეთს დაემთხვას. ეს ფრაზა ჰოპსტედების წიგნიდან უცვლელად ამოვიღეთ, როგორც ციტატა – „დასაქმებულისაგან მოელიან, რომ ისინი ეკონომიკური ადამიანებივით მოიქცევიან, ანუ ეკონომიკური და ფსიქოლოგიური მოთხოვნილებების კომბინაციის მქონე ადამიანები იქნებიან, მაგრამ ნებისმიერ შემთხვევაში, საკუთარი საჭიროების მქონე ადამიანებად დარჩებიან“.² კოლექტივისტურ საზოგადოებაში ხშირია დასაქმებისას პრიორიტეტის ნათესავზე მინიჭება, ან უკვე დასაქმებული თანამშრომლის ახლობელზე. ინდივიდუალისტურ

¹ საერთაშორისო ბიზნესის აკადემიის ოფიციალური ვებ-გვერდი: <http://aib.msu.edu>.

² გ. ჰოპსტედე, გ. ი. ჰოპსტედე. კულტურები და ორგანიზაციები., გვ. 95.

საზოგადოებებში სამსახურში ოჯახური კავშირები არცთუ მისაღებია. ამას, მათი გადასახედიდან, შეიძლება მოყვეს მიკერძოებულობა და ინტერესების კონფლიქტი. ზოგიერთ კომპანიაში მსგავსი წესიც კი არსებობს – სამსახურეობრივი რომანის ქორწინებით დასრულების შემთხვევაში, ერთ-ერთმა სამსახური უნდა დატოვოს.

როდესაც შეინავლიან ეკონომიკურად მდგრად კორპორაციებს, მუდამ ინტერესდებიან იაპონური კორპორაციების წარმატების საიდუმლოთი. დღეს, ამერიკული კომპანიები ცდილობენ, იაპონურ ორგანიზაციებში აპრობირებული მართვის მეთოდოლოგიისა და თანამშრომლებთან ურთიერთობის მათეული სტანდარტების გამოყენებას ადგილობრივ ბაზაზე. მაგალითად, კომპანია *Apple*.¹ იაპონურ კომპანიებში გადაწყვეტილების მიღება იწყება ქვედა საფეხურიდან. მენეჯერები, მათ შორის უმაღლესი აღმასრულებლებიც კონსულტაციის მიზნით საჭიროებისამებრ, პერიოდულად ხვდებიან ორგანიზაციის ქვედა საფეხურზე მყოფ მუშაკებს. იაპონური კომპანიები არ არიან მოწყობილი პირამიდული მოდელით. ძალაუფლების მკვეთრი დიფერენციაცია კი არაა თანამშრომელთა პოზიციების განსაზღვრისას უპირატესი, არამედ საქმის ერთგულად და ერთობლივი ძალისხმევით ხარისხიანად კეთების მკვეთრად გამოსატყული ნება. ამერიკულ კომპანიებში ნაკლები სპეციალიზაცია მუშაკის პროფესიული უნარჩვევების ამ კონკრეტულ დარგში პარალიზებას იწვევს, მაშინ როცა იაპონიაში ახალბედა ეკონომისტი, რომელმაც ეს-ესაა უნივერსიტეტის კარები გამოიხურა, ბანკში დასაქმების შემდგომ დღითი-დღე და წლიდან წლამდე ისე იზრდება, რომ შესაძლოა ერთ მშვენიერ დღეს ბანკის მთლიანი სექტორის მართვასაც უადვილესად გაართვას თავი. იაპონიაში, სულხან საბას იგავიდან ფრაზას თუ მოვიხმართ, შეგირდს ხეზე ცოცვას შიშის გარეშე ასწავლიან, რადგან აქ არავინ არ აყენებს კომპანიის წარმატებაზე მაღლა პირად ეგოისტურ ინტერესებს. პრაქტიკული უნარ-ჩვევების სახით ცოდნის გადაცემა ახალბედა თანამშრომელზე არავის აფრთხობს, რადგან მისი შემდგომი განაფულობა არგებს კომპანიას, კომპანიის ფულად შემოსავალს და გამომდინარე აქედან, შემდგომ აქ დასაქმებულ თითოეულ მუშაკს.

¹ ქ. კალჭუნი. სოციოლოგია. თბ., 2008, გვ. 138-139.

STRUCTURIES OF MODERN TRANSNATIONAL ORGANIZATIONS

The present report discusses the regulation rule of organizations in modern society. The word “company” often replaces the word “organization” as today given the increasing process of globalization, so-called multinational enterprises prevail that represent business companies.

The classification of international business companies established by Howard Perlmutter is presented in a detailed way. The difference among ethnocentric, polycentric and geocentric transnational organizations is shown. The subject of discussion is also the issue of what personal characteristics are emphasized when selecting experts in international academy of business. Innovations that are seen in the structure of modern organizations are not left without attention. These innovations are seen only in first world countries. The book “Cultures and Organizations” by father and son Hopsteds is dedicated to discussion of these issues, and from this book the most essential details are summarized in this given article. In the narration quite interesting sociological researches are illustrated which were conducted by the international business academy. The secret of success of Japanese corporations is also discussed. Though Japanese companies do not reject the principles of bureaucratic regulation but while making essential decisions they are trying to be pragmatic and engage the whole staff in the process. As a result we have more competent decisions and from the side of group members sharper sense of so-called “group loyalty”.

¹ *Shorena Kortava* – PhD in Sociology, Assistant Professor, Sokhumi State University.

**ჰოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

ეკატერინე სულუხია¹

**ლეონჰარდ-შმიშეკის ტესტის ადაპტაცია
ქართულ პოპულაციაზე და ქართულენოვანი პერსონის შიქმნა**

ლეონჰარდ-შმიშეკის ტესტი პიროვნების საკვლევი კითხვარია, რომელიც განკუთვნილია აქცენტუალიზებული პიროვნების ტიპის დიაგნოსტიკისათვის.

„აქცენტუალიზაციის“ ცნება პირველად შემოიტანა გერმანელმა ფსიქოლოგმა და ფსიქიატრმა, ბერლინის უნივერსიტეტის ნევროლოგიის კლინიკის პროფესორმა კარლ ლეონჰარდმა (Karl Leonhard), რომელიც არის „აქცენტუირებული პიროვნების“ კონცეფციის ავტორი, რომლის თანახმადაც არსებობს პიროვნების (აქცენტუირებული) მახასიათებლები, რომელიც თავისთავად არ არის პათოლოგიური, თუმცა განსაზღვრულ პირობებში შეიძლება ჩამოყალიბდეს დადებითი ან უარყოფითი მიმართულებით. ეს თვისებები ზოგჯერ ამწვავებს თითოეული ადამიანისათვის დამახასიათებელ განუმეორებელ, ინდივიდუალურ თავისებურებებს, რომელიც შეიძლება ჩაითვალოს ნორმის უკიდურეს ვარიანტად.

აქცენტუალიზაცია, შეიძლება განხილულ იქნას, როგორც პიროვნების ხასიათის დისჰარმონიული განვითარება, მისი ცალკეული თვისებების ძლიერი გამოხატულება, რაც განაპირობებს პიროვნების მომატებულ მგრძნობიარობას გარკვეული მოვლენების მიმართ. ზოგიერთ სპეციფიკურ სიტუაციაში აქცენტუალიზაცია ართულებს პიროვნების ადაპტაციას, თუმცა არჩევითი მომატებული მგრძნობელობა ზოგიერთი მოვლენის მიმართ, რომელსაც ადგილი აქვს სხვადასხვა სახის აქცენტუალიზაციის დროს, შეიძლება ჩაითვალოს კარგ ან უფრო მომატებულ წინააღმდეგობად ამ მოვლენების მიმართ. ანალოგიურად, ზოგიერთ სპეციფიკურ სიტუაციაში, პიროვნების ადაპტაციის გართულება შეიძლება ჩაითვალოს სხვა სიტუაციებში სოციალური ადაპტაციის კარგ საშუალებად.

ამდენად, აქცენტუირებულ პიროვნებებთან პოტენციურად ჩადებუ-

¹ *ეკატერინე სულუხია* – საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის დოქტორანტი.

ლია როგორც სოციალურად პოზიტიური მიღწევები, ასევე სოციალურად უარყოფითი მუხტი. აქცენტუალიზაციის გამოხატულების მსუბუქი ფორმა, ყველაზე ხშირად, დაკავშირებულია პიროვნების დადებით გამოვლინებებთან, მაღალი – უარყოფით გამოვლინებებთან.

კ. ლეონჰარდისა და ჰ. შმიშეკის აქცენტუირებული პიროვნების კონცეფციის საფუძველზე (1970წ.) შემუშავებულია აქცენტუირებული პიროვნების საკვლევ ტესტი.¹

კ. ლეონჰარდმა გამოყო აქცენტუალიზაციის 10 ძირითადი ტიპი:

1. ჰიპერთიმიული პიროვნება ხასიათდება ანეული გუნება-განწყობილებით.
2. „აფექტის რიგიდული“ ტიპის პიროვნება ხასიათდება თავშეკავებულობით, აფექტის რიგიდულობით და ბოღვითი (პარანოიალური) რეაქციებით;
3. ემოციური, აფექტურ-ლაბილური პიროვნება;
4. პედანტური პიროვნება – სჭარბობს რიგიდული თვისებები, ნერვული პროცესების შესუსტებული რეაქციები, პედანტიზმი;
5. შფოთვითი პიროვნება – რომლის ხასიათშიც სჭარბობს შფოთვა;
6. ციკლოთიმიური პიროვნება, რომელიც გამოირჩევა ხასიათის ხშირი ცვლებადობით;
7. აგზნებადი პიროვნება – რომელსაც მომატებული აქვს იმპულსური რეაქციები;
8. დემონსტრაციული პიროვნება – ხასიათის ისტერიული თვისებებით;
9. დისთიმიული პიროვნება – დაწეული გუნება-განწყობით, სუბდეპრესიისაკენ მიდრეკილებით;
10. ეგზალტირებული პიროვნება – აფექტური ეგზალტაციისაკენ მიდრეკილებით.

აქცენტუირებული პიროვნების ყველა ამ ჯგუფს კ. ლეონჰარდი აერთიანებს აქცენტუირებული პიროვნების თვისებებით ან ტემპერამენტით. ხასიათის აქცენტუალიზებული თვისება, განსაკუთრებით ეს ეხება დემონსტრაციულობას, პედანტურობას, აფექტის რიგიდულობას (პათოლოგიაში პარანოიალურ ფსიქოპათიას) და აგზნებადობას. დანარჩენ აქცენტუირებულ პიროვნების ტიპებს კარლ ლეონჰარდი მიაკუთვნებს ტემპერამენტის თვისებურებებს, ისინი ასახავენ აფექტური რეაქციის ტემპსა და სიღრმეს.

რამდენადაც ცნობილია, მკვეთრი საზღვრები ხასიათსა და ტემპერამენტს შორის არ არსებობს, ბუნებისაგან დამოუკიდებლად აქ-

¹ Опросник Шмишека/Подробная характеристика типов акцентуаций. – http://psylab.info/index.php?title=Опросник_Шмишека/Подробная_характеристика_типов_акцентуаций&oldid=9763.

ცენტუირებული პიროვნების თვისებებთან კ. ლეონჰარდი იყენებს „აქცენტუირებულ პიროვნებას“. ასეთმა პირობითმა დაყოფამ აქცენტუირებული პიროვნების, მეცნიერს საშუალება მისცა ყურადღება მიექცია იმ თვისებების კომბინაციაზე, რომელიც განსაკუთრებულად მკვეთრად გამოვლინდება ადამიანის ხასიათში. მაგალითისთვის ასეთ მკვეთრი ხასიათის თვისებების კომბინაციას იგი მიაკუთვნებს, როდესაც გამოკვეთილია დემონსტრაციული და აფექტის რიგიდული ანუ პარანოიკალური აქცენტუირებული თვისებები, რომელმაც შეიძლება ხელი შეუწყოს პიროვნების ადაპტაციას (იმ შემთხვევაში თუ ისტერიულობის სიხისტე კომპენსირდება პარანოიკალური პიროვნების წინააღმდეგობრივი და ჯიუტი რეაქციებით), ხდება ფსიქიკის დეფორმაცია (ისტერიული ნევროზის სიმულაცია).

ამასთან, კ. ლეონჰარდს საშუალება მიეცა გამოეყო ისეთი თვისებების კომბინაცია, რომელიც შეუძლებელია შეგვხვდეს აქცენტუალიზებულ პიროვნებასთან, რამდენადაც მათი გამოვლინება ეწინააღმდეგება ერთმანეთს ერთიდაიგივე რეაქციების სფეროში. მაგალითად, აფექტის მდგომარეობაში დემონსტრაციული პიროვნება რეაგირებს უცაბედად „მოკლე ჩართვის“ პრინციპით, პედანტური – პირიქით გამოავლენს განსაკუთრებულ სიზანტეს და გაუბეაობას.

ტესტი შედგება 88 კითხვისაგან, რომელსაც უნდა გაეცეს პასუხი „დიახ“ ან „არა“. მისი პირველი ადაპტაცია რუსეთში ვ. ბლეიჰერის შესარულა 1973 წელს, ხოლო 1998 წელს ხელმეორედ ადაპტირებულია თ. აივაზიანისა და ვ. ზაიცევის მიერ.¹

შმიშეკის კითხვარის ერთერთი ვარიანტი არის ლიტმან-შმიშეკის (E. Littmann, K. G. Schmieschek, 1982)² კითხვარი. ის მოიცავს შმიშეკის კითხვარის 9 სკალას (ამოღებულია ეგზალტირების სკალა), დამატებული აქვს ექსტრავერსია-ინტროვერსიის და გულახდილობის სკალა(სიცრუე) ჰ. აიზენკის მიერ. კითხვარი ადაპტირებული და სტანდარტიზირებული იყო ვ. ბლეიხერისა და ნ. ფელდმანის (1985) მიერ³.

ლიტმან-შმიშეკის კითხვარი შედგებოდა 114 კითხვისაგან. ცალკეული სკალების შედეგი 1-დან 6-მდე ქულით განიხილებოდა როგორც ნორმა, 7 ქულა როგორც აქცენტუალიზაციის ტენდენცია, 8 ქულა როგორც გამოხატული პიროვნული აქცენტუალიზაცია.

ჩვენ მიერ ადაპტირებული ლეონჰარდ-შმიშეკის ტესტის ქართულენოვანი ვერსიის შესაქმნელად გამოყენებულია ტესტის რუსულენოვანი ვერსია. ადაპტირებული თ. აივაზიანისა და ვ. ზაიცევის მიერ.

ადაპტაცია გულისხმობს სერიოზული ემპირიული სამუშაოს ჩა-

¹ В. П. Зайцев, Т. А. Айвазян. Психодиагностика и психометрия в соматической медицине. – http://medpsy.ru/climp/2014_3_5/article10.php.

² Современный образовательный процесс: основные понятия и термины. – http://current_pedagogy.academic.ru/1148/%D0%9E%D0%9F%.

³ В. М. Блейхер, И. В. Крук, С. Н. Боков. Клиническая патопсихология. Москва-Воронеж 2002; ელექტრ. ვერსია: <http://www.studfiles.ru/preview/1211664/page:5/>.

ტარებას ახალ სოციალურ, კულტურულ პირობებში – ამ ტესტის სანდოობისა და ვალიდობის. აგრეთვე ფსიქომეტრული მახასიათებლების დასადგენად, სახელდობრ, საჭიროა:

1. ტესტის თარგმნა;
2. ტესტის დისკრიმინანტულობის, ანუ ემპირიული ვალიდობის, დადგენა;
3. შიდა სანდოობის – ცალკეული კითხვების შიდა შეთანხმებულობის, ანუ ეგრეთ წოდებული „სინქრონული“ სანდოობის დადგენა;
4. ტესტის მდგრადობის შემოწმება, ანუ რეტესტური სანდოობის შემოწმება;
5. კონსტრუქციული ვალიდობის შემოწმება;
6. გარე ვალიდობის შემოწმება: გულისხმობს ამ ტესტის პარალელურად სხვა, მსგავსი მახასიათებლების დამდგენი და უკვე აპრობირებული ტესტის (გარე კრიტერიუმი) გამოყენებას და ამ ორი ტესტის მეშვეობით მიღებული მაჩვენებლებს შორის კორელაციის დადგენას;
7. სოციალური სასურველობის ეფექტის შემოწმება: გულისხმობს ცდის პირის მიერ ტესტის ორჯერ შევსებას, ერთხელ საკუთარი სახელით, ხოლო მეორედ ისე როგორც ამას გააკეთებდა ადამიანი, რომელსაც დადებითი შთაბეჭდილების მოხდება სურს;
8. ტესტის ფსიქომეტრული მახასიათებლები: ტესტური ნორმების დადგენა. გენდერული ასაკობრივი განსხვავების სანდოობის შემოწმება და შესაბამისი ტესტური ქულების დადგენა.

1. ტესტის თარგმნა

შესრულდა კითხვარის თარგმანის ორი დამოუკიდებელი ვერსია – ავტორისა და მისი ხელმძღვანელის მიერ (ელენე ჩომახიძე), რომლებიც შემდეგ შეჯერდა. ტესტის შეჯერებული ვარიანტის შემოწმებასა და დაზუსტებაში დაგვეხმარა ექსპერტი – ფსიქოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი მარინა ბალიაშვილი. ექსპერტის ამოცანა იყო თარგმანის შეფასება ორიგინალთან შესაბამისობაში, ზოგადი და სტილისტური გრამატიკულობა, ახალ პირობებში ლექსიკის ადეკვატურად (არასასურველი კონოტაციური მნიშვნელობებით, სოციოკულტურული განსხვავების ლინგვისტური გამოვლინებებით და სხვა). ექსპერტის შენიშვნების გათვალისწინებით ტესტის დებულებები კიდევ ერთხელ დამუშავდა.

ტესტის პირველი ვერსია (საპილოტო კვლევა) შეავსო 58 ცდის პირმა, მათ შორის – 30 მამაკაცი (საშუალო ასაკი 21.9; სტანდარტული გადახრა =2.47) და 28 ქალი (საშუალო ასაკი 20.13; სტანდარტული გადახრა =1.81). გარდა იმისა, რომ პასუხები „დიახ“ და „არა“ იყო, მოცე-

მულ კვლევაში ცდის პირებს ასევე შეეძლოთ პასუხი გაეცათ „არ ვიცი“. ეს საჭირო გახდა იმისათვის, რომ გაგვეჩვენა ის დებულებები, რომლის გაგებაც რთული იყო ცდის პირებისათვის, რომელიც იყო გაურკვეველი, ორაზროვანი და ასევე ქვეცნობიერად პასუხის გაცემას თავს არიდებდნენ.

მაქსიმალურად გაუგებარი დავალება იყო შეფასებული 13.8% ცდის პირების მიერ. მიუხედავად იმისა, რომ შედეგი ასახავს ცდის პირის დამაკმაყოფილებელ შედეგს ტესტის შევსების დროს, ზოგიერთი მათგანი, რომელთაც მოაგროვეს უარყოფითი პასუხები, იყო გადაკეთებული და კონკრეტიზირებული.

2. ტესტის ემპირიული ვალიდობა

ტესტის ემპირიული ვალიდობის დადგენა გულისხმობს ტესტში შემავალი ყველა პუნქტის დისკრიმინანტულობის, ანუ ცდისპირთა დიფერენცირების, გაყოფის უნარის შემოწმებას. თუ ყველა ცდის პირი ტესტის კითხვაზე იძლევა ერთნაირ პასუხს, მაშინ ეს ნიშნავს, რომ მოცემული კითხვა არ ფლობს დისკრიმინაციულობას. დაწესებულია ტესტის პუნქტების დისკრიმინანტულობის 80%-იანი ზღვარი: თუ ცდის პირთა 80%-ზე მეტი ტესტის ამა თუ იმ პუნქტზე ერთნაირ პასუხს ირჩევს, ეს პუნქტი დისკრიმინანტულად ვერ ჩაითვლება.

ჩატარებული საპილოტო კვლევის (58 ცდისპირი) შედეგები გამოყენებული იქნა ტესტის პუნქტების დისკრიმინაციულობის დასადგენად. კერძოდ, გამოთვლილი იყო ინდივიდების პროცენტული წილი, რომლებიც პასუხობდნენ „დიახ“ ან „არა“ თითოეულ კითხვაზე და მნიშვნელობის დონე, რომელიც ასახავდა ალბათობის დონეს შემთხვევით გადაადგილებულ დისკრიმინირებულ დავალებას მოცემულ კითხვაზე. მონაცემების დასამუშავებლად გამოყენებულ იქნა მათემატიკური სტატისტიკის პროგრამა პაკეტი SPSS-21.

შედეგად 88 კითხვიდან 14 აღმოჩნდა არადისკრიმინირებული (80%-მდე ერთგვაროვანი პასუხი). მიუხედავად იმისა, რომ კვლევა ტარდებოდა ანონიმურად, და ცდის პირთა კეთილგანწყობა დამოკიდებული არ იყო შედეგზე, ამ დავალების დისკრიმინანტიულობა აღმოჩნდა არადააკმაყოფილებელი, რადგან ისინი ორიენტირებული იყვნენ სოციალურ სასურველობაზე, რაც აიხსნა იმით, რომ ცდილობდნენ საკუთარ თვალში გამოჩენილიყვნენ უფრო კარგად. ამ განწყობის მოსახსნელად ზოგიერთი არადისკრიმინირებული კითხვა შეიცვალა, სხვა შემთხვევაში შეიცვალა ენობრივი სტრუქტურა არასასურველი კონოტაციური მნიშვნელობით. ამასთან, ამ დავალების კორელაციის დროს გათვალისწინებული იქნა მისი კატეგორიულობის დონე ან რთული წინადადებების ცალკეული ნაწილების კატეგორიულობა, რომელიც იყო გაძლიერებული ან შესუსტებული.

კითხვარის საბოლოო ვერსიის დისკრიმინანტულობა შემოწმდა კითხვარის ადაპტაციის მეორე ეტაპზეც. შედეგად ტესტის ყველა პუნქტ-

ტის დისკრიმინანტულობა დამაკმაყოფილებელია – არაუმეტეს 70%-ის ერთნაირი პასუხები. ეს არის ტესტის ემპირიული ვალიდობის მაჩვენებელი.

3. ტესტის შიდა სანდლობა

ტესტის ადაპტაციის მეორე ეტაპზე ჩატარდა ძირითადი კვლევა 627 ცდისპირზე (432 მამაკაცი და 195 ქალი, ასაკი – 18-დან 65 წლამდე). ამ კვლევის ჩასატარებლად გამოყენებული იქნა საპილოტო კვლევის საფუძველზე დაზუსტებული კითხვარის ვერსია. ტესტის შიდა სანდლობა გულისხმობს თითოეულ სკალაში (ტესტი სულ 10 სკალას შეიცავს) შემავალი ცალკეული კითხვების შიდა შეთანხმებულობის (კონსისტენტურობის), ანუ ეგრეთ წოდებული „სინქრონული“ სანდობის დადგენა. ამისათვის გამოყენებული იქნა SPSS-21-ის მოდული „ვარგისიანობის ანალიზი“. ვარგისიანობის ანალიზის მეშვეობით საპილოტე კვლევის მონაცემების ანალიზის (დამუშავების) საფუძველზე ზუსტდება კითხვარში შესატანი კითხვების (კითხვარის პუნქტების) საბოლოო ვარიანტი. ასეთი ანალიზი საეჭვო (უვარგისი შეუსაბამო) კითხვების გამოვლენის საშუალებას იძლევა. კერძოდ, ცალკეული პუნქტების ვარგისიანობის შესაფასებლად გამოიყენება, ძირითადად, ორი კრიტერიუმი – „შერჩევითობის კოეფიციენტი“ და „ვარგისიანობის კოეფიციენტი“.

„შერჩევითობის კოეფიციენტი“ არის კორელაციის კოეფიციენტი კითხვაზე პასუხსა და კითხვარის ჯამურ მაჩვენებელს შორის. უვარგისად მიიჩნევა კითხვები შერჩევითობის კოეფიციენტის დაბალი მნიშვნელობით. „ვარგისიანობის კოეფიციენტი“ კითხვარის ვარგისიანობის შეფასების ძირითადი კრიტერიუმი. კერძოდ, გამოიყენება „კრომბახის ალფა“ (Cronbach’s Alpha) – სინქრონული სანდობის კოეფიციენტი. ამ კოეფიციენტის მნიშვნელობის მოდული 0-დან 1-მდე იცვლება. რაც უფრო მაღალია კრომბახის ალფას მნიშვნელობა, მით უფრო მაღალია კითხვარის (კითხვარის ბლოკის) შინა შეთანხმებულობა. „კრომბახის ალფას“ მინიმალური დამაკმაყოფილებელი მნიშვნელობა 0,6-ის ტოლია. თითოეული პუნქტის სანდობის შესაფასებლად გამოიყენება მაჩვენებელი “Corrected Item-Total Correlation” – „კრომბახის ალფას მნიშვნელობა შესაბამისი პუნქტის ამოღების შემთხვევაში“. ათივე სკალის შემთხვევაში სანდობის კოეფიციენტი – „კრომბახის ალფა“ 0,6-ზე მაღალია. ამრიგად, ეს გვადილევს უფლებას დავასკვნათ, რომ ტესტის ქართულენოვანი ვერსიის შიდა სანდობა საკმაოდ მაღალია.

4. ტესტის მდგრადობის (აღწარმოების) შემოწმება

ანუ რეტესტური სანდობის შემოწმება

ტესტის მდგრადობის (აღწარმოების) რეტესტური სანდობის შესამოწმებლად გამოიყენებულ იქნა ეგრეთ წოდებული „შერჩევის შუაზე

გაყოფის მეთოდი“ (Split-half reliability). ამ შემთხვევაში თითოეულ სკალაში შემავალი კითხვები შემთხვევითი წესით იყოფა ორ თანაბარ ნაწილად და ამ ორ ქვეჯგუფს შორის ითვლება კორელაციის კოეფიციენტი (სპირმენ-ბრაუნის კორელაციის კოეფიციენტი). კოეფიციენტი 0.70 ნაკლები არ არის, ამ შემთხვევაში მეთოდიკა სანდოა. რაც ადასტურებს ტესტის მდგრადობას.

5. კონსტრუქციული ვალიდობის შემოწმება

კონსტრუქციული ვალიდობის შესამოწმებლად ჩატარდა ექსპლორატორული ფაქტორული ანალიზი. ამ პროცედურის მეშვეობით ურთიერთდაკავშირებული ცვლადები ერთ ფაქტორში ერთიანდება. სხვადასხვა ფაქტორში შემავალ ცვლადებს შორის კორელაცია სუსტია. ფაქტორული ანალიზის მიზანია ისეთი დამოუკიდებელი კომპლექსური ფაქტორების გამოვლენა, რომლებიც სრულად ხსნის ცვლადებს შორის არსებულ კავშირებს.

ფაქტორული ანალიზის საწყის ეტაპზე ხდება ცვლადების მნიშვნელობის სტანდარტიზაცია (z -გარდაქმნა), შემდეგ კი მათ შორის კორელაციის (პირსონის კორელაციის კოეფიციენტი) განსაზღვრა. მიღებული კორელაციური მატრიცა შემდგომი გაანგარიშების საფუძველია. ამ მატრიცისათვის განისაზღვრება ეგრეთ ნოდებული „საკუთარი მნიშვნელობა“ და მისი შესაბამისი „საკუთარი ვექტორი“. ეს საკუთარი მნიშვნელობები დახარისხებულია კლებადობის მიხედვით. მნიშვნელოვანია მხოლოდ 1-ზე მაღალი საკუთარი მნიშვნელობა: მისი შესაბამისი „საკუთარი ვექტორი“ ფაქტორს ქმნის. „საკუთარი ვექტორის“ ელემენტებს „ფაქტორული დატვირთვა“ ეწოდება. ესაა, ფაქტობრივად, კორელაციის კოეფიციენტი შესაბამის ცვლადსა და ფაქტორს შორის.

ფაქტორიზაციის ამოცანის შესასრულებლად შემუშავებულია ბევრი მეთოდი, რომელთაგანაც ყველაზე ხშირად გამოიყენება „მთავარი ფაქტორების (კომპონენტების) განსაზღვრის მეთოდი“, მაგრამ მხოლოდ ამ მეთოდების გამოყენებით ფაქტორთა განსაზღვრის ამოცანის ცალსახად გადაწყვეტა ვერ ხერხდება. ცალსახა გადაწყვეტის ძიებას „ფაქტორთა ბრუნვის ამოცანას“ უწოდებენ. აქაც ბევრი მეთოდი არსებობს. ყველაზე პოპულარულია „ვარიმაქს მეთოდი“. ფაქტორიზაციამ დაადასტურა ტესტის 10-ფაქტორიანი სტრუქტურა.

6. გარე ვალიდობის შემოწმება

გარე ანუ კონვერგენტული და დისკრიმინანტული ვალიდობა გულისხმობს ამ ტესტის პარალელურად სხვა, მსგავსი მახასიათებლების დამდგენი და უკვე აპრობირებული ტესტის (გარე კრიტერიუმი) გამოყენებას და ამ ორი ტესტის მეშვეობით მიღებულ მაჩვენებლებს შორის კორელაციის დადგენას. გარე კრიტერიუმის სახით გამოყენებულ იქნა

კეტელის ტესტი (ფორმა C), ვინაიდან ისიც არის პიროვნების საკვლევ ტესტი და, რაც მთავარია, არსებობს აპრობირებული ქართულენოვანი ვერსია. კორელაციის დასადგენად გამოვიყენეთ პირსონის კორელაციის კოეფიციენტი.

7. სოციალური სასურველობის ეფექტის შემოწმება

მოცემული კითხვარის გამოყენებისას, მნიშვნელოვანია აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ მას არ გააჩნია სიცრუის სკალა. სოციალური სასურველობის ეფექტის შემოწმება: გულისხმობს ცდის პირის მიერ ტესტის ორჯერ შევსებას, ერთხელ – საკუთარი სახელით (ნეიტრალური ინსტრუქცია), ხოლო მეორედ ისე როგორც ამას გააკეთებდა ადამიანი, რომელსაც დადებითი შთაბეჭდილების მოხდება სურს (პოლიტიური თვით-პრეზენტაციის ინსტრუქცია).

სოციალური სასურველობის ეფექტის შესამოწმებლად ჩატარებულ კვლევაში მონაწილეობა მიიღო 52 ცდისპირმა, მათ შორის 30 ქალმა და 22 მამაკაცმა. კვლევამ დაადასტურა სოციალური სასურველობის ეფექტის გავლენა (კოეფიციენტი 0,19), რაც უცილობლად გასათვალისწინებელია კვლევის ორგანიზებისას. ვფიქრობთ, რომ მიზანშეწონილია სიცრუის სკალის დამატება.

8. ტესტის ფსიქომეტრული მახასიათებლები

ტესტის რესტანდარტიზაციის ეტაპზე ამავე 627 ცდისპირის მასალაზე შემოწმდა სტატისტიკური განაწილების ხასიათი თითოეული სკალისათვის ცალ-ცალკე. ამ მიზნით გამოყენებული იქნა კოლმოგოროვ-სმირნოვის კრიტერიუმი.

განაწილება ნორმალურია, თუ სანდოობის მაჩვენებელი (p) 0,05-ზე მეტია. როგორც ჩანს, ათივე სკალისათვის მაჩვენებელი $p > 0,05$, რაც განაწილების ნორმალურობას ადასტურებს.

ამრიგად, განაწილების ნორმალურობის დადასტურება ტესტური ნორმების დადგენის უფლებას გვაძლევს.

ქულათა მაქსიმალური რაოდენობა, რომელიც მიღებულ იქნა ტესტირების შედეგად შეადგენს 24. ქულათა რაოდენობა 15-დან 19-მდე დიაპაზონში მეტყველებს აქცენტუალიზაციის ტენდენციაზე. მხოლოდ მაშინ, თუ ქულათა რაოდენობა აჭარბებს 19-ს აღინიშნება გამოხატული ხასიათის აქცენტუალიზაცია.

გენდერული და ასკობრივი განსხვავების სანდოობის შემოწმება და შესაბამისი ტესტური ქულების დადგენა

გენდერული განსხვავების შემოწმება. გენდერული განსხვავების სანდოობის შესამოწმებლად გამოვიყენებულ იქნა t სტიუდენტის კრიტერიუმი.

ამრიგად, 10 სკალიდან 7-ზე გენდერული განსხვავება სტატისტიკურად სანდოა, მაგრამ d კოზნის მაჩვენებელი, რომელიც ასახავს განსხვავებას საშუალო მნიშვნელობებით ერთეულებში (ზოგადი სტანდარტული გადახრა) შეადგენს მხოლოდ 0.31 და ეს განსხვავება ხშირ შემთხვევაში არ გამოვლინდება. გარდა ამისა, ტესტით გათვალისწინებულია მხოლოდ ქულების დიაპაზონის შეფასება (19-ზე მაღალი მაჩვენებლები). შესაბამისად, განსხვავებული გენდერული ნორმების დადგენა საჭირო არ არის.

ასაკობრივი განსხვავების შემონმება. ასაკობრივი განსხვავების სანდოობის შესამოწმებლად გამოყენებულ იქნა ერთფაქტორიანი დისპერსიული ანალიზი.

10 სკალიდან 8 სკალაზე ასაკობრივი განსხვავება სტატისტიკურად სანდოა. მაგრამ ამ შემთხვევაშიც საშუალო მაჩვენებლის შედარება (d კოზნის მაჩვენებელი 0.35-ის ტოლია) აჩვენებს, რომ განსხვავებული ასაკობრივი ნორმების დადგენა საჭირო არ არის.

დასკვნა

მიღებული შედეგები მოწმობს იმას, რომ ლეონჰარდ-შმიშეკის ტესტს გააჩნია საკმაოდ მაღალი სანდოობა და ვალიდურობა, ასევე აჩვენებს ლოგიკურ და პროგნოზირებად ურთიერთკავშირებს სხვა მსგავს პიროვნულ მახასიათებლებთან. ჩატარებული ექსპლორატორული ფაქტორული ანალიზის საფუძველზე გამოიყოფა ტესტის 10 ფაქტორიანი სტრუქტურა. შესაბამისად, შეიძლება ითქვას, რომ კვლევის შედეგად მიღებული კითხვარის ქართული ვერსია არის საკმარისად გამართული ფსიქოდიანოსტიკური ინსტრუმენტი, რომელიც შეიძლება იქნეს გამოყენებული კვლევითი მიზნით. მაგრამ, რაც შეეხება კითხვარის გამოყენებას ინდივიდუალური დიანოსტიკისათვის, გასათვალისწინებელია, რომ ის სიცრუის სკალას არ შეიცავს, ამიტომ მიღებული შედეგი მაინც საჭიროებს გადამოწმებას – სხვა ტესტის, ანამნეზის მონაცემების, რეალურ ცხოვრებისეულ სიტუაციაში პიროვნებებზე დაკვირვება და სხვა.

EKATERINA SULUKHIA¹

ADAPTATION OF THE TEXT BY LEONHARD-SHMISHEK FOR GEORGIAN POPULATION AND DEVELOPMENT OF THE GEORGIAN VERSION

Our aim was adaptation of the text by Leonhard-Shmishkek for Georgian population and development of the Georgian version. The text by Leonhard-Shmishkek is a questionnaire for study of a person designed for diagnostics of an accentuated type of a person.

The concept of “accentuation” was introduced by a German phycologist and psychiatrist, the professor at the Neurology Clinic of Berlin University Karl Leonhard who is the author of the concept “accentuated person”. According to the mentioned concept, there are (accentuated) characteristics of a person that are not abnormal though in certain conditions they might develop in positive or negative direction. These features sometimes aggravate unique, individual characteristics of each person that might be considered as extreme limits of the norm.

Accentuation might be considered as disharmonic development of a person’s character, strong expression of its certain features, resulting in increased sensibility of a person to certain events. In some specific situation accentuation makes it difficult for the person to adapt to some events, though selective increased sensitivity to some events occurring in different types of accentuation might be considered as good or more increased opposition to such events.

Adaptation means conducting of serious empirical works in new social, cultural conditions – to determine reliability, validity and psychometric characteristics of this test.

¹ *Ekaterina Sulukhia* – Post-Graduate Student of St. Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

**პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

ელენე ჩომახიძე, თამარ ადეიშვილი¹

„შუბერტის რისკის მზაობის“ („PSK“) ტესტის აღაპტაცია

„შუბერტის რისკის მზაობის“ ტესტი² რისკის მზაობის დონის შეფასების საშუალებას იძლევა.

რისკი გაგებულა, როგორც წარმატების მისაღწევად განხროციელებლი მოქმედება სასურველი შედეგის მიღწევის იმედით ან როგორც შესაძლო საფრთხე, როგორც მოქმედება, რომელიც გაურკვეველ პირობებში მიმდინარეობს. რისკისადმი მაღალ მზაობას თან ახლავს წარუმატებლობისგან თავის არიდების დაბალი მოტივაცია.³

რისკი ადამიანის აქტივობის განუყოფელი თვისებაა. როგორც ნენსი, ის ნებისმიერ სფეროში ადამიანის საქმიანობისათვის არის დამახასიათებელი და იმ მრავალ ფაქტორს უკავშირდება, რომლებიც გავლენას ახდენენ დადებითი შედეგების მომტანი გადაწყვეტილების მიღებაზე. რისკი თან დევს ადამიანის შემოქმედებით საქმიანობას, ხშირად კი არსებობისთვის აუცილებელ პირობასაც წარმოადგენს. მრავალი გადანწყვეტილება სარისკო ხასიათს იძენს სწორედ იმიტომ, რომ შეუძლებელია მათი შედეგების წინასწარ განჭვრეტა. შესაბამისად, ნებისმიერი გადანწყვეტილება ამა თუ იმ ხარისხით გარკვეულწილად რისკთან არის დაკავშირებული და პიროვნების ფსიქოლოგიური უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მიზნით მიიღება. რისკი სიტუაციის გათვლის შესაძლებლობის და საკუთარი მიზნების შესაბამისად მისი შეცვლის უნარის მაჩვენებელია. რისკისადმი მზაობის გამოვლენა მრავალ გარემო ფაქტორზეა დამოკიდებული (პრობლემური სიტუაციის მახასიათებლები, სოციალური სისტემის სტრუქტურა, პრობლემის ფორმირების მეთოდი, ადამიანის მიერ

¹ *ელენე ჩომახიძე* – ფსიქოლოგიის დოქტორი; *თამარ ადეიშვილი* – ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; საქართველოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის საპატრიარქოს ქართული უნივერსიტეტის დოქტორანტი.

² «Готовность к риску» Шуберт (PSK). – testoteka.narod.ru/ms/1/13.html.

³ *В. П. Пугачев*. Тесты, деловые игры, тренинги в управлении персоналом. *Учебник для студентов вузов*. М., 2003, გვ. 187-191.

გადანყვეტილების მიღების ტიპი).

კვლევებმა აჩვენა, რომ რისკისადმი მზაობა დაკავშირებულია ადამიანის ისეთ თვისებებთან, როგორიცაა: იმპულსურობა, აგზნებადობა, აგრესიულობა, დომინირებისკენ მიდრეკილება, თვითგანმტკიცება. უარყოფითი კავშირები გამოვლინდა, სოციალურ სურვილებთან, სოციალურ პასუხისმგებლობასთან, სინდისთან, შთაგონებასთან.¹

მეთოდის აღწერა

„შუბერტის რისკის მზაობის“ მეთოდის ერთვანზომილებიანი ტესტია. ტესტის რუსულენოვანი ვერსიის ავტორია ე. პ. ილინი.² ტესტი ადამიანის ქცევითი რეაქციების თავისებურებათა შეფასების საშუალებას იძლევა, გაურკვეველ ცხოვრებისეულ სიტუაციებში, რომლებიც დაგენილი ნორმებისა და წესების დარღვევას მოითხოვს. მეთოდის შედეგება ლაიკერტის სკალის პრინციპით შედგენილი 25 კითხვარისაგან, თითოეულ მათგანზე პასუხების ხუთი სავარაუდო ვარიანტიდან ერთი უნდა შეირჩეს: სრული თანხმობიდან (+2 ქულა) სრულ „არამდე“ („-2“ ქულა). შედეგი განისაზღვრება ქულების ჯამით, რომელთა საფუძველზე კეთდება ადამიანის რისკისადმი მიდრეკილების შესახებ დასკვნები.

მინიმალური მნიშვნელობა „-50“ ქულას შეადგენს, ხოლო მაქსიმალური – „+50“-ს. „-30“-ზე ნაკლები ქულა – „ზედმეტად ფრთხილი“; დიაპაზონი „-10“ ქულიდან „+10“-მდე – „საშუალო მნიშვნელობები“; „+20“ ქულაზე მეტი – რისკისადმი მაღალი მიდრეკილება.

არსებობს რისკისადმი მიდრეკილების კიდევ ერთი ტესტი, რომელიც შემუშავებულია ა. შმელევის³ მიერ. ეს ტესტი 50 კითხვას შეიცავს.

ადაპტაცია გულისხმობს სერიოზული ემპირიული სამუშაოს ჩატარებას ახალ სოციალურ, კულტურულ პირობებში – ტესტის სანდოობისა და ვალიდობის, აგრეთვე ფსიქომეტრული მახასიათებლების დასადგენად, სახელდობრ, საჭიროა:

1. ტესტის თარგმნა;
2. ტესტის დისკრიმინანტულობის, ანუ ემპირიული ვალიდობის, დადგენა;
3. შიდა სანდოობის – ცალკეული კითხვების შიდა შეთანხმებულობის, ანუ ეგრეთ წოდებული „სინქრონული“ სანდოობის დადგენა;
4. ტესტის მდგრადობის შემოწმება, ანუ რეტესტური სანდოობის შემოწმება;
5. კონსტრუქციული ვალიდობის შემოწმება;

¹ В. Н. Федосеев, С. Н. Капустин. Управление персоналом организации. Учебное пособие. М., 2003. გვ. 143-144.

² Е. П. Ильин. Психология риска. СПб., 2012, გვ. 267.

³ Исследование склонности к риску (опросник А.Г.Шмелева). – http://psitester.ucoz.ru/publ/individualno_psihologichni_osoblivosti_osobistosti/kharakter/issledovanie_sklonnosti_k_risku/15-1-0-64.

6. გარე ვალიდობის შემოწმება: კორელაციების ანალიზი რელევანტურ გარე კრიტერიუმთან. გარე ვალიდობა გულისხმობს ამ ტესტის პარალელურად სხვა, მსგავსი მახასიათებლების დამდგენი და უკვე აპრობირებული ტესტის (გარე კრიტერიუმი) გამოყენებას და ამ ორი ტესტის მეშვეობით მიღებული მაჩვენებლებს შორის კორელაციის დადგენას;
7. სოციალური სასურველობის ეფექტის შემოწმება: გულისხმობს ცდის პირის მიერ ტესტის ორჯერ შევსებას, ერთხელ საკუთარი სახელით, ხოლო მეორედ ისე როგორც ამას გააკეთებდა ადამიანი, რომელსაც დადებითი შთაბეჭდილების მოხდება სურს.

1. ტესტის თარგმნა

შესრულდა კითხვარის თარგმანის ორი დამოუკიდებელი ვერსია – ავტორისა და მისი ხელმძღვანელის მიერ (ელენე ჩომახიძე), რომლებიც შემდეგ შეჯერდა. ტესტის შეჯერებული ვარიანტის შემოწმებასა და დაზუსტებაში დაგვეხმარა ექსპერტი – ფსიქოლოგიის მეცნიერეთა დოქტორი – მარინა ბალიაშვილი. ექსპერტის ამოცანა იყო თარგმანის შეფასება ორიგინალთან შესაბამისობის, ზოგადი და სტილისტური ნივნიერების, გამოყენების ახალ პირობებში ლექსიკის ადექვატურობის პოზიციებიდან (არასასურველი კონოტატიური მნიშვნელობების არსებობა, სოციოკულტურულ განსხვავებათა ლინგვისტური გამოვლენა). ექსპერტის შენიშვნებს გათვალისწინებით ტესტის დებულებები კიდევ ერთხელ დამუშავდა.

ტესტის პირველი ვერსია (საპილოტე კვლევა) შეავსო 62-მა ცდისპირმა, მათ შორის იყო 21 მამაკაცი და 41 ქალი. ცდისპირებს ევალუბოდათ პასუხების გაცემა მხოლოდ იმ კითხვებზე, რომლებიც მათთვის სრულიად გასაგები იყო. თუ კითხვა ბოლომდე გასაგები არ იყო, მასზე ცდისპირი არ პასუხობდა. ეს იმ დებულებების დასადგენად გამოიყენებოდა, რომელთა გაგება გართულებული იყო მათი გაურკვეველობის, ბუნდოვანების, ორაზროვნების, ასევე არაცნობიერად პასუხის გაცემის სურვილის არქონის გამო.

დამუშავების შედეგებმა აჩვენა, რომ ასეთი კითხვა იყო 1-დან 4-მდე, კითხვების მაქსიმალურმა რაოდენობამ 16% შეადგინა. ეს კითხვები ხელახლა ჩამოყალიბდა და დაკონკრეტდა.

2. ტესტის ემპირიული ვალიდობა

ტესტის ემპირიული ვალიდობის დადგენა გულისხმობს ტესტში შემავალი ყველა პუნქტის დისკრიმინანტულობის, ანუ ცდისპირთა დიფერენცირების, გაყოფის უნარის შემოწმებას. თუ კი ყველა ცდისპირი ტესტში მოცემულ დავალებზე ერთი და იგივე პასუხს იძლევა, ეს ნიშნავს, რომ ის არადისკრიმინანტულია. დაწესებულია ტესტის პუნქტების დისკრიმინანტულობის 80%-იანი ზღვარი: თუ ცდისპირთა 80%-ზე მეტი

ტესტის ამა თუ იმ პუნქტზე ერთნაირ პასუხს ირჩევს, ეს პუნქტი დისკრიმინანტულად ვერ ჩაითვლება. გარდა ამისა, ლაიკერტის სკალის პრინციპით შედგენილ კითხვარში პასუხების განაწილება თანაბარი არ უნდა იყოს.

ჩატარებული საპილოტო კვლევის (62 ცდისპირი) შედეგები გამოყენებულ იქნა ტესტის პუნქტების დისკრიმინაციულობის დასადგენად. მონაცემების დასამუშავებლად გამოყენებულ იქნა მათემატიკური სტატისტიკის პროგრამათა პაკეტი SPSS-21. განაწილების ხასიათის შესამოწმებლად (თანაბარია თუ არა) გამოყენებულ იქნა პირსონის χ^2 კრიტერიუმი. მიღებული შედეგი წარმოდგენილია პირველ ცხრილში.

ცხრილი 1

პასუხების სიხშირეთა განაწილება

r1	რა თქმა უნდა, კი	77%	r10	რა თქმა უნდა, კი	1%	r18	რა თქმა უნდა, კი	9%
	უფრო კი, ვიდრე არა	15%		უფრო კი, ვიდრე არა	11%		უფრო კი, ვიდრე არა	22%
	არ ვიცი	8%		არ ვიცი	25%		არ ვიცი	26%
	უფრო არა, ვიდრე კი	0%		უფრო არა, ვიდრე კი	24%		უფრო არა, ვიდრე კი	19%
	რა თქმა უნდა, არა	1%		რა თქმა უნდა, არა	38%		რა თქმა უნდა, არა	25%
r2	რა თქმა უნდა, კი	13%	r11	რა თქმა უნდა, კი	6%	r19	რა თქმა უნდა, კი	38%
	უფრო კი, ვიდრე არა	33%		უფრო კი, ვიდრე არა	9%		უფრო კი, ვიდრე არა	26%
	არ ვიცი	23%		არ ვიცი	17%		არ ვიცი	5%
	უფრო არა, ვიდრე კი	21%		უფრო არა, ვიდრე კი	23%		უფრო არა, ვიდრე კი	14%
	რა თქმა უნდა, არა	10%		რა თქმა უნდა, არა	46%		რა თქმა უნდა, არა	17%
r3	რა თქმა უნდა, კი	16%	r12	რა თქმა უნდა, კი	8%	r20	რა თქმა უნდა, კი	5%
	უფრო კი, ვიდრე არა	26%		უფრო კი, ვიდრე არა	10%		უფრო კი, ვიდრე არა	6%
	არ ვიცი	29%		არ ვიცი	19%		არ ვიცი	11%
	უფრო არა, ვიდრე კი	18%		უფრო არა, ვიდრე კი	6%		უფრო არა, ვიდრე კი	24%
	რა თქმა უნდა, არა	10%		რა თქმა უნდა, არა	57%		რა თქმა უნდა, არა	54%
r4	რა თქმა უნდა, კი	13%	r13	რა თქმა უნდა, კი	52%	r21	რა თქმა უნდა, კი	1%
	უფრო კი, ვიდრე არა	24%		უფრო კი, ვიდრე არა	24%		უფრო კი, ვიდრე არა	6%
	არ ვიცი	21%		არ ვიცი	4%		არ ვიცი	13%
	უფრო არა, ვიდრე კი	16%		უფრო არა, ვიდრე კი	9%		უფრო არა, ვიდრე კი	31%
	რა თქმა უნდა, არა	27%		რა თქმა უნდა, არა	11%		რა თქმა უნდა, არა	49%
r5	რა თქმა უნდა, კი	28%	r14	რა თქმა უნდა, კი	21%	r22	რა თქმა უნდა, კი	12%
	უფრო კი, ვიდრე არა	33%		უფრო კი, ვიდრე არა	20%		უფრო კი, ვიდრე არა	19%
	არ ვიცი	5%		არ ვიცი	13%		არ ვიცი	24%
	უფრო არა, ვიდრე კი	21%		უფრო არა, ვიდრე კი	16%		უფრო არა, ვიდრე კი	15%
	რა თქმა უნდა, არა	13%		რა თქმა უნდა, არა	31%		რა თქმა უნდა, არა	30%
r6	რა თქმა უნდა, კი	45%	r15	რა თქმა უნდა, კი	23%	r23	რა თქმა უნდა, კი	6%
	უფრო კი, ვიდრე არა	25%		უფრო კი, ვიდრე არა	30%		უფრო კი, ვიდრე არა	10%
	არ ვიცი	9%		არ ვიცი	16%		არ ვიცი	19%
	უფრო არა, ვიდრე კი	13%		უფრო არა, ვიდრე კი	21%		უფრო არა, ვიდრე კი	22%
	რა თქმა უნდა, არა	9%		რა თქმა უნდა, არა	9%		რა თქმა უნდა, არა	43%
r7	რა თქმა უნდა, კი	19%	r16	რა თქმა უნდა, კი	27%	r24	რა თქმა უნდა, კი	6%
	უფრო კი, ვიდრე არა	27%		უფრო კი, ვიდრე არა	22%		უფრო კი, ვიდრე არა	10%
	არ ვიცი	26%		არ ვიცი	15%		არ ვიცი	9%
	უფრო არა, ვიდრე კი	15%		უფრო არა, ვიდრე კი	14%		უფრო არა, ვიდრე კი	18%
	რა თქმა უნდა, არა	12%		რა თქმა უნდა, არა	23%		რა თქმა უნდა, არა	57%
r8	რა თქმა უნდა, კი	20%	r17	რა თქმა უნდა, კი	59%	r25	რა თქმა უნდა, კი	6%
	უფრო კი, ვიდრე არა	22%		უფრო კი, ვიდრე არა	29%		უფრო კი, ვიდრე არა	12%
	არ ვიცი	16%		არ ვიცი	9%		არ ვიცი	18%
	უფრო არა, ვიდრე კი	15%		უფრო არა, ვიდრე კი	2%		უფრო არა, ვიდრე კი	23%
	რა თქმა უნდა, არა	28%		რა თქმა უნდა, არა	1%		რა თქმა უნდა, არა	40%
r9	რა თქმა უნდა, კი	19%						
	უფრო კი, ვიდრე არა	21%						
	არ ვიცი	15%						
	უფრო არა, ვიდრე კი	15%						
	რა თქმა უნდა, არა	31%						

ჩვენი მონაცემების მიხედვით, ყველა კითხვის შემთხვევაში განაწილება თანაბარი არ არის. შესაბამისად, ემპირიული ვალიდობის მეორე მოთხოვნა დაკმაყოფილებულია.

რაც შეეხება პირველ მოთხოვნას, როგორც პირველი ცხრილიდან ჩანს, ტესტის ყველა კითხვა დისკრიმინანტულია – არც ერთ კითხვაზე ერთნაირი პასუხი 80%-ზე მეტი არ არის.

ერთადერთი კითხვა, რომელზეც მიღებული იყო 77% ერთნაირი პასუხი, არის პირველი კითხვა, რომელიც ჩამოყალიბებული იყო შემდეგი სახით: **„გადააჭარბებით თუ არა დადგენილ სიჩქარეს მძიმე ავადმყოფისათვის გადაუდებელი სამედიცინო დახმარების უფრო სწრაფად აღმოსაჩენად?“**.

მართალია, ამ კითხვაზე ერთნაირი პასუხების სიხშირე 80%-ზე ნაკლებია, მაგრამ ჩვენი კულტურის თავისებურებათა გათვალისწინებით მაინც მივიჩნით, რომ ამ კითხვის დიფერენცირების უნარი, ანუ დისკრიმინანტულობა, მაინც დაბალია. ვგულისხმობთ იმას, რომ, ჯერ ერთი, ქართველისათვის „მძიმე ავადმყოფისათვის გადაუდებელი სამედიცინო დახმარების აღმოჩენა“ ლამის იმპერატივის ტოლფასია. მეორეც, ჩვენი ქვეყნის მოქალაქეების უმრავლესობისათვის სიჩქარის გადაჭარბება, რბილად რომ ვთქვათ, მაინცდამაინც ძნელი არ არის. აღნიშნულის გათვალისწინებით, პირველი კითხვიდან ამოვიღეთ სიჩქარის გადაჭარბების მიზეზი – „ავადმყოფისათვის გადაუდებელი სამედიცინო დახმარების აღმოჩენა“ და ჩამოვყალიბეთ ის ასეთი სახით: **„გადააჭარბებით თუ არა დადგენილ სიჩქარეს, თუ გეჩქარებათ?“**

ძირითად შერჩევაზე ჩატარებული კვლევის მასალის დამუშავებამ აჩვენა, რომ პირველი კითხვის ახალი ვერსიის გამოყენებისას პირველი პასუხის სიხშირე 57%-მდე შემცირდა.

3. ტესტის შიდა სანდოობა

ტესტის ადაპტაციის მეორე ეტაპზე ჩატარდა ძირითადი კვლევა 348 სტუდენტზე. ამ კვლევის ჩასატარებლად გამოყენებულ იქნა საპილოტე კვლევის საფუძველზე დაზუსტებული კითხვარის ვერსია.

ტესტის შიდა სანდოობა გულისხმობს ტესტში შემავალი ცალკეული კითხვების შიდა შეთანხმებულობის (კონსისტენტურობის), ანუ ე.წ. „სინქრონული“ სანდოობის დადგენას. ამისათვის გამოყენებულ იქნა SPSS-21-ის მოდული **„ვარგისიანობის ანალიზი“**. ვარგისიანობის ანალიზის მეშვეობით საპილოტო კვლევის მონაცემების ანალიზის (დამუშავების) საფუძველზე ზუსტდება კითხვარში შესატანი კითხვების საბოლოო ვარიანტი. ასეთი ანალიზი საეჭვო (უვარგისი შეუსაბამო) კითხვების გამოვლენის საშუალებას იძლევა. კერძოდ, ცალკეული პუნქტების ვარგისიანობის შესაფასებლად გამოიყენება, ძირითადად, ორი კრიტერიუმი – „შერჩევითობის კოეფიციენტი“ და „ვარგისიანობის კოეფიციენტი“.

„შერჩევითობის კოეფიციენტი“ არის კორელაციის კოეფიციენტი კითხვაზე პასუხსა და კითხვარის ჯამურ მაჩვენებელს შორის. უვარგისად მიიჩნევა კითხვები შერჩევითობის კოეფიციენტის დაბალი მნიშვნელობით. „ვარგისიანობის კოეფიციენტი“ კითხვარის ვარგისიანობის შეფასების ძირითადი კრიტერიუმი. კერძოდ, გამოიყენება „კრომბახის ალფა“ (Cronbach’s Alpha) – სინქრონული სანდოობის კოეფიციენტი. ამ კოეფიციენტის მნიშვნელობის მოდული 0-დან 1-მდე იცვლება. რაც უფრო მაღალია „კრომბახის ალფას“ მნიშვნელობა, მით უფრო მაღალია კითხვარის (კითხვარის ბლოკის) შინა შეთანხმებულობა. „კრომბახის ალფას“ მინიმალური დამაკმაყოფილებელი მნიშვნელობა 0,6-ის ტოლია.

თითოეული პუნქტის სანდოობის შესაფასებლად გამოიყენება მაჩვენებელი “Corrected Item-Total Correlation” – „კრომბახის ალფას მნიშვნელობა შესაბამისი პუნქტის ამოღების შემთხვევაში“. მიღებული შედეგი წარმოდგენილია მე-3 ცხრილში. Cronbach’s Alpha=0,815.

ცხრილი 2

ჯამურ ქულასთან თითოეული კითხვის თანაფარდობის სტატისტიკა

	სკალის საშუალო კითხვის ამოღების შემთხვევაში	სკალის დისპერსია კითხვის ამოღების შემთხვევაში	კითხვის კორელაცია ჯამურ ქულასთან	კრომბახის ალფა- კითხვის ამოღების შემთხვევაში
r1	74.58	190.453	.475	.815
r2	74.06	176.883	.436	.805
r3	74.09	184.191	.205	.814
r4	73.70	168.868	.594	.797
r5	74.30	183.019	.185	.816
r6	74.74	172.285	.512	.801
r7	74.14	183.726	.197	.815
r8	73.79	177.333	.313	.811
r9	73.74	172.506	.435	.804
r10	73.03	178.554	.436	.806
r11	72.98	176.573	.434	.805
r12	72.94	175.089	.421	.805
r13	74.87	174.354	.442	.804
r14	73.74	178.469	.276	.813
r15	74.25	176.515	.406	.806
r16	74.06	170.899	.472	.802
r17	75.34	188.459	.139	.814
r18	73.58	178.446	.349	.808
r19	74.49	182.600	.182	.817
r20	72.76	181.702	.291	.811
r21	72.74	180.788	.395	.807
r22	73.61	176.625	.366	.808
r23	73.06	183.079	.224	.814
r24	72.80	174.744	.472	.803
r25	73.11	176.960	.408	.806

როგორც ვხედავთ, ყველა კითხვის ამოღების შემთხვევაში სანდოობის კოეფიციენტი – „კრომბახის ალფა“ ჯამურ მაჩვენებელზე (0,815) დაბალია. ტესტის სანდოობის მაღალი მაჩვენებელი – 0,815 გვაძლევს უფლებას დავასკვნათ, რომ ტესტის ქართულენოვანი ვერსიის შიდა სან-

დრობა მაღალია.

4. ტესტის მდგრადობის (აღწარმოების) შემოწმება ანუ რეტესტური სანდოობის შემოწმება

ტესტის მდგრადობის (აღწარმოების) რეტესტური სანდოობის შესამოწმებლად გამოყენებულ იქნა ეგრეთ წოდებული „შერჩევის შუაზე გაყოფის მეთოდი“ (Split-half reliability). ამ შემთხვევაში თითოეულ სკალაში შემავალი კითხვები შემთხვევითი წესით იყოფა ორ თანაბარ ნაწილად და ამ ორ ქვეჯგუფს შორის ითვლება კორელაციის კოეფიციენტი (სპირმენ-ბრაუნის კორელაციის კოეფიციენტი). მეთოდი სანდოა, როცა მიღებული კოეფიციენტი არ არის 0,70-ზე დაბალი. მიღებული შედეგი წარმოდგენილია მე-4 ცხრილში.

ცხრილი 3

ვარგისიანობის სტატისტიკა			
„კრომბახის ალფა“	ნაწილი 1	მნიშვნელობა	.718
		კითხვების რაოდენობა	13 ^a
	ნაწილი 2	მნიშვნელობა	.750
		კითხვების რაოდენობა	12 ^b
		კითხვების საერთო რაოდენობა	25
კორელაცია ფორმებს შორის			.789
სპირმენ-ბრაუნის კორელაციის კოეფიციენტი		თანაბარი სიძრვე	.816
		არათანაბარი სიძრვე	.816
გუტმანის შუაზე გაყოფის კოეფიციენტი			.812

a. კითხვები: r1, r2, r3, r4, r5, r6, r7, r8, r9, r10, r11, r12, r13.
 b. კითხვები: r13, r14, r15, r16, r17, r18, r19, r20, r21, r22, r23, r24, r25.

როგორც ვხედავთ, როგორც „კრომბახის ალფა“-ს, ასევე ორი კორელაციის კოეფიციენტის მნიშვნელობა მაღალია, რაც ადასტურებს ტესტის მაღალ მდგრადობას.

5. კონსტრუქციული ვალიდობის შემოწმება

კონსტრუქციული ვალიდობის შესამოწმებლად ჩატარდა ექსპლორატორული ფაქტორული ანალიზი. ამ პროცედურის მეშვეობით ურთიერთდაკავშირებული ცვლადები ერთ ფაქტორში ერთიანდება. სხვადასხვა ფაქტორში შემავალ ცვლადებს შორის კორელაცია სუსტია. ფაქტორული ანალიზის მიზანია ისეთი დამოუკიდებელი კომპლექსური ფაქტორების გამოვლენა, რომლებიც სრულად ხსნის ცვლადებს შორის არსებულ კავშირებს. ფაქტორული ანალიზის საწყის ეტაპზე ხდება ცვლადების მნიშვნელობის სტანდარტიზაცია (z-გარდაქმნა), შემდეგ კი მათ შორის კორელაციის (პირსონის კორელაციის კოეფიციენტი) განსაზღვრა. მიღებული კორელაციური მატრიცა შემდგომი გაანგარიშების საფუძველია. ამ მატრიცისათვის განისაზღვრება ეგრეთ წოდებული „საკუთარი მნიშვნელობა“ და მისი შესაბამისი „საკუთარი ვექტორი“. ეს საკუთარი მნიშვნელობები დახარისხებულია კლებადობის მიხედვით. მნიშვნელოვანია მხოლოდ 1-ზე

მაღალი საკუთარი მნიშვნელობა: მისი შესაბამისი „საკუთარი ვექტორი“ ფაქტორს ქმნის. „საკუთარი ვექტორის“ ელემენტებს „ფაქტორული დატვირთვა“ ეწოდება. ესაა, ფაქტობრივად, კორელაციის კოეფიციენტი შესაბამის ცვლადსა და ფაქტორს შორის.

ფაქტორიზაციის ამოცანის შესასრულებლად შემუშავებულია ბევრი მეთოდი, რომელთაგანაც ყველაზე ხშირად გამოიყენება „მთავარი ფაქტორების (კომპონენტების) განსაზღვრის მეთოდი“.

მაგრამ მხოლოდ ამ მეთოდების გამოყენებით ფაქტორთა განსაზღვრის ამოცანის ცალსახად გადაწყვეტა ვერ ხერხდება. ცალსახა გადაწყვეტის ძიებას „ფაქტორთა ბრუნვის ამოცანას“ უწოდებენ. აქაც ბევრი მეთოდი არსებობს, რომელთაგან ყველაზე პოპულარულია „ვარიმაქს მეთოდი“.

ფაქტორიზაციამ დაადასტურა ტესტის ერთფაქტორტანი სტრუქტურა. ჯამური ახსნილი დისპერსია 65%-ს შეადგენს, რაც აგრეთვე მაღალი მაჩვენებელია.

6. გარე ვალიდობის შემოწმება

გარე, ანუ კონვერგენტული და დისკრიმინანტული ვალიდობა გულისხმობს ამ ტესტის პარალელურად სხვა, მსგავსი მახასიათებლების დამდგენი და უკვე აპრობირებული ტესტის (გარე კრიტერიუმი) გამოყენებას და ამ ორი ტესტის მეშვეობით მიღებულ მაჩვენებლებს შორის კორელაციის დადგენას. გარე კრიტერიუმის სახით გამოყენებულ იქნა ორი ტესტი: MMPI და მილნევის მოტივაციის ტესტი.

შესაბამისად, კვლევის ამ ეტაპის მიზანი იყო შემდეგი **ჰიპოთეზების** შემოწმება:

1. არსებობს მაღალი დადებითი კორელაცია რისკის მზაობასა და მილნევის მოტივაციას შორის;
2. არსებობს მაღალი დადებითი კორელაცია რისკის მზაობასა და MMPI-ის პიროვნების ჰიპერსტენიურ ნიშნების ამსახველ ორ სკალას შორის; ესაა ფსიქოპათიისა და მანიაკალურობის სკალები;
3. არსებობს დადებითი კორელაცია რისკის მზაობასა და ფემინიზმ-მასკულარიზმის სკალას შორის;
4. არსებობს მაღალი უარყოფითი კორელაცია რისკის მზაობასა და MMPI-ის ჰიპოსტენიური ნიშნების ამსახველ სამ სკალას შორის; ესაა დეპრესიისა, ფსიქოასტენიისა (შფოთვის) და სოციალური ინტრავერსიის სკალები;
5. „შერეული“ რეაგირების ტიპის სკალებთან – „იპოქონდრია“ და „დემონსტრაციულობა“ – კორელაცია ან სუსტია, ან არ აღინიშნება.

კორელაციის გამოსათვლელად გამოყენებულ იქნა პირსონის კორელაციის კოეფიციენტი. მიღებული შედეგი ნარმოდგენილია მე-5 ცხრილში.

კორელაცია რისკის მზაობის მაჩვენებელს, MMPI-ის სკალებსა და მიღწევის მოტივაციის მაჩვენებელს შორის

	კორელაცია	სანდოობა p
მიღწევის მოტივაცია	0.474	0.000
MMPI-ის ძირითადი სკალები		
იპოქონდრიის სკალა	0.084	0.131
დეპრესია	-0.377	0.000
დემონსტრაციულობა	-0.045	0.418
ფსიქოპათია	0.535	0.000
ფემინიზმ-მასკულარიზმი	0.335	0.000
აფექტის რიგიდულობა	0.118*	0.034
შფოთვა	-0.401	0.000
შიზოფრენიის სკალა	0.075	0.178
ჰიპომანიის სკალა	0.494	.000
სოციალური ინტრავერსიის სკალა	-0.254**	0.005

შენიშვნა: * ნიშანდებულია სტატისტიკურად სანდო კორელაციები.

როგორც მე-5 ცხრილში წარმოდგენილი მონაცემებიდან ჩანს, ჩვენი ყველა წინასწარი ვარაუდი დადასტურდა. კერძოდ, როგორც მოსალოდნელი იყო, გამოვლინდა საკმაოდ მაღალი დადებითი კორელაცია რისკის მზაობასა და მიღწევის მოტივაციას შორის – 0,474 ($p=0.000$).

რაც შეეხება MMPI-ის სკალებს, როგორც მე-5 ცხრილიდან ჩანს, მაღალი უარყოფითი კორელაცია დასტურდება რისკის მზაობასა და დეპრესიის სკალას (-0.377; $p=0.000$), აგრეთვე ფსიქოპათიის სკალას შორის. უარყოფითი კორელაცია სოციალური ინტრავერსიის სკალასთან შედარებით სუსტია (-0.254; $p=0.000$), მაგრამ სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი.

ყველაზე მაღალი დადებითი კორელაცია აღინიშნება ფსიქოპათია ჰიპომანიის სკალასთან. (0.535; $p=0.000$). როგორც მოსალოდნელი იყო, მაღალია კორელაცია ჰიპომანიის სკალასთან (0.499; $p=0.000$).

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ რომ რისკის მზაობის ტესტს მაღალი კონვერგენტული და დისკრიმინანტული ვალიდობა გააჩნია.

7. ტესტის ფსიქომეტრული მახასიათებლები

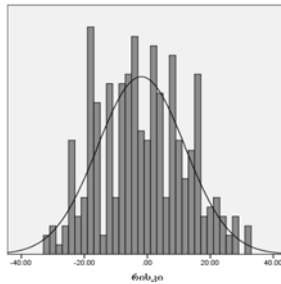
ტესტის რესტანდარტიზაციის ეტაპზე ამავე 348 ცდისპირის მასალაზე შემოწმდა სტატისტიკური განაწილების ხასიათი თითოეული სკალისათვის ცალ-ცალკე. ამ მიზნით გამოყენებულ იქნა კოლმოგოროვ-სმირნოვის კრიტერიუმი. ძირითადი სტატისტიკური პარამეტრები და განაწილების შემოწმების შედეგი წარმოდგენილია მე-6 ცხრილში.

ტესტის ძირითადი სტატისტიკური პარამეტრები

სკალა	N	ნორმალური განაწილების პარამეტრები		კოლმოგოროვ-სმირნოვის სტატისტიკა Z	სანდობა (ორმხრივი) p
		სამუდლო მაჩვენებელი	სტანდარტული გადახრა		
რისკის მზაობა	348	-1.9141	13.88210	1.131	0.155

განაწილება ნორმალურია, თუ სანდობის მაჩვენებელი (p) 0,05-ზე მეტია. როგორც მე-6 ცხრილიდან ჩანს, $p > 0,05$. განაწილების ნორმალურობას ადასტურებს გრაფიკული შემოწმებაც: ნახ. 1-ზე ნარმოდგენილია შესაბამისი ჰისტოგრამა ნორმალური განაწილების მრუდით.

რისკის მზაობა: პასუხების სიხშირეთა განაწილების მრუდი

ნახ. 1

ამრიგად, განაწილების ნორმალურობის დადასტურება გვაძლევს ტესტური ნორმების დადგენის უფლებას. მაგრამ იმის გათვალისწინებით, რომ ტესტის ადაპტაცია მხოლოდ სტუდენტებზე ჩატარდა, ამ ეტაპზე ტესტის ნორმების დადგენა კორექტული იქ იქნებოდა.

დასკვნა

მიღებული შედეგები მოწმობენ, რომ რისკის მზაობის ტესტი მაღალი სანდობითა და ვალიდობით გამოირჩევა, ასევე სხვა პიროვნულ მახასიათებლებთან მიმართებაში მაღალ ლოგიკურ და პროგნოსტულ ურთიერთკავშირზე მეტყველებს.

ექსპლორატორული ფაქტორული ანალიზის შედეგად გამოიყო ტესტის ერთფაქტორული სტრუქტურა. შესაბამისად, შეიძლება ითქვას, რომ კვლევის შედეგად მიღებული კითხვარის ქართული ვერსია არის გამართული ფსიქოდიანოსტიკური ინსტრუმენტი, რომელიც შეიძლება გამოყენებული იქნას კვლევითი მიზნით. მაგრამ იმის გათვალისწინებით, რომ ტესტის ადაპტაცია მხოლოდ სტუდენტებზე ჩატარდა, ამ ეტაპზე

ტესტის ნორმების დადგენა კორექტული იქ იქნებოდა. ტესტური ნორმების დასადგენად საჭიროა დამატებითი კვლევის ჩატარება.

ELENA CHOMAKHIDZE, TAMAR ADEISHVILI¹

**ADAPTATION OF TEST ON “INCLINATION TO RISK (“PSK”)
BY SCHUBERT”**

The article presents adaptation of Test on Inclination to Risk (PSK) by Schubert. According to received results we may claim, that test on inclination to risk is characterized by high reliability and validity, it also demonstrates highly logical and prognostic relationship to personal characteristics.

As a result of explorative factor analysis, single factor structure of the test had been isolated. Therefore it can be said, that Georgian version of the questionnaire received from the survey is important psychodiagnostic tool that can be used by means of research. But taking into consideration the fact, that test was adapted only for students, at this stage it would be proper to determine the test standards only there. In order to determine the whole test standards additional research should be made.

¹ **Elena Chomakhidze** – PhD in Psychology; **Tamar Adeishvili** – Assistant-Professor, So-khumi State University; Post-Graduate Student of St. Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომაები.

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია, XIII, 2015

პოლიტიკური მეცნიერებები, სოციოლოგია, ფსიქოლოგია

ხატია ნიკლაური¹

ქრისტიანული რელიგიის (მართლმადიდებლობა, ბრიგორიანობა, კათოლიციზმი) აღმსარებელი მოსახლეობის ღირებულებათა სისტემის თავისებურებები საქართველოში

ღირებულებათა შესწავლის პრობლემა სულ უფრო აქტუალური ხდება. იგი სხვადასხვა სოციალური დისციპლინის – ფილოსოფიის, სოციოლოგიის, ფსიქოლოგიის, პედაგოგიკის – მიჯნაზე განლაგებული კვლევის სფეროა. ღირებულებათა შესწავლა ზოგადი ფსიქოლოგიისა და პიროვნების ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი ცენტრალური პრობლემაა. ინდივიდის ღირებულებები დროით, პოლიტიკური და სოციალური გარემოთი, კულტურითა და პიროვნული მახასიათებლებით არის განსაზღვრული. ღირებულებათა იერარქია მნიშვნელოვნად განიცდის სოციალური სფეროს პირდაპირ ზემოქმედებას. თუ სტაბილურ სიტუაციაში ღირებულებათა სტრუქტურა მეტ-ნაკლებად განსაზღვრულია, საზოგადოების რადიკალური გარდაქმნის პერიოდს მოჰყვება ღირებულებათა გადაფასება და ახალი იერარქიის შექმნა. ღირებულებები გააჩნია როგორც ცალკეულ ინდივიდებს, ასევე მთლიანად საზოგადოებას, ამიტომ საზოგადოებაში არსებული ღირებულებების გაგება შესაძლებელია ინდივიდების მიერ გამოხატული ღირებულებების კვლევით.

პიროვნების ღირებულებათა სისტემის ჩამოყალიბებაზე გავლენას ახდენს რელიგიაც. თუ არამორწმუნის ღირებულებათა სტრუქტურა მისი პიროვნული ინდივიდუალურობით არის განპირობებული, მორწმუნის ღირებულებები იმ რელიგიის შესაბამისი უნდა იყოს, რომლის აღმსარებელიც არის ის.

საინტერესოა ექსპერიმენტი ჩაატარა ტორონტოს მეცნიერთა ჯგუფმა მაიკლ ინკლიჰტის ხელმძღვანელობით. მათ გაზომეს მორწმუნეებისა და არამორწმუნეების თავის ტვინის აქტივობა ტესტური დავალების შეს-

¹ ხატია ნიკლაური – საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის დოქტორანტი.

რულების პროცესში (კვლევის შედეგები გამოქვეყნდა ჟურნალში “Psychological Science”¹). ექსპერიმენტის შედეგების ანალიზმა აჩვენა, რომ სწორი პასუხების რაოდენობით უპირატესობა მორწმუნეებს აქვთ. მ. ინკლიჰტის თქმით, ანალოგიური შედეგები იქნა მიღებული სპეციალიზებული ტესტების შესრულების შემთხვევაშიც, რომლებიც მოგვიანებით ჩატარდა. ამრიგად, ჩატარებული ექსპერიმენტების შედეგების საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ რელიგია, რწმენა დადებით გავლენას ახდენს ადამიანზე: ის უფრო მშვიდი და განონასწორებული ხდება.

უ. ჯემსის აზრით, სხვადასხვა რელიგიური მიმდინარეობების არსებობა სრულიად ბუნებრივია, რადგან ადამიანები განსხვავებულ პირობებში ცხოვრობენ, განსხვავებული განვითარების დონე აქვთ და განსხვავებულია მათი ფუნქციები და მოვალეობები. თუმცა, მიუხედავად ცხოვრების განსხვავებული სტილისა, სხვადასხვა რელიგიის წარმომადგენლები ყოველდღიურ ცხოვრებაში არ განსხვავდებიან ერთმანეთისგან. ჩვენი კვლევის მიზანიც სწორედ ეს იყო: გარკვევა იმისა, თუ რამდენად მსგავსია ან განსხვავებული ქრისტიანული რელიგიის სხვადასხვა კონფესიის მიმდევართა ღირებულებათა სისტემები. ჩვენი ჰიპოთეზის თანახმად, რელიგიური ადამიანისთვის დამახასიათებელია მწყობრი, არაწინააღმდეგობრივი ღირებულებათა იერარქია.²

სამამულო ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში ქართული საზოგადოების ღირებულებათა სისტემის თავისებურებათა პრობლემას ეძღვნება გ. ნიჟარაძის ორი სტატია;³ ჩატარებულია რამდენიმე ემპირიული კვლევა – ბ. არუთინოვი,⁴ ვ. გამსახურდია, ნ. სუმბაძე.⁵

2011 წელს „კონფლიქტებისა და საერთაშორისო კვლევითი ცენტრის“ ეგიდით კვლევა ჩატარდა თბილისის მასშტაბით რეპრეზენტატიულ შერჩევაზე.⁶ რელიგიურობის ფსიქოლოგიას ეძღვნება მ. ჩიტაშვი-

¹ იხ.: *Journal of Psychological Science*. 2012 (8), გვ. 341-348.

² **У. Джемс.** Многообразие религиозного опыта. Репринтное издание (**Вильям Джемс.** Многообразие Религиозного Опыта. Перевод с английского В. Г. Малахивой-Мирович и М. В. Шикъ. Подъ редакцией С. В. Лурье. М., 1910). СПб., 1993, გვ. 20-22.

³ **გ. ნიჟარაძე.** სოციალიზაციის თავისებურებები თანამედროვე ქართულ კულტურაში. – ჟურნ.: „ჩუბინი“, №1, 2001; **გ. ნიჟარაძე.** ლეპტოპი და ჯვარი. – კრებ.: *დაკარგული სივრცის ძიებაში: კულტურის პოლიტიკა პოსტსაბჭოთა საქართველოში*. თბ., 2010, გვ. 41-64.

⁴ **ბ. არუთინოვი, ვ. გამსახურდია.** ინდივიდის პრიორიტეტული ღირებულებები და სტერეოტიპული წარმოდგენები ქართული საზოგადოებისათვის წამყვან ღირებულებათა შესახებ. – *ფსიქოლოგიის მაცნე*. №1, 2007, გვ. 31-38.

⁵ **ნ. სუმბაძე.** თაობები და ღირებულებები. თბ., 2012, გვ. 52-56.

⁶ **კ. კოპალიანი, ე. ჩომახიძე, შ. ლორთქიფანიძე.** ქართული საზოგადოების ღირებულებათა სისტემის თავისებურებები. – *სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები*. ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია. ტ. XI. თბ., 2013-2014, გვ. 524-551. ელექტრ.: [http://sou.edu.ge/files/samecniero%20mushaobis%20koordinacia/Proceedings_of_SSU_\(Humanities...\),_XI.pdf](http://sou.edu.ge/files/samecniero%20mushaobis%20koordinacia/Proceedings_of_SSU_(Humanities...),_XI.pdf); **ე. ჩომახიძე.**

ლის ვრცელი კვლევა.¹ აგრეთვე ჩატარებულია სხვადასხვა რელიგიური ჯგუფის ურთიერთდამოკიდებულების ემპირიული კვლევა.² თუმცა, ამ ორ კვლევაში მორწმუნედ ითვლებოდა პიროვნება, რომელიც თვითონ მიიჩნევდა თავს მორწმუნედ, ანუ მისი მორწმუნეობა მისსავე თვითშეფასებაზე იყო დამყარებული.

ჩვენ კვლევის პროცესში მორწმუნის ახალი დეფინიცია შემოვიტანეთ – მორწმუნედ მიჩნეულია ის პიროვნება, რომელიც იღებს და იზიარებს შესაბამისი რელიგიის ძირითად დოგმატებს, რადგან, როგორც ნმიდა მამა მაქსიმე აღმსარებელი ამბობს, „ქრისტიანი შემდეგი სამი საშუალებით განიბრძნობა: მცნებებით, დოგმატებით, რწმენით. მცნებები ჭკუას ვნებებისაგან წმენდს; დოგმატებს შეჰყავთ მარადი არსის შემეცნებაში; ხოლო რწმენა სამების ჭვრეტამდე გვამალლებს“.³ ამავეს აღნიშნავს სომხური სამოციქულო ეკლესიის არქიეპისკოპოსი (შემდეგში კონსტანტინოპოლის პატრიარქი 1896-1908 წლებში) მალაკია ორმანიანი: «Догмат есть положение, извлеченное из священных книг и выраженное в ясной и отчетливой формуле. Она должна быть признана верующими данной церкви, если они не желают быть отлученными от ее лона... Догмат это постановление церкви».⁴ „კათოლიკური ეკლესიის კატეხიზმში“ კი ვკითხულობთ: „დოგმებსა და ჩვენს სულიერ ცხოვრებას შორის ორგანული კავშირია. დოგმები ლამპარია ჩვენი სარწმუნოების გზაზე, ანათებს მას და უსაფრთხოს ხდის. თუ ჩვენი ცხოვრება წრფელია, ჩვენი გონება და გული გახსნილი იქნება სარწმუნოებრივი დოგმების მისაღებად“.⁵

„ფსიქოლოგიურ ენციკლოპედიაში“ ღირებულებები განმარტებულია, როგორც სოციალური კეთილდღეობა, რომელიც უზრუნველყოფს სოციუმის ფუნქციონირებასა და განვითარებას, მშვიდობას, სოციალურ სამართლიანობას, ადამიანის ღირსების დაცვას, ცხოვრებისა და სულიერი განვითარებისათვის ღირსეული პირობების შექმნას. აქვე მოცემულია მათი კლასიფიკაცია:

1. ცხოვრებისეული ღირებულებები (სიყვარული, მეგობრობა, ურთიერთობა, ოჯახი, ნათესავეებზე ზრუნვა);
2. ცივილიზაციური ღირებულებები (მატერიალური კეთილდღეობა, ტექნიკური სიახლეების ფლობა, კერძო და საზოგადოებრივი სიცოცხლის გარანტირებული უსაფრთხოება, პერსონალური

ქართველთა ღირებულებათა სისტემის თავისებურებები. – *კავკასიის უნივერსიტეტის სამეცნიერო შრომათა კრებული*. თბ., 2013.

¹ **მ. ჩიტაშვილი**. რელიგიურობის ფსიქოლოგია: *ემპირიული კვლევები*. თბ., 1998, გვ. 102-120.

² **ე. ჩომახიძე**, სხვადასხვა რელიგიური ჯგუფის ურთიერთდამოკიდებულება პოსტსაბჭოურ საქართველოში. – *ფსიქოლოგიის მაცნე*. №2, 2006, გვ. 31-38.

³ *მსოფლიო საეკლესიო კრებები*. **ა. ხაჩიძის** თარგმანი. თბილისი, 2009, გვ. 82-83.

⁴ **Архиепископ Магакия Орманян**. Армянская церковь. Ответственный редактор С. С. *Аревшатян*. Ереван, 2006, გვ. 103-105.

⁵ *კათოლიკური ეკლესიის კატეხიზმო*. თბ., 1997, გვ. 27.

საქმიანობის სხვადასხვა ასპექტები);

3. კულტურული ღირებულებები (შემოქმედება, თავისუფლება). ადამიანი თავისი ცხოვრების მანძილზე არჩევით უპირატესობას ანიჭებს ღირებულებების იმ გარკვეულ ნაწილს, რომელიც მისთვის უფრო მეტად ფასეულია. ასეთი არჩევანი სოციალური ქცევის აუცილებელი კომპონენტია.⁶

ამჟამად მთელს მსოფლიოში, და მათ შორის საქართველოშიც, ღირებულებათა სისტემის კვლევა ტარდება შ. შვარცის მიერ შემუშავებული მეთოდიკით. შვარცი ღირებულებებს განსაზღვრავს, როგორც ტრანს-სიტუაციურ მიზნებს, რომლებიც ადამიანის ცხოვრების მმართველ პრინციპს წარმოადგენს. მისი აზრით, ღირებულებები ემყარება ინდივიდის ბიოლოგიურ საჭიროებებს, კოორდინირებული სოციალური ურთიერთქმედების აუცილებლობასა და ჯგუფების გადარჩენისა და კეთილდღეობის მიზნების დაკმაყოფილებას, ამიტომ ყველა კულტურას მიესადაგება. შვარცის თანახმად, ღირებულებებს შორის განსხვავების საფუძველია მათ მიერ გამოხატული მოტივაციური ტიპი. ამის გათვალისწინებით შვარცი ღირებულებებს 10 ტიპად აჯგუფებს მათი ძირითადი მიზნის მიხედვით, სახელდობრ:

1. ძალაუფლება, რომლის მოტივაციური მიზანია სოციალური სტატუსის, პრესტიჟის, ავტორიტეტის, იმიჯის, დომინანტური პოზიციის მიღწევა-შენარჩუნება;
2. მიღწევა – პირადი წარმატების მიღწევა, სოციალური აღიარება, მიზანდასახულობა, ნიჭიერება;
3. ჰედონიზმი – სიამოვნება, ხორციელი ტკბობა, სიცოცხლით ტკბობა;
4. სტიმულაცია, რომლის მოტივაციური მიზანია სიხლის მიღების მზაობა, ღრმა გაცდებისაკენ სწრაფვა, შთაბეჭდილებებით აღსავსე, მრავალფეროვანი ცხოვრება;
5. დამოუკიდებლობა – აზროვნებისა და მოქმედების არჩევანის თავისუფლება, შემოქმედებითობა, დამოუკიდებლობა, ცნობის-მოყვარეობა, პირადი ცხოვრების უფლება;
6. უნივერსალიზმი, რომლის მოტივაციური მიზანია საყოველთაო თანასწორობის, ყველა ადამიანის კეთილდღეობის შენარჩუნება, მშვიდობა მთელ მსოფლიოში, ბუნებასთან ერთიანობა, სოციალური სამართლიანობა და შემწყნარებლობა;
7. კეთილგანწყობა, რომელიც უნივერსალიზმთან შედარებით უფრო ვიწრო „პროსოციალურ“ ღირებულებათა ტიპია. მისი მოტივაციური მიზანია გარემომცველი ადამიანების, საკუთარი სოციალური ჯგუფის კეთილდღეობის შენარჩუნება-გაძლიერება. კეთილგანწყობის მოტივაციური ტიპი აერთიანებს ისეთ ღი-

⁶ ს. თეზელიშვილი. ფსიქოლოგიური ენციკლოპედია. თბ., 2004, გვ. 168-178.

რებულებებს, როგორცაა: ერთგულება, პატიოსნება, პასუხისმგებლობა, მიმტევებლობა;

8. ტრადიციულობა – კულტურული და რელიგიური ტრადიციების, ადათ-წესების პატივისცემამხარდაჭერა, გარკვეული იდეების შეწყნარება-აღიარება;
9. კონფორმულობა – სხვებისათვის საზიანო ან სოციალური მოლოდინის შეუსაბამო, აგრეთვე უარყოფითი სოციალური შედეგის მქონე განზრახვის თუ ქმედების შეზღუდვა, ზრდილობა, თავაზიანობა, კარგი მანერები, თვითდისციპლინა, მშობლებისა და უფროსების პატივისცემა და კანონმორჩილება;
10. უსაფრთხოება, რომლის მოტივაციური მიზანია საზოგადოების, ოჯახისა და საკუთარი უსაფრთხოება, საზოგადოებისა და ურთიერთობების სტაბილურობა, სოციალური წესრიგი, ეროვნული უშიშროება (ერის დაცულობა გარეშე მტრისაგან), სხვისი აზრის პატივისცემა, ოჯახური უსაფრთხოება, სოციალური კუთვნილება, ჯანმრთელობა (ფიზიკური და სულიერი).

ეს ათი მოტივაციური ტიპი დაჯგუფებულია ინდივიდუალისტური (მიღწევა, დამოუკიდებლობა, სტიმულაცია, ძალაუფლება, ჰედონიზმი) და კოლექტივისტური (კეთილგანწყობა, კონფორმულობა, უნივერსალიზმი, ტრადიციულობა) ღირებულებების ჯგუფებად. უსაფრთხოება შერეულ ღირებულებას განეკუთვნება, რადგან უკავშირდება როგორც საკუთარ, ისე ოჯახის და ქვეყნის უსაფრთხოების დაცვას.

მოტივაციური ტიპის მიზნებიდან გამომდინარე, ღირებულებათა სტრუქტურა ქმნის ორ ბიპოლარულ ღერძს. პირველ ღერძზე ერთმანეთის საპირისპიროდ განლაგდება სიახლის მიღებისადმი მზაობა (დამოუკიდებლობა და სტიმულაცია) და კონსერვატიზმი (უსაფრთხოება, კონფორმულობა, ტრადიციულობა), მეორე ღერძზე კი ერთმანეთის საპირისპიროდ – თვითგაძლიერება (ძალაუფლება და მიღწევა) და თვითტრანსცენდენტურობა (უნივერსალიზმი და კეთილგანწყობა). ღირებულებათა მოტივაციური ტიპები შეიძლება იყოს თავსებადი ან წინააღმდეგობრივი. საზომი ღერძის ერთ პოლუსზე განლაგებული ღირებულებები თავსებადია, სანაღმდეგო პოლუსებზე განლაგებული კი – წინააღმდეგობრივი, რაც ქმნის მოტივაციურ კონფლიქტს, რომელიც, შესაძლოა, ან განვითარების მამოძრავებელი ძალა შეიძლება გახდეს, ანდა – ფსიქოლოგიური პრობლემების გამომწვევი მიზეზი.

შვარცის კითხვარი ორი ნაწილისაგან შედგება. ჩვენ გამოვიყენეთ პირველი ნაწილი, რომელიც შეისწავლის პიროვნების ღირებულებებსა და ღირებულებათა იერარქიის სტრუქტურას.

ამ ნაწილის პირველ ნუსხაში ჩამოთვლილია 30 ტერმინალური ღირებულება, რომელთაგანაც რესპონდენტი ირჩევს მისთვის ყველაზე მნიშვნელოვან ღირებულებას („7“ ქულა), შემდეგ ერთ მისი პრინციპების

სანინალმდეგო ღირებულებას („-1“ ქულა), დანარჩენ 28-ს კი აფასებს 0-დან 6-მდე მნიშვნელობის მიხედვით. კითხვარის მეორე ნუსხაში შედის ინსტრუმენტული ღირებულებები, რომლებიც აგრეთვე ფასდება მნიშვნელობის მიხედვით -1-დან 7-მდე (ზრდადობის პრინციპით).¹

აღსანიშნავია, რომ „კონფლიქტებისა და საერთაშორისო კვლევითი ცენტრის“ ეგიდით ჩატარებულ კვლევაში შვარცის მეთოდის არის გამოყენებული. ამ კვლევის შედეგების მიხედვით, პირველ სამ ადგილზე გავიდა კეთილგანწყობა, კონფორმულობა და მიღწევა (იხ. ცხრ. 1).

ცხრილი 1

2011 წლის კვლევის შედეგები (საშუალო მაჩვენებლები)

№	მოტივაციური ტიპი	საშუალო მაჩვენებელი	სტანდარტული გადახრა
1	კეთილგანწყობა	5,28	0,98
2	კონფორმულობა	5,04	1,07
3	მიღწევა	4,92	1,07
4	უსაფრთხოება	4,66	0,98
5	უნივერსალიზმი	4,65	0,91
6	დამოუკიდებლობა	4,45	1,19
7	ტრადიციულობა	4,22	1,36
8	სტიმულაცია	3,90	1,63
9	ძალაუფლება	2,94	1,42
10	ჰედონიზმი	2,80	1,86

კეთილგანწყობა და კონფორმულობა მიმართულია ჯგუფური ინტერესების დაცვისაკენ, მიღწევა – ინდივიდუალურისაკენ. ანუ სახეზეა აშკარა მოტივაციური კონფლიქტი: პირველ ორ ღირებულებას საფუძვლად უდევს საკუთარი ჯგუფის შენარჩუნება-გაძლიერების მოტივაცია, რაც ნიშნავს, რომ პრიორიტეტულია საკუთარი ჯგუფისა და არა მთლიანად საზოგადოების ინტერესები, მაგრამ მიღწევის მაღალი მაჩვენებელი მიუთითებს იმაზე, რომ ამ ჯგუფის ფარგლებში აშკარად გამოხატულია პირადი წარმატებისაკენ სწრაფვა, საკუთარ ჯგუფში დომინირების ტენდენცია, რაც უპირისპირდება ამ ჯგუფის წევრების კეთილდღეობის გაძლიერების მიზანს და ფსიქოლოგიური პრობლემების წარმოქმნის წყარო ხდება.

გამოვლინდა კიდევ ერთი წინააღმდეგობა: ტრადიციულობამ დაიკავა VII ადგილი, სტიმულაციამ – VIII, რაც ნიშნავს, რომ დაბალია როგორც სიახლის მიღების მზაობა, ისე ტრადიციული ღირებულებების

¹ В. Н. Карандашев. Методика Шварца для изучения ценностей личности. Концепция и методическое руководство. СПб., 2004, გვ. 70.

შენარჩუნებისაკენ სწრაფვა. კვლევის ავტორთა დასკვნით, ეს ნიშნავს, რომ საზოგადოების რადიკალური გარდაქმნის პირობებში მოხდა ძველი ღირებულებების უარყოფა, ახლის მისაღებად კი საზოგადოება მზად არ აღმოჩნდა, რამაც გარკვეული „ვაკუუმი“ წარმოქმნა, რაც, თავის მხრივ, არაერთ ფსიქოლოგიურ პრობლემას წარმოქმნის.

ჩვენს კვლევაში მონაწილეობდა 300 რესპონდენტი, აქედან 100-100 – თითოეული ქრისტიანული კონფესიიდან.

მართლმადიდებელთა ჯგუფში პირველ სამ ადგილზე გავიდა კეთილგანწყობა, კონფორმულობა და უსაფრთხოება, ანუ ურთიერთთავსებადი ღირებულებები (იხ. ცხრ. 2). კეთილგანწყობა და კონფორმულობა მიეკუთვნება კოლექტივისტურ ღირებულებებს, ხოლო, უსაფრთხოება, როგორც უკვე ითქვა, შერეულს (ანუ მოიცავს როგორც კოლექტივისტურ, ისე ინდივიდუალისტურ ღირებულებებს). მეოთხე ადგილი უნივერსალიზმს უკავია, ანუ უსაფრთხოებასთან თავსებად ღირებულებას, იმ განსხვავებით, რომ პირველს უფრო ვინრო „პროსოციალური“ ხასიათი აქვს, ანუ მას საფუძვლად უდევს საკუთარი ჯგუფის შენარჩუნება-გაძლიერების მოტივაცია, მაშინ, როცა უნივერსალიზმის ძირითადი მოტივაციური მიზანია ყველა ადამიანის კეთილდღეობის, მისი ჯგუფური კუთვნილების მიუხედავად, აგრეთვე ბუნების დაცვა.

ცხრილი 2

მართლმადიდებელთა ჯგუფი (საშუალო მაჩვენებლები)

№	მოტივაციური ტიპი	საშუალო მაჩვენებელი	სტანდარტული გადახრა
1	კეთილგანწყობა	5,55	0,79
2	კონფორმულობა	5,27	0,94
3	უსაფრთხოება	5,11	0,70
4	უნივერსალიზმი	4,88	0,71
5	მიღწევა	4,79	0,97
6	ტრადიციულობა	4,74	1,19
7	დამოუკიდებლობა	4,63	0,95
8	სტიმულაცია	3,88	1,54
9	ძალაუფლება	2,52	1,19
10	ჰედონიზმი	2,31	1,89

ნაკლებად მნიშვნელოვან ღირებულებათა კატეგორიაში აღმოჩნდა მიღწევა (V ადგილი), დამოუკიდებლობა (VII ადგილი) და სტიმულაცია (VIII ადგილი), რომლებიც ინდივიდუალისტურ ღირებულებებს განეკუთვნება. ამ ღირებულებათა მოტივაციური მიზანია სოციალური სტატუსის, დომინანტობისა და ავტორიტეტის მოპოვება. ასევე ნაკლებ მნიშვნელოვანია სიახლის მიღების მზაობა (სტიმულაცია), მაგრამ ამავე კატეგორიაში

აღმოჩნდა ტრადიციულობაც (VI ადგილი), რომლის მოტივაციური მიზანია ტრადიციული კულტურისა და ადათ-ნესების შენარჩუნება. ასეთი შედეგი ნიშნავს, რომ მართლმადიდებელთა ნაწილი ფრთხილად ეკიდება ახალ ღირებულებათა მიღებას, მაგრამ მაინც ახდენს ძველი ღირებულებების გადაფასებას.

კათოლიციზმის აღმსარებელთა კვლევის შედეგადაც (იხ. ცხრ. 3) პირველ სამ ადგილზე კეთილგანწყობა, კონფორმულობა და უსაფრთხოება გავიდა, IV-V ადგილები დაიკავა ტრადიციულობამ და უნივერსალიზმმა. ინდივიდუალისტური ღირებულებები მომდევნო 5 ადგილზე განთავსდა.

ცხრილი 3

კათოლიკების ჯგუფი (საშუალო მაჩვენებლები)

№	მოტივაციური ტიპი	საშუალო მაჩვენებელი	სტანდარტული გადახრა
1	კეთილგანწყობა	5,57	0,68
2	კონფორმულობა	5,45	0,68
3	უსაფრთხოება	5,10	0,70
4	ტრადიციულობა	5,07	1,02
5	უნივერსალიზმი	4,94	0,65
6	მიღწევა	4,31	0,78
7	დამოუკიდებლობა	3,94	1,02
8	სტიმულაცია	3,11	1,53
9	ძალაუფლება	1,83	1,10
10	ჰედონიზმი	1,51	1,62

სომხური სამოციქულო ეკლესიის მრევლის შემთხვევაშიც პირველ სამ ადგილზე კეთილგანწყობა, კონფორმულობა და უსაფრთხოება გავიდა, რაც, როგორც აღვნიშნეთ, ურთიერთთავსებადი ღირებულებებია (იხ. ცხრ. 4).

ცხრილი 4

სომხური სამოციქულო ეკლესიის მრევლი (საშუალო მაჩვენებლები)

№	მოტივაციური ტიპი	საშუალო მაჩვენებელი	სტანდარტული გადახრა
1	კეთილგანწყობა	5,44	0,47
2	კონფორმულობა	5,39	0,70
3	უსაფრთხოება	5,27	0,52
4	უნივერსალიზმი	4,91	0,56
5	ტრადიციულობა	4,77	0,74
6	მიღწევა	4,52	0,86

7	დამოუკიდებლობა	4,29	0,99
8	სტიმულაცია	3,25	1,16
9	ჰედონიზმი	2,53	1,71
10	ძალაუფლება	2,01	1,15

სამივე ჯგუფის შემთხვევაში ბოლო ორ (IX და X) ადგილებზე განთავსდა ძალაუფლება და ჰედონიზმი, რომლებიც მკვეთრად ინდივიდუალისტურ ღირებულებებს განეკუთვნება. ასეთი შედეგი მოსალოდნელი იყო რელიგიური საზოგადოების მხრიდან იმის მიუხედავად, თუ რომელი რელიგიის აღმსარებელია ის.

ღირებულებათა სისტემის სტრუქტურის გამოვლენისა და მისი ანალიზის მიზნით გამოყენებულ იქნა ფაქტორული ანალიზი. ფაქტორიზაცია ჩატარდა მთავარი კომპონენტების მეთოდით, ბრუნვა – ვარიანტის მეთოდით, კაიზერის ნორმალიზაციით. სამივე ჯგუფში ფაქტორიზაციის შედეგად 10 მოტივაციური ღირებულება ორ ფაქტორად დაჯგუფდა.

მართლმადიდებლების შემთხვევაში პირველ, მთავარ ფაქტორს შეიძლება „ტრადიციული ღირებულებები“ ვუნოდოთ, მეორეს კი – „ინდივიდუალისტური“ (იხ. ცხრ. 5). პირველ ფაქტორში შემავალი ღირებულებები მოტივაციურ კონფლიქტს არ ქმნის, იგივე შეიძლება ითქვას მეორე ფაქტორზეც. რაც შეეხება უსაფრთხოებას, რომელიც მართლმადიდებლების შემთხვევაში ორივე ფაქტორშია შესული, იგი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, შერეული ღირებულებაა.

ამრიგად, ჰოფსტიდისა და ტრიანდისის მიერ შემუშავებული ინდივიდუალიზმი-კოლექტივიზმის ცნების შესაბამისად, ღირებულებათა ამგვარი სისტემა მიეკუთვნება **კოლექტივისტურ ტიპს**, რადგან მკვეთრად არის გამოხატული კოლექტიური ინტერესების პრიორიტეტი, ანუ საზოგადოების ინტერესების პირად ინტერესებზე მაღლა დაყენება.

ცხრილი 5

მართლმადიდებლები

	I ფაქტორი	II ფაქტორი
კონფორმულობა	0.851	
კეთილგანწყობა	0.847	
ტრადიციულობა	0.786	
უნივერსალიზმი	0.737	
უსაფრთხოება	0.715	0.321
სტიმულაცია		0.764
ძალაუფლება		0.753
ჰედონიზმი		0.737

დამოუკიდებლობა		0.650
მიღწევა		0.647

ახსნილი დისპერსია: I ფაქტორი – 40%; II ფაქტორი – 20%.

კათოლიკების შემთხვევაშიც ორი ფაქტორი გამოიყო: „ტრადიციული ღირებულებები“ და „ინდივიდუალისტური“ (იხ. ცხრ. 6). მოტივაციური კონფლიქტი არც ამ შემთხვევაში აღინიშნება.

ცხრილი 6

კათოლიკები

	I ფაქტორი	II ფაქტორი
კონფორმულობა	0.850	
კეთილგანწყობა	0.798	
უნივერსალიზმი	0.778	
ტრადიციულობა	0.765	
უსაფრთხოება	0.623	
სტიმულაცია		0.838
დამოუკიდებლობა		0.782
მიღწევა		0.767
ძალაუფლება		0.763
ჰედონიზმი	-0.429	0.664

ახსნილი დისპერსია: I ფაქტორი – 36%; II ფაქტორი – 36%

სომხური სამოციქულო ეკლესიის მრევლის კვლევის შედეგებმა კი აჩვენა, რომ პირველ, მთავარ ფაქტორად **ინდივიდუალისტური ღირებულებები** გამოიკვეთა (იხ. ცხრ. 7), თუმცა, ამ შემთხვევაშიც მოტივაციური კონფლიქტის საშიშროება არ აღინიშნება.

ცხრილი 7

სომხური სამოციქულო ეკლესიის მრევლი

	I ფაქტორი	II ფაქტორი
ძალაუფლება	0,805	
მიღწევა	0,801	
ჰედონიზმი	0,778	
დამოუკიდებლობა	0,755	
სტიმულაცია	0,448	
უსაფრთხოება		0,743
კონფორმულობა		0,630

ტრადიციულობა		0,626
კეთილგანწყობა		0,559
უნივერსალიზმი		0,543

ახსნილი დისპერსია: პირველი ფაქტორი – 35%; მეორე ფაქტორი – 18%

ამრიგად, მიღებული შედეგი ადასტურებს ჰიპოთეზას, რომ ქრისტიანული რელიგია, კონფესიის მიუხედავად, განსაზღვრავს პიროვნების ღირებულებათა სისტემის სტრუქტურას: რელიგიურ ადამიანს გააჩნია მწყობრად ჩამოყალიბებული ღირებულებათა იერარქია, რომელიც არ შეიძლება გახდეს მოტივაციური კონფლიქტისა და, ამდენად, დეზორიენტაციის წარმოქმნის მიზეზი.

KHATIA TSIKLARI¹

PECULIARITIES OF THE SYSTEM OF VALUES CHRISTIAN (EASTERN ORTHODOX, ORIENTAL ORTHODOX AND CATHOLIC) CHURCHES

The following article presents the results of empirical research of system of values practitioners of Christian faiths (Eastern Orthodox, Oriental Orthodox and Catholic) in Georgia, conducted using Schwarz's methodic for studying the values of a person. Schwarz bases his methodic on the assumption, that the type of motivating goals that lay in the foundation of difference between the values form a more substantial aspect. He developed a theory of dynamical relationships between value types, in which the conceptual organization of the system of values is described forming the most important element of general structure of personal disposition. Actions committed in accordance with every value type have psychological, practical and social consequences, which could be in conflict, or to the contrary, be compatible with other value types and aid the development.

The results have shown that Christian religion, regardless of denomination, defines structure of person's system of values: religious people posses internally consistent hierarchy of values, that can not cause person to be conflicted and be the cause of disorientation.

¹ *Khatia Tsiklauri* – Post-Graduate Student of St. Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

**პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

მერი ჭანტურია¹

**ქორწინებისა და ოჯახის სოციოლოგიური პრობლემების
ეპიკრიული კვლევის შედეგების ზოგიერთი ასპექტი**

საკოველთაოდ ცნობილია, რომ ოჯახი საზოგადოების სოციალური სტრუქტურის ერთ-ერთი უპირველესი და უმთავრესი შემადგენელი ელემენტია, რომლის სიმტკიცესა და სიჯანსაღეზე დიდად არის დამოკიდებული მთელი საზოგადოების კეთილდღეობა და მისი განვითარების პერსპექტივები ახლო, თუ შორეულ მომავალში.

ოჯახი ისტორიული ფენომენია, რაც იმას ნიშნავს, რომ ის კაცობრიობის განვითარების სხვადასხვა ისტორიულ ეტაპზე სხვადასხვა შინაარსსა და ფორმას იძენდა. ოჯახის სტრუქტურისა და მისი ფორმების პრობლემები, რაც უფრო მეტი დრო გადის, მით უფრო მნიშვნელოვანი ხდება თანამედროვე საზოგადოებაში. დღევანდელ დასავლურ სამყაროში სულ უფრო და უფრო ცხადი ხდება, რომ ოჯახის ტრადიციული ფორმები არ აკმაყოფილებს ადამიანთა მნიშვნელოვან ნაწილს და ისინი აშკარად ცდილობენ ჩამოაყალიბონ ოჯახური ურთიერთობების სრულიად ახალი ტიპები.² ამის ცხად მაგალითს წარმოადგენს ოფიციალური ქორწინების გარეშე ქალისა და მამაკაცის თანაცხოვრების რაოდენობის საკმაოდ მაღალი ტემპით ზრდა და ზოგიერთ დასავლურ ქვეყანაში, მაგალითად, ინგლისში, საფრანგეთში, აშშ-ში და სხვა ქვეყნებში ჰომოსექსუალისტთა ინტერესების დამცველი კანონების მიღება 1999, 2013, 2014 წლებში. 2014 წლის 29 მარტს ინგლისსა და უელსში ერთსქესიანთა ქორწინების შესახებ ოფიციალურად ძალაში შევიდა.³

ინტერესს მოკლებული არ იქნება, თუ აქ ამასთან დაკავშირებით მოვიტანთ იგლისის პრემიერ-მინისტრ დევიდ ქემერონის სიტყვებს: „ისტორიული კანონი შევიდა ძალაში, რომლითაც სქესობრივი უმცირესობების

¹ *მერი ჭანტურია* – ფილოსოფიის დოქტორი, სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² *ე. კოდუა*. სოციოლოგია. ნაკვ. II. თბ., 1995, გვ. 202.

³ ინგლისსა და უელსში ერთსქესიანთა ქორწინების შესახებ კანონი ოფიციალურად შევიდა ძალაში. – <http://primerinfo.ge/?p=15332>.

წარმომადგენლები საზოგადოების თანასწორუფლებიანი წევრები გახდნენ. მათ უყვართ ერთმანეთი, ეს ხომ მათი უფლება და არჩევანია. ჩვენ ჩვენის მხრივ დემოკრატიულ პრინციპებს ვერ ვუღალატებთ და მათ ამის უფლებას ვერ წავართმევთ. ეს ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში უმნიშვნელოვანესი მოვლენაა“.¹

ასეთ ვითარებაში ჩვენს წინაშე, სავსებით კანონზომიერად დგება საკითხი, თუ რა მოელის ქართულ ტრადიციულ ოჯახს უახლოეს მომავალში, შენარჩუნდება იგი თავის ძირითად ფორმებში, თუ მასაც დღევანდელ საზოგადოებრივ ვითარებაში მოუწევს თანდათანობით დათმოს თავისი პოზიციები და ჩაერთოს ევროპული სამყაროს ცხოვრების ფერხულში?

ეს საკითხი, ჩვენი აზრით, ძალზე საჭირობოროტო პრობლემაა, რამდენადაც მასზე დიდად არის დამოკიდებული ქართველი ერის თვითმყოფადობის შენარჩუნება.

რამდენადაც ოჯახის შემქმნელები ძირითადად ახალგაზრდები არიან, ამის გამო, თუ როგორ ოჯახებს ჩაუყრიან ისინი საფუძველს, დიდად არის დამოკიდებული მათ ინტერესებსა და მისწრაფებებზე, მათ წარმოდგენებსა და შეხედულებებზე ოჯახის შესახებ, მის დანიშნულებაზე და ფუნქციებზე, საერთოდ ოჯახის სოციოლოგიური პრობლემების მათ მიერ გაცნობიერებაზე.

სწორედ, ამ პრობლემების გარკვევის მიზნით ჩვენ ჩავატარეთ გარკვეული ანკეტური გამოკითხვა სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე.

გამოკითხვა ბაკალავრიატის I-IV კურსების 100 სტუდენტი, მათ შორის 73 ქალიშვილი და 27 ვაჟი. ანკეტა შეიცავდა სულ 15 კითხვას.

კითხვაზე „რა არის ქორწინება – საპირისპირო სქესთა ხანგრძლივი დროით შექმნილი ინტიმური კავშირის ფორმა, თუ საერთოდ წყვილთა ინტიმური კავშირი იგივე დროით და იგივე მიზნით?“ – 74-მა რესპოდენტმა უპასუხა, რომ ის არის საპირისპირო სქესთა წარმომადგენლების ხანგრძლივი დროით შექმნილი ინტიმური კავშირის ფორმა, ხოლო 100-დან 26-მა იგი მიიჩნია საერთოდ წყვილთა ინტიმური კავშირის ფორმად მეტ-ნაკლებად ხანგრძლივი დროით. პროცენტებში – 74/26-ზე.

კითხვაზე – „როგორ ოჯახს მისცემდით უპირატესობას – მცირეს ანუ ნუკლეარულს, თუ გაფართოებულს ანუ მრავალთაობიანს?“ – 24 რესპოდენტმა უპირატესობა მისცა მცირე ოჯახს, ხოლო 76-მა გაფართოებულს. პროცენტებში – 24/76-ზე.

კითხვაზე – „რა უნდა იყოს ოჯახის შექმნის უმთავრესი მიზანი – ინტიმური ტკობა, შვილების გაჩენა და აღზრდა, თუ მეგობრისა და მფარველის გვერდით ყოლა?“ – რესპოდენტთა პასუხები ასე გადანაწილდა: ინტიმური ტკობა – 16, შვილების გაჩენა და აღზრდა – 66,

¹ ინგლისსა და უელსში ერთსქესიანთა ქორწინების...

მეგობრისა და მფარველის ყოლა – 18. პროცენტებში იგივე – 16, 66, 18.

კითხვაზე – „რა მიგაჩნიათ ოჯახის შექმნის ძირითად ფაქტორად?“ – რესპოდენტებმა ასეთი პასუხი გასცეს: ფიზიკური და სულიერი სწრაფვა ერთმანეთისადმი – 76, ეკონომიკური კეთილდრეობა – 11, მარტოობის დაძლევა – 13. პროცენტებში იგივე.

შემდეგი კითხვა შეეხებოდა ოჯახური კონფლიქტებისა და განქორწინების მიზეზებს: მეუღლეთა ინტერესებისა და მოთხოვნილებათა ერთმანეთთან შეუთავსებლობას, სიყვარულის გრძნობის შესუსტებასა და გაქრობას, თუ ცუდი საყოფაცხოვრებო პირობების არსებობას. რესპოდენტთა პასუხები გადანაწილდა ასე: 42, 39, 21.

მომდევნო კითხვა ეხებოდა საკითხს, რამდენად ზნეობრივად მიაჩნია რესპოდენტს დასავლეთ სამყაროში გავრცელებულ დაუქორწინებელთა თანაცხოვრება. პასუხი ასეთი მივიღეთ: 100 გამოკითხულიდან 49-ისთვის დაუქორწინებელთა თანაცხოვრება ზნეობრივად მიუღებელია, 42-სთვის მისაღებია, 9 რესპოდენტი გარკვეულ პასუხს ვერ იძლევა.

კითხვაზე – შენარჩუნდება თუ არა ახლო მომავალში ქართული ოჯახის ტრადიციები და საჭიროა თუ არა მათი რეფორმირება – 49 რესპოდენტის პასუხი ასეთია: რეფორმირება საჭიროა, 27-ის აზრით – არ არის საჭირო, ხოლო 19 საკითხში ვერ არის გარკვეული.

შემდეგი კითხვა ეხებოდა საკითხს, თუ რა მიაჩნია რესპოდენტს ქართული ოჯახის სპეციფიკად: მამაკაცის უფროსობა ოჯახში, ცოლის ერთგულება ქმრისადმი, თუ 3 თაობის ერთად ცხოვრება. პასუხები ასე გადანაწილდა – 41, 42, 22.

კითხვაზე – „რამდენად სწორად მიგაჩნიათ ქალისა და კაცის ინტიმური კავშირი დაქორწინებამდე?“ – 38 რესპოდენტმა უპასუხა დადებითად, 45-მა უარყოფითად, 17-ს პასუხი არა აქვს.

ბოლო კითხვა მოითხოვდა პასუხს იმაზე, თუ რით არის გამოწვეული კახეთში – საქართველოს ამ სოციალურად და ეკონომიკურად განვითარებულ რეგიონში – მამაკაცების უფრო მეტი ძალადობა ქალებზე, მათი მკვლევლობები, ვიდრე სხვა კუთხეებში. 65 რესპოდენტს ამის მიზეზად მიაჩნია კახელ მამაკაცთა აგრესიული ბუნება, 24-ს იქაურ ოჯახებში არსებული სოციალური სიდუხჭირე, ხოლო 11-ს – ქალების ზედმეტი ჭირვეულობა ოჯახებში.

ზემოთმოტანილი პასუხების ანალიზის შედეგად შეიძლება გაკეთდეს ზოგიერთი ზოგადი დასკვნა:

ჯერ ერთი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის გამოკითხული სტუდენტები არსებითად კარგად არიან გათვითცნობიერებული ქორწინებისა და ოჯახის სოციოლოგიურ პრობლემებში, რომ ისინი ძირითადად მათ უდგებიან საკუთარი ეროვნული ცნობიერებისა და ტრადიციების პოზიციებიდან;

მეორე, აქედან გამომდინარე, ისინი უპირატესობას აძლევენ გა-

ფართოებული ოჯახის ინსტიტუტს, ვიდრე მცირე ანუ ნუკლეარულ ოჯახებს;

მესამე, მათთვის ოჯახი არის ქალისა და კაცის მიერ ხანგრძლივი დროით შექმნილი ინტიმური ცხოვრების სოციალურად ლეგალიზებული ფორმა, რომლის უმთავრესი მიზანია შვილების გაჩენა და მათი აღზრდა და არა საერთოდ წყვილთა ინტიმური კავშირი მეტ-ნაკლებად ხანგრძლივი დროით;

მეოთხე – რესპოდენტთა დიდ უმრავლესობას (76%-ს) ოჯახის შექმნის ძირითად ფაქტორად მიაჩნია ქალისა და კაცის ფიზიკური და სულიერი სწრაფვა ერთმანეთისადმი და არა ეკონომიკური კეთილდღეობის მიღწევა;

მეხუთე, რესპოდენტთა თითქმის ნახევარი ქართული ოჯახის სპეციფიკად თვლის მეუღლეთა ურთიერთერთგულებას.

გამოკითხულთა პასუხების ანალიზმა აჩვენა აგრეთვე ქორწინებისა და ოჯახის შექმნასთან დაკავშირებული ახალგაზრდობის ცნობიერებაში არსებული საკმაოდ საყურადღებო ასპექტები:

1) 100 რესპოდენტიდან 26-ს მიაჩნია, რომ ოჯახი არის არა მხოლოდ ქალისა და მამაკაცის ერთიანობის გარკვეული ფორმა, არამედ საერთოდ წყვილთა ერთიანობის ასევე გარკვეული ფორმა;

2) 100 რესპოდენტიდან დაუქორწინებელთა თანაცხოვრება 42-სთვის ზნეობრივად მისაღებია.

3) ჩვენი აზრით, ეს ორი შეხედულება დღევანდელი ქართულ მენტალიტეტთან შეუთავსებელი რამ არის და წარმოადგენს ამ სფეროში დასავლურ სამყაროში არსებული ვითარების ანარეკლს ჩვენი ახალგაზრდების ცნობიერებაში, რასაც არ შეიძლება სათანადო ყურადღება არ მიექცეს, როგორც მშობლების, ასევე საერთოდ საზოგადოების მხრივ.

MERI CHANTURIA¹

**ABOUT THE RESULTS OF EMPIRIC RESEARCH OF MARRIAGE AND FAMILY
SOCIOLOGY PROBLEMS**

The article analyzes the results of empiric research of marriage and family sociology problems, held at the Sukhumi State University, faculty of social and political sciences; this research has lead us to the following conclusions:

1. The interrogated students are essentially aware of these problems, their approach to those issues are from the position of their national consciousness and traditions.
2. At the same time, one part of respondents (26 %) considers a family not only a form of unity between a woman and a man, but also a certain form of couples in general.
3. According to 42 % of respondents cohabitation of unmarried couples is morally acceptable.

To the author's mind these two attitudes are incongruous for present day Georgian mentality, representing just a reflection of the circumstances currently existing in western countries in the consciousness of our youth; this subject needs appropriate attention from the side of parents as well as the whole society.

¹ *Meri Chanturia* – PhD in Philosophy, Sokhumi State University.

სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომათა

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია, XIII, 2015

პოლიტიკური მეცნიერებები, სოციოლოგია, ფსიქოლოგია

დაზმირ ჯოჯუა¹

სოსუმის დაცემა: საერთაშორისო კონტაქსტი

22 წელი გავიდა იმ ისტორიული კატასტროფიდან, რომელიც განიცადა საქართველომ 1993წ. სექტემბერში სოსუმის დაცემით, რუსეთის მიერ აფხაზეთის ოკუპაციით და ფაქტობრივი სამხედრო ანექსიით.

„22 წლის გადასახედი“ ან, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ოცწლიანი დროითი დისტანცია შემეცნებითი თვალსაზრისით რამდენადმე თავისებურ ხასიათს ატარებს. ერთი მხრივ, ოცი წელი ისტორიული პროცესისათვის წამიერი გაელვებაა, მაგრამ, მეორე მხრივ, ეს დროითი ქრონომეტრაჟი სავსებით საკმარისია ეროვნული ცნობიერებისათვის, რათა ამ უკანასკნელმა მეტ-ნაკლებად სრულყოფილად გაიზიაროს სოსუმის დაცემის მიზეზები და პროცესი, უფრო მეტიც – შექმნას რუსეთ-საქართველოს 1992-1993წწ. ომის ინტერპრეტაციის ახალი მოდელი, გნებავთ, კონფლიქტის სტრუქტურის ახლებური ხედვა.

სურ. 1. სოსუმის დაცემა

(წყარო: <http://www.aisiforce.org/forum/viewtopic.php?f=31&t=357&start=45>)

„იკითხო ის, თუ ვინ მოიგო ესა თუ ის ომი დაახლოებით იგივეა, რაც იკითხო ის, თუ ვინ მოიგო სან-ფრანცისკოს მიწისძვრა“, – წერდა ცნობილი მკვლევარი ქ. უოლცი. გასაგებია, აქ საუბარია იმაზე, რომ ომის დროს

¹ დაზმირ ჯოჯუა – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ყველა მხარე ზარალდება ისევე, როგორც მინისძვრის დროს. მაგრამ, ვფიქრობთ, სოხუმის დაცემის შემთხვევაში ომის შედეგების კონოტაცია ბუნებრივი კატასტროფის შედეგებთან მაინც პოლიტიკაში მორალური ესთეტიზმის აბსოლუტიზაციის ელფერს ატარებს, რადგანაც საქართველო ამ ომში დაზარალდა ყველაზე მეტად, დაზარალდა ტოტალურად, მასშტაბურად და სისტემურად. ზარალის ზოგიერთი მხარე და სოხუმის დაცემის ზოგიერთი შედეგი კი, სამწუხაროდ, აუნაზღაურებელია გრძელვადიან პერსპექტივაში. სოხუმის დაცემამ მნიშვნელოვანწილად შეცვალა საქართველოს უახლესი ისტორია, უაღრესად დიდი გავლენა მოახდინა ჩვენი სახელმწიფოს შინაგანი ევოლუციის პროცესზე. ამიტომ ეს არ არის რიგითი ან ერთ-ერთი მორიგი ტრაგედია საქართველოს ისტორიაში. ეს არის სრულიად განსაკუთრებული ტრაგედია, ეს არის გრძელვადიანი გლობალური რისკი, ეს არის ისტორიის უმძიმესი ტვირთი, რომელიც აკვიდა წინა თაობას, ჩვენს თაობას და მომავალში კიდევ არაერთ თაობას.

სოხუმის დაცემამ რადიკალურად შეცვალა საქართველოს ტერიტორიული წესრიგი – მოშალა ჩვენი ქვეყნის ეროვნული ტერიტორიის მთლიანობა. სისხლისმღვრელი ომის შედეგად რუსეთმა შესძლო, თავისი ქარბი ძალებით და აფსუა კოლაბორაციონისტებზე დაყრდნობით, ხელში ჩაეგდო ისტორიული ჩრდილო-დასავლეთ საქართველო – აფხაზეთი. დაპყრობილ ტერიტორიაზე რუსეთი და სეპარატისტები შეუდგნენ ქართული ცივილიზაციის ელემენტების გეგმაზომიერ ამოძირკვას, ქართველთა მთელი ეროვნული ყოფიერების მეთოდურ აღმოფხვრას. უნდა ითქვას, რომ რუსულ-სეპარატისტული ალიანსი მოქმედებდა ნახევრად ველური დამპყრობლის მორალით და ანტიქართული პოლიტიკის განხორციელებაში არავითარ საშუალებას არ ერიდებოდა. ამისი მაჩვენებელია აფხაზეთის ქართული მოსახლეობის გენოციდი და ტოტალური ეთნონმენდა. შედეგად რეგიონი კომპლექსურად მონყდა დანარჩენ საქართველოს. იქ ფატობრივად ჩაკვდა ქართული გენი, პოლიტიკა და კულტურა და, როგორც იტყვიან, „დღემდე გაყინულია ანტიქართულ ველურობაში“.

20 წლის გადასახედიდან ჩვენი დამოკიდებულება 1992-1993წწ. კონფლიქტისადმი უნდა დაფუძნდეს რეალურ პოლიტიკურ, გეოპოლიტიკურ და გეოსტრატეგიულ ანალიზზე და არა მოძმე ხალხისადმი სათუთი და ბრმა სიყვარულის, ერთგვარი ისტორიული სასიყვარულო რომანის პეიზაჟებზე. ამასთან, კონფლიქტის ახსნის ნებისმიერი მოდელი (ისტორიული, სამხედრო-სტრატეგიული, სამხედრო-პოლიტიკური, კონფლიქტოლოგიური, კულტუროლოგიური და სხვ.) განწირულია არაეფექტურობისათვის, თუ ის არ გაითვალისწინებს საერთაშორისო კონტექსტს. კონფლიქტის ნებისმიერი ე.წ. „გასაღები“, სადაც არ უნდა იყოს ის (ბრიუსელში, მოსკოვში, ბერლინში თუ ჩელიაბინსკში), ვერ „გააღებს“ დარეგულირების კარს საერთაშორისო ძალების განლაგების და საერთაშორისო პოლიტიკის ადექვატური ტენდეციების გათვალისწინების

გარეშე. საქართველო პატარა ქვეყანაა და მისი ყოფიერების ფუნდამენტური საკითხები მუდამ მიბმული იქნება ძალთა ცენტრების გლობალურ კონსტელაციასა და მსოფლიო წესრიგის ამა თუ იმ სტრუქტურულ ფორმაზე. ამიტომ საერთაშორისო კონტექსტის საზრისი 1992-1993წწ. ომისა და სოხუმის დაცემის შესახებ ნებისმიერი დისკუსიის აუცილებელი მენტალური წყარო და პირობაა. ამ კონტექსტის შინაგანი ანატომია ჩვენ ასე გვესახება: იმდროინდელი რუსეთის ახალი გეოსტრატეგიისა, ერთი მხრივ, და იმდროინდელი დასავლეთის სტრატეგიული ინტერესების, მეორე მხრივ, ურთიერთმიმართება. ეს ორი მხარე გააჩნია სოხუმის დაცემის საერთაშორისო კონტექსტს, ამასთან, მათი ურთიერთკავშირისა და რამდენადმე ურთიერთგანპირობების სახით.

რა როლი შეასრულა საერთაშორისო ფაქტორმა სოხუმის დაცემაში? როგორ შეიძლება ავხსნათ სოხუმის დაცემის მიზეზების სპეციფიკა იმ პროცესების კონტექსტში, რომლებიც მაშინ წარიმართა საერთაშორისო არენაზე?

ამ ოცი წლის განმავლობაში საქართველოში საკმაოდ სოლიდურად არის წარმოდგენილი აფხაზეთის ომის ინტერპრეტაციის საერთაშორისო კომპონენტი, მაგრამ მხოლოდ ერთი კუთხით – ომის შემდგომი დარეგულირების პროცესში საერთაშორისო ინსტიტუტების მონაწილეობის აღწერის კუთხით. ხოლო 1992-1993წწ. ომისა და სოხუმის დაცემის საკუთრივი მიზეზების გააზრებაში საერთაშორისო კომპონენტი თითქმის არ ჩანს. სხვათაშორის, ამანაც განაპირობა ჩვენი კვლევითი ინტერესების ფოკუსირება სწორედ ამ საკითხზე.

სოხუმის დაცემის საერთაშორისო კონტექსტის გადატანა საერთაშორისო პრობლემატიკის სიბრტყეში პირდაპირ უკავშირდება „ცივი ომის“ დასკვნითი ფაზის სიღრმისეულ გააზრებას და განსაკუთრებით კი გლობალური გადანაწილების კონცეპტის ხაზგასმას.

აფხაზეთის ომის მსვლელობის დროს საერთაშორისო არენაზე არაერთი მნიშვნელოვანი მოვლენა თუ ცვლილება მოხდა. მაგალითად, მოვიყვანთ ზოგიერთ მათგანს: სოხუმის დაცემის წელს ძალაში შევიდა მასტრიჰტის ხელშეკრულება და მსოფლიოს რუკაზე გაჩნდა ახალი კონფედერაციული ორგანიზმი – ევროკავშირი; ამავე წელს დასრულდა დეოკუპაცია და რუსეთის ჯარების გაყვანა აღმოსავლეთ და ცენტრალური ევროპიდან; ძალაში შევიდა „პარიზის ქარტია“; ზუსტად სოხუმის დაცემის დღეებში ქ. ოსლოში ხელმოწერილ იქნა ისრაელ-პალესტინის შეთანხმება მდ. იორდანეს დასავლეთ ნაწილსა და ლაზის სექტორში პალესტინის სახელმწიფოს ეტაპობრივი შექმნის შესახებ. ეს მოვლენები თავისთავად უაღრესად მნიშვნელოვანი იყო საერთაშორისო სისტემის ახალი სტრუქტურის შექმნის თვალსაზრისით, მაგრამ ისინი მაინც არ გამოხატავდნენ გლობალური ცვლილების არსს. საერთაშორისო პოლიტიკის დომინანტური, განმსაზღვრელი ტენდენცია იყო „ცივი ომის“

შემდგომი მსოფლიოს მორიგი გადანაწილება – ტერიტორიებისა და გავლენის ზონების გამიჯვნა „ცივი ომის“ ძირითად მონაწილეებს – აშშ-სა და რუსეთს შორის. პირდაპირ უნდა ითქვას: აფხაზეთი შეენირა ამ ბრძოლას გლობალური ტერიტორიული გადანაწილებისა და ახალი გეოსტრატეგიული წესრიგის შექმნისათვის. გადანაწილების საფუძველი არც იდეოლოგიური დაპირისპირება იყო, არც პოლიტიკური და არც ეკონომიკური. მისი ბაზა გახდა ე.წ. „მალტის ფორმატი“ – 1989წ. დეკემბერში მალტაში მ. გორბაჩოვისა და ჯ. ბუში-უფროსის შეხვედრაზე მიღებული საიდუმლო შეთანხმება სსრკ-სა და აშშ-ს შორის ევრაზიის ცალკეული ზონების გეოსტრატეგიული გავლენის სფეროებად დაყოფის შესახებ. აფხაზეთის ომის მსვლელობის დროს (უფრო ზუსტად კი – 1999წ. სტამბოლის სამიტამდე) საქართველო მოქცეული იყო რუსეთის გეოპოლიტიკურ რეგიონში.

სურ. 2. მალტის სამიტი

(წყარო: <http://www.cs.usfca.edu/~cruse/RomaniaMinicourse/RomaniaUSA/>)

1993წ. აგვისტოს შუა რიცხვებში¹ სხვადასხვა აგენტურული არხებით საქართველოს სპეცსამსახურებმა და საინფორმაციო-სადაზვერვო სამსახურის კონტრდაზვერვის დეპარტამენტმა მოიპოვეს კრემლის საიდუმლო გეგმა კოდური სახელწოდებით „კავკასიური ომი“. გეგმა ითვალისწინებდა კავკასიის რეგიონში რუსეთის სამხედრო-სტრატეგიული აქციების შემდეგ კომპლექსს: შეტევას ფაქტობრივად განიარაღებულ სოხუმზე, გამოუვალ მდგომარეობაში ჩავარდნილი ე. შევარდნაძის იძულებას, რათა ის დათანხმდეს რუსეთის დიდი სამხედრო კონტინგენტის შემოყვანას. დასაწყისში ეს კონტინგენტი დაამყარებს კონტროლს აფხაზეთსა და დასავლეთ საქართველოს სტრატეგიულ კომუნიკაციებზე, შემდეგ ის გადავა აზერბაიჯანში და ბოლოს, სამხრეთ კავკასიაში საიმედო ზურგის უზრუნველყოფით, დაიწყება ფართომასშტაბიანი სამხე-

¹ როდესაც, სოჭის ხელშეკრულების თანახმად, საქართველოს ხელისუფლება აწარმოებდა სოხუმის თავდაცვის სისტემისა და სამხედრო ინფრასტრუქტურის დემონტაჟს.

დრო ოპერაცია ჩეჩნეთში. ეს მონაცემი საშუალებას გვაძლევს, სოხუმის სამხედრო ოპერაცია განვიხილოთ ერთიან სისტემურ მთლიანობაში ისეთ მოვლენებთან, როგორც იყო სახელმწიფო გადატრიალება თბილისში, ა. ელჩიბეის ხელისუფლების დამხობა აზერბაიჯანში და ჩეჩნეთის პირველი ომი (1994-1996წწ.).

ამდენად, რუსეთის ძირითადი მიზანი იყო კავკასიაში კრემლის გეოპოლიტიკური რეგიონის შექმნა და მთელი კავკასიის რეოკუპაცია-რენექსია, ამ მიზნის რეალიზაციის „საგზაო რუკა“ – ზემოთ ჩამოთვლილი აქციები, ხოლო რეალიზაციის გზაზე მთავარი ნაბიჯი – სოხუმის დაკავება. ყოველ შემთხვევაში ფაქტია, რომ კავკასიის ხელახალი დაპყრობის დაგეგმვაში, მოცემულ ეტაპზე და სტრატეგიულ ძალთა განლაგების მოცემულ კონფიგურაციაში, სწორედ სოხუმზე წარმატებულ შეტევას (და აფხაზეთის ომის დასრულებას) ენიჭებოდა გადამწყვეტი მნიშვნელობა.

რაც შეეხება დასავლეთს. მოცემულ პერიოდში აშშ-დასავლეთის ბლოკის გეოსტრატეგია მიზნად ისახავდა ყოფილი სსრკ-ს გავლენის სივრცეში და რუსეთის საზღვრების პერიმეტრზე პროდასავლური ორიენტაციის სახელმწიფოთა სისტემის შექმნას. ეს კი, თავის მხრივ, გასული საუკუნის 20-იანი წლების ე.წ. „სანიტარული კორდონის“ იდეის აღდგენას მოასწავებდა. ახალი სტრატეგია, სიმბოლიზმისა და ირონიის გარკვეული დოზით, გამოხატა ერთმა ამერიკელმა სენატორმა შემდეგი სიტყვებით: „მოვიდა დრო, რათა „რკინის ფარდა“ შეიცვალოს „რკინის ბეჭდით“ რუსეთის კისერზე“. („რკინის ფარდა“ არის „ცივი ომის“ სემანტიკური სიმბოლო, „რკინის ბეჭედი“ კი – „სანიტარული კორდონის“).

მაგრამ „მალტის ფორმატის“ შინაარსმა დასავლეთის ისტებლიშმენტის იძულებული გახადა განსხვავებული ტაქტიკური სქემებით ემოქმედა; „მალტის ფორმატით“ დასავლური გავლენის გეოსტრატეგიულ სექტორებში, ცხადია, კონტროლის დამყარების პრობლემა არ არსებობდა, მაგრამ რუსული გავლენის სექტორებში, მათ შორის საქართველოში, აუცილებელი იყო გავლენის თანდათანობითი ნეიტრალიზაცია და საკუთარი ინტერესების ეტაპობრივი ჩართვა. ეს კი სანყის ეტაპზე შესაძლებელი იყო მხოლოდ რუსეთის საზღვრების პერიმეტრზე კონფლიქტური სარტყლის ჩამოყალიბებით. ამიტომ 1991-1994წწ. აშშ-დასავლეთის ბლოკი დაინტერესებული იყო რუსეთის სამხრეთი ზოლის დესტაბილიზაციით და კავკასიაში მართავდი ტურბულენტური კონფლიქტური გარემოს შექმნით.

შეიქმნა თავისებური გეოპოლიტიკური ვითარება, რომლის დროსაც რუსეთიც და აშშ-დასავლეთის ბლოკიც ერთდროულად, ოღონდ დიამეტრალურად ურთიერთსაპირისპირო მიზანდასახულობით, იყვნენ დაინტერესებული აფხაზეთის ომის ესკალაციით, უფრო მეტიც – ომში საქართველოს დამარცხებით. მამასადამე, 1993წ. 16-27 სექტემბრის სოხუმი წარმოადგენს კავკასიის რეოკუპაციის რუსულ-იმპერიული სტრატეგიისა და ლოკალური ომების მეშვეობით რუსეთის სასაზღვრო სივრცეების

დესტაბილიზაციის ევრო-ამერიკული სტრატეგიის გადაკვეთის სიბრტყეს. ცხადია, რომ ამ მოსაზრების გამოთქმისას გვექმნება გარკვეული ეთიკური დისკომფორტი, რასაც განაპირობებს ომის შემდეგ განვლილ ოცნლეულში დასავლეთის მიერ საქართველოსათვის აღმოჩენილი უპრეცედენტო ჰუმანიტარული, ფინანსური და სტრატეგიული დახმარება. ეს ფაქტორი, თავისი ემოციური ფონით, საგრძნობლად აძნელებს 90-იანი წლების დასაწყისში დასავლეთის მიერ წარმოებული პოლიტიკის საღ და მიუკერძოებელ შეფასებას. მაგრამ ფაქტი ფაქტად რჩება და მას უბრალოდ ვერ გააქრობ: ანალიზი გვიჩვენებს, რომ თბილისის სახელმწიფო გადატრიალებისა და 1993წ. 27 სექტემბრის ტრაგიკული კოლაფსის პოტენციური სწორედ „მალტის ფორმატის“ თავისებურებებში იყო ჩადებული.¹

DAZMIR JOJUA²

SOKHUMI FALL: INTERNATIONAL CONTEXT

In the article a role and influence of international factors during defensive operation and Sokhumi (whole Abkhazia) Fall in September 16-27 are discussed. Therefore, specifics of Sukhumi Fall are explained in the context of those processes that were developing on the international arena. We think two interconnected tendencies are the most important: 1) New territorial distribution of influence zones between the West and Russia; 2) Complete noninterference and criminal inactivity of the West that left Georgia without these or those mechanisms of physical security.

¹ 1992-1993წწ. ომის პერიოდში დასავლეთის (კონკრეტულად ბ. ქლინტონის ადმინისტრაციის) პრაქტიკულად ერთადერთი კატეგორიული მოთხოვნა რუსეთის მიმართ იყო, საქართველოს იმდროინდელი სახელმწიფოს მეთაურის ფიზიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა. რუსეთმა შეასრულა ეს მოთხოვნა, 1993წ. 28 სექტემბრის გამთენიისას, დაცემული სოხუმიდან ე. შევარდნაძის ევაკუაციის პირდაპირი თუ, ბაბუშარის აკვატორიის ინციდენტის გამო, ირიბი ხელშეწყობით.

² *Dazmir Jajua* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

ს ა მ ა რ თ ა ლ ი

ლალი გაბისონია¹

სამართლის რეფლექსია და მისი ფორმები: პარადიგმათა რაობა და გუნება

როდესაც კანონთა არსებობა ეფუძნება ჩვენი გაგებით ავტორიტეტს, ეს უკვე რეფლექსიაა, კანონები თუ მათი არსებობა ვილაციის ავტორიტეტზეა დაფუძნებული, უშუალო უკვე არაა, არამედ არსებობენ მეორის მეშვეობით, ეს მეორე არის ნება და იმისათვის რომ კანონს ჰქონდეს აბსოლუტური ძალა, ეს ნება უნდა იყოს აბსოლუტური...

გეორგ ვილჰელმ ფრიდრიხ ჰეგელი²

წინამდებარე ნაშრომი ეძღვნება ფილოსოფიურ-სამართლებრივი შემეცნების რეფლექსიურ ბუნებას. აღნიშნულ ნაშრომში განვიხილავთ სამართლის ფილოსოფიის ისეთ საკითხებს, როგორც არის სამართლის რეფლექსია, მისი ფორმები, პარადიგმები და მათი ბუნება.

„უცხო სიტყვათა ლექსიკონში“ ვკითხულობთ, რომ „რეფლექსია – საკუთარი აზრებისა და განცდების ანალიზი ჩაფიქრება“.³ ჩვენ უფრო „გააზრებას“ შევუსაბამებდით ვიდრე „ჩაფიქრებას“. რეფლექსია ლათინური სიტყვიდან *reflexio* მომდინარეობს და ენოდება თვითშემეცნებას, ენოდება საზოგადოების, სოციალური ჯგუფის თუ ადამიანის უნარს გააცნობიეროს საკუთარი ღირებულებები, იდეალები, საქმიანობისა და ცხოვრების წესი თუ ფორმები, საკუთარი ქმედების მოტივები.

„სამართლის სისტემაში თვითშემეცნების მთავარი საშუალების ფუნქციას ასრულებს მართლშეგნება და არა სამართლის მეცნიერება. იურიდიულ მეცნიერებაში ყალიბდება თვითშემეცნების მრავალდონიანი იერარქიული სისტემა, რომლის თითოეული საფეხური გაჟღერებულია და დაკავშირებულია ფილოსოფიური რეფლექსიით“.⁴ სამართლის მეცნი-

¹ ლალი გაბისონია – სამართლის დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² Г. В. Ф. Гегель. Философия права. – წგნ.: Г. В. Ф. Гегель. Сочинения. Т. 7. Редакторы и составители тома Д. А. Керимов и В. С. Нерсисянц. Автор вступительной статьи и примечаний В. С. Нерсисянц. Перевод с немецкого Б. Г. Столпнера и М. И. Левиной. М., 1990.

³ მ. ჭაბაშვილი. უცხო სიტყვათა ლექსიკონი. თბ., 1989, გვ. 600.

⁴ Б. Н. Мальков. Основы философии права. М., 2008, გვ. 51.

ერული ცოდნის რეფლექსურობა იყოფა რამდენიმე ფენად თუ შრედ. ეს ძირითადად შიდა შრეებია:

- შიდათეორიული რეფლექსია
- მეტათეორიული რეფლექსია
- დისციპლინათაშორისი რეფლექსია
- ზოგადმეცნიერული რეფლექსია
- ფილოსოფიურ-მეთოდოლოგიური რეფლექსია.

თითოეული ზემოაღნიშნული შრე თუ ფენა წარმოადგენს სამართლის მეცნიერების რეფლექსიის კონკრეტულ დონეს. ყოველ დონეში რეფლექსია ახდენს ცოდნის იმგვარ ორგანიზებასა და მოწესრიგებას, რომ გამოავლენს მისი წარმოშობის მიზეზებსა და მექანიზმებს, თვალნათლივ წარმოაჩინოს იმ უხილავ წანამძღვრებს, რაც საფუძვლად დაედო ამ მექანიზმების ამოქმედებას, და რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, საშუალებას გვაძლევს შევაფასოთ მოცემული ცოდნის, თუნდაც – ფრაგმენტის, ადგილი მეცნიერების ერთიან სისტემაში და დავინახოთ მისი განვითარების პერსპექტივები.

რეფლექსიასთან უშუალო კავშირში იმყოფება რამდენიმე ძირითადი ცნება, ესენია: რეფლექსია, რეფლექსიური სისტემა, ფილოსოფიური რეფლექსია, სამართლის ფილოსოფიური რეფლექსია, მეთოდოლოგიური რეფლექსია, ისტორიულ-მეცნიერული რეფლექსია, დისციპლინარული რეფლექსია, აგრეთვე ფილოსოფიურ-სამართლებრივი პარადიგმა, პარადიგმალური რეფლექსია და სამართლის მეტაპარადიგმალური რეფლექსია.

რეფლექსია, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ენოდება სუბიექტის მიერ საკუთარი საქმიანობის ფორმისა და საქმიანობის წანამძღვრების გაცნობიერებას, გააზრებას, ხოლო **რეფლექსიურ სისტემას** ფუნქციონირების პროცესში გააჩნია თვითგაცნობიერების, თვითორგანიზებისა და თვითრეგულირების უნარი.

ფილოსოფიური რეფლექსია მეცნიერული მოღვაწეობის განსაზღვრული სახის რეფლექსია, რომელიც ხორციელდება ფილოსოფიური შეხედულებების საფუძველზე და გამოხატულია ზოგადი ცნებების სისტემის სახით (ძირითადად ნაგულისხმევია ადამიანის, სამყაროს, საზოგადოების ყოფიერების შესახებ წარმოშობილი შეხედულებები).

მნიშვნელოვანია **სამართლის ფილოსოფიური რეფლექსია**, რაც არის სამართლებრივი მოღვაწეობის თვითგაცნობიერება, რაც რეალიზდება ფილოსოფიური შემეცნების გზითა და ამავე ფილოსოფიური შემეცნების დონეზე.

მეთოდოლოგიური რეფლექსია ენოდება მეცნიერული კვლევის ახალი მეთოდების შემუშავების აუცილებლობით გამოწვეული სამეცნიერო საქმიანობის (კვლევის) მეთოდების გააზრებას.

ისტორიულ-მეცნიერული რეფლექსია არის მთელი მეცნიერების ან მისი ცალკეული ნაწილის ისტორიული განვითარების პროცესების ანალიზი.

დისციპლინარული რეფლექსია კი ეწოდება რეფლექსიას, რომელიც რეალიზდება ერთი კონკრეტული მეცნიერული დისციპლინის წიაღში.

რეფლექსიის საკითხის ლოგიკური თანამდევია **პარადიგმალური რეფლექსიის** ცნება, რაც არის მეცნიერის, სწავლულის, მკვლევარის მიერ საკუთარი კვლევითი მუშაობის წესებისა და ნორმატივების გააზრება და კონტროლი მის განხორციელებაზე მოქმედი პარადიგმის დებულებების შესაბამისად.

პარადიგმალური რეფლექსიის ცნებასთან უშუალო კავშირში იმყოფება **სამართლის მეტაპარადიგმალური რეფლექსია**, რაც გულისხმობს სამართლის ბუნების, სამართლებრივი საქმიანობის (მოღვაწეობის, კვლევის) წინაპირობებისა და შინაარსის გააზრებისადმი ისეთ მიდგომას, რომელიც განაზოგადებს რამდენიმე პარადიგმალურ დებულებას. აქედან გამომდინარე, ჩვენთვის საინტერესო **ფილოსოფიურ-სამართლებრივი პარადიგმა** ეწოდება სამართალგაგების განსაზღვრული ტიპის ფილოსოფიურ საფუძველს, იგი სამართლის ბუნების გაგებისათვის ჩამოყალიბებული ფილოსოფიურ-მსოფლმხედველობრივი დებულებების, პრინციპების და მიდგომების კომპლექსია.

პარადიგმებს კიდევ დავუბრუნდებით, მანამდე მიმოვიხილოთ სამართლის რეფლექსია უფრო დეტალურად. სამართლის რეფლექსია არის თვითშემეცნების პროცესისა და სამართლის სისტემის თვითრეგულირების პროცესის ერთობლიობა. როგორც ზემოთ აღინიშნა, სამართლის სისტემაში თვითშემეცნების მთავარი საშუალება არის მართლშეგნება და არა სამართლის მეცნიერება. არ მიმაჩნია ეს დებულება სადავოდ. მართლშეგნების დონეები განსხვავებულია, ისინი თავის მხრივ განაპირობებენ რეფლექსიის შესაბამისი სახეობების წარმოშობას. მაგალითად, მართლშეგნება დავყოთ პირობითად ხუთ დონედ, როგორც ყოფს მას ბ. მალკოვი.¹

- **მართლშეგნების პირველი დონე** არის სამართლის მსოფლმხედველობრივი საფუძვლები, რომელიც წარმოშობს **მსოფლმხედველობრივ რეფლექსიას**, როგორც რეფლექსიის ერთ კონკრეტულ სახეს;
- **მართლშეგნების მეორე დონე** არის სამართალგაგების ტიპები, სამართლებრივი პარადიგმები, რომლებიც წარმოშობენ პარადიგმალურ, ზეპარადიგმალურ და პარადიგმათაშორის რეფლექსიას;
- **მართლშეგნების მესამე დონეს** ქმნიან ზოგადსამართლებრივი თეორიები, რომლებიც ბადებენ ზოგადთეორიულ რეფლექსიას;
- **მართლშეგნების მეოთხე დონეს** შეადგენენ კერძო იურიდიული დისციპლინები, რაც ბადებს კერძო-თეორიულ რეფლექსიას;

¹ **Б. Н. Мальков.** Основы философии права, გვ. 54.

- **მართლშეგნების საბოლოო მეხუთე დონეს** წარმოადგენს სამართლებრივი ფსიქოლოგია, რომელიც უშუალოდ უკავშირდება ფსიქოლოგიურ რეფლექსიას.

მართლშეგნების მეორე დონე უშუალოდ უკავშირდება პარადიგმებს, ეს ფაქტობრივად პარადიგმებია. დაისმის ლოგიკური შეკითხვა: რა არის პარადიგმა და რა შინაარსის მატარებელია იგი სამართალში? პარადიგმის რაობის შესახებ სრულყოფილი და ამომწურავი პასუხი გავცვათომას კუნმა, რომელმაც მიუთითა, რომ პარადიგმა არის ის, რაც აერთიანებს სამეცნიერო საზოგადოებრიობის ნევრებს და პირიქით, სამეცნიერო საზოგადოებრიობა (ერთობა) შედგება პარადიგმის მალარებელი ადამიანებისაგან.

„პარადიგმა; პარა – გვერდით, დეიგმა – მაგალითი, ნიმუში, ჩვენება, არის ის, რაც მოვლენის, შემთხვევის გვერდით დგას და აჩვენებს, ამტკიცებს მას, როგორც მაგალითს და ნიმუშს. ის აძლევს ფენომენს მაგალითად ყოფნის ძალას. ძალაუფლების ასეთი მინიჭება კი ნიმუშს, მაგალითს ამრავლებს და შემთხვევების განმსაზღვრელად, ხდომილების აუცილებელ წესად აქცევს. პარადიგმა გვევლინება როგორც წესი, კანონი, რომლის მიხედვითაც ეწყობა გარემო, რომლის მიხედვითაც ჩვენს გარემოში რალაცა ხდება“.¹

სწორედ პარადიგმათა საფუძველზე ხდება კვლევის შესაფერისი მეთოდების შერჩევა, იზომება უკვე არსებული ცოდნის სიღრმე და მოცულობა, მიღებული შედეგების გაანალიზება. თუმცა პარადიგმას ერთი უცნაური თვისება გააჩნია – ეს მისი დომინანტურობაა. „დომინანტური პარადიგმა უკუაგდებს სამყაროს შესახებ ალტერნატიულ წარმოდგენებს, ან ახდენს მათ ბლოკირებას“.² ამ ცნების ანალიზისას თ. კუნი ამტკიცებდა, რომ მეცნიერული ცოდნის მთავარი მახასიათებლები არ არის არც ობიექტურობა და არც კუმულატიურობა, არამედ იგი განვითარდა პარადიგმათა მონაცვლეობის მეშვეობით.

თომას სამუელ კუნი (1922-1996) ცნობილი ამერიკელი ფიზიკოსი, ისტორიკოსი და ფილოსოფოსია. ის პრინსტონის უნივერსიტეტის პროფესორი იყო, არის ისტორიული სკოლის ერთ-ერთი ლიდერი მეცნიერების მეთოდოლოგიასა და ფილოსოფიაში. მას მიაჩნდა, რომ მეცნიერება არ უნდა წარმოვიდგინოთ როგორც ჭეშმარიტი ან მცდარი იდეების, გამონათქვამების, თეორიების კრებული რომელიც ვითარდება თავისი საკუთარი კანონებით – შემეცნების კანონებით. მისი აზრით, მეცნიერებაში მოქმედებს ადამიანი-სწავლული, მეცნიერი, როგორც მეცნიერული მოღვაწეობის სუბიექტი.³ იგი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ მეცნიერული კვლე-

¹ Civil ენციკლოპედიური ლექსიკონი. – <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t=6412>.

² სამოქალაქო განათლების ლექსიკონი. სოციალურ და პოლიტიკურ ტერმინთა ლექსიკონი-ცნობარი. თბ., 2004, გვ. 351.

³ **Т. Кун.** Структура научных революций. *Логика и методология науки.* Перевод с

ვა (შემეცნება) ხორციელდება მეცნიერთა თანამეგობრობის (ერთობის) მიერ დაუნერეელი წესებით, რომლებიც არეგულირებს ურთიერთობებს თვით ამ მეცნიერებს შორის. თომას კუნი მეცნიერებას სოციალურ ინსტიტუტად მიიჩნევს, რომელშიც მოქმედებენ განსაზღვრული სოციალური ჯგუფები და ორგანიზაციები, მაგრამ მთავარ გამაერთიანებელ საწყისად ამ მეცნიერთა საზოგადოებისა, კუნს მიაჩნია არა პროფესიული ეთიკის ნორმები, არამედ აზროვნების ერთიანი სტილი, მოცემული საზოგადოების მიერ განსაზღვრული ფუნდამენტალური თეორიებისა და კვლევის მეთოდების აღიარება.

სწორედ ეს სამეცნიერო საზოგადოების გამარეთიანებელი დებულებები მიაჩნია თ. კუნს პარადიგმად: „პარადიგმის ქვეშ მე ვგულისხმობ ყველას მიერ აღიარებულ მეცნიერულ მიღწევებს, რომლებიც განსაზღვრული დროის განმავლობაში აძლევენ სამეცნიერო საზოგადოებას პრობლემის დასმისა და მისი გადაწყვეტის მოდელს“.¹ პარადიგმები, მისი აზრით, მეთოდთა წყაროა, პრობლემურ სიტუაციათა გადაწყვეტის, მეცნიერთა ამა თუ იმ საზოგადოების მიერ მიღებული და აღიარებული სტანდარტებია. მეცნიერული შემეცნების ორგანიზაციის პარადიგმაზე თვისობრივად უფრო დაბალი საფეხური არის მეცნიერული თეორია.

ყოველი თეორია იქმნება რომელიმე პარადიგმის ფარგლებში. განსხვავებული პარადიგმების ფარგლებში წარმოშობილი თეორიების შეჯერება, შეპირისპირება შეუძლებელია. ამიტომ, ერთი და იგივე თეორია, არ შეიძლება ერთდროულად შედიოდეს რამდენიმე პარადიგმაში, თუ არ მოხდა მისი წინასწარი სერიოზული გააზრება. ეს ნიშნავს იმას, რომ პარადიგმათა მონაცვლეობის დროს შეუძლებელია თეორიის მიზანშეწონილად განხორციელება. მოგვიანებით თ. კუნმა პარადიგმას დისციპლინარული მატრიცა უწოდა, რომელიც მკვლევარის მიხედვით შედგება შემდეგი ოთხი ელემენტისაგან: (პარადიგმა შეიძლება წარმოვიდგინოთ სქემის სახით, რომელშიც მთავარი საფუძველი – მატრიცა – არის კონკრეტული დისციპლინა, ანუ საფუძვლად გვაქვს დისციპლინარული მატრიცა, რომელშიც თავს იყრის ოთხი ელემენტი):

1. სიმბოლური განზოგადებები;
2. პარადიგმის მეტაფიზიკური ნაწილები;
3. ღირებულებითი დებულებანი;
4. საყოველთაოდ აღიარებული და მიღებული ნიმუშები.

სიმბოლური განზოგადებები – ჩამოყალიბებული განსაზღვრებები და კანონები რომლითაც აპელირებს თეორია;

პარადიგმის მეტაფიზიკური ნაწილები არის საყოველთაოდ აღიარებული დანაწესი, რომელიც გვაძლევს კვლევის საგნის ხედვის წესს ან ხერხს;

английского И. З. Налетова. М., 1977, გვ. 229-232.

¹ Т. Кун. Структура научных революций. Логика и методология науки, гв. 229-232.

ღირებულებითი დებულებანი დამახასიათებელია სამეცნიერო საზოგადოებრიობის კვლევითი საქმიანობისათვის;

საყოველთაოდ აღიარებული და მიღებული ნიმუშები არის აღიარებული მაგალითები, კვლევითი ამოცანების ამოხსნა.

თ. კუნი მეცნიერების განვითარებას ნახტომისებურ პროცესად წარმოგვიდგენს, რაც რევოლუციას უფრო ჰგავს, მისი არსი გამოიხატება პარადიგმათა ცვლაში. მეცნიერების განვითარება ემსგავსება ბიოლოგიური სამყაროს ერთმიმართულებიან შეუქცევად პროცესს.

მეცნიერული პარადიგმა ასრულებს ორ ფუნქციას – შემეცნებითს და ნორმატიულს. პარადიგმა ეფუძნება წარსულ მიღწევებს – თეორიებს. ეს მიღწევები ითვლება მეცნიერულ პრობლემათა გადაჭრის ნიმუშად. მეცნიერების განვითარებაში თ. კუნი გამოყოფს 4 ძირითად ეტაპს:

I – პარადიგმამდელი ეტაპი. მაგალითად ფილოსოფია ჰეგელამდე, ან ფიზიკა ნიუტონამდე. ამ ეტაპის ჩარჩოში ჩნდება ანომალიები – აუხსნელი ფაქტები. **ანომალია – ეს არის პარადიგმის პრინციპული უუნარობა პრობლემის გადაჭრაში.** რაც უფრო მეტად გროვდება ასეთი ანომალიები, მით მეტად მცირდება ნდობა პარადიგმის მიმართ. ანომალიათა გამრავლება შედეგად იწვევს ალტერნატიული თეორიების გაჩენას; იწყება მეტოქეობა განსხვავებულ აზრებსა და სკოლებს შორის, ამ ვითარებაში არ არსებობს კვლევის საყოველთაოდ მიღებული კონცეფცია; ხშირდება კამათი მეტოდთა და პრობლემათა მართებულობის შესახებ; გარკვეულ ეტაპზე აზრთა სხვადასხვაობა ქრება, კამათი შეწყდა – რატომ? იმიტომ, რომ მეცნიერულ დავაში მონაწილე ერთ-ერთმა სკოლამ გაიმარჯვა.

იწყება **II ეტაპი – პარადიგმის ფორმირება**, რომლის შედეგია პარადიგმალური თეორიის დეტალურად განმსაზღვრელი სახელმძღვანელოების შექმნა.

III ეტაპს თ. კუნი უწოდებს „ნორმალური მეცნიერების“ ეტაპს.¹ ეს პერიოდი ხასიათდება მომავალი მოღვაწეობის საქმიანობის ზუსტი პროგრამის არსებობით. მოვლენათა ახალი სახეების წინასწარჭვრეტა (წინასწარმეტყველება), რომელიც ვერ ეწერება გაბატონებულ პარადიგმაში არ წარმოადგენს „ნორმალური მეცნიერების“ მიზანს. ნორმალური მეცნიერების ეტაპზე მკვლევარი მუშაობს პარადიგმის მკაცრ ჩარჩოებში, არ არღვევს მეცნიერული ტრადიციის წესებს. ამ ეტაპზე მეცნიერები არ ისახავენ მიზნად ახალი თეორიების შექმნას და არც იწონებენ სხვათა მიერ მათ შექმნას. თ. კუნი გამოყოფს მეცნიერული მეცნიერული მოღვაწეობის ნორმალური მეცნიერებისათვის დამახასიათებელ სახეებს, ესენია: 1. არსებული პარადიგმის თვალთახედვით ყველაზე საჩვენებელი ფაქტების გამოყოფა, თეორიათა დაზუსტება; 2. პარადიგმის დამახასიათებელი ფაქტების ძიება; 3. უზუსტობების აღმოსაფხვრელად ტარდება ექსპერიმენტები და დაკვირვებები, მიმდინარეობს იმ პრობლემათა გადა-

¹ **Т. Кун.** Структура научных революций. *Логика и методология науки*, გვ. 17-44.

წყვეტის გზების გაუმჯობესება, რომლებიც საწყის ეტაპზე ამოიხსნა ზედაპირულად, მიახლოებით, ხდება რაოდენობრივი კანონების დადგენა; 4. თვით პარადიგმის სრულყოფა, დახვეწა. პარადიგმა მყისიერად ვერ გახდება სრულყოფილი. პარადიგმის შემქმნელთა ორიგინალური ცდები დახვეწილი ად სრულყოფილი სახით შედის სახელმძღვანელოებში, აქ ჩანს პარადიგმის სრულყოფის გზებიც, რაც მომავალში ეხმარება მეცნიერებს მეცნიერების მოცემული დარგის ათვისებაში. შემდეგ მეცნიერები აწყდებიან მოქმედი პარადიგმით აუხსნელ ფაქტებს.

აქ ჩნდება ახალი პარადიგმის მოთხოვნილება, სადაც იწყება **IV – ექსტრაორდინალური მეცნიერების ეტაპი**. ეს არის ძველი პარადიგმის კრიზისი, რევოლუცია მეცნიერებაში, ძიება და გაფორმება ახალი პარადიგმისა. მეცნიერული რევოლუციის მსვლელობისას ხდება იმ ცნებათა ბადის შეცვლა, რომლითაც განიხილავდნენ მეცნიერები სამყაროს. ბადის ცვლა იწვევს მეთოდოლოგიური მიდგომების შეცვლის აუცილებლობას. მკვლევარები იწყებენ წესთა ახალი სისტემის შერჩევას, რაც შეცვლის წინამორბედს და რაც იქნება დაფუძნებული ახალ ცნებათა ბადეზე. ამ მიზნით, როგორც წესი, მეცნიერები დახმარებისათვის მიმართავენ ფილოსოფიას, რაც არ ახასიათებს „ნორმალური მეცნიერების“ პერიოდს. თ. კუნი ადამიანურ ფაქტორს სათანადო ყურადღებას აქცევს და ამბობს, რომ თეორიის შერჩევა ახალი პარადიგმის როლზე ხორციელდება შესაბამისი სამეცნიერო საზოგადოებრიობის თანხმობის გზით. ამიტომ ახალ პარადიგმაზე გადასვლა არ შეიძლება დაეფუძნოს წმინდა რაციონალურ მოსაზრებებს, თუმცა ესეც მნიშვნელოვანია. აქ აუცილებელია ნებელობითი ფაქტორები, ისეთები, როგორიცაა რწმენა და მრწამსი. ამით თ. კუნმა წინ წამოსწია ე.წ. ადამიანური ფაქტორი მეცნიერების განვითარების საქმეში.

იურისპრუდენციის პარადიგმა ეწოდება განსაზღვრული სამართლებრივი სისტემის ფარგლებში პროფესიონალური იურიდიული საქმიანობის წარმმართველ მსოფლმხედველობრივ, მეცნიერულ-თეორიულ და მეთოდოლოგიურ დებულებათა ერთობლიობას. **იურისპრუდენციის შიდაპარადიგმალური რეფლექსია** წარმოგვიდგება გარკვეული სისტემის სახით, რომელშიც მთავარი არის იურიდიული შემეცნების ობიექტი, რომელიც იურიდიული შემეცნების სუბიექტთან ურთიერთკავშირში იმყოფება 3 შიდაპარადიგმალური ნიმუშით. ესენია: **1. ონტოლოგიისა და აქსიოლოგიის პრობლემები; 2. მეცნიერული-იურიდიული ცოდნა; 3. გნოსეოლოგიის მეთოდოლოგიის პრობლემები.**

„ონტოლოგია სამართალში ძირითადად შეისწავლის სამართლის ყოფიერებას. ეს არის მოძღვრება სამართლის ყოფიერების შესახებ. სამართალგაგების თითოეული ტიპის ჩარჩოში სამართლის ონტოლოგიური საკითხის განხილვა, ე.ი. გარკვევა იმისა, თუ რა არის სამართალი? მჭიდროდ უკავშირდება სამართლებრივი გნოსეოლოგიისა და სა-

მართლებრივი აქსიოლოგიის პრობლემას. ონტოლოგიას აინტერესებს რა არის სამართალი... ამისათვის გნოსეოლოგიამ უნდა გაარკვიოს: როგორ შეიმეცნება სამართალი, ხოლო აქსიოლოგიას აინტერესებს, თუ რაში მდგომარეობს სამართლის ღირებულება – ფასეულობა“.¹

იურიდიულის ზეპარადიგმალური რეფლექსია წარმოგვიდგება შემდეგი სქემის სახით: იურიდიული შემეცნების ობიექტი არის მთავარი ფიგურა, რომელთანაც კავშირში შედის იურიდიული შემეცნების სუბიექტი უკვე აღნიშნული შიდაპარადიგმალური წესებით, ნორმებით, ნიმუშებით. იურიდიული შემეცნების ობიექტს უშუალოდ უკავშირდება ზედმეტი შიდაპარადიგმალური კავშირის გარეშე ისეთი დისციპლინები, როგორცაა სამართლის ისტორია და სამართლის სოციოლოგია. იურიდიული შემეცნების ობიექტს შიდაპარადიგმალური ნორმებით, ნიმუშებით უკავშირდება სამართლის მეთოდოლოგია და სამართლის ეთიკა, ხოლო იურიდიული შემეცნების სუბიექტს უკავშირდება სამართლის ფილოსოფია და სამართლის ანთროპოლოგია.

სამართლებრივი ანთროპოლოგია არის მოძღვრება ადამიანის ადგილზე სამართალში და სამართლის ადგილზე ადამიანში, მისი დამოკიდებულება სამართლებრივი მოვლენებისადმი, სამართლის შექმნისა და მისი შინაარსის აღქმის უნარი; როგორც ცოცხალი ბუნების ნაწილი, ბუნების არსება იმყოფება მუდმივ კონფლიქტში ხელოვნურად შექმნილ სამყაროებთან – ზოგადად კულტურასთან, სამართლებრივ კულტურასთან საკუთრივ.

იურიდიული მეცნიერების განვითარებაში ფილოსოფიური რეფლექსიის ფუნქციები შემდეგში მდგომარეობს:

- იურიდიული შემეცნების ობიექტთა ხედვის სწორი პროგნოზირება.
- იურიდიული კვლევების სისტემატიზაცია ონტოლოგიური, მეთოდოლოგიური, აქსიოლოგიური და გნოსეოლოგიური მახასიათებლებით.
- იურიდიული შეხედულებების მსოფლმხედველობრივი კორექცია.

და ბოლოს მოვიშველიებთ იმანუილ კანტის სიტყვებს: სამყარო შეიმეცნება გონებით, ვინაიდან იგი იქმნება მის მიერვე; გონება შეიმეცნებს მხოლოდ საკუთარ აქტებს; როგორც შიდა რეფლექსია, თვით შემოქმედი სუბიექტისა, შემეცნება არ წარმოადგენს არაფერს ამოუცნობს, გაუგებარს. მას ერთგვარად ეხმიანება ჯონ ლოკის შეფასება რეფლექსიის ბუნების შესახებ: ვუნოდებ რა პირველწყაროს შეგრძნებას,

¹ **ლ. გაბისონია.** ონტოლოგია, აქსიოლოგია და გნოსეოლოგია სამართლის ფილოსოფიაში. – *სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები*. ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია. ტ. 8. თბ., 2010-2011, გვ. 617-627.

მეორეს ვუნოდებ რეფლექსიას, იმიტომ, რომ იგი გვანვდის მხოლოდ ისეთ იდეებს, რომლებიც შეიძინება გონებით, გააზრების მეშვეობით, საკუთარ საქმიანობაზე ჩვენს შიგნით.

LALI GABISONIA¹

**LEGAL REFLEXION AND ITS FORMS:
*PARADIGMAL ESSENCE AND NATURE***

Foregoing work is dedicated to the legal-philosophic cognitive reflexional nature. It discusses the topics of legal philosophy such as legal reflexion, its forms, paradigms and their nature. In development of juridical science, these are the functions of philosophical reflexion: 1) correct prediction of views of objects of legal cognition; 2) Systematization of legal research by ontological, methodical, axiological and gnoseological features; 3) Outlook correction of legal views. The Universe is learned by mind, because it is created by it; Mind learns only its acts; As an internal reflection, the creator of subject, cognition does not represent anything incomprehensible, unidentified.

¹ *Lali Gabisonia* – PhD in Law, Professor, Sokhumi State University.

ს ა მ ა რ თ ა ლ ი

ვეფხვია გვარამია¹

**თავშესაფრისა და მოქალაქეობის საბჭოური
და სპარტაშოურისო სამართლებრივი რეპუბლიკა
XX საუკუნის I ნახევარში და თანამედროვე პრობლემა**

1917 წელს მეფის რუსეთში მომხდარი რევოლუციის შედეგად, მის შემადგენლობაში შემავალ ოკუპირებულ ტერიტორიებზე დამყარდა საბჭოთა ხელისუფლება. ძალადაკარგულად ჩაითვალა მეფის რუსეთის პერიოდის კანონმდებლობა და რუსეთი დასავლეთის სამყაროს გაემიჯნა, რის შემდეგაც ახალი ტიპის საზოგადოების შენებას შეუდგა.

სოციალიზმის იდეის მქადაგებლები თვლიდნენ, რომ რევოლუცია ძალიან სწრაფად გავრცელდებოდა მთელს მსოფლიოში, მაგრამ რევოლუციის შემდეგ რუსეთი მარტო დარჩა. საბჭოთა ხელისუფლებამ დაიწყო დეკრეტების გამოცემა, მაგრამ ასეთი აქტები არასაკმარისი იყო სხვადასხვა ხასიათის სამართლებრივი ურთიერთობის მოსაწესრიგებლად. არსებობის პირველ წლებში საბჭოთა ხელიუფლება იზოლირებული აღმოჩნდა გარე სამყაროდან. ამის მაჩვენებელია ის, რომ სამართლებრივი დახმარების არცერთ სფეროში მას მნიშვნელოვანი ხელშეკრულება არ გაუფორმებია მეზობელ სახელმწიფოებთან, თუმცა მრავალი საკითხი საჭიროებდა სამართლებრივ რეგულირებას.

სოციალისტურმა საზოგადოებრივმა და ეკონომიკურმა ფორმაციამ განსხვავებული სამართლის მოდელი შექმნა, რომელიც დაუპირისპირდა მსოფლიოს იმ სახელმწიფოების უმრავლესობას, რომელიც კლასიკური სამართლის გზით ვითარდებოდნენ. აღნიშნულმა გარემოებამ ხელი შეუწყო საბჭოთა სახელმწიფოებში თავშესაფრის ინსტიტუტის განსხვავებული მიმართულებით განვითარებას.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ შეიცვალა რუსეთის დამოკიდებულება პოლიტიკური თავშესაფრის უფლებისადმი, რომელიც უშუალო კავშირში იყო გადაცემის საკითხთან.

1918 წლის 28 მარტს გამოცემული იყო თავშესაფრის უფლების დეკრეტი, სადაც ნათქვამია, რომ „ყველა“ უცხოელი, რომელიც თავის

¹ ვეფხვია გვარამია – სამართლის დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

სამშობლოში იდევნება პოლიტიკური და რელიგიური ნიშნით, რუსეთში ჩამოსვლის შემთხვევაში სარგებლობს თავშესაფრის უფლებით. ასეთი პირების გადაცემა იმ სახელმწიფოთა მოთხოვნით, რომლის ქვეშევრდომებსაც ისინი წარმოადგენენ არ შეიძლება წარმოებდეს. ამა თუ იმ სახელმწიფოს მთავრობის მიერ ასეთი პირების გადაცემის მოთხოვნის წარდგენის შემთხვევაში, ის გადადის განსახილველად საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატში, რომელიც გადასცემს მას სასამართლოს დანაშაულის კვალიფიკაციისათვის“.¹

სასამართლოს უნდა გაერკვია უცხოელის ქმედება პოლიტიკურ-რელიგიური ხასიათის იყო თუ სისხლის სამართლის დანაშაულს წარმოადგენდა. ზემოაღნიშნულ დოკუმენტებში ნათქვამია, რომ „დანაშაულის ხასიათიდან გამომდინარე, კეთდება ესა თუ ის დასკვნა გადაცემის საკითხზე“.² ამ აქტებიდან ჩანს, რომ თავშესაფრის მისაღებად სხვა სახელმწიფოდან დევნილი პირები უნდა ჩასულიყვნენ რუსეთში, ე. ი. თავშესაფარი უცხოელებს ენიჭებოდათ მხოლოდ სახელმწიფოს ტერიტორიაზე. დიპლომატიური თავშესაფარი დეკრეტში გათვალისწინებული არ იყო. კატეგორიულად იკრძალებოდა იმ პირის გადაცემა, რომელიც მიიღებდა პოლიტიკურ თავშესაფარს.

თავშესაფრის და ექსტრადიციის მოთხოვნის განხილვის რთული სისტემა შეიქმნა. პირველ ეტაპზე ამ საკითხს იხილავდა საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატი, რომელიც პოლიტიკურ ანალიზს უკეთებდა კონკრეტულ შემთხვევას და მხოლოდ ამის შემდეგ გადაეცემოდა სასამართლოს განსახილველად, რომელიც სამართლებრივად ამაგრებდა საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატის მიერ მიღებულ გადანყვეტილებებს. დეკრეტიდან კარგად ჩანს, რომ უცხოელი რევოლუციონერები ყოველთვის ღებულობდნენ დახმარებას საბჭოთა სახელმწიფოს მხრიდან. ასეთი თანადგომა გამორიცხული არ იყო იმ შემთხვევაშიც, თუ ისინი სისხლის სამართლის დანაშაულს ჩაიდენდნენ.

1923 წელს ძველი კომუნისტების ჯგუფის მიერ ორგანიზებული იქნა რევოლუციისათვის მებრძოლთა დამხმარე საერთაშორისო ორგანიზაციის საბჭოთა სექცია, რომელიც II მსოფლიო ომამდე წყვეტდა იმ პირთა მიმართ კონკრეტული დახმარების საკითხებს, რომლებიც მოიპოვებდნენ პოლიტიკური თავშესაფრის უფლებას. რევოლუციისათვის მებრძოლთა საერთაშორისო ორგანიზაციის წესდების შესაბამისად, მის ძირითად ამოცანს წარმოადგენდა მორალური, პოლიტიკური, იურიდიული და მატერიალური დახმარების განწევა რევოლუციის და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მსხვერპლთათვის.

1924 წელს რევოლუციისათვის მებრძოლთა საერთაშორისო ორ-

¹ *Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1917-1918гг.* М., 1942, გვ. 519.

² *Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1917-1918гг.*, გვ. 519.

განიზაცის | საერთაშორისო კონფერენციაზე განისაზღვრა პოლიტიკურ ემიგრანტთა ცნება, რომლის მიხედვითაც პოლიტიკურ ემიგრანტად იწოდებოდა რევოლუციური მოღვაწე, იმ შემთხვევაში, თუ მას რევოლუციური საქმიანობის გამო დევნიდა მთავრობა და არ შეეძლო ასეთ ვითარებაში დარჩენილიყო მოცემულ სახელმწიფოში.¹ აღნიშნულიდან ჩანს, რომ დროთა განმავლობაში ერთმანეთისაგან დაიწყო „პოლიტიკურ ემიგრანტთა“ და „პოლიტიკურ დამნაშავეთა“ ცნებების გამიჯვნა.

უცხოელ მოქალაქეთა საკითხი, რომლებიც რევოლუციის შემდეგ დარჩნენ რუსეთში, ან რუსეთის მოქალაქეების სტატუსი, რომლებიც დარჩნენ უცხოეთში განსაზღვრული არ იყო. ამასთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს ის, რომ რევოლუციის შემდეგ 1918 წლის აპრილამდე რუსეთს, მოქალაქეობის არავითარი აქტი არ გააჩნდა, რაც გაურკვეველს ხდიდა რუსეთში მყოფ პირთა ბედს. 1918 წლის 1 აპრილს სრულად რუსეთის ცაკ-მა მიიღო დეკრეტი „რუსეთის მოქალაქეობის მოპოვების შესახებ“, რომლითაც რსფსრ მოქალაქედ მიიღებოდა ყველა ის პიროვნება, ვინც ცნობდა საბჭოთა წყობილების სისტემას. გამარტივდა მოქალაქეობის მიღების წესი უცხოელებისათვის. მოქალაქეობის მინიჭების უფლება ჰქონდათ ხელისუფლებისა და მმართველობის ადგილობრივ ორგანოებს. მოქალაქეობის მიღების განცხადება უცხოელს შეჰქონდა საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით ადგილობრივ საბჭოში, უცხო სახელმწიფოს ტერიტორიიდან ანალოგიური ხასიათის განცხადება იგზავნებოდა რსფსრ ცაკ-ს სახელზე და ეს უკანასკნელი თვითონ იხილავდა მას. აღნიშნული კანონი გვიჩვენებს, რომ ხდებოდა უცხო სახელმწიფოს მოქალაქეების გადმოზიდვა. როგორც საერთაშორისო სამართლის ისტორიაში ცნობილია, უცხო სახელმწიფოში მცხოვრები პირთათვის რუსეთის მოქალაქეობის მინიჭებით, ხდებოდა დამნაშავე პირებისათვისაც თავშესაფრის მიცემა.

1921 წლის აგვისტოში რსფსრ სახალხო კომისართა საბჭომ მიიღო დეკრეტი „უცხოელების რუსეთის მოქალაქეობაში მიღების შესახებ“. ამით განვითარებული იქნა 1918 წელს დეკრეტი.

1921 წლის დეკრეტით მოქალაქეობის მინიჭება შეეძლოთ მხოლოდ საგუბერნიო ორგანოებს. ის პირები, რომელნიც მოითხოვდნენ საბჭოთა მოქალაქეობის მიღებას, იღებდნენ წერილობით ვალდებულებებს, რომ დაიცავდნენ საბჭოთა რუსეთში დამკვიდრებულ სახელმწიფოებრივ წყობილებას ყოველგვარი თავდასხმისაგან.²

საბჭოთა მოქალაქედ პიროვნების მიღების ფაქტს სრულად რუსეთის ცაკ-ი და საგუბერნიო ორგანოები აცნობებდნენ საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატს ამ პირის რეგისტრირებისათვის, მოქალაქეობის მინიჭების ფაქტის გამოქვეყნებისა და დაინტერესებულ უცხო სახელმწიფოსათვის ამ ფაქტის შეტყობინებისათვის.

¹ 10 лет МОПРа в резолюциях и документах (1922-1932). М., 1932, გვ. 172-175.

² გ. ერემოვი. ოქტომბრის დეკრეტები. თბ., 1977, გვ. 51.

საბჭოთა მოქალაქედ პიროვნების მიღების ფაქტს სრულად რუსეთის ცაკ-ი და საგუბერნიო ორგანოები აცნობებდნენ საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატს ამ პირის რეგისტრირებისათვის, მოქალაქეობის მინიჭების ფაქტის გამოქვეყნებისა და დაინტერესებულ უცხო სახელმწიფოსათვის ამ ფაქტის შეტყობინებისათვის.

საქართველოში, გასაბჭოების შემდეგ, 1921 წლის აპრილში რევოლუციური კომიტეტის მიერ მიღებული იქნა უცხო ქვეყნის ქვეშევრდომების მიერ საქართველოს მოქალაქის უფლების მოპოვების შესახებ დეკრეტი №29, რომელშიც პირებისათვის მოქალაქეობის მინიჭების თითქმის იგივე პირობები იყო, როგორც რუსეთში.¹

მოქალაქეობის საკითხის მონესრიგების გარეშე შეუძლებელი იყო თავშესაფრის საკითხების სამართლებრივი რეგულირება. საბჭოთა ხელისუფლება თავიდანვე ცდილობდა უცხო ქვეყნის მოქალაქეებისათვის, რომლებიც იმყოფებოდნენ საბჭოთა ტერიტორიაზე შეეთავაზებინა მოქალაქეობა იმ შემთხვევაში თუ ისინი დაიცავდნენ საბჭოთა სახელმწიფოს პრინციპებს, აღნიშნული მოქმედებები იმ პერიოდში საბჭოთა ხელისუფლების მიერ შეიძლება გაუთანაბროთ პოლიტიკური თავშესაფრის უფლებას.

რევოლუციის შემდეგ, რუსეთში არ მიუღიათ კანონი, რომელიც მოანესრიგებდა პოლიტიკური თავშესაფრის საკითხს, თუ არ გავითვალისწინებთ საბჭოთა პერიოდში მიღებულ კონსტიტუციებს, სადაც ძირითადად მოცემული იყო თავშესაფრის უფლება.

საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის 1922 წლის კონსტიტუციის III თავის მე-14 მუხლში ნათქვამია, რომ „საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა აძლევს თავის ტერიტორიაზე თავშესაფარს ყველა უცხოელს, რომელიც კი იდევნება პოლიტიკური და სარწმუნოებრივი იდეებისთვის სოციალისტური რევოლუციის სასარგებლოდ“.²

საბჭოთა კავშირის 1927 წლის კონსტიტუციის პირველი თავის მე-17 მუხლში პოლიტიკურ თავშესაფრის უფლებაზე იმეორებდა 1922 წლის კონსტიტუციის ძირითად დებულებებს.

თავშესაფრის ინსტიტუტი XX საუკუნის 30-იან წლებში ფართო ასახვას პოულობს ევროპის ქვეყნების კონსტიტუციაში. საბჭოთა კონსტიტუციებში ძველ ფორმულირებებს დაემატა თავშესაფრის მიცემა „მეცნიერული მიღწევებისათვის ან ეროვნულ განმანთავისუფლებელი ბრძოლებისათვის“.

საქართველოს სსრ 1937 წლის კონსტიტუციის 142-ე მუხლი ითვალისწინებდა „პოლიტიკური თავშესაფრის“ შემდეგ ფორმულირებას: „საქართველოს სსრ თავშესაფრის უფლებას ანიჭებს უცხოელ მოქალაქეებს, რომლებიც დევნილნი არიან მშრომელთა ინტერესებისათვის

¹ *ჟურნ. „მოამბე“*. №5, 1921, გვ. 1-2.

² **გ. ერემოვი.** საქართველოს სსრ კონსტიტუციური აქტების კრებული (1921-1978). 1983, გვ. 26.

ან მეცნიერული მოღვაწეობისათვის ან ნაციონალურ-განმათავისუფლებელი ბრძოლისათვის“.¹

რევოლუციური მოძრაობის გავრცელებას თან სდევდა მთელი რიგი დანაშაულები, რომელიც საფრთხეს უქმნიდა დასავლეთის სახელმწიფოებს, ამიტომ 1926 წელს სისხლის სამართლის საერთაშორისო ასოციაციის ბრიუსელის კონგრესზე მიღებული იქნა გადაწყვეტილება, რომ ცალკეულ ქვეყნებში ახალი სისხლის სამართლის კოდექსის პროექტის მოსამზადებლად შექმნილი კომისიები შეკრებილიყვნენ საერთაშორისო კონფერენციაზე. კონგრესის რეზოლუციაში აღინიშნა, რომ სისხლის სამართლის კოდექსების პროექტების შემუშავების დროს მოეხდინათ საერთო პრინციპების უნიფიკაცია. ამ დოკუმენტის მიღების შემდეგ გაიმართა ხუთი საერთაშორისო კონფერენცია დასავლეთის ქვეყნების სისხლის სამართლის კანონმდებლობის უნიფიკაციისათვის. სისხლის სამართლის უნიფიკაცია მნიშვნელოვანი იყო თავშესაფრის საკითხის სამართლებრივი რეგულირებისათვის, კერძოდ, თავშესაფრის უფლებით არ უნდა ესარგებლათ იმ ადამიანებს, რომლებიც რომლებიც ბრალდებული იქნებოდნენ დანაშაულში.

აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ ერთა ლიგის სისტემაში არსებობდა ისეთი ორგანო, როგორც იყო მეხუთე კომისია და ექსპერტთა კომიტეტი, რომელიც აქტიურად მუშაობდნენ საერთაშორისო სისხლის სამართლის პრობლემებზე. კერძოდ, უნიფიკატორთა მიერ პირველი კონფერენციის მოწვევის წინ ექსპერტთა კომიტეტმა შეიმუშავა „დამნაშავეთა გადაცემის შესახებ კოვენციის პროექტი“, რომელსაც კომისიის მონონება ხვდა წილად. „დამნაშავეთა გადაცემის“ პრობლემა სისხლის სამართლის კანონმდებლობის უნიფიკაციის კონფერენციებზე აქტიური მსჯელობის საგანი გახდა. ამ თემის განხილვის დროს გარკვეულ პრობლემებს აწყდებოდნენ, რაც გამონეული იყო სისხლის სამართლის გარკვეული პრობლემებისადმი სახელმწიფოთა ინდივიდუალური დამოკიდებულებით. აუცილებლობა მოითხოვდა სახელმწიფოებს ჩამოეყალიბებინათ ერთიანი დამოკიდებულება საერთაშორისო დანაშაულების მიმართაც.

ინტერესმოკლებული არ იქნება მოკლედ განგვეხილა სხვადასხვა ქვეყნის მეცნიერთა შეხედულება დასამული საკითხისადმი. რუმინელი იურისტი ვ. პელა დელიქტს ყოფდა სამ ნაწილად: ა) ორდინარული საერთო სისხლისსამართლებრივი დელიქტი; ბ) ეროვნულ-პოლიტიკური დელიქტები და დ) საერთაშორისო დელიქტები.² საუნიფიკაციო კონფერენციის თეორეტიკოსები მხოლოდ მესამე სახის დელიქტს უწოდებდნენ საერთაშორისოს.

¹ გ. ერემოვი. საქართველოს სსრ კონსტიტუციური აქტების., გვ. 157.

² V. V. Pella. La Criminalité Collective des Etats et le Droit Penal del'Avenir. Bucarest, 1925, გვ. 157.

ვ. პელა აღნიშნავდა, რომ „საერთაშორისო დელიქტი ეს არის მოქმედება ან უმოქმედობა, გარემოცული სასჯელით, რომელიც ცხადდება და შეეფარდება სახელმწიფოთა კავშირის სახელით“.¹

მადრიდის უნივერსიტეტის პროფესორი ქ. სალდანა საერთაშორისო დელიქტის ქვეშ მოიაზრებდა იურიდიულ, სოციოლოგიურ ან ანთროპოლოგიურ ელემენტებს, რომელიც არსებობდა სხვადასხვა სახელმწიფოებში და რასებში.²

პროფესორი ნ. პოლიტისი საერთაშორისო დანაშაულებს აკუთვნებდა ომის დანაშაულებს და მის თანმდევ ქმედებებს, რომელიც საშიშროებებს უქმნიდა მშვიდობას. საუნიფიკაციო კონფერენციის ორგანიზატორთა მიერ თავიდან განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობოდა ბრძოლას აგრესიის წინააღმდეგ. მეცნიერთა ნაწილი მას განიხილავდა, როგორც საერთაშორისო დანაშაულს და მოითხოვდა საერთაშორისო იურისდიქციის მქონე სპეციალური სანქციის შემოღებას. თუმცა კონფერენციაზე აღნიშნული საკითხის ირგვლივ შედეგს ვერ მიაღწიეს რადიკალურად განსხვავებული მოსაზრებების გამო, რაც გარკვეულწილად განსხვავებული სოციალურ-ეკონომიკურ სისტემის სახელმწიფოებს საშუალებას აძლევდა თავშესაფარი მიეცათ ამა თუ იმ ქვეყანაში საერთაშორისო დანაშაულად გამოცხადებული ქმედების ჩამდენი ბრალდებულებისათვის ან დამნაშაავებისათვის.

I კონფერენციაზე მიღებულ დადგენილებაში ცნობილი იქნა შემდეგი საერთაშორისო დანაშაულები: 1. მეკობრეობა; 2. ყალბი ფულისა და ფასიანი ქაღალდების დამზადება; 3. მონითვაჭრობა; 4. ბავშვებითა და ქალებით ვაჭრობა; 5. ნარკოტიკებით ვაჭრობა; 6. პორნოგრაფიული გამოცემებით ვაჭრობა.

ეს საკითხები მოგვიანებით განხილული იქნა შემდეგ კონფერენციებზე და მათ რიცხვს დაემატა კიდევ ორის სახის დანაშაული: 1. ყველა იმ საშუალებების განზრახ გამოყენება, რომელსაც შეიძლებოდა შეექმნა საზოგადოებრივი საშიშროება და 2. საერთაშორისო კონვენციით გათვალისწინებული სხვა დანაშაულები, რომელიც მოცემული სახელმწიფოს მიერ იქნებოდა ხელმოწერილი.

სისხლის სამართლის უნიფიკაციას ვარშავის I კონფერენციაზე საერთაშორისო დანაშაულების შესახებ მიღებულ რეზოლუციაში ნათქვამი იყო, რომ ჩვენს მიერ ზემოთ ჩამოთვლილი დანაშაულის საზღვარგარეთ ჩადენის შემთხვევაში პირები პასუხს აგებდნენ ქვეყნის კანონმდებლობით დანაშაულის ჩადენის ადგილისა თუ მოქალაქეობის მიუხედავად.

II კონგრესზე ორგანიზებულ იქნა სისხლის სამართლის კანონმდებლობის უნიფიკაციის მუდმივმოქმედი ბიურო, რომელიც წინასწარ უნდა

¹ V. V. Pella. La Criminalité Collective des Etats et le Droit Penal del’Avenir, გვ. 175.

² Q. Saldaña. La justice pénale internationale. – Académie de Droit International de La Haye. Recueil des cours. Tome 10. 1925, გვ. 319.

განეხილა შემოსული წინადადებები და უნდა უზრუნველყო კონფერენციის განუწყვეტელი მუშაობა.

საუნიფიკაციო კომისიის დამხმარედ 1928 წელს ორგანიზებული იქნა სისხლის სამართლის კანონმდებლობის საუნიფიკაციო ინსტიტუტი, რომლის ორგანოსაც წარმოადგენდა საბჭო, მუდმივი კომიტეტი და სამდივნო. ინსტიტუტის მუშაობას უზრუნველყოფდა ერთა ლიგა, საერთაშორისო სისხლის სამართლის ასოციაციასთან და ინტელექტუალური თანამშრომლობის კომისიასთან ერთად. მის ძირითად ამოცანად ითვლებოდა ცალკეულ ქვეყნებში შეესწავლა სისხლის სამართლის კანონმდებლობა და ხელი შეეწყო თანდათანობით ამ ქვეყნებში მსგავსი სისხლის სამართლის კანონმდებლობის შემოღებისათვის, რაც გაადვილებდა სახელმწიფოთაშორის თანამშრომლობას და პოლიტიკური თავშესაფრის საკითხის მოწესრიგებას.

საბჭოთა მეცნიერთა დიდი ნაწილი კაპიტალისტურ სახელმწიფოებს შორის თანამშრომლობას ზოგიერთი დანაშაულის სფეროში მიიჩნევდა სოციალისტური ქვეყნების წინააღმდეგ ღონისძიებად.

პროფ. ა. ტრანინი მიუთითებდა, რომ კონფერენციის მიერ დანაშაულად აღიარებული ყველა იმ საშუალების განზრახ გამოყენება, რომელსაც შეიძლებოდა შეექმნა საზოგადოებრივი საშიშროება მოულოდნელი და დაუსაბუთებუთებელი იყო.¹ ის თვლიდა, რომ კონფერენციამ გადაუხვია აღებული კურსიდან ებრძოლა კაცობრიობის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულების წინააღმდეგ და ის შეცვალა მეორე ხარისხოვან დანაშაულობასთან ბრძოლით.² აღნიშნულ მოსაზრებას ეთანხმებოდა ი. რეშეტოვი.³

პროფ. ი. კარპეცი მიუთითებდა, რომ „საერთაშორისო სისხლის სამართლის შექმნის იდეა წარმოიშვა იმიტომ, რომ კაპიტალიზმს უნდოდა შეექმნა ერთიანი ფრონტი (მათ შორის სისხლის სამართლის დახმარებით) მშრომელთა წინააღმდეგ“.⁴ საამისოდ მას მოჰყავს მაგალითი, სადაც ამბობს, რომ კაპიტალისტური ქვეყნის იურისტები, ფლოტში აჯანყებას, რომელიც გამონვეული იყო აუტანელი პირობებით ადარებდნენ ისეთ დანაშაულს, როგორც იყო მეკობრეობა. პროფ. ი. კარპეცის აზრით „მსოფლიოში პირველი სოციალისტური სახელმწიფოს სსრკ-ს წარმოშობისთანავე ბევრი ბურჟუაზიელი მეცნიერი საერთაშორისო სამართლის ნორმების კონსტრუირების გზით მისწრაფოდნენ ჩარეულიყვნენ საბჭოთა კავშირის საშინაო საქმეებში და გაეცნოთ ანტიკომუნისტური კანონები. ეს განსაკუთრებით მკაფიოდ ჩანს საუნიფიკაციო მოძრაობის საქმი-

¹ **А. Н. Трайнин.** Избранные произведения. *Защита мира и уголовный закон.* Под редакцией Р. А. Руденко. М., 1969, гв. 37-39

² **А. Н. Трайнин.** *Защита мира и борьба с преступлениями против человечества.* М., 1956, гв. 13.

³ **Ю. А. Решетов.** *Борьба с международными преступлениями против мира и безопасности* М., 1983., гв. 11.

⁴ **И. И. Карпец.** *Преступления международного характера.* М., 1979, гв. 15.

ანობის მაგალითზე საერთაშორისო სისხლის სამართლის სფეროში“.¹

ბოლშევიკური რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ, 1940-იან წლებამდე მსოფლიო მასშტაბით საერთაშორისო სისხლის სამართლის სფეროში განეული მუშაობა საბჭოთა მეცნიერების უმეტესი ნაწილის მოსაზრებით არადაამაკმაყოფილებელი იყო. მიგვაჩნია, რომ ასეთი შეხედულებების არსებობა საბჭოთა კავშირში დასავლეთის შესახებ გავრცელებული არასწორი ინფორმაციისა და საბჭოთა იდეოლოგიის შედეგი იყო. არც ყოფილი საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში შემავალი რესპუბლიკების მეცნიერების მიერ მისცემია შეფასება სისხლის სამართლის უნიფიკაციის საერთაშორისო კონფერენციების მიერ განეულ საქმიანობას. ამ მხრივ აღსანიშნავია უცხო სახელმწიფოების წარმომადგენელთა შეფასებები აღნიშნული კონფერენციების საქმიანობის შესახებ.

სისხლის დსამართლის უნიფიკაციის II კონფერენციაზე ბულგარეთის წარმომადგენელმა განაცხადა, რომ სხვა სისხლის სამართლის საერთაშორისო კონგრესებისაგან განსხვავებით საუნიფიკაციო კომისიას გააჩნია პრაქტიკული მიზნები.²

სისხლის სამართლის კანონმდებლობის უნიფიკაციის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტების შესახებ რუმინელი პროფესორი პელა აღნიშნავდა, რომ მისი ამოცანა იყო საკითხების თეორიული დამუშავება და ცხოვრებაში მათი პრაქტიკული გამოყენება.³ აღნიშნული კონფერენციის მრავალმხრივ საქმიანობას დადებით შეფასებას აძლევდა მადრიდის უნივერსიტეტის პროფესორი სალდანაც.⁴

სისხლის სამართლის უნიფიკაციის კონფერენციის მიერ დიდი სამუშაო შესრულდა საერთაშორისო სისხლის სამართლის კოდექსების პროექტების შემუშავების დროს, სადაც დამუშავდა საერთაშორისო სისხლის სამართლის პროცესუალური საკითხები, რომელშიც ყველაზე მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენდა ბრალდებულთა ექსტრადიციის საკითხი და თავშესაფრის უფლება.

საერთაშორისო სისხლის სამართლის კოდექსის პროექტები გამოქვეყნდა ამ კონფერენციების აქტიური მონაწილეების პელას, ლევიტას და სალდანას მიერ. თუმცა უნდა აღინიშნოს ის, რომ უფრო ადრე სხვადასხვა საერთაშორისო ორგანიზაციებში შემუშავებული იქნა საერთაშორისო ტრიბუნალის პროექტები.

1920 წელს იურისტთა კომიტეტს წარედგინა ბარონ დეკამპის პროექტი. 1924 წელს საერთაშორისო პენიტენციალურ ყრილობას წარედ-

¹ **И. И. Карпец.** Преступления международного характера, გვ. 15.

² **V. V. Pella.** Vers l'unification du droit pénal par la création d'un Institut international auprès de la Société des Nations. Paris, 1928, გვ. 24.

³ *Kriminalistische Monatshefte.* 6. Jahrgang 1932 Komplett. 7. Jahrgang 1933 Heft 1-7. 3. Jahrgang 1929, Heft 8-12. Zeitschrift für die gesamte kriminalistische Wissenschaft und Praxis. Berlin, 1932.

⁴ *Revue internationale de droit pénal.* Janvier, Paris, 1926.

გინა ბილოს პროექტი, 1928 წელს კი საერთაშორისო სისხლის სამართლის ასოციაციის მიერ შემუშავებული იქნა ზემოაღნიშნული პროექტი. ამ პროექტებში მატერიალური სისხლის სამართლის ნორმების გარდა საუბარი იყო პროცესუალურ მხარეზეც, თუმცა თავშესაფრისა და ექსტრადიციის საკითხი საკმარისად დამუშავებული არ იყო.

საერთაშორისო საუნიფიკაციო კონფერენციებში წარმოდგენილ პროექტებში გათვალისწინებული იქნა წარსულის გამოცდილება. მთავარ საკითხად დაისვა შეემუშავებინათ იმ დანაშაულების ნუსხა, რომელიც საერთაშორისო მასშტაბით დანაშაულად გამოცხადდებოდა, მათ შესახებ დაედოთ კონვენციები და შიდასახელმწიფოებრივ სამართალში აესახათ ნაკისრი ვალდებულებები. ამ პრობლემების გადაწყვეტის შემდეგ შესაძლებლად მიაჩნდათ საერთაშორისო იურისდიქციის მქონე ტრიბუნალის შექმნა, რომლის მიმართაც სახელმწიფოები „დამნაშავის“ დაუსჯელობის შემთხვევაში ვალდებული გახდებოდნენ გადაეცათ ის. მაგრამ ორი განსხვავებული სისტემის სახელმწიფოთა შორის დაპირისპირება ხელს უშლიდა ზოგიერთი დანაშაულის დეფინაციის დადგენას. ამის მაგალითს წარმოადგენს ის დავა, რომელიც მიმდინარეობდა აგრესიის დეფინაციის განსაზღვრასთან დაკავშირებით. მიუხედავად იმისა, რომ საერთაშორისო სისხლის სამართლის კოდექსები მიღებული არ იქნა, საუნიფიკაციო კონფერენციის საქმიანობამ დადებითი როლი შეასრულა საერთაშორისო სისხლის სამართლის თეორიული და პრაქტიკული დამუშავების საქმეში.

დიდა ამ კონფერენციების როლი იმ კონვენციების შემუშავებაში, რომელიც მისი საქმიანობის დროს იქნა ხელმოწერილი. სადაც სხვა მნიშვნელოვან საკითხებთან ერთად დამუშავებული იყო მსგავსი დანაშაულებისათვის თავშესაფრის მიცემაზე უარის თქმის საკითხი. ცალსახად შეიძლება იმის მტკიცება, რომ, პოლიტიკური თავშესაფრის უფლებით ვერ სარგებლობდნენ კონვენციის ნევრი სახელმწიფოების ტერიტორიაზე კონვენციით რეგულირებულ დანაშაულში ბრალდებული პირები, თუმცა არანეგრ სახელმწიფოებს შესაძლებლობა ჰქონდათ იგნორირება მოეხდინათ აღნიშნული დოკუმენტისათვის და საკუთარი მიზნებიდან გამომდინარე პოლიტიკური მოტივებით შეენიღბათ კონვენციური დანაშაულის ჩადენა და ბრალდებული პირებისათვის მიეცათ პოლიტიკური თავშესაფარი. ხშირად მოქალაქეობის მინიჭება უცხოელისათვის პოლიტიკური მიზნებითაც იყო ნაკარნახევი თავშესაფრის უფლების გარეშე. ამდენად, სახელმწიფოთა მიერ დანაშაულის უნიფიკაცია გამორიცხავდა პოლიტიკური თავშესაფრის უფლებას, თუმცა გადაცემაზე უარის თქმა დასაბუთებული იყო მოქალაქეობის მინიჭებით, ხოლო ეს უკანასკნელი აქტიურად იყო დამკვიდრებული იდეოლოგიურად ურთიერთდაპირისპირებული სახელმწიფოების სამართლებრივ პრაქტიკაში, აღნიშნულ დებულებას ანვითარებდა ჩვენს მიერ მითითებული საბჭოთა პირობის კანონმდებლობა უცხოელთათვის მოქალაქეობის მინიჭებასთან დაკავშირებით.

რუსეთის ფედერაციის მოქალაქეობის კანონის მე-13 მუხლის პირველი პუნქტი და მე-18 მუხლის „გ“ ქვეპუნქტი არეგულირებს ყოფილი საბჭოთა კავშირის მოქალაქეების რუსეთის ფედერაციის მოქალაქეებად მიღების წესს. რუსეთის ფედერაციის მოქალაქეობის კანონის მე-13 მუხლის პირველი პუნქტის თანახმად, „რუსეთის ფედერაციის მოქალაქედ ჩაითვლება ყოფილი საბჭოთა კავშირის ყველა ის მოქალაქე, რომლებიც ამ კანონის ძალაში შესვლის დღისთვის მუდმივად ცხოვრობს რუსეთის ფედერაციაში“.¹ აღნიშნული წესი მიმართული იყო ყოფილი საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკებში მცხოვრები პირებისათვის მოქალაქეობის მინიჭებისკენ თუ ისინი ცხოვრობდნენ რუსეთის ფედერაციაში. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია აღნიშნული კანონის და მე-18 მუხლის „გ“ ქვეპუნქტი, რომლის თანახმადაც რეგისტრაციის წესის მიხედვით რუსეთის ფედერაციის მოქალაქეობას იძენენ „ყოფილი საბჭოთა კავშირის ის მოქალაქეები, რომლებიც ცხოვრობენ ყოფილი საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში შემავალ სახელმწიფოებში, ასევე ჩამოვიდნენ საცხოვრებლად რუსეთის ფედერაციის ტერიტორიაზე 1992 წლის 6 თებერვლის შემდეგ თუ ისინი 2000 წლის 31 დეკემბრამდე განაცხადებენ სურვილს მიიღონ რუსეთის ფედერაციის მოქალაქეობა“.²

რუსეთის ფედერაციის კანონი მოქალაქეობის შესახებ გარკვეულწილად საბჭოთა პერიოდის მოქალაქეობის კანონმდებლობის მოდერნიზებულ ვარიანტად შეიძლება იქნას მიჩნეული, რაც შესაძლოა პოლიტიკური მიზნებით იყოს ნაკარნახევი. თუ სახელმწიფო საერთაშორისო ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვალდებულების დაცვის აუცილებლობის გამო მისთვის პოლიტიკურად საინტერესო პირს თავშესაფარს ვერ აძლევს ზემოაღნიშნული კანონის ჩანაწერები სახელმწიფოს უადვილებს ექსტრადიციაზე უარის თქმას მოქალაქეობის საფუძვლით, რაც საერთაშორისო მასშტაბით კრიმინალის წინააღმდეგ ბრძოლას ხელს უშლის, თავშესაფარის უფლების დადგენილ წესებს გვერდს უვლის და სამართლის წყაროებს შორის კოლიზიასაც ქმნის. მართებულია აღნიშნული საკითხისადმი ფრთხილი მიდგომით საერთაშორისო ორგანიზაციებისა და სახელმწიფოების მერ შემუშავებული იქნას საერთაშორისო სტანდარტი, რომელშიც სუვერენული სახელმწიფოს ინტერესები იქნება გათვალისწინებული.

¹ Закон РФ «О гражданстве Российской Федерации». – Новый сборник законов Российской Федерации. М., 2001, гв. 78.

² Закон РФ «О гражданстве Российской Федерации», гв. 78-79.

**LEGAL REGULATION OF RIGHTS OF ASYLUM AND CITIZENSHIP
IN THE SOVIET AND INTERNATIONAL LAW SYSTEM
IN THE 1ST HALF OF THE 20TH CENTURY AND PRESENT PROBLEM**

A socialist system has created different legal model directed against to International law, which was developing in the classical way of law. This condition stimulated to the different development of the asylum institute in the Soviet Union.

In the contrast of the International standard, firstly has changed the attitude of Soviet Russian people's rights to the right of the political asylum and then the same has happened in the Soviet Union directly linked to the International extradition. The majority of the Soviet scientists considered that an International conventions were directed against the Soviet Union, because conventions about the International criminal cooperation has not allowed the states to give asylum to the criminals. Also the Soviet authority on the basis of granting the status of a citizen could ignore the International conventions and refuse the extradition of an interesting person.

First paragraph of the 13th article and “g” subparagraph of the 18th article of the Russian nationality law regulates the rules about accepting former Soviet citizens as its citizens. This nationality law can be partly considered as a modified option of the Soviet nationality law, which can has some political targets. When the state because of its International obligations can not give the asylum to the interesting person, then above-mentioned law regulations make easier a denial of the citizenship on the basis of citizenship. This fact obstructs the Internationally fighting against the crime, bypass the established rules of the asylum rights and creates collision between the sources of law. With the safe method of an approach to the mentioned issue, it is correct to collaborate the International standard by the states an International organizations and to be considered the interests of sovereign states in this standard.

¹ *Vepkhvia Gvaramia* – PhD in Law, Professor, Sokhumi State University.

ს ა მ ა რ თ ა ლ ი

თეიმურაზ დარსანია¹

დანაშაულის მცდელობის დასჯადობის ისტორია

დანაშაულის მცდელობის დასჯადობა ისტორიულად დაკავშირებულია ბრალის პრინციპის განვითარებასთან. ადრეული სამართალი, რომელიც დანაშაულს უკავშირდება, არ იცნობს დანაშაულის მცდელობის ცნებას. ხელყოფა მხოლოდ მაშინ ინვეს საზოგადოებაში რეაქციას, როდესაც მას რაიმე მატერიალური სიკეთის მიმართ ზიანი მოჰყვება. მხოლოდ მას შემდეგ, რაც სამართალში ყურადღება მიექცა დანაშაულის და დამნაშავის შინაგან მხარეს, მნიშვნელოვანი გახდა არა მარტო ქმედების საზიანო შედეგი, არამედ პირის დამოკიდებულება ამ შედეგისადმი. ამან გამოიწვია ის, რომ პასუხისმგებლობა მხოლოდ მავნე შედეგისათვის უკვე უსამართლოდ მიიჩნეეს. თანდათან იკვეთება აზრი, რომ პირი შეიძლება დაისაჯოს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ დანაშაულებრივ ქმედებას თან სდევდა ბრალი, მოქმედებისა და შედეგისადმი გასაკიცხი ფსიქიკური დამოკიდებულებით. აქედან გამომდინარე, ნელ-ნელა იწყებს განვითარებას ბრალის ცნება. ეს თავისთავად ბადებს შეგნებას, რომ უსამართლო იქნებოდა დაუსჯელად დატოვება ისეთი მოქმედებისა, რომელიც მიმართული იყო რაიმე დანაშაულის ჩასადენად, მაგრამ სრულიად შემთხვევითი გარემოების გამო, რომელიც არ იყო დამოკიდებული მოქმედის ნებაზე, ვერ იქნა ბოლომდე მიყვანილი. ამის გამო დამნაშავისათვის სასურველი მავნე შედეგი ვერ დადგა. ასე წარმოიშვა დაუმთავრებელი დანაშაულის ცნება, რომელიც სამართლის ხანგძლივი ისტორიული განვითარების პროდუქტს წარმოადგენს.²

ადრეული სამართალი არ იცნობს დაუმთავრებელი დანაშაულს ანუ დანაშაულის მომზადებას და მცდელობას, როგორც დანაშაულის განვითარების სტადიებს. ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ასეთი ქმედება, რომელიც, დღევანდელი თვალსაზრისით, დაუმთავრებელ დანაშაულს წარმოადგენს, საერთოდ არ ისჯებოდა, რადგან შედეგი არ იყო მიღწეული. პირიქით, თვით ეს მოქმედება გამოცხადებული იყო, როგორც დამთავრებული და-

¹ თეიმურაზ დარსანია – სამართლის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² თ. წერეთელი. დანაშაულის მომზადება და მცდელობა. თბ., 1961, გვ. 7.

ნაშაული და ისჯებოდა შესაბამისად. მაგალითად, ძვ.წ. XX საუკუნის ემუნის მეფის ბილალანის კანონებში გვხვდება ასეთი ნორმები:

„12. კაცმა, რომელსაც მუშქენუმის ყანაში დაიჭერენ... დრისით შესვენებისას, უნდა მიუნონოს 10 სიკლი ვერცხლი; ის, ვისაც დაიჭერენ ღამით... უნდა მოკვდეს; ის არ უნდა დარჩეს ცოცხალი.

13. კაცმა, რომელსაც მუშქენუმის სახლში, თვით სახლში, დაიჭერენ დღისით შესვენებისას, უნდა მიუნონოს 10 სიკლი ვერცხლი; ის, ვისაც ღამით დაიჭერენ სახლში, უნდა მოკვდეს; ის არ უნდა დარჩეს ცოცხალი“.¹

მსგავსი შინაარსის ნორმები გვხვდება ისინის მეფის ლიფიტი-იმთარის კანონებში (ძვ.წ. XXს.):

„9. უკეთუ კაცი კაცის ბაღში შევა და შეპყრობილი იქნება ქურდობისათვის, მან უნდა მიუნონოს 10 სიკლი ვერცხლი“.

ის ქმედება, რაც ამ კანონებშია აღწერილი ანუ ბაღში, სახლში, ყანაში შესვლა ქურდობის მიზნით, დღეს დაისჯებოდა როგორც მცდელობა. მაშინ, როგორც ვხედავთ, ამ კანონებით ისჯებოდნენ, როგორც დამოუკიდებელი დამთავრებული ქმედებებისათვის.

დაუმთავრებელი დანაშაულის დასჯადობასთან დაკავშირებით საინტერესოა ხეთების კანონთა პირველი ტაბულის 93-ე მუხლი:

„93. უკეთუ ეზოში შეიპყრობენ თავისუფალ კაცს მანამდე, სანამ ის სახლში შევა, მან უნდა მისცეს 12 ნახევარსიკლი ვერცხლი“.²

ამ მუხლშიც, როგორც ვხედავთ, სახეზეა ქურდობის მცდელობა. მაგრამ ის არ ითვლება ასეთად, რადგან ისჯება როგორც დამოუკიდებელი დამთავრებული დანაშაული.

მიუხედავად იმისა, რომ რომის სამართალი საკმაოდ განვითარებული იყო, ის არ იცნობდა დანაშაულის მცდელობის ინსტიტუტს. რომის სამართალში, მისი განვითარების მეორე პერიოდიდან, სხვა მსგავს ნორმებთან ერთად, რომლებიც ზიანის მიყენების დასჯადობას ითვალისწინებენ, ვხვდებით ისეთებსაც, რომლებიც სჯიან დანაშაულის ჩასადენად მიმართულ ქმედებას. რომის სამართალში დამთავრებულ დანაშაულად ითვლებოდა ვინმეს მოკვლის მიზნით იარაღით ხელში სიარული, სანამლავის შექენა ან დამზადება და ა. შ.

იმის გამო, რომ შუა საუკუნეებში ბევრი სახელმწიფო დაფუძნებული იყო რომის სამართალზე, მათთანაც პრაქტიკულად იგივე სურათს ვხვდებით. შუა საუკუნეების სხვადასხვა ქვეყნის ადრინდელ სამართალში მოცემული იყო უამრავი ნორმა, რომელიც შედეგს არ მოითხოვდა და ასეთი მოქმედებები ისჯებოდა, როგორც დამთავრებული დანაშაული. მაგალითად, ადამიანის ორმოში ჩაგდება, კიბიდან ან ცხენიდან ჩამოგდება, თვითნებური შეღწევა სხვის სახლში ან შემოღობილ ადგილას და სხვა. ეს საკმაოდ დამახასიათებელი იყო შუა საუკუნეების ფეოდალური სა-

¹ ი. დოლიძე. ძველი აღმოსავლეთის სამართალი. თბ., 1960, გვ. 12.

² ი. დოლიძე. ძველი აღმოსავლეთის სამართალი, გვ. 13.

მართლისათვის; მაგალითად, სალიკურ სამართალში გვხვდება ისეთი ნორმა, როგორცაა: „უკეთუ ვინმე ჭაში ჩააგდებს თავისუფალ ადამიანს და ეს უკანასკნელი იქიდან ცოცხალი ამოვა, დამნაშავეს გადახდება 4000 დინარი...“ (ტიტ. XLI, & 9). როგორც ვხედავთ, აქ თანამედროვე სამართლის თვალსაზრისით გვექნება შეკვეცილი შემადგენლობა (საფრთხის შემქმნელი დელიქტი).¹

ევროპაში, დაუმთავრებელი დანაშაულის ანუ დანაშაულის მომზადებისა და მცდელობის დასჯადობის შესახებ, პირველი ზოგადი დებულებები შემუშავებულ იქნა შუა საუკუნეებში იტალიელი იურისტების (გლოსატორების) მიერ (XII საუკუნის ბოლოსა და XIII საუკუნის განმავლობაში). გლოსატორები იყენებდნენ ტერმინს „მცდელობა“ და მოგვცეს მისი განმარტებაც, რომელიც მათ საკმაოდ ფართოდ ესმოდათ. მცდელობად მათ მიაჩნდათ არა მარტო თვითონ მოქმედება, რომლითაც სრულდებოდა დანაშაულის შემადგენლობა, არამედ ყველა ის საქმიანობა, რომელიც მანამდე ხორციელდებოდა და უადვილებდა დამნაშავეს მიზნის მიღწევას (მოსამზადებელი საქმიანობა). თავდაპირველად მცდელობა მხოლოდ მძიმე დანაშაულისთვის ისჯებოდა, მოგვიანებით კი მცდელობა დასჯადად გამოცხადდა ყოველგვარი დანაშაულისთვის (XVII ს.).

გლოსატორების დებულებანი დაუმთავრებელი დანაშაულის დასჯადობის შესახებ შუა საუკუნეების იტალიური სამართლის მოქმედ ნორმებად იქცნენ. მათი იდეები დაუმთავრებელი დანაშაულის შესახებ გაიზიარა შუა საუკუნეების გერმანულმა სამართალმა. ეს ზეგავლენა ეტყობა როგორც 1507 წ. ბამბერგის სისხლის სამართლის დებულებას, ისე კარლოს V-ის 1532 წლის სისხლის სამართლის დებულებას (კაროლინას), რომელიც უკვე იძლევა მცდელობის ზოგად განმარტებას (178-ე მუხლი). თუმცა ამ მუხლმაც ვერ აუარა გვერდი იმ პერიოდში გავრცელებულ საერთო მოსაზრებას. დანაშაულის მცდელობად ითვლებოდა არა მარტო დანაშაულის უშუალო განხორციელების სანყისი, არამედ მოსამზადებელი საქმიანობაც. კაროლინა მცდელობას შესაძლებლად მიიჩნევდა ყველა იმ დანაშაულზე, რომელსაც სასჯელი მოჰყვება. სასჯელი მცდელობისთვის ისეთივე იყო, როგორც დამთავრებული დანაშაულისთვის. კაროლინაში მოცემული დებულებები დაუმთავრებელი დანაშაულის შესახებ საფუძვლად დაედო გერმანიის სისხლის სამართლის განვითარებას აღნიშნულ საკითხში.²

ადრეულ ინგლისურ სამართალში, დანაშაულის მცდელობა პრაქტიკულად არ იწვევდა სისხლისსამართლებრივ დევნას. სამართლის ისტორიის ინგლისურ წყაროებში მოხსენიებულია მხოლოდ რამდენიმე სასამართლო გადაწყვეტილება ქმედებისათვის, რომელიც თავისი შინაარსით, დანაშაულის ჩადენის მცდელობად შეიძლება მივიჩნიოთ. დაახ-

¹ ი. დოლიძე. ადრინდელი ფეოდალური სამართლის ძეგლები. თბ. 1950, გვ. 32.

² თ. წერეთელი. დანაშაულის მომზადება და მცდელობა, გვ. 11.

ლოებით XIV საუკუნის შუა ხანებიდან სასამართლო პრაქტიკამ გეზი აიღო იმ პირების დასჯაზე, რომელთაც ჩაიდინეს მძიმე დანაშაულების მცდელობა, მაგალითად, როგორცაა, მკვლელობა და ქურდობა. ძალიან ხშირად სასამართლოები ამ მიზნისათვის იყენებდნენ მანანალობასთან ბრძოლის კანონს, რომელმაც განსაკუთრებული განვითარება ჰპოვა თიუდორების დროს. აღსანიშნავია ისიც, რომ დიდი ზეგავლენა, დანაშაულის მცდელობისათვის პასუხისმგებლობის დადგენაზე, იქონიეს კანონებმა ლალატის შესახებ. ჯერ კიდევ ედუარდ III-ის სტატუტებში დანაშაულის მცდელობა დასჯად ქმედებადაა გამოცხადებული.

ინგლისურ სამართალში დანაშაულის მცდელობის დასჯადობის შესახებ ნორმებმა შემდგომი განვითარება პოვა ვარსკვლავური პალატის სასამართლო გადაწყვეტილებებში, რომელმაც სისხლის სამართალსა და სისხლისსამართლებრივი საქმეების განხილვის პროცედურაში უამრავი დამატებები შეიტანა. ჯერ კიდევ იმ დროის სასამართლო დადგენილებებში გვხვდება ტერმინი „მცდელობა“, ისეთ შემთხვევებში, როდესაც საუბარია მკვლელობასა, თუ ყალბი ფულის მოჭრის მცდელობაზე.

კონკრეტულად, დოქტრინა მცდელობის დასჯადობის შესახებ ფორმულირებული იქნა 1615 წელს, ვარსკვლავური პალატის მიერ დუელების საქმის განხილვისას. პროცესზე გენერალურ ატორნად გამოდიოდა ფრენსის ბეკონი. დუელების სახიფათო ხასიათის შესწავლის შედეგად, ფრ. ბეკონმა, მათი აღკვეთის მიზნით, წამოაყენა წინადადება არა მარტო დუელებში მონაწილეთა დასჯის შესახებ, არამედ დასჯადი უნდა ყოფილიყო დუელის მომზადება და დუელის მცდელობაც. მან მიუთითა, რომ „...იმ შემთხვევებში, როდესაც დანაშაული იწვევს სიკვდილით დასჯას ან არის ფელონია, თუ ის არ იქნა ბოლომდე მიყვანილი, პრაქტიკიდან გამომდინარე, ასეთი ქმედება ისჯება, როგორც მისდამინორი. ისე როგორც მონამვლის მცდელობა, რომელსაც არ მოჰყვა შედეგი, ჩასაფრება-მოკვლის მიზნით, რომელიც ასევე არ აღსრულდა, მაგრამ ისჯება სასამართლოების მიერ, როგორც მძიმე მისდამინორი. ასევე უნდა მოიქცეს სასამართლო ისეთი ნაკლებად მძიმე დანაშაულისკენ მიმართული ქმედებების გამო სასჯელის დანიშვნისას, რომლის ჩადენისთვისაც არ არის გათვალისწინებული სიკვდილით დასჯა...“. თავის ანალიზში ბეკონმა ორი საუკუნით გაუსწრო საერთო სამართლის სასამართლოებს და სისხლის სამართლის თეორიას, დანაშაულის მცდელობისათვის პასუხისმგებლობის დადგენის დასაბუთებაში.¹

დანაშაულის მომზადების და მცდელობის ერთმანეთისაგან გამიჯვნა მოხერხდა ბურჟუაზიული სამართლის ფორმირებისას. საფრანგეთის რევოლუციის დროს სისხლის სამართალში გამოცხადებულ იქნა მოსამზადებელი საქმიანობის დაუსჯელობა. საფრანგეთის 1791 წლის სისხლის

¹ Уголовное право зарубежных государств. Общая часть. Под редакцией И. Д. Козочкина. М., 2003, гл. 68.

სამართლის დებულებამ გააუქმა არა მარტო მოსამზადებელი ქმედების, არამედ მცდელობის დასჯადობაც. მცდელობა დასჯადი ხდებოდა მხოლოდ წინასწარ განზრახვით მკვლელობის ან მონამვლის დროს, თუმცა ეს დადგენილება მალევე გაუქმდა. მცდელობა, დამთავრებული დანაშაულის თანაბრად, დასჯადად გამოცხადდა. ეს დებულებები გათვალისწინებულ იქნა საფრანგეთის 1810 წლის სისხლის სამართლის კოდექსში. ამ კოდექსმა დანაშაულის მომზადება არადასჯადად აღიარა გამონაკლისი შემთხვევების გარდა – სახელმწიფო დანაშაულის ჩადენისას, ხოლო მცდელობა ყოველი დანაშაულის დროს. საფრანგეთის 1810 წლის კოდექსმა დანაშაულის მცდელობა შემდეგნაირად განმარტა: მცდელობად ითვლება ისეთი დანაშაულებრივი საქმიანობა, რომელიც გამოხატულია გარეგან მოქმედებაში და რომელსაც თან ახლავს აღსრულების დასაწყისი, მაგრამ იგი ბოლომდე ვერ იქნა მიყვანილი დამნაშავის ნებაზე დამოუკიდებელი გარემოების გამო.

საფრანგეთის 1810 წლის კოდექსის დადგენილებანი, დაუმთავრებელი დანაშაულის შესახებ, გაიზიარეს და საფუძვლად დაედო მრავალი ქვეყნის კანონმდებლობას. აღსანიშნავია ის, რომ ევროპული ქვეყნების უმრავლესობა XIX საუკუნის სისხლის სამართლის კოდექსებში, საფრანგეთის კოდექსის საწინააღმდეგოდ, უკვე უფრო მსუბუქად სჯის მცდელობას, ვიდრე დამთავრებულ დანაშაულს.

ქართული ფეოდალური სამართალი ისევე, როგორც რომისა და დასავლეთ ევროპის ფეოდალური სამართალი, არ იცნობს ნორმებს მცდელობის შესახებ. მიუხედავად ამისა, გვხვდება ქმედების დასჯა, როგორც დამთავრებული დამოუკიდებელი დანაშაულისა. ამას ადასტურებს, მაგალითად, მახვილის ამოღება (ამ დანაშაულის არსებობაზე მიუთითებს ვახუშტი ბატონიშვილი თავის საქართველოს გეოგრაფიაში: „*უკეთუ ვინ იხადის მახვილი ბჭესა მეფისასა ანუ ერისთავსა ზედა და წარჩინებულთა, მოჰკუეითიან ხელნი*“.¹

ძველ ქართულ სამართალში გვხვდება ისეთი ნორმები, რომლებიც უცილობრივ ადასტურებს, რომ მისთვის ცნობილი იყო დანაშაულის მცდელობის ცნება. სამართლის განვითარების იმდროინდელი საფეხური მცდელობის ზოგად განმარტებას ჯერ კიდევ არ იცნობდა და, საერთოდ, არც შეიძლებოდა შემუშავებულიყო, მიუხედავად იმისა, რომ მკველეობის მიმართ ქართული ფეოდალური სამართლის ნორმები ითვალისწინებდა მცდელობის დასჯადობას. ბაგრატი კურაპალატის სამართლის წიგნის ფრაგმენტში, რომელიც თან ერთვის ბექა-ალბუდას სამართალს, მოცემულია შემდეგი შინაარსის ნორმა: „*134. თუ გამართოს და იგი კაცი ღმერთმან მოარჩინოს, ექუსი ათასი თეთრი დაუურვის სიკუდილისა ცდისათვის, სამი ათასი შეერყების ცოდვისათვის*“.²

¹ **ვახუშტი.** აღწერა სამეფოსა საქართველოსა (საქართველოს გეოგრაფია). თ. ლომოურისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით. თბ., 1941, გვ. 11.

² **ი. დოლიძე.** ადრინდელი ფეოდალური სამართლის ძეგლები. თბ., 1950, გვ. 339.

როგორც ტექსტიდან ნათლად ჩანს, ამ მუხლში საუბარია მკვლევლობის მცდელობაზე და მეტიც, მის აღსანიშნავად სპეციალურად გამოყენებულია ტერმინი „სიკვდილისა ცდისათვის“. აღსანიშნავია ისიც, რომ სიკვდილის ცდისათვის სასჯელი გაცილებით უფრო მსუბუქია, ვიდრე დამთავრებული მკვლევლობისათვის. დანაშაულის მცდელობასთან ერთად ბექა-ალბულას სამართალი დაუმთავრებელ მცდელობის ცნებასაც იცნობს, უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, ნებაყოფლობით მიტოვებულ მცდელობას: „133. თუ კაცი კაცსა ზედა სალალატოდ წავიდეს, თუ მანვე დაშალოს, ან სხუათა დააშლევინონ, – არა ზედა-აც“.¹ ანუ, როგორც ვხედავთ, ნებაყოფლობით მიტოვებული მცდელობა არ ისჯება.

იმის გათვალისწინებით, რომ ბექა-ალბულას სამართლის ეს მუხლები ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგნის ფრაგმენტებია, ანუ XI საუკუნეს ეკუთვნის, შეიძლება ვთქვათ, რომ იმდროინდელი ქართული სამართალი განვითარების საკმაოდ მაღალ საფეხურზე იდგა. მცდელობის ცნების წარმოშობა მჭიდროდაა დაკავშირებული ბრალის ცნების განვითარებასთან. მხოლოდ სამართალს, რომელსაც შესწევს უნარი ყურადღება მიაქციოს ქმედების სუბიექტურ მხარეს, შეუძლია მივიდეს დანაშაულის მცდელობის საშიშროების შეგნებამდე და ამ ცნებას ხორცი შეასხას. ბაგრატ კურაპალატის სამართლის ზემოთ მოყვანილი ნორმები, როგორც ჩანს, მოქმედებდა საუკუნეების განმავლობაში და მართო XI საუკუნის სამართლის ნორმებს არ უნდა მივაკუთვნოთ. ამაზე მიუთითებს ის, რომ ეს ნორმები შეტანილია ბექა-ალბულას სამართალში და მას უფრო გვიანდელ სამართლის ძეგლებშიც ვხვდებით.

დანაშაულის მცდელობის დასჯადობას ვხვდებით, აგრეთვე, ქართული ფეოდალური სამართლის უფრო გვიანდელი პერიოდის ძეგლებში. ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნში გვხვდება მცდელობის დასჯადობის ინსტიტუტი, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ის ისე მკაფიოდ არ არის გამოხატული, როგორც ეს ბაგრატ კურაპალატთან არის წარმოჩენილი. ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის 59-ე მუხლის ტექსტი ასეთია: „59. თუ კაცი არას ემართლებოდეს, მოლალატედ ან გზაზე სადმე, ან სოფლად ღამით გამოსასვლელს ადგილს თუ სადაც იარაღით სასიკვდილოდ გამომეტებით დაუდგეს და ის საქმე გამოჩნდეს, რომე სდგომოდეს, და მერმე იმ ხანად იმ კაცს აღარ გამოეველოს და წამოსულიყოს, თავის გუნებით სიკვდილი სდომებია, მაგრამ ღმერთსა და ბედს მოურჩენია, რომე იმ გზაზე აღარ გამოუვლია, ამისათვის მთელი სისხლი მოლალატემ იმ კაცს მისცეს; და თუ გაიაროს, და ან მოკლას ან დაჭრას, ორკეცი სისხლი მისცეს: ერთი ღალატად დადგომისათვის და ერთი სიკვდილისა. და თუ უბრალო კაცმან ის მოლალატე მოკლას, მისი სისხლი არ არის“.²

მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია იმის გარკვევა, რა შემადგენლობასთან

¹ ი. დოლიძე. ადრინდელი ფეოდალური სამართლის ძეგლები, გვ. 339.

² ვახტანგ VI. სამართლის წიგნი. თ. ენუქიძის გამოცემა. თბ., 1955, გვ. 67.

გვაქვს საქმე ვახტანგის სამართლის წიგნის ამ მუხლში: დამთავრებულ დანაშაულსა (საფრთხის შემქმნელ შემადგენლობასთან) თუ მკვლელობის მცდელობასთან. დამთავრებული დანაშაულის სასარგებლოდ უნდა ითქვას ის, რომ ამ მუხლში არსადაა ნახსენები ტერმინი „ცდა“, ასევე კაცის ნამდვილად მოკვლის შემთხვევაში კანონი ითვალისწინებს ორმაგ სასჯელს – ღალატისა და სიკვდილისთვის.

დანაშაულის მცდელობის სასარგებლოდ კი უნდა ითქვას, რომ მუხლში პირდაპირაა მითითებული ბოროტმოქმედის განზრახვა – ჩაუსაფრდეს და მოკლას. კანონში მოცემულია მცდელობის სუბიექტური მხარე, რომელიც მკვლელობის პირდაპირ განზრახვაშია გამოხატული და იქვე მითითებულია, რომ ეს განზრახვა ბოლომდე არ იქნა მიყვანილი, რადგანაც „ღმერთსა და ბედს მოურჩენია, რომე იმ გზაზე აღარ გამოუვლია...“ ანუ მოცემულია მცდელობისათვის დამახასიათებელი ობიექტური მხარეც: მოქმედება მიმართული მავნე შედეგის მისაღწევად, რომელიც არ დადგა დანაშაულისაგან დამოუკიდებელი მიზეზის გამო.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ეს ნორმა ვახტანგისაგან უსესხებია და თავის „სამართალში“ შეუტანია დავით ბატონიშვილს, რომელიც XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნაზე მოღვაწეობდა. მცდელობაზე დავით ბატონიშვილი ორ ადგილას მიუთითებს: 233-ე მუხლი, „წადილისთვის სიკუდილისა სხუათა“, შეიცავს შემდეგ ტექსტს:

„რომელიცა მწადნელი იყოს სიკუდილად სხვისა და ვერ მოკლას და შეუკრას გზა და ვერარა ავნოს, მაშინ მისცეს სისხლის მესამედი.

და თუ დააკვრევინოს თოფსა და არ გაუვარდეს, იგი იხილე ჭრილობასა შინა – თავსა ოცდამერვესა, კანონისა მეორესა...“¹

კანონი ანუ მუხლი 238-ე, რომელსაც დავითი მიუთითებს, დასაწყისში იმეორებს ვახტანგის სამართლის წიგნის ზემოხსენებულ მუხლს. თუმცა მეორე ნაწილში სასჯელის საკითხში მკვეთრად განსხვავდება მისგან. მუხლში ნათქვამია: „თუ კაცი კაცს მოლალატედ, ან გზაზედ, ან სოფლად, ღამე თუ დღე, გამოსავლელს ადგილს თუ სადაც, იარაღით სასიკუდილოდ დაუდგეს და მართლად გამოსჩნდეს, რომ სდგომოდეს, და აღარ გამოეველოს, მაშინ ამისი სამართალი იხილე თავსა კც, სამართალსა ვ. ხოლო უკეთუ კაცმან დააცემინოს თოფი და არ გაუარდეს ანუ გაუარდეს და გასცდეს და მით ვნება ვერარა მე შეამთხვიოს, ამისათვის ვსჯი მე ესრეთ, რომელ მოეკვეთოს მას მარჯუენა და ანუ მარჯუენისა მისისა ღირებული სისხლი მიეხადოს, მდგომობისამებრ გუმისა და პირისა, ამაღ რომელ იკადრა და განიზრახა სატყვიერისა არსისა მხეცებრითა მრისხანებითა მოკდომანი. და არა მსახურა ორღანოებითმან საჭურველმან. ამისთვის, რაითაცა იმოქმედა, მათვე ჯერ-არს დასჯაო მისი. თუმცაღა ვიხილე მე სამართალსა შინა სანატრელისა მეფისა ვახტანგისა, რომელ შეხდომისათვის ზემოსახსენებულისა შემთხვევისა გა-

¹ თ. წერეთელი. დანაშაულის მომზადება და მცდელობა, გვ. 27.

ნეჩინა სრული სისხლი და კვალადცა ნახევარი, მაგრა შევრაცხე მე ესე მძიმედ და გარეგან ბუნებისა და ჰსჯულისა, ამაღ რომელ საქმე შესაძლო ანმყოსა ჟამოსად ნამდვილად არა მიიწერების და მსგავსითავე სახისა მახვილისა დამკვრელნი და ვერა დამანყლულებელნიცა დაისჯებიან“.

ეს მუხლი საკმაოდ საინტერესოდ მიგვაჩნია. პირველი, რაც ყურადღებას იქცევს ისაა, რომ ნორმა განასხვავებს მცდელობის სახეებს იმის მიხედვით, რამდენად ახლოსაა ის დამთავრებულ დანაშაულთან და, რაც მთავარია, ამ კრიტერიუმის მიხედვითაა დადგენილი მისთვის სასჯელიც. ფეოდალური სამართლის ძეგლებისათვის ეს საკმაოდ დამახასიათებელია. მაგრამ აქ აღსანიშნავია ის, რომ დავით ბატონიშვილს „სამართალში“ ასეთ დაყოფას, გარდა დამთავრებული დანაშაულისგან მცდელობის დაშორების პრინციპისა, საფუძვლად უდევს, დამთავრებულია მცდელობა თუ არა (როგორც ეს აღწერილია მუხლის მეორე ნაწილში – თოფს დააცემინა, მაგრამ არ გავარდა ან გავარდა, მაგრამ ააცდინა და კაცისთვის არავითარი ვნება არ მიუყენებია). ასეთი ტიპის მცდელობა უპირისპირდება დაუმთავრებელ მცდელობას – მოქმედს არ გაუკეთებია ყველაფერი, რაც, მისი აზრით, საკმარისი იქნებოდა შედეგის მისაღწევად (ჩაუსაფრდა, გზა შეუკრა, იარაღით ხელში დაუდგა, მაგრამ კაცმა არ გამოიარა და ა.შ.). ასეთი სახით მცდელობის დაყოფა დამახასიათებელია გვიანდელი ფეოდალური პერიოდის სამართლისთვის, ეს გვაძლევს საფუძველს ვივარაუდოთ, რომ დავით ბატონიშვილი კარგად იცნობდა XVIII საუკუნის ევროპულ სამართალს.

მეორე მომენტი, რაც უნდა ითქვას ამ მუხლის სასიკეთოდ, ის არის, რომ მასში დავით ბატონიშვილმა მნიშვნელოვნად შეამცირა სასჯელი მცდელობისათვის დამთავრებულ დანაშაულთან შედარებით. განსხვავებით ვახტანგის სამართლის წიგნისაგან, სადაც მცდელობა და დასრულებული დანაშაული ერთნაირად ისჯება (დაუმთავრებელი მცდელობისას სისხლის მესამედია დანესებული, ხოლო დამთავრებული მცდელობისას მარჯვენა ხელის მიკვეთა ან მისი ტოლფასი სისხლი). დამთავრებული მცდელობისთვის ხელის მოჭრის დადგენით დავით ბატონიშვილი, როგორც ჩანს, ალექსი მიხეილის ძის სჯულდების ზეგავლენის ქვეშ იმყოფება, რომელიც მკვლელობის მცდელობისათვის სასჯელად ხელის მოკვეთას ითვალისწინებდა.

უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ ვახტანგ მეფის სამართლის წიგნი და დავით ბატონიშვილის სჯულდება არ ათავისუფლებს პასუხისმგებლობისაგან პირს, ვინც ნებაყოფლობით ხელი აიღო დანაშაულის ბოლომდე მიყვანაზე, მიუხედავად იმისა, რომ ის XI-XVI საუკუნეების ქართულ სამართალში საკმაოდ მტკიცედ იყო დამკვიდრებული.

ბოლოს, ორიოდ სიტყვით, ზოგადად, განვიხილავთ საბჭოთა პერიოდის სისხლის სამართლის კანონმდებლობასა და მეცნიერებაში გაბატონებულ შეხედულებებს დანაშაულის სტადიების, დანაშაულის

მომზადების და დანაშაულის მცდელობის შესახებ.

რუსეთის ოქტომბრის რევოლუციის შემდგომი პერიოდის სისხლის სამართლის კანონმდებლობამ (1919 წლის სისხლის სამართლის სახელმძღვანელო დებულებები. რსფსრ 1924, 1926 წლის სისხლის სამართლის კოდექსი), დოქტრინისაგან განსხვავებით, რომელიც გამოყოფდა დანაშაულის სტადიებს, დაადგინა პასუხისმგებლობა დანაშაულის მომზადებასა და მცდელობისათვის, რომლებიც არ განიხილებოდა როგორც დანაშაულის სტადიები.

განსხვავებით ამ პერიოდისაგან, XXს. 50-80-იან წლებში დანაშაულის ჩადენის სტადიების კონცეფცია განვითარდა. დანაშაულის სტადიებს მიეკუთვნა არა მარტო დანაშაულის მომზადება და მცდელობა, არამედ დამთავრებული დანაშაულიც. ასეთი მიდგომა საკითხისადმი იყო ძირითადი, მაგრამ არა ერთადერთი, იყო მცდელობა დანაშაულის ჩადენის სტადიებისათვის მიენერათ განზრახვის გამომჟღავნებაც.

კანონმდებელი არ იძლეოდა დანაშაულის ჩადენის სტადიების განმარტებას და არც იყენებდა ამ ტერმინს. სსრკ და მოკავშირე რესპუბლიკების 1958 წლის სისხლის სამართლის კანონმდებლობის საფუძვლების თანახმად, დადგენილი იყო პასუხისმგებლობა დაუმთავრებელი დანაშაულებისათვის: დანაშაულის მომზადებისა და მცდელობისათვის.

სისხლის სამართლის თეორიაში დანაშაულის მომზადება განიხილებოდა, როგორც ქმედება, რომელიც წინ უსწრებდა დანაშაულის ძირითადი შემადგენლობის შესრულებას, რომელიც გადაიზრდებოდა შემდგომში დანაშაულის მცდელობაში.

დანაშაულის სტადიების კონცეფციის ფარგლებში მოხდა დანაშაულის დამთავრებული და დანაშაულის დაუმთავრებელი მცდელობების გამიჯვნა. ასევე ცალკე გამოიყო უვარგისი მცდელობის სახეები. მათ შორის მცდელობა უვარგისი საშუალებით და მცდელობა უვარგისი ობიექტზე.

სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში არ არსებობდა დამთავრებული დანაშაულის დეფინიცია, ხოლო დოქტრინა, დამთავრებული დანაშაულის ცნებით ოპერირებით, აიგივებდა მას ერთ შემთხვევაში, დასრულებულ ქმედებასთან, მეორე შემთხვევაში – დანაშაულის მესამე სტადიასთან, რომელიც მოსდევდა დანაშაულის მცდელობას. საბჭოთა კანონმდებლობა არ გვაძლევდა დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღების განმარტებას და არ იძლეოდა მისი ნიშნების დახასიათებას. საკანონმდებლო ხარვეზი შევსებულ იქნა საკითხის თეორიული დამუშავებით, რომლებიც ეხებოდა დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღების მოტივებს, ცნებას და ნიშნებს.

2000 წლის 1 ივნისიდან ამოქმედდა საქართველოს სისხლის სამართლის ახალი კოდექსი, რომელმაც ახლებურად შეაფასა სისხლის სამართლის წინაშე დამდგარი ამოცანები. პრაქტიკულად რეფორმირებული იქნა სისხლის სამართლის ყველა ინსტიტუტი. ჯერ კიდევ 1960 წელს

მიღებული კოდექსი დამოუკიდებელი საქართველოს რეალობაში რვა წელზე მეტ ხანს მოქმედებდა. ამ ხნის განმავლობაში მასში ბევრი ცვლილება შევიდა, დაემატა ახალი მუხლებიც, მაგრამ ის უკვე ვერ აკმაყოფილებდა ცხოვრების შეცვლილ პირობებს. განსაკუთრებით ეს ამკარა გახდა 1995 წელს მიღებული კონსტიტუციის და საკონსტიტუციო სასამართლოს ჩამოყალიბების შემდეგ (საკონსტიტუციო სასამართლომ, მაგალითად, გააუქმა 1960 წლის კოდექსის 23-ე და 96-ე მუხლების ის ნაწილი, სადაც ქონების კონფისკაცია იყო გათვალისწინებული, რადგან ის ეწინააღმდეგებოდა კონსტიტუციის 21-ე მუხლს). ამ კოდექსში მნიშვნელოვან ცვლილებას წარმოადგენდა კოდექსის 24-ე მუხლის ჯერ მოქმედების შევიწროება, შემდეგ კი სრულიად გაუქმება და სიკვდილით დასჯის ნაცვლად 1996 წლიდან უვადო თავისუფლების აღკვეთის შემოღება. მიუხედავად იმისა, რომ 1960 წლის კოდექსში ბევრი რამ შეიცვალა, მაგრამ ეს ცვლილებები მაინც კოსმეტიკური ხასიათის იყო. მაგალითად, არანაირი ცვლილება არ განუცდია მუხლს დანაშაულის მცდელობის შესახებ.

2000 წელს მიღებული კოდექსის პროექტზე მუშაობდნენ ქართული სისხლის სამართლის მეცნიერების საუკეთესო წარმომადგენლები. ამ კოდექსს საფუძვლად დაედო ქართველ იურისტთა უკანასკნელი ოთხი ათეული წლის სამეცნიერო და პრაქტიკული მუშაობის გამოცდილება. აქედან გამომდინარე, მოქმედი სისხლის სამართლის კანონმდებლობა არაფრით არ ჩამოუვარდება დასავლეთ ევროპის განვითარებული ქვეყნების კოდექსებს. სისტემური თვალსაზრისით, ეს კოდექსი გერმანულ-რომაულ სამართლის სისტემის ქვეყნების კოდექსებს უნდა მივაკუთვნოთ, უფრო ზუსტად გერმანულ სისტემას.

ახალმა კოდექსმა ძირეული ცვლილებები შემოიტანა, მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია ზოგიერთ მათგანზე გავამახვილოთ ყურადღება, მათ შორის დანაშაულის ცნების სამნიშნოვანი სტრუქტურის გამოკვეთაზე (სსკ მე-7 მუხლი), ამკარა სიახლით გამოირჩევა კოდექსის 25-ე მუხლი, სადაც პირველ ნაწილში ნათქვამია: „ამსრულებელსა და თანამონაწილეს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა დაეკისრებათ მხოლოდ საკუთარი ბრალისათვის ერთიანი მართლსაწინააღმდეგო ქმედების საფუძველზე“. აქ ზუსტად არის გამოხატული თანამონაწილეობისათვის დამახასიათებელი საერთო და განმასხვავებელი ნიშანი. ახალი კოდექსი ახლებურად აგებს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის გამომრიცხველ გარემოებათა სისტემას. ის ორკვალიანია, აგებულია დანაშაულის ცნების სამნიშნოვან სტრუქტურაზე. კოდექსის მე-8 თავში მოცემულია მართლსაწინააღმდეგობის გამომრიცხავი გარემოებები, ხოლო მე-9 თავში ბრალის გამომრიცხავი და შემამსუბუქებელი გარემოებები. ახალ კოდექსზე მუშაობისას გამოითქვა მოსაზრება განზრახ მკვლელობის დამამძიმებელ გარემოებათა ზუსტი ჩამონათვალის გაუქმების შესახებ, როგორც ეს დასავლეთის ქვეყნების ზოგიერთ კოდექსშია და საკითხის

გადანწყვეტა სასამართლოს უნდა მინდობოდა. მაგრამ ასეთი ცვლილება ჯერ ნაადრევად იქნა მიჩნეული, აქედან გამომდინარე, შენარჩუნდა ტრადიციული სისტემა. და ბოლოს, ახალმა კოდექსმა დაანესა უვადო თავისუფლების აღკვეთა მისი შემდგომი გადასინჯვის უფლებით (სხვადასხვა ქვეყნებში უვადო თავისუფლების აღკვეთის ორი სისტემა არსებობს – შემდგომი გადასინჯვის უფლებით და გადაუსინჯავი).¹ ზემოთ მოყვანილის გარდა გატარებულ იქნა სისხლის სამართლის ინსტიტუტების ბევრი მნიშვნელოვანი რეფორმა, რომელზეც ახლა არ შევჩერდებით.

დაუმთავრებელი დანაშაულის ინსტიტუტის ფორმირებაში, უპირველესად, მნიშვნელოვანი გახლავთ დანაშაულის მცდელობის ცნების ახლებურად განსაზღვრა. 1960 წლის კოდექსის მე-17 მუხლის მიხედვით, „დანაშაულის მცდელობად ჩაითვლება განზრახ ქმედება, რომელიც უშუალოდ მიმართულია დანაშაულის ჩასადენად, თუ ამასთან დანაშაული ბოლომდე არ იქნა მიყვანილი დამნაშავის ნებისაგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო“. ახალმა კოდექსმა ეს ცნება შემდეგნაირად განსაზღვრა: „დანაშაულის მცდელობად ითვლება განზრახი ქმედება, რომელიც თუმცა უშუალოდ მიმართული იყო დანაშაულის ჩასადენად, მაგრამ დანაშაული ბოლომდე არ იქნა მიყვანილი“ (სსკ მე-19 მუხლი). როგორც ვხედავთ, ახალმა კოდექსმა პრინციპული ცვლილება განახორციელა. მცდელობის ცნების ძველი კონსტრუქციის მიხედვით, ისე გამოდიოდა, თითქოს დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღების დროს დანაშაული არ ყოფილა ჩადენილი, რაც ამ ლოგიკით ზედმეტს ხდიდა დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღების მუხლის საერთოდ არსებობას. ახალი ტექსტი ადგენს დანაშაულის მცდელობისათვის პასუხისმგებლობას ყველა შემთხვევაში, როცა დანაშაული ბოლომდე არ იქნა მიყვანილი, მიუხედავად იმისა, რა იყო ამის მიზეზი, თვითონ დამნაშავე თუ სხვა რაიმე გარემოება. ასეთ შემთხვევაში უკვე აზრს იძენს დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღების შესახებ მუხლი, რომელიც იძლევა შესაძლებლობას პირი განთავისუფლდეს პასუხისმგებლობისაგან თუ აკმაყოფილებს სსკ 21-ე მუხლის (დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღება) მოთხოვნებს.²

¹ **ო. გამყრელიძე.** საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის განმარტება. ზოგადი ნაწილი. პირველი წიგნი. თბ., 2008, გვ. 15-20.

² **ო. გამყრელიძე.** საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის..., გვ. 20-21.

HISTORY OF CRIME ATTEMPT PUNISHMENT

Crime attempt punishment is historically to crime principle development. Earlier law, which is connected to crime does not recognize the crime attempt notion. The crime only causes reaction in the society when it is followed damage of any material values. Only after that when attention was paid to inner part of crime and criminal in law, it has become important not only for harmful effects but also a person's approach to this result. This caused that responsibility only for that harmful has to be considered unjust.

With the lapse of time, there is an idea that a person can only be punished if the crime was followed by guilt with psychical approaches to be reprehensible towards activity and result. On the ground of this, notion of guiltiness starts to develop slowly. This in itself raises awareness that it would be unfair to leave the activity without punishment, which was directed to any crime, but because of completely random circumstance which did not depend on a criminal's will, it has not been brought to an end. That is why it was not the desired result for the criminal. In this way arose the concept of finished crime, which is a product of a long historical development.

Early law does not recognize unfinished crime of preparation of crime and its attempt, as stages of crime development. This means that this kind of activity which represents an unfinished crime by now was not punished at all because the result could not be achieved. On the contrary, that action itself was declared as finished crime and was punished appropriately.

¹ *Teimuraz Darsania* – PhD in Law, Sokhumi State University.

ს ა მ ა რ თ ა ლ ი

მიხეილ მაგნიაშვილი, გიგზერ ალანია¹

ფარული საგამოძიებო მოქმედებები

ფარული საგამოძიებო მოქმედებები ნოვაციას წარმოადგენს ქართული სისხლისსამართალწარმოების პროცესისათვის და დღესაც, იურიდიულ ლიტერატურაში არ შეწყვეტილა დავა, საპროცესო კოდექსში მისი არსებობის მიზანშეწონილობის შესახებ.

საქმე იმაშია, რომ მოქმედი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი გამოქვეყნებისას ითვალისწინებდა ფარულ საგამოძიებო მოქმედებებს, რასაც საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობა ადრე საერთოდ არ იცნობდა და ის მოქმედებები, რომელიც ამა თუ იმ მოვლენის ფარულ აუდიო ან ვიდეო ჩანწრასთან, ანდა დანაშაულის გასახსნელად ოპერატიული სამსახურის მუშაკის მიერ ფარულ მოქმედებასთან იყო დაკავშირებული, რეგულირდებოდა კანონით „ოპერატიული-სამძებრო საქმიანობის შესახებ“.

როგორც მოქმედი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 333-ე მუხლის მე-4 ნაწილიდან ჩანდა, ფარული საგამოძიებო მოქმედებების შესახებ დებულებები უნდა ამოქმედებულიყო 2011 წლის 1 აპრილიდან. ამავე დროს კანონმდებელმა თხოვნით მიმართა საქართველოს მთავრობას განსახილველად წარედგინა „ფარული საგამოძიებო მოქმედებების შესახებ“ საქართველოს კანონისა და „ოპერატიული სამძებრო საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის ძალადაკარგულად ცნობის შესახებ პროექტები, ხოლო „ფარული საგამოძიებო მოქმედებების შესახებ“ კანონის ამოქმედებისთანავე სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით გათვალისწინებული ფარული საგამოძიებო მოქმედებები ძალადაკარგულად უნდა ყოფილიყო ცნობილი.

მიუხედავად ამისა, 2010 წლის 24 სექტემბრის კანონით საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსიდან ამოღებული იქნა ფარული საგამოძიებო მოქმედებები და არც კოდექსში იყო იმაზე მინიშნება, უნდა შემუშავებულიყო თუ არა სპეციალური კანონი. ფაქტობ-

¹ მიხეილ მაგნიაშვილი – სამართლის დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; გიგზერ ალანია – სამართლის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

რივად, კანონმდებელმა უარი თქვა სისხლისსამართალწარმოების პროცესში ფარული საგამოძიებო მოქმედებების არსებობაზე.

ამ მიმართულებით, ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში გაჩნდა რადიკალურად ურთიერთგანსხვავებული შეხედულებები, ზოგიერთ ავტორს მიაჩნდა, რომ საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსიდან ფარული საგამოძიებო მოქმედებათა ამოღების გადანყვეტილების მიღება არც თეორიული და არც პრაქტიკული თვალსაზრისით, არ შეიძლება გამართლებულად ჩათვლილიყო, რადგანაც მოქმედი სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობით გამოძიებელი და პროკურორი არიან ის სუბიექტები, რომლებიც უფლებამოსილი არიან, ჩაატარონ საგამოძიებო მოქმედებები,¹ ცალკეული მეცნიერები თვლიან, რომ სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსიდან ფარული საგამოძიებო მოქმედებების ამოღება გამართლებულია, რადგანაც, მათი აზრით, ერთმანეთისაგან უნდა იქნეს გამიჯნული ერთის მხრივ, ოპერატიულ მუშაკთა საქმიანობა, რასაც „ოპერატიული სამძებრო საქმიანობის შესახებ“ კანონი არეგულირებს და წინ უსწრებს გამოძიებასა და სისხლისსამართლებრივ დევნას და მეორე მხრივ, გამომძიებლის საქმიანობა, რასაც საპროცესო კოდექსი არეგულირებს.²

უკანასკნელ ხანს პროფესორებს ჯ. გახოკიძეს და ზ. მელქაძეს გამოთქმული აქვთ მეტად საინტერესო შეხედულება, რომ ფარული სატელეფონო საუბრების, ფარული აუდიო-ვიდეოს ჩანერის, ფარული თვალთვალის აუცილებლობა წარმოიშვება როგორც გამოძიების დაწყებამდე, ისე დაწყების შემდეგ, პირველ შემთხვევაში ამაზე გადანყვეტილებას უნდა ლებულობდეს ოპერატიულ-სამძებრო აპარატის მუშაკები და ხელმძღვანელობდნენ კანონით „ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ“, ხოლო გამოძიების დაწყების შემდეგ გამომძიებლის ინიციატივით ჩატარებული აღნიშნული ფარული მოქმედებები მხოლოდ სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის რეგულაციის საგანს უნდა წარმოადგენდეს.³

იმისათვის, რომ თეორიაში არსებული ეს დავა გადაწყდეს, ალბათ, უპირველეს ყოვლისა, უნდა გაირკვეს, გამომძიებლისა და ოპერატიული სამსახურის კომპეტენცია სისხლისსამართალწარმოების პროცესში.

ჯერ კიდევ, წინა სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით გა-

¹ იხ. დანვრ.: **ჯ. გახოკიძე, მ. მამნიაშვილი.** ფარული საგამოძიებო მოქმედებები თუ ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობა? – ჟურნ.: „სოციალ-ეკონომიკა. XXI საუკუნის აქტუალური პრობლემები“. №6, 2010, გვ. 130.

² **დ. ლეკიაშვილი.** ზოგადი მოსაზრებები საპროცესო და არასაპროცესო მოქმედებების თაობაზე. – „სამართლის აქტუალური პრობლემები“. საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლის დეპარტამენტის I საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები. თბ., 2014, გვ. 148-150.

³ **ჯ. გახოკიძე, ზ. მელქაძე.** ძიებანი სისხლის სამართლის პროცესში არსებული პრობლემების გადანყვეტასთან დაკავშირებით. – „სამართლის აქტუალური პრობლემები“, გვ. გვ. 7-14.

უქმდა მოკვლევის ინსტიტუტი, ამ მიმართულებით ანალოგიური მდგომარეობაა მოქმედ სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსშიც, რის გამოც გამოძიების დაწყება, მტკიცებულებათა მოპოვება, დამაგრება ფიქსაცია და შეფასება საპროცესო კანონმდებლობის ფარგლებში, მთლიანად გადავიდა მხოლოდ გამოძიებლის, პროკურორის და მოსამართლის (სასამართლოს) კომპეტენციაში, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით, არა თუ მოკვლევა, არამედ ოპერატიული მუშაკიც კი საპროცესო საქმიანობის სუბიექტად აღარ გვევლინებიან. აქედან გამომდინარე, სავსებით ლოგიკურია, რომ გამოძიების სტადიაზე ნებისმიერი საგამოძიებო მოქმედებისა თუ სხვა პროცესუალური მოქმედებების ჩამტარებელი და ხელმძღვანელი უნდა იყოს მხოლოდ გამოძიებელი, სხვა შემთხვევაში თუ კი გამოძიებელი უშუალოდ არ ჩაატარებს ამა თუ იმ სახის საგამოძიებო მოქმედებას, ეჭვგარეშეა, საგამოძიებო სამსახურს გაუძნელდება (მხოლოდ ოპერატიული მონაცემების არსებობით) მტკიცებულებათა აღმოჩენა, დამაგრება და ფიქსაცია, ხოლო რაც შეეხება გამოძიების დაწყებამდე, კერძოდ, დანაშაულის გამოვლენის და გახსნის, მათ შორის პრევენციის ღონისძიებების რეგულაციას, უნდა ითვალისწინებდეს კანონი „ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებების შესახებ“ და მისი ჩამტარებელი უნდა იყოს ოპერატიული სამსახურის აპარატი.

კიდევ მეტი, წინა სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის ამოქმედებიდან მოკლე დროში პროფ. ა. ფალიაშვილმა გამოთქვა მეტად საგულისხმო შეხედულება იმის შესახებ, რომ კანონი „ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ“ გაცილდა მის კომპეტენციის ფარგლებს და გადაწყვიტა პროცესუალური საკითხები (მოსამართლისაგან ბრძანების მიღება), რომელიც მხოლოდ სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობით მოსაწესრიგებელი საკითხია და, მისი აზრით, ის უნდა ასახულიყო სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში, როგორც ცალკე დამოუკიდებელი საგამოძიებო მოქმედებები¹.

აღნიშნულის გამო პროფ. დ. ლეკიაშვილის მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობა წარმოადგენს არაპროცესუალურ საქმიანობათა ერთობლიობას და ის დგას სისხლისსამართალწარმოების ფარგლებს გარეთ² ვერ გამოდგება იმის არგუმენტად, რომ საპროცესო კანონმდებლობით არ დარეგულირებულიყო „ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ“ გათვალისწინებული ცალკეული მოქმედებები როგორც საგამოძიებო მოქმედებებად, პირიქით, რაკი საქართველოს კანონის „პროკურორატურის შესახებ“ მე-3 მუხლის „ი“ პუნქტის შესაბამისად პროკურორსაც აქვს უფლება განახორციელოს ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობა, ამ უფლებით სარგებლობს ასევე გამოძიებელიც და, თუ

¹ ა. ფალიაშვილი. სატელეფონო საუბრების მოსმენის შესახებ. – ჟურნ.: „სამართალი“. №4-5, 2000, გვ. 92-93.

² დ. ლეკიაშვილი. ზოგადი მოსაზრებები საპროცესო და.., გვ. 140.

მივიღებთ მხედველობაში იმ გარემოებასაც, რომ „ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ“ კანონის ცალკეული რეგულაციები პროცესუალურ ხასიათს ატარებს, ალბათ, უნდა დავეთანხმოთ იმ შეხედულებას, რომ ზოგიერთი მოქმედება, როგორც საგამოძიებო მოქმედებები, ასახული იქნეს სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობაში“.¹

სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობაში ცალკეული ფარული საგამოძიებო მოქმედებების არსებობის შემთხვევაში უფრო ეფექტურად და ჰარმონიულად შეერწყმევა ერთმანეთს სისხლისსამართლებრივი დევნა და ფარული საგამოძიებო მოქმედებებით გათვალისწინებული პროცედურები, ამით არა მარტო გამარტივდება გამოძიება, არამედ იმის სრულ გარანტიას იძლევა, რომ ფარული საგამოძიებო მოქმედებების შედეგად მოპოვებული ინფორმაცია მტკიცებულებად ჩაითვალოს, მით უმეტეს, ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობით მიღებულ ინფორმაციასაც კანონმდებელი მტკიცებულებად მიიჩნევს ისე, რომ არ მოხდეს მისი გადამონმება.

უნდა ითქვას ისიც, რომ მოქმედი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით გაუქმდა წინასწარი გამოძიების ინსტიტუტი და მას მხოლოდ „გამოძიება“ დაერქვა², ამით კი გამოძიებლის საქმიანობა უფრო მეტად ოპერატიული მუშაკის სტატუსისაკენ გადაიხარა (ამჟამად გამოძიებლები ინსპექტორ-გამომძიებლებად, დეტექტივებად, ანდა დეტექტივის თანაშემწეებადაც იწოდებიან) და ამაში ცუდი არაფერია, პირიქით, გამოძიებელი უფრო ეფექტურად გამოიყენებს სხვა ოპერატიული მუშაკის შესაძლებლობებს, თუ კი გამოძიების პროცესში უშუალოდ ჩაატარებს ფარულ საგამოძიებო მოქმედებებს და მიღებულ ინფორმაციას კანონშესაბამისად მოიპოვებს და დააფიქსირებს.

საქართველოს კანონმდებელმა გაიზიარა უცხოეთის ქვეყნების გამოცდილება და 2014 წლის 10 აგვისტოს კანონით სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსს დაემატა XVI¹ თავი და გაითვალისწინა ფარული საგამოძიებო მოქმედებები, რითაც ფაქტობრივად ნერტილი დაესვა ამ მიმართულებით თეორიაში არსებულ დავას.

ფარული საგამოძიებო მოქმედებები, უპირველეს ყოვლისა, უნდა ისახავდეს გარკვეულ მიზანს, კერძოდ, სამეცნიერო-ტექნიკური საშუალებების გამოყენებით სისხლისსამართალწარმოების გაუმჯობესებას, საქმეზე ალბათობის მაღალი ხარისხით პირის ბრალეულობის დადგენას, ამასთანავე აუცილებელია აღნიშნული მოქმედებები მთლიანად შეესაბამებოდეს კანონის მოთხოვნებს, სისხლის სამართლის პროცესის ძირითად პრინციპებს, ეთიკურობას, არ უნდა შეიღახოს (კანონით პირდაპირ გათვალისწინებული შემთხვევების გარდა) ადამიანის კონსტიტუციით

¹ **ჯ. გახოკიძე, მ. მამნიაშვილი.** ფარული საგამოძიებო მოქმედებები..., გვ. 131.

² **ნ. გაბრიჩიძე.** გამოძიების ცალკეული პროცესუალური ასპექტები. – „სამართლის აქტუალური პრობლემები“, გვ. 27-32.

გარანტირებული უფლებები, მისი პირადი ცხოვრების საიდუმლოება.

საქართველოს კონსტიტუციის მე-20 მუხლი ადგენს ყოველი ადამიანის პირადი ცხოვრების, პირადი საქმიანობის ადგილს, პირადი ჩანაწერების და მიმოწერის, სატელეფონო საუბრების და სხვა ტექნიკური საშუალებებით მიღებული შეტყობინებების ხელშეუხებლობას. აღნიშნული უფლების შეზღუდვა დაიშვება სასამართლოს გადანყვეტილებით ან მის გარეშე კანონით გათვალისწინებული გადაუდებელი აუცილებლობით.

ფარული სატელეფონო მოსმენები, ფარული აუდიო და/ან ვიდეო-ჩანაწერი უნდა შეესაბამებოდეს, ასევე, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-8 მუხლის მე-4 პუნქტის მოთხოვნებს. კონვენციის თანახმად, მათი განხორციელება დაიშვება დანაშაულის გამოძიების ან მისი აღკვეთის მიზნით და, ამასთანავე, კანონმდებლობის მოთხოვნათა მკაცრი დაცვით.¹

სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის XVI თავი (143¹-143¹⁰ მუხლები) განსაზღვრავს და ადგენს ფარული საგამოძიებო მოქმედებების სახეებს; მისი ჩატარების პრინციპებს; რეგულაციას; სუბიექტებს, ვინც ახორციელებს ფარულ ჩანაწერს, მათ უფლებამოსილებას, ვადებს; ფარული საგამოძიებო მოქმედებების შეწყვეტის პირობებს; მიღებული ინფორმაციის შენახვისა და აღრიცხვის ვალდებულებას; გამოძიებლისა და პროკურორის სტატუსს, ფარული საგამოძიებო მოქმედებების დაწყების, მიმდინარეობისა და შეწყვეტის დროს; მოპოვებული ინფორმაციის/მასალის განადგურების პროცედურებს; ფარული საგამოძიებო მოქმედების შესახებ შეტყობინებას და ფარული საგამოძიებო მოქმედების რეესტრს და მისი შედგენის წესებს.

ფარული საგამოძიებო მოქმედების სახეები და ჩატარების პრინციპები. სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143¹ მუხლში გათვალისწინებულია ფარული საგამოძიებო მოქმედებათა სახეები, ესენია:

- სატელეფონო საუბრის ფარული მიყურადება და ჩანერა;
- ინფორმაციის მოხსნა და ფიქსაცია კავშირგაბმულობის არხიდან (კავშირგაბმულობის საშუალებებთან, კომპიუტერულ ქსელებთან, სახაზო კომუნიკაციებთან და სასადგურო აპარატურასთან მიერთებით), კომპიუტერული სისტემიდან (როგორც უშუალოდ, ისე დისტანციურად) და ამ მიზნით კომპიუტერულ სისტემაში შესაბამისი პროგრამული უზრუნველყოფის საშუალებების ინსტალაცია;
- საფოსტო-სატელეგრაფო გზავნილის (დიპლომატიური ფოსტის გარდა) კონტროლი;
- ფარული ვიდეო-აუდიო ჩანერა, კინო და ფოტო გადაღება;

¹ **ურს. კილკელი.** პირადი და ოჯახური ცხოვრების პატივისცემის უფლება. ადამიანის უფლებათა კონვენციის მე-8 მუხლის განხორციელება. გზამკვლევი. მთარგმნელი ლაშა ჭელიძე და სხვ.; რედაქტორი ლაშა ჭელიძე. თბ., 2005, გვ. 13.

- ელექტრონული თვალყურის დევნება ტექნიკური საშუალებით, რომელთა გამოყენება ზიანს არ აყენებს ადამიანის სიცოცხლეს, ჯანმრთელობას და გარემოს.

როგორც ვხედავთ, კანონმდებელმა შეარჩია და საპროცესო კანონმდებლობით გაითვალისწინა ისეთი სახის საგამოძიებო მოქმედებები (სატელეფონო საუბრების ფარული მოსმენა, კავშირგაბმულობის მოსმენა და ფიქსაცია კავშირგაბმულობის არხიდან და ა.შ.), რომლის აუცილებლობაც წარმოიშვება უმეტესწილად ლათენტური დანაშაულის გამოძიების პროცესში, რაც ბუნებრივია, ხელს შეუწყობს სისხლის სამართლის საქმის სრულყოფილ, ობიექტურ და ყოველმხრივ გამოძიებასა და სამართლიანი განაჩენის დადგენას. როგორც მართებულად აღნიშნავს პროფ. ა. ფალიაშვილი, ტექნიკური საშუალების გამოყენებას (ვიდეო- და აუდიო-აპარატურა) ის დადებითი თვისებები გააჩნია, რომ ზუსტად, სრულად, ობიექტურად და სწრაფად ასახავს მოვლენებს, ფაქტებს, ადვილად ხდება ჩანერილი ხმის, საუბრის ან მოვლენის ანალიზი და დემონსტრირება, შენელება და შეჩერება ჩანერილი ხმის ვითარების სწორად აღქმის მიზნით.¹

სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143¹ მუხლით გათვალისწინებული ფარული საგამოძიებო მოქმედებები ამომწურავადაა ჩამოთვლილი და სხვა სახის რაიმე მოქმედების ჩატარება დაუშვებელია, ამასთანავე, დასაშვებია ერთდროულად რამდენიმე ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარება, ხოლო სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143² მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, ფარული საგამოძიებო მოქმედებების ჩატარება შესაძლებელია, თუ გამოძიება დაწყებულია ან/და სისხლისსამართლებრივი დევნა ხორციელდება განზრახი მძიმე ან/და განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულის ან საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის შემდეგი მუხლებით გათვალისწინებული რომელიმე დანაშაულის გამო: 117-ე მუხლის პირველი ნაწილი, 134-ე მუხლი, 139-ე მუხლის მე-2 ნაწილი, 140-ე და 141-ე მუხლები, 143-ე მუხლის პირველი ნაწილი, 143³ მუხლის პირველი ნაწილი, 180-ე მუხლის პირველი ნაწილი, 181-ე მუხლის პირველი ნაწილი, 186-ე მუხლის მე-2 ნაწილი, 187-ე მუხლის მეორე ნაწილი, 198-ე მუხლის პირველი ნაწილი, 210-ე მუხლის პირველი ნაწილი, 253-ე მუხლის პირველი ნაწილი, 255¹, 253⁴ და 284-ე მუხლები, 285-ე მუხლის პირველი ნაწილი, 286-ე და 287-ე მუხლები, 288-ე მუხლის პირველი და მეორე ნაწილები, 289-ე, 290-ე, 292 – 303-ე მუხლები, 304-ე მუხლის პირველი ნაწილი, 305-ე და 306-ე მუხლები, 318-ე მუხლის პირველი ნაწილი, 322¹ მუხლის პირველი და მეორე ნაწილები, 340-ე და 341-ე მუხლები (სსსკ 143³-ე მუხლის მეორე ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტი).

ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პრინციპია ის, რომ ტარდება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მისი ჩატარება გათვალისწინებულია საპროცესო კანონმდებლობით და

¹ ა. ფალიაშვილი. სატელეფონო საუბრების მოსმენის შესახებ, გვ. 93.

ის აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში ლეგიტიმური მიზნის მისაღწევად – ეროვნული უშიშროების ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად; უნესრიგობის ან დანაშაულის ჩადენის თავიდან ასაცილებლად, ქვეყნის ეკონომიკური კეთილდღეობის ინტერესების ან სხვა პირთა უფლებებისა და თავისუფლების დასაცავად.

ფარული საგამოძიებო მოქმედება აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში, თუ მისი ჩატარება გამოწვეულია **გადაუდებელი საზოგადოებრივი** საჭიროებით და ის **ლეგიტიმური** მიზნის მიღწევის შესაფერისი და პროპორციული საშუალებაა, როდესაც სხვა საშუალებით მოძიებისათვის არსებითი მნიშვნელობის მქონე მტკიცებულებების მოპოვება შეუძლებელია ან გაუმართლებლად დიდ ძალისხმევას საჭიროებს, ამასთანავე, ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების ფარგლები (ინტენსივობა) ფარული საგამოძიებო მოქმედების ლეგიტიმური მიზნის პროპორციული უნდა იყოს.

ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების წესი. სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143³ მუხლით გათვალისწინებულია ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების პროპორციული რეგულაცია, ვიდრე მის პროცესუალურ ასპექტებზე ვისაუბრებდეთ, უპირველეს ყოველისა, უნდა აღინიშნოს, რომ საპროცესო კანონმდებლობა ერთმანეთისგან ასხვავებს იმ პირებს, რომლებიც იმუნიტეტით სარგებლობენ და იმათ, ვისაც ასეთი არ გააჩნიათ, მაგალითად, თუ კი ფარული საგამოძიებო მოქმედება ტარდება სახელმწიფო-პოლიტიკური თანამდებობის პირის, მოსამართლის და იმუნიტეტის მქონე პირის მიმართ, შეიძლება ჩატარდეს საქართველოს უზენაესი სასამართლოს მოსამართლის განჩინებით, საქართველოს მთავარი პროკურორის ან მისი მოადგილის მოტივირებული შუამდგომლობის საფუძველზე, ხოლო სხვა პირების მიმართ განჩინებას პროკურორის მოტივირებული შუამდგომლობის საფუძველზე იღებს გამოძიების ადგილის მიხედვით რაიონული (საქალაქო) სასამართლოს მოსამართლე.

პროკურორის შუამდგომლობაში უნდა მიეთითოს გარემოებები:

- ადასტურებს, რომ ჩადენილია 143³ მუხლის მეორე ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტით გათვალისწინებული რომელიმე დანაშაული („დანაშაულთან პირდაპირ კავშირში მყოფი პირი“), ან პირი იღებს ან გადასცემს დანაშაულთან პირდაპირ კავშირში მყოფი პირისათვის განკუთვნილ ან მისგან მომდინარე ინფორმაციას, ან დანაშაულთან პირდაპირ კავშირში მყოფი პირი იყენებს პირის საკომუნიკაციო საშუალებებს.
- ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარება გამოწვეულია გადაუდებელი საზოგადოებრივი საჭიროებით და ამით დემოკრატიული საზოგადოების ლეგიტიმური მიზნის მისაღწევად – ეროვნული უშიშროების ან საზოგადოებრივი

უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად, უნესრიგობის ან დანაშაულის ჩადენის თავიდან ასაცილებლად, ქვეყნის ეკონომიკური კეთილდღეობის ინტერესების ან სხვა პირთა უფლებებისა და თავისუფლებების დასაცავად – აუცილებელი, მისი მიღწევის შესაფერისი და პროპორციული საშუალება;

- მოთხოვნილი ფარული საგამოძიებო მოქმედების შედეგად მოპოვებული იქნება გამოძიებისათვის არსებითი მნიშვნელობის მქონე ის ინფორმაცია, რომლის სხვა საშუალებით მოპოვება შეუძლებელია ან გაუმართლებლად დიდ ძალისხმევას საჭიროებს.

პროკურორის შუამდგომლობაში უნდა აისახოს ინფორმაცია იმ საგამოძიებო მოქმედების შესახებ (ასეთის არსებობის შემთხვევაში), რომელიც შუამდგომლობის ნარდგენამდე ჩატარდა, მაგრამ უშედეგოდ, დასახული მიზანი ვერ იქნა მიღწეული.

კანონმდებელს მხედველობაში აქვს ისეთი შემთხვევები, როდესაც დანაშაულის ფაქტზე დაიწყო გამოძიება, მაგრამ საქმის ობიექტური გამოძიების მიზნით საჭირო ხდება ფარული საგამოძიებო მოქმედებების ჩატარება, ანდა დანაშაულის ფაქტზე დაიწყო გამოძიება, ჩატარდა მთელი რიგი საგამოძიებო მოქმედებები (ჩხრეკა, ამოღება, დათვალიერება, დაკითხვები, საგამოძიებო ექსპერიმენტი და ა.შ.), მაგრამ პირის დანაშაულის თუ უდანაშაულობის დასადგენად დასახული მიზანი ვერ იქნა მიღწეული და აუცილებლობა მოითხოვს, ჩატარდეს ფარული საგამოძიებო მოქმედებები.

უფლებამოსილი სახელმწიფო ორგანოს მიერ სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143¹ მუხლის პირველი ნაწილის „ა“ და „ბ“ ქვეპუნქტით გათვალისწინებული ფარული საგამოძიებო მოქმედებების ჩატარების უზრუნველსაყოფად კანონით განსაზღვრული უფლებამოსილი პირი იყენებს კავშირგაბმულობისა და კომუნიკაციის ფიზიკური ხაზიდან და მათი შემაერთებლებიდან, მეილსერვისებიდან, ბაზებიდან, კავშირგაბმულობის ქსელებიდან და კავშირგაბმულობის სხვა შემაერთებლებიდან ინფორმაციის რეალურ დროში მოპოვების ტექნიკურ შესაძლებლობას, აგრეთვე კომუნიკაციის აღნიშნულ საშუალებებთან განათავსებს ან ამონტაჟებს სათანადო აპარატურას და პროგრამული უზრუნველყოფის მონყობილობებს.

ფარული საგამოძიებო მოქმედებები მთელი თავისი არსით მოიცავს ერთ ძირითად მიზანს: ინფორმაციის მოპოვებასა და დამუშავებას, ამდენად ეს საქმიანობა ჩვენ შეგვიძლია გარკვეულწილად მივაკუთვნოთ საინფორმაციო-ანალიტიკურ სამუშაოს. საინფორმაციო-ანალიტიკურ სისტემაზე, როგორც ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის უმთავრეს ქვაკუთხედზე დაყრდნობით, შეგვიძლია განვსაზღვროთ ობიექტისა და საკითხის შესწავლის ორი ძირითადი დამახასიათებელი დონე: ა) **ემპირი-**

ული და ბ) თეორიული.

ემპირიული კვლევის დონე წარმოადგენს ფაქტობრივ წყაროთა პირველად დამუშავებას. გამოიყოფა რეალური (ემპირიული) და სამეცნიერო (თეორიული) ფაქტები.

ემპირიული მუშაობის ეტაპი შედგება ორი საფეხურისაგან: პირველი საფეხური – ეს არის ინფორმაციის მიღების, მოპოვების და ფიქსაციის ეტაპი; მეორე საფეხური – ეს არის ინფორმაციის პირველადი შესწავლისა და დამუშავების ეტაპი.

კვლევა თეორიულ (სამეცნიერო) დონეზე უკავშირდება ფაქტების ღრმა ანალიზსა და მათ კანონის შესაბამისობაში მოყვანას.

მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია ინფორმაციის მოპოვებისა და დამუშავების გარკვეულ ეტაპებად დაყოფა, რომელიც გაამარტივებს მთელ ამ პროცესს. პირობითად, ეს პროცესი შეიძლება დავყოთ ხუთ ძირითად ნაწილად: პირველადი ინფორმაცია → ოპერატიული გადამონმება → ოპერატიული დადგენა → ოპერატიული დამუშავება → ოპერატიულ-სამძებრო (ფარული საგამოძიებო) ღონისძიება.

სატელეფონო საუბრის ფარული მიყურადება და ჩანერა. სატელეფონო საუბრის მიყურადება და ჩანერა ფარული საგამოძიებო მოქმედებაა, რომელიც ხორციელდება სპეციალური ტექნიკური აღჭურვილობების საშუალებით და მოიცავს ფიზიკურ პირთა სატელეფონო კომუნიკაციის როგორც რეალურ დროში მოსმენას, ისე მის ფიქსაციას ინფორმაციის შემნახველ ელექტრონულ მოწყობილობებზე. კონტროლი ხორციელდება როგორც სადენიან, ისე უსადენო ტელეფონით განხორციელებული კომუნიკაციისას. უსადენო (მობილური) ტელეფონით კომუნიკაციის მოსმენა შესაძებელია საკაბელო ხაზის გამოყენებით, ან რადიოსიგნალის სკანირების პრინციპით ანუ, პირდაპირი და არაპირდაპირი მიერთებით. მობილური კავშირგაბმულობისთვის არსებობს GSM (Global System for Mobile Communications) გლობალური ციფრული სტანდარტი, რომელიც უზრუნველყოფს მონაცემთა გაცვლას ორ მობილურ მოწყობილობას შორის. არსებობს GSM სტანდარტის სხვადასხვა სიხშირეები: 850/900/1800/1900/2100 მეგაჰერცი (MHz). უსადენო, მობილური ტელეფონები მუშაობს შემდეგ პრინციპზე: ფიზიკური პირის მიერ ნომრის აკრეფის შემდეგ ტელეფონიდან გამავალი ზარი რადიოსიხშირის პრინციპით გადაეცემა საბაზო მიმღებ-გადამცემ სადგურებს, რომლებიც განლაგებულია ტერიტორიული პრინციპით, ყველა უბანში. ზარი გადის უახლოეს მიმღებ-გადამცემ სადგურზე, იმის მიხედვით თუ სად იმყოფება კომუნიკაციის განმხორციელებელი პირი. საბაზო სადგურიდან სიგნალი გადაიცემა ე.წ. „სერვერ რუმში“. სერვერ-რუმები (ანუ სასერვერო ოთახები) დამონტაჟებულია იმ პროვაიდერი კომპანიის ოფისებში, რომლის მომსახურებითაც სარგებლობს პირი. სერვერ-რუმიდან ზარი კვლავ გამოდის და გადაეცემა იმ პირის ადგილმდებარეობის მიხედვით ახლო

მდებარე მიმღებ-გადამცემ სადგურს, ვისთანაც ხორციელდება კომუნიკაცია. საბოლოოდ ზარი შედის ამ უკანასკნელის მობილურ ტელეფონში. გამომდინარე აქედან, არსებობს კომუნიკაციის მიყურადების ორი მექანიზმი, რომელიც ზემოთაც აღინიშნა – ესაა პირდაპირი და არაპირდაპირი მიერთებით. პირდაპირი მიერთება გულისხმობს იმას, რომ კომუნიკაციის განმხორციელებელი პროვაიდერი კომპანიის სერვერ-რუმიდან, სამართალდამცავი უწყების ოპერატიულ-ტექნიკური დანაყოფის შენობაში, საიდუმლო გზით გაყვანილია ოპტიკურ-ბოჭკოვანი კაბელი და მიერთებულია სპეციალურ კომპიუტერულ ქსელებთან და მობილური ტელეფონის ნომრის (რეკვიზიტის) მიყურადებაზე დასმის შემთხვევაში, ციფრული ინფორმაცია გადაიცემა პირდაპირი მიერთების წესით, ანუ ოპტიკურ-ბოჭკოვანი კაბელით. რაც შეეხება არაპირდაპირ მიერთებას: ეს უფრო რთული მექანიზმია, და მოიცავს შემდეგს: აგრეთვე ოპერატიული ორგანოს შენობაში დამონტაჟებულია სპეციალური ტექნიკა (ე.წ. „პორტატული“ მიყურადების ტექნიკა), რომელიც ანტენის მეშვეობით, ყოველგვარი კაბელის მიერთების გარეშე ახდენს მიმღები ან გადამცემი საბაზო სადგურიდან გამოსული რადიოსიხშირის სკანირებას, ანუ ხდება GSM ქსელის რადიოხაზის „გადაჭერა“.

აღნიშნულ ღონისძიებას სწორედ ამიტომ ჰქვია მიყურადება არაპირდაპირი მიერთებით. ანუ, პირდაპირი კონტაქტის გარეშე, დისტანციურად ხდება ინფორმაციის ციფრულ გადაცემაზე კონტროლის დაწესება. აღნიშნული ორი მექანიზმიდან ერთ-ერთის არჩევა დამოკიდებულია თავად საგამოძიებო ორგანოზე, მათ მფლობელობაში არსებულ ტექნიკურ აღჭურვილობაზე და აგრეთვე კომუნიკაციის განმხორციელებელი პირების ფიზიკური ადგილმდებარეობის დაშორების მანძილზე.

კომპიუტერულ სისტემებთან და ელექტრონულ მეთვალყურეობასთან დაკავშირებული სხვა ფარული საგამოძიებო მოქმედებები. გარდა სატელეფონო საუბრების მოსმენისა, არსებობს კიდევ რამდენიმე სახე ფარული საგამოძიებო მოქმედებისა. პირველ რიგში გვინდა შევეხოთ ფარულ ვიდეო-აუდიო ჩანერას და კინო და ფოტო გადაღებას. ეს მექანიზმი გამოიყენება თვალყურის დევნებისას, ან რომელიმე ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიების ჩატარებისას, როდესაც საჭიროა მოქმედების ასახვა ფოტოს ან ვიდეოს სახით. ასეთ დროს წარმოებს დედექტური, ანუ ფარული გადაღების წესი. ამ შემთხვევაში გადაღება და ჩანერა შესაძლებელია მოხდეს როგორც ჩვეულებრივი, ფართოდ გავრცელებული ელექტრონული საშუალებებით, ისე სპეცტექნიკის გამოყენებით. აღნიშნული სპეცტექნიკა გამოირჩევა თავისი ვიზუალური ნაწილით. მათ გააჩნიათ ატიპიური შესახედაობა, რაც შენიღბისთვისაა განკუთვნილი. მაგალითად ასეთი ტიპის მოწყობილობას შესაძლოა ჰქონდეს ღილის, საათის, კალმისტარის, სათვალის, ქამრის ან სხვა საყოფაცხოვრებო დანიშნულების ობიექტის ფორმა.

ამის გარდა არსებობს კიდევ სამი სახის ფარული საგამოძიებო მოქმედება. ესენია: კომპიუტერული სისტემებიდან ინფორმაციის მოხსნა, საფოსტო და სატელეფონო გზავნილების (კორესპოდენციის) კონტროლი და თვალყურის დევნება ელექტრონული საშუალებებით. ამ ტიპის ღონისძიებები დაკავშირებულია იმ პირის კომპიუტერულ მონაცემთა ბაზაში, ვის მიმართაც ტარდება ღონისძიება, ვირუსული პროგრამების შეყვანასთან და ინფორმაციის გადმოწერასთან. სპეციალურ პროგრამებს, რომელთა მეშვეობითაც ხორციელდება ეს მოქმედებები, ტროიანული პროგრამები ეწოდება. ისინი მოქმედებენ „ტროას ცხენის“ პრინციპით. საგამოძიებო ორგანოს ოპერატიულ-ტექნიკური მუშაკის მიერ, კონკრეტული პირის კომპიუტერში, ინტერნეტ-გლობალური ქსელით, ან სხვა საშუალებით ხდება ტროიანული პროგრამის შეყვანა, რომელიც გადაფარულია რაიმე სხვა ფაილით (მაგალითად ფოტო, მუსიკა, ვიდეო და სხვ.). ვირუსული პროგრამის კომპიუტერში მოთავსების შემდეგ, დისტანციურად შესაძლებელია ამ კომპიუტერული მონაცემთა ბაზის მართვა, ფაილების გადმოწერა, მიკროფონის და ვიდეოთვალის გააქტიურება ფარული თვალყურის დევნებისა და მოსმენისათვის და სხვა. ანუ ფაქტობრივად, ობიექტის კომპიუტერული მონაცემთა ბაზაში საგამოძიებო ორგანოს განკარგულებაში გადადის. ელექტრონული თვალყურის დევნებისთვის, კერძოდ ადამიანის ადგილმდებარეობის განსაზღვრისთვის შესაძლებელია გამოყენებულ იქნას მობილური ტელეფონიც. ამისათვის საჭიროა ზემოთ-დასახელებული ვირუსული პროგრამა (თანამედროვე სმარტფონებში) და/ან ე.წ. ტრიანგულაციის მეთოდი. ტრიანგულაცია წარმოადგენს მათემატიკურ მოდელს და იგი გულისხმობს სამკუთხედის მეშვეობით ზედაპირის დაყოფას და საყრდენი წერტილებით მდებარეობის განსაზღვრას. მობილურ ტელეფონზე ორი საბაზო სადგურიდან ერთდროულად ხორციელდება ზარი, რომელიც პიროვნების ადგილმდებარეობის შესაბამისად, გადის მესამე საბაზო სადგურში. ორ საბაზო გადამცემ სადგურიდან გასული ზარი წარმოადგენს ორ წრფეს, რომელიც ერთ წერტილში, მიმღებ სადგურზე ერთდება და წარმოქმნის სამკუთხედს. ზარის მიმღები სადგურის ლოკაცია უკვე პროპორციულია კონკრეტული პიროვნების ადგილმდებარეობისა.¹

მოსამართლე პროკურორის შუამდგომლობისა და მისი დასაბუთებისათვის საჭირო თანდართული მასალის სასამართლოში წარდგენიდან არაუგვიანეს 24 საათისა განიხილავს შუამდგომლობას ფარული საგამოძიებო მოქმედებების პროცესუალური წესებითა და სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 112-ე მუხლით დადგენილი წესით. მოსამართლეს შეუძლია შუამდგომლობა ზეპირი მოსმენის გარეშე განიხილოს. მოსამართლე შუამდგომლობას ზეპირი მოსმენით, პროკურორის მონაწი-

¹ თ. კენკეაშვილი. ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობა და ფარული საგამოძიებო მოქმედებები. თბ., 2005, გვ. 32-36.

იღობით დახურულ სასამართლო სხდომაზე განიხილავს და განჩინებით იღებს გადაწყვეტილებას ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების ნებართვის გაცემის ან მისი ჩატარების ნებართვის გაცემაზე უარის თქმის შესახებ. მოსამართლის განჩინება დგება 4 ეგზემპლარად, რომელთაგან ორი გადაეცემა შუამდგომლობის წარმდგენ პროკურორს, ერთი რჩება სასამართლოში, ხოლო ერთი განჩინება, რომელიც შეიცავს მხოლოდ რეკვიზიტებსა და სარეზოლუციო ნაწილს, მისი მიღებიდან არაუგვიანეს 24 საათისა მიენიჭება პერსონალურ მონაცემთა დაცვის ინსპექტორს.

სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143³ მუხლის მე-6 ნაწილით გათვალისწინებულია **ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარება გადაუდებელ აუცილებლობასთან დაკავშირებით** და ის შეიძლება პროკურორის მოტივირებული დადგენილებით, მოსამართლის განჩინების გარეშე, როდესაც დაყოვნებამ შეიძლება გამოიწვიოს საქმისათვის (გამოძიებისათვის) მნიშვნელოვანი ფაქტობრივი მონაცემების განადგურება ან შეუძლებელი გახადოს ამ მონაცემის მოპოვება. ასეთ შემთხვევაში პროკურორი ვალდებულია ფარული საგამოძიებო მოქმედების დაწყებიდან არაუგვიანეს 24 საათისა მიმართოს შუამდგომლობით რაიონულ (საქალაქო) სასამართლოს, რომლის სამოქმედო ტერიტორიაზედაც ტარდება აღნიშნული ფარული საგამოძიებო მოქმედება, მაგალითად, თბილისის დიდუბე-ჩუღურეთის შს რაიონული განყოფილების გამომძიებელი თუ კი ფარულ საგამოძიებო მოქმედებას ატარებს, ვთქვათ, ქუთაისში, პროკურორი ვალდებულია ფარული საგამოძიებო მოქმედების დაწყებიდან არაუგვიანეს 24 საათისა მიმართოს შუამდგომლობით ქუთაისის საქალაქო სასამართლოს, ან გამოძიების ადგილის მიხედვით სასამართლოს, გადაუდებელი აუცილებლობისას ჩატარებული ფარული საგამოძიებო მოქმედების კანონიერად ცნობის შესახებ. პროკურორმა შუამდგომლობით უნდა დაასაბუთოს, რომ გამოძიება დაწყებულია ან/და სისხლისსამართლებრივი დევნა ხორციელდება განზრახ მძიმე ან/და განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულის ან სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143³ მუხლის „ა“ ქვეპუნქტში ჩამოთვლილ დანაშაულებებზე, არსებობს **დასაბუთებული ვარაუდი**, რომ პირს ჩადენილი აქვს აღნიშნული დანაშაულებებიდან ერთ-ერთი ან რამდენიმე, ან პირი იღებს ან გადასცემს დანაშაულთან პირდაპირ კავშირში მყოფი პირისათვის განკუთვნილ ან მისგან მომდინარე ინფორმაციას, ან დანაშაულთან პირდაპირ კავშირში მყოფი პირი იყენებს პირის საკომუნიკაციო საშუალებას, რომ სხვა საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების მიუხედავად დასახული მიზანი ვერ იქნა მიღწეული და ა.შ. მოსამართლე პროკურორის შუამდგომლობას განიხილავს სასამართლოში, მისი წარდგენიდან არაუგვიანეს 24 საათისა, ამ მუხლის მე-5 ნაწილით დადგენილი წესით. შუამდგომლობის განხილვისას მოსამართლე ამოწმებს, შეესაბამება თუ არა ჩატარებული ფარული საგამოძიებო მოქმედება სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143³

მუხლის მე-2 ნაწილის მოთხოვნებს, აუცილებელი იყო თუ არა აღნიშნული ფარული საგამოძიებო მოქმედების გადაუდებლად ჩატარება და განჩინებით იღებს ერთ-ერთი შემდეგ გადაწყვეტილებას:

- ა) ფარული საგამოძიებო მოქმედების კანონიერად ცნობის და მისი გაგრძელების შესახებ;
- ბ) ფარული საგამოძიებო მოქმედების უკანონოდ ცნობის, მისი შეწყვეტის შედეგების გაუქმებისა და ამ მოქმედების შედეგად მოპოვებული ინფორმაციის განადგურების შესახებ.

გადაწყვეტილების მისაღებად მოსამართლეს შეუძლია უფლებამოსილი ორგანოდან წერილობით გამოითხოვოს გამოთხოვის მომენტისათვის მოპოვებული მასალის ელექტრონული ეგზემპლარი მასალის გაცნობის შემდეგ მოსამართლე უზრუნველჰყოფს დადგენილი წესით მის განადგურებას.

ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების შესახებ პროკურორის მოტივირებული დადგენილება დაუყოვნებლივ მიენოდება პერსონალურ მონაცემთა დაცვის ინსპექტორს.

მოსამართლის განჩინება დგება 4 ეგზემპლარად, რომელთაგან ორი გადაეცემა შუამდგომლობის წარმდგენ პროკურორს, ერთი რჩება სასამართლოში, ხოლო ერთი განჩინება, რომელიც შეიცავს მხოლოდ რეკვიზიტებს და სარეზოლუციო ნაწილს, მისი მიღებიდან არაუგვიანეს 24 საათისა მიენოდება პერსონალურ მონაცემთა დაცვის ინსპექტორს.

თუ ბრალდების მხარე საჭიროდ არ მიიჩნევს გადაუდებელი აუცილებლობისას ჩატარებული ფარული საგამოძიებო მოქმედების შედეგად მოპოვებული ინფორმაციის მტკიცებულებად გამოყენებას, მან ამ ფარულ საგამოძიებო მოქმედების კანონიერად ცნობის შესახებ, მისი დაწყებიდან არაუგვიანეს 24 საათისა შუამდგომლობით უნდა მიმართოს რაიონულ (საქალაქო) სასამართლოს, რომლის სამოქმედო ტერიტორიაზეც ჩატარდა აღნიშნული საგამოძიებო მოქმედება, ან გამოძიების ადგილის მიხედვით სასამართლოს მიერ შესაბამისი განჩინების მიღების შემდეგ ფარული საგამოძიებო მოქმედების შედეგად მოპოვებული ინფორმაცია დაუყოვნებლივ უნდა განადგურდეს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143⁸ მუხლის მე-5 ნაწილით დადგენილი წესით.

თუ ფარული საგამოძიებო მოქმედებით გამოვლინდა სხვა დანაშაულის, რომელზედაც არ მიმდინარეობს გამოძიება, ამ ფარული საგამოძიებო მოქმედების შედეგად მოპოვებული ინფორმაცია არის სხვა სისხლის სამართლის საქმეზე გამოძიების დაწყების საფუძველი, ხოლო ამ ინფორმაციის ახალ საქმეზე დასაშვებ მტკიცებულებად ცნობის საკითხი გადაწყდება საპროცესო კანონმდებლობით დადგენილი ზოგადი წესით, გამოძიება წარიმართება სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143-ე მუხლის მე-2 ნაწილის გათვალისწინების გარეშე საერთო წესით.

ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების ნებართვის გაცემის

ან გადაუდებელი აუცილებლობისას მოსამართლის განჩინების გარეშე ჩატარებული ფარული საგამოძიებო მოქმედების კანონიერად ცნობის შესახებ განჩინებაში მოსამართლემ უნდა დაასაბუთოს ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების გარემოებების აუცილებლობის (სსსკ 143³ მუხლის მე-2 ნაწილი) არსებობა და ფარული საგამოძიებო მოქმედების მოსამართლის განჩინების გარეშე გადაუდებლად ჩატარების აუცილებლობა. მოსამართლის განჩინებაში უნდა მიეთითოს: განჩინების შედგენის თარიღი და ადგილი; მოსამართლის სახელი და გვარი; პირი, რომელმაც მოსამართლეს შუამდგომლობით მიმართა; განკარგულება საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების ან ჩატარებული საგამოძიებო მოქმედების კანონიერად ცნობის შესახებ, რომელშიც ზუსტად უნდა იყოს აღნიშნული, რა სახის ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარებაა ნებადართული ან რომელი ასეთი მოქმედებაა კანონიერად ცნობილი, სად, დროის რა მონაკვეთში და ვის მიმართ უნდა ჩატარდეს ან ჩატარდა აღნიშნული ფარული საგამოძიებო მოქმედება, ვისზე ვრცელდება ეს ფარული საგამოძიებო მოქმედება; განჩინების მოქმედების ვადა; პირი ან ორგანო, რომელმაც უნდა შეასრულოს განჩინება; ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარებისათვის საჭირო სხვა მონაცემები; მოსამართლის ხელმოწერა (მათ შორის ელექტრონული).

ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების ნებართვის გაცემაზე ან ჩატარებულ ფარულ საგამოძიებო მოქმედებაზე უარის თქმის შესახებ მოსამართლის განჩინებაში უნდა მიეთითოს, რომ წარდგენილი შუამდგომლობით არ დასტურდება ფარული საგამოძიებო მოქმედების (სსსკ 143³ მუხლის მეორე ნაწილი) გარემოებების არსებობა და ფარული საგამოძიებო მოქმედების მოსამართლის განჩინების გარეშე გადაუდებლად ჩატარების აუცილებლობა. მოსამართლის განჩინებაში უნდა მიეთითოს: მისი შედგენის თარიღი და ადგილი; მოსამართლის სახელი და გვარი; პირი, რომელმაც მას შუამდგომლობით მიმართა; მოსამართლის ხელმოწერა (მათ შორის ელექტრონული).

სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143³ მუხლის მე-12 ნაწილი ადგენს **ფარული საგამოძიებო მოქმედებების ჩატარების ვადას**, რომლის თანახმადაც მოსამართლის განჩინება გაიცემა იმ ვადით, რომელიც საჭიროა გამოძიების მიზნის მისაღწევად, მაგრამ არაუმეტეს ერთი თვისა. თუ ეს ვადა საკმარისი არ აღმოჩნდება, დასაშვებია მისი გაგრძელება პროკურორის მოტივირებული შუამდგომლობის საფუძველზე, რაც დასაბუთებული უნდა იყოს მოსამართლის განჩინებით არა უმეტეს 2 თვისა. პროკურორის შუამდგომლობაში უნდა აისახოს ინფორმაცია, დანყებული ფარული საგამოძიებო მოქმედების შედეგად მოპოვებული მონაცემების შესახებ და მიეთითოს, რის გამო ვერ მოხერხდა გამოძიებისათვის საკმარისი მონაცემების მოპოვება. ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების ვადა შეიძლება კიდევ ერთხელ, არა უმეტეს 3 თვისა

გაგრძელდეს საქართველოს მთავარი პროკურორის შუამდგომლობის საფუძველზე. შემდგომი ვადის გაგრძელება დაუშვებელია.

ფარული საგამოძიებო მოქმედების შესახებ განჩინება საჯაროდ არ ცხადდება. მოსამართლის განჩინება ძალას კარგავს მისი მიღებიდან 15 დღის გასვლის შემდეგ, თუ ამ ხნის განმავლობაში ფარული საგამოძიებო მოქმედება არ დაიწყო.

ფარული საგამოძიებო მოქმედებების გასაჩივრება. სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143³ მუხლის 14-16 ნაწილები განსაზღვრავენ მოსამართლის მიერ ფარული საგამოძიებო მოქმედების ნებართვის განჩინების გასაჩივრების რეგულაციას იმ პირის მიერ, რომლის მიმართაც ტარდება იგი და ცნობილი გახდა მისთვის ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარებისას ან მის შემდეგ, კერძოდ, პირს, რომლისთვისაც ცნობილი გახდა მის მიმართ ჭეშარი ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების თაობაზე, შეუძლია ფარული საგამოძიებო მოქმედების შესახებ განჩინება ერთჯერადად გაასაჩივროს შესაბამის სააპელაციო სასამართლოს საგამოძიებო კოლეგიაში, აღნიშნული ინფორმაციის და განჩინების გასაჩივრების უფლების შესახებ განმარტების მიღებიდან 48 საათის განმავლობაში. სააპელაციო სასამართლოს მიერ გასაჩივრებული განჩინების გაუქმება და ჩატარებული ფარული საგამოძიებო მოქმედების უკანონოდ ცნობა ქმნის ამ მოქმედების შედეგად მოპოვებული ინფორმაციის საპროცესო კანონმდებლობით დადგენილი წესის დაუშვებლად ცნობის საფუძველს. სააპელაციო სასამართლოს მიერ საჩივარზე მიღებული გადაწყვეტილება შეიძლება საფუძვლად დაედოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მე-7 მუხლის (სისხლის სამართლის პროცესში პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობა) მე-3 ნაწილით გათვალისწინებული მოთხოვნის პირისათვის მისი პირადი ცხოვრების შესახებ/პერსონალური მონაცემების უკანონოდ მოპოვებით, შენახვით ან გამჟღავნებით მიყენებული ზიანის ანაზღაურების თაობაზე.

პირი, რომლისთვისაც მოცემულ საქმეზე სამართალწარმოების დასრულების შემდეგ ცნობილი გახდა მის მიმართ ფარული საგამოძიებო მოქმედების თაობაზე, შეუძლია ფარული საგამოძიებო მოქმედების შესახებ განჩინება გაასაჩივროს შესაბამის სააპელაციო სასამართლოს საგამოძიებო კოლეგიაში, აღნიშნული ინფორმაციისა და განჩინების გასაჩივრების უფლების შესახებ განმარტების მიღებიდან ერთი თვის განმავლობაში. ჩატარებული ფარული საგამოძიებო მოქმედების სააპელაციო სასამართლოს მიერ უკანონოდ ცნობა შეიძლება მიჩნეულ იქნეს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 310-ე მუხლის „თ“ ქვეპუნქტით გათვალისწინებულ ახლად გამოვლენილ გარემოებად განაჩენის გადასინჯვისათვის, თუ ამ ფარული საგამოძიებო მოქმედების შედეგად მოპოვებული მტკიცებულება საფუძვლად დაედო განაჩენს. სააპელაციო სასამართლოს მიერ საჩივარზე მიღებული გადაწყვეტილება შეიძლება საფუძ-

ვლად დაედოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მე-7 მუხლის (სისხლის სამართლის პროცესში პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობა) მე-3 ნაწილით გათვალისწინებულ მოთხოვნას პირის მიერ მისი პირადი ცხოვრების შესახებ პერსონალური მონაცემების უკანონოდ მოპოვებით, შენახვით ან გამჟღავნებით მიყენებული ზიანის ანაზღაურების თაობაზე.

საჩივარში უნდა აღინიშნოს ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარებისთვის ფარული საგამოძიებო მოქმედებების თავით გათვალისწინებული დარღვევები.

საჩივარი შეიტანება განჩინების გამომტან სასამართლოში – სააპელაციო სასამართლოს საგამოძიებო კოლეგია საჩივარს განიხილავს მისი შეტანიდან არაუგვიანეს 72 საათისა. სააპელაციო სასამართლო შეტყობინებას უზრუნველყოფს მომჩივნის და ბრალდების მხარის მონაწილეობას საჩივრის განხილვაში. მათი გამოუცხადებლობა არ აბრკოლებს საჩივრის განხილვას. საჩივარზე მიღებული გადაწყვეტილება საჯაროდ ცხადდება და მოთხოვნის შემთხვევაში მომჩივანს და ბრალდების მხარეს გადაეცემა.

სახელმწიფო-პოლიტიკური თანამდებობის პირის, მოსამართლის და იმუნიტეტის მქონე პირის მიერ ფარული საგამოძიებო მოქმედებები გასაჩივრდება საერთო წესით, ყოველ შემთხვევაში, საკითხის სხვაგვარად რეგულირება საპროცესო კოდექსით გათვალისწინებული არ არის.

ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების უფლებამოსილი ორგანო. სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143⁴ მუხლით გათვალისწინებულია ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების უფლებამოსილი პირები, რომლებიც წარმოადგენენ შესაბამისი უფლებამოსილების მქონე სახელმწიფო ორგანოებს (სსსკ 34-ე მუხლი) და უფლებამოსილი არიან ჩაატარონ როგორც სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით გათვალისწინებული ფარული საგამოძიებო მოქმედებები, ასევე „ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონით დადგენილი წესებით.

ეს ის ორგანოებია, რომლებიც აწარმოებენ სისხლის სამართლის გამოძიებას, კერძოდ, საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს, საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს, საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს, საქართველოს სასჯელალსრულებისა და პრობაციის სამინისტროს და საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს საგამოძიებო დანაყოფის გამომძიებლები.

სსსკ 143¹ მუხლის პირველი ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტით გათვალისწინებულ ფარულ საგამოძიებო მოქმედებას (სატელეფონო საუბრის ფარული მიყურადება და ჩანერა) უფლებამოსილი ორგანო აწარმოებს ფარული საგამოძიებო მოქმედებების განხორციელების ორეტაპიანი ელექტრონული სისტემის მეშვეობით, რომელიც ამოქმედდება 2015 წლის 31 მარტიდან.

ფარული საგამოძიებო მოქმედებების ჩამტარებელი ორგანოს მიერ

ინფორმაციის შენახვისა და აღრიცხვის ვალდებულება. სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143⁵ მუხლის თანახმად, ფარული საგამოძიებო მოქმედების შედეგად მოპოვებული ინფორმაციის სათანადო დაცვისათვის პასუხისმგებლობა ეკისრება ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩამტარებელ ორგანოს.

ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩამტარებელმა ორგანომ უნდა აღრიცხოს ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარებასთან დაკავშირებული შემდეგი მონაცემები: ფარული საგამოძიებო მოქმედების სახე და მისი ჩატარებისას გამოყენებული ტექნიკური საშუალებები; ფარული საგამოძიებო მოქმედების დაწყებისა და დასრულების დრო; იმ პირთა წრე, რომელთა მიმართაც ჩატარდა ფარული საგამოძიებო მოქმედება; მოსამართლის განჩინების ან/და პროკურორის დადგენილების რეკვიზიტები.

ფარული საგამოძიებო მოქმედების შეწყვეტა. სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143⁶ მუხლის თანახმად, ფარული საგამოძიებო მოქმედების შეწყვეტის შესახებ გადაწყვეტილებას იღებს პროკურორი გამომძიებლის მიმართვის საფუძველზე, ან საკუთარი ინიციატივით.

ფარული საგამოძიებო მოქმედება წყდება, თუ:

- ა) შესრულდება ფარული საგამოძიებო მოქმედების შესახებ განჩინებით გათვალისწინებული კონკრეტული ამოცანა;
- ბ) დადგინდება გარემოებები, რომლებიც ადასტურებს, რომ ამ ფარული საგამოძიებო მოქმედების შესახებ განჩინებით გათვალისწინებული კონკრეტული ამოცანის შესრულება ობიექტურად შეუძლებელია ან ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარებას გამოძიებისათვის არსებითი მნიშვნელობა აღარ აქვს;
- გ) შეწყდება გამოძიება ან/და სისხლის სამართლებრივი დევნა;
- დ) გავა ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარებს ვადა.

ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების უფლებამოსილების მქონე სახელმწიფო ორგანო ადგენს ოქმს, რომელშიც ზუსტად უნდა იყოს აღნიშნული ფარული საგამოძიებო მოქმედების დაწყებისა და დასრულების დრო, ჩატარებული ფარული საგამოძიებო მოქმედების სახე და მისი ჩატარებისას გამოყენებული ტექნიკური საშუალებები, ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების კონკრეტული ადგილი და იმ პირთა წრე, რომელთა მიმართაც ჩატარდა ფარული საგამოძიებო მოქმედება. ეს ოქმი დაუყოვნებლივ წარედგინება პროკურორს, აგრეთვე ამ თავით გათვალისწინებულ შემთხვევებში და დადგენილი წესით – დაცვის მხარეს.

სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143⁷ მუხლის თანახმად, ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩამტარებელი ორგანო (პირი) ვალდებულია მაქსიმალურად შეზღუდოს იმ კომუნიკაციისა და პირის მონიტორინგი (დაკვირვება), რომელთაც გამოძიებასთან არავითარი კავშირი არ გააჩნიათ.

სასულიერო პირის, ადვოკატის, ექიმის, ჟურნალისტისა და იმუ-

ნიტეტის მქონე პირის მიმართ ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარება დასაშვებია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ეს არ უკავშირდება შესაბამისად მათ მიერ სასულიერო მოღვაწეობის ან პროფესიული საქმიანობის დროს კანონით დაცული ინფორმაციის მოპოვებას.

ფარული საგამოძიებო მოქმედების შედეგად მოპოვებული ინფორმაცია ადვოკატის პირადი კომუნიკაციის შესახებ უნდა გაიმიჯნოს ადვოკატსა და კლიენტს შორის განხორციელებული კომუნიკაციის შესახებ ინფორმაციისაგან. ადვოკატსა და კლიენტს შორის განხორციელებული კომუნიკაციის შინაარსი, რომელიც ადვოკატის პროფესიულ საქმიანობას უკავშირდება, დაუყოვნებლივ უნდა განადგურდეს.

ფარული საგამოძიებო მოქმედების შედეგად მოპოვებული ინფორმაციის/მასალის განადგურება. საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143⁸ მუხლი ადგენს ფარული საგამოძიებო მოქმედების შედეგად მოპოვებული ინფორმაციის (მასალის) განადგურებას, აღნიშნული მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, ფარული საგამოძიებო მოქმედების შედეგად ინფორმაცია, პროკურორის გადანყვებილებით, დაუყოვნებლივ უნდა განადგურდეს ფარული საგამოძიებო მოქმედების შეწყვეტის ან დასრულების შემდეგ, თუ მას არა აქვს ღირებულება გამოძიებისათვის. ასევე დაუყოვნებლივ უნდა განადგურდეს იმ ფარული საგამოძიებო მოქმედების შედეგად მოპოვებული ინფორმაცია, რომელიც გადაუდებელი აუცილებლობისას მოსამართლის განჩინების გარეშე ჩატარდა და, მიუხედავად სასამართლოს მიერ მისი კანონიერად ცნობისა, ბრალდების მხარემ ამ კოდექსის 83-ე მუხლით დადგენილი წესით არ წარუდგინა ის მტკიცებულებად საქმის არსებითად განმხილველ სასამართლოს. დაუყოვნებლივ უნდა განადგურდეს ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიების შედეგად მოპოვებული ის მასალაც, რომელიც არ ეხება პირის დანაშაულებრივ საქმიანობას, მაგრამ შეიცავს ცნობებს მისი ან სხვა პირის პირადი ცხოვრების შესახებ და „ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-6 მუხლის მე-4 პუნქტის თანახმად უნდა განადგურდეს.

აღნიშნული მუხლის მე-2 ნაწილის ძალით ფარული საგამოძიებო მოქმედების შედეგად მოპოვებული მასალა, რომელსაც სასამართლო დაუშვებელ მტკიცებულებად ცნობს, განადგურდება საბოლოო ინსტანციის სასამართლოს მიერ საქმეზე განაჩენის გამოტანიდან 6 თვის გასვლის შემდეგ, დაუყოვნებლივ. ეს მასალა განადგურებამდე სასამართლოს სპეციალურ საცავში ინახება. დაუშვებელია ვინმეს მიერ აღნიშნული მასალის გაცნობა, ასლის გადაღება და გამოყენება. გარდა მისი მხარეთა მიერ საპროცესო უფლებამოსილების განსახორციელებლად გამოყენებისა.

ფარული საგამოძიებო მოქმედების შედეგად მოპოვებული მასალა, რომელიც საქმეს ნივთიერ მტკიცებულებად დაერთვის, ამ კოდექსის 79-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად შეინახება სასამართლოში ამ

სისხლის სამართლის საქმის შენახვის ვადით. ამ ვადის გასვლის შემდეგ აღნიშნული მასალა დაუყოვნებლივ უნდა განადგურდეს.

ამ მუხლის მე-2 და მე-3 ნაწილებით გათვალისწინებულ შემთხვევებში ფარული საგამოძიებო მოქმედების შედეგად მოპოვებული მასალის სათანადოდ დაცვისათვის პასუხისმგებლობა ეკისრება იმ სასამართლოს ადმინისტრაციას, სადაც განადგურებამდე ინახებოდა ეს მასალა.

ასეთი პირობების არსებობის შემთხვევასი ფარული საგამოძიებო მოქმედების შედეგად მოპოვებულ მასალას ანადგურებს ის მოსამართლე ან იმ სასამართლოს მოსამართლე, რომელმაც ან რომლის მოსამართლემაც მიიღო გადაწყვეტილება აღნიშნული ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების თაობაზე ან გადაუდებელი აუცილებლობისას მოსამართლის განჩინების გარეშე ჩატარებული ფარული საგამოძიებო მოქმედების კანონიერად ან უკანონოდ ცნობის შესახებ (ამოქმედდეს 2014 წლის 15 ნოემბრიდან).

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143⁸ მუხლის მეხუთე ნაწილის თანახმად, ამავე მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებულ შემთხვევაში ფარული საგამოძიებო მოქმედების შედეგად მოპოვებულ ინფორმაციას ანადგურებს შესაბამისი საქმის გამოძიებაზე საპროცესო ზედამხედველობის განმახორციელებელი ან სახელმწიფო ბრალდების მხარდამჭერი ან მათი ზემდგომი პროკურორი, იმ მოსამართლის ან იმ სასამართლოს მოსამართლის თანდასწრებით, რომელმაც ან რომლის მოსამართლემაც მიიღო გადაწყვეტილება აღნიშნული ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების თაობაზე ან გადაუდებელი აუცილებლობისას მოსამართლის განჩინების გარეშე ჩატარებული ფარული საგამოძიებო მოქმედების კანონიერად ან უკანონოდ ცნობის შესახებ. ფარული საგამოძიებო მოქმედების შედეგად მოპოვებული მასალის განადგურების შესახებ შესაბამისი პროკურორისა და მოსამართლის ხელმოწერით დადასტურებული ოქმი გადაეცემა პერსონალურ მონაცემთა დაცვის ინსპექტორს, ფარული საგამოძიებო მოქმედების შედეგად მოპოვებული ინფორმაციის/პერსონალური მონაცემების განადგურების კომისიას და აისახება ფარული საგამოძიებო მოქმედებების სასამართლო რეესტრში.

ფარული საგამოძიებო მოქმედების შესახებ შეტყობინება. სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143⁹ მუხლით გათვალისწინებულია ფარული საგამოძიებო მოქმედების შესახებ შეტყობინების პროცედურული საკითხები, კერძოდ, ფარული საგამოძიებო მოქმედების დასრულებამდე ამ მოქმედების შედეგად მოპოვებული ინფორმაციის გაცნობის უფლება აქვთ მხოლოდ გამოძიებულს, პროკურორს და მოსამართლეს (თუ ეს ინფორმაცია არსებითად უკავშირდება მათ მიერ განსახილველ საკითხს).

ფარული საგამოძიებო მოქმედების შედეგად მოპოვებული ინფორმაცია დაცვის მხარეს მიეწოდება სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 83-ე მუხლის მე-6 ნაწილის შესაბამისად, წინასასამართლო

სხდომის გამართვამდე არა უგვიანეს 5 დღისა, აგრეთვე საპროცესო შეთანხმების დამტკიცებისას.

ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების, ამ მოქმედების შედეგად მოპოვებული მასალის შინაარსისა და აღნიშნული მასალის განადგურების შესახებ წერილობით უნდა ეცნობოს პირს, რომლის მიმართაც ჩატარდა აღნიშნული ფარული საგამოძიებო მოქმედება. ამ პირს ასეთი ინფორმაციის მიწოდებასთან ერთად გადაეცემა მოსამართლის განჩინება მის მიმართ ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების შესახებ, აგრეთვე ის მასალა, რომლის საფუძველზედაც მიიღო მოსამართლემ ამგვარი გადაწყვეტილება და განემარტება აღნიშნული განჩინების ამ კოდექსის 143³ მუხლის მე-15 ნაწილით დადგენილი წესით გასაჩივრების უფლება. გადაწყვეტილებას იმის თაობაზე, თუ როდის ეცნობოს პირს მის მიმართ ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების შესახებ და გადაეცეს შესაბამისი განჩინება და მასალა, სამართალწარმოების ინტერესებიდან გამომდინარე, როგორც სამართალწარმოების მიმდინარეობისას, ისე მისი დასრულების შემდეგ, იღებს პროკურორი.

თუ პროკურორი გადაწყვეტს, რომ ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარებიდან 12 თვის ვადაში პირს არ აცნობოს მის მიმართ ამ მოქმედების ჩატარების შესახებ, იგი ვალდებულია აღნიშნული ვადის გასვლამდე არაუგვიანეს 72 საათისა შუამდგომლობით მიმართოს იმ სასამართლოს, რომლის მოსამართლემაც მიიღო განჩინება ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების თაობაზე და მოითხოვოს ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების შესახებ ინფორმაციის შესაბამისი პირისათვის მიწოდების გადავადება არაუმეტეს 12 თვისა. შუამდგომლობაში დასაბუთებული უნდა იყოს ის საფრთხე, რომელიც პირისათვის შეტყობინებით შეექმნება ფარული საგამოძიებო მოქმედების ლეგიტიმური მიზნის მიღწევას, ამოცანის შესრულებას და სამართალწარმოების ინტერესებს. მოსამართლე შუამდგომლობას განიხილავს მისი წარდგენიდან 48 საათის განმავლობაში. ამ კოდექსის 112-ე მუხლით დადგენილი წესით, საკუთარი შეხედულებისამებრ, ზეპირი მოსმენით ან მის გარეშე. შუამდგომლობის ზეპირი მოსმენით განხილვისას მოსამართლე შეტყობინებით უზრუნველყოფს შესაბამისი პროკურორის მონაწილეობას განხილვაში. მისი გამოუცხადებლობა არ აბრკოლებს შუამდგომლობის განხილვას. განხილვის შედეგად მოსამართლე იღებს გადაწყვეტილებას, პროკურორის შუამდგომლობის დაკმაყოფილების და ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების თაობაზე შესაბამისი პირისათვის შეტყობინების გადავადების შესახებ ან შუამდგომლობის დაკმაყოფილებისა და ამგვარი ინფორმაციის მიწოდების გადავადებაზე უარის თქმის შესახებ. პროკურორი ვალდებულია ამ ნაწილით გათვალისწინებული შუამდგომლობით მიმართოს სასამართლოს პირის მიმართ ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების შესახებ ამ პირისათვის შეტყობინების ვადის

გასვლამდე არაუგვიანეს 72 საათისა, აღნიშნული ვადის არაუმეტეს 12 თვით გაგრძელების თაობაზე.

ფარული საგამოძიებო მოქმედების რეესტრი. სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143¹⁰ მუხლის თანახმად, საქართველოს უზენაესი სასამართლო ადგენს ფარული საგამოძიებო მოქმედების რეესტრს, რომელშიც აისახება ფარულ საგამოძიებო მოქმედებასთან დაკავშირებული სტატისტიკური ინფორმაცია, კერძოდ: ფარული საგამოძიებო მოქმედებების ჩატარებასთან დაკავშირებით სასამართლოებში შესრული შუამდგომლობების და სასამართლოთა მიერ მათზე მიღებული განჩინებების შესახებ ინფორმაცია, აგრეთვე ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიების შედეგად მოპოვებული მასალის განადგურების თაობაზე ინფორმაცია, რომელიც არ ეხებოდა პირის დანაშაულებრივ საქმიანობას, მაგრამ შეიცავდა ცნობებს მისი ან სხვა პირის პირადი ცხოვრების შესახებ და „ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-6 მუხლის მე-4 პუნქტის თანახმად, განადგურდა.

საქართველოს უზენაესი სასამართლო ვალდებულია ყოველი წლის ბოლოს გამოაქვეყნოს ამ მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებული ინფორმაცია.

იურიდიულ ლიტერატურაში სამართლიანადაა მითითებული, რომ ოპერატიულმა მუშაკმა, ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარებისას არ უნდა აღუძრას სხვა პირს დანაშაულის ჩადენის გადაწყვეტილება – ის ამ უკანასკნელის მიერ დამოუკიდებლად უნდა ჰქონდეს მიღებული. ამავე დროს გამოძიებლის მოქმედება მკაცრად უნდა პასუხობდეს კანონის მოთხოვნას,¹ რომ ფარული საგამოძიებო მოქმედების ჩატარება შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ არსებობს **დასაბუთებული ვარაუდი**, რომ პირს, რომლის მიმართაც უნდა ჩატარდეს ფარული საგამოძიებო მოქმედება, ჩადენილი აქვს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 143³ მუხლის „ა“ ქვეპუნქტით გათვალისწინებული რომელიმე დანაშაული (სსსკ 143³ მუხლის მე-2 ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტი), თუ კი ეს პროცესუალური წესები დაირღვა, მტკიცებულებები მოპოვებული იქნა საპროცესო კოდექსის არსებითი დარღვევით და ამგვარი მტკიცებულების საფუძველზე მოპოვებულია სხვა კანონიერი მტკიცებულებები, თუ ეს აუარესებს ბრალდებულის სამართლებრივ მდგომარეობას, მაშინ სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 72-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, ითვლება დაუშვებელ მტკიცებულებად და მას არავითარი იურიდიული ძალა არ გააჩნია – „მონამლული ხის ნაყოფის თეორია“.

ფარული საგამოძიებო მოქმედებების პრატიკაში რეალიზაციისას აუცილებელია შემუშავდეს დანაშაულთა პროვოცირების თავიდან აცი-

¹ **ა. გ. აბესაძე.** დანაშაულის პროვოცაცია. სადოქტორო ნაშრომი სამართლის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად. თბილისის ეკონომიკურ ურთიერთობათა სახელმწიფო უნივერსიტეტი. თბ., 2010, გვ. 90

ლებისა და აღკვეთის ზომები. ეს პოზიცია ასახულია გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ნორმატიულ აქტებში,¹ ასევე მთელი რიგი საზღვარგარეთის სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობაში. მაგალითად, ამერიკის შეერთებული შტატების სანიმუშო სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 213-ე მუხლის თანახმად, პირი სისხლისსამართლებრივი დევნისაგან გამართლებას ექვემდებარება, თუ იგი უფრო სარწმუნო მტკიცებულებათა წარდგენით დაამტკიცებს, რომ მისი ქცევა წარმოადგენს პროვოკაციის შედეგს,² ინგლისურ სამართალში სამართალდამცავი ორგანოს მუშაკების მხრიდან პროვოკაციის არსებობა არ წარმოქმნის არსებით საფუძველს დაცვისათვის. მიუხედავად ამისა, სამართლის ნორმები მოსამართლეს ავალდებულებს პროვოკაციის შემთხვევაში შეწყვიტოს საქმის წარმოება.

MIKHEIL MAMNIASHVILI, GIMZER ALANIA³

SECRET INVESTIGATIVE ACTIONS

Secret investigative actions is an innovation for Georgian criminal law, Georgian criminal law process. Nowadays in the law literature has not been ceased yet an arguing with its am in judicial code. Secret investigative actions has its positive side and clerk investigator gathers affirmations and it is the first source of information. In the given work secret investigative actions types are described and it is very important to defend them according to Georgian Constitution International convention's demand towards human rights defense.

¹ იხ.: VIII კონგრესი ООН-ის პრევენციისა და დაცვის საკითხებზე. გავანა-კუბა. 27 აგვისტო-7 სექტემბერი 1990წ. მ., 1990.

² Примерный уголовный кодекс США. – <http://constitutions.ru/?p=5849>.

³ **Mikheil Mamniashvili** – PhD in Law, Professor, Sokhumi State University; **Gimzer Alania** – PhD in Law, Associated Professor, Sokhumi State University.

ს ა მ ა რ თ ა ლ ი

ჯანო წულუკიძე¹

მინის სამართლის სფეროში ადმინისტრაციული
და სამოქალაქო სამართლის ნორმების განიჯვნა

როგორც ცნობილია, სამოქალაქო სამართლის საგანია ქონებრივი და პირადი (არაქონებრივი) ურთიერთობანი; ადმინისტრაციული სამართლის საგანია მმართველობითი ურთიერთობანი; მინის სამართლის საგანია საადგილმამულო ურთიერთობები, რომლებიც წარმოდგენილია ქონებრივი და მმართველობითი ურთიერთობების კომპლექსით. არ შეიძლება გაიგივდეს დასახლებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სამი სახე, თუმცა შეუძლებელია არ შევამჩნიოთ მათი ურთიერთსიახლოვეც. მინის სამართლის საგნის თავისებურება მდგომარეობს იმაში, რომ, ერთის მხრით, მინა ქონებაა, რომლის გამოყენების ურთიერთობის გარკვეული ნაწილი შეიძლება დარეგულირდეს სამოქალაქო და საადგილმამულო კანონმდებლობის ნორმებით. მეორის მხრით, მინა, როგორც ხელისუფლების უფლებამოსილების ობიექტები, საადგილმამულო ურთიერთობათა დარეგულირებისათვის იყენებს ადმინისტრაციული სამართლის მეთოდს, მისი სახელისუფლებო მონაწირებით (მინის ნაკვეთების გამოყოფის წესის, მათი გამოყენების განსაკუთრებული რეჟიმისა და სხვათა გამო).

საადგილმამულო ურთიერთობათა დარეგულირების დროს ხშირად ისმის საკითხი სამოქალაქო, მინის და ადმინისტრაციული სამართლის ნორმების მოქმედების სფეროების განიჯვნის შესახებ. რაც გამომწვეულია იმით, რომ სამოქალაქო და ადმინისტრაციული სამართლის ნორმების გამოყენება სწორად და სრულად ვერ ასახავს ყველა შემთხვევას, რასაც ადგილი აქვს საადგილმამულო ურთიერთობაში. მინაზე დაშვებულია ნებისმიერი სახის გარიგება. მინა არის საქონელბრუნვის ობიექტი, ამდენად, სამოქალაქო სამართლის ნორმების გამოყენების შესაძლებლობა საადგილმამულო ურთიერთობათა დარეგულირებისას მნიშვნელოვნად ფართოვდება. მაგრამ, ამასთან აუცილებელია საადგილმამულო ურთიერთობათა სპეციფიკური თავისებურებების გათვალისწინებაც. ასე მაგალითად, მინის ყიდვა-გაყიდვის წესებით დაშვებულია სამოქალაქო

¹ *ჯანო წულუკიძე* – სამართლის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

სამართლის ნორმების გამოყენება (რომლითაც წარმოებს გარიგება მიწის ნაკვეთის გამყიდველსა და მყიდველს შორის), მაგრამ ამის გვერდით არსებობს მიწის კანონმდებლობით გათვალისწინებული აკრძალვებიც, რომლებსაც სამოქალაქო სამართალი არ ითვალისწინებს (არ შეიძლება გაიყიდოს ბუნებადაცვითი მნიშვნელობის ნაკვეთი, სანიტარულ-ჰიგიენური, სპეცდანიშნულების მიწები და ა.შ.).

მიწის ნაკვეთების დაქუცმაცების თავიდან ასაცილებლად გასხვისება იკრძალება თუ მისი ფართობი შემცირდება ხუთ ჰექტარზე ნაკლებად. მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფოს, აუცილებლობის შემთხვევაში, მიწის ნაკვეთის გაყიდვის უპირატესი უფლება აქვს, ის ვერ გაყიდვის მას თუ მესაკუთრიუს შვილს სურს დამოუკიდებლად შექმნას და გაუძღვეს მეურნეობას.

სახელმწიფო საკუთრების მიწის ნაკვეთის გასხვისების ერთ-ერთი პირობაა მისი მიმდებარე მიწის ფართობთან მიერთება და გამასივება (სამექანიზაციო ფართობების შექმნა). მიწის ნაკვეთის, სხვა ქონებისაგან განსხვავებით, მემკვიდრეებზე მიკუთვნებისას, მიწის დაქუცმაცების თავიდან ასაცილებლად მეურნეობის თავკაცობა ეკისრება მემკვიდრეთაგან ერთ-ერთს თანამემკვიდრეების ნებართვით.

შეზღუდულია სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ფართობის გაცემა არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების საჭიროებისათვის. სამოქალაქო სამართლის ნორმებისაგან განსხვავებით, მემკვიდრეობის თაობაზე მიწის სამართალს გააჩნია რიგი სპეციფიკური თავისებურებებისა. სახელმწიფო სასაზღვრო ზოლსა და შავი ზღვის 3-კილომეტრიან სანაპირო ზოლში, სპეციალური სამთავრობო დადგენილების გარეშე, აკრძალულია მიწის კერძო საკუთრებაში გაცემა. გაცემა მხოლოდ სარგებლობაში – კაპიტალური მშენებლობის გარეშე.

მიწის კანონმდებლობა განსაზღვრავს ვინ უნდა გადაიხადოს მიწის გადასახადი და ვის ეძლევა შეღავათი. ხშირად საადგილმამულო ურთიერთობა რეგულირდება სამოქალაქო სამართლის ნორმებით – დავა საზღვარზე, ღობის გავლებაზე და ა.შ.¹

ამდენად, საადგილმამულო ურთიერთობა რთული ურთიერთობაა, რამდენადაც ის შეიძლება დარეგულირდეს როგორც მიწის, ასევე სამოქალაქო კანონმდებლობის ნორმებით.

სამართლებრივი ნორმების მოქმედების სფეროების გამიჯვნა შეიძლება მოხდეს როგორც საგნის, ასევე საზოგადოებრივ ურთიერთობათა დარეგულირების მეთოდით. საგნის მიხედვით – როდესაც წყდება საკითხი სამოქალაქო კოდექსის გამოყენების შესაძლებლობაზე, ხოლო მეთოდით – როდესაც საადგილმამულო ურთიერთობა რეგულირდება ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი წესით და არ შეიძლება სამოქალაქო კოდექსის ნორმების გამოყენება.

¹ თ. ურუშაძე, ვ. ლორია. ეკოლოგიური სამართალი. თბ., 2005, გვ. 173.

საადგილმამულო ურთიერთობათა დარეგულირების დროს ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი ნორმები გამოიყენება იმ შემთხვევაში, როდესაც ურთიერთობათა მონაწილენი იმყოფებიან ხელისუფლება დაქვემდებარებულთა მდგომარეობაში (მაგალითად, მიწის დატაცების, ჩამორთმევის, დამსჯელი ღონისძიებების გატარების და სხვათა დროს).

საქართველოს მოქალაქეთათვის საკუთრების უფლებით მიწის გადაცემა სახელმწიფო პროგრამის განხორციელების ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულებაა. მიწის სამართლებრივ ნორმას გააჩნია შინაგანი სტრუქტურა, ანუ შემადგენელი ნაწილები, რომლებიც დამოკიდებულია ერთმანეთზე გარკვეული ლოგიკური შინაარსით.

მიწის სამართლის დაცვითი ნორმების თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ ამ ნორმამ შეიძლება არ მიგვიყვანოს სანქციამდე, თუ ეს სანქცია ფიგურირებს კანონმდებლობის სხვა დარგში. ასე, მაგალითად, მიწის კანონმდებლობის დარღვევის სისხლის სამართლის სანქცია უნდა ვეძებოთ სისხლის სამართალში. მიწის კანონმდებლობაში არის მრავალი ნორმა, მოწოდებული მიწის სამართლის მარეგულირებელი და სამართალდაცვითი ფუნქციების გასაძლიერებლად. ესენია – მავალდებულებელი, ამკრძალავი და უგლებამოსილების მომნიჭებელი ნორმები. დამავალდებულებელი (იმპერატიული) ნორმა აცხადებს ვალდებულებას გარკვეული აქტიური მოქმედების (მიწების დაცვის, გაუმჯობესების ღონისძიებების და სხვათა შესახებ) შესრულებაზე.

ამკრძალავი ნორმები ადგენს ვალდებულებებს რათა არ მოხდეს ქმედება, რომელიც აკრძალულია ამ ნორმით.

უფლებამოსილების მინიჭებული ნორმები, საადგილმამულო ურთიერთობათა მონაწილეებს უფლებას აძლევს მოახდინონ გარკვეული მოქმედებები, რომლებიც მითითებულია მოცემულ ნორმაში სასოფლო-სამეურნეო გაკულტურება, მიწის იჯარით გაცემა ან გაყიდვა და ა.შ.

JANO TSULUKIDZE¹

DIFFERENTIATION OF ADMINISTRATIVE AND CIVIC LAW NORMS IN THE LAND LAW

Land law takes a special and very important place in jurisprudence as a basis of law and guarantee of natural body (land) with many specific conditions. Completeness and puality of some legislative acts of land law depends on full national and effective use of country's land resourses security and increase of people's prosperity. Land law is an effective regulator of behavior during land's relations.

¹ *Jano Tsulukidze* – PhD in Law, Associate Professor, Sokhumi State University.

პ ე ღ ა გ ო გ ი კ ა

ლია ახალაძე¹

როგორ გავსაღოთ
ისტორიის გაკვეთილი უფრო საინტერესო?

ჩვენს ქვეყანაში ახალი სასწავლო გეგმების დანერგვით დაიწყო სწავლების ახალი მნიშვნელოვანი ეტაპი, რადგან სწორედ ამ სასწავლო გეგმის აპრობირებით ჩაეყარა საფუძველი თანამედროვე სახელმძღვანელოების შექმნასა და თანამედროვე მეთოდების შემოტანას სასკოლო პრაქტიკაში, გაკვეთილის ახლებურად დაგეგმვა-ჩატარებასა და სასწავლო პროცესის სასიამოვნოდ, სახალისოდ წარმართვას. ამ მიმართულებით დასავლურ საგანმანათლებლო სისტემაში აპრობირებული არაერთი მეთოდური სახელმძღვანელო და კვლევა ითარგმნა, შეიქმნა ორიგინალური, პრაქტიკული სახელმძღვანელოები, რომლებმაც საფუძველი ჩაუყარეს სკოლაში დღეს დანერგილ სწავლების მეთოდთა ერთობლიობას.²

¹ **ლია ახალაძე** – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ამ თვალსაზრისით გამოვყოფდით სახელმძღვანელოებს: **რ. ჯ. მარზანო, დ. ჯ. ფიქერინგი, ჯ. ი. ფოლოქი**. ეფექტური სწავლება სკოლაში. *კვლევებზე დაყრდნობით შემუშავებული მეთოდები, რომლებიც აუმჯობესებენ მოსწავლეთა აკადემიურ მოსწრებას*. მთარგმნელი **მ. ჩანქსელიანი**. თბ., 2009; აღნიშნულ სახელმძღვანელოში წარმოდგენილი სწავლების მეთოდების ეფექტურობა კვლევის შედეგებითაა დადასტურებული და გამყარებული. ვფიქრობთ, ამ მიმართულებით ადრე არსებულ პუბლიკაციათა შორის ეს სახელმძღვანელო საეტაპო მნიშვნელობისაა. ასეთადვე უნდა ჩაითვალოს: **რ. ტყემალაძე, ნ. დალაქიშვილი, ქ. თოფაძე, თ. პაჭკორია, თ. ბუნაშვილი**. სწავლება და შეფასება. *დამხმარე სახელმძღვანელო*. II. თბ., 2009; სახელმძღვანელოში პირველადაა წარმოდგენილი ისეთი მეთოდები როგორცაა დამოუკიდებელი, კონკურენტული და თანამშრომლობითი სწავლება, მოტივაცია და მისი ამალღების საშუალებები, სწავლების სტრატეგიები და ა.შ. საყურადღებოა მომდევნო წლებში თარგმნილი ან ორიგინალური სხვადასხვა მეთოდური სახელმძღვანელოები: **მ. ს. დონოვანი, კ. დ. ფრენსფორდი**. როგორ ვსწავლობთ: *ისტორია, მათემატიკა და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებები*. – ნგ.: სტატიები, განათლების საკითხებზე. მთარგმნელები: **მ. ჩანქსელიანი, თ. ნეფარიძე**. თბ., 2010; **ნ. მაღლაკელიძე**. ქართული ენის სწავლების მეთოდთა/დიდაქტიკა (I-VI კლასები). თბ., 2013; **მ. ბოჭორიშვილი, ნ. ნამიჭივილი, ნ. ნაბულიშვილი**. ინტერაქტიური მეთოდების კრებული და ტესტები. თბ., 2013; **მ. ბოჭორიშვილი, ნ. ნამიჭივილი, ნ. ნაბულიშვილი**. ინ-

მიუხედავად ამისა, ახალ ეროვნულ სასწავლო გეგმებზე გადასვლამ ახალი პრობლემები და ამოცანები დააყენა თითოეული სასწავლო საგნისა და მათი სწავლების მეთოდის წინაშე. სწავლება დღეს აღარ არის მასწავლებლის მიერ მოსწავლეთათვის მხოლოდ ცოდნის გადაცემის პროცესი. მის ფუნქციებში ამავე დროს შედის მოსწავლეებში შემეცნებითი აქტივობის, ლოგიკური დამოუკიდებელი აზროვნების განვითარებისა და სასწავლო მასალისადმი ინტერესების აღძვრის ამოცანები. ვინაიდან თანამედროვე პედაგოგიკა სასწავლო პროცესის ძირითად მამოძრავებელ ძალად მოსწავლეთა მიერ შემეცნებითი სიძნელეების გადალახვას მიიჩნევს, ამ სიძნელეთა დაძლევისა და მისაწვდომობის ხერხებსა და მეთოდებს ეროვნულ სასწავლო გეგმაზე დაყრდნობით მასწავლებლები თავად განსაზღვრავენ. ამ შემთხვევაში აუცილებელი ხდება ეროვნული სასწავლო გეგმის საფუძველზე გაზრდილი სწავლების შინაარსის გაფართოებასა და მოსწავლეთა მიერ მისი ათვისების შესაძლებლობათა შორის წარმოქმნილი წინააღმდეგობების დაძლევა. „სწავლების პროცესში, სასწავლო მასალის სახით მოწაფის სააქტივოდ განწყობილ ძალებს მათთვის აუცილებელი საგანი ეძლევა. განვითარება შინაგან შესაძლებლობათა და მათთვის შესატყვისი გარეგანი შეხვედრის ნიადაგზე წარმოებს. თუ შინაგანს შესატყვისი გარეგანი არა აქვს მისი აქტივიზაცია და განვითარებაც შეუძლებელი ხდება. განვითარება მხოლოდ ორივე ამ მომენტების შეხვედრის შედეგად იჩენს თავს... მაგრამ ეს მასალა, ერთის მხრივ, მოწაფის ძალათა განვითარების აქტუალური დონისათვის უნდა იყოს შესაფერისი; მეორეს მხრივ, საკმარისად უნდა იყოს მას დამორეზული. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ე.ი. რომ იგი სავსებით განვითარების აქტუალური დონის შესატყვისი ყოფილიყო, როგორ შეიძლებოდა იგი წინსვლისა და უფრო მაღალ დონეზე ამალლების პირობა გამხდარიყო“.¹

გამოჩენილი მეცნიერის ეს პოსტულატი იმთავითვე მიმართული

ტერაქტიური მეთოდები. თბ., 2013; **მ. ფირჩხაძე**. მსგავსებისა და განსხვავების იდენტიფიკაციის ფორმები და სწავლების მეთოდები. – ჟურნ.: „მასწავლებელი“. №4, 2012; **მ. ფირჩხაძე**. ისტორიული მოვლენების მოდელირება, ფორმალიზაცია და გაზომვა. – <http://mastsavlebeli.ge/uploads/IT/fircxadze%20-%20istoriuli%20movlenebis%20modelirebailiiii.pdf>; **მ. ფირჩხაძე**. კრიტიკული აზროვნების განვითარება სწავლებისას და „აზროვნების ექვსი ქული“. – <http://mastsavlebeli.ge/uploads/resursebi/kritikuli%20azrovenbis%20ganvitareba%20da%20eqvsi%20qudi.pdf>; **მ. ფირჩხაძე**. კომპიუტერული ტექნოლოგიები და გაკვეთილზე მათი გამოყენების თავისებურებები. – <http://mastsavlebeli.ge/uploads/kompiuteruli%20teqnologiebis%20gamoyeneba.pdf>; და ა.შ. ამავე მიზანს ემსახურება ისეთი გამოცემები, როგორიცაა: **დ. პერკინსი**. გონივრული სკოლები. ბავშვებმა რომ უკეთ იაზროვნონ და ისწავლონ. რედაქტორი ნ. ჭიაბრიშვილი. თბ., 2007; **ნ. პოსტმანი**. განათლების მიზანი. *The End of Education* – სკოლის მნიშვნელოვანი გადაფასება. თარგმნა ლ. პაპიაშვილმა. თბ., 2007, და სხვ.

¹ **დ. უზნაძე**. შრომები. ტ. V: ბავშვის ფსიქოლოგია. სასკოლო ასაკის ფსიქოლოგია. თბ., 1967, გვ. 563.

იყო და საფუძველს აცლიდა საბჭოთა პედაგოგიკის დროს ჩამოყალიბებული სტერეოტიპებს,¹ ანუ მეთოდთა იმ ერთობლიობას, რომელსაც საბჭოთა პედაგოგიკა აწვდიდა მასწავლებელსა და მოსწავლეს. ეს ხელს უშლიდა მასწავლებელთა შემოქმედებითობას – სწავლების პროცესში,² პრაქტიკის შედეგად მიღებული გამოცდილების საფუძველზე დაენერგა ახალი, სწავლების პროცესში „აღმოჩენილი“ მეთოდები და ხერხები. სწავლისას „წინსვლისა და უფრო მაღალ დონეზე ამალღების პირობა“ (დ. უზნაძე) შეიძლება გახდეს მასწავლებლის შემოქმედებითობა, მისი დამოკიდებულება საგნის, სასწავლო პროცესისა და მოსწავლისადმი, ძიება იმისა შეიმუშავოს ახალი ხერხები და მეთოდები, რათა უზრუნველყოს შესასწავლ მასალასა და მოსწავლის შესაძლებლობებს შორის თანაფარდობა, დაეხმაროს მოსწავლეს შესასწავლი მასალის აღქმისა და ათვისების პროცესში. ანუ, მასწავლებელი თავისი მეთოდებითა და ხერხებით ახდენს „მინაგანის შესატყვის გარეგან აქტივიზაციას“, რითაც მნიშვნელოვან ბიძგს აძლევს ბავშვის მომავალი განვითარების შესაძლებლობას, პირველ რიგში კი ხელს უწყობს გაზარდოს მოსწავლის მოტივაცია სწავლისადმი.

მართალია, ზოგჯერ მოტივაცია სკოლაში სწავლების კონტექსტში, დროებით ცნობისმოყვარეობის გაღვიძებისა და ყურადღების გამახვილების ფსიქიკურ მოვლენად მიიჩნევა,³ მაგრამ იგივე ცნობისმოყვარეობა აღძრავს ინტერესს შესასწავლი საკითხისადმი, რაც გვაძლევს სწავლის პროცესის საბოლოო შედეგს – ცოდნას.

თანამედროვე პედაგოგიკაში სწავლების პროცესში „აღმოჩენილ“ მეთოდთა შორის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ე.წ. „ძიების, ანუ აღმოჩენის მეთოდი“. დღეს სწავლების მეთოდოლოგიაში ფართო კლასიფიკაციით გამოკვეთილია სოკრატული, დიდაქტიკური და ევრისტიკური მეთოდები (სწავლებები).⁴ ძიების ანუ აღმოჩენის მეთოდი ევრისტიკულ მეთოდთა ერთობლიობაში შედის და იგი აქტიურად გამოიყენება ისტორიის სწავლების პროცესში.

ჩვენი აზრით, ისტორიის სწავლების მეთოდთა შორის, სასწავლო პროცესისა და მოსწავლის განმავითარებელი განსაკუთრებული ფუნქცია სწორედ ძიების//აღმოჩენის მეთოდს აკისრია, რომელსაც წარმატებით შეუძლია დაძლიოს ისტორიის გაკვეთილზე მოსწავლეთა მიერ ახალი

¹ თუმცა დ. უზნაძის იმავე შეხედულებებს საბჭოთა პერიოდში აქტიურად იყენებდნენ ანალოგიური სტერეოტიპების ჩამოყალიბებისა და განმტკიცებისათვის.

² შემოქმედებითი კუთხით, მასწავლებელი დღეს გაცილებით უფრო თავისუფალია სწავლების პროცესში და მას შედარებით მეტი შესაძლებლობები აქვს ძიების თვალსაზრისით. მთავარია, რამდენად შევძლებთ გამოვიყენოთ ეს თავისუფლება ჩვენს საქმიანობაში.

³ ნ. პოსტმანი. განათლების მიზანი, გვ. 11.

⁴ მ. ფირჩხაძე. მსგავსებისა და განსხვავების იდენტიფიკაციის ფორმები და სწავლების მეთოდები, გვ. 37-40.

ცოდნის დამოუკიდებლად „აღმოჩენისა“ და შესწავლის პრობლემები.

ისტორიის მასწავლებელი მოსწავლეთა მეხსიერებას არა მარტო ამდიდრებს ისტორიული ამბების ცოდნით, არამედ ფაქტობრივ მასალას აქცევს მოსწავლის შემოქმედებითი ძიების წყაროდ, რაც ეხმარება მოსწავლეს ისტორიული პროცესების შემეცნებითი აქტივობის ამაღლებაში. ძიების, ანუ აღმოჩენის მეთოდის გაკვეთილზე გამოყენება დაკავშირებულია ცნობისმოყვარეობისა და ხასიათის უხილავ ძალასთან, თვითკონტროლისა და ნებისყოფის გამომუშავებასთან, რისთვისაც აუცილებელია მოტივაცია და ნებელობა. თუ ბავშვს აქვს მიზნის მიღწევის მოტივაცია, მაშინ აუცილებლად უნდა დავენერგოთ თვითკონტროლის ხერხები და სავარჯიშოებიც, რაც მას დაეხმარება ნებელობის შემუშავებაში, რადგან მოტივაცია ნებელობის გარეშე მიზნის საბოლოოდ განხორციელებაში ვერაფერს გახდება.¹ როცა მასწავლებელი დარწმუნებულია რომ მისი მოსწავლეები უფრო საზრიანები არიან, ვიდრე ჩანან და ფიქრობს, რომ თუ მოინდომებენ, გაცილებით მეტის უნარიც აქვთ, მაშინ მასწავლებელი ვალდებულია სწავლების პროცესში ჩართოს ისეთი ხერხები და მეთოდები, რომლებიც გაზრდიან მოსწავლის მოტივაციას და ნებელობას შესასწავლი მასალის მიმართ. ამ თვალსაზრისით, ძიების, ანუ აღმოჩენის მეთოდი, რომელიც დაკავშირებულია ცნობისმოყვარეობის ეფექტურ ძალასთან მიმართულია მიზნის საბოლოოდ წარმატებით განხორციელებისაკენ, ანუ შესასწავლი მასალის იოლად ათვისებასთან.

ძიების, ანუ აღმოჩენის მეთოდის გაკვეთილზე გამოყენება სხვადასხვა ხერხებით შეიძლება გავამდიდროთ. მათ შორის ეფექტურია ისტორიის შემეცნებითი ამოცანების გამოყენება.

შემეცნებითი ამოცანა ისტორიული ფაქტის და მოვლენის შესახებ მოკლე ინფორმაციას შეიცავს და პრობლემის ხასიათს ატარებს. მასში ჩაქსოვილი უნდა იყოს წინააღმდეგობა ნაცნობ ინფორმაციასა და საძიებელს შორის.² ამოცანაში დასმულ კითხვაზე პასუხი გაიცემა ლოგიკური მსჯელობის გზით, რაც ამავე დროს მოსწავლეს დაეხმარება ლოგიკური უნარ-ჩვევების ჩამოყალიბებაში. მოსწავლემ ისტორიის შემეცნებითი ამოცანა დაგროვილი ცოდნისა და ლოგიკური მსჯელობის საშუალებით უნდა ამოხსნას და ამავე დროს შეეცადოს თავისი პასუხის სისწორის დასაბუთებას, რაც მას ჩამოუყალიბებს მყარ შეხედულებას, ისტორიული მოვლენების დასაბუთებისა და არგუმენტაციის აუცილებლობაზე.

ჩვენი აზრით, ისტორიის შემეცნებითი ამოცანების ჩართვა ისტორიის გაკვეთილის პროცესში, ამავე დროს გულისხმობს ძიებისა და აღმოჩენის მეთოდის გააქტიურებას გაკვეთილზე. ეს გაცილებით სახალისო

¹ **პ. ტაფი.** როგორ აღწევნ ბავშვები წარმატებებს: *შეუპოვრობა, ცნობისმოყვარეობა და ხასიათის უხილავი ძალა*. მთარგმნელი *ლ. დუმბაძე*. თბ., 2014. გვ. 113-121.

² **ა. ნარგიზიშვილი.** ისტორიის სწავლების ეფექტურობა, თბ., 1986. გვ. 122.

და ამავე დროს ეფექტური იქნება იმ მოსწავლეებისთვის, რომლებსაც „ისტორია განსაკუთრებით არ უყვართ“ და რომლებსაც „ისტორია არაფერში არ სჭირდებათ“. სწორედ ამიტომ, ისტორიის სწავლის პროცესში შემეცნებითი ამოცანების გამოყენების მიზანი უნდა იყოს არამარტო ისტორიული პროცესების შემეცნება, ფაქტების, თარიღებისა და ისტორიული პირების დამახსოვრება, არამედ მოსწავლეებში ლოგიკური აზროვნების ჩამოყალიბება. ეს მომენტი უკვე ქმნის იმის შესაძლებლობას, რომ ისტორიის გაკვეთილზე მიღებული ცოდნა მოსწავლემ გამოიყენოს არამარტო „ისტორიის გაკვეთილისათვის“, არამედ სხვადასახვა დროს, სხვადასხვა ვითარებასა და უცხო სიტუაციაშიც.

შემეცნებითი ამოცანების შექმნა და გამოყენება ისტორიის გაკვეთილზე დაეხმარება მოსწავლეს უკვე შესწავლილი მასალის გამეორებაში, დასწავლა-განმტკიცებაში, და ეს არ იქნება განვლილი მასალის უბრალოდ გამეორება, არამედ – შემოქმედებითი პროცესი, რომელშიც აქტიურად იქნება ჩართული მთელი კლასი, მათ შორის ის მოსწავლეები, რომლებსაც „ისტორია განსაკუთრებით არ უყვართ“.

ისტორიის შემეცნებითი ამოცანების ამოხსნისას, აუცილებლად უნდა განვასხვავოთ ამოცანის შინაარსობრივი და ლოგიკური მხარეები. შინაარსობრივ მხარეში მოცემული იქნება ისტორიული ფაქტების, მოვლენების, ისტორიული ცნებების ცოდნა, რომლებიც ლოგიკურ მსჯელობაზე, ცოდნის გადატანასა და უცნობ სიტუაციაში მისი გამოყენების უნარზე, შემოქმედებით პოტენციალზე უნდა იყოს ორიენტირებული. ეს პროცესი ორგანულად უნდა შეერწყას საგაკვეთილო მასალას და დასმულ კითხვებს აუცილებლად უნდა ჰქონდეს ძიებითი ხასიათი. ძიების პროცესში მოსწავლეთა შემეცნებითი ინტერესი იზრდება და მოსწავლეები საკუთარი გამოცდილებით რწმუნდებიან, რომ დაგროვილი ცოდნა მათი შემეცნების იარაღი ხდება.

ისტორიის შემეცნებითი ამოცანების გამოყენება მოსწავლეებს საშუალებას აძლევს ჩაერთონ დისკუსიაში, გამოუმუშავდეთ მსჯელობისა და ლოგიკური აზროვნების უნარ-ჩვევები. ამ დროს მოსწავლეს თანდათანობით უძლიერდება რწმენა საკუთარი შესაძლებლობებისადმი, უყალიბდებათ არგუმენტირებული დასკვნებისა და სწორი დებულებების, შეხედულებების, რთული და წინააღმდეგობრივი ამოცანების გადაწყვეტის უნარი.

შემეცნებითი ამოცანებში ძიების, აღმოჩენის პროცესში მოსწავლეთა ინტერესი განსაკუთრებული მიმართულებით წარმართება: ძლიერდება „ცნობისმოყვარეობის ეფექტი“ ამოცანაში დასმული საკითხების ამოხსნისა და პასუხების დაზუსტებისათვის.

ისტორიის შემეცნებით ამოცანაში მოთხრობილია ერთი კონკრეტული ისტორიული ფაქტის, მოვლენის შესახებ და დასმულია კითხვები: რას გვეკითხება და რა არის საძიებელი ამ ამოცანაში? გაიხსენეთ რა

იცით ამოცანაში მოთხრობილი ამბის შესახებ? რომელ ისტორიულ წყაროს იცნობთ აღნიშნულ ფაქტთან დაკავშირებით და რამდენად სანდოდ შეიძლება ჩაითვალოს იგი? არსებობს თუ არა ალბათობა, ისტორიული პროცესი სხვაგვარად წარმართულიყო? რატომ მოხდა ეს ფაქტი, ამ ეპოქაში და არა სხვა დროს? რა როლი მიუძღვით კონკრეტულ ისტორიულ პირებს ამ მოვლენაში? ამოცანის შესახებ თქვენს მიერ მოგროვილი ინფორმაცია არის თუ არა საკმარისი ამოცანის ამოსახსნელად? განსაზღვრეთ ამოცანის პასუხი, რატომ ფიქრობთ რომ ეს პასუხი სწორია? შესაძლოა თუ არა ამოცანის კითხვაზე არსებობდეს სხვა პასუხი? რატომ? და ა. შ. ეს ერთი ვარიანტია შემეცნებითი ამოცანის ევრისტიკული მეთოდით ამოხსნის გზაზე. შესაძლოა, სხვაგვარადაც დაისვას საკითხი და ჩამოყალიბდეს კითხვები. მთავარია, მასწავლებელი შემოქმედებითად მიუდგეს ამოცანის ამოხსნის საკითხს და მისი ამოხსნის პროცესში „ცნობისმოყვარეობის ეფექტი“ ჩართოს ყველა მოსწავლე.

თუ ამ პროცესს ისტორიის მასწავლებელი სწორად წარმართავს, მაშინ ისტორია აღარ გახდება უსარგებლო და განსაკუთრებით არასასურველი საგანი მოსწავლეთა იმ ნაწილისთვის რომლებსაც „ისტორია არაფერში არ სჭირდებათ“.

ამდენად, მივედით დასკვნამდე, რომ ისტორიის სწავლების პროცესში, ძიების//აღმოჩენის ევრისტიკული მეთოდით მუშაობისას, სასურველი და აუცილებელიცაა შემეცნებითი ამოცანების გამოყენება. მაგრამ ისმის კითხვა, როგორ შევქმნათ მეთოდურად გამართული შემეცნებითი ამოცანა, რომელიც დაგვეხმარება ისტორიის გაკვეთილი მოსწავლეებისათვის უფრო სასურველი და სახალისო გაეხადოთ. აქ კი აუცილებლად დაგვჭირდება პროფესიონალი ისტორიკოსი, რომელიც, გარდა ისტორიის ფაქტობრივი მასალის მეცნიერული ცოდნისა, ფლობს სწავლების სხვადასხვა მეთოდებსა და ხერხებს. პირველ რიგში – ძიებისა და აღმოჩენის ევრისტიკულ მეთოდს, რომელზეც იქნება აგებული შემეცნებითი ამოცანის სტრუქტურა, შინაარსი და მეთოდოლოგია. აქედან გამომდინარე ვფიქრობთ, აუცილებელია შეიქმნას ისტორიის სახალისო ამოცანების კრებული, რომელიც დაეხმარება სკოლის მასწავლებლებს ისტორია უფრო სასურველი და საინტერესო საგანი გახადონ ყველა მოსწავლისათვის.

HOW TO MAKE LESSON OF HISTORY MORE INTERESTING?

Into contemporary school practices of methods of teaching there are expressing Socratic, Didactic and Heuristic principles. The last one consists also a Searching//Discovering methods which is actively used in Western educational system. We think that is possible to enrich the Searching//Discovering method by many different ways which consists, for example, using cognitive tasks of History.

During teaching of History the main goal of using of cognitive tasks will be not only perception of historical processes, memorization of facts, dates and historical persons, but also developing of logic thinking. Teaching of History will be more interesting and attractive if at the time of using Heuristic method teacher includes cognitive tasks to the educational process.

¹ *Lia Akhaladze* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

პ ე დ ა გ ო გ ი კ ა

ლელა რეხვიაშვილი¹

სასკოლო კონფლიქტების სპეციფიკურობა, ფუნქციები და
წარმოქმნის მიზეზები

თანამედროვე სკოლის პრობლემების შესახებ მრავალრიცხოვან პუბლიკაციებში ხშირად აღნიშნავენ, რომ მისი მთავარი უბედურება – ბავშვის პიროვნებისადმი პედაგოგის ინტერესის არქონაა. მასწავლებელს არც სურვილი აქვს და არც იცის, როგორ შეიცნოს მოსწავლის შინაგანი სამყარო, აქედან გამომდინარე კი ჩნდება კონფლიქტი პედაგოგებსა და მოსწავლეებს, სკოლასა და ოჯახს შორის. ამაში, უპირველეს ყოვლისა, ვლინდება არა იმდენად სურვილის არარსებობა მასწავლებლებში, რამდენადაც კონფლიქტების გადაჭრის გზების უცოდინარობა, მოუხერხებლობა, უსუსურობა.

მასწავლებლებს კონფლიქტების კი არ უნდა „ეშინოდეთ“, არამედ უნდა ეცნობოდნენ მათი აღმოცენების ბუნებას, იყენებდნენ ზემოქმედების კონკრეტულ მექანიზმებს სხვადასხვა პედაგოგიურ სიტუაციებში მათი წარმატებული გადაჭრისათვის.

სამეცნიერო ლიტერატურაში ამ ტერმინის მრავალი განმარტება არსებობს. ასე ა. ლობანოვი ტერმინს „კონფლიქტი“ განიხილავს, როგორც ურთიერთსაწინააღმდეგო ინტერესების, შეხედულებების, მისწრაფებების შეჯახებას, როგორც სერიოზულ უთანხმოებებს, ღია დავას.²

ვ. პიტიუკოვი კონფლიქტს შემდეგნაირად განმარტავს: კონფლიქტი – ეს არის ნგრევა და შენება ერთდროულად, რადგანაც მის საფუძველში მყოფი წინააღმდეგობა გააზრებულ და აღმოფხვრილ უნდა იქნას სუბიექტების მიერ და მის სანაცვლოდ აღმოცენდნენ ახალი ურთიერთობები.³

¹ **ლელა რეხვიაშვილი** – პედაგოგიკის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **А. А. Лобанов.** Основы профессионально-педагогического общения. Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. 2-е издание. М., 2004, გვ.143.

³ **В. И. Питюков.** Основы педагогической технологии. Учебно-практическое пособие. М., 1997, გვ. 106.

საზოგადოდ, კონფლიქტს საფუძვლად უდევს **კონფლიქტური სიტუაცია**.

კონფლიქტური სიტუაცია – ეს, ის ვითარებაა, როდესაც მხარეები ერთმანეთთან დაპირისპირებულ და რადიკალურ ინტერესებში ვერ თანხმდებიან.¹

ვ. პიტიუკოვის აზრით, კონფლიქტური სიტუაცია – ეს არის პოტენციური კონფლიქტი, რადგანაც დასახული წინააღმდეგობა ჯერ დაფარულია სუბიექტებისაგან, ყოველ შეთხვევაში, ერთ-ერთი მათგანისგან მაინც.²

აღვნიშნოთ ისიც, რომ კონფლიქტური სიტუაცია შეიძლება არც გადაიზარდოს კონფლიქტში, თუ არ მოხდება დაპირისპირებული მხარეების ინტერესების პირდაპირი შეჯახება. მაგრამ თუ იგი მოხდება, კონფლიქტური სიტუაცია მიიღებს ინციდენტის სახეს. აქ მხარეები მდუმარედ კი არ იქნებიან – ღიად დაიწყებენ თავიანთი ინტერესების დაცვას ღია საუბარში ან წერილობითი შეტყობინებების გადაცემის გზით.

ინციდენტი – ეს არის სუბიექტებს შორის დაგროვილი შინაგანი წინააღმდეგობების ისეთი გარეგანი გამოვლენა, რომელიც შეიძლება გამოხატულ იქნეს სიტყვებით, ყვირილით, მუქარით, ლანძღვით, მიმიკით, და ხანდახან არანორმალური ლექსიკით და ცემა-ტყეპით. ამიტომ ხშირად ინციდენტის გაჩენის მომენტს კონფლიქტის დასაწყისად თვლიან.³

პედაგოგიურ სიტუაციაში კონფლიქტი ძალიან სპეციფიურია და ჩვეულებრივი კონფლიქტებისგან განსხვავდება არა მხოლოდ იმით, რომ ხდება „სტატუსების შეჯახება“, არამედ იმით, რომ კონფლიქტური სიტუაცია მოზარდისათვის – აღმზრდელობითი უნდა გახდეს. მის გადაჭრაში პედაგოგი უნდა ითვალისწინებდეს ასაკობრივ თავისებურებებსაც, კონფლიქტში მყოფი მხარეების მოტივებს, მისწრაფებებს და სხვა მრავალსაც.

კონფლიქტი შეიძლება სხვადასხვა მიზეზების შედეგი გახდეს. პედაგოგიურ კოლექტივში პიროვნებათშორისი კონფლიქტების მიზეზები ძირითადად დაკავშირებული არიან ურთიერთკავშირების დარღვევასთან, რომელიც მყარდება ერთობლივი პედაგოგიური საქმიანობის პროცესში.

პედაგოგიურ კოლექტივში კონფლიქტების 3 ძირითად ჯგუფს გამოყოფენ:

- **I ჯგუფი** მოიცავს პროფესიულ კონფლიქტებს, რომლებიც წარმოჩნდებიან საქმიანი კავშირების დარღვევისას. ასეთი კონფლიქტები წარმოადგენენ პედაგოგის არაკომპეტენტურობის, საქმიანობის მიზნების არგაგების, მუშაობაში უნიციატივობის და სხვა შედეგს;
- **II ჯგუფს** მიეკუთნებიან მოლოდინების კონფლიქტები, რომლე-

¹ მ. ხარშილაძე, სოციალური ფსიქოლოგია. პირველი გამოცემა. თბ., 2011, გვ. 66.

² В. И. Питюков. Основы педагогической технологии..., გვ. 107.

³ А. А. Лобанов. Основы профессионально-педагогического общения..., გვ. 23.

ბიც წარმოიქმნებიან იმ შემთხვევებში, როდესაც პედაგოგის ქცევა პედაგოგიურ კოლექტივში მიღებული ურთიერთობების ნორმებს არ შეესაბამება; როდესაც ქცევა და საქმიანობა ერთმანეთის მიმართ მათ მოლოდინებს არ შეესაბამება. ეს არის უტაქტობა კოლეგებისა და მოსწავლეების მიმართ, პროფესიული ეთიკის ნორმების დარღვევა, კოლექტივის მოთხოვნების შეუსრულებლობა და სხვ. ასეთი კონფლიქტები ჩნდებიან „როლური“ ხასიათის ურთიერთკავშირების დარღვევისას;

- **III ჯგუფს** მიეკუთვნება პიროვნული შეუთავსებლობის კონფლიქტები, რომლებიც აღმოცენდებიან პედაგოგიური პროცესის მონაწილეების პიროვნული თავისებურებების, ტემპერამენტისა და ხასიათის თავისებურებების შედეგად. თავშეუკავებლობის გამოვლენა, გაზვიადებული თვითშეფასება და საკუთარ თავზე დიდი წარმოდგენა, ემოციონალური მერყეობა, უზომო წყენიანობა – მოცემული ჯგუფის კონფლიქტების საფუძველს წარმოადგენს.¹

კონფლიქტი მოქმედებაა, რომელიც გარკვეულ საზღვრებს სცილდება. რა მდგომარეობაშია ამ დროს ადამიანი? რა ცვლილებებს აქვს ადგილი მის ცნობიერებაში?

1. კონფლიქტის დროს ხდება აღქმის შევიწროვება. იგულისხმება ისეთი ხედვა, რომელიც მხოლოდ ადამიანის პირად პოზიციას შეესაბამება.
2. ტენდენციურობა – პიროვნება მხოლოდ თავის სასარგებლო კონტექსტიდან ამოგლეჯილ ფრაზებს ან მოვლენებს იყენებს.
3. განზოგადება – პიროვნება განაზოგადებს კონკრეტულ ფაქტს, ანუ ერთი ფაქტის მიხედვით მსჯელობს სხვა დანარჩენზე.
4. სარკისებური აღქმა (ერთი მხარის მიერ გამოთქმული მოსაზრებები მეორე მხარის მოსაზრებების გამეორება).
5. უარყოფითი იარაღების მიწებება – „მატყუარა ხარ“, „უპასუხისმგებლო ხარ“, „ეგოისტი ხარ“ და მისთ.

ეს ჩამონათვალი არის იმ მდგომარეობის აღწერა, რაც კონფლიქტის დროს ვითარებას ამწვავებს და ართულებს: მაგ., წინადადება „შენ უპასუხისმგებლო, თავხედი ადამიანი ხარ, ტყუილები გიყვარს“ – ბუნებრივია, ძალიან გაართულებს სიტუაციას, ვინაიდან ეს არის პიროვნული შეურაცხყოფა.²

რადგანაც კონფლიქტის მსვლელობისას ხდება წინააღმდეგობების განმუხტვა და ჩიხური სიტუაციიდან გამოსვლის გზების ძებნა, ჩნდება კითხვა მისი **ფუნქციის** შესახებ – დადებითია თუ უარყოფითი, ცუდია თუ კარგი?

¹ **В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов.** Педагогика. Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. Под редакцией В. А. Слостенина. М., 2002, გვ. 512.

² **მ. ხარშილაძე.** სოციალური ფსიქოლოგია, გვ. 66.

სიღრმისეული გაანალიზებისას ჩნდება თვალსაზრისი, რომლის თანახმადაც კონფლიქტი არა მხოლოდ ნეგატიური სოციალური მოვლენაა, არამედ პოზიტიურიც. მსჯელობების მსვლელობა აქ დაახლოებით შემდეგია: დიახ, კონფლიქტი ეს არასასურველი მოვლენაა, რომელიც ნორმალურად ფუნქციონირებადი სოციალური სისტემის მოშლას იწვევს, მაგრამ მისი მსვლელობისას ჩნდებიან ისეთი ძალები, რომლებიც შეძლებენ მის ბალანსისა და სტაბილურობის მდგომარეობაში დაბრუნებას, აგრეთვე მისი მდგრადი მდგომარეობის შენარჩუნებას. ვინაიდან ადამიანთა ურთიერთქმედებისას კონფლიქტები გარდაუვალნი არიან, მათ შეუძლიათ შეასრულონ **პოზიტიური კონსტრუქციული ფუნქცია**, და კერძოდ:

- კონფლიქტი, გაკრვეულ წილად, ხელს უწყობს მოძრაობას წინ, უძრაობის თავიდან აცილებას;
- კონფლიქტის პროცესში ხდება უთანხმოების წყაროს ობიექტივაცია და შესაძლებელია მისი გადაწყვეტა, „მოხსნა“, ჩნდებიან მომავალი კონფლიქტების თავიდან აცილების საშუალებები;
- კონფლიქტი – ეს არის ძველი ურთიერთობების ერთგვარი უარყოფა, რაც იწვევს ახალი ურთიერთობების ფორმირებას, ურთიერთქმედების კორექციას;
- კონფლიქტში „აღმოიფხვრება“ შინაგანი დაძაბულობა, ხდება აგრესიული გრძნობების „ამოფრქვევა“, ხდება ფრუსტრაციების, ნევროზების განმუხტვა;
- კონფლიქტი პიროვნების, განსაკუთრებით კი მოზარდის თვითდამკვიდრების ხერხია, რომლისთვისაც კონფლიქტი – ჯგუფში სტატუსის შესანარჩუნებელი ქცევის აუცილებელი ფორმაა;
- ჯგუფთაშორისი კონფლიქტები შეიძლება ხელს უწყობდნენ ჯგუფურ ინტეგრაციას, ჯგუფის ერთსულოვნების, სოლიდარობის ზრდას;
- კონფლიქტის გადაჭრის აუცილებლობა იწვევს კოოპერაციას, მონაწილეთა ძალისხმევის კონცენტრაციას კონფლიქტური სიტუაციის გადაჭრაზე, ჯგუფის წევრების ჩართვას ჯგუფის საერთო ცხოვრებაში.

მეორეს მხრივ ვლინდებიან **დესტრუქციული კონფლიქტის ნიშნები**:

- კონფლიქტის გაფართოება;
- კონფლიქტის ესკალაცია (ანუ კონფლიქტი საწყისი მიზეზებისგან დამოუკიდებელი ხდება და, თუ კონფლიქტის მიზეზები აღმოფხვრილია, თვით კონფლიქტი გრძელდება);
- დანახარჯების, დანაკარგების ზრდა, რომლებსაც კონფლიქტის მონაწილეები იღებენ;
- სიტუაციური გამონათქვამების, მონაწილეების აგრესიული ქმედებების ზრდა.

ამგვარად, კონფლიქტების სარგებლობა-ზიანზე საუბრისას, უნდა აღინიშნოს, რომ კონფლიქტი სასარგებლოა იმით, რომ, ასე თუ ისე, წინააღმდეგობას წყვეტს. ობიექტურად არსებული წინააღმდეგობის გადაჭრისათვის ყველაზე კარგია არა მისი კონფლიქტური ხერხი, არამედ მშვიდობიანი ცივილიზებული გზების და საშუალებების გამოყენება, როდესაც მონინააღმდეგე მხარეები და კონფლიქტის ყველა მონაწილე ამის აუცილებლობის გაგებამდე მიდიან იმაზე ადრე, ვიდრე მოვლენების განვითარება კონფლიქტური გზით წავა.¹ ამიტომ შემდეგი ჩვენი ამოცანა მდგომარეობს იმაში, რომ განვიხილოთ ახლადჩასახული კონფლიქტების ობიექტური მიზეზები და მისი მონაწილეების ფსიქოლოგია.

რა შეიძლება იყოს კონფლიქტების გაჩენის წყაროები და მიზეზები?

კონფლიქტების პრობლემებისა და ბუნების შესწავლაში მნიშვნელოვანი მომენტი მათი მიზეზების გამოვლენაა. სოციოლოგიური და სოციალურ-ფსიქოლოგიური კვლევების ანალიზი საშუალებას გვაძლევს გამოვყოთ კონფლიქტების შემდეგი ძირითადი მიზეზები:

- **სოციალურ-ეკონომიკური.** თანამედროვე საზოგადოებაში კონფლიქტები წარმოადგენენ ობიექტურად არსებული სოციალურ-ეკონომიკური წინააღმდეგობების გაჩენას და გამოვლენას;
- **სოციალურ-ფსიქოლოგიური.** სხვადასხვა ადამიანების მოთხოვნილებები, მოტივები, საქმიანობის და ქცევის მიზნები.
- **სოციალურ-დემოგრაფიული.** განსხვავებები ქცევის მოტივებში, ადამიანების მიზნებში და მისწრაფებებში, რომლებიც განპირობებული არიან მათი სქესით, ასაკით, სხვადასხვა ეროვნული წარმონაქმნებისადმი კუთვნილებით.

სწავლა-აღზრდის პროცესთან დაკავშირებული კონფლიქტი ძირითადად გულისხმობს კონფლიქტს მოსწავლესა და მასწავლებელს შორის, თვით მოსწავლეებს შორის, პედაგოგებს შორის, ბავშვსა და მშობელს შორის.²

სასკოლო კონფლიქტის მიზეზი შეიძლება იყოს:

- სასწავლო აღმზრდელობითი პროცესი (სკოლის შინაგანაწესი, საათობრივი ბადე, კლასში მოსწავლეთა დიდი რაოდენობა და ა.შ.);
- ურთიერთობის დაბალი კულტურა;
- ასაკობრივი თავისებურებები;
- ინდივიდუალურობა (განსხვავებული სქესი, ქცევის თავისებურება, ოჯახური მდგომარეობა, რელიგიური თავისებურებები);
- ცოდნისა და ქცევის არაობიექტური შეფასება;
- პედაგოგის არაეფექტური დამიკიდებულება;
- მოსწავლეების მიერ სასკოლო მოთხოვნების დარღვევა.

კონფლიქტი ხშირად იმით არის გამოწვეული, რომ მასწავლებელი

¹ **М. М. Рыбакова.** Конфликт и взаимодействие в педагогическом процессе. М., 1991, გვ. 14.

² **ა. გაგუა.** პედაგოგიურ პროცესში წარმოშობილი კონფლიქტის პრობლემისათვის. – ჟურნ.: „სკოლა და ცხოვრება“. №1, 1976, გვ. 14.

ვერ მართავს კლასს, ვერ უზრუნველყოფს საგაკვეთილო პროცესში ყველა მოსწავლის ჩართულობას. ამის კვალობაზე, **კონფლიქტის მიზეზად** შეიძლება იქცეს:

- **სწავლების მეთოდები.** მასწავლებელი სასწავლო მეთოდის გამოყენებისას ცხადად არ აძლევს ინსტრუქციას, მოსწავლეს არ ესმის, რა აქტივობა უნდა განახორციელოს, გადმოცემული მასალა მშრალია, არ ეყრდნობა მოსწავლეთა გამოცდილებას;
- **სასწავლო დისციპლინისადმი ინტერესის არარსებობა.** მასწავლებელი ვერ ახერხებს მოსწავლეების საგნით დაინტერესებას;
- **არასრულყოფილი საგაკვეთილო მენეჯმენტი** (გაკვეთილის დაგეგმვა). მოსწავლეები გრძნობენ, როდის მოდის მასწავლებელი მოუმზადებელი;
- პედაგოგს არ შეუძლია, გამოცდილება არ ჰყოფნის შემოქმედებითად მიუდგეს შეფასების არსებულ მოთხოვნებს (შეაფასოს პროგრამისგარე ცოდნა და უნარ-ჩვევები).

ჩამოთვლილი ფაქტორები პრობლემის წყაროდ რომ არ იქცეს, მასწავლებელმა უნდა გაითვალისწინოს – ვისშია პრობლემა (მასწავლებელში თუ მოსწავლეში) და შესაბამისად გამოიყენოს ურთიერთქმედების საშუალებები. თუ პრობლემა მოსწავლეშია, მასწავლებელმა კონსულტანტის პოზიცია უნდა აირჩიოს, თუ მასწავლებელში – კონსულტანტის პოზიცია არ იქნება ეფექტური.¹

აღმზრდელთა მხრივ კონფლიქტების მიზეზია მათი დაბალი კვალიფიკაცია, არაკეთილსინდისიერი დამოკიდებულება შრომისადმი, უსამართლობა, უტაქტო საქციელი. ასეთი თვისებების შედეგად ისინი ამახინჯებენ აღსაზრდელის გონებრივ განვითარებას, რის გამოც ბავშვებისათვის დაუძლეველი ხდება მის მიმართ სკოლის მიერ წაყენებული მოთხოვნების შესრულება და იგი ეჩვევა მათდამი დაუმორჩილებლობას. მეტიც, ცუდი აღზრდის ზეგავლენით ბავშვში ჩამოყალიბდება სიჯიუტე, რომლის დროს იგი გაურბის ყოველგვარი მოთხოვნის შესრულებას. ზოგჯერ უგუნური პედაგოგი ხელოვნურად ქმნის მოსწავლესთან კონფლიქტურ დამოკიდებულებას, რასაც სავალალო შედეგი მოსდევს.

მოსწავლეთა და მასწავლებელთა შორის კონფლიქტის ერთი წყაროა მოსწავლეთა ჩამორჩენილობა სწავლაში, ჩამორჩენილობის შედეგად მასწავლებლის სურვილის საწინააღმდეგოდ მოსწავლეს გული უცრუვდება სწავლაზე, რის გამოც დროის მოკვლას ცდილობს დისციპლინის დარღვევით, შეუფერებელი საქციელის ჩადენით, გართობისადმი ზედმეტი გამოდევნებით.

მოზარდთა შორის არსებობს კონფლიქტების წარმოქმნის შემდეგი სუბიექტური და ობიექტური ხასიათის ფაქტორები:

¹ **მ. ბოჭორიშვილი.** კონფლიქტების მართვა და პედაგოგიკა. – ჟურნ.: „მასწავლებელი“. №4, 2012, გვ. 11-13.

- გარდამავალი ასაკისათვის დამახასიათებელი თავისუფლების, დამოუკიდებლობის, პრესტიჟისა და თავის გამოჩენის მოთხოვნილებათა პედაგოგიურად გაუმართლებელ პირობებში რეალიზება;
- პირადი ღირსების დაცვის სურვილი, ლიდერობისათვის ბრძოლა, თანატოლებში თვითდამკვიდრებისაკენ სწრაფვა;
- უარყოფითი ემოციები, ფსიქიკური დაძაბულობა;
- ინტელექტუალური და კომუნიკაციური უნარების განვითარების დაბალი დონე;
- ანგარიშსწორებისა და შურისძიების გრძნობა.

კონფლიქტურ ქცევას ხელს უწყობს ხასიათის ისეთი ინდივიდუალური თავისებურებანი, როგორცაა: სიფიცხე, თავშეუკავებლობა, ეგოიზმი, გულგრილობა და ა.შ. ხშირად კონფლიქტის წყაროდ იქცევა ცრუ მორალური პრინციპები (სამართლიანობის, ვაჟკაცობისა და სხვა ზნეობრივი კატეგორიების არასწორი გაგება), თავისუფალი დროის არარაციონალური გამოყენება, მოწყენილობის განცდა და თანატოლებთან უშინაარსო, ფუქსავატური დროის ტარების სურვილი, გატაცება ფილმებით, რომლებშიც ძალადობაა მომძლავრებული. კონფლიქტებისაკენ უბიძგებს მოზარდს მატერიალური მოთხოვნილებების დაუკმაყოფილებლობა, სასურველის აღკვეთა, პრივილეგიების დაკარგვა და ა. შ.

მოზარდთა ცხოვრებაში ჩვეულებრივ ამბად იქცა ერთიმეორის ფიზიკური და სიტყვიერი შეურაცხყოფა, უხეშობა, დაცინვა, აბუჩად აგდება, ეგოისტური საქციელი და ა. შ. მათ არ მიაჩნიათ საჭიროდ დათმობა და პატიება, რადგან არა აქვთ ზუსტი წარმოდგენები სიკეთესა და სამართლიანობაზე, ვაჟკაცობასა და თავმოყვარეობაზე. ისინი კონფლიქტს უარყოფით მოვლენად არ აღიქვამენ, რადგან მიაჩნიათ, რომ კონფლიქტები საინტერესოს, სახალისოს ხდის მათ ყოველდღიურ ყოფას.

თანამედროვე სკოლისა და მასწავლებლის უმნიშვნელოვანესი ამოცანა მდგომარეობს სწორედ იმაში, რომ ხელი შეუწყოს მოსწავლეებში მყარი ზნეობრივი დამოკიდებულებების ჩამოყალიბებას და ჰუმანური ურთიერთობების ორგანიზებას; შექმნას პედაგოგიური და ფსიქოლოგიური პირობები მათი სულიერი ზრდისთვის, საკუთარი მოთხოვნილებებისა და მისწრაფებების რეალიზაციისათვის, აზრთა გულახდილად გაცვლისათვის; აღჭურვოს მოსწავლეები სპეციალური ცოდნითა და უნარ-ჩვევებით, რაც შესაძლებლობებს მისცემდა მათ, თავი აარიდონ კონფლიქტებს ან კონლიქტური სიტუაციიდან სწორი გამოსავალი იპოვონ.

LELA REKHVIASHVILI¹

**THE SPECIFICITY OF SCHOOL CONFLICTS, ITS FUNCTIONS
AND GENERATING REASONS**

Teacher's daily professional activities are related to the hard working process and spending plenty of energy. They come across with a lot of obstacles during the teaching and educational process, which require considerable effort from teachers to overcome them. In recent years, during the pedagogical activities, the conflicts and conflict situations have become more frequent and their regulation has become one of the most important tasks for the teachers.

The author in her article discusses the content of the terms: "conflict", "conflict situation", "incident", then the specificity of school conflicts, their functions and the generating reasons for their formation. In her view, understanding the cause of conflicts and their management can be successful only if the teachers and their pupils will have the knowledge, skills and appropriate personal qualities.

¹ **Lela Rekhviashvili** – PhD in Pedagogics, Assistant Professor, Sokhumi State University.

პ ე ღ ა გ ო გ ი კ ა

რუსულან ფიფია¹

ტაქსტის გაგების სწავლების პრობლემური საკითხები
მომავალი მასწავლებლის განათლების პროგრამაში

კითხვაში წარუმატებელი ბავშვების უმრავლესობა სკოლის დამთავრებისთანავე წარუმატებელ მოსწავლედ გვევლინება. კითხვის უნარის განმტკიცება დაწყებითი საფეხურის გავლის შემდეგაც, ანუ საბაზო და საშუალო საფეხურებზეც ძალზე მნიშვნელოვანია. ეს გულისხმობს სასწავლო პროცესის გამდიდრებას ახალი მეთოდებითა და სტრატეგიებით და მრავალფეროვანი საკითხავი მასალით.

კვლევები ცხადყოფს, რომ თუ ბავშვმა 9 წლის ასაკს ისე გადააბიჯა, რომ კითხვის საბაზისო უნარები არასათანადოდ ჩამოუყალიბდა, მისი შემდგომი აკადემიური მოსწრება დიდი საშიშროების წინაშე დგება.

კითხვის უნარის განვითარება ადრეული ასაკიდან, ხშირ შემთხვევაში, ჯერ კიდევ სკოლამდელი პერიოდიდან იწყება და ამ უნარის საბოლოო ჩამოყალიბებისათვის საკმაოდ დიდი დროა საჭირო. ამ პროცესში 9-10 წელი მნიშვნელოვანი ასაკია. ამ დროს საფუძველი ეყრება ძირითად საბაზო უნარებს, მათ შორის ყველაზე მთავარს – კითხვის უნარს. ამიტომაც მნიშვნელოვანი სწორედ ამ ასაკში კითხვის სწავლებაში არსებული პრობლემების იდენტიფიკაცია და მოსწავლეთა წიგნიერების ხელშესაწყობად მიზანმიმართული აქტივობების დაგეგმვა. კითხვის უნარი უშუალო კავშირშია არა მხოლოდ ბავშვის საზროვნო პროცესების განვითარებასთან, არამედ მის პიროვნულ განვითარებასთანაც. ასე რომ, ამ ასაკში კითხვის უნარის შემონახვა გულისხმობს იმის გარკვევასაც, თუ რამდენად წარმატებული იქნება ბავშვი მომავალში, შეძლებს თუ არა მაღალი კლასების სასწავლო პროგრამის დაძლევას და, საბოლოო ჯამში, საზოგადოების სრულფასოვან წევრად ჩამოყალიბებას. ამას კი განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს საზოგადოების კეთილდღეობისათვისაც.²

საყოველთაოდ ცნობილია კითხვის სტრატეგიები და მეთოდები, მაგრამ ისინი ტექსტის გააზრების ერთადერთი საშუალება არ არის.

¹ რუსულან ფიფია – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ი. კუტალაძე. წიგნიერება. კითხვაში მოსწავლეთა მიღწევა და მასზე ზემოქმედი ფაქტორები. თბ., 2013, გვ.14.

მოსწავლეზე ორიენტირებული სწავლება მიზნად ისახავს სხვადასხვა ხასიათის ტექსტის გასააზრებლად საჭირო არალინგვისტური ხერხების ვრცელ რეპერტუარს.

წიგნიერ მოსწავლეს უნდა შეეძლოს წაკითხული ტექსტის მიხედვით რუკის, განტოლების, დიაგრამის, სქემის, ნახატის, აპლიკაციის, ნახაზის, საპრეზენტაციო მასალის, რეკლამის, მოდელის და ა.შ. შექმნა და პირიქით.

რას ნიშნავს „პირიქით“?

- გააშინაარსოს რუკა;
- გააშინაარსოს განტოლება;
- გააშინაარსოს დიაგრამა;
- გააშინაარსოს ნახატი, ნახაზი, აპლიკაცია;
- გააშინაარსოს საპრეზენტაციო მასალა;
- გააშინაარსოს რეკლამა;
- გააშინაარსოს მოდელი

და ა.შ.

რა ტიპისაა გასაზრებელი ტექსტები?

1. მხატვრული /ნარატიული ნაწარმოები – ლექსი, მოთხრობა, პოემა და სხვ./;
2. განმარტებითი /ტერმინი, ცნება, მახასიათებლების აღწერა/;
3. არგუმენტაციის შემცველი /მოსაზრებები მტკიცებულებითურთ/;
4. პრობლემის აღმოფხვრაზე ორიენტირებული /მტკიცება იმისა, რომ ესა თუ ის მოვლენა პრობლემურია/;
5. დიალოგებზე აგებული /ინტერვიუები, დიალოგები/.¹

ტექსტების ნაირსახეობა ქმნის იმ აუცილებელ თემატურ გარემოს, რომლის გაცნობამაც მოსწავლე უნდა მოამზადოს ცხოვრებისეული ურთიერთობებისათვის. მოსწავლეები უნდა დაეუფლონ მხატვრული, შემეცნებითი და ყოფითი ტექსტების შექმნის, აღქმისა და ინტერპრეტაციის უნარ-ჩვევებს. მათ უნდა ისწავლონ ტექსტების დამოუკიდებლად შედგენა, ტექსტებში მოცემული საკითხების შესახებ ინფორმაციის მოპოვება, მათი ანალიზი და შეძლონ დამოკიდებულებების (პოზიციისა და შეფასებების) თავისუფლად გამოხატვა. წიგნიერების პრობლემა ძალიან სახიფათო რამ არის საზოგადოებისთვის – როდესაც ადამიანებს არასწორად ან არასრულფასოვნად ესმით ის, რასაც კითხულობენ, ეცნობიან და აღიქვამენ, გამორიცხულია ადეკვატურად გაიაზრონ ის და შესაბამისი გადანიშნულება მიიღონ. ამის პრევენციები ყველგან ჩანს: ხელისუფლებაში, მედიაში, სასამართლოში თუ უბრალოდ ყოფით ცხოვრებაში. ადამიანები საჯაროდ მსჯელობენ ისეთ საკითხებზე, რომლებიც კარგად

¹ მ. ბოჭორიშვილი. ტექსტის გააზრების არალინგვისტური ხერხები და წიგნიერება. – <http://www.mastsavlebeli.ge/uploads/resursebi/bochor.pdf>.

არ ესმით იმის გამო, რომ არ შეუძლიათ გაგონილის ან ნაკითხულის არსების დანახვა, მთავარი და მეორეხარისხოვანი მომენტების გამიჯვნა.

ბოლო წლების განმავლობაში საქართველოში განხორციელდა რამდენიმე პროგრამა, რომლის ფარგლებშიც მასწავლებლებმა მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწიეს კითხვის მეთოდების დანერგვაში. მიმდინარე სასწავლო წლიდან ეროვნულ სასწავლო გეგმას სადამრიგებლო და კითხვის საათები, ასევე, პროფესიული ორიენტაციისა და კარიერის დაგეგმვის გაკვეთილები დაემატა. სამივე მიმართულებით პრობლემები დაგროვილი იყო და განხორციელებული ცვლილებები საჭიროების ადექვატურია, რადგანაც დამრიგებლის სტატუსი იზრდება და სადამრიგებლო საათი კომუნიკაციის გააქტიურების კარგი საშუალებაა. რაც შეეხება კითხვის საათს დაწყებით კლასებში (1-4) ის დაეხმარება მოსწავლეებს ნიგნიერების კომპეტენციის განვითარებაში. სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის განათლების ფაკულტეტზე „მასწავლებლის განათლების“ საბაკალავრო პროგრამაში რამდენიმე წელია ისწავლება საგანი ნიგნიერება და კითხვის სტრატეგიები, სადაც მომავალი მასწავლებლები ეუფლებიან ნიგნიერების განვითარების სხვადასხვა ხერხებსა და მეთოდებს. მომავალი მასწავლებლებისთვის ნიგნიერებისა და კითხვის სტრატეგიების სწავლება იმიტომ იქცა პრიორიტეტულ კომპეტენციად, რომ ყველაზე მეტი პასუხისმგებლობა კითხვის შესწავლაზე ეკისრება მასწავლებლებს, რომლებმაც მრავალმხრივი ტექნიკა და სტრატეგიები უნდა გამოიყენონ, რათა მოსწავლეები წრამატებულად დააუფლონ კითხვის უნარს. შესაბამისად, სწორედ მასწავლებლებს უნდა ჰქონდეთ ცოდნა იმ ფაქტორებისა და განვითარების სტადიების შესახებ, რაც გავლენას ახდენს ბავშვის მიერ კითხვის უნარის ათვისებაზე. გარდა ამისა, მასწავლებლები თავად კარგად უნდა ერკვეოდნენ კითხვის ათვისების პროცესში, რათა მოსწავლეებს გადასცენ მათი შესაძლებლობებისა და განვითარების შესაბამისი ცოდნა.¹

ახალი ეროვნული სასწავლო გეგმისა და სტანდარტის შედეგების მისაღწევად კითხვის მიმართულებისთვის მეთოდური რეკომენდაციები შემდეგნაირადაა ჩამოყალიბებული: უპირველესი, რაც კითხვისათვის აუცილებელია, რა თქმა უნდა, დეკოდირების უნარის გამომუშავებაა; იმისათვის, რომ მოსწავლემ ამოიკითხოს სიტყვა, მან უნდა მოახერხოს მისი გაშიფვრა, ანუ დეკოდირება. მაგრამ, ცხადია ისიც, რომ კითხვისთვის მხოლოდ დეკოდირების უნარი არ არის საკმარისი, რადგანაც მხოლოდ ამ უნარის მქონე მოსწავლეებმა შეიძლება თავისუფლად გაშიფრონ და მექანიკურად წაიკითხონ, მაგალითად, სრულიად უშინაარსო ან მათთვის გაუგებარ ენაზე დაწერილი ტექსტები. აუცილებელია, რომ კითხვის პროცესში მკითხველს ესმოდეს რასაც კითხულობს. სწორედ

¹ როგორ ვასწავლოთ კითხვა. ქრესტომათია დაწყებითი კლასების პედაგოგებისთვის. პროექტის ავტორი და რედაქტორი ი. კუტალაძე. თბ., 2010, გვ. 25.

გაგების უნარი აძლევს საშუალებას მოსწავლეს, შეიძინოს ცოდნა ნები-სმიერ სფეროში და მიიღოს ინფორმაცია სხვადასხვა სახისა და დან-იშნულების ტექსტებიდან. კითხვის სწავლების საბოლოო მიზანს წაკითხ-ულის გააზრება წარმოადგენს. სწავლების დაწყებითი საფეხური კითხვის პროცესის ამ სამივე აუცილებელ საფეხურს მოიცავს.¹ სამივე საფეხურის წარმატებით დასაძლევად მომავალ მასწავლებლებს უნდა ვასწავლოთ თანამედროვე საერთაშორისო და ქართულ საგანმანათლებლო სივრცეში გამოცდილი კითხვის მეთოდები და მოდელები.

წაკითხულის გააზრება რთული შემეცნებითი პროცესია. იგი გაცი-ლებით უფრო ღრმა და მრავალნაზნაგოვანია, ვიდრე ტექსტში შემავა-ლი სიტყვების დეკოდირება ან სიტყვების გაგება. გამოკვლევებითა და პრაქტიკით დადასტურებულია, რომ ტექსტის სწორი დეკოდირების, ანუ სწორი წაკითხვის მიუხედავად, ზოგჯერ მოსწავლეები მაინც ვერ იგებენ წაკითხულს; ან პირიქით, მიუხედავად კითხვისას დაშვებული მრავალი შეცდომისა, მოსწავლე მაინც სწორად იგებს წაკითხულს.²

წაკითხულის გააზრება მნიშვნელოვან კავშირშია მოსწავლის ენობ-რივი კომპეტენციის დონესთან. კერძოდ, კითხვის პრობლემის მქონე მოსწავლეების 58%-ს აღენიშნებოდა ზეპირი მეტყველების დაქვეითებუ-ლი უნარები. თუ მოსწავლე ვერ იგებს წაკითხულის აზრს, აუცილებელია იმის დადგენა, თუ როგორ ესმის მას ტექსტში გამოყენებული სიტყვების მნიშვნელობები. მოსწავლემ შეიძლება სწორად წაკითხოს სიტყვა, მაგ-რამ არ ესმოდეს მისი მნიშვნელობები. ამიტომაც მნიშვნელოვანი ახალი ტექსტის გაცნობისას მოსწავლეებისათვის ახალი სიტყვის მნიშვნელო-ბის მიწოდება, მათი ლექსიკური მარაგის გამდიდრებაზე ზრუნვა.

მაღალია კავშირი კითხვის მოქნილობასა და წაკითხულის გააზრე-ბას შორის. კვლევების მიხედვით, უნდა არსებობდეს კითხვის ოპტიმალუ-რი ტემპი, რაც იძლევა წაკითხული ინფორმაციის გადაშეშავების შესაძ-ლებლობას. კითხვის ავტომატიზება გულისხმობს სიტყვების სწრაფ გარჩევასა და კონტექსტის მინიშნებების უნებლიე გამოყენებას.

შინაარსის გაგება ბევრად ადვილია, თუ მკითხველს წასაკითხი თემის შესახებ გარკვეული ცოდნა უკვე გააჩნია. ტექსტის სირთულის ხარისხი წაკითხულის წარმატებითი გააზრებისთვის ერთ-ერთი მნიშვნე-ლოვანი ფაქტორია. რთული და ახალი ცნებებითა და სიტყვებით დატ-ვირთული ტექსტი, გრძელი წინადადების რთული სტრუქტურით პრობ-ლემას უქმნის მკითხველს.

ამ პრობლემის დასაძლევად აუცილებელია ტექსტის სირთულის შერჩევა მკითხველის კითხვის დონის მიხედვით. კერძოდ, მოსწავლისთ-

¹ ქართული ენა და ლიტერატურა, I-VI კლასები. გზამკვლევი მასწავლებლებისთ-ვის 2011-2016 წლების ეროვნული სასწავლო გეგმის მიხედვით. თბ., 2011, გვ. 17.

² მ. მირიანაშვილი, გ. ჩხენკელი, ნ. ჯაში, მ. ბლიაძე, გ. ხატისაშვილი, გ. გახელაძე, ბ. ლორთქიფანიძე, პ. ჩორგოლაშვილი, ლ. ბერიშვილი, ნ. მახარობლიძე. დაწყებითი საფეხურის მასწავლებლის მეთოდური გზამკვლევი. თბ., 2010, გვ. 29.

ვის ადეკვატური სირთულის ტექსტია, თუ ის კითხვისას 5-ზე ნაკლებ შეცდომას უშვებს.

ტექსტის წინადადებებსა და პარაგრაფებში გადმოცემული აზრების წვდომისა და ერთმანეთთან დაკავშირებისთვის აუცილებელია, მკითხველმა ინფორმაცია შეინახოს მუშა მეხსიერებაში. შეზღუდული მუშა მეხსიერება ზოგიერთ შემთხვევაში ნაკითხულის მწირი გააზრების მიზეზია. მუშა მეხსიერება, სხვანაირად ოპერატიული მეხსიერება, ხანმოკლე მეხსიერების ფორმაა, რომელშიც დროებით ერთდროულად ინახება მიმდინარე ინფორმაცია (მაგ.: კითხვიდან ტექსტში მოცემული ინფორმაცია) და ასევე გამოცდილებიდან, ანუ ხანგრძლივი მეხსიერებიდან ამოტანილი (მაგ., კითხვისას, მკითხველის მიერ სრული გამოცდილებიდან გახსენებული საჭირო ინფორმაცია). ნელი მკითხველი, რომელიც მარცვალ-მარცვალ კითხულობს სიტყვის ამოსაცნობად, მნიშვნელოვნად ტვირთავს თავის მუშა მეხსიერების ისედაც მცირე მოცულობას, რის გამოც ის ვერ ინახავს ინფორმაციას იმდენი ხნით, რომ მოხერხდეს მნიშვნელობის წვდომა და ნაკითხული წინადადების აზრის გაგება.

ნაკითხულის გახსენება გაადვილებულია, თუ მკითხველი უკავშირებს ტექსტში მოცემულ ინფორმაციას საკუთარ ცოდნასა და გამოცდილებას, ასევე თუ ჩამოთვლის და გაიმეორებს ტექსტის ძირითად პუნქტებს.¹

ნაკითხულის გაგება-გააზრების განყენებულად განხილვა მიზანშეწონილი არ არის. ნაკითხულის გააზრებაზე ზეგავლენას ახდენს სხვადასხვა ფაქტორი, მაგრამ განსაკუთრებით აღსანიშნავია ორი პირობა:

1. ტექსტის ხასიათი (ტექსტის ლოგიკური გამართულობა; კონკრეტულობა, კონტექსტის მნიშვნელობის სიცხადე, ლექსიკური მახასიათებლები და ა.შ.
2. მკითხველის ფსიქოლოგიური განწყობა და მისგან გამომდინარე მოტივაცია (როგორ კითხულობს ადამიანი: ფორმალურად „გაკვეთილის სასწავლოდ“, ნაწარმოების შინაარსისა და სიუჟეტებისადმი ინტერესის გამო, სიამოვნებისათვის, პრაქტიკული ინფორმაციის მისაღებად და ა. შ.).

მასწავლებელმა სწავლების მეთოდიკის შერჩევისას ორივე ფაქტორი უნდა გაითვალისწინოს.

ნაკითხულის გააზრების უნარი, ძირითადად დაწყებით კლასებში უნდა ჩამოყალიბდეს, რადგან ბავშვები სწორედ ამ დროს არიან მგრძობიარენი ამ პროცესის მიმართ. სწავლების შედეგად მოსწავლეებმა უნდა შეიძინონ ნაკითხულის გააზრების მყარი სტრატეგიები, რომლებსაც ისინი მთელი ცხოვრების მანძილზე გამოიყენებენ. მეცნიერულად ნაკვლევი და დადასტურებულია ნაკითხულის გააზრების რამდენიმე ეფექტური სტრატეგია: მასწავლებლის მიერ დასმულ კითხვებზე პასუხის გაცემა

¹ როგორ ვასწავლოთ კითხვა, გვ. 98-102.

და კითხვების ჩამოყალიბება; ტექსტის ენის შეფასება და მხატვრული ხერხების გააზრება, წიგნის მახასიათებლების გარჩევა, ტექსტის სტრუქტურის ამოცნობა; გაგების შემონმება და შეჯამება.¹

საკლასო სივრცეში ბევრი სასწავლო აქტივობა სხვადასხვა სასწავლო პროცესის ორგანიზება, საგაკვეთლო პროცესში მრავალფეროვანი მეთოდების გამოყენება, თითოეული მოსწავლის აკადემიური წარმატების საფუძველი უნდა იყოს. ნებისმიერი ხასიათის ტექსტის გაგება-გააზრების უნარების მოსწავლეებისათვის ჩამოყალიბებაში, მომავალ მასწავლებლებს დახმარებას გაუწევს ისეთი მეთოდების გამოყენება, როგორცაა ტექსტის ჩარჩოები, სიტყვათა კლასიფიკაცია, ორიენტირებული მოსმენა და აზროვნება, კითხვა და გაგება წყვილებში. რადგან ტექსტის სტრუქტურის შესწავლა გრძელვადიანი პროცესია და ცხადია, არ არის ერთ-ორ გაკვეთილზე მისაღწევი შედეგი, აღნიშნული მეთოდების გამოყენება დაწყებით კლასებში არის ერთგვარი საფუძვლის მომზადება სწავლების შემდეგ საფეხურზე შედარებით დიდი მოცულობის ტექსტების ღრმა და ფუნქციური შესწავლა გააზრებისათვის.²

საგანმანათლებლო სისტემაში მწვავედ დადგა პრობლემა კითხვისა და წიგნიერების ეფექტური მეთოდების ძიებისა და, სასკოლო ასაკის ყველა საფეხურზე, ტექსტის გაგება-გააზრების ახალი გზების გამოყენებისა. ტექსტის წაკითხვისა და მისი დეკოდირების ეფექტურობა დამოკიდებულია მკითხველის გამოცდილებაზე, ზოგად ცოდნაზე, მის ლექსიკურ მარაგზე, სინტაქსის ცოდნასა და სიტყვის ამოცნობის ჩვევებზე. ამ ყველაფერზე მუშაობა კი გეგმაზომიერად უნდა მიმდინარეობდეს დაწყებითი საფეხურის ყველა ეტაპზე, რაც გულისხმობს იმას, რომ მასწავლებლის მომზადების საბაკალავრო პროგრამაზე მომავალ მასწავლებლებს მივცეთ კითხვის სწავლების სტრატეგიებისა და ეფექტური მეთოდების საფუძვლიანი ცოდნა.

¹ მ. მირიანაშვილი, გ. ჩხენკელი, ნ. ჯაში, მ. ბლიაძე, გ. ხატისაშვილი, გ. გახელაძე, ბ. ლორთქიფანიძე, პ. ჩორგოლაშვილი, ლ. ბერიშვილი, ნ. მახარობლიძე. დაწყებითი საფეხურის მასწავლებლის მეთოდური გზამკვლევი, გვ. 29.

² კითხვის ეფექტური მეთოდები (2). თბ., 2011, გვ. 31.

**PROBLEMATIC ISSUES OF TEACHING OF TEXT COMPREHENSION
IN FUTURE TEACHER EDUCATION PROGRAM**

The national curriculum is based on the document, which is fundamental important for the general educational system “Goals of the National Education”, which determines what kind of generation should be contributed by the Georgian general educational system. The main objective of the national curriculum is to create an educational environment and resources for achieving national objectives. According to this goal, it chooses personality development-oriented educational concept.

From the current academic year to the national curriculum were added tutorial and reading hours, as well as professional orientation and career planning lessons. The problems were accumulated in all three directions and the implemented changes are adequate of needs, because increases the status of teacher and the tutorial hours is the good way to activate the communication. As for the reading hours in primary classes (1-4), it will help pupils in development of literacy competence. At Sokhumi State University in Faculty of Education at Bachelor program of “Teacher’s Education” is taught subject: literacy and strategies of reading for several years where future teachers are studying various ways and methods of literacy development. In the present work are discussed problematic issues of training teachers in this respect.

¹ *Rusudan Pipia* – PhD in Philologies, Associate Professor, Sokhumi State University.

პ ე დ ა გ ო გ ი კ ა

ბროლისა წულაია¹

გუნებისმეტყველების სწავლების მეთოდები და მათი განვითარების ტენდენციების თანამედროვე ფორმაები დაწყებით კლასებში

ახალი ტიპის მასწავლებლის მომზადებას მოითხოვს საქართველოს კანონი „ზოგადი კანონის შესახებ“, რომლის მიხედვითაც საქართველოში სახელმწიფო პოლიტიკის ძირითადი მიზნებია: ა) მოსწავლის ეროვნული და ზოგადსაგაკაცობრიო ღირებულებების მქონე, თავისუფალ პიროვნებად ჩამოყალიბებისათვის საჭირო პირობების შექმნა; ბ) მოსწავლის გონებრივი და ფიზიკური უნარ ჩვევების განვითარება აუცილებელი ცოდნით უზრუნველყოფა, ცხოვრებას ჯანსაღი წესის დამკვიდრება, ლიბერალურ-დემოკრატიულ ღირებულებებზე დამყარებული სამოქალაქო ცნობიერების ჩამოყალიბება, მოსწავლის მიერ კულტურულ ფასეულობათა პატივისცემა, ოჯახის, საზოგადოების, სახელმწიფოსა და გარემოს წინაშე უფლება-მოვალეობების გაცნობიერებაში ხელს შელშენყოფა.² აქედან ნათლად ჩანს, რა მოთხოვნებს უყენებს სახელმწიფო თანამედროვე მასწავლებელს.

თანამედროვე მსოფლიო საგანმანათლებლო პოლიტიკის ძირითად ამოცანად გამოიკვეთა აქტიურ, შემოქმედებითი, სოციალურად სრულფასოვანი ინდივიდის ფორმირება, რაც რეალიზირებულია არამხოლოდ იმ ცოდნის ათვისების გზით, რაც კაცობრიობას დაუფროვებია თავისი მრავალსაუკუნოვანი განვითარების განმავლობაში, არამედ ისეთი სასიცოცხლო უნარების განვითარებისთვისაც, როგორცაა, საჭირო ინფორმაციის მოძიება, ანალიზი, კრიტიკული აზროვნება, დამოკიდებული, არგუმენტირებული მსჯელობა, პოზიციათა გამომუშავება, გადანყვეტილების მიღება, ფასეულობებში გაირკვევა, შექნილი ცოდნისა ახალ სიტუაციაში გამოიყენება და სხვა.

ყოველივე აღნიშნულმა წინა პლანზე წამოსწია სასწავლო-აღმზრდელობითი პროცესის მიზნებისა და მახასიათებლების კვალდაკვალ გა-

¹ ბროლისა წულაია – ბიოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² კანონი ზოგადი განათლების შესახებ. – „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე“. №20, 4 მაისი, 2005.

დასინჯვისა და რადიკალური ცვლილებების აუცილებლობა. გამოიკვეთა აზრი, რომ დამკვიდრებული ტრადიციული მეთოდების და გეგმების დომინირება ზღუდავს, აფერხებს ზემოაღნიშნულ უნართა ფორმირებას, რის გამოც სასწავლო პროცესში შეძენილი ცოდნა არა თუ ნაკლებ ეფექტურია, არამედ, შეიძლება ითქვას, გამოუყენებელიც კი რჩება. ახალ მიმართულებათა შესაბამისად, განათლების სისტემის სტრატეგიული მიმართულებად გამოიკვეთა პიროვნებაზე ორიენტირებული განათლება, რომლის ცენტრში დგას მოსწავლე და მისი შემეცნებითი საქმიანობა.¹

ტრადიციული სწავლების გაკვეთილზე ცენტრალური ფიგურაა მასწავლებელი, რომელიც მზა მასალას გადასცემს მოსწავლეს და, ამასთანავე, პედაგოგი თვითონ წყვეტს პრობლემებს, ინტერაქტიული მეთოდიკით სწავლებისას – ბავშვი დგას ცენტრში, თანაკლესელებთან ერთად, ანალიზებს, აფასებს, აკეთებს დასკვნებს, აყალიბებს მოსაზრებებს.²

თანამედროვე საგანმანათლებლო სტანდარტის მიხედვით, ბუნებისმეტყველების სწავლება სავალდებულო საგანთა ციკლს მიეკუთვნება. ეს ფაქტი საგრძნობლად ზრდის მის მნიშვნელობას.

ბუნებისმეტყველებას მეთოდთა ჩამოყალიბებაში დიდი წვლილი შეიტანა ქართველმა პედაგოგმა „ბუნების კარის“ ავტორმა იაკობ გოგებაშვილმა. მან „ბუნების კარი“ პირველად 1868 წელს გამოსცა. წიგნი მოიცავდა ინფორმაციას ბუნებასა და საზოგადეობაზე, აწმყოსა და მომავალზე. მან უდიდესი როლი ითამაშა ქართველი ხალხის და სულიერი ცხოვრების ამაღლებაში. „ბუნების კარს“ წინ უძღოდა ავტორისეული წინასიტყვაობა, რომელიც ღრმად აანალიზებდა სახელმძღვანელოს აგების პრინციპებს, სწავლებას, იდეურ მიზანდასახულობასა და აღმზრდელობით ფუნქციას. სწორედ ბუნების შეცნობასა და შესწავლის მიზნით შეიტანა ი. გოგებაშვილმა „ბუნების კარის“ პოპულარული ნარკვევები ბუნებისმეტყველებიდან.³ ის კლასიკურ განათლებაზე მაღლა რეალურ განათლებას აყენებდა. იაკობი წერს: „ბუნება ემორჩილება იმას, ვინც მისი კანონებს ცოდნით არის აღჭურვილი, მისთვის არის სიმდიდრის წყარო, ვისაც მისი ძალთა გამოყენება, სარგებლობა შეუძლია. უმეცარი კაცი შეიძლება შიმშილით მოკვდეს თვით უმდიდრეს ბუნებაში, თუ მას ამ ბუნებისა არაფერი გაეგება“.⁴

XVII საუკუნეში ჩამოყალიბდა სწავლების საკლასო-საგაკვეთილო სისტემა. ეს მოხდა იან ამოს კომენსკის მიერ ფორმირებული დიდაქტი-

¹ ნ. გვარამია, დ. მალაზონია, ზ. ნერეთელი. ეროვნული სასწავლო გეგმა ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში 2009-2010. თბ., 2009, გვ 2-3.

² ბ. წულაია. ბუნებისმეტყველების სწავლების ინტერაქტიური მეთოდები დანყებითი კლასებში. თბ., 2008, გვ. 25.

³ ი. გოგებაშვილი. თხზულებანი. ტ. VI. ტომი შეადგინა, მოამზადა დასაბეჭდად და კომენტარები დაურთო ვ. ქაჯაიამ. თბ., 1955.

⁴ ა. გეგეჭკორი. მეთოდური მითითებანი და სავარჯიშოები დედაბუნების სწავლებისათვის III კლასში. თბ., 2002, გვ. 7-10.

კური პრინციპების საფუძველზე. გაკვეთილი საშუალებას აძლევს მოსწავლეებს, სხვადასხვა მეთოდებისა და ხერხების გამოყენებით, გეგმაზომიერად და თანმიმდევრულად იმუშაოს.¹ მუშაობა კი უნდა მიმდინარეობდეს სისტემურად – გაკვეთილიდან გაკვეთილამდე. ტრადიციული სასკოლო საგაკვეთილო ტექნოლოგიის მახასიათებელი ნიშნები ასეთია:

- მიახლოებით ერთი ასაკის და ერთნაირი მომზადების მოსწავლეები შეადგენენ კლასს, რომელიც სწავლების მთელ მანძილზე ძირითადად ინარჩუნებს მოსწავლეთა შემადგენლობას;
- მეცადინეობის ძირითადი ერთეული არის გაკვეთილი. იგი ითვლება სწავლების ორგანიზაციის ძირითად ფორმად; გაკვეთილი ეძღვნება ერთ სასწავლო საგანს; გაკვეთილზე მოსწავლეები ამუშავებდნენ ამ თემაზე სასწავლო მასალას; გაკვეთილზე მოსწავლეთა მუშაობს მასწავლებელი.

ტრადიციული სწავლების მიზანი იყო გარკვეული თვისებების მქონე პიროვნების აღზრდა. მას ორიენტაცია უფრო ცოდნის შეთვისებაზე და უბარ-ჩვევათა გამომუშავებაზე ჰქონდა აღებული, ვიდრე პიროვნების განვითარებაზე. ტრადიციული სისტემა ერთგვაროვანია, პრავარიაციული. მასში პრიორიტეტული სწავლება გახდა, აღზრდა კი მას თანდათან დაშორდა.

საბუნებისმეტყველო მეცნიერებები უნდა დაეხმაროს პატარებს იმ ცოდნის შექნაში, რომელიც მომავალში მათ გეოგრაფიის, ბიოლოგიის, ფიზიკისა და ქიმიის რთულ საკითხების გარკვევას გაუადვილებს. ამ ფუნდამენტური მეცნიერებებს საფუძველი ბუნებისმეტყველების ის კურსია, რომელიც მათ დაწყებით კლასში უნდა გაირონ. ამ დროს მოსწავლემ უნდა გააცნობიეროს, რომ სამყარო, რომელშიც ის ცხოვრობს, მრავალფეროვანია და ერთმანეთთან მჭიდრო და დინამური ურთიერთობაში მყოფი ცოცხალი და არაცოცხალი ელემენტისაგან შედგება.²

სასკოლო განათლების სისტემაში მოსწავლეზე ორიენტირებულმა მიდგომამ ბიძგი მისცა თანამშრომლობითი პედაგოგიკის განვითარებას, რაც დღეისთვის ფართოდ არის გავრცელებული. თანამშრომლობითი პედაგოგიკისაგან და სწავლების ინტერექტიული ფორმებისაგან რადიკალურად განსხვავდება გაკვეთილის ტრადიციული ფორმა, რომლის დროსაც აქტიურობას არა მთელი კლასი, არამედ – რამდენიმე მოსწავლე. თანამშრომლობითი პედაგოგიკის დროს კი, სუსტი მოსწავლის გვერდით ამხანაგები არიან, რომელთაც სურთ დაეხმარონ ან დაეკითხონ, გაარკვიონ რაც გაუგებარია. ერთად მსჯელობენ, ერთად გამოათქვამთ

¹ **ჯ. ჯინჯიხაძე.** თანამედროვე პედაგოგიური ტექნოლოგიები. თბ., 2012, გვ. 27-28.

² **ნ. ელბაქიძე.** დაწყებითი საფეხურის მასწავლებლის მეთოდური გამოკვლევები. თბ., 2010, გვ. 103.

დასკვნები. თანამშრომლობითი სწავლება წარმატების მიაღწევად იყენებს კლასში ზუგილებისა და ჯგუფური მუშაობს მეთოდს.¹

ტრადიციული გაკვეთილი პროცესი შეცვალა მოსწავლესა და შედეგზე ორიენტირებულმა სწავლებამ. ეროვნული სასწავლო გეგმის შესაბამისად, გაკვეთილი შედგება სამი ძირითადი ფაზისგან: გამოწვევა, შინაარსის რეალიზება და რეფლექსია. თითოეულ მათგანს განსაკუთრებული მნიშვნელობა გააჩნია მოსწავლეთა სასწავლო პროცესში ჩართულობისა და მათი შემეცნებითი აქტიურობის ასამაღლებლად.

ტრადიციულად, მოსწავლის აკადემიური მოსწრება ყველაზე ხშირად საკონტროლოებითა და ტესტებით ფასდება, ხოლო სწავლების გაფართოებული კონცეფციით ტესტირება მოსწავლის ცოდნის შესახებ ინფორმაციის შეკრების მხოლოდ ერთი გზაა.²

ამჟამად, მასწავლებლის ფუნქცია მხოლოდ მასალის მოწოდებითა და ახსნით არ ამოიწურება. იგი ხდება მოსწავლეთა დამხმარე პიროვნული ცოდნის „კონსტრუირებაში“ და არა ფაქტობრივი ინფორმაციის დაგროვებაში. ქვემოთ მოცემულ ტაბულაში კონსტრუქტივისტული საკლასო ოთახში შედარებულია ტრადიციულთან, რომელშიც მკაფიოდ იკვეთება ძირითადი განსხვავება:

ტრადიციული სკოლა	აქტიური სკოლა
საგნის ცოდნაზე ორიენტირებული, მკაცრად განსაზღვრული სასწავლო პროგრამა	სასწავლო კურიკულუმში წინასწარ მხოლოდ პროგრამის ორიენტირებია ხაზგასმული და მიმდინარეობს მისი გავრცობა.
მასწავლებელი ვალდებულია, დაემორჩილოს წინასწარ დამტკიცებულ პროგრამას, მისი მკაცრად დაცვა სავალდებულოა	მასწავლებლისთვის ამოსავალ წერტილად მოსწავლეთა შეკითხვები და ინტერესები მიჩნეული.
სასწავლო მასალას უმთავრესად შეადგენს სახელმძღვანელოები და სამუშაო რეგულები	სასწავლო მასალაში ჩართულია ისტორიული პირველწყაროები, ფილმები, ნარკვევები.
სწავლება მექანიკურ დაზუთხვაზეა დაფუძნებული და ორიენტირებულია მხოლოდ ფაქტობრივ ცოდნაზე.	სწავლება ორიენტირებულია არა მხოლოდ ფაქტობრივ ცოდნაზე. არამედ აზროვნებისა და უნარ-ჩვევების განვითარებაზე.

¹ ინტერაქტიული სწავლება. რეკომენდაციები პედაგოგიური ტრენინგისათვის. თბ., 2007, გვ. 29.

² საგნობრივი პროგრამა ბუნებისმეტყველებაში. საქართველოს განათლების სამინისტრო-ეროვნული სასწავლო გეგმებისა და შეფასების ცენტრი. თბ., 2011, გვ. 15-41.

ინფორმაციის გადაცემის დროს მასწავლებელი ასრულებს, მოსწავლეები მხოლოდ მიმღებნი არიან.	მასწავლებელი მუდმივად დიალოგშია ჩართული, ეხმარებიან მოსწავლეებს საკუთარი ცოდნის შექმნაში, რაც ცალკეული მოსწავლის შესაძლებლობების განსაზღვრის საშუალებას წარმოადგენს.
სწავლების ძირითად ფორმად გამოიყენება: ლექსიკური მეთოდი: მოსწავლეებს ინფორმაცია გადაცემად ზეპირად; გამოიყენება თვალსაჩინოება.	გარდა ლექსიკური მარაგისა, გამოიყენება: დისკუსიები, კამათი, დებატები: <ul style="list-style-type: none"> • ნყვილებში მუშაობა • ჯგუფური მუშაობა; • ლაბორატორიული და ექსპერიმენტული სამუშაოები.
მასწავლებლის როლი – დირექტიული	მასწავლებლის როლი – თანამშრომლობითი.

ბუნებისმეტყველებაში სასწავლო-აღმზრდელობითი მუშაობა გაკვეთილზე მიმდინარეობს. ცალკეული გაკვეთილის შინაარსს განსაზღვრავს პროგრამა და შესაბამისი მასალა, რომელიც სახელმძღვანელოშია მოცემული. ბუნებისმეტყველების გაკვეთილები ერთმანეთისგან განსხვავდება არა მარტო შინაარსით, არამედ სტრუქტურითაც, რაც განაპირობებს გაკვეთილის ტიპს. სკოლაში ბუნებისმეტყველების პროგრამის და სახელმძღვანელოს კლასებს ანალიზმა, აგრეთვე საგნის მასწავლებლისადმი წაყენებულმა მეთოდურმა მოთხოვნებმა და მასწავლებელთა მუშაობაზე დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ ისინი უმეტეს შემთხვევაში კომბინირებულ გაკვეთილს იყენებენ.¹

ბუნებისმეტყველების სწავლებისას მნიშვნელობა აქვს მეთოდურად სწორ პრინციპზე აგებულ სახელმძღვანელოზე მუშაობას. სწორედ ი. გოგებაშვილისებურად გააზრებულ, თანამედროვე საბუნებისმეტყველო ინფორმაციათა და მეთოდით შედგენილი სახელმძღვანელოთი ეუფლებიან მოსწავლეები ცოდნას ბუნებისმეტყველებაში, ელემენტარულ ცნებებს ცოცხალთა და არაცოცხალ ბუნებაზე, გამოიიმუშავენ გარე სამყაროზე დამოკიდებულად დაკვირვებას უწყობს.²

ბუნებისმეტყველების შესწავლისას მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობა ბუნებას დაცვის საკითხებისა და ამ საქმეში მასწავლეების უშუალო მონაწილეობას. რომლებიც თავისი შინაარსით ეკოლოგიურ საკითხებთან ერთად ჰუმანიზმის, ტოლერანტობის და სხვა დემოკრატიული ღირებულებების დანერგვას შეუწყობს ხელს. ძირითად ამოცანას წარმოადგენს მასწავლებლებში ბუნების დაცვის აუცილებლობას შედგენა. ჩვენ შევეცადეთ, იმას გარკვევა, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია დაწყებით კლასებში ბუნებისმეტყველების სწავლება, თუ როგორ აყალიბებს იგი,

¹ **პ. მეტრეველი.** ბუნებისმეტყველების სწავლების მეთოდის ზოგადი კურსი. თბ., 2006, გვ. 28-49.

² **დ. მგელაძე, თ. ქიმაძე.** ბუნებისმეტყველების სწავლების მეთოდთა. თბ., 1998, გვ. 35-37.

მოსწავლეებში სპეციფიკურ უნარ-ჩვევებს, შრომისადმი სიყვარულისა და სხვა ადამიანურ თვისებებს.

ამდენად, შევეცადეთ გადმოგვეცა სწავლების ის ახლებური დეტალები, რომელთა ხელმძღვანელობითი მიმდინარეობის ამჟამად სწავლება და ეს მეთოდები ჯერ კიდევ დახვეწისა და განვითარების პროცესშია.

BROLISA TSULIAIA¹

SCIENCE TEACHING METHODS AND THEIR DEVELOPMENT TRENDS MODERN FORMS OF ELEMENTARY SCHOOL

Natural sciences methods' opinion lies in the fact that the teacher should be taught thinking. To have question, develop his/her opinion on the reality not to appear that the material is remembered mechanically. The students should talk about the problems posed; they should have their own views and opinions. It can be different, but it'll be their idea.

It's necessary to differentiate lecture, as a method and lecture, as an organization form of interaction of teaching process's participants – teacher and pupil.

During studying of natural sciences the important role is given to the issues of protecting the nature and students' direct participation on this work. This in its essence with the ecological issues will help to promote humanism, tolerance and other democratic values. The main task represents making up the need for teachers in the protection of nature. I have tried to clarify how important is the science teaching in elementary school, how it forms specific skills the love of work and other human qualities among the pupils.

We have tried to convey the new details of teaching, according which is going the teaching nowadays and these methods is still in the process of improvement and development.

¹ **Brolisa Tsulaia** – PhD in Biologics, Associate Professor, Sokhumi State University.

პ ე ღ ა გ მ ბ ი კ ა

ЛЕОНИД ДЖАХАЯ¹

СТРАНИЦА ИСТОРИИ

В 90-е годы XX столетия, в то непростое, тревожное, военное время, когда люди в Грузии думали лишь о простом физическом выживании, – в то время думать о чем-то большем, о духовной культуре, науке, образовании с высоты сегодняшнего дня кажется нереальным. И тем не менее именно тогда рукопись учебного пособия на грузинском языке «Начала философии» в объеме 15 печатных листов была подготовлена кафедрой философии Грузинского института субтропического хозяйства, которой я тогда руководил, и сдана в печать летом 1992 года, до начала военных действий в Абхазии, в Сухуми. Но до набора дело не дошло, потому что вскоре нагрянула война, Дом печати, в котором размещалась типография полиграфического объединения, оказался на передней линии фронта в Ачара, неоднократно подвергался обстрелу, снарядами были разрушены цеха. Рукопись пришлось собирать по листку, реставрировать страницу за страницей и везти в Тбилиси, где эту книгу-беженку, благодаря помощи члена парламента Грузии Отара Зухбая и поддержке Академии наук Грузии и лично её президента академика Альберта Тавхелидзе, удалось отпечатать в типографии Академии наук. Так, наперекор всем трудностям и невзгодам нашего тогдашнего общественного и индивидуального бытия, появилось на свет это учебное пособие по философии для студентов и аспирантов высших учебных заведений, как подспорье в овладении достижениями мировой научной и философской мысли. А чтобы всё это осуществить, я в апреле 1993 года приехал в Тбилиси, чтобы на месте читать корректуру книги.

Мне выделили номер на 8-ом этаже гостиницы «Ачара», установили телефон, и я приступил к чтению корректуры «Начал философии». Я с большим удовольствием и охотой занимался этим делом, потому что шёл дождь, и я выходил из гостиницы лишь для того, чтобы позвонить в Сухуми, иногда звонил дважды, когда «Мацне» сообщало об очередной

¹ **ლეონიდე ჯახაია** – ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს განათლების მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

бомбардировке Сухуми. Хотя я на собственном опыте многократно убеждался, что «инициатива наказуема», я тем не менее проявил инициативу насчёт создания в Грузии Академии педагогических наук: написал и отпечатал докладную записку на имя Министра просвещения Грузии Тамаза Квачантирадзе и схожую с ней по содержанию статью для газеты «Ганатлеба» (орган Министерства просвещения Грузии). Это было 12 апреля 1993 года. На следующий день я отправился в Министерство просвещения Грузии, где состоялся доброжелательный разговор с Министром Тамазом Квачантирадзе, которому очень понравилась моя идея. Он передал мою докладную записку со своей резолюцией заместителю, тот взял на себя труд переслать статью в редакцию газеты «Ганатлеба», чтобы открыть дискуссию на эту тему и подготовить общественное мнение.

И вот приятная новость, связанная с опубликованием в газете «Ганатлеба» моей статьи «*Пора подумать об Академии педагогических наук Грузии*» (30 апреля 1993 года, № 14, стр. 1). В тот день, в утреннем обзоре республиканских газет она была передана в эфир с упоминанием всех титулов автора, откуда я узнал, что статья вышла в свет на первой полосе с большим заголовком. Вот моя газетная заметка той поры в русском переводе:

«Распад бывшего Советского Союза вызвал заметные изменения в организационной структуре науки. В особенности, это коснулось такой традиционной сферы, как академия, в частности, отраслевые академии, поскольку эти последние в республиках прежде не существовали. Я имею в виду такие отраслевые академии, какими были в своё время во всесоюзном масштабе – Сельскохозяйственная академия, Медицинская академия, Академия педагогических наук и другие. В настоящее время эти учреждения стали академиями Российской Федерации, в республиках же началось создание соответствующих отраслевых академий. Этот процесс развернулся и в Грузии, уже основаны Аграрная академия, Инженерная академия. Можно предположить, что скоро на повестку дня станет вопрос создания Медицинской академии.

Исходя из этого, хочу поставить перед педагогической общественностью вопрос основания в нашей республике Академии педагогических наук. Почему и для чего нужна нам Академия педагогических наук? Прежде всего она будет руководить педагогической наукой и практикой, что, несомненно, положительно повлияет на обновление процесса обучения и воспитания в нынешней усложнившейся жизни страны. Во-вторых, Академия обязана будет выработать новые педагогические теории, методы и приёмы, чтобы наше молодое поколение получало образование на современном цивилизованном уровне. Наконец, Академия педагогических наук объединит все типы школ, государственные и час-

тные, дошкольные и внешкольные детские учреждения, техникумы и высшие учебные заведения, Педагогическое общество и Научно-исследовательский институт педагогики, детские газеты и журналы, научных работников и практиков, психологов и детских писателей, – одним словом, всех, кто работает в области педагогики и служит благородному делу воспитания и просвещения подрастающего поколения в нашей стране.

Для того, чтобы эта идея успешно осуществилась, необходимо, чтобы Министерство просвещения, при поддержке правительства и широкой общественности, возглавило это дело, создало Организационный комитет, который подготовит Устав и структуру Академии педагогических наук Грузии, найдёт источники финансирования и создаст все условия для своевременного проведения выборов в Академию.

*Леонид ДЖАХАЯ,
заведующий кафедрой философии Грузинского
института субтропического хозяйства,
доктор философских наук, профессор».*

На радостях, что дело идёт хорошо, я приобрёл в киоске гостиницы на первом этаже 10 экземпляров газеты с моей статьёй и набросал проект структуры будущей Академии педагогических наук Грузии. Однако даже спустя месяц после опубликования моего письма в газете «Ганатлеба» дела с Академией педагогических наук Грузии почти не продвинулись вперёд. Я связался по телефону с профессором Нателой Васадзе, встретился с ней и вручил ей один экземпляр газеты. профессор Натела Васадзе обещала внимательно прочесть статью, а также изучить составленный мною проект структуры будущей Академии педагогических наук Грузии, пригласила меня на кафедру педагогики Тбилисского государственного университета имени Иванэ Джавахишвили, где она преподавала, как доктор наук. Я согласился, и такая встреча на втором этаже второго корпуса ТГУ состоялась в присутствии всех членов кафедры педагогики. Фактически это было заседание кафедры педагогики ТГУ, посвящённое обсуждению моей инициативы. Вначале с сообщением по этому вопросу выступила Натела Васадзе, она сказала, что надо приветствовать, что идею создания в Грузии Академии педагогических наук выдвинул не представитель педагогической науки, а философ, доктор философских наук, к тому же из Сухуми, это заслуживает самой искренней благодарности и похвалы. Многие члены кафедры педагогики горячо поддержали меня и мою инициативу, стали подсчитывать число докторов педагогических наук в Грузии, таких по фамилии оказалось почти 30 человек, но заведующий кафедрой высказался в том духе, что им неудобно выступать за АПН, потому что могут подумать, что, мол, для

себя стараемся, пусть другие об этом говорят и пишут. Тем не менее были намечены первые практические шаги.

Вскоре грузинская интеллигенция подхватила моё предложение. Например, 11 июня 1993 года в газете «Ганатлеба» (№19) была опубликована совместная статья доктора педагогических наук, Заслуженного деятеля науки, профессора Карло Мачарашвили и доктора педагогических наук, профессора Реваза Киладзе под названием «Создание Академии педагогических наук необходимо», где авторы заявили: «Мы полностью соглашаемся и поддерживаем предложение профессора Л. Джахая о необходимости основания в Грузии Академии педагогических наук» (стр. 2).

Между тем обстановка в Абхазии резко обострилась, Сухуми пал, мы проиграли войну в Абхазии и оказались беженцами в своей собственной стране. Наша семья поселилась в Тбилиси, в гостинице «Ачара». В Тбилиси стал функционировать Сухумский филиал Тбилисского государственного университета имени Иванэ Джавахишвили, там я работал деканом факультета, затем заведующим кафедрой философии и социологии.

И вот в 1995 году, в Национальном научно-исследовательском институте педагогики имени Якоба Гогешашвили собралась педагогическая общественность столицы Грузии и основала Академию педагогических наук Грузии, президентом которой собрание единогласно избрало профессора Нателу Васадзе, чуть позже я стал вице-президентом Академии. И сейчас, в 2015 году, мы в торжественной обстановке отмечаем 20-летие Академии педагогических наук Грузии уже в обновлённом составе.

ლეონიდე ჯახაია

ისტორიის ფურცელი

ავტორი იხსენებს, თუ როგორ დაიბეჭდა 1993 წლის 30 აპრილს საქართველოს განათლების სამინისტროს გაზეთ „განათლებაში“ (№14, გვ.1) მისი წერილი სათაურით „დროა ვიფიქროთ პედაგოგიურ მეცნიერებათა აკადემიაზე“ და რა გამოსმაურება მოჰყვა მას. საქართველოს პედაგოგიურმა საზოგადოებრიობამ აქტიურად დაუჭირა მხარი ამ იდეას, და 1995 წელს იაკობ გოგებაშვილის სახელობის პედაგოგიკის ეროვნულ ინსტიტუტში ჩატარდა კრება, რომელმაც დააფუძნა საქართველოს პედაგოგიურ მეცნიერებათა აკადემია, რომლის პრეზიდენტად კრებამ ერთხმად აირჩია პროფესორი ნათელა ვასაძე.

LEONID DJAKHAIA¹

PAGES OF HISTORY

The author recalls that on 30 April 1993, at the Ministry of Education of Georgia newspaper “Ganatileba” (“Education”) (№14, p.1) was published his article “*It Is Time to Think of the Academy of Pedagogical Sciences*”, and what responses followed her. Georgian society of Lecturers has actively supported this idea, and in 1995 the Jacob Gogebashvili National Institute of Pedagogy meeting was held, which established the Academy of Pedagogical Sciences of Georgia, headed by Professor Natela Vasadze.

¹ **Leonid Djakhaia** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Georgia, Sokhumi State University.

ავტორებისათვის

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომაში (ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია) გამოსაქვეყნებლად მოტანილი ან გამოგზავნილი მასალა აკრეფილი უნდა იყოს ფონტით AcadNusx (ზომა – 12, ინტერვალი – 1,5). სქოლიო უნდა იყოს ასევე AcadNusx-ში (ზომა – 10, ინტერვალი – 1,5). უცხო ენებზე ტექსტი აკრეფილი უნდა იყოს Times New Roman-ში, ძირითადი ტექსტის ან სქოლიოს შესაბამისი ზომებით. სტატიას თან უნდა ახლდეს რეზიუმე (1000 ასო-ნიშანი, ნახევარი გვერდიდან ერთ გვერდამდე) ქართულ და ინგლისურ ენებზე. გამოყენებული ლიტერატურის სიის დართვა საჭირო არ არის.

რედაქციის მისამართი:

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ქ. თბილისი, 0186, ა. პოლიტკოვსკაიას ქ.9;
ტელ.: 254-14-12

ელ.-ფოსტა: zpapaskiri@gmail.com

ვებ-გვერდი: www.sou.edu.ge

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
შრომაზი.
XIII

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია

PROCEEDINGS
OF SOKHUMI STATE UNIVERSITY.
XIII

Humanities, Social and Political Sciences Series

ტირაჟი: 150 ეგზემპლარი

http://sou.edu.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=170

დაიბეჭდა გამომცემლობაში
„მერიდიანი“.

მისამართი:

ქ. თბილისი, ალ. ყაზბეგის, 47.

ტელ.: 239-15-22

ელ-ფოსტა: info@meridianpub.com

Printed in Publishing House
“MERIDIANI”.

Address:

47, Al. Kazbegi Av., Tbilisi, Georgia.

Tel.: +995-32-239-15-22

E-mail: info@meridianpub.com